

କ୍ଷେମଙ୍କର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ

ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା-୨୩

କ୍ଷେମଙ୍କର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ

ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ

(ପ୍ରତିଷ୍ଠା - ୧୯୮୦)

The Institute of Oriya Studies

(Regd. No - Ctc 290/290 - 1980-81)

Saraswat Nilay, Sri Arobindo Nagar

Cuttack - 75010

ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା

ସଂପାଦକ ମଣ୍ଡଳୀ :

ଡକ୍ଟର କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରା

ଶ୍ରୀ ଚିତ୍ରଋଜନ ଦାସ

ଡକ୍ଟର ଲାବଣ୍ୟ ନାୟକ

କ୍ଷେମଙ୍କର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ
(ତଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ : ସୃଷ୍ଟି-ସମାକ୍ଷା ଓ ସ୍ମୃତିଚିତ୍ର)

ସଂପାଦନା :
ଡକ୍ଟର ହରେକୃଷ୍ଣ ପାତ୍ର
ଶ୍ରୀ ସୁଧାର ଚନ୍ଦ୍ର ବେହେରା
ଡକ୍ଟର ଲାବଣ୍ୟ ନାୟକ

୨୦୧୦

ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ

ସାରସ୍ୱତ ନିଳୟ, ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ ନଗର
ମଧୁପାଟଣା, କଟକ - ୭୫୩୦୧୦

କ୍ଷେମଙ୍କର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ

(ଡଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ : ସୃଷ୍ଟି-ସମୀକ୍ଷା ଓ ସୁଚିଚିତ୍ର)

ସଂପାଦନା :

ଡଃ ହରେକୃଷ୍ଣ ପାତ୍ର

ଶ୍ରୀ ସୁଧୀର ଚନ୍ଦ୍ର ବେହେରା

ଡଃ ଲାବଣ୍ୟ ନାୟକ

ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ : ୨୦୧୦

ପ୍ରକାଶକ ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ, କଟକ

ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ ଦ୍ଵାରା ସର୍ବସ୍ୱତ୍ୱ ସଂରକ୍ଷିତ

ଅକ୍ଷରସଜ୍ଞା : ଶ୍ରୀ କମ୍ପ୍ୟୁଟରସ୍, କଟକ

ମୁଦ୍ରଣ : ଶ୍ରୀ ଗଣେଶ ପ୍ରିଣ୍ଟର୍ସ, କଟକ

ମୂଲ୍ୟ : ଟ ୨୫୦.୦୦ ମାତ୍ର

Kshemankar Kshetrabasi

(Memoirs and Literary Criticism :
on writings of Dr. Kshetrabasi Nayak)

Edited By :

Dr. Harekrushna Patra

Sri. Sudhir Chandra Behura

Dr. Labanya Nayak

1st Edition : 2010

Published by the Institute of Oriya Studies, Cuttack

D.T.P by : Shree Computers, Cuttack

Printed at : Sri Ganesh Printers, Cuttack

Price : Rs.250.00

ସଂପାଦକୀୟ

ମାନବ-ସଭ୍ୟତା ଇତିହାସରେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଗ୍ରନ୍ଥର ଗୁରୁତ୍ୱ ସର୍ବଦା ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇ ଆସିଛି । କେହି କେହି ଏହାକୁ ‘ମଣିଷର ଜୀବନ ଦେବ’ କହିଥିଲାବେଳେ, ଆଉ କେହି କେହି କହିଛନ୍ତି - ‘ଶ୍ରେଷ୍ଠିତ ସମାଜର ଅମୋଘ ଅସ୍ତ୍ର’ । କିନ୍ତୁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଗ୍ରନ୍ଥର ରଚନା ତଥା ପ୍ରକାଶ ପ୍ରାୟ ସର୍ବତ୍ର ସାମାବଦ୍ଧ । ସେଥିପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ସାଂସ୍କୃତିକ ସଂସ୍ଥା ଓ ସାରସ୍ୱତ ଅନୁଷ୍ଠାନ ବହୁବିଧ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା ପାଇଁ ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରିବା ଏବଂ ସେହିଭଳି ଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରକାଶନ ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରିବାରେ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଆନ୍ତି । ‘ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା କରିଷଦ’ ମଧ୍ୟ ନିଜର ବିଭିନ୍ନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ “ପ୍ରକାଶଯୋଗ୍ୟ ନୂତନ/ ପୁରାତନ ଗ୍ରନ୍ଥର ସଂଗ୍ରହ ଓ ମୁଦ୍ରଣ” ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସ୍ଥିର କରିଛି ।

ପରିଷଦର ତ୍ରୟୋବିଂଶତିତମ ପ୍ରକାଶନ ରୂପେ ଏହି ‘କ୍ଷେମାଙ୍କର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ’ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଏବେ ଆମେ ଜାତି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଉତ୍ସର୍ଗ କରୁଛୁ ।

ଗୋଟିଏ ଜନ୍ମ ତାରିଖ ଏବଂ ଗୋଟିଏ ମୃତ୍ୟୁ ତାରିଖକୁ ନେଇ ଜୀବନର ପରିମାପ ହୁଏ ନାହିଁ । ‘କର୍ମେ ଜାଏ ନର କର୍ମ ଏକା ତା’ର ଜୀବନର ମାନବତ୍ୱ ।’ ସ୍ୱର୍ଗତ ଡକ୍ଟର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କର ଅକାଳ ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ଜୀବନ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ସେ ଯେଉଁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରିଯାଇଛନ୍ତି, ତାହା ଅନନ୍ୟ । ଗଞ୍ଜ, କବିତା, ସମ୍ପାଦନା ଓ ସମାକ୍ଷା-ସାହିତ୍ୟର ବହୁ ବିଭାଗରେ ସେ ହାତ ଦେଇଛନ୍ତି । ସବୁଥିରେ ଯଥାସମ୍ଭବ ସଫଳ ବି ହୋଇଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ସମାକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ସଫଳତା, ଅନ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରଗୁଡ଼ିକରେ ତାଙ୍କ କୃତିତ୍ୱକୁ ଘୋଡ଼ାଇ ପକାଇଛି । ସେ ହିଁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସମାକ୍ଷଣ ପଦ୍ଧତିରେ ଅତର୍ବିତ୍ୟା ସମାକ୍ଷାଧାରୀ ଓ ତୁଳନାତ୍ମକ ସମାକ୍ଷା ଧାରାର ସଫଳ ଓ ଯଶସ୍ୱୀ ପ୍ରୟୋଗକାରୀ ଥିଲେ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ ।

ବିଷୟ

ପୃଷ୍ଠାକ

୨୪.	କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ : ଏକ ଆକଳନ - ଶ୍ରୀ ଅଶ୍ୱନୀ କୁମାର ମିଶ୍ର	୨୬୦
୨୫.	ଚାରିଦଶାକ୍ଷର ଗଢ଼ମାଳିକା : ପୁଲର କବର - ଡ. ମହାକିନୀ ଦାସ	୨୬୬
୨୬.	ପାଠକୀୟ ବିବେଚନା ଓ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ କଥାକାରିତା - ଡ. ବାବାଜୀ ଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ	୨୭୯
୨୭.	ପ୍ରେମ ଓ ମୃତ୍ୟୁର ଆବର୍ତ୍ତରେ ଜୀବନ - ଡ. ହରେକୃଷ୍ଣ ପାତ୍ର	୨୯୧
୨୮.	‘ପୁଲର କବର’ର ପୃଷ୍ଠବନ୍ଧ - ଡ. ନାବ୍ୟ ନାୟକ	୨୯୯
୨୯.	ପୁଲର କବର : ଏକ ସମୀକ୍ଷା - ଶ୍ରୀ ହୃଦମଣି ପ୍ରଧାନ	୩୦୯

ସ୍ମୃତି ଚିତ୍ର

୩୦.	କର୍ମ ଏକା ତୁମ ଜୀବନର ମାନଦଣ୍ଡ - ଡ. କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାଶ	୩୧୩
୩୧.	ଅମୃତଲୋକ ସନ୍ଧାନୀ - ଡ. ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ମିଶ୍ର	୩୧୪
୩୨.	ଚିନ୍ତୁ ଏକ ନାୟକ : ଅନ୍ୟ ଏକ ଠିକଣା - ଡ. ଗଗନେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦାଶ	୩୧୯
୩୩.	ଅଲୁଲ୍ଲା ସ୍ମୃତି - ଡ. ବାସୁଦେବ ସାହୁ	୩୨୧
୩୪.	ଶ୍ରୀନାଥଙ୍କ ଶେଷଯାତ୍ରା - ଶ୍ରୀ ଯୁଗଳକିଶୋର ପଟ୍ଟନାୟକ	୩୨୪
୩୫.	ଏକମିତି ଆସୁଥାଉ ଆପଣଙ୍କ ସ୍ମୃତି - ଡ. ମନୀନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି	୩୨୯
୩୬.	ସ୍ମୃତି ସତ୍ୟକ- ଡ. ଅଜୟକୁମାର ପଟ୍ଟନାୟକ	୩୩୫
୩୭.	ଚକତ ଉଦତ - ଶ୍ରୀ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାରାୟଣ ମିଶ୍ର	୩୩୭
୩୮.	ଆଉ ଏକ କାବ୍ୟ ପୁରୁଷ ପ୍ରସଙ୍ଗ - ଡ. ଶରତଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଧାନ	୩୪୭
୩୯.	କିଛି ସ୍ମୃତି : କିଛି ଦିବ୍ୟାନୁଭୂତି - ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀନିବାସ ଉଦ୍‌ଗାତା	୩୫୧
୪୦.	ସାହିତ୍ୟପ୍ରାଣ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ - ଡ. ପ୍ରସନ୍ନ କୁମାର ମିଶ୍ର	୩୬୨
୪୧.	କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ର - ରାୟଶ୍ରୀ ଉପେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ନାୟକ	୩୬୨
୪୨.	କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସ୍ମୃତିରେ ସି.ଏମ୍.ସି ମହାପାତ୍ର-ଅନୁବାଦ : ଡ.ବନମାଳୀ ବାରିକ	୩୬୬
୪୩.	କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ : ସ୍ମୃତି, ଶ୍ଳୋକ, ଶ୍ରଦ୍ଧାଞ୍ଜଳି- ଡ. ବିଭୂତି ପଟ୍ଟନାୟକ	୩୭୯
୪୪.	କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁଙ୍କ ସ୍ମରଣେ - ଡ. ଧନେଶ୍ୱର ମହାପାତ୍ର	୩୮୪
୪୫.	ଗବେଷକ ଡ. ନାୟକ - ଶ୍ରୀ ରମେଶଚନ୍ଦ୍ର ମଲ୍ଲିକ	୩୮୬
୪୬.	ବାପାଙ୍କୁ ଚିଠି - ଶ୍ରୀମତୀ ଜୋପାମୁଦ୍ରା ଦାସନାୟକ	୩୯୧
୪୭.	ଲେଖକ ପରିଚିତି	୩୯୫

କ୍ଷେମଙ୍କର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ

ପ୍ରବଳପ୍ରାଣ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ

ଗ୍ରୀ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ (ଜନ୍ମ - ୧୯୩୯) ମୋ ପକ୍ଷରେ କେବଳ ଜଣେ ଛାତ୍ର ବା ସହକର୍ମୀ ନଥିଲେ, ଥିଲେ ଏକ ସକ୍ରିୟ ଶକ୍ତି - ଏକ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ପ୍ରେରଣା । ଏହି ପ୍ରବଳପ୍ରାଣ ମଣିଷଟିର ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଓ ସହଯୋଗ ପାଇ ନଥିଲେ, ମୋର ଉତ୍ତର ଜୀବନ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ପାରି ନ ଥାନ୍ତା ।

ଗତ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଷଷ୍ଠ ଦଶକର କଥା । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ, ଶ୍ରୀଯୁଗଳକିଶୋର ପଟ୍ଟନାୟକ ଓ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଦୁଇ ଜଣ ସତ୍ୟାର୍ଥକ ସହ କେଜାଣି କାହିଁକି ଭଦ୍ରକ କଲେଜରେ ବିଭିନ୍ନ ଅଧ୍ୟାପକ ଥାଇ ଥାଇ ମୋର ନିକଟତର ହୋଇଥିଲେ । ସୁତେଣୁ ଜଉନିୟନ୍ତ୍ର ମୁଖ୍ୟପତ୍ର ପ୍ରକାଶନ ତଥା ଭଦ୍ରକରେ କିଛି ସାଂସ୍କୃତିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପାଇଁ ମୋ ସହିତ ବିଚାର ବିମର୍ଶ କରୁଥିଲେ । ସେହି ଦିନରୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସହ ମୋର ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କ । ସେହି ସମ୍ପର୍କ ଆମର ଆଦାନ-ପ୍ରଦାନ ସୂତ୍ରରେ ବଜାୟ ରହିଥିଲା ତାଙ୍କର ଅକାଳ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ସଂପର୍କର ଇତିହାସ ଟିକିଏ ଦୀର୍ଘ । ତହିଁରୁ କେତେ କଥା ବା ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିହେବ ?

ଭଦ୍ରକ କଲେଜ ଛାଡ଼ି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ କଟକ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜକୁ ଗଲେ । ମଝିରେ ମଝିରେ ବିଭିନ୍ନ ଛୁଟିରେ ସେ ଭଦ୍ରକ ଆସୁ ଥାଆନ୍ତି । ଭଦ୍ରକ ହାଲସୁଲ (ବର୍ତ୍ତମାନ ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲ) ପଛପଟେ ତାଙ୍କର ପୈତୃକ ବାସଗୃହ । ଆମର ସାକ୍ଷାତ ଆଲୋଚନା ହେଉଥାଏ । ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥାଏ - ଚଗଲା ସାନ ପିଲାଙ୍କ ପରି ସେ ସର୍ବଦା କର୍ମଚଞ୍ଚଳ । କିଛିନାକିଛି ଗୋଟାଏ ସାଂସ୍କୃତିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗି ଥାଆନ୍ତି । ଆଜ୍ଞାପ୍ୟ ତାଙ୍କ ଜାତକରେ ନ ଥିଲା । କଟକଠାରେ କେତେକ ସାହିତ୍ୟ-କର୍ମରେ ସେ ଜଡ଼ିତ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ମୁଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଉଥିଲି - ସେହି ସବୁ ବାହାର କାମରେ ଲାଗିବ ଏମ୍.ଏ. ପରୀକ୍ଷା ପରେ । ଏବେ ମନଥାନ ଦେଇ ପଢ଼ାରେ ଲାଗିଯାଅ । ଏମ୍. ଏ. ପରୀକ୍ଷା ଦେଇ ସାରି ସେ ଘରେ ଥାଆନ୍ତି । ସର୍ବଶ୍ରୀ ଶୈଳେନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର, ନବକିଶୋର ମହାନ୍ତି (ଉତ୍ତମ ପରେ ହେଲେ ଅଧ୍ୟାପକ), ସତ୍ୟେନ୍ଦ୍ରନାଥ ବେନାର୍ଜି (ଶିକ୍ଷକ), ରଘୁନାଥ ସାମଲ (ସମାଜ ସେବା) ପ୍ରମୁଖ ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ଘେନି ତାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଧରଣର ସାହିତ୍ୟ-ସମାବେଶ କରିବା ପାଇଁ ଚିନ୍ତା କଲି । ଭଦ୍ରକର ଏକ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ସାରସ୍ୱତ ପରମ୍ପରା ରହିଛି । ପୁଣି, ଆଲୋଚ୍ୟ ସମୟରେ ବହୁ ପ୍ରବାଣ ଓ ତରୁଣ କବି ଲେଖକ ସାହିତ୍ୟ-ସାଧନାରେ ସକ୍ରିୟ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଏକତ୍ର କରି ଭାବ-ବିନିମୟ

କରିବା ତଥା ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା-ପ୍ରତୋଦନା ଯୋଗାଇବା ଆବଶ୍ୟକ ଥିଲା । ଆମେ ବହୁ ବିଚାର ବିମର୍ଶ କରି ‘ଭଦ୍ରକ ଲେଖକ ସମ୍ମେଳନ’ କରାଇବା ପାଇଁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେଲୁ । ସାହିତ୍ୟିକ ଉଦୟନାରାୟଣ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ବ ଏବଂ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ସଂପାଦକତ୍ବରେ ଏକ ପଦର-ଜଣିଆ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ସମିତି ସେଥିପାଇଁ ଗଠିତ ହେଲା । ୧୯୬୩ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ୧୨ ଓ ୧୩ ତାରିଖ ଦୁଇ ଦିନ କାଳ ଭଦ୍ରକ ହାଇସ୍କୁଲ ପରିସର ମଧ୍ୟରେ ଲେଖକ ସମ୍ମେଳନ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ସମଗ୍ର ସର୍ବଭିତ୍ତିକନରୁ (ସେତେବେଳେ ଭଦ୍ରକ ଜିଲ୍ଲା ହୋଇ ନ ଥିଲା) ବହୁ କବି ଲେଖକ ଏଥିରେ ଯୋଗ ଦେଇ କବିତା ପାଠ ତଥା ବିଭିନ୍ନ ଆଲୋଚନାଚର୍ଚ୍ଚାରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ତା’ ପୂର୍ବରୁ ଭଦ୍ରକଠାରେ ଏତେ ବଡ଼ ଲେଖକ ସମ୍ମେଳନ ହୋଇ ନଥିଲା ମୋ ଜାଣିବାରେ ।

ଏହି ସମ୍ମେଳନ ଉପଲକ୍ଷେ ଏକ ଶୋଭନାୟ ସ୍ମରଣିକା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଏଥିରେ ଡଃ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହାପାତ୍ର, ଶ୍ରୀ ଗୋକୁଳାନନ୍ଦ ନାୟକ, ଶ୍ରୀ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର, ଶ୍ରୀ ଶତ୍ରୁଘ୍ନ ନାଥ ପ୍ରମୁଖ ବିଭିନ୍ନ କବି-ଲେଖକଙ୍କର କେତେକ ଉପାଦେୟ ଲେଖା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ସ୍ମରଣିକାର ପରିଶିଷ୍ଟରେ ଦେଢ଼ ଶହରୁ ବେଶି ଭଦ୍ରକର କବି ଲେଖକଙ୍କ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି ପରିଚୟ ପଞ୍ଜିକାରେ ଅତୀତର କେତେକ ସାହିତ୍ୟ-ସାଧକ ଯଥା - କବିଶେଖର ଚିତାମଣି ମହାନ୍ତି, ‘ଶଉଳିଧି’ର ସଂକଳୟିତା ଚତୁର୍ଭୁଜ ପଟ୍ଟନାୟକ, କବି ବଂଶୀବଲ୍ଲଭ ଗୋସ୍ୱାମୀ, କବି ଜଗନ୍ନାଥ ପାଣି, ‘ରତ୍ନକୋଷର’ର ସଂପାଦକ ନାଟ୍ୟକାର ଭାଗୀରଥ ମହାପାତ୍ର ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ସହିତ ସେତେବେଳେ କର୍ମରତ ଥିବା ବହୁ କବିଲେଖକଙ୍କ କୃତି ଓ କୃତିତ୍ବ ସନ୍ନିବେଶିତ ହୋଇଥିଲା । ସ୍ମରଣିକାଟିର ମୁଦ୍ରଣ ଓ ପ୍ରକାଶରେ ବିଶେଷ ସହାୟତା କରିଥିଲେ ଭଦ୍ରକର ବିଶିଷ୍ଟ ସାମ୍ବାଦିକ ଓ ଶ୍ରୀ ପ୍ରେସର ସଞ୍ଚାଳନ ଶ୍ରୀ ବାବାଜୀଚରଣ ନାୟକ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ସମେତ ନବକିଶୋର ମହାନ୍ତି ଓ ଶୈଳେନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର ଏହାର ସଂକଳନ-ସଂପାଦନା କାର୍ଯ୍ୟ ତୁଲାଇଥିଲେ ।

ସମ୍ମେଳନର ଶେଷ ଦିନ ଉଦ୍‌ଯାପନ ଉତ୍ସବ ପୂର୍ବରୁ ଯୋଗଦେଇଥିବା ଲେଖକ-ଲେଖିକାମାନଙ୍କୁ ହଦଗଡ଼ ସାଜନ୍ଦୀ ପ୍ରୋଜେକ୍ଟ ଅଞ୍ଚଳକୁ ପ୍ରମୋଦ-ପରିଭ୍ରମଣରେ ନିଆଯାଇଥିଲା । ହଦଗଡ଼ରୁ ଭଦ୍ରକକୁ ବାହୁଡ଼ିବାରେ ସେମାନଙ୍କର କିଞ୍ଚିତ୍ ବିଳମ୍ବ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଭଦ୍ରକ ହାଇସ୍କୁଲ ସମ୍ମେଳନ ସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚି ସେମାନେ ଦେଖିଲେ-ଉଦ୍‌ଯାପନା ଉତ୍ସବ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଇଛି । ଅଧ୍ୟକ୍ଷତା କରୁଛନ୍ତି ସମ୍ମେଳନର ସଭାପତି ସାହିତ୍ୟିକ ଉଦୟନାରାୟଣ ମହାନ୍ତି । ସଭାମଞ୍ଚରେ ଜଣେ ମହାକବି ସହିତ ବସିଛନ୍ତି

କେତେକ ରାଜନୈତିକ ବ୍ୟକ୍ତି, ଯେଉଁମାନଙ୍କ ନାମ ଉଦ୍‌ଘାପନ ଅଧିବେଶନର କାର୍ଯ୍ୟ-
ସାରଣୀରେ ନ ଥିଲା । ସମ୍ମେଳନର ସଂପାଦକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ, ଯୁଗ୍ମ ସଂପାଦକ
ରଘୁନାଥ ସାମଲ, ସତ୍ୟେନ୍ଦ୍ରନାଥ ବେନାର୍ଜୀ ତଥା କେତେ ଜଣ ଲେଖକ ଏଥିରେ ବିରକ୍ତ
ହୋଇ ପାଟିଦୁଣ୍ଡ, ଗୋଳମାଳ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ଏହି ପରିସ୍ଥିତିରେ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ବିଚଳିତ
ହୋଇପଡ଼ିଥିଲି (ଲେଖକ ସମ୍ମେଳନର ମୁଁ ଥିଲି କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ) । କୁଆଡ଼େ ଥିଲେ ସମ୍ମେଳନର
ଉପସଭାପତି ବାବାଜୀଚରଣ ନାୟକ, ସଭାମଞ୍ଚ ପାଖରେ ପାଟିଦୁଣ୍ଡ ଗୋଳମାଳ କରୁଥିବା
ଲେଖକମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ପଶିଯାଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ କରିବାରେ ଲାଗିଲେ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ
ତଥା ଉଭୟ ଲେଖକମାନଙ୍କର ଯୁକ୍ତି ଥିଲା - ସମ୍ମେଳନର ସଂପାଦକ, ଯୁଗ୍ମସଂପାଦକ,
କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ ଏବଂ ଅଧିକାଂଶ ଲେଖକଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ଉଦ୍‌ଘାପନ ଉତ୍ସବ କିପରି ଓ
କାହିଁକି ଆରମ୍ଭ କରାଗଲା । ବାବାଜୀ ବାବୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଶୁଝା କଲେ - ଏପରି
ପାଟିଦୁଣ୍ଡ ଗୋଳମାଳରେ ଉଦ୍‌ଘାପନ ଉତ୍ସବକୁ ଉତ୍ସୁର କରି ଲାଭ କ'ଣ ? ଉତ୍ସବ
ସୁରୁଖୁରୁରେ ଶେଷ ହୋଇଯାଇ !

ଉତ୍ସବ ଭଲରେ ଉଦ୍‌ଘାପିତ ହୋଇଗଲା । ସେଦିନ ବାବାଜୀ ବାବୁ
ଲେଖକମାନଙ୍କୁ କହିବୋଲି ଶାନ୍ତ କରାଇ ନଥିଲେ, ଉତ୍ସବରେ ଗୋଟାଏ କିଛି ଅଘଟଣ
ଘଟି ଯାଇଥାନ୍ତା । ଯୋଗ୍ୟତା, ସାମର୍ଥ୍ୟ ନ ଥିଲେ ହେଁ ଆମର କେତେକ ମତା ଓ ନେତା
ସାହିତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର ସଭାମାନଙ୍କରେ ମଞ୍ଚାସୀନ ହେବାକୁ ଲଜା ଓ ସଙ୍କୋଚ ଅନୁଭବ କରୁ
ନଥିବାର ଦେଖାଯାଉଛି - ଚର୍ଚ୍ଚିତ୍ର ଠାରୁ ଯୋତା ସିଲାଇ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାବତୀୟ ବିଷୟରେ
ସବୁଜାମତା ଭଳି ବକ୍ତୃତା ଦେଉଥିବାର ମନେ ହେଉଛି । ଆମ ଲେଖକ ଓ ସଂସ୍କୃତି-
ପ୍ରେମୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନେତା-ମତାକର କିଛି ତୋଷାମୋଦକାରୀ ଗୋଡ଼ାଣିଆ
ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ସାହିତ୍ୟ-ସଂସ୍କୃତିର ସଭାକୁ ଆଣି ଠାକୁର ଭଳି
ସିଂହାସନରେ ବିଜେ କରାଉଛନ୍ତି । ଏହା କି ବିଦ୍ରୁମନାର ବିଷୟ । ଯେଉଁ ମତା ବା
ନେତାମାନେ ସାହିତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି କ୍ଷେତ୍ରରେ କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ବା କରୁଛନ୍ତି; ସେମାନେ
ସାଂସ୍କୃତିକ ସଭାକୁ ଆସନ୍ତୁ, ଆପରି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସାହିତ୍ୟର ‘ସ’ ଅକ୍ଷର ଜାଣି ନ ଥିବା
ଏବଂ ତୁମ୍ଭା ରାଜନୀତି କରୁଥିବା ପଞ୍ଚାୟତ ସମିତି ବା ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟିର ଚେୟାରମେନ,
ଏମ୍.ପି, ଏମ୍. ଏଲ୍. ଏ., କିମ୍ବା ମତାମାନେ ଆସି ସାହିତ୍ୟ ସଭା ମଣ୍ଡନ କରି ଲମ୍ବା
ଚୌଡ଼ା ଭାଷଣରେ ବାଜେ ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ କଥା ଗପିବାରେ କି ସମାଚାନତା ରହିଛି ?
ଆଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଯେଉଁ ମତା ମହୋଦୟଙ୍କ କଥା ବୋଲାଯାଉଛି, ତାଙ୍କର ସେପରି
କିଛି ସାହିତ୍ୟ-କର୍ମ ନ ଥିଲା । ମତା ହେବା ପୂର୍ବରୁ ସେ ଅଞ୍ଚଳ ପାଇଁ ‘ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର’ ର

ସଂପାଦକ ଥିଲେ ଏବଂ ଏ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟଜନକ ଘଟଣାର ଡେଇଁ ପରେ ତାଙ୍କର ପୃଥିବୀକାୟ ଆଦୁ ଜୀବନୀଟିଏ ମାତ୍ର ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ହାତଗୋଡ଼ ବାନ୍ଧି ତୁନି ହୋଇ ବସିବାର ବ୍ୟକ୍ତି ନ ଥିଲେ । ‘ଭଦ୍ରକ ଲେଖକ ସମ୍ମେଳନ’ ପରେ ତାଙ୍କ ମଥାରେ ଆଉ ଏକ ଯୋଜନା ଉଠି ମାରିଲା । ସେ ଶୈଳେନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର, ନବକିଶୋର ମହାନ୍ତି ପ୍ରମୁଖ ଆପଣାର କେତେକ ଯୁବବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ଘେନି ଏକ ସାହିତ୍ୟ-ପ୍ରକାଶନ ସଂସ୍ଥା ସ୍ଥାପନ ଏବଂ ସଂସ୍ଥା ପକ୍ଷରୁ ଖର୍ଚ୍ଚିଏ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କଲେ । ତା ହେଉଛି ୧୯୬୪ ମସିହା ଆରମ୍ଭର କଥା । ଏ ସଂପର୍କରେ ସେମାନେ ଆସି ମୋ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କଲେ । କଲିକତାର ‘ଅଗ୍ରଣୀ’ ଓ ‘କବିତା’ ତଥା କଟକର ‘ବିଗର’ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶନ-ସଂସ୍ଥାରେ ମୁଁ ଲାଭ କରିଥିବା ଅଭିଜ୍ଞତା ଭିତ୍ତିରେ ସେମାନଙ୍କୁ କିଛି ବାଟ ବତାଇ ଦେଲି । ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଭଦ୍ରକର ‘ଶତରୂପା ପ୍ରକାଶନୀ’ ଏବଂ ତାହାର ଦ୍ଵିମାସିକ ମୁଖପତ୍ର ‘ଶତରୂପା’ । ଭଦ୍ରକ ସହର ମଧ୍ୟ ସ୍ଥଳରେ ଥିବା ବାବାଜୀ ବାବୁଙ୍କର ଶ୍ରୀ ପ୍ରେସ୍‌ରେ ‘ଶତରୂପା’ ଛପା ହେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଗଲା । ସାମ୍ବାଦିକ ସୁବଳ ଜେନା ପ୍ରକାଶନୀର ପ୍ରସାର ଦାୟିତ୍ଵରେ ରହିଲେ । କଟେରୀ ବଜାରରେ ଥିବା ତାଙ୍କ ପୁସ୍ତକ-ପତ୍ରିକା ବୋକାନରେ ‘ଶତରୂପା’ର ବିକ୍ରିବଟା ଓ ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କୁ ଯୋଗାଣର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଲା । ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ଅସଲ କଥାମାଲ ଯୋଗାଡ଼ କଲାବେଳକୁ ଦେଖାଗଲା - ଗଜର ଘୋର ଅଭାବ । ସୁଲେଖକ ମଙ୍ଗଳୁଚରଣ ବିଶ୍ଵାଳଙ୍କ ଠାରୁ ଗଜଟିଏ ମିଳିଥାଏ । ଖ୍ୟାତନାମା ଅନୁବାଦକ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ମହାନ୍ତି ଅନୁଦିତ ଗଜଟିଏ ଦେବାକୁ କହିଥାଆନ୍ତି । ଏହି ପରିସ୍ଥିତିରେ ‘ଶତରୂପା’ର ଗଜ ସଂପାଦନା ଦାୟିତ୍ଵରେ ଥିବା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ମୋ ପାଖରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲେ ଗଜଟିଏ ପାଇଁ । ସେତେବେଳକୁ ଗଜ ରତନରେ ମୋର ଯତ୍ନକ୍ଷିତ ଖ୍ୟାତି ବୋଧହୁଏ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କୁ ମୋ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ କରାଇଥିଲା । ପାଖରେ ଥିଲା ମୋର ‘ବେଦୀ’ ଗଜ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କୁ ତାହା ପଢ଼ି ଶୁଣାଗଲା । ସେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗଜଟିକୁ ‘ଶତରୂପା’ ପାଇଁ ଘେନିଯିବାକୁ ବାହାରିଲେ । ମୁଁ କହିଲି - ଏହି ଗଜ ସଂପର୍କରେ କେହି କେହି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରକାଶ କରିପାରନ୍ତି; ତମେ ଯଦି ସେ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ, ଗଜଟି ନେଇ ଛାପି ଦେଇପାରେ । ପୂର୍ବରୁ ମନୋଜ ଦାସଙ୍କ ‘ବିଗତ’ ପତ୍ରିକା ତଥା ‘ତକର’ ପତ୍ରିକାରେ ଏହାର ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ମୁଁ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲି, ମାତ୍ର ପ୍ରକାଶରେ ସଫଳ ହୋଇପାରି ନ ଥିଲି । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ମୋ ମନା ମାନିଲେ ନାହିଁ । ‘ବେଦୀ’ ଗଜର ପାଣ୍ଠିଭିତ୍ତି ମୋ ପାଖରୁ ଘେନିଗଲେ । ‘ଶତରୂପା’ର ପ୍ରଥମ ସଂଖ୍ୟାରେ ଗଜଟି ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ପରେ ମୁଁ ଯାହା ଆଶଙ୍କା କରୁଥିଲି, ତାହା ହିଁ ଘଟିଲା । ପ୍ରଥମେ ‘ନିଆଖୁଣ୍ଡା’ ପତ୍ରିକାରେ ଗଜଟି

ସଂପର୍କରେ ଏକ ତାବୁ ଆକ୍ଷେପ ମୂଳକ ମତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ପରେ ପରେ ‘କଳିଙ୍ଗ’, ‘ମାଡୁଭୂମି’ ଆଦି ସମ୍ବାଦପତ୍ରମାନଙ୍କରେ ବିଭିନ୍ନ ସମ୍ବାଦ ତଥା ଗଛର ଶ୍ଳାଳତା-ଅଶ୍ଳାଳତା’ ଘେନି କିଛି ଅଭିମତ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ରାଜ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରୁ ମୋତ କେତେକ ପରିଚିତ ବନ୍ଧୁ ଓ ଅପରିଚିତ ପାଠକ - କେହି ଗଛ ଉପରେ କରୁ ଆଲୋଚନା କରି, କେହି ବା ଅନୁକୂଳ ମତବ୍ୟ ଦେଇ ମୋତେ ପତ୍ର ଲେଖିଲେ । ମୋଟାମୋଟି ଆମ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ‘ବେଦୀ’ ଗଛ ସେତେବେଳେ ବିବାଦ ଓ ବିତର୍କର ଏକ କେନ୍ଦ୍ର ହୋଇ ଉଠିଲା ।

ଏହା ଭିତରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସରକାରୀ କର୍ମନିଯୁକ୍ତ ଘେନି ପଣ୍ଡିତ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଚାଲି ଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ସେ ଅଞ୍ଚଳର କବି ଲେଖକବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସହ ‘ବେଦୀ’ ଗଛଟି ଆଦୃକ ଓ ଆଜ୍ଞିକ ଦିଗ ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ବିତର୍କର ଝଡ଼ ଟିକିଏ ଥମିଗଲା ପରେ ମୋ ‘ଅଶ୍ଳାଳତା ବିପକ୍ଷରେ’ ଆଲୋଚନା ପୁସ୍ତକଟି ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ପୁସ୍ତକ ପଢ଼ି ମୋତେ ପତ୍ର ଲେଖିଥିଲେ -

“ବଲାଙ୍ଗୀର

୧୪/୮/୬୬

ପୂଜନୀୟେଷୁ,

ପ୍ରଣତି ! ଆପଣଙ୍କ ଚିଠି ପାଇଛି । ‘ଅଶ୍ଳାଳତା ବିପକ୍ଷରେ’ ବହି ଖଣ୍ଡକ ମିଳିଲା । x x x ଆପଣଙ୍କ ବହିର ଅନେକ ପ୍ରବନ୍ଧ ମୁଁ ଆଗରୁ ପଢ଼ିଥିଲି । ଶେଷ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ମଧ୍ୟ - ଅଶ୍ଳାଳତା ସଂପର୍କରେ ଲିଖିତ ପ୍ରବନ୍ଧ ଖୁବ୍ ଭଲ ହୋଇଛି । ଆଲୋଚନା ଓ ସମ୍ପାଦକରଣରେ ଅନେକ କିଛି ନୂତନତାର ସୂଚନା ଦିଏ । ଯାହାହେଉ, ‘ଶତରୂପା’ ପାଇଁ ହୁଏତ ଏଇ ବହିଟିର ସୃଷ୍ଟି । ଧନ୍ୟ ‘ଶତରୂପା’ ! ଧନ୍ୟ ସେ ‘ବେଦୀ’ x x x ।

ଭାତି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ”

ପଣ୍ଡିତ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାନା ସାହିତ୍ୟ-କର୍ମରେ ଲିପ୍ତ ଥିବାର ଖବର ପାଇଥିଲି । କେବଳ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ନୁହେଁ, ସାହିତ୍ୟ-ସଙ୍ଗଠନରେ ମଧ୍ୟ ଜାଣୁଥିଲି ତାଙ୍କର କୃତିତ୍ବ । ବିଭିନ୍ନ ସଭାସମିତିରେ ଭାଷଣ ଦେବା, ସାଂସ୍କୃତିକ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ଗଠନ କରିବା, ଗଛ-କବିତାଦି ପ୍ରକାଶ କରିବା ଇତ୍ୟାଦି କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ନିପୁଣତା ମୋତେ ବେଶ୍ ଆନନ୍ଦିତ କରୁଥିଲା । ସେତେବେଳେ ‘ଓଡ଼ିଆ ଯୁବ ଲେଖକ ସମ୍ମେଳନ’ ସାରା ରାଜ୍ୟରେ ଏକ ନବ ଜାଗରଣ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ଏହାର ସମ୍ବଲପୁର ଅଧିବେଶନ (୧୯୬୮) ଓ ବଲାଙ୍ଗିର ଅଧିବେଶନ (୧୯୬୯) ସଙ୍ଗଠନ-କାର୍ଯ୍ୟରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ

ସକ୍ରିୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସମ୍ବଲପୁର ଅଧିବେଶନରେ ଆମର ସାକ୍ଷାତ ବେଳେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଗବେଷଣା କରିବା ପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲି । ଦୁଇ ତିନିଟି ବିଷୟ ଗବେଷଣା-କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ବାଛି ଦେଇ ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଆପଣା ରୁଚି ଓ ପସନ୍ଦ ଅନୁଯାୟୀ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଷୟ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ କହିଥିଲି । ସେତେବେଳେ ସେ ଇଂରେଜୀ ସାହିତ୍ୟ ବୋଧ ହୁଏ ବେଶି ପଢ଼ାପଢ଼ି କରୁଥିଲେ । ନିଜର ଅଧ୍ୟାପିକା ପଦ୍ମା ଓ ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କ ସହ ଆଲୋଚନା କରି, ‘ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟସାହିତ୍ୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ’ ବିଷୟ ଠିକ୍ କଲେ, ଏବଂ ନବ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସମ୍ବଲପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଗବେଷକ ଭାବରେ ନିଜକୁ ପଞ୍ଜୀକୃତ କରାଇ ନେଲେ । ଆଉ ଆଉ ସମସ୍ତ ଶିକ୍ଷା ଓ ସଂସ୍କୃତି ସଂପର୍କିତ କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଗବେଷଣାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଥିଲେ, ଏବଂ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଗବେଷଣା-ପ୍ରବନ୍ଧର ପ୍ରଥମ ଚିଠା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ମୋ ପାଖକୁ ପଠାଇ ଦେଲେ । ସେତେବେଳକୁ ଭଦ୍ରକ କଲେଜ ସରକାରୀ ପରିଚାଳନାଧୀନ ହୋଇଯାଇଥିଲା; ବଦଳି ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ମୁଁ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଥିଲି ବାରିପଦାସ୍ଥ ମହାରାଜା ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର କଲେଜରେ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଗବେଷଣାପ୍ରବନ୍ଧ ଦେଖି ସାରିଲା ପରେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ବାରିପଦାକୁ ଡକାଇଲି । ବାରିପଦାଠାରେ ସେତେବେଳେ କବି ରାଧାମୋହନ ଗଡ଼ନାୟକ ନିଜର ଜଣେ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ଘରେ ଥାଆନ୍ତି । ଗବେଷଣା ପ୍ରବନ୍ଧର ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ଛନ୍ଦ ସଂପର୍କିତ ପରିଚ୍ଛେଦଟି ଗଡ଼ନାୟକଙ୍କୁ ଦେଖାଇ ଆମେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କଲୁ ଏବଂ ତାଙ୍କର କେତେକ ପରାମର୍ଶ ଗ୍ରହଣ କଲୁ । କଲେଜର କେତେ ଜଣ ଇଂରେଜୀ-ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗର ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କ ସହିତ ମଧ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାବ ଘେନି ଆଲୋଚନା କରିଥିଲୁ ।

ଆପଣା ଗବେଷଣା ପ୍ରବନ୍ଧର ଚିଠାକୁ ଅନ୍ୟ କାହାରିକୁ ଦେଖାଇ ତାହା ଉପରେ ଆଲୋଚନା ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବା ପାଇଁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ କୁଣ୍ଡିତ ଥିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲି । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ବୁଝାଇ କହିଲି - ଗବେଷଣା ବ୍ୟାପାରଟା ଆଦୌ ଗୋପନୀୟ ବା କନଫିଡେନସିଆଲ୍ ନୁହେଁ । ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଗବେଷଣା-ପ୍ରବନ୍ଧ ଦାଖଲ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା ସଂପୃକ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଉନ୍ମୁକ୍ତ; ତଦ୍‌ବିଦ୍ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ସହ ଏହା ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା-ଚର୍ଚ୍ଚା କରାଯାଇପାରେ । ତାହାଦ୍ୱାରା ଲାଭ ଛଡ଼ା ଆଦୌ କ୍ଷତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଗବେଷଣା-ପ୍ରବନ୍ଧ ପରୀକ୍ଷା ପାଇଁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଦାଖଲ ହୋଇଗଲା ପରେ ତାହା ହୋଇଯାଏ ଗୋପନୀୟ ବା ଅପ୍ରକାଶ୍ୟ । ଏବେ ଆମର ଅନେକ ଗବେଷକ, ଯାହା ମୁଁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସହିତ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଛି, ନିଜ ନିଜର ଗବେଷଣା-କାର୍ଯ୍ୟ ବିଷୟରେ ସଂପୃକ୍ତ ତଦ୍‌ବିଦ୍ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ସହ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ପଶ୍ଚାତ୍ତପ୍ତ । ଏପରିକି କେତେକ ଗବେଷକ ନିଜ ଗବେଷଣାର ବିଷୟ ଅନ୍ୟଠାରୁ ଲୁଚାଇ ରଖିବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତି । ଏଥିପାଇଁ ସେମାନଙ୍କର

ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ବା ଗାଇଡ୍ କୁଆଡ଼େ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥାଆନ୍ତି ! ପରାମର୍ଶଟା ଏହିପରି -
 ‘ତମେ ତ ଡକ୍ଟରେଟ୍ ଡିଗ୍ରୀ ପାଇବ ! ତାହା ଗାଇଡ୍ ଭାବରେ ମୁଁ କରାଇ ଦେବି ।
 ଗବେଷଣା-ପ୍ରବନ୍ଧରେ କ’ଣ କିପରି ଲେଖାଲେଖି କରୁଛ, ସେ ସଂପର୍କରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ
 ସହ ଆଲୋଚନା କରିବା ଦରକାର କ’ଣ ?’ ଏପରି କି ଗବେଷକ ଡକ୍ଟରେଟ୍ ଡିଗ୍ରୀ
 ପାଇଗଲା ପରେ ଅନୁମୋଦିତ ଗବେଷଣା-ପ୍ରବନ୍ଧ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଇବାକୁ ଚାହୁଁ
 ନାହାନ୍ତି । କାଳେ ନିଜର ଦୋଷତ୍ରୁଟି ତଥା ଗାଇଡ୍‌ଙ୍କର ଦୁର୍ବଳତା ପଦାରେ ପଡ଼ିଯିବ ।
 ଆମର ଅଧିକାଂଶ ଅନୁମୋଦିତ ଥେସିସ୍ ସେଇଥିପାଇଁ ମୁହାଯନ୍ତର ମୁହଁ ଦେଖୁପାରୁ ନାହିଁ ।
 ସା.୬ ମହଣ ଘିଅ ପୋଡ଼ାଗଲା ପରେ ଯେଉଁ ରାଧା ନାଚୁଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ନାଚ କାହାରି
 ଆଖିରେ ପଡ଼ୁନାହିଁ ।

କର୍ମଠି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଠିକ୍ ସମୟରେ ଗବେଷଣା-ପ୍ରବନ୍ଧର ସଂକଳନ ନକଲ
 ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ସମ୍ବଲପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଦାଖଲ କରିଦେଲେ । ପ୍ରବନ୍ଧ ଉପରେ ମୌଖିକ
 ପରୀକ୍ଷା ହେଲା କଲିକତାଠାରେ - ଅନ୍ୟତମ ପରୀକ୍ଷକ ପ୍ରଫେସର ସୁକୁମାର ସେନ୍‌ଙ୍କ
 ବାସଭବନରେ । ଇତି ମଧ୍ୟରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ପଣ୍ଡିତ ଓଡ଼ିଶାରୁ ଆସି ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଶାରେ
 ଅବସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥାଆନ୍ତି, ଏବଂ ମୁଁ ଥାଏ କଟକ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରେ । ଥେସିସ୍
 ଦାଖଲ ହେଲା ପଣ୍ଡିତ ଓଡ଼ିଶାରେ, ଗବେଷକ ରହିଲେ ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏବଂ ତାଙ୍କର
 ଗାଇଡ୍ ଭଉର ଓଡ଼ିଶାରେ । ଏହି ପରିସ୍ଥିତିରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ପରୀକ୍ଷାଫଳ ପ୍ରକାଶ
 ପାଇବାରେ କିଛି ବିଳମ୍ବ ଘଟିଥିଲା । ଯାହାହେଉ, କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସମ୍ବଲପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର
 ପ୍ରଥମ ଡକ୍ଟରେଟ୍ ଡିଗ୍ରୀଧାରୀ ସ୍କୁଲର ଭାବରେ ଉଦ୍‌ଘାଟି ହୋଇଗଲେ । ପରେ ପରେ
 ୧୯୭୭ ମସିହା ଆଦ୍ୟ ଭାଗରେ ତାଙ୍କର ଗବେଷଣା ପ୍ରବନ୍ଧଟି ମୁଦ୍ରିତାକାରରେ ପ୍ରକାଶ
 ପାଇଗଲା ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଯେତେବେଳେ ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଶାରୁ କଟକ ବଦଳି ହୋଇ ଆସିଲେ,
 ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏକ ନୂତନ ପର୍ବ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା
 ‘ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ’ ବା The Institute of Oriya Studies । ସେ
 ହେଲେ ଏହାର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା-ସମ୍ପାଦକ । ୧୯୮୦ ରୁ ୧୯୮୬ ଏହି ସ୍ୱଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ
 ସେ ନିଜର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟ ଦେଇ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନକୁ ଗଢ଼ି ତୋଳିଲେ । ପରିଷଦର
 ମୁଖ୍ୟପତ୍ର ‘ଏକଶା’ ନିୟମିତ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା, କିଛି ଆଲୋଚନା ଗ୍ରନ୍ଥ ଓ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟର
 ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ଏ ଦିଗରେ ତାଙ୍କର ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ ଓ ନବ ନବ
 ଉଦ୍ୟମ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ମୁଁ ବିସ୍ମିତ ହେଉଥିଲି । ଗବେଷଣା ପରିଷଦ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବାର ପ୍ରାୟ
 ବର୍ଷକ ପରେ ମୋର କଟକରୁ କନ୍ଧମାଳର ପୁଲବାଣୀ କଲେଜକୁ ବଦଳି ହୋଇଗଲା ।

ପୁରବାଣୀଠାରେ ମୁଁ ଯେଉଁ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷକାଳ ରହିଲି, କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ପରିଷଦର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ସମିତି ସଭ୍ୟଙ୍କୁ ଘେନି ସବୁକାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଏହା ସହିତ କଟକ ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ ନଗରରେ ନିଜର ଏକ ବାସଭବନ ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳାଇଥିଲେ । ଅତିରିକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ଚାପରେ ତାଙ୍କ ସ୍ବାସ୍ଥ୍ୟର ଅବନତି ଘଟିଲା । କେବଳ ଅତିରିକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟଚାପ ନୁହେଁ, କିଛି ପାରିବାରିକ ଜଞ୍ଜାଳ ଓ ଗୁପ୍ତ ଶତ୍ରୁକ କାରସାଦି ଯୋଗୁ ପୂର୍ବରୁ ସେ ମାନସିକ ଅଶାନ୍ତି ଭୋଗୁଥିଲେ । ବ୍ରହ୍ମପୁରରୁ ଥରେ ସେ ଏକ ପତ୍ରରେ ମୋତେ ଲେଖିଥିଲେ -

“ହାତାବନ୍ଧ ସାହି, ବ୍ରହ୍ମପୁର

୨୫.୧୦. ୬୫

ପୂଜନୀୟ ସାର, ପ୍ରଣତି !

ଆପଣଙ୍କ ଚିଠି ପାଇଛି । ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କୁ ଆଲୋଚନା କରିବି, ଯେମିତି ଆପଣ ଚାହୁଁଛନ୍ତି । ମନ ଭିତରେ ଯେତେ ସାରସ୍ବତ ସ୍ବପ୍ନ ଉଠି ମାରୁଛି, ସବୁ ଯଦି ସଫଳ ହୁଅନ୍ତା, ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ କିଛି ହେଲା ବୋଲି ଜାଣନ୍ତୁ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଶକ୍ତି ତ ସୀମିତ, ଏଥି ଭିତରେ ଧୀରେ ଧୀରେ କାମ କରିବା ଛଡ଼ା ଉପାୟ ନାହିଁ । ସ୍ବପ୍ନ ଦେଖୁଛି ସତ, ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ଉପରେ ଏକ ଚରିତାତ୍ମକ ସମାଲୋଚନା ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିବି, ଆପଣଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ଓ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର କୃପା କଣିକା ପାଇଲେ ତାହା ସଫଳ ହେବ । ଦେଖାଯାଉ, ଲାଗିଛି ତ !

ମଝିରେ ମଝିରେ ଅସୁବିଧା ଆସି ଉଠୁଛୁଛି - ଏଣୁ ତେଣୁ ଝମେଲା ପଶିଯାଉଛି । ଏକାଥରେ ଅଣନିଶ୍ବାସୀ ହୋଇ ଲାଗିହେଉ ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କର ସ୍ମାରକୀ ଗ୍ରନ୍ଥ ପାଇଁ ପ୍ରବନ୍ଧଟିଏ ଯିବ । x x x x ବର୍ତ୍ତମାନ ଏପରି ଅତାନକ ଜଞ୍ଜାଳ ଆସି ମୋତେ ବିକ୍ରନ୍ତ କରୁଛି ଯେ, ମୁଁ ଖୁବ୍ ଶକିତ ହୋଇଯାଉଛି- ପରିସ୍ଥିତି ତ ସବୁ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଗର ସ୍ତମ୍ଭ ଆଉ କ'ଣ କରାଯାଇ ପାରେ ! ତେବେ ଭାଗ୍ୟକୁ ନିହିବା ଛଡ଼ା ଉପାୟ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଏ ସବୁ ସାହିତ୍ୟ ଘେନି ନୁହେଁ । ଅନ୍ୟ ବିଷୟ, ପରେ ସାକ୍ଷାତରେ କହିବି । ଏପରି କେତେକ ଅତାନକ ଘଟଣା ଯୋଗୁ ମୁଁ ବେଜେବେଳେ ମାନସିକ ଅସ୍ଥିରତା ଅନୁଭବ କରୁଛି ।

ଆପଣ ପରା କହନ୍ତି, ସବୁ ଦୃଃସ୍ଥିତି ଓ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଗକୁ ଭୁଲିବାର ଏକମାତ୍ର ମାଧ୍ୟମ ହେଉଛି ସାହିତ୍ୟ । ସେହି ସାହିତ୍ୟ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ସେବା ଏ ଦୁଇଟି ଭିତରେ ଏ ସବୁକୁ ଭୁଲିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି । ତଥାପି ମଣିଷର ମନ ତ ! ବେଳେବେଳେ ପୁଣି ଦୃବ୍ବତା ହରାଇ ଦେଉଛି । ଦେଖାଯାଉ, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପରାକ୍ଷା କେତେ ବାଟ ଯାଉଛି ! x x x

ସ୍ବେଦର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ”

ଏହି ଅଶାନ୍ତି ଓ ଶାରୀରିକ ଦୁର୍ବଳତା ହେତୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବୋଧ ହୁଏ ଔଷାଶକ୍ତି ଉପରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲେ, ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସେବାପୂଜାରେ ଧ୍ୟାନ ଦେଉଥିଲେ । ଆପଣା ବାସଗୃହରେ ଜଗନ୍ନାଥ ବିଗ୍ରହ ସ୍ଥାପନା କରି ବିଧିବଦ୍ଧ ଭାବେ ଦେବନୀତି ପାଳନ କରୁଥିଲେ । ଫଳରେ ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ କର୍ମରେ ଭଟ୍ଟା ପଡ଼ି ଆସିଲା । ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ କାର୍ଯ୍ୟ ଶିଥିଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ମୁଁ ଚଣ୍ଡାଳ ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ଏ ଶକ୍ତିକ୍ଷୟ ଦୃଢ଼ପ୍ରମାଣ କରି ନ ପାରି ବିରକ୍ତ ହେଉଥିଲି । ଗବେଷଣା ପରିଷଦର କାର୍ଯ୍ୟ ପୂର୍ବ ପରି ଠିକ୍ ଭାବରେ ଚାଲୁ ନାହିଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ସମିତି ବୈଠକରେ ଥରେ ମୁଁ ସଭାପତି ପଦରୁ ଓହରି ଆସିବାକୁ ଅଡ଼ି ବସିଥିଲି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ କଥା ଭାବିଲେ, ପ୍ରାଣରେ ବଡ଼ ପାଦା ଅନୁଭବ କରୁଛି । ଯାହା ହେଉ, କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଦୁର୍ଗତିର ଚରମ ପରିଣତି ହେଲା - ସିରୋସିସ୍ ଅଫ୍ ଲିଭର । ଜଗନ୍ନାଥେ ତାଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ପରିବାରର ସମସ୍ତ ଦାୟିତ୍ୱ ପଡ଼ାକ ଉପରେ ଲଦି ଦେଇ ଏବଂ ଗବେଷଣା ପରିଷଦର ଗୁରୁଭାର ଆମ ଉପରେ ଛାଡ଼ି ଦେଇ ୧୯୮୬ ମସିହାରେ ସେ ଗତାସ୍ତ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କର ଏ ଅକାଳ ମୃତ୍ୟୁ କେବଳ ଆମକୁ ନୁହେଁ, ସମସ୍ତ ସାହିତ୍ୟ ଜଗତକୁ ବ୍ୟସ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳ କରି ପକାଇଥିଲା ।

ତାଙ୍କର କିଛି କୁଅଭ୍ୟାସ ନ ଥିଲା; ତାମ୍ବୁଳ ସେବା ବ୍ୟତୀତ ମୋ ଜାଣିବାରେ ସେ ଶରୀର ଉପରେ ଅନ୍ୟ କିଛି ଅନାଚାର କରୁ ନଥିଲେ । ନୀତିନିଷ୍ଠ ସାଧୁ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା । ତଥାପି ତାଙ୍କର ମାତ୍ର ସତଚାଳିଶ ବର୍ଷର କର୍ମମୟ ଜୀବନର ଏପରି ହୃଦୟବିଦାରକ ପରିସମାପ୍ତି କିପରି ଘଟିଲା, ବୁଝି ହୁଏ ନାହିଁ । ବିଶ୍ୱପ୍ରକୃତିର ଏହା ବିଚିତ୍ର ବିଦ୍ରୁମନା ନୁହେଁ ତ ଆଉ କ'ଣ ? ଭାସ୍କର ଦାସ ଗଲା, ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ପତି ଗଲା, ଗଲା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ, ବୟସ୍କ ଶିକ୍ଷକ ବନ୍ଧୁ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ଯୁବଛାତୁରମାନଙ୍କର ଜୀବନାବସ୍ଥାନ ବଡ଼ ମର୍ମାଘାତ - ବଡ଼ ଦୁର୍ବିସୟ ।

‘ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ’ ସେତେବେଳକୁ ମାତ୍ର ଛଅ ବର୍ଷର ଶିଶୁ । ଏହି ଦୁଗୁପୋଷ୍ୟ ଶିଶୁର ଲାଲନପାଳନ ଦାୟିତ୍ୱ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଆମ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ କରି ଚାଲିଗଲେ । ଏବେ ଏହି ପ୍ରତିଷ୍ଠାନଟି ଯେ ତିରିଶ ବର୍ଷର ଏକ ସମର୍ଥ ଯୁବକରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି, ତାହା ତାଙ୍କ କର୍ମନିଷ୍ଠା ଓ ଅଧ୍ୟବସାୟର ଅନୁପ୍ରେରଣା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କ'ଣ ହୋଇପାରେ ?

କଟକ-୭୫୩୦୧୨

କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରା

୧୫.୧.୨୦୧୦

ସଭାପତି, ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଇତିହାସ

ଅସିତ ମହାନ୍ତି ଓ ପ୍ରଦୀପ ଶ୍ରୀଚନ୍ଦନ

ସେ ଫୁଲକୁ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ଫୁଲଟି ଯେଉଁ ରଙ୍ଗର ହେଉ ବା ଯେଉଁଠି ଫୁଟିଥାଉ, ତାହା ତାଙ୍କ ପାଇଁ ବଡ଼ କଥା ନଥିଲା । ବଡ଼ କଥା ଥିଲା ଫୁଲଟିର ମହକ । କେବଳ ଫୁଲ ନୁହେଁ; ଫୁଥିବାର ଛୋଟବଡ଼ ଯେ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ହେଉ, ତା' ଭିତରେ ଯଦି କିଛି ଭଲଗୁଣ ସେ ଦେଖୁଥିଲେ, ତାହା ହୋଇଯାଉଥିଲା ତାଙ୍କର ଅତୀବ ପ୍ରିୟ-ପ୍ରିୟତମ । ସେଥିପାଇଁ ନିଜର ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିଲାବେଳେ ସେ ପ୍ରାୟତଃ ସମୋ୍ଥନ କରୁଥିଲେ 'ପ୍ରିୟତମ' ବୋଲି ଓ ସର୍ବୋପରି ଭଲ ପାଉଥିଲେ ମଣିଷକୁ । ସେ ମଣିଷଟି ଯେଉଁ ଜାତି, ଗୋତ୍ର, ବର୍ଣ୍ଣ, ପରିବାର ବା ପରିବେଶର ହେଉ, କିଛି କଥା ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ତା'ର ପ୍ରଥମ ଓ ପ୍ରଧାନ ବିଶେଷତ୍ୱ ହେଉଛି ତାର ମଣିଷପଣିଆ । ତାର ଭଲ ଗୁଣ, ତା'ର ମହକ । ସଂକ୍ଷେପରେ କହିଲେ, ଫୁଲର ମହକ ପରି, ମଣିଷର ମହକ ଥିଲା ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଜିନିଷଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରିୟତମ ଓ ସେ ନିଜେ ହିଁ ଥିଲେ ଜଣେ ମହକଭରା ପ୍ରିୟତମ ମଣିଷ ।

ରୋଗୀ ଦୁର୍ବଳ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ହେତୁ ପିଲାଦିନେ ତାଙ୍କନାମ ଥିଲା 'ଶୁକୁଟା' । ମାତ୍ର ଜାତକରେ ଶୁଦ୍ଧ ନାମ ରହିଥିଲା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । କିନ୍ତୁ ପରେ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ସମସ୍ତେ ଜାଣିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ, ସେତେବେଳକୁ ସେ ଆଉ 'ଶୁକୁଟା' ବା କେବଳ 'କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ' ହୋଇ ନାହାନ୍ତି; ସେତେବେଳକୁ ସେ ହେଲେଣି ତତ୍କାଳୀନ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ - ଓଡ଼ିଶାର ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ ଓ ଜଣେ ଜଣାଶୁଣା ବ୍ୟକ୍ତି ।

ଜନ୍ମ ୧୯୩୯ ମସିହାରେ ଭଦ୍ରଖ ସହରର ବଙ୍କ ସାହିରେ । ସେତେବେଳେ ଭଦ୍ରଖ ହାଲସ୍ତୁଲ ପଛପଟକୁ କଚେରୀ ପାଖାପାଖି ଏଇ ବଙ୍କ ସାହିରେ ଥିଲା ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଜୀର୍ଣ୍ଣଶୀର୍ଷ ଛୋଟ ନୁଆଁଣିଆ ଚାଳଛପର ଘର ଏବଂ ସେଇ ଅନ୍ଧାରୁଆ ଛୋଟ ଚାଳଛପର ଘରେ ଏକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଶରତ ସକାଳେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ଗଂରାଜୀ ତାରିଖ ଅନୁଯାୟୀ ସେ ଦିନଟି ଅକ୍ଟୋବର ୪, ୧୯୩୯ ଓ ଓଡ଼ିଆ ତିଥି ନକ୍ଷତ୍ର ଅନୁଯାୟୀ ସେଇ ଦିନଟି ଆଶ୍ୱିନ କୃଷ୍ଣଷଷ୍ଠୀ ବା ଗଜଷଷ୍ଠୀ ।

ଜନ୍ମନାଡ଼ ଭଲ ଭାବରେ ନଶୁଖୁଣ୍ଡ, ଅର୍ଥାତ୍ ମାତ୍ର ମାସେ ଅଠର ଦିନର ହୋଇଥିଲାବେଳେ ସେ ହୋଇଗଲେ ମା' ଛେଉଣୁ । କୁହାଯାଏ ସେ କୁଆଡ଼େ ମାଆକର ମୁଖ ଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ ଶ୍ମଶାନରେ । ଉପରକୁ କେହି ନାହିଁ କି ତଳକୁ କେହି ନାହିଁ; ସେ

ଥିଲେ ତାଙ୍କ ବାପାଙ୍କର ଦ୍ଵିତୀୟ ପକ୍ଷ ସ୍ଵାକର ଏକମାତ୍ର ସନ୍ତାନ । ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ ବେଳକୁ ପୁଣି ପରିବାର ବୋଲିଲେ ଥିଲା କେବେ ବାପା, ବାପା ଓ ପିତୃସା.ମା' ଓ ସେ କିନ୍ତୁ ଏମିତି ମାତ୍ର ସାବେ ତିନିଜଣର ସଂସାର ।

ଭାରତ ସ୍ଵାଧୀନ ହେବାର ପ୍ରାୟ ଗୋଟିଏ ଦଶନ୍ଧି ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଅଳ୍ପବୟସ- ବିବାହ ଏକ ସାଧାରଣ ଘଟଣା ଥିଲା । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କର ବିବାହ ହୋଇଥିଲା ମାତ୍ର ୧୯ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଓ ବିବାହର ବର୍ଷେ ନ ପୁରୁଣୁ ସେ ହରାଇଥିଲେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମା ପତ୍ନୀ । ପ୍ରଥମା ପତ୍ନୀଙ୍କ ବିଯୋଗର ପ୍ରାୟ ବର୍ଷେ ପୁରୁଣା ବେଳକୁ ସେ ପୁନର୍ବିବାହ କରିଥିଲେ ଓ ତାକୁ ଯେତେବେଳେ ମାତ୍ର ୨୧ ବର୍ଷ ସେତେବେଳକୁ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ।

ଏହା ହୁଏତ ଏକ ଆକର୍ଷକ ଯୋଗାଯୋଗ ହୋଇପାରେ- ମାତ୍ର କେବେବାପା ଥିଲେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଧର୍ମପରାୟଣ । ମାତ୍ର ମାସେ ଅଠର ଦିନର ହୋଇଥିଲାବେଳେ ଯେତେବେଳେ ସେ ମା' ଛେଉଣୁ ହୋଇଗଲେ ସେତେବେଳେ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କ ବଞ୍ଚିବାର ଆଶା ଛାଡ଼ି ଦେଲେ । ଏକେ ତ ସେ ଥିଲେ ଶୁକ୍ରା ଓ ରୋଗୀ, ପୁଣି ଦୁଜେ ହେଲେ ମାତ୍ର ସ୍ତନ୍ୟପାନରୁ ବଞ୍ଚିତ । ସେ ବଞ୍ଚିବେ କେମିତି ? ଈଶ୍ଵରଙ୍କ ବିଧାନ କିନ୍ତୁ ଥିଲା ଅନ୍ୟରକମ । ୧୨ ବର୍ଷ ବୟସରେ ବିବାହ ହୋଇଥିଲା ତାଙ୍କ ପିତୃସା ମା'ଙ୍କର ଓ ବର୍ଷେ ପୁରୁଣୁ ନ ପୁରୁଣୁ ସେ ନିଃସନ୍ତାନ ଥାଇ ବିଧବା ହୋଇଯାଇଥିଲେ । ଫଳରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଜନ୍ମର ଆଖପାଖ ସମୟକୁ ସେ ମନ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ଆସି ରହିଥିଲେ ଭଦ୍ରଖରେ । ତେଣୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଜନ୍ମର ଅଳ୍ପ କିଛି ଦିନ ଭିତରେ ଦ୍ଵିତୀୟା ଭାଇଜନ ମୃତ୍ୟୁ ଘଟଣେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଲାଜନପାଳନର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଦାୟିତ୍ଵ ଆସି ପଡ଼ିଲା ତାଙ୍କ ଉପରେ ଏବଂ ନିଆଣ୍ଡାକୁ ଦଳବ ସାହା ହେଲା ପରି ସେ ମା' ଛେଉଣୁଟିକୁ ଅପତ୍ୟ ସ୍ଵେଦରେ ଆଦରି ନେଇ ବୈଧବ୍ୟ ଦୁଃଖ ଭୁଲିଯିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ, ତା' ପରଠାରୁ ପିତୃସା ମା' ଆଉ ଶାଶୁଘରକୁ ଫେରିନାହାନ୍ତି ।

ପ୍ରାୟ ଅର୍ଦ୍ଧଶତାବ୍ଦୀ ତଳର ଘଟଣା ଏସବୁ ଏବଂ କାହିଁ କେଉଁ ଦିନରୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ କେବେବାପା କୁଆଡ଼େ ମରିହଜି ଗଲେଣି । କିନ୍ତୁ ଏବେ ତାଙ୍କ ବାପାଙ୍କୁ ପଚାରିବାରେ ସେ କହନ୍ତି - “ପିଲାଦିନୁ ତା'ର ମା' ମରିଯିବା ପରେ ବାପା ଓ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଜଗନ୍ନାଥକୁ ସମର୍ପି ଦେଇଥିଲୁ । ତେଣୁ ତାର ନାଁ ରଖିଥିଲୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ।”

ଜଗନ୍ନାଥ ଅପାର କରୁଣାର ସେ ବଞ୍ଚିଲେ ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନାମ ଟେକ ରଖିଲେ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ । ତେଣୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁମାନେ ଜାଣିଛନ୍ତି -

ଜାଣିଛନ୍ତି ଜଣେ ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ସଂଗଠକ ଭାବରେ ଏବଂ ଜାଣିଛନ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଜଣେ ତଦ୍‌ଗତ ଭକ୍ତ ଭାବରେ । ତେବେ ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗ ବାରାନ୍ତରେ ଆଲୋଚ୍ୟ ।

ଆଶ୍ଚିନ କୃଷ୍ଣ ଷଷ୍ଠୀ ଦିନ ସେ ଯେଉଁ ଲଗ୍ନରେ ଭୂମିଷ୍ଠ ହୋଇଥିଲେ ସେ ଲଗ୍ନର ଗ୍ରହାବସ୍ଥିତି ଆଦି ଗଣନା କରି ଜ୍ୟୋତିଷମାନେ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିଥିଲେ ଯେ - କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ରାଶି ହେଉଛି ବୃଷ ଏବଂ ଫଳିତ ଜ୍ୟୋତିଷ ଅନୁଯାୟୀ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ ଲଗ୍ନରେ ଗ୍ରହ ନକ୍ଷତ୍ରାଦିର ଅବସ୍ଥିତିକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି କହିଥିଲେ - ଏ ଦମ୍ଭା ପୁତ୍ର ଘୋଡ଼ା ଚଢ଼ିବ । ଅର୍ଥାତ୍ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ଦୃଢ଼ିତି ଓ ଅନଟନ ଭିତରେ ଭୂମିଷ୍ଠ ଓ ଲାଳିତ ହେଲେ ହେଁ ଏ ପିଲା ନିଜ ଶିଙ୍ଗରେ ମାଟି ତାଡ଼ିବ ଓ ନିଜ ହାତରେ ଚକଦ ପା' ହବ ।

ଜ୍ୟୋତିଷମାନଙ୍କର ଏହି ଭବିଷ୍ୟତବାଣୀ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କୁ ଭାଗ୍ୟବାଦୀ କରିଥିଲା ଯେତିକି ସେତିକି ମଧ୍ୟ କରିଥିଲା ଆତ୍ମ-ପ୍ରତ୍ୟୟୀ ଓ ଈଶ୍ବର ବିଶ୍ୱାସୀ । ସେ ଏଥିରୁ ପ୍ରେରଣା ବି ପାଇଥିଲେ ପ୍ରଚୁର । କହିବାକୁ ଗଲେ, ତାଙ୍କର ଈଶ୍ବର ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଜାଗତିକ ସ୍ଥିତି ଆତ୍ମଜାତ ନିୟତିତ ହୋଇଥିଲା ଏହି ବିଶ୍ୱାସ, ପ୍ରତ୍ୟୟ ଓ ପ୍ରେରଣା ଦ୍ୱାରା । ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ତାଙ୍କର ଧର୍ମପତ୍ନୀ ଡକ୍ଟର ଲାବଣ୍ୟ ନାୟକ କୁହନ୍ତି - “ମୋର ଧାରଣା, ଠାକୁରଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇବା ଥିଲା ତାଙ୍କର ଏକ ସହକାତ ଗୁଣ । ପୂର୍ବରୁ ସେ ଥିଲେ ଚଣ୍ଡାଭକ୍ତ ଓ ପରେ ବେଶି ଘନିଷ୍ଠ ହେଲେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରତି । ସେ ଯେଉଁପରି ଭାବରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ପୂଜା କରୁଥିଲେ ତାହା ତାଙ୍କ ପରିବାରର ପ୍ରଭାବ ବୋଲି ମନେ ହୁଏ ନାହିଁ । ଥରେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଏକଥା ପଚାରିଥିଲି ଓ ସେ ମତେ କହିଥିଲେ ଯେ, “ମୋର ସ୍ୱତଃ ଗୋଟେ ଅବବୋଧ ଆସେ । ଆଗ୍ରହ ଜେନ୍ଦୁ । ଶୁଦ୍ଧା ଲାଗେ । ମୁଁ କରେ ।”

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ବାପା ଥିଲେ ଭଦ୍ରଖ କଲେଜର ଏକ ଚତୁର୍ଥ ଶ୍ରେଣୀ କର୍ମଚାରୀ । କହିବାକୁ ଗଲେ, ପିତ୍ରସା ମା' ହୁଅନ୍ତୁ ବା ବାପା ହୁଅନ୍ତୁ - ଭଲଯେ ଥିଲେ ଆପାତତଃ ନିରକ୍ଷର । ତଥାପି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଓ ଦାୟିତ୍ୱବୋଧର ଦାୟରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କୁ ସେମାନେ ପାଠ ପଢ଼ାଇଲେ । ସାଧାରଣ ଭାବେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଚାଟଶାଳାରୁ ଏବଂ ପରେ ଭଦ୍ରଖ ହାଇସ୍କୁଲ ଓ ଭଦ୍ରଖ କଲେଜରୁ ଯଥାକ୍ରମେ ସେ ସମାପ୍ତ କରିଥିଲେ ତାଙ୍କର ଉଚ୍ଚ ମାଧ୍ୟମିକ ଓ ସ୍ନାତକ ଶିକ୍ଷା ।

୧୯୬୩ ମସିହାରେ ରେଭେନ୍‌ସା କଲେଜରୁ ଓଡ଼ିଆରେ ଏମ୍.ଏ ପାସ୍ କଲେ ସେ । ତା' ପରେ ବି ତାଙ୍କର ଉଚ୍ଚା ଥିଲା ପାଠ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ । ଏ ସଂପର୍କରେ ତାଙ୍କ ବଡ଼ ଝିଅ ଲିପି କୁହେ - “ଏମ୍. ଏ. ପାସ୍ କଲା ପରେ ବାପା କିଛିଦିନ ଲ' ପଢ଼ୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେ ପଢ଼ା ତାଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ସେ ଲ' ପଢ଼ିବା ଛାଡ଼ିଦେଲେ ।”

ସତ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ; ଅଦୂର ଭବିଷ୍ୟତରେ ଯାହାଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟ ସମୃଦ୍ଧ ହେବା ଥିଲା ଅବଧାରିତ - ସେ ଓକିଲ ହୋଇ ସାମାଜିକ ନୀତି-ଅନୀତିର ମାମାଂସା କରିଥାନ୍ତେ ବା କେମିତି ?

ଭଦ୍ରଖ ହାଇସ୍କୁଲ ଓ ଭଦ୍ରଖ କଲେଜରେ ଅଧ୍ୟୟନ କାଳ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କରୁ ସାରସ୍ୱତ ଜୀବନର ଭିତ୍ତି ଓ ଉନ୍ନେଷ କାଳ । ୧୯୫୬ ରେ ଭଦ୍ରଖ ହାଇସ୍କୁଲରୁ ଉଚ୍ଚତଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ କରିବା ପରେ ସେ ଆସି ନାମ ଲେଖାନ୍ତି ଭଦ୍ରଖ କଲେଜରେ ଏବଂ କ୍ରମେ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ ଓ ଘନିଷ୍ଠତା ହୁଏ ପୂର୍ବତନ ରାଜସ୍ୱ ମନ୍ତ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଯୁଗଳ କିଶୋର ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ସହ । ଅତୀତ ଛାତ୍ର ଜୀବନର ସେଇ ସ୍ମୃତିଚାରଣ କରି ଯୁଗଳ ବାବୁ କହନ୍ତି - “କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସହ ମୋର ସଂପର୍କ ପ୍ରାୟ ୧୯୫୬ ପରବର୍ତ୍ତୀ । ମୁଁ ଥିଲି ବି.ଏମ୍. ହାଇସ୍କୁଲର ଛାତ୍ର ଓ ସେ ଭଦ୍ରଖ ହାଇସ୍କୁଲର ଛାତ୍ର । 1st year Arts ରେ ନାଁ ଲେଖେଇଲୁ । କଲେଜରେ ପଢ଼ିଲା ପରେ ଆମର ପରିଚୟ ହେଲା । ସେତେବେଳେ ଆମେ ଥାଉ Students Organisation ର ସଭ୍ୟ । ତେଣୁ ଆମେ କ୍ରମେ ପରସ୍ପରର ଚିହ୍ନା ହୋଇ ଯାଇଥିଲୁ । ସେଇଦିନଠାରୁ ସେ, ମୁଁ, ଆଉ ରତ୍ନାକର ବାରିକ ଯେ କି ଚର୍ଚ୍ଚିକା ହାଇସ୍କୁଲର ହେଡ଼ମାଷ୍ଟର ଭାବେ ଅବସର ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି - ଆମ ତିନିଜଣଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠତା । ସେତେବେଳେ ଆମକୁ ସମସ୍ତେ ତ୍ରିନାଥ ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ତିନିହେଁ ଥିଲୁ ଅରୁତ ସମାହାର । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଧାର, ସ୍ଥିର, ଶାନ୍ତ । ସେ କେବେ ନିଜକୁ ପ୍ରକାଶ କରେନି । ତେଣୁ ତା’ ଭିତରେ କି ପ୍ରତିଭା ଅଛି କେହି ଜାଣୁ ନଥିଲେ ।”

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଯେଉଁମାନେ ଜାଣିଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ଜଣାଇବା ଅନାବଶ୍ୟକ ଯେ- ମୃତ୍ୟୁ ଯାବତ୍ ସେ ଥିଲେ ସେଇ ପରି ଧାର, ସ୍ଥିର ଓ ଶାନ୍ତ । ଆର୍ଥିକ ଅସ୍ୱଚ୍ଛତା ଓ ଅନଟନ ତାଙ୍କୁ ହାନିମନ୍ତକରି ନଥିଲା - ବରଂ ବରଦାନ ଦେଇଥିଲା ବିନମ୍ରତା । ତେଣୁ ସେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ପାଇଁ ସେ କାହାକୁ କେବେହେଲେ ଦାୟୀ କରି ନାହାନ୍ତି ବା ତାଙ୍କ ମନରେ ସେଥିପାଇଁ କେବେ ହାନିମନ୍ତତା ଜାତ ହୋଇ ନାହିଁ । ଏ ସଂପର୍କରେ ତାଙ୍କର ଛାତ୍ର ଜୀବନର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁ ଯୁଗଳ ବାବୁ କହନ୍ତି - “କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ପରିବାରର ଆଧିକ ସ୍ଥିତି ଥିଲା ନିମ୍ନମାନର । ତେଣୁ ସେ ବହୁତ କଷ୍ଟରେ ଚଳେ । ଷୁଦେଷ୍ଟ କିନ୍ତୁ ବହୁତ ଭଲ ଥିଲା । ସେ କୌଣସି ଅଭାବକୁ mind କରେନି । ପଲସାପତ୍ର ଅସୁବିଧାରୁ ବାହାରେ ପ୍ରାୟ କିଛି ଖାଏନି । ଏପରିକି ପ୍ୟାଣ୍ଟସାର୍ଟ ପିନ୍ଧିବାରେ ବି ବରାବର ଅଭାବ । କିନ୍ତୁ ଦରିଦ୍ର ଓ ମୋଧାବା ଛାତ୍ର ହେତୁ ସ୍କୁଲରୁ ବରାବର ଛାଡ଼ ପାଉଥିଲା । ନିଜକୁ ନିଜେ ସଂକୁଚିତ ହୋଇ ରୁହେ, କିନ୍ତୁ ଆମକୁ ଜଣେଇବାକୁ ଚାହେଁନି । ତା’ର ସବୁବେଳେ

ଆଗକୁ ଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ଥାଏ, ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଥାଏ; କିନ୍ତୁ ମନରେ କେମିତି ଗୋଟାଏ ସତର୍ପଣ ଭାବ । କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ କଥା - ସେ ଥିଲା ଖୁବ୍ ସିନିଅର । ମୁଁ କେବେ ଭାବେନି ଯେ ସେ ଗରିବ । ସେ ମଧ୍ୟ କେବେ ଅନୁଭବ କରେନି ଯେ ସେ ଗରିବ । ମୁଁ କିନ୍ତୁ ଥିଲି ଓଲଟା । ତେଣୁ ପ୍ରକୃତରେ କହିଲେ, ତାର ଲାଜକୁଳା ସତର୍ପଣ ଭାବ ଓ ମୋର Activeness - ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଏଇ ବୈପରୀତ୍ୟ ତୁମ୍ଭଙ୍କର ଦୁଇ ବିଷମ ମେରୁ ପରି ଆମକୁ ପରସ୍ପର ନିକଟତର କରି ଦେଇଥିଲା ।”

ଆଜିପରି, ସେତେବେଳେ ବି ଉଦ୍ବୁଧ ଥିଲା ସାହିତ୍ୟ-ସଂସ୍କୃତିର ଏକ ପାଠଭୂମି । ବି.ଏ ପଢ଼ିଲାବେଳେ, ସେଠାରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିବା ପତ୍ରିକା ‘ପଲ୍ଲୀ ଭାରତୀ’ ଓ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜର ପତ୍ରିକା ‘ଅର୍ଯ୍ୟ’ରେ ପ୍ରାୟତଃ ଲେଖା ଲେଖି କରୁଥିଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ଛାତ୍ର ସଂଘର ସଂଗଠନ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଯଥାସାଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ- ସାଧନା, ଉଭୟ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାନ୍ୱୟାତ୍ମକ ଭାବରେ ଚାଲିଥିଲା । କୌଣସିଟି କୌଣସିଟିର ପରିପତ୍ତୀ ନୁହେଁ, ବରଂ ପ୍ରତିଟି ପ୍ରତିଟିର ଅନୁପୂରକ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନ-ଚର୍ଯ୍ୟାର ବିଶଦ ଇତିବୃତ୍ତ ଯେଉଁମାନେ ଜାଣିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ଏକମତ ହେବେ ଯେ - ଏଇ ଉଭୟ କାର୍ଯ୍ୟ-ସଂଗଠନ ଓ ସାହିତ୍ୟ ସାଧନା-ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଅବ୍ୟାହତ ରଖୁଥିଲେ । ଅତୀତ ଜୀବନର ସେଇ ଅନୁଦ୍‌ଘାଟିତ ଅଧ୍ୟାୟ ଉପରେ ଆଲୋକପାତ କରି ଯୁଗଳ ବାବୁ କୁହନ୍ତି - “ଉଦ୍ବୁଧ, ବାଲେଶ୍ୱର ଓ କଟକ - ଏକାଠି ହୋଇ ଆମେ ସବୁ ଜାଗାକୁ ଯାଉ । ଛାତ୍ର ସଂଘ କାମ, ଡିବେଟ୍ ଆଲୋଚନା, ସବୁଥିରେ ଭାଗ ନେଉଥାଉ । ସେତେବେଳେ ଆମେ ଦ୍ୱିତୀୟ ବର୍ଷ କଲାର ଛାତ୍ର । ସେତେବେଳେ ଛାତ୍ର ସଂଘର ମୁଖପତ୍ର ‘ରଣ୍ଡି’ର ସଂପାଦନା ଦାୟିତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ନେଇଥାଉ । ତା’ର ପ୍ରଥମ ସଂଖ୍ୟା ଉଦ୍ବୁଧରୁ ଛପା ହେଲା ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଂଖ୍ୟା ଛପା ହେଲା କଟକ ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର ପ୍ରେସରେ । ପରେ ଅବଶ୍ୟ ଅକ୍ଷୟ ପଣ୍ଡା, ରମେଶ ଧଳ ପ୍ରଭୃତି ଆସିଲେ; ମାତ୍ର ସାହିତ୍ୟିକ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରେ ଆମେ ସବୁବେଳେ ଆଗୁଆ ଥାଉ । ଉଦ୍ବୁଧରେ ଆମର ଖୁବ୍ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନା ହୁଏ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସବୁବେଳେ ଆଗୁଆ ଥାଏ । ଗଞ୍ଜ, କବିତା ଓ ପ୍ରବନ୍ଧ ସବୁ ଲେଖାଯାଏ, ଆମର ତ ଆଉ କିଛି Media ନଥାଏ । ତେଣୁ ଏକାଠି ବସି ଜଣେ ପଢ଼ିବ- ଅନ୍ୟମାନେ ଶୁଣିବେ । ଆଲୋଚନା ହେବ । ଏହା ଥିଲା ଆମର କାମ ।”

ଉଦ୍ବୁଧର ଏଇ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଛାତ୍ର ଜୀବନ ପର୍ବରେ ଡକ୍ଟର କୃଷ୍ଣ ଚରଣ ବେହେରାଙ୍କ ସହ ପରିଚୟ ହୋଇଥିଲା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର - ଯାହା ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଏକ ବିଶେଷ ଘଟଣା । ତା’ ପରଠାରୁ ଡକ୍ଟର ବେହେରା ଏକାଧାରରେ ହେଲେ,

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଗୁରୁ, ବନ୍ଧୁ ଓ ବଡ଼ ଭାଇ । ମାଟ୍ରିକ୍ ପାସ କରିବା ପରେ ୧୯୫୬ ରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି ଉତ୍ତମ କଲେଜରେ ଏବଂ ଆଖପାଖ ସେଇ ସମୟକୁ ଉତ୍ତମ କଲେଜରୁ ତାଙ୍କର ଅଧ୍ୟାପକ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି ଡକ୍ଟର ବେହେରା । ସେତେବେଳେ ଉତ୍ତମ କଲେଜ ଥିଲା ଏକ ନୂଆ ଧରଣର ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ । କଲେଜ ସହ ସଂପୃକ୍ତ ସମସ୍ତ କର୍ମକର୍ତ୍ତା ତଥା ଅଧ୍ୟାପକ ଅଧ୍ୟାପିକାଙ୍କର ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥାଏ ଉତ୍ତମ କଲେଜକୁ ଏକ ନୂଆ ଧରଣର ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ କରି ଗଢ଼ିବେ । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନରେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଦାସ ଆନ୍ଧ୍ର କଲେଜର ସେକ୍ରେଟାରୀ ଏବଂ ଡକ୍ଟର ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଓ ପ୍ରେରଣାରେ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ ହେଉଥାଏ । ସେତେବେଳେ ଛାତ୍ର ଭଇଁନିଅନ୍ତୁର ଉପଦେଷ୍ଟା ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥାଆନ୍ତି ଡକ୍ଟର ବେହେରା । ତେଣୁ ଛାତ୍ର ସଂଗଠନର କର୍ମ ଭାବରେ ଯୁଗଳ କିଶୋର ଓ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସହ ପରିଚୟ ହୁଏ ତାଙ୍କର । କ୍ରମେ ଏଇ ପରିଚୟ ଆତ୍ମୀୟତାରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୁଏ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ-ପ୍ରୀତି ସେହି ଆତ୍ମୀୟତାର ଗ୍ରନ୍ଥିକୁ ସୁଦୃଢ଼ କରେ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଘର ତ ଥାଏ ଉତ୍ତମ ହାତସ୍ଥଳ ପଛପଟେ । ତେଣୁ ପ୍ରାୟ ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାକ୍ଷାତ ଆଲୋଚନା ହେଉଥାଏ । ଏ ସଂପର୍କରେ ଡକ୍ଟର ବେହେରା କୁହନ୍ତି - “ସେଇ ଯେ ସଂପର୍କର ଆୟମାରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିର୍ବିଫଳ ଥିଲା । ସେତେବେଳେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଲେଖାଲେଖି କରୁଥାଏ । ମୁଁ ସେସବୁକୁ ଆବଶ୍ୟକ ମୁତାବକ ସଂଶୋଧନ କରେ । ତାକୁ ଉତ୍ତମ, ଯେପରି ସେ ବୃହତ୍ତର କ୍ଷେତ୍ରରେ ପରିଚିତ ହେବ ।”

ସେ ସମୟରେ ଉତ୍ତମର ପରିବେଶ ଥିଲା ବେଶ୍ ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ । କଲେଜ ବାହାରେ ମଧ୍ୟ କେତୋଟି ଅନୁଷ୍ଠାନ ବେଶ୍ ସକ୍ରିୟ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟରତ ଥିଲେ । ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତି ସପ୍ତାହ ବା ପ୍ରତି ପକ୍ଷରେ ନିୟମିତ ଭେଟୁଥିଲେ ଓ ଗଜ, କବିତା, ପ୍ରବନ୍ଧ ଆଦି ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଏସବୁ ସହିତ ବେଶ୍ ଆତ୍ମିକତାର ସହିତ ସହଯୋଗ କରୁଥିଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ଏଥି ସହିତ ମିଳିଲା ଡକ୍ଟର ବେହେରାଙ୍କ ଉତ୍ସାହ ଏବଂ କ୍ରମେ ବୃହତ୍ତର କିଛି କରିବା ପାଇଁ ସେ ମନ ବଳାଇଲେ ।

ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଛି ଯେ, ଉତ୍ତମ କଲେଜରୁ ସ୍ନାତକ ଶିକ୍ଷା ଶେଷ କରିବା ପରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜର ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଓଡ଼ିଆ ଶ୍ରେଣୀରେ । ବସ୍ତୁତଃ ଏଇ ସମୟରୁ ମୁକୁଳିତ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ଏମ୍.ଏ. ଶ୍ରେଣୀରେ ଅଧ୍ୟୟନ କାଳରେ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଅତର୍ନହିତ ପ୍ରତିଭା ଓ ସାରସ୍ବତ-ସୁବାସର ପରିଚୟ ମିଳିଥିଲା । ଯଥାସମୟରେ ଏମ୍. ଏ. ପରୀକ୍ଷା

ଶେଷ ହେଲା ଓ ବୃହତ୍ତର କ୍ଷେତ୍ରରେ କିଛି କରିବା ପାଇଁ ସେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ । ହାତରେ ସେମିତି କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ ନଥାଏ; କିନ୍ତୁ ସାରା ଜୀବନ କାମ କରିବା ପାଇଁ ଯେ ସଂକଳ୍ପବଦ୍ଧ, ସେ କର୍ମକୁଣ୍ଢ ହୋଇ ବସି ରହନ୍ତେ ବା କେମିତି ? ତାଙ୍କ ସହିତ ଆସି ମିଶିଲେ ବନ୍ଧୁ ଶୈଳେନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର ଏବଂ ଇଭାୟେ ମିଶି ଦିନେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ଡକ୍ଟର କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରାଙ୍କ ଉଦ୍ବୃତ୍ତ ବସାଘରେ । ଇଦେଶ୍ୟ- ପତ୍ରିକାଟିଏ ପ୍ରକାଶ କରିବେ । ସେତେବେଳକୁ କିନ୍ତୁ ସବୁ ଠିକ୍ କରି ରଖୁଥିଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ଏପରିକି ପତ୍ରିକାର ନାଁ ଟିଏ ବି ବଛା ସରିଥିଲା ଏବଂ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରି ପାଇଁ ଦରଖାସ୍ତ ମଧ୍ୟ ଦିଆସରିଥିଲା ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ସମ୍ପାଦନାରେ ଉଦ୍ବୃତ୍ତ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ‘ଶତରୂପା’ ର ପ୍ରଥମ ସଂଖ୍ୟା । ଅନେକେ ହୁଏତ ଜାଣି ନଥିବେ - ଡକ୍ଟର କୃଷ୍ଣ ଚରଣ ବେହେରାଙ୍କ ବନ୍ଧୁ ନିହିତ ଓ ବହୁଚର୍ଚ୍ଚିତ ‘ବେଦୀ’ ଗଛ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ‘ଶତରୂପା’ର ସେହି ପ୍ରଥମ ସଂଖ୍ୟାରେ ୧୯୬୩ ମସିହାରେ । ‘ଶତରୂପା’ରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ଆଗରୁ ‘ବେଦୀ’ ଗଛ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାତ ହୋଇସାରିଥାଏ ଓଡ଼ିଶାର ଦୁଇ ଦୁଇଟି ବିଶିଷ୍ଟ ପତ୍ରିକା ‘ତଗର’ ଓ ‘ଦିଗନ୍ତ’ରୁ । ‘ତଗର’ର ସେତେବେଳକାର ସଂପାଦକ ଥାଆନ୍ତି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର ଓ ମନୋଜ ଦାସ ସଂପାଦନା କରୁଥାନ୍ତି ‘ଦିଗନ୍ତ’ । କେବଳ ପତ୍ରିକାର ନୁହେଁ ସାହିତ୍ୟିକ ତଥା ସଂପାଦକ ଭାବେ ମଧ୍ୟ ଇଭାୟଙ୍କର ନାମତାକ ଥାଏ । ‘ବେଦୀ’ ଗଛର ବେଶ୍ କିଛି ଅଂଶ ଆପରିଜ୍ଞାନକ ହେତୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥାଆନ୍ତି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ବାବୁ ଓ କହିଥାଆନ୍ତି ଯେ ପରାମର୍ଶ ମୁତାବକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ନ କଲେ ଗଛଟି ଛାପିବା ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ । ମନୋଜ ବାବୁ କିନ୍ତୁ କିଛି ମତବ୍ୟ ଦେଇନଥାନ୍ତି ଏବଂ ଗଛଟି ନଛାପି ନାରବ ରହିଥାଆନ୍ତି । ସବୁ ଜାଣି ଶୁଣି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଆଗଭର ହେଲେ ଗଛଟି ଛାପିବା ପାଇଁ ଓ ଦ୍ଵିଧାହୀନ ଦୃଢ଼ ସ୍ଵରରେ କହିଲେ - ‘ଏ ଗଛ ଛପା ହେବ । ନିଶ୍ଚୟ ଛପା ହେବ ଏବଂ ‘ଶତରୂପା’ ର ପ୍ରଥମ ସଂଖ୍ୟାରେ ହିଁ ଛପା ହେବ ।’ ଏହା ପଛରେ ହୁଏତ କାମ କରୁଥିଲା ଯୁବକସୁଲଭ ଏକ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣା, ମାତ୍ର ପ୍ରବୃତ୍ତ ପକ୍ଷେ ଦେଖିଲେ ସେହି ଦ୍ଵିଧାହୀନ ଦୃଢ଼ ସ୍ଵରର ନେପଥ୍ୟରେ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଥିଲା ଏକ ପ୍ରବୃତ୍ତି - ଯାହା ଯୋଗ୍ୟକୁ ଯଥୋଚିତ ସମ୍ମାନ ଦେବା ପାଇଁ ହିଁ ଥିଲା ଅଭିପ୍ରେତ । ଏଇ ପ୍ରବଣତା ମୃତ୍ୟୁଯାବତ୍ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଅସ୍ପୃଷ୍ଟ ଥିଲା ।

କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ, ସେତେବେଳର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ‘ବେଦୀ’ ଗଛ ଥିଲା ଏକ ବିସ୍ମୟ । ନୀତିବାଗାଶମାନେ ନାକ ଟେକିଲେ, ରକ୍ଷଣଶୀଳ ପୁରୋଧା ପୁରୁଷମାନେ ପ୍ରତିବାଦ ଜଣାଇଲେ । ମାତ୍ର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ ଏହା ଥିଲା ଏକ ଦୃଢ଼ସାହସିକ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା

ଓ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ଆବିଷ୍କାରର ଅଭିମାନ । ଏହାର ପ୍ରତିଫଳ ତେଣୁ ଥିଲା ସୁଦୂରପ୍ରସାରୀ । ଏ ସଂପର୍କରେ ଡକ୍ଟର ବେହେରା କୁହନ୍ତି - “ ଏ ଘଟଣା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସହ ମୋର ସଂପର୍କକୁ ଆହୁରି ଘନିଷ୍ଠ କରିଦେଲା । ତା’ପରେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଗଞ୍ଜ ଲେଖିବାକୁ କହିଲି । ସେ ଆଗରୁ ତ କବିତା ଲେଖୁଥିଲା, ଏଣିକି ଗଞ୍ଜ ଲେଖିବା ଆରମ୍ଭ କଲା । ତେବେ ‘ବେଦୀ’ ଗଞ୍ଜ ପ୍ରକାଶନ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀର ଏକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତସିଦ୍ଧି ପ୍ରତୀକ୍ଷା ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ସେତେବେଳେକାର କୌଣସି ପ୍ରତିକ୍ରିୟାକୁ ସେ ଖାତିର ମଧ୍ୟ କରିନଥିଲା । ”

ସେତେବେଳେ ଭଦ୍ରଖରେ ‘ଶତରୂପା’ର ଏକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଥିଲା ଏବଂ ତାର ନିୟମିତ ବୈଠକ, ସାହିତ୍ୟ-ସଭା ଆଦି ହେଉଥିଲା । ସେ ସବୁରେ ସକ୍ରିୟ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ‘ଶତରୂପା’ ଥିଲା ଏକ ତ୍ରୟମାସିକ ପତ୍ରିକା ଏବଂ ତାର ସର୍ବମୋଟ ୪ ଟି ସଂଖ୍ୟା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ସେହି ସଂଖ୍ୟାଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ଆଉ କେତେଜଣ ସାହିତ୍ୟାନୁରାଗୀ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ସହ ମିଶି ରେଳଷ୍ଟେସନ, ବସଷାଣ୍ଡ, ଭଦ୍ରଖ ବଜାର ଆଦିରେ ବୁଲିବୁଲି ବିକ୍ରି କରୁଥିଲେ । ୧୯୬୩ ମସିହାର ଏମ.ଏ. ପାସ୍ କରିଥିବା ଏକ ଯୁବକ-ସେ ପୁଣି ନିଜେ ବୁଲି ବୁଲି ପତ୍ରିକା ହକରିଂ କରିବା ଆଜିର ନବ୍ୟ-ଶିକ୍ଷିତ କେହି ଏ କଥା ଶୁଣିଲେ ହୁଏତ ଭୁଲୁଟନ କରିପାରନ୍ତି; ମାତ୍ର ଏହା ପଛରେ ଥିଲା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଆତ୍ମରିକ ସାହିତ୍ୟାନୁରାଗ । ଏହିପରି ଥରେ ରେଳବଗି ଭିତରେ ବୁଲି ପତ୍ରିକା ବିକ୍ରି କରୁଥିଲାବେଳେ ତାଙ୍କର ଭେଟ ହୋଇଥିଲା ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ କବି ରାଧାମୋହନ ଗଡ଼ନାୟକଙ୍କ ସହିତ । ସେତେବେଳକୁ ଗଡ଼ନାୟକଙ୍କୁ ଥରେ ହେଲେ ବି ଦେଖି ନଥାନ୍ତି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ମାତ୍ର ସେଦିନ ତାଙ୍କଠାରୁ ଆଦରରେ ପତ୍ରିକା ଖଣ୍ଡିଏ ନେଇ ଭିତର ମୁଲ୍ୟଠାରୁ ଅଧିକା ଦାମ୍ ବଢ଼େଇ ଦେଇଥିଲେ ଗଡ଼ନାୟକ ଓ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ଥୋଇ ସାଦର ଆଶୀର୍ବାଦ କରିଥିଲେ ତାଙ୍କୁ । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ - ତାହା ଥିଲା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଆଦି-ସଙ୍ଗଠକ ଜୀବନର ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରେରଣାଦାୟକ ଘଟଣା ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଏହି ପ୍ରେରଣା ତାଙ୍କୁ ଚିର କର୍ମପ୍ରବଣ କରି ରଖୁଥିଲା । ତା’ପରଠାରୁ ବୃହତ୍ତର ସ୍ୱାର୍ଥ ପାଇଁ କ୍ଷୁଦ୍ର ଅହଂତିକୁ ଉଠେଇଁ ଦେବାରେ ସେ କେବେହେଲେ ପଶ୍ଚାତ୍ତପଦ ହୋଇନାହାନ୍ତି ।

ଯଥାସମୟରେ ପରୀକ୍ଷା ପଞ୍ଜ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ଓ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ କୃତିତ୍ୱର ସହ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ଏମ.ଏ. ପାସ୍ କଲେ । ଆଜିକାଲି ପରି ସେତେବେଳେ ଛତୁପୁଟିଲା ପରି ଯୁଆଡ଼େ, ସିଆଡ଼େ କଲେଜମାନ ନଥିଲା ଏବଂ ଶହ ଶହ ସଂଖ୍ୟାରେ ଏମ.ଏ. ପାସ୍ କଲା ଯୁବକ କର୍ମସଂସ୍ଥାନ ପାଇଁ ଘୂରି ବୁଲୁ ନଥିଲେ । ଚାକିରୀ ସଂକଟ ବି ଆଜିକାଲି ପରି ସେତେ ଭୟାନକ ନଥିଲା ବା ପ୍ରିୟାପ୍ରୀତି ତୋଷଣ ଏତେ ବ୍ୟାପକ ନଥିଲା । ତେଣୁ

ଅତି କମ୍ରେ ଅଧ୍ୟାପକ ଚାକିରାଟିଏ ପାଇବା ଥିଲା ନିଶ୍ଚିତ । ତେଣୁ ଏମ୍.ଏ ପରୀକ୍ଷା ଫଳ ପ୍ରକାଶ ପାଇବାଠାରୁ ଅଧ୍ୟାପକ ଚାକିରା ପାଇବାର ଯତ୍ନ ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟବଧାନ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ସରକାରୀ ଅଫିସ୍ରେ କିରାଣୀ ଚାକିରା କରୁଥିଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା - ବେକାର ନବସି ଯତ୍ନକ୍ରିତ ଗୁରୁରାଣ ମେଣ୍ଟାଇବା । ୨/୩ ମାସ କିରାଣୀ ଚାକିରା କରିବା ପରେ ସେ ଅଧ୍ୟାପକ ଚାକିରା ପାଇଲେ । ବସ୍ତୁତଃ ତାହା ଥିଲା ଜୟପୁର କଲେଜରେ ଏକ ଅସ୍ଥାୟୀ (Adhoc) ନିଯୁକ୍ତି ଏବଂ ଜୟପୁର କଲେଜ ସେତେବେଳେ ସରକାରୀ ନଥିଲା । ତେଣୁ ତାହା ଗ୍ରହଣ କରି ନଥିଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ସମ୍ଭବତଃ ଅଭିମାନଟିଏ ଥିଲା ଯେ- ଅଧ୍ୟାପକ ଚାକିରା କରିବି ତ ବେସରକାରୀ କଲେଜରୁ, ପୁଣି ଆନ୍ଦ୍ରଜ୍ଞରେ କାର୍ଯ୍ୟକି ? ସ୍ୱାଭିମାନ ବଳବତ୍ତର ରହି ଓ ଅଳ୍ପ କିଛି କାଳ ପରେ ୧-୧-୧୯୬୪ରୁ ସେ ସ୍ଥାୟୀ ଭାବେ ଅଧ୍ୟାପକ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କଲେ ସମ୍ବଲପୁର ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ସାହ୍ୟ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରୁ । ପରେ ୧୯୬୫ ରେ ପବ୍ଲିକ୍ ସର୍ଭିସ୍ କମିଶନ ପରୀକ୍ଷା ଦେଇ ସେ ସ୍ଥାୟୀ ଅଧ୍ୟାପକ ହେଲେ ।

ଅଧ୍ୟାପକ ରୂପେ କର୍ମ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କରିବାର ପ୍ରାୟ ୬ ମାସ ପରେ ତାଙ୍କର ବିବାହ ହେଲା ତତ୍କୁର ଲାବଣ୍ୟ ନାୟକଙ୍କ ସହ । ଲାବଣ୍ୟ ଦେବୀ ଥିଲେ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ସହପାଠିନୀ ଏବଂ ଅଧ୍ୟୟନ ସମୟରୁ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୁହାଁ ଚାହାଁ ପରିଚୟ ଥିଲା ଓ କିଛି ଆନ୍ତରିକତା ବି ହୁଏତ ଥିଲା । ତେଣୁ ପରେ ଉଭୟଙ୍କୁ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ପାଶରେ ଆବଦ୍ଧ ହେବା ଦେଖି କେହି କେହି ଖୁବ୍ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଅନ୍ଧାଜଟିଏ କରି ନିଅନ୍ତି ଯେ - ଉଭୟେ ପ୍ରେମ ବିବାହ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ଦେଖିଲେ ତାହା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣତଃ ସତ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏ ସଂପର୍କରେ ପଚାରିବାରେ ଲାବଣ୍ୟ ଦେବୀ କୁହନ୍ତି - “ସେ ମୋର ସହପାଠୀ ଥିଲେ । ଏକା ସାଙ୍ଗରେ ଆମେ ଦୁହେଁ ପି.ଜି. କରୁଥିଲୁ । ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟିକ କୃତିତ୍ୱର ମୁଁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଦର୍ଶୀ । ବାହାଘର କିନ୍ତୁ ହୋଇଥିଲା ପାରମ୍ପରିକ ଭାବେ । ୧୯୬୪ ମସିହାର କଥା । ସେତେବେଳକୁ ସେ ଆଆର୍ଥି ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ସାହ୍ୟ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅଧ୍ୟାପକ । ମୋର ଜଣେ ମାମୁ ପୁଅ ଭାଇ ସେଠାରେ ଚାକିରି କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଆସିଥିଲା । ତେବେ ତା ଆଗରୁ ମୋ ବୋଉ ତାଙ୍କୁ ଦେଖୁଥିଲା ଏବଂ ପସନ୍ଦ କରିଥିଲା । ମୁଁ ପି.ଜି. କରୁଥିବାବେଳେ ଥରେ ମତେ ହାଡ଼ପୁଟି ହୋଇଥାଏ ଓ ମୁଁ ହସପିଟାଲରେ ଥାଏ । ବହୁ ସହପାଠୀ ସହପାଠିନୀ ମତେ ଦେଖିବାକୁ ଆସୁଥାଆନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ମୋ’ ବୋଉ କାର୍ଯ୍ୟକି କେଜାଣି ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ପସନ୍ଦ କରିଥିଲା । ତେଣୁ ପ୍ରକୃତରେ କହିଲେ ମୁଁ ସେମିତି କିଛି ବିଶେଷ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରିବା ଆଗରୁ ମୋ’ ବୋଉ ତାଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରିବା ଆରମ୍ଭ କରି ଦେଇଥିଲା ।”

ବାହାଘର ହେଲା ଜୁଲାଇ ୪, ୧୯୬୪ ରେ । ବାହାଘର ପ୍ରସ୍ତାବ ଅବଶ୍ୟ ଆସିଥିଲା ବିଧିମୁତାବକ; କିନ୍ତୁ ବାହାଘର ବେଳେ କିଛି ବିଭେଦ ପ୍ରତିରୋଧର ସୂତ୍ରପାତ ହୋଇଥିଲା । କାରଣ ଲାବଣ୍ୟ ଦେବୀ ଥିଲେ ଦାସ ସାଙ୍ଗିଆରେ କରଣ ଓ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଠାରୁ ଉଚ୍ଚ ଜାତିର । ଏହି ଜାତିଗତ ବିଭେଦ ଓ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ କାରଣରୁ ହିଁ ବିଭେଦର ସୂତ୍ରପାତ ହୋଇଥିଲା । ତେବେ ଏହା ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ କୌଣସି ବିଭେଦର ସୂତ୍ରପାତ ନ କରି ବରଂ ଉଭୟଙ୍କୁ ପରସ୍ପରର ଆହୁରି ନିକଟତର କରିଦେଲା ।

ବାସ୍ତବତଃ, ଲାବଣ୍ୟ ଦେବୀ ଥିଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଯଥାର୍ଥ ସହଧର୍ମିଣୀ । ସେ କେବଳ ନର୍ମଦାୟିନୀ ନଥିଲେ, ଥିଲେ ମଧ୍ୟ କର୍ମସହୀ । ଏ ବିଷୟରେ ସବୁଠୁ ଭଲ ସୁପାରିଶ ଦିଅନ୍ତି ଯୁଗଳବାବୁ । ସେ କୁହନ୍ତି - “କ୍ଷେତ୍ରବାସୀର ଲାଜକୁଳା ଭାବ ଥିଲା କଟକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ତା’ପରେ ତାହା କଟି ଯାଇଥିଲା ଏବଂ ସେ ସାହିତ୍ୟ ପାଇଁ ଏକ ଅନୁକୁଳ ପରିବେଶ ପାଇଥିଲା । ପ୍ରଥମତଃ କଟକର ପରିବେଶ, ଦ୍ଵିତୀୟତଃ ପି.ଜି. ଡିଗ୍ରୀ ଏବଂ ସର୍ବୋପରି ସେ ଗୋଟିଏ ଭଲ ସହଧର୍ମିଣୀ ପାଇଗଲା । ସତ କହିଲେ - ଲାବଣ୍ୟ ଥିଲା ଖୁବ୍ ତେଆରି । ବିବାହବେଳେ ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ ପ୍ରତିରୋଧର ସୂତ୍ରପାତ ହୋଇଥିଲା ତାହାକୁ ସେ ଖୁବ୍ ସାହସର ସହ ମୁକାବିଲା କରିଥିଲା ଏବଂ ସମ୍ଭବତଃ ସେଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତରୁ ସେ ନିଜର ଆଗାମୀ ଜୀବନର କର୍ମପଦ୍ଧା ସ୍ଥିର କରି ନେଇଥିଲା ।”

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଓ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ପରିବାରକୁ ଯେଉଁମାନେ ଖୁବ୍ ପାଖରୁ ଦେଖିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଜାଣିଛନ୍ତି - କେତେ ସହାବସ୍ଥାନର ସହିତ ସେ ପରିବାରଟି ଗଠିତ । କେହି ନ୍ୟୁନ ନୁହେଁ କି କେହି ବରିଷ୍ଠ ନୁହେଁ; ବରଂ ପରସ୍ପର ପରସ୍ପରର ପରିପୂରକ । ଘରର ନାଁ ତ ଆରମ୍ଭରୁ ରଖାଯାଇଥିଲା “ସାରସ୍ଵତ ନିଳୟ” ଏଣିକି ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣତଃ ହେଲା ସାରସ୍ଵତ ସାଧନାର ନିଳୟ । ମଧୁଶ୍ୟାମା ରାତ୍ରିରେ କୁଳଦୀପକୁ ସମ୍ମୁଖରେ ରଖି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଶପଥ କରେଇ ନେଇଥିଲେ ଲାବଣ୍ୟଙ୍କୁ ଯେ- ‘ଏଇ କୁଳଦୀପକୁ ସାକ୍ଷୀ ରଖି ଶପଥ କର- ଆମର ଜୀବନ ଆଉ ପାଞ୍ଚଟା ଜୀବନ ପରି ସାଧାରଣ ସାଂସାରିକ ମୋହ ଭିତରେ ଏହିକ ସୁଖ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ; ଆମର ଜୀବନ ହେବ ଏକ ସାରସ୍ଵତ ଜୀବନ । ଆମର ପରିବାର ହେବ ଏକ ସାରସ୍ଵତ ପରିବାର ।’ ସେଦିନ କୁଳଦୀପକୁ ସାକ୍ଷୀ ରଖି ଶପଥ କରିଥିଲେ ଲାବଣ୍ୟଦେବୀ - ଏବଂ ତା’ ପରଠାରୁ ଉଭୟେ କେବେ ହେଲେ ଏଇ ଶପଥ ପାଳନରୁ ବିରୂପିତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଆମେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଯେଉଁ ବିପୁଳ ସାହିତ୍ୟ-ସମ୍ଭାର ଦେଖୁଁ ଯଥାର୍ଥତଃ ଏଇଠାରୁ ହିଁ ସେହି ସାରସ୍ଵତ ସାଧନାର ଅୟମାରମ୍ଭ ।

ବସୁନ୍ତର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଥିଲେ ତ୍ରିଧା ବିଭକ୍ତ । ତିନିଖଣ୍ଡରୁ ଖଣ୍ଡେ ସାହିତ୍ୟ, ଆଉ ଖଣ୍ଡେ ସଂସାର ଓ ଅପର ଖଣ୍ଡକ ଖଣ୍ଡିଆ ଠାକୁର ଜଗନ୍ନାଥ । କିନ୍ତୁ ଏ ତିନି ଖଣ୍ଡକୁ ଏକାଠି କରି ଦେଖିଲେ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିଟି ଆଖି ଆଗରେ ଆସି ଠିଆ ହୁଏ ସେ କିନ୍ତୁ ମୂଳତଃ ଗୋଟିଏ ଅବିଭକ୍ତ ଖଣ୍ଡ - ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ - ଏବଂ ସେଇ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବଟି ହେଉଛି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ନିଜସ୍ବ ରୂପ । ନିଜ ପରିବାରଟିକୁ ବି ସେ ଗଢ଼ିଥିଲେ ଠିକ୍ ସେମିତି । ଆଜିକାଲି ବହୁ ପରିବାରର ମୁରବାମାନେ ନିଜ ନିଜ ପରିବାରଟିମାନ ବେଅକ୍ତିଆର ହୋଇଯାଇଥିବା ହେତୁ ଅନୁଶୋଚନା ଓ ମନସ୍ତାପରେ ଘାରି ହେଉଥିବା ବେଳେ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖେଇ ଦେବା ପରି ପରିବାରଟି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର - ଯାହା ଆଉ କିଛି ହେଉ ନହେଉ ଅନ୍ତତଃ ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଯେ- ‘ନିଜ ହାତ ଗଢ଼ା ବିଅଁ କେବେ ମାଙ୍କଡ଼ ହୋଇପାରେନା । ତୁମେ ଯେପରି କରିବ ସେପରି ପାଇବ - ‘As you sow, so you reap ।’

ଆଗରୁ କୁହାଯାଇଛି - ଘରର ନାଁ ଥିଲା ‘ସାରସ୍ବତ ନିଳୟ’ ଓ ମଧୁଶ୍ୟାମା ରାତ୍ରିରେ କୁଳଦାପକୁ ସାକ୍ଷୀ ରଖି ଦୁହେଁ ଶପଥ କରିଥିଲେ ଯେ- ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଆଉ ପାଞ୍ଚଟା ସ୍ବାମୀ ସ୍ବାମୀ ଜୀବନ ପରି ନ ହୋଇ ହେବ ସାହିତ୍ୟ ପାଇଁ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ ଏକ ଜୀବନ-ଏକ ସହାବସ୍ଥିତ ସାରସ୍ବତ ଜୀବନ । କାର୍ଯ୍ୟତଃ ଭରସେ ତାହା ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ପାଳନ କରିଥିଲେ । ଆଜି ଆପଣ ଯଦି କଟକ ଅରବିନ୍ଦ ନଗରସ୍ଥ ତାଙ୍କ ନିଜ ଘରକୁ ଯାଆନ୍ତି- ତେବେ ଦେଖିପାରିବେ ଯେ - ତା’ର ସମ୍ମୁଖ ଭାଗର ଦେଘାଳରେ ଅବସ୍ଥାପିତ ହୋଇଛି ଛୋଟ ଚାରିକଣିଆ ଧଳା ମାର୍ବଲରଏକ ଖୋଦିତ ନାମ ଫଳକ ଏବଂ ସେଥିରେ ଘରର ନାଁ ସହିତ ଲେଖା ଅଛି ଛୋଟ ଏକ ଦ୍ଵିପାଦୀ କବିତା । ତାହା ଏହିପରି -

“ଆଶାର ବୋଲତ ବାହି

ଅତିକ୍ରମି ସମୟ ସାଗର

ଶ୍ରବ୍ଧରେ ରଚିବା ଆମେ

ନୂଆ ଘର ସୁନ୍ଦର ସଂସାର ।”

- ଲାବଣ୍ୟ/କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ

ସତରେ, ସମୟ ସାଗର ତାରରେ ଶ୍ରବ୍ଧରେ, ସୁନ୍ଦର ସଂସାରଟିଏ ରଚିଥିଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ତାଙ୍କ ଗଢ଼ା ସେହି ପରିବାରଟିରେ କେହି ନୂଆ ନଥିଲେ କି କେହି ବରିଷ୍ଠ ନ ଥିଲେ । ବରଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଥିଲେ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ପରିପୁରକ । ସେଥିପାଇଁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ତାଙ୍କ ସତ୍ୟମାନଙ୍କର ନାଁ ରଖିଥିଲେ ତାଙ୍କର ଏବଂ ଲାବଣ୍ୟ ଦେବୀଙ୍କର ଚାନ୍ଦଲ

ଅନୁଯାୟୀ - ‘ଦାସ ନାୟକ’ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ବଡ଼ ଝିଅ ‘ଲିପି’ ର ନାଁ ‘କେବଳ ଲୋପାମୁଦ୍ରା ଦାସ’ ବା କେବଳ ‘ଲୋପାମୁଦ୍ରା ନାୟକ’ ନ ରଖାଯାଇ ରଖାଯାଇଥିଲା ଲୋପାମୁଦ୍ରା ଦାସ ନାୟକ’ ଓ ଠିକ୍ ସେମିତି ବଡ଼ ପୁଅ ‘ବାବୁନି’ ଓ ସବା ସାନଝିଅ ‘କୁନି ମାମା’ ର ନାଁ ଯଥାକ୍ରମେ ରଖାଯାଇଥିଲା ଅନୁରକ୍ତ ଓ ରତସର୍ବା ଦାସ ନାୟକ ।

ସେ ସଂସାରଟିକୁ ଦେଖିଲେ କେହି କେବେ କଷ୍ଟନା କରି ପାରିବ ନାହିଁ ଯେ ଏ ହେଉଛି ସେହି ପିଲାଟିର ନିଜ ଗଡ଼ା ସଂସାର, ଯେ ଦିନେ ଭୂମିଷ୍ଠ ହୋଇଥିଲା ଭଦ୍ରଶ ହାଲସୁଲ ପଛପଟର ଛୋଟ ଏକ ନୁଆଁଣିଆ ତାଳଛପର ଘରେ ବିକଟ ଅନଟନ ଭିତରେ । ଏହାର କାରଣ କ’ଣ ହୋଇପାରେ ? ଏ ସଂପର୍କରେ ଯୁଗଳ ବାବୁ କୁହନ୍ତି - “କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଯାହା କରୁଥିଲା କେବଳ ନିଜ ବାହୁ ବଳରେ । କାଲିକି କ’ଣ ହେବ ସେକଥା ସେ ଚିନ୍ତା କରୁ ନଥିଲା ।” ତେଣୁ ସଂକ୍ଷେପରେ କହିଲେ ନିଜ ଶିଙ୍ଗରେ ସେ ମାଟି ତାରୁଥିଲେ ଓ ଆଗକୁ ପଥର ଅଛି କି ଶିଙ୍ଗ ଭାଙ୍ଗି ଲହୁଲୁହାଣ ହେବ ତାହା ଚିନ୍ତା କରୁ ନଥିଲେ ।

ଏଇଠି କହି ରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ ଯେ ୧୯୬୪ ରେ ଲାବଣ୍ୟ ଦେବୀଙ୍କ ସହ ତାଙ୍କର ବିବାହ ସମୟକୁ ଲାବଣ୍ୟ ଦେବୀ ପ୍ରାୟ ଲେଖା ଲେଖି କରୁ ନଥିଲେ । ତେବେ ଏମ୍.ଏ ପଢ଼ିଲାବେଳେ ‘ରଞ୍ଜିତ’ରେ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ଲେଖା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଆଗରୁ କୁହାଯାଇଛି, ସେତେବେଳେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ‘ରଞ୍ଜିତ’ର ସଂପାଦନା ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିଲେ ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ସେ ପ୍ରାୟସତଃ ବନ୍ଧୁକୁ ଲେଖିବାକୁ କହୁଥିଲେ । ବନ୍ଧୁ ସହଯୋଗୀମାନଙ୍କୁ ତାଗିବା କରି ଲେଖାଇ ସେଇ ଲେଖାକୁ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ସଂଶୋଧନ ଓ ସଂପାଦନ କରି ସେ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ଏଇ ସମୟରେ ‘ରଞ୍ଜିତ’ର ସଂପାଦନା ସହିତ ଆଉ ଦୁଇଟି ବିଶେଷ କାମରେ ମଧ୍ୟ ସେ ହାତ ଦେଇଥିଲେ । ତାହା ହେଉଛି ‘ଗଙ୍ଗାଧର ଶତବାର୍ଷିକା ଗ୍ରନ୍ଥ’ ଓ ‘ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ ସାହିତ୍ୟର ପରିଚୟ’ ଗ୍ରନ୍ଥ । ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ ଶତବାର୍ଷିକା ଉତ୍ସବ ଅବସରରେ ହେଉଥିଲା ଏକ ଅନୁପମ ସ୍ମାରକୀ ଗ୍ରନ୍ଥ - ଏବଂ ସେଥିରେ ଅନ୍ୟତମ ମୁଖ୍ୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ ମାନଙ୍କର ସମୀକ୍ଷା ଦିଗରେ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ପ୍ରକଟ ଥିଲା ‘ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ ସାହିତ୍ୟର ପରିଚୟ’ ଗ୍ରନ୍ଥ । ସହସ୍ରାଧିକ ପୃଷ୍ଠା ବିଶିଷ୍ଟ ଏହି ବିରାଟକାୟ ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ସଂପାଦକମଣ୍ଡଳୀ ମଧ୍ୟରୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଥିଲେ ଅନ୍ୟତମ । ଯଥାଗାତି ଅବଶ୍ୟ ସେହି ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ଓ ସେଥିରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସମେତ ସମଗ୍ର ସଂପାଦକମଣ୍ଡଳୀର ଏକ ପଟୋଟିତ୍ୱ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲା । ମାତ୍ର ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ସମାପ୍ତ ନ ହେଉଣୁ ଅଧ୍ୟାପକ ରୂପେ ତାଙ୍କର ନିଯୁକ୍ତି

ଆଦେଶ ଆସିଲା ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ସାକ୍ଷ୍ୟ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରୁ । ତେଣୁ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରିବା ପାଇଁ ସେ ସମର୍ଥ ହୋଇ ପାରିନଥିଲେ । ଯେ କେହି ସାହିତ୍ୟାନୁରାଗୀ ଏଥିରେ ଅବଶ୍ୟ ଅତ୍ୟୁତ ହେବା କଥା ମାତ୍ର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ ଏହି ଅତ୍ୟୁତ ବା ଅବଶୋଷ ଦୀର୍ଘସ୍ଥାୟୀ ହୋଇପାରିନଥିଲା । ତାର କାରଣ ସମ୍ଭବତଃ ‘ଦୁଇଟି - ଗୋଟିଏ ନୂତନ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ଆହ୍ୱାନ ଓ ଅନ୍ୟଟି ନୂତନ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଜୀବନ ।

କିନ୍ତୁ ବିବାହର ମାସେ ପୂରୁଣୁ ନ ପୂରୁଣୁ ଏହି ସୁଖକର ଓ ସାରସ୍ୱତ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଜୀବନରେ ବିଚ୍ଛେଦର ଘନଘଟା ଦେଖାଦେଲା । ଅଧ୍ୟାପିକା ରୂପେ ଲାବଣ୍ୟ ଦେବୀଙ୍କର ନିଯୁକ୍ତି ଆଦେଶ ଆସିଲା ବଲାଙ୍ଗୀର ମହିଳା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ସମ୍ବଲପୁରରୁ ଆସି ତାଙ୍କୁ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ବଲାଙ୍ଗୀରରେ । ଏହାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ ବର୍ଷ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ପାରିବାରିକ ଜୀବନରେ ଆଉ ଦୁଇଟି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଘଟଣା ଘଟିଥିଲା - ଯାହା ତାଙ୍କୁ କିଛି କାଳ ପାଇଁ ସାରସ୍ୱତ-ସାଧନାରୁ ବିଚ୍ୟୁତ କରିଥିଲା । ସେଥିରୁ ପ୍ରଥମଟି ହେଉଛି ତାଙ୍କ ଜେଜେବାପାଙ୍କର ବିଯୋଗ ଏବଂ ଅନ୍ୟଟି ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମା କନ୍ୟା ‘ଲିପି’ର ଆବିର୍ଭାବ । ତେଣୁ ୧୯୬୪ ଅଗଷ୍ଟରୁ ୧୯୬୬ ଏପ୍ରିଲ, ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ ବର୍ଷ, କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସାରସ୍ୱତ ଜୀବନରେ ଏକ ଅନୁପ୍ରାଦନର ପର୍ଯ୍ୟାୟ । ତେବେ ଏଇ ସମୟ ଭିତରେ ଉଭୟ ଲାବଣ୍ୟ ଓ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ‘ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ’ ନାମରେ ଏକ ନୂତନ ଧରଣର ଗ୍ରନ୍ଥ - ଯାହା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ରୂପେ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଏଇ ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ ବର୍ଷ ଭିତରେ ସେ ତାଙ୍କର ଅନେକ ପୁସ୍ତକ ଓ ଆଲୋଚନାର ପ୍ରାଥମିକ ଖସଡ଼ା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ ଓ ମୁଖ୍ୟତଃ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥିଲେ ଗବେଷଣା ସଦର୍ଭ. ରଚନା ପାଇଁ । ତେଣୁ ୧୯୬୬ ର ଦ୍ୱିତୀୟ ଷଷ୍ଠାସରେ ଆମେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଯେଉଁ ପୁସ୍ତକ ଓ ଆଲୋଚନାଗୁଡ଼ିକୁ ଆତ୍ମ-ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଦେଖୁ ତାହା ମୁଖ୍ୟତଃ ‘ଆତ୍ମପ୍ରକାଶନୀ’ ବଲାଙ୍ଗୀର ସହ ସଂପୃକ୍ତ ହେବା ପରର ରଚନା ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଚରିତ୍ରର ଏଇ ବିଶେଷ ବିଶେଷତ୍ୱ ହେଉଛି, ସେ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନକୁ ଯାଉଥିଲେ ସେଠାର ପରିବେଶକୁ ନିଜକୁ ସୁହାଉଲା ପରି ସଜାଡ଼ି ନେଉଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସବୁବେଳେ ଆବଶ୍ୟକ ହେଉଥିଲା ଏକ ସାରସ୍ୱତ ପରିବେଶ ଏବଂ ତା’ ବ୍ୟତିରେକେ ସେ ନିଜକୁ ପାଣି ବାହାରେ ଥିବା ମାଛଟିଏ ପରି ଅଣନିଶ୍ୱାସୀ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ।

ତେଣୁ ୧୯୬୬ ଏପ୍ରିଲରେ ସମ୍ବଲପୁର ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ସାହ୍ୟ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ବଦଳି ହୋଇ ରାଜେନ୍ଦ୍ର କଲେଜ ବଲାଙ୍ଗୀରରେ ଆସି ପଢ଼ାହୁଏପରେ ସେ ତୁରନ୍ତ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ନେଇଥିଲେ ତାଙ୍କର ନୂତନ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରର ପରିବେଷଣ ଏବଂ ଏହି ପରିବେଷଣକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଥିଲା ଲାବଣ୍ୟଙ୍କ ସାହଚର୍ଯ୍ୟ ଓ ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବଲାଙ୍ଗୀରରେ କଟାଇଥିଲେ ୧୯୬୬ ରୁ ୧୯୭୧ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ । ଏଇ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ସାହିତ୍ୟିକ ତଥା ସଙ୍ଗଠକ ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ।

୧୯୬୮ । ଏତେବେଳକୁ ବଲାଙ୍ଗୀରରେ ବେଶ୍ ଜମିଗଲେଣି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ୧୯୬୬ ଏପ୍ରିଲରେ ବଲାଙ୍ଗୀରକୁ ଆସିଲା ପରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଆସି ପଢ଼ାହୁଏଥିଲେ ଏପରି ଏକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏବଂ ଏପରି କେତେକ ଗୁଣଗ୍ରାହୀକ ଗହଣରେ ଯେ ସେମାନଙ୍କର ସମ୍ମିଳିତ ଚିନ୍ତାଧାରାରୁ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଥିଲା ‘ଆତ୍ମପ୍ରକାଶନୀ’ ନାମକ ଏକ ସଂସ୍ଥା । ଏହି ସମୟରୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଶ୍ରାନିବାସ ଉଦ୍‌ଗାତା ଓ ରାଧାମୋହନ ମିଶ୍ରଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଥିଲେ ଓ ସମେସ୍ତ ମିଶ୍ରି ଗଢ଼ିଥିଲେ ଏଇ ଅନୁଷ୍ଠାନଟି । ଏହାର ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶନ । ତେବେ ଏହି ସଂସ୍ଥା ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିବା ପଛରେ ମୂଳ ମନ୍ତ୍ରୀଷ୍ଟଟି ଥିଲା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର - କାରଣ ସେ ନିଜ ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ବଳରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲେ ଯେ-ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାନ୍ତରେ, ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ, ବହୁ କବି ଲେଖକ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଅଛନ୍ତି - ଯେଉଁମାନେ ନିଜ ଲେଖାର ପରିଚର୍ଚ୍ଚା ପାଇଁ ଅନୁକୁଳ ପରିବେଶ ପାଇ ନାହାନ୍ତି ଏବଂ ଅନେକେ ନବ୍ୟ-ସାହିତ୍ୟିକ ହୋଇଥିବାରୁ ନିଜର ବହି ଖଣ୍ଡିଏ ଛାପିବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର କଟକର ପ୍ରକାଶକମାନଙ୍କ ଦୟାକ୍ଷିଆ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ - ଅନେକ ସମୟରେ ସେହିସବୁ ପ୍ରକାଶକମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରସ୍ଥ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ବହିଟିଏ ଛାପିବା ସମ୍ଭବ ହେଉନାହିଁ; ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କର କବି ପ୍ରତିଭା ଅତିରେ ମଉଜି ଯାଉଛି । ଏହିସବୁ ସମସ୍ୟାର ଆଶୁ ପ୍ରତିକାର ଅଭିପ୍ରାୟରେ ଶ୍ରାନିବାସ ଉଦ୍‌ଗାତା ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ସହିତ ମିଶ୍ରି ସଂସ୍ଥାଟିଏ ଗଠନ କଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ଶ୍ରାନିବାସ ଉଦ୍‌ଗାତା ରହିଲେ ସଂସ୍ଥାଟିର ସଭାପତି ଏବଂ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଭାବରେ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଥିଲେ ଅନୁଷ୍ଠାନଟିର ସର୍ବମୟ କର୍ତ୍ତା ।

ସେତେବେଳକୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ମୁଖ୍ୟତଃ ଥିଲେ ସୃଜନଶୀଳ ସାହିତ୍ୟିକ । ସେତେବେଳେ ସେ ବେଶ୍ ଭାଗ ଲେଖୁଥିଲେ କବିତା ଓ କବିତା କୃତିତ୍ ସମାଲୋଚନା ଲେଖୁଥିଲେ । ତଥାପି ବି ୧୯୬୮ ରେ ଉଭୟ ଲାବଣ୍ୟ ଓ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ମିଳିତ

ଅବଦାନରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ‘ଅଳଙ୍କାର ଓ ଅଳଙ୍କାରତତ୍ତ୍ୱ’ ପୁସ୍ତକ । ଏହି ପୁସ୍ତକଟିର ପ୍ରସଙ୍ଗ ଥିଲା Poetics ଓ ତାହା ଥିଲା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଅବଦାନ । କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ - ଜଣେ ଦୂରଦୃଷ୍ଟିସଂପନ୍ନ ସମାକ୍ଷକ ଭାବେ ସେ ଓଡ଼ିଆ ସମାକ୍ଷା ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁ କେତୋଟି ପ୍ରୟାସ କରୁଥିଲେ - ସେଥିରେ ନିଜର ବିଦ୍‌ବତ୍ତା ପ୍ରକାଶ କରିବାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ନ ରହି ସର୍ବଦା ରହୁଥିଲା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଅପୂର୍ଣ୍ଣତାକୁ ଭରିବାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା । ବସ୍ତୁତଃ ‘ଅଳଙ୍କାର ଓ ଅଳଙ୍କାରତତ୍ତ୍ୱ’ ଥିଲା ଏ ଦିଗରେ ଉଭୟକର ଏକ ପ୍ରାଥମିକ ଗୁଣାତ୍ମକ ପ୍ରୟାସ ।

ସେତେବେଳେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନିଜେ ତ କବିତା ଲେଖୁଥିଲେ, ତାଙ୍କ ଚତୁଃ-ପାର୍ଶ୍ୱରେ ବି ପରିବେଷିତ ରହିଥିଲେ ବେଶ୍ ଏକ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ କବି ଗୋଷ୍ଠୀ । ଅବଶ୍ୟ ଶ୍ରାନ୍ତିବାସ ଭଦ୍ରଗାଡ଼ାଙ୍କ ପରି କେତେ ଜଣ ଥିଲେ ଏ ସବୁରେ ପୁରୋଧା ଓ ଅଗ୍ରଜ ତୁଲ୍ୟ - ମାତ୍ର ସେତେବେଳେ ସନତ ଦାସ ପଟ୍ଟନାୟକ, ଚୈତନ୍ୟ ପ୍ରସାଦ ସେଠୀ, ରାଜକିଶୋର ମିଶ୍ର, ପ୍ରସନ୍ନ ମିଶ୍ର, ରଘୁକର ଚକ୍ରାବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରମୁଖ ବେଶ୍ କେତେକ ଯୁବବନ୍ଧୁ ତାଙ୍କୁ ସଖ୍ୟ ଦେଉଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କ ସହିତ ପାରସ୍ପରିକ ଭାବ ବିନିମୟ କରୁଥିଲେ ।

‘ଆତ୍ମପ୍ରକାଶନୀ’ ବଲାଙ୍ଗୀରରୁ ବେଶ୍ କେତୋଟି ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଏସବୁ ମଧ୍ୟରେ କେତୋଟି ଥିଲା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଭିନବ ଓ ଅନେକତଃ ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷା ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ‘ବିଫଳତା’ ସପକ୍ଷରେ’ ପୁସ୍ତକ ଅନ୍ୟତମ । ଏହା ଥିଲା ଏକ ନୂତନ ପ୍ରୟାସ । କିଛି ବନ୍ଧୁ ଏକାଠି ବସୁଥିଲେ । ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ଗୋଟିଏ କବିତାର ପ୍ରଥମ ପଦଟି ଲେଖୁଥିଲା ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟ ବନ୍ଧୁ ତାକୁ ଖାପ ଖାଜିଲା ପରି ଦ୍ୱିତୀୟ ପଦଟି ଲେଖୁଥିଲା । ତୃତୀୟ ବନ୍ଧୁ ଏ ଦୁଇଟିଯାକ ପଦର ଭାବକୁ ଉପକାବ୍ୟ କରି ଓ ତା’ ସହିତ ସମନ୍ୱୟ ରଖି ଦ୍ୱିତୀୟ ପଦଟି ଲେଖୁଥିଲା ଏବଂ ଚତୁର୍ଥ ଜଣକ ତିନୋଟିଯାକ ପଦର ଭାବକୁ ଧରି ତା’ ସହିତ ସଂହତି ରଖି ଶେଷ ପଦଟି ଲେଖୁଥିଲା । ବଙ୍ଗଳା ‘ବାରୋୟାରା’ ଓ ଓଡ଼ିଆ ‘ବାସନ୍ତୀ’ ଶୈଳୀରେ ଲିଖିତ ଏଇ କବିତାଗୁଡ଼ିକର ଏକ ସଂଗ୍ରହ ‘ବିଫଳତା ସପକ୍ଷରେ’ । ତେବେ ଏହାର ନାମ “ବିଫଳତା ସପକ୍ଷରେ” କାହିଁକି ? ଏଇ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ ଲାବଣ୍ୟ ଦେବୀ କୁହନ୍ତି - “ଏଇଥିପାଇଁ ଯେ, ଏପରି କବିତା ଲେଖିବା ସଫଳ କାର୍ଯ୍ୟ ନଥିଲା । ତେଣୁ ଏହି କବିତାଗୁଡ଼ିକ ବିଫଳ ହେଉ ପଛକେ - ତା’ ସପକ୍ଷରେ କିଛି କହିବ- ଏହା ଥିଲା ତାଙ୍କର ପ୍ରୟାସ ଓ ଲକ୍ଷ୍ୟ ।”

ମାତ୍ର ଏହି ସମୟରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଏକ ଅଭିନବ ପ୍ରୟାସ - ‘ପୋଷ୍ଟର କବିତା’ । ଜଣେ ସଂସ୍କୃତିପ୍ରେମୀ ଓ ସଚେତନ ନାଗରିକ ଭାବରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ

କରିଥିଲେ - ସମାଜରେ ଏପରି କେତେକ କୁରୁଚିପୂର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ବିଷୟ ଅଛି ଯାହା ସାମଗ୍ରିକ ରୁଚିବୋଧକୁ ବିଭ୍ରାନ୍ତ କରିବାରେ ଚେଷ୍ଟିତ ରହିଛି । ରାଷ୍ଟ୍ରକୁ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ କାନ୍ଥ ବାଡ଼ରେ ଅଶ୍ଳୀଳ ଛବି, ପରିସ୍ରା କରିବା ପାଇଁ କେଉଁ ଏକ ଆକୁଆଳ ଜାଗାରେ ଠିଆ ହୋଇଗଲେ ଆଖିରେ ପଡ଼ିବ - ଅଶ୍ଳୀଳ ଉଲ୍ଲେଖ । ପୁଣି କଲେଜ କାନ୍ଥବାଡ଼, ପରିସ୍ରାଗାର ଓ ଗାର୍ଲ ସ୍କୁଲ ବା ମହିଳା କଲେଜ ପ୍ରାଚୀର କଥା ତ କହିବାର ନୁହେଁ । ଏ ସବୁକୁ ବନ୍ଦ କରି ହେବ କେମିତି ? ବୁଦ୍ଧିଟିଏ ସେଦିନ ବିକୁଳି ପରି ଝଟକି ଥିଲା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ । ସାହିତ୍ୟ; ସାହିତ୍ୟ ହିଁ କରିପାରିବ ଏ ସବୁର ସମାଧାନ । ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ବିଶେଷତ୍ବରୁ ସେ ଅଳସୁଆମି ବା ଗୁଲି ଗପରେ ସମୟ ନଷ୍ଟ କରିବା ପସନ୍ଦ କରୁ ନଥିଲେ ଓ ସାହିତ୍ୟାନୁରାଗ ହେତୁ ସାହିତ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ଏସବୁର ସମାଧାନ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ଛପା ହେଲା “ପୋଷର କବିତା” । ‘ଆତ୍ମ ପ୍ରକାଶନୀ’ ଶତଦଳଟିକୁ ତ ସାରସ, ଚକ୍ରବାକ, ମଧୁମକ୍ଷିକା, ପ୍ରଜାପତି ପରି ବେଢ଼ି ରହିଥିଲେ କବିକୁଳ ! ଫଳରେ ଚିନ୍ତାଧାରାଟି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାରେ ତାଙ୍କୁ ଅସୁବିଧା ହେଲାନାହିଁ । ତେଣୁ ଲେଖାଗଲା ୪/୫ ଧାଡ଼ି ବା ଖୁବ୍ ବେଶିରେ ୭/୮ ଧାଡ଼ି ବିଶିଷ୍ଟ ଖୁବ୍ ଛୋଟ ଭାବଧାରାର ଛୋଟ ଛୋଟ କବିତା ଓ ସେସବୁରୁ ୫/୬ ଟିକୁ ଏକାଠି କରି ଛୋଟ ଛୋଟ ପୋଷରରେ ଛପାଯାଇ ମରାଗଲା ସେ ସବୁ ଗାର୍ଲସ୍କୁଲ, ମହିଳା କଲେଜ ପ୍ରାଚୀରରେ, ରାଷ୍ଟ୍ରାଘାତରେ ମରାଯାଇଥିବା ଅଶ୍ଳୀଳ ପୋଷର ଓ ଲେଖା ଉପରେ ଓ କଲେଜ କାନ୍ଥ, କମନ୍‌ରୁମ୍ ବା ପରିସ୍ରାଗାରରେ । ଏହି ‘ପୋଷର କବିତା’ ଗୁଡ଼ିକ ଛପା ଯାଉଥିଲା ‘ଆତ୍ମପ୍ରକାଶନୀ’ ପକ୍ଷରୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସମ୍ପାଦନାରେ । ପ୍ରଥମ ପୋଷର କବିତାଟି ଛପା ଯାଇଥିଲା ୯-୧୧-୧୯୭୦ ରେ ଓ ପରେ ପରେ ଏହାର ବେଶ୍ କେତୋଟି ଫର୍ଦ୍ ନିର୍ଯ୍ୟାସିତ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଏହା କେବଳ ଅଭିନବ ନଥିଲା - ଥିଲା ଏକ ଆନ୍ଦୋଳନ ଓ କ୍ରମେ ଦେଖାଯାଇଥିଲା - ଚପଳମତି ବାଳକମାନଙ୍କର ଦୁଷ୍ଟବୃତ୍ତି ଓ ଦୁଷ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ କ୍ରମେ ସ୍ଥିମିତ ଓ ସଂଯତ ହୋଇଆସୁଛି । ଦୁଷ୍ଟର ସହିତ କହିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି - ସେଦିନ ଓଡ଼ିଶାର ଗୋଟିଏ ପ୍ରାନ୍ତରୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଏଇ ଯେଉଁ ଆନ୍ଦୋଳନ, ଏଇ ଯେଉଁ ଜୟଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ - ଅଶ୍ଳୀଳତା ଉପରେ ଶ୍ଳାଘାତାର ବା କୁରୁଚି ଉପରେ ସୁରୁଚିର ସେପରି ବିଧିବଦ୍ଧ ପ୍ରୟାସ ପରେ ଆଉ ଦେଖାଯାଇ ନାହିଁ । ଆହା ! ସେଦିନ ଯଦି ଓଡ଼ିଶାର ସବୁ ପ୍ରାନ୍ତରୁ ଜଣେ ଜଣେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ମୁଖ ଟେକିଥାନ୍ତେ ଓ ହାତ ମିଳେଇଥାନ୍ତେ ଏ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଟି ସହିତ ତେବେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆଜି ପ୍ରଖର ଦିବାଲୋକରେ ଭଲଜ୍ଞତାର ଏପରି ସ୍ବେରିଣା ଆତଙ୍କ ଖେଳି ବୁଲୁନଥାନ୍ତା ।

ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ‘ମିନି’ ଆନ୍ଦୋଳନ ଥିଲା ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପର୍ଯ୍ୟାୟ । ଆକର୍ଷକ ଭାବେ ଥୋକାଏ ସାହିତ୍ୟିକ ଛୋଟ ଛୋଟ ଭାବଧାରାର ପରିପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ‘ମିନି’ ରଚନାର ଉପାଦେୟତା ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ । ଫଳରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ମିନି ଗଳ୍ପ, ମିନି କବିତା, ମିନି ରମ୍ୟରଚନା ଆଦି । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅନେକଙ୍କ ସହିତ ରତ୍ନାକର ଚକ୍ରନ୍ତି ଥିଲେ ବଲାଙ୍ଗୀରରେ ଏହି ଚିନ୍ତା ଧାରର ଅକୁଣ୍ଠ ସମର୍ଥକ । ବନ୍ଧୁ ଭାବରେ ସହଯୋଗ କରିଥିଲେ ତାଙ୍କୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ, ଫଳରେ ସେଇ ବଲାଙ୍ଗୀରରୁ ସେମାନେ ପ୍ରକାଶ କଲେ ‘ଭରେକ୍ତାନା’ ନାମରେ ଏକ ମିନି ପତ୍ରିକା । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ଲେଖାଲେଖି କରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ମିନି ଆନ୍ଦୋଳନର ଜୁଆରରେ ଉଚ୍ଚା ପବିତ୍ରା ସହିତ ସେ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶନରେ ମଧ୍ୟ ବିରତି ଆସିଗଲା । ଏସମୟରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ପତ୍ରିକା ମଧ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସଂପାଦନାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ପତ୍ରିକାଟିର ନାଁ ରଖାଯାଇଥିଲା ‘ପଞ୍ଚରଙ୍ଗ’ ଏବଂ ସେଥିରେ ଗଳ୍ପ-କବିତାଦି ସୃଜନଶୀଳ ସୃଷ୍ଟି ସହିତ ସମାଜାତ୍ମକ ରଚନା ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ବସୁନ୍ଦରୀ, ଏଇ ସମୟରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କୁ ଆମେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଦେଖୁ ଜଣେ ସୃଜନଶୀଳ ସ୍ରଷ୍ଟା ଭାବରେ । ଏ ସମୟରେ ‘ମୁକ୍ତ ଦଶକ’ ନାମରେ ଏକ କବିତା ପୁସ୍ତକର ସଂକଳନ ମଧ୍ୟ ସେ କରିଥିଲେ । ସେଥିରେ ଅନ୍ୟ ୯ ଜଣ କବିଙ୍କ ସମେତ ତାଙ୍କର କବିତା ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଏତଦ୍ୱ୍ୟତୀତ, ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଗଳ୍ପ ଗ୍ରନ୍ଥ ‘ପୁଲର କବର’ ଏବଂ ପ୍ରଥମ କବିତା ସଂକଳନ ‘ଉଚ୍ଚାରଣ’ ମଧ୍ୟ ଏଇ ସମୟରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ।

ଏହି ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ‘ମୁକ୍ତ ଦଶକ’ ପୁସ୍ତକଟି ଥିଲା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ‘ଆତ୍ମପ୍ରକାଶନା’ ରୁ ପ୍ରକାଶିତ ପ୍ରଥମ ପୁସ୍ତକ । ‘ଦଶଟି ମୁକ୍ତ ପ୍ରାଣର ସରଳ ଓ ସହଜ ଉଚ୍ଚାରଣ’ ଥିଲା ଏହି ପୁସ୍ତକଟିର ବିଶେଷତ୍ୱ । ଏଥିରେ ଚିନ୍ତାମଣି ବେହେରା ପ୍ରମୁଖ ୧୦ ଜଣ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିବାନ୍ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କବିଙ୍କର କବିତା ସଙ୍କଳିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ସେହି ୧୦ ଜଣ କବିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଉଭୟ ଲାବଣ୍ୟ ଓ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଥିଲେ ଅନ୍ୟତମ । ଅନ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ଦୁଇଟି କିନ୍ତୁ ଥିଲା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଜସ୍ୱ । ଏଥି ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଥମଟି ‘ପୁଲର କବର’ -ଯାହା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ୧୬ ଟି ଗଳ୍ପର ଏକ ସଂକଳନ । ଏହି ସଂକଳନର ‘ପୃଷ୍ଠବନ୍ଧ’ ଲେଖିଥିଲେ ଶ୍ରୀମତୀ ଲାବଣ୍ୟ ନାୟକ । ଅନ୍ୟ ପୁସ୍ତକଟି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ୩୦ଟି କବିତାର ଏକ ସ୍ତବକ ଏବଂ ଏହା ଲାବଣ୍ୟ ଦେବୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସଂପାଦିତ । ଏହି ପୁସ୍ତକଟିର ଆଭିମୁଖ୍ୟ କିନ୍ତୁ ଥିଲା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ । କାରଣ କୌଣସି କବିଙ୍କ ଜୀବନକାଳରେ ତାଙ୍କ ରଚିତ କବିତା ଅନ୍ୟ କର୍ତ୍ତକ ସଂପାଦିତ

ହୋଇ ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ନୂଆ କଥା ଥିଲା । ପୁଣି, କେବଳ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ‘ଉତ୍ତାରଣ’ କବିତା ସଂକଳନଟି ଅଭିନବ ନଥିଲା; ଏହାର ଅନ୍ୟ ଏକ ବିଶେଷତ୍ୱ ଥିଲା ଯେ - ଏହି ପୁସ୍ତକରେ ସଂକଳିତ କବିତାଗୁଡ଼ିକ ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିକ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ବାଚିତ । ଏହାର ପ୍ରସ୍ତୁତି ବଡ଼ କୌତୁହକୋଦୀପକ । ପ୍ରଥମତଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସମସ୍ତ କବିତାର ଏକ ପ୍ରାକର ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଗଲା ଓ ତାହା ଜଣଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇ ଅନୁରୋଧ କରାଗଲା ଯେ, ସେ କବିତାଗୁଡ଼ିକ ପଢ଼ିବେ ଏବଂ ସେଥିରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ୫ଟି କବିତା ବାଛି ଦେବେ । ସେ ତାହା କଲେ ଓ ତତ୍ପରେ ନିର୍ବାଚିତ ସେହି କବିତା ୫ଟିକୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ବାକି କବିତାରେ ପ୍ରାକରଟି ଅନ୍ୟ ଜଣଙ୍କୁ ଦିଆଗଲା ଓ ସେ ଆଉ ୫ ଟି କବିତା ବାଛିଲେ । ଏହିପରି “ପାଣ୍ଡୁଲିପିର ପର୍ଯ୍ୟଟନ” କ୍ରମରେ ୬ ଜଣ ବ୍ୟକ୍ତିକ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ବାଚିତ ୩୦ ଟି ଶ୍ରେଷ୍ଠ କବିତାକୁ ନେଇ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା “ଉତ୍ତାରଣ” କବିତା ପୁସ୍ତକ ଓ ଲାବଣ୍ୟ ଦେବୀ କବିତାଗୁଡ଼ିକର କ୍ରମବିନ୍ୟାସ କରିଥିଲେ । ନିଜସ୍ୱ ସ୍ୱଳ୍ପଜଣାଳ ରଚନାର ସେହି ପ୍ରଥମ ସଂକଳନଟିକୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଥିଲେ ନିଜର ଦୁଇ ସନ୍ତାନଙ୍କୁ । ‘ଉତ୍ସର୍ଗଲିପି’ ରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିଲା - “ଆଗାମୀ ସମୟରେ ସାହିତ୍ୟିକ ଦାୟାଦ ଶ୍ରଦ୍ଧାସଦ ଶ୍ରୀମାନ୍ ଅନୁରକ୍ତ ଓ କଲ୍ୟାଣୀୟା ଲୋପାମୁଦ୍ରା (ଲିପି)କୁ” । ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଯେ ନିଜର ଦୁଇ ସନ୍ତାନଙ୍କୁ ଏହି ପୁସ୍ତକଟି ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବା ମୂଳରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ସେଇ ମୂଳ ଅଭିଳାଷଟି କାମ କରୁଥିଲା ଯେ - ତାଙ୍କର ପରିବାର ଆଉ ପାଞ୍ଚଟା ପରିବାର ପରି ନ ହୋଇ ହେବ ଏକ ସାରସ୍ୱତ ପରିବାର; ଏବଂ ଆଗାମୀ ସମୟର ସାହିତ୍ୟିକ ଦାୟାଦ ହେବେ ତାଙ୍କର ସନ୍ତାନମାନେ ।

ମାତ୍ର ଏହାର ଆଖପାଖ ସମୟକୁ ଆମେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁ ଯେ - କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଗଢ଼ କବିତା ରଚନା ସୀମିତ ହୋଇ ଆସୁଛି ଓ ସେ କ୍ରମେ ଅଧିକ ନିକଟତର ଓ ଅଧିକ ଅନୁରକ୍ତ ହେଉଛନ୍ତି ସାହିତ୍ୟର ସମାକ୍ଷୀମୂଳକ ବିଚାର ପ୍ରତି । ତେଣୁ ଏଣିକି ଆମେ ଯେଉଁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କୁ ଦେଖୁଁ ସେ ଆଉ ମୁଖ୍ୟତଃ ଗାଳ୍ପିକ ବା କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନୁହଁନ୍ତି - ଏଣିକି ସେ ‘ଅନ୍ୱେଷା’ ର ସଙ୍ଗଠକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ।

ଗଢ଼କବିତା ରଚନା ଓ ଗଢ଼-କବିତାର ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା କରିବା ଭିତରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲେ ଯେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସମାକ୍ଷୀମୂଳକ ରଚନା ବା ସମାକ୍ଷୀ ଗ୍ରନ୍ଥର ଉତ୍ତର ଅନଟନ । ଏହି ଅନଟନ, ଏହି ଅଭାବ ଦୂର ହେବ କିପରି ? ସେ ଠିକ୍ କଲେ, ନିଜେ ଲେଖିବେ ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଲେଖାଇବେ । ତେଣୁ ବଛାଞ୍ଚାରରୁ ହିଁ କନ୍ଦୁ ନେଲା ‘ଅନ୍ୱେଷା ସଂସଦ’ । ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନର କାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା ସାହିତ୍ୟିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧର

ଅନୁଷ୍ଠାନ । ଏହା ଥିଲା ସର୍ବନାମ୍ନକ ସମାଲୋଚନାର ଏକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଏବଂ ଏହାର ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାବ ଉପରେ ସମୀକ୍ଷାତ୍ମକ ଓ ଗବେଷଣାତ୍ମକ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା । ସେତେବେଳେ ନିୟମିତ ଭାବେ ଏହାର ପାଞ୍ଚିକ ପ୍ରବନ୍ଧ ପାଠ ଓ ଆଲୋଚନାତ୍ମକ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଥିଲା । ବଲାଙ୍ଗୀରର ସବୁ ସାହିତ୍ୟିକ ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ଏଥିରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ସୁକୁଟଃ, ଏହା ଥିଲା ଏ ଦିଗରେ ଏକ ପ୍ରାଥମିକ ପ୍ରୟାସ ଯାହାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ପ୍ରକରଣ ଆମେ ଦେଖୁଁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ‘ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ’ରେ ।

ବଲାଙ୍ଗୀରର ସମୟ ଖଣ୍ଡରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ସବୁଠୁ ବଡ଼ କୃତି ‘ଓଡ଼ିଆ ଯୁବ ଲେଖକ ସମ୍ମେଳନ’ର ଆୟୋଜନ । ଏଥିପୂର୍ବରୁ ୧୯୬୩ ରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ସଂପାଦକ ରୂପେ ଉଦ୍ଘୋଷ ଲେଖକ ସମ୍ମେଳନାର ଯେଉଁ ପ୍ରଥମ ଅଧିବେଶନ ସେ ଆୟୋଜନ କରିଥିଲେ - ସେହି ଅଭିଜ୍ଞତାର ଆଧାରରେ ଏହି ସମ୍ମେଳନ ପାଇଁ ସେ ଦମ୍ଭର ସହିତ ଅଣ୍ଟା ଭିଡ଼ିଥିଲେ ।

୧୯୬୯ ରେ ବଲାଙ୍ଗୀରରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଲା ଯୁବ ଲେଖକ ସମ୍ମେଳନର ବାର୍ଷିକ ଉତ୍ସବ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଥିଲେ ଏହି ସମ୍ମେଳନର ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ସମିତିର ସାଧାରଣ ସମ୍ପାଦକ । ସେ ସମୟରେ ଯୁବ ଲେଖକ ସମ୍ମେଳନର ଛୋଟ ଅଫିସଟିଏ ଥିଲା ବଲାଙ୍ଗୀରରେ ଓ ଗୋଟିଏ ଟେଲିଫୋନ୍ ଦିଆଯାଇଥିଲା ତାଙ୍କୁ । ମୁଖ୍ୟତଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଯେପରି ଭାବେ ଆୟୋଜନ କରିଥିଲେ ସେ ଉତ୍ସବ, ତାହା ସେତେବେଳେ ବହୁ ସଂଗଠକଙ୍କର ଆଖି ଖୋଲିଦେଇଥିଲା । ତାହା ଦେଖୁଥିବା ବହୁ ସାହିତ୍ୟିକ ଏବେ ବି କହିବାର ଶୃଙ୍ଖାଯାଏ ଯେ ସମ୍ମେଳନର ସେପରି ଉତ୍ସବ, ସେପରି ଆୟୋଜନ ଆଗରୁ ହୋଇ ନଥିଲା କି ପରେ ହୋଇନାହିଁ । ଏ ସଂପର୍କରେ ସବୁଠୁ ଭଲ ସୁପାରିଶ ଦିଅନ୍ତି ‘ଆମ ପ୍ରକାଶନ’ ସଂସ୍ଥାର ଅନ୍ୟତମ ପୂର୍ବତନ ସଂପାଦକ ତତ୍କାଳ ଶଙ୍କରଲାଲ ପୁରୋହିତ । ସେ କହନ୍ତି - “ଗୋଟିଏ କଲମ, ଗୋଟିଏ ଟେଲିଫୋନ୍ ଓ ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତି - ନିଷ୍କାର ସହିତ କାମ କଲେ କେତେ ବିରାଟ ଆୟୋଜନ ଯେ କରିପାରେ ତାହା ନ ଦେଖିଲେ ବିଶ୍ଵାସ କରି ହେବନାହିଁ ।” କେବେ ଦିନେ ହୁଏତ କେଉଁ ଜଣେ ବୈଜ୍ଞାନିକ କହିଥିଲେ, ‘ମତେ ପୃଥିବୀ ବାହାରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଛୋଟ ଜାଗା ଓ ଖଣ୍ଡେ ଲମ୍ବା ବାଡ଼ି ଦିଅ - ମୁଁ ଏ ପୃଥିବୀକୁ ଓଲଟେଇ ଦେବି ।” କିନ୍ତୁ ସେଦିନ ଯୁବ ଲେଖକ ସମ୍ମେଳନର ସଙ୍ଗଠନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ନିଷ୍ଠା ଓ କାର୍ଯ୍ୟଧାରା ଦେଖି ଅନେକଙ୍କର ମନେ ହୋଇଥିଲା, କେହି ଯଦି ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଥାନ୍ତା, ସେ ହୁଏତ କହିଥାନ୍ତେ - ‘ମତେ ଗୋଟିଏ କଲମ,

ଗୋଟିଏ ଟେଲିଫୋନ, ବସିବା ପାଇଁ ଛୋଟ ଖଣ୍ଡିଏ ଜାଗା ଦିଅ ଓ ସର୍ବୋପରି ଜଗନ୍ନାଥେ ଗୋଟିଏ ଏକାଗ୍ର ହୃଦୟ ଓ ସୁସ୍ଥ-ଚିନ୍ତାଶକ୍ତି ଦିଅନ୍ତୁ - ମୁଁ ଆମର ସମଗ୍ର ସାହିତ୍ୟ ଜଗତକୁ ଓଲଟ ପାଲଟ କରିଦେବି ।’

ଯୁବଲେଖକ ସମ୍ମେଳନ ଉତ୍ସବ ଯଥାରୀତି ଉଦ୍‌ଯାପିତ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ତା’ ପରଠାରୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ହୋଇଯାଇଥିଲେ ବଲାଙ୍ଗୀରର ଘରେ ଘରେ ଅତି ଆପଣାର ମଣିଷ । ଏହିସବୁ ସଫଳତା, ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଓ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ନିଜ ଗୃହାଙ୍ଗନରେ ବି ଘଟିଥିଲା ଏକ ଆନନ୍ଦଦାୟକ ଘଟଣା - ପୁଅ ‘ବାବୁନି’ର ଜନ୍ମ । ତେଣୁ ୧୯୭୧ରେ ଯେତେବେଳେ ପୁଣି ଥରେ ବଦଳି ହେଲା ଖଲ୍ଲିକୋଟକୁ, ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କର କେମିତି ଗୋଟାଏ ମାୟା ଲାଗିଯାଇଥିଲା ବଲାଙ୍ଗୀର ପ୍ରତି । ସେ ତାହୁଁ ନଥିଲେ ସେଠାରୁ ଆସିବା ପାଇଁ । କିନ୍ତୁ ସରକାରୀ ଚାକିରିଆ ଜୀବନ-ଉଡ଼ତା ଚଢ଼େଇ- ଯୁଆଡ଼େ ଉଡ଼ିବାକୁ ପଡ଼ିବ ସିଆଡ଼େ ଉଡ଼ିବାକୁ ହବ । ଅବଶ୍ୟ ସବୁଠି ଚଢ଼େଇର ବସା ପାଇଁ ଗଛ ଅଛି ଓ ଯୋଉଠିକି ଗଲେ ବି ସିଏ ବସାଟିଏ ବାନ୍ଧି ନେଇ ପାରିବ - ଏମିତି ଗୋଟାଏ ସାହୁନା ମନକୁ ମନ ଦେଇ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ମା’ ଚଢ଼େଇ ଓ ଅଛ ଅଛ ପର ଗଛରୁଥିବା ଓ ଜମା ପର ଲାଗିନଥିବା ଦିଓଟି ଛୁଆ ଚଢ଼େଇକୁ ଧରି ବଲାଙ୍ଗୀର ଛାଡ଼ି ଉଡ଼ି ଆସିଲେ ଖଲ୍ଲିକୋଟକୁ ଓ ପୁଣି ଥରେ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ନୂଆ ବସା ବାନ୍ଧିବାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ।

ଖଲ୍ଲିକୋଟ କଲେଜ । ନୂଆ ଜାଗା । ପବନରେ ନୂଆ ନିଶ୍ୱାସ । ଏଠି ଯଦିଓ ନଥିଲା ବଲାଙ୍ଗୀର ପରି ସାଂଜନିକ ପରିବେଶ - ତଥାପି ବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଲାଗି ପଡ଼ିଲେ ଯଥାରୀତି । ବଲାଙ୍ଗୀରର ବ୍ୟସ୍ତତା ଓ ବହୁମୁଖୀ କାର୍ଯ୍ୟ ଭିତରେ ଗବେଷଣା ସନ୍ଦର୍ଭର ପ୍ରସ୍ତୁତିରେ ବେଶ୍ କିଛି ଅଗ୍ରଗତି ହୋଇଥିଲା । ଖଲ୍ଲିକୋଟରେ ତାହାକୁ ପ୍ରଥମେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାରେ ଲାଗି ପଡ଼ିଲେ ସେ । ଏହି ସମୟରେ ସେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ତାଙ୍କ ଗବେଷଣା ସନ୍ଦର୍ଭର କିଛି ଅଂଶ ।

ଏତେବେଳକୁ ଗଞ୍ଜ କବିତା ରଚନା ଅପେକ୍ଷା ଗବେଷଣା କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ସେ ଅଧିକ ଆବିଷ୍ଟ ହେଲେଣି । ମଝିରେ ମଝିରେ ଗଞ୍ଜ କବିତା ଲେଖା ଓ ଛପା ନଚାଲିଥିଲା ନୁହେଁ କିନ୍ତୁ ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରୟାସଟି ଥିଲା ସମାକ୍ଷା ରଚନା ।

ବଲାଙ୍ଗୀରରେ ଥିଲା ‘ଅନେଷା ସଂସଦ’ । ଏଠି ସେମିତି ନକିଛି ହେଲେ ତ ଅସୁବିଧା । ତେଣୁ ଗଠିତ ହେଲା ଏକ ନୂଆ ଅନୁଷ୍ଠାନ - ‘ସମାକ୍ଷା ସଂସଦ ।’ ସାଙ୍ଗରେ ଥିଲେ ତତ୍କର ଅପନ୍ନା ପ୍ରଧାନ, ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ସିଂହ, ସୁଦର୍ଶନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରମୁଖ ବହୁ ବନ୍ଧୁ ଓ

ସହକର୍ମୀ ଏବଂ ସର୍ବୋପରି ସହଯାତ୍ରିଣୀ ଲାବଣ୍ୟ ଦେବା । ମାତ୍ର ଏହି ସଂସଦର ମୂଳ ଓ ମୁଖ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟଟି କେବଳ ପ୍ରବନ୍ଧ ପାଠ ବା ଆଲୋଚନା ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ ନରହି ଥିଲା ଆଉ ପାଦେ ଅଧିକ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଅଧ୍ୟାପକ ଭାବେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲେ ଯେ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଜୀବନୀ-ମୂଳକ ସମୀକ୍ଷା ଗ୍ରନ୍ଥର ଘୋର ଅଭାବ । ତେଣୁ ‘ସମୀକ୍ଷା ସଂସଦ’ ଗଢ଼ିବା ମୂଳରେ ଆଭିମୁଖ୍ୟଟିଏ ରହିଲା ଯେ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନରୁ ନିର୍ମିତ ଭାବେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଶ୍ନ ଓ ସାରସ୍ୱତ ସାଧକମାନଙ୍କ ଜୀବନୀ ଓ ସାହିତ୍ୟ ବିଷୟକ ପୁସ୍ତକମାନ ପ୍ରକାଶ ପାଇବ । ଏହି ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକର କଳେବର ପୃଥୁଳ ନହୋଇ ହେବ ସାହୁ ଓ ସୀମିତ ଯାହା ଫଳରେ କି ଆଗ୍ରହୀ ପାଠକମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଏହା ସହଜଲଭ୍ୟ ହୋଇପାରିବ । ସବୁ ସଭ୍ୟଙ୍କୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବିଷୟରେ ପୁସ୍ତକ ରଚନା ପାଇଁ ଦାୟିତ୍ୱ ଦିଆଗଲା । କହିବା ଅନାବଶ୍ୟକ- କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଥିଲେ ସବୁଥିରେ ଅଗ୍ରଗାମୀ । ତେଣୁ ୧୯୭୨ ରେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ‘ସମୀକ୍ଷା ସଂସଦ’ର ପ୍ରଥମ ମନୋଗ୍ରାଫ - ‘କବି ନାଳକଣ୍ଠ’ । ପରେ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ସିଂହ ଲେଖିଲେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ପୁସ୍ତକ ‘ଔପନ୍ୟାସିକ ଗୋପାଳାଧର’ । ଏହି ଉଭୟ ପୁସ୍ତକର ପ୍ରକାଶକ ଥିଲେ ଶ୍ରୀ ଭାସ୍କର ପାତ୍ର ଏବଂ ସେସବୁ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ସମ୍ମତ ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ସଭ୍ୟସଭ୍ୟାମାନଙ୍କର ନିଷ୍ପତ୍ତିତା ଏହି ପ୍ରୟାସଟିକୁ ବିଘ୍ନିତ କରିଦେଇଥିଲା ।

ମାତ୍ର ଏହି ଅସଫଳତାରେ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିବା ପରି ଲୋକ ନଥିଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ବରଂ ଏହି ଅସଫଳତା ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ଉତ୍ସାହିତ କରିଥିଲା ଏ ଦିଗରେ । ସେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କଲେ ଯେ - ଆଉ କେହି ଲେଖନ୍ତୁ ନ ଲେଖନ୍ତୁ - ସେ ଏହି ପ୍ରୟାସଟି ଜାରି ରଖିବେ । ସେ ତାହା କଲେ ମଧ୍ୟ । ଫଳରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ତାଙ୍କଠାରୁ ପାଇଲା ‘କବି ଚରିତ ରାଧାନାଥ’ (୧୯୭୫) ଓ ‘ନାରୀକବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣା’ : କବିଚରିତ ଓ କାବ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚା, (୧୯୭୯) ପରି ପୁସ୍ତକ । ଏଥି ସହିତ ସେ ‘କବି ବାସ୍ତାନିଧି’ (୧୫-୧-୧୯୭୫) ଓ ‘ଗଙ୍ଗାଧର : କବି ଓ ମଣିଷ’ (୧୩-୮-୧୯୭୩) ନାମକ ଗୋଟିଏ ରେଡ଼ିଓ ଟକ୍ ଓ ଗୋଟିଏ ସେମିନାର ଭାଷଣ ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ କବି ଓ ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କ ସାରସ୍ୱତ ଜୀବନ ଓ ପ୍ରଣୟୀ ଜୀବନ ଉପରେ ଆଧାରିତ ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥ ‘କବି ଓ କାମିନୀ’ (ପ୍ରକାଶ କାଳ ୧୯୮୨) ରଚନା କରିଥିଲେ । କେବଳ ଏତିକି ନୁହେଁ - ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରୟାସ ଥିଲା ‘ସାରସ୍ୱତ ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା’ । ଏହି ଯୋଜନା ସେ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ - ପ୍ରାଚୀନ କବିମାନଙ୍କଠାରୁ ଓ “ପ୍ରାଚୀନ କବି : ନୂତନ ନିରୀକ୍ଷା ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା”

- ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ୧୯୮୪ ରେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଷୋଡଶ ଶତାବ୍ଦୀର କବି ଅର୍ଜୁନ ଦାସକ ଜୀବନୀ ଓ ସାହିତ୍ୟକୃତି ବିଷୟକ ଏକ ପୁସ୍ତକ ‘କବି ଅର୍ଜୁନ ଦାସ’ ।

ଏହିସବୁ ପୁସ୍ତକ ରଚନା ଓ ପ୍ରକାଶ ମଧ୍ୟରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲେ ଯେ, ବ୍ରହ୍ମପୁରରେ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶନ ସଂସ୍ଥାମାନେ ଯେଉଁ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକାଶ କରୁଛନ୍ତି, ସେ ସବୁର ମାନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନୁନୃତ । ପ୍ରକାଶକମାନେ ଭଲ ବହି ଛାପୁ ନାହାନ୍ତି - ଫଳରେ ପାଠକ ଓ କ୍ରେତାମାନେ ଭଲ ବହି ପାଇନାହାନ୍ତି - ତେଣୁ ଗ୍ରାହକତାର ରୁଚି ବିଘ୍ନିତ ଓ ସ୍ଥଳ ବିଶେଷରେ ନିମ୍ନମୂଲ୍ୟ ହେଉଛି । ବ୍ରହ୍ମପୁରର ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରକାଶକ ଥିଲେ ଶ୍ରୀ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଦାସ ଓ ‘ପୁସ୍ତକ ଭଣ୍ଡାର’ ନାମରେ ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରକାଶନ ସଂସ୍ଥା ଥିଲା । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ପରିଚୟ ଓ ସେହି ପରିଚୟ କ୍ରମେ ଆନ୍ତରିକତାରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଯେଉଁ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ, ସେଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା ନିମ୍ନମାନର । ଏହି ନିମ୍ନମାନର ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକ ଛାପିବା ପଛରେ ତାଙ୍କର ଅବଶ୍ୟ କୌଣସି ଦୂରଭିସନ୍ଧି ବା ଅସତ୍ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନଥିଲା; ବରଂ ଥିଲା ଅନବହିତତା ଓ ଦୂରଦୃଷ୍ଟିର ଅଭାବ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ତାଙ୍କୁ ଜଗତମାନର ପୁସ୍ତକ ଛାପିବା ପାଇଁ ପ୍ରଭୁବଧ ଓ ପ୍ରରୋଚିତ କରିଥିଲେ । ଏପରିକି ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରି ଢଳାଇ ବହିର ପାଣ୍ଡୁଲିପି ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଆଣି ଦେଉଥିଲେ ଓ ସମୟ ସମୟରେ ଛପାକାମ ତଦାରଖ କରିବା ସହିତ ନିଜେ ପ୍ରଫ୍ ମଧ୍ୟ ଦେଖୁଥିଲେ । ପରେ ‘ପୁସ୍ତକ ଭଣ୍ଡାର’ ର ଏକ ଶାଖା କଟକ ବାଙ୍କାବଜାର ଠାରେ ଖୋଲାଗଲା । ସେହି ଶାଖାଟି ଖୋଲିବା ଦିଗରେ ସମସ୍ତ ପ୍ରୟାସ ଓ ସାମଗ୍ରିକ ଭୂମିକା ଥିଲା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର । ଏପରିକି ସେ ‘ରୁମ୍ ପାଇଁ ବାଙ୍କା ବଜାରରେ ଘରଟିଏ ଠିକ୍ କରିବା ସହିତ ପ୍ରକାଶନ ପାଇଁ ନୂଆ ନୂଆ ଗଞ୍ଜ କବିତା ପୁସ୍ତକ ଓ ଗବେଷଣା ଗ୍ରନ୍ଥମାନ ବି ସେ ଯୋଗାଡ଼ କରିଦେଉଥିଲେ ।

ଖଲ୍ଲିକୋଟ କଲେଜରେ ଅଧ୍ୟାପନା ସମୟରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଅନ୍ୟତମ ମୁଖ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟଥିଲା କଳା-ସାହିତ୍ୟ-ସଂସ୍କୃତି କ୍ଷେତ୍ରରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ବିଭିନ୍ନ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସହ ସଂପୃକ୍ତି । ସମ୍ବଲପୁରର ‘କୋଶଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ’ ପରି ‘କଳିଙ୍ଗ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ’ ଥିଲା ଖଲ୍ଲିକୋଟର ଏକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଓ ତାହା ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସକ୍ରିୟ ଭାବେ କିଛି କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲା । ‘କଳିଙ୍ଗ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ’ ବ୍ୟତୀତ ସେ ‘ଗଞ୍ଜାମ କଳା ପରିଷଦ’ ସହିତ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବେ ସଂପୃକ୍ତ ଥିଲେ ଏବଂ ଏ ସବୁର ସାଙ୍ଗଠନିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସହଯୋଗ କରୁଥିଲେ ।

ଏହି ସମୟରେ ପାରିବାରିକ ଜୀବନରେ ଦୁଇଟି ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଘଟଣା ଘଟିଥିଲା । ସେଥିରୁ ପ୍ରଥମଟି - ସବା ସାନ ଝିଅ ରତସର୍ବା ଦାସ ନାୟକ ଓରଫ୍ ‘କୁନିମାମା’ ର ଜନ୍ମ ଓ ଅନ୍ୟଟି ଘରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବିଗ୍ରହ ପ୍ରତିଷ୍ଠା । ଏ ଉଭୟ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଥମ ଘଟଣାଟି ଥିଲା ଗତାନୁଗତିକ; କିନ୍ତୁ ପରିବାରକୁ ସେତିକିରେ ସୀମିତ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ଅନ୍ୟ ଘଟଣାଟି ଥିଲା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଏବଂ ତାହା କେବଳ ତତ୍କାଳରେ ନୁହେଁ, ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ମଧ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଜୀବନ, ପରିବାର ତଥା ସାହିତ୍ୟ ସାଧନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଅଧ୍ୟାୟ ସଂଯୋଜିତ କରିଥିଲା ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ପ୍ରଥମେ ଥିଲେ ଶାକ୍ତ । ଦେବୀ ଭକ୍ତ । ସେ ପ୍ରଥମେ ଘରେ ଦୁର୍ଗା ବିଗ୍ରହ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ଚାହିଁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଲାବଣ୍ୟ ଦେବୀ ତାଙ୍କୁ ସେଥିପାଇଁ ନିଷେଧ କରିଥିଲେ । କାରଣ ଉଭୟେ ଥିଲେ ସରକାରୀ ଚାକିରିଆ ଏବଂ ଚାକିରି ଓ ପିଲା ହୁଆଙ୍କ ଜଞ୍ଜାଳ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ କାର୍ଯ୍ୟ ଭିତରେ ନିଷ୍ପାପର ଭାବେ ଭଗବତୀ ଆରାଧନା କରିବା ହୁଏତ ସମ୍ଭବପର ନ ହୋଇପାରେ । ବିଧିବଦ୍ଧ ଭାବେ ଘରେ ଜଗନ୍ନାଥ ବିଗ୍ରହ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ବିଶେଷ ଆଗ୍ରହୀ ନଥିଲେ । ତେବେ ଲଜ୍ଜାମୟଙ୍କ ଲଜ୍ଜା ତ ଆନ ହେବାର ନୁହେଁ । ତେଣୁ ପରିଶେଷରେ ଅଧିଷ୍ଠାତା ଦେବତା ରୂପେ ଘରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଲେ ଜଗନ୍ନାଥେ । ଏଣିକି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଯଥାର୍ଥରେ ହେଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ।

ସେ କାହାଣୀ ବଡ଼ ବିଚିତ୍ର । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରତି ଏତେ ଅନୁରକ୍ତିର କରଣ କ’ଣ ହୋଇପାରେ ? ଆମର ଏଇ ଜିଜ୍ଞାସାର ଉତ୍ତରରେ ବଡ଼ ଆଗ୍ରହରେ ସେଦିନ ଲାବଣ୍ୟ ଦେବୀ ଆମ ଆଗରେ ବଖାଣି ବସିଥିଲେ ସେଇ କାହାଣୀ -

“୧୯୭୩ ମସିହାର କଥା । ସେ ବର୍ଷ ବ୍ରହ୍ମପୁରଠାରୁ ଆମେ ଯାଇଥାଉ ପୁରୀ”, ରଥଯାତ୍ରା ଦେଖିବା ପାଇଁ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଜଣେ ପୂଜାପଣ୍ଡା ଆମର ପୂର୍ବ ପରିଚିତ । ରଥଯାତ୍ରା ବେଳେ ଆମର ତାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା ହେଲା ଓ ସେ କହିଲେ ଯେ - ‘ଘରେ ଗୋଟିଏ ଜଗନ୍ନାଥ ବିଗ୍ରହ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କର’ । ସେତେବେଳେ ଆମେ ଆମର ଅବସ୍ଥା କଥା କହି ତାଙ୍କୁ ମନାକଲୁ । ସେ ଆମକୁ ବହୁତ ବୁଝାଇଲେ ଓ ରାଜି କରାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ତଥାପି ଆମେ ତାଙ୍କୁ ମନା କଲୁ ଓ ପୁଣି ବ୍ରହ୍ମପୁର ଫେରି ଆସିଲୁ । କିନ୍ତୁ ବ୍ରହ୍ମପୁର ଫେରିଲା ପରେ ଆମେ ବାରମ୍ବାର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସ୍ବପ୍ନ ଦେଖିଲୁ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ସ୍ବପ୍ନ ଦେଖିଲା ପରେ ଆମ ମନକୁ କେମିତି ଗୋଟାଏ ଖଟକା ଲାଗିଲା । ତଥାପି ଆମେ ଆମ ନିଷ୍ଠାରେ ଅଟଳ ଥାଉ ଯେ, ଯେତେ ଯାହା ହେଉ ପକେ ଆମେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ରଖି ସମ୍ଭାଳି ପାରିବା ନାହିଁ । ତେଣୁ ରଖିବା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ

ଏମିତି ହେଲା, ଆମକୁ ପୁଣି ପୁରୀ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ସେଠି ସେହି ପୂଜାପଣ୍ଡା ପୁଣି ଦେଖା ହେଲେ ଓ ଆମକୁ ଘରେ ଶ୍ରୀ ବିଗ୍ରହ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ପାଇଁ କହିଲେ । ଆମେ ତଥାପି କୁହୁକୁହୁ ହେଉଥାଉ; ମାତ୍ର ତାଙ୍କୁ ବିଗ୍ରହ ଦେଖାଇବା ପାଇଁ କହିଲୁ । ସେ ଆମକୁ କେତୋଟି ବିଗ୍ରହ ଦେଖାଇଲେ, କିନ୍ତୁ କାହିଁକି କେତାଣି ଆମ ମନକୁ ପାଇଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ପୁଣି ମନା କରି ପୁରୀରୁ ଫେରି ଆସିଲୁ । କିନ୍ତୁ କିଛିଦିନ ପରେ ଗୋଟିଏ ଚିଠି ଆମ ପାଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ତାହା ସେହି ପୂଜାପଣ୍ଡା ଲେଖିଥିଲେ ଓ ସେଥିରେ ଲେଖାଥିଲା ଯେ ସେ ଗୋଟିଏ ବିଗ୍ରହ ଧରି ଆସି ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି । ସେ ଯେଉଁଦିନ ଆସିବା କଥା, ସେଦିନ ସକାଳୁ ଆମେ ଶୁଦ୍ଧପୂତ ହୋଇ ସ୍ନାନାଦି ଶେଷ କରି ତାଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥାଉ । କିନ୍ତୁ ଦିନ ପ୍ରାୟ ୧୧ଟା ବେଳକୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଚିଠି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା ଯେ, କୌଣସି କାରଣରୁ ସେ ଶ୍ରୀ ବିଗ୍ରହ ନେଇ ଆସି ପାରୁନାହାନ୍ତି । ତା’ପରେ ଆମେ ଭାବିଲୁ, ବୋଧହୁଏ ଆମର ଅନିଚ୍ଛା ଯୋଗୁଁ ଜଗନ୍ନାଥେ ଆସିଲେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତାର ୧୫/୨୦ ଦିନ ପରେ ଦିନେ ରାତିରେ ଅତି ଅଲୌକିକ ଭାବେ ଆମ ଘରର ସମସ୍ତେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସ୍ବପ୍ନ ଦେଖିଲେ । ଏହା ପଛରେ କି ବିଚିତ୍ରତା ଅଛି ! ଘରର ସମସ୍ତେ ପ୍ରାୟ ଏକା ସମୟରେ, ଏକା ରାତିରେ, ଏକା ପ୍ରକାରର ସ୍ବପ୍ନ ଦେଖିବା ଆମକୁ ଖୁବ୍ ବିଚିତ୍ର ମନେ ହେଲା । ଆମ ଘର ପାଖରେ ଥିବା ଜଣକ ଘରକୁ ମଝିରେ ମଝିରେ ସେହି ପୂଜାପଣ୍ଡା ଆସନ୍ତି । ତେଣୁ ସକାଳୁ ସ୍ନାନାଦି ଶେଷ କରି ତକ୍କର ନାୟକ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇ ଦେଖନ୍ତି ତ ପୂର୍ବଦିନ ରାତିରୁ ପୂଜାପଣ୍ଡା ଆସି ତାଙ୍କ ଘରେ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି ଓ ଆମ ଘରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେବା ପାଇଁ ଶ୍ରୀ ବିଗ୍ରହଙ୍କୁ ନେଇ ଆସିଛନ୍ତି । ତା’ ପରେ ଆମର ଆଉ ନାହିଁ କରିବାର କିଛି ଉପାୟ ନଥିଲା । ସେହିଦିନ ହିଁ ଆମ ଘରେ ଯଥାରୀତି ନିରାକୃତର ଭାବେ ଶ୍ରୀ ବିଗ୍ରହ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଲେ ।”

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଘରେ ଶ୍ରୀ ବିଗ୍ରହ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଏହି ସବିଶେଷ ବିବରଣୀ ଏଠାରେ ପ୍ରଦାନ କରିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି - ଏହା ଏପରି ଏକ ଘଟଣା - ଯାହା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଜୀବନ ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ବିଶେଷ ଭାବେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା ଏବଂ ଏହି ଶ୍ରୀ ବିଗ୍ରହ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପରେ ହିଁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ବିଶେଷ ଅଭାବ ପ୍ରତି ଅବହିତ ହୋଇଥିଲେ ।

ଘରେ ଜଗନ୍ନାଥ ବିଗ୍ରହ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପରେ ନିୟମିତ ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା ତ ଚାଲିଲା; ତା’ଛଡ଼ା ପ୍ରତି ରବିବାର ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଘରେ ବସିଲା ଉତ୍ତନ-ମଣ୍ଡଳୀ । ଆଖପାଖର ୧୦/୧୫ ଜଣ ଲୋକ ନିୟମିତ ଆସନ୍ତି ଓ ଉତ୍ତନ କାର୍ତ୍ତନ ଚାଲେ । କିଛି ସପ୍ତାହ ଏହିପରି ଚାଲିବା

ପରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଯେ - ପ୍ରତି ରବିବାରରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଭଜନ ଗାୟନ ହେଉଛି - ସେଗୁଡ଼ିକ ସଂଖ୍ୟାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଏବଂ ସେ ସବୁକୁ ବାରମ୍ବାର ଗାଇବା ଦ୍ଵାରା କ୍ରମେ ତାର ଆବେଦନ ପୂର୍ବପରି ବଳବତୀ ରହୁ ନାହିଁ । କେବଳ ମନ ନୁହେଁ; କାନ ବି ସବୁବେଳେ ଚାହେଁ ନୁଆ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ଗାନ କରୁଥିଲେ - ସେମାନଙ୍କର ପାଣ୍ଠି ଥିଲା ସାମିତ ! ସେମାନେ ଅଧିକ ଭଜନ ଜଣାଣ ଜାଣି ନଥିଲେ । ଏହାର କାରଣ କ'ଣ ହୋଇପାରେ ? ସ୍ଵତଃ ପ୍ରଶ୍ନଟିଏ ସେଦିନ ମୁଣ୍ଡ ଟେକିଥିଲା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ମନରେ । ସେ ଏ ଦିଗରେ ଅଧିକ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରି ଜାଣିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ - ଓଡ଼ିଶାର ହାଟ ବଜାର, ମେଳା-ମଉସବ, ଉଠା ବହିଦୋକନୀ ବା ବସ୍ ରେଳ ଷ୍ଟେସନ ପ୍ଲାଟଫର୍ମ କଡ଼ରେ ଓଡ଼ିଆ ଭଜନ ଜଣାଣର ଯେଉଁ କେତେ ଖଣ୍ଡ ଚଟି ବହି ମିଳେ ମୁଖ୍ୟତଃ ସେଥିରୁ ହିଁ ସେମାନେ ଶିଖିଛନ୍ତି ସେଇସବୁ ଭଜନ ଜଣାଣ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଭଜନ ଜଣାଣର ଏପରି କିଛି ଯୋଜନାବଦ୍ଧ ସଂକଳନ କରାଯାଇ ନାହିଁ - ଯେଉଁଥିରୁ କେହି ଜଣେ ହାତ ପାଆନ୍ତାରେ ଏକତ୍ର ପ୍ରାୟ ସବୁ ଭଜନ ଗୁଡ଼ିକ ପାଇପାରିବ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ସାହିତ୍ୟିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵ “ସାହିତ୍ୟ-ରାଜ୍ୟରେ ଏପରି କିଛି କାମ ଅଛି ଯାହା ଅସମ୍ଭବ” ଏ କଥାକୁ ସ୍ଵୀକାରକରୁ ନଥିଲା । ଅସଲ କଥା ହେଲା, ଅଭିରୁଚି ଓ ଅଧ୍ୟବସାୟ । ତେଣୁ ସେ ଠିକ୍ କଲେ ନିଜେ ଏ ଦିଗରେ କିଛି କରିବେ । ଏକେ ତ ସେ ଥିଲେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଭକ୍ତ । ପୁଣି ଗୃହ ଦେବତା ରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲେ ଜଗନ୍ନାଥେ । ତା’ ଛଡ଼ା, ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲେ ଯେ ଓଡ଼ିଆରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବା ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ଉପଜୀବ୍ୟ କରି ଲେଖା ହୋଇଛି ସବୁଠୁ ବେଶି ଭଜନ । ତେଣୁ ସେ ଠିକ୍ କଲେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ନେଇ ଲେଖାଯାଇଥିବା ଭଜନ ଜଣାଣଗୁଡ଼ିକର ସଙ୍କଳନ ଓ ସଂପାଦନା ସେ ନିଜେ କରିବେ ।

ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କରୁଣାରୁ ସ୍ଵପ୍ନ ସାକାର ହେଲା । ଦୀର୍ଘ ଅଧ୍ୟବସାୟ ଓ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ସାଧନା ସହିତ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଯୋଜନାଯାୟୀ ସଂଗ୍ରହ କରାଗଲା ଭଜନ ଓ ଜଣାଣ ମାନ ଏବଂ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା “ଜଗନ୍ନାଥ ପଦ୍ୟାବଳୀ” ର ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡ । ୧୯୭୭ ମସିହା । ସେ ବର୍ଷ ହେଉଥାଏ ଶ୍ରୀ ଜାତୀୟମାନଙ୍କର ନବକଳେବର । ତେଣୁ ତାହାହିଁ ଜଗନ୍ନାଥ ପଦ୍ୟାବଳୀ’ର ଶୁଭ ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟ ବୋଲି ମନେ କଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ଫଳରେ ନବ କଳେବର ଓ ଶ୍ରୀ ଗୁଣ୍ଡିଚାର ଶୁଭ ଅବସରରେ ଶୁଭ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ ଘଟିଲା ‘ଜଗନ୍ନାଥ ପଦ୍ୟାବଳୀ’ ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡର । ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କାଶୀନାଥ ସିଂହାରୀ, ପୁଷ୍ପାଳଙ୍କୁ ବହିଟି ନିବେଦନ କରି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଲେଖିଥିଲେ - “ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କାଶୀନାଥ ସିଂହାରୀ ପୁଷ୍ପାଳଙ୍କ, ପୂଜନୀୟେଷୁ... ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଅଙ୍ଗଲଗା ସେବକ ଆପଣ । ଭକ୍ତ ଓ ସେବକଙ୍କ ଆକୁଳ ଆତ୍ମାର

ଭାବ-କୃଷ୍ଣମର ସାଉଁଟା ଚାନ୍ଦୁଡ଼ି ଲଏ । ମାଳାକାର ହୋଇ କାତି କାତିକା ପୁଲର ମାଳାଟିଏ ଗୁନ୍ତିଛି । ବାର ବରିଚାରୁ ସାଉଁଟା ପୁଲର ଏଇ ମାଳାଟିକୁ ଆପଣକ ହାତକୁ ଟେକି ଦେଉଛି; ଆପଣ ଏଇ ମାଳାଟି ଚକାଡୋଳାକୁ ଲାଗି କରେଇ ଦେବେ । ଗୁହାରି ମୋର ଶୁଣିବେ ।”

ଯଥାର୍ଥରେ “ଜଗନ୍ନାଥ ପଦ୍ୟାବଳୀ” ଥିଲା ଏଣୁଆ । ଭକ୍ତ ଓ ସେବକଙ୍କ ଆକୁଳ ଆତ୍ମାର ଭାବକୃଷ୍ଣମର ମାଳା । ମାଳିଟିଏ ହିଁ ଥିଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ତେବେ, ଗୁନ୍ତିବା କାଳରେ ମାଳାଟିକୁ କେମିତି ଗୁନ୍ତିଲେ ସାଜିବ ତାହା ସେ ସର୍ବାଦୌ ବିଚାର କରୁଥିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ଏହି ଗୁନ୍ତିବା କାମଟି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟରେ ହେଉଥିଲା... ମାତ୍ର ପୁଲଗୁଡ଼ିକୁ ବାନ୍ଧିବା ହିଁ ଥିଲା ସେଥିରେ ସବୁଠୁ ବଡ଼ କଥା । ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ “ଜଗନ୍ନାଥ ପଦ୍ୟାବଳୀ” ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡରେ କହିଛନ୍ତି - “ଓଡ଼ିଶାର ଲକ୍ଷ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଉପଜାବ୍ୟ କରି ବହୁକିସମର ପଦ୍ୟାବଳୀ ରଚିତ ହୋଇଛି । x x x ଏଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥ, ଜାତ ଅଜାତ ପୋଥି, ଲୋକକବିକ ପାଣ୍ଡୁଲିପି, ଓଡ଼ିଶାର ପଲ୍ଲୀ କୋଣରେ ଅବହେଳିତ ଓ ଅବଜ୍ଞାତ ପ୍ରତିଭାବାନ୍ କବି ପୁରୁଷଙ୍କ ଲେଖାରୁ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇଛି । ସମୁଦାୟ ସଂଗ୍ରହର ସଂଖ୍ୟା ହେବ ପାଞ୍ଚଶହ ।”

“ଜଗନ୍ନାଥ ପଦ୍ୟାବଳୀ” ରେ ସଂକଳିତ ଜଣାଶୁଣା ଐତିହାସିକ ସମୟ କ୍ରମରେ ଉପସ୍ଥାପିତ । ଏହି ‘ଜଗନ୍ନାଥ ପଦ୍ୟାବଳୀ ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା’ ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ତିନୋଟି - ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ, ଐତିହାସିକ ଓ ସାରସ୍ୱତ । ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଏଇ ତିନିଟି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ‘ଜଗନ୍ନାଥ ପଦ୍ୟାବଳୀ ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା’ର ସଂପାଦନା କରୁଥିଲେ ।

“ଜଗନ୍ନାଥ ପଦ୍ୟାବଳୀ”ର କାମ ଯଥାରାତି ଚାଲିଲା । ଗବେଷଣା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କିନ୍ତୁ ତଥାପି ଡ୍ରମିତ ହୋଇଯାଇ ନଥିଲା । ଯଥାରାତି ସେସବୁ ମଧ୍ୟ ଚାଲିଥିଲା । ଫଳରେ ଏଇ ବ୍ରହ୍ମପୁର ରହଣି କାଳରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସମାପ୍ତ କରିଥିଲେ ତାଙ୍କର ଗବେଷଣା ସନ୍ଦର୍ଭର କାମ ଓ ୧୯୭୬ ରେ ସମ୍ପାଦନା କରିବାକୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ତାଙ୍କୁ ଭୁଷିତ କରିଥିଲେ ଯିଏବଂତି ଉପାଧିରେ । ତାଙ୍କ ଗବେଷଣା ସନ୍ଦର୍ଭର ନାମ ଥିଲା “ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ।” ଏହାର ବିଷୟବସ୍ତୁ କେବଳ ଅଭିନବ ନଥିଲା; ଏହାର ସମାକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀ ମଧ୍ୟ ଥିଲା ବିଶେଷତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏହା ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ-ସାହିତ୍ୟ-ସମାକ୍ଷାର ଏକ ବହୁ ଦିନର ଅପୂର୍ଣ୍ଣତାକୁ ପୂରଣ କରିଥିଲା । ମାତ୍ର ଏଇ ବ୍ରହ୍ମପୁର ରହଣି କାଳରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ସବୁଠୁ ବଡ଼ ଓ ସବୁଠୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା - “ନାରୀ କବି ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ରଚନା ଶ୍ରୀ” ଗ୍ରନ୍ଥର ସଂପାଦନା ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବଲାଙ୍ଗୀର ଛାଡ଼ିବା ବେଳକୁ ନାରୀକବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର ପ୍ରାୟ ୪୦ ବର୍ଷ ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଯାଇଥାଏ । ମାତ୍ର ସେ ଯାବତ୍ ତାଙ୍କର ରଚନାଗୁଡ଼ିକର ସଂକଳନ ହୋଇନଥାଏ । ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣା ଦେବୀଙ୍କର କନ୍ୟା ମନୋରମା ପଟ୍ଟନାୟକ ଅନେକ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ଓ ଅନେକଙ୍କୁ ଏ କଥା କହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ କେହି ସେ ଦିଗରେ ଆଗ୍ରହୀ ହୋଇନଥାନ୍ତି ବା କିଛି କାମ କରି ନଥାନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ଦେବବାଳା ରାୟ ଥାଆନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମପୁର ମହିଳା କଲେଜର ଅଧ୍ୟକ୍ଷା ଓ ମନୋରମା ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଆତ୍ମୀୟତା ଥାଏ । ଲାବଣ୍ୟ ଦେବୀ ମଧ୍ୟ ସେତେବେଳେ ସେଠାରେ ଅଧ୍ୟାପିକା ଥାଆନ୍ତି । ଦିନେ କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଦେବବାଳାଙ୍କ ଠାରୁ ଲାବଣ୍ୟଦେବୀ ଏ ସବୁ ବିଷୟ ଶୁଣି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କୁ କୁହନ୍ତେ ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ କହିଲେ ଯେ, ସେ ସେହି କାମଟି କରିବେ ଏବଂ ଠିକ୍ ସେଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତରୁ ଆରମ୍ଭ ହେଲା “ନାରୀକବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣା ରଚନାଶ୍ରୀ” ର ପ୍ରସ୍ତୁତି । ଏଥିପାଇଁ ଅବଶ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ବହୁ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । କାରଣ ସେତେବେଳକୁ ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କର ଦେହାନ୍ତ ହେବାର ପ୍ରାୟ ୪୦ ବର୍ଷ ବିତି ଯାଇଥିଲା । ତେଣୁ ପାଣ୍ଡିଲିପିଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାୟ ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ ଓ କାଟଦଂଷ୍ଟ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲା । ସେଥିରୁ ପୁଣି ଅଧିକାଂଶ ଥିଲା ଫେନ୍‌ସିଲ ଲେଖା ଯୋଗୁଁ ଦୁଷ୍ଟାଂୟ । ସେସବୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ସହିତ ରମ୍ଭା ଲାଜବେରୀ, ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଲାଜବେରୀ, ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ଲାଜବେରୀ ଆଦିର ସାହାଯ୍ୟ ଓ ବିଭିନ୍ନ ପତ୍ର ପତ୍ରିକାରୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଉଦ୍ୟମରେ ସେ ତାଙ୍କ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ସଂଗ୍ରହ କରି ସଂପାଦନା ଓ ସଂକଳନ କଲେ । ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କର ପ୍ରକାଶିତ କବିତାର ସଂଖ୍ୟା ଥିଲା ମାତ୍ର ୩୭ । ମାତ୍ର ଏହି ସବୁ ସୂତ୍ରରୁ ସଂଗ୍ରହୀତ କାବ୍ୟକୃତି ଓ କଥା ସାହିତ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଥିଲା ଏତେ ବିପୁଳ ଓ ବିଚିତ୍ର ଯେ ବିଷୟ ପ୍ରକରଣ ଓ ଚରିତ୍ର ଅନୁଯାୟୀ ସେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ କାବ୍ୟଶ୍ରୀ ବିଭାଗ, ଗୀତିକାବ୍ୟଶ୍ରୀ ବିଭାଗ, ମନଶ୍ରୀ ବିଭାଗ, ବିଚ୍ଛେଦ ମିଳନ ବିଭାଗ, ବିବିଧ କବିତା ବିଭାଗ ଓ ସ୍ୱପ୍ନଶ୍ରୀ ବିଭାଗ ଆଦି ବିବିଧ ବିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରି ଗୋଟିଏ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଖଣ୍ଡରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏ ଦିଗରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା “ନାରୀ କବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣା କବି ଚରିତ ଓ କାବ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା” ନାମରେ ଏକ ମନୋଗ୍ରାଫ । ଏହା “ନାରୀ କବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣା ରଚନାଶ୍ରୀ” ପ୍ରକାଶ ପାଇବାର ପରବର୍ଷ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୯୭୯ ରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ।

୧୯୭୮ ରେ ପୁଣି ବଦଳି ହେଲା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର । ଏତେବେଳକୁ ଅବଶ୍ୟ ପରିବାର ଆଉ ପରଜଗା ଅବସ୍ଥାରେ ନାହିଁ । ପିଲାମାନେ ଠେକ ଠେକ ହୋଇ ଗଲେଣି । ତେଣୁ ବିଶେଷ ଅସୁବିଧା ନଥିଲା; ପୁଣି ଏ ବଦଳି ଥିଲା ବହୁବାସିତ କଟକକୁ । ତେଣୁ

ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଗ୍ରହରେ ବୁଦ୍ଧପୁରରୁ କଟକ ଆସିଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । କଟକରୁ ଆସିବା ସହିତ ଏକ ସୁପ୍ତ ବାସନା ପୁଣି ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ସାକାରଲାର ଜଳା । ଫଳରେ ଜନ୍ମ ନେଲା “ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ” ଓ ତା’ର ମୁଖପତ୍ର ‘ସଞ୍ଚଣା’ । ଏହା ପଛରେ ଅବଶ୍ୟ ବୁଝାଟି କାରଣ ଥିଲା ମୁଖ୍ୟ । ଗୋଟିଏ କଟକର ପରିବେଶ ଓ ଅନ୍ୟଟି ତକ୍କର କୃଷ୍ଣ ଚରଣ ବେହେରା ଓ ଶ୍ରୀ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଓ ସହଯୋଗ । ବଲାଙ୍ଗୀର ‘ଯୁବ ଲେଖକ ସମ୍ମେଳନ’ ପରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଏହାହିଁ ହେଲା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସଙ୍ଗଠକ ଜୀବନର ଦ୍ଵିତୀୟ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ।

‘ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ’ ଥିଲା ପୂର୍ଣ୍ଣତଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ମାନସ ପୁତ୍ର । ତାହାର ସମ୍ବିଧାନ (Constitution)ର ମୂଳ ଭାଗଫଟ ଓ ବିଶଦ ଯୋଜନା (Detail Scheme) ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାଠାରୁ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସବୁରେ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ମୁଖ୍ୟ କର୍ମକର୍ତ୍ତା ହୋଇ ରହିଥିଲେ ।

“ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ” ର ମୁଖ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା ବହୁବିଧ; ମାତ୍ର ସବୁ ଭିତରେ ମୂଳ ଓ ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଥିଲା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଥିବା ଅଭାବ ଓ ଅପୂର୍ଣ୍ଣତାକୁ ଭରିବା । କିନ୍ତୁ ଏ ଦିଗରେ ତାଙ୍କର ସ୍ଵପ୍ନ କ’ଣ ଥିଲା ? ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଆମ ଜିଜ୍ଞାସାର ଭରସାରେ ତକ୍କର କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରା କୁହନ୍ତି - “ହଁ, ତାର ସ୍ଵପ୍ନ ଥିଲା ଅନେକ । ଆମର ଅନେକ ଥର ଏ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ହୋଇଛି । ଧରାଯାଉ, ‘ଶୈଳୀ ବିଜ୍ଞାନ’ (Stylistics) । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ତଥା ପ୍ରତିବେଶୀ ସାହିତ୍ୟ ଯଥା ବଙ୍ଗଳା, ହିନ୍ଦୀ ଆଦି ସାହିତ୍ୟରେ ଏ ଦିଗରେ ବହୁତ ଆଲୋଚନା ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏ ଦିଗରେ ପ୍ରାୟତଃ କିଛି ହୋଇନାହିଁ । ସେହିପରି ‘ସାହିତ୍ୟ ସମୀକ୍ଷାରେ ଅନ୍ତର୍ବିଦ୍ୟାର ଭିତ୍ତି’ - (Inter disciplinary Approach in the Study of Literature) । ସେହିପରି ‘ନନ୍ଦନତରୁ’ (Aesthetics) । ତେଣୁ ଏ ସବୁ ଉପରେ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଆଲୋଚନାଚକ୍ରମାନ ଆୟୋଜନ କରାଗଲା । ଏହାକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ ଜଣାପଡ଼ିବ, ସେ ଯେତେବେଳେ ଚିନ୍ତା କରିଛି, ସବୁବେଳେ ଚାହିଁଛି କିଛି ଗୋଟାଏ ନୂଆ କାମ କରିବା ପାଇଁ । ଏହିପରି ଗୋଟାଏ ଦିଗ ଥିଲା ‘ଗବେଷଣା ବିଧି’ ବା Research Methodology । ଏ ଦିଗରେ ଏକ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ କରିବା ପାଇଁ ଯୋଜନା ମଧ୍ୟ ସେ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଅକାଳ ବିଯୋଗ ହେତୁ ତାହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ ।”

ମୂଳତଃ “ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ” ଥିଲା ପ୍ରଫେସର ସ୍ଵର୍ଗତ ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ‘ପ୍ରାଚୀ ସମିତି’ର ଏକ ପରିମାର୍ଜିତ ଓ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ । ‘ପ୍ରାଚୀ

ସମିତି' ମୁଖ୍ୟତଃ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟର ଉଦ୍ଧାର, ପ୍ରସାର ଓ ପ୍ରଚାର ପାଇଁ ଧ୍ୟାନ ଦେବାକୁ । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା ଅଧିକ ବ୍ୟାପକ । ଏହା କେବଳ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଉଦ୍ଧାର, ପ୍ରକାଶନ, ପ୍ରଚାର ଓ ପ୍ରସାର ପାଇଁ ଧ୍ୟାନଶାଳ ହେବାରେ ସୀମିତ ନଥିଲା । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନିଜେ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱ ଭଳି ଭାବରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସାହିତ୍ୟତତ୍ତ୍ୱର ଯଥାସମ୍ଭବ ଚିକିତ୍ସା ଖବର ରଖୁଥିଲେ । ତେଣୁ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଉଦ୍ଧାର, ପ୍ରକାଶନ, ପ୍ରଚାର ଓ ପ୍ରସାର ସହିତ 'ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ' ମାଧ୍ୟମରେ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ପରିସରରେ ମଧ୍ୟ ଗୁଣାତ୍ମକ କିଛି କରିବା ଥିଲା ତାଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରୟାସ । ଏହି ପ୍ରୟାସ ମୂଳତଃ ଥିଲା ଦ୍ୱିବିଧ-ପ୍ରଥମତଃ, ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଆଧୁନିକ ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବା ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟତଃ, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱରେ ଯେଉଁ ସବୁ ନୂଆ ନୂଆ ଦିଗ ଆସୁଛି ତା ସଂପର୍କରେ ଅଭିହିତ ରହି ଗବେଷଣା ପରିଷଦର କାର୍ଯ୍ୟ ସାରଣୀରେ ତାହା ପ୍ରତିଫଳିତ କରିବା । ଏ ଦୁଇଟି ଦିଗ ଥିଲା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ ବିଶିଷ୍ଟତା । ମୃତ୍ୟୁଯାବତ୍ ସେ ଏ ଦୁଇଟିଯାକ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି ରଖୁଥିଲେ । ତେଣୁ ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସରେ ପ୍ରଫେସର ଆର୍ଚ୍ଚବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଠାରୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ସ୍ଥାନ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଜନ୍ମ ଥିଲା, କିଛି ବର୍ଷ ପରେ ସେ ଅଧ୍ୟାପନା ବୃତ୍ତିରୁ ସେଇ ବରଜି ନେବେ ଓ ଶେଷ ଜୀବନଟି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ସାହିତ୍ୟ-ସାଧନା ଓ ଉଗବତ୍ ଆରାଧନାରେ ଅତିବାହିତ କରିବେ । ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଘର ନେଇ ପୁରୀରେ ରହିବେ ଏବଂ ସମଗ୍ର ସମୟ ଓ ହୃଦୟ ରହିବ ସାହିତ୍ୟ, ସ୍ମୃତ୍ତି ଓ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ନେଇ ବ୍ୟସ୍ତ । କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ବିରୋଧ୍ୟ କାଳ ସବୁଥିରେ ଯବନିକା ଟାଣି ଦେଲା । ୨୫ ଜାନୁଆରୀ ୧୯୮୬ ଶନିବାର ମଧ୍ୟାହ୍ନରେ କଟକଠାରେ ତାଙ୍କର ଅକାଳ ତିରୋଧାନ ଘଟିଥିଲା ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଜୀବନର ବିବିଧ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଯେ କେହି ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟରେ ଉପନୀତ ହେବ ଯେ-ମଣିଷ ସଂସାରକୁ କେବଳ ନିଜ ପାଇଁ ଆସି ନଥାଏ । ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଧାରେ କିରଣ ପରି ସେ ଏକ ବିରାଟ ସଭା ଓ ବିରାଟ ବିଶ୍ୱାସର ଅଂଶ ବିଶେଷ ଏବଂ ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେହି ବୃହତ୍ତର ସଭା ବା ବୃହତ୍ତର କ୍ଷେତ୍ରଟି ପ୍ରତି ତାର କିଛି ଦାୟିତ୍ୱ ଅଛି । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ହେଉ ବା ସାମୂହିକ ଭାବରେ ହେଉ - ପ୍ରତ୍ୟେକେ ନିଜ ଜୀବନଶାରେ ଏଥିପ୍ରତି ଅଭିହିତ ରହି କର୍ତ୍ତବ୍ୟରତ ହେବା ପ୍ରୟୋଜନ ।

ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ନିର୍ଭର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି

ପ୍ରଫେସର ବୈଷବ ଚରଣ ସାମଲ

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ଶ୍ରଦ୍ଧାଶାଳୀ ନାମ ମାତ୍ର ନୁହନ୍ତି; ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ନିର୍ଭର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଓ ସର୍ବତ୍ର ସାରସ୍ୱତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ । ଅକାଳରେ ତାଙ୍କର ଦେହାନ୍ତ ହୋଇଗଲା (୧୯୮୬) ସତ ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଯେଉଁ କେତେକ ସମାକ୍ଷାତ୍ମକ ଗ୍ରନ୍ଥ ରହିଛି ତାହା ତାଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଇତିହାସରେ ଅମର କରିଛନ୍ତି । ସେ କବିତା ଓ ଗଳ୍ପ ଲେଖକ; ଲେଖକ ମଧ୍ୟ କେତେକ ଚିନ୍ତାଧର୍ମୀ ମୌଳିକ ପ୍ରବନ୍ଧ, ସଂପାଦନା କରିଛନ୍ତି ଅନେକ କିଛି ମାତ୍ର ଜଣେ ସୁସ୍ଥଦର୍ଶୀ ବିଚାରବନ୍ତ ସମାଲୋଚକ ଭାବରେ ସେ ତାଙ୍କର ସମକାଳରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୀପ୍ତିମନ୍ତ ହୋଇଉଠିଥିଲେ । ବିଂଶ ଶତକର ସ୍ୱସ୍ଥ ଦଶକରୁ ତାଙ୍କର ସମାଲୋଚନାୟ ପ୍ରତିଭାର ଉନ୍ନେଷ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ଓ କ୍ରମେ ସେହି ପ୍ରତିଭାର ହୋଇଛି ଭୂୟୋବିକାଶ । ବିଚାରବନ୍ତ ସମାକ୍ଷକ ଭିତରେ ସେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଛନ୍ତି ଆଗଧାଡ଼ିରେ । ସେ ନିଷ୍ପାପର ଭାବରେ ଭଲ ପାଉଥିଲେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ । ଏଥିସହିତ ସେ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିଲେ ଇଂରାଜୀ, ବଙ୍ଗଳା ଓ ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟକୁ । ଅନ୍ୟ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ବି ସେ ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିଲେ, ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥ ଓ ସାହିତ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ର ପଢ଼ୁଥିଲେ ମାତ୍ର ସେ ଅନ୍ୟ ଭାଷାର ମୋହରେ ପଡ଼ି ନିଜ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ଗୌଣ ମନେକରୁ ନଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଗୋଟାଏ ସ୍ୱାଭିମାନବୋଧ ଫୁଟି ଉଠୁଥିଲା ଯାହା ଫଳରେ ସେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ତାହାର ସମକକ୍ଷ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କ ଭିତରେ ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନର ମର୍ମ ଧାରାଟିଏ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିଲା । ଏହି କାରଣରୁ ସେ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଜଣେ ଦକ୍ଷ ସାରସ୍ୱତ ପ୍ରଞ୍ଜା ଭାବରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହେଲେ । ଗଳ୍ପ ଓ କବିତା ଲେଖୁ ଲେଖୁ ଗବେଷଣା କଲେ ଓ ଜଣେ ଏକନିଷ୍ଠ ଗବେଷକ ଭାବରେ ମାନ୍ୟତା ଅର୍ଜନ କଲେ । ସାରସ୍ୱତ ସଂଗଠନଟିଏ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ - ‘ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ’ । ଗବେଷଣାଧର୍ମୀ ପତ୍ରିକାଟିଏ ପ୍ରକାଶ କଲେ ‘ଏକ୍ଷଣ’, ଯାହା ଏବେ ମଧ୍ୟ ନିୟମିତ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ ପାଉଅଛି ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଅନନ୍ୟ ସାରସ୍ୱତ ପ୍ରତିଭାର ଅଧିକାରୀ । ସେ ବାଣୀ-ବରଦ ସନ୍ତାନ । ସାହିତ୍ୟକୁ ଜୀବନ ଓ ସଂସ୍କୃତି ସହିତ ମିଳେଇ ଦେଖିବାରେ ସେ ସିଦ୍ଧହସ୍ତ । ସାହିତ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାର ସଂପର୍କ ହେଲେ ହେଁ ତାହାକୁ ତୁଳନାତ୍ମକ ଭାବରେ ବିଚାର କରି ପ୍ରତ୍ୟେକ

ସାହିତ୍ୟର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟକୁ ଦର୍ଶାଇ ଦେବାରେ ସେ ଦକ୍ଷ । କାହାର ନିନ୍ଦା ନୁହେଁ; ବରଂ ଗୁଣକୁ ଆବିଷ୍କାର କରି ମଧୁମକ୍ଷିକା ସଦୃଶ ମଧୁ ସଂଗ୍ରହ କରିବାରେ ସେ ବୁଢ଼ା । ସେ ଗଢ଼ ଓ କବିତା ଲେଖି ସେଥିରେ ନିଜର ସର୍ଜନଶାଳତାର ପରିଚୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଅତିରେ ସେ ସର୍ଜନ-ବୃତ୍ତରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି ଓ ତାହାକୁ ଆପଣେଇ ନେଇ ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନ, ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ତା ଓ ସମ୍ବେଦନାକୁ କରିଛନ୍ତି ନିବେଦିତ । ପ୍ରଥମତଃ ସେ ଜଣେ ମୌଳିକ ସ୍ତରୀୟ ହୋଇଥିବାରୁ ସମାକ୍ଷୀ କଲାବେଳେ ଅନ୍ୟର ମତକୁ ଇହାର କରି ଯୁକ୍ତିକୁ ବଳିଷ୍ଠ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସମାକ୍ଷିତ ପୁସ୍ତକ ବା କବି/ଲେଖକଙ୍କର ଅଶରୀରୀ ସର୍ଜନାସରା ସହିତ ନିଜର ସାରସ୍ୱତ ସରାକୁ ମିଶାଇ ଯେଉଁ ସତ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ କରୁଥିଲେ ତାହାକୁ ସମାଲୋଚନାରେ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ସମାଲୋଚନା ଆଦୌ ନିରସ ମନେ ହୁଏନାହିଁ ବରଂ ହୁଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସରସ ଓ ରମ୍ୟ । ତାଙ୍କର ବିବିଧ ସମାକ୍ଷୀ ଗ୍ରନ୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ‘ସାହିତ୍ୟିକ ବୀକ୍ଷା ଓ ନିରୀକ୍ଷା’ (୧୯୭୦), ‘କବି ନୀଳକଣ୍ଠ’ (୧୯୭୧), ‘ସାହିତ୍ୟ-ଚର୍ଚ୍ଚା’ (୧୯୮୧), ‘ଆଲୋଚନା ପତ୍ର’ (୧୯୭୯), ‘କବି ଅର୍ଜୁନ ଦାସ’ (୧୯୮୩), ‘ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ’ (୧୯୮୧), ‘କବି ଚରିତ : ରାଧାନାଥ’ (୧୯୮୦), ‘କାବ୍ୟପୁରୁଷ କଥା’ (୨୦୦୩), ‘ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶାଭ୍ୟ ପ୍ରଭାବ’ (୧୯୭୭), ‘ଅଳଙ୍କାର ଓ ଅଳଙ୍କାର ତତ୍ତ୍ୱ’ (୧୯୭୮), ‘ସାହିତ୍ୟର ସାମାନ୍ୟ କଥନ’ (୧୯୭୦) ଇତ୍ୟାଦି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ତାଙ୍କର ସମାଲୋଚନାର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଓ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ସଂପର୍କରେ ସଂକ୍ଷେପରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉଅଛି ।

ତୁଳନାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ଏକ ଅନନ୍ୟ କୃତି : ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶାଭ୍ୟ ପ୍ରଭାବ -

ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନାର ଉନ୍ନେଷ ପର୍ବରେ ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନରେ ଅନୁକୂଳ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ନଥିଲା । ତଥାପି ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ ରାଓଙ୍କର ‘ରାମାୟଣ’ ଶୀର୍ଷକ ଆଲୋଚନା ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ରାମାୟଣ ମହାକାବ୍ୟ ସହିତ ହୋମରକ ‘ଇଲିୟାଡ଼’ ର ତୁଳନାତ୍ମକ ବିଚାରର ପ୍ରାଥମିକ ନିଦର୍ଶନ । ଏହା ପରେ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦଙ୍କର ‘ଶ୍ରୀଭାରତ ଦର୍ପଣ’ ସଂସ୍କୃତ ମହାଭାରତ ଓ ସାରଳା ମହାଭାରତର ଏକ ପ୍ରାମାଣିକ ତୁଳନାତ୍ମକ ଆଲୋଚନା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ପରେ ପରେ ଡକ୍ଟର ମାୟାଧର ମାନସିଂହ, ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସ, ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ପ୍ରମୁଖ ତୁଳନାତ୍ମକ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବିଧିବଦ୍ଧ ଭାବରେ ସେ ଦିଗରେ ଦୃଷ୍ଟିଦେଇ ନଥିଲେ । ତୁଳନାତ୍ମକ ଆଲୋଚନାର

ଆଭିମୁଖ୍ୟ, ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ, ପ୍ରଭାବ, ସାଦୃଶ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତତ୍ତ୍ୱର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ବିଧିବଦ୍ଧ ଭାବରେ ଉଦ୍ୟମ କଲେ ଓ ତାହାର ପରିଣତି ହେଲା - ‘ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ’ । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଇଉରୋପୀୟ ରେନେସାନ୍ସ ସହିତ ଓଡ଼ିଶାର ରେନେସାନ୍ସ ତୁଳନାତ୍ମକ ବିଚାର ଓ ତାହାରି ଭିତ୍ତିରେ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆଦିପର୍ବର ଓଡ଼ିଆ କବିତା ସହିତ ଇଂରାଜୀ କବିତାର ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଅଛନ୍ତି ଓ ବିଶେଷତଃ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ଦ୍ୱାରା ସେକାଳର ଓଡ଼ିଆ କବିତା କିପରି ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଲାଭ କରିଛି ତାହାକୁ ଦର୍ଶାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେ ଉକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥର ଉପକ୍ରମଣିକାରେ କହନ୍ତି - ‘ମଣିଷର ସତର୍କ ଓ ଅନୁସନ୍ଧିଷ୍ଟ ମନ ସାଧାରଣତଃ ଆପଣା ଦେଶର ବେଢ଼ା ତେଜି ଭିନ୍ନ ଦେଶର ମନ ସହିତ ସଂପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିବା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହୀ ହୋଇଥାଏ । ମନୋରାଜ୍ୟ ବା ଭାବ ଜଗତରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଜାତିର ପରସ୍ପର ସହିତ ସଂପର୍କ ସ୍ଥାପନ ତଥା ଆଦାନପ୍ରଦାନ ସାଂସ୍କୃତିକ ସମ୍ବନ୍ଧର ପରିଚାୟକ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେଶର ସାରସ୍ୱତ ଚିନ୍ତାସରେ ଏକ ପ୍ରକ୍ରିୟାର ପରିଣାମରୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ଏପରି ପରିବର୍ତ୍ତନ ସାହିତ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ପ୍ରାୟ ସବୁ ସମୟରେ ଲାଭଜନକ ହୋଇଥାଏ । ଆମର ସାରସ୍ୱତ ଚିନ୍ତାସରେ ଅନୁରୂପ ଘଟଣା ଘଟିଛି । ବହୁକାଳ ହେଲା ଆମେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସହିତ ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ଓ ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ସମ୍ପର୍କାନ୍ୱିତ ହୋଇଅଛୁ । ଏହା ଫଳରେ ଆମ ସାରସ୍ୱତ ଦିଗନ୍ତ କିପରି ନବ ନବ ରୂପ ରାଗରେ ମଣ୍ଡିତ ହୋଇଛି ତାହା ବୁଝିବା ଆବଶ୍ୟକ ।’ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପର୍ବରେ ରଚିତ ଓଡ଼ିଆ କବିତାଗୁଡ଼ିକୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତରେ ରଚିତ ଇଂରାଜୀ ଓ ଗ୍ରୀକ୍ କବିତା ଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ତୁଳନାକରି ଓଡ଼ିଆ କବିତା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କବିତାର ପ୍ରଭାବରେ କିପରି ପରିପୁଷ୍ଟ ହୋଇଛି ତାହାକୁ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଦର୍ଶାଇଦେଇଛନ୍ତି । ସେ ପୁଣି କହନ୍ତି ଯେ ଏହି ତୁଳନାତ୍ମକ ବିଚାର ଦିଗଟି ଅବହେଳିତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ‘କେବଳ ଏ ସଂପର୍କରେ ଅତ୍ରୁତ କେତୋଟି କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ପୁସ୍ତିକା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ମୋର ଏକ ଗବେଷଣା ପ୍ରବନ୍ଧଟି ଏ ଦିଗରେ ପ୍ରଥମ ବିଧିବଦ୍ଧ ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ କାର୍ଯ୍ୟବୋଧି କୁହାଯାଇପାରେ ।’

ବାସ୍ତବିକ, କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ‘ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ’ ଏକ ଅଭିନବ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଗ୍ରନ୍ଥ । ତାଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ତତ୍ତ୍ୱର ନବବର ସାମନ୍ତରାୟ ‘ଆଧୁନିକ

୧. ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ, ପୁସ୍ତକ ଭଣ୍ଡାର, ବ୍ରହ୍ମପୁର (୧୯୭୭) - ପୃ ୮୧

୨. ଅତ୍ରେବ

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ' (୧୯୬୪) ଗ୍ରନ୍ଥରେ କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ କାବ୍ୟରେ କିପରି ହୋମରକ ଓଡ଼େଶୀ, ଗଲିୟାଡ଼୍ କାବ୍ୟ ସହିତ ମିଳନନକ ପାରାତାତ୍ତ୍ୱ ଲକ୍ଷ, ଦାତ୍ତେକ ଚିତ୍ରାଗନ୍ କମେଡ଼ି, ଏନିଡ଼କ 'ମେଟାମରଫସିସ୍' ଆଦି ଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଛି ତାହାକୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ସହିତ ଜଗନ୍ନାଥନ ଲାଲ, ରାମଶଙ୍କର ରାୟ, ମଧୁସୂଦନ ରାଓ, ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି ପ୍ରମୁଖ କେତେଜଣ କବିଙ୍କ କାବ୍ୟ କବିତାରେ ମଧ୍ୟ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବକୁ ଦର୍ଶାଇଦେଇଥିଲେ । ତେବେ ତତ୍କାଳର ନାୟକ ସେହି ରଣକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ସମୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂକ୍ରମଣରେ ବିବିଧ ପଥ ରୂପେ ଶିକ୍ଷା, ଶିକ୍ଷା-ସଂସ୍କାର, ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷା, ମୁଦ୍ରଣ ଶିଳ୍ପ, ପତ୍ରପତ୍ରିକା, ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ, ରେନେସାଂର ନବ ଅଭ୍ୟୁଦୟ ସଂପର୍କରେ ଯେପରି ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି ଓ ନବଯୁଗର କାବ୍ୟ ଧାରାରେ ଯେପରି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ି ତାହାକୁ ପରିପୁଷ୍ଟ କରିଛି ସେ ବିଷୟରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ସୂଚକେ ଦେଇ ଅବଶେଷରେ ପ୍ରଶ୍ନଟିଏ ଛାଡ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି - 'ଅତଏବ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବରେ ଏହି ଫଳଶ୍ରୁତି ଉତ୍କଳୀୟ ଭଳି ଏକ ସାଂସ୍କୃତିକ ଐତିହ୍ୟମଣ୍ଡିତ ଜାତି ପକ୍ଷରେ କଲ୍ୟାଣକର ହୋଇନାହିଁ ?' ଇନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଦଶନ୍ଧିରେ ପ୍ରକାଶିତ 'ଉତ୍କଳ ପ୍ରଭା' ଓ 'ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ' (୧୮୯୭) ମତ ସହିତ ତତ୍କାଳର ନାୟକଙ୍କ ଅଭିମତ ସମତା ରକ୍ଷାକରିଛି । ସେ ତତ୍କାଳୀନ ପ୍ରାୟ ପ୍ରତୀକ୍ଷ ବର୍ଷର ଓଡ଼ିଆ କବି ଓ କବିତାକୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର ବିଭିନ୍ନ କବି ଓ କବିତା ସହିତ ତୁଳନା କରି ତାହା ଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଆ କବିତା କିପରି ଉପକୃତ ହୋଇଛି ସୂଚାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କବିତାର ରୂପଗତ ବିବିଧତା ପ୍ରଭାବରେ ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ କିପରି ଓଡ଼୍ (ସମୋଧଗାତି), ଏଲିଜି (ଶୋକଗାତି), ବାଲାଡ଼୍ (ଗାଥା କବିତା), ଏପିକ୍ (ମହାକାବ୍ୟ), ଅମିତ୍ରାକ୍ଷରଛନ୍ଦ, ସନେଟ ଇତ୍ୟାଦି ରଚିତ ହୋଇଛି, ତାହାର ବିସ୍ତୃତ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏହି ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ ଦ୍ୱାରା ସେ ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟରେ ଉପନୀତ ହୋଇଛନ୍ତି ଯେ, ସାହିତ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦେଶରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଭାଷାରେ ରଚିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମଣିଷର ମନ ଓ ହୃଦୟ ସବୁଠି ସମାନ । ସାହିତ୍ୟ ମନ ଓ ହୃଦୟର ସଂପର୍କ ହୋଇଥିବାରୁ ସେଥିରେ ସାଦୃଶ୍ୟ ରହିବା ସ୍ୱାଭାବିକ ଏବଂ ଉନ୍ନତ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଭାବ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଅନୁନ୍ନତ ସାହିତ୍ୟ ଉପରେ

୩. ଅକ୍ଟେବ - ପୃ. ୩୦୧

୪. ଉତ୍କଳପ୍ରଭା - (୧୮୯୭), ୧ମ ବର୍ଷ / ୧ମ ସଂଖ୍ୟା

୫. ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ - (୧୮୯୭), ୧ମ ବର୍ଷ / ୧ମ ସଂଖ୍ୟା

ପଢ଼ିବା ମଧ୍ୟ ଅବଧାର୍ଯ୍ୟ । ତତ୍ତ୍ୱର ନାୟକ ଯେପରି ଭାବରେ ବିବିଧ ଓଡ଼ିଆ କବିଙ୍କ କବିତାକୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର ବିବିଧ କବିଙ୍କ କାବ୍ୟ କବିତା ସହିତ ତୁଳନା କରିଛନ୍ତି ତାହା ବାସ୍ତବିକ ପ୍ରଶଂସାର୍ହ ।

କବି ଚରିତ : ରାଧାନାଥ

‘ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ’ ର ପରିଣତି ‘କବି ଚରିତ : ରାଧାନାଥ’ (୧୯୮୩) ଓ ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ ଗୁପ୍ତାବଳୀ ସଂପାଦନା । ଏଥିରେ ସେ. ନୁତନ ସଂଯୋଗ କରିଛନ୍ତି ‘ଉତ୍କଳ ରଚନା’, ‘ବ୍ୟାକରଣ ପରିଚୟ’ ଓ ଆତ୍ମକଥାର କିମ୍ବଦଂଶ ।’ ନଗେନ୍ଦ୍ରବାଳାଙ୍କ ସହିତ ରାଧାନାଥଙ୍କର ସଂପର୍କ ଓ ତତ୍ତ୍ୱନିତ ଅନୁତାପ ହିଁ ଏହି ଆତ୍ମକଥାର ମର୍ମିଲିପି । ସମାଲୋଚକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ମତରେ- ‘ରାଧାନାଥଙ୍କ ରଚନା ହେଉଛି ଶାଶ୍ୱତ ସାହିତ୍ୟ’ (ନୁତନ ସଂସ୍କରଣର ଭୂମିକା) । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ନାଦନିକ ସମାଲୋଚକ ବା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବାଦୀ ସମାଲୋଚକ । ତେଣୁ ସେ ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟକୁ ବିଚାରକୁ ନେଉଛନ୍ତି ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ମନ ଭିତରେ ସେହି ସେହି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣଟି ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରିଯାଉଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ରାଧାନାଥଙ୍କ ଜନ୍ମ, ଶୈଶବ ଜୀବନ, ବଂଶ ପରିଚୟ, ମାତୃବିୟୋଗ, ଶିକ୍ଷା, ସାରସ୍ୱତ ସଂପର୍କ ଓ ପରିବେଶ, କବି ପ୍ରତିଭା : ଉନ୍ନେଷ ଓ ଉତ୍ତରଣ, କବି ପ୍ରତିଭାର ପ୍ରସ୍ତୁତି କାଳ, ପ୍ରତିଭାର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି, ପ୍ରତିଭାର ପ୍ରକର୍ଷ ଓ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା, ପ୍ରତିଭାର ପ୍ରଶାନ୍ତି ଓ ଅବରୋହ ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ରୂପ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କବିକଳି, ଶିକ୍ଷକ ଓ ପ୍ରଶାସକ ରାଧାନାଥଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି ।

ଏହି ଜୀବନୀଭିତ୍ତିକ ରଚନାରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ କବିତ୍ୱ ବା କବି-ଶକ୍ତି ଉପରେ ଲେଖକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଯେପରି ଭାବରେ ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ଭବଭୂତିକ ସହିତ ତୁଳନା କରି ତାଙ୍କର ଜୀବନ-କ୍ରିଆସା, ନିଃସଙ୍ଗତାବୋଧ ଓ ଉଦାସୀନତା, ନାରୀ-ସଂସର୍ଗ ଓ ତତ୍ତ୍ୱନିତ ଅସହାୟତାବୋଧ, ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ଚେତନା, ପ୍ରକୃତିପ୍ରାଣତା ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟରେ ସ୍ପଷ୍ଟିତ ମତବ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି ତାହା ଏକାନ୍ତ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ରାଧାନାଥଙ୍କ କାବ୍ୟ-ଦର୍ଶନ ବାସ୍ତବତାର ଆକର୍ଷଣରୁ ଉଦ୍ଭବ ଓ ତାର ପରିସମାପ୍ତି ଘଟିଛି ନୈତିକ ଆଦର୍ଶର ଜଂଗିତରେ । ତତ୍ତ୍ୱର ନାୟକ କହନ୍ତି - ‘କବି ବୃନ୍ଦର ଜୀବନର ନଗ୍ନ ବାସ୍ତବତାକୁ ଉପଭବ କରିଛନ୍ତି; ଅନ୍ଧାରରେ ବୁଡ଼ି ରହିଥିବା ଜୀବନକୁ ଉଠାଇ ଆଲୋକର ଗଲାକା ଆଡ଼କୁ ଘେନିଯାଇଛନ୍ତି । ଏଇ ଆଲୋକର ଜଗତ ହେଉଛି, ନୀତିର ଜଗତ । ନଗ୍ନ ମାନବିକ ସତ୍ୟର କାବ୍ୟିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିରେ କବି ଖୁବ୍ ନିର୍ଭୀକ, ମାତ୍ର ଏହାର ଅନ୍ତରାଳରେ

ଅଛି ଜଣେ ନାତିମନା ସମାଜ ଚେତନାର ମନ ।^୧ ‘ପାର୍ବତୀ’ ଓ ‘ନନ୍ଦିକେଶରୀ’ କାବ୍ୟ ପାଇଁ ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ଅତୀତରେ ବନ୍ଧୁ କରୁ ସମାଲୋଚନାର ଶରବ୍ୟ ହେବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ମାତ୍ର ଡକ୍ଟର ନାୟକ ସେସବୁ ପ୍ରତିକୂଳ ସମାଲୋଚନାକୁ ମନ ଭିତରେ ରଖି ତାହାର ସମୁଚିତ ଉତ୍ତର ଦେଇଛନ୍ତି ଓ ରାଧାନାଥଙ୍କ ପ୍ରକୃତ କବି-ପ୍ରତିଭାର ଆବିଷ୍କାର କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଛନ୍ତି । ଆଦିପର୍ବରେ ରାଧାନାଥ ଯେ ଗୌଣ କବି ନୁହଁନ୍ତି, ପ୍ରମୁଖ କବି ଓ ଯୁଗସ୍ତମ୍ଭ ତାହା ସେ ପ୍ରତିପାଦନ କରିବା ସହିତ କହନ୍ତି - “x x x ରାଧାନାଥଙ୍କର କାବ୍ୟ-ଦର୍ଶନ, ବାହ୍ୟତଃ ରୋମାଞ୍ଚିକ୍ ଉତ୍ସାହର ନିର୍ବାଧ ଉଚ୍ଚାରଣ ପରି ଜଣାଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ଅନ୍ତରାଳରେ କ୍ଲବିକ୍-ମନୁଷ୍ୟତାର ଭାବାବେଶ ବେଶ୍ ଲକ୍ଷଣୀୟ । ତେଣୁ ରାଧାନାଥଙ୍କର କବିତା ରୋମାଞ୍ଚିକ୍ ହୋଇ ମଧ୍ୟ କ୍ଲବିକ୍ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ସିକ୍ତ- ଏହାହିଁ ତାଙ୍କ କାବ୍ୟ-ଦର୍ଶନର ଅସାଧାରଣତ୍ବର ଏକ ନମୁନା ।”^୨

କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କର ଜୀବନ-ଦୃଷ୍ଟି, ସମାଜ-ଦୃଷ୍ଟି, ମାଟି ଓ ମାନବ-ଦୃଷ୍ଟି, ସଂସ୍କୃତି ଓ ପରଂପରା-ଦୃଷ୍ଟି, ଇତିହାସ-ଦୃଷ୍ଟି, ବାସ୍ତବ ଓ ଆଦର୍ଶ ଦୃଷ୍ଟି, ଭାଗ୍ୟବାଦୀ ଓ ଧାର୍ମିକ ଦୃଷ୍ଟି, ପ୍ରକୃତି ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ଦୃଷ୍ଟି ଆଦିକୁ ଶ୍ରୀ ନାୟକ ଯେପରି ଭାବରେ ବିଚାର-ବିମର୍ଶ କରି ରାଧାନାଥଙ୍କ କବିତ୍ବର ମହତ୍ତ୍ବ ଓ ମହିମାକୁ ଦର୍ଶାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ତାହା ବାସ୍ତବିକ ତାଙ୍କର ସୂକ୍ଷ୍ମ ବିଚାରଶାଳତାର ପରିଚୟ ଦେଇଥାଏ । ରାଧାନାଥଙ୍କ ସାହିତ୍ୟକୁ ନେଇ ଯେତେ ଆଲୋଚନା ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି, ସେସବୁ ଭିତରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଆଲୋଚନା ଯେ ସ୍ବାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଦାବୀ କରେ; ଏହାକୁ ଅସ୍ବାକାର କରିହୁଏ ନାହିଁ ।

ପ୍ରାଚୀନ ଓ ନବୀନ କଳିପୟ କବିଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ବିଚାର-ବିମର୍ଶ :

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସମାଲୋଚନାର ବିଶେଷ ପରିସର ରାଧାନାଥ ଯୁଗ ହୋଇଥିଲେ ହେଁ, ଆଧୁନିକ ଯୁଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ବିଚାର ଦୃଷ୍ଟି ସଂପ୍ରସାରିତ ହୋଇଆସିଛି । ବିଶେଷତଃ, ତାଙ୍କର ବିଚାର କାବ୍ୟ କବିତା ଆଧାରିତ । ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଆଦିପର୍ବର ଯୁଗସ୍ତମ୍ଭ କବି ରାଧାନାଥଙ୍କ ସାରସ୍ବତ କୃତିର ବିଚାର କରୁ କରୁ ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରସରିଯାଇଛି ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗକୁ । ଓଡ଼ିଆ ରୀତି କାବ୍ୟର ପ୍ରାଣପ୍ରତିଷ୍ଠାତା, ଅର୍ଜୁନ ଦାସ ଆସିଯାଇଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ବିଚାର ପରିସର ମଧ୍ୟକୁ । ‘କବି ଅର୍ଜୁନ ଦାସ’ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖିବାକୁ ଯାଇ

୭. ରାଧାନାଥ ଗୁପ୍ତାବଳୀ, ସଂ. କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ, ପୁସ୍ତକ ଉତ୍ସାର, ବାଙ୍କୀବଜାର, କଟକ-୨, ୨ୟ ସଂ, ୧୯୮୦, କବିଚରିତ : ରାଧାନାଥ, ପୃ ୯୧

୭. ଅଡ୍ରେସ - ପୃ. ୯୧

‘ସୂଚନା’ରେ ସେ କହିଛି - ‘ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାର ପାରମ୍ପରିକ ଟେକନିକ ଯଥାସମ୍ଭବ ପରିହାର କରି ଆଧୁନିକ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ବିନିଯୋଗରେ କବି ସମାକ୍ଷା ଲାଗି ଏଥିରେ ଯତ୍ନକ୍ରିତି ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଇଛି । କବିର ଅନ୍ତର୍ବିଶ୍ୱାସ, ଉଚ୍ଚାରଣର ନାନ୍ଦନିକ ସ୍ୱଧର୍ମ, କାବ୍ୟ ସହ କବି ଆତ୍ମାର ସଂପର୍କ, ଆହରଣ ଓ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିଜସ୍ୱ ଦେୟ, ସମକାଳୀନ କାବ୍ୟ-ଶିଳ୍ପ ଓ ସଂସର୍ଗର କ୍ଷପତିରେ କବିକୃତିର ଅନନ୍ୟତା ଅନୁସଂଧାନ ଗ୍ରହଣାଦି ଅବଲମ୍ବନର ଆଶ୍ରୟରେ ଆଲୋଚନାକୁ ଆକାର ଦିଆଯାଇଛି । କ୍ଷଣେ ପ୍ରାଚୀନ କବିଙ୍କୁ ଆଧୁନିକ ରୀତିରେ ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ ଆହୁରି ଅଧିକ ଅବଲମ୍ବନର ଆଶ୍ରୟ ନିଆଯାଇ ପାରେ । ତୁଳନାତ୍ମକ ଶୈଳୀର ସହାୟତାରେ କିମ୍ବା ଅନ୍ତର୍ବିଦ୍ୟାନୁଶୀଳନ ପଦ୍ଧତିରେ ତାହାକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରାଯାଇପାରେ ।’

‘କବି ଅର୍ଜୁନ ଦାସ’- ସମାକ୍ଷାମୂଳକ ଏକ ମନୋଗ୍ରାନ୍ଥ । ତେଣୁ ଏହାର ଆୟତନ ଦୀର୍ଘ ନୁହେଁ; ସୀମିତ । ମାତ୍ର ଏହାର ବିଚାର-ଦୃଷ୍ଟି ତୀକ୍ଷଣ । ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର କବି ଅର୍ଜୁନ ଦାସଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ନାନା ସମାଲୋଚକ ନାନା ମତ ଦେଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଯେ ପ୍ରଥମ ରୀତି କବି; ଏକଥା ସମସ୍ତେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି ସେହି ସମୟକୁ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଆଲୋଚନା ଐତିହାସିକ ତଥ୍ୟଭିତ୍ତିକ ନୁହେଁ; ନାନ୍ଦନିକ ଓ ଜାତୀୟ ଦୀର୍ଘଦୃଷ୍ଟିର । ତାଙ୍କ ମତରେ - ‘ଏ ଜାତିର ଐତିହ୍ୟ ଓ ଆଭିଜାତ୍ୟର ଆଲେଖ୍ୟ ଯଦି ତାର କାବ୍ୟ ଓ କଳା କର୍ମ ହୁଏ, ତେବେ ସେହି ଶିଳ୍ପୀ ବା କବି-ପୁରୁଷର ଅନେକ ଓ ଅନୁଶୀଳନ ହେଉଛି ଉତ୍ତରାଧିକାରୀର ଜାତୀୟ ଦୀର୍ଘଦୃଷ୍ଟି ।’ ଏହି ଜାତୀୟ ଦୀର୍ଘଦୃଷ୍ଟିରୁ ତତ୍କାଳର ନାୟକ ରଚନା କରିଛନ୍ତି ‘କବି ଅର୍ଜୁନ ଦାସ’, ‘ନାରୀ କବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣା’, ‘କବିଚରିତ : ରାଧାନାଥ’ ଓ ‘କବି ନୀଳକଣ୍ଠ’ ପରି ସମାକ୍ଷାମୂଳକ ଗ୍ରନ୍ଥ ।

ଅର୍ଜୁନ ଦାସଙ୍କ ‘ରାମବିଭା’ ଓ ‘କଳ୍ପଲତା’ କାବ୍ୟଦ୍ୱୟର କାବ୍ୟ-କଥା ଓ କାବ୍ୟ-କୌଶଳ, କାବ୍ୟବିମ୍ବ, କାବ୍ୟନିର୍ମାଣ, କବି ମନର ଭୂମିକା, କାବ୍ୟରେ ମାନବ-ଭୂପ, କବିଙ୍କ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ, ଅପଭ୍ରଂଶ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଭାବ ଗ୍ରହଣାଦି ବିଷୟରେ ତତ୍କାଳର ନାୟକ ଯେପରି ସଂକ୍ଷେପରେ ଅନେକ କଥା କହିଛନ୍ତି, ତାହା ତାଙ୍କର ସମାଲୋଚକୀୟ ଦିଗନ୍ତକୁ ପ୍ରସାରିତ କରିଦିଏ । ‘ନାରୀ କବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣା’ ତାଙ୍କର ଜାତୀୟ ଦୀର୍ଘଦୃଷ୍ଟିର

୮. କବି ଅର୍ଜୁନ ଦାସ - ଡ. କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ, ସାରସ୍ୱତ ପ୍ରକାଶନୀ, ସାରସ୍ୱତ ନିଜୟ, ଶ୍ରୀଅରବିନ୍ଦନଗର, କଟକ-୧(୧୯୮୩), ପୃଷ୍ଠା

୯. ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧେବ - ପୃ.୪

ଅନ୍ୟତମ ସଫଳ କୃତି । ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ପାଦରେ ଜନ୍ମ ନେଇ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗ ବେଳକୁ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିଥିବା ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ଆପଣାର ସାଧନା ଓ ଐଶ୍ଵାସକ୍ରି ତଥା ପାରିବାରିକ ପ୍ରଭାବରେ କବି-ଶକ୍ତିର ହେଲେ ଅନନ୍ୟ ଅଧିକାରିଣୀ । ପତ୍ରପତ୍ରିକାରେ ତାଙ୍କର କବିତା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲେ ହେଁ ପୁସ୍ତକାଳୟରେ ନଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ପାଇଁ ସୁବିଧା ନଥିଲା । ଏହି ଆନୁଲୋଚିତା କବି ପ୍ରତିଭାଙ୍କ ସାରସ୍ଵତ କୃତିକୁ ବିଭିନ୍ନ ପତ୍ରପତ୍ରିକାରୁ ଖୋଜି ସେସବୁକୁ ଏକତ୍ର କରି ‘ନାରୀ କବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣା ରଚନାଶ୍ରୀ’ (୧୯୭୮) ନାମରେ ପ୍ରକାଶ କଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ୧୯୭୯ ମସିହାରେ ସେ ନାରୀକବିଙ୍କ ଉପରେ ରଚନା କଲେ ଏକ ମନୋଗ୍ରାଫ । ଏହାହିଁ ବୋଧହୁଏ ନାରୀ କବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ପ୍ରଥମ ଆଲୋଚନା ଗ୍ରନ୍ଥ । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ଆରମ୍ଭରେ ଜାତି ଓ ଜାତିର ଭାଷା ସାହିତ୍ୟ ଐତିହ୍ୟକୁ ଭଲପାଉଥିବା ଲେଖକ ଡକ୍ଟର ନାୟକ କହନ୍ତି - ‘ସୁପତିର ଶାକଭଂଜିକା ପରି କବିର ଅକ୍ଷରମୂର୍ତ୍ତି ହେଉଛି ଓଡ଼ିଶାର ଅକ୍ଷୟ ଐଶ୍ଵର୍ଯ୍ୟ । ପ୍ରକୃତିର ବିପାକ କିମ୍ବା କାଳର ପ୍ରତାପ ଆଚରଣ ହେତୁ କାହିଁ କେତେ କଳାକର୍ମୀ ଦୃଷ୍ଟିର ଅତରାଜକୁ ଚାଲିଯାଇଛି ସତ; ତଥାପି ଅନେକଶତ ନୂତନ ଅନିଷ୍ଠାରେ ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟୋଦ୍ଧାର ଏବେ ବି ଧାରଣା ଦିଏ ଯେ, ଓଡ଼ିଶା ହେଉଛି ବସ୍ତୁତଃ ରତ୍ନଗର୍ଭା । କେତେ କବି, କେତେ ଶିଳ୍ପୀ; କାହିଁ ତାଙ୍କର କଳନା । ସୃଷ୍ଟି ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କର ଶୁଭଦାନ ହିଁ ଏ ଜାତିର ପୁଣ୍ୟ ସମ୍ବଳ ।’”

ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଜୀବନ-ଧର୍ମ କଳା-ତପସ୍ୟା । ଏହି ତପସ୍ୟା ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ । ସେହି ତପସ୍ୟାର ଫଳଶ୍ରୁତି ନାରୀ କବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣା । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଆଲୋଚନାରେ କବିଙ୍କ ଜନ୍ମ ଓ କୁଳ ପରିଚୟ, ବିବାହ, ଶିକ୍ଷା, ପାରିବାରିକ ଜୀବନ, ବିଶ୍ଵାସ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ନିଷ୍ଠା, ବୃତ୍ତି ଓ ପ୍ରବୃତ୍ତି, କବିତ୍ୱ ଶୂର୍ତ୍ତି ଓ ପ୍ରେରଣା, କବି ମନର ଭୂମିକା, ସମାଜଚେତନା, ପ୍ରେମଚେତନା, ଈଶ୍ଵର ଭାବନା, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମାନବତାବାଦ ଓ ଓଡ଼ିଶାର ନାରୀକବି-ପରମ୍ପରାରେ ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କ ଭୂମିକା ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟରେ ଯେପରି ବିଚାର-ବିମର୍ଶ କରାଯାଇଛି ତାହା ବାସ୍ତବିକ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏହା ଯେ ଡକ୍ଟର ନାୟକଙ୍କର ଏକ ଜାତୀୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ସଂପାଦନ ତାହା ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ ।

‘କବି ନାଳକଣ୍ଠ’ (୧୯୭୧) ଡକ୍ଟର ନାୟକଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଏକ ମନୋଗ୍ରାଫ ବା ଜୀବନୀଭିତ୍ତିକ ଆଲୋଚନା ଗ୍ରନ୍ଥ । ଆଲୋଚିତ ବା ସ୍ମୃତୀଲୋଚିତ କବିମାନଙ୍କ

ସଂପର୍କରେ ମନୋଗ୍ରାସ୍ତ୍ର ଲେଖିବା ପାଇଁ ସେ ଯେଉଁ ଯୋଜନା କରିଥିଲେ ‘କବି ନାଳକଣ୍ଠ’ ତାହାର ପ୍ରଥମ ଫଳଶ୍ରୁତି । ବ୍ରହ୍ମପୁରର ସମାକ୍ଷା ସଂସଦ ଆନୁକୁଲ୍ୟରେ ଏହାକୁ ବିଜୟ ବୁକ୍‌ଷେର, ବ୍ରହ୍ମପୁର ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏ ସଂପର୍କରେ ଲେଖକ କହନ୍ତି - ‘ସତ୍ୟବାଦୀ କବିକୁଳଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଦୁଇଜଣଙ୍କର କବିକୃତି ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ସେହି କାବ୍ୟ-ସୁଲର ଅନ୍ୟତମ କବି-କର୍ମ-ସାଧକ ପଣ୍ଡିତ ନାଳକଣ୍ଠଙ୍କୁ ଘେନି ଏକକ କାବ୍ୟ-ଚର୍ଚ୍ଚାର ଆଭାବ ଥିଲା । ଏବେ ତାହା ଦୂର ହେଲା ଏବଂ ଏହା ଦ୍ଵାରା ସତ୍ୟବାଦୀ କାବ୍ୟ-ସୁଲର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଅଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ଅନୁସନ୍ଧିତମାନେ ପ୍ରାଥମିକ ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବେ ନାହିଁ ।’ ପଣ୍ଡିତ ନାଳକଣ୍ଠ ଜଣେ ସଂସ୍କୃତିପ୍ରାଣ କବି । ସେ ଥିଲେ ପ୍ରଜ୍ଞା ଓ ପ୍ରତିଭାର ଏକ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ପ୍ରତୀକ । ତାଙ୍କର ପ୍ରଜ୍ଞା-ମାନସ ବ୍ୟାପକ ଓ ସୁଦୂରପ୍ରସାରୀ । ସେହି ମାନସ ଯାବତୀୟ ଭାବ୍ତିକ ମିଥ୍ୟାକୁ କଠୋର ସମାଲୋଚନା କରି ଯାହା ସତ୍ୟ ତାହାକୁ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛି । ତାଙ୍କର କବିତା ଓ କାବ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅମଳିନି ବିଭବ । ‘ପ୍ରଣୟିନୀ’ ଓ ‘ଦାସନାଏକ’ ଦୁଇଟି ଅନୁଦିତ କାବ୍ୟ । ‘କୋଣାର୍କ’ ଓ ‘ଖାରବେଳ’ ଦୁଇଟି ଇତିହାସ-ଆଧାରିତ କାବ୍ୟ । ଏଥିରେ ସେ ଜାତିର ଆତ୍ମିକ ବିଭବକୁ ଜୀବନ୍ତ ଭାବରେ ରୂପ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଚକ୍ରର ନାୟକ ତାଙ୍କର କାବ୍ୟାନୁଶୀଳନ କରି କହନ୍ତି ଯେ ‘ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ଭୂମିରେ ଚାରଣ କରି କବି ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ ନୁହନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କ ପାଇଁ ନୁହେଁ; ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ । ସେମାନଙ୍କର ଗ୍ରାହକତାରେ କବିର ସ୍ଵର୍ଗ ସୁଖ ।’ ତାଙ୍କର କାବ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ଜାତୀୟ ଜୀବନର କ୍ଷୋଭ, ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ଓ ଜଡ଼ତାର କାରଣ ଅନ୍ଦେଷଣ ଓ ସେହି କାରଣଗୁଡ଼ିକର ନିରାକରଣ ପାଇଁ ଇତିହାସରୁ ଉପାଦାନ ସଂଗ୍ରହ ଓ ତାହାର କାବ୍ୟ ରୂପ ପ୍ରଦାନ ନାଳକଣ୍ଠଙ୍କ କବିମନାଷାର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ତାଙ୍କର ଗୀତି କବିତା; ବିଶେଷତଃ ଇତିହାସିକାର ମାର୍ମିକ ଅନୁଶୀଳନ ସହିତ ବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଯଥାର୍ଥ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି ଶ୍ରୀନାୟକ । ନାଳକଣ୍ଠଙ୍କ କାବ୍ୟିକ ମାନସର ଭୂମିକା ଜ୍ଞାନ ଓ ଦର୍ଶନର ଅପୂର୍ବ ସଂଯୋଗ ବୋଲି ସେ ମତ ଦେଇଛନ୍ତି । ‘ନାରୀର ସ୍ଵଭାବ ସୁନ୍ଦର ସତୀତ୍ଵ ପାଖେ ପୁରୁଷର ସାଧୁ ଓ ସୁକଠୋର ପ୍ରୀତି ସାଧନ ସାହିତ୍ୟ ରାଜ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ବିଭାବ’-ଏହି ଆଦର୍ଶ ନାଳକଣ୍ଠଙ୍କୁ ‘ଦାସନାଏକ’ (୧୯୨୩) କାବ୍ୟ ଅନୁବାଦ କରିବାକୁ ପ୍ରେରଣା

୧୧. କବି ନାଳକଣ୍ଠ, ବିଜୟ ବୁକ୍‌ଷେର, ବ୍ରହ୍ମପୁର (୧୯୭୧)- ସଂଳାପ

୧୨. ଅଦ୍ଵୈତ - ପୃ.୩

ଦେଇଥିଲା । ଟେନିସନଙ୍କ ‘ଦି ପ୍ରିନ୍ସେସ୍’ ଓ ‘ଏନକ ଆଡ୍‌ବେନ’ କାବ୍ୟଦ୍ୱୟକୁ ‘ପ୍ରଣୟିନୀ’ ଓ ‘ଦାସନାଏକ’ ନାମରେ ଅନୁବାଦ କରି ନାଳକଣ୍ଠ ଓଡ଼ିଆ ପାଠକମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ । ଇତିହାସ ଓ କିମ୍ବଦନ୍ତୀକୁ ନେଇ ସେ ରଚନା କଲେ ‘କୋଣାର୍କ’ ଓ ‘ଖାଲବେଳ’ ଶୀର୍ଷକ ଦୁଇଟି ମୌଳିକ କାବ୍ୟ । ଡକ୍ଟର ନାୟକ ଯେପରି କବି ନାଳକଣ୍ଠଙ୍କର ପ୍ରଣୟ ଚେତନା, ଭକ୍ତି ଭାବନା, ସଂସ୍କୃତି ଅବବୋଧ, ଇତିହାସ ପ୍ରୀତି, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି, ସ୍ୱଦେଶାନୁରାଗ ଇତ୍ୟାଦି ସଂପର୍କରେ ବିଚାର ବିମର୍ଶ କରିଛନ୍ତି ତାହା ତାପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ଅଧିକନ୍ତୁ, ନାଳକଣ୍ଠଙ୍କ କାବ୍ୟ-ଗଠନ-ରୀତି, ଭାଷା ବିନ୍ୟାସ, ବିମ୍ବବିଧାନ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଆଲୋଚନାରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଉଠିଛି । ଇତିହାସ ଭିତରେ ନାଳକଣ୍ଠ ସତେ ଯେପରି ସମ୍ବରାଜ ଏକ ଆତ୍ମା ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛନ୍ତି । ସେହି ଇତିହାସ ଭିତର ଦେଇ ସେ ଆପଣାକୁ ଓ ଆପଣା ଜାତିର ସଭାକୁ ଖୋଜି ବଂଚେଇ ନେବାର ଅତୁଟ ଆଗ୍ରହ ରଖିଥିଲେ । ଡକ୍ଟର ନାୟକ କୋଣାର୍କ କାବ୍ୟର ପଢ଼ି ଭବାର କରି କହନ୍ତି - x x ଜାତୀୟ ଅଖଣ୍ଡତା ସାର୍ବଭୌମ ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ କବି ମନ ବ୍ୟଗ୍ର । ‘x x ସୁତରାଂ କବିକର କବିତା ଜାତିର ଆତ୍ମା ଅନ୍ୱେଷଣରେ ବ୍ରତୀ ଏବଂ ତାହାର ପରିଚର୍ଯ୍ୟା ପାଇଁ ତାଙ୍କର କବିତା ଲେଖା ।’^{୧୧} କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଜାତୀୟ ମାନସ ଓ ଜାତି-ସଂପ୍ରୀତି ନାଳକଣ୍ଠଙ୍କ କାବ୍ୟିକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଉଦ୍‌ଘାଟନରେ ଯେ ସପକ୍ଷ, ଏକଥା କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ।

ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମାଲୋଚନା : କୃତି ଓ କୃତିତ୍ୱ :

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାରବ ସାଧକ । ସମାଲୋଚନା ତାଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ପ୍ରିୟ । ନାନା ସମାଲୋଚନା ମଧ୍ୟରେ ‘ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ’ ଓ ‘ଅଜ୍ଞକାର ଓ ଅଜ୍ଞକାର ତତ୍ତ୍ୱ’ ଭିନ୍ନ ସ୍ୱାଦ ପ୍ରଦାନ କରେ । ଭରତ ମୁନି, ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଦଣ୍ଡୀ, ଭୀମହ, ବାମନାଚାର୍ଯ୍ୟ, ଆନନ୍ଦବର୍ଦ୍ଧନ, ଭୋଜରାଜ, କ୍ଷେମେନ୍ଦ୍ର, ବିଶ୍ୱନାଥ, କୁନ୍ତଳ, କବିରାଜ, ପଣ୍ଡିତ ଜଗନ୍ନାଥ ଆଦି ବହୁ କାବ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରଣେତା ଓ ଅଜ୍ଞକାରତତ୍ତ୍ୱବିତଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ତାହାର ସାରତତ୍ତ୍ୱ ଗ୍ରହଣପୂର୍ବକ ସେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି ଉପରୋକ୍ତ ଦୁଇଟି ଗ୍ରନ୍ଥ । ଏହା ପ୍ରମାଣ କରେ ଯେ, ସେ କେବଳ ସାହିତ୍ୟର ବିମୁଗ୍ଧ ସମୀକ୍ଷକ ନୁହଁନ୍ତି; କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଅଜ୍ଞକାର ତତ୍ତ୍ୱର ମଧ୍ୟ ଦକ୍ଷ ଆଲୋଚକ । ଶବ୍ଦାର୍ଥବାଦ, ରସ, ଗୁଣ, ଧ୍ୱନି, ବକ୍ତାକ୍ତି, ଔଚିତ୍ୟ ଆଦି ନାନା ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ସେ ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱରେ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଅଛନ୍ତି । ସେଥିସହିତ

ପାଶ୍ୟାତ୍ୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱର ମଧ୍ୟ ତୁଳନାତ୍ମକ ବିଚାର କରି ଆପଣାର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି । କାବ୍ୟରେ ଅଳଙ୍କାରର ପ୍ରୟୋଜନ, ଅଳଙ୍କାରର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଓ ବିବିଧତାକୁ ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି ‘ ଅଳଙ୍କାର ଓ ଅଳଙ୍କାରତତ୍ତ୍ୱ ’ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ।

‘ସାହିତ୍ୟିକ ବାକ୍ଷୀ ଓ ନିରାକ୍ଷୀ’, ‘ଆଲୋଚନା ପତ୍ର’, ‘କାବ୍ୟ ପୁରୁଷର କଥା’, ‘ସାହିତ୍ୟ-ଚର୍ଚ୍ଚା’, ‘ସାହିତ୍ୟର ସାମାନ୍ୟ କଥନ’ ଆଦି ତାଙ୍କର ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ସମାଲୋଚନା ଗ୍ରନ୍ଥ । ଏସବୁଥିରେ କବି ଓ ଲେଖକଙ୍କ ସହିତ ସାହିତ୍ୟିକ କୃତିର ସମୀକ୍ଷା ରହିଛି । ଗୀତି କବିତାର କଥା, ଗାଥା କବିତା : ଗୀତିକବିତା, ମେହେର ସାହିତ୍ୟ: ଏକ ସମୀକ୍ଷା, ଏ ସୃଷ୍ଟି ଅନୁତମୟ ହେ, ପ୍ରମୋଦ ଶିଳ୍ପ ବୃତ୍ତନାଥଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ଓ ପ୍ରତିଭା, କବି ପକାରମୋହନ, ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂଗଠନ, ଲଳିତ କବି : କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥ, ପ୍ରଣୟ ତାପସ କବି ଓ କବିପ୍ରିୟା, ଆଧୁନିକ କବି ଓ ତାହାର ନୂତନ ପୃଥ୍ବୀ, ଗୀତି କବିତାର ବିକାଶ ଧାରା, ଆଧୁନିକତାର ଦର୍ଶନ, କବି ବାଞ୍ଛାନିଧି, ସାହିତ୍ୟର ଭାଷ୍ୟ, ସ୍ୱଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସକୁ ଝଙ୍କାରର ଅବଦାନ, କବି ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଭକ୍ତି କବିତା, ଉତ୍କଳ କାବ୍ୟ କବିତାରେ ମାନବର ରୂପ, ଗଙ୍ଗାଧର : କବି ଓ ମଣିଷ, ସାଂପ୍ରତିକ ଜୀବନ ଓ ସାହିତ୍ୟ, କବିତା ପାଇଁ ସପ୍ତମ ଦଶକର ଘୋଷଣା, କବିତା ଚର୍ଚ୍ଚାର କଳା, ଭାଷାତରର ଭାଷ୍ୟ, ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ବ୍ୟକ୍ତି-ବିଶ୍ୱ ଓ ବହିର୍ବିଶ୍ୱର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି, କବି ଉପେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂଗଠନ, କାବ୍ୟ ପୁରୁଷର କଥା, କବିତା କାହିଁକି, ପ୍ରାଚୀନ କବିଙ୍କ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ, ଜୀବନ ସତ୍ୟ ଓ କାବ୍ୟ ସତ୍ୟ, କାବ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନ ଓ ନୂତନ ତତ୍ତ୍ୱର କଥା, କବି-ଭକ୍ତି : ବକ୍ତୋକ୍ତି, କାବ୍ୟ ବିନ୍ଦୁ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଓ କବି ସାରଳା ଦାସ, ଆଧୁନିକତା ଓ ଆଧୁନିକ କବିତାତତ୍ତ୍ୱ, ପକାରମୋହନଙ୍କ ସାରସ୍ୱତ ଦୃଷ୍ଟି, ଲେଖକର ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ, ପ୍ରେମ : ଏକ ଚେତନା, ସାହିତ୍ୟ ଓ ଆମ ସାହିତ୍ୟ, ଆଧୁନିକତା ଓ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ, ସଂପାଦନା ପ୍ରସଙ୍ଗ, ଗବେଷଣାର ସରହଦ ଓ ବିଷୟ ପରିକଳ୍ପନା ଆଦି ନାନା ଲେଖାରେ ତାଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ସମାଲୋଚନା - ପୁସ୍ତକ ରଚିତ । ଏସବୁ ଲେଖାରୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ, ବିଦ୍ୱତ୍ତା, ଅନୁସନ୍ଧିତା, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ଓ ମାନବିକତାବୋଧକୁ ଉପଲବ୍ଧ କରିହୁଏ ।

ବିଭିନ୍ନ ସେମିନାର ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ସେ ଅନେକ ଲିଖିତ ଅଭିଭାଷଣ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ କେତୋଟି ‘ଆଲୋଚନା ପତ୍ର’ ରେ ସଂକଳିତ । ଲେଖକ କହନ୍ତି - ‘ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ଲାଗି ଆହୂତ ଅଧିବେଶନ ଓ ସେମିନାରମାନଙ୍କରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ଅଭିଭାଷଣଗୁଡ଼ିକ ଏଥିରେ ସଂକଳିତ ହୋଇଛି । ମୁଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଯେ ସାହିତ୍ୟ

ବିଷୟକ କୌଣସି ବକ୍ତବ୍ୟକୁ ହଜେଇ ଦେଇନାହିଁ, ଜାତିର ଦାୟାଦକ ପାଇଁ ତାହା ସାଜତି ରଖିଛି । ତାଙ୍କ ଚେତନା ବୃଦ୍ଧି ଲାଗି ଏହା କିଛି ଖୋରାକ ଯୋଗାଣବ କି ନା ତାହା ସେମାନଙ୍କୁ ଜଣା । କାରଣ ସାହିତ୍ୟ-ଚର୍ଚ୍ଚାର ଫଳାଫଳ ତତକ୍ଷଣାତ୍ ଧରାପଡ଼େ ନାହିଁ, ଭଲ ମନ୍ଦ ଧାରଣା ଆସେ ପରେ । ସଭା କକ୍ଷର କଳରୋଳ ବା କରତାଳିର ଧ୍ବନି-ପ୍ରତିଧ୍ବନି ଭିତରେ ସାହିତ୍ୟର ମୂଲ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ ନାହିଁ, ହୁଏ ଏକାନ୍ତ ଅଭିନିବେଶ ଅବସରରେ । ଏଥିପାଇଁ ଲୋଡ଼ା ଲିଖିତ / ମୁଦ୍ରିତ ଆଲୋଚନା-ନିବନ୍ଧ ବା ଅଭିଭାଷଣ । ମୁଁ ତାହାହିଁ କରିଛି ।’^{୧୪} ଏହି ପୁସ୍ତକରେ ସଂକଳିତ ପ୍ରାୟ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ଲେଖକଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ । ଏଥିରେ ପ୍ରାଚୀନ କବି ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ, କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବଙ୍କ ଠାରୁ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର କବି ବାଞ୍ଚାନିଧି ମହାନ୍ତି, ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର, ଉପେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନାନା କବିଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଯେପରି ସୁଚିତ ମତବ୍ୟ ରହିଛି ସେହିପରି ଆଧୁନିକତାର ଦର୍ଶନ, ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ବ୍ୟକ୍ତି-ବିଶ୍ୱ ଓ ବହିର୍ବିଶ୍ୱର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି, ସାହିତ୍ୟ ସଂଗଠନ ଇତ୍ୟାଦି ସଂପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ଅଛି ସୁଷ୍ଟ ଆଲୋଚନା । ‘ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସଂଗଠନ’ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସେ କହନ୍ତି - ‘ଆତ୍ମନିରାକ୍ଷା ହିଁ ଆମକୁ ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ଶକ୍ତି ଦେଇ । ଏକ ପକ୍ଷରେ ସହିଷ୍ଣୁତା ଓ ଭଦାର ମୈତ୍ରୀବୋଧ, ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ଅଧ୍ୟବସାୟ ଆମର ସାରସ୍ୱତ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରାର ପାଥେୟ ହେଉ । ସାହିତ୍ୟ ସଂଗଠନ ବେଦୀରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରତିଷ୍ଠାକୁ ଭୁଲି ଜାତିର ଆତ୍ମପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଗି ପ୍ରଶୋଧର୍ଗ କରିପାରିଲେ ହିଁ ଜୀବନ ସାର୍ଥକ ହେବ, କାରଣ କୌଣସି ଦେଶ ବା ଜାତିର ବଡ଼ପଣିଆ ତାହାର ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଉଚ୍ଚ ବିଭବ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ, ଆମେ ସେପରି ଗୌରବର ଅଧିକାରୀ ହେବା ଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବା ନାହିଁକି ?’^{୧୫} ଏଥିରୁ ତତ୍କାଳର ନାୟକଙ୍କର ସ୍ୱମାତୃଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ମମତାବୋଧ କେତେ ତାହା ଜଣାଯାଇଥାଏ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଗଭୀର ଭାବରେ ଭଲ ପାଉଥିବାରୁ ଓ ସାହିତ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ଜାତିର ଆତ୍ମପରିଚୟ ଓ ଆତ୍ମବିସ୍ତାର ସମ୍ଭବ ହେବା ଅନୁଭବ କରୁଥିବାରୁ ସେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଜାତିର ପ୍ରତିଷ୍ଠାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ-ସାଧନା ଜାତୀୟ ଅଜ୍ଞାନାରବନ୍ଧତାର ସାଧନା । କବିତାର ଇକ୍ଷ୍ୟ କ’ଣ, କାବ୍ୟପୁରୁଷର ବକ୍ତବ୍ୟ କ’ଣ, ଜୀବନ-ସତ୍ୟ ସହିତ କାବ୍ୟ-ସତ୍ୟର ସମ୍ବନ୍ଧ କ’ଣ, କାବ୍ୟର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କ’ଣ ଇତ୍ୟାଦି

୧୪. ଆଲୋଚନା ପତ୍ର - ସାଥୀ ମହଲ, ବିନୋଦ ବିହାରୀ, କଟକ-୨ (୧୯୭୯)
ମୁଖ୍ୟବନ୍ଧ

୧୫. ଆଲୋଚନା ପତ୍ର - ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂଗଠନ, ପୃ ୫୯

ବିଷୟରେ ତତ୍ତ୍ୱର ନାୟକ ତାଙ୍କର କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱଗୁଚ୍ଛକ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଇଛନ୍ତି ।

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନା - ସାହିତ୍ୟରେ ତତ୍ତ୍ୱର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ଜଣେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବ୍ୟକ୍ତି । ସ୍ୱକାୟ ସାଧନା ବଳରେ ସେ ନିଜକୁ ଦାସ୍ୟମାନ କରିଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟକୁ କୌଣସି ସୀମିତ କାଳଖଣ୍ଡ 'ମଧ୍ୟରେ ଧରି ରଖିବାକୁ ସେ ଚାହିଁ ନାହାନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ପଠନର ବ୍ୟାପ୍ତି । ସବୁ ଯୁଗର କବି ଓ କବିତା ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ । ସକଳ ପ୍ରତି ସେ ଆପଣା ହୃଦୟର ଶ୍ରଦ୍ଧା-ଅର୍ପଣ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ନିଜର ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ନେଇ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ସ୍ୱାଭିମାନବୋଧ । ସେହି ସ୍ୱାଭିମାନବୋଧର ଯଥାର୍ଥ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କର ସମାଲୋଚନା । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ତାହା ଅକ୍ଷୟ ସାରସ୍ୱତ କାର୍ତ୍ତି ହୋଇ ରହିବ ।

ସରସ୍ୱତୀ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ

ପ୍ରଫେସର ଆଦିକନ୍ଦ ସାହୁ

ଏ ମହାବିଶ୍ୱର ପ୍ରତିଟି ଜନପଦ ତ ଜନ୍ମ ମୃତ୍ୟୁର ଗୋଟେ ଗୋଟେ ଆବର୍ତ୍ତ । ଆମେ କାଳ ପ୍ରବାହ ଭିତରେ ସଭିଏଁ ଯେପରି ମରଣମୁଖୀ ଜୀବନ ବଞ୍ଚୁଛନ୍ତି । ଅମର ହେବା ପାଇଁ କଳା ସାଧନା ହିଁ ଏକମାତ୍ର ପନ୍ଥା । କଳା ସାଧନା ଆମକୁ ମୁକ୍ତି ଆଣି ଦିଏ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଏହି ସହଜାତ ମୁକ୍ତି କାମନା ତାଙ୍କ ଆଜନ୍ମ ସାରସ୍ୱତକୁ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ସେ ମୂଳରୁ ଥିଲେ ସେମିତି । ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ଓ ଅନୁରାଗୀ । ଆପଣା ଜୀବନ ସହିତ ସେ କଳାପକ୍ଷକୁ ବେଶ୍ ନିବିଡ଼ ଭାବେ ମିଶାଇ ଦେଇପାରିଥିଲେ ।

ସେ ଥିଲେ ପୁସ୍ତକପ୍ରେମୀ । ତାଙ୍କର ଏ ପ୍ରେମିକତା ତାଙ୍କ ପରିବାରରେ ନୂଆ କୌଳିନ୍ୟ ତିଆରି କରିଛି । ନିପୁଣ ଗୋଟେ ସାରସ୍ୱତ ସଂସ୍କାରର କାରଣ ହୋଇଛି । ସାରସ୍ୱତ ପାଇଁ ତାଙ୍କ ସକଳ ପ୍ରକାର ଆୟୋଜନ ଆଉ ତାଙ୍କ ସାରସ୍ୱତ ସବିଜ୍ଞା ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତସ୍ଥାନାୟ ଥିଲା । ତାଙ୍କ ଗ୍ରାହକତା ବାରି ହୋଇପଡ଼ୁଥିଲା ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଥିଲେ ପ୍ରଜ୍ଞା ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରେମିକ, ଶ୍ରଦ୍ଧାଶାଳୀ ଓ ବହୁ ବସ୍ତ୍ରଳ । ତାଙ୍କ ସମୁନ୍ନତ ସାରସ୍ୱତ ସଂପ୍ରାପ୍ତିର ଏ ଏକ ଏକ ଅଂଶ ଥିଲା; ଅତି ଆପେକ୍ଷିକ ଭାବେ ।

ସେ ଥିଲେ ଉତ୍ତମ କବି ଓ ପଣ୍ଡିତ । ଯେମିତି ସୃଜନଶାଳୀ ସେମିତି ଶାସ୍ତ୍ରାୟ ତାଙ୍କର ସାରସ୍ୱତ ଚେତନା । ସେ ଥିଲେ କାବ୍ୟାମୋଦୀ ଜଣେ ଉଚ୍ଚ ଗ୍ରାହକତାସଂପନ୍ନ ପାଠକ । ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟେ ବାରି ହୋଇପଡ଼ୁଥିଲା ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରୁ ।

ପ୍ରାଣର ଗ୍ରାହକତା ଥିଲେ ପ୍ରାଣ ବଢ଼େ, ଚେତନା ବଢ଼େ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଏଥିପ୍ରତି ନିଃସର୍ବ ଉନ୍ମୁଖତା ଥିଲା । ସେ ଥିଲେ ପରିଶ୍ରମୀ ଓ ଗବେଷକ । ତାଙ୍କର ଗବେଷଣାତ୍ମକ କୌଣସି ଲେଖା ପ୍ରାୟ କେବଳ ତଥ୍ୟନିଷ୍ଠ ନଥିଲା କିମ୍ବା ସନ ବାର ତାରିଖସର୍ବସ୍ୱ ନଥିଲା । ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଓ ପ୍ରବଣତା ସେମିତି ଥିଲା ବୋଲି ତାଙ୍କର ମତ ଓ ମନ୍ତବ୍ୟ ମୁଖ୍ୟତଃ କାବ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ହିଁ ମୂଳ କରିଛି । ସେ କୌଣସି ପରିସ୍ଥିତିରେ ମୂଳ କାବ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗଠାରୁ ଦୂରେଇ ଯାଇନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସମାଲୋଚନା ତେଣୁ ଗୋଟେ ପାରିବେଶିକ ସମାଲୋଚନା (Environmental Criticism) ନଥିଲା । ସୃଷ୍ଟି ବା

ପ୍ରେରଣାର ଉଷ୍ମ ଖୋଜିବାକୁ ଯାଇ ସେ ତାଙ୍କ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ କେଉଁଠି ଅସମାନୁପାତିକ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ଏହି ଅନୁପାତବିହୀନତା ଦୋଷରେ ଆମେ ଅନେକ ଆକ୍ରାନ୍ତ । କୋଣାର୍କର ଶିଳାଖଣ୍ଡ ସବୁ କେଉଁ ଖଣିରୁ କିପରି ଆସିଲା ତାହା ନିରୂପଣ କରିବାରେ ଆମେ ଏତେ ମାତି ଯାଉଁ ଯେ କୋଣାର୍କର କଳାରୁ ମିଳୁଥିବା ଗୋଟିଏ ଶୁଦ୍ଧ ନାୟନିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟାଠାରୁ ଆମେ ବହୁ ଦୂରରେ ପହଞ୍ଚି ଯାଉଁ । ଆମ ଅନେକକର ଏ ଅପଖ୍ୟାତି ଅଛି । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାକୁ ଅଧିକ ସୃଜନଶୀଳ କରିପାରିଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ନିରୁତା ଶୈଳୀଗତ ଚମତ୍କାରିତା ତାଙ୍କ ଲେଖାମାନଙ୍କରୁ ବାରି ହୋଇପଡ଼ିଥାଏ । ବାରିହୋଇ ପଡ଼ିଥାଏ ତାଙ୍କ ଲେଖାର ଶକ୍ତି ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ । ତାଙ୍କ ଲେଖା ଅତି ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ଶୈଳୀର । ସେଥିରେ ଗତି (Force) ଅଛି । ଅଛି ଭାବ ପରିଚ୍ଛନ୍ନତା (Clarity) ।

କାବ୍ୟ ବିଶ୍ଳାଷ ଯାହା ପ୍ରାଣରେ ଯେତେ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଓ ଦୃଢ଼ ହେବ ତା'ର ପ୍ରକାଶମାନତା ସେହିପରି ବଳଶାଳୀ ହେବ । ତାହା ସମ୍ପର୍କୀମାନଙ୍କୁ ଭାରି ଛୁଇଁବ । ମୁଁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଲେଖାସବୁ ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁଠି ପଢୁଥିଲି ଅଶେଷ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲି । କାରଣ ସାର୍ବଜନୀନ ଓ ସାର୍ବକାଳୀନ ବିଚାରସବୁକୁ ସେ ଆପଣାର କାବ୍ୟ ବିଶ୍ଳାଷ କରିପାରିଛନ୍ତି; ଯାହାର ବିପରୀତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶସବୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୂର୍ବଳ ଓ ବରଂ ଖଣ୍ଡିତ । ମୁଁ ତ କହିବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ମାନସିକତା ସେମିତି ଥିଲା; ଯାହା ଏକ ଅନୁରାଗମୟ ଗ୍ରହଣଶୀଳତା ଦ୍ଵାରା ପରିପୁଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାକୁ ଆମେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରଶଂସାଭକ୍ତି (Literary Appreciation) ବୋଲି କହିପାରିବା ।

ସାହିତ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ପୁଲକିତ କରେ । ସାହିତ୍ୟ ତାଙ୍କ ମନ ଓ ଚେତନାକୁ ବିଭୋର କରିଦିଏ । ଏମିତି ଗୋଟିଏ ବିଭୋର ପଣିଆର ମଣିଷ ସେ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ କଳାପକ୍ଷତି ଭାରି ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ ଥିଲା । ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଵପ୍ନ ଥିଲା ସାରସ୍ଵତ ଅଭିବୃଦ୍ଧି । ସେ ବିଶ୍ଳାଷ କରୁଥିଲେ ଯେ, ସାହିତ୍ୟ ହିଁ ତାଙ୍କ ଜୀବନକୁ ଶ୍ରୀମନ୍ତ କରିବ । ଗୋଟିଏ ସଫଳ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ସେ ସାହିତ୍ୟ ସେବାକୁ ବ୍ରତ କରିଥିଲେ । ସେ ଜୀବନର ବେଶ୍ କିଛିକାଳ ସେହି ଭାବରେ ବଞ୍ଚୁଥିଲେ; ଗୋଟିଏ ତଲ୍ଲୁନ ଅଜ୍ଞାକାରବଦ୍ଧତା ଭିତରେ ।

ସେ ତ ନିଜେ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖୁଥିଲେ ଆଉ ପଢୁଥିଲେ । ତାହା ବାହାରେ ସେ ବିଭାଗବିହୀନ ଭାବେ ସାହିତ୍ୟ ସଙ୍ଗଠନରେ ନିଜକୁ ନିଯୋଜିତ କରିଥିଲେ । ଏହାଥିଲା ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଏକାନ୍ତ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ । ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ ତାଙ୍କର ଗଠନ ଥିଲା ଆମ ପ୍ରଦେଶର ସାହିତ୍ୟ ଇତିହାସର ଏକ ଗୁରୁତ୍ଵପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ଭାବ ।

ସେ ଅକାଳରେ ମୃତ୍ୟୁ କବଳିତ ହୋଇଗଲେ ସତ, ହେଲେ ତାଙ୍କ ସାରସ୍ୱତ ଜୀବନ ଥିଲା ଏକ ବର୍ଷାକ୍ତ ଆରମ୍ଭ; ଯାହା ଅନେକଙ୍କୁ ଅନୁପ୍ରେରିତ କରିଛି । ଅନେକ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣା ଓ ଉତ୍ସାହ ଦାନର ଉପ ବୋଲି ମନେକରିଛନ୍ତି ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଆଦୌ ପ୍ରଶଂସା କୃପଣ ନଥିଲେ । ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିପୂର୍ଣ୍ଣ ତରୁଣମାନଙ୍କୁ ସେ ଶତକ୍ରିୟ ହୋଇ ପ୍ରଶଂସା କରୁଥିଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବିଶେଷତଃ ସତ୍ୟାର୍ଥମାନଙ୍କୁ ସେ ପ୍ରଶଂସକ ଓ ସଶ୍ରବ୍ଧ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଥିଲେ । ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ହେବାର ବୁନିଆଦି ତାଙ୍କର ଥିଲା । ସତ ଉଦ୍ୟମ ପ୍ରତି ତାଙ୍କ ଆତ୍ମାର ଅକୁଣ୍ଠ ସମର୍ଥନ ଥିଲା ।

ଅଧ୍ୟୟନ ଅଧ୍ୟାପନାରେ ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସକ୍ରିୟ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଏହା ଥିଲା ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଗୁଣ । ବିଷ୍ଣୁର୍ଷ ପରିଧରୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ବିଶ୍ୱଦୃଷ୍ଟି ଦେଇ ସାହିତ୍ୟ ପଢ଼ିବା ଥିଲା ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଆମ ପ୍ରାଦେଶିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ବିଶେଷତଃ ଓଡ଼ିଆ କବିତା ଉପରେ ଯେଉଁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଛି ତା'କୁ ଚିହ୍ନଟ କରିବା କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ ଅତୁଳନୀୟ । ସାଧ୍ୟମତେ ସେ ଏ ବିଷୟଟିକୁ ନ୍ୟାୟ ଦେଇପାରିଛନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଶାର ବର୍ଷାଧାନ ସାହିତ୍ୟିକ ତତ୍କୃର କୃଷ୍ଣ ଚରଣ ବେହେରାଙ୍କ ସହିତ ସ୍ୱର୍ଗତ ତତ୍କୃର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧ ପ୍ରତିବନ୍ଧିତା ଆମ ସାହିତ୍ୟର ପରିଚୟର ପରମ୍ପରାରେ ଏକ ମାଲିକ ସ୍ତମ୍ଭ; ଯେଉଁ ସଂଯୋଗ ବିଷୟରେ ଅନେକ ପରିଚିତ । ଗୋଟିଏ ଫଳପ୍ରଦ ସାହିତ୍ୟ ସଂଗଠନ ହୁଏତ ଯୌଥ ବା ସମ୍ପର୍କିତ ଉଦ୍ୟମର ଅପେକ୍ଷା ରଖେ । ସ୍ୱର୍ଗତ ନାୟକ କ୍ଷୁଦ୍ର ବୃହତ୍ ବହୁ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସହିତ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ଥିଲେ । ସେ ଜଣେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବହୁପ୍ରେମୀ, ଛାତ୍ରବନ୍ଧକ ଅଧ୍ୟାପକ ରୂପେ ଆଜି ଅନେକଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସ୍ମରଣୀୟ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ।

ଉତ୍କର୍ଷ ଥିଲା ତାଙ୍କର ଧ୍ୟେୟ । ସେହି ସିଦ୍ଧିର ଅଧିକାରୀ ହେବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଉନ୍ମୁଖତା ଥିଲା । ତାଙ୍କର ଅନେକ ସାରସ୍ୱତ ସ୍ୱପ୍ନ ଥିଲା । ଥିଲା ଅନେକ ଯୋଜନା । ଗୋଟିଏ ନିମ୍ନ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ପରିବାରର କୌଳିନ୍ୟ ଓ ଏକାନ୍ତ ଅଭାବଗ୍ରସ୍ତ ଅର୍ଥନୀତି ଭିତରେ ସେ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ହେଁ ସେ ଥିଲେ ସ୍ୱଭାବତଃ ଉଚ୍ଚାଭିଳାଷୀ । ସେ ନିଜେ ଉଚ୍ଚତର ସାହିତ୍ୟ ରଚନାରେ ବ୍ରତୀ ଥିଲେ, ଉଚ୍ଚାଙ୍ଗ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ବି ତାଙ୍କର ଗ୍ରାହକତା ଥିଲା । ସେହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଉଚ୍ଚମାନର ଥିଲା । ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର କିଛି ଉନ୍ମୁଖତା ଥିଲା । ଯେ କୌଣସି ଜଣେ ସାହିତ୍ୟ ଛାତ୍ରଙ୍କ ନିକଟରେ ଏତକ ଗୁଣ ରହିବା ନିହାତି ଆବଶ୍ୟକ ।

ସେ ତାଙ୍କ ଚର୍ଚ୍ଚାନିବନ୍ଧ ‘ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ’ର ଉପକ୍ରମଣିକାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି, ‘ମଣିଷର ସତର୍କ ଓ ଅନୁସନ୍ଧିତ ମନ ସାଧାରଣତଃ ଆପଣା

ଦେଶର ବେଢ଼ା ତେଜ୍ଜି ଭିନ୍ନ ଦେଶର ମନ ସହିତ ସଂପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିବା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହୀ ହୋଇଥାଏ । ମନୋରାଜ୍ୟ ବା ଭାବ ଜଗତରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଜାତିର ପରସ୍ପର ସହିତ ସଂପର୍କ ସ୍ଥାପନ ତଥା ଆଦାନ-ପ୍ରଦାନ ସାଂସ୍କୃତିକ ସମ୍ବନ୍ଧର ପରିଚାୟକ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେଶର ସାରସ୍ୱତ ଇତିହାସରେ ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାର ପରିଣାମରୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ଏପରି ପରିବର୍ତ୍ତନ ସାହିତ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ପ୍ରାୟ ସବୁ ସମୟରେ ଲାଭଜନକ ହୋଇଥାଏ । ଆମର ସାରସ୍ୱତ ଇତିହାସରେ ଅନୁରୂପ ଘଟଣା ଘଟିଛି । ବହୁକାଳ ହେଲା ଆମେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସହିତ ଗଂଗାଜୀ ଭାଷା ଓ ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ସମ୍ବନ୍ଧାନୁତି ହୋଇଛୁ । ଏହା ଫଳରେ ଆମ ସାରସ୍ୱତ ଦିଗନ୍ତ କିପରି ନବ ନବ ରୂପ ରାଗରେ ମଣ୍ଡିତ ହୋଇଛି ତାହା ବୁଝିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ତାଙ୍କର ‘ସାହିତ୍ୟର ସାମାନ୍ୟକଥନ’ ଶୀର୍ଷକ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାମୂଳକ ଗ୍ରନ୍ଥଟିରେ ତାଙ୍କ ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟବୋଧ ନାନା ଭାବରେ ପ୍ରତୀକିତ ହୋଇଛି ।

ଏହି ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ଉନ୍ମୁଖତା ତଥା ବିଶ୍ୱବୃଷ୍ଟି (World View) ହିଁ ଜଣେ ସ୍ୱଷ୍ଟା ପ୍ରାଣର ବଡ଼ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ । ସ୍ୱର୍ଗତ ନାୟକ ଥିଲେ, କ୍ରମଶଃ ଏ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ସାହିତ୍ୟକୁ ଆପଣେଇ ନେବାର ଜଣେ ଅନୁରାଗୀ ମଣିଷ । ସେ ମୁହୂର୍ତ୍ତକର କିଛି ଗୋଟେ ଭାବଲାଇ ପାଇଁ ବହି ବାନ୍ଧୁଥିଲେ । ଚିରକାଳର ବହିଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଅଭିରୁଚି ଥିଲା । ତାଙ୍କ ସମାଲୋଚନାରେ ତା’ର ପ୍ରତିଫଳନ ଅଛି । ସେ ଯେଉଁସବୁ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ନେଇଛନ୍ତି ତାହା କେଉଁଠି ଆଞ୍ଚଳିକ ବିଶ୍ୱାସ ବା ବିଚାର ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱୀକୃତିତ ହୋଇଯାଇନି ବରଂ ସେ ଚିରକାଳର ଚେତନାକୁ ଆପଣାର ବିଶ୍ୱାସ, ଆପଣାର ସାହିତ୍ୟାଦର୍ଶ କରିପାରିଛନ୍ତି ।

ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିହୁଏ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରାଚୀର ପ୍ରବନ୍ଧ ଆବେଗକୁ ଯାହାକୁ ଯୁକ୍ତି ଦେଇ ହୁଏତ ବୁଝେଇ ହେବନି । ଉଚ୍ଚତର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାନୁଭୂତି ଆଦୌ ଯୁକ୍ତି ନିର୍ଭର ବିଷୟ ନୁହେଁ । ତାହା ଜଣକୁ ସେହି ଭାବରେ ସ୍ୱପ୍ନ ଲୋକକୁ ଉତ୍ତୋଳିତ କରାଇନିଏ । ତତ୍କୃର ନାୟକଙ୍କ ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲାବେଳେ ସାହିତ୍ୟକୁ ନେଇ ତାଙ୍କର ବେଶ୍ ଭାବପ୍ରବଣତାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିହୁଏ । ଏହି ଗୁଣ ପାଇଁ ସେ ଆଜି ସ୍ମରଣୀୟ । ସାହିତ୍ୟକୁ ନେଇ ବିଭୋର ହେବାର ବୁନିଆଦି ଅନେକଙ୍କ ନିକଟରେ ନଥାଏ ପ୍ରାୟ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସୁଧା ରସିକ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଏଇ ଗୁଣଟି ମୋତେ ଭାରି ପ୍ରଭାବିତ କରୁଥିଲା । ଜଣେ ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ଯେମିତି ଗୁଣର ଗ୍ରାହକତା କରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସେମିତି ସାହିତ୍ୟ ଜଗତର ବନ୍ଧାବନ୍ଧା ଅତି ମୂଲ୍ୟବାନ କଥାକୁ ଧରି ରଖୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଲେଖା ଆଉ ତାଙ୍କ ଅଧ୍ୟାପନା ଏହାଦ୍ୱାରା ବରଂ ପରିପୁଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲା । କନିଷ୍ଠମାତ୍ରରେ ତାଙ୍କର

ଅତି ସ୍ନେହାସ୍ପଦ ଥିଲେ ଆଉ ତାଙ୍କ ସହିତ ଆଳାପ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ସୁଖ ମଣ୍ଡୁଥିଲେ ।

ତାଙ୍କ ମନ ଓ ଚେତନା ଭିତରେ ଯେଉଁ ଅନ୍ତଃସ୍ରୋତଟି ବରାବର ରହିଥିଲା, ତାହା ହେଉଛି ଜୀବନକୁ ଆନନ୍ଦ ମୁଖର କରିବା ପାଇଁ ଗୋଟେ ଉଲ୍ଲସିତ ପ୍ରବଣତା; ଆତ୍ମ ବିକାଶ ସହିତ ଯାହା ସହଗାମୀ । ସେଇଥିରୁ ତାଙ୍କୁ ବେଶୀ ବୁଝନ୍ତୁଏ ।

ସେ ଥିଲେ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଭାବେ ପୁସ୍ତକପ୍ରେମୀ । ଭଲ ଭଲ ବହିସବୁ ଆଣି ଆପଣାର ସଂପତ୍ତି କରିବାରେ ତାଙ୍କର ବହୁତ ସଭକ ଥିଲା । ବହିକୁ ସେ ସର୍ବୋତ୍ତମ ସଂପତ୍ତି କରିଯିବା କାରଣରୁ ସେ ମନ ଓ ହୃଦୟରେ ବଢ଼ିଥିଲେ । ଗୋଟେ ଉଚ୍ଚତର ବୌଦ୍ଧିକ ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ସେ ଅନୁପ୍ରେରିତ ହୋଇଥିଲେ । ପାଦେ ପାଦେ ଆଗକୁ ଯିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଉଦ୍ୟମ ଅବ୍ୟାହତ ଥିଲା । ସେ ଜାତିରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ନଥିଲେ ସତ ହେଲେ ପ୍ରାଣରେ ଦ୍ଵିଜତ୍ଵ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ବ୍ୟାକୁଳତା ଥିଲା ତାଙ୍କ ଜୀବନର ବଡ଼ ସଂସ୍କାର ।

ଜୀବନରେ ଖାଲି ଜିଜ୍ଞା ଯିବା ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ଆମର ଆକାଂକ୍ଷା ହିଁ ଆମର ପରିଚୟ, ଆମର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ପାର୍ଥବ ଜୀବନ ବାହାର ଯେଉଁ ସୃଷ୍ଟିତର ଜୀବନଟିଏ ଅଛି, ତା'କୁ ଜିଜ୍ଞାସାର ଅଭିଳାଷ ତାଙ୍କର ଥିଲା । ଦରିଦ୍ର ପରିବାରରୁ ସେ ଆସିଥିଲେ ସତ ହେଲେ ବିଦ୍ୟାଧନରେ ସେ ଧନୀ ହୋଇପାରିଥିଲେ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସାରସ୍ୱତ ସଂପ୍ରାପ୍ତି ଆଜି ଅଭୁଲା ସ୍ମୃତିର ବିଷୟ ହୋଇ ରହିଛି । କାଳ ଯଦି ସହିଥାନ୍ତା ସେ ଆମ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଚାର ପ୍ରସାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ହୁଏତ ଆଜି ଅଗ୍ରଣୀ ଭୂମିକା ନେଇପାରିଥାନ୍ତେ ।

ତାଙ୍କର ସେହି ସାରସ୍ୱତ ସଦିକ୍ଷା ଆଜି ଆମ ଭିତରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇପାରିଲେ ତାହା ହିଁ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ସମୁଚ୍ଚ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନର ବିଷୟ ହୋଇପାରିବ ।

ଚନ୍ଦ୍ରଲୋଚ, ୩୮ ଏଚ୍ ଆଇଜି- କେ ୬,

କଳିଙ୍ଗ ବିହାର, ଭୁବନେଶ୍ୱର-୧୯

ତତ୍ତ୍ୱର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ସମାଲୋଚନାର ଧରା ଓ ଧାରା

ତତ୍ତ୍ୱର ବାସୁଦେବ ଦାସ

ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରୀକ୍ ଶବ୍ଦ କ୍ରିଟିକ୍ସ (KRITITOKS) ରୁ କ୍ରିଟିସିଜମ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ । ଏହାର ଅର୍ଥ 'able to discern and judge' ଅର୍ଥାତ୍ ଧ୍ୟାନ ସହକାରେ ସୃଷ୍ଟି ବା ସାରସ୍ୱତକୃତିର ମହତ୍ତ୍ୱ ଦେଖିବା ଓ ବିଚାର କରିବା । ଜଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଖ୍ରୀ. ୧୬୭୭ ରେ ପ୍ରଥମେ ଡ୍ରାଇଡେନ୍ (Dryden) ତାଙ୍କର 'The state of Innocence,' ପୁସ୍ତକରେ ଏହି କ୍ରିଟିସିଜମ୍ (Criticism) ଶବ୍ଦଟି ଉଲ୍ଲେଖ କରନ୍ତି । ୧୭୧୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର କ୍ରିଟିସିଜମ୍ ଶବ୍ଦଟି ପୋପଙ୍କ 'Essay on Criticism' ପୁସ୍ତକରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେବା ପରେ ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହି ଶବ୍ଦର ବହୁଳ ବ୍ୟବହାର ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଲା । 'ସମାଲୋଚନା' ଅର୍ଥରେ ସାହିତ୍ୟ ଉକ୍ତ ଶବ୍ଦକୁ ଗୋଟିଏ ବଳିଷ୍ଠ ବିଭାବ ଭାବରେ ଆପଣେଇ ନେଲା । ଭାରତ ତଥା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସାରସ୍ୱତ ସୃଷ୍ଟିର ଗୁଣାଗୁଣ ବିଚାର ମୂଳକୁ ଆଲୋଚନା ବୋଲି କୁହାଗଲା ।

ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନାର ତୃତୀୟ ପର୍ବରେ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୯୭୦ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଆଦୁପ୍ରକାଶ କରିଥିବା ସମାଲୋଚକଗଣ - ଚିନ୍ତାମଣି ବେହେରା, ଦାଶରଥି ଦାସ, ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଶତପଥୀ ଓ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ପ୍ରମୁଖ ସମାଲୋଚନାକୁ ଏକ ସର୍ଜନଶୀଳ କଳା ବା Creative Criticism ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରି ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟକୁ ନୂତନ ଦିଗ୍‌ବର୍ଣ୍ଣନ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କର ଆଲୋଚନାରେ ରହିଛି ଉସ୍ମାହ ଓ ଉଷ୍ମତା । ଯେତେବୃତ୍ତ ସମ୍ଭବ ପ୍ରାଚ୍ୟ-ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ସମନ୍ୱୟ ସଂପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିବାରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଭୂମିକାଠାରୁ ଅଜ୍ଞାୟ ତତ୍ତ୍ୱର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କର ଉଦ୍ୟମ ଓ ସଫଳତା କିଛି କମ୍ ନୁହେଁ । ସେ କେଉଁ ଶ୍ରେଣୀର କେଉଁ ପଦ୍ଧତିର ସମାଲୋଚନା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ତାହା ବିଚାର୍ଯ୍ୟ । ଜଣେ କ୍ରିଟିକ୍ ବିପୁଳ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ମୌଳିକ କୃତିର ଭାବ ଓ ରସ ଗ୍ରହଣ କରି ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସେ । ତତ୍ତ୍ୱର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ଜଣେ ଅଦ୍ଭୁତ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନମତିର ସ୍ରଷ୍ଟା । ତାଙ୍କର ବହୁ ସୃଷ୍ଟି ଓ ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କୁ ଭଲ ପାଇବା ଲାଂପଟ୍ୟ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଶ୍ଲାଘ୍ୟ । ଫର୍ମ ଓ କଣ୍ଟେଣ୍ଟ ଉପରେ ତାଙ୍କର କଳାତ୍ମକ ବିଚାର ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆସନରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ କରିଥାଏ । ମାତ୍ର ବାର ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ସମୟ

ସମାଜରେ ସାଧନା ନିବନ୍ଧ ଥିଲେ ହେଁ ତାଙ୍କର ଆଲୋଚନାଗୁଡ଼ିକ ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟରେ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ଗ୍ରହଣୀୟ ଓ ମାର୍ଗଦର୍ଶନରେ ନବ୍ୟ ସମ୍ଭାବନାର ପଥିକୃତ ।

ତତ୍କାଳର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ଭିତରେ ବିପ୍ଳବ ସମ୍ଭାବନା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇଥାଏ । ମୌଳିକ ରଚନା ପାଟବ ଛାତ୍ରାବସ୍ଥାରୁ ତାଙ୍କୁ ଶହେରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରମାଣିତ କରିଥିଲା । ସାହିତ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତିକୁ ନେଇ ସଂଗଠନ କରିବା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ସୁଅଭ୍ୟାସ ଭାବେ ପରିଗଣିତ । ‘ବିଏ’ ପାଠ ପଢ଼ିବା ସମୟରେ ‘ପଲ୍ଲୀଭାରତୀ’ ଓ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜର ପତ୍ରିକା ‘ଅର୍ଘ୍ୟ’ରେ ପ୍ରାୟତଃ ଲେଖାଲେଖି କରୁଥିଲେ । ‘ଭଦ୍ରକର ଏକ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଛାତ୍ର ଜୀବନ ପର୍ବରେ ବିଶିଷ୍ଟ କବି ଓ ସମାଲୋଚକ ଅଧ୍ୟାପକ କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରାଙ୍କ ସହ ପରିଚୟ ହୋଇଥିଲା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର । ଏହା ତାଙ୍କ ଜୀବନର ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧ୍ୟାୟ । ତା’ପରଠାରୁ ତତ୍କାଳର ବେହେରା ବନିଗଲେ ତାଙ୍କର ଗୁରୁ, ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶକ, ବନ୍ଧୁ ଓ ବଡ଼ ଭାଇ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ରଚନାଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧ୍ୟାପକ ବେହେରା ସଂଶୋଧନ, ବିଶୋଧନ ବା ପରାମର୍ଶ ଛଳରେ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦେବାରେ ଅନନ୍ୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଗୁରୁ ଅନେକ ମିଳିତ ମାତ୍ର ଉତ୍ତମ ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବିରଳ । ସୁତରାଂ, ତତ୍କାଳର ବେହେରା ଜଣେ ସୁଛାତ୍ର ପାଇବା ଫଳରେ ନିଜେ ଆହ୍ଲାଦିତ ହେବାସହ ପରଶମଣିତୁଲ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଔଜ୍ଜ୍ୱଲ୍ୟ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକଟିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଭଦ୍ରକ କଲେଜରୁ ସ୍ନାତକ ସମାପ୍ତି ପରେ ସେ ଓଡ଼ିଶାର ଆଦି ବିଦ୍ୟାପୀଠ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରେ ଓଡ଼ିଆ ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ସୋପାନ ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ । ଏଠାରେ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ବୃତ୍ତରେ ପ୍ରତିଭାର ଯେଉଁ କଳିକାଟି ଦରବିକଶିତ ଅବସ୍ଥାରେ ଥିଲା, ତାହା ପ୍ରସ୍ତୁତିତ ଓ ସୁରଭିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଇତ୍ୟବସରରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସମ୍ପାଦନାରେ ଭଦ୍ରକରୁ ୧୯୬୩ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ‘ଶତରୂପୀ’ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକା । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ତାଙ୍କ ରଚିତ ମିନିଗଟ୍ଟ, କବିତା ଓ ଗଳ୍ପ ପ୍ରଭୃତି ମୌଳିକ କୃତିଗୁଡ଼ିକ ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟଜଗତ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲା । ତିରିଶଟି କବିତା ସଂବଳିତ ସଂକଳିତ ‘ଉଜ୍ଜ୍ୱଳା’ ଏବଂ ଷୋହଳଟି ଗଳ୍ପକୁ ନେଇ ‘ପୂର୍ଣ୍ଣରକବର’ ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ପରେ କଥାକାର ଓ କବି ଭାବରେ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ହେଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ଏଣୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କୁ କେବଳ ସମାଲୋଚକୀୟ ଶୁଷ୍କ ନାରସ ଭୂମିରେ ଦେଖୁଥିବା ବିଚାରକ ତାଙ୍କୁ ଉଚିତ ସାରସ୍ୱତ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଦେଇପାରିନଥିବା ମନେ ହେଉଛି ।

ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟ ଏକ କାର୍ଯ୍ୟ (function) ସଂପ୍ରସାରଣଶୀଳତା । ବିନା ସଂଗଠନରେ ସାହିତ୍ୟ ବେଗବତୀ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଯୁବଲେଖକ ସମ୍ବେଳନ

କରି ବଲାଙ୍ଗୀରରେ ଚନ୍ଦ୍ରକ ସୃଷ୍ଟି କରିବା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଏକ ଐତିହାସିକ ବିଜୟ । ସେହିପରି ଅନେକା ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଂସ୍କାରିତ ‘ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ’ ପରି ସାରସ୍ୱତ ସଂଗଠନର ଜନକ ହେଉଛନ୍ତି ଡକ୍ଟର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ।

ଏହି ସାରସ୍ୱତ ତାପସ ୧୯୮୬ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ମାସରେ ପ୍ରିୟ ପୁଣ୍ୟମାଟି ଏବଂ ପ୍ରିୟତମା ପତ୍ନୀ ଲାବଣ୍ୟ ଦେବୀଙ୍କୁ ସମାବଦାନ ତ୍ୟାଗକରି ଏକ ନିର୍ମମ ଅଥଚ ନିରୁଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଯାତ୍ରାରେ ବାହାରି ଚାଲିଗଲେ । ଦେଉଳରେ କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ କେତେ ଅମୂଲ୍ୟ ସାରସ୍ୱତ ରତ୍ନ । ତାଙ୍କ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟର ସମ୍ଭାବନା ନେଇ ଡକ୍ଟର ଅସିତ କବି ଯଥାର୍ଥରେ ଲେଖୁଛନ୍ତି - ଡକ୍ଟର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟରେ ବିପୁଳ ସମ୍ଭାବନାର ପ୍ରତୀକ ରୂପେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଲେଖନୀୟ ଯେତେବେଳେ ଅମୃତ ଝରିବା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା, ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ତାଙ୍କ ସମ୍ଭାବନାମୟ ଜୀବନର ଆତମିତ ଅବସାନ ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ । ନୂଆକିଛି କହିବା ଓ ନୂତନ ରୀତିରେ କହିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ସବୁଦିନ ନିଶ୍ଚିତଭାବେ ସ୍ମରଣୀୟ ।” (ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାର ଇତିହାସ ପୃ-୪୩୯)

ଡକ୍ଟର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କର ମୌଳିକ କୃତି ବ୍ୟତୀତ ଲୋକଲୋଚନକୁ ଏଯାବତ୍ ୧୦ ଖଣ୍ଡ ସମାଲୋଚନାମୂଳକ ପୁସ୍ତକ ଆସିଛି । ତାଙ୍କ ସମାଲୋଚନାକୁ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ -

(୧) ସର୍ଜନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟତତ୍ତ୍ୱର ଆଲୋଚନା ଯଥା ‘ସାହିତ୍ୟର ସାମାନ୍ୟ କଥନ’ (୧୯୭୦), ‘ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶାଭ୍ୟ ପ୍ରଭାବ (୧୯୦୩-୧୯୨୦)’, ୧୯୭୭; ଆଲୋଚନାପତ୍ର ୧୯୭୯ ।

(୨) ଜୀବନ ଚରିତଧର୍ମୀ ସମାଲୋଚନା - ‘ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା’ ୮୧, ‘କବି ଓ କାମିନୀ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ’ ୧୯୮୨, ନୂତନ ନିରାକ୍ଷା ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା - ‘କବି ଅର୍ଜୁନ ଦାସ’ ୧୯୮୩, ‘କବି ଚରିତ ରାଧାନାଥ’ - ୧୯୭୫ ।

ମାତ୍ର ୨୦ ବର୍ଷ ଅଧ୍ୟାପନାଜନିତ ସ୍ୱାଧୀୟରୁ ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ, କାବ୍ୟପୁରୁଷକଥା ଓ ଅଜକାରତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରଭୃତି ସମାଲୋଚନାମୂଳକ ଗ୍ରନ୍ଥମାନ ପ୍ରକାଶିତ । ତାଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନକୁ ରୀତି ନଥିଲା । ସମାଲୋଚନାକୁ କେତେକ ପଣ୍ଡିତ ମୌଳିକ ସୃଷ୍ଟିର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦେବାକୁ କୁଣ୍ଡିତ । ମାତ୍ର ମୌଳିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅବଦମିତ ଉଷ୍ମ ନଥିଲେ ଜଣେ ଅନ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିର ନାୟନିକ ଗୁଣ, ଅର୍ଥାକରଣ, ରସବୋଧ ଓ ପ୍ରତିଭାର ଉତ୍କର୍ଷ ଜାଣିବାକୁ

ସମର୍ଥ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ରିଟିକ୍ ଭିତରେ କବିସଭା ଥାଏ । ଆଗ କବି ହେଲେ ପରେ ସମାଲୋଚକ ହୁଅନ୍ତି । ଆମ ସମୟରେ ଚିନ୍ତାମଣି ବେହେରା, ଡଃ କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରା, ଦାଶରଥ ଦାସ, ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଶତପଥୀଙ୍କ ଭଳି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଥିଲେ ପ୍ରଥମେ କବି, ପରେ ସମାଲୋଚକ । ତତ୍କାଳୀନ ନବବର ସାମନ୍ତରାୟ ଓ ଚିନ୍ତାମଣି ବେହେରାଙ୍କର ପ୍ରଭାବ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ସମାଲୋଚନାରେ ବିଶେଷଭାବେ ପ୍ରତିଫଳିତ । ଥେମାଟିକ୍ ବା ବସ୍ତୁଗତ ସତ୍ୟଠାରୁ ସେମାନେ ଐତିହାସିକ ପଛଭୂମିକୁ ଅଧିକ ଅନୁକ୍ଷେପ କରିଥାନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଏକ ବିଭାବ ପଣ୍ଡାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ସହିତ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟତତ୍ତ୍ୱର ସମୀକରଣ ଓ ସମାଧାନ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀବାବୁଙ୍କ ଆଲୋଚନାକୁ ପୁଷ୍ପଳ କରିଅଛି ।

ସାହିତ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ସଂପର୍କରେ ୧୯୭୦ ବେଳକୁ ଜଣେ ଦିଗ୍‌ଗଜ ଲେଖକଙ୍କର ପୁସ୍ତକ ମାତ୍ର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସିଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ ପି.ଜି. ଛାତ୍ରମାନେ ସାହିତ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ନେଇ ସଂକଟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଏହି ଅଭାବକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ଏକ ନକ୍ସା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରନ୍ତି । ‘ସାହିତ୍ୟର ଥିଓରି’ ଏକ ବୃହତ୍ ପରିକଳ୍ପନା ଯାହାର କେତେକ ଅଂଶ ବା କାବ୍ୟ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ସମାଚୀନ ମନେ କରେ । ‘ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ହୃଦୟ ଜଗତର ବ୍ୟାକୁଳତା ମଧ୍ୟ ଅଛି । ମନ ହୃଦୟର ଚିତ୍ ଶକ୍ତିକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାକୁ ଚାହେଁ । ବିଖ୍ୟାତ ସମାଲୋଚକ ହତ୍‌ସନ ଯାହାକୁ ‘ଜୀବନର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି’ କହିଛନ୍ତି । ଜୀବନର ‘ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତା’ ହୃଦୟକନ୍ଦରରେ ନିର୍ଜିପ୍ତ ଭାବରେ ସାଜାତା । ଦେହର ସଂପର୍କ ପରିଦୃଶ୍ୟମାନ ଜଗତ ସହିତ । ଏହି ଜଗତ, ଅନ୍ତର୍ଜଗତକୁ ନିର୍ବେଦ, ନିଷ୍ପନ୍ନ କରିପାରେନା । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଭାଷାରେ ପଲକେ ପଲକେ ପୁଲକିତଠେ । ଅତଏବ ପ୍ରକାଶ, ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଥମ ସତ୍ୟ, ଅନ୍ତର ଅବବୋଧକୁ ରୂପାୟଣ କରିବା ହିଁ ପ୍ରକାଶ ବା ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ।

ସାହିତ୍ୟର ସାମାନ୍ୟ କଥନ ସଂପର୍କରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ମତ; ବିଶ୍ୱଗତ ଭାବ ହିଁ ‘ସାହିତ୍ୟର ପରିଚୟ’ ଆଦୃଗତ ଭାବୋଦ୍ଭାବକୁ ସାହିତ୍ୟ କହିବାର କୌଣସି ସାର୍ଥକତା ନାହିଁ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ନିଜର ଆନନ୍ଦ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ପ୍ରାଚୀନ ବୈଦିକ ମନ୍ତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱପ୍ରାଣତା ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ଏଣୁ ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରେମ ଓ ହିତକୁ ନେଇ ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ, ତାହା ଯଥାର୍ଥ ଏବଂ କାଳଜୟୀ । ଭାବସହ ଭାବର ହୃଦୟ ସହ ହୃଦୟର, ଆଜି ସହ କାଲିର, ଦୂର ସହ ନିକଟର, ପ୍ରାପ୍ତି ସହ ଦାବିର, ବ୍ୟକ୍ତି ସହ ବିଶ୍ୱର ନିବିଡ଼ ବନ୍ଧନର ସାହିତ୍ୟ ହିଁ କାଳଜୟୀ ସାହିତ୍ୟ ।

ସାହିତ୍ୟର ସାମଗ୍ରୀ ବା ପ୍ରକୃତବସ୍ତୁ ବିଷୟରେ ସେପରି ଚର୍ଚ୍ଚା ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଆ

ପୁସ୍ତକରେ ଅଭାବ ଥିଲା । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁ ନିଜର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଓ ଗଭୀର ଅନୁଷ୍ଠାନ ବଳରେ ଆନନ୍ଦବର୍ଦ୍ଧନକ ପରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ତତ୍ତ୍ୱନିଷ୍ଠ ସଂଜ୍ଞା ଓ ସାମଗ୍ରୀ ସଜାଡ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟର ସାମଗ୍ରୀ ହେଲା ଭାବ । ତାଙ୍କ ମତରେ ସାହିତ୍ୟ ଜ୍ଞାନର କଥା ନୁହେଁ ଭାବର । ଏହି କ୍ରମରେ ତାଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟ ହେଉଛି - ସହୃଦୟର ହୃଦୟ ହୁଏ କବିର ସ୍ୱାକୃତି କ୍ଷେତ୍ର । କବିର କବିତା ଓ ତାହାର ଭାବ ପାଇଁ ସହୃଦୟତା ଲୋଡ଼ା । ତେଣୁ ‘ରସିକ ଗ୍ରାହକ’ ର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ପୂର୍ବଜମାନେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି । ଏହାକୁ ଭିତ୍ତିକରି ସଂଯୋଗ ଓ ସଂପର୍କ ସ୍ଥାପିତ ହୁଏ । ‘ଦିଲ୍ ଦେ କରି ଦିଲ୍ ଦେଖୋ’ ର ଭାବାବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୁଏ । ‘ଜୀବନ ବିନ୍ୟାସ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ସତ୍ୟ’ କୁ ସାହିତ୍ୟର ଉପାଦାନ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଏ । କାରଣ ସାହିତ୍ୟ କେବେ ବିଚ୍ଛିନ୍ନତାର କଥା କହେ ନାହିଁ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ଭାଷାରେ ‘ଦୂରକେ କରିଲ ନିକଟ ବନ୍ଧୁ ପରକେ କରିଲ ଭାଇ’ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଏହି ସତ୍ୟର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ । ତାହାରି ମଧ୍ୟରେ ଝରି ଯାଉଥିବା ମାନବିକ ଆବେଦନର ସୁରଭିତ କୁସୁମସମ - ରୂପ, ରସ, ଗନ୍ଧ, ସ୍ପର୍ଶ ଓ ଶବ୍ଦ ଜଗତର ବିଭିନ୍ନ ଉପାଦାନ; ଯାହାକି ଜଟା, ଗୋଡ଼ି ଭିତରେ ସିମେଣ୍ଟ ଭଳି ଯୋଡ଼ି ଦେଇପାରିବ ମଣିଷର ସ୍ୱକାୟ ପୃଥିବୀକୁ ।

ସାହିତ୍ୟର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାହିତ୍ୟକାର ଜାଣିବାର ଅଛି । ତତ୍ତ୍ୱର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ସାହିତ୍ୟର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଜ୍ଞାପନ କରିବାକୁ ଯାଇ ବ୍ୟାପକ ଆଲୋଚନା ଦେଇଛନ୍ତି ଉକ୍ତ ପୁସ୍ତକରେ । ସେଗୁଡ଼ିକ ନିମ୍ନଲେଖ ଧାରଣାରେ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇପାରେ ।

(କ) ସବୁ ସମୟରେ ସାହିତ୍ୟର ଗତିଶୀଳତା ଅର୍ଥପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉ

(ଖ) ସାହିତ୍ୟର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସୁସ୍ଥଚମ କଳା ସୃଷ୍ଟି

(ଗ) ତାହା ଆନନ୍ଦବୋଧ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପରିପ୍ରକାଶ

(ଘ) ସାହିତ୍ୟ ହିଁ ସାହିତ୍ୟର କଥା କହିବ

(ଙ) ମଣିଷପଣିଆର ଉଦ୍ରେକ କରିବା ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟତମ ଲକ୍ଷ୍ୟ

(ଚ) ସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି କଳ୍ପନାର ରସ ରୂପ ସୃଷ୍ଟି

(ଛ) ଏହା ବାର୍ତ୍ତାଦେବ ମାତ୍ର ଉପଦେଶ ଦେବ ନାହିଁ । କାରଣ ନୀତି ଓ ଉପଦେଶମୂଳକ କବିତାକୁ ସେଲି, ଦାନ୍ତେ ଓ ଭ୍ରାଜତେନ୍ ପ୍ରମୁଖ କବି ଗୁଣ୍ୟ ମନେ କରିଛନ୍ତି । ଗୁରୁ ନୀତିସିଦ୍ଧ କି ନୀତିହୀନ - ଏହା ବିଚାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । ପୁସ୍ତକ ସୁପ୍ରଣୀତ କି ନୁହେଁ ତାହା ବଡ଼କଥା ନୁହେଁ, ପ୍ରଣୟନ ଓ ସୃଷ୍ଟି ହିଁ ସାରବସ୍ତୁ । ଏହା ସର୍ବୋପରି

ଉନ୍ନତଭର ସମାଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ସଂଗ୍ରାମରେ ସହାୟକ ହେବା ଉଚିତ । କୋମଡେ (୧୭୮୯-୧୮୫୬) କର ଆପ୍ତ ବାକ୍ୟ ସହ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ କେବଳ ଏକମତ ହୋଇନାହାନ୍ତି, ବରଂ ଦୃଢ଼ଭାବେ ଘୋଷଣା କରନ୍ତି । ସମାଜର ଏକ ନିମ୍ନସ୍ତରରୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନ । ସେ ପକ୍ଷ; ପକ୍ଷରୁ ତାଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ । ଏଣୁ ସମାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରତି ସେ ବେଶ୍ ସଚେତନ । ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସାହିତ୍ୟ ବାତ୍ସଲ୍ୟ କଳା ନୁହେଁ, ଶିଳ୍ପ ଏବଂ ଶାଣିତ ପାଣ୍ଡୁପତ ଅସ୍ତ୍ର । ପ୍ରସଙ୍ଗତଃ ସେ ଖାଲିନ୍ ପ୍ରମୁଖ ରାଷ୍ଟ୍ରନାୟକଗଣଙ୍କ ଉକ୍ତିକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଛନ୍ତି । ଆଦୁର କାରିଗର-ବିଶ୍ୱପ୍ରାଚିର ବିକାଶସାଧନ ସାହିତ୍ୟର ମର୍ମ ଓ ଧର୍ମ ।

ସାହିତ୍ୟ ଭାଷାର ପାଣ୍ଡୁଡ଼ାରେ ବିକଶିତ ହୁଏ । ଏଣୁ ସାହିତ୍ୟର ଭାଷା ନେଇ ବହୁ ବିଜ୍ଞବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କର ମତ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଆସିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଅଭିମତକୁ ଗୌରବ ଦେବା ସହ ନିଜର ମତ ପୋଷଣ କରନ୍ତି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ- କଥିତ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟର ଗୌରବ କିନ୍ତୁ କଥିତ ଭାଷା ସୀମିତ ଭାବଜ୍ଞାପକ । ପ୍ରାଚୀନ ଓ ଆଧୁନିକ ଭାଷା ଉପଭାଷା । ମାନକ (standard) ପୃଷ୍ଠା ଏଗୁଡ଼ିକର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇପାରେ, ମାତ୍ର ଏହା ମୂଳ ପୃଷ୍ଠା ହୋଇ ନ ପାରେ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ବିଭବ ପ୍ରତୀକ । ତାହାହିଁ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିର ସାର୍ବିକ ଉପଯୋଗ ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ।

ସଂସ୍କୃତି ଓ ସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନରେ ଭାରତୀୟ ତଥା ଉତ୍କଳୀୟ ସଂସ୍କୃତି ଆଧାରିତ ସାହିତ୍ୟ ଆମର ନିଜସ୍ୱ । ବିଶିଷ୍ଟ ସମାଜ ବିଜ୍ଞାନୀ ମାକ୍‌ଆଇଭରଙ୍କ ଭାଷାରେ What we are is culture । ଏହା ଆମର ସାମଗ୍ରିକ ପରିଚୟ । ନିଜ ପରିଚୟ ଭୁଲି ଯେଉଁ ସୃଷ୍ଟି ମୁଣ୍ଡ ଟେକେ, ତାହା ମରୁଭୂମିର କାକଟସ । ଭାରତୀୟ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ସଂସ୍କୃତି କେବଳ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚିନ୍ତନକୁ ସ୍ୱୀକାର କରେ । ଆଦର୍ଶବାଦୀ ବିଚାର ଭିତରେ ବାସ୍ତବତାର ନିରାକ୍ଷଣ ସର୍ବାଦୌ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ କହନ୍ତି - 'ସଂସ୍କୃତି ଭିତ୍ତିକ ଚିନ୍ତାଧାରାଗୁଡ଼ିକ ବାସ୍ତବତା ଅଭିମୁଖୀ । ତୁଳୁରୁ ମହତକୁ ଅଲଗା କରିବା ଏବଂ ଅଲଗା କରି ଦେଖିବା ପ୍ରକାର ଦାୟିତ୍ୱ । କୁକୁର ଓ ମହାଦେବ ଭିତରେ କୁକୁର ତୁଳୁ, ତାହାର ସ୍ଥାନ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କିନ୍ତୁ କେତେକ ଭାବପ୍ରବଣ ବ୍ୟକ୍ତି କହନ୍ତି କୁକୁର ଭିତରେ ସ୍ଥାନ ଅଛି, ଆଦୁ ବି ଅଛି, ଏଣୁ ସେ ପରିତ୍ୟଜ୍ୟ ନୁହେଁ । କୁକୁର ଜୀବ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧାଶାଳ ହେବା ଏବଂ ବୁଢ଼ାକୁତାକୁ ଦେଇପିଣ୍ଡକୁ ନେବା ମୂର୍ଖତା ।

ପ୍ରାଚୀନ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ମାଧ୍ୟମରେ ଆଧୁନିକତାର ଉପଲବ୍ଧି ଏକାନ୍ତ ଜରୁରୀ । ଆଧୁନିକତାର ଦୃଢ଼ ଦେଇ ପ୍ରାଚୀନତ୍ୱର ଉଚ୍ଛେଦ କରାଯାଇପାରେ ନାହିଁ । ପ୍ରାଚୀନ ସ୍ୱାକୃତିରେ ବସୁନ୍ଧିଷ ଗମନଶାଳତାକୁ ଆମସ୍ତେ କରିବା ତତ୍କୁର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କର

ପରାମର୍ଶ । ସେ ମାନସ ସ୍ତରରେ ଓଡ଼ିଆ ସଂସ୍କୃତି ତଥା ଜଗନ୍ନାଥ ପ୍ରାତିରେ ନିଜକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଦେଇଥିଲେ । ମନମଧ୍ୟରେ ମୂଳତଃ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଭିତ୍ତିକରି ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ଦିଗରେ ମନୋନିବେଶ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସୃଷ୍ଟିସମୂହରେ ସଂସ୍କୃତିର ଏକ ଅନ୍ତଃସ୍ୱରର ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଶୁଣାଯାଏ ।

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ (୧୮୦୩ - ୧୯୨୦)

୧୮୦୩ ମସିହାର ଶେଷଭାଗ ଅର୍ଥାତ୍ ଅକ୍ଟୋବର ଓ ଡିସେମ୍ବର ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ଡଗଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀ କଟକ, ପୁରୀ ଓ ବାଲେଶ୍ୱର ଅଧିକାର କରିବା ଫଳରେ ମରହଟ୍ଟା ଶାସନର ବିଲୋପ ଘଟେ । ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା ଓଡ଼ିଶା ସବା ପଛରେ ଗଂରେଜ ଶାସନାଧୀନ ହେଲା । ବ୍ୟବସାୟିକ ପ୍ରତିଷ୍ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପନର ଅନିବାର୍ତ୍ତ ଲାଳସା । ନିଜ ହାତକୁ ଶୁକୁ ନେବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ପରେ ସେମାନେ ଶିକ୍ଷାର ପକ୍ଷ ବିସ୍ତାରରେ ପ୍ରୟାସୀ ହେଲା । ୧୮୩୫ ରେ ଗଂରାଜୀ ଭାଷା ଶିଖାର ଶିକ୍ଷିତମାନଙ୍କୁ କରାଗତ କରିବା ଥିଲା ପ୍ରାଥମିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ବାଣିଜ୍ୟ, ବ୍ୟବସାୟ ସହିତ ଶାସନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଅଭିଜ୍ଞାତ ଶିକ୍ଷିତବର୍ଗ ନିୟୋଜିତ ହୋଇପାରିବେ । ନାନା ବିଚାରବିମର୍ଶ ଫଳରେ ଆମ ଦେଶର ଲୋକେ ଗଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କଲେ । ରନବିଂଶ ଶତକର ଦ୍ୱିତୀୟାର୍ଦ୍ଧ ଓଡ଼ିଆ କାବି ପାଇଁ ଉଦ୍ଭିସନ୍ଧି କ୍ଷଣ ଥିଲେ ହେଁ, ଏହି ସମୟ ଯେ ନବ ଜାଗରଣର ସୁପ୍ରଭାବ ଥିଲା, ଏଥିରେ ସଂଦେହ ନାହିଁ ।

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସର୍ଗର ଭିତ୍ତି ଅଧ୍ୟାୟରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗର ବିଶ୍ଳେଷଣ ବାଢ଼ିଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରି ଚାକିରୀ ପାଇବାର ପ୍ରଲୋଭନ ଓଡ଼ିଶାର ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ଦାସତ୍ୱରେ ବରଣ କରିନେଲେ ମଧ୍ୟ ମାନସିକ ସ୍ତରରେ ସେମାନେ ଉଚ୍ଚଜାତ୍ୟ ଭାବକୁ ବଳି ଦେଇନଥିଲେ । ମାତୃଭୂମି ଓ ମାତୃଭାଷାର ଆହ୍ୱାନ ସତେ ଯେପରି ବାରମ୍ବାର ତାଙ୍କୁ ବ୍ୟଥିତ କରୁଥିଲା ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟରେ ରେନାସାନ୍ସ ନବଅଭ୍ୟୁଦୟର ସତ୍ୟ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆଲୋଚନା ଉକ୍ତ ଅଧ୍ୟାୟକୁ ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଦେବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛି । ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ହେଲା; ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଯୁରୋପୀୟ ରେନେସାନ୍ସ କର୍ମଧାରାର ଅନୁରୂପ ପଦକ୍ଷେପ ଓଡ଼ିଆ କବିତା ଅନୁରୂପ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି କୁ ଦେଇଛି । ପ୍ରଭାବ ସ୍ୱାଭାବିକ ରୀତିରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହେଲା । “ପଶ୍ଚିମ ଦିଗନ୍ତରେ ସମୃଦ୍ଧ ଜ୍ଞାନ ପ୍ରବାହରେ ଦେଶୀୟ ଅଭିରୁଚିକୁ ପରିପୁଷ୍ଟ କରି ସେଥିରେ ଆପଣାକୁ ଏକ କରି ଦେବା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ଆମ ଦେଶରେ ଏତିକି ବେଳେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ।” ପଞ୍ଚଦଶ

ଶତାବ୍ଦୀର ଦ୍ଵିତୀୟାର୍ଦ୍ଧରେ ଜଂରେଜୀ ମାନସ ଯେପରି ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାବ ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତି ଲୋଡ଼ିଥିଲା, କିମ୍ବା ଆପଣା ରାଜ୍ୟରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣି ଅପର ଜାତିର ଉଚ୍ଚାଙ୍ଗ ଅବଦାନରେ ନିଜକୁ ସମୁନ୍ନତ କରିବା ପାଇଁ ଯେପରି କର୍ମଚତୁର୍ପରତା ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା, ସେହିପରି ଆଗ୍ରହ ଓ କର୍ମାବେଶ ଜନବିଂଶ ଶତକରେ ଓଡ଼ିଆ ମାନସରେ ଦେଖାଦେଉଥିଲା ବୋଲି ତଃ ନାୟକ ଯୁକ୍ତି ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ଏକ ଜାତି ତାହାର ଆଦୃ ପରିଚୟ ପାଇଁ ଜତିହାସର କୋଣାନୁକୋଣ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରେ । ରେନେସାଂର ଆଦିକ ଆହ୍ୱାନ ଥିଲା; ଭାଷା ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି ସଂପାଦନ ଲାଗି ଅକୁଣ୍ଠ ବ୍ୟଗ୍ରତା । ତତ୍ପର ନାୟକ ବିଶିଷ୍ଟ ଚିନ୍ତାନାୟକ ଚେକି (Cheke) କହନ୍ତି ; “ଆମ ଭାଷା ଶୁଦ୍ଧ, ଅବିମିଶ୍ଟ ଓ ନିରୋକ୍ତା ହୋଇ ଲିଖିତ ହେବା ମୋର ମତ । ଅନ୍ୟ ଭାଷାରୁ ଉଧାର ଆଣିବାକୁ ଯଦି ସତର୍କ ସୃଷ୍ଟି ଦିଆନଯାଏ, ତା’ ହେଲେ ପରିଶୋଧନ ନ କରି ବରମ୍ଭାର ଉଧାର ଆଣିବାର ଲାଳସା ନିଜ ଭାଷା ପ୍ରତି ବିପରି ହେବ ।”

ଅନ୍ୟ ଭାଷାର ଅନ୍ଧ ଆମଦାନୀ ବିରୋଧରେ ଜଂରେଜୀ ପ୍ରଜ୍ଞା ସାଧକଙ୍କ ଭଳି ଗତ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆନ୍ଦୋଳନ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ମର୍ମରେ ଉତ୍କଳ ଦାସିକାର ସଂପାଦକ ଗୌରୀଶଙ୍କର ବି ଲେଖିଥିଲେ - “ଗ୍ରନ୍ଥକର୍ତ୍ତାମାନେ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାରେ ଶିକ୍ଷିତ ହୋଇ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷା ଅନୁବାଦ କରିବା ସମୟରେ ଅନେକ ବଙ୍ଗଳା ଶବ୍ଦ ଓ ଭାବ ପ୍ରକାଶକୁ ଉତ୍କଳୀୟ ମନେ କରନ୍ତି । ସୁତରାଂ; ତଦ୍ଭାରା ଉତ୍କଳ ଭାଷାର ଅନେକ କ୍ଷତି ହୋଇଅଛି ।” ରେନାସାଂର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ - “ସ୍ଥିତିଶୀଳ ଓ ସଂସ୍କାରଶୀଳ ମଣିଷଙ୍କର ଏକ ସଂଘର୍ଷ । ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି ଏହି ସଂଘର୍ଷରେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଆସିଅଛି । ଏଠାରେ କବିବର ରାଧାନାଥଙ୍କର ବସନ୍ତ ବର୍ଷନାକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରାଯାଇପାରେ -

ଅତି ନିଦାରୁଣ କାଳ ଶୀତରତ୍ନ

ଧରା ଛାଡ଼ି ଛାଡ଼ି ନାହିଁ

ପଲ୍ଲବ ପାଟଳ ମଧୁ ରତୁରାଟ

ଧରା ମାଡ଼ି ମାଡ଼ି ନାହିଁ ।

ଏଠାରେ ସ୍ଥିତିଶୀଳ ସ୍ଥିତି ଓ ସଂସ୍କାରଶୀଳ ଗୋଷ୍ଠୀର ଏକ ଦ୍ଵନ୍ଦ୍ଵାତ୍ମକ ଚିତ୍ର ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଛି । ବାହ୍ୟର ପ୍ରକୃତି ଭିତରେ ଅନ୍ତଃ ଚେତନାର ସ୍ଵର ରେନାସାଂ । ରାଧାନାଥ କାବ୍ୟ ମହାଯଜ୍ଞର ଆଦି ଅଗ୍ନିହୋତ୍ରୀ ଏବଂ ତାଙ୍କର ସମଗ୍ର କାବ୍ୟ ପରିସର ମଧ୍ୟରେ ନବ ଜାଗରଣର ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରତିଫଳିତ । କିନ୍ତୁ ସ୍ଥିତିଶୀଳମାନେ ଏହାର ଘୋର

ପ୍ରତିବାଦ କରିଥିବାରୁ ଉଞ୍ଜି ଓ ରାଧାନାଥ ପଟ୍ଟନାୟକ ମଧ୍ୟରେ ଆଦର୍ଶଗତ ଦ୍ଵନ୍ଦ୍ଵର ସୂତ୍ରପାତ ଘଟିଥିଲା । ‘ଗନ୍ଧଧନୁ’ ଓ ‘ବିକ୍ରମ’ର ବିତର୍କରେ ଉଞ୍ଜି ଓ ରାଧାନାଥଙ୍କର ଲଢ଼େଇ ହୋଇଥିଲେ ବି ରାଧାନାଥଙ୍କର ନବଚେତନାର ଗତିପଥ ଅବରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ପାରି ନ ଥିଲା । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ‘କାବ୍ୟଶିଖରା’ ଅଧିକାର କରିଥିବା ପ୍ରାଚୀନମାନଙ୍କୁ ସେଇ ସ୍ଥାନ ଡାକ କରିବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ ଜଣାଇଛନ୍ତି ।

ତତ୍କାଳୀନ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ନବଜାଗରଣ ପ୍ରସଙ୍ଗଟି ତାଙ୍କର ‘ଆଲୋଚନା ପତ୍ର’ ରେ ମଧ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ନନ୍ଦକିଶୋର ନବଚେତନାର ଏକନିଷ୍ଠ ତାପସ ଭାବେ ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ ହେବା ସହିତ ଲେଖୁଛନ୍ତି -

ପାହିଁଛି ବିଷାଦ ରଜନୀ ଉଠଇଁ ଉଠଇଁ

ହୃଦୟେ ଧରିଣ ନବୀନ ଆଶା ନବୀନ ବଳ

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ବିଜ୍ଞାନ ଅମୃତ ପିଇ କୋଟି ନନ୍ଦନ

ତୋ ଦକ୍ଷା ଫେଡ଼ିବେ ଏଣିକି ଲଭି ନବଜୀବନ (ଭାରତୀ ଉଦ୍‌ବୋଧନ)

ରାଧାନାଥ ମୁଗ୍ଧରେ ପରମବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଜାତୀୟତାର ଶଙ୍ଖବାଦନ ଏବଂ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଭାବକୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ନବ୍ୟରୂପଦାନ । କାରଣ ତାହା ଏକ ଆଧୁନିକ କାବ୍ୟ ସର୍ଜନାରେ ସଜ୍ଜିତ ହେବ ।”

ରାଧାନାଥଙ୍କ ସହିତ ଫକୀରମୋହନ, ମଧୁସୂଦନ ଓ ନନ୍ଦକିଶୋର ଆଦି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବର ଦ୍ଵାରଦେଶ ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରିଥିବା ସପକ୍ଷରେ ଅବଧାରିତ ସତ୍ୟକୁ ତତ୍କାଳୀନ ନାୟକ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ପରବର୍ତ୍ତୀ ପରିଚ୍ଛେଦଗୁଡ଼ିକରେ ଉଦାହରଣ ଓ ପ୍ରତିଫଳନର ବିପୁଳାୟତନ କ୍ଷେତ୍ର ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । ତାହାର ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଚର୍ଚ୍ଚଣ ଚର୍ଚ୍ଚା ଅନାବଶ୍ୟକ ।

ଏହି ପୁସ୍ତକରେ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ ତଥ୍ୟ ଓ ସତ୍ୟର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ମୁକ୍ତିସଙ୍ଗତ । ଯାହା ଅନ୍ୟ ପୂର୍ବ ଆଲୋଚକମାନଙ୍କ ନଜରର ଉଡ଼ାଳରେ ରହିଯାଇଥିଲା; ସେଗୁଡ଼ିକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସୁନାର ଫସଲ ହୋଇ ଦେଖାଦେଇଛି । ଭାଷା - ସାହିତ୍ୟର ଚର୍ଚ୍ଚା ଲାଗି ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିବା ଅଧିବେଶନ ଓ ସେମାନାରମାନଙ୍କରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ଅଭିଭାଷଣଗୁଡ଼ିକୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ଯତ୍ନରେ ସାଜି ରଖି ‘ଆଲୋଚନା ପତ୍ର’ ସଂକଳନରେ ନାମକ ଦାଖଲ କରିଛନ୍ତି । ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଏହି ସଚେତନତାର ଅଭାବ ଦେଖାଯାଇଥାଏ । ଭାଷଣଗୁଡ଼ିକ ଶବ୍ଦର ଲହରୀରେ ଭାସିଯାଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ତତ୍କାଳୀନ ନାୟକ ଉତ୍ତର ଦାୟାଦମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସାରସ୍ଵତ ସଂପଦ ଭାବି ଏହାକୁ ସାଜି ରଖିଥିଲେ । ଏହି

ସଂକଳନର ‘ମୁଖଶାଳା’ ରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି - ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାର ଫଳାଫଳ ତତ୍ତ୍ୱଶାତ୍ର ଧରାପଡ଼େ ନାହିଁ, ଭଲ ମନ୍ଦର ଧାରଣା ଆସିପାରେ । କିନ୍ତୁ ଏଗୁଡ଼ିକର ମୂଲ୍ୟାୟନ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ସୁନ୍ଦର ଧାରଣା ସୃଷ୍ଟି କରିପାରେ ।

ଉକ୍ତ ସଂକଳନରେ ପନ୍ଦର ଗୋଟି ମନନଶୀଳ ପ୍ରବନ୍ଧ ସ୍ଥାନିତ । ଏହାର ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ ଦୁଇ ଭାଗ କରାଯାଇପାରେ । ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନ ମଣିଷର ଜୀବନ ଓ ଜିଜ୍ଞାସାର ପରିଧି । ଆଧୁନିକତାର ଦର୍ଶନ, ସାହିତ୍ୟର ଭାଷ୍ୟ, ସାଧାରଣତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଇତିହାସକୁ ଝଙ୍କାରର ଅବଦାନ, ଜାତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ଭାଷ୍ୟ ସାଂପ୍ରତିକ ଜୀବନ ଓ ସାହିତ୍ୟ, କବିତା ପାଇଁ ସପ୍ତମ ଦଶକର ଘୋଷଣା, କବିତା ଚର୍ଚ୍ଚାର କଳା, ଭାଷାତରର ଭାଷ୍ୟ, ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ବ୍ୟକ୍ତି- ବିଶ୍ୱ ଓ ବହିର୍ବିଶ୍ୱର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂଗଠନ । ଆଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ମାନସ-ପ୍ରସୂତ -ଚିନ୍ତା ଚେତନାର ଉତ୍ତରଣ । ଏହିପରି ଭାବନିଷ୍ଠ ଆଲୋଚନା ୭୮-୭୯ ମସିହା ପୂର୍ବରୁ କେହି ଲେଖିଥିଲା ଭଳି ମନେ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହା ସମୟୋଚିତ ଚିନ୍ତାଧାରାର ଅଭୂତପୂର୍ବ ପରିପ୍ରକାଶ ।

ଦ୍ୱିତୀୟରେ କବି ବାସ୍ତାନିଧି, କବି ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଉକ୍ତିକବିତା, ଉଞ୍ଜ କାବ୍ୟ - କବିତାରେ ମାନବ ରୂପ, ଗଙ୍ଗାଧର; କବି ଓ ମଣିଷ କବି ଉପେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ (ତ୍ରିପାଠୀ) ଜର ସାହିତ୍ୟିକ ଅବଦାନ, କାବ୍ୟର ଗାଠନିକ କଳା, ଏବଂ କବି ଜୀବନର ଅପୂର୍ବ ପ୍ରଜ୍ଞାର ଉଲ୍ଲେଖ ଏହି ନିବନ୍ଧାବଳୀରେ ନିହିତ ଥିଲେ ହେଁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଆଲୋଚନାର ଶୈଳୀ ଓ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଭାର ପ୍ରତିଭୁ ଅଟେ । ପାରମ୍ପରିକ ଜାତୀୟରେ ନୂତନ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଓ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଏହି କବି ମନିଷୀମାନଙ୍କର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକଟ କରିବାରେ ସଫଳ ହୋଇଅଛି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏ ବାବଦରେ ପାଠ୍ୟ, ପାଠକଙ୍କୁ ତଥା ପୁସ୍ତକମାନଙ୍କରେ ଅଜ୍ଞବହୁତ ଧାରଣା ପାଠକମାନଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରିଛି ।

ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟରୁକ୍ତ ଆଲୋଚନାରେ ରହିଛି ପାଠକୀୟ ଉତ୍ତରଣ ଓ ବିତର୍କର ବହୁତ ବାର୍ତ୍ତା । ଆଧୁନିକତା ସଂପର୍କରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ମତବ୍ୟ ଅତୀବ ଉଚ୍ଚ ଚିନ୍ତନୀୟ ସ୍ତର । ଗଭୀର ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେ ଦେଖିଛନ୍ତି ଦୁଇଟି ବିଚାରକୁ । ସାଂପ୍ରତିକତା ଓ ଆଧୁନିକତା ଖୋଟିଏ ଶିବିରରେ ଆଶ୍ରିତ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶର ବାସିନ୍ଦା, ସେ ସଂପର୍କରେ ଆମର ଅନେକ ଜିଜ୍ଞାସା ଆଜପାରେ - ‘ସଭ୍ୟତା ହେଉଛି ମଣିଷର ଭୌତିକ ଆବରଣର ରୂପମାତ୍ର । ସଂସ୍କୃତି ହେଉଛି ମାନବ ଇତିହାସର ଏକ ଆଦୃକ ସଂପଦ । ଟି.ଏସ୍. ଲାଲିୟଟ୍ କହନ୍ତି - ସଂସ୍କୃତି ହେଉଛି ଏକ ଅକ୍ଷୟ ଚେତନା, ଯାହା ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରିଜାତିର ସ୍ଥିତିକୁ ଧରି

ରଖେ ।” ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ସାଂସ୍କୃତିକ ଚେତନାର ଭରାଳ ତରଙ୍ଗ ଖେଳୁଥାଏ । ଆଧୁନିକତା ବୋଲି ଯାହାକୁ କୁହାଯାଇଛି, ତାହା କେତେଜଣ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ଲେଖକ ବା ମନିଷୀଙ୍କର ଆବର୍ଷର ପ୍ରଖ୍ୟାପନ । ସାହିତ୍ୟ କିପରି ଆଧୁନିକତାକୁ ପରମ୍ପରା ଭିତରୁ ପୃଥକ୍ କରିପାରିଛି, ତାହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ଫରାସୀ ବିପ୍ଳବ ପରର ସୃଷ୍ଟିରୁ ଭବ୍ୟ କରାଯାଇଛି । ଫରାସୀ ବିପ୍ଳବ ପଛରେ ନାଟ୍ୟକାର ବିଓ ମାରିସିସ୍କର ନାଟକ ‘ଦି ମ୍ୟାରେକ୍ ଅଫ ଫିଗାରୋ’ (୧୭୭୮-୮୪), ‘ଦି ବାରବର ଅଫ ସେଭିଲ’ (୧୭୭୫) ରୟାଲ ପ୍ୟାଲେସରେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହେବାପରେ, ନାଟକର ସାଜସଜ୍ଜା ଓ ସଂଳାପରୁ ବିପ୍ଳବ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଫିଗାରୋର ସଂଳାପ - “Because you are great lord, you think you are a great genius - Nobility, fortune, rank, place all that makes you so proud xxx otherwise, a rather ordinary man.” । ଆଧୁନିକତା ଏକ ଆଶୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ, ଏକ ବିପ୍ଳବର ଝଞ୍ଜା ଓ ମାନସିକତାର ତାବୁ ଆଲୋଡ଼ନ । ଏହାର ପ୍ରଭାବ ସମାଜର ଗତିପଥକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ଆସିଛି ଜୀବନର ଚଳଣିରେ ଓ ସମାଜର ସୁଠତା ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ବିପ୍ଳବର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ଫରାସୀ ବିପ୍ଳବ ଓ ମାର୍କସଙ୍କ ସାମ୍ୟବାଦୀତ୍ବ ଆଧୁନିକତାର ମୂଳପୁଞ୍ଜି ।

ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ସମାଜବାଦୀ ବାସ୍ତବତାର ଜନକ ଗର୍ବାଙ୍କ ‘ମଦର’ ଉପନ୍ୟାସର ଚିତ୍ରାଙ୍କନ କରିଛନ୍ତି । ବିପ୍ଳବ କେବଳ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଧାରାଙ୍କ ସଜ୍ଜାନ ମୂଳରେ ହୁଏ ନାହିଁ, ହୁଏ ଚେତନାର ଉନ୍ମେଷ ଫଳରେ । କାରଖାନାରେ ବିରତି ଘଣ୍ଟି ବାଜିଲେ ଶ୍ରମିକ ଖାଇବାକୁ ଯାଆନ୍ତି । ଠିକ୍ ଏତିକିବେଳେ ପାଉଁର ମା’ ପାଉଁର ପାଇଁ ଝୁଡ଼ିରେ ଖାଦ୍ୟ ଧରି ଆସିଥାଏ । ପୁଅକୁ ଖାଇବାକୁ ଦେଇସାରି ଝୁଡ଼ିରୁ ବିପ୍ଳବର ପ୍ରଚାର ପତ୍ର ବାଣ୍ଟିଦିଏ । କ୍ରମଶଃ ଏକକଥା ପଦାକୁ ଗଲା, କାନକୁ ଶହେକାନ ହେଲା, ପାଉଁର ମା’କୁ ଅତ୍ୟାଚାର ବରଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଛି, ଜାରଙ୍କ ବନ୍ଦନ ଓ କଷଣରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇ ନାହିଁ, ତାହାରି ରକ୍ତରେ ମାଟି ରଞ୍ଜିତ ହୋଇଛି କିନ୍ତୁ ବିପ୍ଳବ ତେଜିଉଠିଛି । ପାଉଁର ମା’କୁ ହରାଇ ଭାବ ପ୍ରବଣ ନ ହୋଇ - ଦେଶ ମୁକ୍ତି ଲାଗି ଶକ୍ତି ସଞ୍ଚୟ କରିଛି । ଏହିଭଳି କୁଆର ଆସେ, ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମାଜ ସାଂସ୍କୃତିକ ଚିହ୍ନରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୁଏ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଚିନ୍ତାମୂଳକ ଆଲୋଚନାରେ ସମସ୍ୟା ଓ ସମାଧାନର ପରାମର୍ଶ ଦେଇ ‘ଆଲୋଚନା ପତ୍ର’ କୁ ଏକ ମୌଳିକ ସ୍ଥିତିରେ ପହଞ୍ଚାଇଅଛନ୍ତି ।

ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟରେ ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ମୌଳିକ ଏବଂ ପ୍ରାଚୀନ ।

ତକ୍କର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କର ଅନେଷା ଓ ଗଭୀର ଜ୍ଞାନର ପରିଚାୟକ ‘ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ’ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଚରଣାର ବିନ୍ଦୁରେ ଏହି ସୃଷ୍ଟିକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବା ସହିତ ଆତ୍ମନିବେଦନ କରିଛନ୍ତି -

“ପ୍ରେରଣାର ଉତ୍ସ ପ୍ରଭୁ !

ଭାବମୟ ଦୃଷ୍ଟିର ପ୍ରତୀକ

ତୁମେଇ ପ୍ରେରକ ଶକ୍ତି,

ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ପ୍ରକାଶ ଆଲୋକ

ତୁମ ଋତ୍ନା, ଫଳେ କ୍ଷଣେ

ଲିଭିଯାଏ, ଗୋଟି ଗୋଟି ଆଶଙ୍କାର ଦାଗ ଏ”

x x x

କୃପାରେ ଦେଇଛ ଯାହା

ଅକିଞ୍ଚନ ଚିତ୍ତେ ଜାଗୁ

ଅମଳିନ ଅମୃତ ଅଭୟ ।”

ମୁଖଶାଳାରୁ ମଖଶାଳାର ଧାରଣା କରିଛୁଏ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ନାମର ଯଥାର୍ଥତା ଶ୍ରୀ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଜଗନ୍ନାଥ ପ୍ରାଣତାରୁ ଜଣାପଡ଼େ । ଅଖଣ୍ଡ ବିଶ୍ୱାସ ତାଙ୍କର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଠି । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିରେ ଏକା ବିଭୁ ପ୍ରୀତି ପ୍ରତିଫଳିତ । ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ଉପରେ ଆଲୋକପାତ କୃତିତ ଲେଖକ କରିଛନ୍ତି । ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ମନୁନ କରିବା ବିଶେଷକରି ସଂସ୍କୃତାଧ୍ୟୟନ କରି ରସ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଆୟାସସାଧ୍ୟ ।

ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରଚଳିତ ମତଗୁଡ଼ିକୁ ପାରମ୍ପରିକ ବିଶ୍ଳେଷଣ ସୂତ୍ରାନୁସାରେ ନାନା ପ୍ରକାର ବିଚାର କରାଯାଇଅଛି । ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ “ଲଳିତ ବିସ୍ତର” ଗ୍ରନ୍ଥରେ କାବ୍ୟ-କରଣ ହେଉଛି କାବ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରର ସ୍ୱଗୋତ୍ରୀୟ । ‘କାବ୍ୟ ହେଉଛି - କବି ଚିତ୍ତର ରସୋପମ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ।’ କବିର ଅକ୍ଷର ପ୍ରତିମା ଏଇ କାବ୍ୟକୁ ଅନେକେ ମାନବ ଜୀବନ ଓ ବିଚିତ୍ର ସୃଷ୍ଟି ସୁଷମାର ବିଶଦ ସମାକ୍ଷା ରୂପେ ଅଭିହିତ କରିଥାନ୍ତି । ଦଶମ ଶତକର କବି ରାଜଶେଖର, ତାଙ୍କର କାବ୍ୟ ମାମାଂସା ଗ୍ରନ୍ଥରେଏକ କାଳ୍ପନିକ କାହାଣୀ ଛଳରେ କହିଥିଲେ - ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ପୁତ୍ର ହେଉଛନ୍ତି, କାବ୍ୟ ପୁରୁଷ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଧର୍ମ ପତ୍ନୀ ସାହିତ୍ୟ ବିଦ୍ୟାବଧୂ - ଏମାନଙ୍କର ସହାବସ୍ଥାନରେ ସାରସ୍ୱତ ପରିବାର ଏବଂ କାବ୍ୟ ସାରସ୍ୱତ ପରିବାରର ଅଙ୍ଗ । କାବ୍ୟର ଭାବ ଓ କଳା ଦୁଇଟି ପ୍ରଧାନ ଦିଗ । ମନନଶୀଳ କବି ସମାଧିସ୍ଥ ହେଲେ କାବ୍ୟ ଅବତରିତ ହୁଏ । ଅଧ୍ୟବସାୟ ଦ୍ୱାରା ଜ୍ଞାନୋଦ୍ବେକ ଘଟେ ।

ପ୍ରତିଭା ସହିତ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଏକାଭୂତ ହେଲେ ପ୍ରତିଭାର ଉନ୍ନେଷ ଘଟେ ବା ମୁକୁଳିତ ହୁଏ । ପ୍ରତିଭା ସଂପର୍କରେ ଡକ୍ଟର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଭିନ୍ନ । କାରଣିତ୍ରୀ ପ୍ରତିଭା ଓ ଭାବଯିତ୍ରୀ ପ୍ରତିଭା ମଧ୍ୟରୁ କାରଣିତ୍ରୀ ପ୍ରତିଭାକୁ ସହଜା ବା ପୂର୍ବଜନ୍ମଜିତ, ଆହାର୍ଯ୍ୟା ଅର୍ଥାତ୍ ଜନ୍ମ ଜନ୍ମଜିତ ଏବଂ ଔପଦେଶିକା ବା ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନସମୂତ କାବ୍ୟକଳା ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣିତ । କବିତା ସୃଷ୍ଟି ହେବାର ଲଳିତ ଲଗ୍ନରେ ‘ଆତ୍ମସୃଷ୍ଟ ସ୍ୱୟଂବୁର’ ଏକ ଜଗତକୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କରେ । କବି ଆତ୍ମସ୍ଥ ହୁଏ, ଆପଣା ରୂପ ଓ ସରାକୁ ଖୋଜିପାଏ ।

କାବ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନ ଓ ନୀତିବାଦୀ ବିଚାର ଅଧ୍ୟାୟରେ ଡକ୍ଟର ନାୟକ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କର ମତୋଦ୍ଧାର ସହ ନିଜର ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ରଖିଛନ୍ତି । ନାଟ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରଣେତା ଭରତ ମୁନି ଓ ଭୀମହଳ ମତରେ କାର୍ତ୍ତି ବା ଯଶଃ ପ୍ରାର୍ଥା ହେବା ହିଁ ଫଳଶ୍ରୁତି । କାର୍ତ୍ତି ବିଷ୍ଣୁର ସହ ଧନାର୍ଜନ, ବିପଦରୁ ରକ୍ଷା, ଅସାଧାରଣ ଆନନ୍ଦ ଭୋଗ ଏବଂ ମନୋବାଞ୍ଛିତ ଫଳପ୍ରାପ୍ତି ହେଉଛି କାବ୍ୟର ବିଶିଷ୍ଟ ପ୍ରୟୋଜନ । ନୈତିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ଅନୁଗାମୀ - ସତ୍ୟ-ଶିବ-ସୁନ୍ଦର ଚେତନାର ଉଦ୍‌ବୋଧକ ହେଉଛି କାବ୍ୟ । ନୈତିକତାର ଉନ୍ନତି ସାଧନ, ବୁଦ୍ଧି ଓ ମାନସିକତାର ବିକାଶ କାବ୍ୟର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମଧ୍ୟ । ଲୌକିକ ସୁଖ ଓ କାବ୍ୟିକ ଆନନ୍ଦ ଉପରେ ଆଲୋକପାତ କରି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁ ନୂତନ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ଦିଅନ୍ତି । “ଆନନ୍ଦର ଜନକ ପ୍ରାଣ, ପ୍ରାଣକୁ ନ ବୁଝିଲେ ଶରୀର ଜହ୍ନଜାଲ ଭିତରେ ବନ୍ଧା ହୋଇ ଗଲେ ଆନନ୍ଦ ଆମକୁ ଧରା ଦିଏ ନାହିଁ (ପୃ-୪୨) ବସୁବୀଦ୍ୟା ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକବାଦୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆନନ୍ଦର ଅର୍ଥ ପରସ୍ପର ବିପରୀତ ମୁଖା । ଜାହିରବାସନା ପୂର୍ଣ୍ଣକରେ ଜଡ଼ବାଦୀ ବିଚାର । ଏହା ସୁଖ ମାତ୍ର ଆନନ୍ଦ ନୁହେଁ । ହୃଦୟ, ବୁଦ୍ଧି ଓ କଳ୍ପନାକୁ ଆନନ୍ଦ ପରିପୁର୍ବିତ କରେ, ତାହା ଚେତନାର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁଙ୍କର ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟ ପରମ୍ପରାରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଚେତନା ସମ୍ୟକ ବିଶ୍ଳେଷିତ । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଆଦିବ୍ୟାଖ୍ୟାକାର ଭାବରେ ମାନ୍ୟକରି ଶ୍ରୀ ହର୍ଷକୁ ଗୌରବ ଦିଆଯାଏ । ପ୍ରସଙ୍ଗତଃ, ଡକ୍ଟର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ଯୁରୋପୀୟ ଲେଖକମାନଙ୍କର ଏସ୍ଥେଟିକ୍ସ ଭାବକୁ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟକଳାର ନନ୍ଦନତରୁ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଖ୍ରୀ ୧୭୩୫ ରେ ଜର୍ମାନ ଦାର୍ଶନିକ ବୋମଗାର୍ଟେନ ଏସ୍ଥେଟିକ୍ ଶବ୍ଦଟି ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ ଏବଂ ୧୭୫୦ ମସିହାରେ ‘ଏସ୍ଥେଟିକ୍ସ’ ନାମକ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରଣୟନ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପରେ ଜର୍ମାନୁଏଲ୍ କାଣ୍ଟ (୧୭୨୪ - ୧୮୦୪) ତ୍ରାନ୍ସଡେଣ୍ଟାଲ ଏସ୍ଥେଟିକ୍ (Transdental aesthetic) ର କଥା ଉଠାଇଥିଲେ; ଯାହାର ଅର୍ଥ ନିର୍ବିକଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟୋପଲବ୍ଧି । ଅର୍ଥାତ୍ ଯେତେବେଳେ ବିଷୟାସଙ୍ଗେ ବିଷୟର ସାମ୍ନିୟ ଘଟେ ଏବଂ ବିଷୟାଠାରେ ବିଷୟର ପ୍ରତୀତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ ଦିଶେ; ସେତେବେଳେ ନାନ୍ଦନିକତା

ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ । (ପୃ. ୪୮) କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଏହି ବ୍ୟାଖ୍ୟାକୁ ଆଉଟିକେ ଆଗେଇ ଦେଲେ ‘ଶିଳାର’କୁ ସ୍ମରଣ କରିବାକୁ ହୁଏ । ବିଷୟ ଅଭିମୁଖୀ ଓ ବାସ୍ତୁ ଧାରଣ ପ୍ରତ୍ୟାସମୁଖୀବୃତ୍ତିର ସ୍ଥିତି ଅଭିନ୍ନ । ଏଇ ଦୁଇଟି ପ୍ରବୃତ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଏକମ୍ବ ପ୍ରାପିତ ହେଲେ ସୃଷ୍ଟିର ଫୁଲ ଫୁଟେ ।

ତାଙ୍କର ନାୟକ ଭରଣ ପ୍ରାଚୀନ ଓ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ଅନୁଶୀଳନରେ ଜଣେ ସିଦ୍ଧହସ୍ତ ଶିଳ୍ପୀ । ତାଙ୍କର ଆଗମନ ଥିଲା ଅତି ଆଶ୍ୱାସନାପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟାଗମନ ହେଲା ମର୍ମବିଦାରକ ଓ ଦୁଃଖଦ କାହାଣୀ ଏ ସାହିତ୍ୟ ଜଗତରେ ।

ସୃଷ୍ଟି ସମଗ୍ର :

୧.	ସାହିତ୍ୟର ସାମାନ୍ୟକଥନ	୧୯୭୦
୨.	ସାହିତ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚା	୧୯୮୧
୩.	ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆକାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ (୧୮୦୩-୧୯୨୦)	୧୯୭୭
୪.	କବି ଓ କାମିନୀ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ	୧୯୮୨
୫.	ଆଲୋଚନାପତ୍ର	୧୯୭୯
୬.	ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ	୧୯୮୧
୭.	ନୂତନ ନିରାକ୍ଷା ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା, କବି ଅର୍ଜୁନ ଦାସ	୧୯୮୩
୮.	କବି ଚରିତ ରାଧାନାଥ	୧୯୭୫
୯.	କାବ୍ୟ ପୁରୁଷର କଥା	୨୦୦୩
୧୦.	ଅଳଙ୍କାର ଓ ଅଳଙ୍କାରତତ୍ତ୍ୱ	୧୯୬୮
୧୧.	ସାହିତ୍ୟିକ ବୀକ୍ଷା ଓ ନିରାକ୍ଷା	୧୯୭୦
୧୨.	ନାରୀକବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣା	୧୯୭୯
୧୩.	କବି ନୀଳକଣ୍ଠ	୧୯୭୧
୧୪.	ଫୁଲର କବର (ମୌଳିକ ରଚନା)	୧୯୬୭
୧୫.	ଉତ୍ତରାଣ (ମୌଳିକ ରଚନା)	୧୯୬୯
୧୬.	ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ (ସଂକଳନ)	୧୯୬୮
୧୭.	ନାରୀକବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣା ରଚନାଶ୍ରୀ	୧୯୭୯
୧୮.	ଫକୀରମୋହନ କଥାସାହିତ୍ୟ	୧୯୭୭

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଗବେଷଣା ନିବନ୍ଧ : ଏକ ସମୀକ୍ଷା

ଶ୍ରୀ ରାଜ ଚରଣ ଦାସ

“ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ (୧୮୦୩ - ୧୯୨୦)” ପୁସ୍ତକଟି ଭଲ କରି ପଢ଼ିଲି । ଏଥିରେ ଚିନ୍ତାର ଖୋରାକ ଯୋଗାଇବା ପାଇଁ ବହୁ ଉପାଦାନ ରହିଛି । ସହଜରେ ଯେଉଁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ପ୍ରତିପାଦନ କରାଯାଇଛି, ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଭାବିବାର ପ୍ରଚୁର ଅବକାଶ ମଧ୍ୟ ରହିଛି ଏବଂ ଏହି ଚିନ୍ତାର ଖୋରାକ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ନୂଆ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭାବନା ଓ ସୁଯୋଗ ରହିଛି ।

“ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ” ହେଉଛି “ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଚେତନା” ର ପ୍ରଭାବ । ଯଥାର୍ଥତଃ ଏହା ଜଂରାଜୀ ପ୍ରଭାବ । ଏଇ ପ୍ରଭାବର ସଂକ୍ରମଣ ଓ ଅନୁପ୍ରବେଶ ଘଟିଛି ଜଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷା ଓ ମୁଦ୍ରଣ ଶିଳ୍ପର ପ୍ରବର୍ଦ୍ଧନ, ପତ୍ରପତ୍ରିକାର ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନ, ଏବଂ ନୂତନ ନୂତନ ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଅନୁସନ୍ଧାନର ଆବିର୍ଭାବ ଯୋଗୁ । ଫଳରେ ଘଟିଛି ଆମର ଚିନ୍ତା-ବୃତ୍ତିର ସଂସ୍କାର, ଆତ୍ମିକ ଓ ଆଜ୍ଞିକର ରୂପାନ୍ତର । ଆସିଛି ନବ ଯୁଗର ନୂତନ ବାର୍ତ୍ତା । ନୂତନ ପ୍ରାଣ ପ୍ରବାହ । ସାହିତ୍ୟରେ ନବୀନ ଚକ୍ରବାଳ (ପୃ୧୪) ଏଇ ନୂତନ ପ୍ରବାହ ଆଉ ବିଦ୍ୟା ବୁଦ୍ଧି ବଳରେ ଆମ ଦେଶବାସୀ ଅବନୀ ମଣ୍ଡଳରେ ସମୁଦୃତ ଦିଶିବେ...ଏ ବିଶ୍ୱାସ ଆସିଛି (ପୃ୧୩) ଆସିଛି ଆହରଣ କରିଆରେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଧନୀ କରିବାର ବାସନା । ମାନବର ଚିନ୍ତା ଆଉ ପ୍ରସ୍ଥା ଯେଉଁ ସତ୍ୟ ଆଲୋକ/ ଆଦର୍ଶ ଆବିଷ୍କାର କରିଛି, ସେ ସବୁକୁ ଆମ ସାହିତ୍ୟର ସଂପଦାଭୂତ କରିବାର ଉଦ୍ୟମ (ପୃ୪୯) । ବିଦେଶୀ ସାହିତ୍ୟରୁ ରତ୍ନରାଜି ଆହରଣ କରି ତାକୁ ଆପଣା ଛାତ୍ରରେ ମଣ୍ଡାଣସଜ କରି ବସାଇବାର ବିକ୍ଷାଣି ପଣିଆର ଅଭ୍ୟୁଦୟ (ପୃ-୫୨) । ସାମାଜିକ ଓ ବିଜ୍ଞାନ ଶାସ୍ତ୍ର ଅନ୍ତର୍ଗତ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚନା କରିବାର ପ୍ରବଣତା (ପୃ-୫୫) ।

ଫଳରେ ଦେଖୁ ଘଟ ପରିବର୍ତ୍ତନ । “ଚେତନାର ନବଜାତ ଶିଶୁ” । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସମାଜର ଚାରିଶହ ବର୍ଷର ସାଧନା, ଉଦ୍ଭାବନା, ଆବିଷ୍କାର ସକଳର ସାରାଂଶ ଅର୍ଦ୍ଧଶତାବ୍ଦୀ ମଧ୍ୟରେ ଆହରଣ କରିବାର ଉଦ୍ୟମ (ପୃ-୬୭) । ପ୍ରାଚୀନ ପରମ୍ପରାର ଅବସ୍ଥା । ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଅଭ୍ୟୁଦୟ (ପୃ-୬୮) । ସଂସ୍କୃତ ଓ ଦେଶୀୟ ଭାଷାର ମିଶ୍ରିତ ପ୍ରୟୋଗ (ପୃ-୬୯) । ଭାଷା ସଂସ୍କାର (ପୃ-୭୦) । ଚିନ୍ତାର ସଂସ୍କାର । ବାସ୍ତବମୁଖୀ ଆବେଗ । ମାନବିକ ଚିନ୍ତନ । ଜାତୀୟ ଭାଷା ସଂସ୍କୃତି ଅଭିବୃଦ୍ଧିରେ ଆମ୍ଭ ନିଯୋଗ କରିବା ପାଇଁ

ଏକ-ନିଷ୍ଠା (ପୃ.୬୭) । ନବୀନ ଓ ପ୍ରାଚୀନ ମଧ୍ୟରେ କବିକଳି (ପୃ.୭୨), ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ଓ ବିକୁଳି ମଧ୍ୟରେ ସଂଘର୍ଷ । ଅବା ଉର୍ଣ୍ଣନାଭ ଓ ମଧୁମକ୍ଷିକା ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ (ପୃ.୭୩) । ନବ ଶତାବ୍ଦୀର ନିମଗଣ (ପୃ.୭୬) । ନୂତନ କାବ୍ୟବୋଧ । ନୂତନ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବବୋଧ (ପୃ.୭୭) । ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ମର୍ମାଭିବ୍ୟକ୍ତି (ପୃ.୭୮) । ସ୍ବଦେଶିକ ଐକ୍ୟର ମହତ୍ତ୍ବ (ପୃ. ୨୩୨) । ନିଜର ଅଭିଜ୍ଞତାକୁ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ରୀତିରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିବାର ପ୍ରବଣତା (ପୃ-୨୧୩) ।

ଏକାଠି ଦିଓଟି ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁଛି । ପ୍ରଥମଟି ହେଲା - ଆମେ ପ୍ରଭାବିତ ହେଲୁ କାହିଁକି ? ଆମର ଆତ୍ମିକ ଓ ଆଜିକରେ କ'ଣ ଏପରି ଦୁର୍ବଳତା ଥିଲା, ଯାହା ନୂତନ ଆତ୍ମିକ ଓ ଆଜିକ ଆଡ଼କୁ ଆମକୁ ଆକର୍ଷଣ କଲା ? ? ଆମର ପରମ୍ପରିକ ସଂସ୍କୃତିରେ କ'ଣ ଏପରି ଦୁର୍ବଳତା ଥିଲା, ଯାହାଦ୍ବାରା ଆମର ସାଂସ୍କୃତିକ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଶକ୍ତି ଭାଙ୍ଗିଗଲା ଏବଂ ଯଦ୍ବାରା ଆମେ ଆମଦାନି ହୋଇ ଆସିଥିବା ଭାବଧାରା ଦ୍ବାରା ସଂକୁଚିତ ହୋଇପଡ଼ିଲୁ ? ? ଦ୍ବିତୀୟ ପ୍ରଶ୍ନଟି ହେଲା - ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଭାବଧାରାର କେଉଁ ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକ ଆମକୁ ପ୍ରଭାବିତ କଲା ଓ ସେହି ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକର ସ୍ବରୂପ କ'ଣ ? ଏବଂ ସେହି ଉପାଦାନ ସକଳ ଆମ ପାଖରେ ଥିବା ଭାବ ଭଣ୍ଡାରଠୁଁ କେଉଁ ଗୁଣରେ ତତ୍ପାତ୍ ଓ କେଉଁ ଗୁଣରେ ଅଧିକ ବା ଉନ୍ନତ ? ?

ପୁସ୍ତକଟିରୁ ପ୍ରଥମ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଆମେ ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ପାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିପାରୁ । ଆମେ ପ୍ରଭାବିତ ହେଲୁ - କାରଣ ଆମର ପାରମ୍ପରିକ ସଂସ୍କୃତି ଆମକୁ ବାନ୍ଧି ରଖିପାରିଲା ନାହିଁ । ଆମ ସାହିତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର ଚକ୍ରବାଳ ସୀମିତ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲା । ଆଗକୁ ପାଦ ବଢ଼ାଇବାକୁ କୁ ନ ଥିଲା । ଆମ ସମାଜରେ ବିଜ୍ଞାନ ଓ ସମାଜଶାସ୍ତ୍ରର ଚର୍ଚ୍ଚା ନ ଥିଲା ବା ପ୍ରାୟ ବନ୍ଦ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଆମର ଚିନ୍ତା ଆଉ ପ୍ରଜ୍ଞା ଆମକୁ ଯେଉଁ ସତ୍ୟ, ଆଲୋକ ବା ଆଦର୍ଶ ଦେଇଥିଲା, ତାହା ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ନ ଥିଲା । ସୁଦୂରପ୍ରସାରୀ ନ ଥିଲା । ଯଦ୍ବାରା ନୂତନ ସତ୍ୟ, ନୂତନ ଆଲୋକ, ନୂତନ ଆଦର୍ଶ ଆଡ଼କୁ ଆମେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ପଡ଼ିଲୁଁ । ଆମର କାବ୍ୟବୋଧ ଆଉ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବବୋଧରେ କିଛି ତ୍ରୁଟି ରହିଯାଇଥିଲା । ହୁଏତ କିଛି ଇୟଙ୍କର ପ୍ରମାଦ ରହି ଯାଇଥିଲା । ସୀମିତତାର ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତତାର ସେଇ ପରିଧିଟି ଜାଣି ପାରିଲେ, ଆମେ ନୂତନ ପରିଧିକୁ ହୁଏତ ଅଧିକ ପସନ୍ଦ କରି ପାରିବୁ ।

ଆମର ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ, ଆମର ସାହିତ୍ୟର ଗତିହାସ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ, ଏଇ ପରିଧିଟି ବିଷୟ କେହି କହି ନାହାନ୍ତି । କହୁ ନାହାନ୍ତି । ଏଇ କଥାଟି କହିଲେ, ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ, ସାହିତ୍ୟ ଗତିହାସ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ପରିଧି ଉନ୍ମୋଚନ ହୋଇଯାଆନ୍ତା ।

ସିଧା ସଳଖ ନ ପାଇଲେ, ବି ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ ପୁସ୍ତକରୁ ଦ୍ଵିତୀୟ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଜାଣି ହେବ । ଆମେ ଦେଖିଲୁ, ସପ୍ତଦଶ, ଅଷ୍ଟାଦଶ ଓ ଋନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କବିଙ୍କର କାବ୍ୟକବିତା ଦ୍ଵାରା ଆମ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ପାହାଡ଼ି ପହଞ୍ଚିଥିବା ଅଗ୍ରଗାମୀ କବିମାନେ ପ୍ରଭୃତ ଭାବେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ । ତା' ସାଙ୍ଗକୁ ପଞ୍ଚଦଶ ଓ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଯୁଗର ଭାବଧାରା ମଧ୍ୟ ଆମ ସମାଜକୁ ଆମଦାନି ହୋଇ ଆସିଥିଲା । ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ ପ୍ରାୟ ଚାରିଶହ ବର୍ଷର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଭାବଧାରା ପ୍ରଚାରରୁ ଶହେ ବର୍ଷ ଭିତରେ ଆମ ସମାଜକୁ ଆମଦାନି ହୋଇ ଆସିଲା ଏବଂ ସେହି ସବୁ ଭାବଧାରା ଏକ ନୂତନ ପ୍ରଭାବ ଓ ନୂତନ ପ୍ରାଣପ୍ରବାହ ସୃଷ୍ଟି କଲା । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସମାଜର ଯେଉଁ ଭାବଧାରାଗୁଡ଼ିକ ରସ୍ତାନ୍ତି ହୋଇ ଆସିଥିଲା ସେଗୁଡ଼ିକର ଏକ ସମାକ୍ଷା ଆବଶ୍ୟକ । ସେଗୁଡ଼ିକ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସମାଜର ବହୁ କ୍ରିୟା-ପ୍ରତିକ୍ରିୟାର ପରିଣତି । କାଳ ଅନୁଯାୟୀ ସେହି ଭାବଗୁଡ଼ିକୁ ନିମ୍ନ ଲିଖିତ ପ୍ରକାରେ ବିଭାଗୀକରଣ କରାଯାଇ ପାରେ ।

ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ - (କ) ନବ ଜାଗରଣ ଓ ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଭାବ ଧାରାର ପ୍ରଭାବ ... ୧୫୦୦ - ୧୬୫୦

(ଖ) ବୈଜ୍ଞାନିକ ବିପ୍ଳବ ... ୧୫୯୦ - ୧୬୬୦

(ଗ) ପରିବର୍ତ୍ତନର କାଳ ... ୧୬୫୦ - ୧୬୭୪

(ଓ) ଖାଲର, କାଉଲେ, ଲକ୍, ହବ୍ସ, ଜନ୍, ଡେନିସ୍, ବ୍ରାଜଡେନ୍, ଇତ୍ୟାଦି)

(ଘ) ପୁନଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ୧୬୬୦

(ଙ) ନୂତନ ଭାବଧାରାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ - ୧୬୯୩ - ୧୭୯୪

(୧୭୯୩ ରେ ଜନ ଡେନିସ୍‌ଙ୍କ The impartial critic ଓ ୧୯୭୪ ରେ ବ୍ୟଲରଙ୍କ Critical Reflactions ପ୍ରକାଶିତ)

(ଚ) ଯୁକ୍ତିର ଯୁଗ ବା ନବ୍ୟ-କ୍ଲାସିକ ଯୁଗ (Ago of Reason) ୧୬୬୦ - ୧୭୦୦

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ -

(କ) ଅଗଷ୍ଟାନ୍ ଯୁଗ ୧୭୦୦ - ୧୭୪୦

(ରାଣୀ ଆନେ ଓ ପ୍ରଥମ ଜର୍ଜ୍‌ଙ୍କ କାଳ)

(ଖ) ନବ ସଂସ୍କାର ଯୁଗ ... ୧୭୦୦ - ୧୭୬୦)

(Age of Enlightenment)

(ଗ) ଜନସନକ ଯୁଗ ୧୭୪୦ - ୧୭୭୫

(ଘ) ପ୍ରାକ୍ - ରୋମାଞ୍ଚିକ ବା ଅବବୋଦରଯୁଗ ... ୧୭୪୦ - ୧୭୮୦

(ଙ) ଶିକ୍ଷ ବିପ୍ଳବ ୧୭୭୦- ୧୮୦୦

(ଚ) ବୈପ୍ଳବିକ କାଳ ... ୧୭୭୫ - ୧୮୦୦

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ

ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ

(କ) ପ୍ରତିଭାର ଯୁଗ ବା ରୋମାଞ୍ଚିକ ଯୁଗ ୧୭୭୦ - ୧୮୩୦

ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯୁଗ / କାଳର ବିଭାଗ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ସେଇ ବିଭାଗଗୁଡ଼ିକର ପରିଚୟ ପାଇଲେ, ଏବଂ ସେଇ ବିଭାଗଗୁଡ଼ିକର ଭରଣଣ ଘଟି ତାହା କିପରି ପରବର୍ତ୍ତୀ ବିଭାବରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି - ସେହି ପ୍ରକ୍ରିୟାର ପରିଚୟ ପାଇଲେ, ଆମେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଭାବ-ପ୍ରବାହର ପରିଚୟ ପାଇଯିବୁ ।

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଭାବରୁ ଗଟାଲୀୟ ଓ ବ୍ଲାକ୍ ଇର୍ସ (Blank Verse) ଜଂଗାଜୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଷୋଡ଼ଶ-ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ପଶି ଯାଇଥିଲା । ସେଇ ଉତ୍ସାହର କ୍ରମରେ ଦେଖୁ Metaphysical poets, Religious poets, ଆଉ Cavalier poets । ୧୬୬୪ ରେ ରୟାଲ୍ ସୋସାଇଟିର ଆନୁକୂଲ୍ୟରେ ଏଭଲିନ, ଷ୍ୟାଲର୍କ ଓ ବ୍ରାଉଡେନକୁ ନେଇ “Committee for improving the English tongue” ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ, ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଦେଖୁ କାବ୍ୟର ନୂତନ ରୂପ (New verse forms, heroic couplet etc) । ଅନୁବାଦ ସାହିତ୍ୟର ନୂତନ ତତ୍ତ୍ୱ । New theory of free translation । Familiar style ର ଧାରଣା । Workmanship ର ଧାରଣା, ତା’ ସାଙ୍ଗକୁ ନବ୍ୟ-କୁସିକ୍ ଯୁଗର ଫର୍ମୁଲା ଯେତେକ । ନାଟକରେ Unities, deccrum । କଳାରେ Elegance, proportion । କାବ୍ୟରେ ଶ୍ରେଣୀ ବିଭାଗ । ଜୀବନୀ ଓ ସମାଲୋଚନାର ଏକ ମିଶ୍ର ପ୍ରୟୋଗଧାରାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ । Law with Liberty ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି ।

ସେହିପରି ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଦେଖୁ ବହୁତ ନୂତନ ଭାବ ଆଉ ବିଭାବ । “ରୁଚି” ର ବିବର୍ତ୍ତନ ଓ ବ୍ୟାପ୍ତି । “ଦର୍ଶନ” ର ଗଣି ମଧ୍ୟରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଭାବରେ “ନନ୍ଦନତତ୍ତ୍ୱ” ର ଆତ୍ମ ପ୍ରକାଶ । ନବ୍ୟକୁସିକ୍ କାଳର ଗୁଳା ଆଉ ନିୟମ ବନ୍ଧନର ହ୍ରାସ ଏବଂ ଲଘୁ ପ୍ରୟୋଗ । ସମାଲୋଚନା ଧାରଣାର ବ୍ୟାପ୍ତି ଓ

Historical Criticism ଧାରଣାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ । “ରୁଚି” ର ଧାରଣା ସାଙ୍ଗକୁ “କଳ୍ପନା” ଓ “ପ୍ରତିଭା” ଧାରଣାର ଆବିର୍ଭାବ । ପ୍ରକୃତି ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ । ଉଦ୍ୟାନ ଅନୁରାଗ । ଦୃଶ୍ୟ ଅନୁରାଗ । “ଉପନ୍ୟାସ” ରୂପ (Form) ର ଆବିର୍ଭାବ । “ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ” ର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆଲୋଚନା । “ରୋମାଞ୍ଚିକ ଅବବୋଧ”ର ଆତ୍ମ ପ୍ରକାଶ । ବିଚାରର ବ୍ୟକ୍ତି-କୈନ୍ଦ୍ରିକତା ଓ ଆପେକ୍ଷିକତା । ପୁରାତନ ଇତିହାସ ଆଲୋଚନା ଓ “ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ” ର ଧାରଣା । ମଣିଷର ମାନସିକ ଚକ୍ରବାଳ, ଭୌଗୋଳିକ ଓ ଐତିହାସିକ ଉଭୟ ନିଗରେ ପ୍ରସାରଣ, ଅଭିଜାତ ଓ ସହରଭିତ୍ତିକ ସଂସ୍କୃତିର ପରିବର୍ତ୍ତନ । ଇତ୍ୟାଦି, ଇତ୍ୟାଦି ।

ଏହି ବିଭାବଗୁଡ଼ିକର ଏକ ‘ଅନୁକ୍ରମ’ ଅଛି । ଏକ ‘ବିକାଶ ଧାରା’ ଅଛି । ପ୍ରକୃତି-ବିକୃତି ବା କାର୍ଯ୍ୟ-କାରଣ ଅଛି । ପୂର୍ବାପର ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଛି । ଐତିହାସିକତା ଅଛି । ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଓ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ରହିଛି । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓ ଉତ୍ତରଣ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ଏ କଥା ଆଗରୁ କହିଦେଇ ହେବ, ଯେ ହେତୁ ଏଇ ସବୁ ବିଭାବ ଆମ ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତିରେ ବାସନ୍ତୀ କରଣ ବା କଲମ୍ପା କରା ଯାଇଛି, ସେହି ହେତୁ ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ ସେଇ ବିଭାବଗୁଡ଼ିକର କ୍ରମ ବିକାଶ ଧାରା ପୂର୍ବାପର ସମ୍ବନ୍ଧ ଓ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଖୋଜିଲେ, ଏହାର ଏକ କ୍ରମାନୁସାରୀ ବିବରଣୀ ହୁଏତ ମିଳିବ ନାହିଁ । ଏଗୁଡ଼ିକ ଅଧାରୋପ । ଅଧାସ । ଏବଂ ଯେହେତୁ ଏ ଗୁଡ଼ିକ ଆଧାରୋପ, ସେହି ହେତୁ ଆମ ସମାଜ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହି ଭାବ ଧାରାଗୁଡ଼ିକର ଅନୁବର୍ତ୍ତନ / ଆବିର୍ଭାବ / ବିକାଶ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ, ବହୁ ସମୟରେ ପରସ୍ପର ବିରୋଧାତ୍ମକ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିପାରେ । ତା ସାଙ୍ଗକୁ ଏ କଥା ମଧ୍ୟ ଆଗରୁ କହିଦେଇ ହେବ ଯେ ଯେଉଁ ବିଭାବର ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ବିକାଶ ଓ ପରିଣତି ଅନୁଭବ କରିହୁଏ, ସେହି ବିଭାବ ସହ ଆମ ସମାଜ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ପରିବେଶ ସହ ଏକ ପ୍ରାକୃତିକ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହିଛି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଋଷେଲ୍ ନିଜର History of Western Philosophy ପୁସ୍ତକ (ପୃ. ୫୮୧) ରେ କହିଛନ୍ତି :- In the advanced countries, practice inspires theory; in the others, theory inspires practice. This difference is one of the reasons why transplanted ideas are seldom so successful as they were in their native soil.”

ଋଷେଲ୍‌ଙ୍କ ଉପରୋକ୍ତ ମତକୁ ଏକ ସତ୍ୟପାଠ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ ।

ସେହି କାରଣରୁ ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ ହୁଏତ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କବି ମାନସରେ ଏକାଧିକ ଭାବଧାରା (ଯଥା - କୁସିକ, ନବ୍ୟକୁସିକ; ରୋମାଞ୍ଚି ଇତ୍ୟାଦି) ର ସମାହାର ।

ପ୍ରକାଶ ଦେଖିବାକୁ ମିଳି ପାରେ । ଅଥଚ ତହିଁ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ବିରୋଧାଭାଷ ବା କାବ୍ୟିକ ଦୃଶ୍ୟ ଆଭାସ ନ ମିଳିପାରେ । ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ କବି ମାନସରେ ଏହି ଭାବଧାରାଗୁଡ଼ିକରେ ଅନୁବର୍ତ୍ତନରେ ସମୟ ସମୟରେ ବିପରୀତ କ୍ରମ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ପାଇ ପାରେ । ସେହି କାରଣରୁ ସମୟ ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ଭାବଧାରାର ଏକ ଅସଂତୁଳନ ଅବସ୍ଥା, ଏକ ଅସମନ୍ୱିତ ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିପାରେ ।

ଅଧାରୋପର ବିସ୍ତୃତ ତିନି ଦିଗରେ । କାବ୍ୟ ଚେତନା । କାବ୍ୟ ବସ୍ତୁ । କାବ୍ୟଶୈଳୀ । କାବ୍ୟ ଚେତନାରେ ନିମ୍ନ ଲିଖିତ ବିଭାବ ଅନୁସରଣ କରାଯାଇପାରେ ।

୧. ମାନବ ଚେତନା -

(କ) ମଣିଷ କେବଳ ପ୍ରଣୟପିପାସୁ ନାୟକ ବା ବିଭ୍ୟୁପ୍ରାର୍ଥୀ ଭକ୍ତ ନୁହେଁ । (ପୃ. ୨୩୮) ।

(ଖ) ତା' ମଧ୍ୟରେ ଆତ୍ମରକ୍ଷା ପ୍ରଭୃତି ଛଡ଼ା ଅଛି ଆତ୍ମ-ପ୍ରକାଶ ଆଉ ଆତ୍ମ-ପ୍ରସାରଣର ପ୍ରବୃତ୍ତି । (ପୃ. ୨୩୮) ।

(ଗ) ସେହି ହେତୁ ସେ ପୁଷ୍ପା ଆଉ ସାଂସ୍କୃତିକ ଆନ୍ଦୋଳନର ବାର୍ତ୍ତାବହ । (ପୃ. ୨୩୮) ।

(ଘ) ନାରୀ ଅବଳା / ଅବଗୁଣ୍ଡିତା / ପତିତା ନୁହେଁ । ସେ କାୟା, ଜନନୀ, ମୁକ୍ତି ଦାୟିନୀ । (ପୃ. ୨୪୧, ୨୪୨) ।

(ଙ) ମଣିଷ ଅମୃତ-ଦୀପ୍ତ ସତ୍ତାଳ । ତା'ର ମରଣ ନାହିଁ । (ପୃ. ୨୪୧)

୨. ପ୍ରେମ ଚେତନା -

(କ) ନିଷ୍ପପଟ ପ୍ରେମ (ପୃ. ୨୧୯)

(ଖ) ପ୍ରଣୟ ଅନୁଭୂତି (ପୃ. ୨୧୬)

(ଗ) ପ୍ରଣୟ ସ୍ମୃତି / ମାୟା (ପୃ. ୨୧୭)

(ଘ) ପ୍ରଣୟ ସାଧନା (ପୃ. ୨୧୬)

(ଙ) ଦେହ ଅପେକ୍ଷା ମନ, ମିଳନ ଅପେକ୍ଷା ବିରହ (ପୃ. ୨୧୪, ୨୧୭)

(ଚ) ପ୍ରବୃତ୍ତି ପ୍ରବାହର ପ୍ରଖରତା (ପୃ. ୨୧୪) ।

(ଛ) ପ୍ରଣୟ / ପ୍ରେମର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଅନୁଶିଷ୍ଟ (ପୃ. ୨୧୮)

(କ) ପ୍ରାତି ଶକ୍ତି - ଏହା ଅକ୍ଷୟ, ଅମର (ପୃ. ୨୧୫, ୨୧୬)

(ଝ) ଅନୁଭୂତି / ଅଭିଜ୍ଞତାକୁ ନିଜର ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ରାତିରେ ପ୍ରକାଶ (ପୃ. ୨୧୪) ।

୩. ପ୍ରକୃତି ଚେତନା -

(କ) ପ୍ରକୃତି ସଂପର୍କରେ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଅଭିଭୂତି (ପୃ. ୨୨୦)

(ଖ) ପ୍ରକୃତିର ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଆସନ (ପୃ. ୨୨୦)

(ଗ) ପ୍ରକୃତିର ପ୍ରାଣସରା / ପ୍ରାଣ ଶକ୍ତି (ପୃ. ୨୨୧) ।

(ଘ) ପ୍ରକୃତିରେ ଆନନ୍ଦ / ବିସ୍ମୟ / ରହସ୍ୟ / ଐକ୍ୟତାମୟ ସନ୍ଧାନ
(ପୃ. ୨୨୩-୪)

(ଚ) ପ୍ରକୃତିର ଭାବରୂପ / ବିଷାଦ / ଭଦ୍ରାସାନତା (ପୃ. ୨୨୫, ୨୩୦)

(ଛ) ଭୌଗୋଳିକ ପ୍ରକୃତି / ଆଞ୍ଚଳିକ ମାହାତ୍ମ୍ୟ (ପୃ. ୨୨୬) ।

(ଜ) ପଲ୍ଲୁପ୍ରାଣତା (ପୃ. ୨୩୧)

୪. ଦେଶାତ୍ମ ବୋଧ

(କ) ସ୍ବଦେଶିକ ଐକ୍ୟର ମହତ୍ତ୍ବ, ଦେଶପ୍ରେମ, ଜାତୀୟତା ବୋଧ (ପୃ. ୨୩୨) ।

(ଖ) ପରାଧୀନତାର ଅପମାନ / ଗ୍ଳାନିବୋଧ (ପୃ. ୨୩୫) ।

(ଗ) ସ୍ବାଧୀନ ଚିନ୍ତାବୃତ୍ତିର ବିକାଶ / ଆତ୍ମ ଶକ୍ତିରେ ବିଶ୍ବାସ ସଂଚାର (ପୃ. ୨୩୫) ।

(ଘ) ମାତୃଭୂମି / ମାତୃଭାଷାର ଉଦ୍‌ବୋଧନ (ପୃ. ୨୩୬)

(ଚ) ଦେଶ ଗୌରବ / ଜାତୀୟ ଇତିହାସର ଉଦ୍‌ବୋଧନ / ଦେଶାତ୍ମବୋଧ
ଭାବନାର ସଂପ୍ରସାରଣ (ପୃ. ୨୩୭)

ସେହିପରି କାବ୍ୟ-ଶୈଳୀର ଅନୁବର୍ତ୍ତନରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ବିଭାବ ଅନୁସରଣ
କରାଯାଇ ପାରେ -

(କ) ରାତିବନ୍ଧ କାବ୍ୟ - ଚତୁଷ୍ପଦୀ କବିତା (ଶୁଦ୍ଧ ସେବସ୍ବପିରାୟ ରାତି, ଇଂରାଜୀ
ରାତି ଓ ମିଶ୍ରିତ ରାତି) (ପୃ. ୨୪୯, ୨୬୧) ।

(ଖ) ସଂବୋଧ ଗୀତି - (କୋଇଲି / ଚଉତିଶା / ସଂଦେଶ ଗୀତିକା ଇତ୍ୟାଦି
କାବ୍ୟ ପରମ୍ପରାର ଦାୟାଦ ନୁହେଁ) ଏଥିରେ ଦେଖୁ ଗଭୀର ଆତ୍ମଗତ ଅନୁଭୂତିର
ନୂତନ ପର୍ଯ୍ୟାୟ / ପ୍ରକାଶ, ଭାବସ୍ବାତ ଆତ୍ମାର ଉନ୍ନତ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ, ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧୂର

ସ୍ୱଚ୍ଛତା, ପ୍ରକୃତିବୋଧର ନିର୍ମଳତା, ଭଗବତ ଉପଲବ୍ଧର ନିବିଡ଼ତା, ଚିନ୍ତାର ବ୍ୟାପକତା ଆଉ ଆତ୍ମିକ ଭାବର ଉନ୍ନତତା (ପୃ. ୨୬୨, ୨୬୯) ।

(ଗ) ଶୋକ ଶ୍ଳୋକ - ଏଥିରେ ଦେଖୁ ଶୋକାନୁଭୂତି ସହ ମନନଶୀଳତା, ଜୀବନ/ ମୃତ୍ୟୁର ତତ୍ତ୍ୱକୈନ୍ଦ୍ରିକ ଭାବାବେଗ, ବ୍ୟକ୍ତି ସହ ନୈବ୍ୟକ୍ତିକ ସତାର ସମନ୍ୱୟ, ମାର୍ମିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । କ୍ରମ ବିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ଏହା କ୍ରମେ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ଶୈଳୀର ନିଜସ୍ୱ ଧାରାରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି (ପୃ ୨୬୫, ୨୬୯) ।

(ଘ) ଗାଥା କବିତା - କିମ୍ବଦନ୍ତୀ, ପ୍ରବାଦ, ଲୋକକଥା - ଭିତ୍ତିକ (ପୃ. ୨୭୬) ।

(ଙ) ମହାକାବ୍ୟ - (ପୃ. ୨୮୦)

(ଚ) ଛନ୍ଦ - ଏ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଦେଖୁ ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ଛନ୍ଦ - ଯାହାର ସଂସ୍କୃତର ମେଳହାନ କବିତା ସହ ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ଦେଖୁ ଛନ୍ଦର ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦତା, ସନ୍ଦକଳା, ପଦକ୍ରି ପର୍ବର ଲାଳିତ୍ୟ, ଭାବାନୁସାରୀ ଭାଷାର ବିନ୍ୟାସ, ଭାବାନୁସାରୀ ଛନ୍ଦଗତି ଭଦ୍ରାଦି (ପୃ. ୨୯୦, ୨୯୩) ।

କାବ୍ୟ ବସ୍ତୁର ବିଭାଗ ଅନୁଶୀଳନ ଏକ ବ୍ୟାପକ ଭୂମି ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ । କଥାବସ୍ତୁ, ଚରିତ୍ର । ଚରିତ୍ରର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ପରିଣତି, ପରିବେଶ, ସେଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରାଣଶୀଳତା - ଏ ସବୁଥିରେ ଆମଦାନି ହୋଇଥିବା ଭାବ ବସ୍ତୁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହି ଭାବ ବସ୍ତୁ ଉପରେ ସ୍ଥାନୀୟ ଇତିହାସ, ଆଖ୍ୟାୟିକା, କିମ୍ବଦନ୍ତୀ, ପ୍ରବାଦ, ପରମ୍ପରା ଇତ୍ୟାଦି ମିଶିଯାଇ ଏକ ପ୍ରକାରର ଗ୍ରହଣୀୟ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇଛି ।

ନିମ୍ନରେ ଏହା ଏକ ଅନୁଶୀଳନର ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଇଛି । (ଏହି ଅନୁଶୀଳନ ଅସମାପ୍ତ ଓ ଅସଂପୂର୍ଣ୍ଣ)

ପ୍ରକାଶ କାଳ	ପୁସ୍ତକ / କବିତା କାବ୍ୟ	ଲେଖକ	ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ (ପତ୍ର/ ପତ୍ରିକା)	ଭାବ ପକାଇଲା ପାଞ୍ଚାତ୍ୟ କବି	ସୂଚନା
(୧)	(୨)	(୩)	(୪)	(୫)	(୬)
୧	୧୮୬୮	ବ୍ରଜ ଭଞ୍ଜନ	ଜଗମୋହନ -	ଥୋମାସ୍	ପୃ୭୮, ୯୨ ପାରନେଳ
	ଦର୍ଶନଚନ୍ଦ୍ର	ଶୌରିଚରଣ ମହାନ୍ତି			
୨.	୧୮୬୯	ଓଡ଼ିଆ ପଦ୍ୟପାଠ	ଶ୍ୟାମ ପ୍ରସନ୍ନ ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ		

୩.	୧୮୭୩	ନିର୍ଜନ ଦାପରେ ନିର୍ବାସିତର ବିଳାପ, ଶ୍ଳାଘନ ନିଶ୍ଚିତ ଚିତ୍ରା	ମଧୁସୂଦନ	ଉତ୍କଳ ଚପର କାଉପର, ସାବେନାପୁ. ୨୧-୨୪
୪.	୧୮୭୪	ହିତପାଠ	ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର - ମହାପାତ୍ର	ଗ୍ରେ, ପ୍ରାକୋଳକ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି, ସେକ୍ସପିଅର କଲେରିକ, ସେଲି
୫.	୧୮୭୬	କବିତାବଳୀ	ରାଧାନାଥ - ମଧୁସୂଦନ	ଡିରୋଲିଓ ପୁ. ୮୧-୮୫ ଥୋମାସମୁର ସେଲି, ଝୁଆର୍ଡ୍‌ସ୍‌ଝୁଆର୍ଡ୍, ଗ୍ରେ, ଚେନିସନ, କାଉପର, ସାବେନା
୬.	୧୮୭୮	ପ୍ରେମତରାସା	ରାମକବି	ଉତ୍କଳ ମଧୁସୂଦନ
୭.	୧୮୮୫	କେଦାରଚୌରୀ	ରାଧାନାଥ -	ଚେନିସନ, ଗୋଲ୍ଡ୍‌ପୁ. ୨୮-୩୫ ଫ୍ରିଥ, ସେକ୍ସପିଅର ୯୩ ଓଲିଭି, ଚପର, ପୁ. ୪-୧୦୨ ସେକ୍ସପିଅର
୮.	୧୮୮୬	ଚନ୍ଦ୍ରବାଗା	ରାଧାନାଥ -	ଓଲିଭି ପୁ. ୧୦୩-୧୧୦
୯.	୧୮୮୭	ନୟନକଳା	ରାଧାନାଥ -	ଓଲିଭି, ବାଉରନ୍ ପୁ. ୧୧୧-୧୧୬
୧୦.	୧୮୮୮	ରସ	ରାଧାନାଥ -	ଓଲିଭି, ଗୋଲ୍ଡ୍‌ପୁ. ୧୧୭-୧୨୩ ମରିସ୍
		ନବୋଦୟନ	ଚନ୍ଦ୍ରମୋହନ - ମହାରଣା	- -
୧୧.	୧୮୯୦	ପାର୍ବତୀ	ରାଧାନାଥ	ସମ୍ବଲପୁର ହିତେଶ୍ୱରୀ
				ସିଆରିନ ସେସଲିପୁ. ୨୮-୧୨୪ ପତ୍ରିକା, ମାଦନାପାଞ୍ଜି ୧୩୪ ହୋମର, ଏସ୍‌କାଲସ ସେକ୍ସପିଅର, ସେଲି
୧୨.	୧୮୯୧	ଚିଲିକା	ରାଧାନାଥ	ଉତ୍କଳପ୍ରବାସ
				ସ୍ବଟ, ବାଉରନ୍, ପୁ. ୧୩୫-୧୪୨ ସେଲି
୧୩.	୧୮୯୨	ମହାପାତ୍ର	ରାଧାନାଥ	ହୋମର, ଗୋଲ୍ଡ୍‌ପୁ. ୧୪୩-୧୬୬ ଦାଣ୍ଡେ, ମିଲଟନ, ଚେନିସନ, ସେକ୍ସପିଅର ବାଉରନ୍, ଲର୍ଡ୍ ମାକଲେ
		ଲକ୍ଷ୍ମୀ	ରାମକୃଷ୍ଣ ସାହୁ	ଉତ୍କଳପ୍ରବାସ

୧୪. ୧୮୯୨-୯୪ ନିଦାଉ ନିଶିଥସ୍ବପ୍ନ

ନେପୋଲିଅନ ଫକାରମୋହନ ଉତ୍କଳପ୍ରଦୀପ

ବୋନାପାର୍ଟ

ଜହ୍ନମାମୁଁ

୧୫. ୧୮୯୩ ଅଶ୍ବପା ଦାମୋଦର ମିଶ୍ର

୧୬. ୧୮୯୪ ଦରବାର ରାଧାନାଥ ସମ୍ବଲପୁର ପୋପ, ଡ୍ରାଗଡେନ୍‌ପୁ ୧୬୮-୯
ହଟେଷିଣ ବାଗରନ୍

ଭାରତାରୋଦନ ଗଙ୍ଗାଧର

ମେହେର

ଉପହାର

ଫକାରମୋହନ

୧୭. ୧୮୯୪-୯୫ ଯଯାତି ରାଧାନାଥ ସମ୍ବଲପୁର ସେକ୍ସପିଅର ପୃ ୧୫-୬
କେଶରୀ ହିଟେଷିଣୀ୧୮. ୧୮୯୫ କବିତାମଞ୍ଜରୀ ଗୋପକବଳୁତ ସନେଟ ଓ ଅମିତ୍ରାକ୍ଷରଛନ୍ଦ
ପୁଷ୍ପମାଳା ଫକାରମୋହନ ବାଗରନ୍୧୯. ୧୮୯୮ ଗ୍ରାମ ଚାଟଶାଳୀ ସମ୍ବଲପୁର ଗୋଲ୍‌ଡ଼ପୁଅପୃ. ୩୭-୧୮୮
ଗ୍ରାମ ଶୁଶଗନ ହିଟେଷିଣୀ

ରାଜପୁତବାଳିକା ନନ୍ଦକିଶୋର

କୃଷ୍ଣକୁମାରୀ

ସ୍ବର୍

୩୭

ଉପବନ ଭାବନା

ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ଆଶୁ ମାର୍ଗଭୋଳ

୪୭

ପଲ୍ଲୀଚିତ୍ର

ଗୋଲ୍‌ଡ଼ପୁଅ

୧୮୮

କାଳବାରୀ

ଚେନିସନ୍

୧୮୯

୨୦. ୧୯୦୦ ଓଡ଼ିଆ କାଳନା ନନ୍ଦକିଶୋର ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ଆଲ୍‌ପ୍ରେଡ଼ଅର୍ଷିନ୍ ୪୬

୨୧. ୧୯୦୧ କୃଷ୍ଣକୁମାର ନନ୍ଦକିଶୋର ମାକଲେ ୧୯୧
ବସନ୍ତକୋକିଳ ନନ୍ଦକିଶୋର ସେନି, ଚେନିସନ୍ ୧୮୯-୧୯୦

କାଉପର, ରବର୍ଟ

ସାଉଡ଼ି, ସେକ୍ସପିଅର

କିଟ୍ସ୍, ରବର୍ଟ ବର୍ଣ୍ଣସ

ଓଏଡ଼ସ୍‌ସ୍‌ଆର୍ଥ

୨୨. ୧୯୦୨ ଚାଉଚିତ୍ର ନନ୍ଦକିଶୋର ମଞ୍ଜୁଗୋମାରୀ, ଚେନିସନ୍ ୧୯୦
ସ୍ବର୍, ଏପହିମାନସ୍

କ୍ଷେମଙ୍କର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ

୯୧

୨୩. ୧୯୦୭-୮ ଶର୍ମିଷ୍ଠା	ନନ୍ଦକିଶୋର ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ସେକ୍ସପିଆର		୪୭
୨୪. ୧୯୦୮ ମେଘାସନ	ଚିନ୍ତାମଣି		
ଅବସର	ପ୍ରକାରମୋହନ	-	-
ବାସରେ			
୨୫. ୧୯୦୯ ଆଦର୍ଶତାରା	ନୀଳକଣ୍ଠ	-	-
୨୬. ୧୯୧୦ ନରାଜ	ମୁଖ୍ୟାଞ୍ଜଳିରଥ	-	-
ଶେଷ ବନ୍ଧୀ	ଅଜୟଚନ୍ଦ୍ର	ସ୍ବର୍ଗ	୨୦୭
ଭାରତୀ			
କର୍ମୀ / ପାଗଳ	ନକ୍ଷତ୍ରାକାଶ	ନକ୍ଷତ୍ରାକାଶ, ସେକ୍ସପିଆର ୨୦୮	
ବୈତରଣୀ	ବାଗାରଥୀ		
	ମହାପାତ୍ର		
୨୭. ୧୯୧୧ ପ୍ରକୃତି	ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ	-	-
	ତ୍ରିଭୁବନ ଦେବ		
ବିଧୁ ଓ ବାସନ୍ତୀ	ନୀଳକଣ୍ଠ	-	ଗୋଲ୍ଡମିଥ ୧୯୩
ବର୍ଷର ଶେଷ	ନୀଳକଣ୍ଠ	-	ଆମାସ୍ମୁର ୧୯୩
ଗୋଲାପ			
୨୮. ୧୯୧୨ ବୈଦିକ ପ୍ରକୃତି	ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ	-	ବାଳଗଙ୍ଗାଧର ତିଳକ ୧୮୭
	ତ୍ରିଭୁବନଦେବ		
ସୌନ ନିର୍ବାଚନ	ଏକନ		୧୮୭
ପୂଜାପୁଜା	ପ୍ରକାରମୋହନ		
ଧୂଳି	ପ୍ରକାରମୋହନ		
୨୯. ୧୯୧୪ ଉତ୍କଳ ବିଜୟ	ତାରିଣୀ ଚରଣ -	କାର୍ତ୍ତିକ ନିର୍ବାଚନ	୨୦୮
୩୦. ୧୯୧୬ ଅଗ୍ର	ନୀଳକଣ୍ଠ	ଚେନିସନ	୧୯୩
୩୧. ୧୯୧୭ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ	ଅଜୟଚନ୍ଦ୍ର	ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ସ୍ବର୍ଗ, କାଉପର ୪୭, ୨୦୭	
ବାଣୀ		କାଉପର, ଆଡ଼ିସନ	
		ହେମାନସ, ହେମର	
		ପାରନେନ, ଥୋମାସ୍	
		ମୁର, ବାଲରନ, ସାଉଦି,	
		ଓହାଡ଼ସ୍‌ଓହାଡ଼, ସେଲି,	
		ନାକଲେସ୍ ପ୍ରକୃତି	

୩୨. ୧୯୧୮ ମହେନ୍ଦ୍ର	ଚିତ୍ରାମଣି	-	-	-
୩୩. ୧୯୧୮-୯ ପ୍ରଣୟିନୀ	ନୀଳକଣ୍ଠ	-	ଚେନିସନ	୧୯୩
୩୪. ୧୯୧୯ କେଶାବେ	ନୀଳକଣ୍ଠ	-	ଖାଡ଼ସଂସାର୍ଥ, ସ୍ବଚ୍ଛ, ୧୯୭-୧୯୯	କୋଲେରିଜ୍
୩୫. ୧୯୨୦ ଖାରବେଳ	ନୀଳକଣ୍ଠ	-	-	-
	ବିଜୟପଲ୍ଲୀ	ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଦାସ	ଗୋଲଡ଼ସ୍ଥିତ	୨୦୮
୩୬. ୧୯୨୬ ପଦ୍ମପାଣ୍ଡୁରା	ପଦ୍ମଚରଣ	-	ରୋଜେଟି, ଖାଡ଼ସଂସାର୍ଥ, ୨୦୪	ବର୍ଷସ୍
୩୭. ୧୯୩୧ ଗୋଲାପଗୁଡ଼	ପଦ୍ମଚରଣ	-	ଏକନ	୨୦୪
୩୮. ୧୯୩୨ ଚୟନିକା ଗୋଦାବରୀ		ଚେନିସନ, ହେମାନସ୍, ୨୦୧-୨୦୩	କାଉପର, କାମବେଲ୍	
	ଆଲେଖିକା ଗୋଦାବରୀ		ସାଲବର, ଖାଡ଼ସଂସାର୍ଥ	
			ଗୋଲଡ଼ ସ୍ଥିତ, ସ୍ବଚ୍ଛ	
			ଡୋବେଲ୍, ହସ୍ତ, ବାଲରନ୍	
			ନିଜପେଲୋ, ମାକଲୋ, ପର୍ସ	
୩୯. ୧୯୪୦ ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖୀ	ପଦ୍ମଚରଣ	-	ରୋଜେଟି, ଖାଡ଼ସଂସାର୍ଥ ୨୦୪	ବର୍ଷସ୍

ଉତ୍ପାଦି ଉତ୍ପାଦି

ଉତ୍ପାଦି

ଏହାଛଡ଼ା ମଧୁସୂଦନଙ୍କ “ନଦୀପ୍ରତି, ଅକାଶପ୍ରତି, ଆତ୍ମସମର୍ପଣ, ଉଦ୍‌ବୋଧନ, ପରଲୋକ ବାସିନୀ ପ୍ରତି, ଦୃଢ଼ ସଙ୍ଗୀତ, ଯୌବନର ସ୍ବପ୍ନ, ନବ ବସନ୍ତ ଭାବନା, ନବଜାତ ଶିଶୁ ଦର୍ଶନରେ,” ଚେନିସନ, ସେଲି, କାଉପର, ମିଲଟନ୍, ଦାନ୍ତେ, କିଟ୍ସ, କୋଲେରିଜ୍ ଓ ଖାଡ଼ସଂସାର୍ଥ” ପ୍ରଭାବ; ମଣିଚରଣ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ “ଜୀବନ ସଙ୍ଗୀତ, କୃଷକ ପଲ୍ଲୀ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ସମାଧି କ୍ଷେତ୍ର, ସୁରଲକ୍ଷ୍ମୀ” ରେ ଲଙ୍ଘିତେଲୋ, ଗ୍ରେ, କାମବେଲ୍ ଓ ମିଲଟନ୍‌ଙ୍କ ପ୍ରଭାବ; ଗୋପାଳବଲ୍ଲଭଙ୍କ “କୋଣାର୍କ ଉଷା ଓ ଅନାମ ସୁମନ” ରେ କାମବେଲ୍ ଓ ମିଲଟନ୍‌ଙ୍କ ପ୍ରଭାବ; ଗୋପାଳବଲ୍ଲଭଙ୍କ “କୋଣାର୍କ ଉଷା ଓ ଅନାମ ସୁମନ” ରେ କାମବେଲ୍ ଓ ମିଲଟନ୍‌ଙ୍କ ପ୍ରଭାବ; ବଡ଼ କୁମାର ବଳଭଦ୍ର ଦେବଙ୍କ “ଭ୍ରାନ୍ତି ହିଲ୍ଲୋକ” ରେ ସେକ୍ସପିଅରଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ଓ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ “ବିଶ୍ବର ମିଳନଚିତ୍ର” ରେ ସେଲିଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ।

ଉପରୋକ୍ତ ବିବରଣୀ ଓ ଅନୁଶୀଳନୀ ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଶୀଘ୍ର କାଳରେ “ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ” ର ଏକ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଇ ପାରେ । ସେ ସଂପର୍କରେ ନିମ୍ନରେ ଦିଆଯାଇଥିବା କେତୋଟି ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ ।

(କ) ଆମ ସମାଜ ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ଆମଦାନୀ ହୋଇ ଆସିଥିବା ଭାବପ୍ରବାହ ମଧ୍ୟରେ (୧) ନବ ଜାଗରଣ ଓ ଅଭ୍ୟୁଦୟ (Renaissance) ର ଭାବଧାରା, (୨) ନବ୍ୟ-କ୍ଲାସିକ ଭାବଧାରା, (୩) ନବ ସଂସ୍କାର ଯୁଗର ଭାବଧାରା, (୪) ଅବବୋଦ ଯୁଗ ବା ପ୍ରାକ୍-ରୋମାଣ୍ଟିକ ଭାବଧାରା ଓ (୫) ରୋମାଣ୍ଟିକ ଭାବଧାରା ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ । ସେହିପରି ତା ମଧ୍ୟରେ “ବୈଜ୍ଞାନିକ ବିପ୍ଳବ” ଜନିତ ଭାବଧାରା ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ ନାହିଁ । ସକ୍ତିଦାନନ୍ଦ, ତ୍ରିଭୁବନ ଦେବଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ ସମ୍ଭଲପୁର ହିତୈଷିଣୀର ପ୍ରେରଣା ଫଳରେ ପ୍ରକୃତି (୧୯୧୧), ବୈଦିକ ପ୍ରକୃତ (୧୯୧୨), ଯୌନ ନିର୍ବାଚନ (୧୯୧୨), ପ୍ରଭୃତି ଜରିଆରେ ବିଜ୍ଞାନର ଯେଉଁ କେତେକ ଉପାଦାନ ଓ ଯେଉଁ ଭାବପ୍ରବାହ ଆମ ସମାଜ, ସାହିତ୍ୟକୁ ପ୍ରତିସରିତ ହୋଇଥିଲା, ତାହା କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ହେବା ଏ ପ୍ରକାରର ନିଶ୍ଚିତ ଥିଲା । ଏହା ପୂର୍ବରୁ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଜରିଆରେ ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କ ‘ଜୀବନ ଚରିତ’ର ଅନୁବାଦ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଯହିଁରେ କୁପରନିକସ୍, ଗାଲିଲିଓ ଓ ନିଉଟନ୍ ପ୍ରଭୃତି ଆଠଜଣ ଭଲରୋପାୟ ବୈଜ୍ଞାନିକଙ୍କ କାହାଣୀ ରହିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏଇ ଚେତନା ବା ଅବବୋଧ ମଧ୍ୟ କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ହେବା ନିଶ୍ଚିତ ଥିଲା । କାରଣ ଏହା ବୈଜ୍ଞାନିକ ବିପ୍ଳବ ନୁହେଁ । ତା’ ପଛରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଦ୍ୟୋତନା ଅବା ମନୋବୃତ୍ତି ନ ଥିଲା । ବୈଜ୍ଞାନିକ ଅବଲୋକନ ନ ଥିଲା ।

(ଖ) ୧୮୬୮ ମସିହାରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇ ଥିଲା । ସେହି ୧୮୬୮ ମସିହାରେ ଜଗମୋହନଙ୍କ “ଭ୍ରମଭଞ୍ଜନ” ଓ ଶୈରିଚରଣଙ୍କ “ଦର୍ଶନଚନ୍ଦ୍ର” ପ୍ରକାଶିତ । ଜଗମୋହନ ତାଙ୍କର ବାବାଜି ନାଟକରେ ଓଡ଼ିଆ ପାତ୍ରକୁ, ବଙ୍ଗାଳି ପାତ୍ରଙ୍କ ସହିତ ବଙ୍ଗଳାରେ ଏବଂ ଇଂରାଜୀ ପାତ୍ରଙ୍କ ସହିତ ଇଂରାଜୀରେ କଥୋପକଥନ କରାଇଥିଲେ । ସୁତରାଂ ୧୮୬୮ ମସିହା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଷ । ଏହାର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଅଛି ଏକ ନୂତନ ପରମ୍ପରାର ପରିଣତି । କଟକରେ ‘ଚାରଟି ସ୍କୁଲ’ ସ୍ଥାପନ (୧୮୨୩) । ପୁରୀ ଇଂରାଜୀ ସ୍କୁଲ ପ୍ରତିଷ୍ଠା (୧୮୩୫) । ସମ୍ଭଲପୁରରେ ମିସନାରୀ କେନ୍ଦ୍ର ସ୍ଥାପନ (୧୮୩୬) କଟକର ମିସନ୍ ପ୍ରେସ୍ (୧୮୩୭) ଓ ଇଂରାଜୀ ସ୍କୁଲ (୧୮୪୧), ପୁରୀ ଓ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାସ୍କୁଲ ପ୍ରତିଷ୍ଠା (୧୮୫୩), ପାରମ୍ପରିକ ଉନ୍ନତି ସଭା (୧୮୫୯), ଉତ୍କଳ ଶୁଭକରୀ ପ୍ରକାଶ (୧୮୬୩), କଟକ ପ୍ରିଣ୍ଟିଂ ପ୍ରେସ ପ୍ରତିଷ୍ଠା, ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା ପ୍ରକାଶ, ଉତ୍କଳ ଭାଷା

ବିଧାୟିନୀ ସଭା, ଉତ୍କଳ ଭାଷା ଉଦ୍‌ଘାଟନୀ ସଭା (୧୮୬୬) ଓ ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା, ଉତ୍କଳ ପ୍ରିଣ୍ଟିଂ କୋ, ବୋଧଦାୟିନୀ, ସମ୍ଭାବ ବାହିକା ପ୍ରତିଷ୍ଠା / ପ୍ରକାଶ ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି । ଏହା ନୂତନ ଶିକ୍ଷାର ପରିଣତି ଓ ଆତ୍ମସଂରକ୍ଷଣ ପ୍ରବୃତ୍ତି ।

(ଗ) ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଯୁଗର ସବୁ ଖୋଜିଲେ ଆମ ସମାଜ / ସାହିତ୍ୟରେ ପାଇ ପାରିବା ନାହିଁ । ଏ ଯୁଗରେ ଆମେ ମଣିଷ ପାଖକୁ ଆସିଲୁ । କିନ୍ତୁ ସ୍ୱର୍ଗରୁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟକୁ ଓହ୍ଲାଇ ପାରିଲୁ ନାହିଁ । ପାଇ ପାରିଲୁ ନାହିଁ । ଧର୍ମ ବନ୍ଧନ ଶ୍ରେଣୀ ହୋଇଗଲା ସତ । କିନ୍ତୁ ତା’ର ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇଲୁ ନାହିଁ । ଏ ଦିଗରେ ଆମର ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ସଚେତନତା ନଥିଲା । ଅପର ପକ୍ଷରେ ଧର୍ମ-ମୋହ ବଳବତ୍ତର ରହିଲା । ଅନ୍ଧବିଶ୍ୱାସ ହୁଏତ କିଛି ଘୁଞ୍ଚିଯାଇ ସରଳ ବିଶ୍ୱାସ ଆସିଲା । କିନ୍ତୁ “ଯୁକ୍ତି” ଆସି ପାରିଲା ନାହିଁ । “ଆକର୍ଷକତା” ବା ଦଳବ ହୁଏତ କିଛି ପରିମାଣରେ ଅପସରି ଗଲା । କିନ୍ତୁ “ନିୟମ” ବା “କାର୍ଯ୍ୟ-କାରଣ” ର ଭାବ-ବୃତ୍ତି ଆସିପାରିଲା ନାହିଁ । ରକ୍ଷିକ ସୂକ୍ତ ରହିଲା । ଦାର୍ଶନିକ ଆପ୍ତ ବଚନ ରହିଲା । କିନ୍ତୁ ଦାର୍ଶନିକ ଆତ୍ମ-ପ୍ରକାଶ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ” ବୈଜ୍ଞାନିକ ରୂପରେ । ପୁଣି ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଯୁଗର ଅନ୍ୟତମ ବିଭାବ “ଅତୀତ ପ୍ରତି ସିଂହାବଲୋକନ” ବି ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ପରିମାଣରେ ରହିଲା ନାହିଁ । ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ ‘ଅଭ୍ୟୁଦୟ’ ର ପ୍ରଭାବ ସମୀକ୍ଷା କଲାବେଳେ ଇଉରୋପୀୟ ରେନେସାଂର ଉପରୋକ୍ତ ବିଭାବ ଓ ଆମ ସମାଜରେ ତା’ର ଉପରୋକ୍ତ ଘଟାଘଟର ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

(ଘ) ନବ୍ୟ-କ୍ଲାସିକ୍ ଯୁଗର ପ୍ରଭାବ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବି ସେଇ କଥା କୁହାଯାଇ ପାରେ । ଅନ୍ୟ ପରିଭାଷାରେ ନବ୍ୟ-କ୍ଲାସିକ୍ ଯୁଗକୁ “ଯୁକ୍ତିର ଯୁଗ” ବୋଲି କୁହାଯାଇଥାଏ । ଆମ ସମାଜରେ “ଯୁକ୍ତିର ଯୁଗ” ସଚେତନ ଭାବେ ଆସି ନାହିଁ କହିବାକୁ ହେବ । କିନ୍ତୁ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ, ବିଚାର ସମ୍ମତ ଭାବରେ ଘଟଣାବଳୀକୁ ଦେଖିବାର ଭାବଧାରା ଆମଦାନି ହୋଇଛି । “ପ୍ରଜ୍ଞା”ର ସାମର୍ଥ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସଚେତନତା ଆସିଛି । “ମନ” ର କ୍ଷମତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସଚେତନତା ଆସିଛି । କିନ୍ତୁ “ପ୍ରଜ୍ଞା” ଓ “ମନ” ଉପରେ ସର୍ବଦା ରହିଛି “ଭ୍ରମ” । ବ୍ରହ୍ମ । ତୁରୀୟ ଚେତନା । ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱରେ ରୂପକ, ଉପରୂପକ, ରସ, ନାୟକ-ନାୟିକା ବିଭାଗ ଉପମା ଅଳଙ୍କାର ପ୍ରଭୃତିର ଚର୍ଚ୍ଚା ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ନିୟମ ଓ ରୀତି-ବନ୍ଧନ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା, ସେଇ ଫର୍ମୁଲା ଓ ଗୁଳା ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଚେତନ ଭାବେ ଅଶ୍ୱର୍ତ୍ତ୍ତି / ଅସନ୍ତୋଷ ପ୍ରକାଶ ପାଇ ନାହିଁ । ତାହା ନୂତନ ଅଧାରୋପ ଫଳରେ କ୍ରମେ ଅସ୍ପଷ୍ଟରୁ ଅସ୍ପଷ୍ଟତର ହୋଇଯାଇଛି । ପୁରାତନ ନନ୍ଦନ ତତ୍ତ୍ୱର ବିକଳ ସଚେତନ ଭାବେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇନାହିଁ । ସୁତରାଂ କୁହାଯାଇ ପାରେ ସେ ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ ନବ-ସଂସ୍କାର ଯୁଗ (Age of Enlightenment) ଆସିଛି

ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ । ସତପର୍ଣ୍ଣରେ । ଠିକ୍ ଭାବେ କହିବାକୁ ଗଲେ, ଅଧାରୋପ ଫଳରେ ନବସଂସ୍କାର ଯୁଗ, ଅବବୋଧର ଯୁଗ ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଯୁଗ ପ୍ରାୟ ଏକ ସମୟରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଛି । ଗୋଟିଏ ଅନ୍ୟତର ପରିଣତି ଭାବରେ ନୁହେଁ । ସୁତରାଂ ଏହାର ପ୍ରାୟ ସହାବସ୍ଥାନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ ଏବଂ ଏହି ବିଭାବ ଗୁଡ଼ିକର ଏକ ସାମଗ୍ରିକ ପରିଣତି (Resultant) ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ । ଫସଲ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ । ବୁଆ ନୁହେଁ, ରୁଆ ଫସଲ ।

(ଡ) ଏସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ ଆମ ସମାଜରେ “ଶିଳ୍ପବିପ୍ଳବ” ଶୀଘ୍ର କାଳ ମଧ୍ୟରେ ଆସି ନଥିଲା । ଅଥଚ ତା’ର କେତେକ ବିଭାବ ଆମ ସାହିତ୍ୟକୁ ଆମଦାନୀ ହୋଇ ଆସିଥିଲା । ତେଣୁ ଏହି ବିଭାବଗୁଡ଼ିକର ଆତ୍ମପ୍ରକାଶକୁ ଏକ କୃତ୍ରିମ ବିକାଶ ବୋଲି କହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ସେହିପରି ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ “ରୋମାଣିକ-ଚେତନା” ର ଅଭ୍ୟୁଦୟ “ଯୁକ୍ତି-ବିରୋଧୀ” ପ୍ରବଣତାର ପରିଣତ ନୁହେଁ । ମାନସିକ-ମାଧ୍ୟାକର୍ଷଣ ତତ୍ତ୍ୱର ବିରୋଧୀ ବିକାଶ ନୁହେଁ । ପ୍ରଚଳିତ ନନ୍ଦନ ତତ୍ତ୍ୱର ବିରୋଧୀ ନୂତନ ରୁଚିର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ନୁହେଁ । “କଞ୍ଚନା” ଓ “ପ୍ରତିଭା” ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସଚେତନ ଭାବେ କ୍ରମେ ବିବର୍ତ୍ତିତ ଏକ ନୂତନ ଚେତନା ନୁହେଁ । “ପ୍ରକୃତି ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ” ହୁଏତ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ଏହା ଆଦିମ ସମ୍ବେଦନାର ନିରୋଧା ରୂପ ଖୋଜିବା ପ୍ରବଣତା ନୁହେଁ । ହୃଦୟର ଝଙ୍କାର ହୁଏତ ଦେଖିଲୁ । କିନ୍ତୁ ଏହା ଯୁକ୍ତି ଆଉ ବିଚାର ବିରୋଧରେ ଯୁଦ୍ଧ ଘୋଷଣା ନୁହେଁ । ଏକ ସ୍ୱତଃ-ସ୍ପୂର୍ତ୍ତ ସ୍ୱଳ୍ପ ପ୍ରବାହ ନୁହେଁ । କିଛି ପରିମାଣରେ ରହସ୍ୟମୟତା ହୁଏତ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ଆମର ସ୍ୱକାୟ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରାରବଧ ଏହା ଉପରେ ଭାରି ବୋଧ ହୋଇ ରହିଛି । ଜାତୀୟତା-ବ୍ୟାଧି ଅଛି ଏବଂ ଏହା ଆସିଛି ଆମରି ଜାତୀୟ ଆବଶ୍ୟକତାରୁ ।

(ଡି) ଜଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷା ଓ ପାଶ୍ୟତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ କଥା କହିଲା ବେଳେ, ଶିକ୍ଷା ଜରିଆରେ ଯେଉଁ ପ୍ରଭାବ ଆସିଛି, ତା’ର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆଲୋଚନାର ଆବଶ୍ୟକତା ଥିଲା । ତେଣୁ ଶୀଘ୍ର କାଳର ପାଠ୍ୟକ୍ରମ (ସ୍କୁଲ ଓ କଲେଜ ସ୍ତରରେ) ଓ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିବା ବିଷୟବସ୍ତୁ ଏବଂ ତତ୍ତ୍ୱସଂପୃକ୍ତ ପାଶ୍ୟତ୍ୟ କବିମାନଙ୍କର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆଲୋଚନାର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭୂତ ହୁଏ ।

(ଇ) ପାଶ୍ୟତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ଅନୁଶୀଳନ କରି ଦେଖୁଛୁ “ଫକାରମୋହନ” ଏହି ପ୍ରଭାବରୁ ପ୍ରାୟ ମୁକ୍ତ । ସେହିପରି ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର ଏହି ପ୍ରଭାବ-ମୁକ୍ତ ବୋଲି କହିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଗୋବିନ୍ଦ ରଥ, ବାସୁଦେବ ସୁକ୍ଳ ଦେବ ଦେଶୀୟ ଫସଲର କବି । ଫକାରମୋହନ ଓ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ କୃତି ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ମୂଲ୍ୟାୟନ କଲାବେଳେ ତାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ

ଏହି କଥାକୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ମନେ ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ କେବଳ ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହିଁ ତାକୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ “ମୌଳିକ ପ୍ରତିଭା” ବୋଲି ଆଖ୍ୟା ଦିଆଯାଇପାରେ । ସୁତରାଂ ଏହି ଦୁଇ ସାହିତ୍ୟରଥାକ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମୂଲ୍ୟାୟନ ଆବଶ୍ୟକ ମନେହୁଏ । ଏହା ସହିତ ମନେରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ ଭୀମ ଭୋଇ ଓ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ, ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ସମସାମୟିକ ଏବଂ ଏ ଦୁଇଜଣ ଦୁଇଟି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଚେତନାର ବାହାକ । ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ମୂଲ୍ୟାୟନ କଲା ବେଳେ ତାଙ୍କର ସମସାମୟିକ ସାହିତ୍ୟ ରଥା ଓ ତାଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପରିବେଶ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

(କ) ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ କୁହାଯାଇ ପାରେ ଯେ ୧୯୨୦ ମସିହା ପରେ ଏହି ପ୍ରଭାବ ମନକୁ ମନ ମଉଳି ଯାଇଛି ଏବଂ ଗଛାକୃତ ଭାବେ, ସାହିତ୍ୟକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିବାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ, ନୂତନ ଆହରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଆଉ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କାବ୍ୟକାରମାନଙ୍କ କୃତିକୁ ନିଜର ଭାବେ ନିଆଯାଇ ନାହିଁ । ଆମ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହା ଏକ ବିଶେଷ କଥା ବୋଲି ଧରି ନେବାକୁ ହେବ । ସୁତରାଂ ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ ୧୮୭୦ ରୁ ୧୯୨୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାଳରୁ ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ “ପ୍ରସ୍ତୁତିକାଳ” ବୋଲି ଧରି ନେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହାପରେ ହିଁ ଆମ ସାହିତ୍ୟ ନିଜ ଗୋଡ଼ରେ ଠିଆ ହୋଇଛି । ଆଶା ବାଡ଼ି ଆଉ ଦରକାର କରିନାହିଁ । ଉତ୍ତରାଦି ଖୋଜିବା, ଆହରଣ କରିବା ଆଉ ଦରକାର ହୋଇନାହିଁ । ଏବଂ ଏହି କ୍ରମରେ ଆମ ସାହିତ୍ୟ “ମଧୁ ମକ୍ଷିକା” ରୁ “କର୍ଣ୍ଣନାଭ”ରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଇଛି ।

(ଖ) ରାଧାନାଥ, ମଧୁସୂଦନ, ନନ୍ଦକିଶୋର, ଅଜୟଚନ୍ଦ୍ର, ଗୋଦାବରୀଶ, କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀ ଓ କେତେକାଂଶରେ ରାମଶଙ୍କର ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ କେତେକ କୃତି ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ, ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଏମାନେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କଳାକୃତି ସୃଷ୍ଟି କରିବା ବେଳେ ଏକାଧିକ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କବିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଛନ୍ତି ଓ ଏକାଧିକ ଉତ୍ସରୁ ତାଙ୍କର କାବ୍ୟବସ୍ତୁ, କାବ୍ୟଚେତନା, କାବ୍ୟଶୈଳୀ ଆହାରଣ କରିଛନ୍ତି । ପୁଣି ଯେଉଁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କବିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ଆଡ଼େ ଆଖି ପକାଇଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ ସେମାନେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସମାଜରେ କାଳ ଓ ଯୁଗ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଭିନ୍ନ ଚେତନା ଓ ଅବବୋଧର ବାହକ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ରାଧାନାଥ, ମଧୁସୂଦନ, ନନ୍ଦକିଶୋର, ଗୋଦାବରୀଶ, କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀଙ୍କୁ କୌଣସି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ (ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ) ଚେତନାର ବିଶୁଦ୍ଧ ପ୍ରତିନିଧି ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଏବଂ ଏକଥା କହିଲେ ବୋଧହୁଏ ଭୁଲ ହେବ ନାହିଁ ଯେ ଏମାନଙ୍କ ଲେଖାରେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ବିଭିନ୍ନ ଚେତନା ମଧ୍ୟସ୍ଥ ବିରୋଧାଭାଷ, ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଓ ସଂଶୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ ଓ ସେହି ହେତୁ ଏମାନଙ୍କ ଲେଖାରେ କୌଣସି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଚେତନାର

ବିଶୁଦ୍ଧ ପ୍ରକାଶ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ ନାହିଁ । ସେହିପରି ସେମାନଙ୍କ ଲେଖାରେ କୌଣସି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଚେତନାର ତାତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରକାଶ ବା ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରକାଶ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ ନାହିଁ ।

(୫) ଆମକୁ ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ ଶଂସିତ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ଆମେ “ପୋଥି” କାଳରୁ ଛପା ବା ବହିର ଯୁଗରେ ପଦାର୍ପଣ କଲୁ । “ତାଳପତ୍ର” ଛାଡ଼ି ‘କାଗଜ’ ବ୍ୟବହାର ଶିକ୍ଷାକଲୁ । ଚାଟଶାଳାରେ ତାଳପତ୍ର ପରିବର୍ତ୍ତେ କାଗଜ ବ୍ୟବହାର କରିବାର ଭୟ ଓ ପ୍ରତିବାଦରେ ସ୍କୁଲ ବନ୍ଦ ହୋଇ ଯିବାର ନଜର ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ଆମ ସମାଜରେ । ସଂସ୍କୃତିର ଇତିହାସରେ “ପୋଥି” ବଦଳରେ “ଛପା” ର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ - ଏକ ଯୁଗାନ୍ତକାରୀ ପରିବର୍ତ୍ତନ - ଏକ ବିପ୍ଳବ । ଏହା ସମାଜରେ, ସଂସ୍କୃତିରେ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରଥମ କରି ସୃଷ୍ଟିକଳା ଏବଂ ନୂତନ ପରମ୍ପରା; ଯାହାର ଛେବିକ ଭିତ୍ତି ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ଏହା ନୂତନ ଅବବୋଧ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ । ଇଉରୋପରେ ଏହି ଅବସ୍ଥା ଉପୁଜିଥିଲା ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ । ଅଭ୍ୟୁଦୟ କାଳରେ । ସୁତରାଂ ତୁଳନାତ୍ମକ ଭାବେ ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଇଉରୋପୀୟ ସମାଜର ବିଭାବ ପ୍ରତି ଅଧିକ ନଜର ଦେଲେ, ଆମେ ଆମର ସାଂସ୍କୃତିକ ବିପ୍ଳବର ଆରମ୍ଭ କାଳର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଆହୁରି ଭଲ ଭାବରେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ ଓ ଅବଧାରଣା କରି ପାରିବୁଁ ।

(୬) “ଆହରଣ” ରେ ସବୁବେଳେ ଏକ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ବିପଦ ଓ ଅନିଶ୍ଚିତତା ରହିଥାଏ । ଏହା ମଣିଷର ମନର ପ୍ରକ୍ରିୟା ଓ ତା’ର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ସହ ଜଡ଼ିତ । ହୁଏତ ଲକ୍ଷ, ବରକ୍ଷେ ଓ ହିରମ ପ୍ରଭୃତି ଅନୁଭବବାଦୀମାନଙ୍କ ଧାରଣା ପରି ଏହା “ଭଜ” ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରେ । ଯାହାର କାମ ହେଲା ସୁପାକରଣ ଓ ସଜ୍ଜାକରଣ । ପୁଣି ହୁଏତ ଏହା ତେକାଟେ, ସିନୋଜା, ଲାଜବନ୍ଧି ପ୍ରଭୃତି ଡର୍କ ବୁଦ୍ଧି ବାଦୀମାନଙ୍କ ଧାରଣା ପରି “ବୁଢ଼ାଆଣୀ” ପରି କାମ କରିପାରେ । - ଏକ ପ୍ରକାରର ଅନ୍ତର୍ଜଗତରୁ ନିଃସରଣ । ପୁଣି ହୁଏତ ଏହା ‘କାଷ୍ଠ’ଙ୍କ ସମାକ୍ଷାବାଦର ଧାରଣା ପରି “ମହୁମାଛି” ପରାଏ କାମ କରି ପାରେ । - ଯାହା କେବଳ ଆହରଣଶାଳ ପ୍ରକ୍ରିୟା ନୁହେଁ କି ସ୍ୱୟଂକ୍ରିୟାଶୀଳ ପ୍ରକ୍ରିୟା ନୁହେଁ - ଏକ ପ୍ରକାରର ସଂଶ୍ଳେଷଣ । ଏହାକୁ Imitation ଓ Original ମଧ୍ୟସ୍ଥ ପାର୍ଥକ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟରେ ବୁଝାଇ ଦିଆଯାଇ ପାରେ । ଏଥିରେ ପଲ୍ଲବଗ୍ରାହୀତାର ବିପଦ ସବୁବେଳେ ବିଦ୍ୟମାନ ଥାଏ । ସାମଗ୍ରିକତା ହରାଇବାର ସମ୍ଭାବନା ସବୁବେଳେ ବିଦ୍ୟମାନ ଥାଏ । କେତେବେଳେ ରୂପ (Form) ଆହରଣ ହୁଏ । କେତେବେଳେ ଧର୍ମ (Function) ଆହରଣ ହୁଏ । କେତେବେଳେ ଗଠନ (Structure) ଆହରଣ କରାଯାଇ ଥାଏ । ପୁଣି ବେଳେବେଳେ ମିଶ୍ର ଆହରଣ ବି ହୋଇଥାଏ । ସୁତରାଂ ଏଥିରେ ସବୁବେଳେ ଏକଦେଶଦର୍ଶିତା ରହିବାର ସମ୍ଭାବନା ଅଧିକ । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ ସେହି

କଥାକୁ ଆଲୋଚନା କରି କହିଛନ୍ତି ଯେ - ରାଧାନାଥ ପୂର୍ବ ଖୋଜିବା ପାଇଁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରକୁ ପଶି ଯାଇଥିଲେ । ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ସେଇ କଥାକୁ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରେ କହିଛନ୍ତି - ରାଧାନାଥଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ବର୍ଷନାଧର୍ମୀ ଓ ଫଟୋଗ୍ରାଫିକ୍ । ସୁତରାଂ ଏଥିରେ ସମାଜସମାକ୍ଷା, ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି, “ସମୟ” ର ହିସାବ, ମଣିଷର ହିସାବ ହଜିଯିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଅଖିଳଚନ୍ଦ୍ର ପାଲିତଙ୍କ ପାଖକୁ ଚିଠିରେ ରାଧାନାଥ ଲେଖିଥିଲେ - “ମୋର ରଚନା ସହିତ ଜୀବନର କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ମୁଁ କେବଳ ବହିଃସଂସାରର ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଘେନି ବ୍ୟାପ୍ତ ଥିଲି” । ଏହି ସ୍ୱାକାରୋକ୍ତି ସମସ୍ତ ପ୍ରକାରର “ଆହରଣ” ପାଇଁ ମୋଟାମୋଟି ଭାବେ ପ୍ରଯୋଜ୍ୟ । ପୁଣି ଅନୁବାଦ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କହିବାକୁ ଗଲାବେଳେ କେତୋଟି କଥା ପ୍ରତି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦୃଷ୍ଟି ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଅନୁବାଦ କେବଳ ଶବ୍ଦ / ବାକ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକର ଅନୁବାଦ ହୋଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଏତଦ୍ୱାରା ଅନୁଦିତ କୃତିର ଚମତ୍କାରିତା ଓ ବିଶେଷତ୍ୱ ପରିବହିତ ନ ହୋଇପାରେ । ଏଇଥି ପାଇଁ ପରେ ଆସିଥିଲା The theory of free translation । ଯହିଁରେ ମୂଳ ଲେଖାର ପ୍ରତିଭା ପ୍ରତିଫଳିତ ହୁଏ । କାଳକୃତିରେ ମୂଳ ଲେଖାର ଅସଲ ଭାବ ବା Sense ଠିକ୍‌ଣା ଭାବେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୁଏ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ଆଖି ପକାଇଲେ ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏଇ କଥା ଉତଥାପିତ ହୋଇ ଥିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ଥୋମାସ୍ ସ୍ତ୍ରାଟ୍ (୧୬୩୫-୧୭୧୩) ତାଙ୍କର ୧୬୬୮ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ Life and writings of Cowley ପୁସ୍ତକରେ ଏଇକଥା ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ଆମେ ଭାବିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲୁ । ଅଥଚ କ’ଣ ଭାବିବୁ, ଠିକ୍ ଜାଣି ପାରୁ ନଥିଲୁ । ଲେଖିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲୁ । କିନ୍ତୁ କ’ଣ ଲେଖିବୁ, ଠିକ୍ ଜାଣିପାରୁ ନଥିଲୁ । ତେଣୁ ଆହରଣ । ଅନୁବାଦ । ହୁଏତ ପଲ୍ଲବଗ୍ରାହୀତା ହୋଇପାରେ । ଏକଦେଶଦର୍ଶିତା ହୋଇପାରେ । ମୂଳ ବସ୍ତୁର ତେଜ ହୁଏତ ତଦ୍ୱାରା ମଉଳି ଯାଇପାରେ । ଆହରଣର ଏଇ ପରିସୀମା ଏବଂ ଅନୁବାଦର ଏଇ ପରାସିମା ନଜରରେ ରହି ଆମକୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବର ସମାକ୍ଷା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

(୦) ସତ୍ୟବାଦୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଜାତୀୟତାବାଦର ଉନ୍ନତ ବିକାଶ । ଏହା ଓଡ଼ିଆଦ୍ୱର ଅହଙ୍କାର ବା ପୂର୍ବ ପୁରୁଷଙ୍କର ଗୌରବ ଗାଳବାଠାରୁ ଉପରକୁ । ଏହା ଓଡ଼ିଶାର ମଣିଷ ଓ ସେଇ ମଣିଷମାନଙ୍କର ଭାଗ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସ୍ପଷ୍ଟ । ପ୍ରାଦେଶିକତା ମଧ୍ୟରେ ଭାରତୀୟ ସୂକ୍ଷ୍ମପ୍ରାଣତାକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବାର ଉଦ୍ୟମ । ଏକ ମାନବବାଦୀ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ସହ ଏକ ଭାବୋତ୍ତମ ଜାତୀୟବାଦିତା । ସବୁଜ ସାହିତ୍ୟରେ ମାନବ ସମ୍ବେଦନତା ଅଧିକ ହୋଇଗଲା । ବ୍ୟକ୍ତିବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟି ଅଧିକ ହୋଇଗଲା । ସାହିତ୍ୟ ଜୀବନ ସହ ଅଧିକ

ଯୋଡ଼ି ହୋଇଗଲା । ମାନବିକତା, ବ୍ୟକ୍ତି ସଚେତକତା, ସମାଜ ସଚେତନତା, ପ୍ରକୃତ ପ୍ରରେଣା ଆଉ ସୃଜନ ସ୍ବପ୍ନ- ଏକାଆନ୍ତକୁ ନେଇ ସବୁଜ ସାହିତ୍ୟ ।

ଆଗରୁ ଦେଖିଛୁ, ଶଂସିତ କାଳରେ ବିଭିନ୍ନ ଭାବଧାରାର ପ୍ରବାହ ଆମ ସାହିତ୍ୟ / ସମାଜକୁ ଆମଦାନି ହୋଇ ଆସିଥିଲା । ଯଥା - ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଭାବଧାରା, ନବ ସଂସ୍କାର ଭାବଧାରା, ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଭାବଧାରା ଇତ୍ୟାଦି, ଇତ୍ୟାଦି । ଆଗରୁ ଦେଖିଛୁ - ଏଇ ଭାବଧାରାର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବିଭାବ ରହିଛି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପରବର୍ତ୍ତୀ ବିକାଶ, ଏହାର ଉନ୍ନେଷ କାଳରେ, ଆମଦାନି ହୋଇ ଆସିଥିବା ବିଭିନ୍ନ ବିଭାବ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଭାବର ଉତ୍ତରରଣ ବା ଉକ୍ତ ବିଭାବ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରତିବାଦ ଭାବରେ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ । ଉଦାହରଣ ସ୍ବରୂପ ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଯୁଗର ମାନବିକତା ଏବଂ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଚେତନାର ଜାତୀୟତାବାଦ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ- ଏହାକୁ ନେଇ ସବୁଜ ସାହିତ୍ୟର ଭିତ୍ତି କଞ୍ଚନା କରାଯାଇ ପାରେ । ସେହିପରି ମାନବିକତା ଓ ଜାତୀୟତାବାଦ - ଏହାକୁ ନେଇ ସତ୍ୟବାଦୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଭିତ୍ତି କଞ୍ଚନା କରାଯାଇ ପାରେ । ଏହିପରି ଭାବରେ ବହୁ ପ୍ରକାରର ସମବାୟ / ମିଶ୍ରଣର କଞ୍ଚନା କରାଯାଇ ପାରେ ଓ ତତ୍ପରା ଆମ ସାହିତ୍ୟର ପରବର୍ତ୍ତୀ ବିକାଶର ଚର୍ଚ୍ଚା କରାଯାଇ ପାରେ ।

ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ଚର୍ଚ୍ଚା କଲାବେଳେ; ବିଭିନ୍ନ କାଳ/ ଯୁଗର ବିଭାବ ବିଷୟ ଚର୍ଚ୍ଚା କଲାବେଳେ ଏକ ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ବୋଲି ମନେ ହୁଏ । ସେହି ସଂକ୍ରାନ୍ତିରେ ଦେଶୀୟ/ସ୍ଥାନୀୟ ପରିବେଶର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସି ବିଭିନ୍ନ ଚେତନ-ପ୍ରବାହର ମୂଳ ସ୍ବରୂପରେ କିଛି ମୌଳିକ / ଗୁଣାତ୍ମକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଛି କି ନାହିଁ, ତାହାର ମଧ୍ୟ ଅନୁଧ୍ୟାନ ଆବଶ୍ୟକ ।

(ବ) ଜାତୀୟତାବାଦ ଭାବର ଆମଦାନି ଓ ଆମ ଦେଶର ପାରିପାର୍ଶ୍ବିକ ଅବସ୍ଥା ଭିତରେ ପରିପୁଷ୍ଟ ହୋଇ ତା’ର ଉତ୍ତରଣ ଦେଖିଲୁ । ଏହା “କାବ୍ୟ-ଚେତନା” ର ଅନ୍ୟତମ ବିଭାବ । “କାବ୍ୟ-ଚେତନା” ମଧ୍ୟରେ “ପ୍ରକୃତିରେ ପ୍ରାଣ ସମ୍ପର୍କ ଅଛି । ଅଥଚ ଯେମିତି ପ୍ରକୃତିକୁ ବାହାରୁ ଦେଖି, ପ୍ରକୃତିର ବାହାରେ ରହି ପ୍ରକୃତି-ଚେତନାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଘଟିଛି । ପ୍ରକୃତି ଭିତରେ ପ୍ରାଣ ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ଅଛି, ଅଥଚ କବି ମଧ୍ୟରେ ଯେମିତି ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରାଣ ସମ୍ପର୍କ ହୋଇନାହିଁ । - ଯେମିତି ରାଧାନାଥଙ୍କ ଜୀବନ ସହିତ ପ୍ରକୃତିର ସଂପର୍କ ନଥିଲା ବୋଲି ତାଙ୍କର ସ୍ବାକାରୋକ୍ତି । ପ୍ରକୃତିର ସ୍ବାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ଏହା ଆଦିମ ସମ୍ବେଦନାର ନିରୋକ୍ତା ରୂପ ଖୋଜିବାର ପ୍ରବଣତା ନୁହେଁ । ହୃଦୟର ଧ୍ବନିର ନିରୋକ୍ତା ରୂପ, ହୃଦୟର ସମ୍ବେଦନାର ଅସଲ ପ୍ରତିମା ଖୋଜିବାର ପ୍ରବଣତା ନୁହେଁ । ଆଦିମ ସମାଜର ସହଜ, ସରଳ, ସ୍ବାଭାବିକ, ସ୍ବଚ୍ଛନ୍ଦ ନିହକ ପ୍ରବଣତା ଆଉ ସମ୍ବେଦନା

ଆବିଷ୍କାର କରିବାର ପ୍ରବଣତା ନୁହେଁ । ପ୍ରକୃତିକୁ ପ୍ରକୃତି ଭାବରେ ଦେଖିଲୁ । କିନ୍ତୁ ମଣିଷ ଭିତରର ସରଳତା, ନିଜଙ୍କ ପ୍ରବଣତା, ସମ୍ବେଦନା ଭିତ୍ତିକ କ୍ରିୟାଶୀଳତା ଓ ସ୍ମରଣ ଦେଖିଲୁ ନାହିଁ ।

“ରୁଚି” ର ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନ ହୁଏତ ଦେଖିଲୁ । କିନ୍ତୁ ସାମାଜିକ ବାସ୍ତବତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସଚେତନତା ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ପରିମାଣରେ ଦେଖିଲୁ ନାହିଁ । ନୂତନ ନନ୍ଦନ ତରୁର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଦେଖିଲୁ ନାହିଁ । ବିଷାଦତା ଦେଖିଲୁ । କାରୁଣ୍ୟ ଦେଖିଲୁ । କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ ସାମାଜିକ ବାସ୍ତବତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସଚେତନତା ନଥିବାରୁ ଅପରାଧବୋଧ ଦେଖିଲୁ ନାହିଁ । ବିଷାଦିତା, ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବ୍ୟର୍ଥତାରେ ପ୍ରାୟ ସାମାଜିକ ହୋଇ ରହିଗଲା । ସମାଜର ପରିଧିକୁ ଛୁଇଁ ପାରିଲା ନାହିଁ । ମଣିଷର ପରିଧିକୁ ଛୁଇଁ ପାରିଲା ନାହିଁ । ମଣିଷ ଓ ସମାଜର ପରିଧି ନ ଥିବାରୁ ମଣିଷର ଆଦିମ ଅବସ୍ଥାର, ଆଦି ମାନବର ସରଳ ମଣିଷର ସରଳ ପ୍ରାକୃତିକ ଜୀବନ ଯାତ୍ରା, ସ୍ୱତଃସ୍ପୂର୍ତ୍ତ କବିତା, ଗାଥା, ସମ୍ବେଦନା, ବିଷାଦତା, ପୁରାତ୍ୱର ଓ ପ୍ରତାକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସଚେତନତା ବି ରହିଲା ନାହିଁ ।

(କ) ପ୍ରେମ-ଚେତନା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଗଲେ ପ୍ରଥମେ ନଜରରେ ପଡ଼େ, ଆମ ସାହିତ୍ୟକୁ ସବା ଆଗେ ଅବଲମ୍ବନ / ଅନୁବାଦ / ପ୍ରଭାବ ଆକାରରେ ଯେଉଁ ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକ ଆମଦାନି ହୋଇ ଆସିଥିଲା, ସେଇ Wild medieval romance, ଏ ପରିସାମାନ୍ୟ ପ୍ରେମ-ଚେତନାର ପରିଧି ବଢ଼ି ଗଲା । ଏହା ଦେହର ପରିଧିକୁ ଢେଳିଗଲା । ମନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମାଡ଼ିଗଲା । “ଦେଶ” ଓ “ଦଶ” ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବି ବିସ୍ତୃତ ହୋଇଗଲା । ପ୍ରଜନନ ଓ ବଂଶରକ୍ଷାର ଉପରକୁ ଉଠିଗଲା । ସବୁବେଳେ ଯଦିଓ ପରିଣତିମୁଖୀ ନୁହେଁ, ତେବେ ଏହା ପ୍ରକାଶୋନ୍ମୁଖୀ ହୋଇଗଲା । କେବଳ ଜୈବିକ ଆବଶ୍ୟକତା ହୋଇ ରହିଲା ନାହିଁ । ଏକ ମାନସିକ ଆତ୍ମିକ ଆବଶ୍ୟକତାରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲା । ଏହାର “ଅଭାବ” ଆଉ ବିକାରରେ ପରିଣତ ହେଲା ନାହିଁ । ସ୍ୱପ୍ନରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲା । ବିଷମ-ଆଚରଣରେ ପରିଣତ ହେଲା ନାହିଁ । “ତରୁ” ରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଗଲା । କିନ୍ତୁ ଏ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଗୋଟିଏ ଭଟକା ରହିଗଲା । ଏଇ ପ୍ରେମ, ଏଇ ସ୍ୱପ୍ନ, ଏଇ ତରୁ ଯେମିତି କୌଣସି ସାଧାରଣ ମଣିଷର ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ସାଧାରଣ ଅନୁଭୂତି ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଯେମିତି କୌଣସି ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ବା “କରିକୁଲମ୍” ଭୁକ୍ତ ପ୍ରେମ । ପ୍ରେମ ଆସିଲା । ଦେହ ଛାଡ଼ି ଛାଡ଼ି ଭିତରକୁ ପଶିଗଲା । ମନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୃଦୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । କିନ୍ତୁ ମନ ଆଉ ହୃଦୟକୁ ପୂରାପୂରି ଛୁଇଁ ପାରିଲା ନାହିଁ ଯେମିତି ।

(ଶ) ମାନବ ଚେତନାରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଯୁଗର ଚେତନା ପରିସ୍ଫୁଟ । ମଣିଷର ଆତ୍ମ ପ୍ରକାଶର ପ୍ରବଣତା ମୁଖ୍ୟତଃ ଏକ ରୋମାଞ୍ଚିକ୍ ପ୍ରବଣତା । ଶ୍ଵେତି କାଳରେ ଏହି ପ୍ରବଣତା ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ଭାବରେ ପରିସ୍ଫୁଟ ବା ପ୍ରଜ୍ଜ୍ଵଳିତ ନୁହେଁ । “ନାରୀ” ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଭାବ ଗୁଡ଼ିକ ଅପରିପକ୍ୱ ଓ ତାତ୍ତ୍ୱିକ । ସମସାମୟିକ ସମାଜରେ ଏହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଓ ସତ୍ୟତା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ ।

(ତ) କାବ୍ୟ-ଶୈଳୀର ଅନୁବର୍ତ୍ତନରେ ଦେଖୁ ଚତୁଷ୍ପଦୀ କବିତା, ସଂବୋଧ ଗୀତି, ଶୋକ-ଶ୍ଳୋକ, ଗାଥା କବିତା, ମହାକାବ୍ୟ ଓ ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ଛନ୍ଦ । ଆଗରୁ କୋକାଲି, ଚଉତିଶା, ସଂଦେଶ ଗୀତିକା ପ୍ରଭୃତି “ସଂବୋଧ ଗୀତି” ଆମ ପୁରାତନ ସାହିତ୍ୟରେ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନର “ସଂବୋଧ ଗୀତି” ଏହି କୋକାଲି / ଚଉତିଶା / ସଂଦେଶ ଗୀତିକାର ଦାୟଦ ନୁହଁ ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି । ସେହିପରି “ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ଛନ୍ଦ” ସହ ସଂସ୍କୃତିର ମେଳ-ହାନି କବିତାର ସଂପର୍କ ନାହିଁ ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ “ପ୍ରକାଶଭଙ୍ଗୀ” ର ଏକ ଅନ୍ତରାଣ ବାଧ୍ୟତା ଅଛି । କାବ୍ୟକାର ଯାହା କହିବାକୁ ଚାହେଁ, ତା’ର ଭାବ, ଆବେଗ, ସମ୍ବେଦନା ଏ ସବୁ ଯଥାର୍ଥ ଭାବେ ପ୍ରକାଶ ପାଇପାରେ କେବଳ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାଷା, ପ୍ରକାଶଭଙ୍ଗୀ ଓ ଶୈଳୀର ମାଧ୍ୟମରେ । କୋକାଲି / ଚଉତିଶା / ସମ୍ବେଶ ଗୀତିକା / ମେଳହାନି କବିତାର ସ୍ୱରୂପ କଅଣ ଓ ସେଗୁଡ଼ିକ କାହିଁକି ନୂତନ ପ୍ରକାଶଭଙ୍ଗୀ / ଶୈଳୀ ସହ ସଂପର୍କିତ ନୁହେଁ, ସେ ବିଷୟରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମନୋନିବେଶ ଆବଶ୍ୟକ । ସେଗୁଡ଼ିକର ମଧ୍ୟ ଏକ ଅନ୍ତରାଣ ବାଧ୍ୟତା ଓ ପ୍ରକାଶ ଭଙ୍ଗୀର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ଥିଲା ଏକ ପକ୍ଷରେ “ଶୈଳୀ”କୁ ମନର ପ୍ରତିଛବି ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ତରୁ (Style is the image of mind, Style is the man himself) ଓ ଅପର ପକ୍ଷରେ ଆତ୍ମ ପ୍ରକାଶର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ଓ ତା’ର ବାଧ୍ୟତା - ଏହି ଦୁଇ ତରୁ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ପାର୍ଥକ୍ୟ ନିରୂପଣ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ବୋଲି ମନେ ହୁଏ ।

(ଥ) ମହାକାବ୍ୟ ଓ ଖଣ୍ଡକାବ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଉ ଅଧିକ ଆଲୋଚନାର ଆବଶ୍ୟକତା ଥିଲା । “ବୈଜ୍ଞାନିକ ବିପ୍ଳବ” ପରେ କାବ୍ୟ ଓ ବାସ୍ତବତା ମଧ୍ୟସ୍ଥ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ବିଶେଷ ଭାବେ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଥିଲା । ୧୬୫୧ ରେ ପ୍ରକାଶିତ ଡାଭେନାଣ୍ଟଙ୍କ Gondibert ଏ ଦିଗରେ ଏକ ଦିଗ୍ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ / ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ ଗ୍ରନ୍ଥ । ଏ ପୁସ୍ତକରେ ତାଙ୍କର ଏକ ମୁଖବନ୍ଧ, ଏହିମୁଖବନ୍ଧର ଉତ୍ତର ସ୍ୱରୂପ ଦାର୍ଶନିକ ହର୍ବସ୍ପଙ୍କ ଏକ ଲେଖା, ଓ କବି ଓୟାଲର ଆଉ କାଉଲେଙ୍କ ଦୁଇଟି କବିତା ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲା । ଏଥିରେ ଡାଭେନାଣ୍ଟ Tasse କୁ ତାହା ସମାଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ଏହି ମହାକାବ୍ୟରେ ସେ ଉତ୍ସର, ଦୈତ୍ୟ ଓ ପରାମାନଙ୍କର କଳ୍ପନା ରାଜ୍ୟ ପ୍ରଭୃତିକୁ ପରିହାର କରିଥିଲେ । ଏବଂ

କାବ୍ୟକାରକୁ ଏକ ଶିଳ୍ପୀ ସହ ତୁଳନା କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ କହିବା ଅନୁସାରେ “କାବ୍ୟକାର ଏକ ଶିଳ୍ପୀ । ମଣିଷର ଜୀବନକୁ ଅନୁକରଣ କରିବା ପାଇଁ ଯେତିକି ଆବଶ୍ୟକ, ଗୋଟିଏ କବିତାର ଗଠନ ଠିକ୍ ସେତିକି ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।” ଭାର୍ତେନାଥଙ୍କଠାରୁ ହିଁ “ଆଧୁନିକ ମହାକାବ୍ୟ” (Modern Epic) ର ଧାରଣା ଆସିଥିଲା ।

ପ୍ରଫେସର ଚୟନବି ତାଙ୍କର “ଚତିହାସରେ ଅଧ୍ୟୟନ” ପୁସ୍ତକରେ ଠାଏ କହିଛନ୍ତି ଯେ, ଏକ ଯାଯାବର ଜାତି “ମହାକାବ୍ୟ” ସୃଷ୍ଟି କରେ । ଏକ ସ୍ଥିର-ଜାତି, ନାଟକ ସୃଷ୍ଟି କରେ । ମହାକାବ୍ୟ ବା ଏପିକ୍, ସମାଜର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅବସ୍ଥାର ସୃଷ୍ଟି । ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଭାବର ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ ଓ ଚିତ୍ରଣ । ରୋମାଣିକ୍ ଅବବୋଧର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଭାବ ରହିଛି । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପୁସ୍ତକରେ Romantic Epic ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନାର ପୁନର୍ବିଚାର ଆବଶ୍ୟକ ମନେ ହୁଏ ।

(ବ) ପୁସ୍ତକରେ “ରୋମାଣିକ୍ ଅବବୋଧ” ର ବିଭିନ୍ନ ଉପାଦାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଏକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଚିତ୍ର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଆବଶ୍ୟକ ରୋମାଣିକ୍ ଅବବୋଧର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଓ ତା’ର ପ୍ରକୃତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଅନ୍ୟତ୍ର ରୋମାଣିକ୍ ଅବବୋଧ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏପରି ସ୍ପଷ୍ଟ ବିଚାର ଓ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ ।

(ଧ) ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଉଭା ଯେତେ, ପୋତା ସେତେ ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ । ଅର୍ଥାତ୍ ଏହାର ଛାପା ସାହିତ୍ୟ ଯେତେ, ପୋଥି ସାହିତ୍ୟ ବି ସେତେ । ପୁସ୍ତକରେ ଜନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଉପରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଭାବ ବିଷୟ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ସେହି ଜନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ବହୁ ପୋଥି-କାବ୍ୟ ରଚନା କରାଯାଇଛି । ବିଶେଷତଃ ରାମ-ସାହିତ୍ୟ ଓ କୃଷ୍ଣ-ସାହିତ୍ୟର ଶେଷ ସ୍କରଣ ଭାବରେ ଜନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ବହୁ ପୋଥି-କାବ୍ୟ ରଚନା କରାଯାଇଥିଲା । ଯାହାକି ଏବେ ଲୋକ ଲୋଚନକୁ ଆସୁଛି ଏବଂ ଯହିଁରୁ ଅନେକ ରାଜ୍ୟ ସଂଗ୍ରହାଳୟରେ ଗଚ୍ଛିତ ଅଛି । ସେହି କାବ୍ୟକାରମାନେ ଯେଉଁ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଏବଂ ଯେଉଁ ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ପ୍ରଭାବରେ ଆସିଲେ ନାହିଁ ବା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇପାରିଲେ ନାହିଁ, ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସମ୍ୟକ ସୂଚନା ଦିଆଯାଇଥିଲେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବର ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ଆହୁରି ଅଧିକ ଗ୍ରାହ୍ୟ ହୋଇପାରିଥାନ୍ତା ।

ପୋଥି ସାହିତ୍ୟର ବିଚାର କ୍ରମରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ବିଚାରକୁ ନେବାକୁ ହେବ । ପୋଥି ସାହିତ୍ୟର ମୂଳକଥା ଏହା ମୁଖ୍ୟତଃ “ଗେୟ” । ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରଧାନତଃ “ଗେୟ” ଥିଲା । ଜନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏହା ‘ଗେୟ’

ରୁ ‘ପାଠ୍ୟ’ ଆଡ଼କୁ ବିବର୍ତ୍ତିତ ହେଲା । ଛନ୍ଦୋବନ୍ଧରୁ ମୁକ୍ତବନ୍ଧ । ଆମିତୁକ୍ଷର । ଯହିଁରେ ଭାବାନୁସାରୀ ଯତିପାତ ମୂଳକଥା, ଅଥଚ ପଦ୍ଧତି ଦୈର୍ଘ୍ୟର ବନ୍ଧନ ରହିଥାଏ । ଏହା କେତେକ ପରିମାଣରେ ଭାବ ପ୍ରକାଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ଆଣିବାରେ ସକ୍ଷମ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ସାମାଜିକ ନିୟମଗୁଡ଼ିକୁ ମୁକ୍ତି ଲାଭ କଲେ, କବିତା ‘ମୁକ୍ତକ’ ହୁଏ । ଅମେଳ ମୁକ୍ତକ, ଅର୍ଥାତ୍ ଚରଣରେ ମାତ୍ରାଗତ ଅସାମ୍ୟ ଏହି ଅମେଳ ମୁକ୍ତକ, ଆଧୁନିକ ଗଦ୍ୟଛନ୍ଦର ମୂଳ ବୋଲି କୁହାଯାଇଥାଏ । ଯହିଁରେ ଉପଧା ବା ଅକ୍ଷର ସଂଖ୍ୟାର କୌଣସି ସାମ୍ୟ ନ ଥାଏ । ଏହି କ୍ରମରେ ଗଦ୍ୟ କବିତା ଓ ଗଦ୍ୟର ବିବର୍ତ୍ତନ ଧାରାର ମଧ୍ୟ ଅନୁସରଣ ଆବଶ୍ୟକ । ଜନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏହି ବିବର୍ତ୍ତନର ଧାରା ସଂଗଠିତ ହୋଇଛି, ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ରୂପ ନେଇଛି । ଏହି ଧାରାର କ୍ରମବିକାଶ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ଦ୍ୱାରା ଏହା କିପରି ଭାବରେ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ବା ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଛି, ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସମ୍ୟକ ଆଲୋଚନାର ଆବଶ୍ୟକତା ଥିଲା ।

(ନ) ଯଦି ଆମେ ରହସ୍ୟବାଦର ଅନୁବର୍ତ୍ତନ ବିଚାରକୁ ନେଉଁ, ତେବେ ସେ ସଂକ୍ରାନ୍ତିରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦୃଷ୍ଟି ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆତ୍ମା ଓ ପରମାତ୍ମାର ମିଳନ ଆଉ ମୁକ୍ତି - ଏଇ ଦୁଇଟି କଥା ଉପରେ ରହସ୍ୟବାଦ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ । ମଣିଷ ନିଜ ଭିତରେ ଅସାମ୍ୟ ସତ୍ତାକୁ ବହନ କରେ । ଅସାମ୍ୟାତ୍ମା ବ୍ରହ୍ମ । ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମସ୍ମି । ତତ୍ତ୍ୱମସି । ଏହା ଭାରତୀୟ ରହସ୍ୟବାଦ । କିନ୍ତୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ରହସ୍ୟବାଦରେ ମଣିଷ ଅସାମ୍ୟ ସତ୍ତା ନିକଟରେ ଆତ୍ମ ସମର୍ପଣ କରେ ଏବଂ ସେହି ଅସାମ୍ୟରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଏ । କେବଳ ସାମାନ୍ୟ ମୁକ୍ତି ନୁହେଁ ସାରୂପ୍ୟ ଲାଭ ହିଁ ଭାରତୀୟ ରହସ୍ୟବାଦର ବିଶେଷତ୍ୱ । ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ ବ୍ରହ୍ମୈବ ଭବତି । ବିଷୟାନନ୍ଦ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦରେ ପରିଣତ ହୋଇଥାଏ । Hellenic Period (Gnostic systems) ରେ ପ୍ରଚଳିତ ରହସ୍ୟବାଦର ମୂଳକଥା ହେଲା - ଜଗତରେ ଯେଉଁ ‘ସବୁ ଆତ୍ମା’ ବୈଷୟିକ ବନ୍ଧନରେ ଜଡ଼ିତ, ସେହି ‘ସବୁ ଆତ୍ମା’ ର ମୁକ୍ତି ଏବଂ ଏ ବିଶ୍ୱରେ ଆତ୍ମାର ‘ବସ୍ତୁ’ ସହ ସଂଯୋଗ ଓ ଯୁଗ୍ମ ଶେଷରେ ସମୂହ ଆତ୍ମା ବା ବିଶ୍ୱ-ଆତ୍ମାର ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ - ଏହି ମହାନାଟକର ଦୃଶ୍ୟ ଉନ୍ମୋଚନ । ପୁଣି ଆତ୍ମା ଓ ବସ୍ତୁର ସମ୍ପର୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ - ଏହି ଦର୍ଶନରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ ଆତ୍ମା ଏକ ଅଦୃଶ୍ୟ ଶକ୍ତି / ପ୍ରେରଣା / ପ୍ରଚୋଦନା / ପ୍ରବର୍ତ୍ତନା ଯୋଗୁଁ ‘ବସ୍ତୁ’ ପ୍ରତି ଆକର୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ । ଅପର ପକ୍ଷରେ ସାଂଖ୍ୟ ଦର୍ଶନରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ ଆତ୍ମା ‘ସାକ୍ଷୀ’ ମାତ୍ର ଓ ବସ୍ତୁ ସହ ସମ୍ପର୍କିତ ହେବା ଏହାର ‘ନିୟତି’ । ଏହି ନିୟତିର ପରିଣତ ଅବସ୍ଥା ହେଲା ଏକ ବସ୍ତୁ-ନିରପେକ୍ଷ ଅନୁଭୂତି ଆହରଣ । ଅର୍ଥାତ୍ ଏହା ଯେ ‘ବସ୍ତୁ-ନିରପେକ୍ଷ’ ଏହି ଅନୁଭୂତି ଆହରଣ କରିବା ପାଇଁ ଏହା ବସ୍ତୁ ସହ ସମ୍ପର୍କିତ ହୋଇଥାଏ । ପରନ୍ତୁ, ହେଗେଲଙ୍କ ଦର୍ଶନରେ

ନିଜ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଚେତନ ହେବା ପାଇଁ ଆତ୍ମା ବସ୍ତୁ ସହ ସମ୍ପର୍କିତ ହୋଇଥାଏ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ପ୍ରଣି ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନ ଅନୁସାରେ ଏ ଜଗତରେ ସବୁ ଘଟଣା ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ଲୀଳା । ଏହି ଲୀଳାକୁ କୌଣସି ଯୁକ୍ତିସଙ୍ଗତ ପ୍ରଣାଳୀ ଦ୍ୱାରା ବୁଝାଇ ହେବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଫିଟେକ ଦର୍ଶନରେ ‘ପ୍ରେମ’କୁ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ସରା ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ଲୀଳା ବା ମାୟାକୁ ତାଙ୍କ ‘ପ୍ରେମ’ର ପ୍ରକାଶ ଭାବେ କଳ୍ପନା କରାଯାଇଛି । ଏହା ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ Infinite will to action ଅସୀମ କ୍ରିୟା ପାଇଁ ଜହ୍ନାର ପରିମାଣ । ଏଠି ‘ଗୀତା’ ପରି ‘କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଇଁ କ୍ରିୟା’ ନାହିଁ ବା କର୍ମର ପରିଣତିକୁ ଉପେକ୍ଷା କରାଯାଇ ନାହିଁ । ନିଜର କର୍ମକୁ ଏକ ଯୁକ୍ତିସଙ୍ଗତ ଧାରା ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରି ବ୍ୟସ୍ତି ସରା ଓ ସମସ୍ତି ସରା ବା ବ୍ୟକ୍ତିର ଅହଂ ଓ ସମସ୍ତି-ଅହଂ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସମନ୍ୱୟ ଅଣିବା ହିଁ ଏହାର ପରିଣତି । ଏବଂ ସେଇ ସ୍ତୁତରେ ନିଜ କ୍ରିୟାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଖୋଜିବାହିଁ ଏହାର ସାଧନା । ‘କାଣ୍ଡ’ କ ଦର୍ଶନରେ ‘ନୀତି’ (Ethics) ହିଁ ମାନସିକ ଓ ଅଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜଗତର ମୌଳିକ ସତ୍ୟ ।

ଏଇ ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଓ ଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନରେ ରହସ୍ୟବାଦର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ ଦେଖା ଦେଇଥିବା ରହସ୍ୟବାଦର ବିଚାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ରହସ୍ୟମୟତା ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ବୈକୁଣ୍ଠନାଥଙ୍କର ରହସ୍ୟ ଚେତନାର ବିଚାର ଆଲୋଚନା ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୋଇନାହିଁ କହିଲେ ହୁଏତ ଠିକ୍ ହେବ । ଅବଶ୍ୟ ଏ ସଂକ୍ରାନ୍ତିରେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥଙ୍କ ରହସ୍ୟ-ଚେତନା ଓ ତାର ପ୍ରଭାବ ମଧ୍ୟ ବିଚାରର ପରିସର ମଧ୍ୟକୁ ଆସିଯିବ ।

ସୁତରାଂ ଦେଖୁଛୁ – “ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଣ୍ଡାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ” ପୁସ୍ତକରେ ବହୁ ଉପାଦାନ ରହିଛି ଏବଂ ଚିନ୍ତାର ଖୋରାକ ଓ ଉପକରଣ ଯୋଗାଇବା ପାଇଁ ବହୁ ସାମଗ୍ରୀ ରହିଛି । ଏହାର ଦୁଇଟି ଉପଯୋଗିତା ରହିଛି । ଏହି “କାଳ” କୁ ଏକ Water shed ବା Dividing Line ବା Command Area ବୋଲି ଧରିନେଲେ, ଅତୀତ ଇତିହାସ ପ୍ରତି ଏକ ଭିନ୍ନ ଅବଲୋକନର ଆବଶ୍ୟକତା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । କାରଣ ପାଣ୍ଡାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ଯୋଗୁଁ ଯେଉଁ ପ୍ରକାରର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି, ତାହାର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଅଛି ଆମର ଅତୀତ ଇତିହାସ ଓ ପୁରାତନ ଇତିହାସର ପରମ୍ପରା । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଆମର ଧର୍ମ ପରମ୍ପରା । ଆମର ଦର୍ଶନର ପରମ୍ପରା । ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱର ପରମ୍ପରା । ନାୟକ-ନାୟିକା ପରମ୍ପରା । ଛନ୍ଦ ପରମ୍ପରା । ରସ ପରମ୍ପରା । ଇତ୍ୟାଦି, ଇତ୍ୟାଦି । ପାଣ୍ଡାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବରେ ଦେଖୁ ଏହି ପରମ୍ପରାର ଏକ ନାରବ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସାଧୁତ ହୋଇଛି । ଏକ ପ୍ରକାରର metamorphosis । ପାଣ୍ଡାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବରେ,

ଶଂସିତ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ଏହି କ୍ରିୟା-ପ୍ରକ୍ରିୟାର ଅଧିକ ଅନୁଧ୍ୟାନ ଆବଶ୍ୟକ । ସେହିପରି ଆଗକୁ ସାହିତ୍ୟ କି ପ୍ରକାର ମୋଡ଼ ନେଲା, ତାହା ମଧ୍ୟ ଅନେକାଂଶରେ ନିର୍ଭର କରିଛି ଏହି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ସହ କ୍ରିୟା-ପ୍ରକ୍ରିୟା ଉପରେ । ପର୍ତ୍ତୁଗାଳ ପ୍ରଭାବ ଅଛି, କିନ୍ତୁ ତାହା ସାହିତ୍ୟର ଆଖିଦୃଶିଆ ହୋଇନାହିଁ । ମୋଗଲ ପ୍ରଭାବ ଅଛି, କିନ୍ତୁ ତାହା ସାହିତ୍ୟରେ ଆଖିଦୃଶିଆ ହୋଇନାହିଁ । ଆଗରୁ ସଂସ୍କୃତର ପ୍ରଭାବ କଥା ବିଶେଷ ଭାବେ ବିଚାର କରାଯାଉଥିଲା । ଏ କାଳରେ ସାହିତ୍ୟରେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରଭାବ କଥା ଆସିଲା ଓ ଏହାର ଦିଗ, ମୋଡ଼, ଆଭିମୁଖ୍ୟ, ଦର୍ଶନ ସବୁ ଯେମିତି ନୂଆ ହୋଇଗଲା । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ଏକ ନୂତନ ଆଭିମୁଖ୍ୟର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । “ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ-ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ” ପୁସ୍ତକ ତାର ପ୍ରଥମ ମାଲଲ ଖୁଣ୍ଟ, ନିଶାଣ ସ୍ଥମ୍ଭ ।

(ପୁସ୍ତକ- କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ମୋର କନିଷ୍ଠ ଭ୍ରାତା ସଦୃଶ ଥିଲା । ୯-୧୧-୮୪ ତାରିଖରେ ସେ “ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ- ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ” ପୁସ୍ତକ ମତେ ଉପହାର ଦେଇଥିଲା । ତା’ର କିଛିଦିନ ପରେ ମୁଁ ତାକୁ ଉପରୋକ୍ତ ସମୀକ୍ଷାଟି ଲେଖି ପଠାଇଥିଲି । ବିଧିର ବିଦ୍ୟମାନା - ସେଇ ଲେଖା ଆଜି ତାର ସ୍ମୃତି-ତର୍ପଣ ପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ ହେଲା ।)

ମନୋଗ୍ରାଫ୍ ପ୍ରଶ୍ନା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ

ପ୍ରଫେସର ବିଜୟ କୁମାର ଶତପଥୀ

୧୯୬୦ ମସିହା ପରେ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାରେ ହାତଦେଇ ୧୯୭୦ ମସିହା ବେଳକୁ ଯଶସ୍ବୀ ହୋଇଥିବା ତଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ଅକାଳ ଦେହାନ୍ତ ଆମର ପାଠକ ଓ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଥିଲା ଏକ ଶୋଚନୀୟ ସମ୍ବାଦ । ‘ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ’ ହେଉଛି ତାଙ୍କର ଗବେଷଣା ନିବନ୍ଧ ଯାହା ତାଙ୍କର ପ୍ରସ୍ଥା ଓ ଅନେଷଣର ସ୍ମାରକୀ ହୋଇ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଛି । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ, ‘ସାହିତ୍ୟର ସାମାନ୍ୟକଥନ’, ‘କବି ଅର୍ଜୁନ ଦାସ’, ‘ସାହିତ୍ୟିକ ବୀକ୍ଷା ଓ ନିରୀକ୍ଷା’, ‘କବି ନୀଳକଣ୍ଠ’, ‘କବି ଚରିତ ରାଧାନାଥ’, ‘ନାରୀ କବି ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା : କବି ଚରିତ ଓ କାବ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚା’ ପ୍ରଭୃତି ସମାକ୍ଷା ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ତାଙ୍କର ଗଭୀର ଅନୁଶୀଳନ ଓ ମନାସାର ପରିଚାୟକ । ‘କବି ନୀଳକଣ୍ଠ’, ‘କବି ଚରିତ ରାଧାନାଥ’, କବି ଅର୍ଜୁନ ଦାସ, ‘ନାରୀ କବି ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା’ କବି ଚରିତ ଓ କାବ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚା’ - ଏହି ଚାରିଗୋଟି ଗ୍ରନ୍ଥ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରମୁଖ ଚାରିଜଣ କବିଙ୍କର ଜୀବନ ଚରିତକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ରଚିତ ହେବା ସହିତ ସେମାନଙ୍କର କାବ୍ୟାଦର୍ଶ ସଂପର୍କରେ, ପୁଣି ଜୀବନ ଦୃଷ୍ଟି ସଂପର୍କରେ ଯଥାର୍ଥ ଆଲୋକପାତ କରିଛି । ସେହି ଚାରିଗୋଟି ମନୋଗ୍ରାଫ୍ ସଂପର୍କରେ ଆଲୋକପାତ କରିବା ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ପ୍ରଚଳିତ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା ଧାରା ମଧ୍ୟରେ ‘ମନୋଗ୍ରାଫ୍’ର ବାଗ ଓ ରାଗ ନିଆରା । ଏହା ଜୀବନଭିତ୍ତିକ ହୋଇଥିବାରୁ ଅଧିକ ମନନଶୀଳ । ଭାଷା ଲଳିତ, ଭାବ ମଞ୍ଜିଷ୍ଠାରୁ ହୃଦୟକୁ ବେଶୀ ଆପଣାଇଥାଏ । ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ ଯେ, ବଲାଙ୍ଗୀରର ରାଜେନ୍ଦ୍ର କଲେଜ, ବ୍ରହ୍ମପୁରର ଖଲିକୋଟ କଲେଜ ଓ ପରେ କଟକର ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରେ ଅଧ୍ୟାପନା ବୃତ୍ତିରେ ନିଯୋଜିତ ଥିଲାବେଳେ ସେ ସାହିତ୍ୟ ସେବା କ୍ଷେତ୍ରରେ କେତେକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରିଛନ୍ତି । ବୃତ୍ତିଗତ ଜୀବନ କେବେହେଲେ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ବଡ଼ ହୋଇନାହିଁ । ସେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଖୁବ୍ ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ଭଲପାଉଥିବି, ତା ପ୍ରେମରେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି ଓ ଏହି ପ୍ରେମ ବ୍ୟନ୍ତ ଅତୁଟ ରହିଛି ତାଙ୍କ ଦେହାବସାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ତଃ ନାୟକ କବିତା ଲେଖିଛନ୍ତି, ଗଳ୍ପ ରଚନା କରିଛନ୍ତି, ସଂପାଦନା କରିଛନ୍ତି ପୁଣି ତା ସହ ସମାଲୋଚନା ଆମ ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ କବିଙ୍କୁ ନେଇ ଓ ଯୁଗାୟ ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ମଧ୍ୟ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଜଣେ କୁଶଳୀ ସମାଲୋଚକ ଭାବରେ ହିଁ ବଞ୍ଚିରହିବେ । ପୂର୍ବରୁ

ଯେଉଁ ବିଭିନ୍ନ କଲେଜରେ ତାଙ୍କର ଅଧ୍ୟାପନା ସଂପର୍କରେ କୁହାଯାଇଛି ସେସବୁ ସ୍ଥାନରେ ତଃ ନାୟକ ବିଭିନ୍ନ ସାହିତ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ, ଆସର ଓ ସଂସଦମାନ ଗଠନ କରି ସାହିତ୍ୟ ସେବା ଓ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାକୁ ଏକ ବୃହତ୍ତର ସାମାଜିକ ପଟଭୂମିରୁ ବିଚାରିଛନ୍ତି । ଏହାଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସମାଜୀୟ କର୍ମଟି ଏକ ବ୍ୟାପକ ଜୀବନବୋଧ ଦେଇ ଉଦ୍ଭାସିତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପାଠକ ପ୍ରାଣକୁ ଆଲୋକିତ କରିବା ଦିଗରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଛି ।

ତଃ ନାୟକଙ୍କର ‘କବି ନୀଳକଣ୍ଠ’ ଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରକାଶନ କାଳ ହେଉଛି ୧୯୭୨ । ବ୍ରହ୍ମପୁରଠାରେ ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ ତତ୍କାଳ ନାୟକ ଏହା ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନାର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଅଛି ବ୍ରହ୍ମପୁରଠାରେ ଗଠିତ ସମାଜୀୟ ସଂସଦ । ସେତେବେଳେ ତଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ସହିତ ତଃ ସୁଦର୍ଶନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ତଃ ଅପନ୍ନା ପ୍ରଧାନ, ଲାବଣ୍ୟ ନାୟକ, ତଃ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ସିଂହ, ଶ୍ରୀ ଭାସ୍କର ଚନ୍ଦ୍ର ପାତ୍ର ପ୍ରଭୃତି ଏହି ସମାଜୀୟ ସଂସଦର ସଭ୍ୟ ଥିଲେ । ଗ୍ରନ୍ଥ ଆରମ୍ଭରେ ଲେଖକ ସ୍ୱାକାର କରିଛନ୍ତି ଯେ - “ ମୋର ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ସୁପରିକଳ୍ପିତ ଏକ ବୃହତ୍ତର ଯୋଜନାର ପ୍ରଥମ ମନୋଗ୍ରାଫ । ସମାଜୀୟ ସଂସଦ ଏହି ପରିକଳ୍ପିତ ପ୍ରସ୍ତୁତି ଉପ । ସତ୍ୟବାଦୀ କବିକୁଳଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଦୁରଜଣକର କବିକୃତି ସଂପର୍କରେ ଅତୀତରେ ଆଲୋଚନା ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ସେହି କାବ୍ୟ ସ୍ୱଳ୍ପର ଅନ୍ୟତମ କବି-କର୍ମ-ସାଧକ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କୁ ଘେନି ଏକକ କାବ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାର ଅଭାବ ଥିଲା । ଏବେ ତାହା ଦୂର ହେଲା ଏବଂ ଏହାଦ୍ୱାରା ସତ୍ୟବାଦୀ କାବ୍ୟ ସ୍ୱଳ୍ପର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଅଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ଅନୁସନ୍ଧିଷ୍ଟମାନେ ପ୍ରାଥମିକ ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବେ ନାହିଁ । ”

ସଂପ୍ରତି ହୁଏତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ରଚିତ ଗ୍ରନ୍ଥ ଓ ମନୋଗ୍ରାଫ ଆଦି ସୁଲଭ ହେଲାଣି । କିନ୍ତୁ ୧୯୭୦-୭୨ ବେଳକୁ ଏହି ସାରସ୍ୱତ ସାଧକଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା ଗ୍ରନ୍ଥର ଅଭାବ ଅନୁଭବ କରି ତଃ ନାୟକ ଯେଉଁ ଉପାଦେୟ ଅନୁଶୀଳନ ଉକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥରେ କରିଛନ୍ତି ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାର କଥା । ‘କବି ନୀଳକଣ୍ଠ’, ‘କବି-ଜୀବନର ଅଭ୍ୟୁଦୟ : ପ୍ରଥମ କବିତା’, ‘କାବ୍ୟ ପରିକ୍ରମା’, ‘ରାମଚଣ୍ଡୀରେ ମୁଁ ପଚାରି ବୁଝେ, କୋଣାର୍କ ଦଶା’, ‘କାବ୍ୟଚେତନା ଅନେଷଣ : ପ୍ରଣୟ ଚେତନା’, ‘ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି : ରୂପବିଳାସ’, ‘ଜତିହାସ- ଉପାସନା ସ୍ୱଦେଶାନୁରାଗ’, ‘କ୍ଲାସିକ ଓ ରୋମାଣ୍ଟିକ କବି ଦୃଷ୍ଟି’, ‘କାବ୍ୟ-କବିତାରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ’, ‘କାବ୍ୟଭାଷା - ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ଧାରା’, ‘ଉତ୍ତରକାଳକୁ କବି ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ପ୍ରେରଣା’, ‘କବିଙ୍କର ଅନ୍ତିମ ବକ୍ତବ୍ୟ’ ପ୍ରଭୃତି କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ପରିଚ୍ଛେଦରେ ଏହି ମନୋଗ୍ରାଫଟି ବିଭକ୍ତ । ଆଲୋଚକ ତଃ ନାୟକଙ୍କ ଆଲୋଚନା ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ପାଠକଲେ ମନେହୁଏ ଯେ ସେ ମୁଖ୍ୟତଃ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ସମାଲୋଚନାର

ଧାରାକୁ ବାନ୍ଧିନେଇଛନ୍ତି । କେଉଁଠି କେମିତି ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ସାହିତ୍ୟ ପୃଷ୍ଠର ପୃଷ୍ଠଭୂମି, କବିଙ୍କର ସମକାଳୀନ ପରିବେଶ ଓ ତୁଳନାକ୍ରମରେ କୌଣସି କବିଙ୍କର ବିଶେଷତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦନ କଲାବେଳେ ହୁଏତ ସେ ଐତିହାସିକ ଓ ତୁଳନାତ୍ମକ ସମୀକ୍ଷା ପଦ୍ଧତିର ଦ୍ୱାରସ୍ଥ ହୋଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟତାତ୍ତ୍ୱିକ ସମୀକ୍ଷା ପଦ୍ଧତିରେ ସେ ଜଣେ ଅନୁଭବୀ ସମୀକ୍ଷକ ଭାବରେ ନିଜର ଆସନ ସୁଦୃଢ଼ କରିଛନ୍ତି । ‘କବି ନୀଳକଣ୍ଠ’ ଗ୍ରନ୍ଥରେ କବି ଚରିତ ଓ କାବ୍ୟ ଜିଜ୍ଞାସାର ଯଥାର୍ଥ ସମନ୍ୱୟ ସାଧିତ ହୋଇଛି ସମାଲୋଚକଙ୍କ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟନିଷ୍ଠ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣକୁ ଆଧାର କରି । ଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରଥମ ପରିଚ୍ଛେଦଟିକୁ ସେ ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି ଏହିପରି - “ନୀଳକଣ୍ଠ ଜଣେ ସଂସ୍କୃତିପ୍ରାଣ କବି । ପ୍ରଜ୍ଞା ଓ ପ୍ରତିଭାର ଏକ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ପ୍ରତୀକ । ଅନୁଭୂତିର ଏକ ନିର୍ଝର ଓ ବିଦ୍‌ବତାର ଏକ ସମୁଦ୍ର । କଳ୍ପନା ଅପେକ୍ଷା ପ୍ରଜ୍ଞା, ସ୍ୱପ୍ନ ଅପେକ୍ଷା ସହଜ ବାସ୍ତବତାର ମୂଲ୍ୟ ତାଙ୍କଠାରେ ବେଶୀ । ଜୀବନର ଆୟତ ଭୂମିରେ ମୁଣ୍ଡଘ ଥିବା ଅନୁଭୂତିର ଲିପିକାର ହେବା ଅପେକ୍ଷା ଜାତିର ଆତ୍ମିକ ବିଭବକୁ ଟିକିନିଶ୍ଚି ସଂଗ୍ରହ କରି ତାକୁ ଅନାଗତର ପାଥେୟ ବୋଲି ବିବେଚନା କରିବାରେ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ କବି ମନ ବିଶେଷ ତପ୍ତ ଥିଲା ।

ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଜୀବନ କିଛି ଚପଳହସ ନୁହେଁ; ଉଲଙ୍ଘ ଝରଣାର ଉତ୍କୂଳ ଉଚ୍ଚାରଣ ନୁହେଁ ବରଂ ପ୍ରବାଣତାର ଆଧିପତ୍ୟରେ ତାହା ସତେ ଯେପରି ଜ୍ଞାନଗରିଷ୍ଠ । କବିର ଆଶୁ ନେତ୍ର ସେ ଜୀବନର ଦ୍ରଷ୍ଟା ହୋଇପାରିନାହାନ୍ତି । ଗୁରୁର ମନ ନେଇ ସେ ଜୀବନର ନିର୍ମାତା ରୂପେ କିମ୍ବା ଜାତିର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ପରି ଏ ମାଟିର ନିହିତ ସ୍ୱରକୁ ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ ପୁଟାଇବାରେ ତାଙ୍କର କବି ମନ ସତତ ଉଦ୍ୟମ କରିଛି । ଦାର୍ଶନିକତାର ଗହନ ଥଳରେ ସେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛନ୍ତି । ସେଠି ପାଇଛନ୍ତି ଶାଳୀନତାର କିଛି ରତ୍ନ ପାଖୁଡ଼ା ଏବଂ ସ୍ମରଣର କିଛି କନକ ଶସ୍ୟ ।

“କବି ଜୀବନର ଅଭ୍ୟୁଦୟ : ପ୍ରଥମ କବିତା” - ଅଧ୍ୟାୟରେ ତଃ ନାୟକ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ‘ଆଦର୍ଶ ତାରା’ (୧୯୦୯ ଜାନୁଆରୀରେ ରଚିତ) କବିତାଟିକୁ ପ୍ରଥମ କବିତା ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀରେ ସନ୍ନିବେଷିତ ହୋଇନଥିବା ଅନୁଦିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କବିତା ଯଥା ‘ବିଧୁ ଓ ବାସନ୍ତୀ’ (ମୁକୁର ଅକ୍ଟୋବର ୧୯୧୧), ‘ଗୋଛାପ’ (ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ, ଅକ୍ଟୋବର ୧୯୧୧), ‘ଅଶ୍ରୁ (ମୁକୁର- ଜାନୁଆରୀ ୧୯୧୬) ସଂପର୍କରେ ସୂଚନା ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଦେଇଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମ କବିତା ‘ଆଦର୍ଶ ତାରା’ ସଂପର୍କରେ ନୀତିଦାର୍ଯ୍ୟ ଆଲୋଚନା ଏହି ଅଧ୍ୟାୟଟିର ସଂପଦ । ଆଲୋଚକ ଏହାକୁ ମିଷ୍ଟିକ ପ୍ରଣୟର ନିର୍ମଳ ଅନୁଭବ ବୋଲି ଅଭିହିତ କରିଛନ୍ତି । ଏଠାରେ ପ୍ରେମ ଦେହବାଦୀ

ଭାବନା ପାବିତ ନୁହେଁ । ପ୍ରଣୟ ପ୍ରତିମା ଏଠାରେ ଅକ୍ଷରାରା । ପ୍ରଣୟାନୁଭବ ମଧ୍ୟ ଲହିଯୋରର । ଏହି ଆବ୍ୟ କବିତାଟିରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ମାନସିକତା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ନୀଳକଣ୍ଠ କାବ୍ୟଚେତନାରେ କିପରି ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇଛି ତାହା ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି ତଃ ନାୟକ । ଏହା ତାଙ୍କ ସମାକ୍ଷା ଦୃଷ୍ଟିର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅନୁଶୀଳନ ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ ।

ଗୁରୁବାଳୀ ସନ୍ନିବେଷିତ ‘ଭକ୍ତିଗାଥା’ ଓ ‘ଉପାସନା’ ସଂପର୍କରେ ସମାଲୋଚକଙ୍କର ମନ୍ତବ୍ୟ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ‘ଭକ୍ତିଗାଥା’ ରେ ନୀଳକଣ୍ଠ ଚାରିପ୍ରକାର ଭକ୍ତଙ୍କ ଅତିଗ (transcendental) ଉଦ୍ଭାସକୁ ରୂପ ଦେଇଛନ୍ତି ବୋଲି ସେ କହନ୍ତି । ସେ ଚାରିପ୍ରକାରର ଭକ୍ତ ହେଲେ ଆର୍ତ୍ତ, ଜିଜ୍ଞାସୁ, ଅଥାର୍ଥୀ ଓ ଜ୍ଞାନୀ ଏବଂ ତାହା ଆର୍ତ୍ତବାଣୀ, ପ୍ରଶ୍ନବାଣୀ, ଉକ୍ତବାଣୀ, ଆତ୍ମବାଣୀ ଓ ବିଶ୍ୱବାଣୀ ଏହି କ୍ରମରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ସେହିପରି ଉପାସନାରେ ରହିଛି ମିଷ୍ଟିକ ପରାନିଷ୍ଠାତା (high seriousness)ର ଗମାର ସ୍ୱର । ନୀଳକଣ୍ଠ କାବ୍ୟ ପରିକ୍ରମା ଅଧ୍ୟାୟରେ ତଃ ନାୟକ ‘ପ୍ରଣୟିନୀ’ ‘ଦାସ ନାଏକ’, ‘କୋଣାକେ’ ଓ ‘ଖାରବେଳ’ କାବ୍ୟର ସମାକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ‘ପ୍ରଣୟିନୀ’ ଓ ‘ଦାସ ନାଏକ’ ଟେନିସନଙ୍କ ‘ପ୍ରିନସେସ୍’ ଓ ‘ଏନିକ୍ ଆଡ୍‌ବେନ’ର ଅନୁବାଦ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ଲୌକିକ ଆବଶ୍ୟକତାର ଅନୁରୋଧ ନୀଳକଣ୍ଠ ଏକାକ ପାରିନାହାନ୍ତି ବୋଲି ସମାଲୋଚକ ତଃ ନାୟକ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦିଅନ୍ତି । ଏହାଫଳରେ ଭକ୍ତ କାବ୍ୟଦ୍ୱୟର ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କର ନାମକରଣରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଂପ୍ରତିତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେଇ ଦୁଇଟି କାବ୍ୟ ସମୁଦ୍ଧକୁ ହୋଇଉଠିଛି ସ୍ଥାନୀୟ ରଙ୍ଗର (local colour) ପୂର୍ତ୍ତ ନେଇ । ନୀଳକଣ୍ଠ ମୌଳିକ କାବ୍ୟଦ୍ୱୟ ‘କୋଣାକେ’ ଓ ‘ଖାରବେଳ’ ର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନରେ ସମାକ୍ଷକ ମନନଶୀଳ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗାର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ‘ରାମଚଣ୍ଡାରେ ରାତି’ ପର୍ଯ୍ୟାୟଟି ସଂପର୍କରେ ତାଙ୍କର ମନ୍ତବ୍ୟ ହେଲା - “କବିର ଦୃବୟ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଗୋଲକ ହେଲେ ବି ଅନ୍ୟର ଅନୁଭବକୁ ଯଥାର୍ଥ ସମୟରେ ଆପଣାର ବୋଲି ମାନିନେବା ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର ଏକ କଳା କୌତୁକ । ସେଇ ଅନୁଭବ ଓ ପ୍ରସାରିତ ଜଜ୍ଜନା ଯୋଗୁ ପ୍ରବାସର ଛାତ୍ର ଓ ସ୍ୱବାସର ପିତାମାତା ପରିଜନଙ୍କ ଭିତରେ ଥିବା ଦୂରତ୍ୱର ବ୍ୟବଧାନକୁ ଘୁଣ୍ଡେଇ ଦେଇଛନ୍ତି । କବି, ଏକତ୍ର ଏକଜ ସ୍ଥାନରେ ଉଭୟଙ୍କର ଚିରାବସ୍ଥା ଅନୁଭବ କରିପାରିଛନ୍ତି ।”

ଜନନୀର ଗୁରୁବେଦନା କିମ୍ବା ଭଗିନୀର ବିଷାଦ ସ୍ମରଣକରି ଏପରି ଏକ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଚମକି ଉଠିବା ଯେପରି ସତ୍ୟ, ସେହିପରି ପବନର ଝଙ୍କାରରେ ପଲକେ ପଲକେ ଶିଶୁର ଅନାଗତ ପଦଧ୍ୱନି ଶୁଣିବାର କୌତୂହଳ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିବା ପିତା-ମାତାଙ୍କର

ମନୋଭାବ ମଧ୍ୟ ଏହି ସମୟ ପାଇଁ ସତ୍ୟ । ସତ୍ୟର ଏଇ ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ବ ଏବଂ ତାର ଭୂମିକା ଉପରେ କବିର ଅନୁଭବ ଓ କଳ୍ପନା ଦୃଷ୍ଟି ଏଠି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି ।” ‘କୋଣାର୍କେ’ କାବ୍ୟର ମାୟାଦେବୀ ଅଂଶଟିର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ଏଥିରେ ନିହିତ ରୋମାଞ୍ଚିକ ପ୍ରବଣତା, କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଓ ଇତିହାସର ମଧୁର ସମନ୍ବୟ ପୁଣି ଜାତୀୟତାବାଦର ଆଲୋଚ୍ୟକୁ ଦର୍ଶାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ସମାଲୋଚକ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ‘ରାମଚଣ୍ଡୀରେ ମୁଁ ପଚାରି ବୁଝେ କୋଣାର୍କ ଦଶା’ ଅଧ୍ୟାୟଟି ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ । ଶୌର୍ଯ୍ୟ ଓ ପ୍ରେମର ଗୌରବ କାର୍ଯ୍ୟତ ହୋଇଥିବା ‘ଖାରବେଳ’ କାବ୍ୟର ମହତ୍ତ୍ବ ପ୍ରତିପାଦନରେ କବିଙ୍କ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିହେବ । ଗ୍ରନ୍ଥଟିରେ ସ୍ଥାନିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଧ୍ୟାୟଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି ସମାକ୍ଷକଙ୍କର ବିଦ୍ବତ୍ତା, ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ଓ ନୀଳକଣ୍ଠ କାବ୍ୟକୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର କେତେକ କାବ୍ୟ ସହ ତୁଳନା କରିବାର ନୈପୁଣ୍ୟ । ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ କବି ନୀଳକଣ୍ଠ କାବ୍ୟ ଭାବନାର ଉତ୍କର୍ଷ ପ୍ରତିପାଦନ କରି ସେ କହିଛନ୍ତି - “କବି କିଛି ସୁକୁମାର ଶବ୍ଦ ପ୍ରତିମା ବ୍ୟବହାରରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିକୁ ମର୍ମସ୍ପେଶ୍ୟ କରିପାରିଛନ୍ତି । କେବଳ ସାଦୃଶ୍ୟକଥନ ଦେଇ ଭାବ-ରୂପ ବା ଚିତ୍ର-ସଂସ୍ଥାନ ଶୈଳୀ ଉପରେ ସେ ଏକାନ୍ତ ନିର୍ଭରଶୀଳ ହୋଇନାହାନ୍ତି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କ୍ଲବିକାଳ ଇମ୍ପେଜ; କୌଣସି ଆବେଗ ବା ବସ୍ତୁର ସମାନ୍ତର ସାଦୃଶ୍ୟଭିତ୍ତିକ ଅଳଂକରଣ ହୋଇ ପରିଣତିରେ ଏକ ଭାବ-ସରା ପୁଟେଇଲା ପରି କିମ୍ବା ପ୍ରାଚ୍ୟ-କ୍ଲବିକାଳ ଇମ୍ପେଜ, ଉପମାନ ଉପମେୟ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସୁଷ୍ଟ ସମାନ୍ତରତାକୁ ରକ୍ଷା କରି ପରିଣତିରେ ଶୁଦ୍ଧି ବା ଦୃଶ୍ୟସଙ୍ଗତି ଆଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲାଭଳି କବି ନୀଳକଣ୍ଠ, ସେଇ ପ୍ରାଚୀନ କ୍ଲବିକାଳ ପଦ୍ଧତିର ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଅନୁସରଣ କରି ସର୍ବଦା ଆପଣା କାବ୍ୟପ୍ରକାଶରେ ସେପରି ଚିତ୍ର କଳ୍ପନା କରିନାହାନ୍ତି । ଉପମା, ରୂପକ, ସୃଷ୍ଟି ସତ୍ତ୍ବେ ମଧ୍ୟ ସେ କେତେକ ଚିତ୍ରକଳ୍ପର ବ୍ୟବହାର ଦେଖାଇ ପ୍ରକାଶଧାରାରେ ଅଭିନବତା ଆଣିଛନ୍ତି ।”

ସମାକ୍ଷକଙ୍କ ଉଚ୍ଚାରଣ ବେଶ୍ ସଫ୍ଟ ଓ ଶାଣିତ, ଯେତେବେଳେ ‘ଉତ୍ତରକାଳକୁ କବି ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ପ୍ରେରଣା’ ସଂପର୍କରେ ସେ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ - “କବିତା ପାଇଁ ସେ ଉତ୍ତରକାଳର ସ୍ବପ୍ନା ହୋଇପାରିନାହାନ୍ତି । ସଂସ୍କୃତିର ଉପାସନା ଭିତରେ ଆପଣାକୁ ହଜେଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଜାତୀୟତା, ଶୁଦ୍ଧିବୋଧ ଓ ସଂଯମ ହୋଇଛି ତାଙ୍କର ସାରସ୍ବତ ଆଦର୍ଶ ।” କବିଙ୍କର ଅନ୍ତିମ ବକ୍ତବ୍ୟକୁ ତାଙ୍କର କାବ୍ୟମଧ୍ୟରୁ ସଂଧାନ କରିଛନ୍ତି ସମାଲୋଚକ ଡଃ ନାୟକ । ‘କୋଣାର୍କେ’ କାବ୍ୟରୁ ଏ ସଂପର୍କରେ ସେ ଯେଉଁ ପଂକ୍ତିଟି ଉଦାହରଣ ସ୍ବରୂପ ଦେଇଛନ୍ତି ତାହା ହେଲା -

“ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଥାଇ କେବେ ଛାଡ଼ିବ ନାହିଁ ତୁମେ ଯବନ
 ଶ୍ୟାମଳ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରାବ ନାହିଁ ବ୍ୟସନ -ବନ
 ପୟସିନୀ ଗାଭୀ କାନ୍ଦିବେ ନାହିଁ ହିନ୍ଦୁ - ଭବନେ
 କୁଳାବାଳା କେବେ ତେଜିବେ ନାହିଁ ସତୀତ୍ୱ ଧନେ
 ନୀଳାଚଳୁ ରକ୍ତ ଚିରାଳ ଯିବ ନାହିଁ ସାଗରେ;
 ଭକ୍ତ ଯଜ୍ଞବେଦୀ ଭକ୍ତ ନହାରିବ ସମରେ;
 ଗଜପତି ଶିର ଲଙ୍ଘିବ ନାହିଁ ଭାରତ-ଖଣ୍ଡେ
 ସାମନ୍ତ ରାଜନେ ଭୋଗିବେ ନାହିଁ ଯବନ ଦଣ୍ଡେ ।”

(କୋଣାର୍କ - ୨୩/୬୯୩)

ନୀଳକଣ୍ଠ କାବ୍ୟ ପୃଷ୍ଠାରେ ଉତ୍କଳୀୟ ତାଙ୍କର ଏହି ଅନ୍ତିମ ବକ୍ତବ୍ୟ ସଂପର୍କରେ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରଦାନକରି ସମାଲୋଚନା କରନ୍ତି - “ଜୀବନର ଶେଷ ପ୍ରହର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭକ୍ତକାୟ, ଜାତିର ଜାଗ୍ରତ ପ୍ରହରୀ ପରି ସତର୍କ ଥାଇ ଦେଖୁ ଯେ, ଭକ୍ତ ଶ୍ୟାମଳିନୀ ଖଣ୍ଡିତ ନ ହେଉ, ପୟସିନୀ ଗାଭୀ ହିନ୍ଦୁ ଭବନରେ ଆତ୍ମବଳି ନ ଘେନୁ । କୁଳାବାଳାର ସତୀତ୍ୱ ଧନ ଅପହୃତ ନ ହେଉ, ଭକ୍ତର ଯଜ୍ଞବେଦୀ ଅପରାଜିତ ହୋଇ ରହୁ କିମ୍ବା ଗଜପତି ଶିର ଅକ୍ଷେପ ଥାଇ ଏ ଜାତିର ସାର୍ବଭୌମିକ ପ୍ରସାର କରୁଥାଉ- ଏହାହିଁ ହେଉଛି କବିଙ୍କର ଅନ୍ତିମ ବକ୍ତବ୍ୟ ।”

ପୁସ୍ତକ ଭଣ୍ଡାର ପ୍ରକାଶିତ ‘କବି ରଚିତ : ରାଧାନାଥ’ ର ପ୍ରକାଶକାଳ ୧୯୭୫ ମସିହା । ଏଥିରେ ଯେଉଁ ‘ଛ’ ଗୋଟି ଅଧ୍ୟାୟ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ହୋଇଛି ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା - ‘ଜନ୍ମ ଶୈଶବଜୀବନ; ‘କବି ପ୍ରତିଭା ଉନ୍ନେଷ ଓ ଉତ୍ତରଣ’, ‘କବିକଳି’, ‘ଶିକ୍ଷକ ଓ ପ୍ରଶାସକ’ ରାଧାନାଥ, ‘ଅଶ୍ରୁତର୍ପଣ ଓ ପ୍ରତିଭା ଅର୍ଚନା’, ‘ରାଧାନାଥଙ୍କ କାବ୍ୟ ଦର୍ଶନ’ ପ୍ରଭୃତି । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା ପୂର୍ବରୁ ଯେଉଁ ଆଠଗୋଟି ଗ୍ରନ୍ଥ ରାଧାନାଥଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା ତା’ର ବିବରଣୀ ଗ୍ରନ୍ଥର ଭୂମିକାରେ ସମାଲୋଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା ‘ରାଧାନାଥ ଜୀବନୀ’, ‘ରାଧାନାଥ ପରିଚିତି’, ‘ଯୁଗପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ସ୍ତମ୍ଭ ରାଧାନାଥ’, ‘ତଗର ପତ୍ରିକାର ରାଧାନାଥ ବିଶେଷାଙ୍କ’, ‘କବିକଳି’, ‘ରାଧାନାଥଙ୍କ - ଅନନ୍ୟ ପ୍ରତିଭା’, ‘ରାଧାନାଥ ସାହିତ୍ୟ ସମୀକ୍ଷା’ ଓ ‘ଯୁଗଜ୍ୟୋତି ରାଧାନାଥ’ ପ୍ରଭୃତି ।

ଏହି ସମାଲୋଚନା ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ବିଶେଷତ୍ୱ ହେଉଛି ରାଧାନାଥଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ଘଟଣାବଳୀ କିପରି ତାଙ୍କର ସାରସ୍ୱତ ସାଧନାକୁ ବଳୟିତ କରି ରଖିଛି ତା’ର

ସୂକ୍ଷ୍ମାତିସୂକ୍ଷ୍ମ ଅନୁଶୀଳନ କରିବା ଓ କବି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଉପଯୁକ୍ତ ମୂଲ୍ୟାୟନ କରି ପ୍ରକାଶ କରିବା । କବିର ଜୀବନ ଚରିତ୍ର ପ୍ରତିଫଳିତ ହୁଏ ତାର କାବ୍ୟକୃତିରେ - ଏହି ସତ୍ୟରେ ବିଶ୍ବାସ କରିଛନ୍ତି ସମାକ୍ଷକ ଡଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଉକ୍ତ ସମାକ୍ଷା ଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ କହିଛନ୍ତି - “କବିଙ୍କର ସାରସ୍ବତ ସଂଚୟରୁ କବି ପୁରୁଷର ଆତ୍ମାକୁ ଚିହ୍ନିହୁଏ କିମ୍ବା କବିଙ୍କର ଜୀବନ ଚରିତ ଅନୁଧ୍ୟାନରୁ ତାହାର କାବ୍ୟ କାର୍ତ୍ତର ମୂଲ୍ୟବୋଧ କଳନା କରିହୁଏ । ରାଧାନାଥ କବି; ଜୀବନ ଓ ଜନମ ମାଟିର କବି । ଜୀବନ ଓ ଜନମ ମାଟି ପ୍ରତି କବି ପୁରୁଷର ମୁହାଁସ କେତେ, କିଏ କହିବ ସେ କଥା । କହିଲେ କହିବ ଜୀବନ-ଗାଥା କିମ୍ବା ଅକ୍ଷର କାବ୍ୟ, କବିଙ୍କର କବିତା ।”

ରାଧାନାଥଙ୍କ ଜୀବନଗାଥା ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟଗୁଡ଼ିକରେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଭାର ଉନ୍ନେଷ, ଉତ୍ତରଣ ଓ ତାଙ୍କର ମାନସିକ ସଂଘର୍ଷର ଚିତ୍ରପଟ ଆଦିକୁ ସମାଲୋଚକ ଯେପରି ଭାବରେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟିରେ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଛନ୍ତି ସେଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବେ ବୁଝାପଡ଼ୁଛି ଯେ, କବିଙ୍କ ସମକାଳର ସାମାଜିକ, ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ଐତିହାସିକ ପଟଭୂମି କିପରି ଯୁଗପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ରାଧାନାଥଙ୍କ କବି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ନିର୍ମାଣରେ ସହାୟକ ହୋଇଛି ତାର ଯଥାର୍ଥ ଆକଳନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ୧୮୬୮ ମସିହାକୁ ରାଧାନାଥଙ୍କ ପ୍ରତିଭାର ଉନ୍ନେଷକାଳ ରୂପେ ଦର୍ଶାଇ ୧୯୦୮ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୀର୍ଘ ଚାଳିଶ ବର୍ଷକାଳ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ପ୍ରତିଭାର ଉତ୍ତରଣ, ଜୟଯାତ୍ରା, ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଓ ଅବରୋଧ ଇତ୍ୟାଦିକୁ ସେ ଚିହ୍ନିତ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିଛନ୍ତି । ସମାକ୍ଷକ କବି ଓ ତାଙ୍କ ସମକାଳର ଭୂମିକା ରଚନା ପାଇଁ ଐତିହାସିକ ସମାକ୍ଷା ପଦ୍ଧତି ଅବଲମ୍ବନ କରିଛନ୍ତି ସତ, କିନ୍ତୁ ରାଧାନାଥ କାବ୍ୟକାଳର ଉତ୍କର୍ଷ ପ୍ରତିପାଦନ ନିମିତ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟତାତ୍ମିକ ସମାକ୍ଷା ପଦ୍ଧତିକୁ ହିଁ ଅବଲମ୍ବନ କରିଛନ୍ତି । କଳାପାଇଁ କଳାର ପୂଜାରୀ ରାଧାନାଥଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ସେ ତେଣୁ କହିଛନ୍ତି - “କବି କଳାକୁ ହିଁ ଅଗ୍ରାଧିକାର ଦେଇଛନ୍ତି - ତହିଁରେ ଜୀବନର ପ୍ରୟୋଗ ଦେଖିଛନ୍ତି । କାରଣ ତାଙ୍କର ରୁଚିବୋଧ ହିଁ ଚିହ୍ନିତ ଦେଇଥାଏ ଯେ ରାଧାନାଥ ପ୍ରଥମତଃ ଜଣେ କବି, ଜୀବନ ଶିଳ୍ପୀ ବା ସମାଜଦ୍ରଷ୍ଟା ହେବା ହେଉଛି ପରିପୂରକ ଘଟଣା । ସେ କଳାର ଜମନାୟତା ଭିତରେ ଜୀବନର ବାସ୍ତବତା ପୂଜାକରିଛନ୍ତି; ସୋପାନ ପରେ ସୋପାନ ଆରୋହଣ କଲା ପରି ଗୋଟିଏ କାବ୍ୟରୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ କାବ୍ୟକୁ ଗତି କରିଛନ୍ତି । ‘କେଦାର ଗୌରୀ’, ‘ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା’ ଓ ‘ନନ୍ଦିକେଶ୍ବରୀ’ ରଚନାରୁ ‘ଉଷା’ ରଚନା କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଓହ୍ଲାଇଲା ବେଳକୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାବ୍ୟ ବସ୍ତୁରେ ଜୀବନର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଭାବପ୍ରସ୍ତ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଛି ।” ‘କବିକଳି’, ‘ଅଶ୍ରୁ

ତପଣ ଓ ପ୍ରତିଭା ଅର୍ଜନା', 'ରାଧାନାଥଙ୍କ କାବ୍ୟ ଦର୍ଶନ' - ଏହି ତିନିଗୋଟି ଅଧ୍ୟାୟରେ ସମାକ୍ଷକଙ୍କ ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ସଂଧାନ ମିଳେ । ରାଧାନାଥଙ୍କ ଦେହାନ୍ତ ପରେ ଓଡ଼ିଶାର ବିଶିଷ୍ଟ କବି ଓ ଲେଖକଗଣ ରାଧାନାଥଙ୍କ ପ୍ରତିଭାର ଯେଉଁ ଯଶଗାନ କରିଥିଲେ ତା'ର ଚିତ୍ର ସମାକ୍ଷକ ଦେଇଛନ୍ତି 'ଅଶ୍ରୁତପଣ ଓ ପ୍ରତିଭା ଅର୍ଜନା' ଅଧ୍ୟାୟରେ । ନିଜର ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ବଳରେ ତଃ ନାୟକ ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ଯେପରି ଚିହ୍ନିଥିଲେ ତା'ର ନିର୍ଯ୍ୟାସ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ଗ୍ରନ୍ଥୋକ୍ତ ନିମ୍ନଲିଖିତ କେତେଗୋଟି ବାକ୍ୟରେ ।

“ରାଧାନାଥଙ୍କ କାବ୍ୟ ଦର୍ଶନରେ ଭୌତିକ ବା ଆଧୁଭୌତିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚିନ୍ତନର ବିଚାରଧାରା ସମନ୍ୱିତ ହୋଇଯାଇଛି । ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟ ଏକ ଦୁଇଟିର ପରିଚୟ୍ୟା କରିଥାଏ । ପ୍ରଥମଟିରେ (ଭୌତିକ ବା ଆଧୁଭୌତିକ) ପ୍ରତିଭାର ଆଧିକ୍ୟ ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟଟିରେ ପ୍ରସାର ଆଧିକ୍ୟ ଅନୁଭୂତ ହୁଏ । ଏହାଦ୍ୱାରା ସାହିତ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ତୁଷ୍ଟ କରେ, ସମାଜକୁ ସନ୍ତୋଷ ଦିଏ ଏବଂ ଆତ୍ମିକ ଚିନ୍ତାକୁ ତୃପ୍ତି ଯୋଗାଏ । ପ୍ରତିଭା ଓ ପ୍ରସାର ମିଳନ ଘଟିଲେ ସାହିତ୍ୟିକ ବା କବିର କାବ୍ୟ, ଚିରନ୍ତନତାର ଗୌରବ ପାଏ । ରାଧାନାଥ ସେହି ପର୍ଯ୍ୟାୟର କବି, ତାଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ଅଭିନବ ଓ ଚିରନ୍ତନ । ‘ଦୃଷ୍ଟପୂର୍ବ ହୋଇ ଅପୂର୍ବ ପ୍ରତୀତି, ସୁନ୍ଦର ପଣର ଚିରନ୍ତନ ରୀତି’ - ଏହା କେବଳ ରାଧାନାଥଙ୍କ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଜିଜ୍ଞାସାର ପରିଚାୟକ ନୁହେଁ, ତାଙ୍କର କାବ୍ୟ କୃତିର ମାନ ନିର୍ଦ୍ଧାରକ ମଧ୍ୟ । କାଳକାଳକୁ ତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ପ୍ରେରଣା ଓ ପ୍ରତ୍ୟୟର ଭଣ୍ଡାର ।”

ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର କବି ଅର୍ଜୁନ ଦାସଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ତଃ ନାୟକ ରଚିତ ଏକ ମନୋଗ୍ରାଫ୍ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ୧୯୮୩ ମସିହାରେ । ଏଥିରେ ସେ ଅର୍ଜୁନ ଦାସଙ୍କ ପୌରାଣିକ କାବ୍ୟ ‘ରାମବିଭା’ ଓ ଆଖ୍ୟାୟିକା କାବ୍ୟ ‘କଞ୍ଚଲତା’ ର ଆଲୋଚନା କରିବା ସହିତ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ କାବ୍ୟ ପରଂପରାରେ ତାଙ୍କ କବିତ୍ୱର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ନିରୂପଣ କରିଛନ୍ତି । ତେବେ କବି ଚରିତ ସଂପର୍କରେ ପୂର୍ବ ଆଲୋଚିତ ଦୁଇଟି ସମାକ୍ଷା ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଯେଉଁ ବିବରଣୀ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ, ଏଥିରେ ତାହା ନାହିଁ, କାରଣ ହେଲା ଅର୍ଜୁନ ଦାସଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଉପଲବ୍ଧ ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକ ଅଭାବ । ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଏହି କବି ଓ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟାଦର୍ଶର ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନ କଲାବେଳେ ସମାଲୋଚକ ମଧ୍ୟ ସେହି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟତାତ୍ମିକ ସମାଲୋଚନା ପଦ୍ଧତିର ଦ୍ୱାରସ୍ଥ ହୋଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ତଃ ନାୟକ କହିଛନ୍ତି - “କାରଣ ଜୀବନର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ଭର କରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଂଶ ସଂଗେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଂଶର ଘନାଭୂତ ଓ ସୁନିବିଡ଼ ଐକ୍ୟ ଉପରେ । ସେହିପରି କାବ୍ୟର ଅକ୍ଷୟ ଗୁଣ ଓ କଳାତ୍ମକ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ଭରକରେ ସତ୍ୟାଯୁକ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସମୁନ୍ନତ, ସୁଗନ୍ଧାର ବିନ୍ୟାସ-ନୈପୁଣ୍ୟରେ ।

ଏହି ଗୁଣରୁ କ୍ଲାସିକ ରଚନାରେ ପ୍ରାୟ ସର୍ବତ୍ର ସତ୍ୟାତ୍ମକ କାବ୍ୟର ରସାତ୍ମକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହିଁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରିଥାଏ । ଏଥିପାଇଁ ଏହା ମୌଳିକ ଓ ଚିରାୟତ ହେବାର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପାଏ । କିନ୍ତୁ ଏଇ ବିଧାନ ମତେ ବିଚାରିଲେ; ଅର୍ଜୁନ ଦାସକ କବି ମନ କ୍ଲାସିକ ଦୃଷ୍ଟିର ପୋଷକତା କରିନାହିଁ, ରୋମାନ୍‌ଟିକ୍ ମନନ ହେଉଛି ତାଙ୍କ କାବ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱର ମୂଳକଥା - ରସବାଦୀ ଅଭିପ୍ରାୟ ଏହାର ପ୍ରେରକ ଲକ୍ଷଣ ।”

୧୯୮୩ ମସିହାରେ ପୁସ୍ତକ ଉଦ୍ଧାର ପ୍ରକାଶିତ ‘ନାରୀ କବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣା : କବି ଚରିତ କାବ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା’ ଗ୍ରନ୍ଥଟିକୁ ସମାଲୋଚକ ଡଃ ନାୟକଙ୍କର ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ରଚନା ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ । ତାଙ୍କର କବି ଚରିତ ଓ କାବ୍ୟାନୁଶୀଳନ ସଂପର୍କୀୟ ସୃଷ୍ଟିଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଏହା ଦୁଇଟି କାରଣ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆସନ ଦାବା କରେ । ପ୍ରଥମଟି ହେଲା ଓଡ଼ିଶାର ନାରୀକବି ସମାଜରେ ଏକଦା ଅନାଲୋଚିତ କବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦନ କରିବା ଓ ଅନ୍ୟଟି ତାଙ୍କର ସାମଗ୍ରିକ କୃତି ମଧ୍ୟରୁ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଠାବ କରିବା । ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ ଯେ, ନାରୀକବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କ ରଚନା ସମଗ୍ରକୁ ସଂକଳିତ କରି ପ୍ରକାଶ କରିବା ଫଳରେ ଓଡ଼ିଶାର ଅଗଣିତ ପାଠକ କୁତଳା କୁମାରୀଙ୍କ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ନାରୀ ପ୍ରତିଭାଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଅବଗତ ହୋଇପାରିଲେ । ଗ୍ରନ୍ଥର ମୁଖଶୀର୍ଷକରେ ସମାଲୋଚକ କହନ୍ତି - “କୁତଳା କୁମାରୀଙ୍କ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ହେଲେବି ନାରୀକବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣା ଅନାଲୋଚିତ ହୋଇ ରହିଯାଇଥିଲେ । ଏହାର କାରଣ ନୁହେଁ ଯେ, ତାଙ୍କର କବି ଶକ୍ତି ସେତେ ଉଚ୍ଚମାନର ନଥିଲା । ବରଂ ଏହାହିଁ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଯେ, କବିଙ୍କର ରଚନାବଳୀ ପତ୍ର ପତ୍ରିକାରେ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିବାରୁ କେହି ଆଲୋଚକ ଆୟାସଲଭ୍ୟ ତାଙ୍କ କୃତିକୁ ସଂଗ୍ରହ କରି ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ସୁବିଧା ପାଇନଥିଲେ । ଏଣୁ ଏ ଯାବତ୍ କବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣା ଇତିହାସରେ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇ ରହିଗଲେ ।

ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରୀତ ଓଡ଼ିଆ କବିମାନଙ୍କର କୃତି ଅନେକ୍ଷଣ ଓ ମୂଲ୍ୟାୟନ ପାଇଁ ଯୋଜନାଟିଏ ହାତକୁ ନେବାପରେ ମୁଁ ବିଧିବଦ୍ଧ ଭାବେ ଏଥିରେ ମନୋନିବେଶ କରିଥିଲି । କବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କ ରଚନା ସମଗ୍ର ଏତିକିବେଳେ ସଂଗ୍ରହ କଲି, ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ଆକାରରେ ତାହା ମଧ୍ୟ ସଂପାଦନା କଲି । କବିକୃତିର ମୂଲ୍ୟାୟନ ଲାଗି ଏ ସୂତ୍ରରୁ ମୁଁ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇଥିଲି, ତାହା ଏବେ ପୁସ୍ତକ ଆକାରରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି ।”

‘ନାରୀକବିଙ୍କ ଜୀବନାଲେଖ୍ୟ’ ପରିଚ୍ଛେଦରେ ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କ କୁଳ ପରିଚୟ, ଶୈଶବ, ପାରିବାରିକ ଜୀବନ, ଶିକ୍ଷା, ବିବାହ, ପ୍ରବାସ ଯାତ୍ରା ଆଦି ପ୍ରସଙ୍ଗ ସମାଲୋଚକଙ୍କ ଆଲୋଚନାର ପରିସର ମଧ୍ୟକୁ ଆସିଛି । ଏସବୁରେ ଡଃ ନାୟକ ପ୍ରତିକୂଳ ପରିସ୍ଥିତି ସହ

ଯୁର୍ତ୍ତି ଆପଣାର କାବ୍ୟଚିତ୍ରକୁ ଲାଜନ. ପାଳନ କରି ଆସିଥିବା ଜଣେ ଲେଖକଙ୍କର ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଯଥାର୍ଥ ଭାବରେ ଉପଲବ୍ଧ କରିପାରିଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଦିଗରେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଜୀବନାନୁଭବ, ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ସମାଜ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେହି ଅନୁଭବଗୁଡ଼ିକର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟସିଦ୍ଧି ରୂପାୟନ ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କ କାବ୍ୟ ଜଗତକୁ ଯେପରି ଆବୋରି ରହିଛି ତାହାହିଁ ହେଉଛି ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟିରେ ତଃ ନାୟକଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟ । କବି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲାବେଳେ ଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରଥମ ପରିଚ୍ଛେଦ ‘ନାରାଜକବି ଜୀବନାଲେଖ୍ୟ’ ରେ ସେ କହନ୍ତି - “ନାରାଜକବି - ସାରସ୍ୱତ ସଂସର୍ଗ ଜଗତର ପରିଣାମ ଯେ ତାଙ୍କ ମନକୁ କିଛି ପ୍ରଭାବିତ କରି ନାହିଁ - ଏକଥା କିପରି କହିବା ? ସମାଜ ଜୀବନରୁ ସଂଗୃହୀତ ଅନୁଭୂତି ହେଉଛି ତାଙ୍କ କବିତାର ଅକ୍ଷର; ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ହାବଭାବରେ ଏହା ପୁଣି ରସସିଦ୍ଧ । ଫକୀରମୋହନଙ୍କର କାବ୍ୟ ସଂଚୟ ଯେପରି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଆବେଗ ଅନୁଭବର ଏକ ସ୍ୱତଃସ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ସେହିପରି ନାରାଜକବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କର କବିତା । ଏହାର ଉତ୍ସ ନିଜସ୍ୱ ପୃଥିବୀ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ କବିତାତତ୍ତ୍ୱରେ କବିତ୍ୱର ସମାଜର ଚଳନ୍ତି ଚିନ୍ତାଧାରା ଓ ଶାଶ୍ୱତ ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ପ୍ରତିଫଳିତ କରିବାରେ କୌଣସି ଅବହେଳା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିନାହାନ୍ତି ।” ନାରାଜକବି କବିତାର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ନିମିତ୍ତ ସେ ଦେବୀ ପ୍ରେରଣା ଲାଭ କରିଥିବା ଓ ତାଙ୍କର ସାରସ୍ୱତ ସହଯୋଗ ଲାଭ ଆଦି ସଂପର୍କରେ ଅନେକ ନୂତନ ତଥ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥଟିରେ ସମ୍ମିଳିତ । କବିଙ୍କ ଦର୍ଶନ । ମୌଳିକ ମନନ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଆଲୋଚକ କବିଙ୍କର ମନୋଭୂମି, ନାରାଜକବି ସମାଜ ଚେତନା, ପ୍ରେମଚେତନା, ଈଶ୍ୱର ଭାବନା ଓ କବିଙ୍କର ମୌଳିକ ଦର୍ଶନ ପ୍ରଭୃତିକୁ ଆଲୋଚନା ପରିସର ମଧ୍ୟକୁ ଆଣିଛନ୍ତି ।

ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କର ପ୍ରତିଭା ସଂପର୍କରେ ଓଡ଼ିଶାର ଯେଉଁ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ସାରସ୍ୱତ ସାଧକଗଣ ଅନୁକୂଳ ମତବ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ତାହା ସ୍ଥାନ ପାଇଛି ପ୍ରତିଭା ପ୍ରଶସ୍ତି । ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବନ୍ଦନା ଅଧ୍ୟାୟରେ । ଶେଷ ଅଧ୍ୟାୟ ଅର୍ଥାତ୍ ‘ଓଡ଼ିଶାର ନାରାଜକବି ଓ କବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣା’ ଅଧ୍ୟାୟରେ ସମାକ୍ଷ ତଃ ନାୟକ ଅନ୍ୟ ନାରାଜକବିମାନଙ୍କ ସହିତ ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କର ତୁଳନା କରି ତାଙ୍କର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ନିରୂପଣ କରିଛନ୍ତି । କବି ଗ୍ରନ୍ଥର ଏହି ଅଧ୍ୟାୟରେ ସ୍ୱାକାର କରିଛନ୍ତି ଯେ - “ପୃଷ୍ଠପୋଷକତାର କୌଣସି ସୁଯୋଗ ନଥାଇ ନିଜ କଲମର ଶକ୍ତି ବଳରେ ବହୁ ପତ୍ରପତ୍ରିକାରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଥିବା ଜଣେ ନାରାଜକବି ଯେ କାଳର ସାରସ୍ୱତ ଗତି ଧାରାରେ ମୌଳିକ ଚିନ୍ତନର ଯେଉଁ ଆଲେଖ୍ୟ ଅଙ୍କନ କରିପାରିଥିଲେ ତାହା ବିସ୍ମୃତ ହେବ କିପରି ? ସେ ଯେ ଅକ୍ଷର କାର୍ତ୍ତି । ନାନାଦି ପ୍ରତିକୂଳ ଅଘଟଣ

ସବୁ କାଳର ପରିଧିରେ ଜବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣ ସାରସ୍ୱତ ଆକର୍ଷଣର ଯେଉଁ ସମ୍ଭାବନା ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିଥିଲେ ତାର ଅପୂର୍ବ ନାହିଁ । କାଳର ଇତିହାସରେ ଏହା ଚିର ଅମ୍ଳାନ ।”

ପରିଶେଷରେ ଏତିକି କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ, ତଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କର ଜବି ଚରିତ ଓ କାବ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ଆଧାରିତ ଯେଉଁ ଚାରିଗୋଟି ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କରାଗଲା ତାହା ହେଉଛି ତାଙ୍କ ସମାକ୍ଷାଦୃଷ୍ଟିର ସମାକ୍ଷା । ଉତ୍ତମାନର ସାହିତ୍ୟ ସମାକ୍ଷା ଅପେକ୍ଷା ରଖେ କୌଣସି ସୃଷ୍ଟି କର୍ମ ସହ ଏକାମ୍ର ସେବାରେ, ସୁଖ ସହ ଏକାଭୂତ ହୋଇ ତା ସ୍ୱର ସହ, ଉତ୍ତରଣ ସହ ଆପଣାର ସ୍ୱର ମିଳେଇବାରେ । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ପରପୁର ପ୍ରବେଶ ବିଦ୍ୟାତି ତଃ ନାୟକ ଆୟତ କରିଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଆମର ସ୍ମରଣୀୟ । ତାଙ୍କ ମନୋଗ୍ରାଫିଗୁଡ଼ିକ ସଂପର୍କରେ ରଚିତ ଉକ୍ତ ସମାଲୋଚନାକୁ ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସମାକ୍ଷା କାନନର ଏକ ପ୍ରଦକ୍ଷିଣ ବୋଲି ଧରିନିଆଯାଉ ।

ସାହିତ୍ୟବିଦ୍ୟା ଓ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ

ଡଃ ପ୍ରକାଶ କୁମାର ପରିଡ଼ା

ପ୍ରାଧ୍ୟାପକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ; ଚକ୍ର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ (୧୯୩୯-୧୯୮୬) ଏମ୍.ଏ. ପିଏଚ୍.ଡି ଐତିହ୍ୟସଂପନ୍ନ ରେଭେନ୍ସା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା-ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗରେ ଅବସ୍ଥାପିତ ଥିଲେ ଓ ସ୍ୱୟଂ ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ ୧୯୮୦ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ଏଥିରେ ତାଙ୍କ ଗୁରୁ ଓ ମାର୍ଗ ଦର୍ଶକ ଚକ୍ର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରା ମହୋଦୟ ଅଧ୍ୟକ୍ଷଭାବେ ବରିତ ଓ ଅବସ୍ଥାପିତ । ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶା ଓ ରାଜ୍ୟ ବାହାର କେତେକ ସ୍ଥାନର ବିଦ୍ୱାନ, ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ଓ ବିଦ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଏହାର ସଭ୍ୟ-ସହଯୋଗୀ ଭାବେ ଗୃହୀତ । ଏଥିରୁ ସ୍ୱଳ୍ପ ପ୍ରତ୍ୟୟମାନ ହୁଏ ଯେ ପ୍ରାଧ୍ୟାପକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଅଧ୍ୟାପନା, ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଅନୁସନ୍ଧାନ ଏବଂ ପ୍ରତିଭାନ୍ୱେଷଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆପଣାର ଭୂମିକା ପ୍ରତି ଯେତିକି ନିଷ୍ଠାପର, ପ୍ରତିଭା ପୂଜା, ଯୋଗ୍ୟତା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ଅନାଲୋକିତକୁ ଆଲୋକସ୍ୱୀତ କରାଇବା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେତିକି ତପ୍ତ ଓ ବ୍ରତୀ ।

ପ୍ରାଧ୍ୟାପକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ପାଠ୍ୟଦାନ, ଗବେଷଣା ଉଭୟରେ ସମାନ ଆଗ୍ରହୀ । ଜଣେ ଗୁରୁଭାବେ ଯେତିକି ପୂଜାର୍ହ ଜଣେ ଅନୁସନ୍ଧିଷ୍ଠ ଛାତ୍ରଭାବେ ତାଙ୍କ ଗୁରୁଙ୍କର ସେତିକି ଆଶିଷପ୍ରାପ୍ତ । ସମଧର୍ମୀ ବନ୍ଧୁଭାବେ, ସାରସ୍ୱତ ସାରଥୀ ଭାବେ, ସତାର୍ଥ ଅନ୍ୱେଷୁ ଭାବେ ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବିଭିନ୍ନ ଆୟାସ ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିକ ପାଖରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ।

ଜଣେ ବାଗ୍ମୀ, ସଂଗଠକ, ସଂକଳକ, ସଂପାଦକ, ସମ୍ମେଳନ ଅଧ୍ୟୋକ୍ତକ ଭାବେ ଯୁବକ ଅବସ୍ଥାରୁ ସେ ସଫଳ । ସାହିତ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ, ପ୍ରକାଶନ ଗୋଷ୍ଠୀଗଠନ, ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶରେ ନବୀନତା ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରଭୃତି ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ସର୍ବଦା ଅଗ୍ରଗାମୀ । ନ୍ୟାୟର ପକ୍ଷସମର୍ଥନରେ ସେ ଦୃଢ଼ବ୍ରତୀ । ସରଳ ଜୀବନ ଓ ଉଚ୍ଚ ଚିନ୍ତନ ସହିତ ନିରନ୍ତର ଜଗନ୍ନାଥ ଭାବାଶ୍ରିତ ଜଣେ ଅନନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଭାବେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀବାବୁ ଅନୁକରଣୀୟ ଆଦର୍ଶ ।

ତାଙ୍କର ସର୍ଜନର କ୍ଷେତ୍ର ବିସ୍ତାରିତ । ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗରେ ତାଙ୍କର ସର୍ଜନ ପ୍ରତିଭା ସ୍ୱାକ୍ଷରିତ । ଗଜଗ୍ରନ୍ଥ ‘ପୂଜାର କବର’, କବିତା ଗ୍ରନ୍ଥ ‘ବିଫଳତା ସପକ୍ଷରେ’ ଓ ‘ଭଗାରଣା’; ସଂକଳନ ‘ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ’ ଏବଂ ‘ପ୍ରବନ୍ଧ ବିଚିତ୍ରା’; ସଂପାଦନା ଗ୍ରନ୍ଥ ‘ସାଂପ୍ରତିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସଂପର୍କରେ’, ‘ରାଧାନାଥ ଗୁରୁବଙ୍କା’, ‘ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ପଦ୍ମାବଳୀ ୧ମ ରୁ ୪ର୍ଥ ଖଣ୍ଡ’, ‘ଫକୀରମୋହନ କଥାସାହିତ୍ୟ’, ‘ନାରାଜବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣା ରଚନା ଶ୍ରୀ; ସଂପାଦିତ ପତ୍ରିକା ‘ପୋଷ୍ଟର କବିତା’, ‘ଶତରୂପା’, ‘ରଶ୍ମି’, ‘ଏକଶ୍ରୀ’;

ସମାକ୍ଷାଗ୍ରନ୍ଥ ‘ଅଳଙ୍କାର ଓ ଅଳଙ୍କାରତତ୍ତ୍ୱ’, ‘ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ’, ‘ସାହିତ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚା’, ‘କବି ଓ କାମିନୀ’, ‘କବି ଅର୍ଜୁନ ଦାସ’, ‘କବିତାର କଥା’ ଏବଂ ଗବେଷଣା ସହର୍ତ୍ତ ‘ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟସାହିତ୍ୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ’ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରାୟ ଚବିଶଟି ଗ୍ରନ୍ଥ ଓ ଚାରିଟି ପତ୍ରିକା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସର୍ଜନ, ସଂପାଦନ ଓ ସମାକ୍ଷଣ ପ୍ରତିଭାର ପ୍ରମାଣ ବହନ କରେ । ତାଙ୍କ ସଂପାଦିତ ସାମଗ୍ରୀ ଓ ସମାକ୍ଷାଗ୍ରନ୍ଥ ପାଠକମାନଙ୍କ ଜିଜ୍ଞାସା- ପ୍ରତ୍ୟାଶା ପୂରଣରେ ସର୍ବଦା ସଫଳ । ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ଓ ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ତାଙ୍କ ସମାକ୍ଷାଗ୍ରନ୍ଥ ଆଦୃତ । ସମାକ୍ଷାରେ ମୌଳିକ ଦୃଷ୍ଟି ଏବଂ ପ୍ରକାଶରେ ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଆବେଗତାପିତ ଭାଷାଭଙ୍ଗା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସମାକ୍ଷାକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରଭାବେ ଚିହ୍ନିଲେଖାଏ । ସେ ସାଧାରଣତଃ ଶିରୋନାମା ଅଥବା ପ୍ରସଙ୍ଗ ପ୍ରତି ଆପଣାର ଜିଜ୍ଞାସା-ପ୍ରଶ୍ନ ଓ ସଂଶୟ ଆରୋପ କରି ତାହାର ସମାଧାନ କରୁ କରୁ ପ୍ରସଙ୍ଗର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରସ୍ତ ଉନ୍ମୋଚନ କରି ଶେଷରେ ଅବଧାରିତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚି । ଏଣୁ ତାଙ୍କ ସମାକ୍ଷା ପାଠକକୁ ସହଯାତ୍ରୀର ସଖ୍ୟା ଦିଏ ଓ ଆବିଷ୍କାରକର ଆନନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ।

ସେହି ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ବିଦ୍ୱାନଙ୍କ ପବିତ୍ର ସ୍ମୃତି ଓ ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରେରଣା ସଜୀବ କରିରଖିବା ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ‘ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ’ ପକ୍ଷରୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସାହିତ୍ୟ ବିଦ୍ୟା ପୁରସ୍କାର ପ୍ରଦାନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ସାହିତ୍ୟ ବିଦ୍ୟା ପଦଟି ଏହି ପୁରସ୍କାର ଶିରୋନାମାର ଅଂଶବିଶେଷ ଭାବେ ବ୍ୟବହାର ହେଲାବେଳେ ତାହାର ଅର୍ଥ ପରିସର କେତେ ବ୍ୟାପକ ତାହା ବୁଝିବା ଅପେକ୍ଷା ପ୍ରାଧ୍ୟାପକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଯେ କେବଳ କବି-କଥାକାର-ସମାକ୍ଷକ-ସଂପାଦକ ନଥିଲେ ପ୍ରକୃତରେ ଅନ୍ୟତମ ସାହିତ୍ୟ ବିଦ୍ୟାବିତ୍ ଥିଲେ ତାହା ହିଁ ଆଲୋଚକର ଅବବୋଧକୁ ବେଶି ସ୍ପର୍ଶ କରେ । ସେ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ବିଦ୍ୟା ବିଷୟକ ତିନୋଟି ଗ୍ରନ୍ଥ ୧-ଅଳଙ୍କାର ଓ ଅଳଙ୍କାରତତ୍ତ୍ୱ (୧୯୬୮), ୨- ସାହିତ୍ୟର ସାମାନ୍ୟ କଥନ (୧୯୭୦), ୩- ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ (୧୯୮୧) ପ୍ରଣୟନ କରିଛନ୍ତି । ‘ସାହିତ୍ୟର ଅବୟବ’ ଓ ‘ସାହିତ୍ୟର ବିଶେଷ କଥନ’ ନାମରେ ଆଉ କେତୋଟି ଗ୍ରନ୍ଥ ତାଙ୍କର ପରିଚିନ୍ତନା ଓ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଅବସ୍ଥାରେ ଥିବା କଥା ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକର ମୁଖବନ୍ଧରୁ ସୂଚନା ମିଳିଥାଏ ।

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ପ୍ରାଧ୍ୟାପକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କୁ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟ ବିଦ୍ୟାବିତ ଭାବେ ଦେଖିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କରି ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚନା ମାଧ୍ୟମରେ ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଇଛି ।

ଆଲୋଚନାଧୀନ ଗ୍ରନ୍ଥଶ୍ରେଣୀର ସର୍ବପ୍ରଥମ ଗ୍ରନ୍ଥ ଯାହା ସମାକ୍ଷକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ୩୦ ବର୍ଷ ବୟସ ପୂର୍ବର ରଚନା ତାହା ‘ଅଳଙ୍କାର ଓ ଅଳଙ୍କାରତତ୍ତ୍ୱ’ ନାମରେ ଶ୍ରୀମତୀ

ଲାବଣ୍ୟ ନାୟକଙ୍କ ସମଭାଗୀନ୍ଦ୍ରରେ ୧୯୬୮ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ । ସମାକ୍ଷକ ଏହି ପ୍ରୟାସକୁ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କ ଅନୁରୋଧ ଏବଂ ଅଧ୍ୟାପକ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ଅନୁପ୍ରେରଣା ସଞ୍ଚାତ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ପୁସ୍ତକର ପରିଚୟ ଦେବାକୁ ଯାଇ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି - “ପୁସ୍ତକଟିରେ ବିଭିନ୍ନ ଅଳଙ୍କାର ଓ ଅଳଙ୍କାରତତ୍ତ୍ୱଗୁଡ଼ିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟରୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ସୁପରିଚିତ ଉଦାହରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ବିଶ୍ଳେଷ ହୋଇଛି । ଅଳଙ୍କାର ସଂସ୍କାର ସଂସ୍କୃତ ଭାବକୁ ଓଡ଼ିଆରେ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇଛି । ବିଶ୍ଳେଷଣ ଓ ସଂଶ୍ଳେଷଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ସେସବୁର ଭାବ ସଂପ୍ରସାରିତ ହୋଇଛି । ଯେତେଦୂର ସମ୍ଭବ ଜଟିଳତା ଭାଗିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଛି ।” ବସ୍ତୁତଃ ପୁସ୍ତକଟି ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ସାକ୍ଷ୍ୟ ବହନ କରେ ।

କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ, ଅଳଙ୍କାର ପରିଚୟ, ରସବାଦ, ଧ୍ୱନିବାଦ, ରାତିବାଦ, ଗୁଣ : ଏକ ଆଲୋଚନା ଏବଂ ଭାରତୀୟ ଅଳଙ୍କାର ତତ୍ତ୍ୱର କ୍ରମପରିଣତି ଏଥିରେ ବିଚାର କରାଯାଇଛି । ତେବେ ଶେଷ ପ୍ରସଙ୍ଗଟି ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରର ଐତିହ୍ୟ ଓ ବିଶେଷତ୍ୱ ଦର୍ଶାଇଥିବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅଭିନନ୍ଦନୀୟ ।

ପ୍ରାଧ୍ୟାପକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ୧୯୭୦ ମସିହା ବେଳକୁ ସାହିତ୍ୟର ଥିଓରୀଭିତ୍ତିକ ଏକ ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରନ୍ଥର ଅଭାବ ପୂରଣ କରିବା ପାଇଁ ସ୍ୱଳ୍ପକ୍ଷିତ ବୃହତ ପରିଯୋଜନାର ଚେଷ୍ଟାକୃତ ସଂକ୍ଷିପ୍ତରୂପ ପ୍ରକାଶ କରିଛି - ‘ସାହିତ୍ୟର ସାମାନ୍ୟ କଥନ ।’ ସେଯାବତ କେବଳ ନୁହେଁ, ଏଯାବତ ସେହି ଧରଣର ଗ୍ରନ୍ଥଭାବେ ଏହାହିଁ ଅବିକଳ । ଏଥିରେ ୧୪ ଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ସ୍ଥାନିତ । ତହିଁରୁ ଦୁଇଟି ରଚନାକୁ ବାଦଦେଲେ ସବୁଗୁଡ଼ିକ ସାହିତ୍ୟର ଉପାଦାନ-ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓ ଅବୟବ ବିଷୟକ । ଇତିହାସ ଦୁଇଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ‘ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟ’ ଏବଂ ‘ସଂସ୍କୃତି ଓ ସାହିତ୍ୟ’ ସୂଚୀପତ୍ରରେ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ମନେହେଲେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟାପକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଦ୍ୟୋତକ ।

ପ୍ରଥମ ରଚନାର ଶିରୋନାମା ହିଁ ଗ୍ରନ୍ଥ ନାମ ମଣ୍ଡନ କରିଛି - ସାହିତ୍ୟର ‘ସାମାନ୍ୟକଥନ’ । ଏହା ଏକ ତମଜାର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ମନ୍ଥଣ ପ୍ରବନ୍ଧ । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସାହିତ୍ୟର ପରିଚୟ, ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରବଣତା, ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାଥମିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ, ସାହିତ୍ୟିକର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ସାହିତ୍ୟର ଭୂମିକା, ସାହିତ୍ୟରେ କଳ୍ପନାର ଭୂମିକା, ମନୋବୈଜ୍ଞାନିକଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସାହିତ୍ୟର ରୂପ, ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଭାବ ଇତ୍ୟାଦି ସଂପର୍କରେ ଧାରାବାହିକ ଚର୍ଚ୍ଚାର ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ‘ଜୀବନକୁ ସାହିତ୍ୟର ଆଧାର’ ଭାବେ ପ୍ରତିପାଦନ କରାଯାଇଛି । ଅଧିକରୁ, ‘ଅଖଣ୍ଡ ଓ ଅମର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସଞ୍ଚାତ ଆନନ୍ଦ’ ଦେଖୁଥିବା ଚେତନାର ପ୍ରାଣଦାତାଭାବେ ସାହିତ୍ୟକୁ ଚିହ୍ନଟ କରାଏ - ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧ । ମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବା କଥା ଯେ, ପ୍ରବନ୍ଧଟିରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ କଦାଚିତ ଅନୁଲେଦଟିଏ ପ୍ରାପ୍ତ ପ୍ରସଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଏକ ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ପ୍ରବନ୍ଧର

ଅପେକ୍ଷା ରଖେ ଏପରିକି ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଗୁରୁର । ତେବେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ତଃ ନାୟକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ପରିସରରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ନିଷ୍ପତ୍ତିପାତ୍ର ଗୁଞ୍ଜନ କରି ସମ୍ପୃକ୍ତ ବିଷୟରେ ସ୍ବାୟ ଅଧ୍ୟୟନ, ଅନୁଶୀଳନ ଓ ଅବବୋଧର ପ୍ରମାଣ ରଖିଛନ୍ତି ।

ସାମାନ୍ୟ କଥନର ବିସ୍ତାର ପରିଚର୍ଚ୍ଚା ଯେମିତି କୌଣସି ଉପପାଦ୍ୟରେ କରାଯାଇଥାଏ ଏକ ପ୍ରତିପାଦ୍ୟରେ ପହଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ସେମିତି ଗୁରୁଗର୍ଭିତ ଅନ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକର ସମାବେଶ । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା ସାହିତ୍ୟର ସାମଗ୍ରୀ, ସାହିତ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ, ଭାବ ପାଇଁ ଭାଷା, ପ୍ରତିବିମ୍ବ, ସାହିତ୍ୟରେ ବିନୋଦ, ସାହିତ୍ୟରେ ବାସ୍ତବତା ପ୍ରସଙ୍ଗ, କଳା ଏକ ବିଚାର, ପ୍ରଜ୍ଞା ପ୍ରତିଭା ପରୀକ୍ଷାତା, ଚରିତ୍ରଚର୍ଚ୍ଚା ଏବଂ ତୁଳି ଓ ଶିଳ୍ପଜ୍ଞା ପ୍ରଭୃତି ।

‘ସାହିତ୍ୟର ସାମଗ୍ରୀ’ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ‘ଭାବ’କୁ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାଥମିକ ସାମଗ୍ରୀଭାବେ ଚିହ୍ନଟ କରାଯାଇଛି । ଦ୍ୱିତୀୟରେ ବସ୍ତୁରୂପର ବିଶେଷତାକୁ, ତୃତୀୟରେ ବାସ୍ତବ ସତ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ କାବ୍ୟିକ ସତ୍ୟକୁ, ଚତୁର୍ଥରେ ସୁତରାମିତ ଭାଷାକୁ, ପଞ୍ଚମରେ ଚରିତ୍ର ଘଟଣା ପ୍ରଭୃତିକୁ ସାହିତ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ଭାବେ ଏକ ଏକ ଅନୁଚ୍ଛେଦରେ ଚର୍ଚ୍ଚାକରି ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ନିଷ୍ପତ୍ତି ସ୍ୱରୂପ କହନ୍ତି - “ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ସାହିତ୍ୟ ହିଁ ମାନବ ଜୀବନର କଥା, ସୁଖଦୁଃଖ ଭରା ଜୀବନର ଆତ୍ମଗାତି ହେଉ ବା ପରିଜନର ଜୀବନବୃତ୍ତି ହେଉ କିମ୍ବା ପ୍ରକୃତି ବର୍ଷନାର ବିଭାବ ବିକାସ ଅଥବା ମାନବ ଚରିତ୍ର ଗଠନର ପିପାସା ହେଉ, ଯାହା ହେଉନା କାହିଁକି ସାହିତ୍ୟର ସାମଗ୍ରୀ ତଥ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜୀବନ ବିନ୍ୟାସ ହିଁ ଏକମାତ୍ର ସତ୍ୟ ।” ଏହି ମନ୍ତବ୍ୟଟି ଭାବବ୍ୟଞ୍ଜକ । ସାହିତ୍ୟର ସାମଗ୍ରୀ ପ୍ରବନ୍ଧର ନିମ୍ନ ମନ୍ତବ୍ୟଟି ସାମାନ୍ୟ ଅସଙ୍ଗତ ମନେ ହେଲେ ବି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । କେବଳ ସାହିତ୍ୟ ଗଢ଼ିବା ହିଁ ମୁଖ୍ୟ କଥା, ବିଷୟବସ୍ତୁ ଯେତେ ନୁହେଁ ପ୍ରକାଶ ଭଂଗାମା ହିଁ ସାହିତ୍ୟର ନିୟାମକ ।” “ସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି ଚାରୁତମ କଳା” ମନ୍ତବ୍ୟଟି ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚନାର ଆପେକ୍ଷା ରଖେ । ତେବେ ... “ପ୍ରକୃତି ଓ ଈଶ୍ୱର ସାହିତ୍ୟର ସାମଗ୍ରୀ । ମାନବତା ଓ ମାନବ ଜୀବନର ବିଭିନ୍ନପକ୍ଷ ସାହିତ୍ୟର ବିଷୟ ।” - ମନ୍ତବ୍ୟଟି ମୌଳିକ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମୌଳିକଭାବେ କାବ୍ୟବନ୍ଧ । ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରରେ “ଲୋକ ଓ ଶାସ୍ତ୍ର’ କୁ ଏବଂ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ‘ମଣିଷ ଓ ପ୍ରକୃତିକୁ’ ସାହିତ୍ୟର ସାମଗ୍ରୀ ଭାବେ ସ୍ଥୂଳତଃ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥିବା ସର୍ବବିଦିତ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ମନ୍ତବ୍ୟ ଏଇ ତଥ୍ୟାଶ୍ରିତ ହୋଇଥାଇପାରେ ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରବନ୍ଧ - ‘ସାହିତ୍ୟର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ’ । ଏଥିରେ ଆନନ୍ଦବୋଧ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକାଶକୁ ସାହିତ୍ୟର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଭାବେ ପ୍ରଥମତଃ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ଏହାରି ଭିତ୍ତିରେ ସାହିତ୍ୟର ଚର୍ଚ୍ଚା କ୍ଷେତ୍ରରେ କଳା କୈବଲ୍ୟବାଦ, ଜୀବନ ପାଇଁ କଳା, କଳାର ସମାଜ

ପ୍ରତି ବନ୍ଧନ, ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ ପ୍ରକୃତି ଓ ସମାଜ ଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରଭୃତି ଅନେକ ମତବାଦର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଘଟିଛି । ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ବିସ୍ତାରିତ ଭାବେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରାଯାଇଛି । ଆରିଷ୍ଟୋଟଲ, ପ୍ଲାଟୋ, ସେଲ୍ସ, ବଦଲେୟାର, ଗୋଟିଏର, କ୍ଲୋଟେ, ପୁଟାର୍ଟ, ଓଷାର ପ୍ରାକଳ୍ପ, କୋମ୍ପେଟେ, କଲ୍‌ରିକ ପ୍ରମୁଖ ଦାର୍ଶନିକ- କବି ଓ ତାତ୍ତ୍ୱିକମାନଙ୍କ ମତାମତ ସଂଶ୍ଳେଷଣ କରି ପ୍ରବନ୍ଧଟି ବସ୍ତୁତଃ ସାହିତ୍ୟର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବିଷୟକ ଆବହମାନ ତର୍କଗୁଡ଼ିକର ଏକ ଧାରା ବିବରଣୀ ପ୍ରଦାନ କରିଛି । ପରିଶେଷରେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରକାଶରେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟର ଲଗାମ ବା ଅର୍ଗଲ ନ ଦେବା ଉଚିତ ବୋଲି ଆପଣା ମନୋମତ ମନ୍ତବ୍ୟଟିଏ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ତାହା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଯୋଗ୍ୟ “ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରାଣର ଉଚ୍ଚାରଣ - ଲକ୍ଷ୍ୟ ବିଶ୍ୱପ୍ରକାଶ । ସାହିତ୍ୟିକ ଜନକ; ସାହିତ୍ୟ ତା’ର ମାନସ ସନ୍ତାନ, ଯାହାକି ଅନ୍ତରତମ ଦାନ ବିଶ୍ୱଭଣ୍ଡାରକୁ । ସେଇ ଦାନକୁ ରୁଚି ଅନୁଯାୟୀ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଦାୟିତ୍ୱ ଆମର ।” ଆଲୋଚିତ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଗୋଟିଏ ଉତ୍କୃତିଯୋଗ୍ୟ ମନ୍ତବ୍ୟ ଅଛି ଯାହା ଖୁବ୍ ପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଥିଲା - “ବୁଦ୍ଧି ଓ ହୃଦୟ ଦିଓଟି ସାହିତ୍ୟର ସାମଗ୍ରୀ” ।

‘କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ’ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ‘ଅଳଙ୍କାର ଓ ଅଳଙ୍କାରତତ୍ତ୍ୱ’ ଗ୍ରନ୍ଥ ସନ୍ତୁବିଷ୍ଟ ‘କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ’ ରଚନାର ଏକ ରୂପାନ୍ତର । ଏହି ବିଚାରର ଏକ ବିସ୍ତାରିତ ରୂପ ଅନ୍ୟ ପୁସ୍ତକରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥଳିତ । ମାତ୍ର ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ସନ୍ତୁବିଷ୍ଟ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ‘କବି’ଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଗୋଟିଏ ଅନୁଲେଖ ଅଛି ଯାହା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଗ୍ରନ୍ଥଟିରେ ଅନୁପସ୍ଥିତ ।

‘ଭାବପାଇଁ ଭାଷା’ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଏକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଦେଇଛନ୍ତି - ‘ଶିଳ୍ପୀ ଯେପରି ଭାବରେ ରୂପକାର, ସେହିପରି ଭାଷାର ବିଦ୍ୟାଣୀ ତାର ପ୍ରୟୋଗ କୃତ୍ତିତ୍ୱ ହେତୁ ଭାଷା ମର୍ଯ୍ୟଦା ଲାଭକରେ ।’

“ପ୍ରତିବିମ୍ବ’ ଶିରୋନାମାଧୀନ ହୋଇ ଏକ ଚମତ୍କାର ପ୍ରବନ୍ଧ ଗ୍ରହିତ । ‘ସାହିତ୍ୟରେ କବି - ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ’ର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି’ ପ୍ରସଙ୍ଗଟି ପ୍ରକୃତରେ ଆଲୋଚନାର ଅପେକ୍ଷା ରଖେ । ପ୍ରାବନ୍ଧିକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଏହାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ସତର୍କ ଓ ନିଷ୍ଠାପର ହୋଇ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟକୁ ସ୍ୱତ୍ୱାନିରୂପେଷ ଓ ସ୍ୱତ୍ୱାପେକ୍ଷ ଭାବେ ତର୍କଣା କରୁଥିବା ଦୁଇ ଗୋଷ୍ଠୀର ଉଦ୍ୟମ ଓ ଉଭୟଗୋଷ୍ଠୀର ସମର୍ଥକମାନଙ୍କ ଲମ୍ବାଧାଡ଼ି ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଉଭୟ ପକ୍ଷର ଯୁକ୍ତି ବଳିଷ୍ଠ । ତତ୍ତ୍ୱର ନାୟକ ଉଭୟ ପକ୍ଷର ଯୁକ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ଅନୁଶୀଳନ କରିବା ଅବସରରେ ନିଜପକ୍ଷକୁ ଯେଉଁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଗୁଡ଼ିକ ସଂଯୋଜନ କରିଛନ୍ତି ଓ ତତ୍ତ୍ୱାରା ପ୍ରସଙ୍ଗ ପ୍ରତି ଆପଣାର ଅପକ୍ଷପାତତା ପ୍ରମାଣ କରିଛନ୍ତି ତାହା ଏହି ରଚନାର ବିଶେଷତ୍ୱ । ଶେଷତଃ ତଃ ନାୟକ ପୃଷ୍ଠରେ ସ୍ୱତ୍ୱାର ଉପସ୍ଥିତି ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ହେଉଛି

କବି-ବ୍ୟକ୍ତିଟି କାବ୍ୟରେ ନଥାଏ, କାବ୍ୟରେ ତା'ର ଜୀବନୀ ହୁଏତ ନ ଥାଏ ମାତ୍ର ତା'ର ପରିମାର୍ଜିତ- ପରିବର୍ତ୍ତିତ-ଦ୍ରବିତ (Saturated) ଓ ସଂହତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଅବଶ୍ୟ ଥାଏ । କାରଣ “କବିର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଓ ଆତ୍ମାର ମର୍ମବୋଧ ସାହିତ୍ୟ ଓ କବିତାର ପ୍ରାଣ-କନ୍ଦୁରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ।”

“ସାହିତ୍ୟରେ ବିନୋଦ” ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ‘ହାସ୍ୟରସ’ ର ବିପୁଳ ଚର୍ଚ୍ଚା (ରସ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନୁହେଁ) କରାଯାଇଛି । ଏଥିରେ ବିନୋଦନକରଣକୁ ଏକ ଶୈଳୀ ରୂପେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ସିଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି । “ଦୃଢ଼ ଓ ପ୍ରସନ୍ନତାର ଅନୁଭବ ସଞ୍ଚାର କରିବା ବିନୋଦ ସାହିତ୍ୟର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଶୈଳୀତୁଲ୍ୟ ବିନୋଦ ମାନବକୁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ମାନସିକ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ ।” ତେବେ ବିନୋଦନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଯେ ‘ରୁଗ୍ମଣ ସମାଜର ଚିକିତ୍ସା’ ଓ ‘ବିନୋଦ ସାହିତ୍ୟକାର ଯେ ଜଣେ ଚିକିତ୍ସକ’ ଏହି ବକ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧର ମୂଲ୍ୟବୃଦ୍ଧି ଘଟାଏ ।

‘ସାହିତ୍ୟରେ ବାସ୍ତବତା ପ୍ରସଙ୍ଗ’ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ପ୍ରକୃତରେ ବାସ୍ତବତା କହିଲେ ବସ୍ତୁଗତ - ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଓ ଅନୁଭୂତିଗତ ଅର୍ଥାତ୍ ଜନ୍ମିତଗ୍ରାହ୍ୟ ବାସ୍ତବତା ବିଷୟକ ସାହିତ୍ୟ ସହିତ ବାସ୍ତବବାଦୀ ଦର୍ଶନ ଓ ବାସ୍ତବବାଦଭିତ୍ତିକ ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନାକୁ ମଧ୍ୟ ପରିସରଭୁକ୍ତ କରିଛି । ଫଳରେ ରଚନାଟି ଥିଏରୀର ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ସୀମିତ ନ ରହି ତାହାର ପ୍ରୟୋଗପକ୍ଷ ମଧ୍ୟ ଦର୍ଶାଇଛି । ଏଣୁ ତାହା ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉପରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଲୋକପାତ କରିପାରିଛି ।

“ଉପଲବ୍ଧର ଆନନ୍ଦ ବିତରଣ କଳାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଏବଂ ସେଇଥିପାଇଁ କଳାକାର ଚିରଦିନ ଚେଷ୍ଟିତ” ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ପହଞ୍ଚିଥିବା ପ୍ରବନ୍ଧ ‘କଳା-ଏକ ବିଚାର’ ।

“ପ୍ରଜ୍ଞା ପ୍ରତିଭା ଓ ପ୍ରଗଳ୍ଭତା’ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଉଲ୍ଲେଖ ହୋଇଛି - ‘ଅପୂର୍ବ ବସ୍ତୁ ନିର୍ମାଣକ୍ଷମ ପ୍ରଜ୍ଞାର ନାମ ପ୍ରତିଭା’ ଏବଂ ‘ନବନବୋନ୍ମେଷଶାଳିନୀ ପ୍ରତିଭା ହେଉଛି ପ୍ରଜ୍ଞା’ - “ପ୍ରତିଭା ନୂତନର ସୃଷ୍ଟି; ପ୍ରଜ୍ଞା ସୃଷ୍ଟି ବା ନିଷ୍ପନ୍ନ ବସ୍ତୁର ନିରୀକ୍ଷକ” - “ହୃଦୟ ପ୍ରତିଭାର ଆୟତନ କ୍ଷେତ୍ର; ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରଜ୍ଞାର ସ୍ୱକ୍ଷେତ୍ର । ପ୍ରାଜ୍ଞ ଓ ପ୍ରାତିଭ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତେ କବି ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ; ଯେତେବେଳେ ପ୍ରାତିଭପ୍ରାଜ୍ଞ ପ୍ରଗଳ୍ଭ ହୋଇଥାଏ ସେତେବେଳେ ତାହାର ବାଣୀ କାବ୍ୟ ପାଇଚେ ଓ ସେ କବି ସମୋଧାନଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଥାଏ ।”

‘ଚରିତ୍ର ଚର୍ଚ୍ଚା’ ଏକ ସୁବାକ୍ଷିତ ରଚନା । ଏଥିରେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଜଟକକାର ଲକ୍ଷଣ ରୂପେ ରୂପସରା ଅପେକ୍ଷା ବ୍ୟକ୍ତିସରା ପ୍ରକାଶ କ୍ଷମତାକୁ ବୁଝିଛନ୍ତି ଓ ତାହା ଘଟିବାରେ

ଚରିତ୍ରାୟନର ଭୂମିକା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ସାବ୍ୟସ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ଚରିତ୍ରର ଭେଦ ଏବଂ ଲକ୍ଷଣ ରଚନାଟିରେ ସଂକ୍ଷେପରେ ପ୍ରଦତ୍ତ । ମାତ୍ର ସେଗୁଡ଼ିକ ଉଦ୍ଦାରଣଯୋଗ୍ୟ ମତବ୍ୟ ସଦୃଶ ହୋଇପାରିଥିବା ଆନନ୍ଦର ବିଷୟ । ରଚନାଟିରେ ଚରିତ୍ର ଚିତ୍ରଣ ରୀତି ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ଉପଦେଶ ଅଛି ।

‘ତୁଳି ଓ ଶିକୁଳା’ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଶିଳ୍ପୀର ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରସଙ୍ଗ ବିଚାର ହୋଇଛି । ସାମାଜିକ ଓ ଶାସକାୟ ପୁଣି ନୈତିକ ଅକୃଷ୍ଣ ଅନେକତ୍ର ଶିଳ୍ପୀର ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ଲାଞ୍ଜିତ କରେ; ତାହାର ପ୍ରତିଭା ଓ ସୁସ୍ଥାପଣର ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦତାକୁ ପରାହତ କରେ । ଆଜ୍ଞାନ ଆଶ୍ୱରେ କବି ଦଣ୍ଡନାୟ ବିବେଚିତ ହୁଏ ଓ ଦଣ୍ଡ ଭୋଗେ ମଧ୍ୟ । ପ୍ରାଚୀନକାଳରୁ କବିର ମୁକ୍ତମାନସ ବିପକ୍ଷରେ ସମାଜର ବିଚାର ଶିକୁଳା କେତେକେତେ ରୂପରେ ପ୍ରକଟ ହୋଇଛି । ତଥାପି କବି ମୁକ୍ତିର ସାମସଂଗୀତ ଗାନ୍ଧି, ଶିକୁଳା ବିରୋଧରେ ତୁଳିର ଶକ୍ତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଛି । ପ୍ରବନ୍ଧଟି ଖୁବ୍ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ଭାବେ ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚିଛି । ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟରେ ତାହାର ଭୂରିଭୂରି ଉଦାହରଣ ଥିବା ସୂଚାଇ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ କେତୋଟି ଉଦାହରଣ ମଧ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି ।

ସାମଗ୍ରିକଭାବେ ଦେଖିଲେ ‘ସାହିତ୍ୟର ସାମାନ୍ୟ କଥନ’ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ବିଶେଷ ସ୍ଥାନ ଦାବିକରେ । ଗ୍ରନ୍ଥକାରକ ଆବେଗତାପିତ ଭାଷା, ବକ୍ତୃତାଦାନ ସୁଲଭ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସର୍ବବିଶିଷ୍ଟ ବାସନାଜନିତ ଆଗ୍ରହ ଓ ସର୍ବୋପରି ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ନୁହେଁ ଲାଳିତ୍ୟ ପ୍ରକାଶ, ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ନୁହେଁ ମାର୍ଗ ପ୍ରଦର୍ଶନ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଆପଣା ପ୍ରଜ୍ଞା ଓ ପ୍ରଗଳ୍ଭଭାବର ସମନ୍ୱୟ ସାଧନ କରିଛନ୍ତି ଉକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥରେ । ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ଉପାଦାନ ବିଷୟରେ ‘କଳାଶକ୍ତି’ କିମ୍ବା ‘ସାହିତ୍ୟ ଓ ..’ ଗ୍ରନ୍ଥ ଦୁଇଟି ଭଳି ସାହିତ୍ୟର ସାମାନ୍ୟ କଥନ ମଧ୍ୟ ମୌଳିକ ପ୍ରୟାସ । ସମାକ୍ଷୀକୁ ସାଧାରଣ ଭୋକ୍ତା କରିବାରେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ଜରିଆରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ପ୍ରୟାସ ସଫଳ ହୋଇଛି ।

୧୯୮୧ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଏ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ‘ଜାରତୀୟ ବାକ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ’ ଗ୍ରନ୍ଥ ।

ସାହିତ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରୀ ଅଭିନବ ଗୁପ୍ତ ମହାଶୟଙ୍କ କହିବାମତେ - ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ହିଁ କାବ୍ୟ ତଥା କଳାର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାହିତ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରାଗଣ ମଧ୍ୟ କାବ୍ୟରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଭୂମିକାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ‘ତମଜ୍ଞାର’, ‘ବୈଚିତ୍ର୍ୟ’, ‘ଶୋଭାକର’, ଏପରିକି ‘ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ’ ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦରେ ତାହାର ପରିଭାଷା କରିଛନ୍ତି । ଏହାସତ୍ତ୍ୱେ ଆମ ସାହିତ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ବୋଲାଯାଉନାହିଁ । ତାହା ହୋଇଥିଲେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଏସ୍ଥେଟିକସ୍‌ର ପର୍ଯ୍ୟାୟବାଚୀ ହୋଇପଡ଼ିବାର ଆଶଙ୍କା ଥିଲା । କାରଣ ଆମେ ଜାଣୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରର ପରିସରରେ

କେବଳ ସାହିତ୍ୟ ନୁହେଁ କଳାର ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଯଥା ଭାଷ୍ୟ, ସ୍ଥାପତ୍ୟ, ଚିତ୍ର, ନୃତ୍ୟ, ସଙ୍ଗୀତ ଆଦିରେ ।

ତେବେ ଦଶମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ପଣ୍ଡିତ ରାଜଶେଖର ନିର୍ବାଚନ ଓ ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିବା ‘ସାହିତ୍ୟ ବିଦ୍ୟା’ ପଦଟି ଖୁବ୍ ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ । ଭାମହ, ଆନନ୍ଦବର୍ଦ୍ଧନ ଓ କୁଳକଙ୍କ ସମେତ ବିଶ୍ୱନାଥ କବିରାଜଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ‘ସାହିତ୍ୟ’ ଶବ୍ଦର ପ୍ରୟୋଗ କାବ୍ୟର ବିକଳଭାବେ ଅଥବା ସାହିତ୍ୟର ବିକଳରେ ବ୍ୟବହାର ହୋଇଆସୁଥିବା କାବ୍ୟ ଶବ୍ଦର ବିତାଡ଼ନ ପୂର୍ବକ ସାହିତ୍ୟ ଶବ୍ଦର ପ୍ରୟୋଗ କରି ସେ ସିଦ୍ଧିଲାଭ ହୋଇଥିଲେ । ରୂଫକ* ଓ ବିଶ୍ୱନାଥ ସ୍ୱାମୀନାଥ ଗ୍ରନ୍ଥର ନାମ ‘ସାହିତ୍ୟ ମାମାଂସା’ ଓ ‘ସାହିତ୍ୟ ଦର୍ପଣ’ ରଖି ସାହିତ୍ୟ ଶବ୍ଦଟିକୁ ସମୁଚିତ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହାପରେ, ‘କାବ୍ୟ’ ଶବ୍ଦଟି ସାହିତ୍ୟର ପଦ୍ୟ ବିଭାଗର ଏକ ଅଂଶ ଏବଂ ପଦ୍ୟାତ୍ମକ ଭାବେ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସହଜ ଗୃହୀତ ।

‘ଅଳଙ୍କାର ଶାସ୍ତ୍ର’ ଯଦିଓ ଆମ ସାହିତ୍ୟ ବିଚାର କର୍ମର ନାମ ଭାବେ ପ୍ରାଚୀନ ଓ ବହୁବିଦାନ ସମର୍ଥତ ତଥାପି ‘ଅଳଙ୍କାର’ ନାମକ ଏକ ବିଚାରକକ୍ଷତି ଓ ବିଚାରପକ୍ଷ ଥିବାରୁ ଏହି ନାମଟି ସମଗ୍ରତଃ ସାହିତ୍ୟ ବିଚାରକୁ ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିପାରେ ନାହିଁ । କେତେକ ମଧ୍ୟ ‘କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ’ ପଦରେ ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟିତ । ଯେହେତୁ କାବ୍ୟ ଶବ୍ଦ ସାହିତ୍ୟ ଶବ୍ଦର ପରିପୂରକ ଭାବେ ସମର୍ଥତ ତେଣୁ ଏହା ଗ୍ରହଣୀୟ ।

ତଃ ନାୟକ ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପ୍ରେରିତ ହୋଇ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରର ପାଞ୍ଚଗୋଟି ଶାଖା ସଂପର୍କରେ ଧାରଣା ଦେବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିବା ତାଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥର ନାମ ରଖିଛନ୍ତି ‘ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ’ । କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ଭାରତୀୟ ବିଶେଷତଃ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ ବିଚାରକର୍ମର ନାମବାଚି ପଦ ଭାବେ ଗୃହୀତ । ମାତ୍ର ତଃ ନାୟକ ପଦଟିକୁ ସେତିକି ପ୍ରସାର ନ ଦେଇ ତାହାକୁ Poetics ର ଅନୁବାଦ ରୂପେ ଘୋଷିତ । ସେ Indian Poetics କହିବା ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିବା ଅନୁମିତ ।

ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ଶିରୋନାମା ଅଧୀନରେ ଅଛି ‘କାବ୍ୟ ଓ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ’ ଶୀର୍ଷକ । ତଃ ନାୟକ ଏହି ଅଂଶରେ କାବ୍ୟର ସ୍ୱରୂପ ବିଚାର କରିବା ସହିତ କାବ୍ୟ ସଂରଚନାରେ

* ବିଶ୍ୱନାଥ କବିରାଜଙ୍କ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ସମୟର ଧ୍ୱନିବାଦୀ ଗୋଷ୍ଠୀର ଏହି ଆଳଙ୍କାରିକ ‘କାବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ସଙ୍କେତ’, ଅଳଙ୍କାର ମଞ୍ଜରୀ, ସାହିତ୍ୟ ସାମାଂସା ଓ ଅଳଙ୍କାରାନୁସାରିଣୀ, ପ୍ରଭୃତି ଅଳଙ୍କାର ଗ୍ରନ୍ଥର ରଚୟିତା-ସମ୍ପାଦକ ।

ପ୍ରତିଭା ଓ କଳ୍ପନାର ଭୂମିକା ସମେତ କାବ୍ୟବିଚାରରେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ଭେଦଭେଦ ମଧ୍ୟ ଅବଲୋକନ କରିଛନ୍ତି । ତାହା କରିବାକୁ ଯାଇ ସେ ନିଜ ବକ୍ତବ୍ୟକୁ ପୁଷ୍ଟ କରାଇଛନ୍ତି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଚିନ୍ତାଧାରା, ଆଧୁନିକ ପ୍ରାଚ୍ୟ-ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କବିମନିଷୀ ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ କବିଙ୍କ ମତାମତ ରଚନା ଉଦ୍ଧାରଣ କରି । ପୁଣି କାବ୍ୟର ପ୍ରୟୋଜନ ବା ଫଳଶ୍ରୁତି ସଂପର୍କରେ ଭରତ, ଭୀମସେନ, ଦଣ୍ଡ, ମନ୍ଥନ ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କ ସହିତ ଆରିଷ୍ଟୋଟେସନ, ପ୍ଲାଟୋ, ଆରିଷ୍ଟୋଟଲ, ବୋମଗାର୍ଟେନ, କାଷ୍ଟ, ହେଗେଲ, ଗେଟେ, ଶିଲାର, ସ୍କେଲେ, ଶେଲିଙ୍ଗ, ଏଡ୍ଗାର ଆଲାନ ପୋ, ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ, ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ, ଆନନ୍ଦ କୁମାର ସ୍ୱାମୀ, ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ, ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର, ଅନୁଦା ଶଙ୍କର, କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରା, ମନୋଜ ଦାସ, ବାମା ଚରଣ ମିତ୍ର ପ୍ରମୁଖଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାରଣ ଅଥବା ଉପଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସ୍ୱାୟ ବିବେଚନାକୁ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଏହି କୃତି ‘କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ’ ର ଓଡ଼ିଆକରଣ ନୁହେଁ, ସାହିତ୍ୟ ଓ ସାହିତ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ବିଷୟକ ସ୍ୱଲିଖିତ ଏକ ଚର୍ଚ୍ଚାନିବନ୍ଧ ।

ଆଲୋଚିତ ଦୀର୍ଘ ରଚନାରେ ସାହିତ୍ୟର ପରିଭାଷା, ପରିଚୟ, ରୂପରେଖ, ଦୃଷ୍ଟିର ଲଗ୍ନ, ପ୍ରସାର ଯୋଗ୍ୟତା, କାମ୍ୟ ପରିବେଶ, ଅନୁକୂଳପ୍ରବଣତା, ଗ୍ରହଣୀୟ ବିଷୟ, ଉପଯୋଗିତା, ଜୀବନ ସହ ସଂପର୍କ, ସତ୍ୟ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ, ଆବଶ୍ୟକତା ପ୍ରତି ବିଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ, ବିଚାରବିଶିଷ୍ଟରେ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରାମାନଙ୍କର ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଧାରାବାହିକଭାବେ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ତତ୍ତ୍ୱ ନାୟକ ନିଜ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଅବଗାହନର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରଖିଛନ୍ତି । କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ଉଦ୍ଧୃତ ମତାମତଗୁଡ଼ିକ କେବଳ ମଣ୍ଡିତ ପାଞ୍ଜି ବ୍ୟବହାର କରିବାରେ ସମୁଷ୍ଟ ନ ରହି କତିପୟ ମତକୁ ଦୃଢ଼ତାର ସହ ଖଣ୍ଡନ କରିଛନ୍ତି । ସେଥିରୁ ତାଙ୍କ ନିଜସ୍ୱ ଅବବୋଧ ଓ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱସ୍ତତା ପ୍ରମାଣିତ ।

ସାଧାରଣତଃ କବିଙ୍କୁ ଜଣେ ପ୍ରଖ୍ୟାପକ ବା ବର୍ଣ୍ଣନାକାରୀ କିମ୍ବା ଉଦ୍‌ଘୋଷକ ମନେ କରାଯାଏ । ପ୍ରାଚୀନକାଳରୁ କବିଙ୍କ ପ୍ରତି ଏ ପ୍ରକାର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ପ୍ରକାଶିତ । ରାଜଶେଖର କବିଙ୍କୁ ବର୍ଣ୍ଣନାକାରୀ ସ୍ୱାକାର କରନ୍ତି । ଭଟ୍ଟଗୋପାଳ* କବିଙ୍କୁ ରସ ଓ ଭାବର ମୋକ୍ଷଣକାରୀ ଅଭିହିତ କରନ୍ତି । ଅଧିକାଂଶ ସାହିତ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବ୍ୟକ୍ତି-ଘଟଣାକୁ ମୋଟ ଉପରେ ରୂପକୁ ଲୋକୋଚ୍ଚର ଭାବେ ଅର୍ଥାତ୍ ଅତିଶୟ ଭାବେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିଭାବେ କବି ଗୃହୀତ । କବି କ୍ରାନ୍ତବର୍ତ୍ତୀ । ଅନାଗତ ଭବିଷ୍ୟତ,

* ‘ସାହିତ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱାମଣି’ ଟୀକାଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରଣେତା (ପ୍ରାକ୍ ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ) ଏହାଙ୍କ ପୁରାତନ ଲୌହିତ୍ୟ ଭଟ୍ଟଗୋପାଳ ସ୍ୱରା ଥିବା ଜଣାଯାଏ - ସମ୍ପାଦକ ।

ଅତିବାହିତ ଅତୀତ, ଘଟିତବ୍ୟ ଓ ଘଟିତ ସମସ୍ତ କାଳ-ପାତ୍ର-ସ୍ଥାନ କବି ଦର୍ଶନ କରିପାରେ । ଦର୍ଶନ କ'ଣ ? ଦର୍ଶନ ହେଉଛି ବସ୍ତୁର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଓ ଅନ୍ତର୍ଭା ଧର୍ମର ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଅବଧାରଣା କରିବା । କବି ବସ୍ତୁର ସାଧାରଣ ଓ ବାହ୍ୟିକ ପରିଚୟ ଉନ୍ମୋଚନ କରି ତାହାର ଅନ୍ତରସ୍ଥ ବିଶେଷ ପରିଚୟକୁ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିପାରନ୍ତି ଏପରିକି ଆରୋପଣ କରିପାରନ୍ତି । ଏଣୁ କବି ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ, ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ କବିର ପରିଚୟ । ସବୁ ଦୃଷ୍ଟା କବି ନୁହନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ ଦୃଷ୍ଟା ସ୍ୱାନ୍ୱିତ ଦର୍ଶନକୁ ଶରୀର କମନାୟ ଶରୀର ପ୍ରଦାନ କରି ପ୍ରକଟ କରନ୍ତି ସେତେବେଳେ ସେ ହୁଅନ୍ତି କବି । ଏଣୁ ଭାବବସ୍ତୁର ଦର୍ଶନ ମାତ୍ର ନୁହେଁ, ତାହାର ଶାବ୍ଦିକ ପ୍ରକାଶ କ୍ଷମତା ମଧ୍ୟ କବି ପରିଚୟ ପାଇବା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ । ଅର୍ଥାତ୍ କବିକର୍ମର ଦୁଇ ଆଧାର ଶିଳା ହେଉଛି ଦର୍ଶନ ଓ ବର୍ଣ୍ଣନ । ମତ୍ସ୍ୟଦୃଷ୍ଟାମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷି କୁହାଯାଏ । ବସ୍ତୁତତ୍ତ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟାଭାବେ କବି ମଧ୍ୟ ରକ୍ଷି ପଦବାଚ୍ୟ ବୋଲି କହନ୍ତି ଭଟ୍ଟଶୈଳୀ* । ତଥାପି ସାଧାରଣରେ କବିର ପରିଚିତି ସଂଜ୍ଞା ହେଉଛି - ଯେ ଦର୍ଶନ ଓ ବର୍ଣ୍ଣନର ମଞ୍ଜୁଳ ସମନ୍ୱୟ ସାଧନ କରାଇପାରନ୍ତି । କବି ପୁଣି ସ୍ରଷ୍ଟା । ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରକାପତି । ପ୍ରକାପତି ବ୍ରହ୍ମା ସୃଷ୍ଟିକ୍ରମରେ ସ୍ୱାଧୀନ ନୁହନ୍ତି, ସେ ପ୍ରାଣୀର କର୍ମ ବିଚାର କରି ତାହାକୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାନ୍ତି ମାତ୍ର କବି ତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିରେ ସ୍ୱାଧୀନ ଓ ନିରପେକ୍ଷ । ନିଜ ରୁଚି ଓ ମନୋବୃତ୍ତି ଅନୁକୂଳ ଯେ କୌଣସି ସୃଷ୍ଟି ସେ ତୁରନ୍ତ କରିପାରନ୍ତି । କବିଙ୍କ କୃତିତ୍ୱ ସଂପର୍କରେ ଧ୍ୱନ୍ୟାଲୋକରେ କୁହାଯାଇଛି - ବସ୍ତୁ ଯେତେ ନିରସ ହେଉନା ଜାହିଁକି ରସତାପ୍ତର୍ଯ୍ୟ ବିଶିଷ୍ଟ କବିଙ୍କ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମାତ୍ରକେ ତାହା ସରସ, ଆହ୍ଲାଦକର ଓ ଆକର୍ଷକ ପାଲଟିଯାଏ । ସବୁଠୁ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା ହେଉଛି - ଶିବଲୀଳାର୍ଣ୍ଣବ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଉତ୍ସରକ ଷ୍ଟୁତି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ରଚିତ ଏକ ପଦ୍ମକ୍ରିରେ ତାଙ୍କୁ କବି ସମ୍ବୋଧନ କରାଯାଇଛି ।

ଆଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଆଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କେତେକ ଖଣ୍ଡିତ ମତାମତ ରଖିଯାଇଛନ୍ତି ଯାହା ଏକ ଏକ ଉତ୍ତୁକିଯୋଗ୍ୟ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ । ଆବେଗପ୍ରବଣ ଭାବେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ସେଭଳି ମତବ୍ୟସବୁ ଅତ୍ରୁତତ୍ତ୍ୱ ବିଚ୍ଛୁରଣ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । କେତୋଟି ଉଦାହରଣ ନିଆଯାଇପାରେ । ‘କାବ୍ୟ ହେଉଛି କବି ଚିତ୍ତର ରସମୟ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି’, ‘ମାନସ ଜୀବନ ଓ ବିଶ୍ୱପ୍ରକୃତି ସହ କବିର ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ଅନୁଭବର ନିର୍ମଳ ପ୍ରକାଶ ହେଉଛି କାବ୍ୟ’ - ‘କାବ୍ୟ ଉତ୍ତର ପ୍ରଧାନ କାରଣ ହେଉଛି ସମାଧି ବା ଏକାଗ୍ରତା’ ପ୍ରଧାନ

* ରସଗୋଷ୍ଠାଭୁକ୍ତ ଜନୈକ ଆଲଙ୍କାରିକ । ସେ ଭାରତଙ୍କ ‘ନାଟ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର’ର ନାଟ୍ୟ ଓ ନୃତ୍ୟ ଉପରେ ଟୀକା ଲେଖିଛନ୍ତି - ସମ୍ପାଦକ ।

ପ୍ରତିଭା ଓ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଦ୍ଵାରା କବିତ୍ଵ ଶକ୍ତିର ଉନ୍ନେଷ ଘଟିଥାଏ’, ‘କବିତ୍ଵ ଶକ୍ତିର ଅନ୍ୟତମ ମୌଳିକ ସହଚର ହେଉଛି ପ୍ରେରଣା’, ‘କେବଳ ପ୍ରେରଣାର ନିର୍ଭର କାବ୍ୟ-କବିତାର ଫଳକୁ ପରିପକ୍ୱ ଅବସ୍ଥା ଦେଇନଥାଏ’, କବି ପ୍ରେରଣାଠାରେ ନିର୍ଭରଶୀଳ ସତ କିନ୍ତୁ ସେ ପ୍ରେରଣାକୁ ଜ୍ଞାନ ଓ ବୁଦ୍ଧି ଦ୍ଵାରା ପରିମାର୍ଜିତ କଲେ ହିଁ ତାହା ରସୋଭାସ୍ ଶିକ୍ଷର ସ୍ଥାନ ଲାଭ କରେ’, ‘ପ୍ରେରଣା କବିତ୍ଵର ଏକ ସ୍ଵୟଂ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ କିମ୍ବା ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଶକ୍ତି ନୁହେଁ । କଳ୍ପନା ଯେପରି କବିର ସ୍ଵକାୟ ଶକ୍ତି, ‘ପ୍ରେରଣାକୁ ସେଇ ନିକିତିରେ ବିଚାର କରିହେବ ନାହିଁ’, ‘ଦୃଢ଼ ଓ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଭିତରେ ଶୃଙ୍ଖଳା ଓ ସାମାଜିକ ବିଧାନ ହେଉଛି କବିସଭାର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ’, ‘କାବ୍ୟପ୍ରକାଶରେ ଜୀବନ ନିର୍ଭରତା ବା ଜୀବନ ପ୍ରତି ଆନୁଗତ୍ୟ ଶେଷ ନାହିଁ । ଜୀବନ ହିଁ ତ କାବ୍ୟର ପ୍ରଧାନ ଉପଜୀବ୍ୟ’ - ଏମିତି ଅନେକ ।

ପ୍ରବନ୍ଧର ବିପୁଳ ପରିସର ମଧ୍ୟରେ ‘କାବ୍ୟସତ୍ୟ ଓ ଜୀବନସତ୍ୟ’ ଏବଂ ‘ଲୌକିକ ଦୁଃଖ ଓ କାବ୍ୟିକ ଆନନ୍ଦ’ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଦୁଇଟି ଯଥାଯଥ ବିଶ୍ଳେଷିତ । କାବ୍ୟସତ୍ୟ ଓ ଜୀବନ ସତ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେ ନିଜସ୍ଵ ମତବ୍ୟତିଷ୍ଠ ଗଠନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି - “ବାସ୍ତବ ଜୀବନ ସତ୍ୟକୁ ଏଠି କଳା ବା କାବ୍ୟଶକ୍ତି ବଳରେ ପୁନର୍ଗଠିତ କରି ମୂର୍ତ୍ତିମାନ କରାଯାଏ । ସତ୍ୟର ସକଳ ବାସ୍ତବ ସମ୍ଭାବନାକୁ ଘେନି ତାହା ହୁଏ ଜୀବନ ମତ୍ୟର ପ୍ରତିରୂପ ବା କାବ୍ୟସତ୍ୟ ।”

କାବ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମଧ୍ୟ ବିଚାରକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାତିବଂ । ବିଚାର, ଆନନ୍ଦବାଦୀ ବିଚାର, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବାଦୀ ବିଚାର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ପ୍ରଜ୍ଞାନୁପ୍ରାପ୍ତ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଛନ୍ତି । ତାହା ତାଙ୍କର ଅଧ୍ୟୟନ ପରିସରର ବ୍ୟାପକତା ଦର୍ଶାଏ ।

ଏକ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଉପଶିରୋନାମାଧ୍ୟାନ ହୋଇ ଏହି ଦୀର୍ଘ ପ୍ରବନ୍ଧଟିର ନିଷ୍ପତ୍ତି ବା ଉପସଂହାର ପୂର୍ବ ପ୍ରସଙ୍ଗ ସହିତ ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ରହି ଅପୂର୍ଣ୍ଣତାର ଭ୍ରମ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଦୀର୍ଘ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ତଥା ନାୟକ ଯାହା କରିଛନ୍ତି ତାହା ପ୍ରଚଳିତ ସାହିତ୍ୟତତ୍ତ୍ଵର ଓଡ଼ିଆ ରୂପ ନୁହେଁ, ସ୍ଵଳିଖିତ ସାହିତ୍ୟତତ୍ତ୍ଵ ବିଷୟକ ଏକ ଚର୍ଚ୍ଚା ନିବନ୍ଧ । ଶିରୋନାମାକୁ ବିରୋଧ କରୁଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏହା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଏକ ସାଫଳ ସାହିତ୍ୟ ବିଦ୍ୟାକର୍ମ ।

ରସ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଅଧ୍ୟାୟରେ କାବ୍ୟ ଓ ରସର ସଂପର୍କ, ରସର ପରିଚୟ, ରସ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି, ରସାଭିବ୍ୟକ୍ତିର ବିଶ୍ଳେଷଣ, ବିଭବ- ଅନୁଭାବ- ବ୍ୟଭିଚାରୀ ଭାବର ବ୍ୟାଖ୍ୟା, ରସସ୍ଵରୂପର ବ୍ୟାପକତା, ରସଭେଦର ଏକ ସାରଣୀ, ଶୃଙ୍ଖାରାଦି ନବରସର ସୋପାନରଣ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଓ ଉପସଂହାର କ୍ରମରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ଏହି ରଚନାରେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ସରଳ ଉପସ୍ଥାପନ ଓ ଶ୍ରେଣୀକକ୍ଷରେ ଅଧ୍ୟାପନସୁଲଭ ଅବତାରଣା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିହୁଏ ।

ଉପବାଦର ପ୍ରବକ୍ତା, ପ୍ରକାରକ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠାଦାତା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନ୍ୟାୟୋଚିତ୍ତ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦେବାରେ ଏହି ରଚନା ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଉଦ୍ୟମ ।

ସେହିଭଳି ରାତି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ରାତିର ଉପୋଦ୍ୟୋତ କ୍ରମରେ ତଃ ନାୟକଙ୍କ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ ମୌଳିକ । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି - “ବିଶ୍ୱର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁ ପରସ୍ପରଠାରୁ ପୃଥକ । ଗୋଟିଏ ସୃଷ୍ଟି କିନ୍ତୁ କୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟି । ହୁଏତ ବିଶ୍ୱର ସମଗ୍ର ମାନବ ସମାଜ ଏକ ହୋଇପାରେ ମାତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତି ହିସାବରେ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ସୁରକ୍ଷିତ । ଏହି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଶେଷଣ ହେତୁ ଜଣେ ଅନ୍ୟର ସଭା ମଧ୍ୟରେ ଲୁଚି ରହିପାରେନା । ସୁତରାଂ ସଂସାରର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଏକ ପ୍ରକାରର କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ କିମ୍ବା ଏକ ପ୍ରକାର କଥା କହନ୍ତି ନାହିଁ । ଏଇ ଭିନ୍ନତା ହେତୁ ସେମାନେ ସହଜରେ ଚିହ୍ନି ହୁଅନ୍ତି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଆମେ ଯେତେବେଳେ କୌଣସି କଥାରେ କିମ୍ବା ଭାଷାରେ ଗାଉଁଲି ଶବ୍ଦବହୁଳ ସରଳତାର ଲଙ୍ଘିତ ପାଠ ତାକୁ କହୁ ଫକୀରମୋହନୀୟ କିମ୍ବା ଯେତେବେଳେ ସଂସ୍କୃତ ସତେତନ ଆଳଙ୍କାରିକ ପଦବିନ୍ୟାସର ପରିଚୟ ପାଠ ସେଠି କହୁଁ ଭଞ୍ଜୀୟ । ପୁଣି ଯେତେବେଳେ ସରଳ ମଧୁର ଭାଷାର ସୂଚନା ପାଠ ତାକୁ କହୁ ରାଧାନାଥ । ତେଣୁ କବି ଭିନ୍ନ; ତାର କବିତା ଭିନ୍ନ, ମଣିଷ ଭିନ୍ନ, ମଣିଷର ଭାଷା ବି ଭିନ୍ନ । ସୁତରାଂ ଜଣକର କଥନଭଙ୍ଗୀ ଅନ୍ୟର କଥନଭଙ୍ଗୀଠାରୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ପୃଥକ । ସାଧାରଣରେ ଏଇ କଥନ ଭଙ୍ଗୀର ସାହିତ୍ୟିକ ନାମ ହିଁ ରାତି ।” ପ୍ରବନ୍ଧରେ ରାତିର ସଂଜ୍ଞା, ସ୍ୱରୂପ ଓ ରାତିବାଦି ଆଳଙ୍କାରିକମାନଙ୍କ ମତାମତର ବିସ୍ତୃତ ଚର୍ଚ୍ଚା କରାଯାଇଛି । ରାତିର ପ୍ରକାରଭେଦ କ୍ରମରେ ବୈଦର୍ଭୀ, ଗୌଡ଼ୀ, ପାଞ୍ଚାଙ୍ଗା ଓ ଲାଟିୟା ପ୍ରଭୃତିର ବିଶେଷ ବୋଧତା ସେ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ କବିତାର ଉଦାହରଣ ଜରିଆରେ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି । ଏହା ସଂକ୍ଷେପରେ ରାତିବାଦର ଉତ୍ତମ ଚର୍ଚ୍ଚା ।

‘ଗୁଣ ପ୍ରସଙ୍ଗ’ରେ ନିଷ୍ପର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ମୌଳିକ ମତ ଦେଇନାହାନ୍ତି ତଥାପି ତାଙ୍କ ସ୍ୱର ମୌଳିକ - ‘ଗୁଣର ବଳିଷ୍ଠତାରେ ମାନବର ଚାରିତ୍ରିକ ଉତ୍କର୍ଷ ପ୍ରତିପାଦିତ ହେଲାଭଳି କାବ୍ୟ ଗୁଣର ସ୍ୱାର୍ଥାବିକତାରେ କାବ୍ୟ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ମଣ୍ଡିତ ହୁଏ ।’ ‘ଧ୍ୱନି ପ୍ରସଙ୍ଗ’ର ଉପସଂହାରରେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଲେଖିଛନ୍ତି - “ଏତିକି ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତୀକ୍ଷାମୂଳକ ହେଲା ଯେ; ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିରୁ ବ୍ୟଞ୍ଜନାତ୍ମକ ଶବ୍ଦ-ବିମ୍ବ, ଶବ୍ଦ-ବିମ୍ବରୁ ବିବିଧ ଭାବଛତ୍ରର ଉନ୍ମୋଚନ ଏବଂ ସଂପ୍ରସାରିତ ଭାବଛତ୍ରରୁ ସହୃଦୟ ଶ୍ଳାଘ୍ୟ ଚିତ୍ତାବସ୍ଥା ଜାତ ହୋଇଥାଏ । ଏଇ ଅବସ୍ଥା ହିଁ କାବ୍ୟଭୋଗର ପରମ ଅବସ୍ଥା ।” ବକ୍ତୋକ୍ତି ଓ ଔଚିତ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ ମଧ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଉପସ୍ଥାପନ ଶ୍ରେଣୀରେ ସଂକ୍ଷେପରେ ଅଧିକ ଭାବପ୍ରସାରୀ । ତଃ ନାୟକ ଔଚିତ୍ୟରେ କାବ୍ୟାତ୍ମା ହେବାର ଯୋଗ୍ୟତା ଲଙ୍ଘିତ କରିଛନ୍ତି - “ଔଚିତ୍ୟ ରସକୁ

ପୁଣ୍ୟ କରିଛି, ଧ୍ବନି ସଂଗତି ରକ୍ଷା କରୁଛି ତେଣୁ ଏହା କାବ୍ୟର ଜୀବନ ନହେବ ନାହିଁକି ?” ମନ୍ତବ୍ୟଟି ନିର୍ଦ୍ଦାରଣମୂଳକ ନୁହେଁ ।

ମୋଟ ଉପରେ ସାହିତ୍ୟ ବିଚାରର ବିଭିନ୍ନ ସଂପ୍ରଦାୟର ଦର୍ଶନ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ମୌଳିକଭାବେ ବିଶ୍ଳେଷିତ ଏବଂ ଉଦାହରଣଗୁଡ଼ିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରୁ ଚୟନିତ ହୋଇଥିବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତାହା ତାଙ୍କର ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଅବବୋଧର ପ୍ରମାଣ ମଧ୍ୟ । ‘ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ଵ’ ଗ୍ରନ୍ଥ ଭାରତରେ ଉତ୍ପତ୍ତି ସାହିତ୍ୟତତ୍ତ୍ଵ ଗୁଡ଼ିକର ସଂକ୍ଷେପାଲୋଚନା ସତ୍ତ୍ଵେ ସାରବତ୍ତାମଣ୍ଡିତ ।

କାଳଭେଦରେ କେବଳ ମାମାଂସାର ଯେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ ତାହା ନୁହେଁ, ପୁଣ୍ୟ ବି ବଦଳିଯାଏ । ପୁଣ୍ୟ ବା ଜିଜ୍ଞାସାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲେ ମାମାଂସା ସାମୟିକ ଭାବେ ଗୁରୁତ୍ଵ ହରାଏ ମାତ୍ର ନିରର୍ଥ ପାଲଟିଯାଏ ନାହିଁ । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ଵ ପ୍ରତି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ କୌଣସି ନୂତନ ପୁଣ୍ୟ ବା ଜିଜ୍ଞାସାର ନିକଷ ପ୍ରୟୋଗ କରିନାହାନ୍ତି । ଏଣୁ ତାଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ଵର ନୂତନ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ବା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ତତ୍ତ୍ଵର ନିର୍ବାସନ ଉଦ୍ୟମ ଆଶା କରାଯାଏ ନାହିଁ । ସେ ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟ ମାମାଂସା ସୂତ୍ରର ଝଟି ପ୍ରମୁଖ ସୂତ୍ରର ସଂସ୍କୃତ ସର୍ବସ୍ୱତାପେଡ଼ି ଓଡ଼ିଆ ତତ୍ତ୍ଵଜିଜ୍ଞାସୁ ଓ ସାହିତ୍ୟ ବିଦ୍ୟାଗ୍ରହୀ ତଥା ସାହିତ୍ୟ ଗ୍ରହୀମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ କବିତା ଉଦାହରଣ ସମୃଦ୍ଧ ଏହି ଓଡ଼ିଆ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛନ୍ତି । ସ୍ଵୟଂ ନୂତନ ବିଚାର ଦେଇ ନାହାନ୍ତି, ମାତ୍ର ବିଚାରଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ମୌଳିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ ଆରୋପ କରିପାରିଛନ୍ତି । ଏହା ଅନୁବାଦ ନୁହେଁ, ଅନୁସର୍ଜନ ହେଇପାରେ । ଟୀକାଗ୍ରନ୍ଥ ନୁହେଁ, ବିଚାର ବାକ୍ଷିତ ବିଦ୍ୟାଗ୍ରନ୍ଥ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ଵର ଜଟିଳ ପରସ୍ପରାଶ୍ରୟୀ, ପରସ୍ପର ବିରୋଧୀ ମତାମତ ସଜଳକୁ ଆପଣାର ବିଚାରରେ ଜାରିତ କରି ସଂପୃକ୍ତ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ସ୍ଵାୟ ଅବବୋଧର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ପ୍ରକାଶନ କରିଛନ୍ତି । ଏଣୁ ସେ ସାହସ ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି କାବ୍ୟମାମାଂସାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁଟି ନିର୍ଭରଯୋଗ୍ୟ, କେଉଁଟି ସାରବାନ, କେଉଁଟି ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଏଭଳି ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ । ତାଙ୍କ ଅଧ୍ୟୟନ ପ୍ରଚୁର, ଅନୁଶୀଳନ ବ୍ୟାପକ; ମାତ୍ର ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ପରିସରରେ କହିବାକୁ ଯାଇ ସେ ଯେଉଁ ନିର୍ବାଚନ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ-ପରିଗ୍ରହଣର ଦ୍ଵୟ ଭୋଗି ସୁଦ୍ଧା ପ୍ରସ୍ତୁତ ଗ୍ରନ୍ଥଟିକୁ ସର୍ବଜନଭୋଜ୍ୟ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସ ବରଣ କରିଛନ୍ତି ତାହା ଆଲୋଚିତ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ବିଶେଷଦୃମଣ୍ଡିତ କରାଏ ।

ସାହିତ୍ୟତତ୍ତ୍ଵ ସଂପର୍କରେ ମୌଳିକ ଚିନ୍ତକ, ମୌଳିକ ସଂଜ୍ଞା ପ୍ରଦାୟକ, ପୂର୍ବ ବିଚାରର ମାମାଂସକ, ଅନୁସାରି, ସମର୍ଥକ, ସଂଶୋଧକ, ଟୀକାକାର, ଟୀକାଗ୍ରନ୍ଥର

ଟାକାକାର, ବିଚାରର ସଂଶ୍ଳେଷକ, ନୂତନ ବିଚାର ପ୍ରଦାୟକ ଓ ବିଚାରଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକର ମୌଳିକ ବିଚାର କରୁଥିବା ସମସ୍ତ ବର୍ଗର ପ୍ରତିଭାକୁ ଆଳଙ୍କାରିକ, କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱବେତ୍ତା, ସାହିତ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର, ମାମାଂସକ ଓ ସାହିତ୍ୟ ବିଦ୍ୟାବିତ୍ ଭାବରେ ସମ୍ମାନିତ କରାଯାଏ । ଆଲୋଚିତ ଗ୍ରନ୍ଥ ତିନୋଟିରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଆପଣାର ଧା ଓ ଏକଶାର ଯେଉଁ ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି, ବିଚାର ଓ ବିଶ୍ଳେଷଣର ମୌଳିକତା ପ୍ରକଟ କରିଛନ୍ତି ବୋଧଗମ୍ୟ କରାଜାଏ । ପାଇଁ ଯେଉଁ ମଞ୍ଜୁଳ ଭାଷାରାତି ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ସର୍ବୋପରି ପ୍ରସଙ୍ଗର ମର୍ମଯାଏ ପାଠକର ମାର୍ଗଦର୍ଶକ ସହଯାତ୍ରୀ ଭଳି ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛନ୍ତି, ତାକୁ ଜଣେ ଆଧୁନିକ ‘ସାହିତ୍ୟ ବିଦ୍ୟାବିତ୍’ ବୋଲି ସମୋଧନ କଲେ ଅତିଶୟୋକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ।

ସାହିତ୍ୟ-ବିଦ୍ୟା : ଯାଜ୍ଞିକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ

ଶ୍ରୀ ଶୈଳେନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସମାଲୋଚକଗଣ ଭାରତୀୟକ ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ କଥା କହିଥାନ୍ତି ଯେ ଭାରତୀୟମାନେ ଯାହାକୁ ପ୍ରଶଂସା କରିଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଉଲ୍ଲସିତ ପ୍ରଶଂସା କରିଥାନ୍ତି ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ବିଶ୍ଳେଷଣ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଏବଂ ଯାହାକୁ ନିନ୍ଦା କରି ବସନ୍ତି, ତାକୁ ଉଲ୍ଲସିତ ନିନ୍ଦା କରିଥାନ୍ତି ସେହିପରି ବିଶ୍ଳେଷଣ ଯୋଡ଼ି । ସୁତରାଂ, ମୋର ଭୟ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ସାହିତ୍ୟକୃତି ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଯାଉଛି, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସମାଲୋଚକଙ୍କର ଆମ ଜାତିର ସେଇ ତଥାକଥିତ ତୁଟି-ଗହ୍ୱରରେ ନିକ୍ଷେପିତ ହେଉନିତ ? ଆଉ ଏକ ଭୟ- କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ମୋର ଅତି ପରିଚିତ, ସମସାମୟିକ, ନିକଟତର । ପରିଚିତି ଓ ସମସାମୟିକତା ନିରପେକ୍ଷତା ଓ ବସୁ-ନିଷ୍ଠତା ରଖି ପାରେନା ବୋଲି କେତେକ ସମାଲୋଚକ ମତ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଏ ଦୁଇ ମତକୁ ଆଖିରେ ରଖି, ଯଦି ସତ୍ୟକୁ ସତ ବୋଲି କୁହାଯାଏ, ତେବେ ସେଥିରେ ବାଧା କେଉଁଠି ଅଛି ?

ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଇଂରାଜୀ ଗୋମାଷ୍ଟିକ୍ କବି କିଟ୍ସଙ୍କ ଜୀବନୀ ଓ କାବ୍ୟକୃତି ତର୍ଜା କରିବାକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କର ଏକ ଖ୍ୟାତନାମା ସମାଲୋଚକ କହିଛନ୍ତି ଯେ କିଟ୍ସ ଯଦି ଅଧିକ ଦିନ ବଞ୍ଚିଥାନ୍ତେ, (କିଟ୍ସ ମାତ୍ର ଛବିଶ ବର୍ଷ ବଞ୍ଚିଥିଲେ), ତେବେ ସେ ସେକ୍ସପିୟରଙ୍କୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଯାଇଥାନ୍ତେ । ଯଦିଓ ସେ ସେକ୍ସପିୟରଙ୍କୁ ଟପିଯାଇ ନାହାନ୍ତି, ତେବେ ଅନ୍ତତଃ ତାଙ୍କୁ ସେଇ ଅମର ନାଟ୍ୟକାରଙ୍କ ସହିତ ତୁଳନା କରାଯାଇପାରେ ଓ କୁହାଯାଇ ପାରେ ସେ ସେକ୍ସପିୟରଙ୍କ ସହ ସମକକ୍ଷ ।

ଏ ମତ ହୋଇଯାଇଛି ସାହିତ୍ୟ ଇତିହାସରେ ଏକ ବହୁବିଚଳିତ ବିଷୟ ।

ଯଦି ସେଇ ଯୁକ୍ତ ଅବଲମ୍ବନ କରି କୁହାଯାଏ ଯେ, କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଯଦି ଅଧିକ ଦିନ ବଞ୍ଚିଥାନ୍ତେ (କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ମାତ୍ର ବଞ୍ଚିଥିଲେ ୪୬ ବର୍ଷ) ତେବେ, ତାଙ୍କ ପୂର୍ବସୁରୀ ଗବେଷକ ଓ ସମାଲୋଚକଙ୍କୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଯାଇଥାନ୍ତେ । ହୁଏତ କେହି ଏହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ନପାରନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଏତିକି କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ଭଗ୍ନ ବୃକ୍ଷଟି ଆହୁରି ବହୁ ସମ୍ଭାବନାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା ଏବଂ ପତିତ ବୃକ୍ଷଟି ଯେତିକି ଛାଡ଼ିଯାଇଛି, ସେତିକି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଯାଇଛି ତାଙ୍କୁ ଜଣେ ସଫଳ ସାଧକ, ଗବେଷକ, ସମାଲୋଚକ ଓ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଭାବେ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ଥିଲେ ଜଣେ ସାଧକ, ଜଣେ ଜଳାକାର । ତାଙ୍କ ସର୍ଜନାର ଉତ୍ସ ଥିଲା ତାଙ୍କର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଜିଜ୍ଞାସାର ଉତ୍ପାଦନ । ଆଉ ଥିଲା ତାଙ୍କ ପ୍ରଣୟ । ଜାୟା ଶ୍ରୀ

ଯୁଗୋଳ କିଶୋର ପଟ୍ଟନାୟକ, ଶ୍ରୀ ରତ୍ନାକର ବାରିକଙ୍କ ପରି ଶତ ଶତ ଶ୍ରଦ୍ଧାକୁ ବନ୍ଧୁ ଓ ଛାତ୍ର ଓ ତଃ କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରାଙ୍କ ପରି ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶୀ ସାହିତ୍ୟିକ, ଅଧ୍ୟାପକବୃନ୍ଦ । ବନ୍ଧୁ ବିଭାରେ ବିଭୂଷିତ ଏ ପ୍ରତିଭାର ଗୋଟିଏ ବିଭା-ଗବେଷଣା-ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟ ।

ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନାର ପାରମ୍ପରିକ ଶୈଳୀ ଯଥାସମ୍ଭବ ପରିହାର କରି ଆଧୁନିକ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ବିନିଯୋଗରେ ସାହିତ୍ୟ, କବିତା ସମାଲୋଚନା ସମାକ୍ଷା କରିବାରେ ସେ ଥିଲେ ସତତ ଚେଷ୍ଟିତ । ପ୍ରାଚୀନ କବି ଅର୍ଜୁନ ଦାସକୁ ନୂତନ ନିରୀକ୍ଷା କରିବାରେ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ତାଙ୍କର ରଚିତ ‘କବି ଅର୍ଜୁନ ଦାସ’ । ଆଖ୍ୟାୟିକା କାବ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିର ଆଦ୍ୟ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଅର୍ଜୁନ ଦାସକୁ ସେ ନୂତନ ଭାବେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । କବିର ଅନ୍ତର୍ବିଶ୍ୱାସ, ଉଚ୍ଚାରଣର ନାୟନିକ ଧର୍ମ, କାବ୍ୟସହ କବି ଆତ୍ମାର ସମ୍ପର୍କ, ଆହରଣ ଓ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମକାଳୀନ କାବ୍ୟ-ଶିଳ୍ପ ଓ ସଂସର୍ଗର କ୍ଷେତ୍ରରେ କବି-କୃତିର ଅନନ୍ୟତା ଅନୁସନ୍ଧାନ ଇତ୍ୟାଦି ଆଲୋଚନାର ପରିସରରେ ମୁଖ୍ୟସ୍ଥାନ ଗ୍ରହଣ କରିଛି ।

କଳ୍ପଣ ସମାକ୍ଷା - ଚେତନା ସୃଷ୍ଟି ଦିଗରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଚେଷ୍ଟାରତ ଥିଲେ । ବ୍ରହ୍ମପୁରର ସମାକ୍ଷା ସଂସଦ ଆନୁକୁଲ୍ୟରେ ଉଣେଇଶ ଶହ ସତୁରି ଦଶକରେ ଗଠିତ ହୋଇଥିବା Critic Work-shop ର କାର୍ଯ୍ୟସୂଚୀ ଅନୁଯାୟୀ ସେ ରଚନା କରିଥିଲେ କେତୋଟି ମନୋଗ୍ରାମ । କବି ନୀଳକଣ୍ଠ ଏପରି ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥ । ପ୍ରଜ୍ଞା ଓ ପ୍ରତିଭାର ଏକ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ପ୍ରତୀକ ସତ୍ୟବାଦୀ କବି-ଚିନ୍ତକ ଦେଶପ୍ରେମୀ କୁଳଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ରଥ କବି ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କୁ ସେ ପରିଚିତ କରାଇଥିଲେ ପାଠକ ଓ ଗବେଷକଙ୍କ ପାଖରେ ଏକ ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ । ଏକ ବୃହତ୍ତର ତଥା ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଅଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ପାଠକମାନେ ଯେପରି ପ୍ରାଥମିକ ଅସୁବିଧାର ସମ୍ମୁଖୀନ ନ ହୁଅନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ନିଜ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ସେ ଏ ମନୋଗ୍ରାମ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ ।

ସେଇ ଏକା ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଜାତ ତାଙ୍କର ଆଉ ଏକ ମନୋଗ୍ରାମ - ନାରୀକବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣା । ନାରୀକବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କ ପରି ବହୁ ପ୍ରତିଭା ରହିଯାଇଛନ୍ତି ଅନାଲୋଚିତ, ଅଜ୍ଞାତ । ଅବହେଳିତ ଅନାଲୋଚିତ କବିପ୍ରତିଭା ପୁଣି ଆସିଆନ୍ତି ଲୋକଲୋଚନକୁ ଯେତେବେଳେ ଜଣେ ଅନୁସନ୍ଧିଷ୍ଠ ସମାଲୋଚକ ଆବିଷ୍କାର କରନ୍ତି ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ କୃତିର ମୁକ୍ତାସବୁକୁ । ଯେପରି ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଜଲିଅଟ୍ ପୂର୍ନବାସନ୍ଦ କରାଇଲେ ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ମେଟାଫିଜିକାଲ୍ କବିକୁଳଙ୍କୁ ଚିନିଶହ ବର୍ଷ ପରେ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସେଇପରି ଏକ ଅନାଲୋଚିତ କବିକୁଳଙ୍କୁ ପାଠକମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖକୁ ଆଣିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଛନ୍ତି ଏକ ମନୋଗ୍ରାଫିରେ । କବିଙ୍କ ଜୀବନୀ ଅଧ୍ୟୟନ ସହ, ତାଙ୍କ କବିତ୍ୱ ସ୍ୱରୂପ ଉପ,

ସାରସ୍ୱତ ସହଯୋଗ ତଥା ମୌଳିକ ଦର୍ଶନ ଓ ମନନ ଇତ୍ୟାଦି ଏଥିରେ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣାକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଛନ୍ତି ତୁଳନାତ୍ମକ ବିଶ୍ଳେଷଣ ରୀତିର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ।

ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗର ଚର୍ଚ୍ଚା ସେ କରିଯାଇଛନ୍ତି ଏକ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚକର ତାଙ୍କ ଅନୁସନ୍ଧିସ୍ତୁତାବ ନେଇ । “କେବଳ ସମାଲୋଚନା ପାଇଁ ସମାଲୋଚନା କରିବା” ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନଥିଲା । ତାଙ୍କର ସାମଗ୍ରିକ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ ଗୋଟିଏ କଥା ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼େ । ତାହା ହେଲା ଏକ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଅନୁଶୀଳନାତ୍ମକ ମନୋବୃତ୍ତିର ଏକାନ୍ତିକତା । ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟକୁ ବ୍ୟକ୍ତିକେନ୍ଦ୍ରିକ ସ୍ୱରରୁ ପୃଥକ ରଖି କିପରି ବିଷୟନିଷ୍ଠତା (Objectivity) ରକ୍ଷା କରାଯାଇପାରିବ, ସେଥିପାଇଁ ସେ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । “ବ୍ରତଚାରାର ଆଖି ନିୟତ ଖୋଲୁଥାଏ ଅକ୍ଷର ମୂର୍ତ୍ତିଟିଏ, ତାହା ମିଳିଗଲେ ଭାବର ଦିଗ୍‌ବଳୟ କାହିଁ କୁଆଡ଼େ ଲମ୍ବିଯାଏ । ଅକ୍ଷର ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ସାଥୀକରି ଭାବର ସମୁଦ୍ରରେ ଅବଗାହନ କରେ ସାହିତ୍ୟବ୍ରତୀ ଯାତ୍ରିକ ।” “ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟଧାରା ଓ ପାଶ୍ୟାଭ୍ୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ”, “ମାଟିର ସାହିତ୍ୟ ଓ ଜାତିର ଦର୍ଶନ” ପ୍ରଭୃତି ତାଙ୍କର ସାତଗୋଟି ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ପ୍ରବନ୍ଧ ସମ୍ଭାର ପୁସ୍ତକ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ନୂତନ ଦିଗ୍‌ବର୍ଣ୍ଣନ ଦେଇଥାଏ ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଗବେଷଣାର ଯେଉଁ ପରମ୍ପରା ପ୍ରାଚୀ ସମିତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ, ତାକୁ ପ୍ରଖରଭାବେ ଆମ ସମୟରେ ସ୍ଥାପ୍ତର କରାଗବାରେ, ତଃ କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରାଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟିତ ଏକ୍ଷଣାର ଦାନ ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ । ଗବେଷକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସାହିତ୍ୟ ଗବେଷଣାର ନୂତନ ମୋଡ଼ ଦେବାରେ ଯେଉଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ, ତା’ର ପ୍ରେରଣା ପାଇଥିଲେ ତଃ କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରାଙ୍କଠାରୁ । ସାହିତ୍ୟକୁ ସମୀକ୍ଷିତ, ନୂତନ, ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ର ଇତ୍ୟାଦି ଜ୍ଞାନବିଜ୍ଞାନର ବିବିଧ ପ୍ରକାଶ ସହିତ ସମନ୍ୱିତ କରି ସାହିତ୍ୟିକର ମନ ଓ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ଥିତିକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ଗବେଷଣା ବୃତ୍ତିରେ ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ସୃଷ୍ଟିକରିପାରିଥିଲେ । ସାହିତ୍ୟର ମୂଲ୍ୟବୋଧ, ତତ୍ତ୍ୱଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହାର ବିଚାର ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ ବସ୍ତୁରୁ ଜୀବନର ମୂଲ୍ୟବୋଧ, ଅନୁକ୍ଷଣ - ଉଭୟକୁ ଚିହ୍ନାକାର ଉଦ୍ୟମ ତାଙ୍କର ପୁସ୍ତକ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ।

ଚଉଦଟି ପ୍ରବନ୍ଧର ସମ୍ମିଶ୍ରଣରେ ଏକ ସମାଲୋଚନା ଗ୍ରନ୍ଥ ‘କବି ଓ କାମିନୀ’ । ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ଶିରୋନାମା ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକର ବିଷୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଜିଜ୍ଞିତା ସୂଚନା ଦେଇଥାଏ । କବି ମଧୁସୂଦନ, ବ୍ରଜନାଥ, ଗଙ୍ଗାଧର ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ସାରସ୍ୱତ ଜୀବନ ଏବଂ ପ୍ରଣୟ ଜୀବନ ଉପରେ ଆଧାରିତ କେତେଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ଏଥିରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ପ୍ରଣୟ ଯେ କାବ୍ୟସୃଷ୍ଟିର ଉତ୍ସ, ବହୁ କବିଙ୍କ କୃତି ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କଲେ ଏହା ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସେ । ସଂକଳନର

ପ୍ରଥମ ପ୍ରବନ୍ଧ “କବି ଓ କାମିନୀ” ରେ ବିସ୍ମୃତଭାବେ ଏ ଦିଗଟି ଆଲୋଚିତ ହୋଇଛି ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟର ଉଦାହରଣମାଳାର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ।

ସେହିପରି ‘ଆଲୋଚନା ପତ୍ର’ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ପଦରଚି ପ୍ରବନ୍ଧର ସଂକଳନ । କବିତା, ବିଭିନ୍ନ କବିକ କୃତି, ଭାଷା ପ୍ରକୃତି ଉପରେ ଲିଖିତ ଏ ପ୍ରବନ୍ଧସବୁ ସ୍ୱାକ୍ଷର ବହନ କରିଛନ୍ତି ସମାଲୋଚକଙ୍କର ସେଇ ସନ୍ଧାନୀ ମନୋବୃତ୍ତିର । ଆମ ସାହିତ୍ୟର ଏଇ ଅବହେଳିତ ବିଭାଗ- ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟ - କିପରି ଭାବେ ରୁଚିମନ୍ତ କରାଯାଇପାରେ, ସେଇ ଚେଷ୍ଟାର ଏହା ଆଉ ଏକ ନିଦର୍ଶନ ।

“ସାହିତ୍ୟିକ, ବୀକ୍ଷା ଓ ନିରୀକ୍ଷା” ଏଗାରଟି ପ୍ରବନ୍ଧର ସମ୍ପାଦନା । ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗ ଓ କେତେକଣ କବିକ କୃତି ଉପରେ ଏ ସମାଲୋଚନା ପ୍ରବନ୍ଧସବୁ ଆଧାରିତ ।

ଡାକର ଗବେଷଣା- ପ୍ରବନ୍ଧ “ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ” ଯେତେ ପି.ଏଚ୍.ଡ଼ି. ଡିଗ୍ରୀ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନୁହେଁ, ବରଂ ସେତେ “ମଣିଷର ସତର୍କ ଓ ଅନୁସନ୍ଧିଷ୍ଣୁ ମନ ସାଧାରଣତଃ ଆପଣା ଦେଶର ବେଢ଼ାଭେଙ୍ଗ ଭିନ୍ନ ଦେଶର ମନ ସହିତ ଏଂପକ୍ସ ସ୍ଥାପନ କରିବା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ସୃଷ୍ଟି । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ଅଧ୍ୟୟନ କଲାବେଳେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସେଇ ତୁଳନାତ୍ମକ ତଥା ବିଶ୍ଳେଷଣୀୟ ସମୀକ୍ଷା ରୀତିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି, ସମାଲୋଚନା ଅଧ୍ୟୟନର ଶୈଳୀ ଭାବେ ।

‘ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ’ ଡାକର ଅନ୍ୟ ଏକ ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ । କାବ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଭିନ୍ନ ମତ, ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱର ବିଭିନ୍ନ ସ୍କୁଲ, ରସ, ଧ୍ୱନି, ବକ୍ତୃତ୍ତି ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଅନ୍ତରାଳରେ ସେ ମନାସାର ମୌଳିକତା ଅଧ୍ୟୟନ କରିଛନ୍ତି ଏ ପୁସ୍ତକଟିରେ ।

ରାଧାନାଥଙ୍କ ଜୀବନୀ ଓ ପ୍ରତିଭାର ମୂଲ୍ୟାୟନ ଗ୍ରନ୍ଥ- ‘କବି ରଚିତ : ରାଧାନାଥ ।’ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଅନୁଶୀଳନ ରାଧାନାଥଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ଟିକିନିଷ୍ଠ ଚର୍ଚ୍ଚା ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ନେଇ ଆସିଛି । “କବିଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ବିରାଗ- ଅନୁରାଗ ଯେଉଁ ପରିମାଣରେ କବି ପୁରୁଷକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି କିମ୍ବା କବି ଶକ୍ତିର ଉନ୍ନେଷ- ଉତ୍ତରଣରେ ଏହା ଯେପରି ସହାୟକ ହୋଇଛି, ତାହାର ମୂଲ୍ୟାୟନ ଏଥିରେ କରାଯାଇଛି ।”

ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟ ଓ ଗବେଷଣାକୁ ଭିନ୍ନ ମୋଡ଼ ଦେଇ, ତାକୁ ଗତିଶୀଳ କରାଇବାରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କର ଅବଦାନକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ଓ ସମୀକ୍ଷା ଜଗତରେ ଛାଇ ଆଲୁଅ

ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରକୂମାର ମହାନ୍ତି

ସ୍ଥାପିତ ଦର୍ଶକରେ ଛାତ୍ର ଥିବାବେଳେ କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ ପାର୍ଟି ପରିଚାଳିତ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟ ଫେଡେରସନର ବିରୋଧୀ ଛାତ୍ର ଯୁନିୟନର ଆନ୍ଦୋଳନ ଥିଲା ସକ୍ରିୟ ସଭ୍ୟ। ଆମର ମୁଖପତ୍ର ‘ଉଷ୍ଣି’ ର ସଂପାଦନାରେ ଆମେ ଥିଲୁ ସଂପୃକ୍ତ । ଏହି ଛାତ୍ର ଯୁନିୟନ ଜରିଆରେ ଛାତ୍ରାବସ୍ଥାରୁ ମୋର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସଂଗେ ସଂପୃକ୍ତି ଓ ବନ୍ଧୁତା । କମ୍ୟୁନିଜିମ୍ ବିରୋଧରେ ଆମର ସବଳ ଯୁକ୍ତିରେ ତାଙ୍କର ଥିଲା ପ୍ରଗାଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଏହି ପ୍ରୟାସକୁ ପୂର୍ତ୍ତିକରି ତାଙ୍କର ସୃଷ୍ଟିକୁ ସେ କରିଛନ୍ତି ସରସ, ସୁନ୍ଦର ଓ ସବଳ; କେବେ ବାଟ ଚୁକିନାହାନ୍ତି । “ଦୁଇର କବର” ରେ କିମ୍ବା “ଉଚ୍ଚାରଣ” ରେ ଏହି ସ୍ୱର ଆମେ ପାଇଁ । ଏ ସବୁଥିରେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱଠାରୁ ବ୍ୟକ୍ତିର ମୁକ୍ତି ବିଷୟରେ ବରଂ ଅଧିକ କୁହାଯାଇଛି । କବିର ଅଭିଜ୍ଞତା ସବୁବେଳେ ନୂଆ ଏବଂ ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ତାକୁ ତା’ର ଅନୁଭବରେ ଆଣିପାରିନି କିମ୍ବା ଆଣି ନାହିଁ ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହା ତାକୁ ଅଜଣା ଥାଏ । ପ୍ରକୃତି ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କେବେ ଶୁଣି ଯାଆନ୍ତିନି । ସବୁବେଳେ କବିର ଅନୁଭବକୁ ଆନ୍ଦୋଳିତ ଚଳିତ ଓ ବିମୁଗ୍ଧ କରିଥାଆନ୍ତି । ଜୀବନର ବିରାଟତା, ଜଟିଳତା, ସାମଗ୍ରିକତା, ପ୍ରକୃତି ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ନେଇ କବିର ବ୍ୟାପକ ଅନୁଭବର ପୃଥିବୀ ତା ଆଗରେ ମେଲିଯାଏ । ସେଥିରେ ସେ କେତେବେଳେ ନିଜକୁ ହଜେଇ ଦିଏ ତ କେତେବେଳେ ସାମାସରହଦ ତେଜି ତା ସମୟର ଆଗକୁ ମାଡ଼ିଯାଏ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁଙ୍କ କବିତା ଓ ଗଳ୍ପରେ ଏଇ ପୃଥିବୀର ଚିତ୍ରିତ ଚରଣଦ୍ୱାରା ଦେଖୁ । ୧୯୬୭, ୧୯୬୯ ମସିହାରେ ଏହି ଦୁଇଟି ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲାବେଳେ ପ୍ରଗତିବାଦୀ ସାହିତ୍ୟର ଜୋର ହାସ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ବହୁଥାଏ । କାଳିନ୍ଦୀ ଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ, ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଚରଣ, ଅନନ୍ତ ପଟ୍ଟନାୟକ, ମନମୋହନ ମିଶ୍ର, ବ୍ରଜନାଥ ରଥ ପ୍ରମୁଖ ବହୁ ବାମବାଦୀ ଚିନ୍ତାଧାରାର ଓଡ଼ିଆ ଲେଖକମାନଙ୍କ ଅଖଣ୍ଡ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇଥିଲେ ବି ସେ ସବୁରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁ ଚିକେହେଲେ ପ୍ରଭାବିତ ନ ହୋଇ ଗଭୀର ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସରେ ନିଜର ଅନୁଭବକୁ କଳାତ୍ମକ ଭଙ୍ଗୀରେ ସରସ ସୁନ୍ଦର କରି ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କଲେ ଏବଂ ଏହି ଦୁଇଟି ପୁସ୍ତକରେ ସେ ଛାଡ଼ିଯାଇଥିବା ଅନେକ କଥା ଭିତରୁ ଏହି କଥାଟି ମୋତେ ଅଧିକ ଆକର୍ଷଣ କରେ । କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖର କଥା ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବା ଗହ ଓ କବିତା ରାଜ୍ୟରୁ ସେ ନିଜକୁ ଦୂରେଇ ନେଇ ଜୀବନର ଶ୍ରେଷ୍ଠଯାଏଁ ଜଣେ ସପକ୍ଷ ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚକ, ସଂକଳକ ଓ ସଂଗଠକ ଭାବରେ ନିଜକୁ ତିଆରି କରିବା ସହିତ

ସୃଷ୍ଟି କଲେ “ଅଳଙ୍କାର ଓ ଅଳଙ୍କାର ତତ୍ତ୍ୱ” (ଆଲୋଚନା ଗ୍ରନ୍ଥ), “ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ”, ସାହିତ୍ୟର ସାମାନ୍ୟ କଥନ (ପ୍ରବନ୍ଧ)”, “ସାହିତ୍ୟିକ ବାକ୍ଷୀ ଓ ନିରାକ୍ଷୀ” (ସମୀକ୍ଷାଗ୍ରନ୍ଥ) ‘କବି ନୀଳକଣ୍ଠ’ (ମନୋଗ୍ରାଫ), ‘କବିଚରିତ : ରାଧାନାଥ’ (ମନୋଗ୍ରାଫ), ‘ସାଂପ୍ରତିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସଂପର୍କରେ’ (ସଂକଳିତ ଆଲୋଚନା ଗ୍ରନ୍ଥ), ‘ଫକୀରମୋହନ କଥା ସାହିତ୍ୟ’ (ସଂକଳିତ) । ବିସ୍ମୃତ, ଅନାଲୋଚିତ ଓ ଅନୁଦ୍ୟାତିତ ଦିଗ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନେଇ ଏ ଦିଗରେ ଏକ ସକାରାତ୍ମକ ଭୂମିକା ତୁଲେଇବା ସକାଶେ ସେ ତାଙ୍କର ଗୁରୁ ପ୍ରଫେସର ଡକ୍ଟର କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରାଙ୍କ ସକ୍ରିୟ ସହଯୋଗରେ ଗଢ଼ିଲେ “ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ” ୧୯୮୦ ମସିହାରେ ଏବଂ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ଗବେଷଣା ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକା ‘ଏକ୍ଷଣା’ ।

ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁ ସର୍ଜନଶୀଳ ସାହିତ୍ୟ ଛାଡ଼ି କାହିଁକି ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାରେ ଅଧିକ ମନ ବଳେଇଲେ ସେ ଦିଗଟି ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ମନେକରେ । ସେତେବେଳକୁ ‘ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀ’, ‘ଓଡ଼ିଶା ସଂଗୀତ ନାଟକ ଏକାଡ଼େମୀ’ (୧୯୫୭), ବାଲେଶ୍ୱରର ‘ଫକୀରମୋହନ ସାହିତ୍ୟ ପରିଷଦ’ (୧୯୪୮), ରାଉରକେଲା କଲଚର ଏକାଡେମୀ (୧୯୬୧), ରାଜ୍ୟପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ ଓ ପ୍ରକାଶନ ସଂସ୍ଥା (୧୯୭୦), ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ ପ୍ରଭୃତି ବହୁ ସାହିତ୍ୟ-ସଂସ୍କୃତି ଅନୁଷ୍ଠାନ ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନା କରିବା ସହିତ ବହୁ ଉପାଦେୟ ପୁସ୍ତକ, ସ୍ମରଣିକା ଓ ସମାଲୋଚନା ପୁସ୍ତକମାନ ରଚନା କରୁଥାନ୍ତି । ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବରୁ ରାଧାନାଥ ରାୟ, ମଧୁସୂଦନ ରାଓ, ବିଶ୍ୱନାଥ କର, ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ, ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦ ଶର୍ମା, ମୋହିନୀମୋହନ ସେନାପତି, ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସ, ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି, କାଳିନ୍ଦୀ ଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ଓ ମାୟାଧର ମାନସିଂହ ପ୍ରମୁଖ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟରେ କିଛି କାମ କରିସାରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ମାୟାଧର ମାନସିଂହ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ମତଦେଲେ ଯେ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସବୁଠାରୁ ଦୁର୍ବଳତମ ବିଭାଗ ବୋଧହୁଏ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା ଏବଂ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ମତ ଦେଲେ ଯେ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାରେ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ଓ ମୌଳିକ ଚିନ୍ତା ଅଧିକ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁନି । ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଲେଖାଯାଇଥିବା ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟରେ ଏହି କଥାଟି ଅନେକ ପରିମାଣରେ ସତ ମନେ ହୁଏ । ଷାଠିଏ ଦଶକଯାଏ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୋଟାମୋଟିଭାବେ ଚିତ୍ତୁଟି ଥିଲା ଏହିପରି ।

ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟ ସଂପର୍କରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶରେ ଯୁକ୍ତି ଉଠିଲା ଯେ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟ ଅଧିକ ପରୀକ୍ଷାତ୍ମକ (Empirical) ହୋଇଯାଇଛି । ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟ ବହୁବକ୍ତ ସାହିତ୍ୟ କୃତିକୁ ସଂକ୍ଷେପରେ ଓ ସହଜରେ ବୁଝିପାରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହେବା ଦରକାର ବୋଲି ମତ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଲେଖକର ସମାଜ ଓ ଜୀବନକୁ ଆଧାର କରି ଏହି ସମାଲୋଚନା ଆଧାରିତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ କି ନା ପ୍ରଶ୍ନ କରାଗଲା । ସମାଜ ବିବର୍ତ୍ତନକୁ ଆଧାର କରି ସମାଲୋଚନାର ଦୃଷ୍ଟି ଓ ଦିଗତ୍ରୟ ବିସ୍ତାର କରାଗଲା । ଏହି ବିସ୍ତୃତ ଭୂମିରେ ପୁଣି ବିଚାର କରାଗଲା ଯେ, ଖୁସି ମନେକରା ପାଇଁ ସାରା ସମାଜଟା ପ୍ରଚଳିତ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ବଦଳେଇ ନୁଆ ଦୃଷ୍ଟି ଭଙ୍ଗୀକୁ ଆଦରି ନେଉଛନ୍ତି; ସମାଲୋଚକ ତାକୁ ଅନୁସରଣ କରିବା ଦରକାର; ବିରୋଧ ନୁହେଁ । ଏହିଭଳି ନାନା ମତମତାନ୍ତର ଭିତରେ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟ ବାହାର ଦେଶରେ ବଢ଼ିଉଠୁଥିଲାବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ତାର ଅନୁରୂପ ଛାତ୍ର ଅଳ୍ପେ ବହୁତେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଲା । ସାହିତ୍ୟ ସଠିକ୍ ଇତିହାସର କଥା କୁହେ । ଏହା ପୂର୍ବରୁ ଇତିହାସ ଲେଖିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ମାନବ ସଭ୍ୟତାର କେନ୍ଦ୍ର ବିନ୍ଦୁରେ ଛିଡ଼ାହୋଇପାରିନଥିଲା; କିମ୍ବା ଏହାକୁ ମଧ୍ୟ ସେମିତି ଗୁରୁତ୍ବ ଦିଆଯାଉନଥିଲା । ଇତିହାସ ମଧ୍ୟ ଜୀବନର ପୂର୍ଣ୍ଣତାର ପରିଭାଷକ ବୋଲି ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷାର୍ଦ୍ଦଯାଏ ଦାବି କରି ନାହିଁ । ଆଜି ଇତିହାସ ହେଉଛି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନର ପରିଭାଷା । ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚକମାନେ ମଣିଷର ଅତୀତ କ୍ରିୟାକଳାପର ନଥିପତ୍ରର ପୁନର୍ନିର୍ମାଣ (Reconstruction) । କରନ୍ତି ନିଜର ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟରେ । ଏହି ପୁନର୍ନିର୍ମିତ ଇତିହାସରୁ ପୂର୍ବଜମାନଙ୍କର ଗୌରବ ଗାଥା ଶୁଣି ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ଓ ଉତ୍ସାହିତ ହେବାଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ନବଜାଗରଣ ପର୍ବ (Renaissance) । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ତତ୍କାଳୀନ ନବଜାଗରଣ ସାମଗ୍ରୀୟ ଏହି ପୁନର୍ନିର୍ମାଣର କାର୍ଯ୍ୟ ସୁଚାରୁ ରୂପେ ତୁଲେଇ ଏକ ସପଳ ଆଧୁନିକ ଐତିହାସିକର ଭୂମିକା ନିର୍ବାହକରି ଯାଇଛନ୍ତି । ସ୍ୱାଧୀନତାପରେ ଷାଠିଏ ଦଶକ ଯାଏଁ ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ଐତିହାସିକ ମନସ୍ତତା ଜାରିରହିବା ସହିତ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି, ମୌଳିକ ଚିନ୍ତା, ଲେଖକ ମାନସ, ଜୀବନାଦୃଷ୍ଟି, ରସବୋଧ ଓ ଐତିହାସିକ ବିଚାରବୋଧ ଆମ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ଆସି ସାରିଥାଏ । ବର୍ତ୍ତମାନର ମଣିଷ ଯେଉଁ ପରିବେଶ ଓ ପରିସ୍ଥିତି ଭିତରେ ବଞ୍ଚିଛି ସେଥିରେ ସେ କେତେବେଳେ ନୈତିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ନେଇ ବାଉଳା ହୋଇଯାଇଛି ତ କେତେବେଳେ ବ୍ୟାପକ ସାମାଜିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ କଥା ଭାବି କିଂକର୍ଷ୍ୟବିମୁକ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ୁଛି । ନିଃସଂଗତା ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଚାଲିଥିଲାବେଳେ ନୈତିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଉପରେ ଆଘାତ ପଡ଼ୁଛି ।

ଷାଠିଏ ଦଶକରେ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ଅନୁରାଗ ବନ୍ଧୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ସାମ୍ବାଦରେ ଥିଲା ଏହି ଚିତ୍ରିତ ଚଉଦିଆ । ସାହିତ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ଜୀବନକୁ ବୁଝେଇବା ଥିଲା ତାଙ୍କର ଅଜ୍ଞାକାରବନ୍ଧତା । ନିଜର ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାରେ ପ୍ରାଚୀନ ଓ ନୂତନ ସାହିତ୍ୟର ଭାବଭଙ୍ଗୀ ବୁଝେଇବାରେ ଥିଲା ତାଙ୍କର ଅନମନୀୟ ଆଗ୍ରହ । ପ୍ରତ୍ୟୟର ସହିତ ଆତ୍ମପରିଚିତି ତିଆରି କରିବାରେ ସେ ବାହିନେନାଥିଲେ ଶ୍ରମ ଓ ସାଧନାର ଏଇ ବାଟ । ଗଭୀର ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ସହ ସେ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟରେ ପାଦଦେଇଥିଲେ ବୋଲି ମୁଁ ଅନୁଭବ କରେ । ସେ ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ ବିଦେଶୀ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଭାବ, ତାର ଅନୁକରଣ, ଅନୁସରଣ, ଅନୁସୃଜନ ଓ ଆତ୍ମାକରଣ କିଭଳି କରାଯାଇଛି ତାର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ମୂଲ୍ୟାୟନ କରିବାର ସୁଯୋଗ ଦେଇଛନ୍ତି । ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟ କେବଳ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ପାଠକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ଏହା ସବୁବର୍ଗର ପାଠକମାନଙ୍କ ପାଇଁ । ଏକଥା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଲେଖାରୁ ବାରିହୋଇଯାଏ । ସେ ଜୀବନର ସାମଗ୍ରିକତା ଓ ଜଟିଳତାକୁ ତାଙ୍କର ସମାଲୋଚନା ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଚିହ୍ନିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି ।

ଭଦ୍ରାରତା ସମାଲୋଚନାର ମୂଳମସ୍ତକ । ଏବର ଜଣେ ସମାଲୋଚକଙ୍କ ଭାଷାରେ - "Misguided and malicious critics discourage another who see ahead of time" । ମାନସିକ ଭାବରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଥିଲେ ଏହାର ବିରୋଧୀ । ରାଧାନାଥ ଓ ଅନ୍ୟ କବିମାନେ କିଭଳି ତାଙ୍କ ସମୟର ଆଗକୁ ଦେଖି ପାରିଥିଲେ ତାହା ସେ ସୂଚେଇଲାବେଳେ ଅତି ଉଦାର ଓ ନିଷ୍ପକ୍ଷ ଭାବରେ ବରଂ ତାଙ୍କର ସମାଲୋଚନାକୁ ପରିପୁଷ୍ଟ କରିଛନ୍ତି । ଅପରିଣତ ବୟସରେ ଏଭଳି ଜଣେ ସାରସ୍ୱତ ସାଧକଙ୍କର ବିଯୋଗ ନିଶ୍ଚୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମର୍ମନ୍ତୁଦ ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟର ଅପୂରଣୀୟ କ୍ଷତି । ତାଙ୍କର ନଈପରି ଲମ୍ବିଥିବା ସାରସ୍ୱତ ଛାତ୍ରାକୁ ତାଙ୍କର ଉତ୍ତର ସାଧକମାନେ ଆଗକୁ ଲମ୍ବେଇନେବେ ବୋଲି ମୋର ଦୃଢ଼ ଆଶା ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ବ୍ୟବହୃତ ଭାଷା ସାଧାରଣ ପାଠକକୁ ଟାଣି ରଖିପାରୁନି । ବୁଝିବା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ଜନ୍ମେଇ ପାରୁନି ଏବଂ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ କଥା ବୁଝାପଡ଼ୁନି । ଭାଷାକୁ ସରଳ ଗାଢ଼ି କରି ଭାବକୁ ଅତିସରଳ, ସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ବୁଝାଇବା ଦରକାର । ଏହାର ଅଭାବ ଆମ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟରେ ଅଧିକ ବୋଲି ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବିଷୟରେ ବା ପୁସ୍ତକ ସଂପର୍କରେ ଯାହା ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ତାକୁ ପୁଣି ସମାଲୋଚନାରେ ବାରମ୍ବାର ଉଦ୍ଧାରଣ କରାଯାଇଛି; ତହିଁରେ

କିଛି ନୂତନତା ନାହିଁ । ପୁଣି କେତେକ ପୁସ୍ତକ ସଂପର୍କରେ କହିବାକୁ ଯାଇ ତା'ର ଚରିତ୍ର ଓ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଜପରେ ବହୁତ କୁହାଯାଇସାରିଥିଲାବେଳେ ତା'ର ପୁନରାବୃତ୍ତି କରାଯାଇଛି । ନୂଆ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର ନ କରି ପୁରୁଣା ମଦକୁ ନୂଆ ବୋତଲରେ ଜଳାଯାଇଛି ମାତ୍ର । ପୁସ୍ତକର ଗୋଟିଏ ଚରିତ୍ର ବା ଗୋଟିଏ ଦିଗ ଉପରେ କହି ପାଠକ ପାଖରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଧାରଣା ଦିଆଯାଇ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ସାମଗ୍ରିକତାକୁ ବେଶୀ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇ ପାଠକୀୟ ମନ ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ପ୍ରୟାସ ଜାରିରହିଛି ।

ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ନାନା ମତ ଭିତରୁ କେତେକ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ମତ, ଦିଗ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଲେ ବାରିହୁଏ ବା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀବାବୁ ଥିଲେ ଏ ସବୁଦୃଷ୍ଟିରୁ ଜଣେ ସଚେତନ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚକ ଓ ଦୁର୍ବଳ ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟକୁ ଅଧିକ ପରିପୁଷ୍ଟ ଓ ପ୍ରସାରିତ କରିବାର ସବଳ ସାଧକ । ଏହି ଉଦ୍ୟମକୁ ଆହୁରି ଅଧିକ କ୍ରିୟାଶୀଳ ଓ ସଫଳ କରିବା ପାଇଁ ସାହିତ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଅନୁଭବ କରି ସେ ଗଢ଼ିଥିଲେ ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ । ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ଜରିଆରେ ଅନ୍ୟକୁ ପ୍ରତୋଦିତ କରିବା ଓ କ୍ଷେତ୍ର ଯୋଗଜଦେବା ଥିଲା ତାଙ୍କର ବ୍ୟାପକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ । ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନର ଅବଦାନ ଆଜି ନିଶ୍ଚୟ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ କହିବାକୁ ପଡୁଥିଲାବେଳେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁଙ୍କ ହୃଦୟର ବିଶାଳତା ଓ ଦୃଷ୍ଟିର ବ୍ୟାପକତା ମାପିହୁଏ ।

ସାମିତ କଳେବର ଭିତରେ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ କୃତି ଓ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସଠିକ୍ ବିସ୍ତୃତ ମୂଲ୍ୟାୟନ କରିବାର ସୁଯୋଗ ନାହିଁ । ଏଠାରେ କେବଳ ତାଙ୍କ ମନନଶୀଳତାର ମିଠା ମହକର କିଛି କଥା କହି ସୃଷ୍ଟିଶୀଳତାର ଛାଇ ଆଲୁଅର ଛବିଟିଏ ଆଙ୍କିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଛି । ଏହି ଛବିକୁ ବାରମ୍ବାର ଦେଖି ଓ ଏହା ସହିତ ସଂପୃକ୍ତି ରକ୍ଷାକରି ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବାର ବାଟଟିଏ ଦେଖେଇ ଦିଆଯାଇଛି ମାତ୍ର ।

ସାହିତ୍ୟ ବିଦ୍ୟା : କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ

ଡଃ ଯଶୋବନ୍ତ ନାରାୟଣ ଧର

ଡଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ କୃତି ଓ ଜୀବନର ଏକ ଆକଳନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା କେବଳ ଯେ ତିରୋହିତ ମହାନ ଆତ୍ମାପ୍ରତି ଅଯାଚିତ ଏକ ଶ୍ରଦ୍ଧାଞ୍ଜଳି ନୁହେଁ, ସେଥିପ୍ରତି ମୁଁ ଯଥେଷ୍ଟ ସଚେତନ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଗରୁ ଦେଖିଥିଲେ ହେଁ ଏକ ସାରସ୍ୱତ ଆକର୍ଷଣ ତାଙ୍କଠାରେ ଅନୁଭବ କରିଥିଲି ପ୍ରାୟ ୧୯୮୦ ମସିହା ବେଳକୁ । ମୁଁ ବାଣାବିହାରର ଛାତ୍ର, ସେ ରେଭେନ୍ସାର ଅଧ୍ୟାପକ । ମୋର କେତେଜଣ ରେଭେନ୍ସାରେ ପଢ଼ୁଥିବା ବନ୍ଧୁଙ୍କ ଯୋଗୁ ସେ ମୋତେ ଭଲଭାବରେ ଜାଣିଥାନ୍ତି ଓ ଦେଖା ହେଲେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରନ୍ତି । ମୁହଁରେ ମୋଟା ଟ୍ରେମର କଳା ଚଷମା - ବେଶ୍ ସଫା ଧଳା ରଙ୍ଗର କୁର୍ତ୍ତା ଓ ଧୋତି- ଚାନ୍ଦରଟିଏ ଢାଙ୍ଗ ହୋଇ ବେଳେବେଳେ କାନ୍ଧରେ ପଡ଼ିଥାଏ - ପାନ ଚୋବାଇଥାନ୍ତି - ଏପରି ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଯେ ଲାଗେ ଖୁବ୍ ସରଳ ଓ ଆପଣାର । ସଂଭ୍ରାନ୍ତ ଜଣେ ସୁପୁରୁଷ ସାହିତ୍ୟ ବିଦ୍ୟାର ଜଗତ ଭିତରେ - ଭଲପାଏ ପଢ଼ି ଓ ପଢ଼ା ଥିଲେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଓ ଆପଣାର । ନାଆଁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ - ଅର୍ଥାତ୍ ଯିଏ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ହିଁ ବାସ କରେ । କଟକ, ତଃ କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରା ଓ ନାନା ସାହିତ୍ୟ ସଂଗଠନର ଜଞ୍ଜାଳ ଭିତରେ ସେ ଥିଲେ ଯଥାର୍ଥରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ- ଘରେ ଗଢ଼ିଉଠିଥିଲା ଶ୍ରୀ କ୍ଷେତ୍ରର ଆସର - ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଥିଲେ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଆଉ ଜୀବନର ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସତେ ଯେମିତି ତାଙ୍କର ଆଶା ଓ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ଯେ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ହିଁ ସର୍ବନିୟନ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ଏ ବିପଦରୁ ଯଦି କିଏ ତାରିପାରେ ବା ମାରିପାରେ ତେବେ ସେହି ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ।

“ବିଫଳତା ସପକ୍ଷରେ” ଜୀବନର ଆଦ୍ୟ ଭିତ୍ତିରେ ସାରସ୍ୱତ ସଂକଳନ - ପଦ୍ୟ ! ବଲାଙ୍ଗୀର ରାଜେନ୍ଦ୍ର କଲେଜ - ଭଦ୍ରକରୁ ବଲାଙ୍ଗୀର । ପ୍ରତିଭାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବିକାଶ ଆଉ ପ୍ରସ୍ତୁତନ ସେଇଠି - ବଲାଙ୍ଗୀରରେ ୧୯୬୬ ଖ୍ରୀ: ରୁ ୧୯୭୧ ଖ୍ରୀ: ଆତ୍ମପ୍ରକାଶର ପର୍ବ । ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ ୧୯୩୯ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ୪ ତାରିଖରେ ଭଦ୍ରଖର ବଙ୍କ ସାହିରେ - ସେ ଦିନ ତିଥି ଥିଲା ଆଶ୍ୱିନ କୃଷ୍ଣ ଷଷ୍ଠୀ - ୧୯୩୯ ଖ୍ରୀ: ରୁ ୧୯୬୬ ଖ୍ରୀ: ଏଇ ସତେଜଣ ବର୍ଷ କିନ୍ତୁ ଥିଲା ସାରସ୍ୱତ - ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ସାଂଗଠନିକ ଜୀବନର ଅକୁରୋଦ୍ଗମ କାଳ ଦୁଇ ବାଜପଢ଼ ଭଦ୍ରଖର ସହଜ ପାଣିପାଗରେ ବେଶ୍ ଚାରାଗଛଟିଏ ହୋଇ କଅଁଳିଥିଲା ଆଉ ସେଇ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଓ ବିଶ୍ୱାସରେ ସେ ସାରା ଜୀବନ ଥିଲେ ବିନୋହିତ, ଆଶ୍ୱସ୍ତ ଓ ବିଫଳତା ସତ୍ତ୍ୱେ ସଫଳତାରେ ବିଶ୍ୱାସୀ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଥିଲେ ଛାତ୍ର ସଂଘର ମୁଖପତ୍ର ‘ରଶ୍ମି’ର ସଂପାଦକ । ପ୍ରାୟ ୧୯୫୬ ମସିହା ବେଳକୁ ସେ ନିଜ

ଚାରିପଟେ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ ଏକ ସାରସ୍ୱତ- ସାଙ୍ଗଠନିକ ବଳୟ - ତଃ କୃଷ୍ଣ ଚରଣ ବେହେରା - ରାଜନୀତିକ୍ଷ୍ମ ଯୁଗଳ କିଶୋର ପଟ୍ଟନାୟକ ପ୍ରଭୃତିକ ସହ କାମ କରିବାର ଅଭିଷ୍ଟତା ଓ ଅନୁଭୂତି ସେ ସାରାଜୀବନର କର୍ମଜଞ୍ଜାଳ ଭିତରେ କାମରେ ଲଗାଇଥିଲେ ।

ଉଦ୍ଭବ କଲେଜ ସେତେବେଳର ଓଡ଼ିଶାରେ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ବେସରକାରୀ କଲେଜ । ସେହି କଲେଜରେ ପାଦଦିଅନ୍ତି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ - ସେତିକିବେଳେ ତରୁଣ ଅଧ୍ୟାପକ ତଃ କୃଷ୍ଣ ଚରଣ ଛାତ୍ର ସଂସଦର ଉପଦେଷ୍ଟା । ଉଭୟ ଉଭୟଙ୍କ ସହିତ ଆଜୀବନ ଏକ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ସଂପର୍କରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଗୁରୁ-ଶିଷ୍ୟର ସଂପର୍କ ସିଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲା ସୌଖ୍ୟରେ । ସ୍ନାତକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନିଜର ଦୁର୍ବଳ ଆର୍ଥିକ ସ୍ଥିତି ସତ୍ତ୍ୱେ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜର ଓଡ଼ିଆ ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଶ୍ରେଣୀରେ ନାମ ଲେଖାନ୍ତି । ଏକାଠି ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ସାହିତ୍ୟିକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ବିଦ୍ୟା ବେଗଶଣ । ବନ୍ଧୁ ଶୈଳେନ୍ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ସହଯୋଗରେ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ପତ୍ରିକା ‘ଶତରୂପା’ । ଏହି ପତ୍ରିକାର ସଂପାଦନା, ଲେଖାଚୟନ ଓ ବିକ୍ରୟରେ ସେ ଯେଉଁ ସାହସିକତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ ତାହା ଥିଲା ତାଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନର ମୂଳଭିତ୍ତି । ସେ ଲେଖୁଥିଲେ କବିତା, ଏକାଠୁ ଲେଖିଲେ କେତୋଟି ଗଳ୍ପ । ପୁଣି ଅଧ୍ୟାପକ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ସମ୍ବଲପୁରର ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର କଲେଜରୁ । ବିବାହ ହେଲା ସହପାଠିନୀ ଲାବଣ୍ୟ ଦେବୀଙ୍କ ସହିତ । ଉଭୟଙ୍କର ଅଧ୍ୟାପକ- ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନରେ ସମନ୍ୱିତ ମଧୁର ସାହାନାଲା କେତେବେଳେ କେଉଁ ରାଗରେ ବାଜିଛି ତାହାର ଜୟରା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେହି ରାଗିଣୀ କେବେ ବି ହୋଇନାହିଁ ବେସୁରା ।

ଯୋଡ଼ିଏ ସକଳନ ଏହି ପ୍ରାଥମିକ ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନକୁ ଏକ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଆଣି ଦେଇଥିଲା । ତାହା ହେଲା ‘ଗଙ୍ଗାଧର ଶତବାକ୍ସିକା ଗ୍ରନ୍ଥ’ ଓ ‘ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ ସାହିତ୍ୟର ପରିଚୟ’ । ପରେ ପରେ ଉଭୟ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଓ ଲାବଣ୍ୟଙ୍କର ଯୁଗ୍ମ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ‘ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ’ ଗ୍ରନ୍ଥ - ଯାହା ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ରୂପେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇଥିଲା ।

ପାରିବାରିକ ଜୀବନ - ବିବାହ ଓ ତତ୍ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜଞ୍ଜାଳକୁ ଜତି ମଧ୍ୟରେ ଅତିକ୍ରମି ଯାଇଥିଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ୧୯୬୬ ଖ୍ରୀ: ରୁ ଯେଉଁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଅଧ୍ୟାୟଟି ଆରମ୍ଭ ହେବାର ଥିଲା - ତାହା ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲିଖିତ ବଲାଙ୍ଗିର ରହଣିର ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଉପଯୋଗୀ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାର ଯେଉଁ ସଫଳତାର ସ୍ୱାଦ ଦୁହେଁ ଚାଖିସାରିଥିଲେ ତାହର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଆମେ ‘ଅଳଙ୍କାର ଓ ଅଳଙ୍କାର ତତ୍ତ୍ୱ’ ଗ୍ରନ୍ଥଟିକୁ ରଖିପାରିବା । ଏହି ସମୟର ଏକ ସମବେତ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ‘ବିପ୍ଳବତା ସପକ୍ଷରେ’ କବିତା ସକଳନ ଓ ପୋଷ୍ଟର କବିତା ଲେଖା । ୧୯୭୦ ମସିହା ବେଳକୁ

ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ଏକ ନିଜର ଗନ୍ଧ ସଂକଳନ ‘ପୁଲର କବର’ ଓ କବିତା ସଂକଳନ ‘ଉତ୍ତରଣୀ’ ସହିତ ସେ ୧୦ ଜଣ କବିଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ‘ମୁକ୍ତ ଦଶକ’ କବିତା ସଙ୍କଳନ । ଯେଉଁ ସାରସ୍ୱତ ସଂଗଠନ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ସଂପାଦନା କାର୍ଯ୍ୟଟି ପ୍ରତି ସେ ଆଜ୍ଞାବନ ଅନୁରକ୍ତ ଥିଲେ ଏବଂ ଯାହା ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ ଓ ‘ଏକଶା’ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶନରେ ଏକ ତୃତୀୟ ରୂପ ନେଇଥିଲା ତାହାର ଏକ ପ୍ରାଥମିକ ଚିତ୍ର ଆମେ ଏହି ବଲାଙ୍ଗୀର ରହିଣିକାଳ ରେ ‘ଅନ୍ୱେଷା ସଂସଦ’ ଗଠନରୁ ପାଇଥାଉ । ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ଥିଲା - ସର୍ବନାମ୍ନକ ସମାଲୋଚନା ପ୍ରତି ଉତ୍ସର୍ଗାକୃତ ।

ବଲାଙ୍ଗୀରରୁ ଖଲ୍ଲିକୋଟ ଆସନ୍ତି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ୧୯୭୧ ମସିହା ବେଳକୁ ଆଉ ସେଇଠି ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ସମାକ୍ଷା ସଂସଦ । ଏଇ ସମାକ୍ଷା ସଂସଦର ସଂକଳ୍ପରେ ସାହିତ୍ୟିକ କର୍ମର ସୃଜନଶୀଳତା କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଉତ୍ତରଣ ଘଟେ । ସାହିତ୍ୟିକ ସମାକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରକୁ ସେ ଲେଖନ୍ତି ପ୍ରଥମ ସମାଲୋଚନା ଗ୍ରନ୍ଥ - ‘କବି ନୀଳକଣ୍ଠ’ । ପୁଣି ସମାକ୍ଷା ସଂସଦର ନିଷ୍ପତ୍ତିପତ୍ର ପରେ ନିଜର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାହିତ୍ୟିକ ସମାଲୋଚନା- “କବି ଚରିତ ରାଧାନାଥ” (୧୯୭୫), ନାରୀ କବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣା : କବି ରଚିତ ଓ କାବ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା (୧୯୭୯) ଏବଂ ତାଙ୍କର ‘ରଚନାଶ୍ରୀ’ ଗ୍ରନ୍ଥ । କବି ଓ କାମିନୀ (୧୯୮୨) ଗ୍ରନ୍ଥ ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ତାଙ୍କ ପରିକଳ୍ପନାରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲା ଏକ “ସାରସ୍ୱତ ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା” ସିରିଜ୍ । ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ୧୯୮୪ ରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା “କବି ଅର୍ଜୁନ ଦାସ” ଗ୍ରନ୍ଥ ।

ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ପଦ୍ୟାବଳୀ ସଂଗ୍ରହ ଓ ସଙ୍କଳନ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଏକ ଉତ୍ସାହଜନକ କର୍ମ ଥିଲା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଏତିକି ବେଳକୁ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରକୁ ନିଜର କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ସାଙ୍ଗିତବାର ଆଗ୍ରହରେ ହଜିଯାଇଥାନ୍ତି । ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା ପ୍ରକାଶନରେ ଅପୂର୍ବ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରୁଥିଲେ ।

୧୯୭୮ ଖ୍ରୀ : ରେ କଟକ ଆସନ୍ତି ଓ ପରେ ପରେ ଜନ୍ମନିଏ ‘ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ’ ଓ ‘ଏକଶା’ ପତ୍ରିକା । ଇତିମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ସୃଜନଶୀଳ, ସଂଗଠକ ମନ ଗବେଷଣା ଓ ସମାକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଗ୍ରାହାନ୍ୱିତ ହୋଇପଡ଼ିଥାଏ । ସେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ୧୯୭୬ ଖ୍ରୀ: ରେ ସମ୍ବଲପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ପାଇଥାନ୍ତି ଡକ୍ଟରେଟ୍ “ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ” ସନ୍ଦର୍ଭ ପାଇଁ ।

ମୁଖ୍ୟତଃ, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ଓ ପ୍ରାଚ୍ୟମାନସ ଏହି ଦୁଇଟିର ସମନ୍ୱୟମାତ୍ମକ ଭିତ୍ତି ଉପରେ ସେ ସ୍ଥାପିତ କରିଥିଲେ “ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ” କୁ - ଯାହା ଓଡ଼ିଶାରେ ରହିଯାଇଛି ଜିହ୍ୱା ଅନାଲୋଚିତ ବା ଉପେକ୍ଷିତ । ବିଶ୍ୱ ସମାକ୍ଷା ଜଗତର ସମାଗରରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସେହି ସବୁ ବିଦ୍ୟାର ଆଦର ଓ ଆଲୋଚନା ବଢ଼ାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହି

ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେ ସମାଜୀୟ ଓ ଗବେଷଣାରେ ଯେଉଁ ଅଭିନବ ଦିଗଦିଗକୁ ଛୁଇଁବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ କଟକ ରହଣି କାଳରେ ତଃ କୃଷ୍ଣ ଚରଣ ବେହେରା, ଚିରଂଜନ ଦାସଙ୍କ ପରି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବହୁ ବିଷୟବିତ୍ ବିଦ୍ବାନମାନଙ୍କ ସାହଚର୍ଯ୍ୟରେ ତାହା ଫଳବତୀ ହୋଇଥିଲା ।

ତଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ - ଜନ୍ମ ଅକ୍ଟୋବର ୪, ୧୯୩୮ ମସିହା ଓ ମୃତ୍ୟୁ ୨୫ ଜାନୁଆରୀ ୧୯୮୬ ମସିହା । ମୋଟ ୪୬ ବର୍ଷ ୪ ମାସ ୨୧ ଦିନର ଜୀବନ । ଏଇ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଜୀବନ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ବିପୁଳ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଅନୁରାଗରେ ସେ ଜୀବନକୁ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ । ସାଥୀ, ସଙ୍ଗୀତ, ଶିକ୍ଷା, ସତ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଥିଲା ଆପଣାର ଭାବ । ସୃଜନଶୀଳ ସାହିତ୍ୟ ଆଉ ସମାଜାତ୍ମକ ଗବେଷଣା ଉଭୟ ପ୍ରତି ସେ ଥିଲେ ଅନୁରକ୍ତ - ଠିକ୍ ସେମିତି ସେ ସଂକଳନ ଓ ସଂପାଦନା ପାଇଁ ଥିଲେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଗ୍ରହାନ୍ୱିତ ଜଣେ ସମର୍ପିତ ବ୍ୟକ୍ତି ! ଏହାରି ଭିତରେ ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ଯାହା ମହିମାନ୍ୱିତ କରିଥିଲା ତାହା ଥିଲା ତାଙ୍କର କର୍ମନିଷ୍ଠା ଓ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଭଲପାଇବାର ସଂକଳ୍ପ ।

ନୂଆ କିଛି କରିବାର ଚାହାଣୀ କେବଳ ନୁହେଁ, ସାହିତ୍ୟର ଯଥାର୍ଥ ଅର୍ଥରେ ବିଶ୍ୱପ୍ରବାହକୁ ସ୍ୱାଭାବରେ ଏକାଭିତ କରିବାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଥିଲା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ । ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବିଶ୍ୱବୋଧ ପରି ତାଙ୍କର ନିଜର ମନୋସ୍ଥିତି ଥିଲା ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ନିଜସ୍ୱ ଭାବନାରେ ସମୃଦ୍ଧ ପୁଣି ବିଶ୍ୱ ଚେତନାରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ । ବୃକ୍ଷପରି ସେ ଥିଲେ ଦୃଢ଼ମୂଳ - ଆଉ ଶାଖା ପ୍ରଶାଖା ପତ୍ରପୁଲରେ ହରାଭରା ଆକାଶକୁ ଛୁଇଁବାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ବ୍ରତୀ ।

ତଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ଲେଖିଛନ୍ତି - “ଆମେ ଜାଣୁ, ସବୁ ପ୍ରକାର ଭୌତିକ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟକୁ କାଳ କବଳିତ କରିଛି । କେତେ ସମୃଦ୍ଧ ସଭ୍ୟତାର ବିଲୟ ଘଟିଛି । ନାନାଦି ସ୍ତ୍ରୀପତ୍ୟ, କାର୍ତ୍ତି, ଶିଳା ଓ କଳାର ନିପୁଣ ନିର୍ମାଣ ଧୂଳିସାତ୍ ହୋଇଯାଇଛି । ତାହାର ଭଗ୍ନାବଶେଷକୁ ହୁଏତ ଆମେ ଆବିଷ୍କାର କରିଛୁ ମହୋଜୋଦାରୋ, ହରପ୍ପା ଆବିଷ୍କାର ଭଳି ସେଥିରୁ ଆମେ ପ୍ରାଚୀନ କୃଷିର ନମୁନା ସଂଗ୍ରହ କରିଛୁ । ଏଗୁଡ଼ିକ ଯେକୌଣସି ରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ସମାଜର ଭୌତିକ ସଭା । ନାନାଦି ନିର୍ମାଣ ଯୋଜନା, କଳା-ସ୍ତ୍ରୀପତ୍ୟର ନିଦର୍ଶନ ଏହାର ଅଂଶ ବିଶେଷ । ଏମାନେ କ୍ଷୟିଷ୍ଟ କିନ୍ତୁ ସାହିତ୍ୟ ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ । ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟନାମ ଅକ୍ଷର କାର୍ତ୍ତି, ଆଲୋକରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଥିବା କୌଣସି ଉଚ୍ଚାରଣ କାଳ କବଳିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅକ୍ଷରକୁ ଛିଭାଇ ଦେବା କିମ୍ବା ତାକୁ ଜୀବନରୁ ମାରି ଦେବାର ପଣ କରି କେହି କେବେ ବିଜୟା ହୋଇନାହିଁ ।”

ତଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ କର୍ମ ଏହି ଉଚ୍ଚାରଣର ପ୍ରମାଣ ଭାବରେ ଆଜି ବର୍ତ୍ତମାନ !

ପ୍ରାବନ୍ଧିକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ

ଡଃ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଚରଣ ମହାନ୍ତି

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚକ ଓ ପ୍ରାବନ୍ଧିକଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ଯେତେବେଳେ ବେଶୀ ଭାବେ ଅନୁଭବ କରାଯାଉଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଅଧ୍ୟାପକ ଡଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ବଳିଷ୍ଠ ଲେଖନୀ ଚଳାଇ ଏହି ବିଭାଗକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗରେ ନିଜର ସାରସ୍ୱତ- ପାରଦର୍ଶିତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନା ଓ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଗଭୀର ଅନୁରାଗ ଥିଲା । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଫକୀରମୋହନ, ରାଧାନାଥ, ମଧୁସୂଦନ ତିନିଜଣ ମହାରଥୀ ଯଥାକ୍ରମେ ଗନ୍ଧ- ଉପନ୍ୟାସ, କାବ୍ୟ-ଖଣ୍ଡକାବ୍ୟ ଓ କ୍ଷୁଦ୍ରକାବ୍ୟ ରଚନା କରି ସମଗ୍ର ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ଉନ୍ନତ ସ୍ଥାନରେ ଅବସ୍ଥାପିତ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏମାନେ ମୌଳିକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାରେ ଲେଖନୀ ଚଳାଇ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ନବଦିଗତ ଉନ୍ନୋତନ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାୟ ମଧ୍ୟ ଭାଗରୁ ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ଓ ଇତିହାସଭିତ୍ତିକ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାର ସୂତ୍ରପାତ ଘଟିଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ବିଶ୍ୱନାଥ କର, ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସ, ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ ପ୍ରଭୃତି ଆଲୋଚକଗଣ ଏ ଧାରାର ଜଣେ ଜଣେ ପଥିକୃତ ପ୍ରତିଭା ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନାକୁ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଉପାୟରେ, ତଥା ଐତିହାସିକ ଭିତ୍ତିରେ ତଥ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୈଳୀରେ ରୂପ ଦେବାରେ ଯେଉଁ କେତେକ ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚକ ଯଶସ୍ୱୀ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଗ୍ରଣୀ ଥିଲେ ସ୍ୱର୍ଗତ ଅଧ୍ୟାପକ ଡଃ ନଟବର ସାମନ୍ତରାୟ । ସେ କେବଳ ତୁଳନାତ୍ମକ ଭାବେ ଲେଖକମାନଙ୍କ ରଚନାବଳୀକୁ ତର୍ଜମା କରିନାହାନ୍ତି । ସେ ଗାଣିତିକ ଉପାୟରେ ସୃଷ୍ଟି ସମ୍ଭାରର କାଳ ବିଭାଜନ କରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନାକୁ ନୂତନ ଆଲୋକରେ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ କରିଯାଇଛନ୍ତି ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚକମାନେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଡଃ ସାମନ୍ତରାୟଙ୍କ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନା ପଦ୍ଧତିର ଜଣେ ଜଣେ ନିଷ୍ଠାପର ଅନୁଗାମୀ ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଡଃ ନାୟକ ଯେଉଁ କେତୋଟି ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଛନ୍ତି ଅଥବା ସଂକଳନ ପ୍ରକାଶନ କରିଛନ୍ତି ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ବୈଜ୍ଞାନିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଓ ଐତିହାସିକ ବିଚାରଧାରା ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ପ୍ରତିପାଦିତ । ସେ ଉତ୍ତମ ରୂପେ ଜାଣିଥିଲେ ଜଣେ ସାରସ୍ୱତ ପ୍ରସ୍ତର ସୃଷ୍ଟି ସମ୍ଭାରର କେବଳ ବିଷୟ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଦେଲେ ପାଠକ

ନିକଟରେ ଯଥାର୍ଥ ରୂପେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିହୁଏ ନାହିଁ । କାଳର ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଏବଂ ସମସାମୟିକ ସମୟ-ଖଣ୍ଡରେ ସ୍ୱଷାର ରଚନାବଳୀକୁ ତୁଳନାତ୍ମକ ଭାବେ ବିଚାର ନ କଲେ ସ୍ୱଷାର ସୃଷ୍ଟି-ମାନସକୁ ଉନ୍ନୋତନ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ତଃ ନାୟକଙ୍କର ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପ୍ରବନ୍ଧ ଏହି ଆଦର୍ଶ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ।

ତଃ ନାୟକ ରଚନା କରିଥିବା ସମସ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ବିଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ । ୧- ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାଧର୍ମୀ ପ୍ରବନ୍ଧ, ୨- କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱଧର୍ମୀ ପ୍ରବନ୍ଧ, ୩- ସାରସ୍ୱତ ସ୍ୱଷାଙ୍କ ଜୀବନାଧର୍ମୀ ପ୍ରବନ୍ଧ, ୪- ଗବେଷଣା ଓ ସଂପାଦନାର ପଦ୍ଧତି ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପ୍ରବନ୍ଧ, ୫- ସଂକଳିତ ସଂପାଦିତ ଗ୍ରନ୍ଥର ମୁଖବନ୍ଧ- ନିହିତ ପ୍ରବନ୍ଧ । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପୁସ୍ତକ ଆକାରରେ ତାଙ୍କ ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇଛି । ବିଭିନ୍ନ ପତ୍ର ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିବା ଓ ସଂକଳନ ଆକାରରେ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇ ନ ଥିବା ଆଉ କେତେକ ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ତାଙ୍କ ତିରୋଧାନ ପରେ ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ ସଂକଳନ କରି ପ୍ରକାଶନ କରି ତାଙ୍କର ଅମର ଆତ୍ମା ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ଜଣାଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୋଟିଏ ମହାନ ଜାତୀୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସଂପାଦନ କରିଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାଧର୍ମୀ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ ଜଣାପଡ଼େ ଯେ, ପ୍ରାବନ୍ଧିକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ବିଚାର ବିଶ୍ଳେଷଣରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ବିଦ୍ୟମାନ । ସ୍ୱଷାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ସମାକ୍ଷା କଲାବେଳେ ତାଙ୍କ ଅତର୍ଭେଦୀ ଦୃଷ୍ଟି ସ୍ୱଷାଙ୍କ ଭାବନାର ଅଥଳ ସାଗରକୁ ମନ୍ଦନ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଛି ବୋଲି ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହୁଏ । ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସ୍ୱଷାଙ୍କ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ବର୍ଣ୍ଣନା ଓ ବକ୍ତବ୍ୟର ତୁଳନାତ୍ମକ ମୂଲ୍ୟାୟନ କେତେକ ସ୍ଥଳରେ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାର ଗତାନୁଗତିକତାରେ ସେ ଭାବିଯାଇନାହାନ୍ତି । ଏହିଠାରେ ତାଙ୍କ ଆଲୋଚନାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ଲକ୍ଷ୍ୟଣୀୟ । ତାଙ୍କର “ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ଧାରା”, “ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ କବିତାରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ”, “ଓଡ଼ିଆ ଦୂତ କାବ୍ୟ”, ଆଧୁନିକ କବି ଓ ତାର ନୂତନ ପୃଥିବୀ”, “ଗଙ୍ଗାଧର କାବ୍ୟ କବିତାରେ ବିରହ-ବେଦନା”, “ଗୀତି କବିତାର କଥା”, “ଗାଥା କବିତା ଓ ଗୀତି କବିତା”, “ଗୀତିକବିତାର ବିକାଶ ଧାରା”, “ଦୃଶ୍ୟକାବ୍ୟ ଓ ବ୍ୟଙ୍ଗଦୃଷ୍ଟି”, “ଫକୀରମୋହନ ସାରସ୍ୱତ ଦୃଷ୍ଟି”, “ଲେଖକର ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ”, “ସାହିତ୍ୟ ଓ ଆତ୍ମ ସାହିତ୍ୟ”, “ଆଧୁନିକତା ଓ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ”, “କବିତାର କଥା” (ଦଶପୃଷ୍ଠାର କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁସ୍ତିକା ଯାହା ତଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ଓ ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଅଧ୍ୟାପିକା ଶ୍ରୀମତୀ ଲାବଣ୍ୟ ନାୟକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ) ପ୍ରଭୃତି ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାରେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନିଜସ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକୁ ବିଚାର କରିଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ ତାଙ୍କ ଆଲୋଚନାକୁ ବୌଦ୍ଧିକ ଓ ତୁଳନାତ୍ମକ କରିବାକୁ ଯାଇ

ସଂସ୍କୃତ, ଓଡ଼ିଆ, ବଙ୍ଗଳା, ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟରୁ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ଉଦ୍ଭୂତି ସନ୍ନିବେଶ କରି ତାଙ୍କର ବହୁଶାସ୍ତ୍ରଦର୍ଶିତାର ପ୍ରମାଣ ଥୋଇଛନ୍ତି ।

ବିଭିନ୍ନ ସଂକଳନରେ ସ୍ଥାନିତ ହୋଇଥିବା କେତେକ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ତଃ ନାୟକ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ଆଲୋଚନା ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । “କାବ୍ୟ ପୁରୁଷର କଥା” ପ୍ରବନ୍ଧ ସଂକଳନରେ ସନ୍ନିବେଶ ହୋଇଥିବା “କାବ୍ୟ ପୁରୁଷର କଥା”, ପ୍ରାଚୀନ କବିଙ୍କ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ”, “କାବ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନ ଓ ନନ୍ଦନ ତରୁର କଥା”, “ଆଧୁନିକତା ଓ ଆଧୁନିକ କବିତାତତ୍ତ୍ୱ” ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ତଃ ନାୟକଙ୍କର ମୌଳିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବା କଥା । “କାବ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନ ଓ ନନ୍ଦନତରୁର କଥା” ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟତତ୍ତ୍ୱକୁ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଭାବେ ବୁଝାଇବାକୁ ଯାଇ ସେ କହିଛନ୍ତି, “ଜୟିଯଲତ ରୂପର ଚର୍ଚ୍ଚା ତଥା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସ୍ୱରୂପ ନିରୂପଣ, କଳା-ତରୁର ଅବଧାରଣା ଇତ୍ୟାଦି ହେଉଛି ଏହି ଶାସ୍ତ୍ରର ଆଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟ । କାବ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିରେ କଳ୍ପନାର ଭୂମିକା କ’ଣ; କାବ୍ୟ, ଜ୍ଞାନାତ୍ମିକା ବ୍ୟାପାରର ସୃଷ୍ଟି କି ଭାବାବେଗର ସୃଷ୍ଟି- ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରଶ୍ନର ମାମାଂସା ଏହି ଶାସ୍ତ୍ରର ଆଧାରରେ କରାଯାଇଥାଏ । ଇତିହାସ ଓ ବିଜ୍ଞାନ ସହିତ କାବ୍ୟର ସମ୍ପର୍କ କିପରି- ଏହା ମଧ୍ୟ ଏସଥେଟିକ୍ ମାନଦଣ୍ଡରେ ଆଲୋଚକମାନେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ବିଚାର କରୁଥିଲେ । ମୋଟ ଉପରେ ଶିଳ୍ପୀ,ଲେଖକ ଓ ଦାର୍ଶନିକମାନେ ଯେଉଁ ବିଦ୍ୟାର ଆଶ୍ରୟରେ ଶିଳ୍ପ-କଳାର ସନାତନ ଗୁଣ ଏବଂ ମୂଳ-ସମ୍ପର୍କ ଇତ୍ୟାଦି ଦିଗ ବିବେଚନା କରୁଥିଲେ, ଜମାନୁଏଲ୍ କାଣ୍ଟ (୧୭୨୪-୧୮୦୪) । ସେହି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ବିଚାର ଅବସରରେ Transcendental aesthetics ର କଥା ଉଠାଇଥିଲେ । xx ସାଧାରଣ ବାସନା କାମନାର ଜଗତଠାରୁ ପୃଥକ ଏବଂ କୌଣସି ସଂଜ୍ଞାର ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ଏପରି ଏକ ଜାଲକାରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି ଓ ସଂଚାର ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ ।

ତଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନାର ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ଦିଗ ହେଉଛି କେତେକ ସାରସ୍ୱତ ପ୍ରଣାଳୀ ଜୀବନୀ ଓ ବୃତ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତତ୍ତ୍ୱମୂଳକ ଓ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଆଲୋଚନା ଲିପିବଦ୍ଧ କରି ପାଠକଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିବା । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କର କାଳଜୟୀ କୃତି ହେଉଛି ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସଂପାଦିତ ଓ ବ୍ରହ୍ମପୁର ପୁସ୍ତକ ଉଷାର ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ରାଧାନାଥ ଗୁପ୍ତାବଳୀର ଆଦ୍ୟରେ ସନ୍ନିବେଶିତ “କବି ଚରିତ ରାଧାନାଥ (୧୮୪୮-୧୯୦୮) । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ଛ’ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରି ପ୍ରଥମ ବିଭାଗରେ “ଜନ୍ମ : ଶୈଶବ କାଳ” ଦ୍ୱିତୀୟ ଭାଗରେ “କବି ପ୍ରତିଭା ଉନ୍ନେଷ ଓ ଉତ୍ତରଣ”, ତୃତୀୟ ଭାଗରେ “କବିକଳି” ଚତୁର୍ଥ ଭାଗରେ “ଶିକ୍ଷକ ଓ ପ୍ରଶାସକ ରାଧାନାଥ”, ପଞ୍ଚମ ଭାଗରେ “ଅସ୍ତ୍ରତର୍ପଣ ଓ ପ୍ରତିଭା ଅର୍ଚ୍ଚନା”,

ଷଷ୍ଠରେ “ରାଧାନାଥଙ୍କ କାବ୍ୟ ଦର୍ଶନ” ଉପରେ ବିଶଦ୍ ଆଲୋଚନା କରି ଗ୍ରନ୍ଥ-ପ୍ରବେଶକୁ ସରଳ-ସୁଗମ ଓ ଆକର୍ଷଣୀୟ କରିପାରିଛନ୍ତି । ଏହି “କବି ଚରିତ ରାଧାନାଥ” ପ୍ରବନ୍ଧଟି ତଃ ନାୟକଙ୍କର ଉଚ୍ଚ ମେଧା-ଶକ୍ତି ଓ ଅନେଷା ଶକ୍ତି, ଗଭୀର ବିଷୟଜ୍ଞାନ, ତୁଳନାତ୍ମକ ବିଚାରବୋଧ ଓ ଅସୀମ ଅଧ୍ୟବସାୟର ପ୍ରମାଣ ବହନ କରେ । ରାଧାନାଥଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରକାଶିତ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ଗବେଷଣା ସଦର୍ଭ ଅପେକ୍ଷା ଏହା କୌଣସି ଗୁଣରେ ନ୍ୟୁନ ନୁହେଁ । ଏହି ମୁଖ୍ୟବନ୍ଧକୁ ରାଧାନାଥ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ରୂପକ ଦୁର୍ମୁଖ୍ୟ-ସଂପଦ-ଭରା ସୁରମ୍ୟ ଦୁର୍ଗର ସୁସ୍ଥ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ-ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁଦୃଶ୍ୟ ମୁଖଶାଳା ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । କବିଙ୍କର ରାଧାନାଥ ରାୟ ଓ ତାଙ୍କ ସମସାମୟିକ ସମାଜ, ସାହିତ୍ୟ ଓ ସ୍ୱଷ୍ଟାଙ୍କ ବିଷୟରେ ସେ ବହୁ ଜ୍ଞାତବ୍ୟ-ତଥ୍ୟ ପରିବେଷଣ କରି ଗବେଷକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପଥ ଉନ୍ମୁଳ୍ଲ କରିଯାଇଛନ୍ତି ।

ତଃ ନାୟକଙ୍କ ରଚିତ “କବି ଓ କାମିନୀ” ପୁସ୍ତକରେ ଯେଉଁ କେତେଜଣ କବିଙ୍କ ଜୀବନୀ ଓ ସେମାନଙ୍କ ସାରସ୍ୱତ କୃତିର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସୂଚନା ଦିଆଯାଇଛି, ସେମାନେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଜଣେ ଜଣେ କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ସାରସ୍ୱତ ମହାପୁରଷ । କବି ମଧୁସୂଦନ ରାଓ, କବି ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନା, କବି ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି, କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥ, କବି ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତାଙ୍କର ଆଲୋଚନାଗୁଡ଼ିକ ଉପାଦେୟ ଓ ତଥ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି । “କବି ମଧୁସୂଦନ” ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ସେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି “ତେଣୁ ରାଧାନାଥ ହୁଅନ୍ତି, ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ-ଗୁରୁ, ପରବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରସ୍ଥରେ ହୁଅନ୍ତି ପରମାତ୍ମୀୟ, ଯୌବନ ସଖା, ଜୀବନର ପରମହିତୈଷୀ, ପବିତ୍ର ସାହିତ୍ୟ ସେବାବ୍ରତର ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ । ଏକ ଯୁଗ୍ମ ମିଳନ ଇଂରେଜ ସାହିତ୍ୟରେ Coleridge ଓ Wordsworthଙ୍କ ମଧୁର ମିଳନ ସଦୃଶ-ସ୍ଥିତିର ଭୂମିକା ହୁଏତ ଏକ ସାଧନାର ମାର୍ଗ ଭିନ୍ନ । ପରସ୍ପରର ମତବାଦ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଚେତନାର ପରିପୁରକ । ଜୀବନାଦର୍ଶ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର, କାବ୍ୟାଦର୍ଶ ସମଧର୍ମୀ ନୁହେଁ । ରାଧାନାଥ ଅନୁଭୂତିପ୍ରବଣ ଓ କଳାପ୍ରାଣ । ଜଗତରେ ଯାହା ସ୍ୱାଭାବିକ ଓ ବାସ୍ତବ, ରାଧାନାଥ ତା’ର କାବ୍ୟକାର । କବି ମଧୁସୂଦନ ରାତି ଓ ନାତିର କବି x x ଆଦର୍ଶର ଅବବୋଧରେ ଜୀବନକୁ ଗଢ଼ି ତୋଳିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି କବି ମଧୁସୂଦନ । ମଧୁସୂଦନଙ୍କ କବି ବ୍ୟକ୍ତିର ଅପେକ୍ଷା ଶିକ୍ଷକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଅଧିକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ । ତାଙ୍କର ଉକ୍ତି ନୀତି ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ଓ ବଳିଷ୍ଠ ପରିଧି ଭିତରେ ଅଣନିଶ୍ୱାସୀ ହୋଇପଡ଼ିଛି ।”

ତଃ ନାୟକଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଅବଦାନ ହେଉଛି ମଧ୍ୟଯୁଗର ଜଣେ ଅସାଧାରଣ କବି ଓ କଥାକାର ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଏକ ପ୍ରାମାଣିକ

ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖି ଉକ୍ତ ପୁସ୍ତକରେ ସ୍ଥାନିତ କରିବା । ଓଡ଼ିଆ ରୀତିଯୁଗର ଅନ୍ୟତମ ସ୍ରଷ୍ଟା କବି ସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ କାବ୍ୟାଦର୍ଶର ଜଣେ ସମକକ୍ଷ କବି ଏବଂ ସମର ତରଙ୍ଗ, ଗୁଣିତା ବିଜେ, ଚତୁର ବିନୋଦ ରଚନା କରି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନା ଯଥାର୍ଥ ସ୍ଥାନ ପାଇପାରିନାହାନ୍ତି । ପ୍ରତିଭାର ମୂଲ୍ୟାୟନ ଓ ସେଥିପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ ହିଁ ପ୍ରତିଭା -ପରିଷ୍କରଣ ମାର୍ଗକୁ ପ୍ରଶସ୍ତ ଓ ପୁଷ୍ଟିତ କରେ । କେତେଜଣ ଏକଦେଶଦର୍ଶୀ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚକଙ୍କ ବୀତସ୍ୱହ ମନୋଭାବ ଓ କିଛି ଈର୍ଷାକୁ ସାରସ୍ୱତ ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କ ହାନି ଚକ୍ରାନ୍ତ ଯୋଗୁ ସତ୍ୟର ଉନ୍ମୋଚନ ଘଟୁନାହିଁ ଓ ପ୍ରତିଭାର ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଚାରରେ ଅନ୍ତରାୟ ସୃଷ୍ଟି ହେଉଛି । ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଚାର ବିମୁଖତା କିପରି ସମାଜ, ଶିକ୍ଷା, ଛାତ୍ରଙ୍କର କ୍ଷତି ସାଧନ କରିପାରେ, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ଏହି ଲେଖକର ଏକ ଅଭିଜ୍ଞତା ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କଲେ କିଛି ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ହେବ ନାହିଁ । ନୂଆକରି ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିବା ଢେଙ୍କାନାଳ ଜିଲ୍ଲାରେ ୧୯୫୯ ମସିହାରେ ଓଡ଼ିଆ ଅଧ୍ୟାପକ ରୂପେ ଯୋଗ ଦେବା ପରେ ବିଭିନ୍ନ ପାଠ୍ୟବର୍ଷରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଏହି ଲେଖକ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରେ “ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନା କିଏ ?” ଓଡ଼ିଶାର ଗୋଟିଏ ପୁରାତନ ହାତସୁଲ ରୂପେ ପରିଚିତ ସ୍ଥାନୀୟ ବି.ବି. ହାତସୁଲ (ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନା ହାତସୁଲ) ରୁ ପାସ କରି ଆସିଥିବା ବହୁ ମେଧାବୀ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଏପରିକି ଢେଙ୍କାନାଳ ସହରରେ କବି-ଜନ୍ମଭୂମି କାବେରୀ ଗ୍ରାମରେ କବିଙ୍କ ଜୟନ୍ତୀ ଉତ୍ସବ ପାଳନ କରାଯାଉ ନ ଥିଲା । ଏହି ଲେଖକ କବିଙ୍କ କ୍ଷଷ୍ଟ ବଂଶଧର ବୁଦ୍ଧେଶ୍ୱର ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କୁ ତକାଇ ତାଙ୍କ ସହିତ କବିଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କଲା । ସ୍ୱଗୃହରେ କବି ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନା ସ୍ୱହସ୍ତରେ ହନୁମାନ ମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରିଥିବା ଗୃହ-କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଅଛି । ଏହାକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ହନୁମାନ-ଜୟନ୍ତୀ କବିଙ୍କ ଜନ୍ମତିଥି ହୋଇଥିବ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରି ବୁଦ୍ଧେଶ୍ୱର ବାବୁ ଓ ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ମହାବିଷୁବ ସଂକ୍ରାନ୍ତିରେ କବିଙ୍କ ଜୟନ୍ତୀ ପାଳନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଏହି ଲେଖକ ୧୯୬୨ ରୁ ୧୯୬୭ ରେ ଢେଙ୍କାନାଳ ଛାଡ଼ିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତିବର୍ଷ ମହାବିଷୁବ ସଂକ୍ରାନ୍ତି ଦିନ ସ୍ଥାନୀୟ ସଡ଼କ ପରିବହନ ସଂସ୍ଥାର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଅଧିକାରୀ ତଥା ଏହି ଲେଖକର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ଗୋଟିଏ ବସ୍ରେ ଛାତ୍ର, ଅଧ୍ୟାପକ, ଶିକ୍ଷକ, ଓକିଲ, ସାହିତ୍ୟିକ, ସାମ୍ବାଦିକଙ୍କୁ ନେଇ କବିଙ୍କ ଜନ୍ମଘାଠ କାବେରୀ ଗ୍ରାମକୁ ଯାଇ ମହା ସମାରୋହରେ ଜୟନ୍ତୀ ଉତ୍ସବ ପାଳନ କରୁଥିଲା ଓ କବିଙ୍କ କାବ୍ୟ, ଜୀବନୀ, ଗାନ୍ଧର୍ବିକ-କଳା ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ଓ କବିଙ୍କ ସଙ୍ଗୀତ ଗାୟନର ଆୟୋଜନ କରୁଥିଲା । ସେହି ପ୍ରତିଭାଧର

କବିଙ୍କୁ ଆଲୋଚନା ପରିସରକୁ ଆଣି ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ନାୟକ ମହାନ ସାରସ୍ୱତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସଂପାଦନ କରିଛନ୍ତି ।

‘କବି ଓ କାମିନୀ’ ପୁସ୍ତକରେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ତଃ ନାୟକ ବହୁମୁଖୀ ପ୍ରତିଭା-ସମ୍ପନ୍ନ କବି ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନାଙ୍କ କାବ୍ୟ-ପ୍ରତିଭା ଓ ଗଦ୍ୟ-ପ୍ରତିଭା ବିଷୟରେ ବହୁ ଉପାଦେୟ ତଥ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧର ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ସେ ଯଥାର୍ଥରେ କହିଛନ୍ତି “ବାସ୍ତବିକ କବି ସଂସ୍କୃତ, ପ୍ରାକୃତ, ବଙ୍ଗଳା, ତେଲୁଗୁ, ହିନ୍ଦୀ ଇତ୍ୟାଦି ଭାଷା ପ୍ରବୀଣ । ପୁଣି ଚଉତିଶା, ଚଉପଦୀ, ପୋଇ, ଛାନ୍ଦ ପ୍ରବନ୍ଧ ଆଦି ସାହିତ୍ୟିକ ବିଭାଗରେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସାରିତ । ତେଣୁ ବ୍ରଜନାଥଙ୍କ କବି-ପ୍ରତିଭା ଏକମୁଖୀ ନୁହେଁ, ବହୁମୁଖୀ । କବି ବଡ଼ଜେନାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ କବି ମଧୁସୂଦନ, କବି ଫକୀରମୋହନ, ଲଳିତ କବି ବଳଦେବ, କବି ଗଙ୍ଗାଧର ଇତ୍ୟାଦିଙ୍କ ଜୀବନୀ ଓ ସେମାନଙ୍କର କାବ୍ୟିକ କୃତି ଉପରେ ମୂଲ୍ୟବାନ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା କରି ସେ ଏହି ସଂକଳନରେ ସମ୍ମିଳିତ କରିଛନ୍ତି । ଆଶାବାଦର କବି ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଆନନ୍ଦବାଦର ସ୍ୱରୂପ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାକୁ ଯାଇ କହିଛନ୍ତି, “ଦେହରୁ ଦେହାତୀତକୁ, ରୂପରୁ ରୂପାତୀତ, ବିଷୟରୁ ବିଷୟାତୀତକୁ ଗତି ହିଁ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଆନନ୍ଦବାଦର ଲକ୍ଷ୍ୟ ।” କବି ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରବନ୍ଧରେ ବିଶ୍ୱଦ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ସୁଯୋଗ ପାଇ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ “ ଅବସର ବାସରେ” ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ଆଲୋଚନାକୁ ସୀମିତ ରଖିଛନ୍ତି । ଫକୀରମୋହନଙ୍କ କାବ୍ୟ ପ୍ରେରଣାର ରହସ୍ୟ ଉଦ୍ଘାଟନ କରି ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଆତ୍ମ ଚରିତରୁ ଯଥାର୍ଥ ଉଦ୍ଧୃତି ଦେଇ ଲେଖିଛନ୍ତି “ ତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ (ସ୍ତ୍ରୀ କୃଷ୍ଣା କୁମାରୀଙ୍କ) ପରେ ମୋ ମନର ବ୍ୟାକୁଳତା ନିରବତା ନିମନ୍ତେ ମୁଁ କବିତା ଲେଖେ । ମୋର ଅଧିକାଂଶ କବିତା ଦାରୁଣ ପୀଡ଼ା, ବିପଦ ଓ ମନର ଅସ୍ଥିରତା ସମୟ ଲେଖା ।” କବି ପ୍ରଶଂସା ଅପେକ୍ଷା କାବ୍ୟାନନ୍ଦ ଯେ ତାଙ୍କ କବି- ଜୀବନର ଶ୍ରେୟ, ଫକୀରମୋହନ ଏହା ଭାବି ଲେଖୁଥିଲେ “ଗୀତ ଗାଉବାର ଯାର ହୋଇଛି ଅଭ୍ୟାସ / ଗାଉବ ସେ, କରୁ ପଛେ ଲୋକ ଉପହାସ ।”

ତଃ ନାୟକ ପ୍ରବନ୍ଧର କ୍ଷୁଦ୍ର ପରିସର ମଧ୍ୟରେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ କାବ୍ୟିକ ଜୀବନର ରହସ୍ୟ ଓ ସଫଳତାକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବାରେ କେବଳ ସମର୍ଥ ହୋଇନାହାନ୍ତି, ବିଷୟ ନିର୍ବାଚନରେ ନିଜର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି ।

କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥଙ୍କ କାବ୍ୟକୃତି ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ ସେ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ଯେ ଓଡ଼ିଆ ଚମ୍ପୂକାବ୍ୟର ଆଦିତୀୟ ସ୍ରଷ୍ଟା ଭାବେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ଲାଜିତ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିବାରେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଅବଦାନ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ ।

ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଗଙ୍ଗାଧର ହେଉଛନ୍ତି ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ଜଣେ ନିଷ୍ଠାପର ପ୍ରଖ୍ୟାପକ ଓ ଉତ୍କଳୀୟ ପ୍ରକୃତିର ଜଣେ ସମର୍ପିତ ପୂଜକ । ସାହିତ୍ୟାଲୋଚକମାନେ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ କାବ୍ୟକୃତିର ଯେଉଁ ବିଷୟ ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଧ୍ୟାନ ଦେଇନାହାନ୍ତି ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ନାୟକ ସେହି ବିଷୟ ଉପରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା କରି ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ କାବ୍ୟକବିତାରେ “ବିରହ ଚେତନା” ତାଙ୍କର ଏପରି ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧର ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ବିରହ ବର୍ଣ୍ଣନା ସମ୍ପର୍କରେ ଯଥାର୍ଥରେ କହିଛନ୍ତି, “କବିଙ୍କର ଚାରିଗୋଟି ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ କାବ୍ୟ ପ୍ରେମର ଭିତ୍ତିଭୂମି ଉପରେ ପରିକଳ୍ପିତ ଏବଂ ବିରହର ଅଶ୍ରୁ ଉତ୍ସାହରେ ଅଭିଷିକ୍ତ । କିନ୍ତୁ ବିରହ ହେତୁ ପ୍ରେମ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ହୋଇନାହିଁ ।” ଅନ୍ୟ ସ୍ଥଳରେ ସେ ମଧ୍ୟ କବି ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ବିରହ ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ବ୍ୟବହୃତ କରି ଯାହା ମତ ଦେଇଛନ୍ତି, ତାହା ପ୍ରଶଂସାଯୋଗ୍ୟ । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି, “ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ କାବ୍ୟ କବିତାରେ ପ୍ରେମ ଯେପରି ବଚସ୍ତମର ସହିଷ୍ଣୁତା ଘେନି ପ୍ରକାଶର ଆଲୋଚନାର୍ଥ ଆଡ଼କୁ ଆଗେଇ ଯାଇଛି, ବିରହ ସେହିପରି କଳଙ୍କର ମେଘ ବଲ୍ଲରୀରେ ଆତ୍ମଅବଲୁପ୍ତିର ରେଖାକନ ନ କରି ହୃଦୟକୁ ଘେନିବା ଓ ଘେନାକବାରେ ଯତ୍ନଶୀଳ ହୋଇଛି ।” ଏହିପରି ବହୁ ମୌଳିକ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାରେ ତା ନାୟକ ତାଙ୍କର ଗଭୀର ମନନଶୀଳତା ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଚିନ୍ତାଧାରାର ପରିଚୟ ଦେଇଯାଇଛନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଆ ଆଖ୍ୟାୟିକା-କାବ୍ୟର ଆଦ୍ୟପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ତଥା ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର କବି ଅର୍ଜୁନ ଦାସଙ୍କର “ରାମବିଭା” ଓ “କଳ୍ପଲତା” ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ନାୟକ “କବି ଅର୍ଜୁନ ଦାସ” ଶୀର୍ଷକ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ଆଲୋଚନା ପୁସ୍ତକ ରଚନା କରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ଏହି କବିଙ୍କ ମହାନ ଅବଦାନ ବିଷୟ ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଆଲୋଚନା କରି “କବି ଅର୍ଜୁନ ଦାସ”ଙ୍କ ମହତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରଖ୍ୟାପନ କରିଛନ୍ତି । କବି ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସ ଓ ନାରାୟଣ ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବେ, ଯେଉଁ ଦୁଇଟି ମନୋଗ୍ରାନ୍ଥ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛନ୍ତି ତାହା ତାଙ୍କ କାବ୍ୟ ଜିଜ୍ଞାସାର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରେ ।

‘କାବ୍ୟ ପୁରୁଷର କଥା’ ପ୍ରବନ୍ଧ ସଂକଳନରେ ସ୍ଥାନିତ ଶେଷ ଦୁଇଟି ପ୍ରବନ୍ଧ - “ସମ୍ପାଦନା ପ୍ରସଙ୍ଗ” ଓ “ଗବେଷଣାର ସରହଦ ଓ ବିଷୟ ପରିକଳ୍ପନା” ସମ୍ପାଦନା ଓ ଗବେଷଣା କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୋଜିତ ହେଉଥିବା ଗବେଷକମାନଙ୍କୁ ମାର୍ଗ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଛି । ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଏକ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରି ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ କିପରି ଉପଯୁକ୍ତ ଓ ସର୍ବଜନପ୍ରିୟ ସଂକଳନ ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇପାରିବ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ତା ନାୟକ ସୁଚିତ

ପରାମର୍ଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେହିପରି ବିଭିନ୍ନ ଗବେଷଣା କାର୍ଯ୍ୟକୁ କିପରି ସୁସଂହତ ଓ ଉପାଦେୟ କରିବାକୁ ହେବ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ବହୁ ଉପାଦେୟ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଛନ୍ତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରବନ୍ଧରେ । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ ପଥଦିଶାରା ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶକ (ଗାଇଡ୍) ଓ ଗବେଷକଙ୍କ ଗୁରୁଶିକ୍ଷ୍ୟ ସମ୍ପର୍କ ଓ ସୁସମନ୍ୱିତ ଉଦ୍ୟମ ହିଁ ଗବେଷଣା କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଫଳପ୍ରସୂ କରିଥାଏ । ଆଜି କେତେକ ଗବେଷକଙ୍କର ଦିଶାବିହୀନ ସହର ରଚନା ଦର୍ଶନ କଲେ ତା ନାୟକଙ୍କ ଏ ଆଲୋଚନାର ଉପାଦେୟତା ଉପଲବ୍ଧ କରିହେବ ।

୧୯୭୩ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ ତଥା ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସଂପାଦିତ ପ୍ରବନ୍ଧ ସଂକଳନ “ ସାମ୍ପ୍ରତିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ” ପୁସ୍ତକଟି ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣାତ୍ମକ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ଅମୂଲ୍ୟ ଅବଦାନ । ସେତେବେଳେ ସେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକମାନଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରି ନିଜର ସୁନିର୍ବାଚିତ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଉପରେ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଇଥିଲେ । ଆମେ ସେତେବେଳେ ବ୍ରହ୍ମପୁର ଖଲ୍ଲିକୋଟ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଓଡ଼ିଆ ଅଧ୍ୟାପକ ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟରତ ଥିଲୁ । ସେ ମୋତେ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ ‘ଓଡ଼ିଆ ରମ୍ୟରଚନା’ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ପାଇଁ । ଏ ବିଷୟଟି ସେତେବେଳେ ଥିଲା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୂଆ । ଓଡ଼ିଆ ଆଲୋଚନା ପରିସରକୁ ଏ ବିଷୟ ପ୍ରାୟ ଆସି ନଥିଲା । ଏଣୁ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ଦୁରୂହ ଥିଲା । ସେ କେତେକ ସୂଚନା ଦେଇଥିଲେ । କଲେଜ ପାଠାଗାରରୁ ମଧ୍ୟ ବହୁ ଉପାଦେୟ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରି ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ତାଙ୍କୁ ଦେଇଥିଲି । ପୂର୍ବୋକ୍ତ ପୁସ୍ତକରେ ସେ ମୋର ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଟିକୁ ସମ୍ବିବେକିତ କରିଥିଲେ । ଏ ସଂକଳନଟି ତାଙ୍କର ଏକ କାଳଜୟୀ ପଦକ୍ଷେପ ।

ତାଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଚେତନା ହିଁ ତାଙ୍କ ସାରସ୍ୱତ ସାଧନାର ପ୍ରଧାନ ଉତ୍ସ । କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ ସେ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କଠାରେ ନିଜକୁ ସମର୍ପଣ କରିଥିଲେ । ରଥଯାତ୍ରା ସମୟରେ ବ୍ରହ୍ମପୁର ସହରସ୍ଥ ତାଙ୍କ ବାସଭବନରେ ମହାସମାରୋହରେ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା କରି ସେ କଲେଜର ତାଙ୍କ ସହକର୍ମୀ ଓ ସହରର କେତେକ ଉଦ୍‌ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ଆମଷଣପୂର୍ବକ ପ୍ରସାଦ ସେବନରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆପ୍ୟାୟିତ କରୁଥିଲେ । ମୁଁ ଏକାଧିକ ବାର ସେଥିରେ ଯୋଗ ଦେବାର ମନେ ଅଛି । ସେ ମୋତେ ବଡ଼ଭାଇ ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରୁଥିଲେ ଓ ସମ୍ମାନ ଦେଉଥିଲେ । ଖଲ୍ଲିକୋଟ କଲେଜରେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଇଚ୍ଛା କରିଛି, ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ପିପାସା ଓ ସାରସ୍ୱତ ସାଧନାର ତଥା ପୁସ୍ତକ ରଚନା ପାଇଁ ବ୍ୟସ୍ତତା ଏତେ ତୀବ୍ର ଥିଲା ଯେ, ଷ୍ଟାଫ୍ କମନ୍ ରୁମ୍‌ରେ ଅବକାଶ ସମୟର ଅପତୟ ନ କରି କଲେଜ ଲାଇବ୍ରେରୀକୁ ଯାଇ ସେ ପଢ଼ାପଢ଼ି କରନ୍ତି ଓ ନୋଟ୍ କରନ୍ତି ।

ତଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ଗଛ ଓ କବିତାରେ ଲେଖନୀ ତାଳନା କରି ନିଜର ଗଛ ଓ କବିତାଗୁଡ଼ିକୁ ଯଥାକ୍ରମେ ପୁଲର କବର (୧୯୬୭) ଓ ଉଚ୍ଚାରଣ (୧୯୬୯) ପୁସ୍ତକରେ ସ୍ଥାନିତ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ମୁଖ୍ୟତଃ ଜଣେ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚକ, ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଓ ଗବେଷକ । ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଗବେଷଣା ଦିଗ୍‌ବଳୟକୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଲୋକରେ ଉଦ୍‌ଭାସିତ କରୁଅଛି । ତାଙ୍କ ତିରୋଧାନରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନା ବିଭାଗଟି ଯେ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଯାଇଛି ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ପ୍ରାବନ୍ଧିକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ

ଡ. ବିଜୟାନନ୍ଦ ସିଂହ

ସହଜ, ସାଧାରଣ ଜୀବନ ବଞ୍ଚି ଅସାଧାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ନିଷ୍ଠା ମଣିଷକୁ ଚିରଜୀବୀ କରିରଖେ । ଜୀବନ ନିଜ ପାଇଁ ନୁହେଁ ଜୀବନ ଅନ୍ୟ ପାଇଁ । ଏହି ସତ୍ୟରେ ଉପନୀତ ହୋଇ ଜୀବନ ତମାମ ସମାଜର, ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ ପାଇଁ ଆନ୍ତରିକତାର ସହ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ସହଜ କଥା ନୁହେଁ । ସାହିତ୍ୟ ପୁଣି ସାମୂହିକ କଲ୍ୟାଣର ମାଧ୍ୟମ ହେବ । ସାମଗ୍ରିକ ଉନ୍ନତିର ସୋପାନ ହେବ— ଏହି ପରିକଳ୍ପନା ଜଣେ ସମର୍ପିତ ମଣିଷର । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଜଗତରେ ଏହିପରି ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରିଥିବା ସାହିତ୍ୟ ସାଧକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ପ୍ରତିଭା ଆକଳନ କରାଯିବା ପାଇଁ ବହୁ ଶ୍ରମ ଓ ଅଧ୍ୟବସାୟର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । କାରଣ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସାଧାରଣ ମଣିଷ ପରି ଜୀବନ ବିତାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବହୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାପନ କରିଯାଇଛନ୍ତି । ସେ ବାସ୍ତବିକ ଏକ ଉଦାହରଣ । ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟ ସଂପାଦନ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା, ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିଜର ସ୍ୱଳାମ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀର ପରିଚୟ ଦେଇଯାଇଛନ୍ତି । ମୂଳତଃ, ସେ ଜଣେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ତଥା ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚକ । ତାଙ୍କ ଜୀବନ କାଳ ସାମିତ (୧୯୩୯-୧୯୮୬) । ଏହି ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସମୟ ଭିତରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସମୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ସେ ତତ୍ପର ହୋଇଉଠିଛନ୍ତି । ଯଦିଓ ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗର ଛାତ୍ର ପରେ ଅଧ୍ୟାପକ, କିନ୍ତୁ ଏହି ପରିଚୟରେ ନୁହେଁ ବରଂ ଜଣେ ନିରଳସ ସାହିତ୍ୟ ସାଧକ ଭାବରେ ସେ ସୁଖ୍ୟାତ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା ପଢ଼ିଲେ ମନେହୁଏ — କୌଣସି ଛଳନା ନାହିଁ ବରଂ ନିଜକୁ ଉନ୍ନତ କରାଇବାର ପ୍ରୟାସ ମାତ୍ର । “ସାହିତ୍ୟର ସାମାନ୍ୟ କଥନ”, “କବି ନାଟକଶୃ”, “କବି ଚରିତ ରାଧାନାଥ”, “ଆଲୋଚନା ପତ୍ର”, “ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା”, “କବି ଓ କାମିନୀ” ପ୍ରଭୃତି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ କୃତିତ୍ୱର ସୂଚନା ମାତ୍ର । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାର ଭିନ୍ନ ଦିଗର ଉନ୍ମୋଚିତ ହୋଇଛି ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକରେ । ସାହିତ୍ୟ ଲେଖିବା ଏକ ସହଜ ନୁହେଁ ବରଂ ଲୋକ ଆବଶ୍ୟକତା ବୋଲି ସେ ବୋଧହୁଏ ବିଚାର କରିଛନ୍ତି ।

‘ସାହିତ୍ୟର ସାମାନ୍ୟ କଥନ’ ସାହିତ୍ୟ ଥିଉରୀ ଉପରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱୟଂ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଲୋଚନା । ଯେତେବେଳେ ପ୍ରାୟତଃ ଏପରି ପୁସ୍ତକ ରଚନା ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ ସମ୍ଭବ

ହେଉନଥିଲା, ସେତେବେଳେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଏପରି ଉଦ୍ୟମର ଶୁଭାରମ୍ଭ କଲେ । ତାଙ୍କ ନିଜ ଭାଷାରେ “ସାହିତ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱର ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟ ଅବଧାରଣ କରିବା ଲାଗି ଉତ୍କଳ ଓଡ଼ିଆ ପାଠକ ପାଠାଗାର ଓ ବହି ଦୋକାନରୁ ବହି ଖୋଜି ନିରାଶ ହେବା ମୁଁ ବାରମ୍ବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛି । ଏପରିକି କଲେଜ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ‘ସାହିତ୍ୟ ଥିଉରୀ’ ଉପରେ ଆବଶ୍ୟକ ଓଡ଼ିଆ ବହି ନ ପାଇ ବଙ୍ଗଳା ଓ ଇଂରାଜୀ ବହି ରଖାଯାଇଥିବା ଅଧ୍ୟାପକ ଜୀବନରେ ମୁଁ ନିଜେ ଅଙ୍ଗେ ନିଭେଇଛି । ଏପରି ଏକ ଅଭାବ ଆମ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଅତି ଶୋଚନୀୟ । ସେଇ ଦୁଃଖ ଓ ଅଭାବରୁ ମୁକ୍ତ ହେବା ପାଇଁ ମୋର ଏ ସାଧୁ ଉଦ୍ୟୋଗ ।” ସାହିତ୍ୟର ସାମାନ୍ୟ କଥନ ନାମକରଣରୁ ହିଁ ଗ୍ରନ୍ଥର ପରିଚୟ ମିଳିଯାଇଛି । ସାହିତ୍ୟର ପୁଣି ସାମାନ୍ୟ କଥନ କ’ଣ ? ସାହିତ୍ୟ ବ୍ୟାପକ ହୋଇ ସାମା ସରହଦ ଛୁଟିବା କ’ଣ ସହଜ କଥା ? ତଥାପି ସାହିତ୍ୟ ହିଁ ପ୍ରାଣର ବାର୍ତ୍ତା, ଗଭୀର ମନର ନିଜ୍ଜକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ତାଙ୍କ ବିଚାରରୁ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଛନ୍ତି- “ଜୀବନ ସାହିତ୍ୟ ଆଧାର, ଜୀବ ଓ ଜଗତ ପରମାତ୍ମାର ସୃଷ୍ଟି । ତେଣୁ ତାହା ଅନନ୍ତ ଓ ଅବୋଧ । ସାହିତ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି । ତେଣୁ ତାହା ସୁବୋଧ୍ୟ ଓ ସୁଗମ୍ୟ । ତଥାପି ସାହିତ୍ୟିକ ଦୃତୀୟ ସ୍ରଷ୍ଟା ଏବଂ ପ୍ରଜାପତି । ଜୀବନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଆନନ୍ଦ ଅନୁସନ୍ଧାନ, ସାହିତ୍ୟର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଆନନ୍ଦ ଉତ୍ପାଦନ ।”

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ବିଚାର କେମିତି ଟିକେ ଭିନ୍ନ ବୋଲି ମନେ ହୁଏ । ସବୁ କଥାକୁ ସେ ଅଲଗା ବାଗରେ ଦେଖନ୍ତି । ତାହା କେତେବେଳେ ବାର୍ଷନିକ ଚିନ୍ତାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ କେତେବେଳେ ତାହା ସାଧାରଣ ପ୍ରତୀକ୍ଷାମାନ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅସାଧାରଣ । ବ୍ୟକ୍ତିସତ୍ତା ଓ ଲେଖକ ସତ୍ତା ଏକ ବା ଅଭିନ୍ନ । ବ୍ୟକ୍ତିଟି ହିଁ ଲେଖକ । ବ୍ୟକ୍ତି ନଥିଲେ ଲେଖକ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ତାଙ୍କ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଚାରକୁ ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି - “କବି ସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତିକ ଅପେକ୍ଷା ଗୋଟିଏ ଭିନ୍ନ ଆତ୍ମା, ଦୈତ ସତ୍ତାର ସେ ଅଧିକାରୀ । ବ୍ୟକ୍ତି ସତ୍ତା ଓ କବି ସତ୍ତା ଭିନ୍ନରେ ସାମ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ବୈଷମ୍ୟ ବେଶୀ ।”^୩ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସାଧାରଣ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା କରି ନାହାନ୍ତି ବରଂ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଜୀବନ ଭିତ୍ତିକ ରଚନା । ସାହିତ୍ୟ ଜୀବନର କାହାଣୀ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବେ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବାରୁ ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୀବନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ହୋଇପାରୁଥିବାରୁ ସାହିତ୍ୟ ଆମର ଅତି ନିକଟର ଓ ଆପଣାର ।^୪ ସଂପ୍ରତି ଆମ ସଂସ୍କୃତି ଓ ସାହିତ୍ୟ ସର୍ବୋପରି ଆମ୍ଭ ଚେତନାକୁ ବିଶ୍ୱମୁଖୀ କରିବାର ପ୍ରୟାସ । ସାଧାରଣତଃ ଏକ ବହିଃମୁଖୀ ଭାବନାର ରୂପାନ୍ତରୀକରଣ ବିଶ୍ୱଭାବନା କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ନିଜ ଭୂମିରୁ ଅନ୍ୟ ଭୂମିକୁ ଗତି କରିବାର ବିଧିବଦ୍ଧ ଯୋଜନାର ଅନ୍ୟ ନାମ - ବିଶ୍ୱମୁଖୀ କହିଲେ ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ହେବନାହିଁ । ତେଣୁ ବ୍ୟକ୍ତିରୁ ସାହିତ୍ୟକୁ

ଏହାର କାରଣ ଦର୍ଶାଇବାକୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନିଜ ମନୋଭାବକୁ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ମଣିଷର ଆତ୍ମା ଖୋଜୁଛି ବ୍ୟାପକ ଭାବ ବିନିମୟ କ୍ଷେତ୍ର ଓ ବିଚିତ୍ର ସଂସ୍କୃତିର ମିଳନ ମଣ୍ଡପ, ଯେଉଁଠି ଜାତିଗତ, ଭାଷାଗତ ତଥା ଦେଶଗତ ବିଭେଦ ଭୁଲି ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ମହାଭାବମୟା ସଂଗୀତ ଗାନର ସୁଯୋଗ ଲାଭ ସହଜ ମନେହେବ ।* ସାହିତ୍ୟର ସାମଗ୍ରୀ, ସାହିତ୍ୟର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, କାବ୍ୟଚିତ୍ର, ଭାବ ପାଇଁ ଭାଷା, ସାହିତ୍ୟରେ ବିନୋଦ, ସାହିତ୍ୟରେ ବାସ୍ତବତା ପ୍ରସଙ୍ଗ, କଳା ଏକ ବିଚାର, ପ୍ରସ୍ଥା ପ୍ରତିଭା ଓ ପ୍ରଗଳ୍ଭତା, ଚରିତ୍ର ଚର୍ଚ୍ଚା, ତୁଳି ଓ ଶିଳ୍ପକା, ସଂସ୍କୃତି ଓ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରବନ୍ଧରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଆପଣାର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀକୁ ବିସ୍ତାରିତ କରିଛନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବରୁ ମୁକ୍ତ ନୁହେଁ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବରେ ଓଡ଼ିଆ ସାରସ୍ୱତ ଦିଗନ୍ତ ନବ ନବ ରୂପରେ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇଛି । ନବ ଅଭ୍ୟୁଦୟର ପ୍ରାଳ୍ କାଳରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଚେତନା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ନୂତନ ପଥ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଛି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଚିନ୍ତାଧାରା ଇଂରେଜ ଶିକ୍ଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ ଫଳରେ ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲା । ଇନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଶେଷ ବେଳକୁ ଓ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଦୁଇ ଦଶକରେ ଆମ କବିମାନଙ୍କ ଅଧ୍ୟୟନ ଜଗତ ଓ ସେମାନଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ଜଗତକୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଚିନ୍ତାଧାରା କେମିତି ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା, ତାହାକୁ ଭିତ୍ତିକରି ଗବେଷକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ରଚନା କରନ୍ତି - “ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ” (୧୮୦୩-୧୯୨୦) ଗବେଷଣା ସମର୍ଥ । ଏହି ନିବନ୍ଧଟି ୧୯୭୬ ମସିହାରେ ସମ୍ବଲପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଦ୍ୱାରା ପି.ଏଚ୍.ଡ଼ି. ଡିଗ୍ରୀ ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ ବିବେଚିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧିତ ପାଞ୍ଚୋଟି ପରିଚ୍ଛେଦରେ ବିଭକ୍ତ । ପ୍ରଥମ ପରିଚ୍ଛେଦରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସର୍ଗର ଭିତ୍ତି, ଦ୍ୱିତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦରେ ରେନାସାଁ ନବଅଭ୍ୟୁଦୟ, ତୃତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦରେ କାବ୍ୟ ବସ୍ତୁରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ, ଚତୁର୍ଥ ପରିଚ୍ଛେଦରେ କାବ୍ୟ ଚେତନାରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ, ପଞ୍ଚମ ପରିଚ୍ଛେଦରେ କାବ୍ୟ ଶୈଳୀରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟ ସ୍ଥାନିତ ହୋଇଛି । ଆମ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ଉତ୍ତରଣ ପାଇଁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବର ଫଳସ୍ଥୁତି ସୁନ୍ଦର ରୀତିରେ ଅଙ୍କିତ । ସମଗ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧିତ ତୁଳନାତ୍ମକ କଥା ବିଶ୍ଳେଷଣଧର୍ମୀ ସମୀକ୍ଷା ।

‘ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ଏକ ସୁଚିନ୍ତିତ, ସୁଲିଖିତ ଗବେଷଣାତ୍ମକ ଗ୍ରନ୍ଥ । ଗବେଷକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ଆପଣାର ବହୁ ଶାସ୍ତ୍ରପଠନ ଓ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିବାର ଦକ୍ଷତାର ପ୍ରମାଣ ଦେଇଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଅନେକ ଗବେଷଣା କରାଯାଇଛି ଓ କେତେକ ନିବନ୍ଧ ପୁସ୍ତକ ଭାବରେ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ଗବେଷଣା ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ । ବହୁ ଶ୍ରମ ଓ ଆନ୍ତରିକତାର ଫଳଶ୍ରୁତି ତାଙ୍କର ଏହି ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧ । ପ୍ରତିଟି ପରିଚ୍ଛେଦରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ମୌଳିକ ପ୍ରତିଭାର ସ୍ୱାସ୍ଥର ସୁସ୍ପଷ୍ଟ । “ପାରିବାରିକ ଜୀବନରେ ନାରୀ ରୂପ, ଚିରଚନ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ସହିତ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସଂସାରରେ ଆପଣାର ସ୍ୱାଧୀକାରକୁ ଜାହିର କରିଛି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷାରୁ ଏକ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଶିକ୍ଷିତ ଶ୍ରେଣୀର କ୍ରମ ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଫଳରେ ପଲ୍ଲୀ ଜୀବନର ଏକଦ୍ ସ୍ୱୟମ୍ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଛି । ଗ୍ରାମ୍ୟ ଅର୍ଥନୀତି ସହର ଅଭିମୁଖୀ ହୋଇଛି । ଜନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀଠାରୁ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏହା ଦ୍ରୁତତର । ତେଣୁ କୃଷି ଜୀବନରୁ ଚାକିରି ଉପଲକ୍ଷେ ପ୍ରବାସ ଜୀବନ ପ୍ରତି ଓ ଅମଳାତାସିକ ଜୀବନ ଲାଗି ଆଗ୍ରହ ଆସିଛି । ତାହାର ପ୍ରତିଫଳନ ମଧ୍ୟ ଫକୀରମୋହନ ବା ନନ୍ଦକିଶୋର ପ୍ରତ୍ୟେକକର କବିତାରେ ଜଣା ଅଧିକେ ଲକ୍ଷଣୀୟ ।”

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଜନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଉତ୍ତରାର୍ଦ୍ଧରୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବର ପ୍ରତିଫଳନ ଦେଖାଦେଇଛି । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନେଷ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବରୁ ବୋଲି ଗବେଷକ ନାୟକ ଆଲୋଚନାରେ କହିଛନ୍ତି । “ ପ୍ରାଚ୍ୟ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର ଅନୁବାଦ, ଅବଲମ୍ବନ ଇତ୍ୟାଦିରୁ ପ୍ରାଚୀନ, ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ବିକଶିତ ହେଲାଭଳି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଇଂରାଜୀ କାବ୍ୟ କବିତାରେ ଅନୁବାଦ ଅନୁସରଣରୁ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ନବୋଦ୍ଭବ ସାଧୁତ ହୋଇଅଛି ।” ଜଗନ୍ନାଥ ଲାଲଙ୍କ ଭ୍ରମଈଞ୍ଜନ, ରାମ ଶଙ୍କର ରାୟଙ୍କ ପ୍ରେମତରଙ୍ଗ ଗାଥା, ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ କେଦାର ଗୌରୀ, ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା, ନନ୍ଦିକେଶ୍ୱରୀ, ପାର୍ବତୀ, ଚିଲିକା, ମହାଯାତ୍ରା, ଯଯାତି କେଶରୀ, ଦରବାର ପ୍ରଭୃତି କାବ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥ ଉକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନ, ବ୍ୟାସକବି ଫକୀର ମୋହନ, ଗୋବିନ୍ଦ ରଥ, ସୁକୁମାରଦେବ, ମଣି ଚରଣ ମହାପାତ୍ର, ଗୋପାଳବଲ୍ଲଭ, ଚନ୍ଦ୍ରମୋହନ ମହାରଣା, ସାଧୁଚରଣ ରାୟ, ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ତ୍ରିଭୁବନ ଦେବ, ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳ, ବଡ଼ କୁମାର ବଳଭଦ୍ର ଦେବ, ଉତ୍କଳମଣି ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସ, ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସ, ପଣ୍ଡିତ ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ର, କୃତଜ୍ଞା କୁମାରୀ ସାବତ, ପଦ୍ମଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ, ଅଜୟ ଚନ୍ଦ୍ରଦାସ, କାନ୍ତକବି ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ, ତାରିଣୀ ଚରଣ ରଥ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଅନେକ କବିତାରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଭାବ ଅତି ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଛି । ବରଣ୍ୟ କବିମାନେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଚେତନା ଦର୍ଶନ, ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ବା ବିଷୟବସ୍ତୁ ଦ୍ୱାରା କେବଳ ନୁହେଁ କାବ୍ୟଶୈଳୀ ଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ସନେଟ, ଓଡ଼ି, ସଂବୋଧ ଗୀତି, ଏଲିଜି, ଏପିକ-ମହାକାବ୍ୟ ସହିତ ଛନ୍ଦଗତ ରଚନାରେ ମଧ୍ୟ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଦାନ ସ୍ୱୀକୃତ ।

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ (୧୮୦୩-୧୯୨୦) ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରେରଣା ଦ୍ଵାରା ବହୁ ଭାବରେ ପରିପୁଷ୍ଟ ହୋଇଛି । ଓଡ଼ିଆ କବିମାନେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ଆହରଣ ଓ ତାହାର ସଫଳ ଉପଯୋଗ ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ କରାଇଛନ୍ତି । ଆମ ସାହିତ୍ୟ ଭୂମିରେ ସେଥିପାଇଁ ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଇଛନ୍ତି । ଏପରିକି କେତେକ ଓଡ଼ିଆ ପଦ୍ମପତ୍ରିକା ତତ୍କାଳୀନ ସମୟରେ ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ସ୍ଵାଗତ କରିଥିଲେ । ‘ଉତ୍କଳପ୍ରଭା’ ପତ୍ରିକା ସେତେବେଳେ ସେଥିପାଇଁ ଲେଖିଥିଲେ - “ଦେଶୀୟ କୃତବିଦ୍ୟ ସଂପ୍ରଦାୟ ଯଦି ସ୍ଵଦେଶହିତେଷା ପରବଶ ହୋଇ ସ୍ଵଦେଶୀୟ ପ୍ରଚଳିତ ଭାଷାରେ ଆତ୍ମଲବ୍ଧ ଜ୍ଞାନ ରାଶିର ସଞ୍ଚୟ କରନ୍ତି ତେବେ ତଦ୍ଵାରା ଜାତିର ସାଧାରଣ ପ୍ରକୃତି ଉନ୍ନତି ସାଧନ ହେବ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।” ଠିକ୍ ଏହିପରି ତତ୍କାଳୀନ ସଂଭ୍ରାନ୍ତ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକା ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ’ରେ ମତପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା - “ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଭାବରେ ଏ ଦେଶର ସକଳ ବିଭାଗରେ ଯେପରି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଅଛି, ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଘଟିଅଛି । ଏ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଏକାନ୍ତ ବାସ୍ତବ୍ୟ । ମନୁଷ୍ୟ ଏକ ଭାବ, ଏକ ଅବସ୍ଥାରେ ଚିରଦିନ ରହି ନ ପାରେ । ଜୀବନ୍ତ ସମାଜ ପକ୍ଷରେ ଏହା ଅସହଜନୀୟ ।”

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ବିଦ୍ୟା ଥିଲା ଗଭୀର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଭବିଷ୍ୟତ ଥିଲା ସୁଦୂରପ୍ରସାରୀ । ତାଙ୍କ ଗବେଷଣାଗତ ଅଧ୍ୟବସାୟର ଯଥାର୍ଥ ରୂପାୟନ ‘ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ’ ଗ୍ରନ୍ଥ ।

କବି ଓ ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କ ସାରସ୍ଵତ ଜୀବନ ଏବଂ ପ୍ରଣୟା ଜୀବନ ଉପରେ ଆଧାରିତ ପ୍ରବନ୍ଧ ସଂକଳନ ‘କବି ଓ କାମିନୀ’ । ପ୍ରଣୟ ତାପସ ସାରସ୍ଵତ ସ୍ଵାଧୀନାତ୍ମକ ଜୀବନ କାହାଣୀ ଓ କାବ୍ୟ ଜିଜ୍ଞାସାକୁ ଭିନ୍ନ ଏକ ନବୀନ ତଳରେ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧ ଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଗ୍ରନ୍ଥଟି ନାମକରଣରୁ ଏକ ରୋମାଞ୍ଚିକ ବାସ୍ତା ବାରିହୋଇପଡ଼େ । କବି ଓ କାମିନୀ ବି ସଂପର୍କ ସେମାନଙ୍କର । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ବହୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କବିମାନଙ୍କ ପ୍ରେମ ଭାବର ଆକଳନ କରି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ଏହି କେତୋଟି ସୁଚିତ୍ରିତ ପ୍ରବନ୍ଧ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧ ପଢ଼ିଲେ ମନେହୁଏ ଏକ ରସପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟର ଅଧିକାରୀ ଥିଲେ ସେ-ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ “ ସୁନ୍ଦର ଏଇ ସଂସାରରେ ମୃତ୍ୟୁ ଠାରୁ ଅସୁନ୍ଦର ରମଣୀଠାରୁ ସୁନ୍ଦର କୌଣସି ବସ୍ତୁଥିବା ବିଶ୍ଵାସ କରିହୁଏନା । ରମଣୀର ଅଭିଜ୍ଞତା ହିଁ ସବୁଠାରୁ ରମଣୀୟ । ଟଲଷ୍ଟୟଙ୍କର ଏଇ ଉକ୍ତି ଯେପରି ସତ୍ୟ, ସେହିପରି ବିଶ୍ଵସ୍ତ ମଧ୍ୟ । କାରଣ ପ୍ରଣୟରୁ ହିଁ ଜୀବନର ଆରମ୍ଭ ଓ ପ୍ରଣୟରେ ଜୀବନର ପ୍ରଣାତି । ଦାନ୍ତେକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସଂସାର ସାଗର

ଅତିକ୍ରମ ପାଇଁ ପ୍ରଣୟ ମାନବ ଯାତ୍ରାର ଏକମାତ୍ର ବାପ ସ୍ତମ୍ଭ ବା ଧ୍ରୁବତାରା । ଏଇ ପ୍ରଣୟ, ଜୀବନ ଓ ତା’ର ଗତିର ନିୟାମକ, ମରଣ ପଥର ମଧ୍ୟ ଅମୃତ ସୋପାନ । କେବଳ ମନୁଷ୍ୟ ଜଗତ ନୁହେଁ, ସମଗ୍ର ଗ୍ରହ ଜଗତ ତାହାରି ଗର୍ଜିତରେ ଗତିବାନ ଓ ଚଞ୍ଚଳ । ଯିଏ ଯାହା ଓ ଯେପରି ହେଉ ନା କାହିଁକି, କେହି ପ୍ରେମ ପ୍ରଭାବରୁ ମୁକ୍ତ ନୁହନ୍ତି । ଦାର୍ଶନିକ, କବି, ସାହିତ୍ୟିକ କିମ୍ବା ଐତିହାସିକ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜୀବନର ପ୍ରେମମୟ ସରୀର ଅନୁଭବୀ” ।^{୧୦}

ଉକ୍ତ ପରିଚ୍ଛେଦରୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନାରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବଚେତନା ଅନୁଭବ କରିହୁଏ । ପ୍ରବନ୍ଧ ଯେ କେତେ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଆମୋଦିତ କରିପାରେ ତାହାର ସଂକେତ ଏଠାରୁ ମିଳେ । ଆଧୁନିକ କବି ଓ ତା’ର ନୂତନ ପୃଥିବୀ, କବି ମଧୁସୂଦନ, କବି ବ୍ରଜନାଥ, କବି ଫକୀରମୋହନ, ଲଳିତ କବି ବଳଦେବ, କବି ଗଙ୍ଗାଧର, ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ କାବ୍ୟ-କବିତାରେ ବିରହ-ଚେତନା, ଗୀତି କବିତାର କଥା, ଗାଥା କବିତା ଓ ଗୀତି କବିତା, ଗୀତି କବିତାର ବିକାଶଧାରା, ସାରସ୍ୱତ ସାଧକ ଶ୍ରଦ୍ଧାକର, ସଂସଦ ଓ ସାହିତ୍ୟ, ଦୃଶ୍ୟକାବ୍ୟ ଓ ବ୍ୟଙ୍ଗ ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରବନ୍ଧର ସୁନ୍ଦର ସମାହାର ‘କବି ଓ କାମିନୀ’ ସଂକଳନ । ସ୍ୱଭାବ କବି ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ କାବ୍ୟ କବିତା ପ୍ରଭୃତି ବିଭିନ୍ନ ବନ୍ଦନାରେ ରସୋତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲାବେଳେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ କାବ୍ୟ କବିତାରେ ବିରହ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଲେଖିଛନ୍ତି - “ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ କବି ହୃଦୟ ବିରହର ବହୁ ଭାବକୁ ରୂପ ଦେଇଛି ପରିପକ୍ୱ ରସରାଗରେ । କବିଙ୍କର ଚାରିଗୋଟି ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ କାବ୍ୟ ପ୍ରେମର ଭିତ୍ତିଭୂମି ଉପରେ ପରିକଳ୍ପିତ ଏବଂ ବିରହର ଅସ୍ଥ ଉଲ୍ଲାସରେ ଅଭିଷିକ୍ତ । କିନ୍ତୁ ବିରହ ହେତୁ ପ୍ରେମ ବିପର୍ଯ୍ୟସ ହୋଇନାହିଁ । ବରଂ ପ୍ରେମିକ ପ୍ରେମିକାଙ୍କର ହୃଦୟବରା ଓ ଐକାନ୍ତିକ ଅନୁରାଗ ଅସ୍ଥ ମାଙ୍ଗଲ୍ୟର ନିର୍ମାଣ କଣିକାରେ ଅମର ଅରୁଣାକ୍ତ ହୋଇଉଠିଛି ।”^{୧୧}

‘କବିତାର କଥା’ ଏକ ଆଲୋଚନା ପୁସ୍ତିକା । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ଓ ଲାବଣ୍ୟ ନାୟକ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ଯୁଗଳ ସ୍ରଷ୍ଟା । ଏହି ବହିରେ ଅଛି ଦୁଇଟି ବିଷୟ ଯଥା କବିତା କାହିଁକି ଓ କବିତାର ଭାଷା । କବିତା କାହିଁକିର ଲେଖକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ । କବିତାର ଭାଷାର ଲେଖକ ଲାବଣ୍ୟ ନାୟକ । ବିଶ୍ୱ ଭାରତୀ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଆନୁକୁଲ୍ୟରେ ୧୯୮୪ ଫେବୃଆରୀ ମାସରେ ଆୟୋଜିତ ‘କାବ୍ୟଭାରତୀ’ ସେମିନାରରେ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧ ଦୁଇଟି ପାଠ କରାଯାଇଥିଲା । କବିତା କାହିଁକି ବିଷୟ ପ୍ରବନ୍ଧରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଏକ ଅଭିଜ୍ଞାତ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ନେଇ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । କବିତା

ଚିରକାଳ-କବିତାର ଶେଷ ନାହିଁ । କବିତା ହିଁ କାଳକ୍ରମୀ ସେଥିପାଇଁ ଆଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଲେଖକଙ୍କି - “ଯେତେକାଳ ଥିବ ମାନବ ହୃଦୟ / କବିତାରେ କେବେ ହେବ ନାହିଁ ଲୟ ।”

ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଉଣେଇଶ ଗୋଟି ବିଷୟଗତ ଆଲୋଚନାକୁ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଅଥଚ ସାରଗର୍ଭକ କରି ଗଢ଼ି ତୋଳିଛନ୍ତି । ଏହି ମାର୍ମିକ ଆଲୋଚନାଟି କବିତା ପ୍ରେମୀ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦିତ କରିଛି କେବଳ ତାହା ନୁହେଁ କବିତାର ସାମଗ୍ରିକ ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ପଥ ଉନ୍ମୁଳ୍ଲ କରିଛି ।

‘କାବ୍ୟ ପୁରୁଷର କଥା’ ପୁସ୍ତକଟି ୨୦୦୩ ମସିହାରେ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରାବନ୍ଧିକଙ୍କ ଅବର୍ତ୍ତମାନରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ଏଥିରେ ସନ୍ନିବେଶିତ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଯଥା - କାବ୍ୟପୁରୁଷ କଥା, କବିତା କାହିଁକି ?, ପ୍ରାଚୀନ କବି ଓ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ, ଜୀବନ ସତ୍ୟ ଓ କାବ୍ୟ ସତ୍ୟ, କାବ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନ, ନନ୍ଦନତତ୍ତ୍ୱର କଥା, କବି ଭକ୍ତି : ବକ୍ତୃକ୍ତି, କାବ୍ୟବିମ୍ବ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଓ କବି ସାରଳା ଦାସ, ଆଧୁନିକତା ଓ ଆଧୁନିକ କବିତା ତତ୍ତ୍ୱ, ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ସାରସ୍ୱତ ସୃଷ୍ଟି, ଲେଖକର ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ, ପ୍ରେମ ଏକ ଚେତନା, ସାହିତ୍ୟ ଓ ଆମ ସାହିତ୍ୟ, ଆଧୁନିକତା ଓ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ, ସଂପାଦନା ପ୍ରସଙ୍ଗ, ଗବେଷଣାର ସରହଦ ଓ ବିଷୟ ପରିକଳ୍ପନା ପ୍ରଭୃତି ଆଧାରିତ ଏହି ପୁସ୍ତକଟି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ଅନନ୍ୟ ଉପହାର । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ବହୁ ପୂର୍ବରୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ରଚନା କରିଥିଲେ ଓ ଏହା ସମାବେଶ, ଝଙ୍କାର, ସପ୍ତର୍ଷି, ଗୋଧୂଳି, ସହକାର, ନବରବି, ମୂଲ୍ୟାୟନ, ଏକ୍ଷଣା, ସୁଚରିତା ପ୍ରଭୃତି ପତ୍ରିକାରେ ଶୋଭାପାଇଥିଲା । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ମୌଳିକ ସମାଲୋଚନା ଓ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ସ୍ୱଳାୟ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗାର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ଗତାନୁଗତିକ ଆଲୋଚନା ନୁହେଁ ବରଂ ଜୀବନାଶ୍ରୟୀ ଆଲୋଚନା ଆମ ସାହିତ୍ୟକୁ ପୁଷ୍ଟକ କରିଛି । ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ସଂପର୍କିତ । କବିତାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କ’ଣ, କାବ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଆଭିମୁଖ୍ୟ କ’ଣ, କାବ୍ୟର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଆନନ୍ଦ ନା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାନୁଭୂତି ଭଳି ତଥ୍ୟଭିତ୍ତିକ ଆଲୋଚନା ସେ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରାବନ୍ଧିକଙ୍କ ମତରେ - କବିତା ଜନ୍ମ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ନୁହେଁ, ବାସ୍ତବରେ କବିତା ହେଉଛି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବାଦୀ ଓ ଜୀବନବାଦୀ । କବିର ଭାଷା ସାଧାରଣ ଭାଷା ନୁହେଁ ତାହା ଭିନ୍ନ - “କବିର ଭାଷା ଅଲଗା, କବିର ଭାଷା ଭୂମିରେ ଶବ୍ଦ ହେଉଛି ଅନ୍ୟତମ ବିଶିଷ୍ଟ ଉପାଦାନ । କବି ଉବାତରେ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ସଂବନ୍ଧନ କ୍ଷମତା ବଢ଼ିଯାଏ, ସାଧାରଣ ଶବ୍ଦ କବି ପ୍ରୟୋଗରେ ନୂତନ ଅଭିଧାନ୍ୟ ହୋଇ ଆପଣାର ଧାରଣାଧର୍ମୀ ଓ ସଂବେଗଗର୍ଭୀ ଶକ୍ତି ବଳରେ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ବା ଚିନ୍ତାକୁ ବ୍ୟଞ୍ଜିତ କରିଥାଏ । ବ୍ୟଞ୍ଜିତ ଶବ୍ଦ ହିଁ ହେଉଛି କୌଣସି ଚିନ୍ତା ବା

ଚିନ୍ତାର ଜନନୀ ।^{୧୩} ବ୍ୟକ୍ତି, ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଓ ତିର୍ଯ୍ୟକ ସୃଷ୍ଟି ହିଁ ହେଉଛି କବିର ଦୃଷ୍ଟି । ବକ୍ରୋକ୍ତି ମାଧ୍ୟମରେ କବିର ସୃଷ୍ଟି ଫଳବତୀ ହୁଏ । ଆଧୁନିକତା ଓ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ତଃ ନାୟକ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରୁଛନ୍ତି । ଆଧୁନିକତା ହେଉଛି ବିପ୍ଳବର ଏକ ଫଳଶ୍ରୁତି, ବିଦ୍ରୋହର ନୁହେଁ । ବିପ୍ଳବ ଓ ବିଦ୍ରୋହ ମଧ୍ୟରେ ଭେଦ ଅଛି, ସମାଜର ନିଗଡ଼ ନବଦଳାଇ ତା'ର କୌଣସି କୌଣସି ବିଶେଷ ଅବସ୍ଥାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ଯଦି ଆନ୍ଦୋଳନ ଘଟେ ତାହା ହୁଏ ବିଦ୍ରୋହ ।^{୧୪} ସଂପାଦନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଲେଖକ ସଂପାଦନକୁ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଭାଗ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି - “ ନାନାପ୍ରକାର ସାହିତ୍ୟ କୃତିରୁ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ପ୍ରତିନିଧି ସ୍ଥାନୀୟ ଉଚ୍ଚନାରାଜି ସଂଗ୍ରହ ଓ ସଂକଳନ କରି ସଂପାଦକ, ଦେଶର ବୃହତ୍ତର ପାଠକ ସମାଜ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତାହା ପରିବେଷଣ କରିବା ଦ୍ୱାରା ସାହିତ୍ୟର ଅନନ୍ତ ସମତ୍ରକୁ ବେଳାଭୂମିରୁ ମର୍ମବେଦ ଅନୁଭବ କରିବାର ସୁଯୋଗ ଅନୁରାଗାମାନଙ୍କୁ ସହଜଲଭ୍ୟ ହୋଇଥାଏ ।^{୧୫} ଗବେଷଣାର ସରହଦ ଓ ବିଷୟ ପରିଚ୍ଛେଦରେ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ସାହିତ୍ୟ ଗବେଷଣା ଗବେଷକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ପାଠ୍ୟ ଖସଡ଼ା କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଗବେଷକମାନଙ୍କୁ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଟି ଗବେଷଣା କରିବା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ପଥ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରୁଛି । ଗବେଷଣାର ସବୁ ଦିଗ ପ୍ରତି ସଚେତନ କରାଇବା ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ତାଙ୍କ ମତ ଥିଲା - “ସାହିତ୍ୟ ଗବେଷଣା, ଗଭୀର ଅନ୍ତର୍ନିରୀକ୍ଷା, ପ୍ରଶ୍ନାତ୍ତ ଅବଗାହନ ଓ ପ୍ରଶ୍ନସ୍ତ ବିଦ୍ୟାଧିଷ୍ଠାନର ସାଧନ କର୍ମ ।”^{୧୬} ଗବେଷଣା ପାଇଁ ଉପାଦାନ ସଂଗ୍ରହ, ଭାଷା, ଶୈଳୀ, ପାଦଟୀକା, ଅନୁଲେଖ, ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷକ, ଦକ୍ଷତା ଓ ତୁଳନାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ କିପରି ହେବା ଉଚିତ ସେ ସଂପର୍କରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ଆଲୋଚନାମାନ କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହି ସଂକଳନର ଅବଦାନ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ।

‘ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱ’ ତଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ସାହିତ୍ୟକୃତି । କାବ୍ୟ ହେଉଛି କବି ହୃଦୟର ରସମୟ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । କାବ୍ୟ କବି ଚିତ୍ତର ଏକ ମାର୍ମିକ ପରିପ୍ରକାଶ ମାତ୍ର । ସେଥିପାଇଁ ଜନଚିତ୍ତକୁ ଏହା ସହଜରେ ସ୍ପର୍ଶ କରିଥାଏ । କାବ୍ୟ ସକଳ ଜ୍ଞାନୋପଲବ୍ଧି ଚିନ୍ତାର ଶୁଦ୍ଧ ରୂପାୟନ । ତଃ ନାୟକଙ୍କ ମତରେ - “ମାନବଜୀବନ ଓ ବିଶ୍ୱ ପ୍ରକୃତି ସହ କବିର ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କରୁ ଉପଲବ୍ଧ ଅନୁଭବର ନିର୍ମଳ ପ୍ରକାଶ ହେଉଛି କାବ୍ୟ । କବିର ଅକ୍ଷର ପ୍ରତିମା, ଏଇ କାବ୍ୟକୁ ଅନେକ ମାନବ ଜୀବନ ଓ ସୃଷ୍ଟି ସୁଷମାର ବିଶଦ ସମାକ୍ଷା ରୂପେ ଅଭିହିତ କରିଥାନ୍ତି । କାରଣ ବିଚିତ୍ର ବିଶ୍ୱର ବିବିଧ ଅଭିନୟରୁ କବି ଯେଉଁ ଅନୁଭୂତିର ସାର ସଂଗ୍ରହ କରେ, ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରକ୍ରିୟାରୁ ସେ ଯେଉଁ ପ୍ରେରଣା ଲାଭ କରେ, ଜୀବନର ଅନୁଶୀଳନରୁ ଯେଉଁ ଅଭିଜ୍ଞାନର ଉତ୍ତର

ହୁଏ, ତାହାକୁ ସେ ଏକ ବାଣୀ ରୂପ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ଏହାହିଁ ସାଧାରଣରେ କାବ୍ୟ ବା ସାହିତ୍ୟ ଅଭିଧାନେ ଚିହ୍ନିତ ।” ଏହି ରଚନାରେ କାବ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରାଚୀନ ଐତିହ୍ୟ, ପରଂପରା ଓ ନୂତନ ଅଙ୍ଗୀକାରକୁ ମୂଲ୍ୟାୟନ ସମୟରେ ବିଚାର ପରିସରଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ସହିତ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କାବ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱର ତୁଳନାତ୍ମକ ଧ୍ୟାନ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ନନ୍ଦନତତ୍ତ୍ୱର ବିଚାରଧାରାକୁ ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ କେଉଁଠି, କି ପ୍ରକାରରେ ଉପକୃତ କରିଛି ତାହାର ସୂଚନା ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଛି ଏହି ପୁସ୍ତକରେ । ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱର ବିଭିନ୍ନ ସ୍କୁଲ (ସଂପ୍ରଦାୟ) ର ଆଲୋଚନା ସହ ରସ, ଧ୍ୱନି, ବକ୍ତୃକ୍ତି ପ୍ରଭୃତି ବିବିଧ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମନାଷାର ମୌଳିକତା ଓ ସମନ୍ୱୟବାଦିତାର ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରତି ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି । ଏକ ଗବେଷକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱର ମହତ୍ତ୍ୱ ବର୍ଣ୍ଣନା ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ଆଭିମୁଖ୍ୟ ।

‘ଅଳଂକାର ଓ ଅଳଂକାର’ ତତ୍ତ୍ୱ ଓ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ଓ ଡକ୍ଟର ଲାବଣ୍ୟ ନାୟକଙ୍କ ମିଳିତ ଉଦ୍ୟମର ଫଳଶ୍ରୁତି । ଅଳଂକାର ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଅଳଂକାର ସଂସ୍କୃତ କାବ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରର ସମ୍ବିଧାନ ହୋଇଥିଲେ ବି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହାର ଆବଶ୍ୟକତା ସହଜରେ ବୁଝିହୁଏ । ତେଣୁ ଏହି ତତ୍ତ୍ୱକୁ ସରଳ କରି ଲେଖକଦ୍ୱୟ ପରିବେଷଣ କରିବା ପାଇଁ ଯଥାସାଧ୍ୟ ଉଦ୍ୟମ କରିଛନ୍ତି । ପାଠକ ଓ ରସର ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚୟ ଏହା ଆମୋଦିତ କରିଛି ।

‘ଆଲୋଚନା ପତ୍ର’ ଡକ୍ଟର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କର ଏକ ଅନବଦ୍ୟ ସଂକଳନ । ଆମ ସାହିତ୍ୟକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିବା ପାଇଁ ଜୀବନ ତମାମ୍ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଚେଷ୍ଟିତ ଥିଲେ । ନୂଆ ନୂଆ ପୁସ୍ତକ ଓ ଫଳରେ ଉଦ୍ୟାନର ଶୋଭାବର୍ଦ୍ଧନ କଲାପରି ସାହିତ୍ୟର କାନନକୁ ଶୋଭାମୟ କରିବା ପାଇଁ ଆପ୍ରାଣ ପ୍ରାୟ ସେ କରିଥିଲେ । ଆଲୋଚନା ପତ୍ର ଏହାର ସମ୍ମୁକ୍ତ ଉଦାହରଣ । ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ଲାଗି ବିଭିନ୍ନ ଅଧିବେଶନ ଓ ସେମିନାର ମାନକରେ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉପସ୍ଥାପିତ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ଅଭିଭାଷଣଗୁଡ଼ିକର ମୁଦ୍ରିତ ରୂପ ଆଲୋଚନା ପତ୍ର । ଭାଷଣ ବା ବକ୍ତବ୍ୟ ଉଚ୍ଚାରଣରେ କେବଳ ରହିଯାଇ ନାହିଁ ବରଂ ସେହି ଶବ୍ଦସବୁ ସଂଯୋଜିତ ହୋଇ ମହାକାଳ ବକ୍ଷରେ ଦଲିଲ ହୋଇଯାଇଛି । ଏହିପରି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ନିର୍ଦ୍ଧିତ ଭାବେ ନବୀନ ଓ କଷ୍ଟକର ବ୍ୟାପାର । ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ଥିବା ପ୍ରତିବନ୍ଧିତାର ନମୁନା ଦେଇଛନ୍ତି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ଏହି ସଂକଳନର ଭିତ୍ତିଭୂମି ସଂପର୍କରେ ତାଙ୍କ ମତ ଏଠାରେ ପ୍ରଣିଧାନଯୋଗ୍ୟ । “ ସାହିତ୍ୟ ବିଷୟକ କୌଣସି ବକ୍ତବ୍ୟକୁ ହଜେଇ ଦେଇନାହିଁ, ଜାତିର ଦାୟାଦକ ପାଇଁ ତାହା ସାଗରି ରଖିଛି । ତାଙ୍କ ଚେତନା ବୃଦ୍ଧି ଲାଗି ଏହା କିଛି

ଖୋରାକ ଯୋଗାଇବ କି ନା ତାହା ସେମାନଙ୍କୁ ଜଣା । କାରଣ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାର ପଳାପଳ ଚତୁଃଶାତ ଧରାପଡ଼େ ନାହିଁ । ଭଲମନ୍ଦର ଧାରଣା ଆସେ ପରେ । ସଭା କକ୍ଷର କଳରୋଳ ବା କରତାଳିର ଧ୍ବନି-ପ୍ରତିଧ୍ବନି ଭିତରେ ସାହିତ୍ୟର ମୂଲ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ ନାହିଁ । ହୁଏ ଏକାନ୍ତ ଅଭିନିବେଶ ଅବସରରେ । ଏଥିପାଇଁ ଲୋଡ଼ା ଲିଖିତ ଓ ମୁଦ୍ରିତ ଆଲୋଚନା - ନିବନ୍ଧ ବା ଅଭିଭାଷଣ ।”” ଏଥିରେ ସଂଯୋଜିତ ଆଲୋଚନା ‘ଆଧୁନିକତାର ଦର୍ଶନ ।’ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପରିଷଦର ବାର୍ଷିକ ଉତ୍ସବରେ ୭.୨.୧୯୭୫ ରେ ତୃତୀୟ ନାୟକ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ଆଧୁନିକତା ସଂପର୍କରେ ତାଙ୍କର ବିଚାର ବିମର୍ଶ । ଏହା ବେଶ୍ ସମଯୋପଯୋଗୀ ଓ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଉନ୍ନତ ଚିନ୍ତାର ପରିଚାୟକ । “ବର୍ତ୍ତମାନର ବେଦୀ ଉପରେ ଯେଉଁ ସମୟ ପୁରୁଷଟି ଠିଆ ହୋଇଛି, ଆମେ ସାଧାରଣ ଆଖିରେ ତାକୁ ଆଧୁନିକ ବୋଲି ଚିହ୍ନିଛୁ ।”” କବି ବାସ୍ତବିକ, ସାହିତ୍ୟର ଭାଷା, ସ୍ବାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସକୁ ଝଙ୍କାରର ଅବଦାନ, କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଭକ୍ତି କବିତା, ଭଜନ କାବ୍ୟ କବିତାରେ ମାନବ ରୂପ, ଜାତୀୟ ସଂସ୍କୃତି ପାଇଁ ଭାଷା, ଗଙ୍ଗାଧର କବି ଓ ମଣିଷ, ସାଂପ୍ରତିକ ଜୀବନ ଓ ସାହିତ୍ୟ, କବିତା ପାଇଁ ସପ୍ତମ ଦଶକର ଘୋଷଣା, କବିତା ଚର୍ଚ୍ଚାର କଳା, ଭାଷାନ୍ତରର ଭାଷ୍ୟ, ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶ୍ୱ ଓ ବହିର୍ବିଶ୍ୱର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି, କବି ଉପେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଓ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସଂଗଠନ ପ୍ରଭୃତି ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାର ଏକ ସଂଯୋଜନା କରାଯାଇଛି ଏହି ପୁସ୍ତକରେ । ଏଥିରୁ ବୁଝିହୁଏ ଯେ, କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଭାଷଣ ଦେବାପାଇଁ ବା ଅତିଥି ହୋଇ କଥାକଥାରେ ସାହିତ୍ୟକୁ ପ୍ରକଟ କରିନାହାଁନ୍ତି ବରଂ ଅଧ୍ୟୟନ, ଅନୁଶୀଳନ ଓ ପରିଶ୍ରମ ଯେ ଏଥିପାଇଁ ଲୋଡ଼ା ତାହା ସେ କହିଦେଇଯାଇଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି ପାଇଁ ସେ ଯେ ଜଣେ ସମର୍ପିତ ସାରସ୍ୱତ ପୁରୁଷ ଥିଲେ, ଏହା ତାହାର କ୍ୱଳତ ନମୁନା ।

‘ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା’ ଗ୍ରନ୍ଥ ବି ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟର । ଏଥିରେ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟଧାରା ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ, ମାଟିର ସାହିତ୍ୟ ଓ ଜାତିର ଦର୍ଶନ, ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ପଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ଧାରା, ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ କବିତାରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ, ସ୍ବାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟର ଭୂମିକା, ଓଡ଼ିଆ ଦୂତ କାବ୍ୟ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଗବେଷଣାର ନୂତନ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଶୀର୍ଷକ ବିଷୟ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇଛି । ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ତୃତୀୟ ନାୟକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହୋଇଥିବା ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାର ଏକ ସଂକଳନ । ସେହିପରି ସଂପାଦକ ଭାବରେ ତାଙ୍କର କୃତିତ୍ୱର ଦାସ୍ତଖତ ‘ସଂପାଦକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ’ । ଏହା ଗବେଷକ ସୁଧାର

ଚନ୍ଦ୍ର ବେହରାଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ସଂପାଦିତ ହୋଇଛି । ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ବହୁ ଉପାଦେୟ ରଚନା ସ୍ଥାନ ପାଇଛି ।

କବି ଅର୍ଜୁନ ଦାସ, କବି ଚରିତ ରାଧାନାଥ, କବି ନୀଳକଣ୍ଠ, ନାରାକବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣ ଏହି ଚାରୋଟି ଗ୍ରନ୍ଥ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ପ୍ରତିଭାର ଅନ୍ୟ ଦିଗନ୍ତ । ଜୀବନଭିତ୍ତିକ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାରେ ଜୀବନ ଯେପରି ତଥ୍ୟାଶ୍ରୟୀ ଆଲୋଚନା ସେପରି ସାରଗର୍ଭକ । ପାଠକମାନଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ସାହିତ୍ୟର ସମ୍ଭାବ ସେ ପ୍ରଦାନ କରି ଅନୁତର ଯାତ୍ରା ହୋଇଛନ୍ତି । ଏପରି ବହି ରଚନା କରିବାର ଆଭିମୁଖ୍ୟ ତାଙ୍କ ଆବେଗପ୍ରବଣ କଥାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି । “ଆପଣ ନିତି ଖୋଜୁଛନ୍ତି ଏ ଜାତିର ସାରସ୍ଵତ ସାରଥିଙ୍କର ପଦଚିହ୍ନ । ଏହି ମାଟିର ସାହିତ୍ୟ ମହକୁମା ଉପରେ କିଏ କେମିତି ଚାଲିଛି । ଆତୁର ହୋଇ ଆପଣମାନେ ତାର ହିସାବ ଚାହିଁଛନ୍ତି । ଏହି ଖୋଜିବା ପ୍ରତିଧ୍ଵନି ମୋ ଭଳି କେତେକଙ୍କ ଜ୍ଞାନରେ ବାଜିଛି । ଏହା ଶୁଣି ସେମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇଉଠିଥିବେ ।”

ତତ୍କାଳର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ଜୀବନର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାହା ଉଜୁଷ୍ଟ ସମ୍ଭବ ତାହା ବିଶ୍ଵସ୍ତ ଭାବରେ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ରଚିତ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଉପାଦେୟ ରଚନା । ଜୀବନ ଥିଲା ତାଙ୍କର ବ୍ୟାପକ । ତେଣୁ ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମନ ନେଇ ସାହିତ୍ୟ ରଚନା ପାଇଁ ସେ ଆଗୁସାର ହୋଇଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଜୀବନ ଓ ସମୟ ଖଣ୍ଡର ବାର୍ତ୍ତାବହନ କରେ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଥିଲେ ଅନିସନ୍ଧିଷ୍ଟ । ନୂଆ କଥା ଚିନ୍ତା କରିବା, ନୂଆ କାର୍ଯ୍ୟଟିଏ କରିବା, ନୂତନ ମନରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଅଭିମୁଖିତ କରିବାର ସ୍ଵପ୍ନ ନେଇ ସେ ଜୀବନବ୍ୟାପୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଅଧ୍ୟୟନ, ଅଧ୍ୟାପନା, ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତିରେ ନିମଗ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସମୟ ଓ ସାହିତ୍ୟର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଉପଲବ୍ଧ କରି ଲେଖନୀ ଚାଳନା କରୁଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ସମାଲୋଚନା ତଥାକଥିତ ସାରସ୍ଵତ ସୃଷ୍ଟି ନ ହୋଇ ଏକ ନୂତନ ଚେତନାର ସମ୍ଭାରରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ସମାକ୍ଷୀ ଓ ଆଲୋଚନାକୁ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ କରିବା ସହିତ କହୁଥିବା କଥା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ଵ ଦେଉଥିଲେ । ପ୍ରାବନ୍ଧିକଙ୍କର ଶିଳ୍ପ ମାନସ ତାର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵର ସାମଗ୍ରିକ ସରା ଦ୍ଵାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ, ତେଣୁ ତା’ର ସୃଷ୍ଟି ସଂପଦ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଵବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵର ପରିସ୍ଫୁଟନ ଘଟିଥାଏ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵ ଉଚ୍ଚମାନର ସାରସ୍ଵତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵ । ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକରେ ସାରସ୍ଵତ ମୂଲ୍ୟାୟନ ବେଶ୍ ସମ୍ମୁଜ୍ଞ ହୋଇପାରିଛି । ସାରସ୍ଵତ ସୃଷ୍ଟି ପାଇଁ ପ୍ରାଥମିକ ଆବଶ୍ୟକତା ହେଉଛି ଅଭିଜ୍ଞତା ଓ ଅନୁଭୂତି ସହ ଏକ ସୃଜନକ୍ଷମ ମନ । ଏହି ଦ୍ଵିଧାରା ଜଣେ ସ୍ତମ୍ଭକୁ ମହରର ଆସନ ଦେଇପାରେ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ

ନାୟକଙ୍କ ଅନେକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ଆଲୋଚନାରେ ଅନୁଭୂତିର ପ୍ରତିଫଳନ ଘଟିଛି ଏକ ସୃଜନଶୀଳ ପଥ ଦେଇ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଜୀବନର ବିବିଧ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଯେ, କେହି ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟରେ ଉପନୀତ ହେବ ଯେ, ମଣିଷ ସଂସାରକୁ କେବଳ ନିଜ ପାଇଁ ଆସିନଥାଏ । ଧୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଧାରେ କିରଣ ପରି ସେ ଏକ ବିରାଟ ସଭା ଓ ବିରାଟ ବିଶ୍ୱର ଅଂଶ ବିଶେଷ ଏବଂ ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସେହି ବୃହତ୍ତର ସଭା ବା ବୃହତ୍ତର କ୍ଷେତ୍ରଟି ପ୍ରତି ତାର କିଛି ଦାୟିତ୍ୱ ଅଛି । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ହେଉ ବା ସାମୂହିକ ଭାବରେ ହେଉ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ନିଜ ଜୀବନଶାରେ ଏଥିପ୍ରତି ଅଭିହିତ ରହି କର୍ତ୍ତବ୍ୟରତ ହେବା ପ୍ରୟୋଜନ ।”

ଜଣେ ବରେଣ୍ୟ ପ୍ରଷ୍ଠା ଭାବରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଥିଲା ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଉଚ୍ଚ ଆକାଂକ୍ଷା ଓ ଅଦମ୍ୟ ଅଭିଳାଷ । ଏହି ଉଚ୍ଚାକାଂକ୍ଷାରୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରାୟ ହୋଇଅଛି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସାରସ୍ୱତ ରଚନାସମୂହ । ଅଧିକ ତାଳଠାରୁ ଆଶା କରାଯାଇଥିଲା, କିନ୍ତୁ କାଳ ଏଥିରେ ବାଧକ ହେଲା । ଏଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ସୁଯୋଗ୍ୟ ଶିକ୍ଷକ ତତ୍କଳ କୃଷ୍ଣ ଚରଣ ବେହେରା କହିଥିବା ତାଙ୍କ ସଂପର୍କରେ କେତୋଟି କଥା ଏଠାରେ ପ୍ରଶ୍ନୋଦ୍ଧାତ ଯୋଗ୍ୟ - “ହଁ ତା’ର ସ୍ୱପ୍ନ ଥିଲା ଅନେକ । ଆମର ଅନେକ ଥର ଏ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା ହୋଇଛି । ଧରାଯାଇ ‘ଶୈଳୀ ବିଜ୍ଞାନ’ (stylistics) । ପାଶ୍ୟତ୍ୟ ତଥା ପ୍ରତିବେଶୀ ସାହିତ୍ୟ ଯଥା ବଙ୍ଗଳା, ହିନ୍ଦୀ ଆଦି ସାହିତ୍ୟରେ ଏ ଦିଗରେ ପ୍ରାୟ କିଛି ହୋଇନାହିଁ । ସେହିପରି ସାହିତ୍ୟ ସମାକ୍ଷାରେ ଅନ୍ତର୍ବିଦ୍ୟାର ଭିତ୍ତି (Interdisciplinary approach in the study of literature) । ସେହିପରି ନନ୍ଦନ ତତ୍ତ୍ୱ (Aesthetics) । ତେଣୁ ଏସବୁ ଉପରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆଲୋଚନା ଚକ୍ରମାନ ଆୟୋଜନ କରାଗଲା । ଏହାକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ ଜଣାପଡ଼ିବ ଯେ, ଯେତେବେଳେ ଚିନ୍ତା କରିଛି ସବୁବେଳେ ଚାହୁଁଛି କିଛି ଗୋଟାଏ ନୂଆ କାମ କରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଅଧିକ କିଛି ଯୋଗ କରିବା ପାଇଁ ।” ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ବିଦଗ୍ଧ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଓ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚକ ଭାବେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଇତିହାସରେ ସମ୍ମାନିତ ।

ପ୍ରାତ ଟୀକା

୧. ମାତୃ ପଦ୍ମଟିଏ । ସାହିତ୍ୟର ସାମାନ୍ୟ କଥନ
୨. ତତ୍ତ୍ୱେବ - ପୃ. ୪
୩. ପ୍ରତିବିମ୍ବ - ସାହିତ୍ୟର ସାମାନ୍ୟ କଥନ - ପୃ. ୪୫
୪. ଚରିତ୍ରଚର୍ଚ୍ଚା - ସାହିତ୍ୟର ସାମାନ୍ୟ କଥନ - ପୃ. ୧୧୧

୫. ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟ -ସାହିତ୍ୟର ସାମାନ୍ୟ କଥନ - ପୃ.୧୨୫
୬. ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆକାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ - ପୃ.୨୪୩
୭. ତତ୍ତ୍ୱେବ - ପୃ. ୮୯
୮. ଉତ୍କଳପ୍ରଭା -୧୮୯୨ -୧୮ ବର୍ଷ - ୧୮ ସଂଖ୍ୟା - ପୃ.୨-୩
୯. ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ - ୧୮୯୭-୧୮ ବର୍ଷ - ୧୮ ସଂଖ୍ୟା - ପୃ.୨
୧୦. କବି ଓ କାମିନୀ - ପୃ. ୧
୧୧. ଗଙ୍ଗାଧରକ କାବ୍ୟ କବିତାରେ ବିରହ ଚେତନା- କବି ଓ କାମିନୀ- ପୃ.୬୯
୧୨. କବିତାର କଥା-ପୃ.୧୮
୧୩. କାବ୍ୟବିମ୍ବ- ପ୍ରସଙ୍ଗ ଓ କବି ସାରଳାଦାସ - କାବ୍ୟ ପୁରୁଷର କଥା- ପୃ.୪୯
୧୪. ଆଧୁନିକତା ଓ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ - କାବ୍ୟ ପୁରୁଷର କଥା- ପୃ.୮୭
୧୫. ସଂପାଦନା ପ୍ରସଙ୍ଗ- ତତ୍ତ୍ୱେବ -ପୃ.୯୬
୧୬. ଗବେଷଣାର ସରହଦ ଓ ବିଷୟ ପରିକଳ୍ପନା - କାବ୍ୟ ପୁରୁଷର କଥା-ପୃଷ୍ଠା - ୧୦୨
୧୭. ଭାନୁଦାସ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ - ପୃ.୧
୧୮. ଆଲୋଚନାପତ୍ର - ମୁଖ୍ୟଶାଳା
୧୯. ତତ୍ତ୍ୱେବ -ପୃ.୧
୨୦. କବି ଚରିତ ରାଧାନାଥ - ଭୂମିକା
୨୧. କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଇତିହାସ- ଅସିତ ମହାନ୍ତି ଓ ପ୍ରଦୀପ୍ତ ଶ୍ରୀଚନ୍ଦ୍ର- ସମାବେଶ - ୨୯ବର୍ଷ - ମାର୍ଚ୍ଚ-ଅପ୍ରେଲ-୧୯୮୭- ପୃ.୧୪୫
୨୨. ତତ୍ତ୍ୱେବ ପୃ.-୧୪୮

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ଅଭିଭାଷଣ : ଏକ ମୂଲ୍ୟାୟନ

ଶ୍ରୀମତୀ ବିଜୟିନୀ ସିଂହଦେଓ

ବୃତ୍ତିରେ ରହି ବୃତ୍ତିର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସବୁପ୍ରୟୋଗ କରିବାର ମାନସିକତା ସମସ୍ତଙ୍କର ନ ଥାଏ କି ସମସ୍ତେ ସେ ପ୍ରକାର ସୁଯୋଗ ଲାଭ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଜଣା ଥିଲେ ଉପାୟ ମିଳିବାର ସମ୍ଭାବନା ନିଶ୍ଚୟ ଥାଏ । ତଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆନ୍ତରିକ ମାନସିକତା ସହ ସୁଯୋଗ, ସମ୍ଭାବନା ସବୁ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପରାୟଣତା, ଏକନିଷ୍ଠ ସାଧନା, ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଜ୍ଞାତାଣୁକ୍ତି, ଗଭୀର ଅଭିନିବେଶ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଫଳକାମୀ ହେବାରେ ସହାୟତା କରିଥିଲା ।

ବୃତ୍ତିରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଥିଲେ ଅଧ୍ୟାପକ । ପ୍ରାଚୀନ ଗୁରୁକୁଳ ଆଦର୍ଶ ପରି ଅଧ୍ୟୟନ ଅଧ୍ୟାପନା ଥିଲା ତାଙ୍କ ଜୀବନର ବ୍ରତ । ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରି ଆତ୍ମସ୍ଥ କରିବାରେ ସେ ଥିଲେ ସିଦ୍ଧହସ୍ତ । କେବଳ ଅଧ୍ୟୟନ, ଅଧ୍ୟାପନା ଓ ଲେଖନୀ ଚାଳନାରେ ତାଙ୍କର ସାରସ୍ବତ ପରିଧି ସୀମାବଦ୍ଧ ନ ଥିଲା, ତାଙ୍କର ଅନେକ ସାରଗର୍ଭକ ଅଭିଭାଷଣ ସାହିତ୍ୟର ଛାତ୍ର ତଥା ସାହିତ୍ୟାନୁରାଗୀମାନଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ କରିପାରିଛି । ସେପରି ବିରାଟ ବହୁମୁଖୀ ପ୍ରତିଭାକୁ କାଳ ସିନା ସହିଲା ନାହିଁ, ସେହି ସ୍ୱଳ୍ପ ଜୀବନକାଳ ମଧ୍ୟରେ ସେ ତାଙ୍କର ସାରସ୍ବତ ସାଧନାକୁ ସାର୍ଥକ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରିଥିଲେ ।

ବିଭିନ୍ନ ଶିକ୍ଷାୟତନରେ, ସାଂସ୍କୃତିକ ସମାରୋହରେ, ସାହିତ୍ୟିକ ପାଠକ୍ରୁରେ, ନେତାର ମାଧ୍ୟମରେ ସେ ନାନାବିଧ ଅଭିଭାଷଣ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ତାହା ସାହିତ୍ୟରଥାମାନଙ୍କର ଜୀବନୀ ଓ କୃତି ଆଲୋଚନାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଗଳ୍ପ, ଉପନ୍ୟାସ, ପ୍ରବନ୍ଧ, କବିତା, ଆତ୍ମଚରିତ, କାବ୍ୟାଲୋଚନା ଇତ୍ୟାଦି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରସାରିତ । ତାଙ୍କ କର୍ମଜୀବନର ଅନେକ ସମୟ ବ୍ରହ୍ମପୁରରେ ବିତିଥିବାରୁ ଅଧିକାଂଶ ଅଭିଭାଷଣ ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ସାଂସ୍କୃତିକ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଛି । କେବଳ ଦକ୍ଷିଣାଞ୍ଚଳ ନୁହେଁ, ଓଡ଼ିଶାର ଏକ ସୀମାନ୍ତରୁ ଅନ୍ୟ ସୀମାନ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କର ଅଭିଭାଷଣର କ୍ଷେତ୍ର ବିସ୍ତୃତ ।

ତଃ ନାୟକଙ୍କର ସର୍ବମୋଟ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଥିବା ଅଭିଭାଷଣର ସଂଖ୍ୟା-ବାଇଶି ।

କେତେକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ କୃତିକୁ ଭିତ୍ତିକରି ସେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ପାଞ୍ଚଗୋଟି ଭାଷଣ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ୧୯୭୯ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ ‘ଆଲୋଚନା ପତ୍ର’ ପୁସ୍ତକରେ ଏହି ଭାଷଣସମୂହ ସ୍ଥାନିତ । ୧୫.୧.୧୯୭୫ ରେ କଟକ ଆକାଶବାଣୀ

କେନ୍ଦ୍ରରେ ତଃ ନାୟକ କବି ବାଞ୍ଚାନିଧିଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଏକ ସନ୍ଦର୍ଭ ପାଠ କରିଥିଲେ । କବି ବାଞ୍ଚାନିଧି ଉତ୍କଳ ସବ୍‌ଡିଭିଜନର ଗରମରେ ୧୮୯୭ ମସିହାରେ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିଲେ । ନିପଟ ପଲ୍ଲୀନିବାସୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଏକ ବିରାଟ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଆଶାଯା ଥିଲେ । ସେ ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ନିଜକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଦେଇଥିଲେ । ୧୯୨୧ ରେ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ଓ ୧୯୩୦ ରେ ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଯୋଗ ଦେବା ପରେ ସେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱଦେଶୀ ଭାବନାରେ ମଗ୍ନ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କ ଲେଖନୀରୁ ନିଃସୃତ ହେଲା ଜାତି, ଧର୍ମ, ନିର୍ବିଶେଷରେ ସାର୍ବଭୌମ ଆହ୍ୱାନ -

“ଜୟ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନ, ଶିଖ ପାର୍ସୀ ଜୈନ

ବୌଦ୍ଧ, ଇନ୍ଦୁଦୀ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ

ନ କରି କାହାରି ଭୟ

ଗାଅ ଜନ୍ମଭୂମିର ଜୟ ।”

ସେ ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରାଣରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇଥିଲେ । ଦେଶ ମୁକ୍ତିର ସଂଗ୍ରାମ ସହିତ ସାଧାରଣ ମଣିଷର ଦୁଃଖ ବେଦନାକୁ ସେ ମର୍ମେ ମର୍ମେ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ । ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ ପାଇଁ ସେ ନିଜସ୍ୱ ସରକ ଭାଷାରେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୀପ୍ତ କରିଦେଇଥିଲେ ।

ସେ ସଂଗ୍ରାମରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । ନ୍ୟାୟବାଦୀ ପାଇଁ ସେ ଅସାମୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼େଇ ଜାରି ରଖି ବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆନ୍ଦୋଳନ ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ କରି ଲେଖୁଥିଲେ-

“କହ କେଉଁ ଜାତି ପାଇଛି ମୁକ୍ତି କରି ହୁରିହାରି ଗୁହାରୀ

କହ ପାଇଛି କେ ସୁଖ ଲିଭାଇଛି ଦୁଃଖ ମାଗି ମାଗି ପଥ ଭିକାରୀ ।”

ବାଞ୍ଚାନିଧି ଦୁଇଟି ଚେତନାରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ଥିଲେ, ଗୋଟିଏ ସ୍ୱାଧୀନତା ଚେତନା ଓ ଅନ୍ୟଟି ମାନବବାଧ ।

ନିଜସ୍ୱ ଜୀବନ ଜଞ୍ଜାଳର ଦୁଃଖ, ଯାତନା ଅପେକ୍ଷା ପରାଧୀନ ଜାତିର ଯସଶା ତାଙ୍କୁ ଅଧିକ ପାଡ଼ାଦାୟକ ହୋଇଥିଲା । ବେଦନା ପରାହତ ପ୍ରାଣରୁ ତାଙ୍କର ସ୍ୱାଭାବିକଭାବେ କବିତା ଝରିଥିଲା ।

ମାତ୍ର ଛଅାଞ୍ଚିଶ ବର୍ଷ ଆୟୁକାଳ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଅବଦାନ ତାଙ୍କୁ ଚିରସ୍ମରଣୀୟ କରି ରଖିବ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଅଭିଭାଷଣ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ବାଞ୍ଚାନିଧିଙ୍କ ଜାତୀୟତାବାଦୀ ସାହିତ୍ୟର ଗଭୀର ବିଶ୍ଲେଷଣ କରାଯାଇଛି ।

କଳିଙ୍ଗ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ, ବ୍ରହ୍ମପୁର ତରଫରୁ ଆୟୋଜିତ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ସେମିନାରରେ ୨୨/୬/୧୯୭୪ ରେ ଡଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ତାଙ୍କର ଆଲୋଚନା ପତ୍ର ପାଠ କରିଥିଲେ । କବିସୂର୍ଯ୍ୟ (୧୭୮୯ - ୧୮୪୫)ଙ୍କର ଭକ୍ତି କବିତା ଥିଲା ଆଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟ । କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଚମ୍ପୂ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକ ଅନବଦ୍ୟ ଅବଦାନ । କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥ, ପିତା ଉତ୍କଳ ରଥଙ୍କ ସଂସ୍କୃତ ଜ୍ଞାନ ଓ ଅଜ୍ଞା ତ୍ରିପୁରାରି ଓ ତାଙ୍କର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ସାଧନା ଦ୍ୱାରା ମୁଖ୍ୟତଃ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲା । ସେତେବେଳକୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପୃଷ୍ଠଭୂମି କାବ୍ୟ ଓ ସଙ୍ଗୀତ ସମ୍ଭାରରେ ସମୃଦ୍ଧ ହୋଇପାରିଥିଲା । ସୁତରାଂ, ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ପରମ୍ପରାର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ବଳଦେବଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ।

ଜଳନ୍ତର ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଛୋଟରାୟ ଥିଲେ ବଳଦେବଙ୍କର ପ୍ରଥମ ପ୍ରେରଣାଦାତା । ପରେ ଆଠଗଡ଼ ଆସିବା ପରେ ରାଜା ବାଲୁକେଶ୍ୱର ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ବୈଷ୍ଣବ ଭାବଜ୍ଞାନରେ ମଗ୍ନ ହୋଇଯାଇଥିଲେ । କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଭକ୍ତି କବିତା ସଂଖ୍ୟାତ୍ମକ ଭାବେ ନ୍ୟୁନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ଗୁଣାତ୍ମକମାନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର । ତାଙ୍କ ଭକ୍ତିର ଗଭୀରତା, ପ୍ରାଣର ଉଦ୍ଧାସ, ହୃଦୟର ଆବେଗ କଳନା କରିହୁଏ ନାହିଁ ଓ ଡଃ ନାୟକ ବଳଦେବଙ୍କ କବିତାକୁ ଦାନକୃଷ୍ଣ ଓ ଗୌର ଚରଣଙ୍କ କବିତା ସହିତ ତୁଳନା କରି ତା'ର ଉକ୍ରଷ୍ଟ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି । ବଳଦେବ ପୁରୀରେ ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଦୁଇଟି ଜଣାଣ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଗାନ କରୁଥିଲେ ବୋଲି କଥିତ । ସେ ଦୃଢ଼ ସ୍ୱରରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଭର୍ଷନା କରିବାର ସାହସ କରିଥିଲେ, “ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଆଜ ମୋ ମନୋରଥ ଭରତି କରି ଦେବି ଗାଳି ହେ ...” ଭକ୍ତ ହୃଦୟରେ ସେଭଳି ଗଭୀର ଆତ୍ମାୟତ୍ତା ନଥିଲେ ସେ ଭର୍ଷନା ଛଳରେ ଭକ୍ତି ନିବେଦନ କରିପାରନ୍ତା ନାହିଁ ।

ସେ ପୁଣି ଭଗବାନଙ୍କୁ କୈଫିୟତ୍ ମାଗିଛନ୍ତି -

“କେ କି କଲା ମୁଁ ନ କଲି, କେ କି ଦେଲା ଅବା ମୁଁ ଅବା ନ ଦେବା ଘେନି ଏତେ ସରି ହେଲି ହେ ମହାପ୍ରଭୁ...”

ମହାବାହୁ ଜଣାଣରେ ସେ ନିଜର ଅଭିଜ୍ଞାତ ଉପସ୍ଥାପନା କରିଛନ୍ତି ଭିନ୍ନ ଏକ ଶୈଳୀରେ - “ବିରକତ କରି ଅତି / ବିଜ୍ଞାପନ ନ କରନ୍ତି / ବାଧା ବଳି ପଡ଼ିଲାଣି ମୋତେ ହେ ମହାବାହୁ”

କବିଙ୍କର ଭକ୍ତି କବିତା ବ୍ୟତୀତ ଚମ୍ପୂ ଓ ସଙ୍ଗୀତ କଳ୍ପକଳାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିବା ଭକ୍ତିଭାବ ବିଷୟରେ ଡଃ ନାୟକ ଆଲୋଚନା କରୁଛନ୍ତି । ଭକ୍ତିର ନଅଟି ସୋପାନ ଓ

ଭକ୍ତିଭାବର ବିଭିନ୍ନ ଉନ୍ନେଷ ଓ ପ୍ରକାଶଭଙ୍ଗୀକୁ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କବିତାରେ ନିହିତ ଭକ୍ତିଭାବ ସହିତ ତୁଳନା କରିଛନ୍ତି । ସେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଭକ୍ତିମାତାଠାରୁ ତାଙ୍କର କବିତାକୁ ଅଧିକ ମାନ୍ୟତା ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ “ଅତଏବ ଏଇ ପାରମ୍ପରିକ ବିଚାର ଅନୁଯାୟୀ ବୁଝିଲେ; କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ହେବେ ଜଣେ ଭକ୍ତ-କବି, କିନ୍ତୁ ସୁଷ୍ମଦୃଷ୍ଟି ବଳରେ ନିରାକ୍ଷଣ କଲେ ବୁଝାଯିବ ଯେ, ତାଙ୍କର ଭକ୍ତପଣିଆ ଅପେକ୍ଷା କବି - ପଣିଆ ହିଁ ବଡ଼ ।”

ଭଞ୍ଜଙ୍କ କାବ୍ୟ କବିତାରେ ମାନବର ରୂପ ସଂପର୍କିତ ଅଭିଭାଷଣଟି ତଃ ନାୟକ ଗଞ୍ଜାମ କଳା ପରିଷଦ, ବ୍ରହ୍ମପୁର ସୌଜନ୍ୟରୁ ଆୟୋଜିତ ଭଞ୍ଜ ଜୟନ୍ତୀ ସମାରୋହରେ ୧୯.୫.୧୯୭୭ ରେ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ।

ଅଭିଭାଷଣ ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ ହିଁ ବକ୍ତା ତଃ ନାୟକ ଭାବପ୍ରବଣତାର ଆଶ୍ରା ନ ନେଇ ନିରପେକ୍ଷ ଭାବେ ଭଞ୍ଜଙ୍କୁ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ସ୍ବାକାର କରିଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟ କାଳେ କାଳେ ସମାଜର ଚିତ୍ର ପ୍ରତିଫଳିତ କରେ । ଭଞ୍ଜଙ୍କ ସାହିତ୍ୟରେ ତତକାଳୀନ ସମାଜର ରାଜ୍ୟ ଜୟ, ବେପାର, ବଣିଜ କିମ୍ବା ସାଧାରଣ ମଣିଷର ଜୀବନ ଶୈଳୀ ପ୍ରକାଶ ପାଇନାହିଁ । ମଣିଷର ବିଚିତ୍ର ଭାବନା ମଧ୍ୟରୁ କେବଳ ପ୍ରେମର ଆବେଗ ହିଁ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟର ମୁଖ୍ୟ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଭାବେ ବିବେଚିତ ହୋଇଛି । ସେଥିରେ ପୁଣି ହୃଦୟର ଆବେଗ ଅପେକ୍ଷା ଦୈହିକ ଆକର୍ଷଣ ପ୍ରଧାନ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଛି ।

ତଃ ନାୟକଙ୍କ ବିଚାରରେ ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଭୋଗୀ ଓ ବିରାଗୀ (ବିରହୀ) - ଏଇପରି ଦୁଇ ମଣିଷର ରୂପ ପ୍ରକଟିତ । ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଭୋଗର ଭୂମି ହେଉଛି ଐଶ୍ବର୍ଯ୍ୟ ଓ ଦେହ । ଏହାର ଅପ୍ରାପ୍ତିରେ ବିରାଗ ବା ବିରହ । ଏହି ବିରାଗ - ଜନିତ ବେଦନା ହେଉଛି ଭଞ୍ଜଙ୍କ କାବ୍ୟ - ପୁରୁଷର ଏକମାତ୍ର ବେଦନା ।”

ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଶାସ୍ତ୍ରୀ ଥିଲେ ହୁଏତ, କିନ୍ତୁ ସାଧାରଣ ମଣିଷର ହୃଦୟକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆକଳନ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ପ୍ରବଣତାରେ ମାନବରୂପ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇ ପାରିନାହିଁ । ବକ୍ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ, “ଭଞ୍ଜକବି ଆପଣାର କାବ୍ୟିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ପାଇଁ ଶବ୍ଦ ସମୂହ ଡେଇଁଗଲେ ସତ କିନ୍ତୁ, ଜୀବନ ସମୂହ ଡେଇଁପାରିଲେ ନାହିଁ ।”

ବ୍ରହ୍ମପୁର ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ମହା-ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ୧୩.୮.୧୯୭୩ ରେ କବି ଗଙ୍ଗାଧର ଜୟନ୍ତୀ ଅବସରରେ ତଃ ନାୟକଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ଅଭିଭାଷଣରେ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କର କବିତ୍ବ ସହିତ ତାଙ୍କର ମାନବତ୍ବର ଏକ ସମନ୍ୱୟ ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନରେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟର କଷଣ ତାଙ୍କ ସାଧନାରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହୋଇନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାରେ ଆତ୍ମଲୀନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ସାଧାରଣ ମଣିଷର ଅନୁଭୂତିକୁ ପାଶୋରି ଯାଇନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସାରସ୍ୱତ

ତପସ୍ୟାର ନିର୍ଯ୍ୟାସ ତାଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ରୂପାୟିତ ହୋଇଛି, ନିଜ ପାଇଁ ଲୋକେ ତପ କରିଥାନ୍ତି ଦୁଃଖପରେ ସହି ଦୁଃଖ / ପରସ୍ପର ପାଇଁ ତପ ସାଧନାରେ ତ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଥାଏ ସୁଖ । ତକୁ ଉପରକୁ ଉଠିଥିବା ଲୋକେ ଜାଣିଥାଏ ତଳ କଥା / ଉତ୍ତାପନେ ଥାଇ ଯତ୍ନ କରୁଥାଏ ହରିବାକୁ ତଳ ବ୍ୟଥା ।

ଯେତେବେଳେ ସେ ଉକ୍ତିଭାବରେ ବିଚାର ସେତେବେଳେ ସେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ବିଭୁପାଦରେ ନିମଗ୍ନ, ସମର୍ପିତ । ବିଶ୍ୱନିୟତାଙ୍କ ବିରାଟତ୍ୱ ନିକଟରେ ସେ ବିଲୀନ । ସାକାର, ନିରାକାର ଈର୍ଷ୍ରେ ତାଙ୍କ ଚେତନା । ‘ବିଶ୍ୱଜୀବନ’ ଭାବରେ ସେ ସୃଷ୍ଟାଙ୍କୁ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ଅନୁଭବପ୍ରବଣତାରେ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସ୍ୱଚ୍ଛ, ସହଜ, ସରଳ, ସେଥିରେ କୌଣସି ଦିଆ ନାହିଁ, ଭ୍ରମ ନାହିଁ । ଈଶ୍ୱର ପ୍ରେମ ହେଉ, ମାନବ ଚରିତ୍ରର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅନୁଭୂତି ସମୂହ ହେଉ, କୌଣସି ସ୍ଥଳରେ ସେ ବକ୍ତୃକ୍ତିର ମାଧ୍ୟମ ଗ୍ରହଣ କରି ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଚରିତ୍ର (ତପସ୍ୱିନୀ, ପ୍ରଣୟବଲ୍ଲରୀ, ଅଜ-ଇନ୍ଦୁମତୀ) ଭାରତୀୟ ପରମ୍ପରାସମ୍ବଳିତ ମହାନ ଚରିତ୍ର । ତ୍ୟାଗ, ସହନଶୀଳତା, ଶ୍ରଦ୍ଧା ଇତ୍ୟାଦି ସୁଗୁଣରେ ସେମାନେ ସୁଷମାମଣ୍ଡିତ । ସେହିସବୁ ଚରିତ୍ର ମଧ୍ୟରେ କବିଙ୍କର ମାନବ ସଭାର ପ୍ରତିଛବି ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଛି ।

ଗଙ୍ଗାଧର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନରେ କେବଳ ଜଣେ ନମ୍ର, ସାଧୁ ସ୍ୱଭାବର ଆଦର୍ଶବାଦୀ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ନୁହଁନ୍ତି, ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଅନ୍ୟ ଏକ ଲକ୍ଷ୍ୟଶାୟ ଦିଗ ହେଲା ସେ ନିର୍ଭୀକ ଏବଂ ସ୍ୱସ୍ୱବାଦୀ । କବିଙ୍କର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କର ଜୀବନର ଶେଷପାଦରେ ଚାରିତ୍ରିକ ସ୍ୱଳ୍ପନ ଘଟିଥିଲା । ସେହି ଅନୁତାପଜନିତ ପାପବୋଧରୁ ମୁକ୍ତ ହେବା ପାଇଁ ମୃତ୍ୟୁର ୨/୩ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ସେ ‘ଆତ୍ମବିବୃତ୍ତି’ ନାମରେ ଏକ ସ୍ୱାକାରୋକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଏବଂ ତାହା ସମସ୍ତ ସରକାରୀ ଦସ୍ତର, ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଓ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ପ୍ରେରଣ କରିଥିଲେ । ସେ ସମୟରେ ରାଧାନାଥଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ଓ ସମାଜ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିପୁଳ ପ୍ରତିଷ୍ଠା । ରାଧାନାଥଙ୍କର ସମସାମୟିକ ଫକୀର ମୋହନ, ମଧୁସୂଦନ ପ୍ରଭୃତି ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ସାମାଜିକ ସ୍ତରରେ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା କେହି ରାଧାନାଥଙ୍କ ସ୍ୱାକାରୋକ୍ତିର ପ୍ରତିବାଦ କରି ନ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଗଙ୍ଗାଧର, ରାଧାନାଥଙ୍କ ପତ୍ରର ଉତ୍ତରରେ ଲେଖିଥିଲେ, “ ଏତେ ଦିନର ତିରି ସଂଯମ ଏପରି ସମୟରେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ବୋଲି ଖେଦ ହୁଏ ଆପଣ ସମୁଦ୍ର ପାର ହୋଇ ବନ ମଧ୍ୟରେ କୁସାର ହାବୁଡ଼ାଇଲେ ...”

ଡଃ. ନାୟକଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଗଙ୍ଗାଧର ଦେବତାର ଆବିର୍ଭାବ ପାଇଁ ତପସ୍ୟା କରି

ନଥିଲେ । ଦେବ ଚରିତ୍ରକୁ ମାନବୀୟ ଭୂମିକାରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ କରାଇଥିଲେ । ତାହା ହିଁ ତାଙ୍କର ସ୍ବାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ।

ଭଦ୍ରକରେ ଆୟୋଜିତ ଉପେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଜୟନ୍ତୀ କମିଟି ଆନୁକୁଲ୍ୟରେ ଆୟୋଜିତ କରି ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଉତ୍ସବରେ ୮.୪.୭୯ ରେ ପଠିତ ଆଲୋଚନାଟି ଉପେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ (୧୮୯୯-୧୯୭୯) କ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ । ସେ ହେଉଛନ୍ତି ତା ନାୟକଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଗୁରୁ । ଶିକ୍ଷାଗୁରୁଙ୍କର ପ୍ରତିଭା କଳ୍ପନା କଲାବେଳେ ସଂକୋଚବୋଧ କଲେ ମଧ୍ୟ ପକ୍ଷପାତିତା ସେ କରିନାହାନ୍ତି । କବି ଶେଖର ଚିନ୍ତାମଣି ତାଙ୍କ ଜୀବନ ପତ୍ତିକାରେ ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ପିତା ବୋଲି ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ଉତ୍ତରାଧିକାର ସୂତ୍ରରେ ନୁହେଁ, ନିଜସ୍ବ ପ୍ରତିଭାରେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭାସ୍ବରିତ । ସେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପୂଜାରୀ, ସେ ପୁଷ୍ପ ହେଉ କି ପ୍ରଭାତି ରାଗ ହେଉ କି ପ୍ରଣୟିନୀ ହେଉ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ହିଁ ତାଙ୍କର ଆରାଧନା । ପ୍ରଣୟ - ମୁଗ୍ଧ ଜୀବନରେ ସେ ପ୍ରଣୟନର ଗଭୀରତା ଉପଲବ୍ଧି କରିବା ସହଜ ନୁହେଁ ବୋଲି ସ୍ବାକାର କରିଛନ୍ତି ।

“ବୁଝିଲି ଆଜି, କଟିକ ବଡ଼ ପ୍ରଣୟ ଗତି ରାତି,

ନାରବେ ଜନ୍ମି ଗୋପନେ ପୁଟେ ହୃଦ କୁସୁମ ପ୍ରାତି ।”

(ପ୍ରଣୟ ପାୟୁଷ - କି କ୍ଷଣେ ଗଲା ଚାହିଁ - ପୃଷ୍ଠା ୩୫)

ତାଙ୍କର ପ୍ରେମ ଶାଶ୍ବତ, ଚିରନ୍ତନ, ଦେହର ଆକର୍ଷଣ ଅପେକ୍ଷା ହୃଦୟର ଅନୁଭୂତିରେ ସେ ନିମଜ୍ଜିତ । ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରଥମାପତ୍ନୀ ରତ୍ନପ୍ରଭାଙ୍କ ବିଯୋଗରେ ସେ ଯେତେଦିନ ବଞ୍ଚୁଥିବେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଣୟକୁ ହୃଦୟରେ ଧାରଣକରି ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରୁଥିବେ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ସେ ପ୍ରକୃତିର ସୁଷମାରାଜିରେ ପ୍ରାଣର ସ୍ବନ୍ଦନ ଅପେକ୍ଷା ପ୍ରଣୟିନୀ ସାନ୍ନିଧ୍ୟରେ ବେଶୀ ରୋମାଞ୍ଚ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି ।

କବିପ୍ରତିଭାର କିଏ କିପରି ମୂଲ୍ୟାୟନ କରୁଛି, ସେଥିପ୍ରତି ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଭୂଷେପ ନ ଥିଲା । ସକଳ ସମାଲୋଚନାର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ବରେ ଥିଲା ତାଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ଚେତନା । ସେ ନିଜସ୍ବ ସୃଷ୍ଟି ସମ୍ଭାରରେ ତୃପ୍ତ ଥିଲେ ।

ପ୍ରଣୟ ତାଙ୍କର ପରିପକ୍ବ ହୋଇଛି ବିଭୁ ଚେତନାରେ । ସେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ନିକଟକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରୟତ୍ନ । ପ୍ରଣୟ ସାଧନାରେ ସେ ଯେପରି ସ୍ବଚ୍ଛ ନିର୍ମଳ, ବିଭୁ ଚେତନାରେ ସେ ସମ ପରିମାଣରେ ସ୍ବଷ୍ଟ ଏବଂ ସରଳ । ତାଙ୍କର ନିଜସ୍ବ ଐକାଗ୍ରିକ ନିଷ୍ଠାରେ ସେ ଆସ୍ଥାବାନ । ସତ୍ ଜୀବନଯାପନ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଆତ୍ମ - ପ୍ରତ୍ୟୟୀ କବି ଉତ୍ସରକଠାରେ ପୁରସ୍କାର ଦାବି କରିଛନ୍ତି ।

ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ବିନା ରୌତିକତା ଧ୍ବଂସାଭିମୁଖୀ ବୋଲି କବି ବିଶ୍ବାସ କରନ୍ତି ।

ଜୀବନର ଶେଷ ଭାଗରେ କବିଙ୍କର ଚିନ୍ତାଧାରା ରହସ୍ୟମୟ ମନେ ହୋଇଛି । ଜୀବନର ଗଭୀର ତରୁକୁ ସେ ଧୂଳିଖେଳ ମନେ କରିଛନ୍ତି, “ଧୂଳିର ମରମ ବୁଝିବୁରେ ଶିଶୁ / ଧୂଳିକୁ ଜାଣିବୁ ସାର / ଜଗତ ଯେ ଖାଲି ଧୂଳିମୟ ଏହା / ମଣିଛି ବେଦର ଗାର / ସବୁ ଯିବ ପରା ଧୂଳିଟି ରହିବ / ସବୁ ମିଶି ହେବ ଧୂଳି / ଧୂଳିର ବିଜୟ ନିଶାଣ ଉଡ଼ିବ / ବାଜିବ ତା’ ଜୟ ତୁରୀ ।”

କବି ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ବହୁମୁଖୀ ଭାବଧାରାର ଯଥାର୍ଥ ମୂଲ୍ୟାୟନ ତଃ ନାୟକ କରିଛନ୍ତି । କବିଙ୍କ ଜୀବନୀ ଓ କୃତିକୁ ସେ ନିରପେକ୍ଷ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ବିଚାର କରିଛନ୍ତି । ପକ୍ଷପାତିତା ବା କୌଣସି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ମତାମତର ସେ ବଶୀଭୂତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ଏହା ହିଁ ଜଣେ ସାର୍ଥକ ସମାଲୋଚକର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ।

ଉପରୋକ୍ତ ଜୀବନ ଚରିତ୍ର ଆଲୋଚନା ବ୍ୟତୀତ ‘ଆଲୋଚନା ପତ୍ର’ ପୁସ୍ତକସ୍ତ୍ର ଅନ୍ୟ ଅଭିଭାଷଣଗୁଡ଼ିକରେ ସାହିତ୍ୟର ବିବିଧ ଦିଗ ଆଲୋଚିତ ହୋଇଛି । ସେ ସବୁ ମୁଖ୍ୟତଃ ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ (ବ୍ରହ୍ମପୁର, ଗଞ୍ଜାମ, ଖଲ୍ଲିକୋଟ, ଆଠଗଡ଼) ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଛି । କେବଳ ଗୋଟିଏ ଆଲୋଚନା ପତ୍ର ରେଭେନ୍ସା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟର ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇଛି । ସମସ୍ତ ଅଭିଭାଷଣ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସପ୍ତମ ଦଶକରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ।

ଆଧୁନିକତାର ଦର୍ଶନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବାକୁ ଯାଇ ତଃ ନାୟକ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି, “ମୋ ବିଚାରରେ ଆଧୁନିକତା ହେଉଛି ବିପ୍ଳବର ଏକ ଫଳଶ୍ରୁତି, ବିପ୍ଳବ ଓ ବିଦ୍ରୋହ ମଧ୍ୟରେ ଭେଦ ଅଛି ।” ଆଧୁନିକତା ଏକ କାଳ ନୁହେଁ, ଏକ ଚେତନା, ଚେତନାର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ହିଁ ଆଧୁନିକତା । ନୂତନ ଭାବଧାରା ଆନୟନ କରିବାରେ ଶିଳ୍ପ ବିପ୍ଳବ ଓ ଫରାସୀ ବିପ୍ଳବର ପ୍ରମୁଖ ଭୂମିକା ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି । ସାହିତ୍ୟ ଜଗତରେ ସୃଷ୍ଟି ହେଇଛି ନବୀନ ଚିନ୍ତା ଉଦ୍ରେକକାରୀ ଆଲୋଚନା । ସାହିତ୍ୟରେ ଆଧୁନିକତା ସଂପର୍କରେ ତଃ ନାୟକଙ୍କ ମତ ହେଉଛି, “ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟରେ ମଣିଷର ମାନସିକ ସଂସ୍କାରର ଇତିହାସ ସ୍ପଷ୍ଟ, ଧର୍ମ ଓ ବିଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟରେ ଦେଖାଦେଉଥିବା ସଂଘର୍ଷର ଚିତ୍ର ପ୍ରତିଫଳିତ, ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଆଚାର ଓ ନିଗଡ଼ ଭିତରୁ ମୁକ୍ତ ହେବା ଲାଗି ଯେଉଁଥିରେ ବିଦ୍ରୋହର ସ୍ୱର ଉଚ୍ଚାରିତ, କିମ୍ବା ନୂତନ ସମାଜ ସୃଷ୍ଟିର ଆବେଗ ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ତାକୁ କୁହାଯିବ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ।” କାଳିନ୍ଦୀ ଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ, ତଃ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ, କାହ୍ନୁଚରଣ ମହାନ୍ତି, ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି, ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିରେ ଏତାଦୃଶ ଆଧୁନିକତା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ ।

ସାହିତ୍ୟ ମାନବାମ୍ବାର ଉତ୍ତରଣ, ମାନବ ଜୀବନ ନିର୍ମାଣ ହେଉଛି ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଆମ ସାହିତ୍ୟର ପରମ୍ପରାରେ ପୁରାଣ ହେଉ ବା ଜାତିହାସ ହେଉ ସବୁଠାରେ ମାନବ ଜୀବନର ଉନ୍ନତ ହିଁ ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇଛି । କଲ୍ୟାଣକାମୀ ସାହିତ୍ୟର ଦାୟବନ୍ଧତା ରହିଛି ସମାଜ ନିକଟରେ । ସତ୍ ସାହିତ୍ୟର ବିନାଶ ନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟରେ ଶରୀରକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଶାଳ - ଅଶ୍ଳୀଳ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଶରୀରଭିତ୍ତିକ ସାହିତ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ହୋଇପାରେ । ଆବରଣ ମଧ୍ୟରେ ଶାରୀରିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅଧିକ ଆକର୍ଷଣୀୟ ଓ ଅଧିକ କଳ୍ପନାଶ୍ରୟୀ । ତଃ ନାୟକ ଭାସମାନ ବରପର ଅନେକାଂଶ ଅଦୃଶ୍ୟ ଜଳମଗ୍ନ ଥିବାର ଦୃଶ୍ୟତ ଦେଇ ଏହି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧକୁ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ, “ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କର ନିବାସ ଆମରି ଭିତରେ, କୌଣସି ନିର୍ଜନ ଦ୍ଵୀପରେ ନୁହେଁ ।”

ଜାତୀୟ ସଂସ୍କୃତି ନିମନ୍ତେ ଭାଷାର ଭୂମିକା ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ । ଅତୀତରେ ଭାବର ଐକ୍ୟ ଥିବାରୁ ଧର୍ମ, ସଂସ୍କୃତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ପରସ୍ପରର ସହନଶୀଳତା ଥିଲା । ଚୈତନ୍ୟ ହୁଅନ୍ତୁ, କବୀର ହୁଅନ୍ତୁ, ମାରାବାଈ ହୁଅନ୍ତୁ ସମସ୍ତେ ସମାଜର ସମ୍ମାନାନ୍ୱୟ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ଥିଲେ । ବିଭିନ୍ନ ଭାଷାଭାଷୀ ଲୋକେ ଏମାନଙ୍କୁ ଭକ୍ତି କରୁଥିଲେ । ଆଞ୍ଚଳିକତାର ସଂକୀର୍ତ୍ତା ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ନଥିଲା । ଧର୍ମର ଆବରଣ ମଧ୍ୟରେ ଜାତୀୟ ସଂସ୍କୃତି ଓ ସଂସ୍କୃତି ତିଷ୍ଠି ରହିଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାଷା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ଵ ଆରୋପ କରି ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷ କ୍ରମଶଃ ବିଭାଜନର ଶରବ୍ୟ ହୋଇଚାଲିଛି । ପ୍ରାଦେଶିକତା ଅଖଣ୍ଡଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହେଉଛି । ତଃ ନାୟକ ଐକ୍ୟ ମନୋଭାବ ସୃଷ୍ଟିପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଛନ୍ତି, “ବିଶ୍ଵ-ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ତରରେ ମାତୃଭାଷାକୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ଵ ଦେବା; ସାଧାରଣ ବ୍ୟାବହାରିକ ଜ୍ଞାନ ହାସଲ ପାଇଁ ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଦେଶିକ ଭାଷା ଅଧ୍ୟୟନର ସମ୍ଭାବନା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଉଚିତ ।” ଭାବର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ଏବଂ ମୈତ୍ରୀଭାବ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ସେ ଅନୁବାଦ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରସାର ନିମନ୍ତେ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଛନ୍ତି ।

“ସାହିତ୍ୟିକ ହେଉଛି, ଜୀବନର ଅନୁବାଦକ” - ଏହା ହେଉଛି ଅନୁବାଦ ସଂପର୍କରେ ତଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କର ସୁଚିନ୍ତିତ ମତବ୍ୟ, ଚିନ୍ତାଧାରାର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ପାଇଁ, ସମଗ୍ର ବିଶ୍ଵ ସହିତ ପରିଚିତ ହେବା ପାଇଁ, ମାନବ ଜୀବନର ନିର୍ଯ୍ୟାସକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା ପାଇଁ ଅନୁବାଦ ଏକ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ସାରସ୍ୱତ କଳା । ଅନୁବାଦକ, ମୂଳରଚନାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ସତ୍ୟପ୍ରତି ବିଶ୍ଵସ୍ତ ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ଆକ୍ଷରିକ ଅନୁବାଦ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ମୂଳ ରଚନାର ଭାବକୁ ଅବିକଳ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇ ନ ଥାଏ ।

ଭାବଗତ ଅନୁବାଦରେ ହିଁ ମୂଳରଚନାର ଆତ୍ମା ଅସ୍ପଷ୍ଟ ରହେ । କାବ୍ୟ - କବିତାର ଅନୁବାଦ ଅପେକ୍ଷାକୃତ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ ବ୍ୟାପାର । ସେପରି ସ୍ଥଳେ କବିତାର ବାକ୍ସର ଗଢ଼ା, ଛନ୍ଦ ଓ ଭାବଶକ୍ତି ପ୍ରତି ସଜାଗ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । “ଯେଉଁ ଭାଷା ଅନୁବାଦ ପାରଙ୍ଗମ ତାହା ଅଗ୍ରଗାମୀ” ବୋଲି ମତବ୍ୟକ୍ତ କରିବା ସହିତ ତଃ ନାୟକ ତଃ ମହତାବକ ମତକୁ ମଧ୍ୟ ସମର୍ଥନ କରିଛନ୍ତି ।” ଯେଉଁମାନେ ଅନୁବାଦ ସାହିତ୍ୟର ନିୟୁକ୍ତ, ସେମାନେ କ୍ଷାଣପ୍ରାଣ ଅନୁକ ଆଦର୍ଶ ସାହିତ୍ୟିକ, ସେମାନେ ଘର ଭିତରେ କବାଟକିଲି ନିଜର ଘର ଲୋକଙ୍କ ଆଗରେ ବୀରତ୍ୱ ପ୍ରମାଣ କରିବାରେ ଭୟମ କରନ୍ତି ।

ସାଂପ୍ରତିକ ଜୀବନ ଓ ସାହିତ୍ୟ ସଂପର୍କରେ ନିଜର ମତବ୍ୟକ୍ତ କରିବା କ୍ରମରେ ତଃ ନାୟକ ଉପନ୍ୟାସ, ଗଳ୍ପ, କବିତା ଇତ୍ୟାଦିର ଉଦାହରଣର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇଛନ୍ତି । ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ମଣିଷର ଜୀବନ ନାନାଦି ଜଞ୍ଜାଳ ସମସ୍ୟା ମଧ୍ୟରେ ହତସ୍ତ, ଛଳନା, ଭ୍ରାନ୍ତି, ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ, ହତାଶା ମଧ୍ୟରେ ବିତୁଥିବା ସାଂପ୍ରତିକ ଜୀବନର ପ୍ରତିଛବି ସାହିତ୍ୟରେ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ । ବର୍ତ୍ତମାନ ମଣିଷ ଜୀବନରୁ ସମସ୍ତ, ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅନୁଭୂତି ଯେପରି ମିଳେଇ ଯାଉଛି । ବାସ୍ତବତାର ଦ୍ୱାହିଦେଇ ସେ ଜୀବନର ସତ୍ୟଠାରୁ ଦୂରେଇ ଯାଉଛି । ଜୀବନ ବିବିଧ ଶାଖା ପ୍ରଶାଖା ମଧ୍ୟରେ ସାମିତ, ସମୟ ତା’ ନିକଟରେ ଆହୁରି ସଂକୁଚିତ । ସେ ସେଥିପାଇଁ ହୁଏତ କ୍ରମଶଃ ସାହିତ୍ୟରେ ‘ମିନି’ ପ୍ରକାଶରେ ଆଗ୍ରହୀ, କିନ୍ତୁ ‘ମିନି’ ପୋଷକ ପରି ତାହା କେତେଦୂର ସାର୍ଥକ ହୋଇପାରିବ - ତାହା ଏକ ପ୍ରଶ୍ନବାଚୀ । ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତିଙ୍କ ମତରେ ମିନି ପରିଧାନ ପରିଏହା ସାହିତ୍ୟର ଏକ ଆଜିକ ରଚନା । ସେହିପରି ସାହିତ୍ୟରେ ଆଭାସ ତିତ୍ତ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏକ ମୁଖ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଛି । କୌଣସି ବିଷୟରେ ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ତିତ୍ତ ପରିବେଷଣ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ଏକ ଆଭାସ ତିତ୍ତ ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅଧିକ ସଫଳ ଭାବରେ ପୂରଣ କରିପାରୁଛି । ତଃ ନାୟକଙ୍କ ଭାଷାରେ, “କାରଣ ସାଂପ୍ରତିକ ଜୀବନ ଏତେ ପରିମାଣରେ ମୁହୂର୍ତ୍ତାନ୍ତର ଯେ କହି ହେବନାହିଁ । ଆଭାସ ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତାନ୍ତର ‘ମୁହୂର୍ତ୍ତ’କୁ ନେଇ ବଳିଷ୍ଠ । ଏହି ‘ମୁହୂର୍ତ୍ତ’ ଟି ହେଉଛି ଏହାର ନାୟକ, ଚରିତ୍ର ନାହିଁ, ଘଟଣା ନାହିଁ ଅଛି କେବଳ ମାନସିକତା ।”

କବିତା ବୋଧହୁଏ ତଃ ନାୟକଙ୍କର ଆଦରଣୀୟ ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ଆଲୋଚନାର ବହୁଜଞ୍ଜାଳ ତାହା ଅଧିକାର କରିଛି । ଉତ୍କଳ କାବ୍ୟରସର ଅପୁରନ୍ତ ଆକର । ବହୁ ପୁରାତନ କାଳରୁ ଉତ୍କଳରେ କାବ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚାର ପରମ୍ପରା ରହି ଆସିଛି । ଦେଶରେ ଯେତେବେଳେ ରାଜାରାଜୁଡ଼ାଙ୍କ ଶାସନ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା ସେତେବେଳର ସାହିତ୍ୟ ଥିଲା ଦରବାରୀ ସାହିତ୍ୟ, ବିଳାସୀ ସାହିତ୍ୟ । ସ୍ୱଳ୍ପ ସାକ୍ଷରତା

ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତତ୍କାଳୀନ ସାହିତ୍ୟ ଜନଜୀବନକୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ସ୍ପର୍ଶ କରୁ ନଥିଲା । କାବ୍ୟକାରମାନେ କେବଳ ରସିକମାନଙ୍କୁ କାବ୍ୟ ବିନୋଦନ ପାଇଁ ସ୍ୱାଗତ କରୁଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ କୁମାରୀ କାବ୍ୟକବିତାର ଗଠନ ଶୈଳୀ ଓ ଭାବ-ସଭାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିବା ହେତୁ ପାଠକୀୟ ସ୍ଥିତିରେ ମଧ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଗଲା । କେବଳ ରସିକ ହେଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ, କାବ୍ୟସାହିତ୍ୟକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବାକୁ ହେଲେ ଗଭୀର ଅଭିନିବେଶ ଆବଶ୍ୟକ ହେଲା । ପ୍ରଚୁର ଅଧ୍ୟୟନ, କାବ୍ୟପଠନ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ, କାବ୍ୟାନୁଧ୍ୟାନ ପାଇଁ ପ୍ରଖର ଧାର୍ଯ୍ୟର ଅବର୍ତ୍ତମାନରେ କାବ୍ୟ-କବିତାକୁ ଯଥାର୍ଥ ମୂଲ୍ୟାୟନ କରାଯାଇପାରିଲା ନାହିଁ । ପଠନ ଅପେକ୍ଷା ଅନୁଭୂତି ହେଉଛି କାବ୍ୟକୁ ଆତ୍ମସ୍ଥ କରିବାର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ପଦ୍ଧତି । ତଃ ନାୟକ ଆଧୁନିକ କବିତାର ଅସୀମ ପ୍ରସାରଣକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଛନ୍ତି, “କାରଣ ବେଳାଭୂମିରେ ଥାଇ ମାତ୍ର ଦୃଷ୍ଟିର ନିକିଟିରେ ସମୁଦ୍ରର ନୀଳିମ ବିସ୍ତାରକୁ କଳନା କଲାଭଳି କେବଳ ରସିକ ଚିତ୍ତ ନେଇ ଆଧୁନିକ କବିତାର ଭାବ- ସମୁଦ୍ରକୁ ଧାରଣ କରିବା ଏକ ବ୍ୟର୍ଥ ପ୍ରୟାସ ।”

ଅନେକଙ୍କ ମତରେ ଆଧୁନିକ କବିତା ବୋଧଗମ୍ୟ ହେଉନାହିଁ । ତଃ ନାୟକଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ କବିତାର ତଥ୍ୟାନୁସନ୍ଧାନ କଲେ ନିରାଶ ହେବାକୁ ହୁଏ । ଏହା ଇତିହାସ ନୁହେଁ । ଇତିହାସରେ ତଥ୍ୟ ନିବୃତ୍ତ ହେଲାବେଳେ କବିତାରେ ହୁଏ ବ୍ୟଞ୍ଜିତ । କବିର ଦୃଷ୍ଟି ସାଧାରଣ ଦୃଷ୍ଟି ନୁହେଁ । ସତ୍ୟ-ଶିବ-ସୁନ୍ଦରକୁ ସେ ଏକାଧାରରେ ଦର୍ଶନ କରେ । ଆଧୁନିକ କବିଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବା ପାଇଁ ଭାବରାଜ୍ୟକୁ ଯିବାକୁ ହୁଏ । ଆଲୋଚକ, ଦାନକୃଷକ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ରାଧାନାଥ, ରମାକାନ୍ତ, ସୀତାକାନ୍ତ, ପୋପ୍, ଉଲ୍ଲିୟମ୍ ପ୍ଲକ୍‌କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନାନା ମତବାଦ ମଧ୍ୟରେ କବିତାର ସ୍ୱରୂପ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଆଧୁନିକ କବିତାରେ କବି ସିଧାସଳଖ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଉପସ୍ଥାପନା କରେ ନାହିଁ । ତା’ର ବକ୍ତବ୍ୟ ଗଞ୍ଜିତଧର୍ମୀ, ସୂଚନାଧର୍ମୀ । ସେ ଯାହା କହେ ତା’ ଠାରୁ ଅଳ୍ପହା ମଧ୍ୟରେ ଅଧିକ ବ୍ୟଞ୍ଜନା ରହିଥାଏ । ତଃ ନାୟକ ଏହି ଭାବକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିବାକୁ ରମାକାନ୍ତ ରଥଙ୍କର ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣ କବିତା “ବାଘାବଲୋକନ” ର ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଭାବ-ଭଙ୍ଗା ହିଁ ଆଧୁନିକ କବିତାର ନିର୍ଯ୍ୟାସ, ଚିତ୍ରକଳାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ଆଧୁନିକ କବି ନ କହି ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିକ କଥା ପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ । ତଃ ନାୟକଙ୍କର ଏ ସଂପର୍କରେ ନିଜସ୍ୱ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହେଉଛି – “ସାଂପ୍ରତିକ ପ୍ରଜ୍ଞାକାବନ ସହ ନିଜର ସରାକୁ ସାମିଲ କରି କବିତାର ଅନୁଶୀଳନରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ଉଚିତ । ଅନୁଶୀଳନ ବେଳେ କବିତାରେ ପ୍ରଯୁକ୍ତ ଶବ୍ଦର ବିଶ୍ଳେଷଣ ଓ କବିଭାବର ଗହନ ବିନ୍ଦୁ ଅନ୍ୱେଷଣ ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ।”

କବିର ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶ୍ୱ ହେଉଛି ତା'ର ପରିସର । ତା'ର ଚେତନା ତା'ର ନିଜସ୍ୱ କାବ୍ୟ ଜଗତ । ସେ ଯାହା ଅନୁଭବ କରେ, ଯାହା ବ୍ୟକ୍ତ କରେ, ତା'ରି ଭିତରେ ତା'ର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସରା ଆବଦ୍ଧ ରହିଥାଏ । ଏହି ବକ୍ତବ୍ୟକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଯାଇ ଆଲୋଚକ, ସାତାକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଏକ କବିତାର ଉଦାହରଣ ହେଉଛନ୍ତି, “ମୋ କୋଠରୀ ହୋଇଥାନ୍ତା / ଯଦି ମୋର ଦେହ, ମନ, ଆତ୍ମାର ଖୋଲନା / ରାତି ଦିନ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଓ ଦଣ୍ଡ । ଅନୁଭୂତି ଆବେଗ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ / ମୋ କୋଠରୀ ଖୋଲିପାରେ ପଶି / ଧାର ପଦେ ଚକିତ ଓ ତୃପ୍ତ ମନେ / ଖୋଲିପାରୁ ଟିକେ ବାହାରି ମୁଣ୍ଡଟି ଦେଖାଇ । ପୁଣି ଭିତରକୁ ପଶି ।” କବିତାରେ ସମ୍ବେଦନା ଥିଲେ ତାହା ବିଶ୍ୱ ସହିତ ଏକାନ୍ତ ହୋଇପାରେ । କବିର ଇନ୍ଦୁଷ୍ଟା, ଆବେଗ, ଉତ୍ସାହ ଅନ୍ୟକୁ ଭେଦ କରିପାରେ । ଅନ୍ଦେଷଣ କବିର ଧର୍ମ ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଗୁରୁ ମହାନ୍ତି ତାଙ୍କ କବିତାରେ ନାନାବିଧ ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଜୀବନର ଅନ୍ଦେଷଣ କରିଛନ୍ତି । ଏ କାଳର କବି ପରିବେଶରୁ ଆତ୍ମ-ସରା ଅନ୍ଦେଷଣ କରେ । ପରମ୍ପରାରୁ ନୁହେଁ । ପ୍ରେମ, କାରୁଣ୍ୟ, ନିଃସଙ୍ଗତା ଇତ୍ୟାଦି ମଧ୍ୟରେ କବି ଜୀବନର ବାସ୍ତବ ଛବି ଅଙ୍କନ କରେ । ‘ବାଘ ଶିକାର’, ‘କାଳ ପୁରୁଷ’, ‘ମାଟି ଓ ମଣିଷ’ କବିତାମାନଙ୍କରେ ବାସ୍ତବ ଜୀବନରେ ଏହି ଅନୁସନ୍ଧିଷ୍ଠା ସୁସ୍ପଷ୍ଟ । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ତଃ ନାୟକ ଅତ୍ୟତମ ସାହିତ୍ୟତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ପ୍ରଫେସର ବିଧୁଭୂଷଣ ଦାସଙ୍କ ମତବ୍ୟକୁ ସ୍ମରଣ କରିଛନ୍ତି – “ସାଂପ୍ରତିକ ଲେଖକ ଯେଉଁ ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଲେଖୁଛି ତାହା ସାମିତ, ତାହାର ଲେଖା ଆତ୍ମକେନ୍ଦ୍ରିକ, କାରଣ ଗତିହାସକୁ ସେ ଦେଖୁଛି କେତେ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ବା ସମୟ ଏକକ (time unit) ର ସମସ୍ତି ହିସାବରେ, ସେ ସତ୍ୟ (reality) କୁ ଦେଖନ୍ତି ନିଜର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ଗୁରୁ ପ୍ରସାଦ ମହାନ୍ତି ‘କାଳ ପୁରୁଷ’ ରେ କିମ୍ବା ରମାକାନ୍ତ ରଥ’, ‘ଅନେକ କୋଠରୀ’ରେ ଦୁଇଟି କାଳ ନିରୂପଣ କରିଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ କାଳରେ ରହିଛି ସ୍ଥିତି ଏବଂ ଅନ୍ୟଟିରେ କେବଳ ଗତି । ଏହି ଗତିଶୀଳ ଐତିହାସିକ କାଳର ସ୍ରୋତରେ ଆତ୍ମସରାକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବାକୁ ଯାଇ ସେମାନେ ଆତ୍ମ-କେନ୍ଦ୍ରିକ ହୋଇଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଗୋପାଳାଥ ମହାନ୍ତି, “ଆକାଶ ସୁନ୍ଦରୀ” ରେ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିସରା (ego) କୁ ତନ୍ମୁ ତନ୍ମୁ କରି ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଛନ୍ତି ଓ ମନୋରଞ୍ଜନ ଦାସ “ଅରଣ୍ୟ ଫସଲ” ରେ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି- ସରା ମଧ୍ୟରୁ ବାହାରି ଯିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି ।” କବିର ଯସ୍ତଶୀର ସ୍ୱର ନିଜସ୍ୱ ଅନୁଭୂତିରୁ ବିଶ୍ୱାନୁଭୂତିକୁ ପ୍ରସରି ଯାଇପାରେ । ରମାକାନ୍ତ ରଥଙ୍କ ‘ଲଣ୍ଡନ’ କବିତା ତାହାର ଏକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଆଲୋଚ୍ୟ । ନିଜ ଜୀବନର ବେଦନା ବ୍ୟାଣିବାକୁ ଯାଇ ସେ ଆଧୁନିକ କାଳର ସମଗ୍ର ମାନବ ଜୀବନର ଏକ ରେଖାଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରିଛନ୍ତି ‘ଲଣ୍ଡନ’ କରିତାରେ ।

ତଃ ନାୟକ ଆଧୁନିକ କବିତାରେ ବ୍ୟକ୍ତି-ସଭାର ବିଶ୍ୱ-ସଭାକୁ ଭରଣା ପାଇଁ ଅଭାବବୋଧକୁ ଗଢ଼ିତ କରି ମତବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । କବିର ଆନନ୍ଦମୟ ଗୋଲକ ଆମ କବିତାରେ ବିଶ୍ୱବ୍ୟକ୍ତି ଓ ବହିର୍ବିଶ୍ୱର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ପାଠକ ମନକୁ ଏପରି ଏକ ସ୍ଥାନକୁ ଭେଦନେଇପାରିନାହିଁ । ରହିଯାଉଛି, ଏକରୁ ଏକାନ୍ୟ ହେବାର ଅଭାବ । ଏହି ଅଭାବର ନିରାକରଣ କବିତା ଗୌରବ ପାଇଁ ବାଞ୍ଛନୀୟ ନୁହେଁ କି ?

କବିତା ପାଇଁ ସପ୍ତମଦଶକର ଘୋଷଣାର ତଃ ନାୟକ ପ୍ରବଳ ଭାବରେ ଆଶାବାଦୀ । ବର୍ତ୍ତମାନର କବିତା ବ୍ୟକ୍ତିଠାରୁ ବିଶ୍ୱଯାଏ ପ୍ରସରିତ । ବିଶ୍ୱଭାବନାରେ ସମୃଦ୍ଧ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ କବିତା ବିଶ୍ୱ ଦରବାରର ଦ୍ୱାରସ୍ଥ ହୋଇପାରୁ ନାହିଁ । ଗୁନବିଶିଷ୍ଟ ଶତାବ୍ଦୀ ଯାଏ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଥିଲା ଭୋଗାର ସାହିତ୍ୟ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି ଛଳରେ ଦୈନିକ ଆରାଧନା ଥିଲା ପ୍ରଧାନ । ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ସେଇ ଭୋଗଲିସା ଭିନ୍ନ ଭାବରେ ଭିନ୍ନ ଭାଷାରେ ରୂପାୟିତ ହେଉଛି । ଏବେ ମଧ୍ୟ ଆଧୁନିକ କବି ନିଜର ଯୌନଜନ୍ମକୁ ନାନାଦି ଚିତ୍ରକଳା ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠାବୋଧ କରୁନାହିଁ । ପ୍ରକୃତ ସାରସ୍ୱତ ସାଧକର ଦିବ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ପାଇଁ ଯେଉଁ ତୃତୀୟ ନେତ୍ରର ଆବଶ୍ୟକ ତାହା ଏବେ ମଧ୍ୟ ଉନ୍ମାଳିତ ହେଉନାହିଁ । ବିଶ୍ୱଦରବାରରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାର ଅଭାବ ରହୁଛି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନେକ ପ୍ରକାର ସନ୍ଦେହର କୁହେଲୀ କବିତାର ପ୍ରଚ୍ଛଦପଟକୁ ଅସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଉଛି । କବିତାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ପଷ୍ଟ ହେଉନାହିଁ । ସମୟ ସମୟରେ କବିତା ଦୁର୍ବୋଧ ବା ଅବୋଧ ହେବା ଦୋଷରେ କଳଙ୍କିତ ହେଉଛି । ତଃ ନାୟକଙ୍କ ମତରେ ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ଦୁର୍ବୋଧତା ବୋଲି ଯାହାକୁ ନିହିତ କରାଯାଏ ତାହା ମଧ୍ୟ କବିତାର ଉଚ୍ଚମାନ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣରେ ସହାୟକ ହୋଇଥାଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦ ବା ଚିତ୍ରକଳା ପାଠକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଭାବରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରାଯାଇ କବିତାର ଆତ୍ମିକ ଓ ଶାରୀରିକ ଉଭୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି କରିଥାଏ । ଏହି ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିଛନ୍ତି ତଃ ନାୟକ । “କେତେକ କହୁଛନ୍ତି, ମାଟିର ଆତ୍ମକଥାକୁ ଭୁଲିଯିବା ହେତୁ ମାଟିର ମଣିଷ ନିକଟରେ କବି ପହଞ୍ଚି ପାରୁ ନାହିଁ । ଏହା କେତେକାଂଶରେ ସତ ହୋଇପାରେ; ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ସତ୍ୟ ହେଉଛି କବିର ଆତ୍ମ-କୈହିକ ଆଚରଣ, ସମାଜଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ, ଲୋକ-ମନ-ଚର୍ଯ୍ୟାରୁ ଆପଣାକୁ ଦୂରେଇ ନେଇ କବିତା-ଲୀଳାରେ ଆତ୍ମଗୋପନ କରିବାର କବି-ବୃତ୍ତି ହିଁ ଆଜିର ସାହିତ୍ୟ ଓ ତା’ର ପାଠକଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ସଙ୍କଟ । ଏପରି ସଙ୍କଟରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇଁ ଲୋଡ଼ା ମାଟିର ମୂଲ୍ୟବୋଧ ସହିତ

ବିଶ୍ୱ-ଜୀବନ ପ୍ରବାହର ଅତରଙ୍ଗ ଓ ବିଶ୍ୱାସଯୋଗ୍ୟ ସଂପର୍କ ସ୍ଥାପନ । ତାହା ହିଁ ସମ୍ଭବତଃ ସପ୍ତଦଶକର କବି ଓ କବିତା ପାଇଁ କାମ୍ୟ ।”

ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସାଂସ୍କୃତିକ ବିକାଶ ପାଇଁ ସେପରି କ୍ଷେତ୍ର କିଛି ନ ଥିଲା । ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ’ ବା ‘ସମାଜ’ ପରି କେତେକ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ମାତ୍ର ଥିଲା । ଏପରି ସମୟରେ ତଃ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପରିଚାଳନା ଓ ସଂପାଦନାରେ ‘ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର’, ‘ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଚାର ସମିତି (୧୯୪୭), ଝଙ୍କାର (୧୯୪୯) ଇତ୍ୟାଦିର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ହେଲା । ନୂତନ ସାହିତ୍ୟ ଓ ପାଠକୀୟ ଆଗ୍ରହ ସୃଷ୍ଟିକରିବା ଥିଲା ଏହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ରବିବାର ‘ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର’, ‘ମାନାବଜାର’, ‘ଝଙ୍କାର’ ଓଡ଼ିଶାର ଅତି ପ୍ରିୟ ପଢ଼ପଢ଼ିକା ଥିଲା ଓ ଏ ସବୁର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସାରସ୍ୱତ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଥିଲା । ୧୯୪୯-୧୯୭୩ ଯାଏ ଝଙ୍କାର କିପରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିଛି ତାହା ହିଁ ତଃ ନାୟକ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ତଃ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବଙ୍କ ମତରେ ଗୋଟିଏ ଦିଗରୁ ବିଚାର କଲେ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସାମ୍ବାଦିକତା ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି ଘନିଷ୍ଠ ସଂପର୍କ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ, ଅନ୍ୟ ଏକ ଦିଗରୁ ଦେଖିଲେ ଭଭୟ ମଧ୍ୟରେ ଗଭୀର ପ୍ରଭେଦ ମଧ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ ।

ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନରୁ ଫେରିବା ପରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏକ ସମୃଦ୍ଧ ପତ୍ରିକା ସଂପାଦନା କରିବାକୁ ଯାଇ ତଃ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ ତତ୍କାଳୀନ ଇଂରାଜୀ ପତ୍ରିକା ‘ଷ୍ଟେଟ୍ସ ମ୍ୟାନ’ ର ସଂପାଦକ, ଆନନ୍ଦବଜାର ପତ୍ରିକା’ ର ସଂପାଦକମାନଙ୍କ ସହ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲେ । ଏହି ‘ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର’ ତଃ ମହତାବଙ୍କର ଅନେକ ମିତ୍ର ଓ ଅନେକ ଶତ୍ରୁ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ସେ କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ବିଚଳିତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ଏ ବିଷୟରେ ସେ ଭଲେଖି କରିଛନ୍ତି, “ଆଜି ଯେ ଯାହାକି, ଶେଷରେ ଯେତେବେଳେ ଏ ଜୀବନର କୋଳାହଳ ବନ୍ଦ ହୋଇଯିବ, ସେତେବେଳେ ଧାରସ୍ଥିର ଭାବରେ ଯେଉଁ ମତ ପ୍ରକାଶ ପାଇବ ତାହା ହିଁ ପ୍ରକୃତ ମତ ବୋଲି ଗୃହୀତ ହେବ । ସେ ମତ ଜାଣିବା ପାଇଁ ମୁଁ ନ ଥିବି; ମୋର ଅନେକ ସହକର୍ମୀ ମଧ୍ୟ ନ ଥିବେ... ସେଇ ମତ ହିଁ ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ରକୁ ଇତିହାସରେ ତା’ର ସ୍ଥାନ ନିରୂପଣ କରେଇବ ।”

ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ କୃଷିଭିତ୍ତିକ ସମାଜରେ ଜାତିଭିତ୍ତିକ ବିଭାଜନ ଅପେକ୍ଷା ଶ୍ରେଣୀଭିତ୍ତିକ ବିଭାଜନ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କଲା, ଅର୍ଥନୈତିକ ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ଶିକ୍ଷର ପ୍ରସାର ପାଇଁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଚାଲିଲା । ଅର୍ଥ ବଦଳରେ ଭୌତିକ ଜୀବନର ବିକାଶ ଘଟେ ସିନା ମାନବିକ ଚେତନାର ଉତ୍ତରଣ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହି ଭୌତିକ ଅଜ୍ଞାନ ମୋହଠାରୁ ମୁକ୍ତ ହେବା ପାଇଁ ତଃ ମହତାବ ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଟି ବାର୍ଷିକ ଉତ୍ସବର ଅଭିଭାଷଣରେ ସେ ଏହି ମାନବିକତା ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଆରୋପ କରିଛନ୍ତି । ଭୌତିକ ବିକାଶ ହେତୁ ଆଧୁନିକ ନୈତିକ ଜୀବନର ପତନ ତାଙ୍କୁ ବ୍ୟଥିତ କରିଛି । ୧୯୫୫-୬୨ ଯାଏ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ବିଶେଷ ଉନ୍ନତି ବା ପ୍ରଗତି ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇନାହିଁ । ସେହି ୭/୮ ବର୍ଷରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ମାତ୍ର ତିନୋଟି କେନ୍ଦ୍ର ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀ ପୁରସ୍କାର ଲାଭ କରିଛି । ୧୯୬୦ ପରେ ଲେଖକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ନୂତନ ଜାଗରଣ ଦେଖାଦେଇଛି ଓ ମହତାବ ଗାନ୍ଧିକମାନଙ୍କୁ ଦୁଃଖ ଦାରିଦ୍ର୍ୟର କଥା ନ ଲେଖି ଶକ୍ତି, ସାହସର କଥା ଲେଖିବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ । ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଦେଶିକ ମାନ୍ଦିର୍ଯ୍ୟର ସମକକ୍ଷ ବା ତାହାଠାରୁ ଉନ୍ନତ କରିବା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଥିଲା ଝଙ୍କାରର ସ୍ୱପ୍ନ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ସମାଲୋଚନା ‘ଝଙ୍କାର’ ରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ପରମାନନ୍ଦ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ଡଃ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପାଣିଗ୍ରାହୀ, କେଦାରନାଥ ମହାପାତ୍ର ପ୍ରମୁଖ ଗବେଷଣାତ୍ମକ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା କରି ଅନେକ ଅଜ୍ଞାତ ବିଷୟ ଲୋକ ଲୋଚନକୁ ଆଣିଥିଲେ । ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଝଙ୍କାରର ସାହିତ୍ୟିକ ବିଭବ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲା । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ‘ଝଙ୍କାର’ର ଅବଦାନ ବିଚାର କରିବାକୁ ଯାଇ ଡ. ନାୟକ ମତବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି, “ଝଙ୍କାରର ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଓ ଅବଦାନର ବିଭିନ୍ନ ଦିଗ ବିଶ୍ଳେଷଣରୁ ଆମର ଧାରଣା ଜନ୍ମୁଛି ଯେ, ଏହା ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଶାର ସାଂସ୍କୃତିକ ଇତିହାସକୁ ପୁଷ୍ଟ କରିଛି । ଆମର ମାନସିକ ଦିଗବଳୟକୁ ପ୍ରସାରିତ କରିଛି । ଏ ଦେଶର ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗଠିତ କରି, ସେମାନଙ୍କ ଚିନ୍ତାର ନାନାବିଧ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ନିଜ ଜୀବନରେ ଖେଳେଇ ଦେବା ଲାଗି ଅବ୍ୟାହତ ଉଦ୍ୟମ କରିଛି ।”

ଓଡ଼ିଆ କାବିର ପ୍ରାଣ ସ୍ୱୟଂରେ ସୃଷ୍ଟିର ମହୋତ୍ସବ ଲାଗି ରହିଥାଏ । ଗ୍ରାମ୍ୟବଧୂ, ଶ୍ରମିକ, କୃଷକ, ଶିଶୁ- ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁଖରେ କଲ୍ଲୋଳିତ ହୁଏ କବିତାର ସ୍ୱର ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ । ସାହିତ୍ୟିକ ସଂଗଠନ ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଲେଖକ, କବି (ମୌଖିକ ମଧ୍ୟ) ମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରିବା ସହ ଅନୁକୂଳ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରି ସେମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ ସୁଯୋଗ ଯୋଗାଇଦିଏ । କିନ୍ତୁ ସଂଗଠନ ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରକ୍ରିୟା ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ତଥାପି ସଂଗଠନ ଦ୍ୱାରା ନାନାଦି ସଂକଟରୁ ତ୍ରାହି ମିଳେ । ପ୍ରକ୍ଷା ଓ ସଂଗଠନକାରୀ ଏକାଧାରରେ ବିକଶିତ ହୋଇପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଡଃ ନାୟକ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି, “ଏକାଧାରରେ ଜଣେ କେହି ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରକ୍ଷା ଓ ସଂଗଠନକାରୀ ରୂପରେ ଥାଇ ସଫଳତା ଅର୍ଜିବା ସହଜ ଓ ସାଧାରଣ ଘଟଣା ନୁହେଁ । ଆମ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସରେ ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି, ବିଶ୍ୱନାଥ କର, ଡଃ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ ଇତ୍ୟାଦିଙ୍କ ପରି ସବ୍ୟସାଚୀଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ବହୁ ପରିମାଣରେ ଆଶ୍ଚରେ ପଡ଼େ ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ହାତରେ

ଲେଖନୀ ଧରି ଅନ୍ୟ ହାତରେ କରଣୀ, ଏଣେ ସୃଷ୍ଟିରେ ତନ୍ମୟ ତ ତେଣେ ସଂଗଠନରେ ତପ୍ତର ଗୋଟିଏ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ ଦୁଇଟି ଶକ୍ତିର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ସ୍ଥିତି ଖୁବ୍ କଠିତ ଦେଖାଯାଏ ।”

ଗତ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏକାଧିକ ସଂଗଠନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଅନେକ ଦୂର୍ବିପାକରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଲେ । ‘ଗଞ୍ଜାମ ହିତବାହିନୀ’ ସଭା’ ୧୮୭୨ ରେ ଗଞ୍ଜାମରେ ତେଲେଙ୍ଗା ଭାଷା ପ୍ରଚଳନ ବିରୋଧରେ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିଥିଲା । ‘ଉତ୍କଳ ସଭା’ (୧୮୭୭) ‘ଉତ୍କଳ ଉନ୍ନତି ବିଧାୟିନୀ ସଭା’, ‘ଉତ୍କଳ ଭାଷା ଉଦ୍ଧାପନା ସଭା’ ପ୍ରଭୃତି ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଗଠିତ ହୋଇ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖୁଥିଲା । ‘ଓଡ଼ିଆ ତାଳପତ୍ର ସାହିତ୍ୟ ଉଦ୍ଧାରଣ କମାନୀ, ବାଲେଶ୍ୱର (୧୮୭୭)ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରନ୍ଥ ଉଦ୍ଧାର ଓ ସଂଗ୍ରହ । ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ କୋଣ ଅନୁକୋଣରେ ସାହିତ୍ୟିକ ସଂଗଠନମାନ ଜାଗ୍ରତ ପ୍ରହରୀ ସଦୃଶ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟକୁ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ମୁଖରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଥିଲେ । ରନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ’ (୧୯୦୩), ‘ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରଚାର ସଂଘ’ (୧୯୨୪), ‘ସବୁଜ ସମିତି’ (୧୯୩୩) ଠାରୁ ଅଦ୍ୟାବଧି ଅଗଣିତ ସଂଗଠନ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ଉନ୍ନତ ଓ ସମୃଦ୍ଧ କରିଛି । ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରତିଷ୍ଠାକୁ ଭୁଲି ସମୂହ ପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ ନିଜକୁ ସମର୍ପଣ କରିପାରିଲେ ଏ ଜାତି ଧନ୍ୟ ହେବ ।

କବିପ୍ରାଣ ତଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ କବିତାର ବିବିଧବର୍ଣ୍ଣା ବିପୁଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ନିମଗ୍ନ । ତାଙ୍କ ରଚିତ ‘ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା’ ପୁସ୍ତକରେ କବିତା ସମ୍ବଳିତ ଦୁଇଟି ଆଲୋଚନା’ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟଧାରା ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ’ ଏବଂ ‘ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ କବିତାରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ’ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ଏହା ତାଙ୍କର ଗବେଷଣାସଂପର୍କିତ ବିଷୟ ହୋଇଥିବାରୁ ଏଥିରେ ତାଙ୍କର ଅଭିନିବେଶ ଓ ଜ୍ଞାନ ଗଭୀର ।

ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯୁଗାନ୍ତକାରୀ ସୃଷ୍ଟି କୌଣସି ନା କୌଣସି କାବ୍ୟ-ତତ୍ତ୍ୱର ଭୂମିକା ଉପରେ ସଂଗଠିତ ହୋଇଛି । ଡାକ୍ସପ୍ଲ୍ସ, ମାମାଲ୍, ହ୍ୟୁମ, ଏକରାପାଉଣ୍ଡ, ଟି. ଏସ୍. ଜଲିୟର୍ ପ୍ରଭୃତି କାବ୍ୟ ଧାରାରେ ଭରସା ଆଞ୍ଚିକ ଓ ଆତ୍ମିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବହୁ ନବ୍ୟ ଚିନ୍ତା ଓ ଚେତନାର ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟଧାରାରେ ରାଧାନାଥ ଓ ତାଙ୍କର ସମକାଳୀନ କବିକଠାରୁ ସାଂପ୍ରତିକ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାବ୍ୟଧାରାରେ ନାନା ବିପ୍ଳବ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ସତ୍ୟବାଦୀ ଯୁଗ, ସବୁଜ ଯୁଗ ଇତ୍ୟାଦି ସବୁ ସମୟରେ କବିମାନେ ଯେ କୌଣସି କାବ୍ୟ-ତତ୍ତ୍ୱଦ୍ୱାରା ପ୍ରଣୋଦିତ ହୋଇଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ରଚିତ ‘The future poetry’ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ତିନୋଟି ଧାରା ସୂଚିତ ହୋଇଛି । ଗ୍ରୀକ, ରୋମାନ ଓ କେଲଟିକ୍ ଧାରା । ଶ୍ରୀ ନଳିନୀକାନ୍ତ ଗୁପ୍ତ ଶ୍ରୀ

ଅରବିନ୍ଦ ମତକୁ ସମର୍ଥନ କରିଛନ୍ତି । ଗ୍ରୀକ୍‌ଧାରା ସ୍ୱଳ୍ପ, ରୋମାନ୍‌ ଧାରା ଉପଦେଶାତ୍ମକ ଓ ଆଦର୍ଶାନୁପ୍ରାଣିତ ହେଲାବେଳେ କେଲଟିକ୍‌ ଧାରା ଅସାମାନ୍ୟ, ଅମୃତର ସନ୍ଧାନ ପାଇଁ ଉନ୍ମୁଖ । ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟର ଗତିବିଧିରୁ ଜଣାଯାଏ କାବ୍ୟସରା ଦେଶ ବିଦେଶର ସାମାନ୍ୟତା ଗଣନା କରେ ନାହିଁ । ଗ୍ରୀକ୍‌ରୁ ଲାଟିନ୍‌, ଲାଟିନ୍‌ରୁ ପରାସୀ ଏବଂ ଗ୍ରୀକ୍‌ ଲାଟିନ୍‌ ସମେତ ପରାସୀ ଭାଷାର ଅବଦାନରେ ଇଂରେଜୀ ସାହିତ୍ୟ ସମୃଦ୍ଧ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର classical poetics ର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ଲେଟୋ, ଆରିଷ୍ଟଟଲ୍‌ ଇତ୍ୟାଦି ମୁଖ୍ୟ । ପ୍ଲେଟୋଙ୍କ ମତରେ ବାସ୍ତବ ଜଗତ ହେଉଛି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି । ଏଇ ବାସ୍ତବ ଜଗତର ଛାୟାନୁକରଣ ସାହିତ୍ୟରେ ସଂଗଠିତ ହୁଏ । ସୁତରାଂ, ତାହା ନକଲର ନକଲ । ଏହି ନକଲ ପାଇଁ ଇମୋସନ୍‌ ବା ଆବେଗ ପ୍ରବଣତା କବିର ସୃଷ୍ଟିମାନସକୁ ଆହ୍ୱାନ କରି ରଖୁଥାଏ ।

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଅନ୍ୟ ଏକ ଅବଦାନ ହେଉଛି ଏପିକ୍‌ ଓ ଟ୍ରାଜେଡ଼ି ତତ୍ତ୍ୱ । ଟ୍ରାଜେଡ଼ିର ସାର୍ଥକତା କାହାଣୀ ଉପସ୍ଥାପନାରେ ନିହିତ । ମାନବ ଜୀବନର ଦୁଃଖ, ବେଦନା, ବିପର୍ଯ୍ୟୟ, ବ୍ୟର୍ଥତା ମଧ୍ୟରେ ଥିବା କାରଣ ଉପରେ ଯେଉଁ ଅନୁଭୂତିପ୍ରବଣ ଆନନ୍ଦବୋଧ ଥାଏ ତାହା ହିଁ ଟ୍ରାଜେଡ଼ି । ରାଧାନାଥଙ୍କ ଅମଳରୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରୁ ଏହି ଟ୍ରାଜେଡ଼ି ଭାବଧାରା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିଛି । ଟ୍ରାଜେଡ଼ିରେ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ସତ୍ୟ ହିଁ ବାସ୍ତବ ଜୀବନର ପ୍ରତିଛବି । ଗଙ୍ଗେଶ୍ୱରଙ୍କ କୁକର୍ମ (ପାର୍ବତୀ) ଅନୈତିକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଗଙ୍ଗେଶ୍ୱରଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ସେହି କୁକର୍ମର କରୁଣ ପରିଣତି । ନନ୍ଦିକାଙ୍କର ଭଲ୍ଲଙ୍ଗଳ ପ୍ରେମ (ନନ୍ଦିକେଶ୍ୱରୀ) ପାଇଁ ଶାସ୍ତି କ'ଣ ସାମାଜିକ ନ୍ୟାୟ-ନୀତିର ପରିଚୟ ଦିଏ ନାହିଁ ? ସେହିପରି ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳଙ୍କର 'କୃଷ୍ଣାକୁମାରୀ' ଓ 'ଶର୍ମିଷ୍ଠା' ରେ ଜୀବନର ବ୍ୟର୍ଥତା ମଧ୍ୟରେ ନୈତିକତାର ରୂପାୟନ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ।

'ଏପିକ୍‌' ରଚନା ମଧ୍ୟ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଆହରଣ । ରାଧାନାଥଙ୍କର 'ମହାଯାତ୍ରା' ଠାରୁ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର 'ଖାରବେଳ' ଏପିକ୍‌ ରଚନା ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ଜଗତକୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍‌ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱର ଅବଦାନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ । କବିର ହୃଦୟ ହିଁ ତା'ର ଭାବ ଜଗତ । ମନୁଷ୍ୟ ଚେତନାରେ ସେ ସଦାନିମଗ୍ନ । ଜୀବନର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ବିପ୍ଳୟ, ବେଦନାବୋଧ, ଢାଳା, ଯସଶା, ପ୍ରେମ, ବ୍ୟର୍ଥତା ଆଦି ରୋମାଣ୍ଟିକ୍‌ କବିତାରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଶୈଳୀରେ ପ୍ରସ୍ତୁତିତ ହୋଇଥାଏ । ମାନସିଂହଙ୍କ 'ଧୂପ', 'ହେମଶ୍ୟାମ', କାଳିନ୍ଦୀ ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କର 'ଲୋହିତ ବ୍ୟଥା', ସଚ୍ଚି ରାଉତରାୟଙ୍କ 'ପଲ୍ଲୀ ଶ୍ରୀ' ଇତ୍ୟାଦି ଏଇ ଶ୍ରେଣୀର କବିତା । ମିଷ୍ଟିକ୍‌ ଅନୁଭବ ବା ରହସ୍ୟମୟତା ରୋମାଣ୍ଟିକ୍‌

ଚେତନାର ଅନ୍ୟ ଏକ ବିଭବ, ଯାହା ସ୍ପଷ୍ଟଭାବେ ପ୍ରକାଶ କରି ହୁଏ ନାହିଁ, କିଛି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଅଥଚ ଅନୁଭୂତି ରସାଣିତ ହୋଇଥାଏ ତାହା ମିଷ୍ଟିକ୍ ଭାବନାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ‘ଲୋହିତ ବ୍ୟଥା’, ବୈକୁଣ୍ଠ ନାଥଙ୍କର ‘ଶିଶୁ ସୃଷ୍ଟି’, ‘ପାଦୁଶାଳା’, ‘ଯାତ୍ରା ସଙ୍ଗୀତ’, ପଦ୍ମଚରଣଙ୍କର ‘କିଏ ତୁମେ’, ମାନସିଂହଙ୍କର ‘ତୃତୀୟ ନୟନ’ ରେ ଏହି ମିଷ୍ଟିକ୍ ଅନୁଭବ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ, ସିମ୍ବଲିଷ୍ଟ, ଇମେଜିଷ୍ଟ, ପ୍ରଗତିବାଦୀ କାବ୍ୟ ଚେତନା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଭାବରୁ ହିଁ ସମ୍ଭୂତ । ସିମ୍ବଲିଜିମ୍ ବା ନେତ୍ରକଳ୍ପ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ମାନ୍ୟତା ବହୁଗୁଣରେ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ କରିଛି । ରମାକାନ୍ତ ରଥଙ୍କର ‘ଅନନ୍ତ ଶୟନ’ କବିତାର ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ସେଥିପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ, ସେ ତାଙ୍କର ମୃତବସ୍ତା ପତ୍ନୀକୁ ସ୍ମାର୍ତ୍ତନା ଦେଇ ଲେଖିଛନ୍ତି, “ଏବେ ବି ଦିଶୁଛି ତମେ ତୋପା ଗଙ୍ଗା ଶିଉଳିର / ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଖରାରେ ଦଗ୍ଧ ପତ୍ରପରି / ଏବେ ବି ରାତ୍ରିରେ / ଅସ୍ପଷ୍ଟ ପାହାଡ଼ ତଳେ ଦପଦପ ଜଳିବା ନିଆଁର / ମସ, ତମ ଦେହେ । ଖରାର ଘଣ୍ଟାରେ । ଏବେ ବି ହୋଇନି ସନ୍ଧ୍ୟା ।” ‘ଖରାର ଘଣ୍ଟାରେ ଏବେ ବି ହୋଇନି ସନ୍ଧ୍ୟା ।’ - ଚିତ୍ରକଳ୍ପ ମାଧ୍ୟମରେ କବିଙ୍କର ତାରୁଣ୍ୟ ଓ ଉତ୍ତେଜନା ପ୍ରାଞ୍ଜଳଭାବେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି ।

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଭାବ ରାଧାନାଥଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ । ସେ ବିଷୟବସ୍ତୁ, ଶୈଳୀ, ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଅନୁକରଣ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ‘ଚିଲିକା’, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଙ୍କର ‘Lady of the Lake’ ର ପ୍ରତିବିମ୍ବ । ରାଧାନାଥଙ୍କର ‘ପବନ’ କବିତାରେ ଝାଡ଼ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଓ ସେଇଙ୍କର ପ୍ରକୃତି ପ୍ରାଣତା ପରିଲକ୍ଷିତ । ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ‘ନିଶିଥ ଚିନ୍ତା’, ‘ଶୁଶ୍ରାବ’ କବିତାରେ ସେଇଙ୍କର ‘To the Night’ ର ସ୍ୱର ସ୍ପଷ୍ଟ । ଶୋକଗୀତି ରଚନା, ବ୍ୟଙ୍ଗ, ସମୋଧାନ ଗୀତି ଇତ୍ୟାଦିରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ପ୍ରଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇଥାଏ । ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର ଦୁଇଟି କାବ୍ୟ ଓ ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କ ‘ଚନ୍ଦନିକା’ ର ଅନେକ କବିତା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଛାୟାରେ ଲିଖିତ । ‘ସବୁଜ ଯୁଗ’ ର କବିମାନେ ବହୁଳ ଭାବେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ‘Romantic age’ ର କବିମାନଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରିଛନ୍ତି । ନୂତନତାକୁ ସ୍ୱାଗତ, ସାମ୍ୟବାଦୀ ଚେତନା ଇତ୍ୟାଦି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଆହରଣ । ‘ଛୁରାଟିଏ ଛୋଡ଼ା’, ‘କିଏ ଶକ୍ତା ସଜତାନ’, ‘ଆଗାମୀ’, ‘ମୂଳ ଉଗ୍ରବାନ’ ପ୍ରଭୃତି କବିତା ତା’ର ଉଦାହରଣ । ଆଧୁନିକ କବିତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରମାକାନ୍ତ ରଥ, ସାତକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ର, ବିନୋଦ ନାୟକ, ଗୁରୁ ମହାନ୍ତି - ସବୁରି କବିତାରେ ପଶ୍ଚିମର ରାଗ ଅନୁଭୂତ । ଗୁରୁ ମହାନ୍ତି ବିଶେଷ ଭାବରେ ଟି.ଏସ୍. ଇଲିଅଟ୍, ଓନ୍, ବଦ୍‌ଲେୟାର୍ (କଳାପୁରୁଷ)ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ । ଅନ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରୁ ଆହରଣ କରିବାରେ, ପ୍ରଭାବିତ ହେବାରେ ନୂତନତା ନାହିଁ । ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହା ପରିଦୃଷ୍ଟ ସୁଚାରୁ

ରୂପେ ନେଇ ଆଣି ଥୋଇପାରିଲେ ଆହରଣ ମୌଳିକ ସୃଷ୍ଟିଠାରୁ ମଧ୍ୟ ସୁନ୍ଦର, ସୌଷ୍ଟବ୍ୟବତ୍ତ ହୋଇପାରିବ ବୋଲି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ମତବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଏକ ଅଭିଭାଷଣରେ ‘ଓଡ଼ିଆ ଦୂତକାବ୍ୟ’ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । କାବ୍ୟରେ ଦୂତର ଭୂମିକା ବହୁ ପୁରାତନ । କାଳିଦାସଙ୍କ ସମୟରୁ ଏହି ପରମ୍ପରା ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରିଛି । ତାଙ୍କର ‘ମେଘଦୂତ’ ଏକ ଅନବଦ୍ୟ ରଚନା, ତା’ ପରେ ନବମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ‘ଚନ୍ଦ୍ରଦୂତ’, ଦ୍ଵାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ‘ପବନ ଦୂତ’, ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ରୂପ ଗୋସ୍ଵାମୀଙ୍କର ‘ହଂସଦୂତ’ ବ୍ୟତୀତ, ‘ମନୋଦୂତ’, ‘ଶୁକଦୂତ’, ‘ଭୃଙ୍ଗଦୂତ’ ପ୍ରଭୃତି ବହୁ ଦୂତକାବ୍ୟ ରଚିତ ହୋଇଛି । ସଂସ୍କୃତ ଦୂତକାବ୍ୟ ବିପ୍ରଲମ୍ବ ଶୁଙ୍ଗାରକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ରଚିତ । ଓଡ଼ିଆ ଦୂତକାବ୍ୟର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହେଉଛି ତାହା ଖଣ୍ଡକାବ୍ୟ ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ, କାହାଣୀଭିତ୍ତିକ, ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ଵଜନଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ରଚିତ । ଡଃ ଜାନକୀବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି ଓ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳମଣି ମିଶ୍ର ପ୍ରଭୃତି ଏହାକୁ ପ୍ରାଚୀନ ଗୀତିକା ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରୁଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ଦୂତକାବ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ କୋଇଲି ସମ୍ବୋଧିତ ଦୂତକାବ୍ୟ ସଂଖ୍ୟାଧିକ । ମାର୍କଣ୍ଡ ଦାସଙ୍କ ‘କେଶବ କୋଇଲି’ ସର୍ବପୁରାତନ ଦୂତଗୀତିକା । ଓଡ଼ିଆରେ ଦୂତ ଗୀତିକା ପୁଣି ଟିକେଟିକେ ଚଉତିଶା ରୂପରେ ଲେଖା ଯାଇଛି । ବକରାମ ଦାସଙ୍କ ‘ଶ୍ରୀରାମ କୋଇଲି’, ‘କାନ୍ତ କୋଇଲି’, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର ‘ଅର୍ଥ କୋଇଲି’, ଶଙ୍କର ଦାସଙ୍କର ‘ବାରମାସୀ କୋଇଲି’, ସୁଲକ୍ଷଣା ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର ‘ଦାନବକୁ କୋଇଲି’ ପ୍ରଭୃତି ନାନାଜାତିର ସହେଷ ଗୀତିକା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ରୁଚିମତ୍ତ କରିଛି । ଡଃ ନାୟକ କୋଇଲି ଗୀତିକାର ବହୁ ଶ୍ରୁତି ମଧୁର ଲଳିତ ଉଦାହରଣ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଛନ୍ତି ।

‘ଚିତାଉ’, ଦୂତକାବ୍ୟତୁଲ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଏକ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ । ‘ଆଞ୍ଜା ପତ୍ରିକା’, ‘ବିନୟ ପତ୍ରିକା’, ‘ପ୍ରେମ ପତ୍ରିକା’ ଆକାରରେ ଏହା ରଚିତ ।

ଦୂତକାବ୍ୟ ଚଉତିଶା ଶୈଳୀରେ ମଧ୍ୟ ରଚିତ ହୋଇଥାଏ । ଚଉତିଶାରେ ‘କ’ ଠାରୁ ‘ଷ’ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ୩୪ ଟି ଅକ୍ଷରକୁ ଆଦ୍ୟରେ ଶୁଣ୍ଢ ରଚନା କରାଯାଇଥାଏ । ଓଲଟ ଚଉତିଶାରେ ‘ଷ’ ଠାରୁ ‘କ’ ଯାଏ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧାଡ଼ିର ଆଗରେ ରହିଥାଏ । ଚଉତିଶା ଓଡ଼ିଆ ଗୀତି ସାହିତ୍ୟର ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟ । ଏଥିରେ ପ୍ରେମ, ବିରହ, ବାସନ୍ତ୍ୟ, ବୈରାଗ୍ୟ, ବନ୍ଧୁତା ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟ ସ୍ଥାନ ପାଇଥାଏ । ତାଳଚେର ରାଜାଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରକାଶିତ ‘ବାୟସ ଦୂତ’ ରେ ଐତିହାସିକ ଘଟଣା ସ୍ଥାନିତ ହେବାର ନଜିର ମଧ୍ୟ ଅଛି । କବି ରାଧାନୋହନ ଗଡ଼ନାୟକଙ୍କ ‘ହଂସଦୂତ’ ସଂସ୍କୃତ ‘ହଂସଦୂତ’ ଠାଣିରେ ରଚନା କରାଯାଇଛି । ଡଃ କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାସଙ୍କର ‘ସ୍ଵପ୍ନଦୂତ’ ଦୂତକାବ୍ୟ ପରମ୍ପରାର ଏକ ମହାର୍ଦ୍ଦ ସୃଷ୍ଟି । ଡଃ.

ନାୟକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ‘ଦୂତକାବ୍ୟ’ ର ଲକ୍ଷଣ, ଶ୍ରେଣୀବିଭାଗ, ପରମ୍ପରା, ଐତିହ୍ୟ, ଭାଷା, ଶୈଳୀ ଆଦି ପୂଜ୍ୟାନ୍ତପୁଞ୍ଜ ଅନୁଶୀଳନ କରି ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି - “ଲୋକ ଦୃଷ୍ଟରେ ଏ ଯାହା ଆଦର ଏବେ ବି ଅତୁଟ ରହିଛି ।”

ସାହିତ୍ୟ ଓ ଦର୍ଶନ ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଯାଇ ତଃ ନାୟକ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଦର୍ଶନକୁ ଏକ ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ବିଚାର କରିଛନ୍ତି । ଏହି ନୂତନତା ପାଇଁ ସେ ସାହିତ୍ୟରେ ଜୀବନ ଦର୍ଶନର ସିଧାସଳଖ ଉପସ୍ଥାପନା ନ କରି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଏକ ଶୈଳୀରେ ତା’ର ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ତା’ର ଶିରୋନାମା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିଛନ୍ତି । “ମାଟିର ସାହିତ୍ୟ ଓ ଜାତିର ଦର୍ଶନ ।” ଗ୍ରୀକ୍, କ୍ରିଟିଶ୍, ସୋଭିଏଟ୍ ପ୍ରଭୃତି ଦେଶର ସାହିତ୍ୟ ଓ ଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ଭିନ୍ନତା ରହିଛି, ରହିବା ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାଭାବିକ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତିର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଜୀବନ ଦୃଷ୍ଟି ରହିଛି । ସାହିତ୍ୟ ମାନବ ଜୀବନର ପ୍ରତିଛବି । ଅନ୍ୟମାଟିର ସାହିତ୍ୟ ଯେତେ ଲୋଭନୀୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ସାହିତ୍ୟ ନିଜ ମାଟିର ମାୟା ଛାଡ଼େ ନାହିଁ । ସାହିତ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ମନକୁ ପ୍ରସାରିତ କରେ, ମର୍ମସ୍ପନ୍ଦୀକୁ ଆହ୍ୱାନ କରେ, ସେତେବେଳେ ତାହା ଶକ୍ତିରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଏ । ପରମ୍ପରା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଜାତିର ଜୀବନ ଦର୍ଶନ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହୋଇଥାଏ । ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ରାଜା ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥକୁ ବର ମାଗିଛନ୍ତି ନିର୍ବଂଶ ହେବାକୁ । ମନ୍ଦିର ଉପରେ ଉରରାଧିକାର ସବୁ ଜାହିର କରି ତାଙ୍କର କେହି ବଂଶଧର କେବେ ଯେପରି ଗର୍ବ ନ କରୁ, ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସଂପତ୍ତି ବୋଲି ତାକୁ ଅଧିକାର ବା ଆତ୍ମସାତ ନ କରୁ । ପୁରୀ ଗଜପତି କପିଳେନ୍ଦ୍ରଦେବ ଛେରା ପହଁରା ପ୍ରତୀକ ମାଧ୍ୟମରେ ସେବାକୁ ପରମ ଧର୍ମ ହିସାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଏଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଜୀବନର ଧର୍ମ ବା ଦର୍ଶନ ହେଉଛି ତ୍ୟାଗ, ଅହଂକାରଶୂନ୍ୟତା, ମାନବ ସେବା ଓ ସାମ୍ୟବାଦ । ସବୁ ସଂପତ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର । ରଜା ତା’ର ସେବକ (ରାଜତ) ମାତ୍ର ।

ଓଡ଼ିଶାର ମାଟି ଅନୁରାଗର ମାଟି । ଏଠି ଭକ୍ତର ଅନୁରାଗରେ ପ୍ରଭୁ ଗୋଳି ହୋଇଯାନ୍ତି । ଭକ୍ତ ତାଙ୍କୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରେ, ଭକ୍ତି କରେ, ପୁଣି ଆପଣା ପଣରେ ମନ ଭରି ଉତ୍ସନା ବି କରେ । କିନ୍ତୁ ଆବୋରି ଧରିଥାଏ । ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଜଣାଏ, “ଜଗନ୍ନାଥ ହୋ, କିଛି ମାଗୁନାହିଁ ତୋତେ । ଧନ ମାଗୁନାହିଁ, ଜନ ମାଗୁ ନାହିଁ । ମାଗୁଛି ଶରଧା ବାଲିରୁ ହାତେ ।” ଓଡ଼ିଶାର ଦେବତା ସାର୍ବଭୌମତାର ପ୍ରତୀକ, ସାର୍ବଭୌମ ଚେତନା ଓଡ଼ିଶା ମାଟିର ପରିଚୟ, ଗୌରବ । ଓଡ଼ିଶା ମାଟିର କବି ହିଁ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱପାଇଁ ନିଜକୁ

ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଦେଇ ଗାଈପାରେ, “ମୋ ଜୀବନ ପଛେ ନକେଁ ପଡ଼ିଥାଉ ଜଗତ ଭବାର ପାଇ ।” ଜଗନ୍ନାଥ ଓଡ଼ିଆର ପ୍ରାଣ, ସେଇ ହିଁ ତା’ର ଜୀବନ, ସେଇ ହିଁ ତା’ର ଦର୍ଶନ ।

ଉପରୋକ୍ତ ଆଲୋଚନାରେ ତଃ ନାୟକ ଓଡ଼ିଶା ମାଟିର ମହିମା, ବିଭୁବିଶ୍ୱାସ, ବିଶ୍ୱ ପ୍ରେମ ମଧ୍ୟରେ ତା’ର ଜନଜୀବନର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଲିପି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ।

ବିଶୁଦ୍ଧ ମିଳନ ଉପଲକ୍ଷେ ସାହିତ୍ୟ ସଭାରେ ତଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ‘ଆଧୁନିକ ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ଧାରା’ ର ବ୍ୟାପକତା ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ‘ସୋମନାଥ ବ୍ରତକଥା’, ‘ମାଦଳା ପାଞ୍ଜି’, ‘ତୁଳାଭିଶା’ ଇତ୍ୟାଦି ଗଦ୍ୟ ରଚନାର ଆଦ୍ୟ ରୂପ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଆଧୁନିକ ଗଦ୍ୟସାହିତ୍ୟର ସେମାନେ ପରିସରଭୁକ୍ତ ନୁହଁନ୍ତି । ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ, ଜନମାନସର ଅଶ୍ୱିକ୍ଷା ଓ ପ୍ରକୃତିର ପ୍ରତିକୂଳ ପରିବେଶ ହେତୁ ବହୁ ସଂକଟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲା । ତଃ ନାୟକଙ୍କ ମତରେ ମାନବ ଜାତିର ବିକାଶ ମୁଖ୍ୟତଃ ତିନୋଟି ବିଷୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିଥାଏ । ଆତ୍ମରକ୍ଷା, ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ ଓ ଆତ୍ମପ୍ରସାର । ଓଡ଼ିଆ ପତ୍ରପତ୍ରିକା ଏହି କ୍ଷେତ୍ର ତ୍ରୟୀରେ ବିଶେଷ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ନିଜର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରିବା ସହିତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ଲୋପ କରିଦେବାକୁ ପୟାସ କରୁଥିବା ବିରୋଧୀ ଶକ୍ତିର ମୁକାବିଲା କରିଥିଲା । ଗଦ୍ୟ, ସଂଳାପର ସହଜ ଉଚ୍ଚାରଣ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ । ସୁତରାଂ ଗଦ୍ୟସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନେଷ ଓ ପ୍ରସାର ମଧ୍ୟ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସହଜ । ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ନାନାଦି କାରଣରୁ ମାନବିକ ଚିନ୍ତାଧାରା ବାସ୍ତବବାଦୀ ହୋଇପଡ଼ିବାରୁ ତା’ର ବକ୍ତବ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱତଃ ଗଦ୍ୟଧର୍ମୀ ହୋଇଗଲା । ଆଲୋଚକ ଅପନ୍ନା ପଣ୍ଡାଙ୍କ ଅନୁଭବରେ, ‘ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତିର ଘରୁଆ କଥା ଗଦ୍ୟ । ଗଦ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟର ସହଜ ମାର୍ଗ ।”

ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ ପାଇଁ ମିଶନାରୀମାନଙ୍କର ଅବଦାନ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ । ଉଇଲିଅମ୍ ଡେରା, ରେଭରେଣ୍ଡ ଲେସି ପ୍ରମୁଖ ନାତିଗଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ଭିତ୍ତିଭୂମି ନିର୍ମାଣ କରି ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଏହା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିଛି । ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ରଚନା ଗଦ୍ୟସାହିତ୍ୟର ଭିତ୍ତିଭୂମିକୁ କ୍ରମଶଃ ସୁଦୃଢ଼ କରିଥିଲା । ପ୍ରାଥମିକ ସମୟରେ ବଙ୍ଗଳା ଓ ଇଂରେଜୀ ଭାଷାର ଅନୁବାଦ ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ଗଦ୍ୟସାହିତ୍ୟ ଭାବେ ଗୃହୀତ ହେଉଥିଲା । ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି ଇଶ୍ୱର ଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କ ‘ଜୀବନଚରିତ’ ୧୮୪୯ ରେ ଅନୁବାଦ କରିଥିଲେ ପରେ ମୌଳିକ ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ । ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ରଚନାକାରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୌରୀଶଙ୍କର ରାୟ, କପିଳେଶ୍ୱର ବିଦ୍ୟାଭୂଷଣ, ପ୍ୟାରୀ ମୋହନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ବିଶ୍ୱନାଥ କର ପ୍ରମୁଖ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ ।

ତତ୍କାଳୀନ ପତ୍ରପତ୍ରିକାଗୁଡ଼ିକର ଭୂମିକା ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ବିଭବ ବିକଶିତ ହେବା ଦିଗରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିଲା ବୋଲି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସୋଦାହରଣ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । ରାଧାନାଥଙ୍କର ‘ବିବେକୀ’, ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ‘ପ୍ରଣୟର ଅରୁତ ପରିଣାମ’, ରାମଶଙ୍କରଙ୍କର ସୌଦାମିନୀ, ବିଜୟଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ‘ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା’, ‘ବିପ୍ଳବ ଓ ସମାଲୋଚନା’ ପ୍ରବନ୍ଧ, ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କର ‘ବିବିଧ ପ୍ରବନ୍ଧ’ ଓ ବହୁ ସମାଲୋଚନା ଏହି ପତ୍ରପତ୍ରିକାର ଅବଦାନ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ତଃ ନାୟକ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ସ୍ୱାଧୀନୋତ୍ତର ଯୁଗରେ ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ଦିଗ ପ୍ରତି ଆଲୋକପାତ କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଗଦ୍ୟସଂପଦ ଯେ ଭାରତୀୟ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଭାଷାଠାରୁ ନ୍ୟୁନ ନୁହେଁ ତାହା ହିଁ ତଃ ନାୟକ ତାଙ୍କର ପୂଜ୍ୟାନୁପୂଜ୍ୟ ଆଲୋଚନା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତିପାଦିତ କରିଛନ୍ତି ।

“କୌଣସି ଜାତିର ପ୍ରଜ୍ଞା କେତେ ଗଭୀର ଓ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମୟ ତାହାର ଆଭାସ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟର ସଂଚୟନରୁ ଜଣାପଡ଼େ ...” । ପ୍ରବନ୍ଧର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ କରିବା ପାଇଁ ତଃ ନାୟକଙ୍କର ଏହା ହେଉଛି ସୁଚିନ୍ତିତ ମତବ୍ୟ । ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟର ତର୍ଜମା କଲେ ଜଣାଯାଏ ପ୍ରବନ୍ଧ, ସାହିତ୍ୟର ସବୁଠାରୁ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଓ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ବିଭାଗ । ଭଲଚେୟାର୍, ରୁଷୋ, କାର୍ଲମାର୍କସ୍, ଦୟାନନ୍ଦ ସରସ୍ୱତୀ, ବିନୋବା ଭାବେ ପ୍ରଭୃତି ଚିନ୍ତାନାୟକମାନେ ପ୍ରବନ୍ଧ ଜରିଆରେ ହିଁ ସମାଜରେ ବିପ୍ଳବ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି, ସଂସ୍କାରର ବାର୍ତ୍ତା ବହନ କରିଛନ୍ତି । ‘ତରର’, ‘ଝଙ୍କାର’, ‘ଶଙ୍ଖ’, ‘ନବଜୀବନ’ ପରି ପତ୍ରିକା ସମୂହ ଅନେକ ଯୁଗାନ୍ତକାରୀ ପ୍ରବନ୍ଧର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ । ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବ ସମୟର ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ରତ୍ନାକର ପତି, ମାୟାଧର ମାନସିଂହ, ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ, କାଳିନ୍ଦୀ ଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ଇତ୍ୟାଦି ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଭୁତ ଉନ୍ନତି ସାଧନ କରିଛନ୍ତି । ଇତିହାସର ଅନାଲୋକିତ ପୃଷ୍ଠା ଉନ୍ମୋଚନ କରିବା ଦିଗରେ ପରମାନନ୍ଦ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ସୁଧାକର ପଟ୍ଟନାୟକ, କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପାଣିଗ୍ରାହୀ, ସତ୍ୟନାରାୟଣ ରାଜଗୁରୁ, କେଦାରନାଥ ମହାପାତ୍ର, ନବୀନ ସାହୁ ପ୍ରମୁଖ ବହୁ ସାଧନା କରିଛନ୍ତି । ଶାସନ, ରାଜନୀତି ସଂପର୍କିତ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ତଃ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦାଶ, ତଃ ବୈଦ୍ୟନାଥ ମିଶ୍ର, ତଃ ରାଧାନାଥ ରଥ ଇତ୍ୟାଦିଙ୍କ ଅବଦାନ ପ୍ରଣିଧାନଯୋଗ୍ୟ । ତଃ କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାଶ ଓ ତଃ ନଟବର ସାମନ୍ତରାୟ ପତ୍ରପତ୍ରିକାରେ ଜୀବନୀମୂଳକ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶ କରି ଅନେକ କୃତବିଦ୍ୟ ପ୍ରତିଭାମାନଙ୍କୁ ଜନ ମାନସ ସହିତ ପରିଚିତ କରାଇଛନ୍ତି । ତଃ ଭୁବନେଶ୍ୱର ବେହେରା ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ନୂତନ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନ ସାମାଜିକ ସମସ୍ୟାର ବିଚାର ସେ ବଡ଼ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ କରିଛନ୍ତି । ଚିରଋଜନ ଦାସଙ୍କର ମାନବବାଦ

ଭିତ୍ତିକ ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀର ଉଲ୍ଲେଖ ନକଲେ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ଅଂସପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଯିବ । ସେ ବହୁଳ ପାଠକୀୟ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସ୍ବାକୃତିର ଅଧିକାରୀ । ଏ ସବୁ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ କୃତି ସମ୍ପର୍କରେ ବିଶେଷ ଆଲୋଚନା କଲାପରେ ମଧ୍ୟ ତଃ ନାୟକ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧର ସାଂପ୍ରତିକ ସ୍ଥିତିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନୁହନ୍ତି । ସେ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟର ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଆଶାଯା ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଗବେଷଣା ଧାରା ଓ ପ୍ରବନ୍ଧ ସମ୍ପର୍କରେ ତତ୍କାଳ ନାୟକଙ୍କ ମତବ୍ୟ ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ । ଗବେଷଣା ସାହିତ୍ୟର ବିଧିବଦ୍ଧ ପ୍ରାରମ୍ଭ ‘ପ୍ରାଚୀ ସମିତି’ (୧୯୨୫) ପ୍ରତିଷ୍ଠା ବେଳରୁ କହିଲେ ଚଳେ । ତା’ ପୂର୍ବରୁ ଜନ୍ ବିମ୍ବ, ବିଜୟ ଚନ୍ଦ୍ର ମଜୁମଦାର, ମନମୋହନ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ଇତ୍ୟାଦି ସେ ଦିଗରେ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ହେଁ ସଂଖ୍ୟାଦୃଷ୍ଟିରୁ ତାହା ଥିଲା ନଗଣ୍ୟ, ପଣ୍ଡିତ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦଶର୍ମା, ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ, କୁଳମଣି ଦାସ, ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସ ପ୍ରଭୃତି ଗବେଷଣା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ନୂତନ ମାର୍ଗ ଉନ୍ମୋଚନ କରିଥିଲେ । ସାହିତ୍ୟ, ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ, ଇତିହାସ - ସବୁ ବିଷୟରେ ସେମାନଙ୍କର ଅନୁସନ୍ଧିଷ୍ଠା ଓ ଅନୁଶୀଳନ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟକୁ ରୁଚିମନ୍ତ କରିଥିଲା । ନୀଳକଣ୍ଠ ‘ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର କ୍ରମପରିମାଣ’ ରେ ଏକ ଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ପରିଚୟ ଦେଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଫୁଲବିଶେଷରେ ନିରପେକ୍ଷ ହୋଇପାରି ନାହାଁନ୍ତି । କବି ଜୀବନୀ ଗବେଷଣା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସନନ୍ଦ, ଶିଳାଲେଖ, ଦଲିଲ୍ ଇତ୍ୟାଦିର ପ୍ରମାଣ ଅପେକ୍ଷା ଅନୁମାନ ଉପରେ ଗବେଷକମାନେ ବେଶୀ ନିର୍ଭର କରିଥିବାରୁ ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟାନୁଭିତିକ ତଥ୍ୟ ମିଳିବାରେ ବାଧା ଉତ୍ପନ୍ନି । ସ୍ବାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଗବେଷଣାର ପରିସର ପ୍ରଶସ୍ତ ହୋଇଛି ସତ, କିନ୍ତୁ ଅଧିକାଂଶ ଗବେଷକଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟମୂଳକ ଭାବେ ଡିଗ୍ରୀ ଅଭିମୁଖୀ ହୋଇଛି । ସାହିତ୍ୟ ଗବେଷଣାରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ଦୋଷ ସାଧାରଣତଃ ବିଚାରକୁ ନିଆଯାଇ ନାହିଁ । ତାହା ହେଲା ସାହିତ୍ୟ ନାମରେ ଅନ୍ୟ ବିଷୟରେ ଗବେଷଣା କରିବା, କୃଷ୍ଣ ସାହିତ୍ୟ, ତପ ସାହିତ୍ୟ, ଯୋଗ ସାହିତ୍ୟ, ଜଗନ୍ନାଥ ସାହିତ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ଦର୍ଶନ ଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟାୟରେ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରାଯିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ତଃ ନାୟକଙ୍କ ମତରେ, “ସାହିତ୍ୟ ଶବ୍ଦଟିର ମର୍ମ ଓ ପରିସର ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଭାବେ ବିବେଚନା କରାଗଲେ ଏପରି ଭ୍ରାନ୍ତି ଦେଖାଯାଆନ୍ତା ନାହିଁ । “ଗବେଷଣା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ସମସ୍ୟା ପ୍ରତି ଆଲୋଚକ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଗବେଷକମାନେ ଦେଶ ବିଦେଶର ଗବେଷଣା ପଦ୍ଧତି ବିଷୟରେ ଅବଗତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ସାହିତ୍ୟର ପରିସର ପ୍ରସାରିତ ହେବା ସହିତ ସାହିତ୍ୟର ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଅନେକସାଧାପେକ୍ଷ ।

ତଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କର ଅଭିଭାଷଣଗୁଡ଼ିକ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ ତାଙ୍କର ଅନନ୍ୟ ସାଧାରଣ ସାରସ୍ୱତ ପ୍ରତିଭାର ପରିଚୟ ମିଳେ । ଓଡ଼ିଶାର ଏକ ପ୍ରାନ୍ତରୁ ଅନ୍ୟପ୍ରାନ୍ତ ଯାଏ ଶ୍ରେତୁବର୍ଗ ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନଗର୍ଭକ ଭାଷଣରେ ଅଭିଭୂତ ହୋଇଥିଲେ । ଭାଷଣରେ ବୌଦ୍ଧିକତା ସହ କଥିତ ଭାଷାର ମିଶ୍ରଣ ଯୋଗୁ ସେ ଶ୍ରେତୁମଣ୍ଡଳୀର ନିକଟତର ହୋଇ ପାରିଥିଲେ । ଅନିଷା, କଟିରେ, ଢାଳାକା, ଆଟୋପ, ଜରିଆରେ, ମିହନ୍ତ, ତନଖି ଇତ୍ୟାଦି ଶବ୍ଦର ସେ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ । ଭାଷଣ ଦେବା ଅବସରରେ ବାରମ୍ବାର ‘ବନ୍ଧୁଗଣ’ ସମ୍ବୋଧନ କରିବା ଦ୍ୱାରା ସେ ଶ୍ରେତାମାନଙ୍କର ନିକଟତର ହେବା ସହିତ ଆଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟବସ୍ତୁ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ଧ୍ୟାନ ଆକର୍ଷଣ କରିଛନ୍ତି । ବୟୋଜ୍ୟେଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ସେ କୁଣ୍ଡାବୋଧ କରୁ ନଥିଲେ । ‘ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଗବେଷଣାର ନୂତନ ଆଭିମୁଖ୍ୟ’ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କଲାବେଳେ ନୀଳକଣ୍ଠ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ନିରପେକ୍ଷ ହୋଇପାରିନାହାନ୍ତି ବୋଲି ସେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ବିଶିଷ୍ଟ ଗବେଷକ ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି, ତାରିଣୀ ଚରଣ ଦାସ, ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ରାଜଗୁରୁ ପ୍ରମୁଖ ଶିଳାଲେଖ, ସନନ୍ଦ, ଦଲିଲ ଇତ୍ୟାଦି ବ୍ୟବହାର କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅନୁମାନ ଉପରେ ଅଧିକ ନିର୍ଭର କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଦୋଷାରୋପ କରିଛନ୍ତି ।

ତଃ ନାୟକ ଜଗନ୍ନାଥପ୍ରାଣ ପରମ ଭକ୍ତ । ଘରେ ତାଙ୍କର ଜଗନ୍ନାଥ ବିଗ୍ରହ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ତାଙ୍କ ଅଭିଭାଷଣ ସଙ୍କଳିତ ପୁସ୍ତକ ଦୁଇଟି ଭକ୍ତିପୂର୍ବ ନୈବେଦ୍ୟ ଭାବରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଶ୍ରୀ ଚରଣରେ ଅର୍ପିତ । ଭକ୍ତ ଉପାଦେୟ ପୁସ୍ତକଦ୍ୱୟର ପୁନଃପ୍ରକାଶ ନ ହେବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ପରିତାପର ବିଷୟ । ସମସ୍ତ ସାହିତ୍ୟପ୍ରେମୀ, ଶିକ୍ଷାବିତ୍, ପ୍ରକାଶନ ସଂସ୍ଥା, ସର୍ବୋପରି ତଃ ନାୟକଙ୍କର ପରିଚୟ ପରିସରଭୁକ୍ତ ସମସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଏ ଦିଗରେ ଗୁରୁ ଦାୟିତ୍ୱ ରହିଛି ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଜଗତର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ, ଅବେଳରେ ଏକ ଉତ୍କଳ ନକ୍ଷତ୍ର ସାହିତ୍ୟାକାଶରୁ ଖସି ପଡ଼ିଲା । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ବହୁ ବହୁମୁଖୀ ଜ୍ଞାନସମୃତ ଜ୍ୟୋତିରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେଲା ।

ସଂପାଦକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ

ଶ୍ରୀ ସୁଧାରଚନ୍ଦ୍ର ବେହେରା

ସଂପଦ ଅର୍ଜିବା ଓ ସଂପାଦିବା ଉଭୟ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟ । ସଂପାଦିବା ଲୋଡ଼ା ପଡ଼େ ସମକାଳକୁ ସମ୍ଭାରିବା ପାଇଁ ଓ ଆଗାମୀ କାଳକୁ ସାଜିଦିବା ପାଇଁ । ଆପେ ସଂପଦର ମହତ୍ତ୍ୱ ବୁଝି ନ ଥିଲେ, ଆପଣା ସ୍ୱାର୍ଥା ହୋଇଥିଲେ, ସଂପାଦିବା ଦୂର କଥା, ବିନବ୍ୟୟ ବା ଅପବ୍ୟୟର ସମ୍ଭାବନା ଅଧିକ । ସଂସାରର ସକଳ ପାର୍ଥବ ସଂପଦ ପକ୍ଷରେ ଯାହା ସତ୍ୟ; ତାବ ସଂପଦ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେଇ ଏକା କଥା । ସାହିତ୍ୟ ତହିଁରୁ ବାହାରିବା କିପରି ?

ସଂପାଦକ ଆପଣାର ସମକାଳ ଓ ଆଗାମୀ କାଳର ସାହିତ୍ୟ-ସତ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସାଜି ଯା'ନ୍ତି ସତ୍-ସାହିତ୍ୟର ମଣିମୁକ୍ତା ସ୍ୱସଂପାଦିତ ଗ୍ରନ୍ଥ ମାଧ୍ୟମରେ । ସୃଷ୍ଟିଶୀଳ, ସମାକ୍ଷକ, ଶ୍ରଦ୍ଧାଯୁକ୍ତ ଚିହ୍ନରା ଗ୍ରାହକ ହୋଇ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗୀ, ସ୍ନେହପ୍ରବଣ, ସାହିତ୍ୟପ୍ରାଣ 'ସାରସ୍ୱତ-ମଧୁସୂ' ର କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହର ସୁଯୋଗ ପ୍ରତି ଯୁଗରେ ଅଳ୍ପ କେତେ ଜଣକ ଭାଗ୍ୟରେ ଜୁଟେ । ମଧୁସୂର ଯେତେ ଅବିଗୁଣ ଥିଲେ ବି ତାହା ଯେ ଲେଖକୀୟ ଓ ପାଠକୀୟ ରୁଚି ସଂଘର୍ଷର ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ସମାଧାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକାନ୍ତ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରେ, ଏହା ଅସ୍ୱାକାର କରାଯାଇ ନ ପାରେ । ପଦେ ପଦେ ଅପଯଶ ଅଜ୍ଞିବାର ସମ୍ଭାବନାକୁ ସାବରେ ଗ୍ରହଣ କରି, ତାକ୍ଷଣ ଅସିଧାରେ ପଦ ଚାଲି, ବଡ଼ କଠିନ ସେ ସାହିତ୍ୟ-ପ୍ରୀତି ପାଳିବା ।

ଏବେ କିନ୍ତୁ ସଂପାଦନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦୁର୍ଗତିର ମାତ୍ରା ଅଧିକ । ସିପାହୀ ପାଇଁ ଅଯୋଗ୍ୟ ହେଲେ, ସେନାପତି ହେବାକୁ ମନ ବଳେଇବା ଯେଉଁ ଯୁଗର ଆଭିମୁଖ୍ୟ ହୋଇଛି, ସେଠାରେ ଦେଖା ଯାଉଛି ସଂଗଠନ, ସାହିତ୍ୟର ଧାର୍ଯ୍ୟ ଧାରୁ ନ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସମସ୍ତ ରୁଚିକୁ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ, ମୂଲ୍ୟବୋଧ ପ୍ରତି ଅଶ୍ରଦ୍ଧା ଜ୍ଞାପନ କରି, ନାଁ ନେବାକୁ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ସଂପାଦକ ବୋଲାଉଛନ୍ତି । ସତ୍ ସଂକଳକର ସାମର୍ଥ୍ୟ ନ ଥାଇ, ସର୍ଜନାକାରାର ଅପମାନ ଓ ଅସମ୍ମାନ କରିବା ପାଇଁ ସତେ ଯେମିତି ପଣ କରି, ବଡ଼ ଅଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହ ବେଉସା କରୁଛନ୍ତି । ଫଳରେ ସାହିତ୍ୟ-ସଂପଦର ଅର୍ଜନ, ଅଥବା ସଂପାଦନା, କୌଣସିପିରିର ଉପକାର ସାଧିତ ହୋଇପାରୁ ନାହିଁ । ଏହିଭଳି ନୈରାଶ୍ୟଜନକ ଚିତ୍ରରେ ମୁଁ ପାଶ ହୋଇ ନିଷ୍ଠାର ଲୋଡ଼ିଲେ ମନଶ୍ଚକ୍ଷୁରେ ଦିଶିଯାଏ କୃତସଂକଳ୍ପ ବିଶ୍ୱନାଥ, ନୀଳମଣି, ମାୟାଧର, ବାଳକୃଷ୍ଣ ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ଆଶ୍ୱାସଦାୟୀ ବରାଉଣ ମୁଦ୍ରା । ସେହି ଧାଡ଼ିରେ ବସିବାର ଶ୍ରଦ୍ଧା, ସାମର୍ଥ୍ୟ ଥିବା ଆଉ ଜଣକର ମୁହଁ ମନ ଦର୍ପଣରେ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଯାଏ,

ଦଶେ ମାତ୍ର ମୁଦ୍ରିତ ନୟନରେ ସ୍ମରଣ କଲେ । ସେ ଏବେ ଆମକୁ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଇଛନ୍ତି; ତାଙ୍କ ସ୍ମୃତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳଭର । ‘ଦୂର ପାହାଡ଼’ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି ସେ, ତେଣୁ ସବୁ ସୁନ୍ଦର ଦିଶିବାର ଅବକାଶ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ସାମର୍ଥ୍ୟର ପାହାଡ଼ ମୁଁ ନିକଟରୁ ଦେଖିଛି, ତହିଁରେ କେତେ କଣ କେତେ ଝଣା, ତାହା କଳିବା କେତେ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ, ତାର ପଥ କେତେ କଙ୍କରିଳ.... ତଥାପି ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା ତା’ର ଆକାଶ- ଆଲିଙ୍ଗନ । ଉଦ୍ୟମର ଉପାୟନ ପିନ୍ଧି, ନିଷ୍ଠାର ଉପବାତ ଧାରଣା କରିବାରେ ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ତ୍ୱ ନିହିତ । ସେହି ସାହିତ୍ୟର ସଦ୍‌ବିପ୍ଳ ସଂପାଦକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ତତ୍କୁର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ।

ସ୍ୱର୍ଗତ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସବ୍ୟସାଚିତା ସର୍ଜନା ଓ ସଂଗଠନରେ ପ୍ରକାଶିତ । ଆପଣା ଲେଖନୀ ଓ ଅପର ଲେଖନୀର ଆରାଧନା ସତେ ଯେପରି ତାଙ୍କ ଜୀବନର ବ୍ରତ ଥିଲା । ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନରେ ହେତୁ ପାଇଲା ବିନ୍ଦୁ ଜୀବନାବସାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଉଭୟ କର୍ମରେ ନିମଗ୍ନ ଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ମନୋବୃତ୍ତି ଅନୁକୂଳ ଅଧ୍ୟାପନା ବୃତ୍ତି ବରିଥିଲେ । ସାହିତ୍ୟ-ସେବା ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ସାନ୍ନିଧ୍ୟକୁ ଜୀବନର ଅପବର୍ଗ ମଣିଥିଲେ । ବୋଧହୁଏ ସେହି ହେତୁ ସେ ଏକକ ସମ୍ପାଦନାଠାରୁ ମିଳିତ ସମ୍ପାଦନା ସହ ଅଧିକ ସଂପୃକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ସାହିତ୍ୟର ସକଳ ବିଭାଗରେ ସେ ଆପଣାର ଶ୍ରଦ୍ଧା ସଂଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ । ତାହାର ଫଳଶ୍ରୁତି ସ୍ୱରୂପ ଗଞ୍ଜ, କବିତା, କାବ୍ୟ, ପ୍ରବନ୍ଧ, ସମାଲୋଚନା ଆଦିର ପୁସ୍ତକ ଓ ପତ୍ରିକାକାରରେ ସମ୍ପାଦନାରେ ମନୋନିବେଶ କରିଥିଲେ । ସେହି ସମ୍ପାଦିତ କୃତିସମୂହର କାଳାନୁକ୍ରମିକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସୂଚନା ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା ।

‘କଳିକା’ ଓ ‘ଛାତ୍ର ମଞ୍ଜୁଷା’ (୧୯୫୪) :

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସମ୍ପାଦନା କର୍ମର ଖଡ଼ିଛୁଆଁ ହୁଏ ଏହି ପତ୍ରିକା ଦୁଇଟି ମାଧ୍ୟମରେ । ପଞ୍ଚମ ଦଶକର ଆଦ୍ୟ ପାଦରେ ଇନ୍ଦ୍ରକ ହାତସ୍ଥୁଲର ଛାତ୍ର ଥିବା ସମୟରେ ସାହିତ୍ୟ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରୁ ଏହି ଦୁଇଟି ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦକ ଦାୟିତ୍ୱ ନିଅନ୍ତି ସେ । ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ସଂଶୋଧନ ଏବଂ ନିର୍ବାଚନ ପରେ ଗୋଲ୍ଡ ଅକ୍ସରରେ ଉତ୍ତାରି ଅଥବା ସହପାଠୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ତରାଜ ବାଣିବା ଓ ଲେଖା ସଂଗ୍ରହ ଦାୟିତ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ଏହା ଥିଲା ସୀମିତ । ଭଲ ମନ୍ଦ ବିଚାରିବା ପାଇଁ ଅଧୁନା ଏହି ପତ୍ରିକାଦ୍ୱୟ ବୁଝାପା । କେବଳ ଏଥି ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ମିଳେ ୧୯୬୩ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ ଇନ୍ଦ୍ରକ ଲେଖକ ସମ୍ମେଳନ ସ୍ମରଣିକାରୁ ।

ରଶ୍ମି (୧୯୬୯) :

କଲେଜ ଛାତ୍ର ଜୀବନରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଉତ୍କଳ ଛାତ୍ର ଯୁନିୟନର ମୁଖପତ୍ର ‘ରଶ୍ମି’ ର ସମ୍ପାଦନା ସହ ସଂପୃକ୍ତ ଥିଲେ । ଏହା ପ୍ରଥମେ ଇନ୍ଦ୍ରକରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ଓ

ପରେ କଟକରୁ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ଉତ୍କଳର ତତ୍କାଳୀନ କଲେଜ ଛାତ୍ର ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟର ରାଜସ୍ୱ ମନ୍ତ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଯୁଗଳକିଶୋର ପଟ୍ଟନାୟକ ସେତେବେଳେ ଏଥି ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ସଂଯୁକ୍ତ ଥିଲେ । ପରେ ସର୍ବଶ୍ରୀ ଅକ୍ଷୟ ପଣ୍ଡା, ରମେଶ ଧଳ, ସରୋଜ ରଞ୍ଜନ ମହାନ୍ତି ପ୍ରମୁଖ ଏଥିସହ ଯୋଗଦେଲେ । ଯୁବମାନସର ଚିନ୍ତା ଚେତନାର ପ୍ରକାଶ ମାଧ୍ୟମ ଏବଂ ବହୁ ତରୁଣ କଲେଜ ଛାତ୍ରଙ୍କର ପ୍ରେରଣାର ଉତ୍ସରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିବା ଏହି ପତ୍ରିକା ଛାତ୍ର-ରାଜନୀତିର ଗଠନାତ୍ମକ ଦିଗରେ ଉତ୍କଳ ନିଦର୍ଶନ ଭାବରେ ସ୍ୱୀକୃତ ।

ଶତରୂପା (୧୯୬୪) :

ଉତ୍କଳରୁ ପ୍ରକାଶିତ ଏହି ତ୍ରିମାସିକ ପତ୍ରିକାଟି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସମ୍ପାଦକ ଜୀବନର ଏକ ସ୍ମରଣୀୟ ସଂଯୋଜନ । ଏହାର ମାତ୍ର ଚାରୋଟି ସଂଖ୍ୟା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ପ୍ରତି ସଂଖ୍ୟା ମିଳିତ ସଂପାଦନାରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥିଲା । ଏହାର ସଂପାଦନା-ମଣ୍ଡଳୀରେ ଥିଲେ ଅଧ୍ୟାପକ ନବକିଶୋର ମହାନ୍ତି, ଅଧ୍ୟାପକ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ରାଉତ ଓ ଅଧ୍ୟାପକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ । ଅଧ୍ୟାପକ ମହାନ୍ତି ପ୍ରବନ୍ଧ-ସମାଲୋଚନା ବିଭାଗ, ଅଧ୍ୟାପକ ରାଉତ କାବ୍ୟ କବିତା ଓ ଅଧ୍ୟାପକ ନାୟକ କାହାଣୀ-ଏକାଙ୍କିକା ବିଭାଗର ସଂପାଦନା ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥିଲେ । ପ୍ରଥମ ସଂଖ୍ୟା ସଂପାଦନାରୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଅନୁତୋଷଣ ସଂପାଦକତ୍ୱର ସୂଚନା ମିଳେ । ତତ୍କାଳୀନ ସାହିତ୍ୟିକ ବାତାବରଣକୁ ସରଗରମ କରିଥିବା ତତ୍କାଳୀନ କୃଷ୍ଣ ଚରଣ ବେହେରାଙ୍କ ‘ଦେବୀ’ ଗଳ୍ପ ଏଥିରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ସାହସ କରିପାରିଥିଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ।

ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ (୧୯୬୮) :

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଓ ତାଙ୍କର ସହଧର୍ମିଣୀ ଶ୍ରୀମତୀ ଲାବଣ୍ୟ ନାୟକଙ୍କ ମିଳିତ ସଂପାଦନାରେ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧ ସଂକଳନଟି ପ୍ରକାଶିତ । ଐତିହାସିକ କ୍ରମ ରକ୍ଷା କରି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ପ୍ରବନ୍ଧର ସମୂହ ସଂକଳନ ଏବଂ ‘ପ୍ରବନ୍ଧ-କଳା ଏକ ପରିଚୟ’ ଶୀର୍ଷକ ଉପୋଦ୍ୟୋତ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ପ୍ରବନ୍ଧସମୂହର ବିଷୟ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଓ ବିନ୍ୟାସ ବିଭିନ୍ନତା ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ ଧାରାର ସ୍ପଷ୍ଟ ସୂଚନା ଦେଇ ପାରନ୍ତି । ଏହା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ସ୍ନାତକ ସ୍ତରରେ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ହେବାର ସୁଯୋଗ ଲାଭ କରିଥିଲା । କେବଳ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ହେଲା ବୋଲି ନୁହେଁ, ନାନ୍ଦନିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ନେଇ କୃତି-ଚୟନ ଓ କୃତି-କଳନା ପ୍ରୟାସ ଏହି ସଂକଳନଟିକୁ ମର୍ଯ୍ୟାଦାବଦ୍ଧ କରିଛି ।

ପୋଷର କବିତା (୧୯୭୦) :

କିଛି ନୂଆ କରିବାର ଚିନ୍ତା, ଭିନ୍ନ ଭାବରେ କରିବାର ଧାରା ସଦାସର୍ବଦା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ କରିଥିଲା । ସମାଜରେ ରୁଚିହୀନତାର ପ୍ରବଳ କୁଆର ମାଡ଼ି ଚାଲିଥିବାବେଳେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଚ୍ଚା ପକାଇ ନ ପାରିଲେ ବି ପ୍ରତିରୋଧ କରିବାର ଉଦ୍ୟମର ଫଳଶ୍ରୁତି ଥିଲା ପୋଷର କବିତା ପଢ଼ିକା । ବଲାଙ୍ଗୀରର ‘ଆମ୍ଭ ପ୍ରକାଶନୀ’ ଆନୁକୁଲ୍ୟରେ ଏହା ପ୍ରକାଶ ପାଏ ୧୯୭୦ମସିହା ନଭେମ୍ବର ୯ ତାରିଖ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ । ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶର ସ୍ମୃତିଚାରଣ କରି ତା ନାୟକ କହନ୍ତି “ସେଇଠୁ (ବଲାଙ୍ଗୀରରୁ) ପୁଣି ଜନ୍ମନେଲା ଆଉ ଏକ ନୂଆ ପରୀକ୍ଷାର ଯୋଜନା ମୋର ସରକାରୀ ବସାଘରେ । ସେଦିନ (୯-୧୧-୧୯୭୦) ଆମେ ବସି ଆଳାପ କରୁଥାଉଁ - ରତ୍ନାକର ଚକ୍ରନ୍ତି, ସତନ ଦାସପଟ୍ଟନାୟକ ଆଉ ମୁଁ । ଆକସ୍ମିକ ଭାବେ ଜଣା ହେଲା ପୋଷର କବିତା କରି ଚାରିଆଡ଼େ ମାରି ଦିଆଯିବ । ଖବର ଗଲା; ଆପଣ (ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀନିବାସ ଉଦ୍‌ଗାତା) ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ବାରଣ୍ଡାରୁ ଯେଉଁ କବିତାଟି ଲେଖିଲେ ତାକୁ ପଠାଇଲେ, ରାସ୍ତାରେ ଭେଟିଲୁ ପ୍ରସନ୍ନ ମିଶ୍ରଙ୍କୁ, ପାନ ଦୋକାନରେ ପାନ କିଣୁ ଥାଉଁ - ସେ କବିତା ଭାବୁଥା’ନ୍ତି କି ଲେଖୁଥା’ନ୍ତି କେଜାଣି ? ତାଙ୍କ କବିତା ଆସିଲା - ଆମେ ହେଲୁ ପାଞ୍ଚଜଣ, ଆମରି କବିତା ସେଇଦିନ ଛାପା ହୋଇ ବାହାରିଲା; ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳକୁ ତା’ର ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଉତ୍ସବ ହେଲା ମୋ’ ବସାରେ; କବି ଚିନ୍ତାମଣି ବେହେରା ଓଡ଼ିଶାର ସର୍ବପ୍ରଥମ ପୋଷର କବିତା ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରି ଗଛରେ କବିତାର ଛାପା ଫର୍ଦ୍ଦଟିଏ ଛାପିଦେଲେ ।”

ପ୍ରଥମ ସଂଖ୍ୟାରେ ରତ୍ନାକର ଚକ୍ରନ୍ତିଙ୍କ ‘ସମାଦ’, ପ୍ରସନ୍ନ କୁମାର ମିଶ୍ରଙ୍କ ‘ମୁ୍ୟଜିୟମ୍ ପାଇଁ କେତୋଟି ଛବି’ ଶ୍ରୀନିବାସ ଉଦ୍‌ଗାତାଙ୍କ ‘ପ୍ରତିଛବି’, କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ‘ଶୋଷ’ ଓ ସନତ୍ ଦାସ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ‘ଶାତ’ କବିତା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ସମ୍ପାଦକଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟ ଥିଲା ଏହିପରି ‘ପ୍ରାଚୀର ଦେହରେ ଅନେକ ବିକଳାଙ୍ଗ ପୋଷର । ମନ ଖୋଜେ ତା’ ମନଲାଖି ଗୋଟିଏ । ନିରାଶ ହୁଏ । ଅସହାୟ ଭାବେ ହୁଇସିଲ୍ ମାରି ଚାଲିଯାଏ । ଅଥଚ ସେ ଆଜି ପଛକୁ ଚାହୁଁଛି । ହାଁ-କରି ଠିଆ ହୋଇଛି । ଏ ଯେ ତା’ର ମନ ପୋଷର !..... ପୋଷର କବିତା ।’ ଏହାର ପ୍ରାୟ ତିନୋଟି ସଂଖ୍ୟା ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ପରେ ପଢ଼ିକା ପ୍ରକାଶନ ବନ୍ଦ ରହେ ।

‘ସ୍ମୃତି ଚିତାଉ’, ବଲାଙ୍ଗୀର ଜିଲ୍ଲା ଲେଖକ ସମ୍ମିଳନୀ ୧୯୭୬ ସ୍ମରଣିକା ପୃ.୧୨

ପ୍ରବନ୍ଧ-ବିଚିତ୍ରା (୧୯୭୭) :

ଶ୍ରୀମତୀ ନାୟକଙ୍କ ସହ ମିଳିତ ଭାବରେ ‘ପ୍ରତିଭାଚର୍ଚ୍ଚା ଓ ସ୍ମରଣ’ ର ମହତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରଖି ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରବନ୍ଧ ସାହିତ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି ସମ୍ଭାର ଓ ତାହାର ବରେଣ୍ୟ ସ୍ୱାମୀନାୟକଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ସହିତ ଆଗାମୀ ବଂଶଧରମାନଙ୍କୁ ପରିଚିତ କରିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଏହି ସଂକଳନର ସଂପାଦନା କରାଯାଇଥିଲା । ‘ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ’ ପରି ଏହି ସଂକଳନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ରୂପେ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥିଲା ।

ସାଂପ୍ରତିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ (୧୯୭୩) :

‘ଆତ୍ମପ୍ରକାଶନୀ’ ତରଫରୁ ୧୯୬୯ ଫେବୃଆରୀରେ ଓଡ଼ିଆ ଯୁବ ଲେଖକ ସମ୍ମେଳନର ପଞ୍ଚମ ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ତହିଁରେ ବହୁ ଆଲୋଚକ ସାଂପ୍ରତିକ ସାହିତ୍ୟ ସଂପର୍କରେ ଲିଖିତ ଭାଷଣ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ସେସବୁକୁ ସ୍ଥାୟୀ ପୁସ୍ତକ ରୂପ ପ୍ରଦାନ କରିବା ପାଇଁ ସମ୍ମେଳନର ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ସମିତିର ସାଧାରଣ ସଂପାଦକ ଶ୍ରୀ ନାୟକ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀନିବାସ ଉଦ୍‌ଗାତା ଏହାର ସଂପାଦନା ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । କଥା ସାହିତ୍ୟ, କବିତା ଓ ନାରୀ ଲେଖନୀ ସମ୍ପର୍କିତ ରଚନାବଳୀ ଭାଷଣରୁ ସଂଗୃହୀତ ଏବଂ ନାଟ୍ୟ-ସାହିତ୍ୟ ଓ ପ୍ରବନ୍ଧ ସମ୍ପର୍କିତ ଆଲୋଚନାମାନ ପରେ ସଂପାଦକ ଦ୍ୱୟଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ସଙ୍କଳିତ । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସଂପର୍କିତ ଏକ ସ୍ୱୟଂସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମୀକ୍ଷା ଗ୍ରନ୍ଥର ଗୌରବ ଦାବାକରେ ଏ ସଙ୍କଳନ ।

ରାଧାନାଥ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ (୧୯୭୫) :

ସଂପାଦକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଏହା ଏକ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଫସଲ । ବହୁଚର୍ଚ୍ଚିତ କବି ରାଧାନାଥଙ୍କ ରଚନାବଳୀର ସଂପାଦନାରେ ସତେ ଯେପରି ସେ ଆପଣାର ସକଳ ଶକ୍ତି ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧା ନିଗାଡ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି । ବହୁ ପୂର୍ବସୂରୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଓ ବହୁ ନାମଜାଦା ପ୍ରକାଶକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସଂପାଦିତ ଓ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲେ ବି ତଃ ନାୟକଙ୍କ ସମ୍ପାଦିତ “ରାଧାନାଥ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ” ସେସବୁ ମଧ୍ୟରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବିବେଚିତ ହୁଏ । ସଂପାଦକ ତଃ ନାୟକଙ୍କ ଚୟନ-କୌଶଳ ଓ ବିନ୍ୟାସ-ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଏହି ଗୌରବ ପ୍ରଦାନ କରେ । “ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରଚନା”, “ବ୍ୟାକରଣ ପରିଚୟ” ଓ ଆତ୍ମକଥାର କିୟଦଂଶ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର ନୂତନ ସଂଯୋଜନା । ପ୍ରତି ରଚନାର ପୃଷ୍ଠଟୀକା ଭାବରେ ତା’ର ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ କାଳ ଓ ଐତିହାସିକ ବିବରଣୀ ପ୍ରଦତ୍ତ । କବି ରାଧାନାଥ (୧୮୪୮-୧୯୦୮) କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ ପାଇଁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନାୟକଙ୍କ ସଂଯୋଜିତ “କବି ଚରିତ ରାଧାନାଥ” ଶୀର୍ଷକ ମନୋଗ୍ରାଫ ବିଶେଷ ଉପଯୋଗୀ । ପ୍ରାୟ ଶହେ ପୃଷ୍ଠାର ଏହି ଆଲୋଚନା ସଂପାଦିତ ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ମୂଲ୍ୟ ବୃଦ୍ଧିରେ ସହାୟକ ।

ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ପଦ୍ୟାବଳୀ (୧୯୭୭-୮୦) :

ଏକକ ସଂପାଦିତ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ‘ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ପଦ୍ୟାବଳୀ’ ତଃ ନାୟକଙ୍କ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଉଦ୍ୟମ । ଉତ୍ତମ ପୂଜନ ପାଇଁ ଉକ୍ତି ଗୀତିକାର ସଂଗ୍ରହ ଅବକାଶରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଆଦ୍ୱାରା ଏକ ନିଦର୍ଶନ ଭାବରେ ଜଗନ୍ନାଥେକପ୍ରାଣତା ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଧ୍ୟାନ ଯାଇଛି । ଏଣୁ ସେ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ପଦ୍ୟାବଳୀର ସଂପାଦନାରେ ମନୋନିବେଶ କରନ୍ତି । ୧୯୭୭ ରୁ ୮୦ ମଧ୍ୟରେ ପଦ୍ୟାବଳୀ ଚାରୋଟି ଭାଗରେ ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ପଞ୍ଚଦଶ ଶତାବ୍ଦୀଠାରୁ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଆଦ୍ୟପାଦ ଯାଏ ଅଠାବନ ଜଣ ଉକ୍ତକବିଙ୍କର ଦୁଇଶହରୁ ଜର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଉତ୍ତମ-ଜଣାଣ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ କାହାଣୀ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଗର୍ଭିତ କାବ୍ୟାଂଶ କାଳାନୁକ୍ରମିକ ରୀତିରେ ସଜ୍ଜିତ । ପ୍ରତି କବିଙ୍କ ପରିଚୟ ଓ କବିତାର ସାହିତ୍ୟିକ ଆଭିମୁଖ୍ୟ କଥିତ । ପ୍ରତି ଖଣ୍ଡର ଭୂମିକାରେ ଓଡ଼ିଆ ପଦ୍ୟାବଳୀ ସାହିତ୍ୟ ସଂପର୍କିତ ସାରଗର୍ଭକ ଆଲୋଚନାରେ ସଂପାଦକ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥକୁ ଓଡ଼ିଶାର “ଉକ୍ତିନିଧି” କେବଳ ନୁହେଁ “ସାରସ୍ୱତ ନିଧି” ଭାବରେ ପ୍ରତିପାଦିତ କରିବାକୁ କ୍ଷମ ହୋଇଛନ୍ତି ।

ସଂପାଦକଙ୍କ ଯୋଜନା ଥିଲା - ପଦ୍ୟାବଳୀକୁ ଦଶ ଖଣ୍ଡରେ ବିଭକ୍ତ କରି ସଂପାଦନା କରିଥା’ନ୍ତେ । ଏହି ସଂପର୍କରେ ସେ କର୍ମାନନ୍ଦ ହାତେତେଲବର୍ଗ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରାଚ୍ୟବିଦ୍ୟା ଅଧ୍ୟାପକ ବିଶିଷ୍ଟ ଗବେଷକ ଡକ୍ଟର ହରମାନ୍ କୁଲକେକଠାରୁ ଅନୁକୂଳ ମତ ପାଇଥିଲେ । * କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଆଶା ଓ ଯୋଜନା ସଫଳ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ଏହା ମୂଳରେ ସମ୍ଭବତଃ ନିମ୍ନ ପାଞ୍ଚୋଟି କାରଣ ବିଦ୍ୟମାନ -

୧. ବ୍ରହ୍ମପୁରସ୍ଥ ଖଲ୍ଲିକୋଟ କଲେଜରୁ କଟକର ରେଭେନ୍ସା କଲେଜକୁ ବଦଳି ଯୋଗୁଁ ପଦ୍ୟାବଳୀ ପ୍ରକାଶକ ‘ପୁସ୍ତକ ଉତ୍ସାର, ବ୍ରହ୍ମପୁର’ ସହ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଯୋଗାଯୋଗ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ।
୨. ସାଂପ୍ରତିକ କାଳର ଲେଖକ ଅବା ମୃତ ଲେଖକଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀମାନଙ୍କଠାରୁ ଅନୁମତି ଗ୍ରହଣ ଭଳି ପ୍ରକାଶନଗତ ଅସୁବିଧା ।
୩. ଶିକ୍ଷାଗୁରୁ ଡକ୍ଟର ବେହେରାଙ୍କ ପ୍ରତିକୂଳ ମତ (ତଃ ବେହେରାଙ୍କ ତା ୨୨-୧୧-୭୭ ରେ ଲିଖିତ ପତ୍ରର ବିପକ୍ଷ ବକ୍ତବ୍ୟ ।)

* “I really hope that you will find time and means to publish the whole series of ten volumes.” Quoted from Dr. Kulk’s letter to Dr. Nayak Dt. 16-12-77.

୪. କଟକାବସ୍ଥାନ କାଳରେ ‘ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ’ ସଙ୍ଗଠନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅଧିକ ସମୟ ବିନିଯୋଗ ।
୫. ପ୍ରେସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, ସାଂସ୍କୃତିକ ବିଭାଗ କର୍ତ୍ତୃକ ପ୍ରକାଶିତ ସମଗ୍ରଶାସ୍ତ୍ର କେତୋଟି ସଂକଳନର ବିପଣୀ-ପ୍ରବେଶ ।

ଫକୀରମୋହନ କଥାସାହିତ୍ୟ (୧୯୭୭) :

ରାଧାନାଥ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର ସଫଳତା ବୋଧହୁଏ ପ୍ରକାଶକଙ୍କୁ ଆତୁର କଲା । ଦେଶ ଚକ୍ରର ନାୟକଙ୍କୁ ସେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଗହ-ଉପନ୍ୟାସ ସମ୍ପାଦନା କରିବା ପାଇଁ ବରାଦ ଦେଲେ । ଏଭଳି ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେବାର କାରଣ ‘ରାଧାନାଥ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ’ ଓ ‘ନାରାଜବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣା ରଚନା ଶ୍ରୀ’ ର ସଫଳତା ‘ଫକୀରମୋହନ କଥା ସାହିତ୍ୟ’ ରେ ଦୁଇଗୁଣି । କେବଳ ସର୍ବଜନପ୍ରିୟ ଚାରୋଟି ଉପନ୍ୟାସ ଓ ଦୁଇଟି ଗହ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅଲଗା ପୃଷ୍ଠାକ ଥାଇ ସମୟାନୁକ୍ରମିକ ପ୍ରକାଶ କାଳ ଭିତ୍ତିରେ ଏକତ୍ର ବନ୍ଧାଇ ହୋଇ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । କୌଣସିପିଟିରେ ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶକାଳ କିମ୍ବା ସମ୍ପାଦକଙ୍କ ମନ୍ତବ୍ୟ ନାହିଁ । ଏ ସମସ୍ତ ଦୂର୍ବଳତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଅନ୍ଧାରୀ ଆକାଶର ତାରାଟିଏ ଭଳି ‘ଭୂମିକା’ଟି ସଂପାଦକଙ୍କର ମାନରକ୍ଷା କରେ । ଭୂମିକାର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଭୂମିକାକାରଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରେ, “ଏକ ଅଭିନବ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଫକୀରମୋହନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବାର କେତୋଟି ସମ୍ଭାବନାର ସୂଚନା ଏଠି ଦେଖନ୍ତୁ; ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପୋଷିଛି - ପାଠକ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ସମଗ୍ର କଥା ସାହିତ୍ୟକୁ ଏକତ୍ର ପାଠ କରି ନବଦିଗରୁ ତାଙ୍କୁ ଆସ୍ବାଦନ କରିବେ ।” ଫକୀରମୋହନଙ୍କ କାହାଣୀପ୍ରବେଶ କଲା, ପରିପକ୍ୱ ବୋଧହୁଏ ଓ ଅଭିନବ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ତାଙ୍କ ରଚନା ଭିତରୁ ସୂତ୍ର ଉଦ୍ଧାର କରି ତାଙ୍କ ନାୟକ ପ୍ରମାଣିତ କରିଛନ୍ତି ।

ନାରାଜବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣା ରଚନାଶ୍ରୀ (୧୯୭୮) :

ଏହି ଶତାବ୍ଦୀ ଆଦ୍ୟପାଦର ସୃଷ୍ଟିମୁଖରା କବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣା (୧୮୮୩-୧୯୪୮) କର କବିତାର ଧାରା ବିସ୍ମୃତିର ବାଲୁକା ଗର୍ଭରେ ବିଲୟ ଭଜିବା ପୂର୍ବରୁ ତାର ସୁମଧୁର ଜଳରାଶି ସଂଗ୍ରହ କରିବାର କଠିନ ଉଦ୍ୟମ କରନ୍ତି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଖଲ୍ଲିକୋଟ କଲେଜରେ ଅଧ୍ୟାପନା କାଳରେ । ଅତ୍ର ତତ୍ର ବିକ୍ଷିପ୍ତ ପ୍ରାଚୀନ ପତ୍ରପତ୍ରିକା, କବିକନ୍ୟାଙ୍କ ସୌଜନ୍ୟରୁ ପ୍ରାପ୍ତ କାଟଦଂଷ୍ଟ ଅପ୍ରକାଶିତ ପାଣ୍ଡୁଲିପିରୁ ସଂଗୃହୀତ ରଚନାବଳୀ ସଂକଳନ ଓ ସଂପାଦନା କରି କଠୋର ଶ୍ରମ ଓ ସାଧନାର ସ୍ୱାକ୍ଷର ଉଖିଯାଇଛନ୍ତି ସେ । କବିଙ୍କ ଜୀବଦର୍ଶନରେ ମାତ୍ର ସଙ୍ଗତିରିଶଟି କବିତା ପୁସ୍ତକାକାରରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିବା ସ୍ତବ୍ଧ ସମ୍ପାଦକ ମହୋଦୟ ୧୨୪ଟି ପଦ୍ୟ ରଚନା ଓ ୯ଟି ଗଦ୍ୟ ରଚନା ଚୟନ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରତି

ରଚନାର ପ୍ରକାଶକାଳ, ପ୍ରକାଶ ମାଧ୍ୟମ ଓ ପାଣ୍ଡୁଲିପି କ୍ଷେତ୍ରରେ ରଚନାକାଳର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । କବିଙ୍କର ଏକ ସୁଦୀର୍ଘ ଜୀବନାଲେଖ୍ୟ ଓ କୃତି କଳନା' 'ରଚନାଶ୍ରୀ' ର ମହତ୍ତ୍ୱ ବହୁସ୍ୱରୂପ କରିଛି । ଏକ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ କବି ପ୍ରତିଭାକୁ ସର୍ବଜ୍ଞାତ କରିବା ଆଭିମୁଖ୍ୟ, ସକଳନ-କୃତିତ୍ୱ ଓ ସମ୍ପାଦନା-ବୌଦ୍ଧି ଉକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥର ବିଶେଷତ୍ୱ ।

ଚୟନିକା (୧୯୭୯) :

ଡକ୍ଟର କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରାଙ୍କ ସହ ମିଳିତ ଭାବରେ ଏହି କବିତା ସଂକଳନଟି ସଂପାଦିତ । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ସାଂପ୍ରତିକ କାଳଯାଏଁ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶଧାରା ଓ ବିଷୟ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ପ୍ରତି ସଚେତନ ପାଠକଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିବା ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଏହା ପ୍ରକାଶିତ । କବି ବୈଷ୍ଣବ ପାଣି ଓ କବି ହମିଦ୍ ମିଆଁଙ୍କ ପରି ଜନପ୍ରିୟ କବିଙ୍କ ରଚନା ସ୍ଥାନିତ କରି ସଂପାଦକଦ୍ୱୟ ପ୍ରାଚୀନ ସାଆନ୍ତିଆ ମନୋବୃତ୍ତିଧାରୀ ସାହିତ୍ୟ-ସମୀକ୍ଷକଙ୍କ ସମାଲୋଚନାର ଶିକାର ହୋଇଥିଲେ ବି ଏହା ଉକ୍ତ ସଂକଳନର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟତା ।

କୈବଲ୍ୟ' (୧୯୮୧-୮୩) :

ଏକଦା ବହୁ ସମ୍ପାଦନାର ସ୍ୱାକ୍ଷର ନେଇ ଶ୍ରୀ ସୁଦର୍ଶନ ସାହୁଙ୍କ ସଂପାଦକତ୍ୱରେ କଟକରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିବା ତ୍ରେମାସିକ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ର 'କୈବଲ୍ୟ'ର ପୁରାତନା ବିଭାଗର ସଂପାଦନା ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରିଥିଲେ ତଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । କୈବଲ୍ୟକୁ ସ୍ୱୟଂସଂପୂର୍ଣ୍ଣ, ସର୍ବଦିଗସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ, ସଂସ୍କୃତିସଂପନ୍ନ କରିବା ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ସଂଯୋଜିତ ଏହି ବିଭାଗରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମବାଦୀ ବହୁ ଉପାଦେୟ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଜଗନ୍ନାଥକୁ ପ୍ରାଣୋତ୍ସର୍ଗ ପରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଜୀବନ ଧାରା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ପ୍ରତି ଉନ୍ମୁଖ ହୋଇଥିଲା । ମାନସଚିନ୍ତା ଓ କାର୍ଯ୍ୟଧାରା ମଧ୍ୟରେ ସମନ୍ୱୟ ଆସିଥିବାରୁ ଏହି ବିଭାଗଟିର ସଂପାଦନା ସେ ନିଷ୍ଠାର ସହ ଆଦରି ନେଇଥିଲେ ।

ଏକ୍ଷଣା (୧୯୮୦) :

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସଂପାଦନକାରୀ ଜୀବନର ସର୍ବଶେଷ ଓ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ସାକାର ସ୍ୱପ୍ନ 'ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ' ର ମୁଖପତ୍ର ଭାବରେ ସାମ୍ବାଦିକ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ର 'ଏକ୍ଷଣା'ର ସଂପାଦନା । ତଃ କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରା, ତଃ ନରେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ମିଶ୍ର, ତଃ ହେମନ୍ତ କୁମାର ଦାସ, ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀ ପଞ୍ଚାନନ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଭଳି ବିଦ୍ୱାନ ସଂପାଦକ-ମଣ୍ଡଳୀର ପ୍ରାଞ୍ଜ ପରାମର୍ଶରେ ଜର୍ଣ୍ଣାଲଟିର ରୂପାୟନ ନୈପୁଣ୍ୟ ପ୍ରତି ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକଟିତ । ୧୯୮୦ ରୁ ୮୫ ମଧ୍ୟରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଜୀବଦଶାରେ ଏକ୍ଷଣାର ମୋଟ ୧୧ ଟି ସଂଖ୍ୟା ପ୍ରକାଶିତ । ତହିଁରୁ ଦଶୋଟି ତାଙ୍କର ସ୍ୱେଦପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିଚର୍ଯ୍ୟା ପାଇଛନ୍ତି । ପ୍ରତି ସଂଖ୍ୟାରେ ଆପଣାର ଚିନ୍ତାପୂର୍ଣ୍ଣ, ସାରଗର୍ଭକ ବକ୍ତବ୍ୟ ସେ ସଂପାଦକୀୟ ସ୍ତମ୍ଭରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଯାଇଛନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା :

ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦର ସଂପାଦକ ଭାବରେ ପରିଷଦ ଗ୍ରନ୍ଥମାଳାର ମୁଖ୍ୟ ସଂପାଦକ ଦାୟିତ୍ୱ ତକ୍କର ନାୟକ ତୁଲାଉଥିଲେ । ତକ୍କର କୃଷ୍ଣ ଚରଣ ବେହେରା ଓ ଶ୍ରୀ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ ସହ ମିଳିତ ଭାବରେ ସେ ପାଣ୍ଡୋଟି ଗ୍ରନ୍ଥ ସଂପାଦନା କରିଛନ୍ତି । ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା -

୧. କବି ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ବିରଚିତ ଶ୍ରୀ ରୋଡ଼ା ବା ରୁକ୍ମିଣୀ ବିବାହ ଲେଖନ (୧୯୮୧)
୨. ସର୍ବଜନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ-ସମୀକ୍ଷା (୧୯୮୨)
୩. ଆଧୁନିକ ଅବବୋଧ (୧୯୮୩)
୪. ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଚର୍ଚ୍ଚାର ପରମ୍ପରା (୧୯୮୩) ଓ
୫. ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ (୧୯୮୪) ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପୂର୍ବରୁ ଅନାଲୋଚିତ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟରେ ଗ୍ରନ୍ଥ ସଂପାଦନା ପରିଷଦର ଆଭିମୁଖ୍ୟ ହୋଇଥିବାରୁ ସେସବୁର ସଂଗ୍ରହ ଓ ସଂପାଦନାକୁ ସେ ନିଜର ଆଭିମୁଖ୍ୟ କରିଥିଲେ ।

ସଂପାଦକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ କୃତିତ୍ୱ କଳନା ପୂର୍ବରୁ, ତାଙ୍କ ସଂପାଦନାର ବିଶ୍ଳେଷଣ ଆବଶ୍ୟକ । ଚାରୋଟି ଗ୍ରନ୍ଥ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥ ଓ ପତ୍ରପତ୍ରିକା ସେ ମିଳିତ ଭାବରେ ସଂପାଦନା କରିଛନ୍ତି । ମିଳିତ ସଂପାଦନାରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ରୁଚିକୁ ସଂପାଦକ ମଣ୍ଡଳୀର ସର୍ବସମ୍ମତ ରୁଚିରେ ପରିଣତ କରିବାର ଯତ୍ନଶୀଳ ନିହିତ ଥାଏ । ତେଣୁ ତହିଁରେ କୃତିତ୍ୱ ପ୍ରଦର୍ଶନ ଅବକାଶ ସୀମିତ । ଏକାମ୍ର, ସମଧର୍ମୀ, ସହୃଦୟ ସୁହୃଦଙ୍କ ସହ ସମ୍ମିଳିତ ସଂପାଦନାରେ ସେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିଥିବାରୁ ସେ ଏ ଯତ୍ନଶୀଳ ଉକ୍ତପାଠ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳ ପାଇବାର କରିଥିବେ । ସ୍ୱପତ୍ନୀ ଲାବଣ୍ୟ ଦେବୀ, ଶିକ୍ଷାଗୁରୁ ଡଃ କୃଷ୍ଣ ଚରଣ ବେହେରା, ବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀନିବାସ ଉଦ୍‌ଗାତା ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ସହ ସାହିତ୍ୟ-କର୍ମ କରିଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ରୁଚି ଯଥୋଚିତ ସମ୍ମାନ ପାଇଛି । କାରଣ, ଏମାନେ କେହି ଗ୍ରାସ କରିବାର ବା ଗୁପ୍ତ ହେବାର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱସଂପନ୍ନ ସାହିତ୍ୟିକ ନୁହଁନ୍ତି । ତେଣୁ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ହେଉ ବା ସାଧାରଣ ସାହିତ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ହେଉ, ସର୍ବତ୍ର କିଛି ନା କିଛି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ନିହିତ ରହିଛି । ତାଙ୍କ ରଚିତ ଭୂମିକା ମଧ୍ୟ ସଂକଳିତ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ସୁସଂପାଦିତ ଗ୍ରନ୍ଥର ଗୌରବ ପ୍ରଦାନ କରିଛି ।

ମିଳିତ ଉଦ୍ୟମ ହେଲେ ବି ଯେଉଁଠାରେ ସଂପାଦନାର ବିଭାଗ ବନ୍ଧନ ହୋଇଛି, ସେଠାରେ କୃତିତ୍ୱ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ସହଜସାଧ୍ୟ । ‘ଶତରୂପା’ ଓ ‘କୈବଲ୍ୟ’ ପତ୍ରିକାର ବିଶେଷ ବିଭାଗ ଦାୟିତ୍ୱରେ ରହି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ଓ ନିର୍ଭୀକତା ତଥା ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧାର ପ୍ରମାଣ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଏକକ ଭାବରେ ସଂପାଦିତ କୃତି ଚତୁଷ୍ଟୟ - ରାଧାନାଥ ଗୁପ୍ତାବଳୀ, ଫକୀରମୋହନ କଥା-ସାହିତ୍ୟ, ନାରାଜବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣା ରଚନାଶ୍ରୀ ଓ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ପଦ୍ୟାବଳୀରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସଂପାଦକ ଭାବରେ ଅଧିକ ସଫଳ । ଉପରୋକ୍ତ ଏକକ ସଂପାଦିତ ଗୁପ୍ତାବଳୀରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରେରିତ ହୋଇ ସେ ସଂପାଦନା କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ।

‘ରାଧାନାଥ ଗୁପ୍ତାବଳୀ’ ରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସଂପାଦନା ନୈପୁଣ୍ୟର ବିଶେଷ ଉକ୍ତର୍ଷ ନିହିତ । ଉକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥ ସଂପାଦନାରେ ସେ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ସଂପାଦକଙ୍କ ବିଶେଷତ୍ୱ ଜତିହାସ-ବୋଧ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ରକ୍ଷା କରି ପାରିଛନ୍ତି । “ଜଣେ କବିର ଜୀବନ ଦେଇ ତାର କାବ୍ୟକୁ ଦେଖିବା ଓ କାବ୍ୟ ଦେଇ ତାର ଜୀବନକୁ ଦେଖିବା ” (ଶ୍ରୀ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ) ରୀତିର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିଛନ୍ତି । କବିଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟ ଭିତ୍ତିରେ ତାଙ୍କ ସମଗ୍ର କୃତିର କୃତିତ୍ୱ କଳନା କରିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ଗଭୀର ଅନ୍ତଃ ପ୍ରବେଶ ଓ ବିଶେଷ ପ୍ରୀତି ଦରକାର, ସେ ସେଥିପ୍ରତି ଠିକ୍ ବିଚାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିପାରିଛନ୍ତି ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ କୃତିତ୍ୱର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାଭ ସ୍ୱାକ୍ଷର ତାଙ୍କ ରଚିତ ସମ୍ପାଦକୀୟମାନଙ୍କରେ ନିହିତ । ତାଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ପ୍ରକାଶିତ ଏକାଧାର ଦଶଟିଯାକ ସଂଖ୍ୟାରେ ଦଶଟି ସାରଗର୍ଭକ ସମ୍ପାଦକୀୟ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲା । ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟର ନାନା ଦିଗ, ସୀମା, ସମ୍ଭାବନା, ଆଶା ଆଶ୍ୱାସନାର କାହାଣୀ କଥିତ ହୋଇଥିଲା ଏଥିରେ । ତାଙ୍କୁ ମେଧା ସହ ତାକୁ ମହତ୍ତ୍ୱ ବୋଧ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କୁ ପ୍ରଜ୍ଞା ଓ ପ୍ରଣୟର ଜଣେ ପ୍ରକୃତ ପୂଜାରୀରେ ପରିଣତ କରିଥିଲା । ପାଠକର ମଣ୍ଡିଷ ଓ ହୃଦୟ ଆଲୋଡ଼ିତ କରିବାର ଗରିମାମୟ ଗୁଣରେ ତାଙ୍କ ‘ସମ୍ପାଦକୀୟ’ ହୋଇଥିଲା ଗୌରବାନ୍ୱିତ ।

ଏକାଦଶ ଖଣ୍ଡ ‘ଏକାଶୀ’ ସଂପାଦନାରେ ତଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସକ୍ରିୟ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ୧୯୮୫ ନଭେମ୍ବର ଆଦ୍ୟରୁ ସେ ଭୀଷଣ ଯକୃତ ବ୍ୟାଧିରେ ପୀଡ଼ିତ ହେଲେ । ‘ଏକାଶୀ’ ର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନ କଲେ ତତ୍କୁଳ କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରା । ତାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ମୋତେ ସଂପାଦନାର ବହିରଙ୍ଗ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରିବାକୁ ପଡ଼ୁଥିଲା । ତଃ ବେହେରା ସେତେବେଳେ ସୁଦୂର ପୁଲବାଣୀର ସରକାରୀ କଲେଜରେ ଅଧ୍ୟାପନାରତ ।

ତାଙ୍କ ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ କାଗଜ କିଣା, ପ୍ରତ୍ ଦେଖା ଆଦି କାମ ସାଙ୍ଗକୁ ଆହୁରି କାମ କୁଟାଳ ଦିଅନ୍ତି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁ । ପ୍ରତି ପ୍ରବନ୍ଧ ରୋଗ ଶଯ୍ୟାରେ ମୋ' ଦ୍ଵାରା ପଢ଼ାଉ ଶୁଣନ୍ତି । କଳ କଳ ହୋଇ ଦିଶିଯାଉଛି ସେ ଦିନ । ଲୋକନାଥ ନର୍ସିଂ ହୋମ୍‌ରେ ଭାଷଣ ବାନ୍ତି ହେଉଥାଏ ତାଙ୍କୁ । ଶରୀର ଶୀର୍ଷ, ଚକ୍ଷୁ କୋଟରାଗତ, ସ୍ଵର କ୍ଷୀଣ... ତଥାପି ସେ ଦୃଷ୍ଟିର ତାବ୍ରତା, ସ୍ଵରର ସାରଳ୍ୟଭରା ଅନୁରୋଧ ମୋତେ ବାଧ୍ୟ କଲା ଚିରଭାଜକ ଲେଖା ରାଜବାବୁଙ୍କ 'ଚେତନାର ଉନ୍ନେଷ ଓ ଭରଣ' ଗ୍ରନ୍ଥସମାକ୍ଷା ପାଣ୍ଡୁଲିପି ପଢ଼ି ଶୁଣାଇବା ପାଇଁ । ଘଣ୍ଟାଏ କାଳ ପଢ଼ିଲି, ସେ ଶୁଣିଲେ ଧୈର୍ଯ୍ୟର ସହ । ଶିରୋନାମା ଦେଲେ 'ଚେତନାର ଅନୁସନ୍ଧାନ' । ସେହି ନାମରେ ଛପା ହେଲା । ଏହିଭଳି ଆମେ ଯେତେ ଚାପ ଦେବାକୁ ଚାହୁଁ ନ ଥାଉଁ, ସେ ସେତେ ସଂପୃକ୍ତ ହେବାକୁ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଥା'ନ୍ତି । ରୋଗ ଆହୁରି ବଢ଼ିଲା । ସେ ଦିଲ୍ଲୀ ଗଲେ ତିସେମ୍ବର ମଧ୍ୟ ଭାଗରେ ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟ ପରୀକ୍ଷା ଏବଂ ରୋଗ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ପାଇଁ । ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ମାଗିଥିଲି ସଂପାଦକାୟ... ଆସିବା ଆଗରୁ ଲୋଡ଼ା ପଢ଼ିପାରେ । ଜାନୁୟାରୀ ପ୍ରଥମ ସପ୍ତାହରେ 'ଏକ୍ସଣା' ବାହାରିବ । ହସି ହସି ସେଦିନ କହିଲେ, "ମୁଁ ଫେରି ଆସେ, ନିଶ୍ଚୟ ଲେଖିବି । ମୁଁ ଥାଉଁ ଥାଉଁ କ'ଣ ସଂପାଦକାୟ ନ ଥାଇ ବାହାରିବ ? ମୁଁ ମରିଗଲେ ତମେ ଶ୍ଳୋକ ପାଳି ବନ୍ଦ କରବ ସନା ।"

ଶେଷ ଫର୍ମା ଛାପା ସରିବା ପାଖେଇ ଆସୁଥାଏ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁ ଫେରିଲେ ଆହୁରି ଅସୁସ୍ଥ ଶରୀର ନେଇ, ଦୁରାରୋଗ୍ୟ ବ୍ୟାଧିର ସମ୍ଭାବ ଆଣି । ସଂପାଦକାୟ ପାଇଁ ପୁଣି ଗଲୁ ସୁଦର୍ଶନ ବାବୁ ('ଏକ୍ସଣା'ର ତତ୍କାଳୀନ ମୁଦ୍ରାକର), ମୁଁ । ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ମନ ବଳିଲା ନାହିଁ ମାଗିବା ପାଇଁ । ସେ ସଂଖ୍ୟା 'ଏକ୍ସଣା'ର ସଂପାଦକାୟ ଅଲେଖା ରହିଗଲା... । ଏଥିସହିତ ଅସମୟରେ ପରିସମାପ୍ତି ଘଟିଲା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ-ସଂପାଦନାର ଏକ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣଭ ଅଧ୍ୟାୟର ।

କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ଓ ରସ ପ୍ରସଙ୍ଗ

ଡକ୍ଟର ବନମାଳୀ ବାରିକ

ଆଧ୍ୟାପକ ନାୟକ ଶିକ୍ଷକତାକୁ ଆଦରି ନେଲାବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା କ୍ଷେତ୍ରରେ ବହୁବିଧ ଅଭାବ ଲାଗିରହିଥିଲା । ଶିକ୍ଷକ ଓ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପାଖଁ ଉପଯୁକ୍ତ ବହିର ଅଭାବ ତାଙ୍କୁ ବ୍ୟାକୁଳ କରିଥିଲା । ସେ ତାଙ୍କର ଅବସର ସମୟକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରାଣରେ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା/ପୁସ୍ତକ ରଚନାରେ ନିଯୋଜିତ କଲେ । ମନରେ ତାଙ୍କର କେତେ ଯୋଜନା, କେତେ କଳ୍ପନା, କେତେ ଭାବନା ଅନେକ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ପ୍ରକାଶିତ ହେବ, ଅନେକ ନୂଆ ନୂଆ ରାସ୍ତାରେ ଗବେଷଣା ହେବ, ଅନେକ ଗ୍ରନ୍ଥ ସମୀକ୍ଷା ପ୍ରକାଶ ପାଇବ, ଅନେକ ସୁଲଭ/ସୁଲଭ ଗଦ୍ୟ/ପଦ୍ୟ ସଙ୍କଳିତ ହେବ, ବିଚଳ ଗ୍ରନ୍ଥ ପୁନଃ ପ୍ରକାଶିତ ହେବ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଇତିହାସ ଲେଖାଯିବ ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି । ନୂଆ ପାଢ଼ିର ଯୁବକମାନେ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ନୂଆ ନୂଆ ଦିଗର ଉନ୍ମୋଚନ କରିବେ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ ହେବ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଭାଷାତାତ୍ତ୍ୱିକ ଅଧ୍ୟୟନ ହେବ । ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ସାଂସ୍କୃତିକ ଅଧ୍ୟୟନ ହେବ । ଜ୍ଞାନର ନବ ନବ ଦିଗର ଯଥା - ସମାଜବିଜ୍ଞାନ, ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ନୃତ୍ୟ, ଲୋକ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଭିତ୍ତି କରି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଚର୍ଚ୍ଚା ହେବ । ଓଡ଼ିଆର ପରିଚୟ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବଦଳିଯିବ । କିଛି ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରାୟ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର ପଣତରେ ବନ୍ଧା ଥିଲା । ଇଂରାଜୀ, ହିନ୍ଦୀ, ବଙ୍ଗଳା ସାହିତ୍ୟର ଅଳ୍ପକେତେ ଜଣ ଅବଗାହୀ ଥିଲେ । ତତକାଳୀନ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ବହୁଳ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗକୁ ଆଦରି ନେଇ ସାହିତ୍ୟର ଛାତ୍ରମାନେ ନୂତନତା / ସାହସିକତା ପ୍ରତି ନାସିକାକୁଂଚନ କରୁଥିଲେ । ସମୟର ଏପରି ମୋଡ଼ରେ ମୁଁ ଭେଟିଥିଲି ଆଧ୍ୟାପକ ନାୟକ ଓ ଆଧ୍ୟାପିକା ନାୟକଙ୍କୁ - ବ୍ରହ୍ମପୁର ରହଣି ବେଳେ ଖୁବ ନିକଟରୁ ଦେଖିବାକୁ ସୁଯୋଗ ପାଇଲି । ସେମାନଙ୍କ ଅଧ୍ୟୟନ ପ୍ରାତି / କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠା ମଧ୍ୟ ଦେଖିଲି ।

ଏଭଳି ସାହିତ୍ୟିକ ବ୍ୟାକୁଳତାରୁ ଅନେକ ଗ୍ରନ୍ଥର ସୃଷ୍ଟି । ଆଧ୍ୟାପକ ନାୟକ ହୋଇଛନ୍ତି ପ୍ରଚୁର ସିଦ୍ଧିର ଅଧିକାରୀ । ସେସବୁ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଅଳଂକାରତତ୍ତ୍ୱ / କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ଚର୍ଚ୍ଚା ବେଶ୍ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ଜଟିଳ ବିଚାରକୁ ସରସତା ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ସେ ବନ୍ଧୁପରିକର ଥିଲେ । ୧୯୬୮ ମସିହାରେ ମିଳିତ ଉଦ୍ୟମରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା (ଟିଟିଲାଗଡ଼ରୁ) ‘ଅଳଂକାର ଓ ଅଳଂକାର ତତ୍ତ୍ୱ’ । ସେତେବେଳେ ଆଧ୍ୟାପକ ଦମ୍ପତି ବଲାଙ୍ଗୀର କଲେଜରେ କାର୍ଯ୍ୟରତ ଥିଲେ । ସେଥିରେ ଲେଖାଅଛି - “ ଆମ ସାହିତ୍ୟରେ

ଅନେକ ଅଭାବ । x x ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଏକ ସ୍ୱୟଂସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସହଜବୋଧ ଅଳଂକାର ଗ୍ରନ୍ଥର ଅଭାବ ଆମେ ଅଧ୍ୟୟନ ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲୁ x x ଛାତ୍ର ଛାତ୍ରୀଙ୍କର ଅନୁରୋଧ ଓ ଅଧ୍ୟାପକ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କର ପ୍ରେରଣା କଳାଳକୁ ଜୀବନୀୟା ଦେବୀରେ ସାହାଯ୍ୟ କଲା । (ପୃ କ,ଖ) ୧୯୮୧ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ତାଙ୍କର ‘ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱ’ । ଅଳଙ୍କାର ତତ୍ତ୍ୱର ସାମିତ ପରିସର ଛାଡ଼ି ସେ ଆସିଲେ କାବ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାର ବ୍ୟାପକ କ୍ଷେତ୍ରକୁ । କାବ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱ, ରସ ପ୍ରସଙ୍ଗ, ଧ୍ୱନି ପ୍ରସଙ୍ଗ, ବକ୍ତୃକ୍ତି ପ୍ରସଙ୍ଗ, ଔଚିତ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗର ମିଳିତ ରୂପ ନେଲା ଏହି ସୃଷ୍ଟି । ପୂର୍ବରୁ ଏଭଳି ବହି ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତାହା ସଂସ୍କୃତ ବନ୍ଧନରେ ଥିଲା ଅଶନିଃଶ୍ୱାସୀ ! କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱର ସଂସ୍କୃତ ପରିଭାଷା ଓ ପରିସରକୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ / ବିଶେଷତଃ ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟ ସହ ମିଳାଇ ପଡ଼ିବା / ଦେଖିବାର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସେ ଆପଣେଇ ନେଲେ । ଛାତ୍ରର ସ୍ୱାର୍ଥ ଓ ଅଧ୍ୟାପକର ସ୍ୱାର୍ଥ ଏଥିରେ ସୁରକ୍ଷିତ ହେଲା । କାବ୍ୟର / କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱର ଅଧ୍ୟୟନ ସହଜ ହେଲା । ପାରମ୍ପରିକତା ଓ ଆଧୁନିକତାର ସମ୍ମିଶ୍ରଣ ହେଲା । ସଂସ୍କୃତର କିଛି ଭାଷା ଓ ଭାବନାର ଜଟିଳ ପଥ ପରିବର୍ତ୍ତେ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାର ମାର୍ଗ ସୁଗମ ହେଲା । ରସ, ରୀତି, ଧ୍ୱନି, ବକ୍ତୃକ୍ତି ଆଦି ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର ଜାଲାକା ଛାଡ଼ି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଅଧ୍ୟୟନ ଜାଲାକାରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ଅଧ୍ୟାପକ ନାୟକ ଭଞ୍ଜ, ରାଧାନାଥ, ଗଙ୍ଗାଧର, ମାନସିଂହ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ କାବ୍ୟରୁ ଉଦାହରଣମାନ ସଂଗ୍ରହ କରି ପାଠକମାନଙ୍କର ଉପଲବ୍ଧି ପଥ ପରିଷ୍କାର କରିଦେଲେ ।

ଅଧ୍ୟାପକ ନାୟକଙ୍କ କାବ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାର ଅନ୍ୟ ଏକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହେଲା ଇଂରାଜୀ, ବଙ୍ଗଳା, ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟର ସମୀକ୍ଷା ସହ ହାତ ମିଳାଇବା । ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟର କିଛି ଅଧ୍ୟାପକ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତତ୍ତ୍ୱିତ୍ ଥିଲେ । ମାତ୍ର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସେସବୁ ପ୍ରୟୋଗ କରିବାକୁ ‘କୁଣ୍ଡ’ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ଏକମାତ୍ର ଆକ୍ଷେପ ଥିଲା ଓଡ଼ିଆରେ କିଛି ନାହିଁ । ଏହିପରି ସଂକଟ କାଳରେ ଅଧ୍ୟାପକ ନାୟକ ସଂକଳ୍ପବଦ୍ଧ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ସଂସ୍କୃତ ଓ ଇଂରାଜୀ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ସହାୟତା ଲୋଭୁଥିଲେ । ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ ଓ ବିତରଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ କେବେହେଲେ କେଉଁଠି କୁଣ୍ଡ ପ୍ରକାଶ କରୁନଥିଲେ । ନିଜେ ପରିଶ୍ରମ କରୁଥିଲେ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରୁ ଥିଲେ । ନିଜ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ସମ୍ମାନଜନକ ସ୍ଥିତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଅବିରତ ଉଦ୍ୟମ ଯିଏ ନିଜ ଆଖିରେ ନ ଦେଖିଛି ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରିବ ନାହିଁ ।

କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱର ଚର୍ଚ୍ଚା ପାଇଁ ସେ ନୃତ୍ୟରବିତ୍ ଭେରିଆର ଏଲ୍‌ଡିନଙ୍କ ଆଦିବାସୀ ସ୍ୱପ୍ନତତ୍ତ୍ୱ ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନ ପ୍ରେରଣା ଏବଂ କ୍ରୋଡେକ ଭାବସୁଲିଙ୍ଗର ବିକିରଣ ,

ସିଫେନ୍ ସେଠରକ କବି ପ୍ରେରଣା ଉପରେ ଆଲୋକପାତ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ରାଜଶେଖରକ ମତି ଦର୍ପଣ ସହ ଭାମଭୋଗ ଓ ମିଲ୍ଟନକ ଦିବ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟରେ ତୁଳନା କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପ୍ରାଶାତ୍ୟର ତୁଳନା କରିବାକୁ ଯାଇ ସେ ‘କଳ୍ପନା’ ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଆମର ପ୍ରାଚୀନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଗଣ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ନାରବ । କଲେରିକ ଓ ଆର୍.ଏଲ୍. ବ୍ରେଟ ଓ ଅନ୍ୟ ସମାସକଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ସେ କଳ୍ପନାର ଗୁରୁତ୍ବ / ଭୂମିକା ବିଷୟ ବୁଝାଇଛନ୍ତି । ପ୍ରାଚ୍ୟ-କାବ୍ୟତରୁ ‘ଭାବନା’ର ସନ୍ଧାନ କରି ଅଧ୍ୟାପକ ନାୟକ ପ୍ରାଶାତ୍ୟ ଜଗତରେ ବିଶେଷ ସ୍ବାକୃତି ଲାଭ କରିଥିବା ‘କଳ୍ପନା’କୁ ତା’ର ସମକକ୍ଷ ନିକଟତମ ବୋଲି ସୂଚାଇଛନ୍ତି ଫଳରେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପ୍ରାଶାତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଶବ୍ଦଗତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଓ ଦୂରତା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରାଯାଉଥିଲେ ହେଁ ଆନ୍ତରିକ ପରିଚୟ-ତମତକାର ରୂପ ଧାରଣ କରିଛି କହିଲେ ଅଧିକ୍ଷିତ ହେବ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ନିଜ ଭାଷାରେ- ଏହି ଦୁଇଟି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ଭିନ୍ନତା ଅଛି ବୋଲି ଯଦିଓ ଜଣାଇଛି ତଥାପି ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ବିନ୍ଦୁରେ ମିଶି ଯାଇଛନ୍ତି ।

ଆଧୁନିକ କାବ୍ୟ ବିଚାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ବହୁ ମତବାଦ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ । ରେନାଏସା ଯୁଗରେ କାବ୍ୟସୃଷ୍ଟିର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ; ବୋଦ୍‌ଲେୟାର, ମାଲାମେଓ ଓ ଭାଲ୍‌ଲାଇକ ‘କଳାପାତ୍ର କଳାସୃଷ୍ଟି’ ଭାବନ; କ୍ୟାଣ୍ଟ, ରବାନ୍‌ନାଥ ଓ ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦଙ୍କ ଆନନ୍ଦବାଦୀ ଅବବୋଧ, ରୁଷ ଓ ଚୀନ ବିପ୍ଳବରୁ ଉତ୍ପତ୍ତ ବହୁବାଦୀ ଚିନ୍ତାଧାରା ବା ମାର୍କ୍ସବାଦୀ ନନ୍ଦନତରୁ କାବ୍ୟିକ ପ୍ରୟୋଗ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ବ୍ୟାପକ କରିଛି । ତର୍କ ଓ ବିତର୍କର ଅନ୍ତନାହିଁ । ପରିସର ଭିତରକୁ ଆସିଛନ୍ତି ଆରିଷ୍ଟଟଲ, ପ୍ଲାଟୋ, ଗ୍ରୀକ୍ ନାଟ୍ୟକାରଗଣ, ଭାରତୀୟ ନାଟ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରଣେତା ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଭରତ, ଆଳଂକାରିକ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଦଣ୍ଡା, ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଭାମହ ପ୍ରଭୃତି । କାବ୍ୟର ହେତୁ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାକୁ ଯାଇ ସମସ୍ତେ ଉଣା ଅଧିକେ ନୈତିକ ପ୍ରେରଣା, ସଦାଚାର, ଶିକ୍ଷା ଓ ଚେତନାର ବିକାଶ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ବ ଆରୋପ କରିଛନ୍ତି ।

ଏଠାରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାର କଥା ବିଶିଷ୍ଟ ଓଡ଼ିଆ ଜନନାୟକମାନଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ତତ୍ତ୍ବ ସଂପର୍କିତ ଆଲୋଚନାକୁ ଲେଖକ ବେଶ୍ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତ ନାଳକଣ୍ଠ, ଗୋପାଳାଧର ମହାନ୍ତି, ବାମା ଚରଣ ମିତ୍ର, ଚିତ୍ତରଂଜନ ଦାସ, ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର, ଅନୁଦୀଶଙ୍କର ରାୟ, କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରାଙ୍କ ବିଭିନ୍ନ ଆଲୋଚନା / ବକ୍ତବ୍ୟର ସାରାଂଶ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ଏହା ଲେଖକଙ୍କ ବିଚରଣ ଭୂମି, ଅଧ୍ୟୟନ-ଲିପ୍ତା ଓଡ଼ିଆ ସାଂସ୍କୃତିକ ଜିଜ୍ଞାସା ପ୍ରତି ଗଭୀର ଶ୍ରଦ୍ଧା ସୂଚାଇଦିଏ ।

ଏଭଳି ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ଅତିକ୍ରମଣ କଲାପରେ ସେ ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତରୁ କେତୋଟି ମୌଳିକ ଉପାଦାନ ନିକଟକୁ ଫେରି ଆସିଛନ୍ତି । ପଣ୍ଡିତରାଜ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ

‘ରମଣୀୟାର୍ଥ ପ୍ରତିପାଦକ ଶବ୍ଦ କାବ୍ୟମ୍’, ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଭାମହକ ‘ନ କାନ୍ତମପି ନିର୍ଭୁଷ ବିଭାତି ବନିତା ମୁଖମ୍’ - ଅର୍ଥାତ୍ ରମଣୀୟତା, ରସ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ (କାବ୍ୟର ବିଶିଷ୍ଟ ଗୁଣାବଳୀ) ର ସନ୍ଧାନରେ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ବିଚାରକମାନେ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରିଯାଇଛନ୍ତି । କବିତାରେ ତା’ର ପ୍ରମାଣ ତାର ଖୁଅ ଖୋଜା ଚାଲିଛି । ‘ମା ନିଷାଦ ପ୍ରତିଷ୍ଠା’ର ରଚୟିତା ବାଲ୍ମୀକିକ ଠାରୁ ‘ଢେଢ଼ଲ୍ୟାଶ’ର ସୁଷ୍ମା ଟି. ଏସ୍ ଏଲିଅଟଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ପରେ ସେ କହିଛନ୍ତି - “ଏହି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବାଦୀ ବିଚାର ବିମର୍ଶର ନମୁନା ଆମେ ଇଣ୍ଡା ଅଧିକେ ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱରୁ ମଧ୍ୟ ପାଇଥାଉ ।” (ପୃ.୬୧) ଶବ୍ଦ ଓ ଅର୍ଥର ଭାଷା ଓ ଭାବର ଖେଳ ମଧ୍ୟରେ କବିତା ଆଗକୁ ଆଗକୁ ଚାଲିଛି । ଆକାଂକ୍ଷିକମାନେ, ଦାର୍ଶନିକମାନେ ସମାକ୍ଷକମାନେ ତା ପାଇଁ ସୂତ୍ର / ନିୟମ / ଶୃଙ୍ଖଳା ସବୁ ଗଢ଼ିଚାଲିଛନ୍ତି ।

କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱର ବିଚାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉଛି ରସ । ଭାରତୀୟ ଜିଜ୍ଞାସା ‘ରସକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମାନ୍ୟତା ପ୍ରଦାନ କରିଛି । କେତେବେଳେ ତାହା ‘ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ସହୋଦର’ ତ କେତେବେଳେ ତାହା ‘ରସୋବେଷଃ’ । ଅବଶ୍ୟ ଏହା ରସୋପଲବ୍ଧିର ଚରମ ପର୍ଯ୍ୟାୟ । ସିଦ୍ଧିର ପର୍ଯ୍ୟାୟ ମାତ୍ର ସହୃଦୟ ପାଇଁ, ସାମାଜିକ ପାଇଁ ରସର ସ୍ଥିତି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ନାଟକରେ, କାବ୍ୟରେ, ସାହିତ୍ୟରେ ରସର ଯେଉଁ ଚିତ୍ର ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ତାହା ବ୍ୟକ୍ତିର ହୃଦୟକୁ, ଭାବକୁ ରସସିକ୍ତ କରେ । ପାର୍ଥବ ଜୀବନରେ ଏହା ଏକ ଉର୍ବର ଅଲୌକିକ ଉପଲବ୍ଧି ।

ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟଦର୍ଶକୁ ଆଧାର କରି ଅଧ୍ୟାପକ ନାୟକ ରସର ଚର୍ଚ୍ଚା କରିଛନ୍ତି । ସଂସ୍କୃତରେ ଯାହା ଥିଲା କଠିନ ଓ ଅବୋଧ ବା ଦୁର୍ବୋଧ ସେ ତାକୁ ସରଳ ଓ ସାବଜ୍ଞାନ ଭାବରେ ବୁଝାଇଛନ୍ତି । ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଭରତଙ୍କ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଉକ୍ତି - ‘ଯଥା ‘ବାଜ୍ରାଦ୍ ଭବେତ୍ ବୃକ୍ଷୋ ...’ ଶ୍ଳୋକକୁ ଭବାର କରି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଭଳି ରସରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି । କାବ୍ୟ ରସହୀନ ହେଲେ ପ୍ରାଣଶକ୍ତି ହରାଇଥାଏ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ।

ଭରତଙ୍କ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଉକ୍ତି- ‘ବିଭାବ ଅନୁଭାବ ବ୍ୟଭିଚାରୀ ସଂଯୋଗାତ୍ ରସ ନିଷ୍ପତ୍ତି, ବା ସ୍ୱାୟୀଭାବ, ବିଭାବ, ଅନୁଭାବ, ବ୍ୟଭିଚାରୀ ଭାବର ସଂଯୋଗରେ ରସ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଲାଭ କରେ । ‘ସଂଯୋଗ’ ଓ ‘ନିଷ୍ପତ୍ତି’ ଏହି ଦୁଇ ଶବ୍ଦକୁ ଆଧାର କରି ଆକାଂକ୍ଷିକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନାନା ବିତର୍କ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ଫଳରେ ଚାରିଟି ମତବାଦ ପ୍ରମୁଖ ସ୍ଥାନ ହାସଲ କରିଛି । ଲୋଲୁଲଙ୍କ ‘ଉପଭିବାଦ’, ଶଙ୍କୁଙ୍କ ‘ଅନୁମିତିବାଦ’ ଭଜନାୟକଙ୍କ ‘ଭୁକ୍ତିବାଦ’ ଓ ଅଭିନବଗୁପ୍ତଙ୍କ ‘ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିବାଦ’ - ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବାଦ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଦାର୍ଶନିକ ବିଚାର । ଲେଖକ ସେହି ଦାର୍ଶନିକ ଚର୍ଚ୍ଚାରୁ ବିରତ ହୋଇଛନ୍ତି । ସାଧାରଣ ପାଠକଙ୍କ ପାଇଁ ଏସବୁ ଜଟିଳ ବ୍ୟାପାର । ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ସରଳ ସୂତ୍ର ସେ ଖୋଜିଛନ୍ତି ।

ସ୍ଥାୟୀ ଭାବ, ବିଭାବ, ଅନୁଭାବ ଓ ବ୍ୟଭିଚାରାଭାବ ସେମାନଙ୍କର ପରିଭାଷା, ପ୍ରକାରଭେଦ ଓ ବ୍ୟାଖ୍ୟା- ଏଠାରେ ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ଲେଖକ ସୁପ୍ରଚଳିତ ମତଗୁଡ଼ିକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ନେଇଛନ୍ତି । କେତୋଟି ଅଳଙ୍କାର ଶାସ୍ତ୍ର, ତାର ପ୍ରଣେତା, ରସ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ, ସ୍ଥାୟୀଭାବ - ଭିତ୍ତିରେ ସେ ଏକ ଦୀର୍ଘ ବିବରଣୀ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ସାଧାରଣତଃ ରସର ସଂଖ୍ୟା ନଅ । ପ୍ରବଚ ବିବରଣୀ ଅନୁସାରେ ତାର ସଂଖ୍ୟା ଅଧିକ । ଏଥିରେ ଭକ୍ତି, ବସନ୍ତ, ପ୍ରେୟାନ, ଉଦାତ୍ତ, ଉଦ୍ବିଗ୍ନ, ସ୍ନେହ ଇତ୍ୟାଦି ନୂତନ ନୂତନ ରସର ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ।

ଶୃଙ୍ଗାର ରସ - ରସମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠରସ, ପ୍ରଧାନ ରସ, ଆଦି ରସ । ମଧୁର ରସ ହେଉଛି - ଶୃଙ୍ଗାର । ଏହାର ସ୍ଥାୟୀ ଭାବ ହେଉଛି ରତି । ନାରୀ ଓ ପୁରୁଷ / ନାୟିକା ଓ ନାୟକ - ଆଲମ୍ବନ ବିଭାବ । ଚନ୍ଦ୍ର-ଚକୋର, ନିର୍ଜିନ ସ୍ଥାନ, ଉପବନ, ବସନ୍ତ ଇତ୍ୟାଦି ଏହି ରସର ଉଦାହରଣ ବିଭାବ । ସ୍ତମ୍ଭ, ସ୍ନେହ, ରୋମାଞ୍ଚ, ସ୍ବରଭଙ୍ଗ ଇତ୍ୟାଦି ଏହାର ଆଠଗୋଟି ଅନୁଭାବ । ସ୍ବପ୍ନ, ମୋହ, ଆଳସ୍ୟ, ଉନ୍ମାଦ, ବିଷାଦ ଇତ୍ୟାଦି ଏହାର ତେତିଶ ଗୋଟି ବ୍ୟଭିଚାରା ଭାବ ।

ଶୃଙ୍ଗାର ରସ-ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ପୁଣି ସମ୍ଭୋଗ ଓ ବିପ୍ରଲମ୍ଭ । ସଂଭୋଗ ଚାରି ପ୍ରକାର । ମିତା, ସକର, ସଂପନ୍ନ, ସମୃଦ୍ଧିମାନ । ବିପ୍ରଲମ୍ଭ ଚାରି ପ୍ରକାର । ପୂର୍ବରାଗ, ମାନ, ପ୍ରବାସ, କରୁଣ । ପୂର୍ବରାଗ ତିନି ପ୍ରକାର- ନୀଳି, କୁସୁମ, ମଞ୍ଜିଷ୍ଠା । ପୂର୍ବରାଗ ବିପ୍ରଲମ୍ଭରେ କାମର ଦଶ ଦଶା - ଅଭିଳାଷ, ଚିନ୍ତା, ସ୍ମୃତି, ଗୁଣ, କଥନ, ଭଦ୍ରବେଦ, ସଂପ୍ରକାପ, ଉନ୍ମାଦ, ବ୍ୟାଧି, ଜଡ଼ତା ଓ ମୃତ୍ୟୁ । ପ୍ରବାସ ତିନି ପ୍ରକାର- ଭୂତ, ଭବିଷ୍ୟ, ବର୍ତ୍ତମାନ ।

ଶୃଙ୍ଗାର ରସରେ ସମ୍ଭୋଗ ଅପେକ୍ଷା ବିପ୍ରଲମ୍ଭର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ସ୍ବାକୃତ । ଆଳଙ୍କାରିକମାନେ ବିପ୍ରଲମ୍ଭର ନାନା ଭେଦ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ବୈଷ୍ଣବ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଆଦେହିୟ ପ୍ରୀତି ବାଞ୍ଛାକୁ କାମ ଓ କୃଷ୍ଣେହିୟ ପ୍ରୀତି ବାଞ୍ଛାକୁ ପ୍ରେମ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ନାୟିକା ଭେଦ ଓ ନାୟକ ଭେଦ ଶୃଙ୍ଗାର ବିଚାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରମୁଖ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ । ସଂଭୋଗ ଓ ବିପ୍ରଲମ୍ଭର ସୂକ୍ଷ୍ମାତିସୂକ୍ଷ୍ମ ବିଭାଗକରଣ ପ୍ରଦାନ କରିବା ଏକ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନର ବିଷୟ । ସାମିତ ପରିସର ମଧ୍ୟରେ ସେସବୁ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଲେଖକ ତେଣୁ ସେସବୁକୁ ପରିହାର କରିବା ସ୍ବାଭାବିକ ।

ଶୃଙ୍ଗାର ପରେ ହାସ୍ୟ, କରୁଣ, ରୌଦ୍ର, ବୀର, ଉଦ୍ଯାନକ, ବୀରସ, ଅଦ୍ଭୁତ, ଶାନ୍ତ ଓ ବାସନ୍ତ୍ୟ ରସର ପରିଭାଷା ଓ ଉଦାହରଣମାନ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଛି । ଅଧିକାଂଶ

ଉଦାହରଣ ରାଧାନାଥ, ଫକୀରମୋହନ ଓ ଗଙ୍ଗାଧରଙ୍କ ରଚନାରୁ ସଂଗୃହୀତ ଏବଂ ସୁବୋଧ । କେବଳ ଶୁଙ୍ଖାର ରସର ଉଦାହରଣରେ ଇଂଜଳ କାବ୍ୟାଂଶ କିଷ୍ଟିତ କଠିନ ।

ସମୟ କୋଳରେ ମଣିଷ ହସେ, କାନ୍ଦେ, ଆନନ୍ଦରେ ଗଡ଼େ, ବିଷାଦରେ ବୁଡ଼େ । ଏହାହିଁ ଜୀବନର ଗତି, ରାତି ଓ ପ୍ରବୃତ୍ତି । ହାସ୍ୟ, କରୁଣ, ଶୁଙ୍ଖାର - ସବୁ ତାର ଚେତନା ସହ ଓତଃପ୍ରୋତ ଭାବରେ ଜଡ଼ିତ । ଭାରତୀୟ ଆଳଂକାରିକଗଣ ମଣିଷର ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ରସର ମାନ୍ୟତାରେ ମଣ୍ଡିତ କରି ଏକ ଶୁଙ୍ଖାଳାର ସଂଧାନ କରିଛନ୍ତି । କାଳକ୍ରମେ ତା'ର ପରିମାର୍ଜନ, ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଛି । ନାନା ଡର, ନାନା ବିଚାର, ନାନା ସଂଯୋଜନ, ନାନା ପ୍ରଯୋଜନ ଫଳରେ ରସତତ୍ତ୍ୱ ମହାତ୍ମ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । କେତେ ଦାର୍ଶନିକ, କେତେ ସଂସ୍କାରକ, କେତେ ବିଚାରକ, କେତେ ନାଟ୍ୟକାର, କେତେ କାବ୍ୟକାର, କେତେ ଇତିହାସକାର ସହଯୋଗର ହାତ ବଢ଼ାଇଛନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ କୃତ୍ରିମ ଅର୍ଜନ କଲେ, ସେମାନେ ସମାଜର / କାଳର ସ୍ୱାକୃତି ପାଇଲେ ।

ଅଧ୍ୟାପକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ଏକ କାଳର ଆହ୍ୱାନକୁ ଭେଟିଥିଲେ । ଅଳ୍ପାତ ପରିଶ୍ରମ ଓ ଅଶେଷ ନିଷ୍ଠା ଫଳରେ ସଫଳତାର ଶିଖରକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସ୍ୱଳ୍ପ ଜୀବନ କାଳ ମଧ୍ୟରେ କେତେ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ, କେତେ ପଦ୍ୟାବଳୀ, କେତେ ପରୀକ୍ଷା, କେତେ ସମୀକ୍ଷା ଆମ ପାଇଁ ଛାଡ଼ିଦେଇଗଲେ । ‘ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ’ - ତାଙ୍କ ସାମଗ୍ରିକ ଉଦ୍ୟମର କ୍ଷଣ ଅଂଶ । ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଷ୍ଟାତ୍ୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ଯେତେବେଳେ ଥିଲା ଏକ ସୁଦୂର କବ୍ଜନା, ସେତେବେଳେ ସେଥିରେ ମନୋନିବେଶ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ - “ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଷ୍ଟାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହି ରସ ହୁଏତ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅର୍ଥ ଉଜ୍ଜାରେ କାବ୍ୟର ପ୍ରାଣରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ପାଷ୍ଟାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଥିବା କାବ୍ୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ପ୍ରାଚ୍ୟ ସାହିତ୍ୟିକ ସଂବିଧାନରେ ରସ ପ୍ରକାଶ ଉଭୟ ଏକ ଆସନର ଅଧିକାରୀ ।” ଏହା ଯେତିକି ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ସେତିକି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ଦିବ୍ୟସତ୍ୟ ଓ ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ

ଡକ୍ଟର ସିପ୍ରା ମଲ୍ଲିକ

ଗିଗବେଦ ଉଦ୍‌ଘୋଷିତ କରେ -

“ମୟା ସୋ ଅନୁମରି, ଯୋ ବିପଶ୍ୟତି,

ଯଃ ପ୍ରାଣିତି, ଯ ଇ ଶ୍ୱଶୋଭ୍ୟକମ୍,

ଅମନ୍ତବୋ ମାଂ ଚ ଉପକ୍ଷିୟତି,

ଶ୍ରୁଧୁ ଶ୍ରୁତ ଶ୍ରୁଦ୍ଧିଂ ତେ ବଦାମି ।” (ବାକପୂର୍ବ)

“ଯେ ମୋତେ ଅନୁ ପରି ଗ୍ରହଣ କରେ, ମୋ ଦ୍ୱାରା ଯେ ଦର୍ଶନ କରେ, ମୋତେ ହିଁ ନିଃଶ୍ୱାସ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରେ, ମୋ ଦ୍ୱାରା ଶ୍ରବଣ କରେ ସେ ଅକ୍ଷୟଦ୍ୱାରା, ଅବିନଶ୍ୱରତାକୁ ପ୍ରାପ୍ତ କରେ । ଶୁଣ, ଯଦି ପାରୁଛ ଧାରଣ କର । ଏହା ହିଁ ଦିବ୍ୟ ସତ୍ୟ ।”

ବାକ୍ ଡକ୍ଟର ପ୍ରଥମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟର ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତିର ପ୍ରଥମ ବିସ୍ଫୋଟ, ଅନ୍ତଃକରଣର ଉଲ୍ଲାସ, ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି ଓ କ୍ରିୟାଶକ୍ତି ମାଧ୍ୟମରେ ମନୁଷ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ବିଶୁଦ୍ଧ ଚୈତନ୍ୟର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଘଟେ । ଚୈତନ୍ୟର ଏହି ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟାକୂଳତା ହିଁ ଲାଳିତ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱର ମୂଳ ଉତ୍ସ । ଏହି ଉତ୍ସରୁ ଉତ୍ପାଦିତ କାବ୍ୟ । ‘ସତ୍ୟ’ ଏହାର ସାଧ୍ୟ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଏହାର ସାଧନ । ‘ସତ୍ୟ’ ନିଜର ଏକତ୍ୱରେ ଅସାମ, ଅଖଣ୍ଡ; ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନିଜର ବିବିଧତ୍ୱରେ ଅନେକତ୍ୱରେ ଅନନ୍ତ, ଅପରିମାଣ । ଏହି ଅଖଣ୍ଡକୁ ଖଣ୍ଡରେ, ଅନଶ୍ୱରକୁ ନଶ୍ୱରରେ, ଅମୃତକୁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରି ଆତ୍ମାଦାନ କରିବାର ମାଧ୍ୟମ ହିଁ ଆନନ୍ଦ । ସନ୍ଦାନ ଘନ ଆନନ୍ଦ ହିଁ ଋଷ । ତୈରାୟ କହେ ‘ଋଷଂ ହ୍ୟେବାୟଂ ଲବଧ୍ୱା ଆନନ୍ଦା ଉବତି ।’ ଆନନ୍ଦରୁ ଏ ଜଗତ ସୃଷ୍ଟି, ଆନନ୍ଦରେ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ, ଆନନ୍ଦରେ ହିଁ ସୃଷ୍ଟିର ଲୟ । ଆନନ୍ଦରେ ହିଁ ସ୍ଥିତି, ଆନନ୍ଦରେ ଗତିଶୀଳ ଏ ଜୀବନ ।

ଜୀବନକୁ ଗତିଶୀଳତା ପ୍ରଦାନ କରିବା ଦୁଇ ଧାରାରେ ସମ୍ଭବ । ଏକରେ ବାହ୍ୟ ଅନୁଶାସନ ଅନୁସାରେ ଗତି କରିବା, ଅନ୍ୟଟି ହେଲା ଅନ୍ତର୍ଜଗତର ପ୍ରେରଣା ଅନୁସାରେ ଜୀବନରେ ଏପରି ସୂର୍ତ୍ତିଜାତ କରିବା ଯାହାଦ୍ୱାରା ଜୀବନ ବିବିଧ ଭାବରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ, ଯାହାଦ୍ୱାରା ଗତିଶୀଳତା ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇପଡ଼ିବ । ଅନ୍ତଃଜଗତର ପ୍ରେରଣା ଅନୁସାରେ ଗତିଶୀଳ ସାଧକର ସ୍ଥିତି ସେହି ‘ବାଜ୍’ ପରି ଯେ ‘ଭୂମି’କୁ ରଜ୍ଜ ରୂପ ରସରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ ସ୍ୱୟଂ ମାଟିର ଅନ୍ଧକାରରେ ଲାନ ହୋଇଯାଏ । ନିଜକୁ

ଜିନ୍ଦ କରେ, ସ୍ମୃତିତ ହୁଏ । ଭେଦ କରେ ନିଜର ହୃଦୟ । ବାସ୍ତବରେ କବି ନିଜର ଆତ୍ମକାହାଣୀ ହିଁ ବ୍ୟକ୍ତ କରେ ଶବ୍ଦ ମାଧ୍ୟମରେ । ‘କଳା’ କେବଳ ବୌଦ୍ଧିକ ଚିନ୍ତାର ପରିଣାମ ନୁହେଁ, ଏହା କବିର ନିଜସ୍ବ ଅନୁଭୂତି, ହୃଦୟର କଥା, ଯାହା ସେ ପାଠକ ପାଖରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରେ ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଶୈଳୀରେ । କଣ୍ଠରେ ବିନ୍ଦୁ କରି କଣ୍ଠରେ ବିନ୍ଦୁ ହେବାର ପାଠା ଦିଏ ଦୁନିଆ । ହେଲେ କଣ୍ଠରେ ବିନ୍ଦୁ ନ ହୋଇ କଣ୍ଠରେ ବିନ୍ଦୁ ହେବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଅନୁଭୂତିରେ ପାଠକର ହୃଦୟକୁ ଉପସ୍ଥିତ କରି ତୋଳିବା କବି ପକ୍ଷେ ସମ୍ଭବ । ବୌଦ୍ଧିକ ନିଷ୍ପତ୍ତି ପାଠକ ଭିତରେ ନିଜର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଖୋଜେ, ପରନ୍ତୁ ଅନୁଭୂତି ପାଠକର ହୃଦୟ ସହ ତାବାଦ୍ଦ୍ୟ ହୋଇ ଆନନ୍ଦର ଆସ୍ବାଦନ କରାଏ ।

ତତ୍ତ୍ବର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ବୌଦ୍ଧିକ ଚିନ୍ତନ ଜଗତକୁ ଗଭୀର ଭାବେ ସ୍ପର୍ଶ କରିଛନ୍ତି, ସ୍ବାକାର କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ପାଠକ ନିକଟରେ ନିଜର ଅନୁଭୂତିର ମନୋରମ ମର୍ମର ସହ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି, ଅନ୍ତରର ଅବବୋଧକୁ ରୂପାୟିତ କରିଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ପୁସ୍ତକରେ । ‘ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ବ’ ପୁସ୍ତକଟିରେ ପ୍ରାଚୀନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନାନୁଭୂତିର ବିଶାଳ କାନ୍ଦାସ ଉପରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର କାବ୍ୟିକ ସରାର ଛାୟାଚିତ୍ର ଜୀବନ୍ୟାସ ପାଇଛି, ଯେଉଁଥିରେ ବୁଦ୍ଧିର ତର୍କ ଶୃଙ୍ଖଳା ଅପେକ୍ଷା ‘ଭାବ’ ତଥା ଜୀବନାନୁଭୂତିର ସ୍ବନ୍ଦନ ଅଧିକ ସ୍ବଦିତ । ‘ଜ୍ଞାନ’ କୁ ‘କଳା’ ର ସିଂହାସନରେ ଅଭିଷିକ୍ତ କରିଛନ୍ତି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ।

ଭାରତୀୟ ମନାସାର ଅଖଣ୍ଡ ପ୍ରବାହ, କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ବର ସମୃଦ୍ଧ ପରମ୍ପରା ଯାହା ଭରତଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଅବ୍ୟାବଧି ଜନମାନସକୁ ରୁଦ୍ଧିମତ୍ତ କରିଛି, ମୁଖ୍ୟତଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ପୁସ୍ତକ ସେହି ମୂଳ ତତ୍ତ୍ବ ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ । ରୀତି, ଗୁଣ, ଧ୍ବନି, ବକ୍ତୋକ୍ତି ଓ ଔଚିତ୍ୟ-ଏହି ପଞ୍ଚତତ୍ତ୍ବ ଉପରେ କାବ୍ୟ ପ୍ରପଞ୍ଚ ଆଧାରିତ । ଏହି ତତ୍ତ୍ବଗୁଡ଼ିକର ମନୁନରୁ ନିର୍ଗତ ନବନୀତ ହିଁ ‘ରସ’ । ତଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କର ପୁସ୍ତକଟିର ପ୍ରସଙ୍ଗ ମଧ୍ୟ ଏହି କ୍ରମ ଅନୁସାରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇଛି ।

ପ୍ରଥମ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଭାବେସେ ‘କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ବ’ ର ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି । କାବ୍ୟର ପରିଭାଷା, ସ୍ବରୂପ, କାବ୍ୟୋତ୍ପତ୍ତିର କାରଣ, କାବ୍ୟ ଭାଷା, କାବ୍ୟ ସତ୍ୟ ଓ ଜୀବନ ସତ୍ୟ, କାବ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରୟୋଜନ ଇତ୍ୟାଦି କ୍ରମାନୁସାରେ ପ୍ରଥମ ପ୍ରସଙ୍ଗ ‘କାବ୍ୟ’ ଓ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ବରେ ନିରୂପିତ । ଦ୍ବିତୀୟଟି ‘ରସ’ ପ୍ରସଙ୍ଗ । ଏଥିରେ ‘ରସ’ ର ସଂଜ୍ଞା, ରସ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି, ‘ରସ’ ସ୍ବରୂପ, ରସାଭିବ୍ୟକ୍ତିର ବିଶ୍ଳେଷଣ, ବିଭାବ, ଅନୁଭାବ, ବ୍ୟଭିଚାରି ଭାବ, ରସଭେଦ, ରସର ବ୍ୟାପକତା ଇତ୍ୟାଦିର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ରହିଛି । ତୃତୀୟ, ଚତୁର୍ଥ,

ପଞ୍ଚମ, ଷଷ୍ଠ ଓ ସପ୍ତମ ଅଧ୍ୟାୟ କୁମାରସାରେ ରାତି, ଗୁଣ, ଧ୍ବନି, ବକ୍ତୃକ୍ତି, ଔଚିତ୍ୟ ପାଇଁ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ । ବିଚାରଧାରା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ସମୟରେ ପ୍ରାନ୍ତ୍ୟ ଚିନ୍ତନ ଧାରା ସହ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ମତବାଦର ଉପସ୍ଥାପନା କରିଛନ୍ତି ଡକ୍ଟର ନାୟକ । ପ୍ରଚଳିତ ଧାରଣା ରହିଛି ଭାରତ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକବାଦୀ ଏବଂ ପଶ୍ଚିମ ଭୌତିକବାଦୀ । ଭାରତ ଓ ପଶ୍ଚିମ ଦର୍ଶନର ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ ଦେଖିଲେ ଏହି ଭାବଧାରା ଖଣ୍ଡିତ ହୋଇଯାଏ । ଅଧ୍ୟାତ୍ମବାଦ ଉପରେ ଭାରତର ସାର୍ବଭୌମ ଅଧିକାର ନାହିଁ, ନା ଭୌତିକବାଦ ଉପରେ ଯୁରୋପର । ପ୍ଲାଟୋଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ହେଗେଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନେକ ପ୍ରମୁଖ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦାର୍ଶନିକ ସିଦ୍ଧ କରିବାର ପ୍ରୟତ୍ନ କରିଛନ୍ତି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବସ୍ତୁଗତ ନୁହେଁ । ଏହା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରତିବିମ୍ବନ ମାତ୍ର, କଳା ଏହି ପ୍ରତିବିମ୍ବନର ପ୍ରତିବିମ୍ବନ । ଲେଖକ ‘କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ’ର ସମସ୍ତ ମୌଳିକ ବିଷୟ ଉପରେ ଆଲୋଚନା କରୁଛନ୍ତି ଅତି ମନୋମୁଗ୍ଧକର ଶୈଳୀରେ ।

କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବାକୁ ଯାଇ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିଛନ୍ତି କାବ୍ୟର ପରିଭାଷା - ‘କାବ୍ୟ କବି ଚିତ୍ତର ରସମୟ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି’ । ମାନବ ଜୀବନ ଓ ବିଶ୍ୱ ପ୍ରକୃତି ସହ କବିର ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କରୁ ଉପଲବ୍ଧ ଅନୁଭବର ନିର୍ମଳ ପ୍ରକାଶ ହିଁ କାବ୍ୟ । ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ୱୟଂ ଏକ ସଜୀବ କବିତା, କବିର କାବ୍ୟ କେବଳ ତା’ର ଶବ୍ଦଚିତ୍ର ମାତ୍ର । କାବ୍ୟ କେବଳ ରମଣୀୟାର୍ଥ ପ୍ରତିପାଦକ ନୁହେଁ, ଶବ୍ଦ ଅର୍ଥର ସଂଯୋଗ ନୁହେଁ, ରସାତ୍ମକ ବାକ୍ୟ ନୁହେଁ, କାବ୍ୟ କବି ଚିତ୍ତର, ଆତ୍ମିକ ସତ୍ତାର ଏକ ରସମୟ ପରିପ୍ରକାଶ । କବିର ଜୀବନ ଦର୍ଶନ, ଜୀବନବ୍ୟାପି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ, ଆନନ୍ଦ-ଅଶ୍ରୁ, ମଧୁର-କଟୁ, ସୁଖ-ଦୁଃଖ ଅନୁଭବର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ହିଁ କାବ୍ୟ । କାବ୍ୟର ପରିଧି ବାହ୍ୟ ଓ ଅନ୍ତଃଜଗତ ଉଭୟରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ । ତେଣୁ ବିଶ୍ୱ ପ୍ରକୃତି ଓ ମାନବ ଜୀବନ-ଏ ଉଭୟର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ, ଯଥାର୍ଥ ଏବଂ ନିବିଡ଼ ପ୍ରତିଫଳନ ହିଁ କାବ୍ୟ । ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ସମସ୍ତ; ବ୍ୟକ୍ତି ସତ୍ତା ଓ ବିଶ୍ୱ ସତ୍ତା ସମାନ । ବ୍ୟକ୍ତି ଜୀବନର ହର୍ଷ-ଶୋକ, ଆଶା-ନିରାଶାର ସଂଖ୍ୟାତୀତ ବିବିଧତାକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେବା ପାଇଁ କଳାର ସୃଜନ, କାବ୍ୟର ପ୍ରସୂତି । କାବ୍ୟ ଉତ୍ପତ୍ତିର ଅବସ୍ଥା ସମାଧି, ଅର୍ଥାତ୍ ଏକାଗ୍ରତାର ତାକୁ ତନ୍ମୟତା, ଭାବସ୍ଥିତ ଅବସ୍ଥା, ପ୍ରାଣରେ ସରୁଗୁଣର ପ୍ରାବଲ୍ୟ ହେତୁ ଅନ୍ତଃଜଗତ ତରଳାୟିତ ହୁଏ ଏବଂ ଏହି ଭାବାବେଗକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଶକ୍ତି ହିଁ ପ୍ରତିଭା । ସମାଧି ଓ ସାଧନାର ସଂଯୋଗରୁ ସୃଷ୍ଟ ଶକ୍ତି ହିଁ କବି ପ୍ରତିଭା । କବିତ୍ୱ ଶକ୍ତିର ଅନ୍ୟ ଏକ ମୌଳିକ ସହଚର ‘ପ୍ରେରଣା’ (inspiration) । ଏକ ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତ ଅବସ୍ଥା । ଭାବବିଭୋରିତ ଦଶା । ଅସାଧାରଣ ଚିତ୍ତ ଦଶା । ଯାହାକୁ ଲେଖକ “ଦିବ୍ୟ ଉନ୍ମୁଗ୍ଧତା” ବୋଲି ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଛନ୍ତି । କାବ୍ୟ ରଚନା କାଳରେ ଏପରି ସମୟରେ ବେଳେବେଳେ

କବିର ଆବେଗ ଏବଂ ଅନୁଭବର ଭଗ୍ନାଂଶ ସବୁ ହଠାତ୍ ଆସି କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ହୁଅନ୍ତି । କବି ଆତ୍ମସୃଷ୍ଟି ଜଗତକୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କରେ । ଆତ୍ମସ୍ଥ ହୁଏ । ଏହା ହିଁ ସମାଧି । କବିତାର ସର୍ଜନା ମୁହୂର୍ତ୍ତକୁ ଅତି ମନୋରମ ଶୈଳୀରେ ଉପସ୍ଥାପନା କରିଛନ୍ତି ଲେଖକ । ‘ଆକାଶରୁ ମାଟିକୁ ସୃଷ୍ଟି କଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଦ୍ୟୁତ୍ରେଖା କେତେ ଦୂରକୁ ଅତିକ୍ରମ କରେ ତାହା କ’ଣ ଆଖି ଧରି ରଖିପାରେ । କାବ୍ୟ ସୂର୍ଯ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେହି ବିଦ୍ୟୁତ୍ ପରି ପ୍ରେରଣାର କ୍ରିୟା ।’ ପ୍ରତିଭା ଓ ପ୍ରେରଣାର ଆରମ୍ଭ ଲୌକିକ ଅବସ୍ଥାରୁ ଅଲୌକିକ ସ୍ତରକୁ । କବିତା ଏକ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଚନ୍ଦ୍ରଧନୁ ଯାହା ଆକାଶ ଓ ମାଟିକୁ ସଂଯୋଜିତ କରେ ।

ପ୍ରତିଭା ଓ ପ୍ରେରଣା କାବ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ଦୃଢ଼ ଓ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଐକ୍ୟର ସନ୍ଧାନ ଦିଏ ‘କଳ୍ପନା’ । ତଃ ନାୟକଙ୍କ ଭାଷାରେ ‘କଳ୍ପନାର ଯୁଗ ପୂଲ ସନ୍ଦୃଦ୍ଧ ଦୃବଦଳକୁ ସୁରଭିସିକ୍ତ କରେ’ । କଳ୍ପନାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଆବେଗର ପରିପ୍ଳାବନ ସାହିତ୍ୟର ରମଣୀୟତା ପାଇଁ ଦାୟୀ । ‘କଳ୍ପନା’ ହିଁ ଉଚ୍ଚନାୟକଙ୍କର “ଭାବନା ବ୍ୟାପାର” । କଳ୍ପନା ହିଁ ଆଶେ ଅନୁଭବରେ ନବୀନତା, ପ୍ରକୃତିକୁ କରେ ସ୍ୱପ୍ନିକ । ଏହି କଳ୍ପନା ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଅମୂର୍ତ୍ତ ହୁଏ ମୂର୍ତ୍ତି, ନିରାକାର ହୁଏ ସାକାର, ଜଡ଼ ହୁଏ ଚେତନ । ଏହା ହିଁ କାବ୍ୟର ଜନ୍ମ ଲଗ୍ନ । କଳ୍ପନା ପିନ୍ଧାଇ ଦିଏ ଝରଣା ପାଦରେ ନୂପୁର, ମେଘ ହାତରେ ବର୍ଷାର ମନ୍ଦିରାଣୀ, ପୂଲ ଓଠରେ ମୃଦୁହସ ।

ଯଦି ‘କଳ୍ପନା’ କାବ୍ୟର ଆଧାର ଭୂମି, ତେବେ କାବ୍ୟ ସତ୍ୟ ଓ ଜୀବନ ସତ୍ୟ କ’ଣ ଭିନ୍ନ ? ଏକ ମୌଳିକ ପ୍ରଶ୍ନ ଆସେ ମନକୁ । କାବ୍ୟର ସତ୍ୟ କ’ଣ କେବଳ କଳ୍ପନା ଚନ୍ଦ୍ରଧନୁର ରଙ୍ଗ ବିଭା ? କଳ୍ପନା କେବଳ ନିଛକ ଅବାସ୍ତବତା ନୁହେଁ, ଏହା ‘ସତ୍ୟ’ ର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକରଣ ମଧ୍ୟ । ‘କଳ୍ପନା ସତ୍ୟ’ ର ସଦା ଅନୁଗାମିନୀ । କାବ୍ୟ ସତ୍ୟ, ଅନୁଭୂତି ଓ କଳ୍ପନାର ମିଶ୍ରିତ ରୂପ । କାବ୍ୟ ଜୀବନର ଅନୁକରଣ, ପ୍ରତିରୂପ । ଲେଖକଙ୍କ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଏହିପରି “ନରକରୁ ସ୍ୱର୍ଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମାନବାତ୍ତାର ଯେଉଁ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା, ତାର ସକଳ ଭାବଲିପି ଏହି କାବ୍ୟ କଳେବରରେ ମୋହିତ ହୋଇ ରହିଯାଏ । କଦାଚିତ୍ ଏହାର ବିଲୟ ନାହିଁ । ଜୀବନ ଓ କାବ୍ୟ - ନିତ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧଯୁକ୍ତ । ଭରତଙ୍କ ଅନୁସାରେ ‘ଲୋକବୃତ୍ତାନ୍ତକରଣମ୍’ ଲୋକ ଜୀବନର ଅନୁକରଣ ହିଁ କଳା । ଲୋକ ବୃତ୍ତିର ପ୍ରତିଫଳନ ହିଁ କାବ୍ୟ ।

ତେବେ ଅନୁକରଣ କ’ଣ ଅବିକଳ ? ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଅତି ପୁରାତନ । ଭରତ ପ୍ରଥମ ଶତକରେ ଏହି ମୌଳିକ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଇଛନ୍ତି - ଲୋକଧର୍ମୀ ଓ ନାଟ୍ୟଧର୍ମୀ, ଦୁଇଟି ତତ୍ତ୍ୱର ଉପସ୍ଥାପନା ଦ୍ୱାରା । ଲେଖକ ଅତି ମନୋରମ ଶୈଳୀରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟାଯିତ

କରିଛନ୍ତି ଏହି ମୌଳିକ ଶକ୍ତିକୁ ‘ - କାବ୍ୟର ଧର୍ମ ହେଲା ସାଦୃଶ୍ୟର ସଙ୍କେତ ଦର୍ଶାଇ ଭିନ୍ନ ଉପାଦାନରେ ଜୀବନର ସ୍ବରୂପ ଉଦଘାଟନ କରିବା । ଅତଏବ କାବ୍ୟ ବାସ୍ତବ ଘଟଣାର ‘ଯଥାର୍ଥ ଅନୁକରଣ’ ନୁହେଁ, ‘ସମ୍ଭାବ୍ୟ ଅନୁକରଣ’ । ପ୍ରସଙ୍ଗର ଅନୁସଙ୍ଗ ଥାଇ ପ୍ରତୀତିବୋଧର ପ୍ରତ୍ୟୟ ଜନ୍ମିଲେ ସେଇଠି ସୂଚିତ ହୁଏ ‘ସଂଭାବ୍ୟତା’ର ପରିଚୟ ।

‘ସମ୍ଭବ ଅସମ୍ଭାବ୍ୟତା’ ଅପେକ୍ଷା କାବ୍ୟରେ ‘ଅସମ୍ଭବ ସଂଭାବ୍ୟତା’ ଶ୍ରେୟସ୍କର । ରାଜଶେଖରଙ୍କ ‘ପ୍ରତିଭାସ’ ଚରୁ ହିଁ ‘ଅସମ୍ଭବ-ସଂଭାବ୍ୟତା’ । ସେଥିପାଇଁ ବେଦନା ବିଧୁରିତ ଅନୁଭବ କାବ୍ୟ ଭୂମିରେ ଆନନ୍ଦ ସଞ୍ଚାରକ ହୋଇଥାଏ । ତମସାତାରେ ସାଥୀ ବିରହିତ କ୍ରୋଧାର କରୁଣ କ୍ରନ୍ଦନ ଆଜି ବି ପ୍ରତିଧ୍ବନିତ ହୁଏ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସହୃଦୟର ହୃଦୟରେ ଆଦିକାବ୍ୟ ରୂପରେ । ବିରହୀ ଯକ୍ଷର ବିରହବ୍ୟାକୁଳତା ପ୍ରତ୍ୟେକ ରସିକର ପ୍ରାଣକୁ ଉପସିନ୍ଧୁ କରେ ।

ତେବେ କାବ୍ୟ ସର୍ଜନାର ପ୍ରାପ୍ତି କ’ଣ ? ଭରତ, ଭାମହଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଜଗନ୍ନାଥ, ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ, ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଆତୀର୍ଯ୍ୟଗଣ ‘ରସାନୁଭୂତି’କୁ କାବ୍ୟଭୋଗର ପ୍ରାପ୍ତି ବୋଲି ସ୍ବାକାର କରିଛନ୍ତି । ଲେଖକଙ୍କର ଉତ୍ତର ହେଉଛି - “ଆଖି ଦେଖା ଉପାଦାନକୁ ‘ଭାବ’ ରସରେ ଜାରି ଦେଲେ ଅବଶେଷ ଯାହା ରହେ ତାହା ହିଁ ଅନ୍ତରର ଐଶ୍ବର୍ଯ୍ୟ, ଏହାର ପ୍ରାପ୍ତି ଲାଗି ଆନନ୍ଦ-ସହିତ ମନର ସଂଯୋଗ, ଆନନ୍ଦର ଐଶ୍ବର୍ଯ୍ୟ ଭୋଗ ହିଁ କାବ୍ୟର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଫଳ ।’

ଆନନ୍ଦର ଐଶ୍ବର୍ଯ୍ୟପ୍ରାପ୍ତି- ରସ- ଆସ୍ବାଦନର ସ୍ଥିତି ପ୍ରାଚ୍ୟ ଆତୀର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ‘ସାଧାରଣୀକରଣ’ ଅବସ୍ଥା, ଯାହାକୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ର କହେ Transcendental aesthetics. । ‘ସାଧାରଣୀକରଣ’ ଏକ ସାଧାରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ନୁହେଁ, ଏହା ଏକ ଅଭୌତିକ, ଅତୀନ୍ଦ୍ରିୟ ଅବସ୍ଥା, ଯାହା ସମଗ୍ରତାର ବୋଧ କରାଏ । ଯଦି ସମଗ୍ରତାରବୋଧ ଓ ସତ୍ୟର ଉପଲବ୍ଧି ନ ହୁଏ, ତେବେ ସହୃଦୟ ‘ବ୍ରହ୍ମର ଅନୁଭବ ପାଇପାରେ ନାହିଁ । ଯେ ବ୍ରହ୍ମକୁ ଜାଣେନା ଏପରି ଦାର୍ଶନିକର ଦର୍ଶନରେ, ଧାର୍ମିକର ଧର୍ମାଚରଣରେ, ବୈଜ୍ଞାନିକର ବିଜ୍ଞାନରେ, କଳାକାରର କଳାରେ, କବିର କାବ୍ୟରେ ‘ରସ’ ପ୍ରକଟ ହୁଏ ନାହିଁ । କାରଣ ‘ରସୋ ବୈଃସଃ’ । ରସ ହିଁ ସ୍ବୟଂ ବ୍ରହ୍ମ । ଯାହାର ରସାନୁଭୂତି ନାହିଁ ତାର ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦର ଅନୁଭବ ନାହିଁ । “ରସଂ ହୈବୀୟଂ ଲବ୍ଧ୍ବା ଆନନ୍ଦଭବତି” ।

ଲେଖକ ‘ରସ’ ର ପରିଭାଷା ମଧ୍ୟ ଅତି ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ ଭାବରେ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି - “ରସ ଅନୁଭୂତିଶୀଳ ସହୃଦୟତ୍ବର ଆନନ୍ଦମୟ ଏକ ମାନସିକ ଅବସ୍ଥା, ଯାହା ପାଠକ ହୃଦୟକୁ ଦ୍ରବୀଭୂତ, ମନକୁ ତନ୍ମୟ, ଶରୀରକୁ ପୂଜକିତ ଓ ଭାବ ବ୍ୟାପାରକୁ ଏକାଭୂତ

କରେ ।” ଉପରୋକ୍ତ ପରିଭାଷାରେ ଲେଖକ ପଞ୍ଚ ଅବସ୍ଥାର ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଚିର ଆନନ୍ଦମୟ ଅବସ୍ଥା, ହୃଦୟର ଦ୍ରବୀଭୂତତା, ମନର ତନ୍ମୟତା, ଶରୀରର ପୁଲକିତ ଅବସ୍ଥା, ଭାବର ଏକାଭୂତତା । ଏହି ଦିବ୍ୟ ଅନୁଭୂତି-ସଂଜ୍ଞାତ ଆନନ୍ଦମୟ ନିର୍ମଳ ଅବସ୍ଥା ହିଁ ରସଭୋଗର ଅବସ୍ଥା ଯେଉଁଠାରେ ଚିର, ମନ, ଭାବ, ହୃଦୟ ଓ ଶରୀର ଏକାକାର, ଏକାଭୂତ ହୋଇଯାଏ ।

ରସ ଏକ ଅଲୌକିକ ଆନନ୍ଦବୋଧର ସ୍ଥିତି । ରସାନୁଭୂତି ପାଇଁ ଦୁଇଟି Pre-condition ବା ପୂର୍ବାବସ୍ଥାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି, ‘ବାସନା’ ଓ ସହୃଦୟତା । ‘ବାସନା’ ବେଦାନ୍ତର ମୂଳ ତତ୍ତ୍ୱ-ଯାହା ପୁନର୍ଜନ୍ମର ସ୍ମୃତି, ଅନୁଭୂତି ସହିତ ପରଜନ୍ମରେ ‘ସଂସାର’ ରୂପେ ମନୋଜଗତ ସହ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ହୋଇ ରହେ ଏବଂ ମାନବର ସ୍ୱଭାବ ଓ ଚରିତ୍ରର ନିରୂପଣ କରେ । ଦର୍ଶକ ରୂପେ ଯେତେବେଳେ ଆମେ ରସ ଆସ୍ବାଦନ କରୁ ‘ବାସନା’ ହିଁ ଆଧାର ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । କବିର କାବ୍ୟ ସର୍ଜନା ସମୟରେ ‘ବାସନା’ ହିଁ ସର୍ଜକତତ୍ତ୍ୱ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ପାଇଁ ଏକ ପୁଷ୍ପର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଅନୁଭବ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୁଏ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଜ୍ଞାର ଉପରେ ଚାଲିବାର ଅଭ୍ୟାସ ରଖି, ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଅନ୍ତରବାହକତା ତାକୁ ହୁଏ ନାହିଁ । ଯାହାର କଣ୍ଠା ଉପରେ ଶଯ୍ୟା କରିବାର ଅଭ୍ୟାସ ବା ଅନୁଭୂତି ଥାଏ, ତା’ର କଣ୍ଠବିନ୍ଦୁ ହେବାର ତାକୁ ଦୁଃଖାନୁଭୂତି ହୁଏ ନାହିଁ । ପରନ୍ତୁ ଏହି ଅନୁଭୂତିର ଅନ୍ତରାଳରେ ଏକ ବ୍ୟାପକ ବିଶାଳ ଅଖଣ୍ଡ ସଂବେଦନାତ୍ମକ ଧରାତଳ ସହୃଦୟର ଅନ୍ତର୍ଜଗତରେ ପୂର୍ବରୁ ରହିଛି ଯାହା କାବ୍ୟଭୋଗ ସମୟରେ ଆମକୁ ଅସ୍ଥିର କରାଏ, ବ୍ୟାକୁଳିତ କରାଏ, ଉଦ୍‌ବେଳିତ କରାଏ । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାନୁଭୂତିର ଏହି ରହସ୍ୟମୟ ଅନୁଭୂତି ହିଁ ରସ ଭୋଗ । ରସର ବ୍ୟାପକତା, ଅଖଣ୍ଡତା, ସ୍ୱପ୍ରକାଶତା, ଅନିବର୍ତ୍ତନୀୟତା ଇତ୍ୟାଦି ସମସ୍ତ ଲକ୍ଷଣକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଛନ୍ତି ଲେଖକ । ରସଭେଦ ନିରୂପଣ କରିବା ସମୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ରସର ସ୍ଥାୟୀ, ବିଭାବ, ଅନୁଭାବ, ବ୍ୟଭିଚାରୀ ଭାବର ଉପସ୍ଥାପନା କରିଛନ୍ତି ନିଜସ୍ୱ ଶୈଳୀରେ । କରୁଣ ରସର ଆନନ୍ଦମୟତା ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କଲାବେଳେ କବିଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ସୂକ୍ଷ୍ମତର ହୋଇଛି । ଲେଖକଙ୍କ ଭାଷାରେ - ‘କାରୁଣ୍ୟରେ ହିଁ ଆନନ୍ଦର କାରଣ ନିହିତ ଯେପରି ଅନ୍ଧକାରରେ ହିଁ ଆଲୋକର ଅବଭାସ ସଂଭବିତ ।”

ଭାବର ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ମାଧ୍ୟମ ହେଉଛି ଶବ୍ଦ । ଶବ୍ଦ ସହ ପ୍ରତିଭା ଓ ପ୍ରେରଣାର ମଣିକାଞ୍ଚନ ଯୋଗ । ତତ୍ପରେ ବର୍ଣ୍ଣସଂଯୋଜନା, କଳାତ୍ମକତା ଆଦିର ସାହଚର୍ଯ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼େ । ଏହି ସାହଚର୍ଯ୍ୟ ଆମର ମାନସିକ ଅବସ୍ଥା ଓ ରୁଚିର ପ୍ରକ୍ଷେପଣ

କରେ । ସାହଚର୍ଯ୍ୟରେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଆସେ ‘ରାତି’ ତରୁ । ରାତି ଏକ ସ୍ୱୟଂସିଦ୍ଧ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିବାଦ । ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ସମୃଦ୍ଧ ଭର୍ବର ଧରାତଳେ ଅକୁଚିତ, ପଲ୍ଲବିତ, ପୁଷ୍ପିତ, ଫଳିତ-ରାତି, ଗୁଣ ଓ ମାର୍ଗ । ଏହି ତିନୋଟି ତରୁ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ସୂକ୍ଷ୍ମଭେଦକୁ ଅତି ମନୋରମ ଶୈଳୀରେ ଉପସ୍ଥାପନା କରିଛନ୍ତି ଲେଖକ । ରାତିର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ଅଧିକ ହୋଇଛି ରାତିକୁ ବାକ୍ୟର ‘ଆତ୍ମା’ ବୋଲି ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଭଞ୍ଜକର କାଳକୁ ରାତିକାଳ ଭାବରେ ନାମିତ କରାଯାଇଛି । କବିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠରାତି ସୁକୁମାର ରାତି । ସୁକୁମାର ରାତିର ବିଶେଷତ୍ୱ ହେଉଛି ଏଥିରେ ଶବ୍ଦକୁଟିକତା ପ୍ରାବଲ୍ୟ ନ ଥାଏ, ଆୟାସସିଦ୍ଧ ନ ହୋଇ ସହଜ ସ୍ୱାଭାବିକ ହୋଇଥାଏ । ଏହାର ଚମତ୍କାରିତା ଅପେକ୍ଷା ସ୍ମିତୁତା ମନକୁ ସର୍ତ୍ତ କରେ । ତକ୍କର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଅନୁଭବ ହେଉଛି - “ରାତି କେବଳ ବହିଃଜଗତ ବ୍ୟାପାର ନୁହେଁ । ଶବ୍ଦ ଓ ଅର୍ଥର ବହିଃରଙ୍ଗର ସଂଘଟନରେ ରାତି ସୀମିତ ନୁହେଁ । ରାତି କବି ମନର ଅତରଙ୍ଗ ବ୍ୟାପାର ସହ ଜଡ଼ିତ । କବିର କାବ୍ୟ କୌଣସି ଏକ ବିଶେଷ ଶୈଳୀକୁ ଆଶ୍ରୟ କରିଛି, ତା’ର କାରଣ ଶୈଳୀଟି କବି ମନର ସ୍ୱାଭାବିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । କବି ଚିତ୍ତର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ କବିର ରଚନା ଶୈଳୀରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୁଏ । ଏଣୁ ରାତି ହିଁ କବି ଆତ୍ମାର ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ବହିଃ ପ୍ରକାଶ ।”

‘ଗୁଣାଃ ଉଚ୍ଛ୍ୱସହେତବଃ ।’ ଚତୁର୍ଥ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଗୁଣର । ରସରେ ଗୁଣର ନିତ୍ୟ ସ୍ଥିତି । କାବ୍ୟର ଆତ୍ମାରୂପୀ ରସ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ, ପ୍ରସାଦ, ଓଜଃ ଆଦି ଗୁଣ ଦ୍ୱାରା ବିଶୋଭିତ ହୁଏ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଅନୁସାରେ - “କୌଣସି ନାୟିକାର ଅଙ୍ଗ ସୌଷ୍ଟବ ଅଂଜକରଣ ହେତୁ ପ୍ରଭାବତ ହୋଇପାରେ । ମାତ୍ର ତା’ର ଆତ୍ମାର ଉତ୍କର୍ଷ ବିଧାୟକ ଧର୍ମ ନ ଥିଲେ ସେ ପଛାଶ ପରି ମୂଢ଼୍ୟନ୍ୟୁନତା ଲାଭ କରେ । ବହିଃ ରଙ୍ଗକୁ ଶୋଭାମଣ୍ଡିତ କଲେ କ’ଣ ହେବ ? ଅତଃରଙ୍ଗର ବିଷୟ ଚିରସବୁଜ୍ଜ, ଚିରସୁକୁମାର ।”

ଶବ୍ଦ ଏକ ମାନସିକ ଅମୂର୍ତ୍ତନ, ବାକ୍ୟ ଅର୍ଥକୁ ଉପସ୍ଥିତ କରାଏ, ‘ଶବ୍ଦ’ ବାକ୍ୟର ବାହ୍ୟରୂପ, ‘ଅର୍ଥ’ ବାକ୍ୟର ଆନ୍ତରିକ ରୂପ । ବାକ୍ୟର ବାହ୍ୟ ସଂରଚନା ଶବ୍ଦ, ସ୍ୱର, ଛନ୍ଦ, ଅଙ୍ଗକରଣ ଇତ୍ୟାଦି ସହ ସଂଯୁକ୍ତ । ଯେତେବେଳେ ଏହା ଅତଃବର୍ତ୍ତୀ ସଂରଚନା ‘ଅର୍ଥ’ର କିରଣ ବିକିରଣ କରେ, ପାଠକକୁ ଆଲୋକସ୍ନାତ କରାଏ । ତେଣୁ ଆନନ୍ଦ ବର୍ଦ୍ଧନ ‘ଅର୍ଥ’ର ‘ଅଭିଧା’ ଓ ‘ଲକ୍ଷଣା’କୁ ସ୍ୱାକାର କରି ଭାଷାର ଦୃତୀୟ ଯୋଗ୍ୟତା ଆଡ଼କୁ ଧ୍ୟାନାକର୍ଷଣ କଲେ, ଯାହାକି ଭାଷାର ସାଙ୍କେତିକ ସାମର୍ଥ୍ୟ ବ୍ୟଞ୍ଜନା ବା ‘ଧ୍ୱନି’ ।

ଧ୍ୱନି ଭାବୋତ୍ପାଦକ ତଥା ଆନନ୍ଦୋତ୍ପାଦକ । ଅତଏବ ‘ଧ୍ୱନି’ ବା କାବ୍ୟାତ୍ମକ ‘ସାଙ୍କେତିକତାର ପ୍ରଭାବ’ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପରକ ଅଟେ । ତଃ ନାୟକକ ଅନୁସାରେ ‘ଧ୍ୱନି’ର ପରିଭାଷା - ଅର୍ଥର ଅନ୍ତରାଳରେ ଥିବା ଅର୍ଥର ଉପଲବ୍ଧିରୁ ଯାହା ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ତାହା ହିଁ କାବ୍ୟର ଅନ୍ତଃସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବା ଧ୍ୱନି । ‘ଭାବ’ ର ବ୍ୟଞ୍ଜନା ହିଁ କାବ୍ୟର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ । ଶବ୍ଦ ଜଠରରେ ଲୁଚିଯିତ ଭାବସ୍ୱରୂପ ହିଁ ଧ୍ୱନି । ଅତି ସୂକ୍ଷ୍ମ ସୁକୁମାର ଭାବ ଯାହା ଶବ୍ଦ ଭିତରେ ଗୋପନ ଥାଏ ତା’ର ଅଭିବ୍ୟଞ୍ଜନା ଦ୍ୱାରା ପାଠକର ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦରେ ସରୋବର ହୋଇଉଠେ, ସେତେବେଳେ ଧ୍ୱନିର ଉପସ୍ଥିତି ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତିଭାତ ହୁଏ । ଲେଖକଙ୍କର ଲେଖନୀ ଅଧିକ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇଛି ‘ଧ୍ୱନି’ ତରୁର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କଲାବେଳେ ।

କାବ୍ୟାନନ୍ଦ ଅନୁଭବର ଅନୁପମ, ଦିବ୍ୟ ମୁହୂର୍ତ୍ତକୁ ମୂର୍ତ୍ତି କରିଛନ୍ତି ଲେଖକ ନିଜର ଅବବୋଧ ଦ୍ୱାରା - “ ସହୃଦୟ ଯେତେବେଳେ କୌଣସି କାବ୍ୟକୃତିରେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ହୋଇଯାଏ ସେହି ଅବସ୍ଥାଟି ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଅବବୋଧର ଏକାଦୁସଙ୍ଗମ ” । ଏହାହିଁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପରକ ଅନୁଭବର ପରକାଷା, ଯେଉଁଠି ଆନନ୍ଦ ଆଉ ସୀମିତ ଅନୁଭବ ହୋଇ ରହେ ନାହିଁ, ଯେଉଁଠି ବ୍ୟକ୍ତିନିଷ୍ଠତା ଓ ବସ୍ତୁନିଷ୍ଠତାର ଦ୍ରୁତ ସମାପ୍ତି ହୋଇଯାଏ ।

‘ଧ୍ୱନି’ର ଏହି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପରକ ଅନୁଭବ ହିଁ ‘ଔଚିତ୍ୟ’ । ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନାନୁଭବ ଠାରୁ ପୃଥକ ଏକ ଭିନ୍ନ ଧରାତଳ, ଯେଉଁଠି ଭାବ, ଅନୁଭବ, ଶବ୍ଦ ସଂରଚନା, ଛନ୍ଦ, ଶୈଳୀ, ଅଂଳକରଣ, ଧ୍ୱନି ଏବଂ ରସ ସବୁକିଛି ପରସ୍ପର ଅର୍ଥଭାଜନ । ପରସ୍ପର ନିବିଡ଼ ଭାବେ ସଂଯୋଜିତ, ସଂସ୍ଥାପିତ । ଲେଖକଙ୍କ ଅନୁସାରେ “ସୁମତି ବୋଧ ଓ ସଙ୍ଗତି ବିଚାରବଳରେ ଔଚିତ୍ୟର ବିନ୍ୟାସ ।”

କାବ୍ୟ ସଂରଚନା ପାଇଁ ସୁମତ୍ତ ତରୁର ‘ସଙ୍ଗତି’ ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଏହି ‘ସଙ୍ଗତି’ ସମ୍ଭବ କବିମାନର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଶକ୍ତିବଳରେ । କବି ଭିନ୍ନ ରୂପରେ, ରଙ୍ଗରେ ରୂପାୟିତ କରି ସଜାଏ ତା’ର ସୃଷ୍ଟି ସୌଷ୍ଟବ । ସେହି ତରୁର ‘କଳ୍ପନା’ ସତ୍ୟର ‘ରୂପାନ୍ତରାକରଣ’ । ଅନୁଭବର ଅମୃତାକରଣ ତଥା ଭାବର ଆନନ୍ଦାକରଣ ସମ୍ଭବ ହୁଏ କବି କଳ୍ପନା ଦ୍ୱାରା ବା ପ୍ରତିଭା ଦ୍ୱାରା । “ଅପୂର୍ବବସ୍ତୁ ନିର୍ମାଣସମ ପ୍ରଜ୍ଞା” ହିଁ କଳ୍ପନା । ତରୁର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କର ପ୍ରଜ୍ଞା ଶିଖରକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିଛି ଯେତେବେଳେ ସେ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି, କାବ୍ୟ ‘ସଂରଚନା’ ର ଅନ୍ତରାଳରେ ନିହିତ ସମସ୍ତ ତରୁଗୁଡ଼ିକର ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଛନ୍ତି, ବିଭିନ୍ନ ମୂଳ ତରୁକୁ ପରିଭାଷିତ କରିଛନ୍ତି ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଭାବରେ ସଂଯୋଜିତ କରିଛନ୍ତି ।

‘ଆଲୋଚନା’ ବିଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହୋଇପାରେ, ବିଭିନ୍ନ ଦିଗରୁ ବି ହୋଇପାରେ । ‘କୃତି’ର ମୂଲ୍ୟାୟନ, ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବା ପରୋକ୍ଷ “ପ୍ରତିମାନ”ର ଅଭାବରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେନା । ‘ମାନଦଣ୍ଡ’ ର ବିନା ‘ମାପ’ କିପରି ସମ୍ଭବ ? ଏଇଠି ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ, କେଉଁଠି ସେହି ଅନ୍ତିମ ନିକଷ ପାଷାଣ ଯାହା ଉପରେ କଷି ଆମେ ପରଶୁ ପାରିବା କୌଣସି ‘କୃତି’ ର ‘ଧାତୁ’କୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ଶିବତ୍ବର ଏକ ଅନୁପମ ସଙ୍ଗମ ସେ ‘ପ୍ରତିମାନ’ ଯାହାର ମୂଳଭସ୍ମ ମାନବାଦ୍ୱା । ଭାରତୀୟ ଆତ୍ମାର କଷଟି ପଥରରେ କଷି ଦେଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କର ‘କୃତି’ “ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର” ଜାକୁଲ୍ୟମାନ ହୋଇଉଠେ, ଦେବାପ୍ୟମାନ ହୋଇଉଠେ ଅନୁପମ ବର୍ଣ୍ଣବିଭାରେ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ କାବ୍ୟ ଚେତନାରେ ଅନୁଭୂତି ସାହସ

ଡଃ ସଂଘମିତ୍ରା ମିଶ୍ର

ଡଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଜଗତରେ ଏକ ସମ୍ମାନାନ୍ୱୟ ନାମ । ଗଳ୍ପ, କବିତା, ଆଲୋଚନା, ଜୀବନୀ, ସମାଲୋଚନା ତଥା ସଂପାଦନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ନିଜ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଛାପ ଅଙ୍କନ କରିଯାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସାରସ୍ୱତ ପ୍ରତିଭାର ମୂଲ୍ୟାୟନ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କରାଯାଇ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଥିତଯଶା ଅଧ୍ୟାପକ ଭାବରେ ସେ ସ୍ମରଣୀୟ । ଯୌବନରେ ଗଳ୍ପ ଓ କବିତା ରଚନାରେ ହାତ ଦେଇ ସେ ସମ୍ପାଦନାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କବି ଭାବରେ ଆଦୃତ ହୋଇଥିଲେ । ୧୯୬୩ ଠାରୁ ୧୯୬୯ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ କବିତାଗୁଡ଼ିକ ତତ୍କାଳୀନ ପ୍ରମୁଖ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକା ଚଗର, ଆସନ୍ତାକାଲି, ଉତ୍କଳ, ବେଳା, ତ୍ରୟୀ, ସୌରଭ, ଆଲୋକ, ପଞ୍ଚମୁଖୀ, ସାଧନା, ରବିବାର ପ୍ରକାଶ ଓ ମାତୃଭୂମିରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ପାଠକମାନଙ୍କର ସଶ୍ରବ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲା । ଏହି କବିତାମାନଙ୍କୁ ଏକତ୍ର କରି, ତହିଁରୁ ସୁନିର୍ବାଚିତ କବିତାମାନଙ୍କୁ ନେଇ ‘ଉତ୍ତାରଣ’ ଶୀର୍ଷକ କବିତା ସଂକଳନ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ‘ଉତ୍ତାରଣ’ କବିତା ପୁସ୍ତକଟି ତିରିଶଟି କବିତା ସହିତ ଏକ ଦୀର୍ଘ ପୃଷ୍ଠବନ୍ଧରେ ବିନ୍ୟସ୍ତ । ଏହି ପୃଷ୍ଠବନ୍ଧ କବିଙ୍କର ପ୍ରିୟବନ୍ଧୁ ଇଂରାଜୀ ଅଧ୍ୟାପକ ରାଜକିଶୋର ମିଶ୍ରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ । ଗୁଡ଼ିକର ସଂକଳନଟିଏ ପୁସ୍ତକ କରିବାର ଦୀର୍ଘ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ମହୋଦୟ ତାଙ୍କର ସହଧର୍ମିଣୀ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ଲେଖିକା ଶ୍ରୀମତୀ ଲାବଣ୍ୟ ନାୟକଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରିଥିଲେ । କବିତାର ପାଣ୍ଡୁଲିପିରୁ ଉପଯୁକ୍ତ କବିତା ତୟନ ପାଇଁ ଏକାଧିକ କବିତାନୁରାଗୀ ପାଠକଙ୍କ ମତାମତ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥିଲା । ପରେ ଏଗୁଡ଼ିକ ଏକତ୍ର କରି ବଲାଙ୍ଗୀରର ଆତ୍ମପ୍ରକାଶନୀ ଆନୁକୁଲ୍ୟରେ ‘ଉତ୍ତାରଣ’ ଶୀର୍ଷକରେ ସଂକଳିତ ହୋଇଥିଲା ।

‘ଉତ୍ତାରଣ’ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧ୍ୟାପକ ନାୟକ କବିତା ରଚନାର ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ । ନିଜର ସମ୍ପାଦନା ବନ୍ଧୁ ଅକ୍ଷୟ କୁମାର ନନ୍ଦ (ଅ.ନ), ରାଜ କିଶୋର ମିଶ୍ର (ରା.ମି), ରାମକୁମାର ଅଗ୍ରୱାଲ (ରା.ଅ), ଶ୍ରୀନିବାସ ଉଦ୍‌ଗାତା (ଶ୍ରୀ.ଉ) ଓ ନିଜେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ (କ୍ଷେ.ନା) ଭାବରେ ଏକତ୍ର ହୋଇ “ବିଫଳତା ସପକ୍ଷରେ” ଶୀର୍ଷକ କବିତା ପୁସ୍ତକ ୧୯୬୮ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିବସରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶନୀ କର୍ତ୍ତୃକ ପ୍ରକାଶ କରାଇଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କ ସହଯୋଗୀ ଥିଲେ ପ୍ରସନ୍ନ କୁମାର ମିଶ୍ର ଓ ସରୋଜ ରଞ୍ଜନ ମହାନ୍ତି । ନବ ପତ୍ନୀ ସଂପାଦକ ରଞ୍ଜନାକାନ୍ତ ଦାସ ଏହି ପୁସ୍ତକକୁ ପ୍ରଥମେ ‘ସୌମିତ୍ରୀର

ଦୃଷ୍ଟା’ ନାମରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । କବି ସମାଲୋଚକ ଚିନ୍ତାମଣି ବେହେରା ଏହି ପୁସ୍ତକର ନାମକରଣ କରିଥିଲେ ‘ବିଫଳତା ସପକ୍ଷରେ’ । ତେଜଶିଳି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଏହି ବନ୍ଧୁମାନେ ଏକତ୍ରବର୍ଷ କବିତାଗୁଡ଼ିକର କେତୋଟି ଧାଡ଼ି ଯୋଡ଼ିବାର ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟ ଥିଲା “ପଞ୍ଚ ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ପାଞ୍ଚାଳୀ ଭଳି ବିଫଳତା ଆମର ବାକ୍ଦରା” ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ବଙ୍ଗଳା ବାରୋୟାରା ଉପନ୍ୟାସ ଭଳି ସବୁଜ ଯୁଗର ନଅଜଣ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କ ମିଳିତ ଉଦ୍ୟମରେ ‘ବାସନ୍ତୀ’ ଉପନ୍ୟାସ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । ପୁଣି ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର, ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି ଓ ରାଜକିଶୋର ପଟ୍ଟନାୟକ ମିଶି ‘ପ୍ରେମର ନିୟତି’ ଶୀର୍ଷକ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । ଅନୁରୂପ ଭାବରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ଓ ତାଙ୍କ ବନ୍ଧୁଗଣ ଏକାଠି ହୋଇ ‘ବିଫଳତା ସପକ୍ଷରେ’ କବିତା ସଙ୍କଳନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । ମିଳିତ ଉଦ୍ୟମରେ ଉପନ୍ୟାସର କାହାଣୀ ଭାଗକୁ ଗତିଶୀଳ କରିବା ଠାରୁ ଏଭଳି କବିତା ଲେଖିବା ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଅଧିକ ସତର୍କତା ଆବଶ୍ୟକ କରେ - ଏଥିରେ ମତଦ୍ୱୈଧ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଏତାଦୃଶ ଉଦ୍ୟମ ଯେ ପ୍ରଶଂସନୀୟ ଏହା ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ । ଏହି ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ରାମକୁମାର ଅଗ୍ରୱାଲ, ଶ୍ରୀନିବାସ ଉଦ୍‌ଗାତା, ସରୋଜ ରଞ୍ଜନ ମହାନ୍ତି ଓ ପ୍ରସନ୍ନ କୁମାର ମିଶ୍ର କବି ଭାବରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଛନ୍ତି । ରାଜକିଶୋର ମିଶ୍ର ଓ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ତଥା ସମାଲୋଚକ ଭାବରେ ଓଡ଼ିଆ ପାଠକମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିପାରିଛନ୍ତି ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ କେବଳ କବି ନୁହଁନ୍ତି । ସେ ‘ଫୁଲର କବର’ ଶୀର୍ଷକ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ସଂକଳନର ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତାବ । ଏସବୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ସେ ଅନେକ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କର ସାରସ୍ୱତ ଜୀବନକୁ ନିଜର ପ୍ରସ୍ତାବ ଆଲୋଚନା ଦେଇ ଆଲୋଚିତ କରିଛନ୍ତି । ‘ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଣ୍ଡାରିୟ ପ୍ରଭାବ’, ‘କବି ଓ କାମିନୀ’, ‘ସାହିତ୍ୟର ସାମାନ୍ୟକଥନ’, ‘ସାହିତ୍ୟ ବୀକ୍ଷା ଓ ନିରୀକ୍ଷା’, ‘ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ’, ‘ଅଜ୍ଞାନର ଓ ଅଜ୍ଞାନର ତତ୍ତ୍ୱ’ ଓ ‘ଆଲୋଚନାପତ୍ର’ ଭଳି ବିଶିଷ୍ଟ ସମାଲୋଚନା ଗ୍ରନ୍ଥର ସେ ପ୍ରଣେତା । ‘ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଣ୍ଡାରିୟ ପ୍ରଭାବ’ ସଂପର୍କୀୟ ଗବେଷଣା କରି ସେ ୧୯୭୬ ରେ ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ପିଏଚ୍.ଡି. ଉପାଧି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଗବେଷକ ଭାବରେ ତାଙ୍କର କୃତିତ୍ୱ ଅବିସ୍ମୟାଦିତ । ସେ କବି ଅର୍ଜୁନ ଦାସ, ନାରାୟଣ ଅନୁପମ୍ଭୀ, କବି ଚରିତ ରାଧାନାଥ ଓ କବି ନୀଳକଣ୍ଠ ଭଳି ମନୋଗ୍ରାସ୍ତର ରଚୟିତା । ସରଳ ସାବଜାଳ ଜଙ୍ଗଲରେ ସେ ଏଭଳି ଜୀବନୀ ତଥା ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ସଂପର୍କୀୟ ପୁସ୍ତକ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଫକୀରମୋହନଙ୍କ କଥା ସାହିତ୍ୟ, ଅନୁପମ୍ଭୀ ରଚନାଶ୍ରୀ ଭଳି ଅନେକ

ଗ୍ରହର ସେ ସଂପାଦନା କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ଦାୟବଦ୍ଧ ଏହି ବିଦ୍ଵାନ
ଅଧ୍ୟାପକ ନିଜର ଭାବଯିତ୍ରୀ ପ୍ରତିଭାକୁ ନେଇ ଯଥେଷ୍ଟ ସୁନାମ ଅର୍ଜନ କରିବା ସହିତ
ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟର ଶ୍ରୀବୃଦ୍ଧି ସାଧନ କରିଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ କବିତା ରଚନା
ପ୍ରତି ଯେତିକି ଦୃଷ୍ଟି ଦେବା କଥା ସେତିକି ଦୃଷ୍ଟି ସେ ଦେଇପାରିନାହାନ୍ତି । ଏ ପ୍ରବନ୍ଧରେ
ତାଙ୍କର କବିତାଗୁଡ଼ିକର ହିଁ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

‘ବିଫଳତା ସପକ୍ଷରେ’ ର ଉତ୍ସର୍ଗ ପତ୍ରରେ କବିବନ୍ଧୁମାନେ ବ୍ରହ୍ମା ହୋଇ
କବିତାର ଅହଲ୍ୟା ଗଢ଼ିଛନ୍ତି ଓ ଗୌତମକୁ ତାହା ଅର୍ପଣ କରିଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ସ୍ଥାନିତ
ତେଜଶ୍ଵତି କବିତା ମଧ୍ୟରୁ କୋଡ଼ିଏଟିରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ଲେଖନୀୟ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣ
ରହିଛି । ଏଥିରେ ଦେବକୀ, ବଶିଷ୍ଠ, ଯଯାତି, ସୌମିତ୍ରୀ, ଦ୍ରୌପଦୀ, ବିମ୍ବିସାର, ନନ୍ଦ,
ଗୋପୁର, ଆମ୍ରପାଲୀ, ବାସବଦରା, ସଂଘ ଓ ସିଦ୍ଧାର୍ଥମାନେ କବିଙ୍କୁ ପୁରାଣ ଓ ଇତିହାସ
ସହିତ ସଂପର୍କିତ କରିଛନ୍ତି । ବୟସରେ ତରୁଣ ଏହି କବିମାନେ କେବଳ ସ୍ଵପ୍ନ ଓ
କାମନାକୁ ନେଇ କବିତା ଲେଖିନାହାନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରବାଣ ସଦୃଶ ଦାୟିତ୍ଵସଂପନ୍ନ
ହୋଇ ‘ସତ୍ୟ ଶିବ ସୁନ୍ଦର’ଭଳି କବିତା ଲେଖି ଜୀବନର ସଂଜ୍ଞା ନିରୂପଣର ପ୍ରୟାସ
କରିଛନ୍ତି ।

‘ଉଚ୍ଚାରଣ’ କବିତା ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ସେ ତାଙ୍କର କନ୍ୟା ଲୋପାମୁଦ୍ରା (ଲିପି) ଓ ପୁତ୍ର
ଅନୁରକ୍ତକୁ ସମର୍ପଣ କରି ଆଗାମୀ ସମୟର ସାହିତ୍ୟିକ ଦାୟାଦଭାବେ ଉଭୟଙ୍କୁ ଏକ
ସାରସ୍ଵତ ପରମ୍ପରାର ଉରୋଧିକାର ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଏହି କବିତାଗୁଡ଼ିକ ଭାବ ଓ
ଭାଷା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବେଶ୍ ଜୀବନ୍ତ ।

ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଏବଂ ପୁଲ୍ଲକର ସହରରେ କବି :

ସାପୁଆ ନଈର ଗଣ୍ଡରେ ନାଆ ଭାସିଲାବେଳେ କବି ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଓ ପୁଲ୍ଲକର
ସହରକୁ ଭେଟିବାକୁ ସ୍ଵପ୍ନ ଦେଖନ୍ତି । ଯାତରୀ ନାଆ ବାହେ । ତାର ଗନ୍ତବ୍ୟସ୍ଥଳ ହେଉଛି
ନଦୀ ଆରପାରିର ଧବଳ ମନ୍ଦିର । ସତେ ଯେପରି ସ୍ଥିର ବିଶ୍ଵାସର ଉଜ୍ଜ୍ଵଳତା ନେଇ ସେ
ମନ୍ଦିରରେ ତୁନି ଧଉଳା ହୋଇଛି । ପୋତପାଳଟିଏ ଗତ ଶତାବ୍ଦୀର ଭଗ୍ନ ପୋତାଶ୍ରୟ
ତେଜ୍ଜୀ ଆସିଛି । ତାର ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରସାରିତ । କବି ହିଁ ସେହି ପୋତପାଳ, ଯାହା ଦୃଷ୍ଟିରେ

ପ୍ରାସାରିତ ଦୃଷ୍ଟି ମୋର ତନୁକୁ ଦେଖୁଛି

ଦିଗନ୍ତ ଦୁଆରେ ଖଞ୍ଜା ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତର ସିଢ଼ି

ଅସୁମାରୀ ପଦଚିହ୍ନ ଦିଶୁ ଅଛି ପୂର୍ବଜମାନଙ୍କ

ଯେଉଁମାନେ ଆଶ୍ରା ଦେଲେ ଅସ୍ତପଦ ପରେ

“ଭଜେଇଁ ସ୍ୱର୍ଗସଭା ସମୁଦ୍ର କେଉଁରେ” (ପୋତପାଳର ସଙ୍ଗୀତ - ପୃ ୨୮)
 ମୃତବନ୍ଧୁରେ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ଜୀବଙ୍କର କଳାକ ପଡ଼ିଛି । ସାଧବର ଅଭିମାନରେ ସାଧବାଣୀ
 କାନ୍ଦିକାନ୍ଦି ଅସ୍ଥିର ହେଉଛନ୍ତି । ସକଳ ଆଶା ଓ ବିଶ୍ୱାସ ତୁଟିଯାଇଛି । ତଥାପି କବି ଘାଟ
 ଜଗିଛନ୍ତି କାଳେ ଦିନେ ବ୍ୟର୍ଥପିପାସୀ ମଣିଷର ଘଟାନ୍ତର ହୋଇପାରେ ।

ଭୋକ ମୋର ଚେଇଁ ଉଠେ :

କବି ପ୍ରେମ, ଶରୀର ସଂପର୍କର ଉଦାମତା, ଶିହରଣ ବେପଥୁ ସଂପର୍କରେ
 ଉଦାସୀନ ନୁହଁନ୍ତି ବରଂ ପରିଚ୍ଛନ୍ନ । ଯୌବନର ପୁଲକରେ ସେ ମିଷ୍ଟ ରୀତା ଓ
 ସ୍ଥିତାଦାସମାନକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଫାଇଗୁନରେ ଅନେକ ଜହ୍ନରାତିର
 ଉଜାଡ଼ନ । ମେଘ ଆଉ ରାଗର ଉଦ୍‌ହାତରେ ମୟୂର ଓ ମୃଗମାନେ ଆତ୍ମଗୋପନ କରିବାର
 ଦୃଶ୍ୟରେ ସେ ଅନ୍ୟମନସ୍କ ହୁଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏସବୁ କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ବୋଲି ସେ ଜାଣନ୍ତି ।
 ‘ବର୍ଷା’ କବିତାର ଶେଷପଦରେ -

“ସୁଖ ଆଉ ସପନର ମଉସୁମୀ ବର୍ଷା ବିନ୍ଦୁ

ବୁଭୁକ୍ଷିତ କୋଟି କୋଟି ନିରନ୍ତ ମନରେ

ସିଞ୍ଚିଯାଏ ଧାରେ ଧାରେ ଜୀବନର ଅଖଣ୍ଡ ପ୍ରତ୍ୟୟ ।” (ବର୍ଷା-ପୃ-୩୩)

ଜରାୟୁ, ମୃଗ ଏକ ବିନ୍ଦୁଏ ସ୍ୱପ୍ନର ଭଳି କବିତାରେ ସେ ଗୋଲାପବନ୍ ସହିତ ଇସ୍‌ପାତି
 ବୟସର କଣ ଦେଖିପାରନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ତ ସେ ସପନର କାଉଁଟି ଝିଲ୍‌ଝିଲ୍‌ମାଣ୍ଡ ହୋଇ
 ଆସୁ ବୋଲି କାମନା କରନ୍ତି ।

ଆସିଗଲ ପ୍ରତ୍ୟୟ ପ୍ରଚୁର :

କବି ପ୍ରେମର ଯେଉଁ ପରିଭାଷା ଦେଇଛନ୍ତି ତାହା ହେଉଛି ‘ପ୍ରତ୍ୟୟ’ । ନିହାତି
 ଜଣେ ସାମାନ୍ୟ ମଣିଷ ପ୍ରିୟାର ନିରୁତା ପ୍ରେମ ପାଇ ପ୍ରୀତିମୟ ପାଲଟି ଯାଏ । ବର୍ଷା
 ଶୃଙ୍ଗାର, ଶିଳା ଓ ସଂଗୀତ ଭଳି କବିତାରେ ସେ ଚନ୍ଦ୍ରର ଚିତ୍ତୁକ ଚିରି ଝରୁଥିବା ଜହ୍ନର
 ଆଲୁଅରେ ପ୍ରିୟାର ହୃଦୟ ଖୋଜନ୍ତି । ତା ସହିତ ଖୋଜନ୍ତି ପେଡ଼ିରେ ସାଜତା ଶିଂଗ
 ଫରୁଆ, ପାଟଶାଢ଼ି ଓ ପାଣିକାଚ କେଜପତ । ‘ଶିଳା ଓ ସଙ୍ଗୀତ’ କବିତାରେ ତାଙ୍କ
 ପ୍ରୀତିର ଆଲେଖ୍ୟ ଏହିଭଳି-

“ମୁଁ ହେଲି ବିସ୍ମିତ ପ୍ରିୟା । ଲଭି ତୁମ ପ୍ରେମ ପ୍ରତିଦାନ

ମୋ ପାଇଁ ସହିବ ବୋଲି ବ୍ୟଥା ନିନ୍ଦା ନିଷ୍ଠୁର କଷଣ

ପ୍ରେମ ଓ ପ୍ରଣୟ ଯଦି ଦେହଦାହୀ କାମନାର ହୁଏ

ଜାଣିବା ଦୀପ୍ତିର ଡେଇଁ ମଣିଷ ହିଁ ମରଣକୁ ସହେ” (ଶିଳା ଓ ସଙ୍ଗୀତ- ପୃ. ୫୦)

ଦାମ୍ବତ୍ୟର ମଧୁର ଅନୁଭବ, ବରଣାୟା ବଧୂର ପ୍ରେମର ବର୍ତ୍ତକାକୁ ସେ ଶାଶ୍ୱତ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ଏହି କବିତାରେ ପ୍ରଣୟୀ କବି ମାୟାଧର ମାନସିଂହଙ୍କର ‘ଧରାବତରଣ’ ର ଭାବସାମ୍ୟ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ । ଦିନେ ହୁଏତ ଯୌବନ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହେବ, ମାତ୍ର ଶାଶ୍ୱତ ପ୍ରେମର ଔଜ୍ଜ୍ୱଳ୍ୟ ସକଳ ମଳିନତାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଚିରନ୍ତନ ପାଲଟିଯିବ । ‘ସମର୍ପଣ’ ସେହି ମାନସିକତାର କବିତା, ଯେଉଁଠି କବି ନିଜ ପ୍ରେମିକାର ପଦତଳେ ନିଜର ସକଳ ଗୌରବକୁ ସମର୍ପଣ କରିଦେବାକୁ ଚାହଁଛନ୍ତି । ଗଡ଼ନାୟକଙ୍କର ‘କବିବଧୂର ଗୌରବ’ ଭଳି ଏ କବିତା ମଧୁର ଦାମ୍ବତ୍ୟ ପ୍ରେମର ଜୟଗାନ କରିଥାଏ । ତଥାପି ଅକ୍ଷତ, ମୃତ୍ୟୁଭକ୍ତି କବିତାରେ ଏହି ପ୍ରଣୟର ସ୍ୱର ବେଶ୍ ସମାହିତ ।

ଦିଅ ମୋତେ ଗୋଟିଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତ :

ଜୀବନ କ୍ଷୟିଷ୍ଟ ଜାଣି ମଧ୍ୟ କବି ଗଢ଼ିବାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ବିଗତଯୌବନା ଶ୍ରାମତା ବେହେରାଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ନେତ ଗାଈ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁରି ଦୁଃଖକୁ ଅନୁଭବ କରିପାରନ୍ତି । ତାଙ୍କ ବିଚାରରେ ଈଶ୍ୱର ହିଁ ନିଷ୍ଠୁର, ଯିଏ ଅନେକ ମଣିଷଙ୍କର ଆକାଂକ୍ଷାକୁ ନିର୍ବିକାରରେ ହତ୍ୟା କରିପାରନ୍ତି । ଏକ ମୃତ୍ୟୁହୀନ ବିଶ୍ୱର କାମନା କରିବା ଭିତରେ ସେ ପ୍ରେମର ବର୍ତ୍ତକା ଜଜ୍ଜାଳ ରଖନ୍ତି । ବେଳେବେଳେ ଚନ୍ଦ୍ରଦୁଆରା ଘରର ଚତୁର୍ଥ ଦ୍ୱାରବାଟେ ଯାଇ ଜୀବନ୍ତ ମନ୍ଦିର ଭେଟିବାର ଭରସା ଦିଅନ୍ତି । ନିଜର ସ୍ତମ୍ଭପଣରେ ବିଭୋର କବି ଘଡ଼ିଏ ପାଇଁ ସ୍ତମ୍ଭାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର ମଧ୍ୟ କରନ୍ତି -

“ଜଣା ନୁହେଁ ଏଥିପାଇଁ ସ୍ତମ୍ଭାକୁ ମୋ ସ୍ୱୀକାର କରିବା

ମୃତ୍ୟୁର ଅନଳ ଜାଳେ ଯେ ଦେବତା, ତାହା ଲାଗି ଅର୍ଘ୍ୟ ସଜାଡ଼ିବା

ଅଥବା ବିବେକ ଭୁଲି ସ୍ତମ୍ଭା ସମୋୟବା ।” (ଶ୍ୱଶ୍ମାନ ସ୍ତମ୍ଭା - ପୃ-୪୯)

କିନ୍ତୁ ପରମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେ ନିଜକୁ ଭାଗ୍ୟର ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ୍ୟ ରଜୁରେ ବନ୍ଦୀ ଭାବରେ ଆବିଷ୍କାର କରନ୍ତି । ବାରମ୍ବାର ନିଜର ଅସହାୟତା ସେହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ପଦତଳେ ନିବେଦନ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଚିନ୍ତାରେ -

“ଆଉକି ନିର୍ମାଣ ଶାସ୍ତି ଏ ଜୀବନେ ସାଗତା ରହିଛି

ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଜଣାଣ ମାତ୍ର, ଛେଉଣର ଆଶ୍ରୟ କେଉଁଠି ?”

(ଛେଉଣର ଶେଷ ଗୀତି ପୃ-୧୪)

ଅଭାଗୀର ଆମ୍ବଲିପି, କରାୟ ଇଳି କବିତାରେ ସେ ଉଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ବାକାର କରିଛନ୍ତି ସତ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ବିଚାରରେ ଯଦି କେବେ ଲକ୍ଷେ ଯୋଜନ ଟପି ଉଗବାନଙ୍କୁ ଉକ୍ତର ବ୍ୟାକୁଳ ତାଙ୍କ ଶୁଭେ, ସେ ନିଶ୍ଚୟ ବାଞ୍ଛାପକ ହାତରେ ଧରି ତା ପାଖକୁ ଆସିବେ । ତାଙ୍କର ଅମୁହାଁ ଦେଉଳ ଭିତରକୁ ଉକ୍ତର ଆକୁତି ଯଦି ପହଞ୍ଚିପାରେ ତେବେ ଉଗବାନଙ୍କର ରୂପାନ୍ତର ଘଟିବ, ନଚେତ କେବଳ କଳ୍ପବଟ ଶାଖାରେ ପଥର ଝୁଲାଇବା ଅବା ଦାପକାଳି ନିଜର ଉପଭୋଗ ପାଇଁ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବା କୌଣସି ଅର୍ଥ ହେବ ନାହିଁ ।

ସମୟ ସବୁ କାମନାକୁ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ । ଶୁଣିବ ସଦୟ ହୋଇପାରନ୍ତି ମାତ୍ର ସମୟ ନିଶ୍ଚୁର । ସେ’ ନୀତିବତୀ ବୟସର ଗୋଧୂଳି ଲଗ୍ କୁ ଆଣି ଆମ ସାମନାରେ ଠିଆ କରିଦିଏ । ଅନ୍ଧାର ଗର୍ଭଚିରି ସୂର୍ଯ୍ୟ ଭୂମିଷ୍ଠ ହୁଅନ୍ତି । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ ଅନ୍ଧାର ହିଁ - ସୂର୍ଯ୍ୟର ଜନକ । ତେଣୁ ସମୟର ପରିବର୍ତ୍ତନ ‘ସଂପର୍କରେ ତାଙ୍କର ଭକ୍ତି -

“ସତ୍ୟ ଯେ ଘୋଷଣା କରେ ଆନ ଲାଗି ସତ୍ୟର ପ୍ରେରକ

ମୃତ୍ୟୁରେ ଅଧିରତନୁ ଲୋଭୁଥାଏ ମୁକ୍ତିର ସବକ

ଜୀବ ଦେହେ ଉତ୍ତାର୍ଣ୍ଣବୟସ ହୁଏ ଯେଣୁ ମୃତ୍ୟୁର ପାହାଚ

ଜନମୁଁ ଜନମ ଯାଏଁ ମଣିଷ ହିଁ ସାବୁଥାଏ ମୃତ୍ୟୁର ଜନକ ।” (ମୃତ୍ୟୁ. ପୃ-୪୦)

ରୂପ ମହକେ ଭୁଲିବୁନି ଆତ୍ମାର ଆହ୍ୱାନ :

କବି କେବଳ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖନ୍ତି ନାହିଁ । ସେ ଉଦୟର ଏକୁଡ଼ିଶାଳରେ ଲୋହିତ ଶିଖର ଆଭା ଦେଖି ଚମକିତ ହୁଅନ୍ତି । ପରପାଢ଼ି ପାଇଁ ସେ ଖୁବ୍ ସଚେତନ । ନିଜ ଦାୟାଦମାନଙ୍କୁ ସେ ଆଲୋକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚନ୍ଦ୍ରିକା ଶୀତଳ ଜୀବନ ଦେବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ କି ତାଙ୍କ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ବଞ୍ଚିବାର କଳା ଶିଖିବେ । ତଥାପି ସେ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରଶ୍ନ କରନ୍ତି । ସଂସ୍କୃତି ସାଜତି ତୁମେ ପାରିବ କି ? ସଂସ୍କୃତି ଆଦର୍ଶ ବିଷୟରେ ଭାଷଣ ଦେବା ସହଜ ମାତ୍ର ତା’ର ସାଧନା କରିବା ଓ ନିଜକୁ ସେହି ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଛାଡ଼ିରେ ବାଜିବା କଷ୍ଟକର । ‘କଲ୍ୟାଣାୟାସୁ’ କବିତାରେ ସେ ନିଜର ପ୍ରୀତିର ପ୍ରତିମା ଜନକ ଜନ୍ମାକୁ କୁହନ୍ତି -

“ରୂପର ମହକେ ଭୁଲିବୁନି ଆତ୍ମାର ଆହ୍ୱାନ

ବିସ୍ମୃତ ଏ ବିଶ୍ୱର ଚାନ୍ଦାଣେ, ଏକନିଷ୍ଠ ମନେ

କରିବୁ ତୁ ଥରେ ଅନୁକ୍ଷଣ

ମଣିଷ ଓ ମଣିଷର ମନ ।” (କଲ୍ୟାଣାୟାସୁ - ପୃ. ୧୧)

କନ୍ୟା ତାଙ୍କ ରକ୍ତର ପ୍ରାଣବାନ୍ ବନ୍ୟା ଯିଏ ତାଙ୍କର ସକଳ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଭିଳାଷକୁ ଉପାର ନେଇ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସାର୍ଥକ କବିତାଟିଏ ପାଲଟିଯିବ । ସଂକଳନର ପ୍ରଥମ କବିତା 'ଆରଣ୍ୟକରେ' ସେ ସମୋଧନ କରନ୍ତି 'ହେ ମୋର ଦାୟାଦମାନେ' । ଏଠାରେ ସେ କେବଳ ନିଜର କୁକ୍ଷିତାତ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ନୁହେଁ ବରଂ କୃଷିଜାତ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କୁ ସମୋଧନ କରିଛନ୍ତି ଓ ଏକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଲୋକଭଜଳ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟତର ଚିତ୍ର ସେମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଆରଣ୍ୟକୁ 'ମାନବ ସଭ୍ୟତାର ସଠାଘର' ବୋଲି ସମୋଧନ କରନ୍ତି । ସେହି ସଠାଘରୁ ଦିନେ ସଭ୍ୟତାର ଆଦ୍ୟ ଓଁକାର ଶୁଭିଥିଲା । ଆମ୍ଭର ଆହ୍ୱାନ ଶୁଣି ଯଦି ତାଙ୍କର ଦାୟାଦମାନେ ଜାଗ୍ରତ ହେବେ, ତେବେ ପୃଥିବୀରେ ଉଚ୍ଚଦିନ ଅବଶ୍ୟ ଆସିବ । ଏଥି ସହିତ ମଣିଷର ମନକୁ ଅନେଷଣ କରିବାକୁ ହେବ କାରଣ ପ୍ରାର୍ତ୍ତନର ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବରେ ମଣିଷର ମନ ତାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ହରାଇବସିଛି । ଦେହର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ମାତ୍ର ଆମ୍ଭର ଚିରନ୍ତନ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ଯେ ଥରେ ଅବଲୋକନ କରିଛି, ତା ପାଇଁ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀ ହିଁ ଆପଣାର ହେବା ସମ୍ଭବ । ଆଦ୍ୟ ଯୌବନରେ ଏଭଳି ପ୍ରେରଣାପୂର୍ଣ୍ଣ କବିତା ରଚନା କରି କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସତେ ଯେପରି ପରପାଢ଼ି ପାଇଁ ମୂଲ୍ୟବୋଧର କର୍ଷିତ କ୍ଷେତ୍ର ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି । ତେଣିକି ତହିଁରେ ବାଜବସନର ଭାର ତାଙ୍କର ପରପାଢ଼ି ବହନ କରିବେ ।

ଅସୁମାରୀ ପଦଚିହ୍ନ ଦିଶୁଅଛି ପୂର୍ବଜମାନଙ୍କ :

କବି ପରମ୍ପରା ସହିତ ବହୁ ଭାବରେ ସଂପର୍କିତ । ପରଂପରାମାନ୍ୟତା ଚିହ୍ନ ନେଇ ତାଙ୍କର କବିତାଗୁଡ଼ିକ ବେଶ୍ ଚିନ୍ତାବ୍ୟାପକ । ପୁରାଣର ଜରତା ରଷ୍ୟଶୁଙ୍ଗ, କୁନ୍ତି, ଉର୍ମିଳା, ବଳି, ବାମନ, ଜଟାୟୁ ଓ ସୀତା, ବିଦର୍ଭ ତନୟା ଓ ଅଗସ୍ତି ଆଶ୍ୱମ, ଅହଲ୍ୟା ଓ ରାମଙ୍କ ସହିତ ପିତୃଲୋକ, ବୈତରଣୀ ନଦୀ ପ୍ରଭୃତି ତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିରେ ମୁହଁ ଦେଖାନ୍ତି । ଅଧିକତ୍ୱ ଯଯାତିର ମନ, ସୌମିତ୍ରୀର ଦୃଷ୍ଟା, ଉର୍ମିଳାର ଦହନ, କୁନ୍ତିର କାମନା, ଦେବକାର ଅସ୍ତ୍ର, ଶାଶ୍ୱତ ଦ୍ରୌପଦୀ ଭଳି ପ୍ରୟୋଗ ଭିତରେ ସେ ପରମ୍ପରା ଭିତରକୁ ବେଶ୍ ଦମ୍ଭରେ ପାଦ ପକାଇଛନ୍ତି । ଆମର ସାମୁହିକ ଅବଚେତନରେ ଏଭଳି ପ୍ରୟୋଗର ପ୍ରଭାବ ଯଥେଷ୍ଟ । ଫକୀରମୋହନଙ୍କର କୁସିକ ସୃଷ୍ଟି ଛମାଣ ଆଠଗୁଣ୍ଡର ସାରିଆ ଓ ନେତ ମଧ୍ୟ କବିଙ୍କୁ କବିତା ଲେଖିବା ପାଇଁ ପ୍ରତୋଦିତ କରିଛନ୍ତି । ଏଥି ସହିତ ପରମ୍ପରାର ରଜ ଖୁଲିଯାନ ଓ ପୋଡ଼ପିଠାର ବାସ୍ନା ମଧ୍ୟ ପାଠକ ତାଙ୍କ କବିତାରୁ ପାଇଥାଏ । ଭାଷା ବିନ୍ୟାସ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ କବି କେତେକ ଅପ୍ରଚଳିତ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି ଯେମିତି ଉଜେଇବା, ତନଖିବା, ପାମରା, ମୁହଁସ, ଅପାଳକ ପ୍ରଭୃତି । ଅଧ୍ୟାପକ ରାଜକିଶୋର ମିଶ୍ର 'ଉତ୍ତାରଣ' ର ପ୍ରାଚି ଭାଗରେ ଦୀର୍ଘ ପୃଷ୍ଠବନ୍ଧ ଲେଖି ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ବିଭିନ୍ନ ପରାକ୍ଷା ପ୍ରୟୋଗ କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ରବାହୁନାଥ ଓ ଜଳିୟତ ପ୍ରଭୃତି

ରଚନାର ଭାବ ଓ ଭାଷା ସହିତ ନିଜର ବିପୁଳ ଅନୁଭୂତି ଓ କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ ଅଜସ୍ର ଶ୍ରଦ୍ଧା ସହିତ ରଚିତ ପୃଷ୍ଠବନ୍ଧ ଭଳି ଏକ ଆଲୋଚନା ଲେଖିବା ଦୂରୁହ । ତେଣୁ ଅଧ୍ୟାପକ ରାଜକିଶୋର ମିଶ୍ରଙ୍କ ରଚନାରୁ ଏ ଉଦ୍‌ବୃତ୍ତି । “ଉଦ୍‌ବୃତ୍ତି ଓ ସମାଲୋଚିତ କେଜିଟି କବିତାରେ ଏ ମନର ବିବିକ୍ତ ନିଲୟରେ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ବୌଦ୍ଧିକ ଅନୁଚିନ୍ତ । ଉଦାସୀନ ଶିଥିଳ ଅନୁଭୂତିର ସ୍ପଷ୍ଟ ଛାପ ରହିଛି ଓ ସନ୍ନିକଟସ୍ଥ ଆଉ ଏକ କୋଠରୀରେ ତାରୁଣ୍ୟର ଉଦାମ ଚପଳ ପ୍ରଗଳ୍ଭ ଭଲ୍ଲୁସ ରହିଛି ।”

ଲେଖକ ଜୀବନର ଆଦିପାଦରେ ‘ ଭଗରଣ ’ ଭଳି କବିତା ପୁସ୍ତକ ରଚନା କରିଥିବା କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ଯେ କବିତା ରଚନାର ଅଜସ୍ର ସମ୍ଭାବନା ଥିଲା ଏହା ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଅନୁଭବ କରିପାରେ । ୧୯୬୮ ବେଳକୁ ସଚ୍ଚିଦ୍ରାଭତରାୟ ଓ ଗୁରୁ ପ୍ରସାଦ ଇତ୍ୟାଦି ଶୀର୍ଷରେ ଉପନୀତ । ରମାକାନ୍ତ ଓ ସୀତାକାନ୍ତ କବିତାର ନୂତନ ଦିଗନ୍ତ ସନ୍ଧାନ ତଥା କବିତାର ବ୍ୟାପକ ସମ୍ଭାବନାର ନିରୀକ୍ଷଣରେ ନିଜର ସାମର୍ଥ୍ୟ ବିନିଯୋଗ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ଅନେକ ତରୁଣ କବିତା ରଚନା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ, ଯେଉଁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ଅନ୍ୟତମ ।

ଯେମିତି ଆମ କଥା ସାହିତ୍ୟର ଜନକ ଫକୀରମୋହନ ନିଜ କବିତାଗୁଡ଼ିକୁ ନିଜ ଗଦ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିର ବିପୁଳ ଉଚ୍ଚତାରେ ଆଛୁଆଳ କରିଦେଲେ, ଠିକ୍ ସେହିପରି କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ, ଗବେଷକ, ସମାଲୋଚକ ଓ ସଂପାଦକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଉତ୍କଳତା ଟପି ମୁହଁ ଦେଖାଇପାରିନାହାନ୍ତି । ହୁଏତ କବିତା ଶିଶୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଲାଳନ ଅଭାବରୁ ଠିକ୍ ଭାବରେ ବିକଶିତ ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ତେବେ ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଦଶକରେ ୧୯୬୯ ରେ ପ୍ରକାଶିତ କବିତା ପୁସ୍ତକର ଆଲୋଚନା ବେଶ୍ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ମନେ ହୁଏ । ନିଶ୍ଚଳ ବିଶ୍ବର ଆର୍ତ୍ତ ଦେଖି ସହାନୁଭୂତିରେ ତରଳିଯାଉଥିବା ଏକ କବିର ହୃଦୟ କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କର ଥିଲା, ଯେଉଁଥିପାଇଁ ସେ ଯଶୋଦେହରେ ଆଜି ମଧ୍ୟ ଆୟୁଷ୍ମାନ ହୋଇରହିଛନ୍ତି । ‘ ଭଗରଣ ’ ଓ ଆଚରଣରେ ଜୀବନ ଓ ଜଗତପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧାଶୀଳ ଏହି ମହାନ ଆତ୍ମାଙ୍କ କାବ୍ୟକୃତି ତାଙ୍କୁ କାବ୍ୟାମୋଦାମାନଙ୍କରେ ଅମର କରି ରଖିବ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ କବି ମାନସ

ଶୈଳଜ ରବି

୧୯୭୯ ମସିହାରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଗୋଟିଏ ଭାଷଣ ଦେଇଥିଲେ ଭଦ୍ରକରେ । କବିଶେଖର ଚିନ୍ତାମଣିଙ୍କର ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଗୁରୁ କବି ଉପେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦଙ୍କ ଜନ୍ମଦିବସରେ । ତାଙ୍କର ସେହି ଭାଷଣର ପ୍ରଥମ କେତୋଟି ବାକ୍ୟକୁ ମୋର ଏ ପ୍ରବନ୍ଧର ଗୌରବହୀନ ରୂପେ ବ୍ୟବହାର କରିବାର ପ୍ରଚ୍ଛୋଦନ ଏହାପାଇଁ ନାହିଁ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ କହୁଛନ୍ତି, “ଉପେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ହେଉଛନ୍ତି ମୋର ଶିକ୍ଷା-ଗୁରୁ । ଜ୍ଞାନଦାତା ଗୁରୁଦେବଙ୍କର କବି-ମନୀଷୀ କଳନା କଲାବେଳେ ଭୟ-ଭକ୍ତିଭରା ଛାତ୍ର-ପ୍ରାଣର ସକଳ ସଙ୍କୋଚ ଘେନି ବୁଝିବାର ଅପତେଷା କରିନାହିଁ । କବିତାର ଅକ୍ଷରରେ ମୋ ପରି ଦେଶର ଅଗଣିତ ପାଠକମାନଙ୍କ ସହିତ ସେ ଯେପରି ଆକାଞ୍ଚ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ସେଇ ଆକାଞ୍ଚ ଆଲୋଚନାର ହେତୁବାଜ କେଉଁଠି; ତାଙ୍କ କବି ପୁରୁଷର ଗନ୍ତାହାର କ’ଣ ଭଟ୍ଟାଦି ଅନେକ ପ୍ରଶ୍ନ ମୋ ମନକୁ ଆକ୍ରମଣ କରିଛି । ସେ ସବୁର ସମାଧାନ ପରସ୍ତ ପରସ୍ତ ବିସ୍ତାରି କହୁନାହିଁ, ସୂଚନାରେ ଜଣାଇ ଦେବାର ଅଭିପ୍ରାୟ ପୋଷିଛି । ଏହାକୁ ଉପେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦଙ୍କ କାବ୍ୟ-ମନ୍ଦିରର ବେଢ଼ାବୁଲ୍ଲା କହିଲେ ଚଳେ ।” (କବି ଉପେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ, ଆଲୋଚନା ପତ୍ର)

ଅବଶ୍ୟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦଙ୍କ ପରି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନ ଥିଲେ ମୋର ଶିକ୍ଷାଦାତା, ଥିଲେ ଅଗ୍ରଜ । ମିଷ୍ଟଭାଷୀ ଅଥଚ ସ୍ପଷ୍ଟବାଦୀ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କାବ୍ୟକୃତିର ଆଲୋଚନା ଆରମ୍ଭରୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ନେଇଛନ୍ତି ଯେ ସେ ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ “କବି ମନୀଷୀ କଳନା କଲାବେଳେ ଭୟ-ଭକ୍ତିଭରା ଛାତ୍ରପ୍ରାଣର ସକଳ ସଙ୍କୋଚ ଘେନି ବୁଝିବାର ଅପତେଷା କରିନାହାନ୍ତି ।”

ମୁଁ ମଧ୍ୟ ମୋର ଏହି ଅଗ୍ରଜ ପ୍ରତିମା କବି ସତ୍ୟାର୍ଥକ କବି ମନୀଷୀର ଯଥାର୍ଥସ୍ୱ ନିର୍ମୋହ, ନିରାସକ୍ତ ଆକଳନ କରିବାକୁ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରେରିତ ହୋଇଛି । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ପରି ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଏଠି କବି ପାଠକଙ୍କ ଆକାଞ୍ଚ ଆଲୋଚନାର ହେତୁବାଜ ଅନୁକ୍ଷେପ କରିବାରେ ଏବଂ କବିଙ୍କର କାବ୍ୟପୁରୁଷର ଗନ୍ତାହାର ଅନୁଶୀଳନ କରିବାରେ ପ୍ରୟାସୀ । ଅଥଚ ସେ ସବୁର ସମାଧାନ ପରସ୍ତ ପରସ୍ତ ବିସ୍ତାରି କହିବି ନାହିଁ । କାରଣ କଳା- ସାହିତ୍ୟର ମୂଲ୍ୟାୟନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପରସ୍ତ ପରସ୍ତ ବିସ୍ତାରି କହିବା କେବଳ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କ ‘ମାନେ ବହିରେ’ରେ ସମ୍ଭବ । ଆଉ ରହିଲା ବେଢ଼ା ବୁଲ୍ଲା କଥା । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଉପେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦଙ୍କ କାବ୍ୟ ମନ୍ଦିରର କେବଳ ବେଢ଼ା ପରିକ୍ରମା କରିଛନ୍ତି

ବୋଲି ସ୍ବାକାର କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ମୋ ପକ୍ଷରେ ସେତକ ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହୋଇନାହିଁ । କାରଣ ସେ ମନ୍ଦିରର ବେଢ଼ା ନାହିଁ । ତାଙ୍କ କବିତା ସଂକଳନର ଉପୋଦଘାତରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସୂଚକ ଦେଖିଛନ୍ତି “ଗଞ୍ଜନିର୍ମାଣଶାଳାରୁ କାବ୍ୟ ମନ୍ଦିର ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଯାଉ (ମୁଁ) ମୁଖଶାଳାରେ ପହଞ୍ଚିଛି ମାତ୍ର ।” ତାଙ୍କର ଏ ମୁଖଶାଳା କୋଣାର୍କର ମୁଖଶାଳା । ଅକାଳରେ ଭୁଷ୍ମୁଡ଼ି ପଡ଼ିଛି ବେଢ଼ା । ନିବୁଜ ହୋଇଯାଇଛି ପ୍ରବେଶ ପଥ । ସୂର୍ଯ୍ୟମନ୍ଦିର ପରି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ମଧ୍ୟ ଅକାଳରେ ଶୂନ୍ୟବାସୀ । ତାଙ୍କର ସର୍ଜନଶାଳ କାବ୍ୟପୁରୁଷ ସଂପର୍କରେ ଆଜି କିଛି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଜ୍ଞାନ ବା ତଥ୍ୟ ଆହରଣ ଏକ ପ୍ରକାର ଅସମ୍ଭବ । କେବଳ ରହିଛି ଖଣ୍ଡେ କୃଷିତନ୍ତ୍ର କାବ୍ୟକୃତିର କିଛି କବିତା ଆଉ କାବ୍ୟ-କର୍ମ ସଂପର୍କୀୟ କିଛି ଆଲୋଚନା । କବିତାର ଏହି କେତୋଟି ଅଳସକନ୍ୟା, ଶାଳଭଞ୍ଜିକା ଆଉ ସେମାନଙ୍କୁ ବେଢ଼ି ରହିଥିବା ତାଙ୍କ ସମାକ୍ଷା ସାହିତ୍ୟର କିଛି ଅଶ୍ବ, ଗଜ, ପଦାତିକକୁ ଦୃଶ୍ୟ କରି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର କାବ୍ୟ କୋଣାର୍କକୁ କଳନା କରିବା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଗତି ନାହିଁ । କହିଛି, କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ତାଙ୍କ କବିତାର ମୂଲ୍ୟାୟନ ପାଇଁ ଛାଡ଼ିଯାଇଛନ୍ତି ମାତ୍ର କେତୋଟି ସଂକଳନ । ‘ଉଚ୍ଚାରଣ’ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଓ ଶେଷ କବିତା ସଂକଳନ । ଏଗୁଡ଼ିକ ଲିଖିତ ୧୯୬୩ ରୁ ୧୯୬୯ ଭିତରେ । ଅର୍ଥାତ୍ ତାଙ୍କର ୨୩ ରୁ ୨୮ ବର୍ଷ ବୟଃକାଳ ଭିତରେ । ଏହାପରେ ଇହଧାମ ତ୍ୟାଗ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ଦଶନ୍ଧି ଧରି ସେ ଆଉ ପ୍ରାୟ କବିତା ଲେଖିନାହାନ୍ତି । ସୁକବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ହଠାତ୍ ନିଜ କାବ୍ୟବଧୂ ନିକଟରୁ କାହିଁକି ସନ୍ନ୍ୟାସ ନେଲେ ତାହା ବୁଝାଇବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଏକଦା ପ୍ରଣୟିନୀ, ପରେ ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗିନୀ, ସାଥ୍ ଏବଂ ସତୀର୍ଥ ଲାବଣ୍ୟ ଦେବୀ ମଧ୍ୟ ଅସମର୍ଥ । ଏଣୁ ତାଙ୍କ କାବ୍ୟପୁରୁଷର ସମ୍ଭୂତି, ତା’ର ସୃଜନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ତଥା ଅକାଳ ନିର୍ବାଣର ହେତୁବାଦ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ଏ ସମାକ୍ଷକ ପକ୍ଷରେ ଏକ ଦୁଷ୍ଟର ବ୍ୟାପାର । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ମହାକାଶରୁ ଯେତିକି ଗ୍ରହାଣୁ ଦୃଶ୍ୟ ତାକୁ ଭିତ୍ତିକରି ତାଙ୍କ ରହସ୍ୟମୟ ନଭୋମଣ୍ଡଳର ଅଦୃଶ୍ୟ ଅବଶିଷ୍ଟକୁ କଳନା ନୁହେଁ କେବଳ କଳ୍ପନା କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି । ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଯାହା ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି ତାକୁ ଭିତ୍ତିକରି ସମ୍ଭାବ୍ୟ ବା ସମ୍ଭାବନାର ଚିତ୍ରଟିଏ ନିର୍ମାଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି ମାତ୍ର ।

ବହୁଧା ବିଭକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ସାମାଜିକ ଭୂମିକା । ବହୁଧା ବିଭକ୍ତ ତାର ଆତ୍ମିକ ଅନ୍ତର୍ଭୂମି । ଏମାନଙ୍କ ଭିତରେ ପାରସ୍ପରିକ ସଂପର୍କ ଏକ ଦ୍ବ୍ୟାତ୍ମକ ସଂପର୍କ । ସଂଘାତ - ସଂଘର୍ଷର ସମ୍ପର୍କ । ଏହି ଭଳି ସଂପର୍କ ଦେଇ ବ୍ୟକ୍ତିର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ବାୟନ ହେଉଥାଏ ଗୋଟିଏ ସମନ୍ବୟ ବିନ୍ଦୁରୁ ଆଉ ଏକ ସମନ୍ବୟ ବିନ୍ଦୁକୁ । ଯଦି କୌଣସି ସ୍ତରରେ ସଂଘାତ ସହଜ ନୁହେଁ ଏବଂ ସଂଘର୍ଷ ଅସମାହିତ ତେବେ ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବ୍ୟକ୍ତି ସାଲିସ୍ କରେ, ଅଥବା ଭାଙ୍ଗିପଡ଼େ । ଅଥବା ବାଟ କାଟି ଅନ୍ୟ ଏକ ଜଳାକାକୁ ବରିନିଏ । ସାରସ୍ବତ ଜଗତରେ

ସାଲିସ୍ କରିଗଲେ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ନିର୍ବାୟୀ, ସାହିତ୍ୟ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ିବାର ଫଳଶ୍ରୁତି ନାରବତା । ଯିଏ ସାଲିସ୍ କରିବାକୁ ମଙ୍ଗେ ନାହିଁ ଓ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହେଁ ସିଏ sublimate କରେ । ଅବାଟକୁ ବାଟରେ ପରିଣତ କରେ । ନିଜ ବାସ୍ତବ ଅଭିଳାଷକୁ ଉପଲବ୍ଧ ବାସ୍ତବତାର ଛାଞ୍ଚରେ ଢାଳି ତାକୁ ରୂପାନ୍ତରିତ କରେ । ଓଡ଼ିଆ ନିର୍ବାୟୀ କବିତାର ଉଦାହରଣ ଦେବି ନାହିଁ । ଏ ଆତସବାଜି ଆମେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଦେଖୁଛୁ । ଗର୍ବକୁ ଉଡ଼ାଣ ଦେଉଥିବା ଏହି ରଙ୍ଗବେରଙ୍ଗ ହାବେଳି ଅତିରେ ପୁଲାଏ ପାର୍ଜଣ ହୋଇ ତଳକୁ ଖସି ଆସୁଛନ୍ତି । ଆଉ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ିବାର ଉପସର୍ଗ ତ ବହୁବିଧ । ଏହାର ବହିଃ ପ୍ରକାଶ ହୋଇପାରେ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟାରେ ଅଥବା ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ । ନଜରୁଲ୍ ମୂକ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ମାୟାକୋଭ୍‌ସ୍କି ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିଛନ୍ତି । ପାଇଣ୍ଡ ପାଗଳଖାନାରେ ପଶିଛନ୍ତି । ର୍ୟାମୋ କବିତା ଛାଡ଼ି ଘୋଡ଼ାବେପାର କରିଛନ୍ତି । ସୌଭାଗ୍ୟବଶତଃ ଶେଷ ପ୍ରକାରର ସାରସ୍ୱତ ସାଧକଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ ବସିଲାବେଳକୁ ସ୍ୱତଃ ମନକୁ ଆସିଯାଇଛି ଦୁଇଟା ଉଦାହରଣ ଆମ ଘରଭିତରୁ । ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ ଏବଂ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ସେମାନେ ସାଲିସ୍ କରି ନାହାନ୍ତି କି ହାରିଯାଇନାହାନ୍ତି । ନିଜ ସ୍ୱଧର୍ମ ଆବିଷ୍କାର କରି କ୍ଷେତ୍ରାନ୍ତରର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେମାନେ ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି କବିତା ଅଥବା ଗଳ୍ପ ଲେଖାରୁ । ମାତ୍ର ଏହି ତଥାକଥିତ ସର୍ବନିଶ୍ଚଳ ଗଳାକାରୁ ଅତିରେ ବିଦାୟ ନେଇ ବାଛି ନେଇଛନ୍ତି ପ୍ରବନ୍ଧର କକରିଲ ଭୂମି । ପୂର୍ବରୁ କହିଛି, ‘ଉଚ୍ଚାରଣ’ ର କବିତାଗୁଡ଼ିକ ଲେଖା ହୋଇଥିଲା, ୧୯୬୩ ରୁ ୧୯୬୮ ଭିତରେ । କିଛି କବିତା ଲେଖିଛନ୍ତି ପ୍ରେମରେ ଭବେଇ ଚୁବେଇ ହେଉଥିବା ପ୍ରେମିକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ଆଉ କିଛି କବିତା ଲେଖିଛନ୍ତି ସଦ୍ୟ ବିବାହିତ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ଏ ବୟସରେ ଓ ଏ ଅବସ୍ଥାରେ ପୃଥିବୀର ସର୍ବତ୍ର ପ୍ରତ୍ୟେକ ମସାଧାରୀ କବିତା ଗାରେଜଥାଏ । ତେବେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ କବିତା କ’ଣ ସେହିପରି ମୂକକୁ ବାଚାଳ କରୁଥିବା ଉଚ୍ଚାର ପ୍ରେମର ନିଛକ ପଦବନ୍ଧ ବାବଦୁକତା ? ‘ଉଚ୍ଚାରଣ’ ର କବିତାଗୁଡ଼ିକୁ ଏକାନ୍ତିଶ୍ୱାସକେ ପଢ଼ିଗଲେ ଯେକେହି ଅନୁଭବ କରିପାରିବ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ମୟ ଏକ ଉନ୍ନତ କବି ଚିରର ଉନ୍ମାଳନ ପର୍ବ । ସଂକଳନର ପ୍ରଥମ କବିତା ହିଁ ପାଠକକୁ ଦେଇଥାଏ ତାର ପ୍ରମାଣ । ସେଇ ପ୍ରଥମ କବିତା ‘ଆରଣ୍ୟକ’ ର କେତୋଟି ପଂକ୍ତି :

“ନିଘଞ୍ଚ ଅରଣ୍ୟ ଗଲା,

ଭଡ଼ିଗଲେ ବନହଂସୀଦଳ,

ବୃକ୍ଷରୁ ପଡ଼ିଲା ଝରି ନିର୍ବିଚଳ ମାଳତୀ ବକୁଳ ।

ବନ୍ଧନ ତେଜିଲା ବୃକ୍ଷ

ପ୍ରସ୍ତପ୍ରସ୍ତ ପତ୍ତର ପଲକେ...

ନିହିତ ଯେ ନାଗ ଶିଶୁ,

ପଲକେ ଉଠିଲା ଫୁଲି

ଗର୍ଭବତୀ ନଈ ପରି ଶେଷ ଶ୍ରାବଣର ।”

ନା, କେବଳ ଶୁଦ୍ଧ ଭାଷାର ନୁହେଁ, କଥାଭାଷାରେ ଲିଖିତ ‘ଅକ୍ଷର’ କବିତାଟିର କେବଳପଦ ଶୁଣନ୍ତୁ !

“ମାନମୟୀ, ଚମ୍ପାବତୀ ଫେରୁଥିବ ପୋଖରୀ ତୁଠରୁ

ଭାଉଜୋ’ଉ ଖୋଜୁଥିବ ଭାଲକ ଖବର

ଆଗରେ ସାବିତ୍ରୀ ବ୍ରତ ଭାଙ୍ଗି ଆସିବେ ସତେ ଉଆଁସ ଅନ୍ଧାରୁ ।

ଗାଢ଼ିତ ପହଞ୍ଚେ ଏଠି ଭୋ’ରୁ ଭୋ’ରୁ ।”

‘ସମର୍ପଣ’ କବିତାଟି ପଢ଼ିଲେ ବୋଧହେବ ସତେକି ସେ କୃତି ସବୁଜ ଗୋଷ୍ଠୀର କେଉଁ କବିକର । ନିଜ ପ୍ରେୟସୀକୁ ନିଜର ସମସ୍ତ ଗର୍ବ ଗୌରବ ସମର୍ପଣ କରିଦେଇ କବି ଗାଉଛନ୍ତି :

“ଧରଣୀ ଧୂଳି ପରେ ଯାତନା, ଶେଯ ପାରି

ଅପୁରା ଜୀବନେ ଯେ ବେଦନା ମସାଇରି

ବିଚ୍ଛନ୍ନ ଗଉରବ ପାଇଁ ଗୋ

ଏ ମନେ ଅଭିଳାଷ ନାହିଁ ମୋ !

କିଏ ସେ ଦେବ କହ ବିଚ୍ଛନ୍ନତାକା ଲେଖୁ

ମରମ ବେଦନାର ସଫଳ ପ୍ରତିଲିପି

ଗତିବ ସତେ କିଏ ? ମଲା ମୋ ଜୀବନରେ

ପରାଣ ସଉରଭ ଦେଇ ଗୋ

ମୋ ପାଇଁ ସେଇମାନ କାହିଁ ଗୋ

x x x x x

ଗରବ କିଛି ଯଦି ଜୀବନେ କରେ କେବେ

ସଞ୍ଚି ଦେବି ତାକୁ ତମରି ପଦତଳେ

ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦେବ କିବା ଭାଙ୍ଗୁଛି ଭାଲ ନାହିଁ

ଏକାକୀ ପାରିବ କି ଗରବ ଭାର ବହି ?”

ତା'ପରେ 'ବର୍ଷା' କବିତାଟି ପଢ଼ିଲେ ଲାଗିବ ସତେକି 'ଧୂପ' ର ନାୟିକା ହଠାତ୍ ବେଶ ବଦଳାଇ ସାଜିଛି 'ଅଳକା ସାନାଲ୍' ଅଥବା 'ପ୍ରତିମା ନାୟକ' ।

“ବର୍ଷାବିନ୍ଦୁ ଝରିପଡ଼େ ରାତାଦାସ କୃଷ୍ଣା କବରୀରେ

ତା' ବେଶୀରେ କୁରର ସ୍ତବକ ସ୍ଥାନରୁତ ମୋଘର ଆଘାତେ ।

ମୁଖେ ତା'ର ବାରି ବିନ୍ଦୁ ଚିକ୍‌ଚିକ୍ ଶ୍ଵଟିକ ଫଳକ

ଭିଜା ଶାଢ଼ି ଛନ୍ଦି ହୁଏ ଦେହ ବଲୁରୀରେ

ଦେହରୁ ଅଳଗା କରେ ଅସ୍ତସୂର୍ଯ୍ୟ ହାତର ପରଶେ ।”

‘ଉଚ୍ଚାରଣ’ ରେ ସଂକଳିତ କବିତା ମୁଖ୍ୟତଃ ପ୍ରେମ କବିତା ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ ଆଉ କିଛି କବିତାରେ ରହିଛି ଉତ୍ସରକୁ ଆବାହନ ଅଥବା ଆହ୍ୱାନ, କନ୍ୟାକୁ ହିତୋପଦେଶ, ଛମାଣ ଆଠଗୁଣ୍ଠର ନେତ ଗାଈ ଅଥବା ସାରିଆ, ଭଗିଆକୁ ଉପକାବ୍ୟ କରି ଶୋଷଣ ନିଷେଷଣର ପ୍ରତିବାଦ ଅଥବା ସଂସ୍କୃତିର ଭଙ୍ଗା କେଉଁ ପୋତାଶ୍ରୟରେ ପୋତପାଳର ଐକତାନ । ଆଧୁନିକତା ଏବଂ ଆଧୁନିକ କବିତା ସଂପର୍କରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ତାଙ୍କର ଅନେକ ନିବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି, ବ୍ୟକ୍ତିସତ୍ତାର ଉନ୍ନୋତନ ଏବଂ ତା'ର ନିଜକୁ ଜାହିର କରିବାର ସଚେତନତା ତଥା ଶକ୍ତି ‘ସର୍ଜନାତ୍ମକ ଆଧୁନିକତା’ ର ଏକ ବିଶେଷ ଲକ୍ଷଣ ବୋଲି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଠାଏ କହିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ ବ୍ୟକ୍ତିର ବିଶ୍ୱାସବୋଧ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିର ଶକ୍ତିକୁ ନେଇ ତା'ର ବ୍ୟକ୍ତି-ସତ୍ତା ନିର୍ମିତ । ଯଦି ଆମେ ତାଙ୍କ କବିତାକୁ ଏହି ମାନଦଣ୍ଡରେ ମାପୁ ତେବେ ଦେଖିପାରିବା ଏହି ତରୁଣ କବି ବାସ୍ତବରେ ତାଙ୍କ ଚିନ୍ତା ଏବଂ ଚେତନାରେ କେତେ ଆଧୁନିକ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ‘ଉଚ୍ଚାରଣ’ କବିତାଟି ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତାଙ୍କର ଏକ ଘୋଷଣା ପତ୍ର । ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସନାମା ବା credo । କବି ଘୋଷଣା କରୁଛନ୍ତି :

“ଚେତନାରୁ ଜନ୍ମ ମୋର ସଞ୍ଚରିତ ଚେତନା ସମୁଦ୍ରେ

ନବଜାତ ଆତ୍ମା ଘେନେ ନିଷ୍ଠାଳ ଆଲୋକ ବହଳ

ଯଦିତ ମୋ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥିର । ବହମାନ କାଳେ ପ୍ରଭାବିତ

ମଣିଷ ମୁଁ ରକ୍ତଭିକ୍ଷୁ ସୃଷ୍ଟି ବିନାଶକ ।

ସତ୍ୟ ମୋର ଉତ୍ତରତା ! ଏ ଜୀବନ ମିଥ୍ୟା- ଅନୁଗତ

ଆୟୁଷ ଲୋଭୁଛି ଯେଣୁ ପୋଇମାଞ୍ଚି ଚିପୁଡ଼ା ରୁଧିର

ନିହାତି ନିର୍ମମତର ଅନୁକ୍ଷଣେ ନିତ୍ୟ ପିପାସିତ

ନୁହେଁ ଅନୁରକ୍ତ ଉଗବାନ ତୁମରି ସୃଷ୍ଟିର

ମୁଁ ମୋର ସୃଷ୍ଟିର ହେତୁ, ପ୍ରସ୍ତାବକ ଭିନ୍ନ ଦିଗର

‘ମୁଁ ମୋର ସୃଷ୍ଟିର ହେତୁ’ ବୋଲି କବି ସଦସ୍ୟ ଘୋଷଣା କରିପାରୁଛନ୍ତି କାରଣ ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ‘ମୃତ୍ୟୁ’ କବିତାରେ କହିବା ଭଳି :

“ଜୀବରୁ ଜୀବନ ଜନ୍ମେ

ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ଶୂନ୍ୟରୁ ଶୂନ୍ୟର

ସବୁ ମିଥ୍ୟା, ମିଥ୍ୟା ଏଇ ଆତ୍ମାର ପ୍ରଚାର”

ତେବେ କବିଙ୍କର ଏହି ପ୍ଳୁତିବାଦୀ ବିଶ୍ୱାସ ଏକ ନେତିମୂଳକ, ନିହିଲିଷ୍ଟ ବିଶ୍ୱାସ ନୁହେଁ । ଏହା ତାଙ୍କୁ ଏକ ବୃହତ୍ତର ମିଶନ, ଏକ ସତ୍ୟଶିବ ମାନବିକ ଅଭ୍ୟାସ ଦିଗରେ ପ୍ରତୋଦିତ କରୁଛି । ‘ପୋତପାଲର ସଙ୍ଗାତ’ ରେ କବି ନିଜର ଗୌରବମୟ ଗତାୟୁ ସତ୍ୟତାକୁ ଏକ ଭଗ୍ନ ପୋତାଶ୍ରୟ ରୂପେ କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି ଓ ନିଜକୁ ଘାଟ ଓ ପୋତ ଜଗିଥିବା ଏକ ବୃକ୍ଷ ପୋତପାଲ ରୂପେ ପରିଚିତ କରିଛନ୍ତି । ପୋତପାଲର ଶେଷ ସ୍ୱଗତୋକ୍ତି :

“ମୁଁ କିନ୍ତୁ ନିମିର ମାତ୍ର ମୃତ ପ୍ରାଣେ । ଭରିବାକୁ ଅମୃତ ଆବେଗ ।

ରଖିଛି ସ୍ୱଦେହ ସରା ଏଇ ମୋର ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିଚୟ ।”

ତାଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନରେ ଧର୍ମାୟ ବିଶ୍ୱାସ ଜଗନ୍ନାଥ କବିତାଗୁଡ଼ିକରେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ରହିଛି ହୃଦୟରେ ଚମକ ସୃଷ୍ଟିକଲା ଭଳି ରୂପକଳ୍ପ, ଯଥା : “ଏକ ସୂତିର ବିସ୍ତୃତି ପାଇଁ” କବିତାରେ କବି ନିଜ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କଠାରୁ ବିଦାୟ ମନେରୁଛନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ସବୁଦୋଷ କ୍ଷମା କରିନେବାକୁ ଓ ଭରିତ ମନେକଲେ ସେ ସବୁ ଭୁଲକୁ (ଅଥବା ତାଙ୍କୁ) ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୁଲିଯିବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରୁଛନ୍ତି ଏଇ ଭାଷାରେ :

“ଯଦି ନା ଆଘାତ କିଛି ଦେଇଥିବି, ନିର୍ଦୋଷ ଅନ୍ତରେ

ଭୁଲିଯିବ, ଗଣିକା ଭୁଲିଲାପରି ରାତ୍ରୀ ଆଗନ୍ତୁକେ ।”

ପୂର୍ବଜନ୍ମ ପରଜନ୍ମ ବିଶ୍ୱାସ ଏକ ଭ୍ରାନ୍ତି ବୋଲି ଦର୍ଶାଇବାକୁ ଯାଇ ‘ମୃତ୍ୟୁ’ କବିତାରେ ସେ କହୁଛନ୍ତି :

“ସୂତିର ଶୁଙ୍ଖାର ଲିପି ହୃତ ଜୀବନର

ଯଦି କେହି ଉଦ୍‌ଆପିତ କରେ ପୁନରୁଦ୍ଧାର

ଜହ୍ନକୁ ଦେଖାଇ ଦିଏ

ଗୋଲାକାର ପାତ୍ରେ ଥିବା ଦଧିର ଦେହରେ

ଲୋକିତ ସ୍ୱପ୍ନକୁ ସବୁ ସଞ୍ଜାବିତ କରେ ।”

ଅବଶ୍ୟ ଅନେକ କବିତାରେ ଉଚ୍ଚାଙ୍ଗ କବିତାର ଗୋଟିଏ ଗୋଟାଏ ଝଲକ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ କାରଣରୁ ସାମଗ୍ରିକଭାବେ କେତେକ କବିତା କରୁଥିବା ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ହୁଏତ କବିତା ଲେଖା ଦିଗରେ ଏହା ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ହୋଇଥିବାରୁ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଭାବର ଅଗଭୀରତା ଅଥବା ସେ ଭାବକୁ ଯଥାଯଥ ରୂପ ଦେବା ଦିଗରେ ଭଙ୍ଗାର ଅକ୍ଷମତା ପାଠକ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଅନୁଭବ କରିପାରେ । କେତେକ କବିତା ପ୍ରେମର ଉଚ୍ଚାଟ ଅବସ୍ଥାରେ ରଚିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଓ ଟେକ୍ନିକ୍ ଉପରେ ଯଥେଷ୍ଟ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ରହିନଥିବାରୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ଶୁଙ୍ଖାର ରସ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅଶୁଣ୍ଠାବୋଧ ହୁଅନ୍ତି । କାବ୍ୟିକ ରସ Raw emotions ରୁ ଚିପୁଡ଼ା ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଏଥିପାଇଁ ଦରକାର ପଡ଼େ emotions recollected in tranquility ଅର୍ଥାତ୍ ଉତଳା ଅବସ୍ଥାରେ ବାହାରୁଥିବା ଭାବାବୋଧ ନୁହେଁ, ବିଶ୍ରମ ଓ ବିଶ୍ରମ୍ଭ ଅବସ୍ଥାରେ, ଅର୍ଥାତ୍ ଏକ ସମାହିତ ମନଃସ୍ଥିତିରେ ହେଉଥିବା ରୋମାନ୍ସରୁ ଛାଡ଼ି ସଂବେଗ ହିଁ ସଫଳ କବିତାର ଉତ୍ପ୍ରେରକ ହୋଇପାରେ । ସେପରି ଅବସ୍ଥାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରିଥିଲେ ସେ ‘କଳାନାଗ’ ଅଥବା ‘ନାଲିମନ୍ଦାର’ ଭଳି ଘଷରା ପ୍ରତୀକ ବ୍ୟବହାର କରି ନଥାଆନ୍ତେ, ଅଧିକ ଉତ୍ତେଜକ ଅଥଚ ସୌମ୍ୟ ରସଘନ ରୂପକଷ୍ଟ ବ୍ୟବହାର କରିପାରିଥାଆନ୍ତେ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ କାହିଁକି ଏହି ଖଣ୍ଡେ ମାତ୍ର ଚଟି କବିତା ସଂକଳନ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପରେ ପରେ କବିତା ଲେଖା ଏକବାରେ ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ ? ତାଙ୍କର ପଢ଼ା ସତ୍ୟାର୍ଥ ଅଧ୍ୟାପିକା ନାୟକ ଯେପରି ଏ ଦିଗରେ ବିଶେଷ ଆଲୋଚନାପାତ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି ସେହିପରି କରିପାରି ନାହାନ୍ତି ତାଙ୍କର ଗୁରୁ ଓ ପଥପ୍ରଦର୍ଶକ ପ୍ରଫେସର କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରା ଅଥବା ଏକଦା ତାଙ୍କର ସହକର୍ମୀ ଏବଂ ତାଙ୍କ ସହିତ ଯୌଥ କବିତା ଲେଖିବାର ଏକ ଅଭିନବ ପରୀକ୍ଷା କରିଥିବା ଏବଂ ‘ଉଚ୍ଚାରଣ’ କବିତା ସଂକଳନର ପୃଷ୍ଠବନ୍ଧ ଲେଖିଥିବା ଅଧ୍ୟାପକ ରାଜକିଶୋର ମିଶ୍ର । ସମସ୍ତଙ୍କର ସେଇ ଏକା ଭରର : ସେ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟରେ ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ନିଯୋଜିତ କରିବା ସ୍ଥିର କଲେ । କିନ୍ତୁ କାହିଁକି ? ସେ କ’ଣ ଏକାଧାରରେ କବି ସମାଲୋଚକ ହୋଇପାରି ନ ଥାଆନ୍ତେ ? ମାଧ୍ୟୁ ଆରନୋଲ୍ଡ ଅଥବା ଏଲିୟଟ୍‌ଙ୍କର କିମ୍ବା ଆମ ରାଜ୍ୟରେ ମାନସିଂ ଅଥବା ସଜ୍ଜି ରାଉତରାଜ ସାରସ୍ୱତ ବାଟ୍‌ମ୍ୟ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିପାତ୍ର କଲେ ଦେଖାଯାଏ ତାହା ସମୀକ୍ଷା ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟରେ ଯେପରି ସମୃଦ୍ଧ ସେହିପରି କାବ୍ୟକବିତାରେ ମଧ୍ୟ ରୁଚିମନ୍ତ । କିଏ ଜାଣେ, ସେ ହୁଏତ ପ୍ରଫେସର ବେହେରାଙ୍କ ପରି ଅଥବା ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ରଘୁନାଥ ଦାସଙ୍କ ପରି ପୁଣି ଶେଷଜୀବନରେ କବିତା କି ଗଞ୍ଜକୁ ଲେଉଟି ନ ଥାଆନ୍ତେ ? ତେବେ ତାଙ୍କର ଉପରୋକ୍ତ ତିନି ଘନିଷ୍ଠ ସତ୍ୟାର୍ଥକ ମତାମତ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଏ ଆଲୋଚକ ଏହିଭଳି ଏକ ଉପସଂହାରରେ ପହଞ୍ଚିଛି ଯେ,

ତାଙ୍କର ଆଦ୍ୟ ଜୀବନରେ ଆସିଥିବା ପ୍ରେମର ବଢ଼ିଯାଣି ଛାଡ଼ିଯିବା ପରେ, ଅର୍ଥାତ୍ ଶୃଙ୍ଗାରିକ ସଂବେଗର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଓ ଜଳାବର୍ତ୍ତ ସବୁ ଶାନ୍ତ ହୋଇଯିବା ପରେ ସେ ନିଜର ସ୍ୱଧର୍ମ ଖୋଜିଛନ୍ତି ଏବଂ ଚିରରଞ୍ଜନ ଦାସ ଅଥବା ଦାଶରଥ ଦାସଙ୍କ ପରି ଅଳ୍ପକାଳ କବିତାଚର୍ଚ୍ଚା ପରେ ସବୁଦିନ ପାଇଁ କବିତା ରାଜ୍ୟରୁ ଆତ୍ମନିର୍ବାସନ ନେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ସମାଲୋଚନାର ଜଗତକୁ ବରି ନେଇଛନ୍ତି ।

କବିତା ସଂଶ୍ଳେଷଣର ଜଗତ, ସମାଲୋଚନା ବିଶ୍ଳେଷଣର । କବିତା ଚିତ୍ରରେ କଥା କହେ । ଏହି ଚିତ୍ରଭାଷା ଏକ ରୂପକଧର୍ମୀ ଭାଷା । ଏକ Metaphonic discourse । ସମାଲୋଚନାର ଭାଷା ମାୟାରୂପ ତାର୍କିକ ଭାଷା । ଏକ logical discourse । କବିତାର ଚିତ୍ରଭାଷା ଯୌତ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଅଙ୍କିତ ଜଳରଙ୍ଗର ଚିତ୍ର ପରି ଝାପୁସା, ଅସ୍ପଷ୍ଟ । ସମାଲୋଚନାର ଭାଷା ଖରାବେଳ ପରି ଫର୍ଜୀ ଓ ସ୍ପଷ୍ଟ । ତେଣୁ ଏ ଉଭୟ ଜଗତ ମଧ୍ୟରେ ଚଳପ୍ରଚଳ ଆଦୌ ସହଜସାଧ୍ୟ ବ୍ୟାପାର ନୁହେଁ । ଯେଉଁମାନେ ଗୋଟିଏ ମିଡ଼ିୟମରୁ ଆଉ ଏକ ମିଡ଼ିୟମକୁ ଅବଲୋକାକ୍ରମେ ଯାତାୟତ କରିପାରିଛନ୍ତି ସେମାନେ କେବଳ ଯେ ଉଭୟ ମିଡ଼ିୟମର ଭିତର ବାହାର ତନ୍ମତକୁ କରି ବୁଝିପାରିଛନ୍ତି ସେତିକି ନୁହେଁ, ସେଇ ବୁଝିବାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଯଥେଷ୍ଟ ଜିଦ୍, ଶକ୍ତି ଓ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ସଞ୍ଚୟ କରିପାରିଛନ୍ତି । କଳା ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରର ମୁଖା ବା persona ଚଟାପଟ୍ ବଦଳାଇ ହେବାଭଳି ଏକ ମୁଖା ନୁହେଁ । ଏହା ଶବ୍ଦସାଧକର ଅନ୍ୟ ଶରୀର ପ୍ରବେଶ ପରି ଏକ ଦୁରୁହ, ଆୟାସସାଧ୍ୟ ସାଧନା । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଜଣେ ପ୍ରଥମଧାଡ଼ିର ସମାକ୍ଷକରୂପେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଏକଥା ଭଲରୂପେ ବୁଝିଥିଲେ । ଯଦି କେବଳ ଶବ୍ଦଜ୍ଞାନ, ଛନ୍ଦଜ୍ଞାନ, ଉପମା-ଉପମେୟ, ଚିତ୍ରକଳ୍ପ ବା ମିଥରେ କବିତାର ମଣ୍ଡନର ଗୁପ୍ତ ସୂତ୍ର ଅର୍ଥାତ୍, ଟେକ୍ନିକ୍, କ୍ରାଫ୍ଟସମ୍ୟାନ୍‌ସିପ୍ ବିଷୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଜ୍ଞାନ ଭଲ କବିତାଟିଏ ଲେଖିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରୁଥାଆନ୍ତା, ତେବେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ହେଉଛନ୍ତି ଶେଷ ବ୍ୟକ୍ତି ଯିଏ ଏ ଦିଗରେ ପଛେଇଥାଆନ୍ତେ । ଉଭୟ ପ୍ରାଚ୍ୟ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱର ସେ ଥିଲେ ସମକାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାରେ ଜଣେ ବିରଳ ତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ । ସେଥିକୁ ‘କାବ୍ୟପୁରୁଷର କଥା’, ‘କବିତା କାହିଁକି ?’ ‘ଆଧୁନିକତା ଓ ଆଧୁନିକ କବିତା ତତ୍ତ୍ୱ’, ପରି ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ନିବନ୍ଧମାନ ଲେଖିଥିବା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ ତ ଆଧୁନିକ କବିତା ଲେଖିବା ବାଁ ହାତର ଖେଳ ହୋଇଥାଆନ୍ତା । ବିଶେଷକରି ଯେତେବେଳେ ଆଧୁନିକ କବିତା ଠିଆଠିଆ ବସ୍ତୁତାରେ ଲେଖି ହୁଏ ତାହା ଦୁର୍ନାମ । କାହିଁକି ତା ହେଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଯେକି ମୂଳତଃ ଜଣେ କବି ଥିଲେ କବିତା ଲେଖା ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ? ୧, ୨, ୩, ୪ କରି

ପ୍ରଥମ ଦେହ ଆଧୁନିକ କବିତାର ସେ ଯେଉଁସବୁ ଲକ୍ଷଣ ତାଙ୍କର ଅନେକ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ବଖାଣିଛନ୍ତି, ସେ ବୁଝିଥିଲେ ଯେ ତାହା ପରାକ୍ଷରେ ଭଲ ମାର୍ଗ ପାଇବା ପାଇଁ ଘୋଷା ଯାଇପାରେ କିମ୍ବା ଆଉ ଗୋଟିଏ ସମାକ୍ଷକକୁ ପ୍ରବନ୍ଧଟିଏ ଲେଖିବାରେ ସହାୟକ ହୋଇପାରେ, କିନ୍ତୁ କବିତା କରିବାର ଗୁପ୍ତରହସ୍ୟ ସେଥିରୁ ବୁଝି ହୁଏ ନାହିଁ । ଭଲ କବିତାର କଷଟି ପଥରଟିଏ ତିଆରି କରିଥିଲେ ସମାଲୋଚକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନୁହନ୍ତି, କରିଥିଲେ ତରୁଣ କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ମନେହୁଏ, ଏହି କଷଟି ପଥରଟି ଆବିଷ୍କାର କରିବା ପାଇଁ ସେ ନିଜର ବିଦ୍‌ବତ୍ତା ଅପେକ୍ଷା କବି ହିସାବରେ ନିଜର ସହଜଜ୍ଞାନ ବା intuition କୁ ଅଧିକ ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିଲେ । ଏକଥୁପାଇଁ ସେ ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ସହଜ ସରଳ କାବ୍ୟରେ ଉଚ୍ଚାଙ୍ଗ କବିତାର ଲକ୍ଷଣ ପ୍ରକାଶ କରିଯାଇଛନ୍ତି ତାଙ୍କର' ସେହି କବିତା ସଂକଳନର ଭୂମିକାରେ । 'ସୁରଶାୟ ଲିପି' ଶୀର୍ଷକ ଏହି ଭୂମିକାରେ ସେ କହୁଛନ୍ତି । “କେତୋଟି ସ୍ବୟନର ପ୍ରମୁର୍ତ୍ତ ଲିପି ଏଇ ମୋର କବିତାଗୁଡ଼ିକ ।”

ସତରେ କବିତା କେତୋଟି ସ୍ବୟନର ପ୍ରମୁର୍ତ୍ତଲିପି । ଏହାଠାରୁ ଆଉ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଭାଷାରେ ମୁଁ କବିତାର ଅନୁଭବକୁ ପ୍ରକାଶ କରିପାରିବି ନାହିଁ । କବି କର୍ମ ମୁହୂର୍ତ୍ତକୁ ମହାକାଳ ପାଇଁ ବାନ୍ଧି ରଖିବାର ଏକ ଦୁଃସାଧ୍ୟ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା । ଧ୍ୟାନର ଶିଖା ଉପରେ ଜଳଜଳ ହେଉଥିବା ଶିଖର ବିନ୍ଦୁଟିକୁ ଯେପରି ରକାନ୍ତନାଥ ଧରି ରଖିପାରିଛନ୍ତି ତିରକାଳ ପାଇଁ । ଶହଶହ ଲୋକ ଦେଖୁଥିବା ସେହି ଦୃଶ୍ୟଟି କିନ୍ତୁ କବି ହୃଦୟରେ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି ଏକ ସ୍ବୟନ । ତେବେ କେବଳ ସ୍ବୟନ ସୃଷ୍ଟି ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ସେହି ଭାବ-ସ୍ବୟନକୁ ଧରି ରଖିପାରିବାର ଓ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିପାରିବାର ଶକ୍ତି ଥିବା ଦରକାର । ବିଭୁଳିକନ୍ୟାକୁ ଧରିବାର ଓ ତାକୁ ବଶୀଭୂତ କରିବାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ପରି ଏହା ଆପାତତଃ ଏକ ଅସମ୍ଭବ ବ୍ୟାପାର । ଏକ ଉଦାପକ କବିତା ଏହିଭଳି ବଶୀଭୂତା ବିଭୁଳି କନ୍ୟା । ଭଲ କବିତା ପଠନର ପ୍ରଥମ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ହେବ ଯାହାକୁ ଇଂରାଜୀରେ କହିପାରିବା epiphanic । Epiphany ଏକ ଦିବ୍ୟ ସ୍ବୟନ । ଜଗତର ମୁକ୍ତିତାତା ଜନ୍ମ ହୋଇସାରିଲେଣି । ଏ ଖବର ପାଇ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଦେଶରୁ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଗ୍ରାମାନ୍ତର ଖୋଜିଛନ୍ତି । ହତାଶ ହୋଇ ଫେରିଯିବା କଥା ଚିନ୍ତା କରୁଥିବାବେଳେ ସେମାନେ ଦର୍ଶନ କରିଛନ୍ତି ଜେରୁଜେଲମର ଏକ ଘୋଡ଼ାଖାଇରେ ଜନ୍ମ ନେଇଥିବା ଏକ ନବଜାତକୁ । ସେଇ ପ୍ରଥମ ଦର୍ଶନରେ ହିଁ ସେମାନେ ଏକ ଦିବ୍ୟସ୍ବୟନ ପାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ବୁଝିଯାଇଛନ୍ତି ସିଏ ହିଁ ସେହି ପ୍ରତୀକ୍ଷିତ ପୁରୁଷ । Epiphany ଅର୍ଜୁନ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ ନବଗୁଞ୍ଜର ଦର୍ଶନରେ । ନବଗୁଞ୍ଜର ବିଚିତ୍ର ଅଙ୍ଗ ଅବୟବ ଅର୍ଜୁନକୁ ଚକିତ କରିନଥିଲା । ପ୍ରଥମ ଦର୍ଶନରୁ ହିଁ ସେ ଠଉରେଇ ପାରିଥିଲେ ତାର ବୁଦ୍ଧପିଣ୍ଡ । ସେଇଥିପାଇଁ ସ୍ବତଃ ତାଙ୍କର ହାତ ଦୁଇଟି ଯୋଡ଼ି

ହୋଇଯାଉଥିଲା । ସଫଳ କବିତାଟିଏ ପଢ଼ିବାର ପ୍ରଥମ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ହୁଏ ଏହିପରି । ଏଲିୟଟ୍ କହିବା ଭଳି : it is felt before it is understood । ଏହା ସଫଳ ଏକ joke ବା ହସକଥା ପରି । ଫେଣେଲ ଫଟେଲ ବୁଝେଇ ବସିଲେ ହସ ଆଉ ବାହାରେ ନାହିଁ ।

ସମାକ୍ଷାର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କିନ୍ତୁ ଫେଣେଲ ଫଟେଲ କହିବାର ଭଙ୍ଗା । ସେଠି ଏହା ଏକ ଦୋଷ ନୁହେଁ, ଏକ ଅଳଙ୍କାର । ସେଠି ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ହେବାକୁ ପଡ଼େ, ବାବଦୁକ ହେବାକୁ ପଡ଼େ । କାରଣ ସେଠି ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । କବିତାର ପଛଟି ସଂଶ୍ଳେଷଣ ପଛଟି । ସମାକ୍ଷକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚିକିତ୍ସାଳର ଆଲୋଚନାରେ ତେଜାନାଲର ଆଲୋଚନା ପୂରାଉବା ଏକ ଗର୍ହିତ କାର୍ଯ୍ୟ । ଏହା ବରଦାସ କରାଯାଇପାରେନା । କିନ୍ତୁ ଦକ୍ଷ କବିଟିଏ ତେଜାନାଳ, ଚିକିତ୍ସାଳ ଏବଂ ତାକୁଣି ଭିତରେ ସଂଶ୍ଳେଷଣ ଆଣି ସୁନ୍ଦର କବିତାଟିଏ ଗଢ଼ି ଦେଇପାରେ ।

ସମାକ୍ଷାକୁ ନିତ୍ୟକର୍ମପରି ଧରାବନ୍ଧା ରୁଟିନ୍‌ରେ ପକାଯାଇପାରେ । ଇଚ୍ଛା ହେବା ମାତ୍ରକେ ବା ବରାଦ ମିଳିବା ମାତ୍ରକେ କଲମ ଚଳାଯାଇପାରେ । ମାତ୍ର ଭଲ କବିତାଟିଏ ସୃଷ୍ଟି ପାଇଁ ଭାବ-ସନ୍ଦେହର ସେହି ଚରମ ମୁହୂର୍ତ୍ତକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିବାକୁ ପଡ଼େ । ହୁଏତ ଦିନ ଦିନ, ହୁଏତ ମାସମାସ । ପ୍ରେମର ବଢ଼ିପାଣି ଛାଡ଼ି ଯିବା ପରେ ଅପେକ୍ଷାର ବିପ୍ରଳମ୍ଭ ପାଇଁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଆଉ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ନ ଥିଲା । ସିଆଡ଼େ ଅଧ୍ୟାପକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ଆହ୍ୱାନ ହୋଇ ଠିଆ ହେଲେଣି । କାରଣ ମାନସିଂହ ବାରମ୍ବାର ବିହାଉଲେଣି “ଓଡ଼ିଆ ଅଧ୍ୟାପକ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଓହ୍ଲାଇବାକୁ ଡରନ୍ତି ।” ତଃ ବେହେରା ତୁହାକୁ ତୁହା କାନରେ ଫୋଡ଼ିଲେଣି ‘ଛାତ୍ରଙ୍କ ପାଇଁ କିଛି ଉନ୍ନତମାନର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ ।’ ଏଣୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ କବିତାର ଦୁଷ୍ଟର ଚିତ୍ରମାର୍ଗ ଛାଡ଼ି ସମାକ୍ଷାର ବିଚିତ୍ର ମାର୍ଗକୁ ବଢ଼ିନେଲେ ଅବଶିଷ୍ଟ ଜୀବନ ପାଇଁ । କବିତା ସ୍ରୋତସ୍ୱିନୀ ଶୁଣୁଥିବା ପରେ ତା’ର ବାଲୁକା ଶଯ୍ୟାରେ ଧାନ, ବିରି, କୋଳଥ ଚାଷ ହେଲା । ଭଲ ହେଲା । ଆଉ ଏକ ଭଲ କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ କବିତ୍ୱ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ରସିକ ପାଠକଙ୍କୁ ସେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ହତାଶ କରିନାହାନ୍ତି । ସେଠି ବି ଅନ୍ୟସାଧାରଣ ଫଲ୍‌ଗୁ ପରି ପ୍ରବାହିତ ତାଳ ସମାକ୍ଷାର ଛତେ ଛତେ ଫୁଟି ଉଠେ କବିତ୍ୱ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, କବିତା ଓ କବିତ୍ୱ, କଳାବସ୍ତୁ ଓ କଳାଶକ୍ତି ଭିତରେ ସଂପର୍କ ବୁଝାଇବାକୁ ଯାଇ ସେ “କାବ୍ୟପୁରୁଷର କଥା” ନିବନ୍ଧଟି ଆରମ୍ଭ କରୁଛନ୍ତି : “ସଖରାରେ ସଙ୍ଗାତ ଆସି ଉଭାହୁଏ ନାହିଁ । ଧ୍ୱନିରେ ଲୁଚି ରହିଥାଏ ତା’ର କାୟ । ଶୁଭ, ଅଶୁଭ କେତେ ଭଙ୍ଗାରେ ଏଇ ସଙ୍ଗାତ, ମନରେ ମିଶେ,

ପ୍ରୀତିରେ ମଜ୍ଜେ, ମରମରେ ଦୋଳି ଖେଳେ । ଶାଳଭଞ୍ଜିକାର ତନୁରାଗରେ ଉଛୁଳି ପଡ଼ୁଥାଏ ପ୍ରସ୍ତୁତିତ ଯୌବନର ଆଭା, ଚିତାଉ ଲେଖିବା ପ୍ରଣୟିନୀର ଆଶାଦାସ୍ତ୍ର ଦୃଷ୍ଟିରେ କେତେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକାତରତା ! କବିତାର କଳେବରରେ କେତେ ଆବେଗ ଅନୁଭୂତିର ତରଙ୍ଗ ମେଖିଲା । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ତ ନିଜ ରୂପର ଆଲୋକରେ ମୂର୍ତ୍ତିମାନ, ଆପଣା ସଂସ୍କାର ଆଉରଣ ଘେନି ପରିଚିତ । କବିତା, ସଙ୍ଗୀତ, ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ଅଭିବାଚକ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଆଧାର । ଆଧ୍ୟୟନ ମୂଲ୍ୟ ବଳରେ ଏମାନେ ମୂଲ୍ୟବାନ । ଆଧ୍ୟୟନ ଥିଲେ ଆଧାର ମୃତ । ପ୍ରାଣ ଉଡ଼ିଗଲେ ଶରୀର ଶବ ହେଲାପରି, ପିଣ୍ଡ ପଡ଼ିଛି, ପ୍ରାଣ ନାହିଁ । ପିଣ୍ଡରେ ପ୍ରାଣ ପଶିଲେ ମଣିଷ କଥା କହେ । କଳା-ବସ୍ତୁରେ କଳା-ଶକ୍ତିର ସଂଯୋଗ ଘଟିଲେ ତାହାର ଜୀବନ ତେଜ ପିଟେ, ଧୂସରତା ଉଭେଇଯାଏ, ବିବର୍ଣ୍ଣତାର ଦୃଷ୍ଟିଦାଗ ଲିଭିଯାଏ ।”

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ କବିତା ଛାଡ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ କବିତ୍ୱ ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିପାରି ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ପରି ତାଙ୍କ କବି ଜୀବନ ମଧ୍ୟ ଅକାଳରେ ସରିଯାଇଛି ସତ, ହେଲେ ତାଙ୍କର କାବ୍ୟପୁରୁଷ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ବିଦ୍ୟାବଧୂକୁ ପ୍ରଣୟପାଶରେ ଆବଦ୍ଧ କରି ରଖୁଥିବ, ହାତଧରି ବାଟ କଢ଼େଇ ନେଉଥିବ ଚିରଦିନ ।

କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ କାବ୍ୟ-ମାନସ

ଶ୍ରୀ ଅପୂର୍ବ ରଞ୍ଜନ ରାୟ

କାବ୍ୟ ପ୍ରସାର ତନ୍ମୟ ଅବସ୍ଥା, ଶିକ୍ଷକାରକୁ କେଉଁ ଦିଗନ୍ତର ସନ୍ଧାନୀ କରାଏ, ତାହା ସହଜରେ ଅନୁଭବ କରିହୁଏ ନାହିଁ । ଏହା ଗମ୍ଭୀର ଅଥଚ ପ୍ରଶାନ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ, କାବ୍ୟକାରର ତନ୍ମୟାବସ୍ଥା ‘କାବ୍ୟମାମାଂସା’ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ‘ବ୍ରହ୍ମାସ୍ବାଦ ସହୋଦର’ ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ପଦ୍ମଫୁଲର ଶୋଭାରେ ଦର୍ଶକ ମୁଗ୍ଧ ହେଲାବେଳେ, କେବେ କ’ଣ ତା’ ସୃଷ୍ଟିର ଭିତ୍ତିଭୂମି ପଙ୍କଜ ପରିବେଶ ବୋଲି ବିଚାରକୁ ଆସିଥାଏ କି । ସେମିତି କବି - ମାନସର ପ୍ରତୀକ କବିତାର ପ୍ରସ୍ତା ଏତେ ମନୋମୁଗ୍ଧକର କାବ୍ୟ ସ୍ବର ଶୁଣାଉଥିବା ବେଳେ ଏହି ସ୍ବରର ଭିତ୍ତିଭୂମି କିପରି ଓ ପାରିପାର୍ଶ୍ବିକ ପରିବେଶ ସୁଗନ୍ଧମୟ ଅବା ଆକର୍ଷଣୀୟ କି, ଏହା କେବେ ବିଦଗ୍ଧ ପାଠକ କଞ୍ଚନା କରେ ନାହିଁ । କଞ୍ଚନା କରିବା ମଧ୍ୟ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇପଡ଼େ । ଯେଉଁ ପାଠକ ସମାଲୋଚକ, କବି ଆତ୍ମାର ଅନେକ୍ଷଣ ଓ କାବ୍ୟ ସାଧନାର ବିକାଶ ପଥର ଜିଆସୁ, ସେହି ହିଁ ପ୍ରସ୍ତା ଚିତ୍ତକୁ ଭିତ୍ତିକରି ସୃଷ୍ଟି କ୍ରିୟାକୁ ଅନୁଶୀଳନ କରିପାରେ । ମିଥ୍ୟା, ଅସତ୍ୟର ଲଳାକା ତା’ ପାଇଁ କୁଣ୍ଡିତ ପରିବେଶ ମନେହେଲେ ହେଁ, ସେଠାରୁ ସାମୟିକ ମୁକ୍ତି ନପାଇପାରି, ଉତ୍ତରିତ ଚିତ୍ତାଲୋକରେ କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଗାଳ ଉଠନ୍ତି -

“ମଣିଷ ମୁଁ ରକ୍ତ ଭିକ୍ଷୁ ସୃଷ୍ଟି ବିନାଶକ

ସତ୍ୟ ମୋର ଉତ୍ତରଣ

ଏ ଜୀବନ ମିଥ୍ୟା - ଅନୁଗତ ।”

କବି ଚିତ୍ତକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ ସହଜ ବ୍ୟାପାର ନୁହେଁ । ଏହା ବି ସାଧନାର କଠୋର ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରେମାଲିଙ୍ଗନ । ଆତ୍ମାୟୋନ୍ତର ପ୍ରାତିମଗ୍ନ ଶ୍ରଦ୍ଧାସିକ୍ତ ମୁକ୍ତାବେଶର ଦୃଢ଼ ବିବ୍ୟବର୍ତ୍ତନ ସହାୟତା କରିଥାଏ । ଅପରୂପ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ସୃଷ୍ଟିରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବା ବେଳେ, ଅବିଚଳିତ ଅନୁଭବର ଅନୁଭବ, ବ୍ୟକ୍ତିସତ୍ତାରେ ବିଶ୍ବବ୍ୟାପ୍ତିର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ ହୋଇପାରିଥିବା ସତ୍ତ୍ବେ, କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟା ସତେ ଯେପରି ଆହୁରି ଉଦଗ୍ର । ସେହି ପିପାସା ଯେମିତି ଅକୃଣ୍ଣ ‘ଉଚ୍ଚାରଣ’ରେ ଧ୍ବନିତ ହେଉଛି -

“ନୁହେଁ ଅନୁରକ୍ତ ଭଗବାନ ତୁମ୍ଭେ ସୃଷ୍ଟିର,

ମୁଁ ମୋର ସୃଷ୍ଟିର ହେତୁ, ପ୍ରସ୍ତାବକ ଭିନ୍ନ ଦିଗନ୍ତର ।”

ଏକଦା କେତେ ଜଣ ସୃଜନଶୀଳ ପ୍ରଞ୍ଜା, କାବ୍ୟ-ପ୍ରଞ୍ଜା ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ସାହିତ୍ୟଧାରାକୁ ଅନୁସରଣ ନକରି, ସ୍ୱକାୟ ଧାରା ସଂଧାନରେ ମନୋନିବେଶ କଲେ । ଆଉ କେତେକ ବେଦନାକ୍ଳିଷ୍ଟ ଜୀବନ-ଯାତ୍ରା, ହତାଶା ଜର୍ଜରିତ କୃତ୍ତିମତା ଓ ବ୍ୟର୍ଥତାର ସନ୍ଦିଗ୍ଧରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣମୟ ଜୀବନଠାରୁ ଦୂରେଇ ଗଲେ । ଆଉ ଯେଉଁମାନେ ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ସମ୍ଭୋଗର ଲାଳସାରେ କଳ୍ପନା-ଜଗତକୁ ଉଡ଼ିଚାଲିଲେ, ସେମାନେ ନୈରାଶ୍ୟ ଓ ଅନ୍ଧକାରକୁ ଉପଭୋଗ କଲେ । ସଂଗ୍ରାମ ଓ ସଂଘାତ ଭିତରେ ବଞ୍ଚି ରହିବାର ପ୍ରୟାସ କରିଥିବା କବିମାନଙ୍କ ଭିତରେ ତଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ଅନ୍ୟତମ । ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଓ ପଳାଯନବାଦର ଦୃଢ଼ ଭିତରେ ମନେହୁଏ କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଚେତନାରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇଛନ୍ତି । ତତ୍କାଳୀନ ଚରଣ କବି ଯୌବନର ଦୀପ୍ତିରେ ପ୍ରାଣବନ୍ଧ, ସ୍ୱପ୍ନରେ ସରସ ଓ ସୁନ୍ଦର ଅନୁଭବ କରୁଛନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ଶିଳ୍ପ-ସାଧନା ଲାଗି ହୁଏତ ଆଉ ଏକ ଦିଗର ସନ୍ଧାନରେ କବି ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରସାରିତ । ଏପରି ଦିଗର ପ୍ରସ୍ତାବନାରେ ବଙ୍ଗଳାର କଲ୍ଲୋଳ ଯୁଗ ବା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସବୁଜ ଯୁଗର ଚିନ୍ତାଧାରା କେବେ ସମୁଦ୍ଭଳ ହୋଇନାହିଁ । ପାପପାପ-ଦଗ୍ଧ, ପଥଚ୍ୟୁତ ମନୁଷ୍ୟ ଅମୃତର ସନ୍ଧାନ ପାଇ, ଏହି ବାସନା-ବିକଳ ବ୍ୟାକୁଳତା ତାଙ୍କୁ ଏହି ପଥର ସନ୍ଧାନୀ କରାଇଛି ।

ଆଧୁନିକ ଜୀବନ ଓ ମନ ନେଇ ଏଠାରେ ଯିଏ ଆଧୁନିକତାର ଖୋଜିପା ନାହିଁ, ସେ କ'ଣ ସତରେ ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରାଣ ନେଇ ଜାଣିଛି । ତା'ର ପାଣ୍ଡବିକତା ତାକୁ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଦଂଶନ କରୁଛି । ସେ ହେଉଛି କ୍ଷତ ବିକ୍ଷତ - ରକ୍ତାକ୍ତ । ଯସ୍ତେ ଲୁକ୍‌ନରେ ଜୀବନ ଅସହ୍ୟ ହେଲାମାତ୍ରେ, ସେ ନିରୁପାୟ ହୋଇ ନିଃସହାୟତାର କୁନ୍ଦନ ଧ୍ୱନି ଶୁଣାଉଛି । ପ୍ରଞ୍ଜାକ ନିକଟରେ ହାତ ଟେକି ଦେଇ, ତାଙ୍କର ବନ୍ଦନାଗାନରେ ତୃପ୍ତ ହେଉଛି । ବିପଦର ପଞ୍ଜପାଳ ମାଡ଼ି ଆସୁଥିବା ବେଳେ, ପ୍ରତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଶୁଖାନରେ ଜୁଇର ଚିତା ଜଳୁଥିବାର ଦୃଶ୍ୟ ତାକୁ ଦହନ କରୁଛି । ତଥାପି ନିଜକୁ ଚାହିଁ ମଣିଷ ଖାଲି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି ସିନା, ମାନବିକତା ହ୍ରାସ ହୋଇଥିବାବେଳେ, କେଉଁ ମଣିଷ ଆଉ ଏକ ଲାଳାମୟ ଜୀବନର ଭାଷ୍ୟ ବୁଝିପାରନ୍ତା । କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଲେଖନୀରୁ ଝରି ଆସିଛି -

“ମୁଁ ଯେଣୁ ପଶୁରେ ଜାତ ଥିଲି ଥାଉ ମଣିଷର ମନ,

ଅମଣିଷେ ବୁଝିବେ କି, ଜୀବ ଦେହେ କେତେ ଯେ ଦହନ ।”

କବି ଚିତ୍ତର ଯେଉଁ ସହାନୁଭୂତି ଏବଂ ଯେଉଁ କ୍ଷୋଭ, ତାହା ଯେମିତି ବେଦନାର୍ତ୍ତ ପ୍ରାଣରୁ ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପୀ ହୋଇଯାଇଛି । କବିତାର ସ୍ୱର ଅଶ୍ୱସଜଳ ଓ କାରୁଣ୍ୟରେ କମନାୟ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା, ଗୋଟିଏ ବିପ୍ଳବର ବକ୍ତୃ ଗମ୍ଭୀର ଶବ୍ଦରେ କାବ୍ୟଜଗତ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହେଉଛି ।

‘ଛେଉଣର ଶେଷ ଗୀତି’ କବିତାରେ କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସ୍ଵରରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି ଅଭିମାନ ଓ ସ୍ଵଗତୋକ୍ତି -

“ମୁଗୁନି ଚିକ୍କଣ ଦିହେ ଦାଗ ରହେ ହଳିଆ ପାଞ୍ଚଣ

ଆଉ କି ନିର୍ମମ ଶାସ୍ତି, ଏ ଜୀବନେ ସାଜତା ରହିଛି

ପ୍ରଭୁକୁ ଜଣାଣ ମାତ୍ର ! ଛେଉଣର ଆଶ୍ରୟ କେଉଁଠି ?”

ମନୁଷ୍ୟର ଆକର୍ଷଣ ମାଟି ପ୍ରତି ଯେତେ, ଆକାଶ ପ୍ରତି ସେତେ ନାହିଁ । ଏହି ଧୂଳି ଧୂସରିତ ଧୂମ-ପାଂଶୁଳ ପୃଥିବୀ ପ୍ରତି କେତେ ମମତା, କେତେ ଶ୍ରଦ୍ଧାସିକ୍ତ ଆବେଗ ସତେ ! ଏଇଠି ସେ ଜୀବନକୁ ଅନୁଭବ କରିବାର ରହସ୍ୟଘନ କୁଞ୍ଜବନ ରଚନା କରନ୍ତି ଓ କାହିଁ କେତେ ଗୋପନ ଦୂରରୁ ଭାସିଆସେ ଦିବ୍ୟବିଳାସୀ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ମୂର୍ତ୍ତିନା । ଜୀବନକୁ ଭଲ ପାଇଲେ, କଳା ବି ଜୀବନମୟ ହୋଇଯାଏ । ବହୁ ଇସ୍ତାହାର ସତ୍ତ୍ୱେ କବି କି କଳାକାର, ଜୀବନ ପାଇଁ ନିଜକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିବାର ସାଧନା ମନ୍ତ୍ରର ଉଦ୍‌ଗୀତା ହୁଅନ୍ତି । ବିଶିଷ୍ଟ ଲେଖକ ହେନେର ଜାମସ୍ କହନ୍ତି - “The aim of art are not to resolve a question irritably, but to compel one to love life in all its manifestations.” ରସର ମୂଳ ଉତ୍ସ ଭାବେ ଜୀବନକୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥାଏ । ଏହି ଜୀବନକୁ ଚିହ୍ନି ଚିହ୍ନାଇବା ଲାଗି ଯେଉଁ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ଆବଶ୍ୟକ, ତାହା କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ କାବ୍ୟ-ଜଗତର ଆଲୋଚ୍ୟବିଭବ । ଧାରୋଦାର ବା ଧାରଦକ୍ଷିଣ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଲେଖକ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଲେ ସୃଷ୍ଟି-ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ହେବ ନାହିଁ । ନିଜ ସୃଷ୍ଟି କୁଞ୍ଜରେ ଧୂଳିର ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ଅତିଥି କରିପାରିଲେ, ଏବଂ ଗଜଦନ୍ତ ରାଜପୁରଠାରୁ ମାଟିର ମହକରେ ବିଭୋର ହୋଇପାରିଲେ କବିଚିର ସତ୍ୟ ଜଗତ ଆଡ଼କୁ ଅଧିକ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ । ମାଟିଗନ୍ଧ ଓ ଧୂଳି ଧରଣୀରେ କବି ଅନୁପମ ନୈପୁଣ୍ୟ ପୁଟାଉବାର ଲାଳସା ରଖି କହିଛନ୍ତି -

“ମାଟିର ଚଟାଣ ଭଲ, ତାହୁନି ମୁଁ ଉଆସ ମହଲ

ପେଜର ସୁଆଦ ମୋତେ ମିଠା ଲାଗେ, ମିଠା ଲାଗେ

ନିରାହା ମାଆର ଯେତେ ନାନାବାୟା ଗୀତ ।”

କବିର ସାରସ୍ଵତ ଉପାସନାରେ ଯେଉଁ ମୁକ୍ତିର ମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରିତ ହୁଏ, ତା’ ଯୋଗୁଁ ସକଳ ମିଥ୍ୟା, ଅନ୍ଧକାର, ଅସତ୍ୟର ପାହାଡ଼ ଉପରେ ପୋତିପାରେ ଅମରତ୍ଵର ପତାକା । ସେହି ମୁକ୍ତ ଓ ଅମର ମନରେ ସତ୍ୟର ବାଜବପନ ଲାଗି ସମର୍ଥ ହୁଏ । କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଜୀବନ ଯାତ୍ରାର ସକଳ ବର୍ଷାଦ୍ୟ ଅନୁଭୂତି ଓ ଅନୁଭବର ଗମ୍ଭୀର ଐହଜାଳିକ ଶକ୍ତି ସଂଚୟରେ ବିଶ୍ଳାଷୀ । ସେହି ଶକ୍ତି ହିଁ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ମିଥ୍ୟା ଓ ସତ୍ୟକୁ ଏକାକାର

ନେବା ତାଙ୍କ କବି ଲେଖନୀର ସାର୍ଥକତା । ଦେବଦାସୀ ବାହ୍ୟିକ ଭାବରେ ଯେତେ ଆକୃଷ୍ଟ କଲେ ସୁଦ୍ଧା, ତା'ର ଠାଣି, ତା'ର ଭଙ୍ଗୀ, ତା'ର ଲାସ୍ୟମୟୀ ରୂପ କ'ଣ କବିର ପ୍ରଥମ ଆରାଧନାର ଚରିତ୍ର ହୋଇଯାଏ । ଦେହାତୀତକୁ କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ତାରୁଣ୍ୟର ସହିତ ପ୍ରାଣ ଭଲ୍ଲସିତ ହୋଇ ଗାଉଛନ୍ତି -

“ରାତିର ରମଣୀ ମୁଁ ରାତି ପାଇଁ ତୁମେ ମୋର ପତି

ମୋ' ଆଖିର ନୀଳ କେଉଁ ମୁକୁଳା ମୋ ବୟସର ଛାତି,

ତୁମ ପାଇଁ ସମର୍ପିତ, ପାନ କର ଦାନ କର ତୃଷ୍ଣା ମୋ ମେଷାଭ

ଏ ଦେହ ସମ୍ବଳ ମୋର ପ୍ରାଣ ମୋର, ବଞ୍ଚିଛି ମୁଁ ଦେହ ଦେଇ ଦେଇ ।”

ମନୁଷ୍ୟ ମନକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ପ୍ରୟୋଗ ଯୌନଲୀଳସାକୁ ଅସାଧାରଣ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଭାବରେ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେବାଗଲେ, ସେହି ଯୌନଲୀଳସାର ବହିଃପ୍ରକାଶ ଭାବେ ପ୍ରେମର ସ୍ନିଗ୍ଧ, ସୁନ୍ଦର ଓ ମଧୁର ରୂପ ବିଦ୍ୟମାନ । ଦୈହିକ ମିଳନ ଓ ମାନସିକ ସଂପର୍କର ବ୍ୟବଧାନ ସୃଷ୍ଟି ହେଲେ ତାହା ପାଶବିକତାରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହୋଇଯାଏ । ପୁଣି ଦୈହିକ ସଂପର୍କ ଓ ମାନସିକ ପ୍ରୀତି ସଂଭୋଗର ଦୂରତ୍ୱ ବଜାୟ ରହିଲେ ପ୍ରଣୟ ଉପହସିତ ହୋଇଥାଏ । ମନ ଓ ଶରୀରର ସ୍ୱାଭାବିକତାକୁ, ସ୍ତ୍ରୀ-ମାନସିକ ଚିରନ୍ତନତାର ଗୌରବରେ ମହାୟାନ କରିଆସିଛି । ତେବେ କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଲେଖନୀରେ ପ୍ରୀତିର ମହାନତା ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିବାବେଳେ, ଶୃଙ୍ଗାର ରସର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଆମ କାବ୍ୟ ପରଂପରାକୁ ପୁଷ୍ଟ କରୁଛି ।

“ଶୃଙ୍ଗାର ଏବ ମଧୁରଃ ପରଃ ପ୍ରହ୍ଲାଦନୋ ରସଃ

ଯମର୍ଥମବଲମ୍ବେନ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟଂ ପ୍ରତିତିଷ୍ଠତି ।”

ଯୌବନୋନ୍ମୁର, ସ୍ୱପ୍ନପିପାସୁ, ସବୁଜ ପ୍ରାଣ, ବ୍ୟଥା- ବ୍ୟର୍ଥତାକୁ ଗଭୀର ଚିତ୍ତ ଚେତନାରେ ପରଖି ପାରିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇନାହିଁ । ଅଶ୍ରୁ-ନିରାଶାର ହଳାହଳ ଭିତରେ କେବଳ ତରୁଣ କବି ଲେଖନୀରେ ଆକାଶ-କୁସୁମର ଶୋଭାଶ୍ରୀ ପୁଷ୍ପିତ ହୋଇଉଠିଛି । ବିଶ୍ୱ ସୁଷମାରେ କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଏହି ସୁଲଳିତ ସ୍ୱର ମୂର୍ଚ୍ଛନାର ଆହ୍ୱାନରେ ଯେମିତି ଆଉ ଉଦ୍‌ଘାଟିତର କ୍ରନ୍ଦନ ଧ୍ୱନି ଶୁଣିପାରିନାହାନ୍ତି । ପାହୁର ତନୁତନିମା ତାଙ୍କୁ ଯେମିତି ସମର୍ଥନ କରୁଛି ଓ ସେ ମୁଗ୍ଧନୟନରେ ପାର୍ଥବ ବଳୟରେ ସଙ୍କୁଚିତ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ।

ଅନ୍ୟତ୍ର କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ମାନସିକତାର ଛତ୍ରେ ଛତ୍ରେ ସର୍ବକଲ୍ୟାଣବାୟୀ ଆତ୍ମାର ମହିମାମୟ ପ୍ରୀତିଭରାସ ବେଶ୍ ଗମ୍ଭୀର ଓ ଦିଗନ୍ତପ୍ରସାରୀ । ରିକ୍ତତାର ଯାତ୍ରା ପଥରେ, ବୋଉତ ଭାସି ଆସି ବନ୍ଦରରେ ଉପନୀତ ହେବା ମାତ୍ରେ, ସେ ହା-ହୁତାଶର

ଚିତ୍ତରେ ପ୍ରିୟମାଣ । ନିଃସଙ୍ଗ ବେଳାଭୂମି ତାଙ୍କୁ ସମସ୍ୟା-ସଂଘର୍ଷର ଆହୁରି ନିକଟତର କରିନେଇଛି । ବହୁ ଦୂରରୁ କାତମାରି ବୋଇତକୁ ବୋହି ଆଣିବା ପରେ, କିଏ ତାଙ୍କୁ ସଂଖ୍ୟାଳିବାକୁ ନାହିଁ ଘାଟ ପ୍ରହରାର ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ସେ ଗତସ୍ତତଃ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ବି, ବନ୍ଦରବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟତ୍ର ପଳାୟନ ଯେପରି ତାଙ୍କ ପାଇଁ କାପୁରୁଷତାର ପରିଚାୟକ । ସାଥୀହରା ଭାବରେ ସେ ସେଇଠି ଏକାକୀ ଘାଟପ୍ରହରୀ ଭାବରେ ସମାଜରେ ମୁଖରିତ ବିପଣୀକୁ ଅନୁଭବ କରିବା ଲାଗି ଆଦୌ କୁଣ୍ଡିତ ହୋଇନାହାନ୍ତି । ବରଂ ଏଇଠି ତାଙ୍କର କବି-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ଉତ୍କଳ ପୌରୁଷ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଛି ।

“ମଣିଷ ତାପିତ ସଖା ରୁଧିରାକ୍ତ ବ୍ୟର୍ଥ ପିପାସାରେ

ଜ୍ଞାନେ ତା’ର ଘଟାଗର ବିକାଶେ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ

ପଶୁ ପ୍ରାଣେ ଦେବତା ଭବୟ

ସାଧନାରେ ମାନବାତ୍ତା ଚିର ନିରାମୟ ।”

କାଳାତୀତ ମାନବିକ ଚେତନାକୁ ଉପଲବ୍ଧ କରିବାର ପ୍ରୟାସୀ କବିପ୍ରାଣ ସତତ ବ୍ୟାକୁଳ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟାତୀତ ଜଗତର ଦିଗ୍‌ବଳୟ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିବା ପାଇଁ କବି ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ହେବାରେ ତୃପ୍ତ । ଏଇଠି ତା’ର ଆବିର୍ଭାବ ଏବଂ ଏହି ପରିସରକୁ ନବ କଳେବର ମନ୍ତରେ ଅଭିମନ୍ବିତ କରିବା ଲାଗି ମୁକ୍ତି ପଥର ସାରଥୀ ହୁଏ । ଆନନ୍ଦାଲୋକର ସନ୍ଧାନୀ କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଐହୁକାଳିକ ମାୟାରେ ବିସ୍ମୟାଭିରୂତ କରି ରଖିବାକୁ ସମର୍ଥ । ଶିଳ୍ପର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଏହି ସନାତନ ସତ୍ୟ-ସ୍ବରୂପ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମୟ । ଏହାରି ଆବାହନ ପାଇଁ କବି ଯୁଗେ ଯୁଗେ ତପୋମନ୍ତ୍ର ।

ରଚନାକୁ ଛନ୍ଦମୟ କରିଦେଲେ କବିତା ହୁଏ ନାହିଁ, ଯଦିଓ ଛନ୍ଦ ହେଉଛି କବିତାର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଭୂଷଣ । ଯାଦୁକାରୀ ମାୟାଜାଲରେ କବିତା ଚିରକାଳ ବନ୍ଦୀ ହୋଇଆସିଛି । ଯେତେବେଳେ କବିତାକୁ ଏହି ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ କରିବା ଲାଗି ପ୍ରୟାସ ହୋଇଛି, ସେତେବେଳେ ତାହା ଆଉ କବିତା ରୂପେ ପରିଚିତ ହୋଇନି, ଶ୍ରୀହୀନ ରୂପେ ନାନା ଅପବାଦରେ ଭାରାକୁଳ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ରୂପଶ୍ରୀ ଲାବଣ୍ୟବତୀ କାବ୍ୟନାୟିକା ବିକଳାଙ୍ଗ ଧୂଳିଧୂସରିତା ହୋଇଯାଇଛି । ଛନ୍ଦର ସ୍ପର୍ଶରେ କବିତା ଆପଣାର ସ୍ବତସ୍ତ୍ବ ସରାକୁ ପ୍ରକଟିତ କରେ, ସାହିତ୍ୟ ଜଗତରେ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦନ ଲାଗି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହୋଇଉଠେ । ଅବଶ୍ୟ ଏହି ଛନ୍ଦର ପ୍ରକାରଭେଦ ପରିବେଶ ଓ ଭାବାବେଗକୁ ନେଇ ସଂଯୋଜିତ ହୋଇଥାଏ । ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ସଂଯୋଜିତ ଛନ୍ଦର ସ୍ବର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇପଡ଼େ । ଏହି ଛନ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗର ସ୍ବାଧୀନତା ନିଶ୍ଚିତ ରୂପେ କବିର

ନିୟମଶାସନ । ସେଥିପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗରେ କବିମାନେ ଯେତେବେଳେ ଛନ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ଆବଶ୍ୟକତାନ୍ୁଯାୟୀ ପ୍ରଚଳିତ ପାରମ୍ପରିକ ଛନ୍ଦଧାରାଠାରୁ ଦୂରେଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେମାନେ ଛନ୍ଦର କୁହୁକ ଜାଲରୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁକ୍ତି ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ଯୁଗ ଭୁତରେ କବିତାର ଯେପରି ଆଙ୍ଗିକର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉଛି, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଛନ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗର ଧାରାରେ ମଧ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟୁଛି । ମାତ୍ର କାବ୍ୟ-ଧାରା ସହିତ ସର୍ବଦା ଓତସ୍ପୋତ ଭାବେ ଏହା ଜଡ଼ିତ ରହିଛି । ଏଇ ଆମ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ-ସାହିତ୍ୟକୁ ବିଚାର କରାଯାଉ । କବିତାର ଜନ୍ମ-ଜାତକ ସହିତ ଛନ୍ଦର ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କ । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଛନ୍ଦକୁ ଯେପରି ଭାବେ କାବ୍ୟ-କବିତାରେ ବ୍ୟବହୃତ କରାଯାଉଥିଲା, ଜନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଭାଗରେ ତାହା ଆଉ ଗ୍ରହଣୀୟ ହେଲା ନାହିଁ- ନ ହେବା ବି ସ୍ୱାଭାବିକ । ସେ ଯୁଗର କାବ୍ୟକାରଗଣ ଚିନ୍ତାରେ ନୂତନତା ଆଣିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଛନ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗର ଧାରାରେ ମଧ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିଲେ । କେତେକ ସମାଲୋଚକଙ୍କର ମତ ଯେ, ଏହିପରି ଛନ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ ଲାଗି ତତକାଳୀନ କାବ୍ୟକାରବୃନ୍ଦ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ନବଯୁଗାୟତ୍ତାବ ଓ ସ୍ୱପ୍ନ ପ୍ରକାଶ କରିବାଲାଗି ସେହିପରି ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଛନ୍ଦକୁ ମାଧ୍ୟମ ନ କରି ବୋଧହୁଏ ଅନ୍ୟ କିଛି ଛନ୍ଦକୁ ମାଧ୍ୟମ କରାଯାଇପାରିନଥାନ୍ତା ।

କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ କବିତା ଛନ୍ଦମୟ ହୋଇଥିବାରୁ ତାହା ସାଧାରଣ ପାଠକକୁ ମଧ୍ୟ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥାଏ । ଛନ୍ଦୋଦ୍ଭବ ଭାବେ କବିତା ରଚିତ ହେଲେ ବହୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ କବିତାର ଭାବ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ । କବି ତାଙ୍କ କବିତାରେ ଛନ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ କରି କାବ୍ୟ ରଚନା ଲାଗି ଯେଉଁ ଭାବକୁ ଛନ୍ଦ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ତାହା ହେଉଛି କାବ୍ୟ ପ୍ରତିଭାର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । କବିତାର ଯେଉଁ ‘ପ୍ରାନ୍ତିକ ମିଳନ’ ରହିଥାଏ ତାହା ଉପରେ କେତେ କାବ୍ୟକାର ସମାଲୋଚନା କରିଥିବା ଦେଖାଗଲେ ବି ଏପରି କବିତାର ରୂପ ଓ ଭାବ ପାଠକ ପାଇଁ ଆକର୍ଷଣୀୟ ହୋଇଥାଏ । କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଯେଉଁ ଛନ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି ସେଥିରେ ସାଂଗାତିକତାର ମୂର୍ଚ୍ଛନା ଶୁଣିବାକୁ ମିଳେ । ସାଙ୍ଗାତିକତା ଓ ଯଥାର୍ଥ ଛନ୍ଦ ଭିତରେ ଆଧୁନିକତାର ସ୍ୱର ମାଧୁରୀ ବେଶ୍ ଶୁଣିହୁଏ । ଆଧୁନିକ ପାଠକ କବିତାର ଛନ୍ଦ ଝଙ୍କାର ଭିତରୁ ଆଧୁନିକ ଚେତନାକୁ ଅନୁଭବ କରିପାରେ । ଚେତନାଶାଳୀ ମନ ଅଧିକ ପ୍ରସାରିତ ହୁଏ । ଛନ୍ଦର ମୋହାହୁନ୍ ଶକ୍ତି ଆଧୁନିକ କବିତାକୁ ଅଧିକ ରସସିକ୍ତ କରେ ବୋଲି କବି ମିଲଟନ୍ ମତ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାରି ବସିଲେ କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଆଲୋଚ୍ୟ କାବ୍ୟଧାରା ‘ଅକ୍ଷର ବୃତ୍ତ’ ଓ ‘ମାତ୍ରାବୃତ୍ତ’ ଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇନଥିଲେ ହେଁ ମୁକ୍ତ ଛନ୍ଦ ଓ ଅନ୍ତରାଶ ଛନ୍ଦରେ କବିତାର ରୂପ ସୁସମାପଣିତ ହୋଇଛି । ସେ ଆଧୁନିକ କବିତାର ମୋହର ମାରି କବିତାକୁ ଶୁଷ୍କ ମରୁଭୂମି ଭିତରେ ଛାଡ଼ି

ଦେଖନାହାନ୍ତି । ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭୂତି ଭିତରେ ତାକୁ ରସସିକ୍ତ କରିବା, ସେହି ରସପାନରେ ପାଠକ ଯେପରି ଆନନ୍ଦିତ ହୁଏ ଏବଂ ତାହା ହୃଦୟରେ ପୁଲକ ସଂଚାର କରେ, ଏହା ପ୍ରତି ଆଲୋଚ୍ୟ କବି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଖାଇଛି । ତାଙ୍କ ଅନ୍ତରାଣ ଛନ୍ଦର ଏକ ନମୁନା -

“ଗରବ କିଛି ଯଦି ଜୀବନେ କରେ କେବେ

ସଅଁପି ଦେବି ତାକୁ ତମରି ପଦ ତଳେ,

ଭଜେଇ ଦେବ କିବା ଭାଲୁଛି ଭାଲୁ ନାହିଁ

ଏକାକୀ ପାରିବି କି ଗରବ ଭାର ବୋହି ?”

କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଆଗରେ କାବ୍ୟ ସାଧନାର ଏକ ବିସ୍ମୃତ ଭିତ୍ତିଭୂମି ପଡ଼ିରହିଥିଲା । ସେହି ଭୂମି ଉପରେ କବି ଲେଖନୀ ଚାଳନା କରି ଚିର ତାରୁଣ୍ୟର ମୂର୍ତ୍ତି ଆବେଗ ଓ ସ୍ୱର ଶୁଣାଇଛନ୍ତି । ବ୍ୟଗ୍ରତା ଓ ବ୍ୟସ୍ତବହୁଳ ଜୀବନ ଭିତରେ କବିତାକୁ ସେ ଯେପରି ଭାବରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମୟ କରିପାରିଛନ୍ତି ତାହା ଜଣେ ତରୁଣ ସବୁଜ କବି ପ୍ରାଣର ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତା । ତେଣୁ ତାଙ୍କ କବିତାଗୁଡ଼ିକ ପଢ଼ିଲେ ପାଠକ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବା ପରି ଓ ନବୀନ ସୁନ୍ଦର ପୃଥ୍ବୀର ଆବାହନ କଲା ପରି ଅନୁଭବ କରିଥାଏ । କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନ ଭିତରେ ବହୁ ସୁଦୂରପ୍ରସାରୀ ଚିନ୍ତା, ଦୂରତ ଯାତ୍ରାର ଆନ୍ତରିକ ନିଷ୍ଠା ଓ ଉଦଗ୍ର ଉତ୍ସାହ ଭରି ରହିଛି । ତାଙ୍କ କବିତା ଯେପରି ଚିରସବୁଜ ସେପରି ବି ଜୀବନକୁ ଭଲ ପାଇବାର ମହାର୍ଗ ସମ୍ପଦ ଭିତରେ ଏକ ସୁନ୍ଦର ସଂସାର । ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଭା ଥିଲା, ବହୁଧା ବି ରହିଛି, ବିଭିନ୍ନ । ସିଏ କବିତା ରଚନାରୁ ତାଙ୍କ ସାରସ୍ୱତ ସାଧନା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ହେଁ ଗଞ୍ଜ, ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟରେ ନିଜକୁ ଅଧିକ ନିମଜ୍ଜିତ କରିଥିଲେ । ଏହି ଆଲୋଚ୍ୟ ‘ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତା’ କବିତା ସଂକଳନଟି ୧୯୬୯ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ପ୍ରକାଶ ପ୍ରଚାର ସମିତି ପକ୍ଷରୁ ଏଥିପାଇଁ କବିଙ୍କୁ ବିଷୁବ ପୁରସ୍କାର ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହା ହିଁ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଓ ଏକମାତ୍ର କବିତା ଗ୍ରନ୍ଥ । ସେ ‘ପୁଲ୍ଲର କବର’ ଗଞ୍ଜଗ୍ରନ୍ଥ ‘ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ’, ‘ସାହିତ୍ୟର ସାମାନ୍ୟ କଥନ’, ‘ସାହିତ୍ୟିକ ବୀକ୍ଷା ଓ ନିରୀକ୍ଷା’, ‘କବି ନୀଳକଣ୍ଠ’, ‘ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ’, ‘ଆଲୋଚନା ପତ୍ର’, ‘ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱ’ ଓ ‘ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା’ ପ୍ରଭୃତି ସମୀକ୍ଷା ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏହା ସହିତ ‘ରାଧାନାଥ ଗୁରୁବଳା’, ‘ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ପଦ୍ୟାବଳୀ’ ସଂପାଦନା କରିଛନ୍ତି । ଏହି କାବ୍ୟ ପୁରୁଷ ସାରସ୍ୱତ ସାଧନା ପାଇଁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଅମ୍ଳାନ ସ୍ୱାକ୍ଷର ରଖିଯାଇଛନ୍ତି ।

ସହାୟକ ପ୍ରବୃତ୍ତି :

୧. The modern writer and his world : G.S. Fraser
୨. ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ : ଡଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ, ଆତ୍ମପ୍ରକାଶନୀ, ବଲାଙ୍ଗୀର - ୧୯୬୯
୩. ସାହିତ୍ୟ ଓ ସମାଲୋଚନା : ନାରାୟଣ ମୋହନ ଦେ
୪. ଆଧୁନିକ କବିତାର ବିଶ୍ଳେଷଣ : ଅପୂର୍ବ ରଞ୍ଜନ ରାୟ
୫. କବିତା ବାସ୍ତବ : ଅପୂର୍ବ ରଞ୍ଜନ ରାୟ
୬. ଏକାକୀ ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ : ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ, କଟକ

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ : ଅନୁକାରିତ

ଶ୍ରୀ ସନତ୍ ଦାସପଟ୍ଟନାୟକ

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ କେଉଁ କ୍ଷେତ୍ରର ବାସିନ୍ଦା ଥିଲେ ଜାଣେନା । ଗବେଷଣା, ସମାଲୋଚନା, ଗଞ୍ଜ ତଥା କବିତାର କ୍ଷେତ୍ର ଭିତରେ ସେ ଅନେକ ସମୟରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମନେହୁଅନ୍ତି । ସେ' ବାସ୍ତବରେ ଥିଲେ ଅନୁକାରିତ । ଯଦିଓ ତାଙ୍କର କବିତା ସଂକଳନର ନାମକରଣ କରିଥିଲେ ସେ' ନିଜେ 'ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ' । ଆତ୍ମିକ ସ୍ତରରେ ସେ' ଥିଲେ ଲାବଣ୍ୟମୟ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର କାବ୍ୟ ପୁରୁଷ । ଯୁବାବସ୍ଥାରୁ ଜଣେ ନିଷ୍ଠୁର ବାସ୍ତବବାଦୀ, ରୋକଠୋକ୍ ସମାଲୋଚକ ପରି ଦୂରରୁ ଦିଶୁଥିଲେ ବି, ନିଜ ମନର ଉନ୍ନତ ଚେତନାସ୍ତରରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀୟ, ସ୍ୱାମୀ କାବ୍ୟିକ ରୂପଟି ବେଶ୍ ମନଲୋଭା । ସେଇଥିପାଇଁ ସେ ନିଜେ ସ୍ୱାକାର କରିଥିଲେ “ଦେଖିବା ଲୋକର ଆଖି ଖୁବ୍ ଛୋଟ ।” (ସୂତି)

ଆମ ପରି, ଆଖି ନିକୁଟେଇ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଭିଡ଼ ଜମଉଥିବା ମଣିଷମାନଙ୍କ ଆଖି ସତରେ ଖୁବ୍ ଛୋଟ । ସେଇ ଆଖିରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ‘ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ’ ର ପୁରୁଣା ପୃଷ୍ଠାଗୁଡ଼ିକୁ ଓଲଟାଇଲାବେଳେ ଗୋଟିଏ କଥା ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । ସେ ଥିଲେ ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟୟର କବି । ନିଜ ଛୋଟିଆ ଜୀବନର ମହନୀୟ ରୂପକୁ ସେ' ଶବ୍ଦର ଆଲୋଚନା ଭିତରେ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ବାରମ୍ବାର । ସବୁ ସୂତିକୁ ବର୍ତ୍ତମାନର ଆକାର ଭିତରେ ସେ' ସାକାର କରିଛନ୍ତି । “ସୂତିରେ ସଜୀବମାନ ଭେଦିପାରେ ବୟସର ଶୀତୁଆ କୁହୁଡ଼ି ।” (ସୂତି) ସେଇ ସଜୀବ ମନଟି ବୃନ୍ଦାବନ । ଯେଉଁଠି ଅତୀତ, ବର୍ତ୍ତମାନ, ଭବିଷ୍ୟତ ଏକ ଅଲୌକିକ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ସଂଯୋଜିତ । ତେଣୁ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟର ଶୀତୁଆ କୁହୁଡ଼ି ଭିତରେ ସୂତି ଏକ ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରାଣୀବର୍ଣ୍ଣା ସମୟର ପରିଭାଷା । ଏହା ଏକ ରୋମାଞ୍ଚିକ୍ ଚତୁରତା । କବିର ସେଇ ଚତୁର ପ୍ରଗଳ୍ଭ ମନଟି ନିଜକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଛି । ଆଶା ନିରାଶାର, ବିରହ ମିଳନର, ଜନ୍ମମୃତ୍ୟୁର ବାର୍ଷନିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ବା କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଆଧୁନିକ କାବ୍ୟ ପ୍ରକ୍ରିୟାଠାରୁ ଦୂରରେ ଥାଇ ସେ' ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲେ ନିଜ ଭିତରେ ଗହୁରି ଉଠୁଥିବା କବି ପ୍ରାଣର ତାରାଗଛଟିକୁ ଏବଂ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ତା'ର ନିରାହ ନିଷ୍ପାପ ସ୍ୱଗତୋକ୍ତିକୁ ।

“ମୁଁ ମୋର ସୃଷ୍ଟିର ହେତୁ, ପ୍ରସ୍ତାବକ ଭିନ୍ନ ବିଗତର” (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ) ଯେହେତୁ “ମାଟି ତେଜି ମୁଁ ମାଟି ଖୋଜିଛି ।” ପ୍ରତ୍ୟେକ ସୃଷ୍ଟି ପଛରେ ଗୋଟିଏ ଧ୍ୟାନ ସୂତ୍ର ଥାଏ । ‘ମୁଁ’ ଟି ହେଉଛି ସବୁ ସୃଷ୍ଟିର ନିର୍ଦ୍ଦାୟ । ‘ମୁଁ’ ଟି ଭିତରେ ଅନେକ ଅନୁକାରିତ

ଦିଗନ୍ତ ଗୋପନରେ ଅପେକ୍ଷା ରଖନ୍ତି । କେବେ ଦିନେ ସେମାନେ ଉନ୍ମୋଚିତ ହେବେ ବାସ୍ତବ ଜବ୍ ଜଗତର କୁରୁ ଆଘାତରେ । ଜନ୍ମ ପରେ ମୃତ୍ୟୁ, ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଜନ୍ମ- ଏ ମାଟିକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ପୁଣି ନୂଆ ମାଟି ଖୋଜିବା ହେଉଛି ଜନ୍ମ ଜନ୍ମାନ୍ତରର ଇତିହାସ । ତେଣୁ “ତୁମେ ଆମେ ଚେତନପୁରୁଷ / ଆରଣ୍ୟକ ଆଦିମ ରକ୍ତର । “x x x ତୁମେ ସବୁ ଆରଣ୍ୟକ / ହେ ମୋର ଭରତ ପୁରୁଷ ।” (ଆରଣ୍ୟକ) ସେଇଥିପାଇଁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଜୀବସତ୍ତା ଭିତରେ ଏକ ସୁପ୍ର ଆରଣ୍ୟକର ଆଦିମ ଯଷ୍ଟଶାକୁ ନିଜ ଭିତରେ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ । ସେଇ ଆରଣ୍ୟକଟି ଏକ ସୂତି, ଏକ ଚିରନ୍ତନ ସତ୍ତା । “ସୂତିପରା କଥା କୁହେ ଶୁଣାନିତ ସମୟ କବରୁ / ତମେ ଥିଲୁ ଉଦ୍‌ଗିଗଳା ଚଢ଼େଇକ ଶାବକ ମେଳରେ / କିଛିଦିନ, ସ୍ୱପ୍ନ ପ୍ରାଣ ଇଲାକାର ମୌଳ ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ।” (ଏକ ସୂତିର ବିସ୍ମୃତି ପାଇଁ..)

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବେଶ୍ କୁହୁଥିଲେ ଜୀବନକୁ । ବାରମ୍ବାର ନିଜ କାବ୍ୟିକ ଛନ୍ଦରେ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଥିଲେ ମଣିଷର ଅସହାୟ ବଞ୍ଚିବା ଭାବକୁ । ଶାବକ ଚଢ଼େଇ ପରି ଶୈଶବର ସବୁଜ ପଡ଼ିଆରେ ଓଲଟ ମାରୁ ମାରୁ ସମୟ ଟାଣି ନେଇଯାଏ ସମୟ-ନଈର ମଝିଧାରକୁ । ନାଆ ଟଳମଳ ହୁଏ । ପାର୍ଥିବ ସୁଖ ପଛରେ ଧଇଁସଇଁ ଧାଇଁଥିବା ମଣିଷଟି ଏମିତି ଟଳମଳ ହୁଏ । ନିଜ ସ୍ଥିତି ସଂପର୍କରେ ପ୍ରଶ୍ନ କରେ । ନିରାଶା, ଅଭାବବୋଧ, ଏକାକୀ ଭାବର ଛନ୍ଦକପଟ ଭିତରେ ସେ ଆପରିକରେ “ନଈ ବା ଛାତୁଟି କାହିଁ ? x x x ଦେଉଳ ଅନେକ ଦୂର ନାଆ ଭାସେ ନଈର ମଝିରେ” (ନଈ ଓ ନାଉରୀ) ଜୀବନର ମଝିନଈରେ ଶୈଶବର ରୋମାଞ୍ଚିକ ସୂତି ପ୍ରାଣସଞ୍ଚାର କରେ । ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଦିଏ । ସେଇ ପ୍ରେରଣାର ଉତ୍ସଖୋକୁ ଖୋକୁ ସେ ଆସି ପହଞ୍ଚେ “ଏ ମୃତ ବନ୍ଦରେ” ଯେଉଁଠି “ଖାଲି ଶାମୁକାକ ଗହଳି ଚହଳି ।” “ଏଠି ଖାଲି ବୋଝବୋଝ ବାଲିର ଜମାଟ / ଠାଏ ଠାଏ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ଜୀବକ କଳାଜ / ଏ ବନ୍ଦରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସ୍ଥିର ଫସଲ ।” (ପୋତପାଳର ସଜାତ) ଏମିତି ଏକ ଜଞ୍ଜାଳମୟ ଜୀବନ ପାଇ, ଏକ ଧୂସସ୍ତୂପ ଉପରେ ଠିଆହୋଇ ମଧ୍ୟ ମଣିଷ “ବାମନ ଲୋଚୁଛି ଚନ୍ଦ୍ର”, “ନିଜକୁ ତରୁଣ ମଣି ତୁମ ରଙ୍ଗେ ଅଙ୍ଗ ମୁଁ ଜାଳନ୍ତି ।” (ବର୍ଷା ଶୁଣାଇ) କାରଣ ସ୍ୱପ୍ନିକ ଶାନ୍ତି, ଆନନ୍ଦ ପରି “ହଳଦୀ ବସନ୍ତ ଅଛି ନିଖୋଜ କିଲ୍ଲରେ” (ବାମନର ହଳଦୀ ବସନ୍ତ) ସେଇ ବାମନ-ରୂପା ମଣିଷଟି ରୂପହୀନ କାରଣ “ଯେତେ ଆମ ପିତାମାତା ପ୍ରପିତା ପ୍ରମାତା / ତାଙ୍କ ଦେହ ନିର୍ମୋକର ଭଗ୍ନ ରୂପାନ୍ତର ।” ଏଇ ରୂପାନ୍ତରିତ ରୂପର ପଛପଟେ ସଦାସର୍ବଦା ମୃତ୍ୟୁର କରାଳ ଛାଇ

ଅଟହାସ୍ୟ କରୁଛି । ନିଜ ଯୌବନ-ମୃତ୍ୟୁକୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଯେମିତି ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ନିଜ ଭିତରେ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ । ‘ତା’ ପାଇଁ ଆସୁଛି ଖରା, ବଜାଣା ତତଲା ପବନ / ବିପଦର ପଙ୍ଗପାଳ ଅନାହାରୀ ପ୍ରେତକ କଳାକ / ମଶାଣାର କୁଳ ତଳୁ ବାନ୍ଧିଲେଣି ମେଳ” (ଛେଉଣର ଶେଷ ଗୀତ) ଏପରି ଏକ ବିଷାଦାବସ୍ଥାରେ ଜହ୍ନରାତି ବି କୁଳର କୁଳନପରି ଦେହ ମନକୁ ବାଧେ । “ ଜହ୍ନ ଓ ଜହ୍ନ ଯେ ତୁମେ ଯୁଦ୍ଧପୁର ସପ୍ତକାବନର / ଜରତାର ରକ୍ଷ୍ୟଶୃଙ୍ଗ । ଅଗଣିତ ଗହ୍ୱାର କୁମୁଦ / ତୁମରି ଏ ଶବଯାତ୍ରା ଅତୀତକ ଯସଣା ନଗରେ / ଶୋକରେ ଜାଳିଛି ତନୁ ରାତି ଏବଂ ରାତିର ଅଗ୍ନିରେ ।” (ଜହ୍ନରାତି) ଏ କୁଳନ ଚିରସ୍ଥାୟୀ । ବାସ୍ତବ ! ଏପରି କୁଳନଜନିତ ଯସଣାକୁ ପାଥେୟକରି ବଞ୍ଚିବା ଏକ ଅଭିଯାନ । କାରଣ “ଦେହ ଯଦି ଦକ୍ଷ ହୁଏ ତଥାପି ସେ’ କହିବ ଗୋ ଏ ରାତିର କଥା / ବୟସର କ୍ଷତ ଚିହ୍ନ ନାହିଁଲେବି ସହୁଥିବ କାମନାର ମର୍ମାଞ୍ଚିକ ବ୍ୟଥା ।” (ଦେହ ଓ ଦେହୀ)

କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଜହ୍ନ ଓ ମୃତ୍ୟୁର ‘ତୋରଣ’ ତଳେ ଠିଆହୋଇ ଚିରାଚରିତ ମଣିଷର ସ୍ୱପ୍ନ, ଆଶା ଆକାଂକ୍ଷା, ପ୍ରେମ, ବିରହ ତଥା ପ୍ରାପ୍ତି ଅପ୍ରାପ୍ତିର ନବୀନ ସଂସ୍କରଣର ଅନେକ୍ଷଣ କରିଛନ୍ତି ନିଜ କବିତାରେ । ଜଣେ ଦାର୍ଶନିକ ପରି ମନେହେଉଥିବା କବି ନିଜ ଯୁବସୁଲଭ କାବ୍ୟିକ ଅକ୍ଷରମାନଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚାରଣ କଲାବେଳେ ସଚେତନ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ପ୍ରେମିକାର ପ୍ରଥମ “ପ୍ରଣୟର ଲଫାପାରେ ଜହ୍ନିମାଞ୍ଜି ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ” ଛିପିବନ୍ଧ ହୋଇଛି ପ୍ରେମାନୁଭୂତି “କଳିପୁର ହସ” । (ଅକ୍ଷର) ଏବଂ ଯେତେବେଳେ “ଶ୍ରାବଣା ମେଘର କନ୍ୟା ଘୁମେଲଛି ଆକାଶ ଛାତିରେ x x x ଜନହୀନ ମହାନଦୀ ପଠା x x x ଭୁଲିଯିବେ ତୁମ ଆମ ପ୍ରେମ ରାତି କଥା” (ତଥାପି ଅକ୍ଷତ) । ତେଣୁ ସଚେତନ କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସ୍ୱାକାର କରନ୍ତି “ମୁଁ ଏକ ଜଜନ୍ତା ଦାପ / ତୁମେ ତାର ତରଳ ଗନ୍ଧନ / ଦେଖ ମୁଁ ଜହ୍ନୁଛି ଏଠି ଏଡ଼ି ସବୁ ବ୍ୟଥାର ତୋପାନ” (ଶାଶ୍ୱତିକା) । ସେ’ ନିଜକୁ ନିଜେ ସମର୍ପଣ କରିଛନ୍ତି ସମୟର ରତୁତକୁବୁଧର ଭିତରେ ଅଭିମନ୍ୟୁ ପରି । ଅତି ସତର୍କ ହୋଇ ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛନ୍ତି - “ମୁଁ ଦେଖୁଛି ମୁକ୍ତାବିନ୍ଦୁ ଦୁଇଟି ଆଖିର” (କ୍ଷୟନ) ଏବଂ ସେକଥିପାଇଁ ସେ’ ଯୁକ୍ତି କରିଛନ୍ତି “ଦେଖିବା ଲୋକର ଆଖି ଖୁବ୍ ଛୋଟ” କାରଣ “ବୟସ ଚେତାଏ ତାକୁ (କହିବାକୁ) ସତକଥା, ଆତ୍ମସତର୍କତା” (ସୂତି) ।

ଏହା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ବିନୟୀ ଭାବର ଏକ ଉଦାହରଣ । ନିଜ ଜୀବନାନୁଭୂତିକୁ ସେ’ ତାଙ୍କ ଛୋଟ ଆଖିରେ ଦେଖି ଯେତିକି ବୁଝିଥିଲେ ସେତିକିକୁ ସେ ନିଜସ୍ୱ ଶବ୍ଦରେ

ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ‘ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ’ରେ ସମ୍ପ୍ରଦେଶୀତ କବିତାମାନଙ୍କରେ । ‘ଛୋଟ’ଭିତରେ ‘ବିରାଟ’ ର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତିକୁ ସେ’ ଆଲୋକିତ କରିଛନ୍ତି । ଏକ ମେଟାଫିଜିକାଲ ଭିତ୍ତିଭୂମି ଭାବରେ ଠିଆ ହୋଇ କବି ଜୀବନର ନିଷ୍ପତ୍ତ ଚିତ୍ର ଆଙ୍କିବା ପାଇଁ ଆଗ୍ରହୀ । ଏହାହିଁ ତାଙ୍କର ବିଶେଷତ୍ୱ । ନିଜକୁ ଗୌଣ ମନେ କରି ଅନ୍ୟକୁ ମହାନ କରି ଗଢ଼ିତୋଳିଛନ୍ତି ସେ । କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଦାର୍ଶନିକ ନଥିଲେ, ମାତ୍ର ଚଳନ୍ତି ଜୀବନର ମହନୀୟ ଭାବମୂର୍ତ୍ତିକୁ ସେ’ ଖୁବ୍ ଆତ୍ମରିକତାର ସହ ଭଲପାଇଥିଲେ । ଶାମୁକା ଖୋଜୁ ଖୋଜୁ ଜୀବନର ନୂତନ ସ୍ୱାଦକୁ ସେ’ ଆପଣାର କରିନେଇଥିଲେ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ପୁଣି ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସେଇ ଛୋଟିଆ ଆଖି ଦୁଇଟି ଆଜି ଯେମିତି ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଯାଇଛି କେଉଁ ନବଦିଗକୁ - କେଉଁ ଅନ୍ୟ ଏକ ଜହ୍ନରାତିରେ ରତିକ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ନିଜର ଦେହକୁ ବିଦେହର ଅଗ୍ନିରେ ଜାଳି ଦେବାକୁ । ଏହାହିଁ ତାଙ୍କ କାବ୍ୟପୁରୁଷର ମହାନତା, ମହନୀୟତା ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ କବିତାରେ ମାନବବାଦ ।

ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ପ୍ରସାଦ ସେଠୀ

ୱିଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ କେବଳ ଜଣେ ଅନ୍ୟ ସାଥୀଟିଏ ହୋଇ ଆମ ଗହଣରେ ବା ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟ ସାଧନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଉ କେଉଁ ଅନ୍ୟଟିଏ ହୋଇ ଜୀବନରେ ଅଟକି ଯାଇ ନ ଥିଲେ; ବରଂ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଜୀବନ - ପ୍ରତ୍ୟାପତିରେ ବହୁ ସ୍ଵରଣୀୟ ଆଲୋକର ଛଟା ପରି-ପ୍ରକାଶ କରି ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ ଏକ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିଥିଲେ । ସେଇଥିପାଇଁ ଆଜି ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ସୁଧା ବିଦ୍ଵାନମାନଙ୍କ ମାନସ ପଟରେ ସେ ବେଶ୍ ଉଜ୍ଜୀବିତ ହୋଇ ରହିପାରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣିକ କର୍ମଗୁଡ଼ିକ ଆଜି ବି ଆମ ସମକ୍ଷରେ ତାଙ୍କ ସମୁଚିତ ଔଜ୍ଞାୟରେ ପ୍ରଜାମୟ ହୋଇ ଉଠୁଛନ୍ତି ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଭାବକ ସାହିତ୍ୟ ସାଧନା ବହୁ ଦିଗଦର୍ଶିତାର ପରିଚୟ ଦେଇଥାଏ । ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ସମୀକ୍ଷା, ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନାର ଅସାମାନ୍ୟ ଶୈଳୀ ଓ ଗବେଷଣା ପଦ୍ଧତିର ଆତ୍ମାୟତା, ତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ସମ୍ଭାରର ମଧୁର ଉଷ୍ମତା, ଆମ ଭିତରେ ଅଜସ୍ର ପ୍ରେରଣା ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ସକ୍ଷମ ହୋଇପାରିଛି । ତାଙ୍କ ଗଳ୍ପ, କିଛିତ୍ ରମ୍ୟରଚନା ବା ଲଳିତ ପ୍ରବନ୍ଧ ଆଜି ମଧ୍ୟ ପାଠକର ସ୍ମୃତିପଟରେ ବେଶ୍ ଆମୋଦତା, ମାଦକତା ସୃଷ୍ଟି କରିପାରୁଛି । ଆମେ ଜାଣିବାରେ, ତାଙ୍କ ସମଗ୍ର ଗଦ୍ୟରଚନାରେ ଏକ ଅନ୍ତଃସଲିଳା କାବ୍ୟିକ ଅପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ସ୍ରୋତ ରହିଥିବାର ଅନୁଭୂତ ହୋଇଥାଏ । ତାଙ୍କ କାବ୍ୟମାନସର ଭାବଛାୟା, ସେଇ ସବୁ ରଚନାରେ ବେଶ୍ ବାରି ହୋଇଯାଏ । ସେ’ ଯେ ଜଣେ କବି, ସେଇଠୁ ହିଁ ଜଣାପଡ଼ିଯାଏ । ସତେ ଅବା ଜଣେ ମାର୍ମିକ କବି, କାହିଁ କେଉଁ ଅତୀତରେ ଗଦ୍ୟ ରଚନା - ରତ୍ନର ଆବେଗପୂର୍ଣ୍ଣ ଆହ୍ୱାନରେ ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ ନୂତନ ଏକ ସୃଜନ ରାଜ୍ୟରେ ଅଭିଷିକ୍ତ ହୋଇ ରହିଯାଇଛନ୍ତି ଓ ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ରଚନାରେ କାବ୍ୟ ନାୟିକାଟିକୁ ଭୁଲି ନ ପାରି ଗଦ୍ୟ ଭିତରେ ତାଙ୍କୁ ଆବିଷ୍ଟ କରି ରଖି ପାରିଛନ୍ତି ।

ତେଣୁ ବହୁତଃ ଆମକୁ ଲାଗେ ଯେ, କବିଟିଏ ସବୁ ସ୍ତରରେ କବି ହୋଇ ରହିଯାଇଛନ୍ତି । ଅବଶ୍ୟ କବି ଶବ୍ଦର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଆମକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ କହିଦିଏ “କବୟତି ଗତି କବି” ଅର୍ଥାତ୍ ସକଳ ପ୍ରକାର ସୃଷ୍ଟିର ସ୍ରଷ୍ଟା ହିଁ ହେଉଛି କବି । ଏଇ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ଯିଏ କବି, ହୁଏତ ତାଙ୍କରି ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ରାତିକ୍ଷୁଦ୍ର ଆଲୋକ ଜଣିକାର ଧାସ ହୋଇ କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଆନ୍ତଃକରଣରେ ଉଲ୍ଲେଖିତ କବି ମାନସଟିଏ ରୂପରେ ଆମ ପାଇଁ ଏଠି

କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଭାବେ ପ୍ରତିଭାତ । କବି ଓ କବିତା ଯୁଗେ ଯୁଗେ ପରସ୍ପରର ପରିପୂରକ କହିଲେ ଆଦୌ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ ।

ତ୍ରେତୟା ଯୁଗରୁ, ପରମ ରଷି ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ଅମଳରୁ ପ୍ରତାପମାନ ହୁଏ ଯେ-ମନୁଷ୍ୟର ଭାଷା ଆଦ୍ୟରୁ କବିତାଶ୍ରୟୀ । ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ଭାଷା ଉଚ୍ଚାରଣ ହିଁ କବିତା । ସେଇଥି ପାଇଁ କାବ୍ୟିକ ଭାଷା ଓ ଭାବ ବିନ୍ୟାସ ସର୍ବଦା ଅନନ୍ୟ ତଥା ଆମୋଦ ଦାୟକ । ଏମିତି କି, ସବୁଠାରୁ ସୁଖ ପ୍ରଦାୟିନୀ କବିତା ହେଉଛି ତାହା, ଯାହା ଆମ ଦୁଃଖଦ ଚିନ୍ତାର ରସସିକ୍ତ ପରିପ୍ରକାଶ । ଇଂରାଜୀ କବି ଶେକ୍ସପିୟାର ସତରେ କେତେ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ଭାଷାରେ ଭଲ କବିତାର ସଂଜ୍ଞା ପ୍ରଦାନ କରି କହି ଯାଇଛନ୍ତି - “Our Sweetest Songs are those that tell us the saddest thoughts”. ଏମିତି ଭାଷା କେବଳ ମାନବବାଦୀ ଦରଦୀ କବି କଲମରୁ ଝରିପାରେ ।

ଠିକ୍ ସେହିପରି ଜଣେ ଦରଦୀ କବିଙ୍କର ଆଲୋଚନା ଆଜି ଏଠି ଆମ ପାଇଁ ଏକ ଅନନ୍ୟ ସୁଖ ଚେତନାର ପରିସର ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିଛି । ପୁରାତନ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ ଆମକୁ ତ ସ୍ପଷ୍ଟ କହିଛି ଯେ - ବିଚାରଶାଳ ମଣିଷ ହିଁ କାବ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ବିନୋଦନରେ କାଳ କାଟିଥାଏ । ତେଣୁ କାବ୍ୟ କବିତାର ଆଲୋଚନା ଓ ବିଶ୍ଳେଷକରି ମାନବପ୍ରେମୀ କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ କବିତାଗୁଡ଼ିକର ସମ୍ୟକ୍ ଆଲୋଚନା ନିଶ୍ଚିତଭାବେ ଆମକୁ ଆନନ୍ଦିତ କରିପାରିବ । ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହର ଅବକାଶ ନାହିଁ ।

ସପ୍ତମ ଦଶକରେ ଜିଜ୍ଞାସାର ମାନବୀୟ ଧାରା ଓ ଜୀବନ ଏବଂ ଜୀବନର ସ୍ୱପ୍ନ ସମ୍ଭାର ବାଞ୍ଛିତ ବା ଅବାଞ୍ଛିତ ଆକର୍ଷକଭାବେ ଆମଭିତରକୁ ପଶି ଆସିଥିବା ସତ୍ୟତାର ଆଖି ଝଲିଆ ଆଲୋକରେ ଭିଜିଥିବା ଏ ଦେଶ ଓ ଓଡ଼ିଶା ମାଟିର ଜୀବନ ସେତେବେଳେ ଯୁବ କବିର ଆଖିରେ ଏବଂ ଅନୁଭୂତିରେ ନାନା ମାନବୀୟ ଉଦ୍‌ବେଗନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା ଏବଂ କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ କବି ମାନସରେ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁ ଆଲୋଚନ ତଥା ଆନ୍ଦୋଳନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା, ତହିଁର କିଛିଟ୍ ପରିପ୍ରକାଶ ତାଙ୍କ ରଚିତ “ଉଚ୍ଚାରଣ” କବିତା ସଂକଳନରେ ଆମକୁ ତାଙ୍କ ମାନବବାଦୀ କବି ହୃଦୟର ପରତପ୍ତ ପ୍ରଦାନ କରେ । ସେଇ ସମୟ ଅବଧୂର ବହୁ ଉଦ୍‌ଗମମାନ କବି ସେ କାଳର ଘଟଣା ପ୍ରବାହରେ ଭାସି ଯାଉଥିବା ମାନବ ଜୀବନ ଏବଂ ତା’ର ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକୁ ନିରପେକ୍ଷ ଭାବେ ନ ବୁଝି କବି ହେବାପାଇଁ ବାସନାଟିଏ ମନରେ ଧରି ଆଧୁନିକ କବିତା ନାଆଁରେ ବହୁ ଅକବିତା ରଚନା କରି, ବାହାଝୋଟ ମାରି ଅପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ବା ଅଦୁଃଖାରିତ ଅପବାଦକୁ ଭୁରିଭିରେ ଉଡ଼ାଇ ବେଶ୍

ମନସ୍ତୁଷ୍ଟିରେ ଚାଲିଗଲେ । ମାତ୍ର କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାହା ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ଥିଲା । ତାଙ୍କ କବିତାରେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟମୟ ମାତ୍ର କେବଳ ଅବାସ୍ଥିତ କାବ୍ୟ ଅସଂଗତି ପରିବୃଷ୍ଟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏକ ଦରଦା ମାନବବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିରଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାବ୍ୟପ୍ରେମୀକୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରିବାରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ସଫଳକାମୀ ହୋଇପାରି ଥିବାର ଆମେ ଅନୁଭବ କରୁ ।

ଆଲୋଚ୍ୟ କବିଙ୍କ ବିରଚିତ କବିତାଗୁଡ଼ିକର ସମାହାର ଆମେ “ଭବାରଣା” କବିତା ସଂକଳନରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇ । ସଂକଳନର ପ୍ରଥମ କବିତାରେ ମଣିଷର ପ୍ରଥମ ତଥା ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ Emotion ବା ଆବେଗର ଇତିବୃତ୍ତିକୁ ସୁନ୍ଦର କାବ୍ୟିକ ଭାଷାରେ ଆମକୁ ସିଏ ବାଢ଼ିଦେଇଛନ୍ତି । ଏହା ନିରାତ ସତ୍ୟ କଥା ଯେ - ମାନବୀୟ ପ୍ରେମାବେଗ କେବେ ବାଡ଼ ବଡ଼ ମାନେ ନାହିଁ । ବାସ୍ତବ ଏକ ସୃଜନର ମୋହରେ ସେ ସବୁ କିଛି ଭୁଲିଯାଏ । ସେଠି ସତେ ଅବା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ରୂପାନ୍ତର ଘଟୁଥାଏ । ଆଦିମ ଆରଣ୍ୟକର ଭାବ ବିଭୋରିତ ହୋଇ ଆଗତ ଭବିଷ୍ୟର ଶ୍ରେୟ ଅଶ୍ରେୟ ବିଚାରଠାରୁ ବହୁ ଦୂରକୁ ସେ ଚାଲିଯାଏ । ଆଦିମତାର ଆନନ୍ଦ ତଳେ ଯେ ନିହିତ ନାଗ ଶିଶୁଟିଏ ରହିଛି, ତାହା ମଧ୍ୟ ସେ ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ । ଅର୍ଥାତ୍ ପିଲାଟିକୁ ମଣିଷ କରିବା ଭିତରେ ଓ ସେ ମଣିଷ ହୋଇସାରିବା ପରେ ନାନା ଚିନ୍ତା ମଧୁର ମାନସିକ କ୍ଷତ ଯେ ମଣିଷକୁ ସାଂସାରିକ କ୍ଲେଦରେ ବୁଡ଼ାଇ ରଖି ଜୀବନକୁ ନାନା ଯସ୍ତଶାରେ ଭରିଦିଏ, ତାହା ସେ ସେତେବେଳେ ଆଦିମ ଆବେଗମୟ ଆବାମ ଏବଂ ଭଲ ମିଳନାତ୍ମକ ନାଟକର ଦୃଶ୍ୟରେ ସେ ଭାବିବାକୁ ସମୟ ପାଇ ନ ଥାଏ । ସେଇ ପାଇଁ ଏଠି ଜୀବନ ଓ ଯୌବନର ଶ୍ୟାମଶୟ୍ୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଅରଣ୍ୟ ଉଜୁଡ଼ି ଯାଏ । ଜୀବନର ସ୍ୱପ୍ନମୟ ବନହଂସୀ ଦଳ କାହିଁ କେଉଁଆଡ଼େ ଉଡ଼ି ଚାଲିଯାଆନ୍ତି । ଜୀବନର ସରସତା କମି କମି ଆସେ । ସବୁ କିଛି ତେଣିକି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଅରଣ୍ୟ ପରି ଦିଶେ ଓ ପ୍ରସ୍ତ ପ୍ରସ୍ତ ପକ୍ଷିତ ପତ୍ରର ତଳୁ ନିହିତ ନାଗ ଶିଶୁଟି ଟେକି ଉଠେ, ପ୍ଲାବନ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରାବଣର ଗର୍ଭବତୀ ନଈ ପରି, ସାମାନ୍ୟତମ ଦୈନିକ ଆମୋଦ ମଣିଷକୁ ବାଧ୍ୟ କରି ଅନ୍ୟ ଏକ ଅବଶ୍ୟାସାମୀ ଦୁଃଖଦ ପ୍ରସ୍ତକୁ ଚାଣି ନିଏ । ଅବଶ୍ୟ ଏଇ ଦୁଃଖଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଖୁଆଡ଼ ବନ୍ଧା ସୁଖଟିଏ ରହିଥାଏ । ମଣିଷ ଯୌନ ଜୀବନର ଆରଣ୍ୟକ ଇତିବୃତ୍ତି ନିମ୍ନୋକ୍ତ କବିତାଂଶରୁ ବେଶ୍ ପ୍ରତୀୟମାନ, ଯଥା - ନିଘଞ୍ଚ ଅରଣ୍ୟ ଗଲା / ଭଡ଼ିଗଲେ ବନହଂସୀ ଦଳ / ବୃତ୍ତରୁ ପଡ଼ିଲା ଝରି ନିର୍ବିଚଳ ମାଲତି ବକୁଳ / ପ୍ରସ୍ତ ପ୍ରସ୍ତ ପତ୍ରର ପଲକେ / ନିହିତ ଯେ ନାଗ ଶିଶୁ / ପଲକେ ଉଠିଲା ଫୁଲି / ଗର୍ଭବତୀ ନଈ ପରି ଶେଷ ଶ୍ରାବଣ ।” ଏଇ କବିତାଟିର ଭାଷାରେ ଭାବବିନ୍ୟାସ ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ Sym-

bol ବା ପ୍ରତୀକଗୁଡ଼ିକ ଅତି ରସୋଦ୍ଭାଷି ହୋଇ ପାଠକର ଚିତ୍ତ ଚୈତନ୍ୟକୁ ଅନେକ ସମୟପାଇଁ ଭାବାବେଶରେ ରଖିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇପାରିଛି । ଚିତ୍ରକଳାଗୁଡ଼ିକ ମାନବୀୟ ଆବେଗାଭିମୁଖୀ ହୋଇ ଉଠିଛି ।

ଆଉ ଏକ କବିତା “ଅଭାଗୀର ଆତ୍ମଲିପି”କୁ ଆଲୋଚନା ପରିସରରେ ନିରୀକ୍ଷଣ କଲେ କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଯେ ଜଣେ ସଙ୍ଗେତ ଦରଦୀ ମାନବବାଦୀ କବି, ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ । ଆମ ସମାଜରେ ଥିଲାବାଲା, ନ ଥିଲାବାଲାର ଦୃଢ଼, ଜୀବନର ହତଶ୍ରୀ ଦୃଶ୍ୟର ଅବତାରଣା କରିଥାଏ । “Haves and havenots” ସାମାଜିକ ଜୀବପନ ପତ୍ତର ହତସ୍ତ ଭାବ ମନୁଷ୍ୟକୁ ବ୍ୟଥିତ କରେ । ଅଭାବୀ ବା ଗରିବ ହୋଇଗଲେ ପାର୍ଥବ ଜୀବନ ଦୁର୍ବିସହ ହୋଇଯାଏ । ତଉଦିଗ ଶୂନ୍ୟ ଅଭାବୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜୀବନ ଆହୁରି କରୁଣ ହୋଇଉଠେ । ତା’ ଜୀବନରେ ନାନା ଅବାଞ୍ଛିତ ଅପବାଦର ଯନ୍ତ୍ରଣାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଲୋକର ଯନ୍ତ୍ରଣା - ସବୁ କିଛି ତାକୁ ରିକ୍ତ କରିଦିଏ । ନା’ ମାନ, ନା’ ସମ୍ମାନ, ଅଭିମାନ ସବୁ କିଛି ତତଲା ମରୁ ମରାଚିକାର ଦାଉପରି ମାଡ଼ି ଆସେ । ଶେଷରେ ସିଏ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ “ନିରୀକ୍ଷଣୀକୁ ଜଗଦୀଶ ସାହା” ଭାବ ମନେ ପୋଷଣକରି ଠାକୁରଙ୍କ ଘୋଷ ଯାତ୍ରାରେ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଈର୍ଷା, ଦୁଃଖ, ରାଗ ଓ ଅଭିମାନରେ କହି ଉଠେ “ତୁମର ଏ ଆଡ଼ମ୍ବରେ ଶୋଭାଯାତ୍ରା ଜନ ସମୁଦ୍ର / ଇର୍ଷୁକ ତେତନା ମୋର ଗଛାକରେ ଲଭିବାକୁ ତୁମ ସିଂହାସନ (କାଶିରଖ) ମଣିଷ ବି ଭଗବାନ, ତୁମେ ଯଦି ବିତାଉଛ ବ୍ୟସନେ ଜୀବନ / ଦିଅ ମୋତେ ତୁମ ପ୍ରାପ୍ୟ, ଅଭାଗୀର ଚିର ପ୍ରୟୋଜନ” । କବିତାଟିରେ ସତେ ଅବା ନିଜେ ଅଭାଗୀ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଟିର ପ୍ରାଣର ଦୁଃଖଦ ସ୍ବୟନ ପାଇଟି ଯାଇଛନ୍ତି ଓ ନିଜେ ବି କ୍ଷୋଭିତ କଣ୍ଠରେ ସାରା ଜଗତର ଅଭାବୀ ପ୍ରାଣର ଗାଥା ଗାଇଯାଇଛନ୍ତି କବିଙ୍କର ମାନବବାଦୀ ଚେତନାର ଚମକ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ପୁସ୍ତକଟିର ବହୁ କବିତାରେ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ । ତାକୁ ଓ ତାଙ୍କର ମାନବବାଦୀ ପ୍ରାଣସଭାକୁ ଶତ ପ୍ରଣାମ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ କବିପଣ ଓ କବିତା

ଶ୍ରୀ ଚିତ୍ତରଂଜନ ବେହେରା

କାବ୍ୟ-କବିତା ହେଉଛି ସାହିତ୍ୟର ଆଦିପର୍ବ । ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରୋତ୍ସାହନକୁ ପ୍ରଖର କରିବାରେ କବିତାର ଭୂମିକା ଥିଲା ବଳିଷ୍ଠ । ଏହା କୁମାରୀ ତା'ର କ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରସାରିତ କରି ଚାଲିଥିଲା ଆଦିମରୁ ଆଧୁନିକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହାର ଗତି ଓ ସ୍ଥିତିକୁ ଜାହିରି କରିଚାଲିଲା । ସଭ୍ୟତାର କୁମବିକାଶ ସହ ସମତାଳରେ ସାହିତ୍ୟ ତାଳ ଦେଇ ବଢି ଚାଲିଲା । ଆଧୁନିକ ମଣିଷର ମାନସିକ ଅସ୍ଥିରତା, ସ୍ୱପ୍ନଭଙ୍ଗ, ହତାଶା ଓ ମୃତ୍ୟୁର ଆତଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପ୍ରେମ-ପ୍ରତାରଣାର ପ୍ରତିଛବିକୁ ତୃଣରେ ତୋଳି ଧରିଲା । ଅଭିଷ୍ଟତାଯୁକ୍ତ ବିସ୍ତାରିତ ଭାବଚେତନା କବିତା ପାଇଁ ଏକ ପ୍ରସାରିତ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଖୋଜି ବସିଲା । ସାଂପ୍ରତିକ ଜୀବନ ଜଞ୍ଜାଳର ଚିତ୍ରକୁ ପ୍ରତିଫଳିତ କଲା । ଚିନ୍ତା ଚେତନାର ଦ୍ରୁତ ପ୍ରସାର ଯୋଗୁଁ ଜିଜ୍ଞାସାର ଭାବ ବଦଳିଗଲା । ଭାବ ବଦଳିବାରୁ ଅନୁଭବ ବି ବଦଳିଗଲା । ଏହା ସୁଦୂର ଦିଗ୍‌ବଳୟକୁ ଛୁଇଁଲା । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ କବିତାର କ୍ଷେତ୍ର ମଧ୍ୟ ସୁଦୂରପ୍ରସାରୀ ହେଲା । କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ କବିପଣ ଓ କବିତାର କ୍ଷେତ୍ର ଏହିସବୁ ଭାବଠାରୁ ଭିନ୍ନ ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ସମଗ୍ର କବିପଣିଆ ଜୀବନ ଜଞ୍ଜାଳର ଜରଘର ଭିତରେ ପଶିଯାଇଛି ।

ଜୀବନର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ କବିତା ଲେଖୁଥିବା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କୁ ସତୀର୍ଥ ସାହଚାରୀୟ ଦେଖାହୁଏ ତାଙ୍କର ଧର୍ମପତ୍ନୀ ଲାବଣ୍ୟ ନାୟକ । ତାଙ୍କରି ସଂପାଦନାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ପ୍ରଥମ କାବ୍ୟ ସଂକଳନ ‘ଭଗରଣ’ । ତାରୁଣ୍ୟ ହେଉଛି ଭବାନୀ ଭଗରଣର ରତ୍ନ । ତାରୁଣ୍ୟରେ ଗିରି ଲଂଘିଯିବାର ଅଭାସ୍‌ସା ମନକୁ ଆସେ । ଖୁବ୍ ବେଗରେ ଧାର୍ବ ମନ । ପ୍ରଖର ହୋଇଉଠେ ନିଶ୍ୱାସ । ସବୁ ପଥ ସୁଗମ ଲାଗେ । ସବୁ ଲାଗେ ମିଠା ମିଠା । ମଧୁର ସ୍ୱପ୍ନରେ ବିମୋହିତ ହୋଇପଡ଼େ । ଖୋଜିବସେ ଜହ୍ନରାତି ଓ ଜହ୍ନିପୁଲ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବି ଖୋଜିଛନ୍ତି ଜହ୍ନରାତିକୁ ଓ ଜହ୍ନିପୁଲକୁ । ତାଙ୍କ ‘ଜହ୍ନରାତି’ କବିତାରେ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି - ‘ହଠାତ୍ ଥୁଆର ଜହ୍ନ ନିରୁତପ୍ତ ମନର ମନ୍ଦିରେ / ଖୋଜିଗଲା ମୁଠା ମୁଠା ଜହ୍ନିପୁଲ ଆବେଗ ସପନ / କଅଁଳ ସେବତି କେତେ ମୁଁଯମାଣ ଚନ୍ଦ୍ରିୟ ପଠାରେ / ଖୋଜିଲା ଅନେକ କିଛି / ନିଶ୍ୱାସର ତରଳସ୍ରୋତରେ ।’ ମିଠା ମିଠା ଅନୁଭବର ଡାଟିକୁ ସେ ଦେଖିଛନ୍ତି ଖୁବ୍ ନିକଟରୁ । ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି ଚନ୍ଦ୍ରିୟାନୁଭୂତିକୁ । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧକୁ ଥୋଇଦେଖାଛନ୍ତି ଠିକଣା ଜାଗାରେ ।

କାବ୍ୟର ମୌଳିକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନ ଥିଲେ କାବ୍ୟସଭାକୁ ବାରିବା କଷ୍ଟ ହୋଇପଡ଼େ । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ହିଁ ସତ୍ୟ । ସତ୍ୟ ହିଁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ । ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ମଣିଷର ଏକ ଅଂଶ । ମଣିଷ ମାତେ ହିଁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପିପାସୁ । ପୁଣି କବି ମଣିଷଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଆରା । ସେ ତା'ର ଦୃତୀୟ ନୟନରେ ଯାହା ଦେଖେ ତାହା ସାଧାରଣ ମଣିଷ ଦେଖୁପାରେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର କବିତାର କ୍ଷେତ୍ର ବ୍ୟାପକ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାନୁଭୂତିରୁ ବାହାରି ଯାଇପାରି ନାହାନ୍ତି । ନାନ୍ଦନିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀକୁ ଏତାକ ଯାଇନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସାମଗ୍ରିକ କାବ୍ୟସଭା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାନୁଭୂତିରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ । ତାଙ୍କ କବିତାର ଭିରିଭୁମି ନାନ୍ଦନିକ ରୂପ କଟ ଉପରେ ଠିଆ । ସେ ହେଉ ‘ନଈ ଓ ନାଉରୀ’ କି ‘ସମର୍ପଣ’ କବିତା । ସବୁଠି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧର ସୂକ୍ଷ୍ମ କଳା ଓ ନାନ୍ଦନିକ ଅନୁଭବ । ‘ନଈ ଓ ନାଉରୀ’ କବିତାରେ ଲେଖିଛନ୍ତି - ‘ସେଇ ଯେ ଲାଲକା ମୋର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଏବଂ ପୁଲକ ସହର / ବହୁଛି ସାପୁଆ ନଈ ବାଟେଘାଟେ ଧବଳ ମନ୍ଦିର / ନାଉରୀ ମେଲିଛି ନାଆ ପହଞ୍ଚିବ ସେପାରି ଦେଉଳ । x x x ନଈ ବା ଛାଡୁଛି କାହିଁ ? ନାଉରୀ କି ଦେଉଳ ଭେଟୁଛି ? / ଦେଉଳ ଅନେକ ଦୂର ସାପୁଆ ନଈର ଗଣ୍ଡେ ନାଆ ଯେ ଭାସୁଛି ?’

କବିପୁରୁଷ ସମଗ୍ର କବିପଣକୁ ଅଜାଡ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି ତାଙ୍କ କବିତାରେ । ପୁଣି ସମର୍ପି ଦେଇଛନ୍ତି ପୁରୁଷକାରକୁ ଧରଣୀର ଧୂଳିରେ ପ୍ରେମିକାର ପ୍ରେମରେ । ସମର୍ପଣ କବିତାରେ ଭରଣ ପ୍ରେମ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମ ଦିଗ ପ୍ରତିଫଳିତ । ଭଗବାନଙ୍କୁ ସମର୍ପଣ କରୁଛନ୍ତି ତ ପୁଣି ପ୍ରେମିକାର ପୟରରେ ସବୁକୁ ଅଜାଡ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି । ଲେଖିଛନ୍ତି- ‘ତୁମେ ଗୋ ଯଦି ଏବେ ମୁକୁଳା ମନ ନେଇ / ହତାଶା ପରାଣେ ମୋ ଅଶେଷ ଆଶା ଦେଇ / ଜୀବନେ ସମତା ଯେ ଭରିଲ / ସେତିକି ପାଇଁ ମୁଁ ବଞ୍ଚିବି ତିର ବିନ / ପାଥେୟ କିଛି ଲୋଡ଼େ ନାହିଁ ଗୋ !’ ସେ ଥିଲେ ଜଗନ୍ନାଥ ବିଶ୍ୱାସୀ । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣରେ ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରାଣରେ ସବୁକିଛି ସମର୍ପି ଦେଇଛନ୍ତି । ନିଜର ଭାବାବେଗକୁ ଅଜାଡ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଚରଣରେ । ପୁଣି ଜଣାଯାଏ ନା ଏ କବିତାରେ ପ୍ରେମିକାଟିଏ ପ୍ରେମିକର ଦୃଢ଼ଯତ୍ନ ଜୟ କରିବାକୁ ସବୁ କିଛିକୁ ସମର୍ପଣ କରି ଦେଇଛି । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ - ‘ଗରବ କିଛି ଯଦି ଜୀବନେ କରେ କେବେ / ସର୍ପି ଦେବି ତାକୁ ତମରି ପାଦ ତଳେ / ଉଜ୍ଜୈଳ ଦେବ କିବା ଭାକୁଛ ଭାଜ ନାହିଁ / ଏକାକୀ ପାରିବି କି ଗରବ ଭାର ବହି । ଗୋଟିଏ ଅର୍ଥରେ ଅସ୍ୱାତ ଆଧ୍ୟାତ୍ମ ଅନୁଶୀଳନ ତ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଅର୍ଥରେ ସମର୍ପଣ । ଏହି କବିତାଟି ବିଶ୍ୱକବି ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁରଙ୍କ କବିତା ପରି ଦୁଇ ଅର୍ଥବୋଧକ ମନେ ହୁଏ ।

ସାମାଜିକ ଏବଂ ରାଜନୈତିକ ପରିବେଶ କବିଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି । ସେ ଗଭୀର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ‘ସହର ଛାଡ଼ିଲେ ଯେଉଁ ନାହିଁମାଟି ଚୂନଲିପା ଘର ଅନେକ ବିପଣୀ ଏବଂ ପାଟୁଶାଳା ରାଜାଙ୍କ ଦେଉଳ / ପ୍ରବେଶ ନିଷେଧ ସେଠି, ହେ ଭିକ୍ଷୁ ବାଟାଳ ।’ ସାଧାରଣ ମଣିଷ ପାଇଁ ସେ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ସହରର ଛାଡ଼ି ଉପରେ ଠିଆହୋଇଥିବା ପାଟୁଶାଳା କି ରାଜାଙ୍କ ଦେଉଳ ତାହା କେବଳ ଗୋଟିଏ ଗୋଷ୍ଠୀ ପାଇଁ ଅଭିପ୍ରେତ । ସାଧାରଣ ଗରିବ ମଣିଷ ପାଇଁ ତାହା ନିଷେଧ । ଏକଥାକୁ ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଛନ୍ତି । ସମାଜରେ ଥିବା ଉଚ୍ଚନୀଚ, ଧନୀ ଦରିଦ୍ରର ଭେଦଭାବ ଯେ ତାକୁ ତାହା ସେ ଭଲଭାବରେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଛନ୍ତି ।

କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଆଚରଣ ଯେମିତି ଉଚ୍ଚାରଣ ବି ସେମିତି । କବି ସ୍ୱପ୍ନାବିଷ୍ଟ ହୋଇପଡ଼ିଛନ୍ତି । ସବୁଜ ଘାସ ଗାଈତାରେ ବସି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ‘କନିଅର କୁଆଁରୀ ଗୋ ! ତୁମ ଦେହେ କେତେ ଯେ ବସନ୍ତ / ହଜିଥିବ ଅନୁଗମି ଅନେକ ଶରତ / ଗସ୍ତପାତୀ ବୟସ କଷ୍ଟା କେଉଁଠି ଶୋଇଛି / କଳନା ବହୁତ ଦୂରେ, ମନେ ମୋର ଆଶା ଘନେଇଛି’ (ପୃଷ୍ଠା - ୪୧) । ଏଥିରେ କବିଙ୍କର ରୋମାଞ୍ଚିକ ଭାବ ପରିବୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ପ୍ରିୟାର ସ୍ମୃତି, ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ମିଳନ ମାଧୁରୀରେ ‘ମୃଗ ଏକ ବିନ୍ଦୁଏ ସ୍ୱପ୍ନର’ କବିତା ରସସିକ୍ତ । କବିତାଙ୍କର ମନର ମାନସୀକୁ ଖୋଜିଛନ୍ତି - ଲୋଡ଼ିଛନ୍ତି । “ରାଜରାଣୀ ଚିତ୍ତରା ଶାଳଭଞ୍ଜିକାରେ / କେଦାରର ମଶାଣିରେ ଝୁମୁଝୁମୁ ହଂସକ ତାଳରେ / ତୁମ ଛାଇ ଏକ ଆଶୁ ନିତି ଦେଖୁଛି / ତୁମକୁ ମୁଁ ଅନେକ ଖୋଜୁଛି ।” (ପୃଷ୍ଠା - ୪୨)

ଏହି ଭାବନାକୁ ନେଇ କବି କେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟାଙ୍କୁ ଖୋଜି ଚାଲିଛନ୍ତି । ସେ ଖୋଜିବାର ଯେମିତି ଅନ୍ତ ନାହିଁ । ସାଂପ୍ରତିକ କାଳରେ ନାରୀ-ପୁରୁଷର ପ୍ରେମ ସଂପର୍କ ଦୈନିକ ସଂପର୍କ ଆଡ଼କୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁହାଟାଇ । ସେଠି ନାହିଁ ଆହୁର ଉଚ୍ଚାଟନ ଓ ପ୍ରାଣର ସମର୍ପଣ ଭାବ । ପ୍ରେମ ପାଇଁ ପ୍ରେମ ହେଉ ନାହିଁ । ପ୍ରେମ ପଣ୍ୟ ହୋଇଯାଇଛି । ହେଲେ କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସମର୍ପଣର ଭାବକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରିଛନ୍ତି । ସେ ସବୁକିଛିକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରାଣରେ ସମର୍ପି ଦେବାକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି । “ଲୋଡ଼େନା ସୁଖ’ କିଛି ସରସ କଳପନା / ଦୁନିଆ ରାଜପଥେ ବିପୁଳ ଅରତନା / ଉଜୁଳା ଅନୁରାଗ ପାଇଁ ଗୋ ! ସତତ ଅଭିଳାଷୀ ମୁହଁ ଗୋ ।” (ପୃଷ୍ଠା - ୫୨, ଉଚ୍ଚାରଣ) କବିଙ୍କର ରୋମାଞ୍ଚିକ ଅନୁଚିନ୍ତା ବାସ୍ତବବାଦୀ କାବ୍ୟଧାରାରେ ସାମିଲ ହୋଇଯାଇଛି । ଅତଏବ କବି ମାଟି ଓ ମଣିଷର ଆହ୍ୱାନକୁ ଶୁଣି ପାରିଛନ୍ତି । ମଣିଷର କାମନାକୁ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ।

କବିଙ୍କ ‘ଆରଣ୍ୟକ’ କବିତାରେ ମଣିଷର ଆଦିମ ପ୍ରବୃତ୍ତି କଥାକୁ ଅତି ନିଖୁଣ ଭାବେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ମଣିଷ ଯେ ଆରଣ୍ୟକ ପ୍ରବୃତ୍ତି ସହ ଏକାନ୍ତ ଜଡ଼ିତ, ତାହା ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଛନ୍ତି । ‘ନିଘ୍ରାସ ଅରଣ୍ୟ ଗଳା / ଉଡ଼ିଗଲେ ବନହଂସା ଜଳ, ବୃତରୁ ପଡ଼ିଲା ଝରି ନିର୍ବିଚଳ ମାଳତି ବକୁଳ । / ବକୁଳ ଡେଜିଲା ବୃକ୍ଷ / ପ୍ରସ୍ତ ପ୍ରସ୍ତ ପତ୍ରର ପଲକେ ... / ନିହିତ ଯେ ନାଗ ଶିଶୁ, ପଲକେ ଉଠିଲା ପୁଲି / ଗର୍ଭବତୀ ନଈ ପରି ଶେଷ ଶ୍ରାବଣର ॥ ଭାଙ୍ଗିଲା ଲଜାର ନଦୀ / ଭାସିଗଲେ ଲାଜକୁଳି ଲତା / ଅରଣ୍ୟରେ ଭୂମିକମ୍ପା ଖେଳିଗଲା ସ୍ବର୍ଣ୍ଣକାନ୍ତରତା । (ଆରଣ୍ୟକ - ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ - ପୃଷ୍ଠା ୧/୨)

ମନରେ ଡେଇଁ ଉଠୁଥିବା କାମଭାବ ଓ ତା’ର ପରବର୍ତ୍ତୀ ପରିଣତିକୁ ମୂର୍ତ୍ତିମତ କରିବାକୁ ଯାଇ ସେ କହିଛନ୍ତି - ‘ଏ ଦେହର ଶିହରଣ / ଗଛାର ତୁଣ୍ଡର କେତେ / ଗୋଟା କେତେ କାମନା କାମୁଁକ / ମୂର୍ତ୍ତିମାନ ... ହେ ପୁରୁଷ / ଶୁଦ୍ଧ ଆରଣ୍ୟକ ।’ ମଣିଷ ଭିତରେ ଉଦ୍‌ବେଳନକୁ ତୋଳି ଧରିବାକୁ ଯାଇ ସେ ଯାହା କହିଛନ୍ତି ତାହା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟାନୁଭୂତି ନୁହେଁ ତ ଆଉ କ’ଣ ? ଏହା ତାଙ୍କ ଅନୁଭବର ଅନୁସରଣ । ଏହି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ ମଣିଷର ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ସହ ଜଡ଼ିତ । ମଣିଷର ଦୃଷ୍ଟି, ଦର୍ଶନ, ଶ୍ରବଣ ଓ ସଂସାର ସହିତ କଳାବୋଧର ସମ୍ବନ୍ଧ ରହିଛି । କେହି କାହାରିଠାରୁ ଭଣା ନୁହଁନ୍ତି । ପରସ୍ପରର ପରିପୂରକ ଭାବେ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହୁଅନ୍ତି ।

ନାନ୍ଦନିକତା ହେଉଛି ମଣିଷ ଜୀବନର ଏକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସାମର୍ଥ୍ୟ । ଏହା ହେଉଛି ମଣିଷର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । କବି ମଣିଷଟି ଏଥିରୁ ଆଦୌ ବାଦ ନୁହେଁ । ଭାବ ପୁଲକରେ ପୁଲକିତ ହେଇପଡ଼ିଥିବା କବି ନିରୁତା ପ୍ରେମର ପ୍ରାର୍ଥନା ଗାଇ ଉଠନ୍ତି । ‘ମୁଁ ଏକ ଜଳତା ଦୀପ / ତୁମେ ତା’ର ତରଳ ଇନ୍ଦନା ଦେଖ ମୁଁ ଜଳୁଛି ଏଠି ଏକି ସବୁ ବ୍ୟାଧାର ତୋଫାନ ।’ x x x ପ୍ରେମ ଯେଣୁ ଅନୁତେ ଶାଶ୍ୱତ / ଆଉ ସବୁ ମୃଣ୍ମୟ କ୍ଷଣିକ ।’ (ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ - ଶାଶ୍ୱତିକା - ୪୨ - ୪୮ ପୃଷ୍ଠା)

‘ଅଭାଗୀର ଆଦୁଲିପି’ କବିତାଟି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ କବି ପଣିଆକୁ ବାକ୍ସିବିଏ ଆମ ଆଗରେ ଓ ଯୋଡ଼ିବିଏ ନୂତନ ଦିଗତର ନୂଆ ପର୍ବଟିଏ । କବିତାର ଅଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଛି । ଜଣେ ନିରାହ ବେସାହାରା ନାରୀର ନରକ ଯାତନାକୁ ସେ ମର୍ମେ ମର୍ମେ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି ତାର କଷ୍ଟକୁ, ଦୈନ୍ୟକୁ ଓ ଯାତନାକୁ । ଭାଗ୍ୟହୀନ ନାରୀର କଷଣ ଯେ କେତେ ଭରପୁ ତାହା ସେ କବିତାରେ କହିଛନ୍ତି । ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଛନ୍ତି ପରମ କାରୁଣିକ ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟରେ । ନାରୀ ହେଉଛି

ସୃଷ୍ଟି ସର୍ଜନାର ମୂଳ ଉପାଦାନ । ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରକ୍ରିୟାର ମୌଳିକ ଉପାଦାନ ରୂପେ ନାରୀର ଭୂମିକା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ନାରୀ ହେଉଛି ପ୍ରକୃତିର ରୂପାନ୍ତର । ନାରୀ ହେଉଛି ସକଳ ଶକ୍ତିର ଆଧାର । ତେବେ ସେ ଯେତେବେଳେ ନିଆଶ୍ରୀ ହୋଇଯାଏ, ସେତେବେଳେ ବୃନ୍ଦାବନ ପୁଲଟିଏ ପରି ଝରିପଡ଼େ ଅକାଳରେ । ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ସୁମରଣା କରି ଦିନ କାଟିବାକୁ ଚାହେଁ । ‘ଅଭାଗୀର ଆଦୁଲିପି’ ସେହିପରି ଏକ କବିତା ଯହିଁରେ ରହିଛି ଜଣେ ନାରୀ କଥା ଓ ବ୍ୟଥା । ‘ଭଲ୍ଲୁ ଅତାତେ ରିକ୍ତ ମୋ ଚେତନା ନିଆଶ୍ରୀ ଲଜନା ବ୍ୟଥିତ କାତର ପ୍ରଭୁ । ଘୁରି ଘୁରି ନିର୍ଲକ୍ଷ୍ୟ ଭୂଇଁରେ / ଖୋଜୁଛି ଆଶ୍ରୟଟିକେ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ ପସରା ଛାତିରେ / ମୁଣ୍ଡପାତି ଘଡ଼ିଏ ପହରେ, ମୋ ମନର ନିଷାପ ପଶୁର / ଭଜେଇ ଦିଅନ୍ତି ପ୍ରଭୁ ! ନନ୍ଦିଘୋଷ ଚକର ଚରଣେ ।”

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ କେତୋଟି କବିତାରେ ବୌଦ୍ଧିକ ଅନୁଚିନ୍ତା ପ୍ରତିଫଳିତ । ତାଙ୍କର ‘ଭଜାରଣ’ କବିତାଟି ସେହି ପର୍ଯ୍ୟାୟର ମନେ ହୁଏ । ସହଜରେ ବୋଧଗମ୍ୟ ହେଉ ନଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବୌଦ୍ଧିକ ତରୁର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଏଥିରେ ବାରି ହୋଇପଡ଼େ । ବୌଦ୍ଧିକତାର ଆଲୋକରେ ସେ ଆଲୋକିତ କରିବାକୁ ଗଢ଼ା କରିଛନ୍ତି । ‘ମାଟି ତେଜି ମୁଁ ମାଟି ଖୋଜୁଛି / ମାଟିର ପ୍ରଲେପ ବୋଲି ସ୍ୱର୍ଗେ ପହଞ୍ଚିଛି ।’ କବିଙ୍କର କି ଭାବ ? ଚେତନା ସ୍ତରରେ ଦେଖିଥିବା ଭବ୍‌ବେଳନକୁ ସେ ଏକଜୁଟ କରି ବୁଝିଛନ୍ତି । ଏ ମଣିଷ ନିମିତ୍ତମାତ୍ର । ଏକ ଅଦୃଶ୍ୟ ଶକ୍ତିର ଗଣାରାରେ ଗତି କରୁଛି । ମାଟିରୁ ଆସି ମାଟିରେ ମିଶୁଛି । ‘ଚେତନାରୁ ଜନ୍ମ ମୋର ସଞ୍ଚରିତ ଚେତନା ସମୁଦ୍ରେ / ନବଜାତ ଆତ୍ମା ଘେନେ ନିଷ୍ଠାଳ ଆଲୋକ ବହନ / ଯଦିତ ମୋ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥିର । ବହମାନ କାଳେ ପ୍ରଭାବିତ / ମଣିଷ ମୁଁ ରକ୍ତଭିକ୍ଷୁ ସୃଷ୍ଟି ବିନାଶକ । ସତ୍ୟ ମୋର ଉଦ୍‌ଭରତା ! ଏ ଜୀବନ ମିଥ୍ୟା - ଅନୁଗତ । ସବୁରୁ ଆକର୍ଷଣ ସମ୍ବୋଧନକୁ ଏହି ଆଗେଇ ଯିବାର ପ୍ରୟାସ ବାସ୍ତବରେ ପ୍ରଶଂସନୀୟ । ଅଧ୍ୟାପକ ରାଜ କିଶୋର ମିଶ୍ର ‘ଭଜାରଣ’ ଗ୍ରନ୍ଥର ପୃଷ୍ଠବନ୍ଧରେ କହିଛନ୍ତି - ‘ତାଙ୍କର ‘ଭଜାରଣ’ ଓ ‘ଆରଣ୍ୟକ’ ଦୁଇଟି କବିତାରେ ପ୍ରସ୍ଥାନ ସଂବୋଧନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏଇ ମାୟା ମୋହବଦ୍ଧ ରକ୍ତର ପିଣ୍ଡରେ ଛନ୍ଦାୟିତ ଭଜାରଣ ରକ୍ତାରୁଣ ନଈରେ ଓ ଜୀବନର ସ୍ୱଳ୍ପ ସ୍ମୃତିକ ଫଳକରେ ‘ସଂଚାରିଣୀ ହୋମଶିଖା’ ପରି ତରଙ୍ଗାୟିତ ଲାସ୍ୟ ଭିତରୁ ‘ଚରେବେତ’ ର ଉତ୍କଳମଣି ସ୍ୱପ୍ନ ଭାବରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ଏବଂ ସବୁରି ଆକର୍ଷଣ ଓ ସମ୍ବୋଧନର ଶୁଦ୍ଧ ଭିତରେ ନିଜକୁ ଆବଦ୍ଧ କରି ସ୍ୱର୍ଗଲୋକ ଗମନ ପ୍ରୟାସ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଡାବୋଧ କରି ନାହାନ୍ତି ।”

ପାହାଡ଼, ଅରଣ୍ୟ ତେଜି ଝରଣା ବହିତାରେ । ତା'ର ଗତିପଥ ଆଗକୁ ଆଗକୁ । ଅଟକି ଯାଏନା କେବେ । ସେହିପରି ମଣିଷ ଜୀବନ ହେଉଛି ଏକ ଝରଣା । ସେ ସବୁ ବାଧା-ପ୍ରତିବନ୍ଧନକୁ କାଟି ଆଗେଇ ଆଗେଇ ଚାଲିଥାଏ । ଯେତେ ଅକାବକା ପଥ ହେଉ ନା କାହିଁକି ସେ ମାଡ଼ିଚାଲେ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ‘ଝରଣା’ କବିତାଟି ‘ଜୀବନ’ର କଥା କହିଛି । କହିଛି ଯାତନାର କଥା । କବି ମଣିଷଟି ଦେଖୁଛି ଝରଣା ବହୁ ବହୁ ଯେମିତି ତା’ ଦେହରେ ବାଲିତର ମାଡ଼ି ପୋତି ହୋଇଯାଇଛି, ଠିକ୍ ସେମିତି ମଣିଷର ଗତିପଥରେ ଅଭାବ-ଅନଟନ, ଅସଜଡ଼ା ସପନ ତାକୁ କାରୁ କରି ନେଇଛି । କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ - ‘କାଟିକାଟି ଅକାବକା ଜଳରିକ ଯାତନା ପଥକୁ । / ବରଫର ଚହୋଦୟ ଦେହେ ଦେହେ ସପନର ସୁନା ଖାଡ଼ି ଛୁଆଁଇ ଯାଇଛି / ତୁହା ତୁହା ଜହ୍ନ କେଉଁ କେରି କେରି କଜାଫାଖୁଡ଼ାରେ ଝରି ବା ପଡ଼ୁଛି ।’ (ପୃଷ୍ଠା - ୨୦) । ଅଧ୍ୟାପକ ରାଜ କିଶୋର ମିଶ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି - “ସ୍ବୟନହୀନ ଝରଣା ସେଠି ବାଜୁଥାନ୍ତା । ସେ ହିଁ ଜୀବନର ସ୍ରୋତ, ଯେ କି ତୃଷାର ପଥ କାଟି ଅସୁମାରୀ କ୍ଷତର ଭଦ୍ରବେଳନ ନିଜ ଦେହରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ କରାଇ ଆଗେଇ ଚାଲିଛି - ବୋଧହୁଏ ରବାହନାଥଙ୍କର ମରୁପଥରେ ବହୁବାର ସ୍ବପ୍ନ ରଚି ଆଗେଇବାର ତଟିନୀର ଠିକ୍ ସପତ୍ନା ଭଳି ।” (ପୃଷ୍ଠା - ୭୧-୭୨)

କବିଙ୍କ ଦେହ ଓ ଦେହୀ କବିତା ବହନର ବାର୍ତ୍ତା ବହନ କରିଛି । ଦେହରେ ଦହନ ଅଛି । ସେହି ଦହନକୁ ଦେହ ହିଁ କେବଳ ଅନୁଭବେ । ଦୈହିକ ନିବେଦନ ଓ ଶୃଙ୍ଗାର ଚେତନା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । କବି ଲେଖିଛନ୍ତି - ‘ନିର୍ଜୁମ ବରଷା ରାତି ରୋମ ଥରା ହେମାଳ ପବନ / ଚଟି ଘରେ କେହି ନାହିଁ ନିଛାଟିଆ ନିହାତି ନିର୍ଜନ / ତୁମେ କି ଆସନ୍ତ ଏଥି ଓଦା ଆଖି ଭିଜାତକୁ ନେଇ / ପତାରନ୍ତି କେତେ ପ୍ରଶ୍ନ ମୋତେ ଟିକେ ଆଶ୍ରା ମିଳିବ କି ?’ ସେହିପରି ‘ବର୍ଷାର ଶୃଙ୍ଗାର’ କବିତାରେ କବି କହିଛନ୍ତି - ‘ତୁମେଲ ଖୋଜନ୍ତ ଏଠି ଦେହ ଲାଗି ପରସ୍ତେ ଭରାପ / ଭରାପର ଆକର୍ଷଣେ ପଡ଼ଙ୍ଗେ ବା ଯେମିତି ଝାସନ୍ତି / ନିଜକୁ ତରୁଣ ମଣି ତୁମ ରଙ୍ଗେ ଅଙ୍ଗ ମୁଁ ଢାଳନ୍ତି ।”

କବିର ମନ ଓ ମାନ ତାର ବିବେକାନୁମୋଦିତ କାର୍ଯ୍ୟ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । କବି ଭବିତ ମାର୍ଗରେ ଭବିତ୍ କଥାକୁ ବୁଝଇର ପାଠକ ସାମ୍ରାରେ ବାଡ଼ି ଦେଇ ପାଏ ଆତ୍ମତୃପ୍ତି । ସେଥିରେ ଥାଏ ତା’ର ଅସୀମ ଆନନ୍ଦ । ଯେଉଁ କବିତା କବିଙ୍କୁ ଜବାମ ଉଦ୍ଧାରଣର ପଥ ଦେଖାଇଥିଲା, ତାହା ଅଧବାଟରେ ଅଟକି ଗଲା । କବି ଗଦ୍ୟକୁ ଆପେଣାଇ ନେଲେ । ହେଲେ ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଶଙ୍କର ଏହି କବିତା ତାଙ୍କ କବି ପଣିଆକୁ

ବାମନ କରିଥୋଇ ଦେଇଯାଇଛି । ପିପାସା ଅନନ୍ତ ଅସାମ ହେଲେ ତାହା ମେଣ୍ଟି ପାରି ନାହିଁ । ‘ବାମନର ହଜଦା ବସନ୍ତ’ କବିତାରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଲେଖିଛନ୍ତି - ‘ବାମନ ଲୋଭୁଛି ତହୁ ! ତୃଷାକଣ୍ଠ ଚାତକ ପରାଏ / ବଳାମାନେ ବୁଝନ୍ତି ଓ ନିଜକୁ ହଜାତି / ଚନ୍ଦ୍ରମାକୁ ଶୋଷି ଶୋଷି ବିବରେ ପଶନ୍ତି । / ଆକାଶେ ଉଡ଼ନ୍ତି ଯେତେ ବାମନର ହଜଦା ବସନ୍ତ / ହାତ ବା ପଛରେ କାହିଁ ? ବାମନର ପିପାସା ଅନନ୍ତ ।’ କବି ବାମନର ମନ ନେଇ ଅନେକ ଆଶା ପୋଷଣ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ମାନସିକ ପ୍ରତ୍ୟୟ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଛି । ଏହି ମାନସିକ ପ୍ରତ୍ୟୟ ହେଉଛି ମଣିଷର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରତ୍ୟୟ, ଏହାକୁ ସ୍ବାକାର କରିବାକୁ ହେବ । ଡଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ମତରେ - ‘ମାନସିକ ପ୍ରତ୍ୟୟ ହେଉଛି ମଣିଷର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରତ୍ୟୟ । ପ୍ରତ୍ୟୟର ଦୃଢ଼ତା ଓ ମୂଲ୍ୟବଦ୍ଧରେ ମଣିଷ ପଣିଆକୁ ମୂଲ୍ୟବାନ ମଣେ । ମନନଶୀଳ ମଣିଷର ଉଚ୍ଚାରଣକୁ ପୁଞ୍ଜିକରି ଜାତି ଆପଣାର ମହିମା ପ୍ରଚାର କରିଥାଏ । ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ଭିତରୁ ଏ ସବୁକୁ ଖୋଜାଲୋଡ଼ା କରି, ଆଗାମୀ କାଳର ମଣିଷ ଆପଣାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରେ । x x x ’ (ସଂପାଦକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ - ସଂପାଦନା - ସୁଧାର ଚନ୍ଦ୍ର ବେହେରା - ପୃଷ୍ଠା - ୬୬)

କବିଙ୍କ ‘କଲ୍ୟାଣାୟାଷୁ’ କବିତାଟି ପିତୃପଣର ନିଜ୍ଜକ ପ୍ରତିଛବି ଆଙ୍କିଛି । ଅସରା ଅସରା ଆଶାବାଦ ତାଳି ଦେଇଛନ୍ତି କବି ନିଜ ଶିଶୁ କନ୍ୟା ଉପରେ । ନାରୀ ହେଉଛି ନାରାୟଣୀ । ନାରୀ ବିନା ଏ ଧରଣୀ ଅସାର । ସମାଜରେ ନାରୀର ଏକ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଓ ସମ୍ମାନନୀୟ ସ୍ଥାନ ରହିଛି । ଶିକ୍ଷା ସହିତ କଳା ଓ ସାହିତ୍ୟ ସାଧନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ନାରୀର ଅବଦାନ କମ୍ ନୁହେଁ । ବୈଦିକ ଯୁଗରେ ଲୋପାମୁଦ୍ରା, ବିଶ୍ବବରା, ଅଦିତି, କୁନ୍ଦୁ, ଘୋଷା, ବଧୂମତୀ ପ୍ରମୁଖ ମହାୟସୀ ମହିଳା ବେଦର ବିଭିନ୍ନ ସୂକ୍ତ ରଚନା କରି ନିଜର କାବ୍ୟ କୁଶଳତା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ‘ଲୋପାମୁଦ୍ରା’ କବିତାଟିରେ ବୈଦିକ ଯୁଗର ବିଦର୍ଭ ତନୟା ‘ଲୋପାମୁଦ୍ରା’ଙ୍କ ସହ ତୁଳନା କରିଛନ୍ତି । ଲେଖିଛନ୍ତି - ‘ଯାହା ଦିନେ ବିଦର୍ଭ ତନୟା ଲୋପା ହାତପାତି / ଲୋଡ଼ିଥିଲେ ଅଗଣ୍ଡି ଆଶ୍ରମେ, ପରିଣାମେ ବିଫଳତା କିନ୍ତୁ / ବରିନେଲ ବରମାଳା ପରି / ତପଚାରା ସେବାବ୍ରତେ - / ନିଜକୁ ମିଶାଇ ବିତିଲା ଜୀବନ - ପ୍ରସ୍ତୁତିତ ଯୌବନର କମଳ କଳିକା / ଏକମାତ୍ର ସନ୍ତାନ ଜନନେ ହେଲା ପରିପକ୍ / ତୁମ ଦେହେ ନଗ୍ନଗଲା ଅକାଳ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ । (ଲୋପାମୁଦ୍ରା - ୪୫) । କବି କିନ୍ତୁ ଏହାଠାରୁ ଆଉ ଟିକିଏ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ବକୁ ଯାଇ ଖୋଜିଛନ୍ତି ଅନେକ କିଛି । ସମାଜରେ ନାରୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ହେଉଥିବା ଅନ୍ୟାୟ ଅତ୍ୟାଚାରକୁ ସେ

ସହିଯିବ ନାହିଁ । ନାରୀର ଦେହ ଲୋଭରେ ନାରୀ ଜାଳିଯୋଡ଼ି ପାଇଁ କରି ଦେଉଥିବା ଏ ଜାତିକୁ ସେ ତୀର୍ଥୀକ ଦୃଷ୍ଟିକ୍ଷେପ କରିଛନ୍ତି । କହିଛନ୍ତି - ‘ନାରୀତୁକୁ ନିର୍ଲଜ୍ଜେ ବିଦାରି ଏ ଜାତିଟା / ଆଶାବାଞ୍ଛୁଥିବ, ପ୍ରଗତିର ସ୍ୱପ୍ନେ ହୋଇଯାଉ । / ସେତେବେଳେ ତୁମେ ଲୋପାମୁଦ୍ରା ! / ବିଚାରିବ କି ଆଦର୍ଶ ନୀତିସିଦ୍ଧି ନିଷ୍ଠାର ସଂକେତ / ପ୍ରତିମାନେ ଅଗଣିତ ଜନତା ଜୀବନେ । (ଲୋପାମୁଦ୍ରା - ପୃଷ୍ଠା - ୪୫- ୪୬) । ବସ୍ତୁତଃ ‘ଲୋପାମୁଦ୍ରା’ କବିତାଟି ନାରୀଜୀବନର ସ୍ୱରୂପ ଓ ସ୍ୱାକ୍ଷର ବହନ କରିଛି ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଜୀବନ ବହୁମୁଖୀ । ସେ କେବଳ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟ ସ୍ରଷ୍ଟା ନୁହଁନ୍ତି, ନିଜ ଚାରିପାଖରେ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି ସାଧନାର ପଥ । କବି ହୋଇ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ହେଲେ ଅଧାବାଟରୁ ଅଟକି ଗଲା ସେଇ କବିତା ଲେଖା । ଗବେଷଣା ଓ ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାରେ ଜୀବନ ବିତିଲା । ଗଢ଼ାହେଲା ‘ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ’ । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଥିଲା କବିର ମନ, ସାହିତ୍ୟିକର ଭାବନା ଓ ଗବେଷକର ଆତ୍ମା । ସେ ଥିଲେ ଖୁବ୍ ଆଦୁ ବିଶ୍ୱାସୀ । ‘ଲୋପାମୁଦ୍ରା’ କବିତାରେ ସେଇ ଆଦୁବିଶ୍ୱାସ ବାରି ହୋଇପଡ଼େ । ଗଭୀର ମନନଶୀଳ ଓ ଆଶାବାଦୀ କବିଙ୍କ ସୂକ୍ଷ୍ମଦୃଷ୍ଟି ବେଶ୍ ହୃଦୟଛୁଆଁ ଓ ମନଲୋଭା ଆକର୍ଷଣୀୟ ଶବ୍ଦ ଓ ମଠା ଭାବରେ ରସସିକ୍ତ । ସେ ସବୁକୁ ହଜମ କରି ପ୍ରଗତିର ମହାମତକୁ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିପାରନ୍ତି । ‘ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଓ ମରୁଡ଼ିର ଅଗ୍ନିକଣା ଜଳଜଳ ପିଇ / ଏ ଜାତିର ପୁରୁଷତ୍ୱ ନିମନ୍ତେ ଆଶ୍ରା ଲୋଭୁଥିବ / ମାତ୍ର କେଜା ଟଙ୍କାର ଆଶାରେ, ସେଇଠାରେ, ନାରୀତୁକୁ ନିର୍ଲଜ୍ଜେ ବିଦାରି ଏ ଜାତିଟା / ଆଶା ବାଞ୍ଛୁଥିବ, ପ୍ରଗତିର ସ୍ୱପ୍ନେ ହୋଇଯାଉ । (ଲୋପାମୁଦ୍ରା - ପୃଷ୍ଠା- ୪୫)

‘ଉଚ୍ଚାରଣ’ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ‘ଆରମ୍ଭ’ ଠାରୁ ‘ସ୍ମୃତି’ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କବିଙ୍କର ପରିକଳ୍ପନାର ପରିଧି ଲମ୍ବିଯାଇଛି । କବି ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବୋଧକୁ । ନାୟନିକ ଦୃଷ୍ଟିରଙ୍ଗ ଘେନି ତାଙ୍କର କବିତା ହେଉଛି କମନାୟ ଓ ଲତାପରି ନମନାୟ । ତା ଭିତରେ କଳାଶକ୍ତି ବା କବି ପଣିଆ ଅମୂର୍ତ୍ତ । କବିପଣ ନଥିଲେ କବିତା ସୁପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ହୁଏ ନାହିଁ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ କବିତାର ପରିଣାମ ସଂଖ୍ୟାତୁଳ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଉଣା ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ କବିତାର କ୍ଷେତ୍ର ଉଣା ନୁହେଁ । ଏହା ଦିଗଦିଗାନ୍ତ ପ୍ରସାରୀ ।

କଳାଶକ୍ତି କବିକୁ ସମ୍ବୋଧିତ କରେ । ପୁରୁର ମହକପରି ମହକିଯାଏ ତା’ର କବିପଣ । ଉତୁରି ଆସେ ରାଶି ରାଶି କବିତା । ସବୁ ଆବେଗର ଫେଣାଫେଣି ଫେନାଳ ସ୍ୱପ୍ନ ଏକାଠି ହୋଇଯାଆନ୍ତି । କେଉଁଠି ପ୍ରେମିକାର ପଣତ ତଳେ ତ କେଉଁଠି ମିଳନରତ

କୌଣସି ପକ୍ଷର ବିଚାରରେ । ସେଇଥି ପାଇଁ ତ ମାଟିର ମହାକବି ବାଲ୍ମୀକି ବ୍ୟାଧର ଶରାଘାତରେ ରତିକ୍ରାନ୍ତରେ ନିମଗ୍ନ କୌଣସିପକ୍ଷର ଆର୍ତ୍ତବିକାର ଶୁଣି ବିଗଳିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ତାଙ୍କ କଣ୍ଠରୁ ଝରିପଡ଼ିଥିଲା ମା ନିଷାଦ..’ । ଏହା ପୁଣି ମହାକାବ୍ୟର ରୂପ ନେଇଥିଲା । ତାହା ଆଜିବି ବିଶ୍ୱଜନମାନସରେ ଗଭୀର ରେଖାପାତ କରିଚାଲିଛି । କବିତ୍ୱକୁ ଘୋଳି କବିତା । କବି ପଣିଆ ନ ଥିଲେ କବିତା ଆସେ ନାହିଁ । କବିତାରେ କବିତ୍ୱ ନ ଥିଲେ ତାହା ମଧୁର ଲାଗେ ନାହିଁ । କବିତାରେ କବିତ୍ୱ ଯେ ନିହାତି ଲୋଡ଼ା ତାହା କେବଳ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ପରି ଜଣେ ଦରଦା କବି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଛନ୍ତି । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନିଜେ ତାଙ୍କ ‘କାବ୍ୟ ପୁରୁଷର କଥା’ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ଯେ - ‘କଳାଶକ୍ତି ବା କବିତ୍ୱ -ଶକ୍ତି ଅମୂର୍ତ୍ତ । ଏହା ସୁପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ହେବା ପାଇଁ ବସ୍ତୁସତ୍ତା ଅପେକ୍ଷା ଭାବ ସତ୍ତାର ଦାୟ ବେଶୀ । କାରଣ ବର୍ଷମୟ ରୂପର ଜ୍ୟୋତି ଲିଭିଯାଇପାରେ, କୁହୁଡ଼ି ତାକୁ ଗ୍ରାସ କରିପାରେ, ଅନ୍ଧାର ତାକୁ ଆବୃତ କରିପାରେ, ପ୍ଲାବନ ତାକୁ ଲୁଚେଇ ଦେଇପାରେ, ମାତ୍ର ଭାବମୟ ସତ୍ତାର ଜ୍ୟୋତି ତ ଲିଭିବାର ନୁହେଁ କି ହଜିବାର ନୁହେଁ । ଯେଉଁଠି ଏହାର ସୂର୍ତ୍ତ ସେଇଠି ତା’ର ମୂର୍ତ୍ତିମୟ ପ୍ରକାଶ । ସୂର୍ତ୍ତ କି ଘେନି ମୂର୍ତ୍ତି, କବିତ୍ୱକୁ ଘେନି କବିତା । କବିତାରେ କବିତ୍ୱ ନଥିଲେ, ତାହା ପାଷାଣା- ଅହଲ୍ୟା, ଆକାର ଅଛି ଆତ୍ମା ନାହିଁ । (କାବ୍ୟ ପୁରୁଷର କଥା - ଅଧ୍ୟାପକ ଡଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ- ପୃଷ୍ଠା -୩)

କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଜଣେ ଦରଦା କବି । ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ଅଛି । ଅଛି ଗୋଟିଏ ମନ । ତାଙ୍କ କବିତାର ଭାଷା ସରଳ ଓ ସାରଳାଳ । କେଉଁଠି ରୂପ କଟର ଆଶ୍ରା ନେଇଛନ୍ତି ତ କେଉଁଠି ନିଜ୍ଜଳ ଗାଉଁଲି ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରି କବିତାକୁ କରିଛନ୍ତି ପ୍ରାଣବନ୍ତ । ଏଣୁ ଯଥାର୍ଥରେ କହିବାକୁ ଗଲେ କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ କବିତାରେ ସରଳ ଭାଷା, ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ଭାବ, ଆବେଗୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ପ୍ରକାଶ ଶୈଳୀ ପ୍ରାତ୍ୟହିକ ଜୀବନରେ ନିଜ୍ଜଳ ପ୍ରତିଛବିର ପରିପ୍ରକାଶ ଘଟିଛି । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ କବିତାର ନିରୁତା ରୂପଚିତ୍ର ତାଙ୍କ କବି ପଣିଆକୁ ବୁଝାଇ ପାଠକ ଗୋଷ୍ଠୀ ନିଜଠରେ ଆବେଦନ ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଛି ।

କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ : ଏକ ଆକଳନ

ଶ୍ରୀ ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ମିଶ୍ର

ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟରେ ତଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ଏକ ପ୍ରାଚୀନପୁରଣୀୟ ନାମ । ନିରନ୍ତର ସାହିତ୍ୟର କୋଳାହଳ ଭିତରେ ନିଜକୁ ତୁରନ୍ତ ରଖୁଥିବା ତଃ ନାୟକ ‘କବି ନାଳକଣ୍ଠ’, ‘କବି ଓ କାମିନୀ’, ‘ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା’, ‘ଆଲୋଚନା ପତ୍ର’, ‘ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ’, ‘କବିଚରିତ ରାଧାନାଥ’ ଇତ୍ୟାଦି ବହୁ ଉପାଦେୟ ସମାଲୋଚନା ଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରଣେତା । ‘ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶ୍ୟାତ୍ମ୍ୟ ପ୍ରଭାବ’ (୧୮୦୩-୧୯୨୦), ବିଷୟକ ଗବେଷଣା-ନିବନ୍ଧ ପାଇଁ ସିଏ ୧୯୭୬ ମସିହାରେ ସମ୍ବଲପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ପି.ଏଚ୍.ଡି. ପାଇଥିଲେ । ତେବେ ତାଙ୍କୁ ଜଣେ କବି ଭାବରେ ଜାଣିବାର ଅବକାଶ ବିଶେଷ ପାଠକଶ୍ରେଣୀ ପାଇନାହାନ୍ତି । ଏହାର କାରଣ ବହୁବିଧ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ଯେଉଁ ସମୟରେ କବିତା ଲେଖିବା ଆରମ୍ଭ କଲେ, ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ କବିତାରେ ଅନେକ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ କବିଙ୍କର ରାଜତ୍ୱ ଥିଲା । ରୂପକବି, ଚିତ୍ରକବିର ବିଭିନ୍ନ ପରାକ୍ଷା ନିରାକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ବାକରାତି ଓ କାବ୍ୟିକ ରାତିକୁ ମିଶେଇ ନୂତନ କବିତାର ଶୈଳୀ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନିଜକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଧୁନିକପ୍ରବଣ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ କାରଣ ନିଜେ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟର ଅଧ୍ୟାପନା କରି ଅପେକ୍ଷାକୃତ ପ୍ରାଚୀନ କବିତାର ଅଙ୍ଗ ଓ ଆତ୍ମାକୁ ଏତେ ସହଜରେ ନିଜର ସୃଜନ କ୍ରିୟାଠାରୁ ଦୂରେଇ ରଖିବାକୁ ସେ ହୁଏତ ଚାହିଁଲେ ନାହିଁ । ତା ଛଡ଼ା, ଏବର କିଛି କବିଙ୍କ ଭଳି ବେପରଓ୍ୱା ସୃଜନ ପଣକୁ ସିଏ କିମ୍ବା ତାଙ୍କ ଆଖପାରେ ଥିବା ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରଶଂସୁମାନେ ତାଙ୍କ ସୃଜନିକା ଭିତରେ ଦେଖିବାକୁ କାଳେ ନାପସନ୍ଦ କଲେ । ଅଧ୍ୟାପକ ହୋଇ ଘରସଂସାର କରିସାରିଲା ପରେ ନିଜ ଲେଖନୀର ଉତ୍ତରଣକୁ ଅନେକ ମାପରୂପ ଭିତରେ ରଖି ନିଅନ୍ତି ଓ ଏହାରି ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦିଗକୁ ମୁଁ ଏଠି ଆଲୋଚନା କରୁନାହିଁ । ଏହି କାରଣରୁ ଅନେକ କବି ନିଜ ଅଗ୍ରଧାବତି ସଫଳତାକୁ ନିଜେ ଆପାତତଃ କବର ଦେଇ ଏକ ଚିରାଚରିତ ଜୀବନଲାଳା ସାଙ୍ଗରେ ନିଜକୁ ସାଲିସ୍ କରେଇ ନିଃଶେଷ ହୋଇଯାନ୍ତି ସମୟର ପ୍ରବହମାନତାରେ । ଏଭଳି ନଜିର ଆମ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ବିରଳ ନୁହେଁ । ଏକଥା ନିଧାର୍ଯ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନିଜେ ଜଣେ ବିଜ୍ଞ ବ୍ୟକ୍ତିଥିଲେ । ସାହିତ୍ୟର ମତାଦର୍ଶ ଉପରେ ସିଏ ବେଶ୍ ମନନଶୀଳ ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ଲେଖିଯାଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ସମାଲୋଚକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଯେତେବେଳେ କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଭାବେ ଆମ ନିକଟରେ ପରିଚିତ ହୁଅନ୍ତି ସେତେବେଳେ

ତାଙ୍କ କବିତାର ଗବ୍‌ଗବ୍ ଅପରନ୍ତ ସ୍ଥାପତ୍ୟ ପାଇଁ କିଭଳି ଚହଳ ବିକଳ ହୋଇଥିବେ ତାହା କିଛିକାଂକ୍ଷରେ ଅନୁମାନ କରି ହୁଏ । ପୁନଃ, କବିତାର ମୌଳିକ କାବ୍ୟିକ ପଣ ମୌଳିକ ପ୍ରାଣିତ୍ୟ ପଣକୁ ଆଦୌ ସହିପାରେ ନାହିଁ । ସେଭଳି ହୋଇଥିଲେ ଅନେକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ବ୍ୟାକରଣବିତ୍ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କବି ଆସନକୁ ଅତିରେ ଉତ୍ତାର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତେ । ସୃଜନର ଅବଲୀଳା ଆଗରେ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟର କଠୋର ଶୃଙ୍ଖଳା ହାର ନ ମାନିଲେ କବିଟିଏ ତା'ର ମୌଳିକତାକୁ ନେଇ ନିଜ କାବ୍ୟିକ ଉତ୍କର୍ଷ ପ୍ରତିପାଦିତ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଏହାର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ରହିଛି ଓ ମୁଁ ଅଳଶାସ୍ତ୍ର ଭଳି କୌଣସି ଗାଣିତିକ ମାପକାଠିରେ ସୃଜନ ସାହିତ୍ୟକୁ ଯୋଡ଼ୁନାହିଁ । ପ୍ରାବନ୍ଧିକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ନିଜ ଭାଷାରେ “ଯେଉଁ କଟନାର ଶକ୍ତି ଏତେ, ତାକୁ ପୁଣି ଲେଖକମାନେ ମିଛ ବୋଲି କହନ୍ତି, ଏଇ ମିଛର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ସାହିତ୍ୟରେ ବା ଜୀବନରେ ସତ ପାଇତେ । x x x କାବ୍ୟ ସତ୍ୟ କହିଲେ ମୋଟ ଉପରେ ବୁଝାଯାଏ ସମ୍ଭାବ୍ୟ-ସତ୍ୟ, ଆଦର୍ଶ-ସତ୍ୟ ବା ଔଚିତ୍ୟର ସତ୍ୟ । x x x କଟନାରେ ଧରା ଦେଉଥିବା ବସ୍ତୁ । ତା'ର ବାସ୍ତବ ସ୍ଥିତି ଆଉକି ନ ଆଉ କାବ୍ୟ ପାଇଁ ତାହା ହେଉଛି ସତ୍ୟ । ଯେଉଁଠି ଗଲେ ସୁଦ୍ଧା ମାଟିକୁ ଛାଡ଼ି ବଞ୍ଚିବା କାବ୍ୟ ନାୟକ ପାଇଁ ଦୂରୁହ ନିଶ୍ଚୟ ।

“ମାଟି ତେଜି ମୁଁ ମାଟି ଖୋଜିଛି

ମାଟିର ପ୍ରଲେପ ବୋଲି ସ୍ୱର୍ଗେ ପହଞ୍ଚିଛି ।” (ଉଦାରଣ)

ଏଠି ସ୍ୱର୍ଗପ୍ରାପ୍ତି ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । ହୁଏତ ସ୍ୱର୍ଗ ଏକ ପ୍ରତୀକାତ୍ମକ ଅବବୋଧ । କିନ୍ତୁ ସେଠିକି ପହଞ୍ଚିବାରେ ବି ଶରୀରସାରା ମାଟିର ପ୍ରଲେପ । କବିଙ୍କ ମାଟିମନସ୍ ଜୀବନ ଅନୁଭୂତିର ଗଭୀରତାକୁ ଚିହ୍ନିତ କରେ । ଶାଣିତ କରେ କାବ୍ୟିକ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିକୁ । ଏହା ସାଧାରଣ ବ୍ୟାବହାରିକ ଦର୍ଶନ । ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ପୁଷ୍ପବତ୍ କୌଣସି ଆଙ୍ଗୁଠିରେ ଶୋଭନୀୟ ଜଣାପଡ଼ୁନାହିଁ । ଯେମିତି ଖୋଲାମେଲା ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ।

କବି ଅନ୍ୟତ୍ର ରୋମାଞ୍ଚିକ୍ ଭାବ ବନ୍ଧନରେ ଆପ୍ୟାୟିତ ହେବାକୁ ପସନ୍ଦ କରିଛନ୍ତି । ଚାହିଁଛନ୍ତି ପଦ୍ମଭୂଜ ମନ ନେଇ କବିତାର ପଂକ୍ତିମାନଙ୍କରେ ନିମଜ୍ଜି ଯିବାକୁ । ଯେଉଁଠି ଚିଠିଟିଏ ଉପଲକ୍ଷ୍ୟ :

“ତୁମେ ଆଉ ଭାଜନା ଗୋ ଚିଠି ଦେଇ ମୋଅରି ପରଶ

ତୁମେ ପାଅ ମୁଁ ପାଏଁ ତିକେ ଖାଲି କଇଁଫୁଲ୍ଲା ହସ

ସରିଯାଉ ରଜ ପଳାଏ ଶେଷ ବରଷ ।” (ଅକ୍ଷର)

“ଚିଠି ନେଇ ମୋ' ଅରି ପରଶ” ଚିତାଉଜନିତ ସୁରଶାୟ ସମୟର ଉଗ୍ରାଂଶ । ଆଜିର

ପୃଥ୍ବୀରେ ଏହା ବେଶ୍ ଦ୍ରୁତଗତିରେ ବଦଳିବାରେ ଲାଗିଛି । ମାନସିଂ, ସଚ୍ଚିରାଉତରାୟକ ପ୍ରାୟୋଗିକ ସ୍ୱପ୍ନକୁ ଅବଲୀଳା କ୍ରମେ ପତନୋନ୍ମୁଖୀ । କବିତାର ପଂକ୍ତିମାନଙ୍କରେ ଅତୀତର ଏକ ଅନୁଭୂତି ଉପଲକ୍ଷ୍ୟ ମାତ୍ର ।

କାବ୍ୟନାୟକ ପଲ୍ଲୀକାବନର ପୂଜକ । ନିଛାଟିଆ ପଲ୍ଲୁ ଯେମିତି ତା ଆଖିରେ କଙ୍କଳ ଭଳି ଲେପି ହୋଇଯାଇଛି । ଯଥା -

“ଜୀବନ କ୍ଷୟିଷ୍ଠ ଆମ ଶିଳାସମ ତଟିନୀ ତଟର
ଯାତ୍ରାଶାର ହସ୍ତାକ୍ଷର ଲିପିବନ୍ଧ ପ୍ରତିଟି ସ୍ୱାୟତ୍ରେ
ବଞ୍ଚିବା ବାହାନା ମାତ୍ର ଏ ସହରୀ ମିଥ୍ୟା ବିପଣାର
ହେଲେ ବି ନିବୋଧ ଆମେ ଖୋଜିବୁଲୁ ବନ୍ଧୁ ଆପଣାର ।”

ସାଧାରଣ ପାଠକଟିକୁ ଏଠି କିଛି ବୁଝେଇବାର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ‘ନିର୍ଭୋଜୀ’ ଜୀବନ ପଛରେ କି ପ୍ରାଣାତକ ଉଦ୍ୟମ । ସଫଳତାର ଚାବିକାଠି ଯେମିତି କାହିଁ କେଉଁଠି ହଜିଯାଇଛି । ‘ମରାଟିକ’ର ଉପଲବ୍ଧ ଭିତରେ ମଣିଷ ହତସତ । କବିକ ଭୂୟୋଦୃଷ୍ଟି ବାସ୍ତବରେ ପ୍ରଶଂସନୀୟ ।

କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀକ ନିଜ ଭାଷାରେ “ଜୀବନର ଅନୁଶୀଳନରୁ ଯେଉଁ ଅଭିଜ୍ଞାନର ଉଦ୍ଭବ ହୁଏ, ତାହାକୁ କବି ଏକ ବାଣାରୂପ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ଯଥା :

“ତୁମେ ସବୁ ଆରଣ୍ୟକ
ହେ ମୋର ଉତ୍ତର ପୁରୁଷ !
ନିଜକୁ ଭୁଲିଛ ନିଜେ
ଭୁଲିଅଛ ତୁମରି ଅରଣ୍ୟ
ଯାଦୁଘରେ ପକ୍ଷୀ ଭୁଲେ
ଯେମିତି ତା ପ୍ରାଚୀନ ଜୀବନ !” (ଉତ୍ତରାଣ)

ନଗ୍ନ ମଣିଷର ଆଦିମ ଚେତନାକୁ ବହୁଳ ଭାବରେ ପୃଥ୍ବୀର ବିଭିନ୍ନ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରାଥମିକତା ଦିଆଯାଇଛି । ‘ଆରଣ୍ୟକ’ ବହୁ ବ୍ୟବହୃତ ଉପମାଟିଏ । ତେବେ ଯାଦୁଘରେ ନିଷ୍ପାଣ ପକ୍ଷୀଟି ପ୍ରାଚୀନ ଜୀବନକୁ କେମିତି ଭୁଲିବ ? ଭୁଲିବା ନ ଭୁଲିବା ଜୀବିତ ବର୍ତ୍ତକ କାମ । ଏହାକୁ କେହି କେହି ‘କାବ୍ୟିକ ଭ୍ରମ’ କହିପାରନ୍ତି ।

‘କଲ୍ୟାଣୀୟାଷୁ’ ଏକ ସ୍ୱାକାରୋକ୍ତିମୂଳକ କବିତା । ନିବିଡ଼ ଭାବାବେଗରେ ନିଜ କନ୍ୟା ପ୍ରତି ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାବ୍ୟନାୟକର ଚିରଉଦାର ଆବାହନୀ ‘ତୁମେ ଗୀତାମାନୁର ସଂହିତା, ମୋ ପ୍ରାଣର ଅମଳିନ, ସାର୍ଥକ କବିତା ।”

ପ୍ରକୃତିର ବୈଭବ ସହିତ କବିଙ୍କ ଏକାଦୁବୋଧ ବେଶ୍ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଓ ମାର୍ମିକ । ‘ଝରଣା’ ସଂପର୍କରେ କହିଲାବେଳକୁ ଗତାନୁଗତିକ ବର୍ଣ୍ଣନାର ପାଟବତାକୁ ସିଏ ଆଉ ଥରେ କବିତା ଭିତରକୁ ଟାଣି ଆଣିନାହାନ୍ତି । କବିତାର ସ୍ଵାଭାବିକ ଗାତିମୟତା ପ୍ରତି ସିଏ ବେଶ୍ ଯତ୍ନବାନ୍ ହୋଇ ଉଚ୍ଚାରିଛନ୍ତି :

“ଯଦିବା ପଟାରେ ତାକୁ କେଉଁଠି ତାହାର ଦାନ୍ତି
ସମୟର ବାଲୁଚର ତାକୁ କେତେ ପୋତି ବା ଦେଲାଣି
ଭାଲୁନାଚ ନାଚି ବୁଲିବୁଲି ବଣବିଲ ଗାଁ ସରହଦ
ଭରାପ ଦେହରୁ ତା’ର କେତେ କମିଲାଣି ।” (ଝରଣା)

କବି ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଚିରାଚରିତ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀରେ ପାଢ଼ିତ, ଯଥା : ଶ୍ରାବଣା ମେଘର କନ୍ୟା (ତଥାପି ଅକ୍ଷତ), ଅଳସ ଆଖି (ତୋରଣ), ନିଝୁମ୍ବ ବରଷା (ଦେହ ଓ ଦେହୀ) ଇତ୍ୟାଦି । ଅନ୍ୟତ୍ର ଚିତ୍ରକଳର ଚମତ୍କାର ଉପସ୍ଥାପନା । ଯଥା : ଦିଗନ୍ତ ଦୁଆରେ ଖଞ୍ଜା ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତର ସିଂହ । ‘ପୋତମାଳର ସଙ୍ଗୀତ’ କବିତାଟି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ପ୍ରତୀକଧର୍ମୀ । ଏଠି ସଂସାରକୁ ପୋତାଶ୍ରୟ ଓ ନଶ୍ଵର ଜୀବନକୁ ପୋତ ଭାବରେ ସୂଚାଯାଇଛି । ପୋତାଶ୍ରୟକୁ ଜଗିଥିବା ବୃକ୍ଷ ପୋତପାଳ “ ନିଜକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କର ଆଶ୍ରୟ ଜଠରେ” କହିବାରେ ପଳାୟନବାଦ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ । ‘ବ୍ୟର୍ଥ ପିପାସରେ ମଣିଷ ରୁଧିରାକ୍ତ’ ଓ ତାକୁ ଏଠି ଆଗେଇ ଯିବାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ହିଁ କବିତାଟିର ଅନ୍ତଃସ୍ଵର ।

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ନାରୀ ଚରିତ୍ର ଚିତ୍ରଣ ନୂଆ କଥା ନୁହେଁ । ସଚ୍ଚି ରାଉତରାୟ ‘ପ୍ରତିମା ନାୟକ’ କବିତାରେ ‘ମୁହଁରେ ଖାକିର ହସ ଆଖିରେ ତା’ ରାତିର ଜସାରା ଦୁଇ ପାଖେ ଦ୍ରୁତବାନ ଗତିବାନ୍ ନକ୍ଷତ୍ରର ଧାରା” କିମ୍ବା ଗୁରୁପ୍ରସାଦ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ‘ଅଳକା ସାନ୍ଧ୍ୟାଲ୍ କବିତାରେ’ “ମୁଁ ତୁମକୁ ଦେଖେ ଆଜି ତୁମେ ଦିଅ ବ୍ଲାଉଜର ବୋତାମ୍ ତା ଦାଗ ତୁମେ ଧୁଅ, ସେମିଜରୁ ଗରମ ପାଣିରେ, ଭଲି ଧାଡ଼ିଗୁଡ଼ିକ ସମୟାନୁକ୍ରମେ ରଙ୍ଗଛଡ଼ା ହେବାକୁ ବସିଲେଣି କାରଣ ଏକ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପୋଷାକୀ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସାଙ୍ଗକୁ ଆଜି ନାରୀ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ଵିକ ଭିତ୍ତିଭୂମିରେ ନୂତନ ରଙ୍ଗର କେଉଁ ଉଠୁଛି । ତେବେ ଅତୀତର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ବର୍ତ୍ତମାନକୁ ମିଳେଇ ଦେଖିବାରେ ହିଁ ବାସ୍ତବ ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ଅନୁଭବ କରିହେବ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ କବିତାରେ -

“ବର୍ଷାବିନ୍ଦୁ ଝରିପଡ଼େ ରାତାଦାସ କୃଷ୍ଣା କବରୀରେ
ତା’ ବେଶାରେ କୁହର ସ୍ତବକ ସ୍ଥାନଚ୍ୟୁତ ମେଘର ଆଘାତେ
ମୁଖେ ତା’ର ବାରି ବିନ୍ଦୁ ଚିକ୍‌ଚିକ୍ ଷ୍ଟଟିକ୍ ଫଳକ

ଭିକ୍ଷାଶାଢ଼ୀ ଛନ୍ଦି ହୁଏ ଦେହ ବଲ୍ଲୁରାରେ

ଦେହରୁ ଅଲଗା କରେ ଅସ୍ତ୍ରସୂର୍ଯ୍ୟ ହାତର ପରଶେ ।” (ବର୍ଷା)

ଏଠି ଗତାନୁଗତିକ ଶବ୍ଦମୋହ ସାଙ୍ଗକୁ ଚିରାଚରିତ ବର୍ଷନାରେ ପଂକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଅନେକାଂଶରେ ପାଡ଼ିତ । ବର୍ଷନାରେ ନୂତନତ୍ୱର ଅବତାରଣା ପଛକୁ ହଟିଯାଇଛି । ମୁକ୍ତଛନ୍ଦ ତେଜୋଦୀପ୍ତ ନ ହୋଇ ପୂର୍ବାନୁଗାମୀ କାବ୍ୟ ପରମ୍ପରାକୁ ବାଟ ଛାଡ଼ି ଦେଇଛି । ଏହା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ କାବ୍ୟ-ପ୍ରତିଭାର ଦୁର୍ବଳ ଅବସ୍ଥାନ ।

ଇଶ୍ୱର ବିଶ୍ୱାସ କବିଙ୍କର କାବ୍ୟଚେତନାକୁ ଉଚ୍ଚାଟିତ କରୁଛି । ବିଭୁ ପ୍ରେମର ବହିରେ ସେ ଜଳୁଛନ୍ତି ଯଥା : “ସକଳ ମୋ ଚେଷ୍ଟା ପରେ ତେଜସ୍ୱୀକୁ ଜରାର ଜୀର୍ଣ୍ଣତା, କରୁଣା ଚାହୁଁଛି ପ୍ରଭୁ” (ଶୁଶ୍ରୂଷା ପ୍ରସ୍ତା) । ପୁନଃ “ଯଦେଶା ଜ୍ୱଳନଠାରୁ ଅହସ୍ୟ ତୋ ଲୁହ ବରଷଣ । ସାମର୍ଥ୍ୟ ଦେଇନି ପ୍ରଭୁ । ରୋକିପାରେ ମାତାର କଷଣ” । “ବିହଗାର କଣ୍ଠ ଶୁଭେ କରୁଣାକ୍ରମ୍ଭ ମନର ସଙ୍ଗାତ, ସେଇ ମୋ ପୃଥ୍ୱୀ ପ୍ରଭୁ ! ଛାୟାଛନ୍ଦ ନିଃସର୍ଗ ନିପୁଣ” ଇତ୍ୟାଦି ପଂକ୍ତିମାନଙ୍କରୁ ତାଙ୍କ ବଳିଷ୍ଠ ଇଶ୍ୱର ପ୍ରେମର ଆଭାସ ମିଳେ । ସେ କୌଣସିଠାରେ ଇଶ୍ୱରଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ନେଇ ଖେଳ ଖେଳିନାହାନ୍ତି । ଗମ୍ଭୀର ଭାବାପନ୍ନ ଏକକ ମୁଦ୍ରାର ଧ୍ୟାନ ହିଁ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୋଇଛି ।

‘ବାମନର ହଳଦୀ ବସନ୍ତ’ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁଙ୍କ ଅନ୍ୟତମ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କବିତା । ଏହି କବିତାରେ ଭଉଁସ ଆବେଗ ଓ ବୌଦ୍ଧିକତାର ସମ୍ମିଶ୍ରଣକୁ ଅନୁଭବ କରିହୁଏ ।

“ସମୁଦ୍ରେ ଶାମୁକା ଭିଡ଼ ଆକାଶେ ନକ୍ଷତ୍ର

ଜଳଠି ବା ପହଁରନ୍ତି ମୁହୂର୍ତ୍ତ ବନ୍ୟାରେ

ଯେତେ ଆମ ପିତାମାତା ପ୍ରପିତା ପ୍ରମାତା

ତାଙ୍କ ଦେହ ନିର୍ମୋକର ଉଗ୍ର ରୂପାନ୍ତରେ

ମୁଁ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ସ୍ୱର ରୂପହୀନ ବାମନ ଯଦିଓ

ସେମାନଙ୍କ ବ୍ୟତିକ୍ରମ, ସ୍ୱର୍ଗ ଏଠୁ କାହିଁ କେତେ ଦୂର ।”

ନିଜେ କାବ୍ୟ ନାୟକ ଏଠି ବାମନ ରୂପରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ । ତା ପାଇଁ ସ୍ୱର୍ଗ ଅପହଂତ । ମିଥ୍ୟକୁ ସୁନ୍ଦର ଭାବେ ଆଦିମ ପିପାସା ସହିତ ଯୋଡ଼ାଯାଇପାରିଛି । ଯଥା : “ବାମନ ଲୋଭୁଛି ଚନ୍ଦ୍ର ! ତୃଷାକଣ୍ଠ ଚାତକ ପରାଏ” ମନେ ପକାଇ ଦିଏ ଓଡ଼ିଆ ଜନଜୀବନର ପୁରୁଣା ରୁଚି ପ୍ରୟୋଗକୁ । ବାମନ ହୋଇ ଚନ୍ଦ୍ରକୁ ହାତ ବଢ଼େଇବା ଯେମିତି ଏକ ଅସଫଳ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ । ଇତିହାସିକା ଭିତ୍ତିରେ କବି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ମାଦକତା ନେଇ ବର୍ଷାକୁ ସଜାଡ଼ିଛନ୍ତି କବିତା ମାଧ୍ୟମରେ । ‘ବର୍ଷା ଶୁଙ୍ଖାର’ ଆଧୁନିକ

ଚେତନାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ କି ନା ସେ କଥା ନ କହି ଏହାକୁ ଏକ ସଫଳ କବିତା ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ ।

“ସହର ନାହୁଁ ଏଠି ତାଳେତାଳେ ବର୍ଷୁକ ମେଘର
ତମାଳ ବନର ଛାଇ ଘେରିଛି ବା ଆକାଶ ପ୍ରାନ୍ତର ।
ଥରୁଛି ପୁଷ୍କର ଛାତି ଚନ୍ଦ୍ରହାସ ପଥର ଦାପାଳି
ଭରା ଛାତ ଧାନକ୍ଷେତ, ଝାଉଁଟି, କଦମ୍ବ କାନନ
ବର୍ଷାର ଭଲଗୁ ରାସ ଆଶେ ମନେ ଅଶ୍ରୁର ସ୍ବୟନ ।”

ଏହି କବିତାରେ “ଝରକାର ମେରୁଦଣ୍ଡ ଏବଂ ପଞ୍ଜିରା ହାତୁ ପାଳେ” ଭଳି ତମାଳର ଚିତ୍ରକଳ୍ପ ପାଠକକୁ ଆପ୍ୟାୟିତ କରେ ।

କବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ମାତ୍ର ଛଅାଳିଶ ବର୍ଷ ବୟସରେ ଆମଠାରୁ ଚିର ମେଲାଣି ନେଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ତାଙ୍କ କାବ୍ୟ-କୃତିର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ରୂପ ଦେଖିବା ପାଇଁ ଆହୁରି ବାକି ରହିଗଲା । କବିତା ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଏକ ଅସମାହିତ ଆଲୋଚନା ଯେମିତି ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଭାର ନିଅଣ୍ଟିଆ ରୂପ । ତେବେ ଗଭୀର ପ୍ରାଣୋହାସ ଆଗରେ ପ୍ରତିଭାକୁ ବି ବେଳେବେଳେ ନିତଜାକୁ ହେବାକୁ ପଡ଼ିପାରେ । ଆଲୋଚ୍ୟ କବି ତହିଁର ଏକ ଉଦାହରଣ ମାତ୍ର ।

ଚାରିଦଶକ୍ଷିର ଗଞ୍ଜମାଳିକା : ଫୁଲର କବର

ଡଃ ମହାକିନୀ ଦାସ

ଗପ ଲେଖିବା କମ୍ କଳା କି ? ଗପ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ମନ୍ତ୍ରବୃତ୍ତିଆ ଖୋପ ଦରକାର । କମକରା ଖୋପ । ତା ଚନ୍ଦ୍ରହସାରେ ଜମ୍ବୁରା କାଗଜର ଘେରା ଭିତରେ ଥିବ ପାକଳ ଶାଗୁଆନର ପେଟରା; ଚିକଟିକ୍ କରୁଥିବ; ଆଖି ଝଲସେଇ ଦେଉଥିବ । ତା' ଭିତରେ ଛୋଟ ପେଟିଟାଏ, ସେବି ସୁନାର ହୋଇଥିବ । ତା' ଭିତରେ ମୋତି ମାଣିକର ଏମତି ଆଉରି ଛୋଟ ଆଉରି ଛୋଟ କୁଜି କୁଜି ପେଟି । ସବା ଭିତରକୁ ଥିବ ମଞ୍ଜିଟିଏ । ମଞ୍ଜି ନୁହେଁଟ ନାଟିକା । ଭାବର ନାଟିକା, ଅଭାବର ନାଟିକା, ବ୍ୟଥାର ନାଟିକା, ରସିକତାର ନାଟିକା ଏମିତି କେତେ ରକମର ହୋଇପାରେ ସେଇଟି । ତାକୁ ଚିହ୍ନିବାକୁ ଚିହ୍ନରାଟିଏ ଲୋଡ଼ା । ଯେ ପିନ୍ଧିଥିବ ବହଳ ସପନର ପରଚକ୍ଷୁ, ତରଳ ଉନ୍ମାସର ଅଞ୍ଜନ ଏବଂ ହୋଇଥିବ ଗରାଖଟିଏ ପୁରାପୁରି ବିବେକୀ । ତା ହେଲେ ଲେଖିଲା ବାଲାର ଶ୍ରମ ସାଥକ, କର୍ମ ସଫଳ । ଗପ କରୁଥିବା ଲୋକଟି ଯେ ଏକବାର ଆତ୍ମମଗ୍ନ, ଭାବଭୋଳା - ଏକଥା କାହାକୁ ଅଛପା ଯେ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମହାନାୟକ ହୋଇପାରନ୍ତି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ, ତେଣୁ ତାଙ୍କ ନାଁ ହୋଇଥିବ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ । ତାଙ୍କ ପାଇଁ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ ଥିବା ପାଠକର ସାଲବେଶୀ ଭକ୍ତି ଅଭିଯାନର ସରଣୀ । ମଝିରେ ମଝିରେ ବାଲିଗାଁର ଦାସିଆ ପରି ବାଉଳା ପାଠକମାନେ ପଠେଇ ଦେଉଥିବେ ପତ୍ରର ନାରିକେଳ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୃଦୟ ଆଡ଼କୁ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇ ଯାଉଥିବ ସେଇ ଶ୍ରୀଫଳର ମଧୁସାବ । ଗପଟି ଲାଗୁଥିବ କେବଳ ମଧୁ ମଧୁ । “ମଧୁ କ୍ଷରନ୍ତି ସୈନ୍ଧବଃ” ର ବେଦବାଣୀ ଉଚ୍ଚାଟିତ କରୁଥିବ କ୍ଷେତ୍ର ଭୂମିର ପାବନ ନଭମଣ୍ଡଳକୁ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ହୋଇଯିବେ ମୂଲକର ମହାନାମା । ଆଣିବେ ନୂଆ ପରାକ୍ଷା, ନିରାକ୍ଷା, ନୂଆ ଦିଗ୍‌ବଜୟ, ନୂଆ ସବୁଜିମା, ନୂଆ ନୂଆ ସୁରଭି; ବିଗତ ଚାରିଦଶକ୍ଷିର ଚିନ୍ତାଧାରାରେ ଭରିରହିଥିବ ମାଳିକାର ଦୂରଦର୍ଶିତା, ଭବିଷ୍ୟଧାରା । ସେଇ ଦଣ୍ଡାବିଜ୍ଞ ଭିତରୁ ପୁରାଣ ପଢ଼ା ନିକାଲି ଆଣିଥିବ ଧୂପ ବାସନାରେ ମହମହ ଏଇ ଗପମାଳଟିକୁ । ଯାହାର ସଂକଳିତ ନାମ ହୋଇଥିବ “ଫୁଲର କବର” । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସାଉଁଟି ଆଣନ୍ତି ଦେହ ଦେହକାର ମଞ୍ଜିପଟାକୁ । ସିରମଣ୍ଡ ପ୍ରୟେଡ଼କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ମୁନସି ପ୍ରେମଚାନ୍ଦକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଦର୍ଶନ ଓ ସାମ୍ୟବାଦୀ, ବାମାବାଦୀ, ବିକ୍ରିନୃତାବାଦୀ ଚିନ୍ତାଧାରାକୁ ଖଞ୍ଜି ଦିଅନ୍ତି ତାଙ୍କର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଗପରେ । ସକଳଠାରୁ ରାତି ପାହିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜରାଷ୍ଟ୍ରରେ ଅନ୍ଧମୁହାଣୀ ଧାଉଁଥିବା କୁଣ୍ଡଳାରୁ କୁବେର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଚରିତ୍ରକୁ

ଧରିଆଣି ଗପର ଚିତ୍ତିଆଖାନାରେ କଏଦୀ କରିଦେବାର ଓଷାଦ୍ ବନିଯାଆନ୍ତି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ବିକଳାଙ୍ଗଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପୂର୍ଣ୍ଣଦେହୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ହିପ୍ପାନଷ୍ଟଲକ୍ଷିକରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସଂସ୍କୃତିପ୍ରବଣ ପରମ୍ପରାବାଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ବାରଣାସୀରୁ ଆରମ୍ଭ କରି କାଳିଗଳି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ପୁରୁଷ, ପ୍ରମଦା ତାଙ୍କ ମହଲରେ ସଂଘର୍ଷ କରି ଚାଲନ୍ତି ଅହରହ ପ୍ରତିନିୟତ । ଆବେଗମାନ କେଉଁଥିରେ ସମାସୟୁକ୍ତ ହୋଇଯାଆନ୍ତି ତ କେଉଁଠି କେଉଁଠି ହୋଇଯାଆନ୍ତି ବ୍ୟାସପଣିତ । ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଦୁଷ୍ଟି, ନିଷ୍ଠୁରି, ସଂସ୍କୃତି, ବିକୃତି, ସମଯୋଜନ, ବିଭେଦାୟନ, ସଂଗୋପନ, ସଂଶ୍ଳେଷଣର ଆଲେଖ୍ୟ କି ସୁନ୍ଦରଭାବେ ଗୁନ୍ଥିହୋଇ ମାଳାଟିଏ ମାନ ହୋଇ ଶୋଭାପାଆନ୍ତି ଗପର ଦୋଳମଣ୍ଡପରେ । ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ପାଠକଟିଏ ଭୁଲିଯାଏ ତା'ର ଜଗତ ଜଞ୍ଜାଳକୁ । ହଜିଯାଏ ଗପର ଗୋପଦାଣ୍ଡରେ, ଭାବର ବଣିକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ମାୟାପଟଳ ମଧ୍ୟରେ । ଗପମାନଙ୍କର ନାମକରଣଟି ହୋଇଥାଏ ସେମିତି ଏକଦମ୍ ମନୋମୁଗ୍ଧକର । ଯେମିତିକି ‘ମରୁବଲ୍ଲୁରାର ପୁଲକ’, ‘ସାମାନ୍ତ’, ‘ଅଙ୍ଗାର’, ‘ସେ ଏକ ଅସ୍ଥି ବିନ୍ଦୁ’ ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି । ଚରିତ୍ରମାନେ ଚଳଚଞ୍ଚଳ ଫଲ୍ଗୁ । ପାଠକମାନେ ଉଷ୍ମତାପୀ ଅବଗାହୀ ଲିପ୍ସୁ । ବାଃ କି ସୁନ୍ଦର ମଧୁର ସମବାୟ । ସବାହ୍ୟାଭ୍ୟନ୍ତର ଶୁଚି ହୋଇଗଲା ପବିତ୍ର ଗଙ୍ଗାରଧାରରେ । ମହଗହଳରୁ ଉତୁରିଗଲା ଆବିଳତା ଓ ଅତୃପ୍ତିର ମଜ୍ଜକୃତି । ଏବେ ସର୍ବତ୍ର କେବଳ ଶାନ୍ତି ଓ ଶାନ୍ତି । ଧନ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ, ଧନ୍ୟ ତୁମ କରଣା । ତୁମ ବିନ୍ଧାଣି ଜୀବନର ପରମାର୍ଥ ଏଇଠି ମିଳିଗଲା ... ଏଇଠି କେବଳ ଗପର ମାୟାମହଲରେ ।

ଏଠି ଜୀବନ ଏକ ଅଜବ ଜଗତ । ଉଦ୍‌ଭଟତା ଏଠାରେ ଯୁଗ ଯସଣା । ସାଧାରଣ ଘଟଣା ଭିତରେ ଏଠାରେ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଏକ ଅଜବ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ । ଯସ୍ତ ଯୁଗରେ ସ୍ତମ୍ଭା ବସୁବାଦୀ ନୁହନ୍ତି - ବରଂ ବସୁର ନିରର୍ଥକତାକୁ ସେ ଭେଟନ୍ତି, ଲହିଯାତାତ ସଭାକୁ ଉପଲବ୍ଧ୍ କରିନ୍ତି । ଯସଣା ଓ ଅସ୍ଥିତ୍ ତାଙ୍କ ଅନୁଭୂତିର ରୂପରେଖ । କାମ୍ୟୁ, କାଫ୍‌କା ଓ ସାର୍ତ୍ତେକ କଥା ସୃଷ୍ଟି ଭଳି ତାହା କେତେବେଳେ ନିରାଟ ନିସଙ୍ଗତାର ଜଗତ୍ । ଅନୁଭୂତି ସେଠାର ଯେପରି ଆକର୍ଷକ ସେହିପରି କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ- ଜୀବନପରି । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଜୀବନର ଏକ ନୂତନଧାରା କାମନା କରନ୍ତି । ନିଜକୁ ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଚାହଁଛନ୍ତି, ତାହା ପୁଣି ଜୀବନ ଯସଣାର ସ୍ବାୟକୋଷକୁ ଉଦ୍‌ଭେଦ କରି । ତାଙ୍କ ଗଛରେ ଯସଣା ଭିତରେ ହିଁ ଜୀବନର ଅନୁଭୂତି । ଯସଣାର ବିକଳ- ଶୂନ୍ୟତା । ଜୀବନ-ମୃତ୍ୟୁର ପାରସ୍ପରିକ ସଂଘର୍ଷ ଭିତରେ କେବେ କେବେ ଜୈବିକ ଅନୁଭବରୁ ଉଦ୍‌ଭାବି ଆସେ ମୃତ୍ୟୁହୀନ ସତ୍ୟ । ଏହିପରି ଏକ ଗଛ ‘ମରୁ ବଲ୍ଲୁରାର ପୁଲକ’ । ଗଛରେ ଜୀବାଣୁ ଓ ଜୀବାଣୁଙ୍କ ସହ

ଗୋବରା ସଂଘର୍ଷ କରୁକରୁ ସେ ଯେମିତି ରୋଗମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ - ଜୀବନ ପୂଲ ହୋଇ ପୁଟେ । ତା'ର ଅବଚେତନ ମନରେ ବସା ବାନ୍ଧିଥିବା ଭୟ ଉଭେଇଯାଏ । ପଟମାନ ଶରୀର ବଳୟରୁ ଜନ୍ମିଏ ଏକ ଅମୃତ ସୃଷ୍ଟିର ଆକାଂକ୍ଷା । ସେଇ ଶିଶୁ ଜନନୀର ଆଶା ନିରାଶାର ଧୂପଛାଉଣରେ ବହିଯାଇଥାଏ ଜୀବନ ନଦୀ । କୂଳର ଆକର୍ଷଣ ବିକର୍ଷଣ-ପତନ ଅଭ୍ୟୁଦୟର ଖେଳ ଲାଗିରହିଥାଏ ଲହକାଳ । ଏଇ ଭାବରେ ଆଧାରିତ ଏ ଗଳ୍ପଟି ।

ପଟମାନ ଶରୀର କୃଷ୍ଣରୋଗାକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ଭିକ୍ଷାବୃତ୍ତି କରୁଥିବା 'ଗୋବରୀ' ନୂଆ ବିବାହିତା ଦମ୍ପତି ଦେଖି ଅବଚେତନ ମନର ସ୍ୱପ୍ନ ଆଶାକୁ ଜାଗ୍ରତ କରିଛି । ପୁଣି କଅଁଳ ଶିଶୁର ଖୁଲିଖୁଲି ହସ, ଚାଲି ଗୋବରୀ ମନର ମାତୃତ୍ୱକୁ ଉଦୀପ୍ତ କରିଛି । ଜଳିଲ ଭିକ୍ଷା ବୃତ୍ତି କରି ବଞ୍ଚେ ଏବଂ ଖୁବ୍ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ସେ ଗୋବରୀ ପ୍ରତି । କାରଣ ଜଳିଲ ନିଜ ଛଡ଼ା ଆଉ କାହା ସହ ଗୋବରୀ ଭିକ୍ଷାମାଗି ଯିବାଟାକୁ ପସନ୍ଦ କରେନା । ଗୋବରୀକୁ ମଧ୍ୟ ମନା କରେ । ନିଜ ରୋଜଗାରରୁ ବି ତାକୁ ଖାଇବାକୁ ଦିଏ । ପରସ୍ପର ପରସ୍ପରକୁ ଭଲପାଆନ୍ତି । ହୃଦୟର ବିନିମୟ ହେଉ ପଛକେ କିନ୍ତୁ ଦେହ ବିନିମୟ ନହେଉ, ଗୋବରୀର ଭୟ । କାରଣ ଦୃତୀୟର କଅଁଳ ରକ୍ତକୁ ପାଡ଼ିତ କରିବାକୁ ସେ ଚାହେଁନା । କିନ୍ତୁ ଶେଷରେ ପରିବେଶ ନିକଟରେ, ମନର ଭୟ ନିକଟରେ ହାରିଯାଇଛି । ବର୍ଷାର ସନ୍ଧ୍ୟା ସହ ଶୀତୁଆ ଦେହ- ରାତିର ଆଶ୍ରୟସ୍ଥଳ ସୁଲଦାଘ - ଚାରୋଟି ବାହୁବନ୍ଧନରେ ଦୁଇଟି ଖର ନିଶ୍ୱାସ- ଗୋଟିଏ ଉଷ୍ମ ଆନନ୍ଦ । ଏଇଠି ମନେହୁଏ କୃଷ୍ଣ ରୋଗାକ୍ରାନ୍ତ ଗୋବରୀ ଜୀବନ ପ୍ରତି ଅନାସକ୍ତ ନୁହେଁ ବରଂ ଆସକ୍ତିର ବଳୟରେ ବଞ୍ଚୁଥିବା ମଣିଷଟି ଏଠାରେ ଅନାସକ୍ତ ଭାବସରାକୁ ଭେଟୁଥାଏ ପ୍ରତିଟି ବିକଳ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ । ପଟମାନ ଶରୀରରେ ବଞ୍ଚୁଥିବା ମଣିଷଟିର ମଧ୍ୟ ସଂଭୋଗ ବାସନାରୁ ନାହିଁ ପରିତ୍ରାଣ । ଅନ୍ଧକାରର ବୃତ୍ତରୁ ମୁକୁଳିବାର ସମ୍ଭାବନାଟିଏ ଉଦ୍‌ଜୀବିତ ହେବା ଆଗରୁ ଜୀବନ ମନେ ହୁଏ ସୁନ୍ଦର ପୂଲପରି । ଅନ୍ଧାରାଘାରେ ଅନୁଷ୍ଠ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଘାରି ହେଉଥାଏ ନାୟିକା । ହୁଏତ କାହାକୁ ଭଲ ପାଇବାର ଶକ୍ତିହୀନତା ଜଗାଇଦେଉଥିବା ଶୂନ୍ୟତାବୋଧରୁ ପୁଣି ଜାଇଁ ଉଠେ ସୁନ୍ଦର ଜୀବନର ସ୍ୱପ୍ନ । ନାୟକ ହେତୁବାଦୀ ନୁହେଁ । ସେ ଆବେଗପ୍ରବଣ । ତା'ର ଭାବପ୍ରବଣତା ଅତିଶୟ ତୀକ୍ଷ୍ଣ । ସେ ଦେଖେ ପରସ୍ପର ବିରୋଧୀ - ସ୍ୱପ୍ନ, ଜୀବନ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ଏଠି ଏକତ୍ର ବିଚରଣ କରନ୍ତି କୋଳାକୋଳି ହୋଇ । ଏ ମୃତ୍ୟୁ କିନ୍ତୁ କାମ୍ୟ, ଅନ୍ତତଃ ଜୀବନ ପାଇଁ ।

କାମନା ବାସନାର ଅତିପ୍ରବଳତା ମୃତ୍ୟୁକୁ ଭୂକ୍ଷେପ କରେନା - ମୃତ୍ୟୁ ଚିନ୍ତାର ଅତିଶୟତା କାମନା ବାସନାକୁ ପରାଭୂତ କରେ । ଏଇ ମାନସିକ ଚେତନାର ସଂଘର୍ଷିତ ସଂସାର - ଏଇ ଦୁଇ ବିଚାରର ପ୍ରାବଲ୍ୟର ଦ୍ଵନ୍ଦ୍ଵରେ ହିଁ ‘ଗୋବରା’ ଝାସ ଦେଇଛି । ଗଛ ଢରିଆରେ ପାଠକକୁ ଏକାଧାରାରେ ପରିତୃପ୍ତି ଓ ଅତୃପ୍ତିର ଢାଳା, ଆନନ୍ଦବୋଧ ଅନ୍ୟାସବୋଧ ଓ ଉପଲବ୍ଧି, ଚେତନାର ନବଦିଗନ୍ତକୁ ପ୍ରକଟ କିରାଜିବାରେ ଗାଞ୍ଜିକ ନିଜ ବାହାଦୁରୀ ଦେଖାଇଛନ୍ତି । ‘ସେ ଏକ ଅସ୍ଥିର ବିନ୍ଦୁ’ ଗଛରେ ଜୀବନକୁ ସ୍ଵାଭାବିକ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଅବ୍ୟବହିତ ପୂର୍ବରୁ ବନାନା ହୋଇଛି ଅସ୍ଵାଭାବିକ । ବନାନା ବିକାଶର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵ ପ୍ରତି ଆକ୍ଷେପ କରି କହିଲା - ‘କେତେ ମାଲଟିଆ ନାଆଁଟାଏମ’ । ଅସ୍ଵାଭାବିକ ସମାଜର ପାରମ୍ପରିକ ଗତିପ୍ରବାହ ସହ ନିଜକୁ ସାମିଲ କରିବା ଖୁବ୍ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ । ଏହି ବିଚ୍ଛିନ୍ନତାବୋଧ ସାଂପ୍ରତିକ ଆଧୁନିକତାର ଏକ ଅଙ୍ଗ । ଆଧୁନିକ ଜୀବନଧାରା - ଜୀବନର ଆନନ୍ଦ ଆନ୍ଦରଣରୁ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ବିଚ୍ୟୁତ କରାଇ କରାଏ ଅସ୍ଥିର । ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଭାରତୀୟ ଜୀବନଧାରା ଏହି ବିଚ୍ଛିନ୍ନତା, ଅସ୍ଥିରତାବୋଧରେ ହୋଇଛି ଆକ୍ରାନ୍ତ । ଆମ ପାଇଁ ଏହା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଆଧୁନିକତାର ଅନୁକରଣ ମାତ୍ର ନ ହୋଇ ଆଜି ଏହା ହୋଇଛି ଅଙ୍ଗେଲିଭା ଅନୁଭୂତି । ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଲାଗେ ଗାଞ୍ଜିକ ତତ୍କର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ୧୯୬୭ ମସିହାରେ ଏହି ବିଚ୍ଛିନ୍ନତାବୋଧ ଓ ଆଧୁନିକତାର ଏକ ସୁନ୍ଦର ଗଚ୍ଛଗ୍ରନ୍ଥ ଆମକୁ ଦେଇଯାଇଛନ୍ତି, ଅଥଚ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହା ଆମ ଚକ୍ଷୁ ଆକୁଆଳରେ ରହିଯାଇଥିଲା ।

ଏ ଗଛର ନାୟିକା ବନାନା ବିକାଶର ପ୍ରକୃତ ଭଲପାଇବାର ଆଦର୍ଶକୁ ଭୁଲି ମନର ଖୁଧା ପାଇଁ ଭବାନୀକୁ ଭଲ ପାଇଛି । ସେଥିପାଇଁ ବୋଧହୁଏ ଭବାନୀ ବନାନାର ଭୋକିଲା ମନ ଜାଣି ତାକୁ କହିଛି - ‘ଅବସର ପାଇଁ ନାରାଟିଏ ଲୋଡ଼ା । ତୁମେ ତ ଅବସରର ଖୋରାକ । ହଜାରେ ପୂଜର ମଧୁ ପିଇଲେ କ୍ଷତି କ’ଣ ? ବନାନାର କ୍ଷୁଧିତ ମନ ଭବାନୀର ପ୍ରଶସ୍ତ ଛାତି ତଳେ ଆଶ୍ରା ପାଇଲା - ଅବସର କଟିଲା - କ୍ଳାନ୍ତି ବି ମେଣ୍ଟିଲା । କିନ୍ତୁ ବିକାଶ ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ଆଦର୍ଶ । ସେ ଭଲ ପାଇବାରେ - ତ୍ୟାଗରେ ବିଶ୍ଵାସ କରେ । ସେଥିପାଇଁ ଭବାନୀ ଓ ବନାନୀର ସମ୍ପର୍କ ଜାଣି ନିଜ ଭଲ ପାଇବାକୁ ଭୁଲି ବିକାଶ ଚିଠି ଲେଖୁଛି ବନାନୀକୁ - ‘ତୁମେ ଭବାନୀର ହୁଅ- ମୋର ଆପରି ନାହିଁ - କିନ୍ତୁ ତାର ଭିତରର ମଣିଷଟିକୁ ଭଲପାଅ । ମୁଁ ତୁମ ସ୍ଵତି ନେଇ ସୁଖରେ ବଞ୍ଚିପାରିବି ।’ ଏଠି ଆଦର୍ଶ ଓ ତ୍ୟାଗର ପ୍ରେମ କଥା ଗାଞ୍ଜିକ କହିଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଭବାନୀ ଯେ କେବଳ ଭୋଗରେ ବିଶ୍ଵାସ ରଖେ ତ୍ୟାଗରେ ନୁହେଁ । ସେଥିପାଇଁ ଭବାନୀ ବନାନୀକୁ ଚିଠି ଲେଖୁଛି - ବନାନା କେବଳ ତା’ର ବନ୍ଧୁ କିନ୍ତୁ ପ୍ରିୟା ନୁହେଁ । ଏହାପରେ ବନାନୀ

ମନରେ ଆସିଛି ବିକାଶର ସ୍ୱପ୍ନ । ବନାନୀର ମନର କଥାକୁ ବିକାଶ କିନ୍ତୁ ଶୁଣି ପାରିନି ଶୁଣିଛି ତାର ଫଟୋ । ସାର୍ଥକ ଗଛର ଗୁଣ ବହନ କରି ଏ ଗଛର ପରିସମାପ୍ତି ପାଠକ ମନରେ ଅନେକ ପ୍ରଶ୍ନବାଚୀ ସୃଷ୍ଟି କରେ । ଗଛଟି ସରିଯାଇଥିଲେ ବି ଆହୁରି ଅନେକ କିଛି ଗାଈକ କହିପାରିଥାନ୍ତେ ବୋଲି ପାଠକ ମନରେ ଆସେ । ଏଇତ ପ୍ରକୃତ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଛର ଗାରିମା ।

ଉଚ୍ଚାଙ୍ଗ ସୃଜନଶୀଳ କଥା ସାହିତ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ନୂଆ ପରମ୍ପରା ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି, କିଶୋରୀ ଚରଣ, ଅଶ୍ୱଳ ମୋହନଙ୍କ ଗଛଗୁଡ଼ିକ ବିଶେଷତଃ ବୌଦ୍ଧିକ ଓ ଦାର୍ଶନିକ ଚେତନାପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମାନବ ଜୀବନର ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ବିଶ୍ଲେଷଣ ମଧ୍ୟରେ ଉଚ୍ଚାଙ୍ଗ ସୃଜନଶୀଳ ଗଛର ନୂଆ ପରମ୍ପରା ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିଛନ୍ତି ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏମାନଙ୍କ ଅବଦାନ ଅତୁଳନୀୟ । ଗଛରେ ନାରୀ ଜୀବନର ନିଷ୍ପେକ୍ଷିତ ଚିତ୍ର, ପୁରାତନ ତଥା ପାରମ୍ପରିକତା ଉପରେ ଆଧୁନିକତାର ଶାସନ, ସାଂସ୍କୃତିକ ଅବସ୍ଥାର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ସଙ୍ଗେ ଭାଷାରେ, ବର୍ଣ୍ଣନାରେ, ଚରିତ୍ରରେ, କାହାଣୀର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାଦରେ ନୂତନତା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ତତ୍ତ୍ୱର ନାୟକଙ୍କ ଗଛରେ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ବଡ଼ ଲେଖକଙ୍କ ପରି ଉପରୋକ୍ତ ସମସ୍ତ ଗୁଣ ରହିଛି ।

ଗାଈକଙ୍କ ‘ଅସ୍ଥିରବିନ୍ଦୁ’, ‘ଦୁଇଟି କାହାଣୀ’ (ସୃଷ୍ଟି ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ) ଗଛରେ ଗଙ୍ଗାଂଶ ନାହିଁ । ଆଭାସଧର୍ମୀ ଗଛପାଇଁ ସେ ଯେଉଁ ଆଜିକର ଆଶ୍ରୟ ଲୋଡ଼ିଛନ୍ତି ତାହା ପାଠକାୟ ଉତ୍ତୁଣକୁ କୌଣସି ମତେ ପ୍ରତିହତ କରେ ନାହିଁ । ଏ ଗଛ ବ୍ୟଞ୍ଜନାଧର୍ମୀ । ‘ସୃଷ୍ଟି’ ଗଛରେ - “ଅନୀତ ଓ ମୁଁ ସୁଖ ସଂସାରରେ ତୃତୀୟର ଆଗମ ଚାହୁଁନା । ‘ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ’ ଗଛରେ - ‘ମୁଁ ବୃଦ୍ଧ - ଜୀବନର ଅବଶିଷ୍ଟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପଭୋଗ କରିବି । ସୃଷ୍ଟିର ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କିମ୍ବା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ସୃଷ୍ଟିର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ ।” ଏଭଳି ମଣିଷ ଜୀବନର ଦର୍ଶନ, ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଆଦରି ଟିକିନିଶ୍ଚି ବିଶ୍ଲେଷଣରେ ଗଙ୍ଗାଂଶ ଆହ୍ୱାଦିତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମଣିଷର ବହୁମୁଖୀ ରୂପ, ମାନବାୟ ସଂପର୍କର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସଂଜ୍ଞା, ଜୀବନ ବହୁବାର ନୂଆ ମାଧ୍ୟମ, ଛଳନା, ପ୍ରତାରଣା ସହିତ ମିଳନ ବିରହ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ଜୀବନର ବହୁବିଧ ଦିଗକୁ ସେ ଦେଖାଇବାକୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ Plot ନିର୍ବାଚନ ସହିତ ରଚନାଶୈଳୀର ଆତ୍ମଳତୁଳ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣି କଥା ସାହିତ୍ୟରେ ନୂଆ ଜମେଜ୍ ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ପ୍ରୟାସ ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି ଆଜିକୁ ପଚାଶବର୍ଷ ତଳୁ, ଏକଥା ଭାବିଲେ ଆମକୁ ସ୍ତମ୍ଭାଚ୍ଛତ ହେବାକୁ ପଡ଼େ ।

ଅକାଳରେ ଏ ମୂଲ୍ୟବାନ ଜୀବନ କେବଳ ସାହିତ୍ୟ ଜଗତରୁ ନୁହେଁ ଜୀବନ

ବୃକ୍ଷରୁ ଝଡ଼ିଗଲେ, ଏହା ଓଡ଼ିଆ କଥା ସାହିତ୍ୟ ପାଇଁ ଏକ ବଡ଼ ଆଘାତ । ତାଙ୍କ ଗଛ ପଡ଼ିଲେ ମନେହୁଏ ସେ ସବୁକାଳର ସୁଖ । ‘ସଂକେତ’ ଗଛ ଆଦର୍ଶ ଓ ବାସ୍ତବତାବୋଧର ସମନ୍ୱୟରେ ସ୍ୱକାୟ ଚିନ୍ତାଧାରାର ଏକ ସୁନ୍ଦର ଉଦାହରଣ । ବୃକ୍ଷକୁ ନେଇ ମଣିଷ ବଞ୍ଚେ ସିନା, ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଆକୃମଣରେ ନିଜର ଆଦର୍ଶକୁ ଅନାବଶ୍ୟକଭାବେ ବିକ୍ରି କରିଦେଇନଥାଏ । ଲତିକା ଦେହର ବାସ୍ତାଠାରୁ ମନର ବାସ୍ତାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛି ଆଉ ମାନିନେଇଛନ୍ତି ଶ୍ରୀପ୍ରଧାନ । ଆଭିଜାତ୍ୟ ଜୀବନର ଉତ୍ତୁଙ୍ଗଳ ମାନସିକତା, ମଣିଷର ସ୍ୱଳ୍ପ କଳେବର ଅନ୍ତରାଳରେ ଥିବା ପାଶବିକ ପ୍ରବୃତ୍ତି, ପୁରୁଷର ନାରୀକୁ ଉପଭୋଗ ଆଶାକୁ ଅତି ଚତୁରତାର ସହ ଲତିକା ନିଜ ଶାରୀରିକ ଦହନ ସତ୍ତ୍ୱେ କଣ୍ଢେଇ କରିଛି ଓ ସୁନ୍ଦର ବ୍ୟଞ୍ଜନାଧର୍ମୀ ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ଶ୍ରୀ ପ୍ରଧାନକୁ କହିଛନ୍ତି - ‘ଛିଃ ଥାଉ, କିଛି ହେଲେ ସାଲତି ରଖ, ମଦ ପାତ୍ରର ଦ୍ରାକ୍ଷା ସରିଯିବ ଯେ’ । ସେଥିପାଇଁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ପିପାସା ଶ୍ରୀ ପ୍ରଧାନଙ୍କ ମନରେ ଜାଗିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇନି । ସେଥିପାଇଁ ନଗ୍ନ ନର୍କକାର କଳାଶ୍ରୀ ଉପଭୋଗ କରି ହସିଛି ଲତିକା କିନ୍ତୁ ଖୁବ୍ ତାପା ହସ । ନ ପାଇବା ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ପାଇବାର ଏକ ସୁନ୍ଦର ଆନନ୍ଦ ରହିଛି । ପରାଜିତ ପୁରୁଷକାର ନେଇ ଅଧ୍ୟାପକ ପ୍ରଧାନ ଆତ୍ମତୃପ୍ତିର ମଧୁର ମଦିରାରେ ହସି ଉଠିଛନ୍ତି । ମନ ଓ ବିବେକର ଦୃଢ଼ ଭିତରେ ଲତିକା ହୃଦୟର ଆହ୍ୱାନ ଶୁଣିଛନ୍ତି । ମିଳନାତୁର ଏ ଦୁଇଟି ହୃଦୟ ମନର ଶାସନ ନିକଟରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରି ବେଦନାର ବ୍ୟଥାକୁ ମାନିନେଇଛନ୍ତି । ଆତ୍ମତୃପ୍ତିରେ ହସିଉଠିଛନ୍ତି ପ୍ରଣୟର ଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ପାଇଁ । ଆଦର୍ଶ ଓ ବାସ୍ତବବୋଧର ସମନ୍ୱୟର ସ୍ୱକାୟ ପ୍ରତିଭାରେ ମହିମାନ୍ବିତ ହେବା ସହ ପାରମ୍ପରିକତାର ବୋଝରୁ ମୁକୁଳି ନ ପାରିଥିବାର ଯସଶା ଓ ଦୃଢ଼କୁ ଚିତ୍ରାୟିତ କରିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର ସଯତ୍ନ ପ୍ରୟାସ ଏ ଗଛଟି ।

ସେହିପରି ‘ସମୁଦ୍ରାସଖାୟା’ ଗଙ୍ଗାକ୍ଷରେ ଦିଆଯାଇଛି ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱର ଚିତ୍ରଟିଏ । ଆଶା ଆକାଶର ଗୁଡ଼ି ଉଡ଼ା ଭିତରେ ଚେନ୍ଦ୍ର ଉଠିଛି ଘର, ଗାଡ଼ି, ନବାନୁ ପାଇଁ ଚାକରାଶାର ଲୁଗା - ଅଗଣିତ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ହେଉଛି କିଛି ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା, ପୃଷ୍ଠାଏ ପୂଲ, ସାମାନ୍ୟଟିକେ ଚନ୍ଦନ - ସଂକେତଧର୍ମୀ ଭାଷାରେ ଗାନ୍ଧିକ ଏ ସବୁ ମାଧ୍ୟମରେ ସୂଚାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ପାରିବାରିକ ଶାନ୍ତି, ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ଓ ସ୍ଥିରତା ସମସ୍ୟା ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ନିହିତ ଥାଏ ।

ଏବର କ୍ଷୁଦ୍ରଗଛ ବହିର୍ମୁଖୀ ନୁହେଁ - ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ । ସେଥିପାଇଁ ବୋଧହୁଏ ଗଛରେ ଗଙ୍ଗାକ୍ଷ ବିଦାୟ ନେବାକୁ ବସିଲାଣି । କେବଳ ମନ ଗହନର ଗୋଟିଏ ଚରମ ସନ୍ଦେହ ପ୍ରକାଶ କରିପାରିଲେ ସେଇ ଯଥେଷ୍ଟ । ଗଛପାଇଁ ଗଙ୍ଗାକ୍ଷ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନୁହେଁ, ଗୁରୁତ୍ୱ ତା’ର ମନ ଗହନର ଅସଲ କଥା - ତାରବାର୍ତ୍ତା-ପାଠକ ପାଇଁ ସେଇ ଯଥେଷ୍ଟ । ଏହି

ସାଂପ୍ରତିକ ଚିନ୍ତାଧାରାକୁ ଗାଢ଼ିକ ସେ ସମୟରେ ଅର୍ଥାତ୍ ପଚାଶ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରକାଶକରି ଏକ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଚିନ୍ତାଧାରାର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି ।

‘କ୍ଷଣପ୍ରଭା’, ‘ସାମାନ୍ତ’ ଏ ଦୁଇ ଗଛରେ ଗଙ୍ଗାଂଶ ନାହିଁ ପୁଣି ଅଛି । ବାହ୍ୟତଃ ଏ କେତୋଟି ଆଭାସ ଚିତ୍ର ମାତ୍ର । ଗଙ୍ଗାଂଶ ଅନ୍ତଃସ୍ଥଳରେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଭାବେ ସଂରକ୍ଷିତ । ଏ ଗଛ ସମୂହ ବ୍ୟଞ୍ଜନାଧର୍ମୀ । ତେଣୁ ଅଣ୍ଟା ଭିତରେ ପରମାଣୁ ଶକ୍ତି ନିହିତ ଥିବା ଭଳି ଏଥିରେ ବହୁଳଥା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି ଯାହାକି ଆଧୁନିକ ଗଛର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ‘ସାମାନ୍ତ’ ଗଛରେ ଆକାଶର ଅଗଣିତ ତାରକା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ପରିଦୃଷ୍ଟ ତାରା - ତାହା ତାରକା ନୁହେଁ ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟ । ଦୁର୍ବଳ ସମୟରେ ସକଳ ଅତୀତକୁ ମନେ ପକାଇବାର ଆନନ୍ଦ ଅଛି । ତାହାହିଁ ଘଟିଛି ସଂଗ୍ରାମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ‘ସାମାନ୍ତ’ ଗଛରେ । ଏ ପ୍ରକାର ବ୍ୟଞ୍ଜନାଧର୍ମୀ ଗଛ ସେ ସମୟରେ ଖୁବ୍ କୃତ୍ରିତ ଲେଖା ହୋଇଛି ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ତାଙ୍କ ଗଛଗୁଡ଼ିକ ଏକ ଦେଶଦର୍ଶୀ ନୁହେଁ କି ପକ୍ଷଗୁଚ୍ଛ ନୁହେଁ । ଆଦର୍ଶକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଉଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ନୈତିକ ବିରୁଦ୍ଧି ଓ ସ୍ଥଳନର ସାମାଜିକ ବାସ୍ତବକତାକୁ କେବେ ଏତାଳି ଯାଇହେବନି । ମନର ବିଭିନ୍ନ ଅବସ୍ଥାର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱ କରିଛି ‘ନିଦ’ ଗଛ । ସାଧାରଣ ଘଟଣାକୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ପରିବେଶର ବର୍ଣ୍ଣନା ମାତ୍ର । ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କ ଅନ୍ୟବନ୍ଧୁ ସହ ନିଭୂତ ଅନ୍ଧକାର କୋଠରୀକୁ ପ୍ରବେଶ ଓ ସେଠାରେ ପ୍ରିୟ ଛାତ୍ରର ଶବ ଓ ଟେବୁଲ୍ ଉପରେ ଶୁଭ ପରିଣୟ ପତ୍ରଟି ଯାହାକି ପାଠକମାନଙ୍କ ଭାବନାର ପରିସମାପ୍ତି ଘଟାଇଛି । କୌଣସି ବର୍ଣ୍ଣନାର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ନଥିଲେ ବି ସଂକେତ ମାଧ୍ୟମରେ ଗାଢ଼ିକ ସୂଚେଇଛନ୍ତି ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପତ୍ର ତା’ ପ୍ରଣୟନାର ଅପର ଯୁବକ ସହ ବିବାହର ସଂକେତ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଜୀବନ ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାଜିତ ହୋଇ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିଛି ।

‘ମରୁ ଓ ମୌସୁମୀ’ ଗଛରେ ଆଧୁନିକ ନାରୀର ବେପରୁଆ ମନୋବୃତ୍ତିର ଚିତ୍ର ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ଅନେକ ଭାବନ୍ତି ରୂପ ଓ ପାର୍ଥବ ବିଭବ ହିଁ ନାରୀର ରକ୍ଷାକବଚ । ଉର୍ବଶୀ ସେଇଆ ଭାବିଛି । ଅଭାବ କ’ଣ ଜାଣିନି । ଦେହକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛି, ମନକୁ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସବୁଜ କରିଛି, କିନ୍ତୁ ଜଞ୍ଜାଳକୁ ସେ ପସନ୍ଦ କରେନା । ବିବାହରେ ନାରୀର ସ୍ୱାଧୀନତା ନଷ୍ଟ ହୁଏ ବୋଲି ତାର ଯୁକ୍ତି । ପ୍ରବୀର ଉର୍ବଶୀର ବନ୍ଧୁ । ସେ ତା’ ଘରକୁ ଆସନ୍ତି । ଉର୍ବଶୀ ତାଙ୍କୁ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରିଛି କିନ୍ତୁ ପ୍ରବୀରର ପ୍ରସ୍ତାବ ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ବିବାହରେ ରାଜି ହୋଇନି, କହିଛି - “ଯେଉଁଠି ଦେହ, ମନ ଓ ଆତ୍ମାର ସ୍ୱାଧୀନତା ନାହିଁ ସେଠି ଜୀବନ ନିହାତି ବୈଚିତ୍ର୍ୟହୀନ । ବିଚିତ୍ର ଅନୁଭୂତି ଓ ବିବିଧ ଆନନ୍ଦ ହିଁ ମୋର କାମ୍ୟ ।”

ଭବିଷ୍ୟ ସେବାଚାରୀ ହୋଇ ନିଜ ଅହଂରେ ନିମଜ୍ଜିତ । ସମୟ କିନ୍ତୁ ଆଗେଇ ଚାଲିଛି । ଅନୁଶୋଚନାରେ କିନ୍ତୁ ବୟସ ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ସହ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଜାଗ୍ରତ । ପ୍ରବୃତ୍ତି ଓ ପିପାସାର ପରିତୃପ୍ତି ପାଇଁ ଅଭାବ ଅନଟନରେ ନିତି ବଞ୍ଚୁଥିବା ରିକ୍‌ସାବାଲା ଓ ତା ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଦେଖି ନିଜକୁ ନିଃସ୍ୱ ଭାବିଛି । ଜୀବନର ପୂର୍ଣ୍ଣତା ପାଇନି । ସମୟକୁ ସମ୍ମାନ ଦେଇପାରିନି ସେଥିପାଇଁ ସେ ହରାଇଛି ସମୟକୁ - ପ୍ରବୀରକୁ - ଜୀବନର ମଧୁରିମାକୁ । ଜୀବନ ତା ପାଇଁ ନୈରାଶ୍ୟର ମରୁ-ମରାଟିକା । ନୈରାଶ୍ୟବୋଧକୁ ଭବିଷ୍ୟ ଚରିତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ଦର୍ଶାଇ ଲେଖକ ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ଆଦର୍ଶ ବୈବାହିକ ଜୀବନକୁ ଓ ପ୍ରାୟୋଦ୍ଦୀୟ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱର ସମନ୍ୱୟ ମଧ୍ୟରେ ଗଢ଼ରେ ଏକ ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ।

‘ଅଙ୍ଗାର’ ଗଳ୍ପରେ ଗାନ୍ଧିକଙ୍କ ନିରବ ମନର ନିରବ ବିପ୍ଳବ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ଶଶିକାନ୍ତ, ଅନୁରଞ୍ଜନ ଦୁଇବନ୍ଧୁ ଗଢ଼ ଲେଖନ୍ତି । ବଡ଼ ହେବା ପରେ ଶଶିକାନ୍ତ ଖୁବ୍ ଭଲ ଲେଖୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବଣମଲ୍ଲୁ ପରି ଝଡ଼ିଯାଇଛି ପରିସ୍ଥିତିରେ ପଡ଼ି । କାରଣ, ଏ ଯୁଗ ବିଜ୍ଞାପନର ଯୁଗ, ସେ ସମ୍ବଳହୀନ । କିନ୍ତୁ ଅନୁରଞ୍ଜନ କ୍ଷମତା ବଳରେ ଶାସକ ପାଇଟି ଯାଇଛି, ପୁଣି ସେତିକି ନୁହେଁ ତାର ଲେଖା ପାଇଁ ପାଇଛି ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀ ପୁରସ୍କାର । ତଥାକଥିତ ସମାଜରେ ଘଟୁଥିବା ଘଟଣା । ଶଶିକାନ୍ତଙ୍କ ପଢ଼ା ସୁକାନ୍ତିକୁ କିନ୍ତୁ ଭୟ ବନ୍ଧୁ ପଡ଼ିବା ସମୟରେ ଭଲପାଉଥିଲେ । ପ୍ରେମ ଯେ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଅମୃତ କରିଦିଏ ତାହା ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇଛି ଏ ଗଳ୍ପରେ । ନିଃସ୍ୱ ରିକ୍ତ ଶଶିବାବୁ ଶ୍ରାମତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଶଯ୍ୟାରେ ଯେଉଁ ସର୍ତ୍ତ ପାଇଛନ୍ତି ସୁକାନ୍ତିଙ୍କ ନିଷ୍ଠୁର ନରମ ଓଠର ସରୁ ରୁମ୍‌ନ-ଚୋପାଏ ଅଶ୍ରୁ ମୃତ୍ୟୁ-ଉପରେ ବିଜୟବାନୀ ଭଜାଉଛି । ସେହି ମୃତ୍ୟୁ ଯାହା ଆସିଥିଲା ତାଙ୍କ ଅସହାୟତାର ସୁଯୋଗ ନେଇ ଓ ବନ୍ଧୁର କୃତଜ୍ଞତାର ଶିକାର ହୋଇ-ଏ-ମୃତ୍ୟୁ, ଯଦିଶା ଭିତରେ ବି ଆନନ୍ଦ ଦିଏ - ପ୍ରେମର ଉଲ୍ଲାସରେ ଉଲ୍ଲାସିତ କରେ ଶରୀରକୁ - ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଭାବରେ ହୃଦୟରେ ଅମୃତର ବାରି ସିନ୍ଧେ - ସେଇଥିପାଇଁ ବି ଏ ମୃତ୍ୟୁକୁ ସ୍ୱାଗତ କରିବା ଯୋଗ୍ୟ ।

‘ଅତୀତ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭବିଷ୍ୟତ’ ଗଳ୍ପରେ ଲେଖକ ସାମାଜିକ ମନୋବୃତ୍ତିକୁ ଶେଷରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଛନ୍ତି । ନାରୀର ପ୍ରଗତି ପ୍ରତି ଗାନ୍ଧିକ ସତର୍କ ଅଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ସଂଯତ ଜୀବନ ଚାଲିବାର ଭାବନାରେ ଲେଖକଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟୟ । ସେଇଥିପାଇଁ ବୋଧହୁଏ ଗଳ୍ପରେ ଅଧ୍ୟାପକ ତାଙ୍କ ପିତୃଦେବଙ୍କ ଚଳଣିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିନାହାନ୍ତି - ଝିଅକୁ ପାଠ ପଢ଼ାଇବାରେ ଅନିଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ ନ କରି ସଂଯତ ଭାବରେ ଚଳିବାର ଲକ୍ଷିତ ଦେଇଛନ୍ତି । ସଭ୍ୟଶିକ୍ଷିତ ନାଁରେ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ନ ହେବାକୁ କହି ଗାନ୍ଧିକ କହିବାକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି ଯେ ଝିଅ ଥିବା ସମୟରେ ସବୁ ଦୋଷରେ କ୍ଷମଣୀୟ ହୋଇଥାଏ, କିନ୍ତୁ ଝିଅରୁ ବୋହୂ ହେଲେ

ସେ ସବୁ ଦୋଷ ଗୁଣ ଭବିଷ୍ୟତରେ ପାରିବାରିକ ଶାନ୍ତିକୁ ବ୍ୟାହତ କରିଥାଏ । ଗଛର ପରିସମାପ୍ତି ଗଛର ଅସମାପ୍ତ ଭାବକୁ ସୁଚେତାଥିବାରୁ ପାଠକ ମନରେ ଅନେକ ଭାବନାର ଖୁଅ ଯୋଡ଼ିଦିଏ ।

‘ଜହ୍ନୁରାତିର କାହାଣୀ’ ଗଛରେ ପରିବାରର ଅଭାବ ଅନଟନ ଆର୍ଥିକ ସମସ୍ୟା ମିନିକୁ ବିପଥଗାମୀ କରାଇଛି । ପିତା ଉତ୍ପଳ ସେନକ ନିଅଣ୍ଟିଆ ପେନ୍‌ସନ୍ ହେତୁ ପିଲାମାନଙ୍କ ପାଠପଢ଼ା ବନ୍ଦ ହୁଏ - ମିନିର ମାସକୁ ଶହେ ଟଙ୍କାର ଚାକିରି ଘର ଚଳିବା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ସେଥିପାଇଁ ମିନି ଯୌବନର ଅଗ୍ନିଶିଖାରେ ଆହୁତି ପାଇଁ ଗନ୍ଧନ ଯୋଗାଇ ବାକିଥିବା ଚାରିମାସର ଘର ଭଡ଼ା ଦେଇଛି । ପିତାର ପିତୃତ୍ୱ ଧିକ୍କାର କରିଛି - ସେ ଜୀବନ ସମସ୍ୟାରୁ ପଳାୟନପନ୍ଥା ସାଜିଛନ୍ତି - ଏଥିରୁ ନିବୃତ୍ତି ପାଇଁ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିଛନ୍ତି, ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ମନେକରି । ବାସ୍ତବବାଦୀ ଗଛ ଭିତରେ ଭାରୁତା, ନିଜକୁ, ନିଃଶେଷ କରିବା ଚିନ୍ତା- ଆଦର୍ଶ ଓ ବାସ୍ତବତାର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ- ସଂଘର୍ଷ । ମିନିର ଦେହ ଓ ସେଥିରୁ ସୃଷ୍ଟ ମିଳିତ ବିଳାପ- ବିବେକ ଓ ବାସ୍ତବତାର ବିଳାପ । ଉତ୍ପଳ ସେନର ଭାବନା - ପିତାର ଭାବନା - ପରମ୍ପରାବାଦୀ ଆଦର୍ଶର ଭାବନା । ଅନ୍ୟପଟେ ମିନିର ଭାବନା ସ୍ୱାଧୀନ ବାସ୍ତବବାଦୀ ଭାବନା - ଜୀବନ ବଞ୍ଚିବାର ଭାବନା । ପାରମ୍ପରିକତାର ବୋଧ ଓ ସେଥିରୁ ମୁକୁଳି ନ ପାରି ହତସତ ହେଉଥିବା ମଣିଷର ଯନ୍ତ୍ରଣା ଓ ଦୃଢ଼କୁ ସୁନ୍ଦର ଭାବେ ଏଥିରେ ରୂପାୟିତ କରାଯାଇଛି । ପୁରୁଷ ନାରୀ ମଧ୍ୟରେ ବୈଧ-ଅବୈଧ ସଂପର୍କ, ଅତ୍ୟାଧୁନିକ ରୁଚି ସହ ପାରମ୍ପରିକତାର ସଂଘର୍ଷ, ଦେହ ଓ ପ୍ରେମୋପଲହର ନବୀନ ସଂସ୍କରଣ ଏହି ଗଛରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଛି ।

‘ଅପୂର୍ଣ୍ଣର ଆତ୍ମଗୀତି’ ଗଛରେ ପ୍ରୟୋଡ଼ାୟ ଚିନ୍ତା ରହିଛି, ବାମବାଦୀ ଚିନ୍ତା ମଧ୍ୟ ଲୁକ୍କାୟିତ ହୋଇ ରହିଛି । ଗୋଟିଏ ମନର ଆଉ ଗୋଟିଏ ମନ ପ୍ରତି ଆକର୍ଷଣ । ଧାରା ଅପୂର୍ଣ୍ଣା । ଶରୀର ଖଣ୍ଡିତ । ତେଣୁ କାହାକୁ ଭଲ ପାଇବାର ଶକ୍ତିହୀନତା ତା’ ମନରେ ଆଣିଦିଏ ଶୂନ୍ୟତାବୋଧ । କିନ୍ତୁ ଧାରାର ବା ଦୋଷ କ’ଣ ? ସେ ବି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁ ଜାଣେ - ସେ ଦେଖେ ସ୍ୱପ୍ନ- ପରସ୍ପର ବିରୋଧୀ ସ୍ୱପ୍ନ । ସେ ବିକୃତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତା’ ମନରେ ଦେହର ବାସ୍ତା ଉକ୍ତିମାରେ । ଧାରା ପୁଣି ଶୁଣେ ଆରପଟ କୋଠାରୁ ତା ଭଉଣୀ ମାରା ଓ ବିନୟର ପ୍ରେମର ସ୍ୱର-ଦେହ ଆକର୍ଷଣର ସ୍ୱର । ବିନୟ ଧାରାକୁ ଆଘାତ ଦେଇ କହିଥିଲା - “ଯିଏ ଖଣ୍ଡିତ ଉଦୟ ସାଥେ ହିଁ ତାର ଅସ୍ତ” ଦୁନିଆଁ ଲୋଡ଼େନା ସେ ସ୍ଥିତିଶୀଳ ବସ୍ତୁକୁ ।” ବିନୟ ତାର ନାରୀତ୍ୱକୁ ଅପମାନ କରିଛି । ସେଇଥିପାଇଁ ଧାରାର ମନ ଈର୍ଷାତୁରା ହୋଇ ବିଦ୍ରୋହ କରି ଉଠିଛି - ମନ ଚାହିଁଛି,

ପୁରୁଷର ସାମ୍ବିଧ୍ୟ । ଦେହ ଚାହୁଁଛି ଅନେକ କିଛି, ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ଚାହୁଁଛି ପୂର୍ଣ୍ଣତା । ସେଇ ଈର୍ଷା ଓ ବିଦ୍ରୋହଭାବ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି ଅନ୍ଧକାର ଭିତରେ ଆଖି ଆଗରେ ଗୋରାତକତକ ଯୌବନସଂପନ୍ନ ଚାକର ରତନାକୁ ଦେଖି । ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବାକୁ ଚାହେଁ ଏ ଜନ୍ମରେ । ଦେହର ଅଭାବବୋଧକୁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଛି ଚାକର ପାଖରେ - ଅନ୍ଧକାର ଭିତରେ ନିଜର ସଂଭ୍ରାନ୍ତପଣିଆ ଭୁଲି ଚାକର ରତନାର ବାହୁବନ୍ଧନର ଉଷ୍ମତାରେ ନିଜକୁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଛି । ‘ଗୋବରା’ ପରି ଧାରା ଜୀବନରେ ପ୍ରାୟ ସେହି ଏକା କଥା ହିଁ ଘଟିଛି । ଗୋବରା ନିଜର ରୁଗ୍‌ଶାବସ୍ଥାକୁ ଉପଲବ୍ଧ କରି ସତର୍କ ରହିଛି-ନାରାଡ଼ ଅସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରହୁ ପଛକେ । କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ ଘଟଣା - କୁଳବଧୂତିର ଶଙ୍ଖାପିନ୍ଧା ହାତରେ ପଜାସା ଦାନ ଗୋବରାର ସାମନ୍ତନୀ ହେବାର ସୁପ୍ତ ଆଶାକୁ ଜାଗ୍ରତ କରିଛି । ଶେଷରେ ପରିବେଶର ଶିକାର ହୋଇ ଦେହର କ୍ଷୁଧାଠାରେ ସଂଯତ ମନ ତାର ହାର ମାନିଛି । ଧାରା କିନ୍ତୁ ଏ ଗଛରେ ଈର୍ଷାତୁରା ହୋଇଛି ମାରା ଓ ବିନୟର ସଂପର୍କ ଦେଖି, ମନ ତାର ନୀରବ ବିଦ୍ରୋହ କରିଛି ନିଜର ବିକୃତ ଅଙ୍ଗପାଇଁ । ତାର ଅବଚେତନ ମନ କିନ୍ତୁ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ଶରୀରକୁ ମାନିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହେଁ । ଅଙ୍ଗ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଦେହରେ ସେ ସମର୍ଥ । ତାର ଏହି ଭାବବୋଧରୁ ଜନ୍ମ ନେଇଛି ବିଦ୍ରୋହ । ସେଇଥିପାଇଁ ଲେଖକ ଧାରାର ରତନା ସହ ଶାରୀରିକ ମିଳନକୁ ବିଦ୍ରୋହ ଭାବର ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନତା ବୋଲି ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଶରୀରକୁ ଗାଈକ ଅସ୍ବାକାର କରିପାରିନାହାନ୍ତି । ଧାରା ପାଇଁ ଏ ଦେହ ସତ୍ୟ, ନାରୀ ପାଇଁ ପୁରୁଷର ପ୍ରେମ ସତ୍ୟ, ମନ ପାଇଁ ଦେହ ସତ୍ୟ । ନୀତିବୋଧର ହତ୍ୟା ଭୟରେ ଆଭିଜାତ୍ୟର ଦୁହିଦେଇ ଧାରା କ’ଣ ଦୈହିକ କ୍ଷୁଧାର ହତ୍ୟା କରିବା ଜୀବନ ପାଇଁ ସମ୍ଭବ କି ? ପ୍ରୟୋଗିକ ମତରେ ତାହା ବୃଥା ଆଦର୍ଶ, ଫାକା ଆଶ୍ୱାସ ।

ପ୍ରୟୋଗିକ କହନ୍ତି - “ମଣିଷ ମନର ଅଚେତନ ଅବସ୍ଥାରେ ସୁରକ୍ଷିତ କାମନା ବା ଲଜ୍ଜା ଶରୀରର ଆଦି ପ୍ରବୃତ୍ତିରୁ ଶକ୍ତି ଆହରଣ କରୁଥାଏ । ବାସ୍ତବତା ସହିତ ଖାପ ଖୁଆଇ ଚଳୁଥିବା ଓ ବାହ୍ୟ ବିପଦକୁ ଆଡ଼େଇ ଯାଉଥିବା ମଣିଷ ମନର ଚେତନ ଅଂଶ ଅପେକ୍ଷା ସେହି ଅଚେତନ ଅଂଶ କ୍ରିୟାଶୀଳ ହୋଇଥାଏ ଓ ତତ୍କାଳୀନ ସୁଖ ଅନୁଭବ କରୁଥାଏ । ସ୍ୱଭାବତଃ ଏହି ଆଦି ପ୍ରବୃତ୍ତି ବିପୁଳଭାବେ ଯୌନ ସଂପର୍କିତ ଅଥବା ଧୂସାମ୍ବଳ ହୋଇଥାଏ । ସାମାଜିକ ଓ ସଭ୍ୟ ମାନସକ୍ରିୟା ସହିତ ଏହା ସମ୍ପର୍କ ରଖିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ।”

ଗାଈକଙ୍କ ପ୍ରୟୋଗୀୟ ଚେତନାଭିଜିକ ଗଛଗୁଡ଼ିକରେ ସୁଖା ଯୌନତାର ନାରକାୟତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଜୀବନର ଶୁଚିସ୍ମିତ ଶୁଭ୍ରତାରା ପ୍ରତିଫଳନ ସମ୍ଭବ ବୋଲି ଆଶା ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ଏ ଗଛରେ ଆଉଏକ ବଡ଼କଥା ଆମ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସେ । ଆମେ ଆଜି

ଯେଉଁ ବାମାବାଦୀ ଚିନ୍ତାଧାରର ଡିଡ଼ିମ ପିଚୁଛୁ, ଗାନ୍ଧିକ ପଚାଶ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ଅତି ସତର୍ପଣତା ସହକାରେ ଏ ଗଛରେ ସେ ଭାବଧାରା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଏହା ବାସ୍ତବିକ ବିପ୍ଳବକର ।

‘ଫୁଲରକବର’ ଗଛଟି ମୁହୂର୍ତ୍ତାତ୍ମକ ମାନସିକତାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା । ଗଛଟିରେ ପୁରୁଷ ଚରିତ୍ରଟି ଅଜାଣତରେ ପହଞ୍ଚି ଯାଇଛି ଏଭଳି ଏକ ସ୍ଥାନରେ - ସମାଜଅସ୍ୱାକୃତ ଜାଗା ଓ ଚରିତ୍ର ‘ତାନି’ ପାଖରେ । ଗାନ୍ଧିକ ଭାଷାରେ - ‘ଅନ୍ଧାର ଏଠିକି ପଶିଛି ହେଲେ ସର୍ବାଙ୍ଗ ବୁଡ଼େଇ ପାରିନି, ଏଇ ନୀଡ଼ଟିର ଜନଜୀବନ ଅନ୍ଧାରରେ ଥିଲେ ବି ଆଲୁଅ ଜାଳୁଛନ୍ତି - ଅନ୍ଧାରକୁ ସୌଭାଗ୍ୟ ମଣୁଛନ୍ତି- ମନ କିଣୁଛନ୍ତି-ପଥ ହୁତୁଛନ୍ତି । କିଛି କ୍ଷଣ ପାଇଁ ହୁଏତ ଗୋଟି ଗୋଟି ଜୀବନକୁ ବାନ୍ଧୁଛନ୍ତି ସପନର ସୁନାହାର ପିନ୍ଧାଇ, ଫୁଲର ମହକ ଶୁଝାଇ ସ୍ୱପ୍ନାବିଷ୍ଣୁ କରୁଛନ୍ତି ଆଗରୁକକୁ । “ତାନି ପାଖରେ ପାପହିଁ ପୁଣ୍ୟ । ଜୀବନ ଓ ଜୀବିକା ପାଇଁ ସବୁ ପାପ ଏଠି ପୁଣ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ଏପରି ଏକ ସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚି ନାୟକଙ୍କ ସେ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ମନର ବିଶ୍ଳେଷଣ-ଦେହର ମୂଲ, ଫୁଲର ସଉଦା-ମନରେ ପ୍ରଶ୍ନବାତୀ ? ପୁଣି ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମେଘରଙ୍ଗର ଶାଢ଼ୀ ଭିତରେ ତାନିର ଭଙ୍ଗୀ - ତା ଦେହର ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣର ମାଂସପେଶୀ -ଷ୍ଟାତ ବକ୍ଷ ତୋଳ-ତାନି ଚାହିଁଛି ପୁରୁଷୋଚିତ ହାତର ସ୍ପର୍ଶ । ସେ ସମୟରେ ତାନିକୁ ନୀତିବାକ୍ୟ ଶୁଣାଇବା ଅଯୌକ୍ତିକ ମନେହୁଏ । ସେ ସ୍ୱାକାର କରୁଛନ୍ତି ‘ମୁଁ ଆହ୍ୱାନ କଲି ନାରାଦ୍ୱର ପରାଜୟକୁ ।’ ତେଣୁ ଲେଖକ ଜଣିଶୁଣି ପୁରୁଷ ଚରିତ୍ରଟିକୁ ଆଦର୍ଶମୁଖୀ କରାଇ ତାନିକୁ ଅପମାନ ଦେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପାଖ କୋଠରୀରୁ ତାନି ଶାଢ଼ୀ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ଆସିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅପେକ୍ଷା କରି ବସିଥିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ଆଜିର ସମାଜସେବୀ ସଂସ୍ଥା ଭଳି ପତିତା ନାରୀର ଉଦ୍ଧାର ପାଇଁ, ସମାଜ ସୁଧାରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନେଇ ଲେଖକ ଚରିତ୍ରଟିକୁ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ କରାଇ ତାନି ମନକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବାର ପ୍ରୟାସ ସ୍ୱାଗତଯୋଗ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ଏ ଗଛରେ ସେ ଭାବର କୌଣସି ଆଭାସ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେନା । ତେଣୁ ଏ ଗଛର ସମାପ୍ତିରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପରିଣତିର ସୂଚନା ନାହିଁ । ଗଛଟି ଯେତିକି ଆକର୍ଷକ ସେତିକି ଜିଜ୍ଞାସାମୂଳକ । ଯେତେବେଳେ ତାନି ଆଗରୁକଙ୍କ ଆଗରେ ନିଜକୁ ଅପମାନିତ ବୋଧକରି ସାନ ମନେ କଲା, ସେତେବେଳେ ସେ ସୁନ୍ଦରୀ ଓ ଭରମାରୁ ସୁତାଧୀକୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଲା କିପରି ? ଏହିପରି ଅସଂଖ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନ ମନକୁ ଆସେ, ବହୁତ କିଛି କଥା ଭାବିବାକୁ ଏ ଗଛରୁ ଉପାଦାନ ମିଳେ । ନାରାଦ୍ୱ ରୂପକ ଫୁଲ ଆଗରୁକ ଚରିତ୍ର ପାଖରେ କବର ପାଇଛି । ସେଥିପାଇଁ ଗଛ ସଂକଳନ ନାମ ‘ଫୁଲର କବର’ ରଖିଯାଇଛି ।

ଡକ୍ଟର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ଗଛର ଭାଷାର ଅନନ୍ୟତା ଖୁବ୍ ଆକର୍ଷଣୀୟ ।

ଗଜଗୁଡ଼ିକର ଭାଷା ଅଦ୍ଭୁତ ଚମକ ଖେଳାଏ ପାଠକ ହୃଦୟରେ । ଭାଷାର ଛନ୍ଦାୟିତ ଶବ୍ଦ, ଅପୂର୍ବ ଗୀତିମୟତାରେ ସତେ ଯେମିତି ମଣ୍ଡିତ । Wordsworth ତାଙ୍କ Preface ରେ କହନ୍ତି ଗଦ୍ୟ ଓ ପଦ୍ୟର ଭାଷାରେ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ, ଅଛି କେବଳ ଛନ୍ଦରେ । କବିତା ଯଦି ଛନ୍ଦହୀନ ହୁଏ ଅସୁବିଧା । ବିଷୟବସ୍ତୁ ଓ ରସ ସୃଷ୍ଟି ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ କବିତା ଓ ଗଦ୍ୟରେ କୌଣସି ପାର୍ଥକ୍ୟ ଥିଲାପରି ମନେହୁଏ ନାହିଁ- ଅବଶ୍ୟ ଏକତା ବିଚାରସାପେକ୍ଷ । ଗଜ ଓ କବିତା ଭଳି ଏ ଯୁଗର ଜନପ୍ରିୟ ସାହିତ୍ୟିକ ରୂପ କିପରି ଏକତ୍ର ସହାବସ୍ଥାନ କରିଛନ୍ତି ତାହା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଗଜରେ । ଏବେ ଭରସା ଭିତରେ ଯେତେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଥିଲେ ବି ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ କବି ଓ କବିକୁ କିଛିତ ଭାବେ ଗାନ୍ଧିକ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ନଚେତ୍ ପ୍ରକାଶଭଙ୍ଗୀ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇପଡ଼ିବ । ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ସଫଳତା ଆଣିଦେଇଛି ଗୀତିମୟ ପ୍ରକାଶଭଙ୍ଗୀ । ଶୈଳୀର ବ୍ୟଞ୍ଜନାତ୍ମକତା ଓ ଭାଷା ବିନ୍ୟାସର ଗୀତିମୟତା- ଭାଷାର ସାଞ୍ଜୁ ଭିତରେ ରକ୍ଷିତ । ଆଭିଜ୍ଞାତ୍ୟ ଶବ୍ଦ ସଂଯୋଜନାରେ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧିକ ଧୂରନ୍ଧର । ପାଠକ ତାଙ୍କ ଗଜ ପଢ଼ିଲାମାତ୍ରେ ଏକଥା ଅନୁଭବ କରେ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ - “ମୁଁ ଅନେକ ଧୂନି ଶୁଣିଛି, କାର୍ବନ, ସଂକାର୍ବନ, ଗୁଞ୍ଜରଣ, ସମୋଧନ, ରୋଦନ, ବିକାପନ । ମୁଁ ପହଞ୍ଚିଛି ସେଇ ଧୂନିରେ, ଭଡ଼ିଛି ଆକାଶରେ, ଭାସିଛି ଆଗାମୀର ସ୍ୱପ୍ନ ଜଗତରେ ।” ପୁନଃଶ୍ଚ - “ଗୋଲାପ ଭଳି ହସୁଥିବ, ତାକିଲେ ଡରିବନି, ଡେଇଁପଡ଼ିବ- ହସରୁ ଝରୁଥିବ ଅବାରିତ ସୁଧାଝର ...”

ତାଙ୍କର ଭାଷା ଛନ୍ଦାୟିତ ଗୀତି କବିତାର ଗୌରବରେ ବିମଣ୍ଡିତ, ଗଦ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥ ହେଲେବି କବିତାର ଭାଷାରେ ବିମଣ୍ଡିତ । ଭାଷାରେ ରହିଛି ପୁଣି ସମ୍ବେଦନା ଓ ସଙ୍ଗୀତ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଧୂନି । ମୁଗୁ ପ୍ରାଣରେ ପାଠକ ରସସ୍ବାଦନ କରେ- ମଝିରେ ମଝିରେ କବିତାର ପ୍ରଭାବରେ ବିଭୋର ହୋଇଥାଏ । ସେ ସମୟର ଗଜରେ ଏପରି ଚମତ୍କାରୀ ଭାଷାରେ ପ୍ରୟୋଗ ପ୍ରାୟ ନାହିଁ କହିଲେ ଭୁଲ ହେବନି । ଗଜ ସିଧାସଳଖ ବକ୍ତବ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ହେଉ ବା ଲଞ୍ଜିତ ମାଧ୍ୟମରେ ହେଉ ଲେଖକଙ୍କର ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କିତ ଧାରଣାର ଯଥାର୍ଥ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶର କ୍ଷମତା ଧାରଣ କରିଥାଏ । ପାଠକର ମନ ଭିତରେ ନିଶ୍ଚିତଭାବେ ଏକକ ପ୍ରଭାବ ସୃଷ୍ଟିକରେ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଜ । କ୍ଷୁଦ୍ରଗଜ ନିଶ୍ଚିତଭାବେ ଆପତ୍ତକାଳୀନତାର ଭାବ ପୋଷଣ କରିବା ବିଧେୟ ଏବଂ ତାହା ଭାବଗତ ଆବେଗକୁ ଓ ବୌଦ୍ଧିକତାକୁ ସର୍ତ୍ତ କରେ । ପାଠକ ମନରେ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନ ଓ ପ୍ରଶ୍ନବାଚୀ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରୁଥିବା ନିର୍ବାଚିତ ଘଟଣା ଓ ଚିକିନିଷ ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଜ ସଚେତନଭାବେ ଆତ୍ମସ୍ଥ କରିଥାଏ । ଏ ସବୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ତାଙ୍କ ଗଜଗୁଡ଼ିକରେ ଆରମ୍ଭ, ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଓ ପରିସମାପ୍ତି ପ୍ରାୟ ଅଚାନକ ଓ ଆକସ୍ମିକ ।

ଚିରାଚରିତ ପ୍ରଥାନୁସାରେ ଆରମ୍ଭ କରି ଗାନ୍ଧିଜୀ କୌଣସି ଗଛକୁ କାହାଣୀ ଦୋଷରେ ଅଭିଶପ୍ତ କରିନାହାନ୍ତି । କେତେକ ଗଛ ତାଙ୍କର ଆକର୍ଷକ ତ କେତେକ ଜିଜ୍ଞାସାମୂଳକ । ଗଛଗୁଡ଼ିକର କଳେବର ଛୋଟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପାଠକ ମନରେ ଏକକ ଭାବ ସୃଷ୍ଟିକରେ । ତାଙ୍କର ସବୁ ଗଛରେ ତ ତାଙ୍କର ବ୍ୟଞ୍ଜନାଧର୍ମୀ ଭାଷାର ପ୍ରୟୋଗ । ଗଛ ଜରିଆରେ ପାଠକକୁ ଏକାଧାରରେ ପରିଦୃଷ୍ଟି ଓ ଅଦୃଷ୍ଟିର ଲାଳା ପ୍ରଦାନ କରିବାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସଦା ତତ୍ପର ଥିବାପରି ଜଣାପଡ଼େ । ଗଛମାନସ ଗଛ ବକ୍ତବ୍ୟ ଆଶ୍ରିତ ହେଲେ ହେଁ ଗଛ ଆଜିକାଲି ଉପରେ ତାହାର ନିର୍ଭରତା ଉପେକ୍ଷଣୀୟ ନୁହେଁ । କାରଣ ଉତ୍ତମ ବକ୍ତବ୍ୟ ଅଧମ ଆଜିକାଲି ପ୍ରକରଣରେ ଯଥୋପଯୁକ୍ତତାବେ ଅଭିଷିକ୍ତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଭାବସମ୍ପଦ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ତାଙ୍କ ଗଛର ଶୈଳୀ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ । ତାଙ୍କର କୌଣସି ଗଛରେ ନଗ୍ନବାସ୍ତବତା ସ୍ଥାନ ପାଇନି, ପାଇଛି ତାର ଏକ ରୂପାନ୍ତରିତ ରୂପଶ୍ରୀ - ଆଦର୍ଶ ଓ ବାସ୍ତବତାର ମଣିକାଞ୍ଚନ ସଂଯୋଗ ହୋଇଛି ଅନେକ ଗଛରେ । କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଏବଂ ପରିବେଶ ତାଙ୍କ ଶୈଳୀକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି । ଗଛର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆଭାସଗଛ, ଗଛହାନ ଗଛ, ଅତଗର୍ଭା ଗଛ, କାହାଣୀଧର୍ମୀ ଗଛ ପ୍ରଭୃତି ବିଭିନ୍ନ ରୀତି ସେ ତାଙ୍କ ଗଛରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି । ଗଛ ଉପସ୍ଥାପନା ଓ ପରିବେଷଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭାଷାରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରୀତି ପ୍ରୟୋଗ କରି ସେ ନିଜ ଗାନ୍ଧିଜୀତାର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ରକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ୧୯୬୪ ରେ ପ୍ରକାଶିତ ରବି ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ‘ଅସାମାଜିକର ତାଏରୀ’ ଗଛପରି ତତ୍କୁର ନାୟକ ଆଜିଛନ୍ତି ସେ ସମୟର ଅବସ୍ଥାଧାରାରେ ଧାବମାନ ଏକ ସମାଜରେ ମଣିଷର ସ୍ଥିତି, ମାନସିକ ଚେତନାର ସଂଘର୍ଷିତ ସଂସାର ।

ଶିଳ୍ପୀଙ୍କ ସ୍ୱଳ୍ପ ଜୀବନକାଳ ଭିତରୁ ସିଦ୍ଧିର ସ୍ୱର ଅବଶ୍ୟ ଆନୁପାତିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅନସ୍ୱାକାର୍ଯ୍ୟ । ତଥାପି ‘ପୁଲର କବର’ ବଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ରେ ଲେଖାହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସାଂପ୍ରତିକ ଅର୍ଥାତ୍ ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଜଟିଳ ଜୀବନ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିପାରିଛି ଅତି ସଫଳ ଭାବରେ । ତେଣୁ ପ୍ରକୃତରେ ‘ପୁଲର କବର’ ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାଣସ୍ପନ୍ଦନ ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ଏକ ଗଦ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥ ।

ପାଠକୀୟ ବିବେଚନା ଓ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ କଥାକାରିତା

ଡକ୍ଟର ବାବାଜୀଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ

ଓଡ଼ିଶାର ସରକାରୀ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା-ସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟାପନା ସହିତ ସାହିତ୍ୟିକ ସମାଲୋଚନା ଓ ଉଚ୍ଚାଙ୍ଗ ଗବେଷଣାକୃତି ସଂରଚନା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଏକ ପରିଚୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିବା ସ୍ୱର୍ଗତ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ସର୍ବଜନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ ସାଧନା-ସଂସକ୍ତ ଥିବା ତାଙ୍କ ‘ପୁଲର କବର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗଳ୍ପ’ ପୁସ୍ତକ ଅଧ୍ୟୟନରୁ ଜାଣିହୁଏ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ବହୁବିଧ ବିଭାବକୁ ବିଚାର ଆଲୋଚନା କରିବାରେ ତାଙ୍କ ଅଧ୍ୟୟନ-ଲବ୍ଧ ଅଭିନବ ଅବବୋଧ କିଭଳି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦୃଷ୍ଟିସୂଚକ ଓ ତହିଁର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ନିଜସ୍ୱ ଗଦ୍ୟ-କଳା-କାରିଗରୀ ଦ୍ୟୋତକ ତାହା ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ତଥା ସମକାଳର ସମାଲୋଚକଙ୍କ କୃତି ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ବାରିହୋଇପଡ଼େ । ଏପରିକି ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟ ଅଣ-ପାରମ୍ପରିକ ଗଦ୍ୟ ଶୈଳୀ ଓ ଶିଳ୍ପ-ସ୍ଥାପତ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ସର୍ବଜନ-ସମୀକ୍ଷକ ଗୌରବ ପ୍ରଦାନ କରେ । ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ରଚିତ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା ସୁଖପାଠ୍ୟ । ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଅବବୋଧ, ଆବେଗିକ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଦେଇ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଲୋଡ଼ିବାର ଚଳଚଞ୍ଚଳତା ତାଙ୍କ ବାତ୍ସଲ୍ୟ କଳା-ରୂପରୁ ଅବଧାରିତ ହୋଇଛି । ତାଙ୍କ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟର ଗଦ୍ୟଭାଷାରେ କାବ୍ୟିକ ସାଦୃଶ୍ୟ, ଉପମା, ରୂପକାଦି ଯେଉଁ ସୁଲଭ୍ୟ ଆଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକରେ ସଂକଳିତ ଥିବା ରଚନାଗୁଡ଼ିକର ଭାଷାରୁ ପ୍ରତୀକ, ଚିତ୍ରକଳାଦି ସମେତ ନାଟକୀୟ ସଂଳାପାଦିର ବ୍ୟବହାର ମଧ୍ୟ ସେଭଳି ଉପଲବ୍ଧ ।

“ପୁଲର କବର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗଳ୍ପ” ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି ୧୯୬୭ ମସିହାରେ । କ୍ଷୋଭାକର୍ତ୍ତି ରଚନାରେ ଏହାର ଅଙ୍ଗ ସଂସ୍ଥାନ କରାଯାଇଛି । ଏଗୁଡ଼ିକୁ ପଢ଼ିବା କାଳରେ ନାମବର ସିଂହଙ୍କ ‘କିତନେହା ନିବନ୍ଧ ଏସେ ହେଁ ଜିନକେ ଅଂଦର କୋଇ-ନ-କୋଇ କହାନୀ ପିରୋଇ ହୁଇ ହୋ ଔର ଉପନ୍ୟାସ ତେ ତଭା ଏସେ ହେଁ’ ଜିନକେ ବୀଚ-ବୀଚ ମେ ଭରେ-ପୁରେ ନିବଂଧ ରଚତେ ଚଲେ ଗୟେ ହେଁ’ ଅଭିମତ ମନେ ପଡ଼େ । ହଜାରୀ ପ୍ରସାଦ ଦ୍ୱିବେଦୀଙ୍କ ଲେଖାବଳୀ ଉପରେ ସିଂହଙ୍କ ଉପରୋକ୍ତ ଅଭିମତକୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଏହି ପୁସ୍ତକର ରଚନାଗୁଡ଼ିକ ସଂପର୍କରେ ବଦଳାଇ କୁହାଯାଇପାରେ; ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଗପ ବୋଲି ଚିହ୍ନିତ କରାଯାଇଥିଲେ ହେଁ କାହା କାହା ଭିତରେ ସମାଲୋଚନା ଗଦ୍ୟ, ପ୍ରବନ୍ଧ ଅଥବା ରମ୍ୟରଚନାର ଧାରା ପଶିଆସିଛି । ଏଭଳି ଘଟିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । କାହିଁକି ନା, ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର କ୍ଷଣ ଦଶନ୍ଧିରେ ଓଡ଼ିଆ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପକୁ

ଘେନି ଯେଉଁ ପରୀକ୍ଷା-ନିରୀକ୍ଷା ଚଳୁଥିଲା ତହିଁରେ ପାରମ୍ପରିକ ସଂଜ୍ଞାସୁଲଭ ମାପ
 ଖୋଜିବା ବିଦ୍ୱନ୍ମନାର କଥା । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପାରମ୍ପରିକ ଜୀବନବୋଧ ସହିତ ଆଧୁନିକ
 ଜୀବନ ସଂଘର୍ଷର ଏକାନ୍ତ ଅନୁଭୂତିର ଦୟା ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ଗାଈକଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ଯେଉଁ
 ବିସ୍ମୟପଥା ତୋଳିଛି ତହିଁର କଳାତ୍ମକ ରସଘନ ପରିଚୟ ଆଲୋଚ୍ୟ କୃତିଗୁଡ଼ିକରୁ
 ଉପଲବ୍ଧ ହେଉଛି । ଘଟଣା ଅପେକ୍ଷା ତହିଁର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା, କାହାଣୀ ଅପେକ୍ଷା ତତ୍ ସଂପୃକ୍ତ
 ଚରିତ୍ରର ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ, ଅପରର ଜୀବନଧାରା ଅପେକ୍ଷା ନିଜ ଜୀବନର ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଝଲକ
 ପଠିତ କୃତିଗୁଡ଼ିକରୁ ଆଭାସ, ପ୍ରତୀକ ଅଥବା ରୋମାଞ୍ଚିକ ଚିତ୍ର ଦେଇ ସହଜବୋଧ
 ହୋଇପାରୁଛି । ‘କଥାକାରର କଥା’ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଅଧ୍ୟାପକ ନାୟକ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି
 ପୁରୁର କବର’ର ଗଚ୍ଛସମୂହ ୧୯୬୦ ଓ ତା’ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟର ରଚନା”, ପୂର୍ବରୁ
 ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ଯେ; ଏହି କାଳରେ ଓଡ଼ିଆ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ଘେନି ବହୁବିଧ ପରୀକ୍ଷା
 ନୀରିକ୍ଷା ଚାଲିଛି । ପରିଣତିରେ ମିନିଗଳ୍ପ, ଆଭାସଗଳ୍ପ, ଗଳ୍ପହୀନ ଅଥବା କାହାଣୀହୀନ
 ପ୍ରତୀକଗଳ୍ପ, ଅଶ୍ରୁଗଳ୍ପ ଆଦି ରଚିତ ହୋଇଛି । ରୋମାଞ୍ଚିକ ପରଂପରାରେ ଆତ୍ମନିଷ୍ଠବାଦରୁ
 ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମାର୍ଦ୍ଧରେ ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟରେ କଳାକାରମାନେ ନିଜସ୍ୱ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି
 ପାଇଁ ଉନ୍ମୁଖ ହୋଇ ବ୍ୟକ୍ତିବାଚୀ, ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିକରିବାଭଳି ଆଲୋଚନାଧୀନ କାଳର
 ସର୍ଜନଶୀଳ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ବିଶେଷକରି କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ଓ କବିତା ରଚନାରେ ସେହି ଧାରା
 ଅନୁସୂତ ହୋଇଥିବା ଜଣାଯାଏ; ଯଦିଓ ରୋମାଞ୍ଚିକସୁଲଭ ଭାବାକୃତୀ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ
 ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ ଘଟିଛି ବୋଲି ଅନେକ ଆଲୋଚକ ମତ ଦେଇଥାଆନ୍ତି ।
 କିନ୍ତୁ ନିଜକୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରିବାର ପ୍ରତୀକାତ୍ମକ ରୀତି ଅଥବା ଅନ୍ୟର ଉପଲକ୍ଷଣରେ ନିଜ
 ଜୀବନର ରସବନ୍ଧ ଅନୁଭୂତି ଅଥବା ଅଙ୍ଗେ ିଆ ସ୍ମରଣୀୟ ଅନୁଭବ ପରିବେଷଣ କରିବାର
 କାବ୍ୟିକ ଚାତୁରୀ ରୋମାଞ୍ଚିକ ଶୈଳୀର ସୁରବର୍ତ୍ତୀ ନୁହେଁ । ଆଲୋଚ୍ୟକାଳର ଓଡ଼ିଆ
 କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପରେ ଭାବବସ୍ତୁ ଓ ଶିଳ୍ପପ୍ରକରଣକୁ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ସଂଜ୍ଞାର ଫର୍ମୁଲାରେ ବିଚାର କରିହେବ
 ନାହିଁ । ପ୍ରସଙ୍ଗତଃ ସମାଲୋଚକ ଦାଶରଥ ଦାସଙ୍କ ଅଭିମତକୁ ସ୍ମରଣ କରିହେବ । “ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ
 ଘଟଣାଟିଏ ମଧ୍ୟ ଅନେକେ ଖୋଜୁ ନାହାନ୍ତି । ନାଟକୀୟତା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି କି ଆଗ୍ରହ ନାହିଁ ।
 ଅନେକତ୍ର ଗଳ୍ପ କହିବାର ପଦ୍ଧତି ହୋଇଉଠିଛି ଆତ୍ମ-କ୍ଳେବନିକ ଓ ସ୍ୱାକାରୋକ୍ତିମୂଳକ ।
 ବହିର୍ମୁଖୀନତା ଅପେକ୍ଷା ଅନ୍ତର ଆଲୋଚନ ସ୍ୱାଦୁତର ହୋଇ ରହିଛି । ଠାବେ ଠାବେ
 ଲେଖକଙ୍କର ଆତ୍ମପ୍ରକୃତିର ପ୍ରକ୍ଷେପ ମଧ୍ୟ ଆୟାସ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନୁହେଁ । ଚେତନାମୟ
 ଭାବପ୍ରବାହରେ ସମାଜ ଓ ଜୀବନର ଖଣ୍ଡିତ ଦୃଶ୍ୟାବଳୀ ତୀର୍ଥୀକ କିମ୍ବା ବିକୃତଭାବେ
 ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଛି । ପ୍ରାଥମିକ ପୂର୍ବ ସ୍ଥାନରେ ଆପାତଃ ଅସଂଲଗ୍ନ ଦୃଶ୍ୟରାଜିର ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ
 ଘଟୁଛି । ଅନେକ ଗଳ୍ପ ହୋଇଛି ତେଣୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧାରାବାହିକ ସଂଲଗ୍ନ କିମ୍ବା ଅସଂଲଗ୍ନ

ଦୃଶ୍ୟ ସମବାୟ ମାତ୍ର । ତାକୁ ଆଉ pointed finger କରିଲେ ଠିକ୍ ହେବ ନାହିଁ । ଆଜିର ଏହି ଅନ୍ତର୍ଜ୍ଞା ଗଛ ଯେହେତୁ ଲେଖକ-ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ମୌଳିକ ପ୍ରକାଶ ଓ ନିତ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ; ତେଣୁ ତାକୁ ପ୍ରଚଳିତ କୌଣସି ସଂଜ୍ଞା ଓ ସ୍ବରୂପ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାରି ବସିବା ଅସମ୍ଭାବ୍ୟ ହେବ ।” (ସାହିତ୍ୟ ସନ୍ଧାନ-୧୯୭୫, ପୃ.୧୯୭) ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ପୁରର କବର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗଛ’ ପୁସ୍ତକରେ ସ୍ଥାନିତ କୃତିଗୁଡ଼ିକ ବିଚାରଣୀୟ ।

-୧-

‘ପୁରର କବର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗଛ’ - ପୁସ୍ତକର ଏଭଳି ନାମକରଣରୁ ଜଣାପଡୁଛି ଯେ; ଏଥିରେ ସଂକଳିତ ହୋଇଥିବା ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ଗଛଶ୍ରେଣୀୟ । କିନ୍ତୁ ତଦବଧି ପ୍ରଚଳିତ ଥିବା କ୍ଷୁଦ୍ରଗଛର ସଂଜ୍ଞାକୁ ମାପକାଠି ରୂପେ ନେଇ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ବିଚାର କରିହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ପୂର୍ବରୁ ଦର୍ଶାଯାଇଛି । ଯେପରି ଗଛର ସଂଜ୍ଞାୟନ କରିବାକୁ ଯାଇ ଅଭିନବବୋଧ ଓ ନୂତନ ଶିଳ୍ପରୂପରେ ପ୍ରତ୍ୟୟ ରଖୁଥିବା ନିଜସ୍ବ ଜାଣାର ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟ ସ୍ଥପତି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଭଲେଖା କରିଅଛନ୍ତି; “ଗଛ ଗଞ୍ଜିକର ପ୍ରେମିକା । ଅଙ୍ଗର ରୂପରାଗ ଯେପରି ଅଙ୍ଗନାର ବୌଷଧ ବୃଦ୍ଧିକରେ, ଗଛରଙ୍ଗର ବିକଟ ବିକାସ ସେଇପରି ପାଠକର ହୃଦୟ ହରଣ କରେ । ଆତ୍ମିକ ପରିବେଷଣ ଖୁବ୍ ରୁଚିକର ହୋଇଉଠେ ଆଜିକ ସଭାର ପ୍ରୟୋଗ-ପରୀକ୍ଷାରେ ।” ଆଜିକ ସଭାର ପ୍ରୟୋଗ-ପରୀକ୍ଷାରୁ ଆତ୍ମିକ ପରିବେଷଣ ରୁଚିକର ଓ ପାଠକର ହୃଦୟ ହରଣ କରିବାରେ କ୍ଷମ ହୁଏ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଛ- ଏହି ମତରେ ବିଶ୍ବାସ ରଖି ଗଛରଚନାରେ ବ୍ରତୀ ହୋଇଛନ୍ତି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ସମାଜଚେତନା ହେଉ କି ଆଧୁନିକ ମଧ୍ୟବିର ମଣିଷର ଆତ୍ମାନୁସନ୍ଧାନ ହେଉ ଅଥବା ନିଜସ୍ବ ଜୀବନବୋଧକୁ ପରିବେଷଣ କରିବାର ଗଢ଼ାକାଢ଼ି ଯେକୌଣସି ଶିଳ୍ପକୁ ଆଜିକ ପ୍ରୟୋଗ- ପରୀକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ଜୀବନଭୂମିରୁ ଉପକରଣ ସଂଗ୍ରହ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରିବା ସ୍ବାଭାବିକ । ଏହି ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଚରିତାର୍ଥତା ଶିଳ୍ପର ସ୍ବତି, ଅନୁଭୂତି ଓ ଦୃଷ୍ଟିଭବ୍ୟ ଉପାଦାନରେ ସଂସାଧିତ ହୋଇଥାଏ । ‘ପୁରର କବର’- ଏହି ଶୀର୍ଷକର ସାଧାରଣ ଅର୍ଥ ହୋଇପାରେ ପୁରର ମୃତ୍ୟୁ କିମ୍ବା ଅସାଧାରଣ ଅର୍ଥାତ୍ତରିକ୍ତ ଅର୍ଥ ବି ହୋଇପାରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ପ୍ରେମ, ଫଗୁଣର ତମାସି । ଅପରପକ୍ଷେ ଶିଳ୍ପର କଳ୍ପନା ଏବଂ ଆବେଗର ତିରୋଧାନ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ ରହେ, ‘ପୁରର କବର’ ପଦରେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ପଦଟି ସହିତ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପାଠକଙ୍କର ପୂର୍ବଯୋଗାଯୋଗ ଥିବାରୁ ସେମାନେ ଗଛର ଶୀର୍ଷକ ପ୍ରତି ଅଧିକ ଆକୃଷ୍ଟ ହେବା ସ୍ବାଭାବିକ । ଏହି ଶୀର୍ଷକ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକ୍ଷଣି ସାହିତ୍ୟ-ପାଠ-ଚିତ୍ତବୃତ୍ତିର ପାଠକ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଭଙ୍ଗାବ ହୋଇପଡ଼ିବ -

“ଭଲ ଯଦି ନାଲ ଲାଗେ ସଖା ଆଜି ଏ ମୋର କବିତା

ତହିଁପରେ ଜାଳିଦିଅ ନିଜହାତେ ଶମଶାନ ଚିତା ।

ରଟିଦିଅ ପୁଲର କବର

ତଳେ ତାର ଲୁଟିଯାଉ କ୍ଷୁବ୍ଧ ଏକ ବିକଳ ଅଂତର ।”

ସେହିପରି ‘ମରୁବଲ୍ଲୁରାର ପୁଲକ’ ଗଛ ପଡ଼ିବା ପୂର୍ବରୁ ପାଠକ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଥିବା ‘ପ୍ରଣୟବଲ୍ଲୁରା’ ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ମରୁବଲ୍ଲୁରାକୁ ଚିନ୍ତିବ, ମନେ ପଡ଼ିବେ କବି ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର; ତୁଳନା କରିବାର ଚିନ୍ତା ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ; ‘ଭାଙ୍ଗିଦେଲା ବନବଲ୍ଲୁରା, ଉଦ୍ୟାନ ଲତିକାର ଅଭିମାନ’ ପଢ଼ିବାକୁ ମନେ ପକେଇ । ଗଛ-ପତ୍ର ସହିତ ପାଠକର ସ୍ମୃତିରୁ ବନବଲ୍ଲୁରା ଚିତ୍ର ନିର୍ଜଳି ଆସି ପାଠକର ବୋଧ-ଭାବନାସାଥେ ଚାଲି ଚାଲି ଉପସଂହାର ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଖସିଯିବ । ପାଠକ ମରୁବଲ୍ଲୁରା ନ ଦେଖୁଥିଲେ ବି ତହିଁର ଏକ ଅର୍ଥ ପାଇଯିବ । ବନ ବଲ୍ଲୁରା ପକ୍ଷେ ଆଶ୍ରୟପ୍ରାପ୍ତି ଈର୍ଷ୍ୟା ଯେପରି ସ୍ୱାଭାବିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅଭିପ୍ରେତ, ତହିଁର ସହଜ ଚରିତାର୍ଥତା ବି ସେହିପରି ପାଠକ ପ୍ରାଣରେ ଆବେଗ ସଂଚାରକ । କିନ୍ତୁ ମରୁବଲ୍ଲୁରାର ସୃଷ୍ଟି ଯେଭଳି ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ତା’ର ଅବଲମ୍ବନପ୍ରାପ୍ତି ମଧ୍ୟ ସେହିଭଳି ଅନାକାଂକ୍ଷିତ । ଅଠର ବର୍ଷଆ କୁଷ୍ଠା ଅଥଚ ରୂପସା ଗୋବରା ମରୁବଲ୍ଲୁରା ରୂପକରେ ପ୍ରତୀକିତ । ଗୋବରାର ଅଙ୍ଗରାଗ ବର୍ଷନାରେ ଲେଖକଙ୍କ ବାସ୍ତବଦୃଷ୍ଟି ଆବେଗ ବିକ୍ଷୁବ୍ଧତାକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିପାରିନାହିଁ । ଯେପରି ଗୋବରାର ‘ଅସ୍ତରାଗବୋଛା ତନ୍ମୁଣ୍ଡା’, ‘ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ କେଶରାଶି’, ‘ନେସରା କୋତରା ଆବରଣ ଭିତରୁ ତା ତନୁର ତନିମା ପୁଟିଉଠୁଥାଏ ।’ ଭିକ୍ଷୁ-ଭିକ୍ଷୁଣୀମାନଙ୍କ ଧାଡ଼ି ଭିତରେ ଗୋବରା ସତେ ଯେମିତି ବିକ୍ଷତ ରହୁଛି । ‘ବିକ୍ଷତରତ୍ନ’ ଚିତ୍ରକଳାର ପଶ୍ଚାତ୍ରେ ‘ଶାଶବସା ବିଶାର୍ଦ୍ଧ ରତ୍ନ’ ରୂପକ ପ୍ରେରଣାପ୍ରଦ ହୋଇଥିବା ଅନୁମେୟ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଶ୍ରୀ ନାୟକ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା-ସାହିତ୍ୟର ଅଧ୍ୟାପକ ଥିଲେ । ତେଣୁ ରାବଣ କର୍ତ୍ତୃକ ଅପହୃତା ସୀତା ଲଙ୍କାଗଡ଼ରେ ‘ବିଶାର୍ଦ୍ଧ ଶାଶବସା ରତ୍ନ ଗଣ୍ଡିରୁ ପୁଟି ପତନ ହେଲା ପରା’ ପ୍ରତୀତ ହେବାର ଭଞ୍ଜାୟ ବର୍ଷନା ସହିତ ସେ ପରିଚିତ ଥିବେ । ଅନେକ ଗଛର ନାମକରଣ ଓ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିରେ ଉପଯୋଗ ହୋଇଥିବା ପ୍ରତୀକ, ଚିତ୍ରକଳ ଓ ଦୃଶ୍ୟ ସହିତ ପାଠକ ପୂର୍ବରୁ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ରହିଥିବାରୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ପଢ଼ିବା କାଳରେ ସୁଖକର ବୋଧ ହୋଇଥାଏ । ‘ସମୁଦ୍ର ସଖାୟା’ ଶୀର୍ଷକ ପଢ଼ିବାବେଳେ ଉପନିଷଦର ଶ୍ଳୋକ ମନେ ପଡ଼େ । ‘କ୍ଷଣପ୍ରଭା’ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କାହ୍ନୁଚରଣଙ୍କ ‘ଝଞ୍ଜା’, ‘ସେ ଏକ ଅସ୍ଥିର ବିନ୍ଦୁ’ ଗଛର ବନାନୀ ଚରିତ୍ର ଭିତରେ ଗୋପାନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ‘ହରିଜନ’ ଉପନ୍ୟାସର ମାନମୟାକୁ ଭେଟିହୁଏ । ବସ୍ତୁତଃ ଯେଉଁ ଗଛ ପଢ଼ିବାବେଳେ ପାଠକର

ସ୍ୱତି ଦରଜା ଆପଣାଛାଏଁ ଖୋଲିଯାଏ ଓ ତହିଁରୁ ଗଢ଼ିଆସୁଥିବା ଜୀବନ ଏବଂ ଜଗତ ସଂପର୍କିତ ଅନୁଭୂତି ଅଥବା ଅଧ୍ୟୟନ-ଆହୃତ ଭାବ ସମ୍ପଦ ଗାଞ୍ଜିକଙ୍କ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ସହିତ ଓତପ୍ରୋତ ରହି ଅଧ୍ୟୟନର ଶେଷାବକାଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଠକକୁ ତଲ୍ଲୀନ ରଖିପାରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ବୋଧହୁଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗନ୍ଧ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମରୁବଲ୍ଲଭାର ପୁଲକ, ପୁଲର କବର, ଆକାଶ କର୍ଯ୍ୟ- ଚିଲିକା ମାଛ, ନିଦ, ଅନ୍ଧକାରର ମୋହ, ଅଜ୍ଞାର ଆଦି ଗୋଟେ ଗୋଟେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସୃଷ୍ଟି; ଯହିଁରୁ ପାଠକ ନିଜକୁ ଆବିଷ୍କାର କରୁ କରୁ ବିହିତାପରେ ହଠାତ୍ ଚମକିପଡ଼େ । ଖାସ୍ ଏଇଥିପାଇଁ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଗୋଟେ ଗୋଟେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗନ୍ଧ ବୋଲି କହିବାକୁ ପଡୁଛି ।

-୨-

‘ମରୁବଲ୍ଲଭାର ପୁଲକ’ ଗନ୍ଧରେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ବର୍ଷିୟା କୁଷ୍ମା ଗୋବରା ରାଜପଥ କଡ଼ରେ କେରପାଲ ଖଣ୍ଡେ ବିଛେଇ ବସିଯାଏ । ଆଗରେ ଥୋଇଦିଏ ଫିତାଲଗା ଭାଲତା ଟିଣ । ପଥର ପଥୁକାକୁ ପଇସା ପାଇଁ ଅନୁନୟ କରେ । ଲବ୍ଧ ଅର୍ଥରେ ଗୁଜୁରାଣ ମେଣ୍ଟାଏ । ତା’ ଶରୀରରେ ଢେଉ ଭାଙ୍ଗୁଥିବା ଗୁପ୍ତର ଲହଡ଼ିକୁ କେହି କେହି ନିରେଖିବାକୁ ଦଣ୍ଡେ ଘଡ଼ିଏ ତା’ ପାଖରେ ଅଟକିଯାନ୍ତି । କାହାରି କାହାରି ମରମଘେନା ଦରବା କଥାରେ ବିହ୍ୱଳ ହେଉ ହେଉ ସେ ନିଜର ଗୋଡ଼ ଓ ପାଦକୁ ଚାହିଁ ଆତ୍ମ-ସଚେତନ ହୁଏ । ଭିତରେ ଭାବୁଥିବା କାମନାର ସିଂହକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରେ । ରାଜପଥରେ ଯାଉଥିବା ତାରି ବୟସର ବୋହୂକୁ ଦେଖି ସେ ଆନମନା ହୁଏ । ଛୋଟପିଲା ଦେଖିଲେ କୋକେଇ ନେବାକୁ ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ ହାତ ଉଠାଏ ସେ । ଅଥଚ ତା’ ଦେଇ ସୃଷ୍ଟି ସମ୍ଭାବନା ପ୍ରତି ସେ ନିଷ୍ଠୁରା ରହେ । ସେ ଚାହେଁନା ସୃଷ୍ଟି ତାରିଭଳି ବିକଳାଙ୍ଗ ହେଉ । ହେଲେ, ସମାନଧର୍ମୀ ଜଳିଲର ତା’ ପ୍ରତି ଆକର୍ଷଣ ତାକୁ । ଅବଶ୍ୟ ଗୋବରା ଭିତରେ ଜଳିଲର ମନୋଭାବ କୌଣସି ଆଲୋଡ଼ନ ସୃଷ୍ଟି କରେ ନାହିଁ । ଗାଞ୍ଜିକଙ୍କ ଭାଷାରେ - “ସମୁଦ୍ରର ଉଠାଣି ଢେଉ ଉପକୁଳର ବାଲିଶେୟ ଚୁମିଯାଏ । ତା’ର ଅସ୍ଥିତ ପୁଣି ସେଇଠି ଲିଭିଯାଏ । ଜଳିଲ ମନର ଢେଉ ତା’ରି ମନ ସମୁଦ୍ରରେ ହିଁ ମରେ । ତା’ର ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଗୋବରା ଅନ୍ତରରେ କିଛି ଆଲୋଡ଼ନ ସୃଷ୍ଟି ପାରେନା । କରିବାର ସୁବିଧା ଥିଲେ ବି, ଗୋବରା ମନକୁ ଖୁବ୍ ସଂଯତ କରେ - ଦୂରେଇ ରହିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରେ ।” ହେଲେ କୌଣସି ଏକ ବର୍ଷାରାତିରେ ଏକତ୍ର ସହାବସ୍ଥାନରୁ ଗୋବରାର ଦେହ ନିବେଦିତ ହୁଏ ଜଳିଲର ଉପଭୋଗ ଲିପସା ନିକଟରେ । ମରୁବଲ୍ଲଭାର ପୁଲକ ଅପ୍ରତ୍ୟାକ୍ଷିତ ମିଳନରେ ନିମିତ୍ତିତ ରହେ । କୌଣସି ଦର୍ଶନ ଅଥବା ସତ୍ୟ ଉପରେ ଗନ୍ଧର ସଫଳତା ନିର୍ଭର କରେ ନାହିଁ । ବରଂ ସ୍ୱଷ୍ଟାର ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଓ ତାହାକୁ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ କରାଇବାର ଉପକରଣ ଉପଯୋଗ କଳା

ଉପରେ ତହିଁର ସଫଳତା ବିଚାରିତ ହୁଏ । ମରୁ ବଲ୍ଲରୀ ହେଲେବି ତାହା ବଲ୍ଲରୀ । ଗୋବରା କୁଷ୍ଠୀ ଓ ଭିକ୍ଷାକାରୀ ହେଲେ ବି ଅଠର ବର୍ଷ ବୟସ୍କା ଯୁବତୀ ନାରୀ । ସଚେତନ ମନର ଭାବନାରେ ସେ ଆତ୍ମସଚେତନା ଓ ବାସ୍ତବିକା । ଅଥଚ ଅବଚେତନୀୟ ବାସ୍ତବତାରେ ସେ ନିର୍ବାକ, କିନ୍ତୁ ପୁଲକିତା । ବୋଧହୁଏ ଏହି ଜୀବନ ସତ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପନର ଲେଖକୀୟ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଚିତ୍ରାତ୍ମକ ଶବ୍ଦ ଓ ସଂଳାପଧର୍ମୀ ଭାଷା ଜରିଆରେ ଖୁବ୍ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ହୋଇପାରିଛି ପାଠକଙ୍କ ପାଖରେ ।

ଗଛର ବିଜୟୋଲ୍ଲାସ ଦୁଇଟି ସୂତ୍ରରୁ ଅବଧାରିତ ହୁଏ । ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ବର୍ଣ୍ଣତନ୍ତ୍ରଣା ଅଥବା mere plot; ଯାହା ସମୟାନୁକ୍ରମିକ ଅଥଚ ଆକର୍ଷକ, ବାସ୍ତବ ଜୀବନ ଘଟିତ ଏବଂ ତଦନୁରୂପ ଭାଷାରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ହେବା ବାସ୍ତବୀୟ । ଅନ୍ୟଟି ହେଉଛି ଉପସ୍ଥାପ୍ୟ ଘଟଣା ଉପଯୋଗୀ ସଂପର୍କାନୈତ ସୁଗଠିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା । ଏହି ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଇ ପାଠକର ଭାବାନୁଭୂତି ଓ କଳ୍ପନା ସ୍ପତିବୋଧ- ଜାରିତ ହୋଇ ନୂତନ ରୁଚିକୁ ସାମ୍ନା କରିବ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଗାନ୍ଧିକଙ୍କ ‘ଫୁଲର କବର’ ଗଛ ବିଚାର୍ଯ୍ୟ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ନିଷ୍ଠାପର ପାଠକ ସ୍ବତିକୁ ‘ଫୁଲର କବର’ କିଭଳି ଉତ୍ସୁକାଏ ତାହା ପୂର୍ବରୁ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ଏହି କ୍ରମରେ ପାଠକ ବି ତହିଁର ପ୍ରତୀକାର୍ଥ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋଟାମୋଟି ଭାବେ ଅବଗତ ରହେ । ‘ଫୁଲର କବର’ରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କାହାଣୀ ସାମାଜିକ ବାସ୍ତବତାର ଏକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । କିନ୍ତୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ରାତି ଆଦର୍ଶାନୁଗ । ବାସ୍ତବତା ଯେଉଁଠି ଶିକ୍ଷକୋଚିତ ବେତହଲାର ଆଦର୍ଶ ଦେଇ ସାରସ୍ବତ ମୁକ୍ତି ଲୋଡ଼େ ସେତେବେଳେ ଗଛ-କଳାର ଉପସ୍ଥାପନ ଉପକ୍ରମ ଯାତ୍ରାଶୈଳୀର ଉଦ୍‌ଘୋଷଣର ବାରତାକୁ ଗ୍ରହଣ କରେ । ଯାତ୍ରାର ବିଷୟବସ୍ତୁ ସହିତ ଉଦ୍‌ଘୋଷଣର ସଂପର୍କ ଥାଇପାରେ ନ ଥାଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ତାହା ଦର୍ଶକଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଶ୍ରୁତିସୁଖକର ଓ ଉପଭୋଗ୍ୟ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରସଙ୍ଗତଃ ‘ଫୁଲର କବର’ ଗଛର ଉପକ୍ରମସୁଲଭ ଆଦ୍ୟ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ଭାଷାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇ – “ଆକାଶରେ ବି ବନ୍ୟା ଆସେ – ଅନ୍ଧକାରର ବନ୍ୟା । ସେ ଅଥଳ ସମତଳ କିଛି ମାନେନା । ପାହାଡ଼ ହୁଏ, ଗଛ ଚଢ଼େ, ନଈ ପହଁରେ । ବାଲିକଣା ଉପରେ ବି ବହଳ ଅନ୍ଧାର ଶେଯପାରି ଶୋଇଯାଏ ।’

ଏଭଳି ବର୍ଣ୍ଣନା ଅବଶ୍ୟ ଘଟଣା ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ନାଟକୀୟ ଚମତ୍କ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ କାବ୍ୟିକ । ବାସ୍ତବତା ଅପେକ୍ଷା କଳ୍ପନା ଓ ଆବେଗର ଛଟା ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ସୁଖପାଠ୍ୟ କରିଛି । ଏ ଧରଣୀର ରୋମାଞ୍ଚିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ବାସ୍ତବବାଦୀ ଜୀବନବୋଧର କଣ୍ଠାଞ୍ଚ । ଗାନ୍ଧିକଙ୍କ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିକୁ କେତେବେଳେ ଆଦର୍ଶ ଦାକ୍ଷିତ କରିଛି ତ ଅନ୍ୟବେଳେ କାବ୍ୟାୟିତ କରିଛି ।

ସମାଜରେ ପରିଦୃଷ୍ଟ କଅଁଳ ଫୁଲ ବଅସର ରୂପ-ଜୀବା ସହିତ ଗଞ୍ଜନାୟକଙ୍କ ଭେଟ-
ସଂଭାଷଣର ବାର୍ତ୍ତା ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ରହିଛି ‘ଫୁଲର କବର’ ରେ । ଦେହକୁ ଖଟେଜା ଜୀବବାର
ପୁଣି ଯୋଗାଡ଼ କରୁଥିବା କଅଁଳ ତରୁଣୀ ତନ୍ମୟା ଓରଫ ତାନି ବିଲ୍ୱମଙ୍ଗଳର ନାଁ ଶୁଣିବା
କି ଦରକାର ? ସିରାପ ପିଇବାକୁ ଦେବା, ‘ବାବୁ’ କେତେ ଦେବ’ବୋଲି ପଚାରିବା,
‘ଆଲୁଅ ନିଭେଇ ଦେଉଳି’ ବୋଲି ଅନୁମତି ଲୋଡ଼ିବା, ‘ମେଘା ରଙ୍ଗର ଖସରା ଶାଢ଼ି
ପିନ୍ଧି କ’ଣ ଭଲଦିଶୁନି’ ପଚାରିବା ତା ଜୀବନର ସ୍ୱାଭାବିକତା । ଏହି ବାସ୍ତବତା
ଶିକ୍ଷକୋଚିତ ଶିଳ୍ପ-ସର୍ଜନାପଣର କରଣରେ ଆଦର୍ଶବାଦିତାକୁ ବେହରଣ କରିଛି । ତେଣୁ
ବାସ୍ତବତା, ରୋମାଞ୍ଚିକସୁଲଭ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ଓ ଆଦର୍ଶବାଦିତାର ସମନ୍ୱୟରେ ‘ଫୁଲର
କବର’ ଗଜର ଶୈଳୀ କେବଳ ପାଠକୀୟ ରୁଚି ପରିବର୍ତ୍ତନର ସଂକେତ ହୋଇନାହିଁ
ପରନ୍ତୁ ବହୁଧାରା-ପରକ ଶୈଳୀରେ ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା ହୋଇଛି । ଆଦର୍ଶବାଦୀ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର
ସଂଘାତରେ ରୋମାଞ୍ଚିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ବାସ୍ତବବାଦୀ ସ୍ୱାଭାବିକତାର ଶୈଳୀ ବିରୋଧାଭାସ
ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ଯେପରି; “ମୁଁ ଦେଖୁଥିଲି, ତା’ ଦେହରେ ଦେହରେ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣର ମାଂସପେଶୀ,
ଝାତ ବକ୍ଷ ତୋଳ, ସୁନ୍ଦର ସେମାନଙ୍କର ଝାଡ଼ି । ଆହ୍ଲାଦିତ ବୁକୁରେ ଦୁଇମୁଠା ସ୍ତନ,
ସତେ ଯେପରି ଚାହୁଁଥିଲା ପୁରୁଷ ପାପୁଲିର ଗୁରୁପ୍ରାସ, ପ୍ରାଣଭରା ମନ୍ତ୍ରନ । ଝାନବସନ
ଭେଦି ଦିଶିଯାଉଥାଏ ମାଂସଳ ନିତମ୍ବର ପରିଧି, କ୍ଷୀଣ କଟାରେ ଲମ୍ବିଛି ତ୍ରିବଳାର ଭଞ୍ଜିଳ
ରେଖା କେଜାଟି ! ବାହୁରେ ବାହୁରେ ଭରିଛି ଖୁଦିଲା ଆଭାମୟୀ ଯୌବନର ସ୍ୱପ୍ନାଂକ ।
ଅଧରେ ଅଧରେ ରୋମାଞ୍ଚର କେଉଁ ।” ଠିକ୍ ପରେ ପରେ ‘ଲୁଣ୍ଠନର କାମ୍ୟ ନୁହେଁ,
ସଂରକ୍ଷଣ ହିଁ ବିଧେୟ’ କମ୍ ବେପରଘା ଶୈଳୀ ସଂକଟ ସୃଷ୍ଟି କରିନାହିଁ । ପୁଣି ଆଦର୍ଶବାଦୀ
ଭାବାଭିବ୍ୟକ୍ତି ଗଜର ଗତିପଥକୁ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତଭାବେ ଭିନ୍ନ ମୋଡ଼ ଦେଇଛି । ଯେପରି;
“ହଁ, ତୁମେ ସୁନ୍ଦରୀ, ଉତ୍ତମା ବି କିନ୍ତୁ ସୁତାର୍ଥୀ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକର ତାନି !” କାହାଣୀ
ବର୍ଣ୍ଣନାର ପ୍ରକରଣରେ ଭିନ୍ନ ରୁଚିର ଏବଂବିଧ ଶୈଳୀ ଗାଞ୍ଜିକଙ୍କ ପ୍ରୟୋଗ-ପରୀକ୍ଷାଦୃଷ୍ଟିର
ଗଞ୍ଜାକୃତ ବ୍ୟବହାର ।

ଆଧୁନିକ ବ୍ୟକ୍ତିଜୀବନର ଦୋଳାୟିତ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ମାନସିକତା ଓ ତହିଁରେ ନିହିତ
ଥିବା ପୁନଃ ଅସଂଲଗ୍ନତା ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଶୈଳୀରେ ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ରୂପ ଗ୍ରହଣ କରିନାହିଁ ?
କୁହାଯାଏ; ବାସ୍ତବବାଦୀ ଲେଖକ ଓ ରୋମାଞ୍ଚିକ ଲେଖକ - ଉଭୟଙ୍କର ସମାନ ପ୍ରକୃତି
ଓ ଅନୁସନ୍ଧାନ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ତପାତ୍ ହେଉଛି; ବାସ୍ତବବାଦୀ ଲେଖକ ଦୈନନ୍ଦିନ
ଜୀବନରୁ ପୂର୍ବ ସଂଗ୍ରହ କଲାବେଳେ ରୋମାଞ୍ଚିକ ଲେଖକ ଅତୀତର କ୍ରମପ୍ରବାହୀ ଜୀବନ
ଅଥବା ଆଦର୍ଶ ପରିମଣରୁ ପୂର୍ବ ସଂଗ୍ରହ କରେ । କିନ୍ତୁ ବେଳେବେଳେ ବାସ୍ତବବାଦୀ

ଘଟଣାକୁ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ବକ୍ତବ୍ୟରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ଯାଇ ପ୍ରଥା କବିତ୍ୱ ରାତିର ଅଥବା ଚିତ୍ର-ଚେତନା ଉଦ୍‌ବୋଧକ ରୋମାଣ୍ଟିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ଉପଯୋଗ କରିଥାନ୍ତି । ଖାସ୍ ଏକଥାପାଇଁ ବିଶ୍ୱର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ବାସ୍ତବବାଦୀ ତଥା ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ କୁହାଯାଇଥାଏ । ‘ଫୁଲର କବର’ ଗଛର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ରାତିରୁ ଅଧ୍ୟାପକ ନାୟକଙ୍କୁ ବାସ୍ତବବାଦୀ-ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ (Realist-romantic) କୁହାଯାଇପାରିବ । ଏହି ଗଛରେ ଉପାନ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ମେଳିଥିବା କାବ୍ୟରୁ ଲେଖକଙ୍କ କବିତ୍ୱ-ମାନସକୁ ଉପଲବ୍ଧ କରିହୁଏ । ଯେପରି; “ଭିତରେ ମିଞ୍ଚି ମିଞ୍ଚି ହୋଇ ଆଲୁଅ ଜଳୁଛି / ଅନ୍ଧାର ଏଠି ବି ପଶିଛି / ହେଲେ ସର୍ବାଙ୍ଗ ବୁଡେଇ ପାରିନି । ଏଇ ନୀଡ଼ିତର ଜନଜୀବନ ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ ଥିଲେ ବି ଆଲୁଅ ଜାଳୁଛନ୍ତି; ହେଲେ ଅନ୍ଧାରକୁ ସୌଭାଗ୍ୟ ମଣୁଛନ୍ତି । ମନ କିଣୁଛନ୍ତି, ପଥ ହୁଡୁଛନ୍ତି । କିଛି କ୍ଷଣ ପାଇଁ ହୁଏତ ଗୋଟି ଗୋଟି ଜୀବନ ବାନ୍ଧୁଛନ୍ତି । ସପନର ସୁନାହାର ପିନ୍ଧେଇ, ଫୁଲର ମହକ ଶୁଂଘେଇ ମନ ମୋହୁଛନ୍ତି” । କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ଚିତ୍ରକଳ୍ପଧର୍ମୀ ବର୍ଣ୍ଣନା ‘କ୍ଷୁଦ୍ରଗଛର ପ୍ରାଣଧର୍ମ କବିତାର’- ଏହି ଭକ୍ତିର ସତ୍ୟତାକୁ ପ୍ରତିପାଦନ କରୁଅଛି । ତହିଁରୁ କେତୋଟିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତୁ - ‘ସେ ଖାଲି ହସୁଥିଲା ପୋଷର ନାୟିକା ଭଳି ।’ ‘ଆଶାପୋଷିଲା ଆଖିରେ ମୋତେ ଚାହିଁ ରହିଛି ।’ ‘ଗଛ କେଜାତାର ଗନ୍ଧନ ପତ୍ର ଫାଙ୍କରୁ ଧଳା ଧଳା ଫୁଲ ପେଟାଟିମାନ ଜହ୍ନ ଚିତାଭଳି ଆଖି ଦେଖୁଥିଲା ।’ ସେଦିନ ଓଡ଼ିଆ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଛ ପରାକ୍ଷାଧର୍ମିତାର ପ୍ରୟୋଗଶାଳାରେ କାବ୍ୟରାତିର ଶିଳ୍ପ ପ୍ରକରଣରୁ କିଭଳି ଅଙ୍ଗାକାର କରିଛି ତହିଁର ସତ୍ୟତା ‘ଫୁଲର କବର’ ଗଛରୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିହୁଏ ।

ଗାଈକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଏକାଧାରରେ ବାସ୍ତବବାଦୀ ଓ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ । ‘ଆକାଶ କୟା... ଚିଲିକା ମାଛ’ ଗଛରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଏକ କାହାଣୀ ରହିଛି । ଗଛର ନାୟକ ଅଜିତ୍ ବନାମ ବୁଢ଼ା ପରିସ୍ଥିତିରେ ପଡ଼ି ଭିକାରୀ ହୋଇଛି । ବନ୍ୟାର ଆକ୍ରୋଶରେ ନିଶ୍ଚୟ ବନ୍ଦିଥିବା ଅଜିତ୍ ରୁଗଣା ମା ଓ ଅନୃତ୍ତା ଭଉଣୀଙ୍କୁ ଧରି ଗାଁରୁ ଚାଲିଆସିଛି ସହର । ଭିକମାଗି ପରିସ୍ଥିତିକୁ ସମ୍ଭାଳିଛି । ମା’କୁ ରୋଗମୁକ୍ତ କରିବ - ଭଉଣୀଙ୍କୁ ବାହାଦେବ- ଏମିତି କେତେ କେତେ କଳ୍ପନା କରିଛି ସେ । ଜନଗହଳିପୂର୍ଣ୍ଣ ନାଗପୁର ରେଳଷ୍ଟେସନରେ ବସି ସେ ଦେଖିଛି ଜଣେ ବୃଦ୍ଧାଙ୍କର ଏକ ମନିପର୍ସ ଗଳିପଡ଼ିଛି । ତା’ ମନରେ ଅସୁମାରୀ ସମସ୍ୟା ସମାଧାନର ଚିନ୍ତା ଜେଉପିଟିଛି । ରେଳ ଗଲାପରେ ଅଜିତ୍ ମନିପର୍ସଟି ଆଣିଛି । ତହିଁର ଚେନକୁ ଜୋରକରି ଟାଣି ନେଇଛି । ପ୍ଲଟଫର୍ମରେ କେତେଟା ନୂଆପଇସା ଝଣକରି ଚିହ୍ନାର କରି ବିଛାଡ଼ି ହୋଇପଡୁଛି । ଅଜିତର ଭାବନା ‘ଆକାଶ କୟା... ଚିଲିକା ମାଛରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହେଉଛି । କିନ୍ତୁ ଉପସଂହାରରେ ଗାଈକ ଯେଉଁ ଚିତ୍ରାତ୍ମକ

ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ବାକ୍ସିକ୍ତି ତହିଁରୁ ନିଃସୃତ ରହିଛି ଅର୍ଥାତ୍‌ରିକ୍ତ ଭାବ-ବ୍ୟକ୍ତିନ । ଗଛଟି ସତେଯେପରି ଶେଷ ହୋଇବି ଶେଷ ହେଜାନ୍ତି । ପରିଣତି ବେଶ୍ ଗଢ଼ିତପୂର୍ଣ୍ଣ- ଅକ୍ତିତକୁ ‘ତ୍ରେନ୍‌ର ସେଇ କଂପାର୍ଟମେଣ୍ଟଟି ଏବେ ବି ଦିଶୁଛି । ଆଗ ଆକାଶରେ ଧୂମ ଆସ୍ତରଣ, ପଛରେ ନିଶ୍ଚୁନ ରେଳପଥ; ସମତଳ ପ୍ଲଟଫର୍ମ ଛାତିରେ କେଇବୁଦା ଅଣ୍ଟା ।’

‘ନିଦ’ - ଏକ ଆଭାସର୍ପୀ ଗଛ । ଏଥିରେ କାହାଣୀ ନାହିଁ; ଅଥଚ ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପ୍ରତି ପ୍ରତିକ୍ରିୟାର ଲମ୍ବା ଗସ୍ତାହାର ରହିଛି ତରୁଣ ଅଧ୍ୟାପକ ମାନିକ ରାୟଙ୍କ ସ୍ୱଗତୋକ୍ତିରେ । ଅଥଚ ଅଧ୍ୟାପକ ରାୟ ଯେତେବେଳେ ସମ୍ବଲପୁରର ସେଇ ହୋଟେଲର ଗୋଟିଏ ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ ତାଙ୍କ ଛାତ୍ର ସୁଶାନ୍ତ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିଥିବା ଦେଖିଲେ ସେତେବେଳେ ସେ ଚମକି ପଡ଼ିଲେ । ଛାତ୍ରର କବିରେ ସୁଶାନ୍ତର ଶବ ଦୋହଲୁଛି ପାଖ ଟେବୁଲ୍ ଉପରୁ ଦିଶୁଛି ‘ଶୁଭ ବିବାହ’ର ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପତ୍ର । ଉପସଂହାରର ଚିତ୍ରରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେଉଛି ଯେ, ସୁଶାନ୍ତର ଆତ୍ମହତ୍ୟା ପ୍ରେମହେତୁକ । ଗତଦିନର ପ୍ରେମିକା ହୁଏତ ପଠାଇଛି ତା ବିବାହର ନିମନ୍ତ୍ରଣପତ୍ର । ଏହି ଚିତ୍ରଦେଇ ଆଭାସିତ ହେଉଛି ତତ୍କାଳୀନ ଜୀବନ ଭୂମିରେ ସଂଘଟିତ ପ୍ରେମ ଓ ତହିଁର କରୁଣ ପରିଣତି । ଗଛଟି କ୍ଷୁଦ୍ରାବୟବ ବିଶିଷ୍ଟ । ମୁଖ୍ୟପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ଆଲୋକିତ କରିବା ପାଇଁ ଯଥୋପଯୁକ୍ତ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଛି ଅବଶ୍ୟ ।

ଆଲୋଚନାଧୀନ ପୁସ୍ତକରେ ସ୍ଥାନିତ ଥିବା ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଗଛମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ‘ଅନ୍ଧକାରର ମୋହ’ ଅନ୍ୟତମ । ଅନ୍ଧକାର ପ୍ରତି ଯେଉଁମାନେ ମୋହଗ୍ରସ୍ତ ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଆଲୋକ ନିରର୍ଥକ । ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ଏଭଳି ଚରିତ୍ର ବି ଦେଖାଯାନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ରହିଥାନ୍ତି ‘ଯାହା ଶିଖାଇଛି ଜଟାଧାରୀରେ ବରାଜା’ ରୀତିରେ । ନୂଆ କିଛି ଗ୍ରହଣ କରିବା ସେମାନଙ୍କ ଦେଇ ସମ୍ଭବପର ହୁଏ ନାହିଁ । ଏମିତି ଏକ ଚରିତ୍ର ହେଉଛନ୍ତି ସୁମିତ୍ରା ଦେବି । ଇଞ୍ଜିନିୟର ନୀଳାଦ୍ରିବାବୁଙ୍କ ପାଳନକାରିଣୀ, ମାତା ବନାମ ପିତ୍ରସୀ । ଇଞ୍ଜିନିୟର ନୀଳାଦ୍ରିଙ୍କ ପତ୍ନୀ ମମତା, ସୁମିତ୍ରା ଦେବିଙ୍କ ଆକଟରେ ସେ ଘର ଏରୁଣ୍ଡିବନ୍ଧ ଭେଟ୍ ପାରିନି । ଅତୀତର ମାତୃ-ସୋହାଗରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ନୀଳାଦ୍ରି ମଧ୍ୟ ମା’ଙ୍କ ରୀତି-ନୀତିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ବୋଉଙ୍କର ସେହି ପୁରୁଣା ଗୁଣ - ପରିଧାନରେ ନାଲିକସ୍ତା କିମ୍ବା ପାଞ୍ଚହାତ ଧୋତି ଖଣ୍ଡେ । ବାଲେଶ୍ୱରୀ ଦୋକତା ଓ ନାସ ସେବନ । ଅତୀତର ନୂଆଣିଆ ଚାଳର ସଂସାର ଏବେ କୋଠାଘରରେ ସୁଶୋଭିତ । ଅଥଚ ସୁମିତ୍ରା ଦେବି ତାଙ୍କ ପୁରୁଣା ଅଭ୍ୟାସରୁ ନିକଳି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ପୁଅ ବୋହୂ ସିନେମା ଦେଖି ଫେରିବା ବେଳକୁ ତାଙ୍କ ସଂଭାଷଣର ଭାଷା କିପରି ହୁଏ ତାହା ଶୁଣନ୍ତୁ - ‘କ’ଣ ବାବୁ- ବାବୁଆଣୀଙ୍କର ସିନେମା ଦେଖା ସଜଲା ? ହଜରେ ନାଳ ! କୁଳବୋହୂ,

ଗୋଡ଼କାଢ଼ି ଦାଣ୍ଡରେ ଠିଆ ହେବ - ଏଇଆ କ'ଣ ତୋ ପାଠର ଦାକ୍ଷୀ ? ସିନେମା ଦାଣ୍ଡରୁ ଘର- ରାସ୍ତାର ବିଜୁଳି ଆଲୁଅ ତଳେ କେତେ ଆଖି; କେତେ କଥା; ଖାଲି ଦେହ ଛୁଇଁ ଲେଉଟି ଯାଉଥିବ, ବୃଦ୍ଧ ବୟସରେ ମୋତେ ଏଇଆ ଦେଖାଇଲୁ”; ପୁରୁଣା କାଳିଆ ରାତିକୁ ଛାଡ଼ିପାରୁ ନଥିବା ଗାଉଁଲି ନାରୀର ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାଷା ବ୍ୟବହାରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଦକ୍ଷତା ପ୍ରଶଂସାର୍ଥ । ଗଛର ଉପସଂହାରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସମାଲୋଚନାମୂଳକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଶିକ୍ଷିତା ମମତାଙ୍କ ନିର୍ବାକ୍ ଭଙ୍ଗା ଓଡ଼ିଆ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ କାରିଗରିରେ ତତ୍କାଳୀନ ଅଭିନବ ସଂଯୋଜନ କୁହାଯାଇପାରେ । ପ୍ରଗତି ପଲ୍ଲୀର ମଞ୍ଜରେ ସୁମିତ୍ରା ଦେଉଳ ଭଳି ଚରିତ୍ରମାନେ ପୁରୋଧା ହେବାକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବ୍ୟଞ୍ଜନାତ୍ମକ ଭାଷାରେ ତାହାଲ୍ୟ କରନ୍ତି; ‘କାଲି ହୁଏତ ମାଟି ଦାଣ୍ଡରେ ପଙ୍କଜ ଲହଡ଼ି ଖେଳୁଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଆଜି ସେଠି ସିମେଣ୍ଟ ଓ କଂକ୍ରିଟର ଶେଷ ପରା ହୋଇଛି । ମାଟିର କାଦୁଅ ରୂପକୁ କଂକ୍ରିଟ୍ ଦେଇ ଲୁଚେଇ ଦିଆଯାଇଛି । ମାତ୍ର ମଣିଷର ମନ ? ପରଦା ଦେଇ ଘୋଡ଼େଇ ହେଉନି, କଂକ୍ରିଟ୍ ଭାଙ୍ଗି ଚିକ୍‌କଣ ବି କରି ହଉନି ।’ ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ‘ମମତା ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁ ଧୁଳି ଗଣୁଥାଏ । ଧୁଳି ଧୁଆଁଳିଆ ପ୍ରଗତି ପଲ୍ଲୀର ଚଟାଣ ଉପରେ ସେ ଗୋଟିଏ ନିଃସଙ୍ଗ ଦାପ । ଜଳନ୍ତା ଶିଖା ଅଛି, ମାତ୍ର ଅମାନିଆଁ ପବନର ଧକ୍କାରେ ଲିଭିଯାଉଛି ।’ ଆଲୋଚ୍ୟ ଗଛର ଭାବଧର୍ମ ସତେଯେପରି ପ୍ରାକ୍-ସ୍ୱାଧୀନତାକାଳୀନ ଗ୍ରାମୀଣ ପରମ୍ପରା ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ପ୍ରଗତିକୈନ୍ଦ୍ରିକ ଗ୍ରାମୀଣ ଚଳଣି ମଧ୍ୟରେ ସୃଷ୍ଟ ଅନ୍ତଃଦୃଶ୍ୟ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । କିନ୍ତୁ ଶିଖ-ପ୍ରକରଣରେ ପାରଂପରିକତା ଓ ଆଧୁନିକତାର ସମନ୍ୱୟ ସାଧିତ ହୋଇଥିବା ଉପଲବ୍ଧ ହେଉଥିଲେ ହେଁ ତାହା ଗାନ୍ଧିଜୀ ଶ୍ରୀ ନାୟକଙ୍କ ନିଜସ୍ୱ ନିର୍ମାଣ ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସରେ ୧୯୬୦ ମସିହା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟ ଖୁବ୍‌ବେଶୀ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିବେଚିତ ହୁଏ । କାର୍ଯ୍ୟକି ନା ଓଡ଼ିଆ ଯୁବଲେଖକ ସମ୍ମେଳନଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଅନାମ ଆନ୍ଦୋଳନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେତେବେଳେ ସାହିତ୍ୟରେ ପରୀକ୍ଷା-ନିରୀକ୍ଷା ଚଳାଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଅନ୍ୟତମ । କ୍ଷୟିଷ୍ଟ ସାମଗ୍ରବାଦର ଚିତ୍ର ଉପସ୍ଥାପନରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ମରେନ୍ତୁ ମହାତ୍ମିକ ଗଛ-କଳାର ପାରଦର୍ଶିତା ଅବିସମ୍ଭାବିତଭାବେ ସର୍ବତ୍ର ପ୍ରଶଂସିତ ହୋଇଥାଏ । ଗାନ୍ଧିଜୀ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସେଭଳି ଏକ କଥାବସ୍ତୁ ଆଧାରରେ ‘ଅଙ୍ଗାର’ ଗଳ୍ପ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଅଙ୍ଗାରର ପ୍ରତୀକାର୍ଥ ବହୁପ୍ରସାରୀ । ଯେପରି; ସ୍ୱଭାବ ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ ରହିବା, ଏକଦା ଦାହିକା ଶକ୍ତିଥିଲା, ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ପୁଣିଥରେ ଦାହିକା ଶକ୍ତି ଧାରଣ ପାଇଁ ସମର୍ଥ ଥିବା ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି । ଏହି ଗଛର ନାୟକ ଶଶିକାନ୍ତ ରାୟ; ବିରାଟ ଜମିଦାରୀର ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳୀନ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ । ରାଜ୍ୟରେ ଗଣତନ୍ତ୍ରର

ନିଶାଣ । ଶଶିକାନ୍ତଙ୍କ ପୂର୍ବତନ ବନ୍ଧୁ ଅନୁରଞ୍ଜନ ଦାସ ରାଜ୍ୟର ଶିକ୍ଷ ମନ୍ତ୍ରୀ । ଲୋକ ମଞ୍ଜୁରୀ ପାଇଁ ମହାକ ଦ୍ଵାରସ୍ଥ ଶଶିକାନ୍ତ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ନାସ୍ତିବାଣୀରେ ଆହତ ହୋଇ ଫେରନ୍ତି । ସ୍ଵାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଜମିଦାରୀ ଉପଭୋକ୍ତା ସାମନ୍ତବର୍ଗର ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ବନ୍ଧୁ ହିନ୍ଦୁର ଶିକାର ହୋଇଛନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ରାଜନୀତି ଆଡ଼କୁ ଢଳି କ୍ଷମତାର ଅଜିହ୍ଵରେ ଝୁଲିଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ କଥା ଭିନ୍ନ । କିନ୍ତୁ ଶଶିକାନ୍ତଙ୍କ ଭଳି ଚରିତ୍ରମାନେ ଜମିଦାରୀରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ଅର୍ଥରେ ପଡ଼ାକ ରୋଗର ବି ଚିକିତ୍ସା କରାଇ ପାରିନାହାନ୍ତି । ଏପରିକି ବନ୍ଧୁ ଡାକ୍ତର ବିମଳ ଏସ.ଡ଼ି.ଓଙ୍କ କଲ୍ ଆବେଶ କରିବାକୁ ଗଲେ ଅଥଚ ଶଶିକାନ୍ତଙ୍କ ଚାକର କର୍ତ୍ତୃକ ଚାନ୍ଦରା ନାମାନ୍ତର ହେଲା । ପଡ଼ା ସୁକାନ୍ତି ପଟ୍ଟନାୟକ କୁନିକରେ ଆଖି ବୁଜିଲେ । ପୁଣି ରଞ୍ଜନର ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ପୁରସ୍କାର ପ୍ରାପ୍ତି ସମୟ ଦେଖି ହସ ଆସୁଥିଲେ ବି ହସ ପାରିଲେନି ଶଶିକାନ୍ତ । ମନେ ପଡ଼ିଗଲା; ଏକା ସମୟରେ ଭଉଣ୍ୟ ଗପଲେଖା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ।

ସୁରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଗଛରେ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଥିବା ବିଲୟମୁଖୀ ସାମନ୍ତବାଦର ଚିତ୍ର ଇତିହାସର ସାହିତ୍ୟିକ ସ୍ଵେତ । କିନ୍ତୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଅଙ୍ଗାର ଗଛରେ ଜମିଦାର ପରିବାରର କୁଳାକୂର ଦାହିକାଶକ୍ତି ଶୂନ୍ୟ ଅଙ୍ଗାର ଖଣ୍ଡେ ମାତ୍ର । ସେ ରିକ୍ତ ହସ୍ତ, ସାଂପ୍ରତିକ କାଳର ଚାକିରିଆ, ରାଜନୀତି ବେଭସା କରୁଥିବା ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଉପେକ୍ଷିତ, ସତେଯେପରି ସେ ପ୍ରତିଭା ବିବର୍ଜିତ ଅସ୍ଵାତ ସାମାଜିକ ଚରିତ୍ରଟିଏ । ସୁରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଭଳି ବର୍ଷନାରେ ନାଟକାୟତା ବା ଓଜସ୍ବିନୀ ଭାଷ୍ଟ୍ରର ପ୍ରୟୋଗ ଅଙ୍ଗାର ଗଛଶୈଳୀରେ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅଥଚ ଗଛନାୟକର ମାନସିକ ଦୃଢ଼କୁ ସହଜ ଭାଷାରେ ଗତିଶୀଳ କରାଇବା ପୂର୍ବକ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ଗଛର ଉପସଂହାରକୁ ପ୍ରତୀକାର୍ଥର ଭାବ ବ୍ୟଞ୍ଜନାରେ ଖୁବ୍ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ କରିପାରିଛନ୍ତି; ଯାହା ଯେକୌଣସି ପାଠକକୁ କ୍ଳାନ୍ତିହୀନ ପାଠର ସୁଯୋଗ ଦେବାରେ ସମର୍ଥ ରହିଛି । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗଛଟିର ସାର୍ଥକତା ବାରିହୋଇ ପଡ଼ିଛି ।

ଆଲୋଚନାଧୀନ ସଂକଳନରେ ସ୍ଥାନପାଇଥିବା ‘କ୍ଷଣପ୍ରଭା’, ‘ଦୁଇଟି କାହାଣୀ’, ‘ସାମାନ୍ତ’, ‘ସମୁଦ୍ର ସଖାୟା’ ଗଛଗୁଡ଼ିକ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ରୀତିର । କ୍ଷଣପ୍ରଭାରେ ପ୍ରେମ-ବିଫଳ ଆବିଷ୍କାରର ମନୋବନ୍ଧା ବିବିଧ ପାରିବେଶିକ ଚିତ୍ର ଓ ତଦନ୍ତନିତ ପ୍ରଭାବ-ପ୍ରକ୍ରିୟାରୁ ଉଦ୍ଭୁତ ଆତ୍ମସଂକଳ୍ପ ଜରିଆରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ଗଛରେ କାହାଣୀ ନାହିଁ, ଅଥଚ ଗଛନାୟକର ଆଭାସିତ ଚେତନାରୁ କାହାଣୀ ପରିକଳ୍ପନା କରିଦେଇଛି ; ‘ଦୁଇଟି କାହାଣୀ’ ମଧ୍ୟରେ ‘ସୃଷ୍ଟି’ ଓ ‘ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ’ ଶାସ୍ତ୍ରକ୍ଷେତ୍ରରେ ଦୁଇଟି ଗନ୍ଧକୃତି ସ୍ଥାନିତ । ଉପଭୋଗ ଆତ୍ମହ ଆଧୁନିକ ମଣିଷ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକାଞ୍ଚକ୍ଷୀ । ସୃଷ୍ଟି ତା ପାଇଁ ଅବାଧିତ । କିନ୍ତୁ

ଗୋଡ଼କାଢ଼ି ଦାଣ୍ଡରେ ଠିଆ ହେବ - ଏଇଆ କ'ଣ ତୋ ପାଠର ଦାକ୍ଷୀ ? ସିନେମା ଦାଣ୍ଡରୁ ଘର- ରାସ୍ତାର ବିଜୁଳି ଆଲୁଅ ତଳେ କେତେ ଆଖି; କେତେ କଥା; ଖାଲି ଦେହ ଛୁଇଁ ଲେଉଟି ଯାଉଥିବ, ବୃଦ୍ଧ ବଞ୍ଚଣରେ ମୋତେ ଏଇଆ ଦେଖାଇଲୁ”; ପୁରୁଣା କାଳିଆ ରାତିକୁ ଛାଡ଼ିପାରୁ ନଥିବା ଗାଉଁଲି ନାରୀର ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାଷା ବ୍ୟବହାରରେ ଗାଞ୍ଜିକଙ୍କ ଦକ୍ଷତା ପ୍ରଶଂସାର୍ହ । ଗଞ୍ଜର ଉପସଂହାରରେ ଗାଞ୍ଜିକଙ୍କ ସମାଲୋଚନାମୂଳକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଶିକ୍ଷିତା ମମତାଙ୍କ ନିର୍ବାକ୍ ଭଙ୍ଗା ଓଡ଼ିଆ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଞ୍ଜ କାରିଗରିରେ ତତ୍କାଳୀନ ଅଭିନବ ସଂଯୋଜନ କୁହାଯାଇପାରେ । ପ୍ରଗତି ପଲ୍ଲୀର ମଞ୍ଜରେ ସୁମିତ୍ରା ଦେଉଳ ଭଳି ଚରିତ୍ରମାନେ ପୁରୋଧା ହେବାକୁ ଗାଞ୍ଜିକ ବ୍ୟଞ୍ଜନାତ୍ମକ ଭାଷାରେ ତାହାଙ୍କୁ କରନ୍ତି; ‘କାଲି ହୁଏତ ମାଟି ଦାଣ୍ଡରେ ପକର ଲହଡ଼ି ଖେଳୁଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଆଜି ସେଠି ସିମେଣ୍ଟ ଓ କଂକ୍ରିଟର ଶେଯ ପରା ହୋଇଛି । ମାଟିର କାଦୁଅ ରୂପକୁ କଂକ୍ରିଟ୍ ଦେଇ ଲୁଚେଇ ଦିଆଯାଇଛି । ମାତ୍ର ମଣିଷର ମନ ? ପରଦା ଦେଇ ଘୋଡ଼େଇ ହେଉନି, କଂକ୍ରିଟ୍ କାଲି ଚିକ୍କଣ ବି କରି ହଉନି ।’ ଠିକ୍ ସେତିକିବେଳେ ‘ମମତା ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁ ଧୁଳି ଗଣୁଥାଏ । ଧୂଳି ଧୁଆଁଳିଆ ପ୍ରଗତି ପଲ୍ଲୀର ଚଟାଣ ଉପରେ ସେ ଗୋଟିଏ ନିଃସଙ୍ଗ ଦାପ । ଜଳନ୍ତା ଶିଖା ଅଛି, ମାତ୍ର ଅମାନିଆଁ ପବନର ଧକ୍କାରେ ଲିଭିଯାଉଛି ।’ ଆଲୋଚ୍ୟ ଗଞ୍ଜର ଭାବଧର୍ମ ସତେଯେପରି ପ୍ରାକ୍-ସ୍ୱାଧୀନତାକାଳୀନ ଗ୍ରାମୀଣ ପରମ୍ପରା ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ପ୍ରଗତିକୈନ୍ଦ୍ରିକ ଗ୍ରାମୀଣ ଚଳଣି ମଧ୍ୟରେ ସୃଷ୍ଟ ଅନ୍ତଃଦୃଶ୍ୟ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । କିନ୍ତୁ ଶିଶୁ-ପ୍ରକରଣରେ ପାରଂପରିକତା ଓ ଆଧୁନିକତାର ସମନ୍ୱୟ ସାଧିତ ହୋଇଥିବା ଉପଲବ୍ଧ ହେଉଥିଲେ ହେଁ ତାହା ଗାଞ୍ଜିକ ଶ୍ରୀ ନାୟକଙ୍କ ନିଜସ୍ୱ ନିର୍ମାଣ ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସରେ ୧୯୬୦ ମସିହା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟ ଖୁବ୍‌ବେଶୀ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିବେଚିତ ହୁଏ । କାର୍ଯ୍ୟକି ନା ଓଡ଼ିଆ ଯୁବଲେଖକ ସମ୍ମେଳନଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଅନାମ ଆନ୍ଦୋଳନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେତେବେଳେ ସାହିତ୍ୟରେ ପରୀକ୍ଷା-ନିରୀକ୍ଷା ଚଳାଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଅନ୍ୟତମ । କ୍ଷୟିଷ୍ଟ ସାମନ୍ତବାଦର ଚିତ୍ର ଉପସ୍ଥାପନରେ ଗାଞ୍ଜିକ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଗଞ୍ଜ-କଳାର ପାରଦର୍ଶିତା ଅବିସମ୍ଭାବିତଭାବେ ସର୍ବତ୍ର ପ୍ରଶଂସିତ ହୋଇଥାଏ । ଗାଞ୍ଜିକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସେଭଳି ଏକ କଥାବସ୍ତୁ ଆଧାରରେ ‘ଅଙ୍ଗାର’ ଗଞ୍ଜ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଅଙ୍ଗାରର ପ୍ରତୀକାର୍ଥ ବହୁପ୍ରସାରୀ । ଯେପରି; ସ୍ୱଭାବ ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ ରହିବା, ଏକଦା ଦାହିକା ଶକ୍ତିଥିଲା, ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ପୁଣିଥରେ ଦାହିକା ଶକ୍ତି ଧାରଣ ପାଇଁ ସମର୍ଥ ଥିବା ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି । ଏହି ଗଞ୍ଜର ନାୟକ ଶଶିକାନ୍ତ ରାୟ; ବିରାଟ ଜମିଦାରୀର ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳୀନ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ । ରାଜ୍ୟରେ ଗଣତନ୍ତ୍ରର

ନିଶାଣ । ଶକ୍ତିକାତକ ପୂର୍ବତନ ବନ୍ଧୁ ଅନୁରଞ୍ଜନ ଦାସ ରାଜ୍ୟର ଶିଳ୍ପ ମନ୍ତ୍ରୀ । ଲୋକ ମଞ୍ଜୁରୀ ପାଇଁ ମହାକ ଦ୍ଵାରସ୍ଥ ଶକ୍ତିକାତ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ନାସ୍ତିବାଣୀରେ ଆହତ ହୋଇ ଫେରନ୍ତି । ସ୍ଵାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଜମିଦାରୀ ଉପଭୋକ୍ତା ସାମନ୍ତବର୍ଗର ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ବନ୍ଧୁ ହିନସ୍ତାର ଶିକାର ହୋଇଛନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ରାଜନୀତି ଆଡ଼କୁ ଢଳି କ୍ଷମତାର ଅଳିନ୍ଦରେ ଗୁରିଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ କଥା ଭିନ୍ନ । କିନ୍ତୁ ଶକ୍ତିକାତକ ଭଳି ଚରିତ୍ରମାନେ ଜମିଦାରୀରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ଅର୍ଥରେ ପଡ଼ାକ ରୋଗର ବି ଚିକିତ୍ସା କରାଇ ପାରିନାହାନ୍ତି । ଏପରିକି ବନ୍ଧୁ ଡାକ୍ତର ବିମଳ ଏସ.ଡ଼ି.ଓଙ୍କ କଲ ଆଟେଣ୍ଡ କରିବାକୁ ଗଲେ ଅଥଚ ଶକ୍ତିକାତକ ଚାକର କର୍ତ୍ତୃକ ଚାନ୍ଦରା ନାମଞ୍ଜୁର ହେଲା । ପଡ଼ା ସୁନାନ୍ତି ପଟ୍ଟନାୟକ କୁନ୍ଦିକରେ ଆଖି ବୁଜିଲେ । ପୁଣି ରଞ୍ଜନର ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ପୁରସ୍କାର ପ୍ରାପ୍ତି ସମ୍ଭାବ ଦେଖି ହସ ଆସୁଥିଲେ ବି ହସି ପାରିଲେନି ଶକ୍ତିକାତ । ମନେ ପଡ଼ିଗଲା; ଏକା ସମୟରେ ଉଭୟ, ଗପଲେଖା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ।

ସୁରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଗଛରେ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଥିବା ବିଲୟମୁଖୀ ସାମନ୍ତବାଦର ଚିତ୍ର ଇତିହାସର ସାହିତ୍ୟିକ ସ୍ଵେତ । କିନ୍ତୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଅଙ୍ଗାର ଗଛରେ ଜମିଦାର ପରିବାରର କୁଳାକୂର ଦାହିକାଶକ୍ତି ଶୂନ୍ୟ ଅଙ୍ଗାର ଖଣ୍ଡେ ମାତ୍ର । ସେ ରିକ୍ତ ହସ୍ତ, ସାଂପ୍ରତିକ କାଳର ଚାକିରିଆ, ରାଜନୀତି ବେଉସା କରୁଥିବା ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଉପେକ୍ଷିତ, ସତେଯେପରି ସେ ପ୍ରତିଭା ବିବର୍ଜିତ ଅସ୍ଵାତ ସ୍ଵାମୀଜିକ ଚରିତ୍ରଟିଏ । ସୁରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଭଳି ବର୍ଷନାରେ ନାଟକାୟତା ବା ଓଜସ୍ବିନୀ ଭାଷ୍ପର ପ୍ରୟୋଗ ଅଙ୍ଗାର ଗଛଶୈଳୀରେ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅଥଚ ଗଜନାୟକର ମାନସିକ ଦୃଢ଼କୁ ସହଜ ଭାଷାରେ ଗତିଶୀଳ କରାଇବା ପୂର୍ବକ ଗାଞ୍ଜିକ ଗଛର ଉପସଂହାରକୁ ପ୍ରତୀକାର୍ଥର ଭାବ ବ୍ୟଞ୍ଜନାରେ ଖୁବ୍ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ କରିପାରିଛନ୍ତି; ଯାହା ଯେକୌଣସି ପାଠକକୁ କ୍ଳାନ୍ତିହୀନ ପାଠର ସୁଯୋଗ ଦେବାରେ ସମର୍ଥ ରହିଛି । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗଛଟିର ସାର୍ଥକତା ବାରିହୋଇ ପଡ଼ିଛି ।

ଆଲୋଚନାଧୀନ ସଂକଳନରେ ସ୍ଥାନପାଇଥିବା ‘କ୍ଷଣପ୍ରଭା’, ‘ଦୁଇଟି କାହାଣୀ’, ‘ସାମାନ୍ତ’, ‘ସମୁଦ୍ରା ସଖାୟା’ ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ରୀତିର । କ୍ଷଣପ୍ରଭାରେ ପ୍ରେମ-ବିଫଳ ଆବିଷ୍କାରର ମନୋଦକ୍ଷା ବିବିଧ ପାରିବେଶିକ ଚିତ୍ର ଓ ତଦନୁକୃତି ପ୍ରଭାବ-ପ୍ରକ୍ରିୟାରୁ ଉତ୍ପତ୍ତ ଆତ୍ମସଂଳାପ କରିଆରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ଗଛରେ କାହାଣୀ ନାହିଁ, ଅଥଚ ଗଜନାୟକର ଆଭାସିତ ଚେତନାରୁ କାହାଣୀ ପରିକଳ୍ପନା କରିଦେଇଛି : ‘ଦୁଇଟି କାହାଣୀ’ ମଧ୍ୟରେ ‘ସୃଷ୍ଟି’ ଓ ‘ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ’ ଶାସକରେ ଦୁଇଟି ଗଦ୍ୟକୃତି ସ୍ଥାନିତ । ଉପଭୋଗ ଆତ୍ମହ ଆଧୁନିକ ମଣିଷ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକାଞ୍ଚକ୍ଷା । ସୃଷ୍ଟି ତା ପାଇଁ ଅବାଧିତ । କିନ୍ତୁ

ସୃଷ୍ଟିର ବିକାଶରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପରିଷ୍କୃତିତ ହୁଏ - ଏହି ନିର୍ଯ୍ୟାସ ହିଁ ସୃଷ୍ଟି ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ରଚନା ଦୁଇଟିରେ ପ୍ରତିପାଦିତ । ଶୈଳୀ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ରଚନା ଦୁଇଟି ନାଟ୍ୟଶୈଳୀ ଓ ମନୁୟ ରଚନାରୀତିର ସମନ୍ୱିତ ଏକକ ଧାରାରେ ପ୍ରକାଶିତ । ମୁହୂର୍ତ୍ତକର ଆତ୍ମଚିନ୍ତନ ଜୀବନଦର୍ଶନର ବାର୍ତ୍ତା-ଅଭିପ୍ରେତ ନ ହୋଇ ଜୀବନସ୍ଥିତିରେ ସମାଧାନର ପଥ ଲୋଡ଼ିଥିବାରୁ ସୃଷ୍ଟି ଦୁଇଟିକୁ ଗଞ୍ଜ କହିବାରେ ଅସୁବିଧା ନାହିଁ । ‘ସୀମାନ୍ତ’ ଗଞ୍ଜରେ କଣ୍ଠଶିଳ୍ପୀ ସଂଗ୍ରାମର ଆତ୍ମ-ଅନୁକ୍ଷେପ ବିଭିନ୍ନ ଚିତ୍ରାତ୍ମକ ତଥା ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଇ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରାଯାଇଅଛି । ଏକଦା ଗାନଦ୍ୱାରା ଜନମନସେନା ହୋଇଥିବା ସଂଗ୍ରାମ ନାରବି ଯାଇଛି । ସ୍ୱର ବିଯୋଗ ଘଟିଛି । ସମାଜରେ ଅପ୍ରଜ୍ଞା ଅପଚରା ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବା ସଂଗ୍ରାମ ଜୀବନର ଅର୍ଥକୁ ନିଜ ଦେଇ ଖୋଜି ବସିଛି । ଖାଇବା ପତ୍ରରେ ଶ୍ୱାନଦୃଶ୍ୟ କଳିରୁ ଗୋଟେ ହଟି ଆସି ଲୁହ ଗଡ଼ାଉଛି । ତେଜୋମୟ ଅତୀତକୁ ସ୍ମରଣ କରୁଛି । ଶ୍ମଶାନର ଶବାଧାରରେ ସିମାନ୍ତନାକୁ ବି ଶୂନ୍ୟହସ୍ତ ଓ ଆଭରଣହୀନ ଅଙ୍ଗନେଇ ଯିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି । ଏଇ ତ ଜୀବନ ! ଅତୀତର ମୋହମୁଗ୍ଧ ସ୍ଥିତି ଖୋଜାପ୍ରତି ବ୍ୟାକୁଳ ହେବାର ମାନେ ବା କ’ଣ ? ଚରିତ୍ରର ଚିନ୍ତାକୁ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଭାଷା କରିଆରେ ଘାଟଣିକ ଚିତ୍ର ଓ କଥା ଦେଇ ମୂର୍ତ୍ତି କରାଯିବାର ପରୀକ୍ଷା ସୀମାନ୍ତ ଗଞ୍ଜ ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ସାର୍ଥକ ହୋଇଛି ।

୧୯୬୦ ମସିହା ପରେ ଓଡ଼ିଆ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଞ୍ଜ ରଚନାକୁ ଘେନି ଯେଉଁ ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ତହିଁର ସତ୍ୟ-ସାକ୍ଷୀ ହେଉଛି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ‘ଫୁଲର କବର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗଞ୍ଜ’ ପୁସ୍ତକ । ଗାନ୍ଧିକ ଶ୍ରୀନାୟକ ପ୍ରାଣଧର୍ମରେ ବେଶ୍ ରୋମାଞ୍ଚିକ୍ ଓ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟିରେ ବାସ୍ତବବାଦୀ ଥିବା ତାଙ୍କ କୃତିସମୂହରୁ ଉପଲବଧ ହୁଏ । ଓଡ଼ିଆ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଞ୍ଜ ଧାରାରେ ସେ ଅବ୍ୟାବଧି ସବିଶେଷ ଆଲୋଚିତ ନ ହେବା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା-ସାହିତ୍ୟ ଗବେଷଣାର ସାଧୁତା ପ୍ରତି ଲଜିତ ସୃଷ୍ଟି କରୁଛି । ‘ଫୁଲର କବର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗଞ୍ଜ’ ପୁସ୍ତକ ପଢ଼ିବାବେଳେ ମନେ ହୋଇଛି, ସାହିତ୍ୟର ଯେ କୌଣସି ବିଭାଗରେ କଲମ ଚଳେଇଥିବା ଅଧ୍ୟାପକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ନିଜର ଶୈଳୀଗତ ବାଆଁରପଣ ପାଇଁ ବାରି ହୋଇ ପଡ଼ିବା ଭଳି; ଏଥିରେ ବି ପ୍ରତିପନ୍ନ କରୁଛନ୍ତି ନିଜର ଗୋଠ-ଖଣ୍ଡିଆ ପଣ । ଓଡ଼ିଆ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଞ୍ଜର ଭାବଧର୍ମ ଓ ଶିଳ୍ପପ୍ରକରଣରେ ଭିନ୍ନତା ଆଣିବା ପାଇଁ ସଚେଷ୍ଟ ଥିବା ସ୍ତମ୍ଭାକ ମଧ୍ୟରେ ଅଧ୍ୟାପକ ନାୟକଙ୍କ ନାମ ଅନୁଜାରିତ ରହିଥିଲେ ହେଁ ତହିଁରେ ପରୀକ୍ଷା-ନିରୀକ୍ଷାଗତ ନିଷ୍ପତ୍ତାବୃଷ୍ଟେ ନିଆରାତ୍ୱ ପ୍ରତିପନ୍ନ କରିବା ଥିଲା ତାଙ୍କର ନିୟତି; ଏ କଥା ଯେ କେହି ସ୍ୱୀକାର କରିବେ ।

ପ୍ରେମ ଓ ମୃତ୍ୟୁର ଆବର୍ତ୍ତରେ ଜୀବନ

ଡକ୍ଟର ହରେକୃଷ୍ଣ ପାତ୍ର

‘ପୁଲର କବର’ ଡକ୍ଟର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଓ ଶେଷ ଗଳ୍ପ ସଙ୍କଳନ । ୧୯୬୭ ମସିହାରେ ସଂସ୍କୃତି ସମୃଦ୍ଧ ବଲାଙ୍ଗୀରର ‘ଆତ୍ମପ୍ରକାଶନା’ ସାହିତ୍ୟ ସଂସ୍ଥା ଦ୍ଵାରା ଏହା ପ୍ରକାଶିତ । ଏହାପରେ ପ୍ରଷ୍ଠା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସୃଜନଶୀଳତା ଦିନ ବଦଳାଇଛି । ପରିଣାମରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପାଇଛି ଅନେକ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ସମାକ୍ଷାତ୍ମକ ପ୍ରବନ୍ଧ । ମାତ୍ର ଜୀବନୋତ୍ସାହର ପୁଲପେନ୍ଦୁ ଯାହା ଆହୁରି ଆହୁରି ବିକଶିତ ହୋଇପାରିଥାନ୍ତା, ତାହା ବୋଧହୁଏ ଏହିଠାରେ ହିଁ କବର ପାଇଛି, ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିକଶିତ ହୋଇ ସୌରଭ ବିତରଣ କରିବା ଆଗରୁ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଏହି ସଙ୍କଳନ ମାଧ୍ୟମରେ ଓଡ଼ିଆ କଥା ସାହିତ୍ୟକୁ ଦେଇଛନ୍ତି ମାତ୍ର ଷୋହଳଟି ଗପ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଗଳ୍ପସବୁ ଜୀବନବାଦୀ । ପ୍ରାୟ ସବୁ ଗଳ୍ପର କଥାନକ ଜୀବନ ପାଇଁ ଆତୁର, ଜୀବନୋତ୍ସାହର କୌଣସି କଳ୍ପନା ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ ନୁହେଁ । ଏପରିକି ଉପନିଷଦୀୟ ଚିନ୍ତାଧାରାକୁ ପାଥେୟ କରି ପରିକଳ୍ପିତ ଗଳ୍ପ ‘ସମୁଦ୍ରାସଖାୟା’ ଖାଲି ନିହକ ଦର୍ଶନକୁ ନେଇ ବଞ୍ଚିପାରି ନାହିଁ । ପ୍ରଷ୍ଠାପୁରୁଷର ଭୂମିମୋହ ଏଥିରେ ସ୍ପଷ୍ଟ । ସେ ଅନୁଭବ କରୁଛି - “ ନିଦ୍ରିତ ଭଗବାନ ଯେଉଁ ଜଗତ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ ସେ ଜଗତ କେତେ ମାଲଲ ଲମ୍ଫ, ତା’ ମୁଁ ଅନୁମାନ କରିପାରୁନି । ମୁଁ ଆଜି ଗୋଟିଏ ଜଗତର; ଶୂନ୍ୟ ନୁହେଁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକ ଜଗତ । ଅସ୍ଥି, ରକ୍ତ, ସ୍ଵେଦ, ଚିର ଓ ବିରର ଏକ ଜଗତ, ଯେଉଁଠି ଅଛି ପଞ୍ଚଭୂତ-ଶବ୍ଦ, ସ୍ପର୍ଶ, ରୂପ, ରସ ଓ ଗନ୍ଧ ଆଦି ଅନେକ ଜାହିରାନୁଭୂତି । ସେଇ ଜଗତକୁ ମୁଁ ଦେଖିଛି ଉନ୍ମାଳିତ ନୟନରେ, ବିମୁଗ୍ଧ ଭାବରେ, ଆସକ୍ତ ଅସ୍ଥାଶ ଭିତରେ ।” ସେହି ଆସକ୍ତି ତାକୁ ଆଶିଦେବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇଛି - “କିଛି ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା-ପୁଞ୍ଜାଏ ପୁଲ, ସାମାନ୍ୟ ଟିକିଏ ଚନ୍ଦନ-ପୁଞ୍ଜାଏ ଅଗୁରୁ - କିହତ କର୍ପୁର” ର ସ୍ଵର୍ଗୀୟ ଚେତନା । ମାଟି ତାକୁ ଭୂମାର ସ୍ପର୍ଶ ଆଶିଦେଉଛି ଯେତେବେଳେ ସେ ଜୀବନକୁ ଭଲପାଇ ବସିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଅନୁଭବ - “ମୋ ଜୀବନର ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାନ୍ତରର କୌଣସି ଏକ କୋଣରେ ଯିଏ ଆସି ମୋ ସହିତ ଠିଆ ହେଉଛି ସେ ମୋର ଜନ୍ମା ଲିପି । ସେ ହସୁଟି- ତା ହସରୁ ଝରି ପଡୁଛି ଅବୀରିତ ସୁଧାଝର ।” ଆତ୍ମଚିନ୍ତନ ଓ ଆତ୍ମ-ମଗ୍ନତା ତାକୁ ବାରମ୍ବାର ଜୀବନୋତ୍ସାହର ଏକ ଦିବ୍ୟାନୁଭୂତି ଆଶିଦେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ସତ୍ୟୋପଲବ୍ଧ ହେଉଛି ଜୀବନ, ଏ ମାଟିରେ ଗଢ଼ା କଣ୍ଢେଇ- “ମୁଁ ମୋର ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ପ୍ରୀତିଲତାକୁ

ପ୍ରଶ୍ନିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁରହେ । ସେ ମୋତେ ବଢ଼େଇ ଦିଏ ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁ - ନିହାତି ନରମ, ଚିପିଦେଲେ ଚାପି ହୋଇଯିବ- ଭାଙ୍ଗିଦେଲେ ଭାଙ୍ଗିଯିବ, ଉଠେଇଲେ ଲାଜକୁଳି ଲତା ପରି ଲୁଚିଯିବ - ହସିଦେଲେ ଗୋଲାପ ଗଛଭଳି ହସୁଥିବ, ଡାକିଲେ ଡରିବନି ଡେଇଁପଡ଼ିବ- ସେ ମୋର ଲିପି ।”

ଏଭଳି ଜୀବନସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଯୋଗୁଁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଅଧିକାଂଶ ଗଛର ଯଥାର୍ଥ ବିଷୟବସ୍ତୁ ହେଉଛି ପ୍ରେମ । ପୃଥିବୀର ଅଧିକାଂଶ ସଫଳ ଗଛର କଥା ବାକ ତ ପ୍ରେମ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଏ ପ୍ରେମର ପଟଭୂମି ସାଧାରଣ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବିସ୍ମୃତ ବା ଭବାର ନୁହେଁ, ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ, ତେଣୁ ଅକ୍ଷମ ଓ ଅଚରିତାର୍ଥ ବୋଧହୁଏ । ଏ ପ୍ରେମ ଦେହକୁ ନେଇ ଆବର୍ତ୍ତିତ । ଦେହାତୀତ ହେବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଆସିନାହିଁ ତା’ର । ପ୍ରେମ ଅବଶ୍ୟ ଦେହକୁ ନେଇଗଠିତ । ମାତ୍ର ଦେହୋତ୍ତର ଅନୁଭୂତିକୁ ହିଁ ପ୍ରେମର ସଫଳତା ବୋଲି ବିଚାର କରାଯାଏ । ଏ ଭରସିତ ପ୍ରେମଚେତନା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଗଛରେ ଅନୁପଲବ୍ଧ । ସର୍ବତ୍ର ଦେହର ଦେହଲି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରେମ ବନ୍ଦୀ । ଦେହଗନ୍ଧର ପ୍ରଲୁହତା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରେମ ଅନ୍ଧ ଓ ପାଗଳ । ବ୍ୟତିକ୍ରମ ମଧ୍ୟ କିଛି ରହିଛି । ‘ସକେତ’ ଗଛକୁ ବିଚାରକୁ ନିଆଯାଉ । ଦେହର ପରିଧି ବାହାରେ ଲତିକା ଓ ପ୍ରଧାନଙ୍କ ପ୍ରେମ କଳ୍ପନା କିଛିତ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ବୋଲି ମନେ ହୁଏ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଗଛ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଥମ ସମାଲୋଚିକା ତତ୍କୃର ଲାବଣ୍ୟ ନାୟକ ଯାହାକୁ ଆଦର୍ଶ ଓ ବାସ୍ତବବୋଧର ସମନ୍ୱୟରେ ସ୍ୱକାୟ ପ୍ରତିଭାର ପରିଚୟ ବୋଲି ମନେ କରିଛନ୍ତି । (ପୃଷ୍ଠବନ୍ଧ ପୃ-୮୮) । ଦେହର ଗନ୍ଧ ଠାରୁ ମନର ଗନ୍ଧକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛି ଲତିକା, ଆଉ ମାନିନେଇଛନ୍ତି ଶ୍ରୀ ପ୍ରଧାନ । ‘କିନ୍ତୁ ଏ ବ୍ୟତିକ୍ରମ କେତେ ବା ସଫଳ ହୋଇଛି ? ସମାଲୋଚିକା ତତ୍କୃର ନାୟକ ଠିକ୍ ପରେ ପରେ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି ‘ମନର ଗନ୍ଧଠାରୁ କେତେ ବଳଶାଳୀ ଦେହର ଗନ୍ଧ ସତେ !’ ସେଥିପାଇଁ ଅଚେତନ ମନରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ପିପାସା ଜାଗିଛି ଶ୍ରୀ ପ୍ରଧାନଙ୍କର, ଯଦିଓ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇପାରିନାହିଁ ସେ କାମନା । ଲତିକା ମଧ୍ୟ ନିର୍ଲିପ୍ତା ନୁହନ୍ତି । ଥୁଆ ଶାଖାଟି ଉପରେ ପାଖକୁ ପାଖ ଲାଗି ବସିଥିବା ପକ୍ଷୀ ଦୁଇଟିର ଚିତ୍ରକୁ ସେ ମଧ୍ୟ ନିର୍ବାକ ନିଶ୍ଚୟ ଭାବେ ଚାହିଁ ରହିଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ନେତିବାଦୀ-ନୀତିବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଏକ ବ୍ୟର୍ଥ ସୂଚନା ମଧ୍ୟରେ ଦୁଇଟି ଫୁଲଫୁଟା ସ୍ୱପ୍ନକୁ କବର ଦେଇଛି ।

ପ୍ରେମର ଏ ବ୍ୟର୍ଥରାଗିଣୀ ଅନ୍ୟ ଗଛମାନଙ୍କରେ ଭିନ୍ନ ରୂପରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ଦେହର ସୁଗନ୍ଧବନ୍ଦୀ ଗାନକରୁକରୁ ପ୍ରେମ ବିକାଶ ଅକାଳରେ ଶେଷ ହୋଇଛି । ପ୍ରେମର ଏ ଅକାଳ ମୃତ୍ୟୁ ପାଇଁ କ’ଣ ସ୍ୱଷ୍ଟାକ ମନୋଭୂମିକୁ ଦାୟୀ କରାଯିବ ? କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ

ପ୍ରେମଗଛର ନାୟକ ନାୟିକାମାନେ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ପ୍ରତୀକ୍ଷାମାନ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବାସ୍ତବିକ ଗୋଟିଏ ଚରିତ୍ର ବୋଲି ବିଚାରିବାକୁ ହେବ । ସେ ଚରିତ୍ରଟି ହେଉଛି ମଣିଷ-ସ୍ତ୍ରୀର ଦୃଷ୍ଟିବଦ୍ଧ ମଣିଷ । ସ୍ତ୍ରୀମଣିଷର ରୂପାନ୍ତର ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । ଏ ସ୍ତ୍ରୀମଣିଷ ଜୀବନ ନାଟକରେ କେତେବେଳେ ନଟ ସାଜେ ତ ଆଉ କେତେବେଳେ ନଟୀ । ଏ ସ୍ତ୍ରୀ ମଣିଷ ଦିନେ ଦେଶକାଳାତୀତ ଥିଲା । ମାତ୍ର ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧୋତ୍ତର ପୃଥିବୀରେ ଯେତେବେଳେ ମଣିଷର ସାଧାରଣ ଗତି ବ୍ୟାପ୍ତି ଘଟୁଛି, ସେତେବେଳେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମାରାତ୍ମକ ଭାବେ ସ୍ତ୍ରୀ ମଣିଷର ଚେତନା କ୍ରମଶଃ ସଙ୍କୁଚିତ ହୋଇପଡୁଛି । ତା' ଚାରିପଟେ ଖାଲି ଶୂନ୍ୟତାର ରାଜୁତି । ଏ ବିଶ୍ୱାକରଣ ସମୟରେ ସେ ଗତିରୁଦ୍ଧତାରେ ଅଣନିଶ୍ୱାସୀ, ଅବିଶ୍ୱାସର ଭାରାବର୍ତ୍ତରେ ଆତୁର, ନିରାଶାଜର୍ଜରିତ । ତେଣୁ ମୃତ୍ୟୁକାନ୍ତରତା ମଧ୍ୟରେ ସେ ବନ୍ଦୀ, ଗତିହୀନ । ତା'ର ଜୀବନଧାରା ସ୍ଥବିର । ପ୍ରେମ ପରିଣତିବିହୀନ, ତେଣୁ ପ୍ରେମ କେବଳ ଦେହମିଳନରେ ପରିସମାପ୍ତ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ, ଦେହୋତ୍ତର ହେବାରେ, ପ୍ରେମୋତ୍ତର ହେବାରେ ତା'ର ଶକ୍ତି କାହିଁ ? ପ୍ରେମ ତେଣୁ ଏଠି କେବଳ ଜାନ୍ତବ । ଅଥଚ ଶାଶ୍ୱତ ହେବା ପାଇଁ, ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ହେବା ପାଇଁ ତା' ଭିତରେ ବି କମ୍ ଅଭୀପ୍ସା ନାହିଁ । ପ୍ରେମ ତେଣୁ ମୃତ୍ୟୁର ଏତେ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଜୀବନର ନାନ୍ଦୀମୁଖ ଗାଏ, କବରସ୍ଥ ହେଉଁ ହେଉଁ ପୁଲ୍ ତଥାପି ଫଳର ସ୍ୱପ୍ନରେ ବିଭୋରିତ ହୁଏ ।

କୌଣସି ସୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ କାହାଣୀ ବିଦ୍ୟମାନ ଥାଏ, ତାହା କେବଳ ଶେଷ କଥା ନୁହେଁ, ନୂତନ କିଛି ବି ନୁହେଁ । କଥାବସ୍ତୁ ଚର୍ଚ୍ଚିତଚର୍ଚ୍ଚଣ ମାତ୍ର । କେବଳ କାହାଣୀର ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନ ଦ୍ୱାରା ସର୍ଜନଶାଳତାର ଗୁରୁତ୍ୱ ଅନୁଭବ କରି ହୁଏ ନାହିଁ । କାହାଣୀର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଭାବ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହିଁ ବଡ଼କଥା । କେବଳ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟଟିକୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିତ କରିବାରେ ଗାଢ଼ିକର ବାସ୍ତବ ସଫଳତା । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ପ୍ରେମ ଗଛର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିନା କ'ଣ ? ଏ ଗଛଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରେମ ଦେହକୁ ନେଇ ଆବର୍ତ୍ତିତ । ଉତ୍ତରଣର ସ୍ପର୍ଶ ଏଠି ଅନୁପଲବ୍ଧ । ତେଣୁ ଏ ପ୍ରେମରେ ଅମୃତାକାଂକ୍ଷାର ଏଭଳି ଅନୁପଲବ୍ଧି ସ୍ୱାଭାବିକ । ଅମୃତର ଅଭାବ ହିଁ ମୃତ୍ୟୁର ସଙ୍କେତ । ସମ୍ଭାବନାହୀନତାର ଏ ମୃତ୍ୟୁ ସଙ୍କେତ ପାଇଁ କ'ଣ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ମନୋଭୂମି ଦାୟୀ ? ହିଁ କହିଦେଲେ ତାଙ୍କର ସର୍ଜନଶାଳତା ପ୍ରତି ଅନ୍ୟାୟ ହେବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ତ୍ରୀତ ଅମୃତ ପରିବେଷଣ ନିମନ୍ତେ ଆତୁର । ତେବେ ଗଛଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରେମ ଚେତନା ଅକାଳରେ ଝରିଯିବାର କାରଣ କ'ଣ ହୋଇପାରେ ? ସମକାଳୀନ ଜୀବନର ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ମନୋଭୂମିକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି ବୋଲି ବିନା ସଙ୍କୋଚରେ କହିହେବ । ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧୋତ୍ତର ପୃଥିବୀରେ ମଣିଷର ନିଃସଙ୍ଗତ୍ୱ ପ୍ରେମର ବ୍ୟାପକ ଅନୁଭୂତିକୁ ଅବାସ୍ତବ

ଓ ନିରର୍ଥକ କରିଦେଇଛି । ପ୍ରେମ ଯେଉଁ ଜୀବନକୁ ନେଇ ଗଠିଉଠୁଛି, ସେ ଜୀବନ ଆଜି ଶୂନ୍ୟଗର୍ଭ । ତାହାପୁଣି ନିରର୍ଥକ, ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟହୀନ ଓ ଗତାନୁଗତିକ । ଜନ୍ମ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ହେଉଛନ୍ତି ଶୂନ୍ୟଗର୍ଭ ଏହି ଜୀବନର ଦୁଇଟି ଆବର୍ତ୍ତିତ ବିନ୍ଦୁ । ସାମ୍ପ୍ରତିକ ଜୀବନକୁ ଛୁଇଁଲାବେଳେ ମୃତ୍ୟୁ ସ୍ପର୍ଶ ହିଁ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ।

ଜୀବନ ହେଉଛି ମହାକାଳର ଏକ ଅଂଶ । କାଳ ତ ସଂହାରକ, ମୃତ୍ୟୁର ଏକ ରୂପମାତ୍ର । “କାଳୋଷ୍ଠି ଲୋକକ୍ଷୟକୃତ୍ ପ୍ରବୃତ୍ତୋ ଲୋକାନ୍ ସମାହର୍ତ୍ତୁମିହ ପ୍ରବୃତ୍ତ ।” ମହାକାଳ ସତତ ମୃତ୍ୟୁ ମୁଖକୁ ଧାବିତ । ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ଯେଉଁ Black Hole ବା ‘କୃଷ୍ଣବିବର’ର ସତ୍ୟତା ଉପଲବ୍ଧ କରିଛନ୍ତି, କେତେବାର ମହାକାଳ ଏହି ବିବରରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ନ ହୋଇଛି, ପୁଣି ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବେ ଜନ୍ମନେଇ ବିକଶିତ ହୋଇଛି, ତା’ର ଗୟରା ନାହିଁ । ଉଭୟ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନକାଳ ଓ ବିଶ୍ୱଗତ ମହାକାଳ ତେଣୁ ମୃତ୍ୟୁର ବିବର୍ତ୍ତରୁ ବାରମ୍ବାର ଉଦ୍‌ଗାରିତ, ବାରମ୍ବାର ନିପତିତ । ‘ପୁନରାପି ଜନମ’ ପୁନରାପି ମରଣମ୍’ ତାହା ହେଲେ ପୁନରୁ କବର କାହିଁକି ? ଫଳ ଫଳିବାର ସମ୍ଭାବନା କାହିଁକି ନାହିଁ ?

ଜନ୍ମ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ଯଦି ଜୀବନର ଦୁଇଟି ବିନ୍ଦୁ ହୁଅନ୍ତି, ପ୍ରେମ ସେହି ବିନ୍ଦୁ ଦୁଇଟିର ସଂଯୋଜନ ପୁଣି ବିଭାଜିକା ରେଖା । ବୋଧହୁଏ, ପରିସ୍ଥିତିରେ ପଡ଼ି ପ୍ରେମ ଉଭୟ କାର୍ଯ୍ୟନିର୍ବାହ କରେ । ଜୀବନ ଯେତେବେଳେ ସମ୍ଭାବନାହୀନ ସୃଷ୍ଟିଅକ୍ଷମ ହୋଇପଡ଼େ, ସେତେବେଳେ ପ୍ରେମ ଏକ ବିଭାଜିକା ରେଖା ପାଲଟିଯାଏ । ଆଉ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରେମ ସଂଯୋଜକ ରେଖାର ଭୂମିକା ତୁଲାଏ ଜୀବନ ସେତେବେଳେ ଅପୌରୁଷେୟ ପାଲଟିଯାଏ । ଯୁଦ୍ଧୋତ୍ତର ପୃଥିବୀରେ ଜୀବନର ଗତି ନାହିଁ କି ଗତିଶୀଳତା ନାହିଁ । ଜୀବନଟା ଖାଲି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟହୀନ ଭାବେ ଗଢ଼ିତାଲିଛି । ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ପଥଟିର ଉପାନ୍ତରେ “ଚାରିହାତ ଦୀର୍ଘ, ଚାରିହାତ ପ୍ରସ୍ଥ କେରପାଇ ଖଣ୍ଡକ” ହେଉଛି ତା’ର ସୀମା । “ବାଁ ପାଖରେ ଛିଣ୍ଡା ଦଉଡ଼ି ବନ୍ଧା ଯୋତାହଳକ, ଆଗରେ ଫିତା ଲଗା ଡାଲତା ଟିଣଟିଏ । ଭିତରେ କେତୋଟି ନୂଆ ଓ ପୁରୁଣା ପଇସା । ସେଇ ତା’ର ସମ୍ବଳ ।” (ମରୁ ବଲ୍ଲୁରାର ପୁଲକ) । ଏହି ରୁଗ୍‌ଣ ଜୀବନର ତେଣୁ ଘର ନାହିଁ, ସହାୟକ ନାହିଁ । ସେ ଅସହାୟ ଓ ନିଃସଙ୍ଗ ହେବ ହିଁ ହେବ । “ନୀଳ ଆକାଶ ଓ ମେଘସବୁ ଗଲା ଅତୀତକ ଜଳି / ଖେଳସ୍ଥିତ ସ୍ୱପ୍ନ ସବୁ ଅପଘାତେ ମରିଗଲା / ଆକାଶେ ଉଠିଲା ଜଳି ଅଗ୍ନିର କୁଣ୍ଡଳା” (ସ୍ତନହସର ଉପକଥା : ସାତାକାତ ମହାପାତ୍ର) - ଏହିତ ସାମ୍ପ୍ରତିକ ମଣିଷର ଜୀବନଚିତ୍ର । କିନ୍ତୁ ସାତାକାତୀୟ ଏ ମୃତ୍ୟୁ ଉପଲବ୍ଧି ଗାଢ଼ିକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀକୁ କବଳିତ କରିପାରି ନାହିଁ । ମେଘସବୁ ଜଳକଣିକାବିହୀନ ହୋଇପାରନ୍ତି, ଜୀବନର ମରୁଝଡ଼ ଆକାଶର ନାଲିମାକୁ

ଘୋଡ଼ାକୁ ପକାଇ ଥାଇପାରେ, ସମସ୍ତ ଅପଘାତ ସତ୍ତ୍ୱେ ଜୀବନ କିନ୍ତୁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖେ । ଗୋବରା ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସେହି ନବବଧୂତି ଭଳି ସେ ସ୍ୱପ୍ନ । ‘କପାଳରେ ସିନ୍ଦୂର, ହାତରେ କକଣ ।’ ଶତ ଦୁରାଶା ମଧ୍ୟରେ ବେଳେବେଳେ ସମ୍ଭାବନାର ସ୍ୱପ୍ନ ଭର୍ଜିମାରେ ଗୋବରାର ଚିତାଭଳି - ‘ସତରେ ସେ କ’ଣ ତା’ ଜୀବନରେ ପଡ଼ିବ ପଡ଼ିବ ? ହୋଇପାରିବନି ? ଏ କପାଳ ଏମିତି ଶୂନ୍ୟ ପଡ଼ିଥିବ ?’ (ତତ୍ତ୍ୱେବ) । ଅଥଚ ସେ ଅପାରଗ, ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ । “ଗୋଡ଼ ପାପୁଲିରୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଧଳା ପଡ଼ିଯାଇଛି । ଆଙ୍ଗୁଳିଗୁଡ଼ିକ ବି ଛୋଟ ହୋଇଗଲାଣି - କେତୋଟି ପ୍ରାୟ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହେବାକୁ ବସିଲାଣି ।” ଜୀବନ ପଟମାନ, କ୍ଷୟିଷ୍ଟ, ସମ୍ଭାବନା ଦୂର, ସୁଦୂର ପରାହତ । ତଥାପି ‘ଜଲିଲ୍’ର ସମ୍ବେଦନଶୀଳତାକୁ ତ ଅସ୍ୱୀକାର କରିହେବ ନାହିଁ । ମରୁଭୂମି ଯେମିତି ସତ୍ୟ, ଓଏସିଏ ମଧ୍ୟ ସେତିକି ବାସ୍ତବ । ଗୋବରା ଜାଣେ “ଜଲିଲ୍ ତାକୁ ଭଲପାଏ । ସେ ମଧ୍ୟ ଜଲିଲ୍‌କୁ ଭଲପାଏ ।” ଜୀବନ ଆକାଶ ଆଉ ଧୂସର ନୁହେଁ । ଅଦିନିଆ ହେଲେ ବି ଆକାଶରେ ବଜ୍ରତ ଭେଜା ତାକୁ ଗାଢ଼ କଳା କରିଦିଏ । ଜୀବନ ପୂର୍ଣ୍ଣଗର୍ଭା ହୋଇଯାଏ । ବର୍ଷାଭିଜ୍ଞା ଶୀତୁଆ ପବନ ଗୋବରାକୁ ଥରାଏ, ଜଲିଲ୍‌କୁ ବି । “ଚାରୋଟି ବାହୁବନ୍ଧନ ଭିତରେ ଦୁଇଟି ଆତ୍ମା- ଦୁଇଟି ଖର ନିଶ୍ୱାସ; ଗୋଟିଏ ଉଷ୍ମ ଆନନ୍ଦ” ହେଉବା ସବୁ ନୀତିବାଦିତା ସବୁ ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶବାଦର ମୃତ୍ୟୁ, ଏ ମୃତ୍ୟୁ କିନ୍ତୁ କାମ୍ୟ, ଅନ୍ତତଃ ଜୀବନ ପାଇଁ !

ଆଉ ଯେତେବେଳେ ଗୋଟିଏ ମନ ଆଉ ଗୋଟିଏ ମନର ଅବାଜ ଖୋଜି ଜବାବ ପାଏନା, ସେତେବେଳେ ଜୀବନଟା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକ ପ୍ରଶ୍ନବାଚୀ ହୋଇପଡ଼େ । ଧାରାର କି ଦୋଷ ଥିଲା ? ଭୟଧନୁ ହୋଇ ନପାରିବାର, ବୈଚିତ୍ର୍ୟହୀନ ହେବାର, ଶୈଷ୍ଟିକ ବିକାଶ ଅଭାବରୁ ଚିତ୍ରଟିଏ ହୋଇ ନ ପାରିବାରେ ତା’ର ବା ଦୋଷ କ’ଣ ? କାହିଁକି ସେ ବିକୃତ, ଅସ୍ୱାକୃତ ଅସ୍ତିତ୍ୱଟିଏ ? ସେ ବି ତ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବାଣେ । “ଆଖି ଆଗରେ ଗୋରାତକତକ ଗୋଲାପ କଅଁଳ ଯୁବକଟିଏ । ଗୁଲୁଗୁଲୁ କେତେ ହସ । କଳକଳ କେତେ କାହାଣୀ । ମନ ଚାହିଁଲା ଜୀବଟିଏ । କ୍ଷୁଧା ମେଣ୍ଟାଇଲା ଚିତ୍ରଟିଏ । ଖୁବ୍ ପାଖେଇ ଆସୁଛି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିର ଅସଂଖ୍ୟ କାହାଣୀ ଶୁଣାଇ । x x ଚାରିବାହୁର ବେଷ୍ଟନା ମଧ୍ୟରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ଆହା କି ଆରାମ୍ ।” (ଅପୂର୍ଣ୍ଣର ଆମ୍ବୁଗାତି) । ଏ ଆରାମ୍ କ’ଣ ସତ୍ୟ ନୁହେଁ ? ନୀତିବୋଧର ମୃତ୍ୟୁ ଆଖିକାରେ ଜୀବନକୁ କ’ଣ ପାକି ଦେଇ ହେବ ?

ଜୀବନର ସଫଳତା କେଉଁଠି ? ପାଇବାରେ ନା ହରାଇବାରେ ? ‘ସୁକେଶୀ କନ୍ୟା ଭର୍ବଣୀ । ତା’ରି ପାଇଁ ବାପା ସର୍ବଜିହି ସମ୍ପୋଗର ଉପଚାର ଯୋଗାଇ ଦେଇଥିଲେ

- ଅଭାବର ଅନୁଭୂତି ତା'ର କେବେବି ଆସିନି - ଦେହକୁ ବର୍ଷିଳ କରିଛି, ମନକୁ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସବୁଜ କରିଛି - ବିକାସହୀଁ ତା' ଜୀବନର ସତ୍ୟ ।” କିନ୍ତୁ ଜୀବନର ଏ ପ୍ରାର୍ଥନା ସତ୍ୟ ନା ନିଜକୁ ଭିକ୍ତ କରିବାରେ, ସମର୍ପି ଦେବାରେ, ନିଃଶେଷ କରିଦେବାରେ ଯେଉଁ ଆନନ୍ଦ ସେଇଟା ସତ୍ୟ ? ଅବଶ୍ୟ ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଉର୍ବଶୀ ପାଇଛି - “ଚାରିଆଡ଼େ ନିରନ୍ତ୍ର ଅନ୍ଧାର- ତା' ଜୀବନର ଅନ୍ଧାରିତ ମରୁସ୍ୱପ୍ନକୁ ଉଦ୍ଧାସିତ କରି କିଏ ଯେପରି ଚେତେଇ ଦେଉଛି - ଜୀବନ କି ଖାଲି ନିରାଶାର ବାଲି ମରୁ ମରାଚିକା ସେନେହ ପ୍ରୀତି ?” (ମରୁ ଓ ମୌସୁମୀ) । ପ୍ରେମ ନଥାଇ ଜୀବନ ମୃତ୍ୟୁର ଅନ୍ୟନାମ ।

ପ୍ରେମ ଯେ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଅମୃତ କରିଦିଏ ତାହାହିଁ ତ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଛି ‘ଅଜ୍ଞାର’ ଗଳ୍ପରେ । ନିଃସ୍ୱ ଓ ଭିକ୍ତ ଶଶୀବାବୁ ଶ୍ରୀମତୀ ରାୟଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁଶଯ୍ୟାରେ ଯେଉଁ ପ୍ରେମ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ପାଇଛନ୍ତି - ମୃତ୍ୟୁମୁଖୀ ସୁକାନ୍ତିକ ନିଷ୍ଠୁର ନରମ ଓଠ ଦୁଇଟିରେ ସବୁ ଚୁମ୍ବନଟିଏ ଆକିଦେବା ସହିତ ଟୋପାଏ ଅଶ୍ରୁରେ ସେ ମୃତ୍ୟୁ ଉପରେ ବିଜୟବାନା ଉଡ଼ାଇଛନ୍ତି - ସେହି ମୃତ୍ୟୁ, ଯାହା ଆସିଥିଲା ତାଙ୍କ ଅସହାୟତାର ସୁଯୋଗ ନେଇ, ନି ପାରିଲା ପଣିଆର ହାତଧରି, ବନ୍ଧୁର କୃତଜ୍ଞତାକୁ ଅନୁଭବ କରି । ସୂର୍ଯ୍ୟ ଲୁଚିଯିବାର, କିରଣ ଲିଭିଯିବାର ପ୍ରେକ୍ଷାପଟ୍ଟରେ “ନୈରାଶ୍ୟର ଛପିଲା ଅନ୍ଧାର ଟିକକ ପୋଛି ନେଇ”, “ସ୍ୱପ୍ନିଳ ଆଶା” ର ବର୍ଷବିଭା ମଧ୍ୟରେ ଏ ଯେଉଁ ନବଜନ୍ମ ସେଠାରେ ମୃତ୍ୟୁକୁ ସ୍ୱାଗତ ନ କରି ରହିହେବ କି ? ‘ମରୁ ଓ ମୌସୁମୀ’ର ଏକ ସଫଳ କଣ୍ଠାଞ୍ଚ ଭାବେ ‘ଅଜ୍ଞାର’ର ଜୟଜୟକାର କେତେ ସଫଳ ହୋଇଛି ସତେ !

ଜୀବନର ସତ୍ୟ କ’ଣ - କାମନା ନା କାମନାହୀନତା - ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଚିରଦିନର । ଫେନାୟିତ ସୁରାପାତ୍ର ନା ସ୍ୱାଦହୀନ ଗଞ୍ଜାଜଳ- କିଏ ଜୀବନକୁ ଅଧିକ ସାର୍ଥକ କରେ । ଏ ପ୍ରଶ୍ନ କେବଳ ସେହି ପୁରାଣ ଯୁଗର ଲକ୍ଷ୍ୟହୀରାର ନୁହେଁ, ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଚିରକାଳର, ସବୁ ଜୀବନର । ଗଞ୍ଜ ନାୟକର ଦୃଷ୍ଟା ନିବାରଣ ପାଇଁ ଲାଲ ଦ୍ରାକ୍ଷାରସର ସିରାଫ ପରଶି ଦେଲାବେଳେ, ‘ମେଘାଉଜର ଖସରା ଶାକ୍ତା ଖଣ୍ଡେ ପିନ୍ଧି’ ତାଙ୍କ ‘ପାଖକୁ ଲାଗି ଆସି ଚାପା ଗଜାରେ - କଣ ଭଲ ଦିଶୁନି’ - ପଚାରିଲାବେଳେ ‘ଫୁଲର କବର’ ଗଳ୍ପର ନାୟିକା ଅଧିକ ବାସ୍ତବ, ଅଧିକ ଜୀବନ୍ତ ହୋଇଛି ନା ‘ତା ଦେହରେ ଦେହରେ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣର ମାଂସପେଶୀ, ସ୍ନାତ ବକ୍ଷଚୋଳ, ସୁନ୍ଦର ସେମାନଙ୍କର ସ୍ନାତି, ଆହ୍ଲାଦିତ ବୁକୁରେ ଦୁଇମୁଠା ସ୍ତନ x x x ମାଂସକ ନିତମ୍ବର ପରିଧି x x x ଖୁସିଲା ଆଭାମୟୀ ଯୌବନର ସ୍ୱଷ୍ଟାକ, ଅଧରେ ଅଧରେ ରୋମାଞ୍ଚର କେଉଁ, ସତେ ଯେମିତି ସେ ଚାହୁଁଛି ପୁରୁଷୋଚିତ ହାତର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ, ମନୁଅର ବାହୁ ବନ୍ଧନ’ର ଅନୁଭୂତି ସତ୍ତ୍ୱେ ‘ସେ ନାରୀ, ଅନୁକୃ ଓ ଅବିବାହିତା-

ପୁର କଅଁଳ ତା'ର ବୟସ, ଲୁଣ୍ଠନର କାମ୍ୟ ନୁହେଁ, ସଂରକ୍ଷଣ ହିଁ ବିଧେୟ' ଭଳି ଅନାସକ୍ତ ବିଚାର କେଉଁଟି ଅଧିକ ଛଳନାପୂର୍ଣ୍ଣ । ସବୁ ଛଳନା ତ ସତ୍ୟର ଅପଜାପ, ଜୀବନର ମୃତ୍ୟୁ ତେଜୁରା । 'ଅତୀତ, ବର୍ତ୍ତମାନ, ଭବିଷ୍ୟତ' ଗଞ୍ଜର ସାମାନ୍ତି, 'ସେ ଏକ ଅସ୍ଥିର ବିନ୍ଦୁ' ଗଞ୍ଜର ବନାନୀ, 'ଦୁଇଟି କାହାଣୀ' ଗଞ୍ଜର ଅନୀତା ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ଜୀବନ ସତ୍ୟକୁ ଉପେକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି ।

ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଲେଖକ, କବି, ଚିନ୍ତକର, ଶିଳ୍ପୀ ଜୀବନର ସ୍ବାଭାବିକ ଆଶା, ଆକାଂକ୍ଷା, କାମନା, ବାସନାକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରି ଆସିଥିଲେ । ଭଲିଆଡ଼, ଓଡେଶୀ ହେଉ ବା ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ ହେଉ ପୃଥିବୀର ସବୁ ଚିରନ୍ତନୀ ସାହିତ୍ୟ-ଜୀବନ ବାସ୍ତବ ସତ୍ୟର ଜୟଗାନ କରିଆସିଛି । ଏ ସତ୍ୟର ମୂଳ ହେଉଛି ପ୍ରେମ, ଦେହକୁ ନେଇ ଯାହାର ସୃଷ୍ଟି, ସ୍ଥିତି ଓ ବିଲୟ । ଏରିକ୍ ଫ୍ରୋମ୍ ପ୍ରେମର ଏ ସ୍ବରୂପ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିଛନ୍ତି - "Love is the over coming of human separateness, as the fulfilment of the longing for union. But above the universal, existential need for union arise, a more specific biological one; the desire for union between the masculine and feminine poles" (Erich Fromm - The Art of Loving) ନାରୀ-ପୁରୁଷର ଏ ଦୁର୍ବାର ମିଳନେଲା, ସମୋଗ କାମନାର ହେତୁ କ'ଣ ? ଗୋଟିଏ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ମିଥ୍ ଅନୁସାରେ - ମୂଳରୁ ନାରୀପୁରୁଷ ଗୋଟିଏ ଶରୀରର ଦୁଇପାର୍ଶ୍ବ ଥିଲେ । ହୁଏତ ଆକାଶ ଓ ପୃଥିବୀ ରୂପରେ । ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତାଙ୍କର ଖେଳିବାର କୁତୂହଳ ହେଲା । ଦାଆ (Sickle) ଟିଏ ନେଇ ସେ ତାକୁ ଦୁଇ ଭାଗ କରିଦେଲେ । ସିକଲରୁ ସେକ୍ସ ଶବ୍ଦ ଆସିଲା । ଗୋଟିଏ ଶରୀର ଦୁଇଟି ସେକ୍ସ ବିଶିଷ୍ଟ ଖଣ୍ଡିତାଂଶରେ ବିଭକ୍ତ ହେଲେ । ସେହିଦିନଠୁ ପୁରୁଷ ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ଭେଦ ସେକ୍ସ ନିଜର ହୃଦ ଅଂଶ ସହିତ ମିଳିତ ହେବା ପାଇଁ ପରସ୍ପରକୁ ଖୋଜି ଚାଲିଛନ୍ତି । ଏ ଅନୁକ୍ଷଣ ସରୁନାହିଁ । କଦବା କୃଚିତ ସାମୟିକ ମିଳନ ଘଟୁଛି, ଯାହା ପୃଥିବୀର ଦୁର୍ବାର ଆକାଂକ୍ଷା, ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆନନ୍ଦ ବୋଲି ପ୍ରତୀକ୍ଷାମାନ ହେଉଛି । ମାତ୍ର ଏ ମିଳନ ଶାଶ୍ବତ ହେଉନାହିଁ । ବାରମ୍ବାର ସେମାନେ ଅଲଗା ହେଉଛନ୍ତି, ମିଳନ ପାଇଁ ପାଗଳ ହେଉଛନ୍ତି । (O.A. Wall - Sex and Sex worship) । ଜୀବ-ବିଜ୍ଞାନୀମାନେ ରଜ-ବୀର୍ଯ୍ୟର ଜାତବ ମିଳନରୁ ମଣିଷ ଜନ୍ମ ବୋଲି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଦିଅନ୍ତି । ମନସ୍ତତ୍ତ୍ବବିଦ୍ମାନେ କିନ୍ତୁ ଆଉଟିକେ ଆଗେଇ ଯାଇ କହନ୍ତି - "... in the love between man and woman, each of them is re-born." (Charles waldemar - The mystery of sex)

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଗଛର ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ପୁନର୍ଜନ୍ମର ଜିଜ୍ଞାସା ଅଧିକ, ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ପ୍ରେମର ସଫଳତମ ଶେଷ ପରିଣତି ହେଉଛି ଦେହମିଳନ, ଯାହା ମୃତ୍ୟୁର ଏକ ରୂପାନ୍ତର ମାତ୍ର । ଜୀବନର ଏକଜ ଅର୍ଥ- ଜନ୍ମ, ପ୍ରଜନନ କ୍ରିୟା ଓ ମୃତ୍ୟୁ । ଏଲିଅଟ୍ ଏଠି ମନେପଡ଼ନ୍ତି - 'That's all the facts when you come to brass tracks / Birth and copulation, and death' । ପ୍ରଜନନ କ୍ରିୟାପାଇଁ ପ୍ରେମର ଆବଶ୍ୟକତା । କିନ୍ତୁ ପ୍ରଜନନ କ୍ରିୟା ହିଁ ମୃତ୍ୟୁର ପ୍ରବେଶପଥ । ମୃତ୍ୟୁର ରୂପାନ୍ତର ହେଉଛି ଜନ୍ମ । ପୁଣି ଏଲିଅଟ୍‌ଙ୍କ ଉକ୍ତିକୁ ସ୍ମରଣ କରାଯାଉ 'Death is life and life is death' । ତେଣୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଗଛର ଦେହମିଳନକୁ ଜୀବନର ଖଣ୍ଡିତ ବିଚାର ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଉ । ପୂର୍ବରୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି, ଜୀବ ବିଜ୍ଞାନୀଙ୍କ ମତରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେହମିଳନ ମୃତ୍ୟୁର ଏକ ଏକ ପର୍ଯ୍ୟାୟ । ଅନେକ ପ୍ରାଣୀ ପ୍ରଜାତିର ପୁରୁଷ ଥରକର ଦେହମିଳନ ପରେ ମୃତ୍ୟୁ ମୁଖରେ ପଡ଼େ । ବୁଦ୍ଧିଆଣୀ ଭଳି କେତେକ ପ୍ରଜାତି ରହିଛି ଯେଉଁଠି ସଂଭୋଗ ପରେ ନାରୀ ପୁରୁଷକୁ ହିଁ ଖାଇଯାଏ ।

ଏଲିଜାବେଥ ଯୁଗାୟ ଚେତନାରେ ତେଣୁ 'to die' (ମରିଯାଏଁ) ଶବ୍ଦର ପ୍ରକୃତ ଅବବୋଧ ଥିଲା 'ସଂଭୋଗ ଆନନ୍ଦ' । ବିପରୀତ କ୍ରମେ ସଂଭୋଗ ଆନନ୍ଦ ହିଁ ମୃତ୍ୟୁରୂପା ମଧୁର ଆନନ୍ଦ ବୋଲି ବିଚାର କରାଯାଉଥିଲା । ସୋପେନ ଆଝାର ସଂଭୋଗ ମଧ୍ୟରେ 'ଗର୍ଭ ଓ ମୃତ୍ୟୁ' (Womb and death) ପ୍ରତୀକ ଖୋଜିଛନ୍ତି (Schopenhauer - Metaphysics of Love) । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୁରୁଷ ନିଜମାତୃଗର୍ଭକୁ ସବୁଠାରୁ ବେଶି ଭଲ ପାଏ । କୌଣସି ନାରୀ ସହିତ ମିଳିତ ହେଲାବେଳେ ସେ ନିଜର ମୃତ୍ୟୁ କାମନା କରୁଥାଏ ପୁଣି ମାଆଗର୍ଭକୁ ଫେରିଯିବାର ଲୋଭରେ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଗଛର ଜଳିଲ (ମରୁବଲ୍ଲୁର ପୁଲକ), ରତନ (ଅପୂର୍ଣ୍ଣର ଆମୃଗାତି), ଭବାନୀ, ବିକାଶ, ଅବନୀ (ସେ ଏକ ଅସ୍ଥିର ବିନ୍ଦୁ) ଓ ଶ୍ରୀପ୍ରଧାନ (ସକେତ) ସମସ୍ତେ ଏ ମଧୁର ମୃତ୍ୟୁର ଆକର୍ଷଣରେ ବିଭୋର । 'ପୁଲ୍ଲର କବର' ଗଛର ନାୟକ ପରୋକ୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଆନନ୍ଦ କଟନାରେ ଆହ୍ଲାଦିତ । 'ନିଦ' ଗଛର 'ସୁଖାନ୍ତ'ର ଆତ୍ମହତ୍ୟା ପଛରେ ମଧ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁ ସଂବାହୀ 'ଆନାଟୋମ୍' ରସର ବିଦ୍ୟମାନତା । 'ଭରସ୍' ଓ 'ଆନାଟୋମ୍' ରସ ତ ପରସ୍ପର ପ୍ରତିଦ୍ବନ୍ଦ୍ବ ପୁଣି ପରିପୂରକ । ମୃତ୍ୟୁ ଓ ପ୍ରେମ ସଦାସର୍ବଦା ହାତ ଧରାଧରି ହୋଇ ଚାଲିଛନ୍ତି ।

ତେଣୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଗଛରେ ପ୍ରେମ ଅଧୁରା ନୁହେଁ, ଜୀବନ ଖଣ୍ଡିତ ନୁହେଁ । ପ୍ରେମର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ବିକାଶ ଘଟିନାହିଁ ସତ୍ୟ । ଏକ ବୃହତ୍ତର ସତ୍ୟ ପୁନର୍ଜନ୍ମର ଗଢ଼ିତ ଦେଇ ଏଠି ଜୀବନ ପ୍ରେମ ଓ ମୃତ୍ୟୁର ଆବର୍ତ୍ତକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଛି ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ ।

‘ଫୁଲର କବର’ର ପୁଷ୍ପବନ୍ଧ

ଡଃ ଲାବଣ୍ୟ ନାୟକ

ସମାଜ ସ୍ଥାଣୁ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ସମାଜ କଟିରେ ଗ୍ରସ୍ତ ଅଗଣିତ ଜୀବନ ଅଥର୍ବ ନୁହନ୍ତି । ଯେଉଁ ନଦୀରେ ସ୍ରୋତ ନ ଥାଏ ଶିଉଳି ଜମେ ସେଇଠି ବେଶା । କମ୍ପନ ନ ଥିଲେ ଉଚ୍ଚାରଣର ଉଦ୍ଗମ ଅସମ୍ଭବ । ସାହିତ୍ୟ ଜୀବନର ଉଚ୍ଚାରଣ ମାତ୍ର । ଜୀବନର ତୀର୍ଥ ଧୂଳି ବିନୁଦିନୁ ରାଗରଞ୍ଜିତ ଓ ବର୍ଷ ବିଭାସିତ ବିବର୍ଚ୍ଚନର ଚିତ୍ର ତୁଲିକାରେ । ଏଇ ପରିବର୍ଚ୍ଚନର ସ୍ରୋତ ଯଦି ନ ଥାନ୍ତା ତା’ ହେଲେ ହୁଏତ ମଣିଷ ନିଜ ପାଇଁ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରଗତିର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁ ନ ଥାନ୍ତା । ପରିବର୍ଚ୍ଚନର ଅନ୍ତର୍ଲିପି ବୋଧହୁଏ ପ୍ରଗତି ।

ମଣିଷ ପ୍ରଗତି ଚାହେଁ । କାରଣ ବିଧାତାର ସୃଷ୍ଟି ବହୁ ତ୍ରୁଟିଯୁକ୍ତ ଓ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ । ସେଇ ଦର ବସ୍ତୁକୁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପ ଦେବାହିଁ ତାର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଏଇ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନ ପାଇଁ ସାହିତ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ରଷ୍ଟା । ସେ ସୃଷ୍ଟି କରେ ନିଜପାଇଁ ନୁହେଁ, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ । କାରଣ ତାର ସ୍ଥିତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ଅପର ପାଇଁ । ଯେପରି ଡକ୍ଟରର ସ୍ରୋତ, ତରୁର ଫଳ, ଲତାର ପୁଷ୍ପ ଓ ସୂର୍ଯ୍ୟର ରଶ୍ମି ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ନୁହେଁ ଠିକ୍ ସେହିପରି ସାହିତ୍ୟିକର ସୃଷ୍ଟି ସହୃଦୟ ପାଇଁ । ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନର ଭାଷ୍ୟକାର । ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟ କରେ ଗଣର ଆରାଧନା ସେଇଠି ସମ୍ଭବ ହୁଏ କଲାର ନିପୁଣ ନିର୍ଣ୍ଣୟ । ପ୍ରଗତିର ଛନ୍ଦ ପାତରେ ଓ ପରମ୍ପରାର ଅଣୁ ନାଦରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା କ୍ଷୁଦ୍ରଗଞ୍ଜ ଏକ ଗଣତାତ୍ତ୍ୱିକ ସାହିତ୍ୟ ବିଭାବ, ଯନ୍ତ୍ରଣାର ଫସଲ । ଆଧୁନିକ ମାନବ ସମାଜର ଆର୍ତ୍ତନାଦରୁ ଏହାର ଜନ୍ମ । ଜୀବନର ପ୍ରାଚୀନ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଯେତେବେଳେ ଅଚଳ ଦୋଷଣିରେ ପରିଣତ, ବ୍ୟକ୍ତି ଚେତନା ସହିତ ଯେତେବେଳେ ସମାଜ ଚେତନାର ସଂଘର୍ଷ ଉପସ୍ଥିତ, ସେତେବେଳେ ମଣିଷ ତା’ ମନର ଚିନ୍ତାଧାରାର ଭାରକେନ୍ଦ୍ର ରକ୍ଷାକରି ନ ପାରି ପରିସ୍ଥିତି ସହିତ ସଂଘର୍ଷ କରିଛି । ମୁହୂର୍ତ୍ତ ତାହାକୁ ଯେପରି ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି ତା’ରି ପ୍ରତୀତି ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛି ଗଞ୍ଜ ମାଧ୍ୟମରେ । ବହୁମାନ ଜୀବନରୁ ସଂଗୃହୀତ ଏକ ଏକ ପ୍ରତୀତି ବ୍ୟାପକ ଜୀବନ ସତ୍ତାର ପ୍ରତିରୂପ ଆଜି ଯାଗଛି । ଯେପରି କ୍ଷୁଦ୍ର ଶିଶିର ବିନ୍ଦୁ ଗର୍ଭରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ସତ୍ତାର ପ୍ରତିବିମ୍ବନ, ଚତୁଷ୍ପୋଷା ପୁଷ୍ପରିଣାରେ ଯେପରି ଚନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁର ସାମଗ୍ରିକ ପ୍ରତିଫଳନ କିମ୍ବା ଦ୍ୱିତୀୟା ଚାନ୍ଦର ଏକ ଖଣ୍ଡିତ ଇଗ୍ମାଂଶ ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି ପୂର୍ଣ୍ଣମା ଚନ୍ଦ୍ରର ଏକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସମ୍ଭାବନା, ଠିକ୍ ସେହିପରି ମୁହୂର୍ତ୍ତର ଏକ ଚଳନ୍ତି ଚେତନାରେ ସତେ ଯେମିତି ଏକ ସାମଗ୍ରିକ ଜୀବନର ପ୍ରତୀତି ପରିଷ୍କୃତିତ ଗଞ୍ଜ ରୂପରେ ।

“ଗଛ ଗାଈକର ପ୍ରେମିକା । ଅଙ୍ଗର ରୂପରାଗ ଯେପରି ଅଙ୍ଗନାର ସୌଷ୍ଟ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି କରେ, ଗଛାଙ୍ଗର ବିକଟ ବିଳାସ ସେଇପରି ପାଠକର ହୃଦୟ ହରଣ କରେ । ଆତ୍ମିକ ପରିବେଷଣ ଖୁବ୍ ରୁଚିକର ହୋଇ ଉଠେ ଆତ୍ମିକ ସତାର ପ୍ରୟୋଗ ପରୀକ୍ଷାରେ ।” ଏଇ ମତର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ, ଗଛ ସୃଷ୍ଟିରେ ପରୀକ୍ଷାରତ ଏବଂ ଗଛ ବିଭବର ଏକ ସୌଷ୍ଟ୍ୟବାନ୍ବିତ ପରମ୍ପରା ସୃଷ୍ଟିକାରୀ ଗାଈକ ଅଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ପ୍ରତାପଧର୍ମା ଗଛ ପୁସ୍ତକ ‘ପୁଲର କବର’ ସମ୍ପର୍କରେ ସାମାନ୍ୟ ସୂଚନା, ଅବଶ୍ୟ ସମୀକ୍ଷା ଛଳରେ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ମତେ ଅନୁରୋଧ କରିଛନ୍ତି । ଜଣେ ବିଦଗ୍ଧ ପାଠକ ଓ ସମାଲୋଚକ ହିସାବରେ ତାଙ୍କ କୃତି ଓ ତୁଟି ପରୀକ୍ଷା କରିବାର ଗୁରୁଦାୟିତ୍ୱ ମତେ ଦିଆଯାଇଛି ।

ସୃଷ୍ଟି ସମୀକ୍ଷକର ଦାୟିତ୍ୱ ଖୁବ୍ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଜଗତ ଓ ଜୀବନର ପ୍ରାଣ ସ୍ୱୟନ ଅନୁଭବ କରେ ଶିଳ୍ପୀ, ପ୍ରକାଶ କରେ ତାକୁ ତା’ର ଅନୁକୂଳ ଭଙ୍ଗୀରେ । ମାତ୍ର ଶିଳ୍ପୀ ବ ସାହିତ୍ୟିକର ପ୍ରାଣସରାକୁ ଅନୁଭବ କରି ବ୍ୟକ୍ତ କରେ ସମାଲୋଚକ । ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସମାଲୋଚକ ସୃଷ୍ଟିର ସହାୟତା କରେ, ନିଜେ ବି ସୃଷ୍ଟି କରେ । ଉଚ୍ଚ ଶ୍ରେଣୀର ସମାଲୋଚକ ଯାହା ବ୍ୟକ୍ତ କରନ୍ତି ତାହା ବେଳେବେଳେ ସମାଲୋଚିତ ବସ୍ତୁ ଅପେକ୍ଷ ଏକ ମହରର କୃତିରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ, ଭିକଟୋର ହ୍ୟୁଗୋଙ୍କର ଅମ୍ଳାନ ସୃଷ୍ଟି ସେକ୍ସପିଅର ସମ୍ପର୍କୀୟ ସମାଲୋଚନାକୁ ନିଆଯାଇପାରେ । ଜଣେ ସାହିତ୍ୟିକ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କର ପ୍ରତିଭାକୁ ବିଚାର କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେଇଥିରେ ହିଁ ଦୁଇ କଳାକାରଙ୍କର ପ୍ରତିଭା ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହୋଇପାରିଥିଲା ।

ଏସବୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୋର ଆଲୋଚନା ଗାଈକ ଶ୍ରୀ ନାୟକଙ୍କର ଗଛ ସମ୍ପର୍କରେ ଯେ ଅନ୍ୟତମ ସୃଷ୍ଟିରେ ପରିଣତ ହେବ, ସେ ପ୍ରକାର ଅବାଞ୍ଛିତ ମନୋବୃତ୍ତି ମୋର ନାହିଁ । କିମ୍ବା ମୁଁ ଜଣେ ଉଚ୍ଚ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ସାହିତ୍ୟିକ ନୁହେଁ, କେବଳ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟପ୍ରେମୀ ମାତ୍ର ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଅଧ୍ୟାପନା ମୋର କର୍ମ । ତେଣୁ ଏଇ ସୁଯୋଗର ସଦ୍ବ୍ୟବହାର ପାଇଁ ଲାଜାହିତ ହୋଇ ଶ୍ରୀ ନାୟକ ମୋତେ ଅନୁରୋଧ କରିଛନ୍ତି ତାଙ୍କ ଗଛ ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ପାଇଁ । କିନ୍ତୁ ପଢ଼ା ଯଦି ପଢ଼ିର ସାହିତ୍ୟିକ କୃତିର ସମାଲୋଚକ ହୁଏ ସେଥିରେ ନିରପେକ୍ଷତା ଥିଲେ ବି ଅନେକତ୍ର ସମୀକ୍ଷକ ସମାଲୋଚନାର ଶରବ୍ୟ ହୁଏ । କାରଣ ସନ୍ଦେହ ନ ଥାଇ ବି ଅନେକ ଭାବିଥାନ୍ତି ଓ ସ୍ୱାମୀକୁ ଅଯଥା ଗୌରବରେ ବିମଣ୍ଡିତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ସତେଜନ ଥାଇ ମୁଁ ମୋ କାର୍ଯ୍ୟରେ ହାତ ଦେଇଛି । ଗ୍ରହୀତାର ରୁଚି ଓ ଉପଲବ୍ଧି ଉପରେ ହିଁ ମୋର ଯୁକ୍ତିର ସାର୍ଥକତା ନିର୍ଭର କରେ ।

‘ଫୁଲର କବର’ ଏବର ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାଣ ସ୍ବଦନ ଦ୍ବାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ତରୁଣ ଲେଖକଙ୍କର ଏକ ଗଢ଼ ସଂକଳନ । ମାନବର ବ୍ୟାପକ ଜୀବନବୋଧର ଆଂଶିକ ପ୍ରକାଶ ହିଁ ଆଧୁନିକ କ୍ଷୁଦ୍ର ଗଳ୍ପର ପ୍ରାଣଧାରା । ଏଇ ଆଂଶିକ ଜୀବନସରା ବା ଖଣ୍ଡିତ ଭାବ ଜୀବନର ଏକ ରସଘନ ମୁହୂର୍ତ୍ତରୁ ଜନ୍ମ ଲାଭି ସାମିତ ଓ ସୁସଂଘତ କଳେବର ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମର୍ମଧ୍ବନିର କଳାକୁଶଳ ଓ ସୂଚନାତ୍ମକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିରେ ପରିଣତ ହୁଏ ।

ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ‘ଫୁଲର କବର’ର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗଳ୍ପ ବିଶେଷ ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ବା ଘଟଣାର ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିଛି ଏବଂ ମୁହୂର୍ତ୍ତାନ୍ତର ମାନସିକତାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସୂଚିତ କରିଛି ଭାବକେନ୍ଦ୍ରିକ ଏକ ମର୍ମଧ୍ବନିର ଗୁଞ୍ଜରଣ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ । ‘ଫୁଲର କବର’ ଗଳ୍ପର ନାୟକ, ଅନ୍ଧକାରର ତରଙ୍ଗ କାଟି ଯାଇଁ ଯାଇଁ ନିହାତି ଗୋଟିଏ ମାମୁଲି ଘରେ ସାଧାରଣ ଏକ ରୂପଜୀବୀ ତରୁଣୀ ଓ ତଦନୁରୂପ ରହସ୍ୟାଙ୍କୁ ପରିବେଶର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଛନ୍ତି । ତରୁଣୀଠାରୁ ପ୍ରଥମେ କିଛି ଆଶା ବା ଆଶଂକା କରିନାହାନ୍ତି ସେ । କିନ୍ତୁ ଦେହର ମୂଲ, ଫୁଲର ସଜଦା ମନରେ ପ୍ରଶ୍ନବାଚୀ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ତା’ପରେ ଆସିଛି ଗୋଟିଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତ.... ମେଘରଙ୍ଗ ଶାଢ଼ୀ ଭିତରେ ତାନିର ଭଙ୍ଗା ଓ ଭକ୍ତି । ଆଉ ତାନିକୁ ନିହାତି ତଳକୁ ଓହ୍ଲେଇ ଦେଲା ପରି ଲେଖକଙ୍କର କେଜପଦ କଥା । ବାସ୍ ସେତିକି । ସେଇଠି ଗଳ୍ପର ଚରମ ଆବେଗ ଓ ସମାପ୍ତି ।

ଏଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତ-ଆଶ୍ରିତ ଚିନ୍ତାଧାରାର ଏକ ଆବେଗ ଗଭୀର ଓ ଚେତନ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିରେ ସେଇ ଗୋଟିକ ଗଳ୍ପ ନୁହେଁ; ‘ମରୁ ବଲ୍ଲରାର ଫୁଲକ’ ‘ଅପୂର୍ଣ୍ଣର ଆତ୍ମଗୀତି’, ‘କ୍ଷଣପ୍ରଭା’ ଇତ୍ୟାଦି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବିଶିଷ୍ଟ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ମୂଲ୍ୟବୋଧରେ ସମୁଦ୍ଧଳ । ଗୋବରା ପ୍ରତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିଜକୁ ସଂଯତ କରିଥିଲେ ବି ସେଇମାତ୍ର ଗୋଟିଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଯେତେବେଳେ କି ସେ ହୋଇଛି ପରିବେଶର ଶିକାର । ପ୍ରାୟ ସେଇଆ ଘଟିଛି ଧାରା ଜୀବନରେ, ସମୟ ପାଖରେ ବିବେକ ହାର ମାନିଛି । ସେଇ ସମୟ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ନାମାନ୍ତର ମାତ୍ର ।

ଏବର କ୍ଷୁଦ୍ର ଗଳ୍ପ ବହିର୍ମୁଖୀ ନୁହେଁ - ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ । ସେଇଥିପାଇଁ ବୋଧହୁଏ ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକରୁ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଗଞ୍ଜାଂଶ ବିଦାୟ ନେବାକୁ ବସିଲାଣି । କେବଳ ମନଗହନର କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଚରମ ସ୍ବଦନ ପ୍ରକାଶ କରି ପାରିଲେ ସେଇ ଯଥେଷ୍ଟ । ଗଳ୍ପ ପାଇଁ ଆଉ ଅଧିକ କିଛି ଲୋଡ଼ା ନାହିଁ । ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ସଂକଳନର ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକରେ ଗଞ୍ଜାଂଶ ପ୍ରତି ଗୁରୁତ୍ବ ଦିଆଯାଇନି । ‘ସମୁଦ୍ରା ସଖାୟା’ ଏଇ ପ୍ରକାର ଏକ ଗଳ୍ପର ସୁନ୍ଦର ଉଦାହରଣ । ଗଞ୍ଜାଂଶ କିଛି ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ । ଅଛି କେବଳ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ବର ଚିତ୍ରଟିଏ ।

ଆଶା- ଆକାଶରେ ଗୁଡ଼ି ଇଡ଼ା ଭିତରେ ସ୍ୱପ୍ନ ଚେଇଁ ଉଠିଛି - ଜାଗା, ଘର, ଗାଡ଼ି । ଏଇ ବିଷୟାସକ୍ତି ପ୍ରଶ୍ନ କରିଛି, ନବାନୁ ପାଇଁ ତାଙ୍କରାଣାର ଲୁଗା ଓ ଗଣେଶ ଚତୁର୍ଥୀ ପାଇଁ ମଠା ଶାଢ଼ି- ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାଭାବିକ ଦାବା ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଛନ୍ତି ସୂଚନାରେ । ଅଗଣିତ ସମସ୍ୟା, ମାତ୍ର ସମାଧାନ ସେଇ କଅଁଳ ପୁତୁ ପୁତୁ ଚିକଟି ଦ୍ୱାରା ଯାହାକି ସମସ୍ତଙ୍କ କାମ୍ୟ, ଯିଏ କି ସବୁପ୍ରକାର ଅଶାନ୍ତି ଅଭାବ ଓ ସମସ୍ୟାର ତାଡ଼ନାକୁ ଭୁଲେଇ ଦେଇ ପାରେ; ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି ତା'ରି ଗଢ଼ିତ ।

‘କ୍ଷଣପ୍ରଭା’, ‘ସାମାନ୍ତ’ ଓ ‘ଦୁଇଟି କାହାଣୀ’ ଏମିତି କେତୋଟି ଗଛରେ ଗନ୍ଧାଂଶ ନାହିଁ ପୁଣି ଅଛି । ବାହ୍ୟତଃ ସେ କେତୋଟି ଆଭାସ ଚିତ୍ର ମାତ୍ର ଗନ୍ଧାଂଶ ଅନ୍ତଃ ସ୍ଥଳରେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଭାବେ ସଂରକ୍ଷିତ । ଏଇ ଗଛ ସମୂହ ବ୍ୟଞ୍ଜନାଧର୍ମୀ ତେଣୁ ଅଳ୍ପ ମଧ୍ୟରେ ବହୁକଥା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି ଯାହାକି ଆଧୁନିକ କ୍ଷୁଦ୍ର ଗଛର ଏକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ‘କ୍ଷଣପ୍ରଭା’ ରେ ଶୁଭ୍ରତା ହଜିଯାଇଛି ଅପରର ବାହୁଛାୟା ତଳେ, ସେତିକି ହିଁ ସମୁଦାୟ ଗୋଟିଏ ଗଛ ରସର ଆସ୍ବାଦନ ଆଣି ପାରିଛି । ‘ସୃଷ୍ଟି ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ’ ଏ ମଧ୍ୟ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଚିତ୍ର । କିନ୍ତୁ ସୁନ୍ଦରଭାବେ ପ୍ରକାଶିତ । କେବଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଆରାଧନା କରୁଥିଲେ ଅନୀତା ଓ ତାଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ; ତେଣୁ ନିର୍ମମଭାବେ ସୃଷ୍ଟି ପଥରୋଧ କରାଯାଇଛି; ପାଟି ବନ୍ଦ କରି ଦିଆଯାଇଛି । ସୃଷ୍ଟିର ସାମା ମଧ୍ୟରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କିମ୍ବା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ସାମା ମଧ୍ୟରେ ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରବେଶ ନାହିଁ । ଶେଷରେ ଗୋଲାପକୁ ଦେଖି ଅନୀତାର ପ୍ରଶ୍ନ, ଯାହା ସୂଚେଇ ଦିଏ ମନର କିଛି ଅବଶୋଷ । ‘ସାମାନ୍ତ’ରେ ମଧ୍ୟ ସେମିତି ଆକାଶର ଅଗଣିତ ତାରକା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ପରିଦୃଷ୍ଟ ତାରା - ତାହା ତାରକା ନୁହେଁ ଗୋଟିଏ ସତ୍ୟ । ଦୁର୍ବଳ ସମୟରେ ସବଳ ଅତୀତକୁ ମନେ ପକାଇବାରେ ଆନନ୍ଦ ଅଛି । ତାହାହିଁ ଘଟିଛି ସଂଗ୍ରାମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ‘ସାମାନ୍ତ’ ଗଛରେ । ଏ ପ୍ରକାର ବ୍ୟଞ୍ଜନାଧର୍ମୀ ଗଛ ଖୁବ୍ କମ୍ ଆଖିରେ ପଡ଼େ ।

ଏଇ ଦିଗରୁ ‘ପୂଲର କବର’ ଗାନ୍ଧିକଙ୍କର ଏକ ନୂତନ ପରୀକ୍ଷା କହିଲେ ଚଳେ । ଏଇ କେତୋଟି ବ୍ୟଞ୍ଜନାଧର୍ମୀ ଗଛକୁ ବାଦ ଦେଲେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗଛରେ ମଧ୍ୟ ସୂଚନାମୂଳିକତାର ପ୍ରକାଶ ଘଟିଛି ଯାହାକି ଗଛର ଅସାଧାରଣ ମୂଲ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି କରିପାରିଛି ।

‘ନିଦ’ରେ ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ଘଟଣା - ଖାଲି ଗୋଟିଏ ପରିବେଶର ବର୍ଣ୍ଣନା ମାତ୍ର । ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କ ଅନ୍ୟ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସହିତ ନିରୁତ ଅନ୍ଧକାର ଗୃହକୁ ପ୍ରବେଶ, ସେଠି ପ୍ରିୟ ଛାତ୍ରର ଶବ ଓ ଟେବୁଲ୍ ଜପରେ ଶୁଭପରିଣୟର ପତ୍ରଟିଏ ଯାହାକି ପାଠକ ପାଠିକାମାନଙ୍କୁ ଭାବନାର ଖୋରାକ ଯୋଗାଇଛି । ଗଛର ପରିଣତିରେ ଆସିଛି,

ଆକସ୍ମିକତା ଏବଂ ଗଞ୍ଜି ସମାପ୍ତିରେ - ଚରମ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଛାଡ଼ କରିଛି ଅନେକ ପ୍ରଶ୍ନବାଚୀ । କୌଣସି ବର୍ଷନା ନ ଥିଲେ ବି ସୂତେଇ ଦେଉଛି ଯେ ସେ ନିମଗଣପତ୍ର ତା' ପ୍ରଣୟନୀର ଅପର ଯୁବକ ସହିତ ବିବାହର ସଂକେତ, ଯାହା ପାଇଁ ସେ ଅସହ୍ୟ ବେଦନାରେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିଛି ଛାଡ଼ କରିଛି ।

‘ସମୁଦ୍ରା ସଖାୟା’ରେ ସେଇ ଯେଉଁ ବର୍ଷନା- “କିଛି ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା, ପୁଞ୍ଜାଏ ପୁଲ୍ଲ, ସମାନ୍ୟ ଟିକେ ଚନ୍ଦନ” ଇତ୍ୟାଦି କଣ ସୂତେଇ ଦେଇ ନାହିଁକି ସେ ସବୁ ପ୍ରକୃତରେ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ପୁଲ୍ଲ ଚନ୍ଦନ କର୍ପୁର ନୁହେଁ - ସେ ହେଉଛି ପାରିବାରିକ ଶାନ୍ତି, ସୌଭାଗ୍ୟ, ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ, ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଓ ସାଫଲ୍ୟ ।

ଗଞ୍ଜଗୁଡ଼ିକରେ ଆରମ୍ଭ, ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଓ ପରିସମାପ୍ତିକୁ ଅନ୍ତତଃ ଚରମ ଆବେଗ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ବୋଧହୁଏ, ଆରମ୍ଭ ଓ ପରିସମାପ୍ତି ପ୍ରାୟ ଅଚାନକ ଓ ଆକସ୍ମିକ । ଚିରାଚରିତ ପ୍ରଥାନୁସାରେ ଆରମ୍ଭ କରି କୌଣସି ଗଞ୍ଜକୁ କାହାଣୀ ଦୋଷରେ ଅଭିଶପ୍ତ କରି ନାହାଁନ୍ତି ଗାନ୍ଧିକ । ହୁଏତ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ଭାବେ କୁହାଯାଇପାରେ; ରବାନ୍ଦନାଅ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଞ୍ଜ ସମ୍ପର୍କରେ ଯାହା କହିଥିଲେ; “ଅନ୍ତରେ ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚି ରବେ ସାଙ୍ଗ କରି ମନେ ହବେ ଶେଷ ହୟ ହଜଲନା ଶେଷ” ଏକଥା ଯଥାର୍ଥରେ ଗଞ୍ଜଗୁଡ଼ିକର ପରିସମାପ୍ତିରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

କେତେକ ଆକସ୍ମିକ ତ କେତେକ ଜିଜ୍ଞାସାମୂଳକ । ‘ପୁଲ୍ଲର କବର’, ‘ସେ ଏକ ଅସ୍ଥିର ବିନ୍ଦୁ’ ଓ ‘ଅତୀତ, ବର୍ତ୍ତମାନ, ଭବିଷ୍ୟତ’, ଆଦି ଗଞ୍ଜର ପରିସମାପ୍ତିରେ ପ୍ରଶ୍ନମୂଳକତା ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ସଂରକ୍ଷିତ । ପାଠ୍ୟକ ମନରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଆସେ, ତା’ କଣ କହିବ ବୋଲି ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲା ? ନିଶ୍ଚୟ ତା ମତ ଭିତରକୁ ଟାଣି ନେବା ପରି କିଛି କଥା - କିନ୍ତୁ ତା’ ପରେ ? କିମ୍ବା ନିଜକୁ ଯେତେବେଳେ ସାନ ମନେ କଲାପରି ବୋଧ କରୁଥିଲା ସେତେବେଳେ ସୁନ୍ଦରା ଓ ଉରମାରୁ ସୁତାର୍ଥକୁ ଆଉ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଗଲା କି ? ଏହିପରି ଅସଂଖ୍ୟ କଥା... ଅସଂଖ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନ । ସେମିତି ‘ସେ ଏକ ଅସ୍ଥିର ବିନ୍ଦୁ’ଟି ପଢ଼ି ସାରିଲା ପରେ ବହୁତ କିଛି ଭାବିବାର ଉପାଦାନ ମିଳେ । ବନାନୀ ଅବନୀର ମୁହଁ ଉପରେ ରୋକଠୋକ କଥା କହି ତାକୁ ତ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କଲା । ତା’ପରେ ଆସିଛି ବିକାଶର ସୂଚି ମନକୁ । ବିକାଶ ଶୁଣିଲେ କେମିତି ହୋଇଥାନ୍ତା ? ବିକାଶ କିନ୍ତୁ ଶୁଣିନି ଶୁଣିଛି ତା’ର ଫଟୋ । ଫଟୋ ମାଧ୍ୟମରେ ବିକାଶ ଶୁଣିଛି ଧରି ନିଆଗଲେ ବି ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ ବିକାଶ ମନରୁ ବିଗତ ଅବିଶ୍ୱାସର ପ୍ରାଚୀର ନାହିଁ କି ନାହିଁ । ହୁଏତ ଅବନୀ ସହିତ ସମ୍ପର୍କର ସନ୍ଦେହ ଘୁଞ୍ଚିଛି, କିନ୍ତୁ ଉବାନୀ ? ଯଦି ସନ୍ଦେହ ତୁଟି ନ ଥାଏ ତେବେ

ବିକାଶର ବିବାହ ପୂର୍ଣ୍ଣ କାହିଁ ? ହିମାଦ୍ରୁ ଓ ସାମାଦ୍ରୁ କେବଳ ହସୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ହିମାଦ୍ରୁ କେମିତି ଭାବରେ ଚଳେଇବାକୁ ଦିଆଗଲା ତ ଜାଣି ହେଲାନି ? ପାଠକ ଉପରେ ତା' ଛାଡ଼ି ଦିଆଯାଇଛି । ହସ ଆନନ୍ଦର ସୂଚକ । ଉଭୟ ଯେତେବେଳେ ହସୁଥିଲେ ତେଣୁ ଆଉ କିଛି ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ ନଥିବ ବୋଧ ହୁଏ । ସାମାଦ୍ରୁ ମାନି ନେଇଥିବ ପିତା ଓ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଚଳଣିକୁ ।

ଏଇ ଗଛଗୁଡ଼ିକ ବିଚାର କଲାବେଳେ ଗୋଟିଏ ଧାରଣା ମନକୁ ଆସେ । ସାଧାରଣ ପାଠକ କହନ୍ତି କ୍ଷୁଦ୍ର ଗଛ କ୍ଷୁଦ୍ର ହେବା ଉଚିତ । ଅବଶ୍ୟ ଏହାର କିଛି ଅର୍ଥ ନାହିଁ । ତଥାପି ଏପରି ଭାବନାର ସୁଯୋଗ ଲେଖକ ଦେଇ ନାହାଁନ୍ତି ତାଙ୍କ ଗଛ ଗ୍ରନ୍ଥରେ । କ୍ଷୁଦ୍ର କଳେବର ମଧ୍ୟରେ ସେମାନେ ସୀମିତ ଓ ପାଠକ ମନରେ ଉଦ୍‌ବେଗର ବାଧା ଜନ୍ମିଲା ଭଳି ଅବସର ବି ନାହିଁ ।

କ୍ଷୁଦ୍ରଗଛର ପାରମ୍ପରିକ ସାହିତ୍ୟର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ହେଉଛି; ଯଦି ଏକାଧିକ ଘଟଣା ପରିବେଷିତ ହୋଇ ସଂହତି ରକ୍ଷା କରିବାରେ ବ୍ୟର୍ଥ ହୁଅନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ଘଟଣାବଳୀ ଯଦି ଲକ୍ଷ୍ୟ ଦିଗରେ ଏକମୁଖୀ ନ ହୁଅନ୍ତି ତା' ହେଲେ ଗଛ ପରିଣତିରେ ଚରମ ଆବେଗ ଓ ମାର୍ମିକ ଭାବ ସଂରକ୍ଷା ଧ୍ୟାନ ଦେବାକୁ ହୁଏ । ସଂକଳନଟିରେ ଅଧିକ ଘଟଣାସଂପନ୍ନ ଗଛ ଥିଲା ପରି ମନେ ହେଉନି । ତଥାପି ଗୋଟିଏ ଗଛ ମନକୁ ଆସୁଛି, ସେ ହେଉଛି - 'ମରୁ ବଲ୍ଲରାର ପୁଲକ' । ଗୋଟିଏ ଘଟଣା- କୁଳବଧୂତିର ଶଙ୍ଖା ପିନ୍ଧା ହାତରେ ପଇସା ଦାନ, ଗୋବରାର ସାମଗ୍ରି ନା ହେବାର ସୁସ୍ଥ ଆଶାକୁ ଜାଗ୍ରତ କରିଛି । ଦ୍ୱିତୀୟ ଘଟଣା କଅଁଳିଆ ଶିଶୁଟିର ଖୁଲି ଖୁଲି ଚାଲି ତା' ମା' ପାଖକୁ ଗୋବରାର ସେଇ ଚେତନାକୁ ଉଦ୍‌ଘାସ୍ତ କରିଛି । ତୃତୀୟ ଘଟଣା ପାଇଁ ଦାୟୀ ସେ ଦିନର ପରିବେଶ । ମେଘୁଆ ରାତିର ଶୀତୁଆ ପବନ ତାକୁ ଅତିଷ୍ଠ କରିଛି । ସେ ଅନିଚ୍ଛା ସତ୍ତ୍ୱେ ଆବେଗର ଘନ ପ୍ରହରଣରେ ଜଡ଼ିତ ହେଇଛି, ଝାସ ଦେଇଛି ଜଳିଲର ତନ୍ମୁତାର୍ଥରେ । ତେଣୁ ଭାବ ସଂହତିରେ ଆଘାତ ଘଟିନି; ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ବିରୂପିତ ଆସିନି ।

ଏସବୁ ଥାଇ 'ପୁଲର କବର' ସଂକଳନର ଗାଞ୍ଜିକକର ମୌଳିକତା ଓ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ କେଉଁଠି ଭାବିଲେ - ଦୁଇଟି ଉଭୟ ମନକୁ ଆସେ । ସେ ହେଉଛି; ଶୈଳୀର ବ୍ୟଞ୍ଜନାତ୍ମକତା ଓ ଭାଷା ବିନ୍ୟାସର ଗୀତିମୟତା । ଭାଷାର ସାଞ୍ଜୁ ଭିତରେ ରକ୍ଷିତ ଗଛଗୁଡ଼ିକ କୌଣସି ବିପଦର ପଦାନତ ହୋଇନାହାନ୍ତି । 'ପୁଲର କବର' ଗଛ ଗ୍ରନ୍ଥ, କବିତା ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ତାର ଭାଷା ଛନ୍ଦାୟିତ ଗୀତି କବିତାର ଗୌରବରେ ବିମଣ୍ଡିତ । ଏ ସଂପର୍କରେ ଅନେକ କିଛି କହିବାର ଲାଜ ନାହିଁ । କାରଣ ପଢ଼ିଲାମାତ୍ରେ ପାଠକ ତାହା

ନିଜେ ହିଁ ଅନୁଭବ କରି ପାରିବ । “ମୁଁ ଅନେକ ଧ୍ୱନି ଶୁଣିଛି, କାର୍ତ୍ତବୀ, ସଂକୀର୍ତ୍ତନ, ଗୁଞ୍ଜରଣ, ସନ୍ତୋଷନ, ରୋଦନ ଓ ବିଳପନ । ମୁଁ ପହଞ୍ଚିଛି ସେଇ ଧ୍ୱନିରେ, ଉଡ଼ିଛି ଆକାଶରେ, ଭାସିଛି ଆଗାମୀର ସ୍ୱପ୍ନ ଜଗତରେ ।” ଏହା କେଉଁ ପାଠକକୁ କେମିତି ଲାଗିବ କେଜାଣି ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ‘ସମୁଦ୍ର ସଖାୟା’ ର ଏଇ କେଜାଣି ପଢ଼ିଲି ମୋର ମନେ ହେଲା ମୁଁ ସତେ ଯେମିତି ଭଞ୍ଜ କବିଙ୍କର “ଦେଖି ନବ କାଳିକା ବକାଳିକା ମାଳିକା ଆଳି କାଳିକା କାନ୍ତସ୍ମରେ ” ସଦୃଶ କିଛି ସମ୍ଭେଦନା ଓ ସଙ୍ଗୀତ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଧ୍ୱନିର ତାଳେ ତାଳେ ମୁଗ୍ଧ ଚିତ୍ତରେ ରସାସ୍ବାଦନ କରୁଛି ଓ କିଛି ଅନୁପ୍ରାସ ବା ଯମକ ଅବକାରର ଚମତ୍କାରିତା ଅନୁଭବ କରୁଛି ।

ଶେଷରେ ଗୋଟିଏ କଥା କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି; ଆମେ ବୋଧକରୁଁ ସାହିତ୍ୟ ଅନୁଭୂତିର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଯାହା ପ୍ରକାଶିତ ତାହା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅନୁଭୂତି କିମ୍ବା ଅଭିଜ୍ଞତା ନୁହେଁ । ଏକଥା ଯଦି ବିକଳ ସତ୍ୟ ହୋଇଥାନ୍ତା ତେବେ ମୁଁ କହନ୍ତି ଲେଖକଙ୍କର ଅଧିକାଂଶ ଗଳ୍ପରେ ବାସ୍ତବତାହିଁ ପ୍ରଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରିଛି କାହିଁକି ? ଆଦର୍ଶ କାହିଁ ? ଯାହାକିଠାରେ ବା ଆଦର୍ଶ ଦେଖାଦେଇଛି ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସମସ୍ତେ ପୁରୁଷ ଚରିତ୍ର । ଏତେ ବଡ଼ ଜଗତରେ ଲେଖକ କେବଳ ତାମି ଗୋବରା, ଧାରା, ମିନି ପରି କ’ଣ କେତୋଟି ମାତ୍ର ବାସ୍ତବବାଦୀ ନାରୀକୁ ହିଁ ଭେଟିଛନ୍ତି । ଲେଖକଙ୍କର ଚିତ୍ରଣରେ କେଉଁଠି ସେମାନେ ନିର୍ବିକାର ଭାବରେ ବାସ୍ତବତାର ଅତଳ ସମୁଦ୍ରରେ ଝାସ ଦେଇଛନ୍ତି ତ କେଉଁଠି ବିବେକର ଦଂଶନ ସହିଥିଲେ ବି ଆଦର୍ଶର ପରାଜୟ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ଧାରା, ମିନି- ଏମାନଙ୍କ କଥା ଛାଡ଼ନ୍ତୁ; ଧନ ପାଇଁ ମିନି, ଦେହ ପାଇଁ ଧାରା, ବହୁତ ତଳକୁ ଖସିଯାଇ ପାରିଲେ । ଆଉ ତାମି ! ସେତ ସମାଜଛଡ଼ା । ତା’ ପାଖରେ ପାପ ହିଁ ପୁଷ୍ପ, କଳଙ୍କ ହିଁ ସୁବର୍ଣ୍ଣ କଳଶ । ତଥାପି ସନ୍ଦେହ ଆସିଛି; ଲେଖକ ଯେତେବେଳେ ଆଦର୍ଶବାଣୀ ଶୁଣାଉଛନ୍ତି ତାମିକୁ । ପାଣି ଗିଲାସେ ମାଗିଲାପରେ ଦ୍ରାକ୍ଷାରସ ଦେବା ଓ ବିନା ଆପରିରେ ଆକଣ୍ଠ ପାନ କରିବା ପରେ ସୁସଜ୍ଜିତା କଅଁଳ ଫୁଲ ବଅସର ଯୁବତୀକୁ ନୀତିବାକ୍ୟ ଶୁଣାଇବା କେତେଦୂର ସ୍ୱାଭାବିକ, ଚିନ୍ତା କରିବାର କଥା । ତା’ପୂର୍ବରୁ ପୁଣି ବିଲୁପଙ୍ଗଳ କଥା ଉଚ୍ଚାରିତ ହୋଇଛି କାହିଁକି ? ପାଖ କୋଠରୀରୁ ଶାଢ଼ି ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ଆସିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଫେରି ନ ଆସି ଅପେକ୍ଷା କରି ବସି ରହିବାରେ କି ଦୃଷ୍ଟା ଥିଲା ? ସମାପ୍ତିରେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପରିଣତିର ସୂଚନା ମିଳୁନି । ତଥାପି ମନେ ହେଉଛି, ପୁରୁଷ ଚରିତ୍ରଟିକୁ ଆଦର୍ଶମୁଖୀ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ବି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗଳ୍ପପରି ଲେଖକ ବାସ୍ତବତାର ଶିକାର ହୋଇଥିବେ ।

ଅନ୍ୟତ୍ର ‘ଗୋବରା’ ସାଧାରଣ ଗୋଟିଏ ଝିଅ ହେଲେ ବି ନିଜର ରୁଗ୍‌ଶାବସ୍ଥାକୁ ଉପଲବ୍ଧ କରିଛି । ସେଥିପାଇଁ ବାରମ୍ବାର ସତର୍କ ହୋଇଛି - ଦୃତୀୟର ଆଗମନ ନ

ହେଉ, ସବୁଦିନ ପାଇଁ ତାର ନାରାତ୍ୱ ଅସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରହୁ ପଛକେ । କ୍ଷେଷରେ ଗୋଟିଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସବୁ ଆଦର୍ଶ ପାଣି ଫୋଟକା ପରି ମିଳେଇ ଯାଇଛି । ମୁଁ ଗାଈକ ନୁହେଁ - ଯଦି ଲେଖୁଥାନ୍ତି, ତା’ ହେଲେ ଗୋବରାକୁ ଶୀତଦିନର କାଲୁଆ ଅଦିନ ବର୍ଷା ପାଣିରେ ବୁଡ଼େଇ ବୁଡ଼େଇ ତା’ ଦେହର ଉଷ୍ମତାକୁ ଶୀତଳ କରି ଦେଇଥାନ୍ତି ବରଂ, ଏତେଦିନର ସମସ୍ତ ପାଲିତ ଆଦର୍ଶକୁ ତଣ୍ଡିପି ହଟାକରି ନ ଥାନ୍ତି । ମୋ ମତବ୍ୟ ଶୁଣି କେହି ହୁଏତ ଭାବୁଥିବେ; ମୋତେ ଆଦର୍ଶର ଶୁଚିବାଇ ରୋଗ ହେଲାଣି । ଯୁକ୍ତି କରି ପାରନ୍ତି ସାହିତ୍ୟ ଯଦି କେବଳ ଆଦର୍ଶର ପ୍ରଚାରକ ହୁଏ ତା’ ହେଲେ ଗୀତା ଭାଗବତକୁ ସାହିତ୍ୟ ନ କହି ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ରୂପେ ଆଖ୍ୟାୟିତ କରିବା କାହିଁକି ? ମୁଁ କହେ ସାହିତ୍ୟ ଯଦି ନିଜକ ବାସ୍ତବତାର ଅବିକଳ ଅନୁକୃତି ହୁଏ ତେବେ ଉଞ୍ଜଳର ନାରୀ ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା ନ ପଡ଼ି କିମ୍ବା ଏକ ନଗ୍ନନଟାର ସର୍ବାଙ୍ଗ ରୂପ ନ ଥାନ୍ତି; ଆନାଟୋମି ହଲ ବୁଲି ଆସିବା ଭଲ । ଅବଶ୍ୟ କହି ରଖୁଛି ଏ ବହିରେ ଏମିତି ନମ୍ର ବାସ୍ତବତା ସ୍ଥାନ ପାଇନି । ପାଇଛି ତାରି ଏକ ରୂପାନ୍ତରିତ ରୂପଶ୍ରୀ । ମୋର କହିବାର କଥା ଆଦର୍ଶ ଓ ବାସ୍ତବତାର ମଣିକାଞ୍ଚନ ସଂଯୋଗ ହୋଇନି ଅନେକ ଗଛରେ ।

ମୁଁ ଭାବୁଛି, ବୋଧହୁଏ ଏ ପ୍ରକାର ସମାଲୋଚନା ହେବ ବୋଲି, ଲେଖକ ପୂର୍ବରୁ ଜାଣିପାରିଥିଲେ । ତେଣୁ ତୁଟିରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଗଛ ଏ ବହିରେ ସନ୍ଦିବେଶିତ କରିଛନ୍ତି । ତା’ ହେଉଛି, ‘ସଂକେତ’ ଯାହାକି ଆଦର୍ଶ ଓ ବାସ୍ତବବୋଧର ସମନ୍ୱୟର ସ୍ୱକାୟ ପ୍ରତିଭାର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରିଛି । ଦେହର ଗନ୍ଧଠାରୁ ମନର ଗନ୍ଧକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛି ଲତିକା; ଆଉ ମାନି ନେଇଛନ୍ତି ଶ୍ରୀ ପ୍ରଧାନ । କିନ୍ତୁ ଚରିତ୍ର ଦୁଇଟି ଅତି-ବାସ୍ତବ ନୁହନ୍ତି; ବାସ୍ତବ । ସେଥିପାଇଁ ସ୍ପର୍ଶ ପିପାସା ଜାରିଛି ଶ୍ରୀ ପ୍ରଧାନଙ୍କ ମନରେ, କିନ୍ତୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇନି । ସେଥିପାଇଁ ନଗ୍ନ ନର୍ତ୍ତକୀର କଳାଶ୍ରୀ ଉପଭୋଗ କରି ହସିଛି ଲତିକା । କିନ୍ତୁ ଖୁବ୍ ତାପା ହସ । ଏଭାଠି ହିଁ ଲେଖକଙ୍କର ରହିଛି ବାହାଦୁରୀ । ଅବଶ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଗଛଗୁଡ଼ିକ ଯେ ସୁନ୍ଦର ନ ହୋଇଛି ତା’ ନୁହେଁ ମାତ୍ର ‘ସଂକେତ’ରେ ଆଦର୍ଶର ଅଙ୍ଗଟି ସଂରକ୍ଷିତ ଓ ନାରୀ ଚରିତ୍ରର ଗୁରୁତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦିତ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗଛରେ ନାରୀ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ତୁଟିଯୁକ୍ତ । ଚରିତ୍ର ଚିତ୍ରଣରେ ତୁଟି ନାହିଁ, ଚରିତ୍ରରେ ତୁଟି ।

ମରୁ ମୌସୁମୀରେ ଉର୍ବଶୀ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରୀ ହେଇ ନିଜ ଅହଂରେ ନିମଜ୍ଜିତା । ସେଥିପାଇଁ ପରେ ଆସିଛି ଅନୁତାପ । ‘ଅତୀତ, ବର୍ତ୍ତମାନ, ଭବିଷ୍ୟତ’ରେ ଲେଖକ ସାମାଜିକ ମନୋବୃତ୍ତିକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଛନ୍ତି । ମୁଁ ପଚାରେ, ସେଇ ଗଛରେ ଅଧ୍ୟାପକ ଓ ତାଙ୍କ ପିତୃଦେବଙ୍କ ଚଳଣିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଥିଲେ କ’ଣ ଏମିତି କିଛି ଅସୁନ୍ଦର

ଘଟିଥାନ୍ତା ! ସାମାନ୍ତ୍ରୀ, ହିମାଦ୍ରାଙ୍କର ପ୍ରଗତିରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରି ନାହାନ୍ତି ତ । ପାଠ ପଢ଼ାଇବାରେ ଅନିଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ ପାଇନି ତ, କେବଳ ସଂଯତ ଭାବେ ଚଳିବାର ଇଚ୍ଛା ରହିଛି । ସେ'ତ ଆଉ ରେବତୀର ଆଶ ମା' ପରି ନିଆଁ ଚୁଲି କହି ବାଧା ଦେଇନି । ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ କଲେଜରୁ ଫେରିବା, ପୁଅମାନଙ୍କଠାରୁ ନୋଟ ଆଣିବା କିମ୍ବା କସ୍ତୁରିକା ପରି ଗପଟି ହାତରୁ ଟାଣିନେବାର ସୁଯୋଗ ଦେବା ଇତ୍ୟାଦିରେ ବିପଦର ସମ୍ଭାବନା ଯଥେଷ୍ଟ । ସାମାନ୍ତ୍ରୀ ନାରୀ, ନାରୀମାନଙ୍କ ଆଖିରେ ତ ଏସବୁ ବେଶୀ ପଡ଼େ । ଏହା ଖୁବ୍ ମୂଢ଼ାବିକ । ତେବେ ଏଇ ବାସ୍ତବ ଚରିତ୍ରଟିର ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଇଲେ କାହିଁକି ଲେଖକ ? ବଣ ନାରୀ ଚରିତ୍ର ପ୍ରତି ବିଦୃଷ୍ଟା ଓ ବୀତଶ୍ରଦ୍ଧ ହୋଇ ?

କେବଳ ଏକାଠି ଗାନ୍ଧିକ ଯେ ନାରୀ ଚରିତ୍ର ପ୍ରତି ଅବିଚାରୀ ତା' ନୁହେଁ । ସମଗ୍ର ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତିରେ ପୁରୁଷ ଲେଖକ ନାରୀଚରିତ୍ର ଚିତ୍ରଣରେ ଅକ୍ଷମଶାୟ ଦୁର୍ବିଚାର କରିଥିବା ମନେ ହୁଏ । ନାରୀ ଅସତୀ ଓ ବ୍ୟଭିଚାରିଣୀ- ଏତାଦୃଶ ଧାରଣା ଆମର ଏଇ ମାତୃ-ଉପାସକ ଦେଶରେ ଖୁବ୍ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ବାସ୍ତବ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସାମାନ୍ୟ ଅନୁଶୀଳନ କଲେ ଜଣାଯାଏ ସମାଜର ସାମାରେଖୀ ଭିତରେ ଯେତେ ଦୁଷ୍ଟଚିତ୍ର, ଅତ୍ୟାଚାରୀ ଓ ପରସ୍-ଲୁଣ୍ଠନକାରୀ ପୁରୁଷ ବାହାରିବେ ତାହାର ଶତକରୁ ଏକକ ନାରୀ ହୁଏତ ଦୃଷ୍ଟ ହେବେନି । ଲିପିକାର, କାବ୍ୟକାର ଓ ସଂସ୍କୃତିପ୍ରେମୀ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପୁରୁଷ ହିଁ ହୁଏତ ଆଦର୍ଶ ଓ ଦେବସୁଲଭ । କିନ୍ତୁ ନାରୀ କୁଳଟା, ବହୁଭୋଗ୍ୟା, ଜାରଜ କନ୍ୟା ଓ କାମାୟନୀ ଇତ୍ୟାଦି । ଏଇ ନାରୀମାନଙ୍କ ହେତୁ ସମାଜ ଭ୍ରଷ୍ଟ ଓ ନଷ୍ଟ । ଲଙ୍କାପୁରୀ ଧୂସ୍ର; କୌରବ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ନିପତିତ ଓ ଅଯୋଧ୍ୟା ହତକାନ୍ତି, - ଏହାର କାରଣ ନାରୀ । କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ଯଦି ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ଦେଖାଯାଏ ତା' ହେଲେ ମନେହୁଏ ପୁରୁଷର ଅସଂଯତ ଓ ଅସଂଗତ କାମ ପ୍ରବୃତ୍ତି ହିଁ ଏଇ ଧୂସର ପ୍ରଧାନ ହେତୁ - ନାରୀ ନୁହେଁ ।

ଏ ସବୁର କାରଣ କୌଣସି ପୁରୁଷ ଅନ୍ଦେଷଣ କରିନି, ନାରୀକୁ ବିକୃତ ଓ ବିକଳାଙ୍ଗ କରି ଗଢ଼ିଛି । ଖୁବ୍ ତରମପନ୍ଥୀ ହେଇ ନାରୀ ଚରିତ୍ରର ବିଚାର କରିଛି । ଦେବୀ କିମ୍ବା ଦାନବୀ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖି ନାରୀ ପ୍ରତି ପୁରୁଷ ଅବିରତ ତା'ର ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିଯାଇଛି । ସେ ଅନୁଭବ କରିଛି, ନାରୀ ଦୋଷବର୍ଦ୍ଧିତା ଦାନବୀ କିମ୍ବା ଗୁଣସଜ୍ଜିତା ଦେବୀ । ଏଠି ଦୋଷଗୁଣ ସମନ୍ୱିତା ମାନବୀର ଅବତାରଣା କାହିଁ ? ଭାରତୀୟ ଚେତନାରେ ନାରୀ ହୁଏତ ଅଯୋନିଷମୂତା ସୀତା, ଜାରଜ କନ୍ୟା ଶକୁନ୍ତଳା, କାମପ୍ରମରା ପୂର୍ଣ୍ଣଶଖା, ବହୁଦାର ଶ୍ରୋତ୍ରୀ, ବ୍ୟଭିଚାରିଣୀ ଅହଲ୍ୟା, ବହୁଭୋଗ୍ୟା କୁତ୍ତୀ କିମ୍ବା କୁଳଟା ରାଧା - ଏମିତି ଅନେକ ବିକୃତ ଓ ବିରୂପ ଚିତ୍ରଣ ନାରୀକୁ ନେଇ । ଯାହା କଥାରେ କହନ୍ତି -

‘ରମା ଟେରୀ, ଭମା ବାଂଝ, ରତି ରାଣ୍ଡ, ଶତୀ ଦାରୀ ।’ - ଏପରି ଭାବିଲେ ମନେ ହୁଏ ନାରୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଏମିତି ଅବିଚାର କାହିଁକି ?

ନାରୀ କ’ଣ ଦୋଷଗୁଣ ସମନ୍ୱିତା ମାନବୀ ହୋଇପାରେନା ? ତା’ର ତ ପୁଣି ପୁରୁଷ ପରି କ୍ଷୁଧା, ତୃଷ୍ଣା, ଦୟା, କ୍ଷମା, ପ୍ରେମ, ଆଶା, ଅକାଂକ୍ଷା, ଉତ୍ଥାନ ପତନ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଓ ପରିସ୍ଥିତି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି । ସମ୍ଭାବନା ଥାଇ ସୁଦ୍ଧା ଚରମପନ୍ଥାର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ନାରୀ ସମାଜ ପ୍ରତି ପ୍ରଭୁକ୍ତ ହୋଇଛି । କାବ୍ୟ, ସାହିତ୍ୟ, ସ୍ଥାପତ୍ୟ, ଧର୍ମ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ଥଳରେ ନାରୀ ପୁରୁଷଠାରୁ ନ୍ୟାୟ ଓ ବିଚାର ପାଇ ପାରିନି ଯୁଗେ ଯୁଗେ; ପୁରୁଷ ନାରୀ ପ୍ରତି ବିକୃତ ଓ ଅନୁଦାର ମତ ପୋଷଣ କରିଛି । କିନ୍ତୁ ସେଇମାନଙ୍କୁ ସୁଯୋଗ ଦେଖି ନିଜର ଗୌରବ ଓ ଦାସ୍ୟ ପାଇଁ ବ୍ୟବହାର କରିଛି ପୁରୁଷ । କାରଣ ନାରୀ ହାତର ସ୍ପର୍ଶ ଓ ମନର ଦାନ ବ୍ୟତୀତ ଜାତୀୟ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରଭୃତି ମିଶ୍ରବସ୍ତୁ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ନୁହେଁ, ଏକତରଫା ।

ଏଇ ଏକତରଫା ବିଚାର କରିଛନ୍ତି କେତେକ ଗଞ୍ଜରେ ଗାନ୍ଧିକ ଶ୍ରୀ ନାୟକ ନାରୀ ଚରିତ୍ର ଚିତ୍ରଣ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ । ନାରୀ ତାଙ୍କ ହାତରେ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ପାଇପାରିନି; ବାସ୍ତବ ଓ ଆଦର୍ଶର ସମନ୍ୱୟ ସଂସ୍ଥାପିତ ହୋଇନି । ମନେ ହେଉଛି ନାରୀ ଚରିତ୍ର ସଂପର୍କରେ ଜାଣିବାର ଅନେକ କିଛି ଅଭାବ ଅଛି ଶ୍ରୀ ନାୟକଙ୍କର । ଏ ପ୍ରକାର ଏକ ତ୍ରୁଟି ଭିନ୍ନ ତାଙ୍କର ଗ୍ରନ୍ଥସ୍ଥ ‘ଅଙ୍ଗାର’ ଗଞ୍ଜ ‘ବକ ମଧ୍ୟେ କାକ ଯଥା’ ଗୌରବରେ ବିଭୂଷିତ ।

ସେ ସବୁ ଯାହା ହେଉ ଗଞ୍ଜ ଓ ଗାନ୍ଧିକଙ୍କର ସମାଲୋଚନା ଅନେକ ହେଲାଣି । ମୁଁ ସର୍ବଶେଷରେ ଏତିକି ଅନୁଭବ କରୁଛି; ଅନ୍ତତଃ ଜଣେ ବିଦଗ୍ଧ ପାଠକ ହିସାବରେ - ଗଞ୍ଜଗୁଡ଼ିକରେ ଅପଯକ୍ଷ ଅପେକ୍ଷା ଯଶର ମାତ୍ରା ବେଶୀ । ସଂକ୍ଷେପରେ କହିଲେ ଗଞ୍ଜଗୁଡ଼ିକ ଖୁବ୍ ଭଦ୍ର ଧରଣର; ଏହାର ସପକ୍ଷଯୁକ୍ତି ତୁଳନାରେ ବିପକ୍ଷ ଯୁକ୍ତି ଖୁବ୍ ସାମାନ୍ୟ । କାରଣ ଗୁଣର ସାମଗ୍ରିକ ରୂପ ଭିତରେ ଦୋଷର ଆଂଶିକତା ବିଲୀନ ହୋଇଥାଏ । ଯେପରି କାଳିଦାସଙ୍କ ଉକ୍ତିରେ -

“ଅନନ୍ତ-ରତ୍ନ-ପ୍ରଭବସ୍ୟ ଯସ୍ୟ

ହିମଂ ନ ସୌଭାଗ୍ୟ ବିଭୋପି ଜାତମ୍

ଏକୋ ହି ଦୋଷୋ ଗୁଣ ସନ୍ନିପାତେ

ନିମଜ୍ଜତାନ୍ଦୋଃ କିରଣେଷ୍ଠିବାଂ କଃ ।”

ଫୁଲର କବର : ଏକ ସମୀକ୍ଷା

ଶ୍ରୀ ହୃଦମଣି ପ୍ରଧାନ

‘ଫୁଲର କବର’ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପର ନାମ ଓ ସେହି କ୍ଷୁଦ୍ର ଗଳ୍ପ ଥିବା ପୁସ୍ତକର ନାମ ମଧ୍ୟ । ହୁଏତ ଏହା ଲେଖକଙ୍କୁ ବେଶୀ ଭଲ ଲାଗିଥିବ କିନ୍ତୁ ଏହାର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସାଧାରଣ ଏବଂ ଶୈଳୀରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ପୁସ୍ତକର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପମାନଙ୍କ ଶୈଳୀରୁ ମୋଟେ ଭିନ୍ନ ନୁହେଁ । ଏହି ପୁସ୍ତକର କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ କହିବା ଆଗରୁ ଏହାର ଅନ୍ୟ ଏକ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ “ପୃଷ୍ଠବନ୍ଧ” ସମ୍ପର୍କରେ କିଛିତ ସୂଚନା ଦେଲେ ମୋ ପରି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପାଠକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସୁବିଧାଜନକ ହେବ ବୋଲି ମନେ ହୁଏ ।

‘ମରୁ ବଲ୍ଲଭାର ପୁଲକ’ ଇତ୍ୟାଦି ୧୬ଟି ଗଳ୍ପ ପଢ଼ିଲାପରେ ପାଠକ ଯେତେବେଳେ ଏହାର ‘ପୃଷ୍ଠବନ୍ଧ’ ପଢ଼େ - ଯାହାକୁ ଏକ ମନୋଜ୍ଞ ସମୀକ୍ଷା ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ - ଏ ସବୁ କି ପ୍ରକାରର କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ସେ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ଜାଣିଯାଏ । ଶ୍ରୀମତୀ ଲାବଣ୍ୟ ଦେବୀ ଯାହା କହିଛନ୍ତି ଯେ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପମାନଙ୍କରେ ନାରୀ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅବିଚାର ହୋଇଛି, ତାହା ସତ । ଗୋବରା ଓ ଜଳିଲ୍ ଜୀବନରେ ଯେଉଁ ସଂଘର୍ଷ ରୂପ ନେଲା ତାହା ବିଫଳତାରେ ହିଁ ଶେଷ ହେଲା । ସଫଳ ହୋଇଥାନ୍ତା ଯଦି ପ୍ରବୃତ୍ତିର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟକୁ ସହ୍ୟ କରି ଗୋବରା ଓ ଜଳିଲ୍ ହୃଦୟ ଓ ମନ ଜଳି ପୋଡ଼ି ପାରୁନାନ୍ତେ ହୋଇଥାନ୍ତା । ମଣିଷ ଭିତରେ ପଶୁର ବିଜୟ ଅବଶ୍ୟ ବାସ୍ତବ - କିନ୍ତୁ ସେହି ମଣିଷ ଭିତରେ ମଣିଷ ଓ ଦେବତ୍ୱର ସନ୍ଧାନ ଦେବା ହେଲା ସକଳ ପ୍ରକାରର କଳାର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ସୃଷ୍ଟି ବାସ୍ତବ୍ୟମାନାଁ ହେଉ ଏବଂ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆବର୍ଣ୍ଣର ସୂଚନା ଦେଉ ।

ଏଠାରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ପାଠକର ମନକୁ ହଠାତ୍ ଆସେ ଯେ ଲେଖକ ମଣିଷର ଯସଶାକୁ ରୂପ ଦେବାକୁ ଯାଇ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ବିଫଳ ହୋଇଛନ୍ତି । ହୁଏତ ସେ ଯସଶାକୁ ରୂପ ଦେବାକୁ ତାହାନ୍ତି ନାହିଁ । ‘ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ଆତ୍ମଜାତି’ ଇତ୍ୟାଦି ପଢ଼ିଲେ ତାହାହିଁ ମନେ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ‘ସଂକେତ’ ପରି ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ଗଳ୍ପରେ ମଣିଷର ମନ ଓ ହୃଦୟର ଦହନ, ଅନ୍ତଃପରିମାଣରେ ହେଲେ ବି ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇପାରୁଥିବାରୁ ତାହା ପାଠକର ଅତିପ୍ରିୟ ହୋଇ ଗଭୀର ରେଖାପାତ କରେ ।

ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗଳ୍ପର ବିଷୟବସ୍ତୁ ପ୍ରେମ ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ କିମ୍ବା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଲିପ୍ସାର ବିଭିନ୍ନ ରୂପାନ୍ତରକୁ ନେଇ ରଚିତ । ସ୍ନେହରେ ଘୃଣା ଓ ସଦେହ ଇତ୍ୟାଦି ମିଶିଲେ ସ୍ନେହର ଜଟିଳତା ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ କିନ୍ତୁ ତା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଏକ ଜଟିଳ ପ୍ରକାଶ ଉଦ୍ଦୀପନ ସାହାଯ୍ୟ ନେବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ଯଦିଓ ସେପରି ଏକ ଶୈଳୀର ଅବତାରଣା ଏଠାରେ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ସଫଳ ହୋଇଛି, ତଦନୁଯାତୀ ଜଟିଳ ଚିନ୍ତା ଓ ଆବେଗ ମିଳୁ ନଥିବାରୁ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ନିରାଶ ହେବାକୁ ପଡ଼େ ।

ପୁଣି ଚିକିଏ ‘ପୃଷ୍ଠବନ୍ଧୁ’ ଫେରି ଆସିଲେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା ଯେ ଶ୍ରୀମତୀ ନାୟକ ଠିକ୍ ଭାବରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଛନ୍ତି, ଏ ଗନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ‘ବ୍ୟଞ୍ଜନାର୍ଥୀ’, ‘ସୂଚନାତ୍ମକ’ ଓ ଆଭାସଚିତ୍ର’ ମଧ୍ୟ । କବିତା ଯେତେବେଳେ Verse libre ଓ prose-poetry ରେ ପରିଣତ ହେଲା, ଛନ୍ଦହୀନ ପ୍ରକାଶଭଙ୍ଗୀରେ ରୁଚିମନ୍ତ ହେଲା ସେତେବେଳେ ପ୍ରଶ୍ନ ଆସେ, ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନାୟକଙ୍କ ଚିତ୍ରକଳା ଓ ରୂପକଳାର ସମନ୍ୱୟରେ ଗଢ଼ି ଉଠିଥିବା ବ୍ୟଞ୍ଜନାତ୍ମକ ଗନ୍ଧଗୁଡ଼ିକୁ ଯଦି ଗଦ୍ୟକବିତା ବୋଲି କୁହାଯାଏ, ତେବେ ଠିକ୍ ହେବତ ?

Wordsworth ତାଙ୍କ Preface ରେ କହନ୍ତି ଗଦ୍ୟ ଓ ପଦ୍ୟର ଭାଷାରେ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ - ଅଛି କେବଳ ଛନ୍ଦରେ । କିନ୍ତୁ କବିତା ଯଦି ଛନ୍ଦହୀନ ହୁଏ ? ବିଷୟବସ୍ତୁ ଓ ରସ ସୃଷ୍ଟି ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ କବିତା ଓ ଗଦ୍ୟରେ କୌଣସି ପାର୍ଥକ୍ୟ ଥିଲାପରି ମନେ ହୁଏ ନାହିଁ- ଅବଶ୍ୟ ଏଭାଟା ବିଚାରସାପେକ୍ଷ ।

ଉପରୋକ୍ତ କେତୋଟି ପ୍ରଶ୍ନର ବିବେଚନାପରେ ପାଠକ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବେ ଯେ ଗାନ୍ଧିକକୁ ସଫଳତା ଆଣିଦେବ ତାର ଗୀତିମୟ ପ୍ରକାଶଭଙ୍ଗୀ ଓ କବିର ସଫଳତା ନିର୍ଭର କରେ ସେ ଯଦି ନିଜ ଶିଳ୍ପରେ ଗଦ୍ୟଶୈଳୀର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ପ୍ରୟୋଗ କରିପାରେ । ସେଇଠି ଦେଖିବା ସ୍ମୃତଗନ୍ଧ ଓ ସ୍ମୃତକବିତା (ଯାହା ଏ ଯୁଗର ଜନପ୍ରିୟ ସାହିତ୍ୟିକ ରୂପ) କିପରି ଏକତ୍ର ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି ଓ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଥିବା ବାହ୍ୟପାର୍ଥକ୍ୟ କେତେ କ୍ଷୀଣ । ଏବେ ଗାନ୍ଧିକକୁ କିହୁତ କବି ଓ କବିକୁ କିହୁତ ଗାନ୍ଧିକ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ, ନତୁବା ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରକାଶଭଙ୍ଗୀ ଦୂର୍ବଳ ହୋଇପଡ଼ିବ । ‘କ୍ଷଣପ୍ରଭା’ ଓ ‘ଦୁଇଟି କାହାଣୀ’କୁ ଅନ୍ତତଃ ଗନ୍ଧ ନ କହି ଗଦ୍ୟକବିତା କହିଲେ ବେଶୀ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ହେବ ବୋଲି ମୋର ମନେ ହୁଏ ।

ଏ ପ୍ରକାର ପ୍ରକାଶଭଙ୍ଗୀ ପ୍ରଥମେ ବହୁଳ ଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କଲେ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ରବାନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁର ତାଙ୍କ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପମାନଙ୍କରେ । ଅନେକ କହନ୍ତି, ଠାକୁରଙ୍କ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ସବୁ ମଧ୍ୟ କାବ୍ୟିକ ଗୁଣାବଳୀରେ ପୁଷ୍ଟ ଏବଂ ଖୁବ୍ ସମ୍ଭବ ତାହାହିଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଚିରନ୍ତନ ମୂଲ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । କିନ୍ତୁ କଥା ହେଲା, ଆପଣଙ୍କୁ ଗୋଟାଏ ଥାଲିଆ ରସଗୋଲା ଖାଇବାକୁ ଦେଲେ ହୁଏତ ଆପଣ ଲୋଭ ସମ୍ବରଣ ନ କରି ଯାହା ପାରିବେ ଖାଇବେ । ବାକିତକ ଆରଦିନ ଓ ଅବଶିଷ୍ଟ ତା’ ପର ଦିନ ଖାଇବେ । ମନେ କରନ୍ତୁ ଆପଣ ଯଦି ପ୍ରତିଦିନ ନୂତନ ତିଆରି ତଟକା ରସଗୋଲା ପାଇଲେ ବୋଧହୁଏ ଆପଣ ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରକାର ବିକାସକୁ ବେଶୀ ପସନ୍ଦ କରିବେ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଠାକୁରଙ୍କ ଅତିଶୟ ଦୀର୍ଘ ଗନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ଥାଲିଆ ରସଗୋଲା ପରି; ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ପାଞ୍ଚ ସାତମିନିଟରେ ପଢ଼ି ଶେଷ କରି ହେଉଥିବା ଗୀତିମୟ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକ ଯାହା ଶ୍ରୀ ନାୟକଙ୍କ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ଗୁଡ଼ିକର ଅନ୍ୟତମ ଗୁଣ, ପ୍ରତିଦିନ ତିଆରି ହୋଇଥାଏଥିବା ତଟକା ରସଗୋଲାର ସ୍ୱାଦପରି ମନେହୁଏ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗତିଶୀଳ ଜୀବନରେ ଏକ ପ୍ରକାର କଳାର ପ୍ରୟୋଜନ ଯେ କେତେ ତାହା ସମସ୍ତ ସୁଧା ପାଠକ ଅନୁଭବ କରିସାରିଛନ୍ତି - ଶିଳ୍ପ ଓ ଶିଳ୍ପୀ ଚିରାୟୁ ହୁଅନ୍ତୁ ।

ସ୍ମୃତିଚିତ୍ର

କର୍ମ ଏକା ତୁମ ଜୀବନର ମାନଦଣ୍ଡ

ଡକ୍ଟର କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାଶ

“ନେତ୍ର ପଥୁ ଗଲା ପରେ

କେଉଁ କ୍ଷେତ୍ରେ ବାସ

କରିଅଛ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ?

କିଶୋରୀ ‘ଏଷଣା’

ଯେତେ ଗବେଷଣା

ପଢ଼ଇ କି ମନେ

ବିଳମ୍ବିତ ଯେଉଁମାନେ ନିଜ ନିକେତନେ ?”

ମୃତ୍ୟୁ ଦୁଃଖଦାୟୀ, ଅକାଳ ମୃତ୍ୟୁ ମର୍ମଦାୟୀ । ଭଗବାନ ଭଲ ପାଉଥିବା ଲୋକକୁ ଶୀଘ୍ର ସଂସାରରୁ ଘେନିଯା’ନ୍ତି । ଏ କଥା କ’ଣ ସତ ?

କାହିଁକି ଏପରି କୁହାଯାଏ ? ସଂସାରକୁ ଆଶ୍ୱାସନା ଦେବା ଲାଗି ?

ରୋଜଗାରୀ ସ୍ୱାମୀ, ଗୃହଲକ୍ଷ୍ମୀ ସ୍ତ୍ରୀ, ହସ ଖୁସିରେ ସଂସାରକୁ ଭସଉଥିବା ବାଳୁତ, ଆକ୍ଷିତେଷ୍ଟରେ, ବାତ୍ୟା, ବନ୍ୟା, ଦୁର୍ବିପାକରେ, ରୋଗ ବ୍ୟାଧିରେ ଯେତେ ଶିଶୁ କିଶୋର ଯୁବକ-ଯୁବତୀ ଜୀବନ ହରାନ୍ତି, ସେମାନେ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଭିଡ଼ ଜମାନ୍ତେ, ସ୍ୱର୍ଗ ଭିତାକୁତ ଭଗବାନ ସ୍ୱର୍ଗ ଛାଡ଼ି ପଳାଇଯା’ନ୍ତେ । ଭିଡ଼କୁ ଦେବତା, ମଣିଷ, ପଶୁପକ୍ଷୀ କିଏ ଭଲ ପାଏ କି ?

ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖେଇ ପରିବାରରେ କବରଦଣ୍ଡି ସ୍ଥାନ ମାଡ଼ି ବସିଥିବା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଅର୍ଚ୍ଚନା, ସାହିତ୍ୟ ଗବେଷଣା ଥିଲା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଜୀବନରେ ଦୁଇଟି ବ୍ରତ । ହେ ଜଗନ୍ନାଥ, ଅର୍ଚ୍ଚନା ତ ତୁମେ ପାଉଛ, ଏ ଯୁଗର ନବୀନ ବିଶ୍ୱାବସୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ହାତରୁ ନ ହେଲେ ବି ଲାବଣ୍ୟ ହାତରୁ; ଜଳରେ ନ ହେଲେ ବି ଅଶ୍ରୁରେ ତୁମ ସ୍ଥାନ ଓ ପୂଜା ବିଧି ବଢ଼ିଲା, ତାଙ୍କ ‘ଗବେଷଣା ପରିଷଦ’ ବା ‘ଏଷଣା’ ର ଲାଜନା କରିବ କିଏ ?

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଜୀବନ ମହତ ମହାୟାନର ଜୀବନ; କର୍ମ ତା’ର ମାନଦଣ୍ଡ । ସେହି ଭାବରେ ସେ କଟକଟାଏ ।

ଅମୃତଲୋକ ସନ୍ଧାନୀ

ଡକ୍ଟର ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ମିଶ୍ର

ବ୍ରାହ୍ମେୟ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ପରିବର୍ତ୍ତେ ସ୍ୱର୍ଗତଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଲେଖିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ପାଢ଼ା ଦାୟକ । ମାତ୍ର ବ୍ୟଥା ହିଁ ସତ୍ୟ-ଉପଲବ୍ଧର ପ୍ରଥମ ସୋପାନ । ମୃତ୍ୟୁ ବାସ୍ତବ । ଏହା ନିଜର ହେଉ ବା ପ୍ରିୟଜନଙ୍କର ହେଉ । ମୃତ୍ୟୁ ବେଦନାର ପ୍ରତିକାର ନାହିଁ । ତଥାପି ମନୁଷ୍ୟ ନିରନ୍ତର ଏହି ପ୍ରତିକାର ଲୋଡ଼େ । ବିନାଶକୁ ବିକାଶର ସୋପାନ ରୂପେ ଗଢ଼ିବାକୁ ଚାହେଁ । ମଣିଷ ଯେତେଦିନ ପୃଥିବୀରେ ଅଛି, ତାକୁ ଏହି ସତ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହାକୁ କେହି ଦୁଃଖ କହିପାରେ, କେହି କହିପାରେ ଭାଗ୍ୟର ପରିହାସ । ଅବା କେହି କହିପାରେ ଏକ ଦୁର୍ଦ୍ଦେୟ ରହସ୍ୟ । ତେବେ ମୃତ୍ୟୁ ଆମକୁ ସଚେତନ କରିଦିଏ - ଆମେ ପୃଥିବୀରେ ଏକା ନୋହୁଁ । ପ୍ରେମ, ସ୍ନେହ, ମମତା, କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୋଧ ଆଦି ଅଜସ୍ର ବନ୍ଧନରେ ଆମର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନ, ସମସ୍ତିଗତ ଜୀବନ ସଙ୍ଗେ ନାନା ସୂତ୍ରରେ ଗୁଥିତ । ଏହି ବନ୍ଧନର ସୂତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସୂକ୍ଷ୍ମ ରୂପେ ବିସ୍ତାର ଲାଭ କରେ । ଗଭୀର ନୈରାଶ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଆଶାର ଆଲୋକ ଦେଖାଯାଏ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ମର୍ମାନ୍ତକ ବିଯୋଗ ଘଟିଣୀଟି ଯେତିକି ଅତୀତ ହେଉଛି, ସେତିକି ଐତିହାସିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଲାଭ କରୁଛି । ତାଙ୍କର ସ୍ମୃତି ବିସ୍ମୃତିର ଅନ୍ଧକାର ଭିତରେ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ନ ହୋଇ ଅଧିକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଉଠୁଛି ।

ଠିକ୍ ସନ ତାରିଖ ମନେ ନାହିଁ । ତେବେ ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ମୁଁ ଯେତେବେଳେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ ଦେଖୁଥିଲି, ସେ ଥିଲେ ଭଦ୍ରକ କଲେଜର ଛାତ୍ର । ଦେଖା ହୋଇଥିଲା ଅଧ୍ୟାପକ ବନ୍ଧୁ କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରାଙ୍କ ଘରେ । ଭଦ୍ରକ “ଭାଗବତ ଭବନ” ନିକଟରେ କୌଣସି ଏକ ଭଡ଼ା ଘରେ ସେତେବେଳେ ଅଧ୍ୟାପକ ବେହେରା ରହୁଥିଲେ । ସଲଜ୍ଜ, ସପ୍ରତିଭ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କଠାରେ ଯେ ଏତେ ବେଶୀ ସମ୍ଭାବନା ଥିଲା, ତାହା ସେତେବେଳେ ଧରା ନ ପଡ଼ିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । କେଉଁ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କେଜାଣି, ସେଦିନ କଥା ହେଉଥିଲା ସଂସ୍କାର-କୁସଂସ୍କାର ଘେନି । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଗଳାରେ ଟିକିଏ ସିନ୍ଦୂର ଲଗାଉଥାନ୍ତି । କୌଣସି ଦେବୀଙ୍କ ସିନ୍ଦୂର ନିଶ୍ଚୟ । ଅଧ୍ୟାପକ ବେହେରାଙ୍କ ଭଳି ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଥିଲି ହେତୁବାଦୀ, ମାନବ ସତ୍ୟର ସନ୍ଧାନୀ । ବିଶ୍ୱାସ ହିଁ ବିନାଶର ପଥ ଦେଖାଏ । ଅନ୍ଧକାରରୁ ଆଲୋକକୁ ଆସିବାର ଏକମାତ୍ର ପଥ ବିଶ୍ୱାସ-ଅବିଶ୍ୱାସ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ସଞ୍ଚାନ ଅବବୋଧ । ଠିକ୍ ଆମମାନଙ୍କ କଥାର ପ୍ରତିବାଦ କରିବା ଅବସ୍ଥାରେ ସେଦିନ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ବିଶ୍ୱାସ ମାର୍ଗରୁ ଯେ କେବେ ଚଳିବେ ନାହିଁ, ତା’ର ଜଞ୍ଜିତ ସେ ଦେଇଥିଲେ । ବିଶ୍ୱାସ ବଳରେ ହେଉ ବା ଗଭୀର ସାଧନା ବଳରେ ହେଉ, କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ

ଭଲ ପଢ଼ିଲେ । ଲାବଣ୍ୟକ ଭଳି ଜଣେ ଉଦାର, ଆଦର୍ଶବାଦିନୀ ଶିକ୍ଷିତା ମହିଳାଙ୍କୁ ବିବାହ କଲେ । ଜଣେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଅଧ୍ୟାପକ ହେଲେ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଗବେଷଣାର ବିଷୟ ଥିଲା - ଓଡ଼ିଆ କବିତା ଉପରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ । ବିଷୟଟି ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ପରିସରଭୁକ୍ତ । ବହୁ ଦିନରୁ ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ମୋ ଗବେଷଣାର ବିଷୟ ରୂପେ ବାଛି ଥିଲି । କିନ୍ତୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ମୋ ଗବେଷଣାର ବିଷୟ ହୋଇଥିଲା, ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ; ବିଶେଷ କରି ଆଧୁନିକ କବିତା । ଏହି ଭାବରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଓ ମୁଁ ଯେପରିକି ଏକ ଅଦୃଶ୍ୟ ଆତ୍ମାୟତା ବନ୍ଧନରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲୁ ସମାନଧର୍ମୀ ରୂପେ । ମୁଁ ବରାବର ଓଡ଼ିଶା ବାହାରେ ରହୁ ଥିବାରୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସାକ୍ଷାତାଳାପର ସୁଯୋଗ ଥିଲା ସାମାନ୍ୟ । ତେବେ ପତ୍ରାଳାପ ସାମୟିକ ଭାବେ ଚାଲିଥିଲା । ସେ ବ୍ରହ୍ମପୁରରେ ଦୀର୍ଘଦିନ ଥିଲେ । ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ଅନେକ ବଡ଼ ବଡ଼ ଗ୍ରନ୍ଥ ସଂପାଦନା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଶିଷ୍ଟ କବି ଓ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କ ବିଷୟରେ ମନୋଗ୍ରାସ୍ତ୍ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଯେତେବେଳେ ସୁଯୋଗ ଆସୁଥିଲା, ତାଙ୍କ ବହିସବୁ ସେ ମୋତେ ଉପାହାର ଦେବାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପୁଞ୍ଜକର ମଣ୍ଡୁଥିଲେ । ପ୍ରତି ନବ ବର୍ଷ ଉପଲକ୍ଷେ ସେ ପ୍ରାୟ ଶୁଭେଚ୍ଛାମୂଳକ ପତ୍ର ଲେଖୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସହିତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଓ ଔପଚାରିକ ତଥା ଅନୁଷ୍ଠାନିକ ପରିଚୟ ମୋର ଯେତିକି ନିବିଡ଼ ହେଉଥିଲା, ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିପରି ଏକ ବିରୋଧାଭାସ ମୋ ମନରେ ସେତିକି ଦୃଢ଼ ହେଉଥିଲା । ସେ ଯେତିକି ଭାବପ୍ରବଣ, ସେତିକି ବାସ୍ତବବାଦୀ । ଯେତିକି କଳ୍ପନାପ୍ରବଣ, ସେତିକି କର୍ମନିଷ୍ଠ । ସେ ଯେତିକି ହେତୁବାଦୀ, ସେତିକି ଅଧ୍ୟାତ୍ମବାଦୀ; ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସୀ ।

ଏଠାରେ ମୁଁ ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଉଛି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ଗବେଷଣା ପାଇଁ Centre of Advanced Study ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ମୁଁ ବହୁତ ଦିନରୁ କଳ୍ପନା କରି ଆସୁଛି । ୧୯୬୪ ରେ ଏହି ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ମୋର ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରଥମେ 'ସମାଜ'ରେ ବାହାରିଥିଲା । ୧୯୭୧ ରେ 'ନବରବି'ର ପୂଜା ସଂଖ୍ୟାରେ ଏ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ମଧ୍ୟ ମୋର ଅନ୍ୟ ଏକ ଲେଖା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଏସବୁ ବେଳେବେଳେ କେହି କେହି ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀଙ୍କ ମନକୁ ଆଲୋଡ଼ିତ କରୁଥିଲା । ୧୯୭୧ରେ ବାଣୀବିହାରରୁ ଜଣେ ଦର୍ଶନ ଅଧ୍ୟାପକ ଲେଖୁଥିଲେ, "ମୁଁ ବାଣୀବିହାରରେ ଦର୍ଶନ ବିଭାଗର ପ୍ରାଧ୍ୟାପକ । ଓଡ଼ିଆରେ ଏକ Advanced Study Centre ହେଉ, ଏହିପରି ଏକ ମତ ଦେଇଥିବାରୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଜଣାଉଛି । Advanced Centre ହେଲେ ହୁଏତ ସାହିତ୍ୟର ଚର୍ଚ୍ଚା ପାଇଁ ଅବକାଶ ଆସିବ, ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ଆଗ୍ରହୀ ହେବେ । x

x x ଓଡ଼ିଶାରେ ଏ ଅଭାବ ଅଛି ବୋଲି ଅନୁଭବ କରି ଆପଣଙ୍କ ପାଖକୁ ଲେଖୁଛି ।”
 ୧୯୭୬ ରେ ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ସତରେ ଏକ Institute of Oriya Studies' ର
 ଚିଠା ସମ୍ବିଧାନଟିଏ ପାଇଲି, ସେତେବେଳେ ବିସ୍ମିତ ହୋଇଗଲି । ଆଧ୍ୟାପକ ଡଃ କୃଷ୍ଣଚରଣ
 ବେହେରା ଓ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଭଳି ପ୍ରବୀଣ ଓ ତରୁଣଙ୍କର ଏହା ଥିଲା କଳ୍ପନା-ପ୍ରସୂତ । ଏ
 ଭିତରେ ଅନୁଷ୍ଠାନ ମାଧ୍ୟମରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ, ସଂଗଠନ କ୍ଷମତା ବହୁ ଦୂର
 ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଛି । ସେ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତି ନୁହନ୍ତି; ବହୁ ତରୁଣ ଓ ପ୍ରବୀଣଙ୍କଠାରେ ଏକ
 ଅନୁଷ୍ଠାନ ଭାବରେ ଖ୍ୟାତିଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ପରିଷଦର କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଯୋଜନା
 ବିଷୟରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବେ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବହୁ ଚିଠି ଲେଖୁଥିଲେ । ଏଥିରୁ ଗବେଷଣା
 ପରିଷଦ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଆନ୍ତରିକତା ଓ ନିଷ୍ଠା ହିଁ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥାଏ । ହାତ ପାଖରେ
 ଥିବା ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଚିଠିରୁ ମୁଁ କିଛି ଅଂଶ ଉଦ୍ଧାର କରୁଛି -

“ସାରସ୍ୱତ ନିଳୟ

ଛତ୍ରବତ୍ସାର, କଟକ - ୧୨

୧୪-୯-୮୭

ମାନନୀୟେଷୁ, ପ୍ରଣତି ।

ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ଅନେକ ଦିନ ହେଲା କିଛି ସମ୍ବାଦ ପାଇ ନାହିଁ । ପରିଷଦର
 ଚିଠି ପତ୍ର ଆପଣଙ୍କୁ ନିୟମିତ ମିଳୁଥିବ । ‘ସାହିତ୍ୟ କୋଷ’ ପାଇଁ କେତୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧ
 ଲେଖିବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ ପତ୍ର ଓ ବିବରଣୀ ପୁସ୍ତିକା ପଠା ଯାଇଥିଲା । ଆଶା କରୁଛି,
 ଆପଣ ତାହା ଲେଖି ସାରିବେଣି; କେବେ ଆମକୁ ସେଇ ଲେଖାତକ ମିଳିବ ଜଣାଇବେ ।
 ଆଗାମୀ ବାର୍ଷିକ ଉତ୍ସବରେ ‘ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ’ ବିଷୟରେ ପରିଷଦ ପକ୍ଷରୁ ଗୋଟିଏ
 ସେମିନାର ହେବ । ପ୍ରାୟ ଅକ୍ଟୋବର ଶେଷ କିମ୍ବା ନଭେମ୍ବର ବେଳକୁ । ଆପଣ ଏଇ
 ସେମିନାରରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ପାଠ କରିବା ସ୍ଥିର ହୋଇଛି । ପ୍ରବନ୍ଧର ବିଷୟ ଓ
 ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଦିନେ ଦୁଇ ଦିନ ଭିତରେ ଆଉ ଏକ ଚିଠିରେ ଜଣାଇବି । ଦୟାକରି
 ଚିଠି ପାଇଲା ପରେ ସମ୍ମତି ଜଣାଇବେ । ତାହାଦ୍ୱାରା ଆମେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ
 କରିବା ଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇପାରିବୁ । x x x

କାନ୍ତି

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ”

୧୯୮୪ ମସିହା ଫେବୃଆରୀ ମାସରେ ଶେଷଥର ପାଇଁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଓ ଲାବଣ୍ୟ

ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଆସିଥିଲେ । ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗରେ ମୋ ଟେବୁଲରେ ବସି କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଗବେଷଣା ପରିଷଦର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ‘ଏକତା’ରେ ମୁଁ ଅନେକ ଦିନ ହେଲା କାହିଁକି ଲେଖିନାହିଁ ବୋଲି ସେ ଅଭିଯୋଗ କରୁଥିଲେ । ସେ ସମୟରେ ମୁଁ ‘ସବୁଜତୁୟା’ ବୋଲି ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧର ପରିକଳ୍ପନା କରି ଅନୁବାକ୍ଷକର ଓ କାଳିନ୍ଦୀ ଚରଣଙ୍କ ଉପରେ କିଛି ଲେଖିଥିଲି । ବସ୍ତୁତଃ ମୁଁ ମୁଖେ ମୁଖେ ଡାକିଥିବା ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ଜଣେ ଗବେଷକ ଛାତ୍ର ଲେଖି ନେଇଥିଲେ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ହାତରେ ସେ ଖାତାଟି ପଡ଼ିବା ପରେ ତାହା ଆଉ ମୁଁ ଫେରାଇ ନେଇ ପାରିଲି ନାହିଁ । ସେ ନିଜେ ଏହି ଲେଖାର ସଂସ୍କାର ନକଲ କରି ‘ଏକତା’ରେ ଛାପିବା ପାଇଁ ନେଇ ଯାଇଥିଲେ ଓ ଅନୁବାକ୍ଷକର ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମୋର ଲେଖାଟିଏ ଛାପିଥିଲେ । ପ୍ରାୟ ନିର୍ଭୁଲ ଛାପା ଦେଖି ମୁଁ ବଡ଼ ଖୁସି ହୋଇଥିଲି । କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେଦିନ ଶ୍ରୀମତୀ ନାୟକଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଶୁଣିଲି, କୁଆଡ଼େ ଥରେ ଖରା ଦିନେ ଆମାଗୟ ଭୋଗୁଥିବା ବେଳେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଯଥୋଚିତ ଭାବେ ଔଷଧ ନ ଖାଇ ନିଜ ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦୃଢ଼ କରି ଧରୁଥିଲେ । ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ଜଣେ ଆଧୁନିକମନା ଅଧ୍ୟାପକ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏହା ନିଶ୍ଚୟ ବିଷଦୃଶ୍ୟ ବିଷୟ । ତେବେ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଦ୍ୱିଧାଗ୍ରସ୍ତ ମଣିଷ ଆଗରେ, କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଥିଲେ ଏକନିଷ୍ଠ, ଏକାଗ୍ର ବିଶ୍ୱାସ ଜଗତର ଏକ ବିରଳ ପ୍ରତିନିଧି । ଯେଉଁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ‘ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ’ର ମୁଖପାତ୍ର ରୂପେ ଲେଖୁଥିଲେ - “ଆମର ଧ୍ୟେୟ- ଜାତିର ଭାଷା, ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ସ୍ୱାଧୀନ ଗବେଷଣା । ଶକ୍ତି ଓ ସକୃତିତ ମନରେ ଆମେ ଆମର ମହାନ ପରମ୍ପରା ଓ ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ପୃଷ୍ଠି-ସମ୍ପଦକୁ କଳିବୁ ନାହିଁ । ଯତ୍ କିନ୍ତୁ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାଧାନ କରିବା ଆମର ପଣ ନୁହେଁ, ବୃତ୍ତି ପାଇଁ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ବ୍ୟବସାୟିକ ବିନିଯୋଗ ମଧ୍ୟ ଆମର ଧର୍ମ ନୁହେଁ । ଏକତ୍ୱ (Integrity) ସଂରକ୍ଷା ପ୍ରତି ଗଭୀର ନିଷ୍ଠା ହିଁ ଗବେଷକର ରକ୍ଷା-କବଚ, ନଚେତ୍ ମୃତ୍ୟୁ । ସଂଖ୍ୟାରେ ଆମର ପ୍ରୀତି ନାହିଁ, ବିସ୍ତାର ପ୍ରତି ଆମେ ବିମୁଖ, ଗୁଣ ଓ ଗଭୀରତା ହିଁ ଆମର କାମ୍ୟ ।”

ସେହି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ପୁଣି ଲେଖୁଥିଲେ -

“ମୋ ଜାତିର ଇଷଦେବ ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ !

ତୁମରି କୃପାର ଶକ୍ତି ଚରଣେ ଆଶ୍ରିତ-

ଆମେ ଯେ ପତିତ ଦଳ, ତବ କରୁଣା ପିପାସୀ

ଚାତକ ପରାଏ ଲୋଭୁ ତୁମ ଶକ୍ତିର ଝଲକ ।

ତୁମରି ଶକ୍ତିର ପୁର ପଳ ଧରେ ଏଠି

ମଣିଷର ଶକ୍ତି କାହିଁ ସାଜତିବ ଅକ୍ଷୟ କାରତି ?”

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଥିଲେ ଉଦ୍ୟମ ଓ ଉଦ୍‌ଘାତର ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରତୀକ, ତିର ତାରୁଣ୍ୟର ଦିଶାରା । ଯେକୌଣସି ଭଲ କାମ, ବିଶେଷତଃ ସାଂସ୍କୃତିକ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ସେ ବ୍ୟଗ୍ରତା ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ହାତେ ମାପି ତାଖଣ୍ଡେ ଚାଲିବା ନୀତିରେ ପ୍ରକୃତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯେ ଆଦୌ ଟିପ ବସେ ନାହିଁ -- ଏହା ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା । କୌଣସି ପରିସ୍ଥିତିରେ ସେ ବିଚଳିତ ହେଉ ନ ଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ସାଂସ୍କୃତିକ ରାଜଧାନୀ କଟକରେ ନିଜେ ଏକ ସାଧାରଣ ବାସଗୃହ ନିର୍ମାଣ କରି, ପରିଷଦର ସ୍ଥାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ପାଇଁ ତାକୁ ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ । ଏହା ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ତା ଓ ଦୂରଦୃଷ୍ଟିର ପରିଚାୟକ । ନିଜ ବାସଗୃହ ଫଳକରେ ସେ ଆଙ୍କିଥିଲେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନ -

“ଆଶାର ବୋଇତ ବାହି ଅତିକ୍ରମି ସମୟ ସାଗର

ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ରଚିବା ଆମେ ନୂଆ ଘର ସୁନ୍ଦର ସଂସାର ।”

ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବା, ନୂତନ ଓ ସୁନ୍ଦରର ଆବାହନ କରିବା ତରୁଣର ଧର୍ମ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନ ଥିଲା ସୁଦୂରପ୍ରସାରୀ, ତାକୁ ସଫଳ କରିବା ପାଇଁ ଥିଲା ତାଙ୍କର ନିଷ୍ଠା, ଅତନ୍ତ୍ର ଉଦ୍ୟମ । ସେ ପଳିତ ପତ୍ର ପରି ଝରି ଯାଇ ନାହାନ୍ତି । ସେ ତିର ସବୁଜ ଦୂର୍ବା । ତା’ର ଆକର୍ଷକ କାଳାନ୍ତର, ହୁଏ ତ ସ୍ଥାନାନ୍ତର ଘଟିଛି ମାତ୍ର । ତାହା ଯେଉଁଠି ଥାଉ, ତାହା ଥିବ ତିର ସବୁଜ । ସେଇ ଭଳି ସୌଭାଗ୍ୟବନ୍ତ, ଅମୃତ ଲୋକ ସହାନୀ ଦୂରତ ଆତ୍ମାର ଉଦ୍‌ଦେଶ୍ୟରେ କବି କହିଛନ୍ତି -

They are alive and well somewhere,

The smallest sprout shows there is really no death.

+

+

+

And to die is different from what any one supposed,
and lucky.

- Walt Whitman

ଭିନ୍ନ ଏକ ନାୟକ : ଅନ୍ୟ ଏକ ଠିକଣା

ଡକ୍ଟର ଗଗନେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦାଶ

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁ କେବଳ ନିଶାଖୋର ଲୋକ ଥିଲେ ବୋଲି କହିବା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଠିକ୍ ହେବ ନାହିଁ । ନିଶା ତାଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଗ୍ରାସ କରି ସାରିଥିଲା ବୋଲି କହିବା ବରଂ ଉଚିତ ହେବ । ଆଉ ସେ ମତେ ତାଙ୍କ ଖଟିରେ ବସାଇ ଅନ୍ଧାଧିକ ନିଶାଖୋର କରି ଦେଇ ଗଲେ । ତେଣୁ ତାଙ୍କୁ ଭୁଲିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ଆଉ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ମୋର ଆଗରୁ ବି ନିଶା ଅଭ୍ୟାସ ଥିଲା, ତେବେ ସେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରର ନିଶା ଓଡ଼ିଆରେ ଲେଖିବାର ନିଶା ମୋର ନ ଥିଲା କହିଲେ ଚଳେ, ଯଦିତ ସେ ନିଶା । ଆଗରୁ ଥରେ ଅଧେ ଚାଖିଥିଲି । ତେବେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁଙ୍କ ସହ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ଦେଖା ହେବା ବେଳକୁ ସେ ନିଶା ପ୍ରତି ଆଉ ମୋର ଆଗ୍ରହ ନ ଥିଲା ।

ତାଙ୍କ ସହ ମୋର ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତ୍ ହୁଏ ୧୯୭୬ର ଗ୍ରୀଷ୍ମବର୍ଷାରେ । ସେ ଲାବଣ୍ୟ ଦେବାଙ୍କ ସହ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଯାଜଥାନ୍ତି ସେଠାର ପାଠାଗାର ମଧ୍ୟରୁ ତାଙ୍କ ନିଶାର ମାଲମସଲା ସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ । ସେଇଠି ଉଭୟଙ୍କ ସହ ପ୍ରଥମ ପରିଚୟ ହେଲା । ମନେ ପଡୁଛି ଏକା ଟ୍ରେନରେ, ଏକା କମ୍ପାର୍ଟମେଣ୍ଟରେ ବସି ସାଥୀ ହୋଇ କଲିକତା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆସିଲୁ । ସେଠାରେ ସେ ରହିଲେ ବିଭିନ୍ନ ପାଠାଗାରରୁ, ବିଶେଷ ଭାବରେ ନ୍ୟାସନାଲ ଲାଇବ୍ରେରୀରୁ ତାଙ୍କ ନିଶାର ମାଲମସଲା ସଂଗ୍ରହ କରିବା ପାଇଁ । ଆଉ ମୁଁ ଓଡ଼ିଶା ଫେରିଲି । ସେଇ ଦିନଠାରୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀବାବୁ ମତେ ନିଶା ଧରାଇବାର ଉଦ୍ୟମ କଲେ । ମୁଁ ସେଇ ୧୯୭୬ ଶେଷ ଆଡ଼କୁ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଛାଡ଼ି ବ୍ରହ୍ମପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଯୋଗ ଦେଲି । ସେତେବେଳକୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀବାବୁ ବ୍ରହ୍ମପୁରର ଖଲ୍ଲିକୋଟ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅଧ୍ୟାପନା କରୁଥାଆନ୍ତି । ମୁଁ ବ୍ରହ୍ମପୁରରେ ରହିଲି - କ୍ଷେତ୍ରବାସୀବାବୁଙ୍କ ଘରଠାରୁ ବିଶେଷ ଦୂରରେ ନୁହେଁ ।

ମୁଁ ସବୁବେଳେ କାହା ସହ ଏତେ ମିଶେ ନାହିଁ; ମିଶି ପାରେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀବାବୁଙ୍କ ଆଗ୍ରହରେ ତାଙ୍କ ଖଟିରେ ବେଳେବେଳେ ବସେ । ସେ ଥିଲେ ଧର୍ମାତ୍ମା ଲୋକ, ଭକ୍ତ ଲୋକ । ମୁଁ ନାସ୍ତିକ ସ୍ୱଭାବର, ଠାକୁର ନେବତା, ବିଧି, ବିଧାନ, ପ୍ରଥା ଆଦି ମାନେ ନାହିଁ । ମୁଁ ଜାଣେ ଭକ୍ତମାନେ ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ଏକେଶ୍ୱରବାଦରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇ ଶେଷକୁ ଅସହିଷ୍ଣୁ ହୁଅନ୍ତି; ଅଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ନିମ୍ନ ସ୍ତରର ଲୋକ ବୋଲି ଧରି ନେଇ ଉପରେ ପଡ଼ି ଉପଦେଶ ଦିଅନ୍ତି; ଗୁରୁଗିରି କରନ୍ତି । ତେଣୁ ମୁଁ ପ୍ରାୟ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ-

ଠାରୁ ଦୂରରେ ଦୂରରେ ରହେ । ତେବେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀବାବୁଙ୍କଠାରେ ମୁଁ କେବେ ଅସହିଷ୍ଣୁତା ଦେଖି ନାହିଁ । ସେ କେବେ ମୋ ଉପରେ ଗୁରୁଗିରି କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିନାହାନ୍ତି । ତା'ର ସାମାନ୍ୟ ସୂଚନା ପାଇଥିଲେ ମୁଁ ବୋଧେ, ତାଙ୍କଠାରୁ ଦୂରେଇ ଦୂରେଇ ରହିଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ସେ ଯେତେବେଳେ ମତେ ତାଙ୍କ ଖଟିରେ ବସାଇ ଆସେ ଆସେ ନିଶା ଧରାଇଲେ, ମୁଁ କିଛିଟା ଭିଡ଼ି ମୋଡ଼ି ହୋଇ ନାହିଁ ନାହିଁ କରି ଆସେ ଆସେ ନିଶା ଧରିଲି । ଏହାର ଫଳ ମୋ ‘ଜନଶ୍ରୁତି କାହ୍ନୁ କାବେରୀ’ ଓ “ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା-ଚର୍ଚ୍ଚାର ପରମ୍ପରା” ବହି ଦୁଇଟି । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁ ମତେ ନିଶା ନଧରାଇଥିଲେ ଏହି ବହି ଦୁଇଟି ଲେଖା ହୋଇଥା'ନ୍ତା କି ନାହିଁ କହି ହେଉ ନାହିଁ । ଏ ବହି ଦୁଇଟି ଲେଖିବା ମୂଳରେ ତାଙ୍କରି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରେରଣା, ଉତ୍ସାହ, ଉଦ୍‌ଯୋଗ, ଏପରିକି ଜୋର ଜବରଦସ୍ତି ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ମୁଁ ବେଳେବେଳେ ରାଗି ତାଙ୍କୁ ଗାଳି ଦେଇଛି; ତାଙ୍କ ଉପରେ ଚିଡ଼ିଛି । ସେସବୁ ସେ କେବେ ଧରି ନାହାନ୍ତି । ଦେଖା ହେଲେ ସବୁବେଳେ ସେଇ ହସ ହସ ମୁହଁ ।

ତାଙ୍କରି ସାଙ୍ଗରେ ପଡ଼ି ମୁଁ ନିଶା ଧରିଲି । ମୋ ପରି ଅନେକଙ୍କୁ ସେ ଖଟିରେ ବସାଇ ନିଶାଗ୍ରସ୍ତ କରାଇବା ପାଇଁ ମୁଁ ଜାଣେ । ସେ କିନ୍ତୁ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଫାକି ଦେଇ ଚାଲିଗଲେ । ମୋ ସ୍ତ୍ରୀ ଜାଣନ୍ତି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀବାବୁଙ୍କର ମତେ ନିଶା ଧରାଇବା ଉଦ୍ୟମ । କାରଣ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀବାବୁଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପରାମର୍ଶରେ ସେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ନିଶା ଧରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟରେ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ଯେଉଁ ଦିନ ଶୁଣିଲୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀବାବୁ ଆଉ ନାହାଁନ୍ତି, ସେ ବହୁତ କାନ୍ଦିଲେ । ତାଙ୍କରି ସହି ମିଶି ମତେ ନିଶା ଧରାଇବାର ସ୍ବତନ୍ତ୍ରତା କରିଥିଲେ ତ ।

ମୁଁ ଅଳସୁଆ ଲୋକ, ବସି ବସି ଶୂନ୍ୟକୁ ଚାହିଁ, ଖୁବ୍ ଗପ କରି ମୁଁ ସମୟର ସଦୃଶଯୋଗ କରେ । ଏବେ ନିଶା ଅଭ୍ୟାସ ହେତୁ ସମୟ ବହୁତ ନଷ୍ଟ କରୁଛି । ତେବେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀବାବୁଙ୍କର ସମସ୍ତ ପାରିବାର ପଣ ସତ୍ତ୍ୱେ ନିଶା ମତେ ଗ୍ରାସ କରିପାରି ନାହିଁ - ଯେପରି ତାଙ୍କୁ କରିଥିଲା । ମୋର ତ ଆଉ ତାଙ୍କ ପରି ସାହିତ୍ୟ ପାଇଁ, ଜାତି ପାଇଁ ପ୍ରାଣ କାନ୍ଦୁ ନାହିଁ, କି ସେପରି ଐକାନ୍ତିକତା ନାହିଁ ! ମୋର ତ ଲେଖାଲେଖି ପ୍ରାତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଅହେତୁକା ନୁହେଁ । ଜଣେ ସାଧାରଣ, ସ୍ୱାର୍ଥପର ମଣିଷ ମାତ୍ର । କିନ୍ତୁ ଯେ ମତେ ନିଶା ଧରାଇ ଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ କ'ଣ ଭୁଲିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ । ବିଶେଷ ଭାବରେ ‘ଜନଶ୍ରୁତି କାହ୍ନୁ କାବେରୀ’ ଓ ‘ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଚର୍ଚ୍ଚାର ପରମ୍ପରା’ ବହି ଦୁଇ ଖଣ୍ଡ ଯେତେବେଳେ ମୋ ଆଖି ଆଗରେ ପଡୁଥିବ, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ କଥା ମନେ ପଡୁଥିବ ।

ଅଭୁଳା ସ୍ମୃତି

ଡଃ ବାସୁଦେବ ସାହୁ

ଅନେକ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଯାଏ । ସ୍ମୃତିର ଢେର ମାଡ଼ିଆସେ । ହୃଦୟ ବେଳାଭୂମି ଆଦୃ ହୋଇଉଠେ ଶୁଦ୍ଧରେ । ଅତୀତ ମୁଖରିତ ହୁଏ । ସମୟ ବହି ଚାଲିଲେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସଂପର୍କର ଯୁଗ ଅବସାନ ହେଲେ, ଦାୟାଦମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଇତିହାସର ବସ୍ତୁ ହୋଇଯାଏ ଏଇ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ । ଯେଉଁ ଯୁଗରେ “ପାନ ଦୋକାନ ଆଗରେ ଦେଶର ଋଷିଷ୍ୟତମାନେ ଠିଆ ହୋଇ ଶିଳାଞ୍ଚଳ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇଥା’ନ୍ତି, ଅଶୋକ ଓ ଖାରବେଳ ଆଉ ମନେପଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ,” ସେ ଯୁଗରେ କେତେ ଜଣ ଶୁଦ୍ଧେୟ ଛାତ୍ର ବା ପାଠକ ମନେ ପକାଇବେ, କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କୁ ତା’ର ଐତିହାସିକ ସାରସ୍ବତ ସାଧନାକୁ ?

ସମୟ ପାହାଚରେ ପାଦ ପକାଇ ଆମେ ଆଗେଇ ଚାଲିଛୁ, କିଏ କେତେ ପାହାଚ ଢେଇଁ ଚାଲିବ, କେଉଁଠାକୁ ଜଣା ନାହିଁ । ମାତ୍ର “ଗମନରୁ ଆଗମନ, ପ୍ରସ୍ଥାନରୁ ମହାପ୍ରସ୍ଥାନକୁ, ଜଠରରୁ ସ୍ବର୍ଗଦାର ଏବଂ ପାଦପାଠର ଉଚ୍ଛ୍ରେଷ୍ଟତାରୁ ଶୀର୍ଷବିନ୍ଦୁର ସଂଯମକୁ” ଗତି ସମସ୍ତକର । କିଏ କେତେ ଶୀଘ୍ର ଏବଂ କେଉଁ ଶୀର୍ଷବିନ୍ଦୁରେ ପହଞ୍ଚିଲା ତାହାହିଁ ଇତିହାସ ହେବ । ଜୀବନ-ମହାଜୀବନର ଅଂଶ ବିଶେଷ ହୋଇଯାଏ- ପ୍ରସ୍ତରାଭୂତ ଆକାଂକ୍ଷା ଏବଂ ଅପ୍ରାପ୍ତିର ଅନ୍ତହାନ ବୃତ୍ତର ମୂଳସାକ୍ଷୀ ରୂପେ ସମୟ ବହିଚାଲେ ।

ଏହି ଘରକୁ ଆସିଲାବେଳେ ମନେ ପଡ଼ିଯାଏ ‘ଚିହ୍ନା ଚିହ୍ନା ମୁହଁ’ - ଯେଉଁମାନେ ଅଟକିଗଲେ ଚିତ୍ତିତ ଦିନମାନଙ୍କର ସମ୍ମୋହନରେ । “ରିକ୍ତସାରୁ ଉତ୍ତୁଥିବା ପଣତରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ରହିଯାଏ ପଛରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଆସିଥିବା ରଙ୍ଗବେରଙ୍ଗ ଅନୁଭବସବୁ ।” ନିର୍ବିକାର ବସି ରହିଥାଏ ଏଇ କଟକ ସହର, ଇତିହାସ ବଦଳି ବଦଳିଯାଏ ।

ମୃତ୍ୟୁ ତ ଆସିବ, ଏକ ଅନ୍ଧ କରି ଦେଉଥିବା ଆଲୋକ ଆସିବ । ସେ ଆଲୋକର କଣିକାଏ ଝଲସି ପଡ଼ିବ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ; ସେଇ ଆଲୋକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀର କର୍ମସାଧନା, ସେ ଆଲୋକରେ କିଞ୍ଚିତ ଅବଗାହିତ ଆମେ, ମୋ ଭଳି ଜଣେ ବର୍ଷାଯାନ ବନ୍ଧୁ । ଯେତେବେଳେ ଜରାର କୁହୁତରେଖା ମୁହଁ ଉପରେ ଟାଣି ପ୍ରସାଧନର ଆସକ୍ତ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ଭୟ ଆସୁଥିବାର ଦେଖେ, ସେତେବେଳେ ମନେ ପଡ଼ିଯାଏ, କେତେ ଔଷ୍ଣ୍ୟରେ ଲାବଣ୍ୟର ତି ଲିଟ୍ ସହର୍ଷ ଦେଖାଉଥିଲା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ, ଆସନ୍ତି ମୃତ୍ୟୁକୁ ଭୂକ୍ଷେପ ନ କରି । ଭୟ ବୋଧହୁଏ ତା’ ପାଖରେ ଥିଲା ‘ସଂବନ୍ଧର ସୂକ୍ଷ୍ମତା, ମନୋମାଳିନ୍ୟର ପ୍ରାତ୍ୟହିକତାରେ ଝୁଲୁଥିବା ସଂବନ୍ଧ ଛିନ୍ନ ହୋଇଯିବାର ଆଶଙ୍କା,’ ଯାହାର ସମ୍ଭାବନାକୁ ସେ ସ୍ବପ୍ନରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ନ ଥିଲା ।

ସାହିତ୍ୟର ଗତିସାଧରେ ଲିପବନ୍ଧ ହୋଇରହିବ, କ୍ଷେତ୍ରବାସୀର କୃତି । ରାଜା ବାଦସାହା, ଦୁର୍ଗମିନୀର ଚାଲିଯାନ୍ତି । “କାନ୍ତ ନାହିଁଯାଏ ସମୟର ଶୋଭାଯାତ୍ରାକୁ ସ୍ବାଗତ କଣାଇ ପଥର ଫାଟିଯାଏ ଅନ୍ୟାୟର ପ୍ରତିବାଦ କରି ।” କ୍ଷେତ୍ରବାସୀର ବିଦଗ୍ଧ ପାଠକମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ତା’ର ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ “ବନ୍ଧ୍ୟା ଆକାଶର ବିରକ୍ତ ଅପରାହ୍ନରେ ସବୁଜ ସ୍ମୃତିର ସ୍ମାରକ ହୋଇ, ମନର ନିରୁତ୍ତମ ଏକାନ୍ତରେ ଗଭୀର ଅଚେତମାନଙ୍କୁ ସାକାର କରି ଭୁଲିଯାଇଥିବା ସଙ୍ଗୀତର ପ୍ରତିଧ୍ବନି ଉଠାଇ ଆସିବ” ଯେମିତି ଆସିଛି ଆଜି, ମୋ ସ୍ମୃତିରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀର ସାହିତ୍ୟ ସାଧନା, କଳାପ୍ରେମ ଓ ଆନ୍ତରିକ ଉତ୍ସାହ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଚାଲିଯାଇଛି । ମାତ୍ର ତା’ର ସ୍ମୃତିହାସ ରହିଯାଇଛି ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତରେ; ତା’ର ଭଦ୍ରର ଦୃଷ୍ଟି ରହିଯାଇଛି କାକର ଟୋପରେ, ତା’ର ଛାଇ ଜଳଧାରରେ । ଉବେକ୍ ଛିଙ୍ଗି ଲାଷୀରେ ଆମେ କହିବା “You are gone having not said where, Leaving behind a row of shadows, which linger in the Streams” ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ଥିବ, କାକର ଥିବ, ଝର ବହିଯାଇଥିବ, ସବୁଥିରେ ସବୁଦିନେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଉପଲବ୍ଧ ହେଉଥିବ । ତା’ର ବହୁ ପ୍ରିୟଜନ ଅନୁଭବ କରୁଥିବେ; “You are gone, but you have left your self behind.”

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀର ଜୀବନ ଦର୍ଶନ କ’ଣ ଥିଲା, ମୁଁ ବିଶଦଭାବେ କହିପାରିବିନି । ମାତ୍ର ତା’ର ଜୀବନଯାପନ ଢଙ୍ଗ, କର୍ମରେ ଆସକ୍ତି, ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନରେ ନିର୍ମଳ ଆନନ୍ଦର ଅନୁଷ୍ଠାନ, କାହା ମନରେ ଦୁଃଖ ନ ଦେବାର ସାବଧାନତା, ସୁତାଣି ଦିଏ ଚାନ୍ ଦେଶର ପ୍ରସିଦ୍ଧ କବି ଝୁଝି ଚୈନଙ୍କ ଚେତାବନୀ The past is but an empty dream, greatmen have died and twined to clay. Then strive no more for rank or fame. But take your pleasure while you may.

ଭାଗ୍ୟ ଉପରେ ବିଶ୍ବାସ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀକୁ ଈଶ୍ବରବିଶ୍ବାସୀ କରିଥିଲା । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ନିଜର ଏକ ଆତ୍ମାୟତ୍ରରେ ଭଜି ପାଳିବା ଏବଂ ସମସ୍ତେ ଈଶ୍ବରଙ୍କ ସନ୍ତାନ, ତେଣୁ ସମସ୍ତେ ନିବିଡ଼ ପ୍ରେମ ଭୋରିରେ ବନ୍ଧା, ଏଇ ନେଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିଜର ମଣିବା, ତା’ର ଚକଣିରେ ଫୁଟି ଉଠୁଥିଲା ।

ଭାଗ୍ୟବାଦୀ ହୋଇ କିନ୍ତୁ ସେ କର୍ମବିମୁଖ ନ ଥିଲା । ଅଧ୍ୟାପନା ମାଧ୍ୟମରେ ଜୀବନର ଉତ୍କର୍ଷ ସାଧନ କରି ସେ ପାଉଥିଲା ଚରମ ଆନନ୍ଦ ଉଲ୍ଲାସ । ନିଜର ସୃଜନଶାଳ ଶକ୍ତିକୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାଣ୍ଟିଦେବାକୁ ସେ ଥିଲା ସର୍ବଦା ତତ୍ପର । ଯୌଥ ଉଦ୍ୟମରେ ସାରସ୍ବତ ସାଧନାର ସୁଫଳ ବ୍ୟାପ୍ତ କରି ଚାଲିଥିଲା ସେ ଅନ୍ଧରହ । ବ୍ୟକ୍ତିର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ସମ୍ପର୍କର ମାଧ୍ୟମରେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ, ଦୀର୍ଘସ୍ଥାୟୀ ଓ ବ୍ୟାପକ ହୁଏ ବୋଲି ବୋଧହୁଏ ତାର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ବାସ ଥିଲା । ‘ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ’ ଏଇ ବିଶ୍ବାସରୁ ଜନ୍ମ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଯେ କେବଳ ମୋର ଜଣେ ପ୍ରିୟ ଛାତ୍ର ଥିଲା, ସେତିକି ନୁହେଁ; ସେ ଥିଲା ମୋ ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାର ପ୍ରୋତ୍ସାହକ । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ, ସେ ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ବୟସରେ ଜହଧାମ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲା । ଜାଗତିକ ଅର୍ଥରେ ଭାଗ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ପ୍ରତି ସ୍ୱପ୍ନସନ୍ଦ୍ୱି ନ ଥିଲା । ମୃତ୍ୟୁ ତାକୁ ଟାଣିନେଲା ଏ ପୃଥିବୀରୁ, ଆମ ଗହଣରୁ । ମାତ୍ର ସେ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ଉତ୍ତରଦାୟାଦଙ୍କ ପାଇଁ ଦେଇଗଲା ଏକ ମହାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟ, ଏକ ମହାସମ୍ଭାବନାପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଏବଂ କେତୋଟି ଶାଶ୍ୱତ ଗ୍ରନ୍ଥ । ତାମ ଦେଶର ଅଷ୍ଟମ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରସିଦ୍ଧ କବି ଏବଂ ମହାମତୀ ବାଲକୃଷ୍ଣ ଲଙ୍ଗମେନ୍ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ପଥର ସଂପ୍ରସାରଣ ଘଟାଇ ଗର୍ବ ଭଲ୍ଲାସରେ କହିଲା ପରି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସତେ ଯେପରି ଭାବିଥିଲା - “ମୁଁ ଏ ପୃଥିବୀରୁ ବିଦାୟ ନେଲାପରେ ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ଅବଦାନଟି ଯେଉଁ ଉତ୍ତର ପୁରୁଷକୁ ଦେଇଗଲି, ସେହିମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ମୋର ହୃଦୟ ରହିଥିବ ।” ବାସ୍ତବରେ ତା’ର ହୃଦୟ ରହିଛି ଏକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ରୂପରେ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟରେ ।

କାମ କରୁ କରୁ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ “ଏକ ଜନ୍ମଭୂମିର ମୃତ୍ୟୁ ମାଟିରେ ନିହିତ ଶିଶୁଭଳି ଶାନ୍ତିରେ ।” ଆମମାନଙ୍କ ପାଇଁ ରଖିଗଲା ତା’ ଗୀତ, ତା’ର ସ୍ୱପ୍ନ, ତା’ର ହୃଦୟ । ଆମେ ଖାଲି ମନେ ପକାଇବା ତା’ର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଜଞ୍ଜାକୁ, ତାର ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରୀତିକୁ, କେମିତି ସେଇ ପ୍ରେମରେ ଉତ୍ତରୁରୁ ହେଉଥିଲା ଅହରହ । କବିତା ପୂଲର ପାଖୁଡ଼ାରେ, ଗପର ହିଲ୍ଲୋଳରେ, ପ୍ରବନ୍ଧ ଅନୁଶୀଳନାର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପବନରେ ମିଶି ରହିଛି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀର ଆତ୍ମା । ବସନ୍ତର ଉଷ୍ମ ସ୍ପର୍ଶରେ ସହସ୍ର ପୂଲ ପୁଟିଲେ, ଆମେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବୁ ତା’ର ଅମ୍ଳାନ ହସ । ସେ ହସରେ ହସ ମିଳାଇ ଆସ ଗାଇଯିବା କବିତାର ଅନବଦ୍ୟ ଛନ୍ଦ, ଆସ ସତ୍ୟର ପବନରେ ଉଡ଼ିଯିବା ମହାସତ୍ୟର ଶିଖରକୁ; ବସନ୍ତର ଉଦ୍ୟାନ ଆବେଗରେ ଅନୁଭବିବା, କେତେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ, ବସନ୍ତ ମୁକୁଳି । ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ୱର ତାତ୍ତ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଆବିଷ୍କାର କରିବା ମଣିଷ ମନର ଗଭୀରତମ ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ ଅଲିଭା ଜ୍ୟୋତି, ସମାଜ ଓ ଅର୍ଥନୀତିର ଦୃଢ଼ ଭିତରେ ସମନ୍ୱୟ ଓ ସହାବସ୍ଥାନର ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଆଗ୍ରହ ଓ ଅବ୍ୟର୍ଥ ସ୍ୱପ୍ନ ।

ହେ ପରଗତ ଆତ୍ମା, ବନ୍ଧୁ, ସୋଦର ! ସାଙ୍ଗ ହୋଇ ଉପଭୋଗ କରୁଥିବା ସୁଖ, ସୋହାଗ ଓ ଗୌରବ ଛଡ଼ାଇ ନେଇଛ; ମାତ୍ର ନେଇ ପାରିନା ଆଲୁଅ- ଅନ୍ଧାର ।

ଆଲୁଅରେ ରଙ୍ଗ ଉଜ୍ଜଳି ଉଠିବ, ଅନ୍ଧାର ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ଚାଲିଥିବା ଦୀପତି ଆଲୁଅ ବିସ୍ତାରିବ । ସେହି ଅତୁଟ ଅମ୍ଳାନ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେମ ନେଇ ଆସ ଧରିଚାଲିବା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଛାଡ଼ିଯାଇଥିବା ଦୀପତି

(୧୯-୧-୯୨ ତାରିଖରେ ୭୫ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ସ୍ମୃତି ସଭାରେ ପଠିତ)

‘ଶ୍ରୀନାଥ’ଙ୍କ ଶେଷ ଯାତ୍ରା

ଶ୍ରୀ ଯୁଗଳକିଶୋର ପଟ୍ଟନାୟକ

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଚାଲିଗଲା !

କଟକ-ପାରାଦୀପ ରେଳଗାଡ଼ା କଡ଼ରେ ଥିବା ନୂତନ କଲୋନୀର ନବନିର୍ମିତ ‘ସାରସ୍ୱତ ନିଳୟ’ର ବାରଣ୍ଡାରେ ଗୋଟିଏ ଖଟିଆ ଉପରେ ପଡ଼ି ରହିଥିଲା ତା’ର ନିର୍ଜୀବ ଶରୀରଟା, ପାଖରେ ତା’ର ଶୋକାକୁଳ ପରିବାର ଓ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁଗଣ । ଭୁବନେଶ୍ୱରରୁ ଖବର ପାଇ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲି । ମୁହଁରେ ଫୁଟି ଉଠୁଥିଲା ତା’ର ସେଇ ଚଳଚଞ୍ଚଳ ହସ । ସତେ ଯେପରି ସେ ଆଦୌ ବିଚଳିତ ନୁହେଁ । ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଯେପରି ସେ ଯୌର୍ଯ୍ୟହରା ନ ହୋଇ ପରିସ୍ଥିତିର ମୁକାବିଲା କରିବାକୁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦେଉଥିଲା । ପାଖରେ ତା’ର କ୍ରନ୍ଦନରତା ପତ୍ନୀ, ସନ୍ତାନଗଣ ଆଉ ଆମେ ସବୁ । ସବୁଦିନ ପରି ଆଜି ବି ସେ ଯେପରି ଅବିଚଳିତ !

ହେଉ କାଲି ଭଲି ଲାଗୁଛି ୧୯୫୬ ମସିହା କଥା । ସେ ଭଦ୍ରକ ହାତସୁଲରୁ ମେଟ୍ରିକ୍ ପାଶ୍ କରି ଭଦ୍ରକ କଲେଜରେ ନାମ ଲେଖାଇ ଥାଏ । ମୁଁ ବି.ଏମ୍. ବାଗୁରାଇ ହାତସୁଲରୁ ପାଶ୍ କରି, ବନ୍ଧୁ ରତ୍ନାକର ବାରିକ ନାରାୟଣଚନ୍ଦ୍ର ହାତସୁଲରୁ ପାଶ୍ କରି ଭଦ୍ରକ କଲେଜରେ ନାମ ଲେଖାଇ ଥାଉ । ଆମେ ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଶେଷ ବର୍ଷର ମାଟ୍ରିକ ପରୀକ୍ଷାର୍ଥୀ, ତାପରେ ସେକେଣ୍ଡାରୀ ବୋର୍ଡ଼ ପରୀକ୍ଷା ହେଲା । କାହିଁକି କେଜାଣି ଆମେ ତିନି ଜଣ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଅତି ମାତ୍ରାରେ ବନ୍ଧୁତା ସୂତ୍ରରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲୁ । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ମାତ୍ର ୨ଟି ଛାତ୍ର ସଂଗଠନ ଥାଏ । ଗୋଟିଏ ନିଖିଲ ଉତ୍କଳ ଛାତ୍ର ଫେଡେରେସନ୍ ଓ ଅନ୍ୟଟି ନିଖିଲ ଉତ୍କଳ ଛାତ୍ର ଯୁନିୟନ୍ । ଆମେ ତିନିହେଁ ଉତ୍କଳ ଛାତ୍ର ଯୁନିୟନର ସମର୍ଥକ ଥାଉ ଓ ଭଦ୍ରକ କଲେଜରେ ଉତ୍କଳ ଛାତ୍ର ସଂଗଠନକୁ ସୁଦୃଢ଼ କରିବାକୁ ଆପ୍ରାଣ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାଉ । ଛାତ୍ର ମହଲରେ ଆମ ତିନିକୁ କୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଛାତ୍ର ଯୁନିୟନ ଆଗେଇ ଚାଲିଥିଲା ଓ ଆମକୁ ସମସ୍ତେ ‘ତ୍ରିନାଥ’ ଆଖ୍ୟା ଦେଇଥାନ୍ତି । ଯେଉଁଠାକୁ ଯାଉ, ଆମେ ତିନିହେଁ ଏକାଠି ହୋଇ ଯାଉ ଓ ସବୁଠାରେ ଆମେ ଛାତ୍ରବନ୍ଧୁ ଓ ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଧିକ ପ୍ରିୟ ହୋଇଉଠିଥିଲୁ । ଛାତ୍ର ସଂଗଠନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆମକୁ ପ୍ରଥମେ ଭଦ୍ରକ ସବ୍ଡିଭିଜନ ଓ ପରେ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲା ଓ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନକୁ ଯିବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ଅଧିକାଂଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମେ ସାଜକେଳ ଓ ରେଜିଷ୍ଟ୍ରାଟ୍ରି ଓ ବସ୍ ଯୋଗେ ଯାଇ ଛାତ୍ର ଯୁନିୟନ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲୁ ।

ଛାତ୍ର ସଂଗଠନ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ବାବ୍ଦଦେଲେ ପାଠପଢ଼ା ସହିତ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ସମାଜ

ସେବା, ଲେଖାଲେଖି କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଆମେ ସମସ୍ତେ କଡ଼ିତ ରହିଥିଲୁ । ପରସ୍ପର ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ଆମେ ଏତେଦୂର ଆସକ୍ତ ଥିଲୁ ଯେ ସାମାଜିକ ବାଧା ବନ୍ଧନ ଆମ କାହାରିକୁ ଆଦୌ ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରି ନ ଥିଲା । ଫଳରେ ଉତୁକ ହାତୀସୁଲ ପଛରେ ଥିବା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀର ଘର, ପୁରୁଣା ବଜାରଠାରେ ଥିବା ରତ୍ନାକରର ଘର ଓ ରାହିଆ ହାଟଠାରେ ଥିବା ମୋର ଆବାସ-ସ୍ଥଳୀ ଓ ଉତୁକ କଲେଜ ପରିସର ଆମ ତିନିକର କର୍ମସ୍ଥଳୀ ଥିଲା । ଆମେ ତିନିହେଁ କିଏ କେଉଁଠି କେତେବେଳେ ଆଉଁ, ସେକଥା ସହଜେ ଜାଣିବା କଷ୍ଟକର ହେଉଥିଲା ।

ଆମେ ଉତୁକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଶେଷବର୍ଷ ଆଉ ଏ ଶ୍ରେଣୀର ଛାତ୍ର ଥିଲୁ । ଆମ ପରେ ପରେ ପ୍ରିୟନିଉରସିଟି ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇଥିଲା । ଆଉ ଏ. ଶ୍ରେଣୀରେ ପଢ଼ିଲାବେଳେ ନିଖିଳ ଉତୁକ ଛାତ୍ର ଯୁନିୟନର ବାର୍ଷିକ ସମ୍ମିଳନୀ ଉତୁକର ନାରାୟଣ ଚନ୍ଦ୍ର ହାତୀସୁଲରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ସେଥିରେ ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ମୁଁ ଉତୁକ ଛାତ୍ର ଯୁନିୟନର ରପ-ସଭାପତି ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥିଲି । ସଂଗଠନ ଦାୟିତ୍ୱରେ ମୁଁ ରହିବାରୁ ମୁଖପତ୍ର ‘ରଶ୍ମି’ ବନ୍ଧୁ ଦିନର ବ୍ୟବଧାନ ପରେ ଉତୁକ ଶ୍ରୀପ୍ରେସ୍ତୁ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଏଥିରେ ବନ୍ଧୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସଂପାଦନା କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲା । ଠିକ୍ ଏହି ସମୟରେ ଉତୁକ ହାତୀସୁଲଠାରେ ଜିଲ୍ଲାସ୍ତରୀୟ ଲେଖକ ସମ୍ମିଳନୀ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ବାଗୁରାଜ ହାତୀସୁଲଠାରେ ଯୁବ ଲେଖକ ସମ୍ମିଳନୀର ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ବନ୍ଧୁ କୈଳାସ ଲୋକା ଏହାର ସଂପାଦକ ଓ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାମନାଥ ପଣ୍ଡା ଏହାର ସଭାପତି ଥିଲେ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀର ପ୍ରେରଣାରୁ ମୋତେ ଏ ସମ୍ମିଳନୀର ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ସମିତିର ସଂପାଦକ ଭଳି ଏକ ଗୁରୁ ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ।

ଉତୁକରେ ଥିଲାବେଳେ ସ୍ଥାନୀୟ ମନମୋହନ ସଙ୍ଗୀତ ପରିଷଦ ଆନୁକୁଲ୍ୟରେ ଉତୁକ ହାତୀସୁଲଠାରେ ରାଜ୍ୟସ୍ତରୀୟ ସଙ୍ଗୀତ ସମ୍ମିଳନୀ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଏଥିରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ପୁରାପୁରି ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରି ଏହାକୁ ସଫଳ କରାଇବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲା ।

ଉତୁକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଯାହା କି ବାଣୀବିହାରରେ ଆଜି ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଛି, ତା’ ପୂର୍ବରୁ ଏହା କଟକର ମେଡ଼ିକାଲ ହଟା ପାଖରେ ଚାଲିଥାଏ ଓ ଏ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଯେଉଁମାନେ ଡିଗ୍ରୀ ପାଉଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜ ପରିସର ମଧ୍ୟରେ ସମାବର୍ତ୍ତନ ଉତ୍ସବରେ ଡିଗ୍ରୀ ନେଇଥାନ୍ତି । ଆମେ ଥିଲୁ ୧୯୬୦ ମସିହାରେ ଡିଗ୍ରୀଧାରୀ ଛାତ୍ର ଏବଂ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜଠାରେ ଆମେ ଶେଷଥର ପାଇଁ ଡିଗ୍ରୀ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲୁ ।

ବି.ଏ ପରେ ମୁଁ କଟକର ମଧୁସୂଦନ ଆଇନ କଲେଜରେ ଆଇନ ଅଧ୍ୟୟନ

କଲି । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଓଡ଼ିଆ ଏମ୍. ଏ. ପଢ଼ିଲା, ଆଉ ରତ୍ନାକର ବି.ଏଡ଼ି. ଟ୍ରେନିଂ ପାଇ ତାଲିମ ପ୍ରାପ୍ତ ଶିକ୍ଷକ ହେବାର ଗୌରବ ଲାଭ କଲା ।

କଟକରେ ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ ବନ୍ଧୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଅଧ୍ୟୟନ ସହିତ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ଅଧିକ ମନ ଦେଲା । ଅବଶ୍ୟ ଉତ୍ତରରେ ସେ ଲେଖାଲେଖି ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଯତ୍ନ ନେଉଥିଲା । ଉତ୍ତର ଚିନ୍ତାମଣି ସାହିତ୍ୟ ପରିଷଦ, କାନ୍ତ ସାହିତ୍ୟ ପରିଷଦ ଓ କଟକର ରବିବାସରାୟ ସାହିତ୍ୟ ସଂସଦର ସେ ଜଣେ ସକ୍ରିୟ ସଭ୍ୟ ଭାବେ ବିଶେଷ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରିଥିଲା । ଉତ୍ତର କଲେଜର ମୁଖପତ୍ର ‘ପଲ୍ଲଭାରତୀ’ ଓ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜର ମୁଖପତ୍ର ‘ଅର୍ଘ୍ୟ’, ଛାତ୍ର ଯୁନିୟନର ମୁଖପତ୍ର ‘ରଶ୍ମି’ ଓ ତା’ ନିଜଦ୍ୱାରା ସଂପାଦିତ ‘ଶତରୂପା’ ଆଦିରେ ତା’ର ଲେଖମାନ ବିଶେଷ ଆଦୃତ ହେଉଥିଲା । ତା’ ଛଡ଼ା ଛାତ୍ରାବସ୍ଥାରୁ ‘ରବିବାର ପ୍ରକାଶନ’ର ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗ ଓ ସେ ସମୟରେ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବା ‘କଳିଙ୍ଗ’ ଆଦି ଖବର କାଗଜରେ ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗରେ ତା’ର ଲେଖାମାନ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲା ।

ସେ ଦିନର ସେଇ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଆଜି ଅଧ୍ୟାପକ ହୋଇଛନ୍ତି ଓ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟିକ, ସମାଲୋଚକ, କବି ଲେଖକ ଓ ସଂଗଠକ ରୂପେ ଖ୍ୟାତିଲାଭ କରିଛନ୍ତି । କଟକରେ ରହଣି କାଳରେ ବନ୍ଧୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀର ପରିସର ଯଥେଷ୍ଟ ପରିମାଣରେ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ଘଟିଥିଲା । ସେ ସମୟରେ ତା’ର ସହପାଠିନୀ ଲାବଣ୍ୟ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ ହୋଇ ପ୍ରଥମେ ଘନିଷ୍ଠତା ଓ ପରେ ପରିଣୟ ସୂତ୍ରରେ ବନ୍ଧା ହୋଇ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ସୁଖ ଲାଭ କରିଥିଲା ।

୧୯୬୪ ମସିହା ଆମ ତିନି ବନ୍ଧୁଙ୍କର ଥିଲା ବିବାହ କାଳ । ଫେବୃଆରୀ ୬ ତାରିଖରେ ମୋର ବିବାହ ଉତ୍ତରରେ, କ୍ଷେତ୍ରବାସୀର ବିବାହ ଜୁଲାଇ ୪ ତାରିଖରେ କଟକ ଜିଲ୍ଲା ଅବୁଜ-ନାରଲୋ ଗ୍ରାମରେ ଓ ସେହି ବର୍ଷ ରତ୍ନାକରର ବିବାହ ବାରିପଦାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ସେହି ଦିନରୁ ଆମେ ସବୁ ତିନିରୁ ଛଅ ଓ ସେଥିରୁ ଅନେକ ସଂଖ୍ୟାରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲୁ ।

ତିନିକୁ ତିନିହେଁ ଆମେ ଚେଷ୍ଟା କରିଛୁ ନିଜ ଗୋଟିରେ ନିଜେ ଠିଆ ହେବାକୁ ଏବଂ ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ସଫଳକାମ ହୋଇଛି । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ହେଲା ଅଧ୍ୟାପକ, ରତ୍ନାକର ଚଣ୍ଡିଗାଁ ହାଇସ୍କୁଲର ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ, ଆଉ ମୁଁ ହେଲି ଜଣେ ଆଜନ ବ୍ୟବସାୟୀ । ଘଟଣାଚକ୍ରରେ ଆଜି ମୁଁ ଶାସନ କ୍ଷେତ୍ରରେ, ଆଉ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଓ ରତ୍ନାକର ଶିକ୍ଷାଦାନରେ ବ୍ରତୀ ହୋଇଛନ୍ତି ।

ଆବାଲ୍ୟ ମୁଁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀର ସହନଶୀଳତାକୁ ପସନ୍ଦ କରେ । ଯେକୌଣସି ପରିସ୍ଥିତି ଆସୁ, ତାକୁ ଯୈର୍ଯ୍ୟର ସହିତ ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବା ଥିଲା ତା' ପକ୍ଷରେ ଏକ ବିଶେଷତ୍ୱ । ସେଦିନର କଥା ମନେ ପଡୁଛି, ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରୁ ତା'ର ବଦଳି ଡେକାନାଲ କଲେଜକୁ ହୋଇଥାଏ । ରାଜ୍ୟର ଜଣେ ମନ୍ତ୍ରୀ ତା'ର ବନ୍ଧୁ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ମତେ କଟକରେ ରଖାଇବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ମୁଁ ବି ତା' ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାଏ । ହଠାତ୍ ମୋତେ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ ଦାୟିତ୍ୱ ମିଳିଲା । ତେଣୁ ପୂର୍ବରୁ ଚାଲିଥିବା ଚେଷ୍ଟା ଫଳବତୀ ହେଲା । ସେ ପୁଣି କଟକକୁ ବଦଳି ହୋଇଆସିଲା । କିନ୍ତୁ ତା'ରୁ ଗୋଟିଏ ଶିଖିବାର କଥା ହେଉଛି ସେ ସବୁବେଳେ ମୋତେ ଅନୁରୋଧ କରୁଥାଏ, ଯେଉଁ ଅଧ୍ୟାପକ ବନ୍ଧୁ ତାକୁ ବଦଳି କରାଇ ରେଭେନ୍ସାକୁ ଆସିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଯେପରି ବଦଳି ନ ହୁଏ । ଠିକ୍ ସେଇଆ ହେଲା । ଅନ୍ୟ ଏକ ଶୂନ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ସେ କଟକରେ ଯୋଗ ଦେଲା । ୧୯୮୫ ମସିହାର ଶେଷଭାଗ, ହଠାତ୍ ଦିନେ ତା' ଠାରୁ ଚିଠିଟିଏ ପାଇଲି । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଲି । ସେ ଲେଖୁଥିଲା ସେ ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ, ମୁଁ ନିଜକୁ ନିଜେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ପାରିଲିନି, କାରଣ ଗଲା ସେପେଟେମ୍ବର ମାସ ପହିଲା ତାରିଖରେ ମୁଁ ଏକ ଦାରୁଣ ମୋଟର ଦୁର୍ଘଟଣାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ ମରୁ ମରୁ ବଞ୍ଚିଗଲି । ପ୍ରଥମେ ସମ୍ଭବପୁର, ବୁର୍ଲା ଓ ପରେ କଟକ ମେଡିକାଲରେ ପ୍ରାୟ ଏକ ମାସରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱକାଳ ରହି ଚିକିତ୍ସିତ ହେଲି । ସେ ସମୟରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ସସ୍ଥାକ ଆସି ମୋର ସେବାକରି ଯତ୍ନ ନେଉଥିଲା । ସେ ପୁଣି କିପରି ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ ହେଲା ? ଚିଠି ପାଇ ସେ ରହୁଥିବା ମଙ୍ଗଳାବାଗର ଘରୋଇ କିନ୍ନକକୁ ଯାଇ ତାକୁ ସାକ୍ଷାତ୍ କଲି । ତାକୁ ପଚାରି ବୁଝିଲି, ଚିକିତ୍ସାରତ ଡାକ୍ତରକୁ ପଚାରି ବୁଝିଲି, ତାକୁ ଚିକିତ୍ସା ପାଇଁ ଦିଲ୍ଲୀ ଯିବାକୁ ହେବ । ଯେହେତୁ ରୋଗ ନିରୁପଣରେ ଏଠାକାର ଡାକ୍ତରମାନେ ସଂଦାହନ ।

ସେ ଗଲା । ଦିଲ୍ଲୀରେ କିଛି ଦିନ ରହି କଟକ ଫେରି ଆସିଲା । ହଠାତ୍ ଦିନେ ଖବର ପାଇଲି ସେ ଏକ ଦୂରାରୋଗ୍ୟ ରୋଗର ଖାକାର ହୋଇଛି । ତା'କୁ କର୍କଟ ରୋଗ ଗ୍ରାସ କରିଛି । ଚିକିତ୍ସା କରି ହେଲାନି କ'ଣ କରାଯିବ, ସେ ଶେଷରେ କଟକରେ ତା'ର ସାରସ୍ୱତ ନିଜଘରେ ରହି ଚିକିତ୍ସିତ ହେଲା ।

ଦିଲ୍ଲୀରୁ ଫେରି ହଠାତ୍ ଦିନେ ଖବର ପାଇଲି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଅବସ୍ଥା ଅତି ଖୋଟନାୟ । ସେ କାଳେ ମତେ ଖୋଜୁଛି । ହଠାତ୍ ସସ୍ଥାକ ଯାଇ ଡାକ୍ତରଖାନାର ମେଡିସିନ୍ ଡ୍ୱାର୍ଡ୍ରେ ପହଞ୍ଚିଲି । ସେତେବେଳେକୁ ସେ ପୁରୀପୁରି ବେହୋସ ଅବସ୍ଥାରେ ଥାଏ । ଡାକ୍ତରମାନେ ସମସ୍ତେ ନିରାଶ ହୋଇଥିଲେ । ଆଉ ତା'ର ହୋସ ଫେରିବନି

ବୋଲି ସୂଚନା ପାଇ ଘରକୁ ଫେରିଲି । ତା'ର ଅବସ୍ଥା ସେହଭଳି ଅପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ ରହିଲା । ଦିନକ ପରେ ମୁଁ ପୁଣି ଟେଲିଫୋନରେ ଖବର ପାଇଲି ଯେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀର ହୋସ ଆସିଛି । ସେ ମତେ ଖୋଜୁଛି । ମୁଁ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲି । ସେ ଆମକୁ ଦେଖି ତା'ର ଦୁର୍ବଳ ହାତ ଦୁଇଟି ଉପରକୁ ଉଠାଇ ନମସ୍କାର କଲା । ତା'ର ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ଆଖିରେ ଲୁହ ଆସିଗଲା । କ୍ଷାଣ ସ୍ଵରରେ ସେ ମତେ ତା'ର ସମସ୍ତ ଅବସ୍ଥା କହିଲା । କହୁ କହୁ କହିଲା - ତୁ ଭାଇ ବଞ୍ଚିଗଲୁ, ମୁଁ କିନ୍ତୁ ପାରିଲିନି । ମୋ ପରେ ଲାବଣ୍ୟ ଓଗେରକ ପ୍ରତି ଯତ୍ନ ନେବୁ । ମୁଁ କୋହକୁ ସମ୍ଭାଳି ନେଇ କେବଳ ତାକୁ ଆଶ୍ଵାସନା ଦେଲି । ସେ ଦିନ ତା' ସହିତ ଦୁଇଥର ଦେଖା ହୋଇଛି । ହସ ହସ ମୁହଁରେ ସେ ଆମ ସହିତ ଆଳାପ କରିଛି । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପରମ ଭକ୍ତ ସେ । ଭାବିଲି ସେ ବିପଦମୁକ୍ତ ହେଲା ।

୨୫ ଜାନୁଆରୀ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇଛି । ହଠାତ୍ ବିପଦର ଖବର ପାଇଲି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଆଉ ନାହିଁ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଶୋକ ସାଗରରେ ଭସାଇ ସେ ଶେଷ ନିଦ୍ରା ଯାଇଛି ।

ମନେ ହେଲା ଯେପରି ମତେ ସେ ତା'ର ଶେଷ ଅନୁରୋଧ ଜଣାଇବାକୁ ହୋଇ ପାରିଥିଲା ।

ସାରସ୍ଵତ ନିଲୟ । ଅସଂଖ୍ୟ ଜନ ସମାଗମ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀର ମର ଶରୀରକୁ ସଂସ୍କାର କରିବାକୁ ଏକ ଟ୍ରକ୍ ଉପରେ ଥୋଇ 'ରାମ ନାମ ସତ୍ୟ ହେଁ, ହରି ନାମ ସତ୍ୟ ହେଁ ଧ୍ବନି ଦେଇ ଶୋଭାଯାତ୍ରା ସାରସ୍ଵତ ନିଲୟ ଛାଡ଼ି ସତା ଚଉଁରା ଅଭିମୁଖେ ଚାଲିଲା ।

ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସେ ଆଶ୍ରିତ । ପ୍ରଭୁ ବି ତା' ଘରେ ତାକୁ ଆଶ୍ରା କରି ପୂଜା ପାଉଛନ୍ତି । ସେ ଯେତେ ଫାକିଲେ ବି ପ୍ରଭୁ ଆପେ ଆପେ ଆସି ତା' ଘରେ ବିରାଜମାନ ହୋଇଛନ୍ତି । ଅତି ନିଷ୍ଠାରେ ଦୁଇ ପ୍ରାଣୀ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା କରିଥାନ୍ତି । ବର୍ଷରେ ଥରେ ବିଗ୍ରହ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଉତ୍ସବ ଆଡ଼ମ୍ବର ଭାବେ ଭକ୍ତ ମେଳରେ ସମାହିତ ହୁଏ । ପୂଜା ଶେଷରେ ପ୍ରସାଦ ସେବନ କରାଯାଏ । ପ୍ରଭୁ ଶେଷରେ ତା'ର ତାଙ୍କ ଶୁଣିଲେ । ସେ ତା'କୁ ଶେଷରେ ପାଖକୁ ନେଇଗଲେ ।

ଆମେ ଥିଲୁ ତ୍ରିନାଥ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ, ଯୁଗଳ ଓ ରତ୍ନାକର । ତ୍ରିନାଥ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଥିଲା ଶ୍ରୀନାଥ । ଶ୍ରୀନାଥ, ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରର ନାଥକ ତାଙ୍କର ଆମେ ଦୁହେଁଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଆଗେ ଚାଲିଗଲା ।

ଶ୍ରୀବାଧାର ଆଗେ ଚାଲିଥିଲା ।

'ରାମ ନାମ ସତ୍ୟ ହେଁ' ଶବ୍ଦ କ୍ରମେ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହେଉଥିଲା ।

ଆମେ ସବୁ ପଛରେ ପଡ଼ିଥିଲୁ ।

ଏଇମିତି ଆସୁଥାଉ ଆପଣଙ୍କ ସ୍ମୃତି !

ଡଃ ମନାହୁ ମହାନ୍ତି

ଭଦ୍ରକ ହାତସ୍ଥଳର ଉତ୍ତର ପାଖ ପଟାପୋଲ ପାଖରେ ଆମ ସହର-ଘରଟା ତ' ଆପଣ ଜାଣିଥିବେ । ସେଇଠି ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ହାତସ୍ଥଳରେ ପଢୁଥାଏ, ସେତେବେଳେ ଆମ ଘର ଆଗ ନାଲିଗୋଡ଼ି ରାସ୍ତାରେ ସରସର କରି ଜଣେ ଅତି ସ୍ମାର୍ତ୍ତ କଲେଜ ଟୋକା ସାଲକେଲରେ ପେଡ଼ାଲ ମାରି ତାର ବେଗରେ ଚାଲିଯାଉଥାଏ । ଦେହରେ ସବୁବେଳେ ଧଳା ପୋଷାକ ବୋଧହୁଏ । ଏହି ତାର ବେଗରେ ସାଲକେଲ ଚଳାଉ ଆପଣଙ୍କୁ ସେଦିନ ଚିହ୍ନିଲି ।

ଆପଣଙ୍କର ମନେ ପଡୁଛି ତ, ଥରେ ଆପଣଙ୍କର ସେହି ନୁଆଣିଆଁ ଚାଳଘରକୁ ମୋତେ ଡାକିଥିଲେ ଆପଣଙ୍କ ପତୋଷା ତଥା ମୋର ସହପାଠୀ ବନ୍ଧୁ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ହାତରେ । କଅଣ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ, ମୋର ମନେ ନାହିଁ ।

ତା' ପରେ ମୁଁ ଭଦ୍ରକ କଲେଜରେ ପଢ଼ିଲାବେଳେ ଶୁଣିଲି ଯେ ଆମ ଭଦ୍ରକ ହାତସ୍ଥଳରେ ଭଦ୍ରକ ଲେଖକ ସମ୍ମେଳନ ହେଉଛି । ଆପଣ ଥିଲେ ସେଥିରେ ମୁଖ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ । ସ୍ମରଣକାଚିଏ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ସେହି ସମ୍ମେଳନ ବେଳେ ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ଅନେକଥର ଧାଏଁପଡ଼ କରିବାର ଦେଖୁଛି । ଗାତା ପାଠରୁ ଯୋଡ଼ା ସିଲାଇ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେଉଁଠି ଦେଖୁବ ତ ଆପଣ ! ସେତେବେଳକୁ ଆପଣ ଓଡ଼ିଆରେ ଏମ୍.ଏ. ବୋଧହୁଏ ପାଶ୍ କରି ସାରିଥିଲେ ।

ଆପଣ ବଲାଙ୍ଗିରରେ ଥିଲାବେଳେ ବିଭିନ୍ନ ଲେଖକ ସମ୍ମେଳନା ଓ ସାହିତ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ (ଆମ୍ ପ୍ରକାଶନା) ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଆପଣଙ୍କ କଥା ମୋ ଦୃଷ୍ଟିପଥକୁ ଆସିଛି । କିନ୍ତୁ, ତାହା ଦୂର ପାହାଡ଼ ପରି । କିଛି ସ୍ପଷ୍ଟ । କିଛି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ।

ତା' ପରେ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ସମ୍ବଲପୁର ଜ୍ୟୋତି ବିହାରରେ 'ଓଡ଼ିଆ ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନେଷ ଓ ବିକାଶ' ଶୀର୍ଷକରେ ଗବେଷଣା କରୁଥାଏ, ସେତେବେଳେ ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ଚିଠି ପାଇଲି ଯେ ଆପଣ ଜ୍ୟୋତି ବିହାରକୁ ଆସିବେ ଓ ମୋ ରୁମ୍‌ରେ ରହିବେ । ସତରେ, ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଭାରି ଗୋଟାଏ ଖୁସି ହୋଇଯାଇଥିଲି । କାରଣ, ଏହା ମୋ ପାଇଁ ଗୋଟେ ଅପୂର୍ବ ସୁଯୋଗ ଥିଲା । ଅପୂର୍ବ ସତ୍ସଙ୍ଗ । ଆପଣଙ୍କ ଆସିବାର କାରଣ ହେଲା - ଆପଣ ପିଏଚ୍. ଡି. ଡିଗ୍ରୀ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ସମାବର୍ତ୍ତନ ଉତ୍ସବରେ ପାଲବେ ।

ଆପଣ କ୍ୟୋତି ବିହାରରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ପ୍ରଥମ ପୁରୁଷ-ଛାତ୍ରାବାସର ୯୪ ନମ୍ବର ରୁମ୍‌ରେ ଆପଣ ରହିଲେ । ଦୁହେଁ ଆମେ ସାଙ୍ଗ ହୋଇ ଯୁନିଭରସିଟି ଅଫିସ୍ ଗଲେ । ଗାଉନ୍ ଆଦି ଆଣିଲେ ।

ଆପଣଙ୍କ ଅନୁସନ୍ଧିଷ୍ଟ ମନ ହଠାତ୍ ମୋର ଏମ୍.ଏ. ପରୀକ୍ଷାର ପ୍ରବନ୍ଧ ‘ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ମରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି’ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଉପରେ ପଡ଼ିଗଲା । ଆପଣ ପଢ଼ିଲେ ଓ କହିଲେ - “ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାହିଁକି ଛପାଉ ନାହିଁ ?” ମୁଁ ଏହାକୁ ନେଇଯାଉଛି । ମୁଁ ମନା କରି ପାରିଲି ନାହିଁ । ସେ ତାକୁ ଆଟେଚିରେ ପୁରାଇଲେ । ସେତେବେଳକୁ ସେ ବ୍ରହ୍ମପୁରରେ ଥାଆନ୍ତି । ଅବସର ସମୟରେ ମୋ ଗବେଷଣା କାର୍ଯ୍ୟର ଅବସ୍ଥା ତନଖି ନେଲେ । ଉତ୍ସାହ ଦେଲେ । ସେଇଠି ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର ଜଣେ ବିଦଗ୍ଧ ଉକ୍ତ ଭାବରେ ପ୍ରଥମେ ଦେଖିଲି । ଗାଧୋଇ ସାରି ବେକରେ ଧଣ୍ଡା ପକାଇଲେ । କୋଥଳି ଖୋଲି ସେବା କଲେ । ନିର୍ମାଳ୍ୟ ପାଇଲେ ।

ସେଇଠି ସବୁବେଳେ ଗୋଟିଏ କଥା ବାରମ୍ବାର ଆଲୋଚିତ ହେଲା - ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଗବେଷକମାନେ ନିଜର ଗବେଷଣାଲବ୍ଧ ଲେଖାକୁ ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ କୌଣସି ଜର୍ଣ୍ଣାଲ ନାହିଁ । ସେ ସବୁବେଳେ କହୁଥାନ୍ତି - “ଠିକ୍ ଅଛି, ତୁମେ ସବୁ ଆସି ଏକାଠି ହୁଅ, ଆମେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଗବେଷଣା, ସଂସ୍କାରିତ ଆରମ୍ଭ କରିବା । ମୁଁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ନିୟମାବଳୀ ଲେଖି ସାରିଛି । ମୁଁ ଟିକେ କଟକ ଆସିଯାଏ, ଆରମ୍ଭ କରିଦେବା ।”

ସମୟ ଗଢ଼ି ଚାଲିଲା । ଆପଣ ବ୍ରହ୍ମପୁରରୁ କଟକ ବଦଳି ଆସିଲେ । ମୋ ପାଖକୁ ହାତଲେଖା ଚିଠାଟିଏ ପଠାଇଲେ । ସେଥିରେ ସ୍କୁଲତଃ ଗବେଷଣା ସଂସ୍ଥାର ସ୍ୱରୂପ ଓ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ହେଲେ, ଅନୁଷ୍ଠାନର ନାମ କ’ଣ ହେବ ? ଆପଣ ଏହାର ନାମକରଣ କରିଥିଲେ- ‘ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ’ ଇଂରାଜୀରେ Institute of Oriya Studies, ମାତ୍ର ସାର୍ (ତତ୍କାଳୀନ କୃଷିଚନ୍ଦ୍ର ବେହେରା) କହୁଥାନ୍ତି, ‘ନା- କେବଳ ‘ଗବେଷଣା ପରିଷଦ’ ଏହାର ନାମ ରହୁ ! ଏହାକୁ କେବଳ ‘ଓଡ଼ିଆ’ ବା ‘ଓଡ଼ିଶା’ ଭିତରେ କାହିଁକି ସୀମାବଦ୍ଧ କରି ରଖିବା ? ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ କଟକସ୍ଥ ଛତ୍ରବଜାର ଫଗୁ ଖୁଣ୍ଟିଆ ଲେନ୍‌ର ବାସଭବନକୁ ଯାଇଥାଏ, ଆପଣ କହିଲେ - “ତୁମେ ସାର୍‌ଙ୍କୁ ଟିକେ ବୁଝାଅ, କୁହ- ସେ ‘ଓଡ଼ିଆ’ ନାମଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ ।” ମୁଁ କହିଥିଲି - “ସାର୍‌ଙ୍କୁ ଏ କଥା କହିବି ।” ଆଉ ସତକୁ ସତ, ଆପଣ ସେତେବେଳେ ‘ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ’ - ଅକ୍ଷରର ବ୍ଲକ୍ ଡିଆରି କରି ସାରିଥିଲେ । ସାର୍‌ଙ୍କୁ କହିଲି ପରିଷଦ ସାଙ୍ଗରେ ‘ଓଡ଼ିଆ’ ନାମ ଯୋଡ଼ିବା କଥା । ପରେ ଏହା ଗୃହୀତ ହେଲା ।

ସେହି ଛତ୍ରବଜାର ଭଡ଼ାଘରେ ପ୍ରଥମେ ଲାବଣ୍ୟ ଭାଇଜ ଓ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଦେଖିଲି । ପରିଚିତ ହେଲି ।

ତା'ପରେ 'ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ'ର Crest ଟିଏ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ଦାୟିତ୍ୱ ମୋ ଉପରେ ପଡ଼ିଲା । ମୁଁ ପରେ ଯେଉଁ Crest ଟି ଦେଲି, ତାକୁ ସାର୍ ଓ ଆପଣ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେ । ପଦ୍ମ ଫୁଲ । ତା' ସମ୍ମୁଖ ଭାଗରେ ଦ୍ୱାପତିଏ ଶିଖା ମେଲେଇ ଜଳୁଛି । ଏହି ଶିଖା ଓ ପଦ୍ମଫୁଲର ମଝି ପାଖୁଡ଼ା ପ୍ରାୟ ଏକ ହୋଇଯାଇଛି, ଏହି ଶିଖା ଓ ପାଖୁଡ଼ା ଏକ ଦୃଷ୍ଟିପାତ୍ରର ଭୂମିକା ନେଇ ଦୃତୀୟ ନୟନର ଆଭାସ ଦେଉଛି । ପଦ୍ମଫୁଲ-ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରତୀକ । ଦୀପ-ଜ୍ଞାନ ଓ ଆଲୋକର ପ୍ରତୀକ, ପୁଣି ଦୃତୀୟ ନୟନ ଅନୁସନ୍ଧିଷ୍ଠ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣର ପ୍ରତୀକ ।

ଯେଉଁଦିନ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ ଏକାଡ଼େମିରେ ଜନ୍ମ ନେଲା, ତା'ର ଦିନକ ପୂର୍ବରୁ କଟକରେ ସାରଳା ପ୍ରଫେସରପଡ଼ା ଭଡ଼ା ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲି । କଥା ହେଲା - ଆପଣଙ୍କ ଛତ୍ରବଜାରସ୍ଥ ବାସଭବନରେ ଗବେଷଣା ପରିଷଦର ଜନ୍ମକାଳୀନ ଉତ୍ସବ ନିରାଡ଼ମ୍ବର ସହକାରେ ପାଳିତ ହେବ । ଅତି କ୍ଷୁଦ୍ର ଏବଂ ପାରିବାରିକ ତଥା ଆଗରିକ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ଜନ୍ମ ନେବ । ତାହା ବି ହେଲା ।

୧୯୮୦ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ୨୫ ତାରିଖ । ସେହି ଦିନ ସକାଳେ ଆପଣ ଓ ମୁଁ ଦୁହେଁ ସୁଟରରେ ଚଢ଼ି ବାହାରିଲେ ଧୂପ, ନଡ଼ିଆ, ଫୁଲମାଳ ଆଦି ସଂଗ୍ରହ କରିବା ପାଇଁ । ସେ ଦିନ କି ଉତ୍କଳ- ଉତ୍କଳ ଭାବ ! ସବୁବେଳେ ଆପଣ କହୁଥାନ୍ତି - “ମନାହୁ, ଆଉ କ'ଣ ବାକି ରହିଲା ? ମନେ ପକାଅ । କିଛି ଯେମିତି ଅଭାବ ରହି ନ ଯାଏ ।” ତାଙ୍କ ଛତ୍ରବଜାରସ୍ଥିତ ସାରସ୍ୱତ ନିଳୟର ଭିତର ପାଖ ବାରଣ୍ଡାରେ ସତରଞ୍ଜି ପଡ଼ିଲା । ନିମନ୍ତ୍ରିତ ସଦସ୍ୟମାନେ ଜଣକ ପରେ ଜଣେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଆପଣଙ୍କ ଘରର ସମସ୍ତେ ତ ତତ୍ପର ହୋଇ ଉଠିଲେ । ଲାବଣ୍ୟ ଭାଇଜ, ଆପଣଙ୍କ ଝିଅ ଲିପି, କୁନିମାମା ଓ ପୁଅ ବାବୁନୁ ସମସ୍ତେ । ମୁଁ ଅନୁଭବ କଲି, ସତରେ ସେହି ପରିବାରରେ ଯେମିତି ଆଜି ଗୋଟେ ଏକୋଇଶିଆ ପର୍ବ ! କିଏ ଫୁଲ ଆଣୁଛି ! କିଏ ସଜିତା ତିଆରି କରୁଛି ! କିଏ କଳସ ବସାଉଛି ! ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି ।

ଲୋକରତ୍ନ ତତ୍କୁର କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାଶଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ ବାଣୀ, ଆଗରିକତା, ଉଷାହ, ଆମକୁ ଆଉ ପାଦେ ଆଗକୁ ଠେଲି ନେଇଥିଲା । ଶେଷକୁ ସେହି ନିଜେ ବି ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନର ଶୁଭାରମ୍ଭ କଲେ । ପ୍ରଥମେ ଲିପି, ବେଦ ପାଠ କଲା । ସେ କି ଅପୂର୍ବ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ! ଆପଣଙ୍କ ମନେ ପଡ଼ୁଛି ତ ? ମୋର ମନେ ପଡ଼ୁଛି ! ଦୁହାଲ ତୁହାଲ ମନେ

ପହଞ୍ଚି । ମୁଁ ତ ସ୍ଥିର ହୋଇ ବସି ପାରିଲି ନାହିଁ । ଖାଲି ଘଡ଼ିକ ପରେ ବାହାରକୁ ଯାଇ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରରେ ଦେଖି ଆସୁଥିଲି । ଆଉ କିଏ ଆସୁଛନ୍ତି, ତାକୁ ପାଛୋଟି ଆଣିବା ପାଇଁ ।

ମୋର ମନେ ପଡ଼ୁଛି, ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କ ମତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶରେ ମୁଁ କହିଥିଲି - “ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଅଭାବ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହିଛି । ତାହା ହେଲା - ‘ସାହିତ୍ୟ କୋଷ’ । ଆମେ ସେହି କାମ ଆଗ ସଂପନ୍ନ କରିବା, ଈଶ୍ଵରଙ୍କ କୃପାରୁ ଏହା କ୍ରମେ ଫଳବତୀ ହେଉଛି । ଏବେ ଏହା ପ୍ରସ୍ତୁତି ପଥେ । କିନ୍ତୁ ହାୟ, ଏହା ଅଧା ରହିଗଲା । ଆପଣ ଚାଲିଗଲେ ।

ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦର ମଞ୍ଜି ପୋତାଗଲା । ଗଜା ବାହାରିଲା । ପତ୍ର କଅଁଳିଲା । ଡାକ ମେଲିଲା । ପୁଲ ପୁଟିଲା । ଥରେ ମୁଁ କହିଥିଲି ନା- ଆମ ଗବେଷଣା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମ ଗବେଷକ ବନ୍ଧୁମାନେ ବାରଂଂ ଡେଇଁ ଡେଇଁ ଯିଆଁ ହେଉଛନ୍ତି । ସେମାନେ ରାହା ଖୋଜି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ ଭରସା ଦେବା । ଏଥିପାଇଁ ଲାଜବେରାଟାଏର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ଆଉ ଯିଏ କିଛି ସାହାଯ୍ୟ ଚାହିଁବ, ଆମେ ତାକୁ ତାଙ୍କର ପାଖେ ପାଖେ ରହି ସାହାଯ୍ୟ କରିବା । ଆପଣ ହିଁ ଭରିଥିଲେ । ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଥିଲେ - ପାଠାଗାରଟାଏ କରିବା । ଏଥିରେ ଆମ ଗବେଷକମାନେ ଗବେଷଣା କରିବେ । ଆମେ ସେମାନଙ୍କର ସହାୟକ ହୋଇ ପାରିବା । କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ, ଗୋଟି ପ୍ରେସ୍ ପକାଇବା, ଏହି ପ୍ରେସ୍‌ଟି କଲେ ଆମ ଗବେଷଣା ସଂସ୍ଥାର କାମ ସାଜକୁ ସଦସ୍ୟମାନଙ୍କ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ ପାଇବ । ସେଥିପାଇଁ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ହୋଲ୍‌ଟାଇମ୍ ଷ୍ଟାଫ୍ ରହିବେ । ଏହାରି ପାଖକୁ ଲାଗି ଲାଜବେରାଟାଏ ଗବେଷକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ରହିବ । ଅର୍ପିସ୍ ରହିବ । ଏହିପରି କେତେ ସ୍ଵପ୍ନ, କେତେ ଯୋଜନା, କେତେ ପରିକଳ୍ପନା ।

ଆଉ ଦିନେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ କହିଥିଲି, ବର୍ଷକୁ ଆମେ ଯଦି ୨/୩ ଟି ଗବେଷକ ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି, ତେବେ ୧୦/୧୨ ବର୍ଷ ଭିତରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଗବେଷଣାର ଏକ ନୂତନ ପରଂପରା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇପାରନ୍ତା । ଆପଣ ତ ଏହାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣତଃ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲେ । ମୋ ମନକୁ ଯେତେବେଳେ ନୂଆ କଥାଟିଏ ଜୁକେ ସେତେବେଳେ, ଆପଣଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖି ଜଣାଇ ଦିଏ । ଆପଣ ସବୁଥିରେ ‘ହଁ’ ଭରିଛନ୍ତି ।

ମୁଁ ସହସଂପାଦକ ଥିଲି । ମାତ୍ର ଦୂରରେ ଥିବାରୁ ତ କିଛି କରିପାରିଲି ନାହିଁ । ଏଥିପାଇଁ ଭାରି ମାନସିକ ଯନ୍ତ୍ରଣା ।

ଦିନେ ମୁଁ ରେଭେନ୍‌ସା କଲେଜକୁ କଲେଜ ପରୀକ୍ଷା ଖାତା ଦେଖିବାକୁ ଯାଇଥିଲି । ଆପଣ ବି ଥିଲେ ମୋର ମୁଖ୍ୟ ପରୀକ୍ଷକ । ଆପଣ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଜଣାଇଥିଲେ ଆପଣଙ୍କ ନୂଆ ଘର (ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ ନଗର) କୁ ଯିବାକୁ । ମୁଁ ଗଲି । ପାଟକ ଖୋଲିଲି । ପାହାଚରେ ଉଠିଲି । ବାମ ପାଖର ଶିଳାଲିପିର ପଦଟି ପଢ଼ିଲି -

“ଆଶାର ବୋଇତ ବାନ୍ଧି ଅତିକୃପି ସମୟ-ସାଗର

ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ରଚିବା ଆମେ ନୂଆ ଘର ସୁନ୍ଦର ସଂସାର ।”

କଲିଂ ବେଲ୍ ଟିପିବା ପୂର୍ବରୁ ପୁଣି ଥରେ ସେହି ପଦଟିକୁ ମନେ ମନେ ଗୁଣି ହେଲି । ଏ ତ ସାରସ୍ୱତ ନିଳୟ ନୁହେଁ ! ଏ ଗୋଟେ ମନ୍ଦିର । ପୁଷ୍ପ ଉଦ୍ୟାନର କାବ୍ୟିକ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ସେଦିନ ମୁଁ ଭାସିଯାଇଥିଲି କିଛି କ୍ଷଣ ।

ସେଠାକୁ ତ ମୁଁ ଅନେକ ଥର ଯାଇଛି । ଗବେଷଣା ପରିଷଦ କାମରେ ଓ ନିଜ କାମରେ । ଯେତେବେଳେ କଟକ ବା ଭୁବନେଶ୍ୱର ଆସେ, ସେତେବେଳେ ଟିକେ ସେଆଡ଼େ ଗଡ଼ି ପଡ଼େ । ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆର ସୋପା ଉପରେ ବସି ଆଲୋଚନା କରିଛି । କାମ କରିଛି । ଡାକ୍ତାନିଂରେ ବସି ଖାଇଛି ।

ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ମୁଁ ବଡ଼ ଭାଜର ଆଦର ପାଇଛି । ମୁଁ ଉରେଜିତ ହୋଇଗଲେ ବା ମନ କଷ୍ଟ କଲେ, ଆପଣ ସାବୁନା ଦିଅନ୍ତି । ଉଦାହରଣ ଦେଇ ବୁଝାନ୍ତି । ପୈର୍ଯ୍ୟ ଦିଅନ୍ତି ।

ଥରେ ଆମ କଲେଜର ଜଣେ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କ ଗବେଷଣା ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ଆପଣଙ୍କ ପାଖକୁ ମୁଁ ଯାଇଥିଲି । ଆପଣ ଅସୁସ୍ଥ ଥିଲେ । ତଥାପି ଘଣ୍ଟାଏ କାଳ ଆମ ଆଲୋଚନାରେ ଭାଗ ନେଲେ । ତାଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରକ ହେବାକୁ ସମ୍ମତ ହେଲେ । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଯାହା ଚାହିଁଛି, ତାହା ପୂରଣ କରିବାକୁ ଆପଣ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ ।

ଆପଣଙ୍କର ଗୋଟେ ବଡ଼ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହେଲା - ଖାଲି ଭାବନା ନୁହେଁ । ଚିନ୍ତା ନୁହେଁ । ସେହି ଭାବନା କେମିତି ବାସ୍ତବ ରୂପ ନେବ, ତାକୁ ସମ୍ଭବ କରିବା ଆପଣଙ୍କ କାମ । ସେଇଟିକୁ ମୁଁ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବି ଶିଖି ପାରିଲି ନାହିଁ ।

ସେହି ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କୁ ନେଇ ଆପଣଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କରିବା ଥିଲା ମୋ ପାଇଁ ଶେଷ ଦର୍ଶନ । ଶେଷ କଥୋପକଥନ । ଜାନୁୟାରୀ ୨୫ ତାରିଖ ସମ୍ବାଦପତ୍ରରେ ଆପଣଙ୍କ ଅସୁସ୍ଥତା ସମ୍ବାଦ ପଢ଼ି ମୁଁ ବାହାରିଛି କଟକ ଯିବାକୁ । କିନ୍ତୁ ଏକ ଶିଶୁମେଳାରେ ପୌରୋହିତ୍ୟ କରିବାର ଦାୟିତ୍ୱ ଥିବାରୁ ମୁଁ ତା’ ପରଦିନ କଟକରେ ଆସି ସାର ଭକ୍ତର

ବେହେରାଙ୍କ ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ସବୁ କାମ ସରିଯାଇଥିଲା । ବିଶ୍ୱାସ ତ କରି ହେଲା ନାହିଁ । ବରଂ ଚାରିଆଡ଼େ ଗୋଟେ ଘନ ଅନ୍ଧକାର, ବିରାଟ ଶୂନ୍ୟତା ମାଡ଼ିଗଲା । ଲାବଣ୍ୟ ଭାଉଜକୁ ସାକ୍ଷାତ କରିବାର ମନୋଭାବ ମଧ୍ୟ ହରାଇ ବସିଥିଲା । ଆପଣତ ପୂର୍ବ ଦିନରୁ ସତାତଉଁରାଠାରେ ନିଦେଇ ଯାଇଥିଲେ, ପ୍ରଣାମଟିଏ ଜଣାଇ ଭରମ ଫେରିଗଲା । ସପ୍ତାହକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣଙ୍କ ଦେହାନ୍ତକୁ ମୁଁ ତିଳେ ସୁଜା ବିଶ୍ୱାସ କରି ପାରିଲି ନାହିଁ । ପଞ୍ଚମ ବାର୍ଷିକ ସଂପାଦନ ଓ ବାର୍ଷିକ ଉତ୍ସବରେ କେତେ ଥର ଯେ ଆପଣ ମୋ ସ୍ମୃତି ପଥକୁ ଆସିଛନ୍ତି, ତାହା କହି ହେବ ନାହିଁ ।

ଲାବଣ୍ୟ ଭାଉଜ ଆପଣଙ୍କ ସ୍ଥାନ ପୂରଣ କରିଛନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କ ସନ୍ତାନର ମାତା ଆପଣଙ୍କ ମାନସ ସନ୍ତାନର ପାଳନକର୍ତ୍ତା ହୋଇପାରିବେ ବୋଲି ଆଶା ଅଛି । ଆପଣ ଏହି ସଂସ୍ଥା ଓ ସାହିତ୍ୟକୃତି ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ତ ବଞ୍ଚି ରହିବେ । ପ୍ରତିକୂଳ ପରିବେଶରେ ବଢ଼ିଥିବା ବହୁ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପାଇଁ ଆପଣ ପ୍ରେରଣାର ଉତ୍ସ ହୋଇରହିବେ । ଆପଣ ତ ନିଜ ଜୀବନରେ ପ୍ରମାଣ କରି ଯାଇଛନ୍ତି - ନିଷ୍ଠା, ପରିଶ୍ରମ, ଆନ୍ତରିକତା, ଦୃଢ଼ ମନୋବଳ, ଏକାଗ୍ରତା ନିକଟରେ ପ୍ରତିକୂଳ ପରିବେଶ କିଛି ଆମର ଅନିଷ୍ଟ କରି ପାରେନା ।

ଆପଣ ତ ଆଜି ଆସିବେ ନାହିଁ ।

ଆପଣଙ୍କ ସ୍ମୃତି ଏମିତି ଆସୁଥାଉ ।

ନୂଆବଜାର, ଭଦ୍ରକ

ସ୍ମୃତି ସତ୍ତକ

ଡଃ ଅଜୟକୁମାର ପଟ୍ଟନାୟକ

ଖଲ୍ଲିକୋଟ କଲେଜର ଏକ ରଜ୍ଞାନ ସନ୍ଧ୍ୟା । ସାଂସ୍କୃତିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ହେତୁ ଉଲ୍ଲସିତ ପରିବେଶ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଉତ୍ସବ ମୁଖର । ମୋ ଛାତ୍ର ଜୀବନ ପୁଣି ଥରେ ଜୀବନ୍ତ ହୋଇଉଠିଲା । ଏଇ ପରିବେଶରେ ମୋର ଚାରିବର୍ଷ ବିତିଛି - ୧୯୬୬ ଠାରୁ ୧୯୬୯ । ବର୍ଷକ ପାଇଁ ଛାତ୍ର ସଂସଦର ସାଂସ୍କୃତିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସଚିବ ଭାବେ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇ ଏହିଭଳି ଅନେକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଆୟୋଜନ କରିଛି । ଆଜି ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବେ ସେହିଭଳି ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସମୟରେ ପହଞ୍ଚିଯାଇଛି ଯେତେବେଳେ ଅତୀତ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ ଉଭୟକୁ ମନ ଭରି ଉପଭୋଗ କରିବା କଥା । କିନ୍ତୁ ମୋ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅଲଗା ।

କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ କାମରେ ମୁଁ ବୁଲୁଥିଲି ଆସିଥାଏ । ତତ୍କାଳ କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରାଙ୍କର କୌଣସି ଗୋଟିଏ ବହି ପ୍ରକାଶନ ସମ୍ପନ୍ନ ଖବର ବୁଝିବାକୁ ହେବ ତାଙ୍କ ପ୍ରିୟ ଶିଷ୍ୟ ଡଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ଠାରୁ । ଚାକିରୀ ଜୀବନର ନିଅଁ ପଡ଼ିଲା ବେଳକୁ ଏମ.ପି.ସି. କଲେଜ, ବାରିପଦା ଠାରେ ଡଃ ନାୟକଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଅନେକ କଥା ଶୁଣିଛି ଡଃ ବେହେରାଙ୍କ ଠାରୁ । ଏଣୁ ଲୋଭ ଥାଏ ସେହି ଉତ୍ସାହୀ ସାହିତ୍ୟ-ସ୍ରଷ୍ଟା, ସଙ୍ଗଠକଙ୍କୁ ଭେଟି କିଛି ପ୍ରେରଣା ଗ୍ରହଣ କରିବି । ମୋର ଛାତ୍ର ବେଳର ଜଣେ ଅଧ୍ୟାପକ ଡଃ ଅନୁପା ଚରଣ ମିଶ୍ରଙ୍କ ସହ ଦେଖାହେଲା । ସେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସାରଙ୍କୁ ଡାକି ଦେଲେ । ମୁଁ ଯେହେତୁ ତାଙ୍କୁ ଆଗରୁ କେବେ ଦେଖି ନ ଥିଲି, ଅନୁପା ସାର ମୋତେ ଚିହ୍ନିତ ଦେଲେ । ତା'ପରେ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଛାଡ଼ି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସାର ମୋ ସହିତ କଲେଜ ବାହାରକୁ ଚାଲି ଆସିଲେ । ମନେ ହେଉଥାଏ ସତେ ଯେମିତି ମୋର ବହୁ କାଳର ପରିଚିତ । ଆମେ ଦୁହେଁ କଥାଭାଷା କରି ଚାଲିଚାଲି ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲୁ ହାତୀବନ୍ଧ ସାହିରେ ସେ ରହୁଥିବା ଘରେ ।

ଏକ ଲମ୍ବା ବ୍ୟବଧାନ ପରେ ପୁଣି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସାରଙ୍କ ସହ ଦେଖା ହେଲା ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରେ । ସାଙ୍ଗରେ ଡଃ ବେହେରା ବି ଆସାନ୍ତି ସେଇ କଲେଜରେ । ବହୁବାର ବିଭିନ୍ନ ସାହିତ୍ୟିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଦେଖା ହୁଏ । ପୁଣି କେତେବେଳେ ଜନଭିକ୍ଷିକେଶନ କଲାବେଳେ ତ କେତେବେଳେ ଡଃ ବେହେରାଙ୍କ ଘରେ । କଥା ଭାଷାର କେନ୍ଦ୍ରରେ ସାହିତ୍ୟ । ବିଶେଷ କରି ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାହିତ୍ୟିକ ରୁଚି ଜାଗ୍ରତ କରିବା ପାଇଁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସାରଙ୍କ ଅହରହ ଉଦ୍ୟମ ବାସ୍ତବିକ ମୋତେ ଅଭିଭୂତ କରିଦେଉଥାଏ । ନିଜର ମାନସ-ସନ୍ତାନ 'ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ' ର ରୂପରେଖ ଓ

କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ପରିକଳ୍ପନାକୁ ନେଇ ସେ ଅନେକ ସମୟରେ ଷ୍ଟାଫ୍ କମନରୁମ୍‌ରେ କିମ୍ବା ହିନ୍ଦୀ-ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ ପାଖ କରିବୁରରେ ଆମର ଆଲୋଚନା ହୁଏ । ତିର ଭାଇଙ୍କ ପରାମର୍ଶରେ ମୋତେ ‘ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ’ ର ସଭ୍ୟ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଗଲା ବେଳକୁ ମୁଁ ପରିଷଦ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଶେଷ କିଛି ଜାଣି ନ ଥାଏ । ଥରେ ‘କବିତାର ଉପପାଦ୍ୟ’ ନାମକ ନିଜର ଚର୍ଚ୍ଚିତ ବହିଟିଏ ମୋତେ ଉପହାର ଦେଇ କହିଲେ, “ବଡ଼ବଡ଼ ବହି ଲେଖିବା ଅପେକ୍ଷା ଏହିଭଳି ଛୋଟ ଛୋଟ ପୁସ୍ତିକା ମାଧ୍ୟମରେ ସାହିତ୍ୟର ଅଧିକ ପ୍ରସାର କରାଯାଇ ପାରିବ । ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ପାଠକ ଏହାକୁ କିଣି ପାରିବେ ଏବଂ କମ୍ ସମୟରେ ପଢ଼ି ବି ପାରିବେ । ବଡ଼ ବଡ଼ ସଭା ସମିତି ଅପେକ୍ଷା ଛୋଟ ଛୋଟ ବୈଠକ ହିଁ ସାହିତ୍ୟ-ଚର୍ଚ୍ଚା ପାଇଁ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ମାଧ୍ୟମ ।” ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ମୁଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛି ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ ଠିକ୍ ସେଇ ବାଟରେ ହିଁ ଆଗେଇଛି । ଭାଷଣର ଦୁର୍ଲ୍ଲଭତାପାନ ଅପେକ୍ଷା ବିଷୟକେନ୍ଦ୍ରିତ ଲିଖିତ ଭାଷଣ ଉପରେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଏ । ଫଳରେ ଯେକୌଣସି ପାଠକ ଯେକୌଣସି ସମୟରେ ତା’ର ଉପଯୋଗ କରି ପାରିବ ।

ଆଉ ଦିନକର କଥା । ସେ କାଳର ‘କାଠଘୋଡ଼ା’ ନାମରେ ବ୍ୟଙ୍ଗ୍ୟ କରାଯାଉଥିବା ହିନ୍ଦୀ ବିଭାଗରେ ମୁଁ ଏବଂ ବିଭାଗ-ମୁଖ୍ୟ ଡଃ ତାରିଣୀ ଚରଣ ଦାସ ବସିଥାଉ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସାର୍ ତାରିଣୀ ସାର୍‌ଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ ଜଣାଇବା ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ମୋତେ ବାହାରକୁ ଡାକିନେଲେ । କହିଲେ, ବ୍ରହ୍ମପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପାଠଚକ୍ରଟିଏ କରିବା ପାଇଁ ମୋର ଜଳା । ଡଃ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର ଆୟୋଜନର ଦାୟିତ୍ୱ ନେବେ । ଆମେ ଏଠୁ ଯେଝା ଖର୍ଚ୍ଚରେ ଟ୍ରେନରେ ଯିବା । ଆପଣ ନିଶ୍ଚୟ ଯିବେ । ମୁଁ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ସମ୍ମତି ଜଣାଇଲି । ମୋ ପୁରୁଣା ଜାଗାରେ ଏଭଳି ଏକ ସମାବେଶରେ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ଭେଟିବାର ଭକ୍ତଶ୍ଯା ମୋ ମନରେ ଲହଡ଼ି ଭାଙ୍ଗୁଥାଏ । ହଠାତ୍ ଖବର ପାଇଲି, ଅସୁସ୍ଥତା ହେତୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସାର୍ କିଛି ଦିନ ହେଲା କଲେଜ ଆସୁନାହାନ୍ତି । ଡଃ ବେହେରାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଆମେ କେତେଜଣ ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ମେଡ଼ିକାଲ କଲେଜ ହସ୍ପିଟାଲ ଗଲୁ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସାର୍‌ଙ୍କ କ୍ଷୀଣକାୟ ଶରୀର ଦେଖି ମର୍ମାହତ ହେଲୁ । ତଥାପି ଆଶାର କ୍ଷୀଣ ଦାପଣିଖାଟିଏ ଜଳୁଥିଲା । ବିଳମ୍ବରେ ହେଲେ ବି ସାର୍ ସୁସ୍ଥ ହୋଇ ଫେରିବେ ।

ବିଧିର ବିଧାନ ବିଚିତ୍ର । ସାର୍ ରୋଗଜର୍ଜର ନଶ୍ୱର ଶରୀର ତ୍ୟାଗକରି ଅମଳିନ ଦାପଣିଖାଟିଏ ହୋଇ ଫେରିଲେ ଅଗଣିତ ଆଲୋଚକ, ଗବେଷକଙ୍କର ମନ-ମନ୍ଦିରକୁ । ସାରସ୍ୱତ ସାଧକଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରେରଣାର ଉତ୍ସ ହୋଇ ଏହି ଆଲୋକ-ବର୍ତ୍ତକା ଉଦ୍‌ଭାସିତ ହେଉ- ଏତିକି କାମନା ।

ପୂର୍ବ ନଂ ୧୦୩୨ / ୨୪୦୨, ପ୍ରଗତିନଗର,

ୟୁନିଟ୍ - ୮, ଭୁବନେଶ୍ୱର - ୩

ଭକତ ଉଦନ୍ତ

ଶ୍ରୀ ରବୀନ୍ଦ୍ର ନାରାୟଣ ମିଶ୍ର

ବିଡ଼ ଭାବରଖାନାର ଖଟିଆ ଉପରକୁ ଝୁଙ୍କିପଡ଼ି ତାଙ୍କର ଅସ୍ପଷ୍ଟ କଥା ଶୁଣିବାକୁ ମୁଁ ଚେଷ୍ଟା କଲି ସେଦିନ । କାରଣ, ତାଙ୍କଠାରେ ସେତେବେଳେ କଥା କହିବାର ଶକ୍ତି ନ ଥିଲା । କେତେ ମାସ ବିଛଣାଲାଗି ହୋଇ ରହିବା ଫଳରେ ଓ ଦୁରାରୋଗ୍ୟ ରୋଗର ଛାଇ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗ୍ରାସ କରିଥିବାବେଳେ ତାଙ୍କର ଜୀବନୀଶକ୍ତି କୁମଣ୍ୟ ନିଃଶେଷ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ମୋ କାନଟିକୁ ମୁଁ ପ୍ରାୟ ତାଙ୍କ ମୁହଁ ପାଖକୁ ନେଇ ଲଗାଇଦେଲି । ସେ ଯାହା କହିଲେ ଶୁଣି ସାରିବା ପରେ ମୋ ପାଟିରୁ ହଠାତ୍ ବାହାରି ପଡ଼ିଲା, ‘ସତେ ।’

- ‘ହଁ’, ସେ କହିଲେ । “ଏଇ ଦିନେ ଦି’ ଦିନ ଭିତରେ ସେ କହିଥିଲେ, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଜିନିଷ ନେଇ ଜଣେ ତୁମ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିବେ ।”

ତାଙ୍କ ମୁହଁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଉଠୁଥିଲା । ରୋଗର ଶୁଷ୍କ ମରୁଭୂମିରେ ଆଶାର କ୍ଷୀଣ ଜଳଧାରାଟିଏ ସ୍ପଷ୍ଟ ବାରି ହୋଇପଡୁଥିଲା । ମୋତେ ଜଣାପଡ଼ିଲା ସେ ଯେମିତି ବହୁତ କଥା ବଖାଣି ଯିବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତି; ମାତ୍ର ଦୁର୍ବଳତା ତାଙ୍କୁ ବାଧା ଦେଉଛି । ତାଙ୍କ ଆଖି ଦୁଇଟି କିନ୍ତୁ ମୋତେ ବହୁତ କଥା କହିଯାଇଥିଲା । ଯେମିତି ସେ ମୋତେ ପାଇ କୋଟିନିଧି ପାଇଛନ୍ତି ।

ସେଦିନ ଥିଲା ୧୯୮୬ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ମାସ ତେଜଶ୍ଚ ତାରିଖ ।

ମୁଁ ସେତେବେଳକୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇଥିବା ଦୁର୍ଲଭ ପଦାର୍ଥ ତାଙ୍କ ବଡ଼ଝିଅ ଲିପି ହାତକୁ ବଢ଼େଇ ଦେଇ କହିଥିଲି, ମୁଣ୍ଡ ତଳେ ପବିତ୍ରତାର ସହ ରଖିଦେବାକୁ ।

ସେଇ ଦୁର୍ଲଭ ପଦାର୍ଥଟିକୁ ମୁଁ ବହୁତ ଦିନ ତଳୁ ସାଜତି ରଖିଥିଲି । ସାଜତି ରଖିବାର ଦିନଟି ଥିଲା ତିନିବର୍ଷ ତଳର ସ୍ନାନପୂର୍ଣ୍ଣିମା ରାତି । ସେ ଦୁର୍ଲଭ ପଦାର୍ଥ ହେଲା ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ରାହୁରେଖା ବାହାର କରିବାବେଳେ ସନ୍ତର୍ପଣରେ ଶ୍ରୀମୁଖରୁ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିବା ଓଷ୍ପୁଅ, ଯାହାର ଅଠାରେ ରାହୁରେଖା ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଶ୍ରୀମୁଖରେ ବସାଇ ଦିଆଯାଇଥାଏ ।

ଭାଗ୍ୟରେ ମିଳିଥିଲା ପ୍ରଭୁ ସେବା । ସ୍ନାନପୂର୍ଣ୍ଣିମାରେ ହାତାବେଶ ସାରି ପ୍ରଭୁ ବିଜେ କରିଥା’ନ୍ତି ଗୋଟିପହଣ୍ଡିରେ ଅଣସର ଘରକୁ । ସର୍ବମୋଟ ବର୍ଷକ ଭିତରେ ମହାପ୍ରଭୁ ଭାଇ-ଭଉଣୀ-ସୁଦର୍ଶନ-ମଦନମୋହନଙ୍କ ସମେତ ଛଅଥର ପହଣ୍ଡି ବିଜେ କରିଥାଆନ୍ତି । ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ କୋଇଟା ଧାଡ଼ିପହଣ୍ଡି ଆଉ କୋଇଟା ଗୋଟିପହଣ୍ଡି

ମନେ ରଖିବାକୁ ଆସାସ କରିବାକୁ ହେଉଥିଲା । ପରେ ମହାପ୍ରଭୁ ଯେମିତି ନିଜେ ଦୟାକରି ସ୍ମୃତି ବଡ଼େଇ ଦେଲେ, “ଦେଖ, ଯେତେବେଳେ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଉକ୍ରମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ବିଜେ କରୁ, ଆମ ତର ସହେନି । ବଡ଼ଦେଉଳର ରତ୍ନସିଂହାସନ ଚକା ଉପରୁ ଆମେ ସବୁ ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ହୋଇ ବାହାରିପଡ଼ୁ । ଜଣେ ସ୍ଥାନବେଦୀ ବା ରଥ ଉପରେ ନ ପହଞ୍ଚି ଆଉ ଜଣେ ପାଦ ବଢ଼େଇ ଦିଏ ଭଜତଭୋଜା ହୋଇ । ଏଇଟା ଧାଡ଼ି ପହଞ୍ଚି, ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ଆମେ ଚାଲିଯାଉ ଉଦ୍‌ଗ୍ରାବ ହୋଇ ରହିଥିବା ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଆଶ୍ରିତ, ଦଳିତ, ପତିତ ଓ ନିଷ୍ପେଷିତଙ୍କ ପାଇଁ । ଆଉ ଗୋଟି ପହଞ୍ଚି ? ଯେତେଥର ସେଇ ପ୍ରାଣର ପ୍ରାଣ ଉକ୍ରମାନଙ୍କ ପାଖରୁ ଫେରୁ ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ନିଜ ଆସ୍ଥାନକୁ ବା ବାହୁଡ଼ା ସମୟରେ ରଥ ଉପରକୁ, ସେତେଥର କୁଣ୍ଡିତ ଚିରରେ ଉକ୍ରମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଫେରୁ । ସ୍ଥାନବେଦୀ ବା ରଥ ଉପକୁ ଜଣେ ବାହାରି ମନ୍ଦିର ଭିତର ରତ୍ନସିଂହାସନ ବା ଅଣସର ଘରେ ରୁଣ୍ଡା ହେବା ପରେ ଆମ ଭିତରୁ ଆଉ ଜଣେ ବାହାରନ୍ତି । ଭଜତକୁ ଛାଡ଼ି କୁଣ୍ଡିତ ହୃଦୟରେ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି କୁଡ଼େଇ କୁଡ଼େଇ ଆସୁଥିବାରୁ ଏହାକୁ କହନ୍ତି ଗୋଟିପହଞ୍ଚି ।”

ସେଇ ଦୁଇତିନିବର୍ଷ ତଳେ ଗୋଟି ପହଞ୍ଚିରେ ଆସି ତିନିଠାକୁର ଅଣସରଘରେ ବିଜେ କରିବା ପରେ ଦକ୍ଷତାମାନେ ଯେତେବେଳେ ତିନିଦିଅଁଙ୍କର ଶ୍ରୀମୁଖରୁ ରାହୁରେଖା ଉଲାଗିକରି ଭଣ୍ଡାରମେଳାପକୁ ମୋ ଉପସ୍ଥିତିରେ ମଣାଟି ଦେଉଥିଲେ, ରାହୁରେଖାରୁ ଝଡ଼ିପଡ଼ୁଥିବା ଓଷୁଅ ଗୋଟଉ ଗୋଟଉ ପଡ଼ାରିଥିଲି, ‘ଯେ ଓଷୁଅ କୋଉଥିରେ ଲାଗିବ ?’

ଆନନ୍ଦ ଗଦଗଦ ହୋଇ ବୁଢ଼ା ଦକ୍ଷତା ସେଦିନ କହିଥିଲା, “ବାବୁ, କେଉଁଥିରେ ନ ଲାଗିବ ଏ ଦୁର୍ଲଭ ପଦାର୍ଥ ? ହାତରେ ଭେଉଁରିଆ କରି ପିନ୍ଧ; ରୋଗବାଧୁକିରେ ବାଟିକରି ତୁଣ୍ଡରେ ଦିଅ; ଫଳ ଦେଖିବ, ଆଉ ପ୍ରଭୁ କୃପା ଜାଣିବ ।”

ଫଳ ଦେଖୁଥିଲି ଆଉ ପ୍ରଭୁ କୃପା ବି ଜାଣିଥିଲି ଅଳ୍ପ କେତେଦିନ ପରେ । ପଡ଼ିଶାଘର ଓଇରସିଅରଙ୍କ ଅବୁଡ଼ିଉଠା ପୁଅଟି ସେଦିନ ବିଛଣାରେ ମିଶିଯାଇଥିଲା କ୍ବର ଓ ଝାଡ଼ା ପ୍ରକୋପରେ । ସବୁ ଔଷଧ ସେତେବେଳକୁ ହାର ମାନି ଯାଇଥିଲା, ବିକଳ ହୋଇ ସା ଆସି ଜଣାଇଲା, “... କହୁଥିଲ ପରା ପ୍ରଭୁଙ୍କ ମସ୍ତକରୁ ଝଡ଼ିପଡ଼ିଥିବା ଓଷୁଅ ଅଛି... ପିଲାଟି ବଡ଼ କଷ୍ଟ ପାଉଛି ... ଘରେ କାନ୍ଦିବୋବାଳି.. ଦିଅର ନି ?”

ବୁଢ଼ା ଦକ୍ଷତା କଥା ମନେପଡ଼ିଲା । ଓଷୁଅ ବଢ଼େଇ ଦେଇ ବାଟିକରି ପିଲା ପାଟିରେ ଦେବାକୁ କହିଲି । ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ କୃପାରୁ ପିଲାଟି ମୁହଁରେ ପୁଣି ହସଫୁଲ ସେଦିନ ଫୁଟି ଉଠିଥିଲା । ସବୁରି କଣ୍ଠରେ ସେଦିନ ପ୍ରଭୁର ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣି ମୋ ମନ କୁଣ୍ଠେମୋଟ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ମୋ ପ୍ରଭୁ ସତରେ କେତେ ବଡ଼ !

ସେଇ ଓଷଧ ଓ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗରୁ ବାହାରିଥିବା କେତେକ ପଦାର୍ଥ ସେଦିନ ବଢ଼େଇ ଦେଇଥିଲି ଭିପି ହାତରେ କଟକ ବଡ଼ ଚାକ୍ରରଖାନାର ଭେଷଜ ଡାକ୍ତରରେ ।

ଆମେ ସେଦିନ ଯେତେଜଣ ଯାଇଥିଲୁ, ଅଳ୍ପ ସମୟ ପରେ ବିଦାୟ ନେଇ, କାରଣ ରୋଗୀଙ୍କ ଆଖିପତା ମୁଦି ହୋଇ ଆସୁଥିଲା, ଆମେ ଚାହୁଁଥିଲୁ ସେ ବିଶ୍ୱାମ ନିଅନ୍ତୁ, ଶୀଘ୍ର ସୁସ୍ଥ ହୋଇଉଠନ୍ତୁ ।

ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା, ଆମେ ପହଞ୍ଚିବାର ଦିନେ ଦି'ଦିନ ଆଗରୁ ଜଣେ କହିଥିଲେ, “...କଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଅଙ୍ଗଲୀଗି ଜିନିଷ ନେଇ ଜଣେ ପହଞ୍ଚିବେ ଏଇ ଦି'ଦିନ ଭିତରେ । ତା' ପରେ ଆପଣ ଭଲ ହୋଇଯିବେ ।”

ଲାବଣ୍ୟ ଦେବୀ ବିକଳ ହୋଇ ସ୍ମୃତିଚାରଣ କରି କହିଲେ, “କ'ଣ ଭଲ ହେଲେ ଆଉ ? ଆରପାରିକୁ ତ ଚାଲିଗଲେ ।”

ତାଙ୍କ ଚାଲିଯିବାର କେତେଦିନ ପରେ ମୁଁ ଯାଇଥିଲି ତାଙ୍କ ‘ସାରସ୍ୱତ ନିଳୟ’କୁ । ଏଇ କେତେପଦ କଥା କହି ଚୁପ ହେବା ଅବସରରେ ମୁଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲି ଲାବଣ୍ୟଦେବୀଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ । ଲାବଣ୍ୟଙ୍କ ମୁହଁରୁ କିଏ ଯେମିତି ସବୁ ଲାବଣ୍ୟତଳ ପୋଛି ନେଇଛି । ମୁଣ୍ଡର ସିନ୍ଦୂର ଆଉ ଜଳିଉଠୁନି । ମୁହଁରେ କଳା ଛାଲ ବାରି ହୋଇପଡ଼ୁଛି । ଏଇ ଦିନ କେଜାତା ଭିତରେ ମୁଣ୍ଡର ବାଳଗୁଡ଼ିକ ବେଶ୍ ହତଶିରୀ ହୋଇ ଧଳା ହୋଇଗଲାଣି । ସଂସାର-ଆକାଶରେ ତାଙ୍କର ମଜାଜହ୍ନର ମୁହଁଟିକୁ ଆଉ ଚାହିଁ ହେଉନି । ସେ ମଉଜି ପଡ଼ିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପର ଲାଗି ନ ଥିବା ଦି' ଝିଅ ଆଉ ପୁଅଟିକି ତ ପୁଣି ପରଲଗା କରାଇବେ । ତେଣୁ ସବୁ-ଦୁଃଖ, ସବୁ ଯନ୍ତ୍ରଣା, ସବୁ କଷ୍ଟକୁ ଭିତରେ ଭିତରେ ଚାପିଦେଇ ସେ ଚେଷ୍ଟା ଚଳେଇଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜ ନିଜ ଆହାର ଖୋଜିବାର ଶକ୍ତି ଦେଇ ବସାରୁ ଉଡ଼ାଇଦେବାକୁ । ମନରୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣସାଥୀ କଥା ପୋଛି ହେଉନି । ସେ ମୁରୁଛି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି ତାଙ୍କର ସ୍ମୃତି । ମୁରୁଛି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣର ପ୍ରାଣ, ଜନ୍ମଜନ୍ମାନ୍ତରର ସାଥୀ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ଦେବତା ତଳୁର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କୁ ।

ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର ଏ ପରିବାର ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ଯେମିତି ଏ ଯୁଗର ଅବିଶ୍ୱାସ କରିବା ଭଳି କାହାଣୀଟିଏ । ବଖାଣି ବସିଲେ ପୋଥିଟିଏ ହେବ, ନ ବଖାଣିଲେ ପ୍ରଭୁମହିମା ଲୋକଲୋଚନ ବାହାରେ ରହିଯିବ । କଳିକାଳରେ ଏମିତି କ'ଣ ଲାଜାଖେଲା ଲାଜାମୟ କରନ୍ତି ? ଏମିତି କ'ଣ ଭକ୍ତ ଏ କଳିରେ ଅଛନ୍ତି ? ସବୁର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଭରର ‘ହ’ । ଆଶ୍ଚିତ ଭକ୍ତର ଆଦର ଭିତରେ ସେ ବନ୍ଧା ହୋଇପଡ଼ି ରହନ୍ତି । ସ୍ନେହର ଶାଗ ଖାଇବାକୁ ବିଦୁର ଯିବକୁ ତରତର ହୋଇ ପାଦ ପକେଇ ଯାଉ ଯାଉ ଦାୟିକ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କୁ କହନ୍ତି,

“ନା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ, ଆଜି ତୁମ ପ୍ରାସାଦରେ ମଣୋହି ହୋଇପାରିବନି । ବିଦୁର ଚାହିଁଛି ... ବିକଳ ହୋଇ ସ୍ବାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଦୁହେଁ ମୋ’ ପଥ ଚାହିଁଛନ୍ତି ନିଜଛାଳି ହୋଇ .. ତା’ କୁଡ଼ିଆ ମୋତେ ବାଜଆ କରି ପକାଇଲାଣି ... ତୁମ ନଅରରେ ଆଉ ଦିନେ ।”

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ବ୍ରହ୍ମପୁର କୁଡ଼ିଆ ସେଦିନ ପୁରୁ ଉଠିଥିଲା, ଯେଉଁଦିନ ପୁରୀର ପୁଷ୍ପାଳକ ସେବକ ଶ୍ରୀ କାଶୀନାଥ ସିଂହାରୀ ପହଞ୍ଚିଯାଇଥିଲେ ସାଙ୍ଗରେ ଚକାନୟନକୁ ଧରି । ସେ ମସିହା ଥିଲା ୧୯୭୩ ମସିହା । ତା’ ପୂର୍ବରୁ ସିଂହାରୀଏ ବହୁତଥର କହିଥିଲେ, “ଘରେ ତୁମ ପ୍ରାଣଦେବତା ଚକାନୟନକୁ ରଖ, ପୂଜା କର ।” ଆଡ଼େଇ ଦେଇଥିଲେ ସ୍ବାମୀସ୍ତ୍ରୀ, “ପାରିବୁନି.. ତାଙ୍କ ନୀତି ବଡ଼ ଛିଟିକୁଟିଆ... ସେବାରେ ତୁଟି ହୋଇଯିବ ... ଅପରାଧ ହବ .. କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ ।” ଏମିତି କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଥିଲା ପୁରୀରେ । ତା’ ଆଗରୁ ଦୁଇ ତିନିବର୍ଷ ତଳେ ସିଂହାରୀଏ ଆଣି ଦେଖାଇଥିଲେ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଗୋଟିଏ ବିଗ୍ରହକୁ । ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ କିନ୍ତୁ ମନା କରିଥିଲେ ସ୍ବାମୀ-ସ୍ତ୍ରୀ । ବିଗ୍ରହ ବି ମନପସନ୍ଦ ହୋଇ ନ ଥିଲେ । ଭାବଗ୍ରାହୀଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ଭାବରେ ବୁଡ଼େଇ ଦେଇପାରୁ ନ ଥିଲା । ତେଣୁ ସେତିକିରେ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଭକ୍ତଘର ବିଜେ ଅଧ୍ୟାୟ ସରିଗଲା ବୋଲି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଓ ଲାବଣ୍ୟ ଭାବିଲେ ।

କିନ୍ତୁ ସେ କ’ଣ ଛାଡ଼ିବା ଲୋକ ? ଯାହା ଘରେ ବିଜେ କରିବାକୁ ମନ କରିବେ, କେହି ବାଧା ଦେଇପାରିବନି ତାଙ୍କୁ । ଅଧିକାଂଶ ବେଳେ ସେ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ଡୋରିରେ ଟାଣିଦିନି । ଭକ୍ତ ତାଙ୍କୁ ଭକ୍ତିଡୋରିରେ ଟାଣେ । ଅଣଆୟର ହୋଇ ସେ ଦକଡ଼ି ଭକ୍ତ ପାଖକୁ । ସେଇ ୧୯୭୩ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ମାସରେ ଦିନେ ବ୍ରହ୍ମପୁରରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ହଠାତ୍ ସିଂହାରୀଙ୍କ ଚିଠି ପାଇଲେ, “ବିଗ୍ରହ ନେଇ ଆସତାକାଲି ଦିନ ଦଶଟା ଏଗାରଟା ବେଳେ ପହଞ୍ଚିବି ।”

ସ୍ବାମୀସ୍ତ୍ରୀ ଦୁହେଁ ଅଧ୍ୟାପକ-ଅଧ୍ୟାପିକା ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗର । କଲେଜରୁ ଛୁଟି ନେଲେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ । ଠାକୁର ଆସିବେ । ନୂଆଲୁଗା ଖଟୁଛି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ରଖିଲେ । ମାତ୍ର କାହିଁ ? ସେ ତ ଆସିଲେନି ? ଦୁହେଁ ଭାବିଲେ, ଅନ୍ତରରେ ତ ଲଜ୍ଜା ନାହିଁ ତାଙ୍କୁ ପାଛୋଟି ଆଣିବାକୁ; ତେଣୁ ସେ କାହିଁକି ଆସିବେ ? ଏଗାରଟା ବେଳେ ସିଂହାରୀଙ୍କ ଚିଠି ପହଞ୍ଚିଲା... “ଅସୁବିଧା ଅଛି ... ଯାଇପାରିବିନି ।”

ସ୍ବାମୀସ୍ତ୍ରୀ କଲେଜ ଚାଲିଲେ, ଆଉ ଛୁଟି ରଦ୍ଦ କରି କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ କର୍ମାରମ୍ଭ କଲେ । ଆଗରୁ କହିଛି, ଦୁହେଁ ଥିଲେ ଅଧ୍ୟାପକ-ଅଧ୍ୟାପିକା, ସାରସ୍ବତ ମନ୍ଦିରରେ ଅଧ୍ୟୁଷ୍ଠା ଭାରତୀୟ ସେବକସେବିକା ।

କଳାଠାକୁରକ ଲାଲା ବିଚିତ୍ର । ସେତେବେଳେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ପାଖରେ ତାଙ୍କ ଶାଶୁ ଥାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କ ବୟସ ସେତେବେଳକୁ ସତୁରି ପାର ହୋଇଯାଇଥାଏ । ଏ ସେଇ ୧୯୭୩ ର ଘଟଣା । ଠାକୁରକ ପ୍ରଥମ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ଆଗମନର ବାଲିଖିଦିନ ପର କଥା । ସେଦିନ ରାତିରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ, ଲାବଣ୍ୟଦେବୀ ଓ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଶାଶୁ ତିନିଜଣଯାକ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲେ, ଠାକୁର ଆସିଯାଇଛନ୍ତି ଘରକୁ । ଶାଶୁ ଥିଲେ ଅନନ୍ୟ ଧର୍ମପରାୟଣା । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଦର୍ଶନ ବହୁଥର ହୋଇଛି ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ । ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସ ତ ନ କହିଲେ ଚଳେ । ତିନିଜଣଯାକ ଚିତା କଲେ ଏମିତି ଏକା ସ୍ୱପ୍ନ କାର୍ତ୍ତିକ ଦେଖିଲେ । ସତରେ କ’ଣ ସେ ଆସିଯିବେ ? କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସ୍ନାନାଦି ସାରି ଦଉଡ଼ିଗଲେ ଜଣକ ଘରକୁ - ଯାହା ଘରକୁ ଶ୍ରୀ କାଶୀନାଥ ସିଂହାରୀ ମଝିରେ ମଝିରେ ଆସନ୍ତି । ସେହି ଘରର ଘରଣୀ ଜଣେ ଧର୍ମପରାୟଣା ମହିଳା । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଧାରଣା, କାଳେ ସିଂହାରୀଏ ସେଠାକୁ ଆସିଥିବେ । ତାଙ୍କ ଘରେ ପହଞ୍ଚି ସେ ହତଚକିତ ହୋଇଗଲେ । ସିଂହାରୀଏ ପୂର୍ବରାତ୍ରିରୁ ଆସିଛନ୍ତି । ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଆସିଛନ୍ତି ନବକଳେବର ଦାରୁରେ ତିଆରି ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ବିଗ୍ରହ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଭାବବିହ୍ୱଳରେ ଘରକୁ ଫେରି ମନପ୍ରାଣ ଦେଇ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ନେଇ ବିଜେ କରାଇଲେ । ସେହିଦିନ ମହାପ୍ରଭୁ ସେ ପରିବାରର ହୋଇଗଲେ ।

ଲାବଣ୍ୟ ଦେବୀ ଏଥର ମୋତେ ଓ ମୋର ସହଯାତ୍ରୀ ବନ୍ଧୁକୁ ଚା’ ଯାଚିଲେ । ମୁଁ ମନା କଲି, ଚା’ ପିଏନି । ବନ୍ଧୁଙ୍କ ପାଇଁ ଆଣିବାକୁ କହିଲି । ମନ ବୁଝିଲାନି ତାଙ୍କର । ସ୍ନେହଶୀଳ ଚାଲିରେ ଭିତରକୁ ଯାଇ ଅଣସର ଘରେ ରହିଥିବା ଠାକୁରଙ୍କ ଭୋଗ ହାତରେ ଧରି ହାଜର । ଆହା, କି ସ୍ନେହ ! କି ଆତ୍ମରିକତା ! ପ୍ରଭୁର ପ୍ରସାଦ ଆଗରେ ଥିଆ ହେଲାବେଳେ ମୋତେ ଲାଗୁଥାଏ, କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଯେମିତି କହୁଛନ୍ତି, “ନିଅନ୍ତୁ, ଆଗ ପ୍ରସାଦ ପାଇବିଅନ୍ତୁ ।”

ଲାବଣ୍ୟଦେବୀ ବସିଲେ ଆସି ତୁଳାଂଗୁମ୍ବରେ । ସାଧାରଣ ବଖରାଟିଏ । କଣରେ ନୁଆ କିଣା ହୋଇ ପ୍ଲାଷ୍ଟିକ ଗୋଡ଼ଣାର ଓଡ଼ଣା ଭିତରେ ରହିଥାଏ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଟେଲିଭିଜନ ସୁନ୍ଦରୀ । ତା’ ରୂପଛଟା ଦେଖିବାରେ ମନରେ ଆଗ୍ରହ ନ ଥାଏ ମୋର । ତା’ ଦୁଇନାରେ ପ୍ରଭୁ ଉପାଖ୍ୟାନ କେତେ ସୁନ୍ଦର - କେତେ ପ୍ରାଣର, କେତେ ଆବେଗର !

ମୋ’ ପ୍ରଶ୍ନର ସହଜ ସରଳ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ହଁ, ତା’ପରେ ବହୁତ କଥା ଘଟିଛି । ତେବେ ... ।”

ସେ ରହିଗଲେ । ମୁଁ କହିଲି ମନେ ପକାଇବାକୁ । ମୋ’ ଅନୁରୋଧରେ ଯୋଡ଼ିଏ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା । ପ୍ରଥମ, ସେ କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ କଥା ନ

କହନ୍ତୁ । ତାଙ୍କୁ ମନେ ପକାଇ ମୋ' ଆଗରେ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ି ଆଖିରୁ ଦି'ଧାର ଲୁହ ଝରେଇ ନ ଦିଅନ୍ତୁ । ଦ୍ଵିତୀୟ ଜବେଶ୍ୟା, ପ୍ରଭୁ କଥା ବଖାଣନ୍ତୁ । କାରଣ, ତାଙ୍କ କଥା ପଢ଼ିଲେ ସେ କୁଆଡ଼େ ବୈକୁଣ୍ଠ, ଯୋଗୀ ହୃଦୟ ଛାଡ଼ି ଯେଉଁଠି ତାଙ୍କ କଥା ପଢ଼ୁଥାଏ, ସେଇଠି ବିଜେ କରନ୍ତି । ସେଇଠି ଆସି ଆସନ ପାତି ଦିଅନ୍ତି ।

ଘରେ ମଣିମା ବିଜେ କରିବା ଦିନଠୁଁ ଚାଲିଲା ତାଙ୍କର ନୀତି । ଅଳ୍ପ ଭୋଗଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସାତଦିନେ ସାତରଙ୍ଗର ଲୁଗା ବେଶ ହେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଲା । ଘରର ଏକ ନମ୍ବରରେ ଥିବା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଠାକୁରେ ବିଜେ କରିବା ଦିନଠୁଁ ଦୁଇ ନମ୍ବର ହୋଇଗଲେ । ଠାକୁର ହୋଇଗଲେ ଘରର କର୍ତ୍ତା ।

୧୯୭୪ ମସିହା କଥା । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ସବୁବେଳେ ଲଜ୍ଜା, ମଣିମା ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ବିଭିନ୍ନ ରଙ୍ଗର ପଲିଷର ଲୁଗା ପଛେ ପିନ୍ଧନ୍ତୁ, ସବୁବେଳେ ଟିକ୍ ଟିକ୍ ହୁଅନ୍ତୁ । ଲାବଣ୍ୟ ଦେବୀ ବାଧା ଦିଅନ୍ତି, “ଦେଖ, ପଲିଷର ପିନ୍ଧିଲେ ଆମକୁ ଗରମ ହେଉଛି, ତାଙ୍କୁ ହେବନି ?”

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଶୁଣନ୍ତିନି । ସେଦିନ ଶୁକ୍ରବାର । ରସିକନାଗର ଧବଳଟଗର ପଲିଷର ପୋଷାକ ବଡ଼ସିଂହାର ବେଶରେ ପିନ୍ଧିଥାଆନ୍ତି । ତହିଁ ଆରଦିନ ଶନିବାର କଳାରଙ୍ଗ ପୋଷାକରେ ବସିବେ । ଲାବଣ୍ୟ ଦେବୀ କ'ଣ ଲେଖାଲେଖି କରୁଥାନ୍ତି । ହଠାତ୍ ପ୍ରାୟ ମଧ୍ୟରାତ୍ରିରୁ ଆଖିପତା ପଡ଼ିଗଲା, ଠାକୁର ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ କହୁଛନ୍ତି, “ଓ, କି ଗରମ !” ଏହା କହି ସିଂହାସନରୁ ଓହ୍ଲେଇ ପଡ଼ି ପୂର୍ବଦିଗକୁ ମୁହଁ କରି ବସିଲେ । ଲାବଣ୍ୟଦେବୀ ଚମକିପଡ଼ି ଦୌଡ଼ିଗଲେ, “ନା, ସେମିତି ସିଂହାସନରେ ବସିଛନ୍ତି ।”

ଠିକ୍ ହେଲା ଆଉ ପଲିଷର ପିନ୍ଧା ହେବନି, ମାତ୍ର ଗୋଟିଏ କଥାର ସମାଧାନ ହୋଇ ପାରିଲା ନି । ଭଦ୍ରାଘର ଯୋଗୁଁ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଠିକ୍‌ଭାବେ ପୂର୍ବମୁଖା କରି ବସାଇ ହେଉନି, ସେ ଭରରମୁଖା ହୋଇ ବସିଲେ । ପୂର୍ବମୁଖା ହେବାରେ ଉପାୟ ନାହିଁ । ପୂର୍ବମୁଖା ବସିଲେ ଜଣେ ବସି ପୂଜା କରିପାରିବନି, ଲାବଣ୍ୟଦେବୀ ଓ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବସିବାର ଦିଗ ବଦଳାଇ ପାରିଲେନି ।

ସେଇ ୭ମ ମସିହାରେ ବ୍ରହ୍ମପୁରରେ ଲାଜା କଲେ ଲାଜାମାୟ । ଲାବଣ୍ୟଦେବୀ ସବୁଦିନେ ପହଡ଼ ନୀତିରେ ପଲକ ସଜାଡ଼ି ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗରୁ ପୁଲଟିଏ ଆଣି ପଲକରେ ଥୋଇ ପହଡ଼ କରିଦିଅନ୍ତି । ମଶାରି ଖୋଷି ଦିଅନ୍ତି । ପୁଣି ସକାଳ ହେଲେ ମଶାରି ଖୋଜି ପଲକ ଉଠେଇ ଦିଅନ୍ତି । କେତେଦିନୁ ସେଇ ଲାଜା ଚାଲିଥିଲା କେଜାଣି ଲାବଣ୍ୟଦେବୀ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ନ ଥିଲେ । ହଠାତ୍ ଦିନେ ସେ ସଚେତନ ହେଲେ, “ଏ କ'ଣ, ମୁଁ ଯେଉଁ

ପୁରୁଷ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗରୁ ଆଣି ରତ୍ନପଲଙ୍କ ଉପରେ ଥୋଇଛି, ସେ ପୁର କୁଆଡ଼େ ଯାଉଛି, କିଏ ନେଇ ଯାଉଛି ।” ମନ ସମାଧାନ କରିଦେଲା, “କୁଆଡ଼େ ଚାଲିଯାଉଥିବ ଏତେଟିକେ ପୁର, ମୂଷା ନେଇ ଯାଉଥିବ, ଉଡ଼ି ଯାଉଥିବ” ଜତ୍ୟାଦି - ରତ୍ୟାଦି । ମାତ୍ର ଲାବଣ୍ୟଦେବୀ ସତର୍କ ରହିଲେ । ଦୁଇ ଡିନି ରାତି ପୁର ଆଣି ଭଲଭାବେ ପଲଙ୍କରେ ରଖି ମଶାରି ଖୁବ୍ ଭଲଭାବେ ଖୋଷି ଦେଲେ ପଲଙ୍କ ଚାରିପଟେ । ମାତ୍ର ଯେଉଁ କଥାକୁ ସେଇ କଥା, ପୁର ପୁଣି ଉଭେଇ ଯାଉଛି । ଲାବଣ୍ୟ ଦେବୀ ପାଖଆଖ ଲୋକକୁ ପଚାରିଲେ । ଏ ଦିଗର ଲୋକ ଜଣେ ତାକୁ ବୁଝାଇ ଦେଲେ, “ରସିକନାଗର ସେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ତ ନାହାନ୍ତି ତାଙ୍କ ପାଖରେ । ପ୍ରଭୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ପାଖକୁ ବିଜେ କରି ଯାଉଛନ୍ତି ।”

ଲାବଣ୍ୟ ଦେବୀ ନିଜେ ନିଜେ ସମାଧାନ କରି ବସିଲେ । ଗୁରୁବାର ଦିନ ପରୁଆଟିଏ ରହି ମାଣ ବସେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ପାଖରେ ଓ ସେ ପୂଜା ହୁଅନ୍ତି । ମାଣ ତ ଲକ୍ଷ୍ମୀ । ଲାବଣ୍ୟଦେବୀ ନେଇ ଠାକୁରଙ୍କ ପାଦ ତଳେ ବାମ ପାଖରେ ମାଣ ବସେଇ ଦେଲେ, “ଏଥର ହେଲା, ମା’ ବସିଲେ ପାଦ ତଳେ । ଆଉ ଯିବନ୍ତି ତ ପଳେଇ ରାତିରେ ?”

ପୁର ଥୋଇଲେ ସେଦିନ ରାତିରେ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗରୁ ଆଣି ପଲଙ୍କ ଉପରେ । ଆଉ ନାଗରବର କୁଆଡ଼େ ନ ଚଳନ୍ତି । ପୁର ଆଉ ଉଭେଇ ଗଲାନ୍ତି । ବଡ଼ଦେଉଳ ମାଜଣା ମଣ୍ଡପର ଗାତଟିଏ ଲାବଣ୍ୟଦେବୀ କହୁଥିଲା ବେଳେ ମୋର ମନେପଡ଼ିଗଲା, “ଜଗବନ୍ଧୁ ଅଙ୍କେ ରତନ ପଲଙ୍କେ ପହଞ୍ଚିଲେ ସିନ୍ଧୁ ଜେମାଦେଉ...”

ବ୍ରହ୍ମପୁରରୁ କଟକ ବଦଳି ହେଲା ଉତ୍ତରାଞ୍ଚଳର ୧୯୭୮ ମସିହାରେ । ସେଇ ବର୍ଷ ମେ ମାସ ୨୬ ବା ୨୭ ତାରିଖର ଏ ଲାଜା । କଟକ ଆସି ଘର ଖୋଜି ଠିକ୍ କରିବାକୁ ସ୍ୱାମୀ ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ଥିର କଲେ । ପୁଅ ରହିବ ଠାକୁରଙ୍କ ଦାୟିତ୍ୱରେ । ଯେଉଁଦିନ ଭୋର ଚାରିଟାରୁ ସେମାନେ ମଟରରେ କଟକଯିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ, ତା’ ପୂର୍ବ ରାତିରେ ଠାକୁରଙ୍କ ପହୁଡ଼ ହେବାକୁ ଡେଇଁ ହେଲା । ରାତି ଡିନିଟାରୁ ସ୍ୱାମୀ ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ନିତ୍ୟକର୍ମ ସାରିଲେ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରିବାକୁ ଯାଇ ଦୁଆର ଖୋଲିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ, ମାତ୍ର ଏ କ’ଣ । କବାଟ ଭିତରୁ ବନ୍ଦ ଅଛି । ଯେତେ ଖୋଲିଲେ ଫିଟୁ ନାହିଁ । ଲାବଣ୍ୟଦେବୀ ନିଜେ ଆସି ଚେଷ୍ଟା କଲେ, ଯେତେ ଖୋଲିଲେ କବାଟ ଖୋଲୁନି । ମନେ ପଡ଼ିଲା ଭିତରର ଛିଟିକିଣିଟା ବୋଧେ ପଡ଼ିଗଲା । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବ୍ୟସ୍ତ । ବସ୍ବେଳ ହୋଇଯିବ । ଟିକିଏ ଦର୍ଶନ ନ କରି ଯିବେ କେମିତି ? ଲାବଣ୍ୟଦେବୀଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ବୁଦ୍ଧି ଜୁଟିଲା । ମନେ ପଡ଼ିଲା, ଡେରିରେ ଗଲା ରାତିରେ ପହୁଡ଼ ହୋଇଛି । ତେଣୁ କବାଟରେ ହାତ ଦେଇ ଧାରେ କହିଲେ, “ଓ ତା’ ହେଲେ ଡେରିରେ ଖୋଜଇ ନା, ନିଦ ଭାଙ୍ଗୁନି । ଉଠ, କବାଟ ଖୋଲ, ଆମେ ପରା କଟକ ଯିବୁ ମଣିମା, ଉଠ ।” ଏଥର କବାଟରେ

ହାତ ଥୋଇ ଥୋଇ କବାଟ ଖୋଲିଗଲା । ଦୁହେଁ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇଲେ ଲାଜାମୟକ ପାଦ ତଳେ ।

୧୯୭୯ ରେ କଟକରେ ଦୁଇ ତିନୋଟି ଲାଲା ଦେଖାଇଥିଲେ ଚକାନୟନ । ଥରେ ଘରେ ବହୁତ କୁଣିଆ, ରୋଷେଇବାସ ଭିଡ଼ । ଲାବଣ୍ୟଦେବୀ ଆଉ ଠାକୁରଙ୍କ ପାଇଁ ଭଲ ଭାବେ ଭୋଗ ତିଆରି କରିପାରୁ ନ ଥାନ୍ତି । ସିଂହାରୀ ଶିଖାଇ ଦେବା ମତେ ଆତ୍ମସ୍ୱାତ୍ତ୍ୱ ମିଶାଇ ଖେତିକି ଟିକେ କରି ଭୋଗ ଲଗାଇ ଦେଉଥାନ୍ତି । ଚାରିଦିନ ପରେ ମନକୁ ମନ ଭୋଗ ଲଗାଇ ଲଗାଇ କହିଲେ, “ସବୁଦିନେ ଏ ଖେତେକି ଆମକୁ ତ ଭଲ ଲାଗନ୍ତାନି । ତୁମକୁ ବି ଲାଗୁ ନ ଥିବ । ହେଲେ ମୁଁ କ’ଣ କରିବି ? ମୋର ଉପାୟ ନାହିଁ । ଘରେ ଏତେ କୁଣିଆ, ଚଳେଇଦିଅ ।”

ଠିକ୍ ସେଇଦିନ କାଶୀ ସିଂହାରୀ ଘରେ ଆସି ହାଜର । ଲାବଣ୍ୟଦେବୀ ପଚାରିଲେ “ହଠାତ୍ କ’ଣ ଆସିଲେ ? ବୁଲୁଥିବାରୁ ଫେରିବା ବାଟରେ ?”

— “ନା, ଆଜି ମୋତେ କହିଲେ ରତ୍ନସିଂହାସନ ଉପରୁ, ‘ତୁ କାହିଁକି କଟକ ଆସୁନୁ । ତୁ ଆସିଲେ ଭଲ ଖାଇବା ପିଇବା ମୋର ହୁଏ । ତୁ ଥରେ ଆ, ବହୁତ ଦିନ ହେଲା ଆସିନୁ ।’ ତେଣୁ ଚାଲିଆସିଲି ।”

ପ୍ରକୃତରେ ପୁରୀରୁ ସିଂହାରୀ ଆସିଲେ ଲାବଣ୍ୟଦେବୀ ଛ’ ତିଆଣ ନଅ ଭଜା କରି ଠାକୁରଙ୍କୁ ଦିଅନ୍ତି ଓ ସମସ୍ତେ ତାକୁ ଖାଆନ୍ତି । ଖେତେକି ଖାଇ ଖାଇ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ସିଂହାରୀଙ୍କୁ ପୁରୀରୁ ଡକାଇ ଆଣି ଲାବଣ୍ୟଦେବୀଙ୍କ ହାତରେ ପୁଣି ସିଠିମିଠି ଖାଇଲେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ମହାରାଜ ।

ଅଶୀ ମସିହାର କଥା । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ କଟକ ଅରବିନ୍ଦ ନଗରରେ ଘର କରିବାକୁ ଜାଗାଟିଏ କିଣିଆଆନ୍ତି ସିନା, ମାତ୍ର ଜାଗା ତାଙ୍କ ମନକୁ ପାଇ ନଥାଏ । ନିହାତି ନିକାନ୍ତନିଆ ଜାଗାଟା ଅରବିନ୍ଦ ନଗର । ତେଣୁ ଗୋଟିଏ ତିଆରିଘର କିଣିବାକୁ ସେ ଖୋଜୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ଘରର କର୍ତ୍ତା ତ ଯେଉଁଠି ଚାହିଁବେ ଘର ସେଇଠି ହେବ । ଦିନକର କଥା, ଭଡ଼ାଘରେ ପୂଜା କରୁଛନ୍ତି ସକାଳୁ ସକାଳୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସ୍ୱସ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କାନରେ ପଡ଼ିଲା, “ଏତେଆଡ଼େ ମୁଣ୍ଡ ନ ପୁରେଇ ସେଇ ଅରବିନ୍ଦ ନଗରରେ ଘର କର ।” କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ମାନିଲେ । ଗଡ଼ିଉଠିଲା ‘ସାରସ୍ୱତ ନିଳୟ’ ପ୍ରଭୁଙ୍କ କୃପାରୁ । ସେଇ ଘରର ଉପର ମହଲାରେ ପ୍ରଭୁ ବିଜେ କଲେ ମାଣବସା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମା’ଙ୍କୁ ଧରି ।

ଏମିତି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଲାଜାଖେଳା ଚାଲିଲା ସାରା ପରିବାରରେ । ଲାବଣ୍ୟଦେବୀ ହଠାତ୍ କହି ଉଠିଲେ, “ଗୋଟିଏ ଦିନର ଅନୁଭବ ମୋର କିନ୍ତୁ ଭୁଲିବାର ନୁହେଁ । ସାନ

ଝିଅ କୁନି ମାମା ପେଟରେ ଥାଏ । ଦିନେ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଆଳତି କରିବା ବେଳେ ସ୍ବସ୍ତ ଦେଖିଲି, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବାମ ଆଖିରୁ ଟର୍ଟ ଲାଗଟ୍ ଭଳି ଗୋଟିଏ ଆଲୋକ ସୁଅ ଆସି ମୋ ଦେହରେ ମିଶିଗଲା । ମୁଁ ଶିହରି ଉଠିଲି । ଏକ ଅପୂର୍ବ ଅଭିଜ୍ଞତା ତାକୁ ଚହଲାଇ ଦେଲା । ସେ ଅଭିଜ୍ଞତା ପାଇବାକୁ ମୁଁ ପୁଣି ଥରେ ଆଳତିକୁ ବୁଲାଇଲି ବିଭିନ୍ନ ଦିଗରେ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଜଙ୍ଗରେ । କାଳେ ପୁଣି ଆଲୋକର ପ୍ରତିଫଳନ ହେତୁ ସେଇ ଦୃଶ୍ୟ ଆଉଥରେ ଦେଖିହେବ । ମାତ୍ର ଫେରିଲାନି ସେ ଦୃଶ୍ୟ । ଆଜିଯାଏ ମୁଁ ଚେଷ୍ଟାକରି ସେ ଅଭିଜ୍ଞତା ଲାଭ କରିପାରିନି ।”

ଏତେ କଥା କହିବା ବେଳେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲି, ତାଙ୍କ ଆଖିରେ ଲୁହ ନାହିଁ । ସେ କେମିତି ନିର୍ବେଦ ଓ ନିର୍ଲିପ୍ତ ହୋଇଉଠିଛନ୍ତି । ଦୁଇଟି କାରଣରୁ ଏହା ହୋଇପାରେ ବୋଲି ଭାବିଲି । ଗୋଟିଏ ହେଲା, ଲୁହର ଉତ୍ସ ହୁଏତ ଶୁଖିଯାଇଛି । ଅନ୍ୟଟି ହେଲା, ଦି’ ଝିଅ ଲିପି ଓ ‘କୁନି ମାମା’ ଓ ପୁଅ ‘ବକୁନି’କୁ ତାଙ୍କ ଜୀବନତରାରେ ବସାଇ ତାଙ୍କ ଦେହରେ ପର ଲଗାଇବାକୁ ହେବ । ତେଣୁ ଆଉ ଭାଙ୍ଗିପକ୍ତିରେ ଚଳିବନି । ଦି’ଟାଯାକ କାରଣ ବି ସତ ହୋଇପାରେ ।

ବଡ଼ଝିଅ ‘ଲିପି’ ପହଞ୍ଚିଲା । ତାକୁ ପଚାରିଲି ତା’ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ପଦେ କହିବାକୁ । ବାପାଙ୍କ ଅଭିଜ୍ଞତା ଯଦି ସେ କିଛି ଜାଣିଥିବ । ଲିପି ଆଖିରୁ ଲୁହର ଧାର ଛୁଟିଲା । ଆମକୁ ଲୁଚେଇ ଲୁଚେଇ ସେ ତା’ ଆଖିରୁ ଝରିପଡ଼ୁଥିବା ଗୋଟିଏ ଧାର ପରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଧାର ପୋଛି ପକାଇଥାଏ । ବୋଉଙ୍କୁ କହିଲା, “କହିଛୁ ବାସନା କଥା ?”

- କ’ଣ ବାସେ ? ମୁଁ ପଚାରିଲି ।

ଲାବଣ୍ୟଦେବୀ କହିଲେ, “କ୍ଷେଷ ଅବସ୍ଥାରେ ଆଉ ତ ପୂଜା କି ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ସେ ଉପରକୁ ଯାଗପାରିଲେନି, ହେଲେ ତାଙ୍କରି କ୍ଷେସ ପାଖରେ ଆମେ ସବୁ ବସିଲାବେଳେ ମହାପ୍ରସାଦ, ଧୂପ ଓ ବିଭିନ୍ନ ପୁଲର ମହକ ଆମକୁ ଜଣାପଡ଼େ । ଏପରିକି ସେ ଦିନେ କହିଲେ, “ଓଃ, କି ସୁନ୍ଦର ତୁଳସୀ ବାସନା ! ଜାଣିପାରୁଛୁ ! ଠାକୁରଙ୍କ ଦେହର ତୁଳସୀ ମହକୁଛି ।”

ଲିପି କହିଲା ଯେ, ସେ ଦେଖିଛି ଦେହ ଖରାପବେଳେ ଠାକୁରେ ହଳଦିଆ ଲୁଗା ପିନ୍ଧି ସବୁ ଘରୁ ବୁଲୁଛନ୍ତି । ଥରେ ତାକୁ ସ୍ବପ୍ନରେ କହିଲେ, “ଦେଖ, ତୋ ପାଇଁ ମୋ ରତ୍ନସିଂହାସନ ପାଖରେ ଜାଗା ରଖୁଛି ।”

ସେ ଜାଗା ପ୍ରକୃତରେ ତା’ ପାଇଁ ନ ଥିଲା । ଥିଲା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ । ସେଥିପାଇଁ ଲିପି କହିଲା, “ଏଇ ଅଜ୍ଞଦିନ ତଳେ ସ୍ବପ୍ନ ଦେଖିଲି, ବାପା ହଳଦିଆ ଲୁଗା

ପହି କେମିତି ଗୋଟାଏ ବାବାଜୀ ବେଶରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପାଖରେ ଅଛନ୍ତି ଆଉ କହୁଛନ୍ତି, “ଏମିତି କାହିଁକି ବ୍ୟସ୍ତ ହେଉଛ ? ସେତେବେଳେ ମୁଁ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଥାଇ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଜଣାଇଥିଲି ତୁମ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ତ ମୁଁ ଠାକୁରଙ୍କ ଖୁବ୍ ପାଖରେ ଅଛି ।”

କହିଚାଲିଲା ଲିପି, “ସବୁବେଳେ ମୋତେ ବାପା ଏବେ ‘ବାବାଜୀ’ ‘ବାବାଜୀ’ ଲାଗୁଛନ୍ତି ।”

ମୋତେ କିନ୍ତୁ ଏ ପରିବେଶରେ ଲାଗୁଥାଏ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସତେ ଯେମିତି ଘର ଭିତରେ ଅଛନ୍ତି । ଏଇ ଚାଲି ଆସିବେ, ପୂର୍ବଭଳି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଲାଳା କହିବାକୁ ଅନୁନୟ କରିବେ । ବେଶି ଶୁଣିବେ ଆଉ କମ୍ କହିବେ ।

ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲି ‘ଲିପି’ ପୁଣି ଲୁହ ପୋଛିଲା ଆଖିରୁ । ଲାବଣ୍ୟଦେବୀ ସ୍ଥିର, ନିଶ୍ଚଳ ଦୃଷ୍ଟି ଜାଳିଥାନ୍ତି ତାକୁ ଚାହିଁ । ପାରାଦୀପଗାମୀ ରେଳଗାଡ଼ିର ଶବ୍ଦ ‘ସାରସ୍ୱତ ନିଜୟ’ର ଶାନ୍ତ ପରିବେଶକୁ ହଠାତ୍ ଅଶାନ୍ତ କରିଦେଲା ।

ପୁଅ ବାବୁନି ପହଞ୍ଚିଲା । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ପଦର ଷୋଳବର୍ଷର ଆତ୍ମଜ । ମୁହଁରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ବିଭା ପୁଟିଉଠୁଥାଏ । ଏଣୁ ତେଣୁ ଦି’ ପଦ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲା ।

ସେଦିନ ଉପରକୁ ଗଲିନି ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଅଣସରରେ ଥିବା ଅଣାକାର ପୁରୁଷଙ୍କୁ । ଲିପି, କୁନି ମାମା, ବାବୁନି, ଲାବଣ୍ୟଦେବୀ ବିଦାୟ ଦେଲେ । ବାହାରେ ଲତାଲୁଚା ଫାଟକ ପାଖରେ ରହିଥିବା ସୁତରାୟ । ସେଦିନ କିନ୍ତୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ମତେ ବଳେଇଦେବାକୁ ଆସି ନ ଥିଲେ ।

ଲାବଣ୍ୟଦେବୀଙ୍କ ଅନ୍ତରହୁଅଁ ଆନୁରୋଧ ମୋ କାନରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଗୁଞ୍ଜରି ଉଠୁଥାଏ, “ଆସିବେ, ଭଲ ଲାଗେ ଆପଣ ଆସିଲେ । ଠାକୁରଙ୍କ କଥା ଚିତ୍ତେ ପଡ଼େ ତ !”

ମୋ ମନ ଆକାଶରେ ଗୋଟିଏ ଦୃଶ୍ୟ ଫେରନ୍ତା ବାଟରେ ସଜ୍ଜାବ ହୋଇ ଉଠୁଥାଏ । ଆଜକୁ ସତଚାଳିଶ ବର୍ଷ ତଳେ ଉତ୍କଳର ହାଇସ୍କୁଲ ପଛପଟ ନୁଆଁଣିଆ ଚାଳଘରେ ଜନ୍ମ ନେଇଥିବା ଭାଗ୍ୟବାନ ଶିଶୁଟି ଆଜି ସେପୁରରେ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଅତି ନିକଟରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି ।

ବାଟରେ ମନକୁ ଆସୁଥାଏ, ଲାବଣ୍ୟଦେବୀ ବୋଧହୁଏ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଭୋଗ ଲଗାଇବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥିବେ । କୁନିମାମା ଆଉ ବାବୁନି ବୋଧେ ବନ୍ଦି ଧରି ବସିଥିବେ ପଢ଼ା ଟେବୁଲ୍ ପାଖରେ । ଲିପି ବୋଧେ ଆକାଶରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିନକୁ ଖିନଭିନ୍ କରି ବାପାଙ୍କୁ ତା’ର ଖୋଜୁଥିବ, ଆଉ ଥରକୁ ଥର ଆଖିରୁ ଲୁହ ପୋଛିଦେଉଥିବ ।

ଆଉ ଏକ କାବ୍ୟପୁରୁଷ ପ୍ରସଙ୍ଗ

ଡଃ ଶରତଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଧାନ

ଆମ ସାଥୀ ଆଜି ସ୍ବାତୀ କହିଯାଇଛନ୍ତି । ତାକୁ ଖୋଜୁ ଖୋଜୁ ରାଜଶେଖର ମୋ ଦୃଷ୍ଟି ପଥରେ ପଡ଼ିଲେ । ରାଜଶେଖରଙ୍କ କାବ୍ୟ ସାମାଂସାର କାବ୍ୟ ପୁରୁଷ ଓ ସାହିତ୍ୟ ବିଦ୍ୟା-ବଧୂ ପ୍ରସଙ୍ଗ ପଢ଼ୁଥିଲି । ସ୍ମୃତି-ବିସ୍ମୃତିର ଦୋହକିରେ ଭେଟିଲି ଗୋଟିଏ ସମକାଳର ଦମ୍ଭିର ଗଛାବୃତ୍ତ । ଜଣେ ଦିଶିଲେ କାବ୍ୟପୁରୁଷ ପରି କାବ୍ୟମନା ସରାଟିଏ । ଆଉ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟବିଦ୍ୟାପରି କାବ୍ୟପୁରୁଷର ଅନୁରକ୍ତା ସାରସ୍ବତ ସେବିନୀ ଦୁହେଁ ଛଅ । ସାତ ରୋଲ୍ କଲ କଲା ବେଳେ ସାତ ନମ୍ବରରେ ଏକତ୍ର ଠିଆ ହେଉଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଥିଲା ଥମ ଥମ ମନ; ଦମଦମ୍ ହୃଦୟ । ଅଲକ୍ଷିତରେ ନୀଡ଼ ରତିବାର ଅତର୍ନିତ ଅଭିଳାଷ । ନୀଡ଼ରେ ସମୟକ୍ରମେ ପକ୍ଷୀ ପକ୍ଷିଣା ମିଳିଲେ । ଶାବକ ତିନୋଟିବି ହେଲେ, କିନ୍ତୁ ଆଜି ପକ୍ଷୀଟି ଭଡ଼ି ଚାଲି ଯାଇଛି । ପକ୍ଷିଣାଟିର ବିକାପ-” ଦୂର ଜଣକ ମଧ୍ୟରୁ ଯିଏ ଆଗ ଯିବ । ସେ ଯାଇ ପାରିବନି ।” କିନ୍ତୁ ଆଜି ଭାଗ୍ୟର ବିଦ୍ରୁମନାରେ ପକ୍ଷୀଟି ବନାମ କାବ୍ୟ ପୁରୁଷଟି ଭରାଣ । ସେ ଯାଇ ଚନ୍ଦ୍ର ଲୋକରେ । ହୁଏତ ଆକାଶର ତାରା ବନିଯାଇଛି । ଆମେ ସେଇ ତାରା କଳ୍ପ ସାରସ୍ବତସେବୀ ପୁରୁଷଟିକୁ ଆଉ ଭେଟୁନି । ପକ୍ଷୀ ତୁ ଫେରି ଆସେ କହି ପକ୍ଷିଣାଟି ଡାକିଲେବି, ସେହି ମଣିଷଟି ଆଉ ଆସୁନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମନ ଭିତରେ ଅବତାର ନେଉଛି ତା’ର ସ୍ବାରସ୍ବତ ନିଜୟ, ତା’ର ଗବେଷଣା ପରିଷଦର ଚୌହୁଦା ଭିତରେ କୁକୁର କୁକୁର ଧ୍ବନିରେ ନିଥର ବେଳାରେ କୁଳାୟ ରହିଛି ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ଥିଲେ ଆମ ସମୟରେ ମମର୍ପିତ ସାରସ୍ବତ ପୁରୁଷ । ସେ ସାରସ୍ବତ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିଜର ସ୍ଥିତିକୁ ଦୃଢ଼ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ । “ବଡ଼ କୁର କାଳ ବଡ଼ ଅବିଶ୍ବାସୀ / ହାବୁଡ଼ି ଯିବ ସେ ନିମିଷକେ ଆସି” - କବି ବାଣୀଟି ମିଥ୍ୟା ନୁହେଁ । କାଳ ହଠାତ୍ ଆମ ଗହଣରୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀକୁ ଛଡ଼ାଇ ନେଲା । ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକକୁ ପଠାଇ ଦେଲା । ହିନ୍ଦୁ ପୁରାଣ କହନ୍ତି - ପିତୃଲୋକର ନାମାନ୍ତର ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକ, ମଣିଷ ପରଲୋକ ଗମନ ପରେ ତା’ର ଆତ୍ମା କୋଆର୍ଟ୍ଟ ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକରେ କାଳକାଳ ଧରି ରହେ । ତା’ର ଜାଗତିକ ଆକାଂକ୍ଷା ପୂର୍ଣ୍ଣ ନ ହେଲେ ଅବତାର ନେଉଥାଏ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା - ସାରସ୍ବତ ମାର୍ଗଟିଏ ଗଢ଼ିବେ । ଗବେଷଣାର ମନ୍ଦିରଟିଏ ତୋଳିବେ । ତା’ର ଫଳସ୍ବୃତି ସ୍ବରୂପ ତ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ ଓ ଏକ୍ଷଣା ଗଢ଼ି ଉଠିଛି । ସେତ ଏହାର ମୂଳଦୁଆ ଓ ଗାନ୍ଧିଶି ଗଢ଼ିଯାଇଛନ୍ତି ଓ ମନ୍ଦିରକୁ ବି ଠିଆ କରାଗଲେ ।

ଯେତେବେଳେ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ ଗଢ଼ାହେଲା, ସେତେବେଳେ ରେଭେନ୍ସାରେ ମୁଁ ବି ଥିଲି ଅଧ୍ୟାପନାରତ ଅଧ୍ୟାପକଟିଏ । ଅଧ୍ୟାପକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ମୋର ସମଧର୍ମୀ । ଆମେ ଦେଖୁଥିଲୁ - ସ୍କୁଟରରେ ଦୁଇ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ । ଆମ ଭିତରେ ଚୁପ୍‌ଚାପ୍ ହେଉଥିଲା । ଏ କୃଷ୍ଣ ଅର୍ଜୁନଙ୍କର ନନ୍ଦିଘୋଷ କୋଆଡ଼େ ଛୁଟିଛି; ଦେଖାଯାଉ । ପୁରାଣରେ ସିନା କୃଷ୍ଣ ଅର୍ଜୁନଙ୍କର ସାରଥୀ ଥିଲେ । ଆମ କାଳରେ ଅର୍ଜୁନକହ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ହିଁ କୃଷ୍ଣକୁ ସ୍କୁଟରରେ ବୁଲାଇ ସାରସ୍ୱତ ପଥ ଓ ଗବେଷଣା ରଥ ଚାଲୁଥିଲେ । କୃଷ୍ଣଚରଣ ଥିଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପରି ମାର୍ଗଦ୍ରଷ୍ଟା । ଆଜି କୃଷ୍ଣ ଅଛନ୍ତି, ଅଥଚ ଅର୍ଜୁନକହ ରଥାଟି ନାହିଁ । ସବୁଠି ଖାଁ ଖାଁଆଁ ପରିବେଶ । ଆମେ ଅଗ୍ରଜମାନେ ଅନୁଜର ସ୍ୱତିତର୍ପଣ କରି ଚାଲିଛୁ । ଆଜି କିନ୍ତୁ ସୁଧାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପ୍ରେମୀ ବନ୍ଧୁଟି ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସାରସ୍ୱତ ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତି ତାଙ୍କର ସ୍ଥିତିକୁ ଜାହିର କରୁଛନ୍ତି ଓ କରୁଥିବେ ।

ସେ କବିତା ଲେଖୁଛନ୍ତି, ଗଳ୍ପରେ ହାତ ଦେଇଛନ୍ତି, ଗବେଷଣା କରିଛନ୍ତି । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଷାଣ୍ୟ ପ୍ରଭାବକୁ ଲୋଡ଼ିଛନ୍ତି । ସଂପାଦନା ଓ ସଂକଳନରେ ପରାକାଷ୍ଠା ପୁଟାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସିଦ୍ଧି ଓ ସାଧନା ସଂପର୍କରେ ଚବିଶ ବର୍ଷ ଧରି ଚର୍ଚ୍ଚା ଚାଲିଛି । ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ- ସେହି ସାରସ୍ୱତ ପୁରୁଷଙ୍କର କୃତି ଓ କୃତିତ୍ୱର ରୋମଢୁନ କରାଯାଇଛି । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସାରସ୍ୱତ ସିଦ୍ଧିର ଔଜ୍ଜ୍ୱଲ୍ୟ ଦେଖାଇବାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଅବକାଶ ମୁଁ ପାଇନାହିଁ । ତେବେ ମୋ ମନରେ ଧାରଣା ରହିଛି- କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଥିଲେ ଚିନ୍ତା ଚେତନାର କବି ମଣଷଟିଏ । ସେ ବିଜ୍ଞାନୀର ମନ, କବିର ହୃଦୟ ଓ ଚିତ୍ରକରର ଆଖି ନେଇ ସାରସ୍ୱତ କୃତିଗୁଡ଼ିକର ଆକଳନ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସମାକ୍ଷା ପାଠକଲୋକ ବେଳେ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ କାବ୍ୟବାଣୀ ମନରେ ଉଜ୍ଜୀବିତ ହୋଇ ଉଠେ ।

“ଗୁଡ଼ାକାରଠାରୁ ସଦାବଦ୍ ଆଲୋଚକ

ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ମାତ୍ରକ ଦେଶେ ଗୁରୁର ପାଠକ

କରିବାକୁ ଗୁଡ଼ାକାର ସ୍ଥାନ ନିରୂପଣ

ସମଗ୍ର ଗୁରୁ ତାହାର କର ଅଧ୍ୟୟନ ।”

ଗୁଡ଼ାକାର ଓ ସମାଲୋଚକ ଯେତେବେଳେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସମାଲୋଚନା ପଦ୍ଧତି ସେତେବେଳେ ଏହି କବିବାଣୀଟିକୁ ସେ ସ୍ମରଣ କରିଥିବା ପରି ମନେ ହୁଅନ୍ତି ।

ଏଇଠି ପୁଣି କହିରଖେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ମୁଖ୍ୟତଃ ଥିଲେ ସାହିତ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ଓ କାବ୍ୟବିବିତାର ମୁଗ୍ଧ ପାଠକ । ତାଙ୍କର ଆଲୋଚନାମାନ ମୁଖ୍ୟତଃ କବି, କବିତା ଓ ସାହିତ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ଭିତ୍ତିକ । ତାଙ୍କର ଏବଂବିଧି କୃତି ସପର୍କରେ ଦୀର୍ଘ ତେଇଶ ବର୍ଷ ଧରି

ଆଲୋଚନା ହୋଇ ଆସିଛି । ବିଭିନ୍ନ ବିଦ୍ୱାନ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସାରସ୍ୱତ କୃତିର ଅନୁଶୀଳନ କରିଛନ୍ତି, ମୁଁ ବା କାବ୍ୟପୁରୁଷ କହ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କୁ କିପରି ବା କଳିବି । ତାଙ୍କ ଆଲୋଚନାରେ ମୁଁ ସତତ ଦେଖୁଥାଏ ମା' ମନଟିଏ । ମା' ମନ ନେଇ ଯେକୌଣସି କୃତିର ବିଚାର କଲେ ଆଲୋଚ୍ୟ କୃତିଟି ହେଉ ମନେ ହୁଏନା । ବସ୍ତୁତଃ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ବିଚାରରେ ଅଖ୍ୟାତ ପ୍ରଶଂସାରୁ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ପ୍ରଶଂସାଏ ସମସ୍ତେ ସ୍ୱେଦ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଲଭିଛନ୍ତି । ଏଣୁ ନାରୀକବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣା ରଚନାଶ୍ରୀ ସଂପାଦିତ ହେବାସହ କବି ଚରିତ ରାଧାନାଥ ସହ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ବି ସଂପାଦିତ ହୁଏ । ନାରୀକବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣା : କବି ଚରିତ ଓ କାବ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା ପରେ ରେଡ଼ିଓ ବା ଦୂରଭାଷ ତରଫରୁ ଏ କୃତିଟିର ସମାକ୍ଷା କରିବାକୁ ମୋତେ କୁହାଯାଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଦେଖୁଥିଲି ମା' ମନା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଅଖ୍ୟାତ କବୟିତ୍ରୀଙ୍କୁ ପରିଚିତ କରାଇବା ପ୍ରଚେଷ୍ଟା । ସବୁଠି ସ୍ୱେଦ ପଖଲା ଯଶୋଦାର ମନ । ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କୁ କବିଖ୍ୟାତି ଦେବାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ପୁଣି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସଂପାଦନାରେ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ପଦ୍ୟାବଳୀର ଚାରୋଟି ଭାଗ ପ୍ରକାଶପାଏ । ତାଙ୍କରି ସଂପାଦନାରେ ଗବେଷଣା ପରିଷଦର ପାଞ୍ଚଟି ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ ପାଏ । କବି ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ବିରଚିତ ଶ୍ରୀରୋକ୍ତା ବା ରୁକ୍ମଣୀ ବିବାହ ଲେଖନ, ସର୍ବଜନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ ସମାକ୍ଷା, ଆଧୁନିକ ଆବବୋଧ, ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଚର୍ଚ୍ଚାର ପରମ୍ପରା ଓ ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟପରି ଗ୍ରନ୍ଥମାନ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ପାଦିତ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ତିରୋଧାନ ପରେ 'କାବ୍ୟପୁରୁଷ କଥା' ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧ ଶୀର୍ଷକ କୃତିଟି ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ତାଙ୍କ ସାରସ୍ୱତ ସମାକ୍ଷା ଭିତରେ ଏ କୃତିଟିରେ ତତ୍କାଳ ନାୟକଙ୍କ ଚିର ଚେତନାର ଅନୁପମ ପରିପ୍ରକାଶ ଘଟିଛି ।

ତେବେ ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ମହାଭାରତ ବର୍ଷିତ ମାହିଷ୍ମତୀ ରାଜ୍ୟର ରାଜା କୁମାରାପରି ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର ଯଜ୍ଞର ଅନୁଷ୍ଠାନକାରୀ ଅଗ୍ନିସଂଚାରୀ ସଭା ଥିଲେ ସୁହୃଦ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ରାଜପୁତ୍ର ଯଜ୍ଞାନୁଷ୍ଠାନ ବେଳେ ପାଣ୍ଡବ ଚାରିଭାଇ ଚାରିଦିଗକୁ ଦିଗ୍‌ବିଜୟରେ ଗଲେ । ସହଦେବ ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗ ବିଜୟରେ ବାହାରିଲେ । ମାହିଷ୍ମତୀ ରାଜ୍ୟ ପଡ଼ିଲା । ଏଠାରେ ରାଜା ଥିଲେ ନୀଳ, ସେ ଅଗ୍ନିହୋତ୍ର ଯଜ୍ଞକରି ଅଗ୍ନିକୁ ସବୁଷ୍ଟ କରିବା ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ତନୟା ଏ ଯଜ୍ଞରେ ଅଗ୍ନି ଆବାହନର ହେତୁ ଥିଲେ । ଗର୍ଷମାନେ ଅଗ୍ନାୟ ସ୍ୱାହା ଅଗ୍ନି କହି ଯେତେ ମସ୍ତ ପାଠ କଲେ ମଧ୍ୟ ଅଗ୍ନି ସଂଚାର ହେଲା ନାହିଁ । ଶେଷରେ ରାଜଜେମା ସୁନ୍ଦର ଓଷ ପୁଟରେ ଫୁଲି ଦେବାରୁ ଅଗ୍ନିସଂଚାର ହୋଇଥିଲା । ଏଥିରେ ସମବେତ ଯଜ୍ଞପ୍ରଣା ଓ ଦ୍ରଷ୍ଟା ବିସ୍ମିତ ହୋଇଥିଲେ ଓ ରାଜତନୟାଙ୍କୁ ଏତାଦୃଶ ଅଗ୍ନିସଂଚାରର ହେତୁଟି କ'ଣ ଚାଲି ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ ।

ତା'ରି ଉତ୍ତରରେ ରାଜଜେମାଙ୍କ ଓଠରେ ଧାରେ ହସ ପୁରୁଥିଲା । ତାଙ୍କରି ମୁହଁରେ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁରେ ଆଭା । ସେ କହିଥିଲେ ସେ ଥିଲେ ପିଲାଦିନରୁ ଅଗ୍ନି ସୁହାଗିନୀ, ନିଆଁ ପାଖରେ ବସିବା, ଧୂଳିଖେଳରେ ବି ଏଠି ନିଆଁ ସେଠି ନିଆଁ କହି ପୋଇ ପୋଇ ଖେଳୁଥିଲେ । ପୋଇଲି ପରିବାରୀଏ କିମିତି ନିଆଁ ଜାଳି ମଣୋହି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଥିଲେ, ତାକୁ ନିରେଖିବା ହେତୁ ଅଗ୍ନିଦେବଙ୍କୁ ଅହେତୁକ ଭାବେ ଭଲପାଇ ବସିଥିଲେ । ଅଗ୍ନିଦେବ ବି ସେଇ ରାଜକୁମାରୀର ପ୍ରେମରେ ପଡ଼ିଯାଇଥିଲେ । ଅଗ୍ନି ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ତାଙ୍କର ପ୍ରେମମୁଗ୍ଧ । ଅନ୍ୟ କଥାରେ ନିରଲସ ସାଧନା ଓ ଅନ୍ୱେଷାହିଁ ତାକୁ ଅଗ୍ନିର ସଂଚାରିକା କରି ପାରିଥିଲା । ଫଳରେ ସେ ମାହିଷ୍ମତୀ ରାଜ୍ୟର ଆକ୍ରମଣକାଳରେ ଅଗ୍ନିବଳୟ ରଚନା କରି ପାରୁଥିଲେ ।

ଆଜି ଆମର ସାରସ୍ୱତ ସେବାଏ ଗଭୀର ନିଷ୍ଠାବାନ, ନିଖୁଣ ଅନୁଭୂତି ସମ୍ପନ୍ନ ନ ହେଲେ ଭଲ ସାହିତ୍ୟ ସର୍ଜନା କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଧାସଣା ବଳରେ ସାରସ୍ୱତ ସେବାର କା' ନେଇ ପୂରାଦମ୍ଭରେ ସାଧନା ଆରମ୍ଭକଲା ବେଳକୁ ଅଗ୍ନି ସଂବାହୀ ରାଜକୁମାରୀର କା'ନେଲାବେଳକୁ ଆମ ପାଖରୁ ବିଦାୟ ନେଲେ । ଓଡ଼ିଆ ସାରସ୍ୱତ ଜଗତ ଦୀପ୍ତିମାନ ସାରସ୍ୱତ ପୁରୁଷଟିଏ ବାଟକାଟି ପିତୃଲୋକକୁ ଚାଲିଗଲା । ଆମେ ସମସାମୟିକ ମଣିଷ ଓ ଉତ୍ତର ପୁରୁଷମାନେ କୁହୁରି କୁହୁରି ବିଳାପ କରୁଛୁ ସିନା, ଲାବଣ୍ୟଙ୍କ ମୁହଁରୁ ଲାବଣ୍ୟ କାଳକାଳ ପାଇଁ ହଜିଯାଇଛି । ବନ୍ଧୁବର୍ଗ ପଚାରୁଛନ୍ତି କହି ପାରିବ ସେହି କାବ୍ୟ ପୁରୁଷଟି କେଉଁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବାସ କରିଛି - ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକରେ ନା ସୂର୍ଯ୍ୟ ଡଳାଡଳ ମନ ଗହନରେ ?

ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ୱଜନ ଓ ବନ୍ଧୁବର୍ଗ ତ କହୁଛନ୍ତି - 'ସ୍ମୃତିତ କଦାପି ନୁହେଁ ଫିଙ୍ଗିବାର, ପାରିଲେ ଫିଙ୍ଗି ସେ ଲଭିତା ନିସ୍ତାର' - ରାଧାନାଥ ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ୱଜନଙ୍କ ସହ ସାରସ୍ୱତ ସେବାଏ ସତତ କରୁଥିବେ - ହେ ସାରସ୍ୱତ ପୁରୁଷ ତୁମେ କେଉଁଠି ? ତୁମର ସ୍ନେହ ସୋହାଗ ବୋଲା ସାରସ୍ୱତ ନିଜର ଏବେ ତ ସାରସ୍ୱତ ପୀଠ ବନିଯାଇଛି । ତୁମେ ତ ମାହିଷ୍ମତୀପୁରର ରାଜଜେମା ପରି ଅଧର ପୁଟରେ ସାରସ୍ୱତ ଅଗ୍ନି ବଳୟ ରଚିଛ । ଆମରି ସହଦେବ ମନ ତାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବ କେମିତି ? କୁହ ବନ୍ଧୁ କୁହ - ତୁମ ଶ୍ରାବ୍ୟ ବାସରରେ ଆମର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନ ନିଅ ବନ୍ଧୁ ନିଅ ।

ଯୋତ୍ସ୍ନା, ମଝିସାହି, କଟକ-୩

କିଛି ସ୍ମୃତି : କିଛି ଦିବ୍ୟାନୁଭୂତି

ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀନିବାସ ଭଦ୍ରଗାତା

ସେଭଳି ଗୋଟାଏ ଅଭିନବ କାଳର ମାଧୁରୀ-ଦର୍ଶନର ସୌଭାଗ୍ୟ ସତରେ ଆସିଛି ଆପଣଙ୍କର; ବା ତା'ର ରୋମାଞ୍ଚକର ଅନୁଭୂତିର ଦିବ୍ୟତା, ଅଲୌକିକ ଅକଳ୍ପନାୟତା, ମନୋହାରିତା, ମଧୁମୟ ଏକାନ୍ତତା, ଅପ୍ରତିମ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବ... ଯେଉଁ ଉପଲବ୍ଧରେ ସବୁ ଗତର ଫୁଲ ଏକା ସାଙ୍ଗରେ ଫୁଟେ, ଏକ ସମ୍ମିଳିତ ସୁବାସରେ ଅନ୍ତଃସ୍ଥଳ ଭରିଉଠେ, ଯେମିତି ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଭିତରେ ପ୍ରଭୁର ସୂର୍ଯ୍ୟସମ ଆଭାବନ୍ତ ଶାତଳ ସ୍ନେହପୂରିତ, ଆଶୀର୍ବାଦରେ ଉଛୁଳି ଉଠିଥିବା ବିଶାଳ ନେତ୍ରକୁ ଅପଲକ ଅନେକ ରହିଥିବାବେଳେ ଚନ୍ଦନ-କର୍ପୂର-ଦୟାଶା-ଧୂପର ସୁଗନ୍ଧରେ ଆମୋଦିତ ହୋଇଉଠେ ଚିତ୍ତ, ସେଭଳି ଗୋଟାଏ କାଳ, ଦୃଶ୍ୟରେ ହେଉ ବା ଅଦୃଶ୍ୟରେ ଠୁଲ ହୋଇ, ସାଜ-ଶୁଜାରରେ ସତେ ଆପଣଙ୍କ ଆଗରେ ଉଦେ ଓ ବିରାଜିତ ହୋଇଛି ?

କବିତାର ମନୋରମ ଆବୃତ୍ତିରେ ଗ୍ରାସ୍ତ୍ର ବି ବସନ୍ତାୟିତ ହୋଇଉଠେ; କବିମାନେ ଏକାନ୍ତତାରେ ଏକତ୍ରିତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ ଆକାଶ ପଥରେ ଅଂଶୁମାଳୀ ଲୋଭ ସମ୍ବରଣ କରି ନ ପାରି ଦେଖିବା ଲାଗି, ପଲକ ସକାଶେ ହେଉ ପଛକେ ରହିଯାଆନ୍ତି, ସପ୍ତାଶ୍ଵଯୋଚିତ ସ୍ୟନ୍ଦନ ସ୍ଥିର ହୋଇଯାଏ, ସୂର୍ଯ୍ୟ-ଚନ୍ଦ୍ର ଯା'ର ନେତ୍ର, ତାକୁ ମଣି ଦେବାକୁ ଅସୀମ ଅନନ୍ତ ଆକାଶରେ ଅଗଣିତ ତାରାଫୁଲ କବିମାନେ ଫୁଟେଇ ଦିଅନ୍ତି ବୋଲି, ସେଇ କବିମାନେ ହିଁ ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି ...ଆପଣ କିନ୍ତୁ ଆଦୌ ବିଶ୍ଵାସ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ମୁଁ ଯଦି କହିବି ଯେ ଆମେ ସେଭଳି ଗୋଟାଏ କାଳ ବଞ୍ଚିଛୁ, ଦେଖୁଛୁ, ଉପଭୋଗ କରିଛୁ ? ଜୀବେନ ଶରଦ ଶତମ୍, ଶୁଣାଯାମ ଶରଦ ଶତମ୍ ବୋଲି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଥାଏ ମଣିଷ, ମାତ୍ର ଶତ-ଶରତର । ଆମ ଭିତରେ ବି ସେଭଳି ଏକ ନୀରବ ପ୍ରାର୍ଥନା ଥିଲା । ସେମିତି ଗୋଟାଏ ସମ୍ମିଳିତ ଶତ-ଶରତକାଳର । ପ୍ରଭୁ ଶୁଣି ନାହିଁ । ସେଇ ଦାତା, ଯୋଗ୍ୟ-ଅଯୋଗ୍ୟର, ସମାଚୀନ-ଅସମାଚୀନର..

ଆମ ଲାଗି ହୁଏତ, ତା'ରି ଗଙ୍ଗାରେ ଏ ସମସ୍ତ ମଧୁମୟତାକୁ ଏକାଠି କରେଇ ଦେଇଥିବା ଅପୂର୍ବ କବି-ଚିତ୍ତର ଅଧିକାରୀ ପୁରୁଷଟି ହେଉଛନ୍ତି ଆମର ପରମପ୍ରିୟ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ । ଦୃଶ୍ୟରେ ବିଦ୍ୟମାନ ହୋଇ ରହି ନଥିଲେ ହେଁ, ଚିତ୍ତ-ଫଳକରେ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ରହିଥିବେ, ଆମେ ଥିବା ଯାଏଁ ।

ଶ୍ୟାମଳ ସୌମ୍ୟକାନ୍ତ, ଦୃଷ୍ଟା-ସୁଧାରେ ଆତୁର, ରମଣାତୁର, ଚୌର୍ଯ୍ୟକ୍ରିୟା ପରୁ, ସୁଯମାନ ଅଧର ଓ ସ୍ୱଚ୍ଛ-ନିର୍ମଳ-ପ୍ରେମପୂରିତ ଚିତ୍ତର ଅଧିକାରୀ ପ୍ରେମପାଗଳ ମଣିଷଟିଏ ଥିଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ଯେତେ ବିଚିତ୍ର ଭଳି ମନେ ହେଉଥିବା ଅକଳ୍ପନୀୟ କଳ୍ପନା ଏବଂ ସେ କଳ୍ପନାର ସ୍ୱପ୍ନ ଅବଶ୍ୟ ସାକାର ରୂପବଦ୍ଧ ହେବ ବୋଲି ପ୍ରଗାଢ଼ ଆଶ୍ୱା, ବିଶ୍ୱାସ, ଅଦମନୀୟ ଦମ୍ଭର ଗୋଟାଏ ମୂର୍ତ୍ତିମତ ରୂପ ହେବେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । କେବେହେଲେ ତାଙ୍କର ଆଶା ଓ କଳ୍ପନାର ସୁଧା-ଦୃଷ୍ଟା ଶାନ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ, ସେ କଳ୍ପନାର ରମ୍ୟତାବ ଏତେ ଅଧିକ ଯେ, ସମ୍ଭବ-ଅସମ୍ଭବର ସମ୍ଭାବନା ସଚେତନ ନ ହୋଇ ସେ ଚିତ୍ତରମଣର କଥାରେ, ନିଜକୁ, ଶୁଣିବାବେଳେ ଭୁଲିସାରିଥିବ ଶ୍ଳୋତା; ଦୃଶ୍ୟ ହେଉଥିବା ବସ୍ତୁକୁ ସିନା ମଣିଷ ନାନା ଅକଳ୍ପନୀୟ ରୀତି ବା କୌଶଳରେ ଚୋରି କରେ, ସେ କିନ୍ତୁ ଜଣେ ଅପୂର୍ବ କୁଶଳୀ ଚୋର ଥିଲେ ଯେ, ଗୋପନରେ ରହିଥିବା ମନ, ଯା'ର ଅବସ୍ଥିତି ସମ୍ଭବରେ, ତାକୁ ଧାରଣ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ବି ଜାଣେ ନାହିଁ, ଅଥଚ ସେ 'ମନ' ଟି ବାରମ୍ବାର ଭଲ ଥାଏ, ବିଚିତ୍ରି ଯାଉଥାଏ; ସେଇ ଗୁପ୍ତ ଧନକୁ ଅକ୍ଳେଶରେ ଚୋରି କରି ନେବାର ବିଚକ୍ଷଣ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଥିଲା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ।

‘ଆତ୍ମପ୍ରକାଶନୀ’ ଆମର ପ୍ରିୟତମା ସଂସ୍ଥା । ଏକାନ୍ତ ଆମର । ତାହା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ମାନସପୁତ୍ରା । ସେ ହିଁ ତା'ର ସୂତ୍ରଧର ମଙ୍ଗୁଆଳ ସବୁ କିଛି । ଆମର ଅନ୍ତରାତ୍ମାରେ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନ ବିଜୟା ଦଶମୀ ୧୯୬୭ ଦିନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । ଦଶହରା ହୁଟି ଆରମ୍ଭ ହେବାର ଠିକ୍ ପୂର୍ବ ଦିନ । ଆମେ ଦୁହେଁ ତାମ୍ବୁଳ ପ୍ରିୟ, ସାଙ୍ଗରେ ସାନଭାଇ ଅଧ୍ୟାପକ ରାଜକିଶୋର ମିଶ୍ର, ସେ ବି । ମୁଁ ପାନ ବୋକାନ ଠେଙ୍ଗି ଥାଏ ସେମାନେ ଦୁହେଁ ଆସି ସାଉକେଲରୁ ଓହ୍ଲେଇ ପଡ଼ିଲେ । ମୋ ଆଗକୁ ଆସି ପ୍ରଣାମ କଲେ । ସେ ଦୁହିଁଙ୍କ ସହିତ ମୋର ଆର୍ବୋ ପରିଚୟ ନଥାଏ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁ ଆଗ ଆସି ପରିଚୟ ଦେଲେ ଓ ବିନା କୌଣସି ଭୂମିକାରେ କହିଲେ - ‘ଆମେ ଗୋଟାଏ ସଂସ୍ଥା କରିବା ।’ ମୁଁ ତାକୁ ଅନେଇଲି । ତାଙ୍କର ଭାବମୁଦ୍ରାରେ କି ଅପୂର୍ବ ଆକର୍ଷଣ ଥିଲା କେଜାଣି ମୁଁ ମଧ୍ୟ କିଛି ନ କହି କହିଲି - ‘ହଁ’ । କାହିଁକି କରିବା, କି ସଂସ୍ଥା, କେମିତି କରିବା ଆଦି କୌଣସି କଥାର ବିଚାର ନ କରି, କଥାଟି ପ୍ରାୟ ଯେମିତି ଆଗେଇଲା, କହୁଛି । ସେ କହିଲେ - ‘ଏଇ ବିଜୟା ଦଶମୀ ଦିନ ତା'ର ଅନୁକୁଳ ହେବ । ଗୋଟାଏ ଛୋଟ ବହି ଛାପିବା । ମୁଁ ତାକୁ ବିସ୍ମୃତ ଆଖିରେ ଅନେଇ ପଚାରିଲି - ସେ କ’ଣ ସମ୍ଭବ ଆଜି ଓ ଦଶମୀ ଦିନକୁ ଛାଡ଼ିଲେ ମଝିରେ ମାତ୍ର ତିନୋଟି ଦିନ । ବଲାଙ୍ଗିର ଭଳି ଜାଗାରେ ଏତେ ଅଳ୍ପ ସମୟରେ, ପାଣ୍ଡୁଲିପି ବି ଯେତେ ବେଳେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇନାହିଁ, ବହିଟିଏ ଛାପି ଦେବା କ’ଣ ସମ୍ଭବ !

“ମୁଁ କେତେ ବହି କଥା କହୁଛି ଯେ ! ପ୍ରାୟ ଅଠାଳିଶ ପୃଷ୍ଠାର କବିତା ବହି ।”

ମୁଁ କ’ଣ କହିବି ଭାବୁଛି, ସେତେବେଳେ ସ୍ୱର୍ଗତ ପ୍ରକାଶ ରାଓ କେତେବେଳୁ ଆସି ସେଇଠି ଥିଲେ, ଆମର କଥା ଶୁଣୁଥିଲେ । ଅରୁତ ମଣିଷ ରାଓ ବାବୁ, ଏକ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କବି ମନର ଅଧିକାରୀ । ପ୍ରସାଦ ପ୍ରିୟତ୍ୱ ତାଙ୍କର ଛୋଟ ପ୍ରେସ । ଲେଟର ପ୍ରେସ । କମ୍ପୋଜିସନ, ଡିଷ୍ଟ୍ରିବ୍ୟୁସନ ବେଳକୁ ହାତ ତାଙ୍କର ଏମିତି ଚାଲୁଥିବ ଯେ ଆଜୁଠି ଦେଖିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ତାହା ପୁଣି ଆପାତତଃ ପ୍ରମାଦରହିତ । ସେ ଆମର ଅନ୍ୟତମ ଆତ୍ମୀୟ ମିତ୍ର ପାଇଟିଗଲେ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ । ଗୋଟାଏ ମଜା କଥା, ରାଜକିଶୋରକୁ ସେ ଏମିତି କଲେ ଯେ ସେ ଇଂରାଜୀରେ କମ୍ପୋଜ କରିବା ଶିଖିଗଲା । ଖାଲି ଶିଖିଗଲା ନୁହେଁ ମୋର ‘ପୁରବା’ ସନେଟ ସଂକଳନର ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦ ଚାଲିଲା । ଲେଖାରେ ନୁହେଁ, ସେଇ କମ୍ପୋଜିସନ ଟେବୁଲରେ ଆଉ ତା’ର ବାର ପୃଷ୍ଠା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଛପା ବି ହୋଇଗଲା । ସେଇ ରାଓ ବାବୁ ବିଡ଼ି ନେବାକୁ ଆସି ସେଇଠି ଥିଲେ, କହିଲେ - ‘କାହିଁ ହେବ ନାହିଁ ଆଜ୍ଞା, ଆପଣ କାଲି ସେ କବିତା ନେଇ ଆସନ୍ତୁ, ବାସ୍ତବୀ ଘଣ୍ଟାରେ ଅଠାଳିଶ ପୃଷ୍ଠା କରି ଦେଇ ପାରିବା ନାହିଁ ନା ?... ଆମେ ଏକା ସାଙ୍ଗରେ ଅବାକ୍ ହୋଇ ତାକୁ ଅନେଇଲୁଁ । ... ସେ ପୁଣି କହିଲେ.... ‘ଦେଖନ୍ତୁ, ଆପଣମାନେ ସେଇଠି ମୋ ପାଖରେ ଥିବେ, ପ୍ରାୟ ଦେଖୁ ଦେଖୁଥିବେ, ଚାରି ଚାରି ପୃଷ୍ଠା ହୋଇ ଛପା ହେବ ତ । ମୋ ଘର ଆଉ ପ୍ରେସ ତ ଗୋଟେ, ମଝିରେ ମଝିରେ କର୍ପି କି ଟିକିଏ କ’ଣ ଚାଲୁଥିବ । ... କାମ ହେଉଯିବ ।’

ସେଇ ‘ଆତ୍ମପ୍ରକାଶନୀ’ ର ପ୍ରକାଶିତ ଆଦ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥ; ‘ମୁକ୍ତଦଶକ’ । ଦଶ ଜଣ କବିଙ୍କର କବିତା ନେଇ ଗୋଟାଏ ଛୋଟ ଶାଳୀନ ପୁସ୍ତକ । ଶ୍ୟାମଭାଜକୁ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ବାକି ସମସ୍ତେ ବଲାଙ୍ଗୀରରେ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର କବିତା ଖାତା ମୋ ପାଖରେ ଥିଲା । ‘ମୁକ୍ତଦଶକ’ ରେ ରହିଛି, ଶ୍ରୀମତୀ ଆଶାଲତା ଭଦ୍ରଗାତା, ଶ୍ରୀ ଚିତ୍ରାମଣି ବେହେରା, ଶ୍ରୀ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ଶ୍ରୀମତୀ ରାଜେଶ୍ୱରୀ ପୁରୋହିତ, ଶ୍ରୀ ରାମପ୍ରସାଦ ପୁରୋହିତ, ଶ୍ରୀ ରାମକୁମାର ଅଗ୍ରୱାଲା, ଶ୍ରୀମତୀ ଲାବଣ୍ୟ ନାୟକ, ଶ୍ରୀ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଦାସ, ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀନିବାସ ଭଦ୍ରଗାତା ଓ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କର କବିତା । ଯୋଗାଯୋଗ କରି କବିତାଗୁଡ଼ିକ ଆଣି ରାଜକିଶୋର ସହିତ ଆସି ମୋତେ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ପ୍ରେସକୁ ଯାଇ କାମ ଆରମ୍ଭ କରେଇବା ଯାଏଁ ଏ ସମଗ୍ର ଜଗତ ଯେମିତି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁଙ୍କ ଲାଗି ଅବିଦ୍ୟମାନ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ସେଦିନ ସେଇ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀବାବୁ ଯାଇ ମିଠା ଆଣି

ଖୁସିଲାବା, ପ୍ରକାଶବାସୁ ଘରେ ଲଢ଼ୁଲି, ଚଟଣା ଓ କର୍ପି ଖୁସିଲାବା ଏବଂ ତାଙ୍କ ସମେତ ଆମେ ଚାରି ଜଣ ନିର୍ବିବାଦରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତାବିତ ନାମ ‘ଆତ୍ମପ୍ରକାଶନୀ’କୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ନେବା, ଏଲାନେ ବି ଦିଶି ଆସୁଛି । ଦଶହରା ଦିନ ଆମେ ଏକାଠି ହୋଇଥିଲୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁଙ୍କର ଗୁଗୁଡ଼ିପଡ଼ା ଉଡ଼ାଘରେ । ସେଇ ପାଖରେ ମୋର ଠିକ୍ ମନେ ପଡୁନାହିଁ । ଏକ ବାରଣ୍ଡାରେ ଚାଦର ଟଣା ହୋଇ ସମସ୍ତେ ସମବେତ ହୋଇଥିଲେ । କବିମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ସେ ଆହୁରି କୋଡ଼ିଏ ପଚାଶ ଜଣଙ୍କୁ ଆମସ୍ଥିତ କରି ଥାଆନ୍ତି । ଶ୍ରୀମତୀ ନାୟକ ସବୁ ଆପ୍ୟାୟନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥା’ନ୍ତି ନିଜେ । ରାଜକିଶୋର ପଣ୍ଡିତ । ଗୋଟାଏ ଘଟରେ ଆବାହିତା ଶ୍ରୀ ଦୁର୍ଗାଙ୍କର ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା ପରେ ତାଙ୍କରି ପାଦପଦ୍ମରେ ସମର୍ପିତ ସିନ୍ଦୂରାର୍ଚ୍ଚିତ ‘ମୁକ୍ତଦଶକ’ ର ଉନ୍ମୋଚନ ସେ ଆନନ୍ଦ ଓ ଉନ୍ମାଦନା ଅକ୍ଷନ୍ନାୟ ।

ତା’ପରେ ଏମିତି ହେଲା ଯେ ଆମେ ତିନି ଜଣ ଦିନ ଭିତରେ ଅନ୍ତତଃ ଥରେ କୋଉଠି ହେଲେ ପରସ୍ପରକୁ ନ ଭେଟିଲେ କେଜାଣି କି ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନ କୋଉଠି ହଜେଇ ଦେଲାପରି ଅସ୍ଥିର ଅଶାନ୍ତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲୁ । ତାହା ବୋଧହୁଏ ‘ସାହିତ୍ୟ’ର ଧର୍ମ, ‘ସହିତତା’ ।

ସେହି ଭେଟାଭେଟି ଅର୍ଥହୀନ ନଥିଲା । ତା’ରି ଭିତରେ ନିରତ ଏକ ସର୍ଜନଶୀଳ କ୍ରମ ରହିଥିଲା । ତାହା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁଙ୍କର ଅଭିନବ କଳ୍ପନା ଓ ସେଇ ବିଚିତ୍ର ଚିତ୍ର-ରଚନାର ପୁନରାବୃତ୍ତି ଓଡ଼ିଆରେ ଅନ୍ତତଃ ହୋଇନାହିଁ । ଯୋଜନା ହେଲା, ଯେଉଁ କେତେ ଜଣ ଏକାଠି ହେବେ, ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ କେହି ତାଙ୍କର ମନକୁ କବିତାର ଗୋଟିଏ ଧାଡ଼ି କହିବେ ଓ ତାହା ଲିପିବଦ୍ଧ ହେବ, ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଥିବା ଜଣକ ସେଇ ଧାଡ଼ିର ପାଦପୁରଣ କରି ଆଉ ଧାଡ଼ିଏ ମାତ୍ର କହିବେ ଓ ସେଇ କ୍ରମରେ କବିତାର ରଚନା ହେବ । କୋଉ ଦିନ ମୋ ଘରେ, କୋଉ ଦିନ ଏପରି କି ପାର୍କ ଘାସ ଉପରେ କିନ୍ତୁ ବେଶୀ ଥର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁଙ୍କ ଘରେ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଏକାଠି ହୋଇ ତେଜଶ୍ରୀ ସାନ୍ଧ୍ୟ ବୈଠକରେ ସେହି କବିତାଗୁଡ଼ିକ ଲେଖୁଥିଲୁ । ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରାୟ ନିୟମିତ ଭାଗ ନେଇଛନ୍ତି ସେମାନେ ହେଲେ ଶ୍ରୀ ଅକ୍ଷୟକୁମାର ନନ୍ଦ, ଶ୍ରୀ ରାଜ କିଶୋର ମିଶ୍ର, ଶ୍ରୀ ରାମକୁମାର ଅଗ୍ରୱାଲ, ମୁଁ ଏବଂ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ସବୁ କବିତାରେ କବିମାନଙ୍କର ପୂରା ନାଆଁ ଦେବା ସୁବିଧାଜନକ ନୁହେଁ ବୋଲି ଅ.ନ. - ରା.ମି. - ରା. ଅ. - ଶ୍ରୀ.ଉ.- କ୍ଷେ.ନା. ରେ ସୂଚନା ଦେଇ ରଚନା ତିଥିର ଉଲ୍ଲେଖ କରି ପୁଣିକାଟି ସେଇ ୧୯୬୮ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିବସରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । କେଉଁ କେଉଁ ଆସରରେ ହୁଏତ ପାଞ୍ଚ

ଜଣ ଏକାଠି ହେବା ସମ୍ଭବ ହୋଇନାହିଁ, ଅଥଚ ଆମ ସହିତ ଆସି ମିଳିତ ହୋଇଛନ୍ତି
 ତକ୍କର ପ୍ରସନ୍ନ କୁମାର ମିଶ୍ର ଓ ଭାଇ ଶ୍ରୀ ସରୋଜ ରଞ୍ଜନ ମହାନ୍ତି । ସେହି ଅଭିନବ
 ପ୍ରୟାସର ପ୍ରଶଂସା ସେତେବେଳେ ପ୍ରବୁଦ୍ଧ ପାଠକମାନେ ମୁକ୍ତ କଣ୍ଠରେ କରିଥିଲେ ।
 ଯୌଥ କବିତା ନାମରେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ସେହି ସକଳନର ‘ସୌମିତ୍ରୀର ଦୃଷ୍ଟି’ ଶୀର୍ଷକ
 କବିତାଟି ଶ୍ରୀ ରଜନୀକାନ୍ତ ଦାସ ତାଙ୍କର ସମ୍ପାଦିତ ‘ନବପତ୍ର’ ରେ ପ୍ରକାଶିତ କରିଥିଲେ;
 ପରେ ପରେ ସଂକଳନ ପ୍ରକାଶିତ ହେବା ପୂର୍ବରୁ, ସେଥିରୁ କିଛି ‘ଝଙ୍କାର’ ଆଦିରେ ବି
 ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ତେବେ ସେ ପୁସ୍ତକଟି ଏତେ ମୁଦ୍ରଣ-ପ୍ରମାଦପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ପ୍ରକାଶିତ
 ହେଲା ଯେ, ଆମେ ତା’ ଉପରେ ବିଶେଷ କିଛି ଚର୍ଚ୍ଚା-ଆଲୋଚନାଦିର ସାରସ୍ୱତ
 ପ୍ରୟାସ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହେଲୁ । ବହିଟି ପ୍ରାୟ ବାଣ୍ଟି ଦେଇଛୁ । କୋଡ଼ିଏ ପଚାଶ ଖଣ୍ଡ
 ହୁଏତ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶନୀ ସଂଗ୍ରହରେ ରହିଛି । ମୁଁ ଭାଇ ସରୋଜ ସାଙ୍ଗରେ ତା’ର ଏକ
 ଶୁଦ୍ଧ ସଂସ୍କରଣ ବିଷୟରେ କଥା ହୋଇଛି । ଏବେ ମୋର ଜିଜ୍ଞାସେଇ କବିତାଗୁଡ଼ିକର
 ଭାବାତ୍ମକ ଓ ରଚନାତ୍ମକ ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନ ହେଉ । ସେହି ସଂକଳନର ଭୂମିକାରେ ତାହା
 ସଂଯୋଜିତ ହେଉ ।

ମୁଁ ଏଠାରେ ସେହି ଯୌଥ କବିତା ସଂକଳନର ପ୍ରାଗ୍ଭାଷ ଭାବରେ ଯାହା
 ଦେଇଥିଲୁ ତାକୁ ଉଦ୍ଧାର କରୁଛି । ତା’ର ଛନ୍ଦ ଓ ଭାବ-ଲୀଳିତ୍ୟର ଆକଳନ ଯେ
 କୌଣସି ବିଜ୍ଞପାଠକ କରିପାରିବ ଓ ସେଇ ରଚନା-ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ, ପ୍ରତି ଧାଡ଼ି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କବିର
 ରଚନା ହୋଇଥିଲେହେଁ ଆତ୍ମୀୟ ଏକାନ୍ତତାର ସୁଗନ୍ଧ ଆପେ ଆପଣାଛାଏଁ ମୋହିତ
 କରିବ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଛି ।

.... “ଜହ୍ନର ଦେହେ ଜୀବନ ଦେଇ -

ନିର୍ଜୀବନେ ପୁଲକ ଦେଇ

ଅହଲ୍ୟା ଯେ ଗର୍ଜିଗଲି ମୁଁ,

ବୁଝା ମୁହିଁ, ମାଧୁରୀ ଦେଇ, ଚାତୁରୀ ଦେଇ

ସରସ ରସେ ରସାଳ କରି ଆକିଗଲି

ପରାଣ ଭରି ଭରାଇ ଦେଲି

ଆକାଶପରି ଛବି ତା’

ଗୌତମ ହେ ସାଦରେ ଘେନ...

କାନ୍ତ ଦାନେ

ନମ୍ର ଏଇ ବନିତା”

ଏହି କବିତା ସକଳନର ନାମକରଣ କରିଥିଲେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ କବି, ଆଲୋଚକ, ବାବୁ ଆଧ୍ୟାପକ ଶ୍ରୀ ଚିନ୍ତାମଣି ବେହେରା ‘ବିପଳତା ସପକ୍ଷରେ’, ଯାହା ଚିତ୍ରିତ ଠାଣିରେ ଏକ ସଫଳ ପ୍ରୟାସ ।

ଆତ୍ମପ୍ରକାଶନୀ କର୍ତ୍ତୃକ ଆୟୋଜିତ, ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ସାରସ୍ୱତ ସମାରୋହର ଅଗ୍ରଣୀ ସ୍ୱର ଯୁବ ଲେଖକ ସମ୍ମେଳନ (ପଞ୍ଚମ ଅଧିବେଶନ - ୧୯୬୯) ର ଅଲୌକିକ ଆୟୋଜନ ଲାଗି ତାଙ୍କର ଅପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ନିଷ୍ପାପର ସମର୍ପିତ ଭୂମିକା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏହି ସ୍ମୃତିଚାରଣରେ କିଛି ହେଲେ କହିବି ନାହିଁ । କାରଣ ତାହା ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପର୍ଯ୍ୟାୟ । ତା’ ଉପରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଲେଖା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବି ଭାବୁଛି, ଆଗାମୀ ପ୍ରକାଶନ ନିମନ୍ତେ । ତାହା ସହିତ ଏହି ସ୍ମୃତିଚାରଣରେ ମୁଁ ତାଙ୍କର ସାରସ୍ୱତ ସର୍ଜନାର ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନ ବି କରିବାକୁ ଯାଉନାହିଁ । କାରଣ ତାହା ମଧ୍ୟ ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସଙ୍ଗ । ଆଲୋଚନା କରି ବସିଲେ, ତା’ର ଭାବ-କଳ, ଉତ୍ତରିତ ସମର୍ପଣ ଓ ବିଲକ୍ଷଣ ଉପମା-ବିନ୍ୟାସ ଭିତରେ ସେହି ଈର୍ଷା, ଅସୁଯାୟିତା, ତଦ୍‌ଗତପ୍ରାଣ, ନିରଲସ ଦିବ୍ୟ କାବ୍ୟ-ପୁରୁଷର କୃତି ଓ କୃତିତ୍ୱ ସହିତ ପ୍ରଭାବତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରତି ହୁଏତ ପ୍ରଗଳ୍ଭ ନ ହୋଇ ନ୍ୟାୟ ଦେଇ ପାରିବି ନାହିଁ ।

ତେବେ ଗୋଟିଏ କଥା, କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁ ଜଣେ ବୈରାଗୀ ପୁରୁଷ । ସାଧାରଣତଃ ଆମେ ସେଇ ମଣିଷକୁ ବୈରାଗୀ ବୋଲି କହିଥାଉଁ ଯେ ଆପଣାର ମାୟା ମୋହରୁ ଦୂରରେ ରହି ସେହି ପରମପୁରୁଷ ଲାଗି ପାଗଳ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ସତ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମଦର୍ଶନର ଅନୁରାଗରେ ଆତ୍ମର ହୋଇ ରହିଥାଏ । କେବେହେଲେ ସାମାଜିକ ସଂକୋଚ ଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିବାକୁ ନ ଚାହିଁ ଅସୀମ-ଅନନ୍ତକୁ ଲୋଡ଼ିଥାଏ । ଆପଣାର ଚିନ୍ତା ଛାଡ଼ି ଜଗତ ଲାଗି ବାୟା ହେବାକୁ ମନ କରେ । ବିପ୍ଳବ ଓ ବିରାଟ ତା’ର ଅତି ପ୍ରିୟ । ଏ ସବୁକୁ ନେଇ ବିଚାର କଲେ ଜଣେ ସଂସାରୀ ଅନୁରାଗୀ ମଣିଷଠାରୁ ସେ ଅଧିକ ଅନୁରାଗୀ । କାରଣ ଆମ ଆଖିରେ ଅନୁରାଗୀର ଅନୁରାଗ ଯେତେବେଳେ ଦିଶେ ତାହା ଈଶା ଅଧିକେ ସମ୍ଭବ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି । ମାତ୍ର ବୈରାଗୀର ଅନୁରାଗ ପୂର୍ବ କେବେ ହେଲେ ହୋଇ ନାହିଁ... ଶେଷ ଲକ୍ଷାଗି ତା’ର କେବେହେଲେ ଫୁଲ ହୋଇ ଫୁଟେ ନାହିଁ; ବାକି ରହିଯାଏ । ସେଇ ଅପର ପ୍ରଜାପତିର ଦିବ୍ୟ ଆତ୍ମା ସେଇ ଆନନ୍ଦ ଓ ପରମପ୍ରିୟର ସନ୍ନିଧିଲାଗି ଆଉ ଏକ ମହନୀୟ ସାଧୁ ଜୀବନ ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ ।

ମୋର ଏହା କହିବାର ଅଭିପ୍ରାୟ ହେଲା, ସେହି ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପ୍ରତିଭାଧାରୀ ସାରସ୍ୱତ

ପୁରୁଷଟି, ଆପଣା ଲାଗି ଯେତେଯାହା କରିଗଲା, ତା'ଠାରୁ ବହୁ ଗୁଣରେ ସେ ଅନ୍ୟଲଗି କରିଗଲା । ଆପଣାର ସ୍ୱାର୍ଥରେ ବୁଢ଼ି ନ ଯାଇ ସେ ବୃହତ୍ତମ ସାରସ୍ୱତ ସ୍ୱାର୍ଥ ନିମନ୍ତେ ଅଧିକ ସାଧନା କଲା, ତପସ୍ୟା କଲା ।

ସେହି ଅନାସକ୍ତିରେ ଆସକ୍ତ ଯୋଗୀର ଜୀବିତ୍ୱ ତ ଗୋଟାଏ ସାଧାରଣ କଥା । ପାଠ ପଢ଼ିବା, ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବା, ପଢ଼ିବା ପଢ଼େଇବା ସେଇ ଜୀବିକାର କଥା । ମାତ୍ର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଜୀବନ ଗୋଟାଏ ଅଲଗା କଥା । ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱେଦୀ, ବିନୟୀ । ସେହି କାରଣରୁ ତାଙ୍କର ସାଙ୍ଗଠନିକ ଭୂମିକା ଅନବଦ୍ୟ । ଆପଣା ସର୍ଜନଶୀଳ ରଚନା ଭିତରେ ବଲାଙ୍ଗୀରରେ ଥିବାବେଳେ ପ୍ରକାଶିତ ଗଛ ସଂକଳନ ‘ଫୁଲର କବର’ ୧୯୬୭ ଓ କବିତା ସଂକଳନ ‘ଭଗାରଣ’ - ୧୯୬୯ ପରେ ସେ ଯାହା କିଛି ବି ଲେଖିଛନ୍ତି ତାହା ପ୍ରବନ୍ଧ - ଆଲୋଚନା ଓ ତତ୍ତ୍ୱ-ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ । ସେହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବଲାଙ୍ଗୀରରେ ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ ରଚିତ ଓ ପ୍ରକାଶିତ ‘ଅଜ୍ଞକାର ଓ ଅଜ୍ଞକାର ତତ୍ତ୍ୱ’ (୧୯୬୮), ‘ସାହିତ୍ୟର ସାମାନ୍ୟ କଥନ’ (୧୯୭୦), ‘ସାହିତ୍ୟିକ ବାକ୍ଷୀ ଓ ନିରାକ୍ଷୀ’ (୧୯୭୦), ‘କବି ନୀଳକଣ୍ଠ’ (୧୯୭୨), ‘କବି ଚରିତ : ରାଧାନାଥ’ (୧୯୭୯) ପାଇଁ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ସୂଚନା ଦେବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । ଛାତ୍ର ଜୀବନରେ ‘ରଶ୍ମୀ’ ନାମକ ଏକ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦନା ଏବଂ ପରେ ୧୯୬୩ ରେ ‘ଶତରୂପା’ ସମ୍ପାଦନା ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ । ସେହି ସମୟରେ ସେ ଉତ୍କଳ ଲେଖକ ସମ୍ମେଳନର ଆୟୋଜନ କରିବାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ସମ୍ପାଦକ ଭାବରେ ସଫଳତାର ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରିଥିଲେ ।

ସମ୍ଭବତଃ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ସେ ତାଙ୍କର ଗବେଷଣା ନିବନ୍ଧ ‘ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶ୍ୟାଭ୍ୟ ପ୍ରଭାବ’ ନିମନ୍ତେ ଡକ୍ଟରେଟ୍ ଉପାଧି, -ଭୂଷିତ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ଗବେଷଣା କାର୍ଯ୍ୟ ସେ ତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଗୁରୁ, ପ୍ରବାଣ ସାହିତ୍ୟିକ ଡକ୍ଟର କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରାଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ କରିଥିଲେ ଯାହା ଉଚ୍ଚପ୍ରଶଂସିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହା ଗ୍ରନ୍ଥାକାରରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇସାରିଛି । ଏତଦ୍ବ୍ୟତୀତ, ପ୍ରକାଶିତ ସମାକ୍ଷୀ ବିଶ୍ଳେଷଣ, ମନୋଗ୍ରାଫ, ସଂପାଦନା ସଂକଳନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ମନନଶୀଳ ଅଧ୍ୟୟନ, ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ, ଶାଣିତ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ, ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ, ଅଧ୍ୟବସାୟ ଆଦିର ନିଦର୍ଶନ ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରକାଶିତ ‘ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ’ (ସାହିତ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱ), ‘କବି ଅର୍ଜୁନ ଦାସ’ (ମନୋଗ୍ରାଫ), ଆଲୋଚନା ପତ୍ର, ‘କବି ଓ କାମିନୀ’ (ସମାକ୍ଷାତ୍ମକ ଆଲୋଚନା), ‘ନାରାଜକବି ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣା’ (ମନୋଗ୍ରାଫ), ‘ଫକୀରମୋହନ କଥାସାହିତ୍ୟ’, ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣା ରଚନାଶ୍ରୀ, ‘ସାଂପ୍ରତିକ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ’, ‘ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ’, ‘ପ୍ରବନ୍ଧ ବିଚିତ୍ରା’, ‘କାବ୍ୟ ଓ କବିତା’ ତଥା ଚାରିଭାଗରେ

‘ଜଗନ୍ନାଥ ପଦ୍ୟାବଳୀ’ ର ସମ୍ପାଦନା ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ । ମୋର ଜାଣିବାରେ ପଦ୍ୟାବଳୀର ଆଉ ଦୁଇ ଭାଗର ସମ୍ପାଦନା କାର୍ଯ୍ୟ ବି ସେ କରିଥିଲେ । ସମକାଳୀନ ରଚନାର କିଛି ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଉଦାହରଣ ନେବାର ଅଭିପ୍ରାୟ ଥିଲା । ସେ ଗ୍ରନ୍ଥର ସ୍ଥିତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୁଁ ଅନଭିଜ୍ଞ ।

ଅନେକ ପରିଶୋଧନ ଓ ସମାକ୍ଷାତ୍ମକ ବିଶ୍ଳେଷଣର ସଂଯୋଜନାରେ ସେ ସଂକଳିତ କରିଥିବା ବୃହଦାକାର ‘ରାଧାନାଥ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ’ ୧୯୭୫ ରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହାଛଡ଼ା, ସେ ଅନେକ ଆଲୋଚନାଟକ, ସଂପାଦନ, ସାରସ୍ୱତ ସମାରୋହରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରି ବହୁବିଧ ସାରସ୍ୱତ ଗୁଡ଼ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉପରେ ଜ୍ଞାନୋଦ୍‌ଘାସ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବହୁ ପ୍ରବନ୍ଧ ‘ତଗର’, ‘ସପ୍ତର୍ଷି’, ‘ନବରବି’ ପ୍ରଭୃତି ସଂଭ୍ରାନ୍ତ ସାରସ୍ୱତ ପତ୍ରିକାମାନଙ୍କରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ସବୁ କିଛିକୁ ଅନୁଶାସିତ ଓ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ରୀତିରେ, ପ୍ରତି କଥାକୁ ଲିପିବଦ୍ଧ କରି ରଖିବାର ଅଭିପ୍ରାୟରେ ତଥା ତତ୍ତ୍ୱବର୍ତ୍ତୀ ଆଲୋଚନାର କ୍ରମ ଅତୁଟ ରଖିବା ଜଞ୍ଜାରେ ସେ ବହୁ ତତ୍ତ୍ୱବିଦ୍ ବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ଏକାଠି କରି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିବା ‘ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ’ ତଥା ‘ଏକ୍ଷଣା’ ସାରସ୍ୱତ ମୁଖପତ୍ରର ପ୍ରକାଶନ ଆଦି ଜିଜ୍ଞାସୁ, ଗବେଷକ, ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଲାଗି ଉପାଦେୟ ଓ ଆଦରଣୀୟ ସାମଗ୍ରୀ ହୋଇ ରହିଥିବ । ମାତ୍ର ଜଣେ ବିଦ୍ୱାନ ଭିତରେ ପ୍ରାଚୀନ ଓ ଅର୍ବାଚୀନ ତଥ୍ୟ ଓ ତତ୍ତ୍ୱର ଏକ ସମୃଦ୍ଧ ଗନ୍ତାଘର ରହିଥିଲା, ତାହା ବିସ୍ମୟାଭିଭୂତ କରିଥାଏ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁଙ୍କର ପରମାରାଧ୍ୟ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ । ନିଖୁଳ ଜଗତର ଅଧୀଶ୍ୱର । କରୁଣାବରୁଣାଳୟ ପ୍ରଭୁ । କେଡ଼େ ଦାତା, କେଡ଼େ ପ୍ରୀତି କାଙ୍ଗାଳ ନୁହେଁ ସେ । ତା’ ପ୍ରତି ପ୍ରକୃତରେ ଆସ୍ଥାବନ୍ତ ମଣିଷ ଜଗତକୁ ଛାଡ଼ିରେ ଭିଡ଼ି ଧରିବାକୁ ଆତୁର ନ ହୋଇ କରିବ ବା କ’ଣ ?

ନିତାନ୍ତ ସରଳ ମଣିଷଟିଏ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁ । ଅନୁରୂପା ସହଧର୍ମିଣୀ । ଆମେ ଏ ଦୁହିଁକୁ ଅନେକ ପ୍ରକାର ହଜରାଣ ହରକତ କରିଛୁ । ବେଳ ଅବେଳରେ କିଛି ଭୋଜନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରେଇବା, ଆଗାମୀ ଯୋଜନାର ବରାଦ ଦେଇ ଯିବା ଏକ ସାଧାରଣ କଥା । ଆମମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଏବଂ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁ ହିଁ ହିଁବାହିତ । ଆମ ଘରେ ବା ଡାକ ଘରେ ମଝିରେ ମଝିରେ କିଛି ନା କିଛି ଅବଶ୍ୟ ଚାଲିଥିବ । ପ୍ରଭୁର ଲାଭ ମିଳିଥାଏ ଏ ଅପୂର୍ବ ପ୍ରୀତିରୁ । ରାଜକିଶୋରକୁ ଆପାତତଃ ଶ୍ରୀମତୀ ଆମରି ଆବାସରେ ଭୋଜନଲାଗି ବାଧ୍ୟ କରେଇଥିଲେ । ପ୍ରତିଦିନ ଅବଶ୍ୟ ଭେଟ ହେବ । ରାଜକିଶୋର କଟକ କି ଆଉ କୁଆଡ଼େ ଯାଇଥିବ । ସେ ଅନୁପସ୍ଥିତ

ବୋଲି ଜାଣିଥିଲେ ହେଁ, ଭୁଲି ଯାଇ ଶ୍ରାମତା ବିକଳିତ ରାତି ଯାଏଁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥିବେ । ଆଜି ପଇଁଟିରିକ୍ଷ ବର୍ଷ ପରେ ମଧ୍ୟ ଆମର ଗୋଟାଏ ପରିବାର । ମୁଁ ଓ ଶ୍ରାମତା ସେ ଘରେ ବଡ଼ ଭାଇନା-ଭାଇଜର ସମ୍ମାନ ଓ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଅଧିକାରୀ । ଅନୁରୂପ କନିଷ୍ଠବର୍ଗର । ଚିନ୍ତା କରନ୍ତୁ ସାରା ଜଗତ ସେଭଳି ଏକ ସ୍ୱେଦ ସୋଦରପଣ କପଟହୀନ ଭାବର ଅମୃତ ବର୍ଷାରେ ଆର୍ତ୍ତ ହୋଇଗଲେ ?... ଆଉ କୋଉ ଲାଭ ସତରେ ଜୀବନକୁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତାରେ ଭରି ଦେବ, କୃତାର୍ଥ କରି ହେବ ? ଏକାନ୍ତେ ପରିଣତ ବୟସରେ ଚିନ୍ତା କଲେ ସେଇ ମହନୀୟାମାନେ କେମିତି ସତରେ ଆମଭଳି ଭାବଭୋଳା ମଣିଷମାନଙ୍କୁ ହସିହସି କାବୁ କରି ରଖିଥିଲେ ଓ ଆନନ୍ଦଲାଭ କରୁଥିଲେ ? ସେ ପ୍ରଶ୍ନ ଅନୁଭବିତ ହୋଇ ରହିଥିବ, ଅଥଚ ସ୍ମୃତି ତା'ର ବିଭୋର କରି ରଖିଥିବ ।

ମାତୃ ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ଘଟଣା କହିବି । ଆମ ସହିତ ପ୍ରବାଣ ନାଟ୍ୟକର୍ମୀ, ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଶ୍ରୀକାନ୍ତ ମହାନ୍ତି, ରାଜ କିଶୋର ମିଶ୍ର, ସେମାନେ ନିଜେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ସ୍ୱାକ୍ଷର କରି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁଙ୍କ ପାଖକୁ ଗୋଟାଏ ଚିଠି ଦେଇଥିଲେ । ଲେଖାଥିଲା, ଆଗାମୀ କାଲି ଆମେ ନିମ୍ନ ସ୍ୱାକ୍ଷରକାରୀ ଉଦ୍‌ପୁରୁଷ, ଆପଣଙ୍କ ଆବାସରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ସ୍ୱରୁଚି ଭୋଜନ କରି ଆପଣଙ୍କୁ ଆପ୍ୟାୟିତ କରିବାକୁ ମନସ୍ଥ କରିଛୁ । ଆପଣ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ରହିବେ ବୋଲି ଏହା ପୂର୍ବ-ସୂଚନା... ବା ସେମିତି କିଛି ଗୋଟାଏ ମେଲୋଡ୍ରାମାର ସଂଳାପ ପରି । ଚିଠିଟି ପୋଷ୍ଟମାନଙ୍କୁ ଜଗି ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ତାହା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କୁ ଦେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଥିଲା । ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବା ମାତ୍ରକେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁ ହସିହସି କହିଲେ - ‘ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କର ଚିଠି ପାଇ ନାହିଁ ।’ ସେଦିନ ଶୁନିବାର । ତା’ପର ଦିନ ରବିବାର, ବଲାଙ୍ଗୀରର ସାପ୍ତାହିକ ହାଟ ପାଳି । ଗୁଗୁଡ଼ିପଡ଼ା ଉଡ଼ାଘର ଛାଡ଼ି ସେତେବେଳକୁ ସହରର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥ ସରକାରୀ ଆବାସରେ ସେ ରହିଥା’ନ୍ତି । କଥାଟି ସେଇଠି ରହିଗଲା ନାହିଁ । ତା’ ପର ଦିନ ବଡ଼ି ଭୋରରୁ ସେମାନେ ଯାଇ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁଙ୍କ ବାରଣ୍ଡାରେ ଉପସ୍ଥିତ । ଦୁଆର ଫିଟି ନ ଥାଏ । ଭୋରରୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀବାବୁ କବାଟ ଫିଟେଇ ବାହାରିଲାବେଳକୁ ବାରଣ୍ଡାରେ ଚକାପାରି ବସିଥିବା ଏମାନଙ୍କୁ ଦେଖି କେତେ ଖୁସିରେ ମନଖୋଲି ହସିଲେ । ସେଇଠି ସେଇ ‘ସ୍ୱରୁଚି’ ର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ହେଲା, ଅର୍ଥାତ୍ ସେମାନେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀବାବୁଙ୍କୁ ଧରି ସକାଳୁଆ ହାଟକୁ ଯିବେ, ସେ ପଇସା ଦେବେ ଓ ଏମାନେ ଆପଣା ରୁଚି ଅନୁସାରେ ପରିବାପତ୍ର ନେଇ ଆସିବେ । ତେଣେ ଶ୍ରାମତା ନାୟକ, ଏମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଭାତୀ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ଲାଗି ତା’ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାରେ ତିକ୍ତ ମାତ୍ର କୁଣ୍ଡା କରି ନଥିଲେ । ସବୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଲା, ଆଉ ସେମାନେ ଆସିଲେ,

ରାଜକିଶୋର ଓ ଶ୍ରୀମତୀ ନାୟକ ପ୍ରସ୍ତୁତିରେ ନିଯୋଜିତ ହୋଇ ରହିଲେ । ରାଜକ ବିଚିତ୍ର ପାକ-ଯୋଜନାର ସମାଚୀନ ସଂଶୋଧନ କରି ଯାହା ହେଲା, ତହିଁରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ଆନନ୍ଦ ଅବର୍ଣ୍ଣନୀୟ ଅବଶ୍ୟ ।

ଆଉ ଏକ ଭିନ୍ନ ଘଟଣା । ଆମର ପ୍ରତିଦିନ ଭେଟ ତ ଅବଶ୍ୟ ହେବ । ତାହା ଜଣା ହେବ ନାହିଁ । ରାଜର ବିଳମ୍ବ ହେବା ଦେଖୁ ମୁଁ ଓ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁ ବାହାରି ଚାଲିଗଲା ତା'ର ରୁଗୁଡ଼ିପଡ଼ା ଭଡ଼ା ଘରକୁ । ସେ କିନ୍ତୁ ପୂର୍ବରୁ ବାହାରି ଆସିଥିଲା । ଆମେ ଆସି ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ଏକ ବିଚିତ୍ର ଅଭାବିତ ସ୍ଥିତି । ଏକ ଭିନ୍ନ ବାଟରେ ଆମ ଯାଇଛୁ । ଆଉ ଏକ ବାଟରେ ସେ ଆସିଛି । ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଗକୁ ଭେଟ ହେଇନାହିଁ । ଆମେ ଆସି ଦେଖିଲା ବେଳକୁ ଗୋଟାଏ ମଣିଷା ପଡ଼ିଛି । ମଣିଷା ବାହାରେ ଗୋଟାଏ କିରାସିନ ଭରା ପରାତ ଭିତରେ ଏଣୁ ତେଣୁ ଗୁଟାଏ ଫ୍ୟାନ୍‌ର ପାର୍ଟସ ଖୋଲା ହୋଇ ରହିଛି, ମଝିରେ ଲଙ୍ଗଳା ଫ୍ୟାନ୍‌ଟି ଥୁଆ ହୋଇ ରହିଛି । ସେ ପଞ୍ଜାଟି ଖରାପ ହୋଇଥିଲା, ସିଲିଂ ପଞ୍ଜା ଥିଲା ବୋଲି ହେଲାରେ ତାହା ମରାମତି ଲାଗି ଦିଆ ହୋଇ ନଥିଲା । ରାଜକିଶୋର ପହଞ୍ଚି ଚାଲୁ ନଥିବା ପଞ୍ଜାଟି ଦେଖି ପଚାରିଲା - ‘ଯାକୁ ମରାମତି କରନ୍ତୁନି ଅପା ’ ?

- ‘ସେ କାହାକୁ ଦେଲେ ତ ?’

- ‘ସେ କୋଉ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ କାମ ! ମୁଁ କରି ଦେଇ ପାରିବି । ତୁ ଗୋଟାଏ ପରାତରେ କିରାସିନ ଆଣ । ମୁଁ ଯାଇ ସରଂକାମ ନେଇ ଆସିବି ।’ କହି ଦେଇ ରାଜ ବାହାରିଗଲା । ସାମନାରେ ଗୋଟାଏ ପିସ୍ତଲ ଗଛ । ତା'ରି ଛାଇରେ ଜଣେ ସାଜକେଲ ମେକାନିକର ଉଠାଦୋକାନ । ତା'ଠାରୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ଲୟର ଓ ଫେଟକସ୍ ମାଗି ଆଣି ରାଜ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ଶ୍ରୀମତୀ ନାୟକ ଆଜ୍ଞାକାରିଣୀ ଭଉଣୀ ଭଳି ପରାତ ଓ ଛୋଟ କିରୋସିନ ଟିଣଟି ଆଣି, ମଣିଷା ପାରି ଅପେକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତି । ରାଜ ଆସି, ପରାତରେ କିରୋସିନ ଢାଳି, ଗୋଟିଗୋଟି କରି ଯେତେ ଖୋଲି ହେଲା ଖୋଲି ସେଇ କିରାସିନରେ ବୁଡ଼େଇ ବୁଡ଼େଇ ତରୁ ବୁଝେଇ ଦେଇଥାଏ ଯେ, ଫ୍ୟାନ୍‌ରେ ଏଣୁ ତେଣୁ ମଜଲ୍ଲା ଥାଏ । କିରୋସିନରେ ପଡ଼ିଲେ ତାହା ସଫା ହେଇଯାଏ । ବାହାର ଜିନିଷକୁ କନାରେ ଭଲ କରି ପୋଛି ଦେଲେ ସେ ସଫା ହୋଇଯିବ । ତା'ଘରେ ପୋଛା ପୋଛି କରି ଲଗେଇ ତେଲ ଦେଲେ ଫ୍ୟାନ୍ ଚାଲିଲା । ‘ବୁଝିଲୁ ନା ଅପା, ମୋ ଫ୍ୟାନ୍ ସେମିତି ଖରାପ ଥିଲା ଯେ, ମୁଁ ଜଣକୁ ଡାକି ନେଇଥିଲି । ସେ ଯାହା ଯାହା କରି ସଜାଡ଼ି ଦେଲା ମୋର ସବୁ ମନେ ଅଛି ।’

ସେମାନେ ଦୁହେଁ ଶୁକ ପରୀକ୍ଷିତ ଭଳି ତନ୍ମୟ ମୁଦ୍ରାରେ ଆମନାସାମନା ବସିଥା'ନ୍ତି ।

କଥାଟି ସେଇଠି ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହିଯାଇଥାଏ । ଯେତେବେଳେ ରାଜ ପଚାରିଲା - 'ମୁଁ, ଯୋଉଠୁ ଯାହା ଖୋଜିଲି, ସବୁ ତୋର ମନେ ଅଛି ନା ଅପା ।'

କଟନା କରନ୍ତୁ ଶ୍ରୀମତୀ ନାୟକଙ୍କ ଅବସ୍ଥା କ'ଣ ହୋଇଥିବ ସେ ପ୍ରାୟ କାନ୍ଦୁଣୁ ମାନ୍ଦୁଣୁ ହୋଇ କହି ଥା'ନ୍ତି - ମୁଁ କ'ଣ ଜାଣେ ଯେ ମନେ ରଖି ପାରିବି !'

'ତେବେ ଜାଏ ପୁଣି ଖଜା କେମିତି ହେବ ଯେ ! ମୁଁ ତ ମୋ କାମରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲି । ତୁ ଗୋଟେ ଏମ୍.ଏ. ପଢ଼ିଛୁ । ଅଧ୍ୟାପିକା । କବିତା ଲେଖୁଛୁ, ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖୁଛୁ, କେତେ କଥା କରୁଛୁ, କେତେ କଥା ମନେ ରଖି ପିଲାଙ୍କୁ ପଢ଼ାଉଛୁ । ଏତିକି ମନେ ରଖୁଛୁ ନାହିଁ ତ, ମୁଁ ଆଉ କ'ଣ କରି ପାରିବି !'

କଥାଟି ସେଇଠି ଥାଏ । ଦୁହେଁ ତା' ଉପରେ ସତରେ ଯେମିତି ଗୋଟାଏ ତୃରୀୟ ଅବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚି, ମୌନ ସ୍ଥିର, ତନ୍ମୟ ଅନ୍ତର୍ଜାତ ସ୍ଥିତିରେ ରହିଥାନ୍ତି ।

ସେଇଳି ଭାବ ତନ୍ମୟତା ସତରେ ସବୁରି କ'ଣ ଭାଗ୍ୟରେ ଥାଏ ...

... କେତେ କଥା ରହିଛି ସ୍ମରଣରେ... ସେଇ ପୁରୁଷଗୁଡ଼ିକ ମଉଳି ନାହାନ୍ତି, ମଉଳିବେ ନାହିଁ । ସୁଗନ୍ଧ ବିଲ୍ଲୀନ ହୋଇଯିବ ନାହିଁ । ଶାଶ୍ୱତ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ । ଅନ୍ତତଃ ପରମାୟୁର ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଯାଏଁ ସେଇ ଉପଲବ୍ଧର ଦିବ୍ୟତା ଆମୋଦିତ କରୁଥିବ ତିରକୁ ...

ସାହିତ୍ୟ-ପ୍ରାଣ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ

ଡକ୍ଟର ପ୍ରସନ୍ନ କୁମାର ମିଶ୍ର

ବିଶ୍ୱଭାରତୀର ଅସ୍ଥାୟୀ ଅଧ୍ୟାପକ ପଦରୁ ନିସ୍ତାନ୍ତ ହେବା ପରେ ମୋତେ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଛାଡ଼ିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ୍ରମେ ସୁଦୂର ବଲାଙ୍ଗୀରର ରାଜେନ୍ଦ୍ର କଲେଜରେ ଯୋଗ ଦେଲି, ୧୯୬୭ ମସିହା ନଭେମ୍ବର ମାସରେ । ସେଇଠି ଅଧ୍ୟାପକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ସହିତ ମୋର ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତ ।

ଆମେ ଏକା ବିଭାଗର ଅଧ୍ୟାପକ । ମୁଁ କନିଷ୍ଠତମ, ମୋ' ଉପରକୁ ସେ ଓ ସମସ୍ତଙ୍କ ଉପରେ ଥିଲେ କବି ଓ ସମାଜିକ ଚିନ୍ତାମଣି ବେହେରା । ସେଇ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସହିତ ନିରନ୍ତର କଥାବାର୍ତ୍ତା, ହସ-ଖୁସି ଓ ସାହଯ୍ୟ-ସହଯୋଗ । ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅକ୍ବୁରିତ ହେଲା ବନ୍ଧୁତା, କ୍ରମେ ତାହା ପଲ୍ଲବିତ ହୋଇ ପୁଷ୍ପିତ ହେଲା । ପାକଳ ହୋଇଗଲା ସଂପର୍କର ଖୁଅ । ଏଠାରେ କହି ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ ମୋ' ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନରେ ବଲାଙ୍ଗୀର ଏକ ଅଧ୍ୟାୟ । ସେଇ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଆଉ ଅନେକ ନାମ ସହିତ ସାହିତ୍ୟ-ପ୍ରାଣ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ନାମ ଅଲିଭା ଅକ୍ଷରରେ ଲେଖା ହୋଇ ରହିବ ।

ପ୍ରାଣରେ ଶାନ୍ତିନିକେତନର ସଂସ୍କୃତି ଧରି ମୁଁ ବଲାଙ୍ଗୀରରେ ପହଞ୍ଚିଲି, ଯାହାର ମୁଖ୍ୟ ଆବେଦନ ଥିଲା ବନ୍ଧୁତା ଓ ଭାଇପଣ, (ଭାଇର ସଙ୍ଗେ ଭାଇକେ ସେ ଯେ କରେଛେ ଏକ୍ ମନ, ଆମାଦେର ଶାନ୍ତିନିକେତନ...) ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଜୀବନ ପ୍ରତି ଅତୁରନ୍ତ ସମାଦର ଭାବ । ଯେଉଁଠି ଓ ଯାହାଙ୍କ ଭିତରେ ତା'ର କଣିକାଏ ଥିବା ଅନୁଭବ କରୁଥିଲି ତାକୁ ଆଦରି ଯାଉଥିଲି । ମୋର ସୌଭାଗ୍ୟ ଯେ ବଣ-ପାହାଡ଼ ଘେରା ବଲାଙ୍ଗୀର ଭିତରେ ମୋତେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ରୂପରେ ମିଳିଯାଇଥିଲା ବନ୍ଧୁତିଏ ଓ ଭାଇତିଏ ଯାହାଙ୍କ ଭିତରେ ସାହିତ୍ୟ-ସମାଦର ଭାବ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଥିଲା ।

ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତରୁ ଜାଣିନେଇଥିଲି ଯେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସାହିତ୍ୟ ଜଗତରେ ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ସୃଷ୍ଟିର ଆବେଗ କେଉଁ ଭାଙ୍ଗୁଥିଲା, ଯାହା ତାକୁ ସମସାମୟିକ ସୃଷ୍ଟିଧାରା ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ କରିରଖୁଥିଲା । ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ହେବ ନାହିଁ ଯେ ସପ୍ତମ ଦଶକରେ ଖୁବ୍ କମ୍ ଅଧ୍ୟାପକ ସମସାମୟିକ ସୃଷ୍ଟିର ଖବର ରଖୁଥିଲେ । ପ୍ରଥମ କଥା ପତ୍ର-ପତ୍ରିକାର ସଂଖ୍ୟା ଥିଲା ସାମାବନ୍ଧ । ଝଙ୍କାର, ସମାବେଶ, ଆସନ୍ତାକାଲି ଭଳି ଅଳ୍ପ କେଜଣେ ପତ୍ରିକା । 'ଆସନ୍ତାକାଲି'ର ମୃତ୍ୟୁ ମଧ୍ୟ ସେଇ ସପ୍ତମ ଦଶକରେ ଘଟିଲା । କୋକେ-ପି-ଦଣ୍ଡେ ଜୀ ଅବସ୍ଥାରେ ବଞ୍ଚୁଥିବା 'ଡଗର' ସେତେବେଳେ କୋରାମିନ୍,

ନେଉଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ ଦୈନିକ-ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଛପା ଯାଉଥିଲା ସେସବୁରେ ଆଜି ଭଲ ସୁଶୋଭିତ ସାହିତ୍ୟ ପୃଷ୍ଠାର ନିୟମିତ ପ୍ରକାଶ ନଥିଲା । ସମସାମୟିକ ନବୀନ ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କ ଖବର କିଏ ବା କେମିତି ରଖନ୍ତେ, ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତି ନଥିଲା । ଆରମ୍ଭରୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ-ସୃଷ୍ଟି ସହିତ ଆବେଗଗତ ସଂପର୍କ ଥିଲା । ସେ ସମସାମୟିକ ପତ୍ର-ପତ୍ରିକାରୁ ମୋ' ଗଛ, ଉପନ୍ୟାସ, କବିତା ସହିତ ପରିଚିତ ଥିଲେ, ଏପରିକି 'ଆସନ୍ତାକାଲି' ପୃଷ୍ଠାରୁ ମୋର ଧାରାବାହିକ ଉପନ୍ୟାସ 'ଅସୁର' ର ଅନେକାଂଶ ପଢ଼ିଥିଲେ । ସମସାମୟିକ କଳା-କଳ୍ପନା, ଲେଖା-ରେଖା ସହିତ ତାଙ୍କର ନିବିଡ଼ ସଂପର୍କ ଥିବାରୁ ଆମ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଆତ୍ମାୟତା ବଢ଼ିଲା ।

ସପ୍ତମ ଦଶକରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଏକ ମୋଡ଼ ନେଉଥିଲା । ବହୁ ପରୀକ୍ଷା ଓ ପ୍ରୟୋଗରେ ସାହିତ୍ୟର ବାତାବରଣ ଥିଲା ମୁଖର । କିନ୍ତୁ ଧାଧାରଣ ଓଡ଼ିଆ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ରହିଥିଲା ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ । ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ପାଇଁ କଲେଜୀୟ ପରିସରରେ ଥିଲା ଏକ ପ୍ରତିକୂଳ ମନୋଭାବ । ଯୁବଗୋଷ୍ଠୀର କାମ ଥିଲା ଏଇ ସ୍ଥିତାବସ୍ଥାକୁ ଭାଙ୍ଗିବା, ନେଗେସନକୁ ଦୂର କରିବା ଓ ସମସାମୟିକ ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରତି ଏକ 'ସମାଦର ଭାବ' ସୃଷ୍ଟି କରିବା । ଏଇ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବଲାଙ୍ଗୀରରେ ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗରେ ଆମେ ଯେଉଁ କେଜକଣ ତରୁଣ ଥିଲୁ, ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଥିଲା ସ୍ଥିତାବସ୍ଥାକୁ ଦୋହଲେଇ ଦୋହଲେଇ ନୂତନ ପରିବେଶ ଓ ପାଠ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା । ସମାଧାରଣ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେ ପ୍ରକାର ସାହିତ୍ୟିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୋଧ ରହିଥିବାରୁ କଲେଜ ପରିସରରେ କବିତା ଆବୃତ୍ତିର ଉତ୍ସବ, ସଂପାଦନ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମମାନ ରୂପାୟିତ କରିବାରେ ଆମକୁ ବହୁତ ସୁବିଧା ହୋଇଥିଲା ।

ପ୍ରଥମ ପରିଚୟବେଳେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଭଦ୍ରକ କଲେଜ ନାଁ କହିଥିଲେ । ସେଥିରୁ ମୁଁ ଅନୁମାନ କରିନେଲି ଯେ, କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କଠାରେ ପୁଚ୍ଛିଦିଶୁଥିବା ସାହିତ୍ୟ-ସମାଦର ଭାବଟା କିଛି ଆକର୍ଷକ ନୁହେଁ । ଏହା ସେ ଭଦ୍ରକ କଲେଜରୁ ପାଇଛନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର ଯେଉଁ ଦୁଇଟି କଲେଜର ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ ଛାତ୍ରଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ସାହିତ୍ୟ-ସମାଦର ଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଦିଗରେ ପ୍ରୟାସୀ ଥିଲେ ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ଭଦ୍ରକ କଲେଜ ଓ ଅନ୍ୟଟି ଖ୍ରୀଷ୍ଟ କଲେଜ । ସେଇ କଲେଜର ଅନ୍ୟ ଶ୍ରେଣୀର ଛାତ୍ରମାନେ ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ବନ୍ଧନା ବାହାରେ ବଢ଼ିଚାଲିଥିବା ସାହିତ୍ୟର ଅମୃତଧାରା ସହିତ ସଂପର୍କ ରଖିପାରୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ପଛରେ ଥିଲା ବିଭାଗୀୟ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କ ପ୍ରେରଣା । ମୁଁ ତାକୁ ବିଭାଗୀୟ ସଂସ୍କୃତି ନାଁରେ ନାମିତ କରିବି, ଯାହା ଏକାନ୍ତ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଛାତ୍ରଟିକୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭାବିତ କରୁଥିଲା ଏବଂ କିଛିଟା ସାହିତ୍ୟ କର୍ମରେ ପ୍ରଣୋଦିତ କରୁଥିଲା ମଧ୍ୟ । ବିଶ୍ୱଭାରତୀୟ ପ୍ରାକ୍ତନ ଛାତ୍ର

ଅଧ୍ୟାପକ କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରାଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ଉଦ୍ଭୁକ କଲେଜର ପରିସରରେ ସୃଜନ କଳାର ଆଦର ଥିଲା । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ କରି କମଳାକାନ୍ତ ଲେଙ୍କାଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି କରି ଗିରିବାଲା ମହାନ୍ତି, ମନୋରମା ବିଶ୍ୱାଳ ମହାପାତ୍ର ଓ ପବିତ୍ର ପାଣିଗ୍ରାହୀଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନେକାନେକ ପ୍ରଞ୍ଚାଳକ ତା'ଥିଲା ଏତୁଡ଼ିଶାଳ । ପ୍ରକୃତରେ ସପ୍ତମ ଦଶକରେ ଉଦ୍ଭୁକ କଲେଜ ଏକ ବାଣୀ-ପାଠର ସମ୍ମାନ ଅର୍ଜନ କରିପାରିଥିଲା । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଥିଲେ ସେଇ ସଂସ୍କୃତିର ବାହକ ଓ ଉତ୍ତରସାଧକ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଛାତ୍ର ଓ ଅଧ୍ୟାପକ ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ଭିତରେ କୌଣସି କୌଣ ମନୋଭାବ ନ ଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ସହିତ ମୋର ମନ ମେଲ ଘଟିଥିଲା । ତାଙ୍କର ହସହସ କାନ୍ତି ଭିତରେ ପୁରିରହିଥିଲା ସ୍ୱାଭିମାନ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ତାଙ୍କର ଅଧ୍ୟାପକ ଜୀବନ କିପରି ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ ତାହା ମୋ' ଅନୁଭବ ଭିତରେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ରାଜେନ୍ଦ୍ର କଲେଜରେ ସେ ଜଣେ ନିଷ୍ଠାବାନ୍ ଅଧ୍ୟାପକ ରୂପେ ସୁନାମ ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । କଲେଜର ମୁଖପତ୍ରର ଅନ୍ୟତମ ସଂପାଦକ ରୂପେ ସେ ଅତି ଯତ୍ନର ସହିତ ପରିଚାଳନା କରିଥିଲେ । କିଏ କେଉଁ ବିଷୟ ପଢ଼େଇବେ ତା' ସେ ସ୍ଥିର କରୁଥିଲେ ପ୍ରାୟ । ସେଥିରେ ଆମର କାହାରି ଆପତ୍ତି ନ ଥିଲା । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ନାନାବିଧ ବିଭାଗୀୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କଲେଜ ପରିସରରେ ନିୟମିତ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଥିବାରୁ ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ ଛାତ୍ର-ଛାତ୍ରୀଙ୍କର ପ୍ରିୟ ହୋଇଉଠିଥିଲେ ।

ସାହିତ୍ୟ କ'ଣ କଲେଜୀୟ ପରିସରରେ ବା ବିଭାଗୀୟ ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ ସାମାବଦ୍ଧ ରହିପାରେ ? ଅନ୍ୟ ବିଭାଗର ସାହିତ୍ୟପ୍ରାଣ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ଏକାଠି କରି ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ ତା'ର ପଦଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ କଲା ବଲାଙ୍ଗୀର ସହର ଭିତରକୁ । ଆମକୁ ସାଙ୍ଗ-ସୁଖ ଦେଲେ ସହରନିବାସୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଲେଖକ ଶ୍ରୀନିବାସ ଉଦ୍‌ଗାତା । ପାନ-ଚା' ଦିଆନିଆରୁ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ସାହିତ୍ୟ । ସାହିତ୍ୟରୁ ଆଜୀବନ ନିବିଡ଼ତା । ଆଜିଯାଏଁ ସଂପର୍କ ଅତୁଟ ରହିଛି, ନିବିଡ଼ତାରେ ଆଞ୍ଚ ଆସିନାହିଁ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ପ୍ରଥମେ ଯେଉଁ ବସାରେ ରହୁଥିଲେ ତା' ଏତେ ବେଶୀ ମିଜନୀୟ ନ ଥିଲା । ପରେ ସେ ବସା ବଦଳେଇ ଆସିଲେ ବଜାର ଛକକୁ । ତା' ଫଳରେ ସାହିତ୍ୟ ବଜାର ଛକକୁ ପଶିଲା, କଣିକିଆ ରହି ମୁହଁ ଲୁଚେଇବା ଅବସ୍ଥା ତୁଟିଗଲା । ୬୭-୬୯ ସମୟରେ ବଲାଙ୍ଗୀରରେ ଜିଲ୍ଲାପାଳ ଥାନ୍ତି ଅବୋଧ ନାରାୟଣ ତିସ୍ୱାରୀ । ସେ ବି ଜଣେ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରେମୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ । ଅଗଷ୍ଟ ପନ୍ଦର ପାଳନ ଅବସରରେ ସେ ଏକ କବିତା ପାଠୋତ୍ସବ କରାଇଥିଲେ । ସେଇ ସଭାକୁ ତରୁଣମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରାଯାଇଥିଲା । ଆମକୁ ସ୍ମରତିତ କବିତା ପଢ଼ିବାର ସୁଯୋଗ ଦେଇ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ

ତିଥିରା ନବ-କବିତା ପାଇଁ ଏକ ସ୍ବାକୃତିର ବାତାବରଣ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ, ଯାହା ଫଳରେ ବଲାଙ୍ଗୀରରେ ସାହିତ୍ୟିକ ‘ଅଭ୍ୟୁଦୟ’ ପାଇଁ ଏକ ଅନୁକୂଳ ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇପାରିଥିଲା । ସ୍ବାକାର କରିବାକୁ ହେବ, ଯେ, ବଲାଙ୍ଗୀରର ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ‘ଅଭ୍ୟୁଦୟ’ ରେ - ଆମ ଯୁବ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କ ଭୂମିକା ଥିଲା ସର୍ବପ୍ରଧାନ । ସେହି ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ, ଶ୍ରୀନିବାସ ଉଦ୍‌ଗାତା ଓ ରାଜକିଶୋର ମିଶ୍ର । ଉଦ୍‌ଗାତାଙ୍କ ଟିକିଏ ବଡ଼, ରାଜକିଶୋର ସାହେବ ଟିକିଏ ସାନ । ଆମ ସଂଘରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲା ଆମର ଜଣେ ପ୍ରିୟ ଛାତ୍ର ରାମକୁମାର ଅଗ୍ରୱାଲ । ଓଡ଼ିଆ ଯୁବଲେଖକ ଶିରୋନାମାରେ ଜ୍ଞାନପୀଠ ତରଫରୁ ପ୍ରକାଶିତ ସେବର ହିନ୍ଦୀ ପତ୍ରିକା ଜ୍ଞାନୋଦୟରେ ମୋର ଗୋଟିଏ କବିତାର ଅନୁବାଦ ସେତେବେଳେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା, ସ୍ଥାନାନ୍ତର କାରଣରୁ ବୋଧେ ମୁଁ ମୋ ପତ୍ରିକାଟି ପାଇ ନଥିଲି (ରାମକୁମାର ୬୭ ମସିହାରେ ସେଇ ଖଣ୍ଡିକ ମୋତେ ଯୋଗାଡ଼ କରି ଆଣି ଦେଇଥିଲା । ସେଥିରୁ ଜାଣିଲି, ସେ ପାଠକ ହେଲାଣି, ଖାଲି ଛାତ୍ର ନୁହେଁ । ତାର ପାଠକାୟତା ଓ ସୃଜନଶୀଳତା କାରଣରୁ ରାମକୁମାର ଆମ ସହିତ ମିଶିଯାଇଥିଲା । ସେଇ ବର୍ଷ (୬୮) ମୁଁ ‘ବସନ୍ତର ସ୍ବେଚ୍ଛା’ ଛପାଇବାକୁ ଚାହିଁଲି । ଶ୍ରୀନିବାସ ବାବୁ ଓ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସହାୟତାରେ ପ୍ରସାଦ ପ୍ରିଣ୍ଟର୍ସକୁ (ଛାପାଖାନା) କୁ ଗଲି । ଜର୍ଣ୍ଣ ରାଜ୍ୟର ଭିତରେ ଭାବ-ପ୍ରବଣ ତେଲେଙ୍ଗା ଲୋକଟିଏ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରେସ୍ କରିଥାଏ । ‘ବସନ୍ତର ସ୍ବେଚ୍ଛା’ର ମୁଦ୍ରଣ ସେଇଠି ହେଲା । ତା’ଠାରୁ ଅଧିକ ଭଲ ଛାପାଖାନା ବଲାଙ୍ଗୀରରେ ନଥିଲା ସେତେବେଳେ । (ସେଇ କାରଣରୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ତାଙ୍କର ଫୁଲର କବର- କଣ୍ଟାବାଞ୍ଜିରୁ ମୁଦ୍ରିତ କରି ଆଣିଥିଲେ ।) ୧୯୬୮ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସରେ ବସନ୍ତ ସ୍ବେଚ୍ଛାର ଉନ୍ମୋଚନ ମୋ ପାଣିଗ୍ରାହୀ କଲୋନି ବସା ଘରେ ହେଲା । ତା’ପରେ ଚାଲିଲା ଆସର ପରେ ଆସର । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ତୁଙ୍ଗରୁମ୍ ତାର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ କ୍ଷେତ୍ର ରୂପେ ବିବେଚିତ ହେଲା । ମୁଖ୍ୟତଃ ସାୟଂକାଳୀନ ଆସରଗୁଡ଼ିକ ସେଠି ବସୁଥିଲା । ଠିକ୍ ବଜାର ଉପରେ ବସା, ତେଣୁ ତାଙ୍କ ତୁଙ୍ଗ ରୂମ୍‌ରେ ଏକାଠି ହେବାଟା ସବୁଠୁ ସୁବିଧାଜନକ ଥିଲା । ତା’ଛଡ଼ା, ବୁଦ୍ଧିଗତ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାପନ ପରେ ସଂଜ ସଂଜ ବେଳକୁ ଶ୍ରୀନିବାସ ବାବୁ ମଧ୍ୟ ସେଠିକୁ ଆସିପାରୁ ଥିଲେ । ଆସର ବସିଲେ ଶ୍ରୀମତୀ ନାୟକଙ୍କ ଦାୟିତ୍ବ ବଢ଼ିଯାଇଥିଲା । ସାହିତ୍ୟ ପାଗଳ ସ୍ବାମୀଟିର ଆଡ଼ପାଗଳା ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ଚା-ପକୋଡ଼ିରେ ଆପ୍ୟାୟିତ କରିବାକୁ ସେ ଏକରକମ ବାଧ୍ୟ ହେଉଥିଲେ ସେତେବେଳେ । ଆସର ବସୁଥିଲା ସବୁଠି - କେତେବେଳେ ପାର୍କରେ ତ କେତେବେଳେ କଲେଜର ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ- ପୁଣି କେତେବେଳେ ମୋ ବସାରେ କି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ବସାରେ । ରାଜୁ ମିଶ୍ରେ ସେତେବେଳେ ହାତକୁ ଦୁଇହାତ ହୋଇ ନଥିବାରୁ

ତା ପର୍ବ ଜମାଇବାକୁ ଆମେ ସେ ସ୍ଥାନଟିକୁ ଆସରିକ ବୋଲି ମନେ କରୁ ନ ଥିଲୁ । ମିଶ୍ରେ ବିବାହ କରିବା ପରେ ପରେ ଆମକୁ ଛାଡ଼ି ଭୁବନେଶ୍ୱରଗାମୀ ହେବାରୁ ତଦାୟ ପଡ଼ା ‘ଆସର ସେବା’ ର ଉପକାରିତା - ଅପକାରିତା ବିଷୟରେ ଲାବଣ୍ୟ ଦେବାଳ ସଦୃଶ ସିଧାସଳଖ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜି ପାରି ନ ଥିବେ । ଦିନେ ଦିନେ ମଧ୍ୟରାତ୍ରି କବିତା ଆସର ପାଇଁ ମୁଁ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରୁଥିଲି । ମୋ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୀ ଓ ତର୍କାରାର ଆୟୋଜନ କରୁଥିଲେ । ରାତିର ବିଳମ୍ବ ପ୍ରହର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ମୋର ପୁରୁଣା ପ୍ରେମକବିତା ଶୁଣାଉଥିଲି, ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକୁ ମୁଁ କେବେ କେଉଁଠି ପ୍ରକାଶ କରିପାରିନି । ସମସ୍ତ ଆସରରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଉପସ୍ଥିତ ରହୁଥିଲେ । ଶ୍ରୀନି-କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ - ରାଜୁ ମିଶ୍ର ଏକ ତ୍ରୟାକ ମଧ୍ୟରୁ ଛଣେ ନ ଆସିଲେ ଫାଙ୍କା ଫାଙ୍କା ଲାଗୁଥିଲା । ସପ୍ତାହରେ ଅତିକମରେ ତିନିଟି ସନ୍ଧ୍ୟା ‘ଆସରିତ’ ହେଉଥିଲା ।

କୌଣସି କାରଣରୁ ଅନୁପସ୍ଥିତ ରହିଲେ - ପରଦିନ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନ ଆସିବାର କାରଣ ପଚାରି ବୁଝୁଥିଲେ । ମୁଁ ହିଁ ବେଶୀ ଅନୁପସ୍ଥିତ ରହୁଥିଲି କାରଣ ମୋ’ ବସା ଓ ସେମାନଙ୍କ ବସା ମଧ୍ୟରେ ଦୂରତ୍ୱ ଥିଲା ଅଧିକ । ବଜାରରୁ ପଦବ୍ରତ୍ତରେ ଏକା ଏକା ପାଣିଗ୍ରାହୀ ପଡ଼ା (କନ୍ଧପାଲି) କୁ ରାତିରେ ଫେରିବା ଫାଁ-ଗିଲା ପରିଲାଗୁ ନଥିଲା, ରାତି ଆଠଟା ପରେ ସଡ଼କ ପ୍ରାୟ ନିର୍ଜନ ହୋଇଯାଉଥିଲା ସେତେବେଳେ । ଆଜି ଭଳି ରାସ୍ତାର ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଏତେ ଘରଦ୍ୱାର ହୋଇ ନଥିଲା କଲେଜ ରାସ୍ତାରେ । ସେତେବେଳେ ମୋର ସାଇକେଲ୍ ନ ଥିଲା । ଡାକ୍ତର କିଶୋର ପୁରୋହିତଙ୍କ ସହାୟତାରେ ଶହେ ଟଙ୍କା ପଇସା କରି ତିନିଶହ ଟଙ୍କାଆ ସାଇକେଲଟିଏ କିଣିବା ପରେ ବେଶୀ ରାତି ଯାଏ ଆସର କରିବା ସଭକ ବଢ଼ିଯାଇଥିଲା ।

ଆସର ଭିତରୁ ଜନ୍ମନେଲା - ଅନେକ ଜଥା । ପ୍ରଥମତଃ ମିଳିତ କବିତା ସୃଷ୍ଟି - “ବିଫଳତାର ସପକ୍ଷରେ ।” ତହିଁ ମଧ୍ୟରୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସାଙ୍ଗଠନିକ ପ୍ରତିଭାର ପରିଚୟ ମିଳିଲା । ୧୯୬୮ ସମ୍ବଲପୁରରେ ଯୁବଲେଖକ ସମ୍ମେଳନର ଅଧିବେଶନରେ ସ୍ଥିର ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ କେଉଁଠି ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧିବେଶନ ହେବ । ତେବେ ସେଇ ଅଧିବେଶନରେ ରଜନୀକାନ୍ତ ଦାସ ଓ ତରୁଣ କବି ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ତ୍ରିପାଠୀ ଯଥାକ୍ରମେ ସଭାପତି ଓ ସଂପାଦକ ଦାୟିତ୍ୱ ନେବା ପରେ ବଲାଙ୍ଗୀର ଜଥା ଚିନ୍ତା କଲେ । ବସ୍ତୁତ, ସମ୍ମେଳନ ଆୟୋଜନର ଦାୟିତ୍ୱ ପଡ଼ିଲା ବଲାଙ୍ଗୀରର ତରୁଣ ଲେଖକ ଗୋଷ୍ଠୀ ଉପରେ ଏବଂ ତରୁଣ ଦଳକହିଲେ ସେତେବେଳେ ଆମ କେଜଜଣଙ୍କୁ ହିଁ ବୁଝାଉଥିଲା । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ବସାରେ କୌଣସି ଏକ ସନ୍ଧ୍ୟା ଆସରରେ ହିଁ ଠିକ୍ ହେଲା - ଯୁବଲେଖକ ସମ୍ମେଳନ

ବଲାଙ୍ଗୀରରେ ହେବ । ଦାୟିତ୍ୱ ନେବ ଆମରି ‘ଆସର’ । ଆୟୋଜନର ନେତୃତ୍ୱ ନେବେ ଶ୍ରାନିବାସ ଉଦ୍‌ଗାତା ଓ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବିନା ପ୍ରତିରୋଧରେ ରାଜି ହେଲେ । ତତ୍କାଳୀନ କଲେକ୍ଟର ଓ ବି.ସ.ସ ଶ୍ରୀ ମିଶ୍ରଙ୍କୁ ନେଇ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କମିଟି ଗଠିତ ହେଲା, ତା’ର ସାଧାରଣ ସଂପାଦକ ରହିଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ । କହିରଖିବା ଭଲ ଯେ, ବଲାଙ୍ଗୀରରେ ଆମ ‘ଆସର’ ବାହାରେ ସାହିତ୍ୟିକ ବାତାବରଣ ସେତେବେଳେ କିଛିହେଲେ ଉତ୍ସାହଜନକ ନଥିଲା । ଆସର ମାଧ୍ୟମରେ ହେଉଥିବା ଅନୁଷ୍ଠାନ ଜରିଆରେ କେତେକ ଛାତ୍ର ଓ ଅଣଛାତ୍ରଙ୍କ ହୃଦୟରେ ‘ସାହିତ୍ୟ’ ଜାଗିଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଥିଲା ସାମାନ୍ୟ । ଏପରି ଏକ ପରିସ୍ଥିତିରେ - ଏକ ବିଶାଳ ରାଜ୍ୟସ୍ତରୀୟ ସମ୍ମେଳନ ଠିଆ କରିବାର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଥିବାରୁ ପ୍ରକୃତରେ ଆମକୁ ନାନା ଭାବରେ ବହୁତ ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଏ ଦିଗରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ପରିଶ୍ରମ ଓ ନିଷ୍ଠା ଭୁଲି ହେବନି । ସେ ଅତି ଆଗ୍ରହଜନକ ସହିତ ପରିଚାଳନା କରିଥିବାରୁ ବଲାଙ୍ଗୀର ସମ୍ମେଳନ ସଫଳ ହୋଇଥିଲା ଓ ସେଭଳି ସଫଳତା ସୁଲେଖକଙ୍କୁ ଆଉ କେଉଁଠି ମିଳିନି ବୋଲି ପ୍ରକୃତରେ ଅନେକ ଯାହା କହନ୍ତି ତାହା ଠିକ୍ ।

ଉପରୋକ୍ତ ସମ୍ମେଳନରେ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାନ୍ତରୁ ଯୁବ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଲେଖକଙ୍କ ସମେତ ଓଡ଼ିଶା ବାହାରୁ କମଳେଶ୍ୱର ଆଦି ବିଶିଷ୍ଟ କଥାକାର ଓ କବିଗଣ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ତତ୍କାଳୀନ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ନାରାୟଣ ସିଂହଦେଓ, ତତ୍କୁର ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବଙ୍କ ସଦୃଶ ନେତୃବର୍ଗ ମଧ୍ୟ ସେଇ ସଭାରେ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦେଇଥିବା ମୋର ମନେଅଛି । ସାଫଲ୍ୟର ସମସ୍ତ ପୁଣ୍ୟ ଯେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ପ୍ରାପ୍ୟ - ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ସହରର ବିଭିନ୍ନ ଯୁବଗୋଷ୍ଠୀ (ପ୍ରଶାସନିକ, ଇଞ୍ଜିନିୟର, ଜନସେବା) କୁ ଏକାଠି କରି ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୁସ୍ଥ ଜାତୀୟତାବୋଧ ଓ ଓଡ଼ିଆବୋଧ ସୃଷ୍ଟି କରି ସେମାନଙ୍କ ସହଯୋଗ ଓ ସାହଚର୍ଯ୍ୟ ହାସଲ କରି ସେ ଏହି ସ୍କରଣୀୟ କାର୍ଯ୍ୟଟି ସଂପାଦନ କରିପାରିଥିଲେ । ଏହି ସଫଳତା ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପରିଷ୍କୃତନରେ ସହାୟକ ହୋଇଥିଲା ।

ବିଧିବଦ୍ଧ ଭାବରେ ଗବେଷଣା କରିବାର ମୂଳ ପ୍ରେରଣା ସେ ‘ଆସର’ରୁ ହିଁ ପାଇଥିଲେ । ଯେଉଁ ବିଦେଶୀ କାବ୍ୟ-କବିତା ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି ବୋଲି ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟରେ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇଥିଲା, ତା’ର ମୂଳ ରୂପ ସେ ନିଜେ ଦେଖିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ । ତାହା ହିଁ ତ ଗବେଷକର ପ୍ରକୃତି ଓ ଧର୍ମ । ସେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିବା ଗବେଷଣା-ନିବନ୍ଧରେ ସେଇ ଧର୍ମ ସୁରକ୍ଷିତ ରହିଛି । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ - ସେତେବେଳକୁ ସାହିତ୍ୟ-ଗବେଷଣା ଭିତରକୁ ଚତୁରତା ଓ ପଲ୍ଲବଗ୍ରାସିତା ଅବତରି ନ ଥିଲା । ଗବେଷକଙ୍କ

କାମରେ ନିଷ୍ଠା ଥିଲା, ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରକମାନେ ମଧ୍ୟ ତନ୍ମୁ ଚନ୍ଦ୍ର କରି ଦେଖୁଥିଲେ ଓ ପରୀକ୍ଷକମାନେ ନିବନ୍ଧର ‘ଯୋଗ୍ୟତା’ ଘେନି ସୁନାତିର ପୋଷଣ କରୁଥିଲେ । ଏସବୁରେ ଆକର୍ଷିତ ଓ ଏକାଗ୍ରତା ରହୁଥିବାରୁ ଗବେଷଣା କାମ ଏକ ଅମୂଲ୍ୟ ଅନୁଭୂତିରେ ପରିଣତ ହୋଇପାରୁ ଥିଲା । ଗବେଷଣାର ସେଇ ଯେଉଁ ଅମୂଲ୍ୟ ଅନୁଭୂତି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲା ତା’ ତାଙ୍କୁ ମାର୍ଜିତ କରିରଖୁଥିଲା ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ।

ପ୍ରାଥମିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଅଳଙ୍କାର ସଂପର୍କରେ ସେ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ଛାତ୍ରୋପଯୋଗୀ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ତା’ ଥିଲା ତାଙ୍କର ପୁସ୍ତକ ରଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଛାତ୍ର ପରୀକ୍ଷା ଭଳି । ଆସରରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ବଙ୍ଗବାସିନୀ ପ୍ରେମିକା ନଗେନ୍ଦ୍ରବାଳାଙ୍କ ବିଷୟରେ ସେ ଆମକୁ ସବୁ ପ୍ରଶ୍ନ କରୁଥିଲେ । ଦେବୀପ୍ରସନ୍ନ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ପୁସ୍ତକ ‘କବିଲିପି’ ତାଙ୍କୁ ଘାରିଥିଲା । ବାସ୍ତବିକ, ରାଧାନାଥଙ୍କ ଜୀବନୀ ଓ କାବ୍ୟକବିତା ତାଙ୍କୁ ଆଲୋଡ଼ିତ କରି ରଖୁଥିଲା । ଏକ ସମୟରେ ତାଙ୍କ ଚିନ୍ତା-ଜଗତ ଯୋର ଥିଲା । ତାଙ୍କ ଦେହରେ ତ ପୁଲେ ହେଲେ ଚର୍ଚ୍ଚି ନ ଥିଲା । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କହୁଥିଲି - “ବନ୍ଧୁ ! ତୁମେ ନିଶ୍ଚୟ ଝୁଲେଇ ଆଖୁ ମାଡ଼ି ବସିଲେ ରାଧାନାଥ ହୋଇଯିବ ।”

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଭିତରେ ପ୍ରଚୁର ରୋମାଞ୍ଚସିଦ୍ଧିମ୍ବୁ ଭରି ରହିଥିଲା । ସେସବୁର ସଂଯତ ପ୍ରକାଶ ଯେତେ ଘଟିଛି ‘ଉଚ୍ଚାରଣ’ ଓ ‘ପୁଲର କବର’ରେ ତାଠୁ ବେଶୀ ତାଙ୍କ ସଂପାଦ - ସୃଷ୍ଟିରେ । ‘ସେମିନାର’ ପୁସ୍ତକ କରିବା ଓ ସେ ଦିଗରେ ଏକ ଭାବ-ଗମ୍ଭୀର ବିଷୟବସ୍ତୁର ଆଲୋଚନା କରିବା, ଲିଖିତ ପ୍ରବନ୍ଧ ଆହ୍ୱାନ କରିବା- ଜଣେ ଭାଷାପ୍ରେମୀର ଆବେଗାନ୍ୱିତ କର୍ମଧାରା ନୁହେଁ କି ?

ଆମେ ସବୁ ଭାଷଣ -ସଂଭାଷଣ ଯୁଗରେ ଜନ୍ମିଥିଲୁ । କିନ୍ତୁ କୃତ୍ତିତ୍ୱ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ଆବେଗାନ୍ୱିତ ଭାଷଣକୁ କଲମ ଧରି ଲେଖାରେ ରୂପାୟିତ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହେଉଥିଲେ । ଲିପିବଦ୍ଧ ନ ହେବାରୁ ଅନେକ ବୌଦ୍ଧିକ ଭାଷଣ ପବନରେ ମିଳେଇ ଯାଜନି କି ? ଲିଖିତ ପ୍ରବନ୍ଧ ପାଠର ପରମ୍ପରା ନ ଥିବାରୁ ଆଲୋଚନାତଳୁରେ କେତେକ ଅଣ-ବୌଦ୍ଧିକ ଅପାଠକ ମଧ୍ୟ ସମ୍ମାନିତ ହେଉଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ ଆଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟ ରୁଦ୍ଧିମନ୍ତ ହୋଇପାରୁନ ଥିଲା । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ - ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟର କ୍ଷୀଣାବସ୍ଥା । ଗୋଟାଏ ସାହିତ୍ୟ ବଞ୍ଚିବା ପାଇଁ ଯେତିକି ଆଲୋଚନା ନିହାତି ଆବଶ୍ୟକ, ଏକଦା ତାଠାରୁ କେଉଁ କେଉଁ କମ୍ ଥିଲା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ । କି ପ୍ରାଚୀନ କି ଆଧୁନିକ, ଅଧିକାଂଶ ବିଷୟରେ ମାତ୍ର ଖଣ୍ଡେ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ନିର୍ଭରଯୋଗ୍ୟ ପୁସ୍ତକକୁ ସମ୍ବଳ କରି ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କୁ କ୍ଲାସ୍‌କୁ ଯିବାକୁ ହେଉଥିଲା ଓ ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଛାତ୍ରଙ୍କୁ ପରୀକ୍ଷା ଦେବାକୁ

ପଢୁଥିଲା । (ଏବଂ ପରି ନୋଟ୍ ବହିର ଯୁଗ ସେତେବେଳେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ନ ଥିଲା, ଅନର୍ସ ଓ ଏମ୍.ଏ ଶ୍ରେଣୀ ପାଇଁ) । ଏଇ ଅଭାବ ସମସ୍ତ ଲେଖକ ଓ ଅଧ୍ୟାପକ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ପତ୍ର-ପତ୍ରିକାର ପୃଷ୍ଠାରେ ଯେତିକି ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନାର ପ୍ରକାଶ ଘଟୁଥିଲା ତା' ଯଥେଷ୍ଟ ନ ଥିଲା । ପୁଣି ସେସବୁ ନିଷ୍ପର୍ଣ୍ଣଧର୍ମୀ ନ ଥିଲା, ଥିଲା ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷଙ୍କ ରୁଚି ଓ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଅନୁସାରୀ । ଏଇ ଅବସ୍ଥାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଯେ 'ସଂପାଦନ' ଦ୍ଵାରା ହୋଇପାରିବ - ଏହା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସ୍ଵାୟତ୍ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ଜାଣିଥିଲେ । ଏଇ ଅଭାବ ମେଢ଼ାକବା ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଯେଉଁ ପ୍ରହ୍ଳନ୍ତ ପିପାସା ରହିଥିଲା, ତା'ର ଏକ ପରିପ୍ରକାଶକ 'ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ' । ମୋତେ ତ ଏହି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ କାମଟି ଏକ ରୋମାଞ୍ଚିକ୍ ମନର ପରିପ୍ରକାଶ ପରି ଲାଗେ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଯେତେବେଳେ ସାହିତ୍ୟକୁ ସଫା ଧୋତି ଓ ସିଲ୍‌କ ପଞ୍ଜାବୀ ପିନ୍ଧି ଆସୁଥିଲେ ବେଶ୍ ରୋମାଞ୍ଚିକ୍ ଦିଶୁଥିଲେ ସେଇ ପୋଷାକରେ । ଆମର ପୋଷାକରୁ ସେ ଯାଏଁ ପିଲାଳିଆ ଜଙ୍ଗ ଓହ୍ଲେଇ ନ ଥିଲା । ମୋ ବେକରେ ତ ଟାଳ ଝୁଲୁଥିଲା । କିନ୍ତୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ପୋଷାକ ଭିତରେ ଏକ 'ସଂସ୍କୃତି' ଥିଲା, ଏକ ସ୍ଵାଭିମାନ ଥିଲା ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଛି । ତାଙ୍କର ସଦାପ୍ରସନ୍ନ ମୁଖ ଓ ଚକ୍ଷମାତଳେ ପ୍ରେମୋହକ ଆଖୁଦୁଇଟି ମୋତେ ଏବେବି ଦିଶିଯାଏ । ବୋଧହୁଏ ୧୯୬୯-୭୦ ଶିକ୍ଷାବର୍ଷ ହେବ । ସହରର ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟି ହଲରେ ଆମମାନଙ୍କ ତରଫରୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସହଯୋଗରେ ପକାରମୋହନ ଜୟନ୍ତୀ ପାଳିତ ହୋଇଥିଲା ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ । ତା' ସହିତ ମୋ' ଅନୁରୋଧରେ ଯୋଡ଼ା ହୋଇଥିଲା କବିତା ପାଠ - ତା'ର ଶିରୋନାମା ଥିଲା 'ମନୋରମ କବିତା ପାଠୋତ୍ସବ' । ସେଇବର୍ଷରୁ ତା' ଏକ ପରମ୍ପରାରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲା । ଜାନୁୟାରୀ ୧୪ ତାରିଖର ଶାନ୍ତ-କାକର । ପୁଣି ବଲାଙ୍ଗୀରରେ ତାର ପ୍ରକୋପ ଥିଲା ଆଭରି ଅଧିକ । ତା' ସତ୍ତ୍ୱେ ଶ୍ଵୋତାକ ସଂଖ୍ୟା ଉତ୍ସାହଜନକ ଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ କବିତାକୁ ଲୋକପ୍ରିୟ କରିବା ପାଇଁ ତା' ଥିଲା ଆମ ଆସରର ଅଙ୍ଗାକାର । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଓ ଆମ ଆସରର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବହୁମାନଙ୍କ ଶ୍ରଦ୍ଧା କାରଣରୁ ମୁଁ କବିତା ଲେଖାରେ ବେଶ୍ ଉତ୍ସାହ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲି । 'ହଳଦୀ ବସନ୍ତ' ଭଳି କେତେକ କବିତାର ପ୍ରଥମ ଶ୍ଵୋତା ଓ ପାଠକ ଥିଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ପରୀକ୍ଷା ଓ ପ୍ରଯୋଗ ପାଇଁ ଯେଉଁ ସାହଚର୍ଯ୍ୟ ଓ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ଆବଶ୍ୟକ ଶ୍ରଦ୍ଧାଶୀଳ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ (ବୁଦ୍ଧି ରୂମ୍‌ରେ) ବସାର ବୈଠକ ଘରେ ତା' ମୋତେ ବିଶେଷଭାବେ ମିଳିଯାଇଥିଲା ।

ଥରେ ଏମିତି ବି ହେଲା, ସମ୍ଭବତଃ ଶ୍ରୀନିବାସ ଉଦ୍‌ଗାତା ଓ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ଅନୁପ୍ରେରଣାରେ ୧୯୭୦ ରେ ଗବେଷଣା କାର୍ଯ୍ୟରେ ମୋର ସିଦ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ମୋତେ ବଲାଙ୍ଗୀରର ପୌରସଭା ତରଫରୁ ସେଇ ପୌରସଭାଗୃହରେ ଏକ ନାଗରିକ

ସମ୍ପର୍କିତା ଦିଆଗଲା । ତା' କ'ଣ ଭୁଲି ହେବ ! ସେଇ ସଭାରେ ବନ୍ଧୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ମୋତେ ପ୍ରଶଂସା କରି ଯେଉଁ ଦି-ପଦ କହିଥିଲେ - ତା' ମୋର ମନେ ଅଛି । କହିଥିଲେ - 'ମୁଁ ଆଶା କରେ ଡିଗ୍ରୀଟା ତୁମ କବିତାକୁ ବାନ୍ଧି ନ ପକଇ।' ବନ୍ଧୁ ବଂଚିଥିଲେ ଶୁଣି ଖୁସି ହୋଇଥାନ୍ତେ - ଯେ ଗତ ୨୮ଟି ବର୍ଷ ଭିତରେ ଡିଗ୍ରୀଟା ବନ୍ଧନରେ ମୁଁ ଆଦୌ ପଢ଼ିନାହିଁ, ସଦାସର୍ବଦା ମୁଁ ମୋର କାବ୍ୟ- ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରତି ସଜାଗ ରହିଆସିଛି ।

୨୯-୨୦ ବେଳକୁ ଓଡ଼ିଆରେ ମିନି ସାହିତ୍ୟ ମୁଣ୍ଡଟେକିଲା । ୨୦-୨୧ ରେ ତା' ବ୍ୟାପକ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ପରିଣତ ହେଲା । ଆମ ବଲାଙ୍ଗୀର ଆସର କ'ଣ ନିଷ୍ପତ୍ତି ରହିପାରେ ? କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ବସାରେ ଆସର ବସିଲା, ସ୍ଥିର ହେଲା ଏକ ମିନି ପତ୍ରିକା ବାହାରିବ । ମୋର ପରାମର୍ଶରେ ନାମ ରହିଲା - ଉରେଜନା । ନୂଆହୋଇ ରାଜେନ୍ଦ୍ର କଲେଜରେ ଅଧ୍ୟାପକ ରୂପେ ସେଇ ବର୍ଷ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ ନାଟ୍ୟକାର ରତ୍ନାକର ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ । ସେ ଛପା-ଛପିର ଦାୟିତ୍ବ ନେଲେ । ସେଇଠି ଗଢ଼ାଗଲା - 'ଆତ୍ମପ୍ରକାଶନୀ' । ଉରେଜନାର ସଂପାଦକ ଦାୟିତ୍ବ ମୋତେ ଦିଆଗଲା । କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ - ମାତ୍ର ୪ଟି ସଂଖ୍ୟା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲେ ହେଁ ଓଡ଼ିଆ ମିନି ସାହିତ୍ୟର ଆନ୍ଦୋଳନରେ 'ଉରେଜନା'ର ଭୂମିକାକୁ ସ୍ବାକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

କେବଳ ସେତିକି ନୁହେଁ - କୌଣସି ଏକ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ସମ୍ପର୍କତଃ ମୁଁ ଆସରରେ ଅନୁପସ୍ଥିତ ଥିଲି । ପରଦିନ କଲେଜରେ ସାକ୍ଷାତ ହେବାମାତ୍ରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ କହିଲେ - ମିନି କବିତାଟେ ଦେବ । ପଚାରିଲି - କେଉଁଥିପାଇଁ । କହିଲେ - ଗୋଟାଏ ପୋଷ୍ଟର କବିତା କାଢ଼ିବା । ତା'ର ଦୁଇ ଚାରିଦିନ ପରେ ଦେଖାଗଲା ବଲାଙ୍ଗୀର କାନ୍ଥବାଡ଼ରେ ନାଲି, ନାଳ, ସବୁଜ କାଗଜରେ ମୁଦ୍ରିତ କବିତା ପୋଷ୍ଟର ମରାଯାଇଛି । ଲୋକଙ୍କ ଆଖି ପଡ଼ିବା ଭଳି ସ୍ଥାନରେ କବିତାର ପୋଷ୍ଟର କବିତାକୁ ଜନପ୍ରିୟ କରିବାପାଇଁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସେଇକି ଉଦ୍ୟମ ବାସ୍ତବିକ ସ୍ମରଣୀୟ । ତାଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ଆଉ କିଏ କେଉଁଠି ପୋଷ୍ଟର-କବିତା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ କି ନାହିଁ ମୁଁ ଜାଣେନା, କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ତା' ଥିଲା ସର୍ବପ୍ରଥମ (ସମ୍ପର୍କତଃ ସର୍ବଶେଷ) ।

ବଲାଙ୍ଗୀର ଛାଡ଼ିବା ପରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଏକ ବୃହତ୍ତର ପରିବେଶ ପାଇଲେ ବ୍ରହ୍ମପୁରରେ । ପ୍ରକାଶ ଚାହୁଁଥିବା ତାଙ୍କ ଉଦ୍ବେଳିତ ଆତ୍ମା ଲୋଭୁଥିଲା ପ୍ରକାଶକଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ସହଯୋଗ । ବ୍ରହ୍ମପୁରରେ ତା' ସେ ଲାଭ କଲେ । ସଂପାଦନା, ସମାଲୋଚନା, ସଂପାଦନ ଓ ପ୍ରକାଶନରେ ସେ ବୁଝିରହିଲେ । ମୁଁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇଗଲେ ହେଁ - କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଓ ଅନ୍ୟମାନେ (ଆତ୍ମପ୍ରକାଶନୀ)ମୋର କବିତା ବହି ଛାପିଲେ - ଅଦୃଶ୍ୟ ସଙ୍ଗମ ।

କେତେଜଣ ବନ୍ଧୁ ଏଭଳି ସହୃଦୟତା ଦେଖେନାହିଁ ଗତିହାସରେ । ବାସ୍ତବିକ ତାଙ୍କ ରଣ ସ୍ୱାକାର କରିବାକୁ ମୋ' ନିକଟରେ ଭାଷା ନାହିଁ । ଭବିଷ୍ୟର ସୁଖମାନେ ତାଙ୍କଭଳି ଭଦର ଚରିତକଠାରୁ ଶୁଦ୍ଧ-ସଂପର୍କର ଭରିତ ଅର୍ଥ କ'ଣ ତା' ସହଜରେ ବୁଝିପାରିବେ ।

ତାଙ୍କଠାରେ ନିହିତ କାବ୍ୟ-ବ୍ୟକ୍ତିର ପରିପ୍ରକାଶ 'ଉଚ୍ଚାରଣ' । ସେଇ ଉଚ୍ଚାରଣ କବିତା ପରେ ପରେ ଶ୍ରୀମିତ ହୋଇଗଲା; କିନ୍ତୁ ଗବେଷକ ଓ ସମାଲୋଚକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଘଟିଲା ।

'ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ' ବିଷୟରେ ସନ୍ଦର୍ଭ ରଚନା କରି ସେ ପିଏଚ୍.ଡି. ଡିଗ୍ରୀ ହାସଲ କରିବାଟା ତାଙ୍କ ପାଇଁ ବଡ଼ କଥା ନୁହେଁ । ଗବେଷଣା ପାଇଁ କ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରସ୍ତୁତି ଓ ଉତ୍ସାହ ସୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କର ବହୁମୂଲ୍ୟ ଅବଦାନ । ଏ ଦିଗରେ ସେ ଆମରଣ ନିରନ୍ତର ସଜାଗ ଥିଲେ ଏବଂ କୌଣସି ଅବସ୍ଥାରେ ଗବେଷଣାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରୁ ନିଜକୁ ଓହରେଇ ଦେଇ ନ ଥିଲେ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ପ୍ରଣୀତ ଆଲୋଚନା ଗୁରୁଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ - 'କବିଚରିତ ରାଧାନାଥ', 'ସାହିତ୍ୟିକ ବାକ୍ଷୀ ଓ ନିରାକ୍ଷୀ', 'ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟ-ତତ୍ତ୍ୱ' ଓ 'ସାହିତ୍ୟର ସାମାନ୍ୟ କଥନ' ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ।

ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନା ନିମନ୍ତେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ସମର୍ଥ ଓ ଶକ୍ତିଶାଳୀ କରିବା ଥିଲା ତାଙ୍କର ଅଭିପ୍ରାୟ । ତେଣୁ ସେ ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକର 'ମୂଲ୍ୟଭିତ୍ତି' ଆଲୋଚନା ଚାହୁଁଥିଲେ । ଆଧୁନିକ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟରେ ବ୍ୟବହୃତ ଓ ପ୍ରଚଳିତ ଅବଧାରଣା (Concept) ଓ ଧାରଣା (Idea) ଗୁଡ଼ିକର ଯଥାର୍ଥ ଅର୍ଥବୋଧ ପାଇଁ ସେ କ୍ଷେତ୍ରପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାରେ ବିଶ୍ୱାସୀ ଥିଲେ । ତଦନୁସାରେ ସେ ବିଭିନ୍ନ ସଂପାଦନ ଆୟୋଜନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଆଲୋଚକମାନଙ୍କୁ ଲିଖିତ ପ୍ରବନ୍ଧ ପାଠ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରୁଥିଲେ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସଦୃଶ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟ-ପ୍ରାଣ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କୁ ମୁଁ ବନ୍ଧୁଭାବେ ପାଇଥିବାରୁ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଗହଣରେ କେଜିଟି ବର୍ଷ କଟାଇବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଥିବାରୁ ନିଜକୁ ଧନ୍ୟ ମନେ କରୁଛି ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର

ରାୟଗ୍ରୀ ଉପେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ନାୟକ

ଜିଣେ ଇଂରେଜ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଉକ୍ତି ମନେପଡ଼ୁଛି । ସେ କହିଥିଲେ, କୌଣସି ସମାଧିରେ ଏତେ ତାରିଖରେ ଜନ୍ମ ଓ ଏତେ ତାରିଖରେ ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଗଲା, ଏଭଳି ଉଲ୍ଲେଖ ମୂଲ୍ୟହୀନ । ଜୀବନରେ ସେ କାହିଁକି ପାଞ୍ଚଜଣରେ ପରିଚିତ ହେବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ପାଇଲେ, ତାହାହିଁ ଜଣେ ମୃତବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସମାଧିରେ ସଂକ୍ଷିପ୍ତରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ତାହା ହେଲେ ତାଙ୍କ ସ୍ମୃତିକୁ ଯଥାର୍ଥ ସମ୍ମାନ ଦିଆଯାଇପାରିବ ।

କିନ୍ତୁ ହାୟ, ଏ ପୃଥିବୀର ଅଧିକାଂଶ ଲୋକଙ୍କର ଏ ପରିଚିତି ନଥାଏ । ସେମାନେ ପୃଥିବୀରେ ଦିନେ ଜନ୍ମ ହୁଅନ୍ତି, ଦିନେ ବିଦାୟ ନିଅନ୍ତି । ଏ ପୃଥିବୀରେ ଯେଉଁ କେତେଦିନ କାଟନ୍ତି, ନିଜ କଥା ଚିନ୍ତା କରି କରି ତାଙ୍କ ଦିନ ବିତିଯାଏ, ସେମାନେ ନିଜକୁ ପୃଥିବୀଟିଏ ଭାବି, ନିଜ ସୁଖ ଦୁଃଖର ପରିଧି ଭିତରେ ପୁରୁ କରୁଛନ୍ତି । ନିଜ ଚାରିପଟେ ଥିବା ଏ ବିଶାଳ ପୃଥିବୀ ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିର ପରିଧି ଭିତରକୁ ଆସିପାରେ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପୃଥିବୀରେ ମାତ୍ର ଦୁଇଟି ଦିନର ପରିଚିତି ଥାଏ, ତାହା ଜନ୍ମ ଓ ମୃତ୍ୟୁ । ତାଙ୍କ ସମାଧିରେ ଲେଖାହେଲା ଭଳି ଆଉକିଛି ନଥାଏ ।

ସ୍ବର୍ଗତ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ୧୯୩୯ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ୪ ତାରିଖରେ ଆଉ ପରଲୋକ ଗମନ କଲେ ୧୯୮୬ ଜାନୁୟାରୀ ୨୫ ତାରିଖରେ । ତାଙ୍କର ଏହି ଛୟାଳିଶ ବର୍ଷ ତିନିମାସ ଏକୋଇଶ ଦିନର ଜୀବନ କାଳ କେତେ ସୁରଣୀୟ ଘଟଣାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକଥା ଭାବି ବସିଲା ବେଳକୁ କେବଳ ବିସ୍ମୟବୋଧରେ ହୃଦୟ ପୂରିଯାଏ । ବେଳେକେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷମତେ ତାଙ୍କ କୃତି ଲେଖିବା ପାଇଁ ପରିମିତ ସମାଧିର ସ୍ଥାନ ଅକୃତ୍ବାଣ ହୁଏ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ କାର୍ଯ୍ୟର ଉଲ୍ଲେଖ ପାଇଁ ସମସ୍ତ ଅଭାବ୍ୟା ସତ୍ତ୍ୱେ, ସମାଧିରେ କେବଳ ସେହି ଦୁଇଟି ଦିନ ଜନ୍ମ ଓ ମୃତ୍ୟୁର ତାରିଖ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କ'ଣ ଲେଖା ହୁଅନ୍ତା ଯେ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଜୀବନର ଯେତେ କଥା, ସମାଧିରେ ଲେଖା ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ, ସେଗୁଡ଼ିକ ତାଙ୍କ ଗୁଣମୁଗ୍ଧ ବନ୍ଧୁ, ସ୍ବେହାସ୍ବଦ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କ ମନ ଭିତରେ ଲେଖା ହୋଇଯାଇଛି । ତାଙ୍କୁ ଉତ୍ସୁରେଇ ଦେଖିବା ତା' ରେକର୍ଡ଼କୁ ବଜାଇ ଶୁଣିବା ପାଇଁ ଆମ ମନ ଭିତରେ ଯେଉଁ ଅଭାବ୍ୟା କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି, ତାହାର ଫଳଶ୍ରୁତି ହେଉଛି ଏହି ପୁସ୍ତକ । ଆଜି ସର୍ବସମ୍ମତରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କିତ ସ୍ମୃତିଚାରଣ ପାଇଁ ମୋତେ ସୁଯୋଗ ମିଳିଛି,

ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ଅନୁଷ୍ଠାନର କର୍ମକର୍ତ୍ତା ବିଶେଷତଃ ଅନୁଷ୍ଠାନର ସଭାପତି ତତ୍କାଳ କୃଷ୍ଣ ଚରଣ ବେହେରା, ସମ୍ପାଦକ ତତ୍କାଳ ଲାବଣ୍ୟ ନାୟକ ଓ ମୋର ଅନୁଜ ପ୍ରତିମା ତତ୍କାଳ ହରେକୃଷ୍ଣ ପାତ୍ରଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଜଣାଉଛି ।

କେଉଁଠୁ ଆରମ୍ଭ କରିବି ସ୍ମୃତିର ସେ ସର୍ବସ୍ତ୍ରାସୀ ସଭାକୁ । କେତେବେଳେ ଝାପ୍ସା, କେତେବେଳେ ସ୍ବପ୍ନ ସେ ଦୂର ଅତୀତର ସ୍ମୃତି । ଗୋଟିଏ ଖୋଜି ବସିଲେ, ଆଉ ଗୋଟିଏ ଖିଅ ହାତ ପାଆନ୍ତାରେ ମିଳିଯାଏ । ଏଇଠୁ ଆରମ୍ଭ କରିବି ବୋଲି ମନ ଉଲ୍ଲସି ଉଠିଲା ବେଳକୁ ପୁନଶ୍ଚ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଖିଅ ବାହାରି ପଡ଼ି ମନକୁ ଉତ୍ତେଜିତ କରେ ।

ଗୋଟିଏ ଖୁଅରୁତ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ବଲାଙ୍ଗୀର ଯୁବ ଲେଖକ ସମ୍ମେଳନରୁ ଆରମ୍ଭ ହେଉ । ୧୯୬୩ ରେ ଉତ୍କଳ ଲେଖକ ସମ୍ମେଳନ ଅବସରରେ ସଂଗଠକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କୁ ମୁଁ ଯେଉଁଭଳି ଭାବେ ଦେଖୁଥିଲି, ପ୍ରାୟ ଛଅବର୍ଷପରେ ବଲାଙ୍ଗୀରରେ ସାହିତ୍ୟ ସଂଗଠନର ଅଗ୍ରଣୀ ସଙ୍ଗଠକ ଭାବେ ଭେଟିଲାବେଳକୁ ତାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ବହୁ ବିକାଶ ଘଟିସାରିଥିଲା ।

ଉତ୍କଳ ଲେଖକ ସମ୍ମେଳନ ବେଳକୁ ସେ ଥିଲେ ଜଣେ ସଦ୍ୟ କଲେଜ ପାସକରା କଅଁଳ ବୟସର ଯୁବକ । ବଲାଙ୍ଗୀର ଯୁବ ଲେଖକ ସମ୍ମେଳନ ବେଳକୁ ଜଣେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଅଧ୍ୟାପକ । ମାତ୍ର ଛଅ ବର୍ଷ ତଳର ସେ କଅଁଳ ଛନ ଛନ ମନ ତେବେ ବି ସେମିତି ଜଳ ଜଳ ଛଳ ଛଳ ହେଉଥାଏ, ତାଙ୍କ ଅନ୍ତର ଭିତରେ । କବି ମନଟିଏ, ବାହାରର ବୟସ ଯେତେ ବଢ଼ିଲେବି, ଭିତରର ବୟସ ସେମିତି ରହିଥାଏ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସାରାଜୀବନରେ ସେହି କବି ଭାବ, ମୁଗ୍ଧ ସୁନ୍ଦର ମାନବିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ, ସ୍ବେଦ ଆଦରବୋଲା କଥାବାର୍ତ୍ତା ଖାଲି ଉତ୍କଳ କିମ୍ବା ବଲାଙ୍ଗୀର ନୁହେଁ ଜୀବନରେ ଯେତେ ଛକରେ ଭେଟ ହୋଇଛନ୍ତି ସବୁଠି ତାଙ୍କ ପାଇଁ ମୋ ମନରେ ଗଭୀର ପ୍ରଣୟବୋଧ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ହଁ, ବଲାଙ୍ଗୀର କଥା କହୁଥିଲି । ସମ୍ମେଳନର ସେହି କେତେଦିନ ମୁଁ ଭାବୁଥିଲି ସେ ମୋର ଥିଲେ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ, କେବଳ ମୋହରି ଯତ୍ନ ନେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ନା, ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବେ ସେ ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କ ରଖୁଥିଲେ, ସମସ୍ତଙ୍କ ଯତ୍ନ ନେଉଥିଲେ ଆତ୍ମୀୟତା ସହକାରେ । ସେଭଳି ସୁଦୂର ସ୍ଥାନରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଖାଲି ଜଣେ ନିରୁତା ସଂଗଠକର ଭୂମିକା ନିର୍ବାହ କରୁନଥିଲେ, ଆନ୍ତରିକ ପ୍ରୀତି ଓ ସହୃଦୟତାରେ ସେ ଉପସ୍ଥିତ ସମସ୍ତ ସାହିତ୍ୟପ୍ରେମୀଙ୍କ ମନ ଛୁଇଁଥିଲେ ।

ଆମର ଆତ୍ମୀୟତା ବଢ଼ିଥିଲା, ପ୍ରଗାଢ଼ ବି ହୋଇଗଲା । ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରର

ସତୀର୍ଥ ଜୀବନରୁ ଆମେ ବନ୍ଧୁ ହୋଇଥିଲୁ, ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁ । ସେ ବନ୍ଧୁତା ତାଙ୍କର ଶେଷ ଜୀବନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମ ଭିତରେ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଗଲା । ଆଜି ବି ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛି । ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁତାର ଉଦ୍ଧାର ସତେ ଯେମିତି ଥିଲା ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କର ଅକ୍ଷୟ ଥାଏ । କେହି ବନ୍ଧୁ ତାଙ୍କ ଠାରୁ ନିରାଶ ହୋଇ ଫେରିନାହାନ୍ତି, ଯେତେ ଅଜଣା ହୋଇଥିଲେ ବି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସାମ୍ନିୟ ଲାଭକଲାପରେ ବନ୍ଧୁତାର କୈବଲ୍ୟ କଣିକା ବାଣି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ସେମାନଙ୍କର ଉଦର ପୂରଣ କରିଛନ୍ତି । “କାହିଁ ବନ୍ଧୁତା କାହିଁ ପ୍ରେମ ସୁନ୍ଦର, ଯା’ର ପ୍ରାପତି ଲାଗି ଦେବତା ନର” । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଭଳି ବନ୍ଧୁଙ୍କର ବନ୍ଧୁତା ଓ ପ୍ରେମ ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ବାରମ୍ବାର ଏ ପୃଥିବୀରେ ଜନ୍ମ ହେବାକୁ ପ୍ରଚ୍ଛୋଭନ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ବଲାଙ୍ଗୀର ଯୁବଲେଖକ ସମ୍ମେଳନ ପରେ ଆମ ଭିତରେ ଯେଉଁ ବନ୍ଧୁତାର ନବୀକରଣ ଘଟିଥିଲା, ତାହା କ୍ରମେ ସୁଦୃଢ଼ ରୂପ ନେଇଥିଲା ।

‘ଉତ୍ତର ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ସମ୍ମେଳନ’ ଭଳି ଅନୁଷ୍ଠାନ ଗଢ଼ାଗଲା ପରେ, ସେ ମୋତେ ଚିଠିଲେଖି ଏଭଳି କାର୍ଯ୍ୟପାଇଁ ଧନ୍ୟବାଦ ଜଣାଇଥିଲେ, ଉତ୍ସାହିତ କରିଥିଲେ । ଏଭଳି ଅନୁଷ୍ଠାନ ଆଞ୍ଚଳିକତାକୁ ପ୍ରଶ୍ନସ୍ଥ ଦେବ ବୋଲି ଆଶଙ୍କା କରି କେତେକ ଶୂଚି ବଂକାରଗ୍ରସ୍ତ ସାହିତ୍ୟିକ ନାସିକା କୁଞ୍ଚନ କରିବା ସହିତ ଏହା ବିରୁଦ୍ଧରେ ବହୁ ଅପପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ମୋ ମନର ଭାବନାକୁ ତକ୍କର କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରା ଓ ତକ୍କର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ଭଳି ସୁଧାଗଣ ଠିକ୍ ବୁଝିଥିଲେ । କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ସାହିତ୍ୟ ସଙ୍ଗଠନ ଯେଉଁ ନବସୃଷ୍ଟିକୁ ଆଲୋକକୁ ଆଣିପାରେ ନାହିଁ, କ୍ଷେତ୍ରୀୟ ସଂଗଠନ ସେମାନଙ୍କୁ ଉପରକୁ ଉଠିବା ପାଇଁ ହାତ ଧରି ଆଗେଇ ଆଣେ । ସାହିତ୍ୟ ବିଚ୍ଛିନ୍ନତାକୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରେନା । କାରଣ ଏକ ଐକିକ କେନ୍ଦ୍ରୀୟପ୍ରବଣତା ହେଉଛି ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ, ମନକୁ ମନ ମିଳାଇଦେବା, ଅଜଣାକୁ ଜଣାଇଦେବା, ଅଚିହ୍ନାକୁ ଚିହ୍ନାଇଦେବା ହେଉଛି ସାହିତ୍ୟର କାର୍ଯ୍ୟ । ଏଠି ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଆଞ୍ଚଳିକତାର ପ୍ରଶ୍ନ ଆସୁଛି କେଉଁଠି ? ଏକଥା ମୋଭଳି ଠିକ୍ ଭାବେ ବୁଝିଥିଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ଯେଉଁଠିକୁ ଯାଉଛନ୍ତି, ଚାକିରି ପାଇଁ ସମ୍ଭଳପୁର, ବଲାଙ୍ଗୀର କି ବ୍ରହ୍ମପୁର ହେଉ ବା ସାହିତ୍ୟ ପାଇଁ କୋରାପୁଟ, ପୁଲବାଣୀ କି ମୟୂରଭଞ୍ଜ ହେଉ, ସବୁଠି ସେ ଆଞ୍ଚଳିକ ସାହିତ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ଖୋଜିଛନ୍ତି, ସେ ଆଞ୍ଚଳର ତଥାପି ବଣମଲ୍ଲୀ ହୋଇପଡ଼ି ରହିଥିବା ପ୍ରତିଭାମାନଙ୍କ ଭିତରର ଜଡ଼ତା ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରିଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ଆମ ଭିତରେ ଏତେ ବନ୍ଧୁତା, ଏତେ ଆନ୍ତରିକ ଭାବ-ସାମ୍ୟତା । ‘ଉତ୍ତର ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ସମ୍ମେଳନ’ର ରାଜରଙ୍ଗପୁର ଅଧିବେଶନରେ ଆମ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ରକ୍ଷାକରି ସେ

ଯୋଗଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ଏକ ଚିନ୍ତାଗର୍ଭକ ପ୍ରବନ୍ଧ ପାଠ କରିଥିଲେ । ଅନେକ ତ ଆସିଥିଲେ, ପ୍ରବନ୍ଧ ପାଠ କରି ତାଙ୍କର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ ପାଇଁ, କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଦେଖି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁ ଯୁବ ପିଢ଼ିର ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କ ସହିତ ମିଶିଲାବେଳେ କେମିତି ଆମ୍ଭରା ହୋଇପଡ଼ୁଥିଲେ । ସତେ ଯେମିତି ସେ ଚାହୁଁଥିଲେ ସମସ୍ତେ ଜଣେ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟିକ ହୋଇଯାଆନ୍ତୁ, ନିଜ ନିଜର ଭାବ ପସରା ମେଲିଦେଇ ଏ ପୃଥିବୀକୁ କାବ୍ୟମୟ କରିଦିଅନ୍ତୁ । ଦୁଃଖ, ଯନ୍ତ୍ରଣା, ନିରାଶା, ହତାଶା, ଅଭାବବୋଧ, ନାରାଜାର ମୃତ୍ୟୁଭୟ ଯେହେତୁ ସାହିତ୍ୟିକକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରେନା, ସେଥିପାଇଁ ସେ ପ୍ରତ୍ୟେକକୁ ଏହି ମହାମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ମନ୍ତ୍ରରେ ଅଭିମନ୍ତ୍ରିତ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ, ନିଜର ସାଂସାରିକ ତାଡ଼ନାକୁ ଆକେଇ ଦେଇ ସେ ଏକ ସୁନ୍ଦର ମଧୁମୟ ପୃଥିବୀ ଗଠନ ପାଇଁ ସତେ ଯେମିତି ଆକୁଳ ହୋଇଉଠୁଥିଲେ ।

ପରା ମୃତ୍ୟୁ ଏଭଳି ଜୀବନର ପୂର୍ଣ୍ଣଛେଦ ଗଣିପାରେନା, କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇନାହିଁ, ଯେଉଁ ଦେହରେ ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖୁଥିଲେ, ଜୀର୍ଣ୍ଣବାସ ପରିତ୍ୟାଗ ପରି, ସେ ଦେହକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଛନ୍ତି ସତ, ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରବୀଣ ତରୁଣ ଓ ଅନାଗତ ସମସ୍ତ ସାହିତ୍ୟପ୍ରେମୀଙ୍କ ଭିତରେ ଥିବା ସୁରଣ ଓ ଚେତନା ଭିତରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କୁ ଖୋଜାଯାଇପାରିବ । କାରଣ ସ୍ବପ୍ନ ହିଁ ତାଙ୍କ ଜୀବନ । ସାହିତ୍ୟ ତ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣ । ବନ୍ଧୁତା ହିଁ ମୃତ୍ୟୁପରର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବାର ଏକ କାର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସ୍ମୃତିରେ

ମୂଳଲେଖା - ବି.ଏସ.ପି. ମହାପାତ୍ର

ଅନୁବାଦ - ଡଃ ବନମାଳୀ ବାରିକ

ଆଜି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ କଥା ଚିନ୍ତାକରି ପଛକୁ ଫେରି ଚାହିଁବା ବେଳେ ଏକ ବିରାଟ ଶୂନ୍ୟତା ଅନୁଭବ କରୁଛି । ସତ କହିଲେ ତାଙ୍କଭଳି କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ମୁଁ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଉ କେଉଁଠି ଭେଟିନାହିଁ । ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ଏବଂ ସାଙ୍ଗଠନିକ ଚର୍ଚ୍ଚାପରତାରେ ଯୌବନର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇପାରେ । ସେହିଭଳି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ ଓ ପ୍ରକାଶନ ଜରିଆରେ ଜ୍ଞାନର ବିତରଣ ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଅକୁଣ୍ଠିତ ଆଗ୍ରହ ମୁଁ ଅନୁଭବ କରିଛି । ୧୯୬୦ ବେଳର କଥା । ସେ ବଲାଙ୍ଗୀର କଲେଜର ଜଣେ ଯୁବ ଅଧ୍ୟାପକ । କେନ୍ଦ୍ର ଓଡ଼ିଶାଠାରୁ ଦୂରରେ ଥାଇ ଏକ ଉପାନ୍ତ ଅଞ୍ଚଳ ବଲାଙ୍ଗୀରରେ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ସାହିତ୍ୟିକ ଉଦ୍‌ବେଳନ । କେନ୍ଦ୍ର ହେଲା ‘ଆତ୍ମପ୍ରକାଶିନୀ’ । ସହଯୋଗୀ ହେଲେ ଶ୍ରୀନିବାସ ଉଦ୍‌ଗାତା, ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଓ ରାଜକିଶୋର ମିଶ୍ର । ସମସ୍ତେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ନିଜ ନିଜ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ବଲାଙ୍ଗୀରରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଓଡ଼ିଆ ଯୁବ ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନ ଓ ସପ୍ତଲତାର କାହାଣୀ ଆଜି ବି ମୋ ସ୍ମୃତିପତ୍ରରେ ଉଦ୍‌ଭାସିତ ।

ଦେହାନ୍ତରର କିଛିଦିନ ପୂର୍ବରୁ ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଥରେ ଦେଖାହୋଇଥିଲା । ମୁଣ୍ଡର ଗହଳ ବାଳ କିୟଦଂଶ ପାଟି ଯାଇଛି । ସେଦିନ ସେ ସାହିତ୍ୟର କଥା କହିଲେ ନାହିଁ । ଚର୍ଚ୍ଚା ହେଲା ତାଙ୍କ ଘରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ କଥା, ପୂଜାପାଠ କଥା । ଠାକୁରଙ୍କ ମହିମା କଥା ।

ଦୁଇଟିଯାକ ସାକ୍ଷାତରେ ମୋର ମନେ ହେଲା ସେ ତାଙ୍କ ବୟସ ତୁଳନାରେ ବହୁ ଅଧିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଜକୁ ଜଡ଼ିତ ରଖୁଥିଲେ । ସମୟଠାରୁ ଅଧିକ ଦ୍ରୁତ ଗତିରେ ଦୌଡ଼ିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ । ବୋଧହୁଏ ଅସତର୍କ ଭାବରେ କାଳର ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ସେ ଚାଲୁଥିଲେ - ବହୁକାମ ସାରିବାକୁ ହେବ ଯେ ! ଅଜସ୍ବ ହେଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ ।

ଡକ୍ଟର (ଶ୍ରୀମତୀ ନାୟକ) ସେଦିନ ମୋ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଲେ ତାଙ୍କ ‘ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ’ ଶୀର୍ଷକ ପ୍ରକାଶିତ ଗବେଷଣା ସନ୍ଦର୍ଭ । ମୁଁ ଅତି ଆଗ୍ରହରେ ସେଇଟିକୁ ପଢ଼ିଲି । ମୁଁ ଜାଣେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସଂପର୍କରେ ମୋର ଜ୍ଞାନ ସୀମିତ । ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଧ୍ୟାପନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୁଁ ପ୍ରାୟ ୨୫ ରୁ ଅଧିକ ବର୍ଷ କାଳ କଟାଇଛି । ମାତ୍ର ଜଣେ ବହୁ ହିସାବରେ, ଜଣେ ଉତ୍ସୁକ ପାଠକ ହିସାବରେ

ବହିଷ୍କୃତ ଯେତେ ପଢ଼ିଛି ସେତେ ନୂଆ ନୂଆ ଲାଗିଲା । ଦେଖୁଛି ଜଣେ ସତରଣକାରୀ ପାଣିରେ ବୁଡ଼ୁଛି ଉଠୁଛି, ବୁଡ଼ୁଛି ଉଠୁଛି - ଖୋଜିବାରେ ଲାଗିଛି ଏବଂ ଲାଗିଛି - ଯେପରି ଅନେକ ଜିନିଷ ଖୋଜି ବାହାର କରିବାକୁ ହେବ । ଆଜିକାଲି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଅନୁଦାନ ଆୟୋଗ (U.G.C) ଗବେଷଣାର ବିଧି ଉପରେ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛି । କିନ୍ତୁ ନିର୍ଯ୍ୟାସ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ନାହିଁ । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସନ୍ଦର୍ଭଟି ନିରୁତା । କିନ୍ତୁ (Substance) ଯୁକ୍ତିତୀୟ ସୂତ୍ର ଅନୁସାରେ ପ୍ରସ୍ତାବନା - ବିତର୍କ - ଉପସଂହାର (QED) ନଥିବାରୁ ସତୁରି ଓ ଅଶ୍ୱାଦଶକର ଅଧିକାଂଶ ଗବେଷଣା ନ୍ୟୁନମାନର (Substandard) ବା ଜ୍ଞାନାର୍ଜନର ବାଧକ (Obscuranti) ।

କେତୋଟି ଦଶକ ତଳେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଗଳ୍ପ “ମରୁ ବଲ୍ଲୁରାରେ ପୁଲ୍ଲକ” ପଢ଼ିଥିଲି । କେଉଁ ଏକ ଅଖ୍ୟାତ ପତ୍ରିକାରେ ତାହା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ଲେଖା ସହ ଏହା ମୋର ପ୍ରଥମ ପରିଚିତି । ସେଇଟି ମୋତେ ଖୁବ୍ ଛୁଇଁଥିଲା । କାରଣ କୃଷି ରୋଗାକ୍ରାନ୍ତ ପ୍ରେମୀୟଗଜକର ଦୟନୀୟ ଅବସ୍ଥା ଭିତରେ ପୂରିଥିଲା ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରୀତିର ସାହୁତା । ସମାଜର ସୁଖ ଓ ସୌଭାଗ୍ୟ ଭିତରେ ଅନେକଙ୍କୁ ଏପରି କୃତିତ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ସବୁକଥା ମୋର ଠିକ୍ ମନେନାହିଁ । ଯେତିକି ମନେଅଛି - ତାହା ହେଲା କାହାଣୀଟିର କଳାତ୍ମକ ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷା ଭିତରେ ରହିଛି ଜଣେ ଲେଖକର Negative capability ଓ ତାଙ୍କର ଅଜ୍ଞାକାର ନିଜର ଚିନ୍ତା ଓ ଅନୁଭବକୁ ବସ୍ତୁରୂପ ଦେବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ । ବିଷୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏଥିରେ ଜୀବନର ଜୟଗାନ କରାଯାଇଛି (The-matically it celebrated the truism of 'life')

ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟାୟ ଦିବଂଗତ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ପ୍ରଶଂସା ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ବରଂ ଏହା ଗବେଷଣା ସନ୍ଦର୍ଭ ବିଷୟରେ ମୋର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ମାତ୍ର । ମୋତେ ମନେହେଲା ଏହା ସେଇ ଦୌଡ଼ିବାର ଫଳଶ୍ରୁତି, ଖୋଜିବାର ନିଶା । ୧୯୨୦ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ବିଶିଷ୍ଟ କବିମାନଙ୍କ ଉପରେ ଇଂରେଜ କବିମାନଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ସଂପର୍କରେ ଏହା ଏକ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ଐତିହାସିକ ସମୀକ୍ଷା । ନିଜର ସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ ପ୍ରମାଣ କରିବା ପାଇଁ ସେ ବହୁତ ଇଂରେଜ କବିଙ୍କ କବିତାରୁ ଉଦ୍ଧୃତିମାନ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ଆଧୁନିକ ଯୁଗ ନିର୍ମାଣରେ ୧୯୫୦ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବହୁ ପତ୍ର ପତ୍ରିକାର ଅବଦାନକୁ ଏଠାରେ ସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇଛି । ସେମାନଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ, କବିମାନଙ୍କର ଆଧୁନିକତା ପ୍ରତି ଆଗ୍ରହ, ସାହିତ୍ୟରେ ବିଷୟଗତ ଓ ଶୈଳୀଗତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସେସବୁ ଏଠି ଦେଖାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ଯୁରୋପୀୟ ପ୍ରଭାବ ଫଳରେ ଭାରତ ଉପନିବେଶରେ ସାମାଜିକ

ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସହ ତାଙ୍କ ଦେଇ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଆଗେଇ ଚାଲିଥିଲା । ପ୍ରଭାବ, ଅନୁକରଣ, ଅନୁସରଣ ପଦରେ ସୃଜନଶୀଳ ସାହିତ୍ୟ ଦେଖାଇ ପରିବେଶରେ ଏକ ନୂତନ ଆକର୍ଷଣୀୟ ରୂପ ଧାରଣ କଲା । ବିଶିଷ୍ଟ କବିମାନଙ୍କ କୃତିରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ଅନନ୍ୟ ନାୟନିକ ଆବେଦନ ।

୧୮୦୩ ରୁ ୧୯୨୦ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ଧାରା (trend) ଗତିଶୀଳତା (continuity) ବିବର୍ତ୍ତନ (evolution) ର ନିଖୁଣ ଚିତ୍ର ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧିତରେ ଉପସ୍ଥାପିତ । ଏଥିରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆଗାମୀ ଗବେଷକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ଭିତ୍ତିଭୂମି ଯୋଗାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କର ସବୁ ଉପସଂହାର ସହ ସହମତ ହୋଇ ନ ପାରନ୍ତି । ଏହା ସତ୍ତ୍ୱେ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ନିଶ୍ଚିତ ପାଠ୍ୟ । କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ପୁନରାବୃତ୍ତି ରହିଛି । ମାତ୍ର ଅଧିକତର ଗବେଷଣା ପାଇଁ ଏଥିରେ ଅଛି ଅନେକ ଦିଗଦର୍ଶନ ।

୧୯୨୦ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ଧାରା ଓ ତା ଉପରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଭାବ ସଂପର୍କରେ ବ୍ୟାପକ ଗବେଷଣା ହେବା ଉଚିତ । ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ପରେ ସାହିତ୍ୟରେ ନୂଆ ନୂଆ ଧାରାର ଉତ୍ତର ହୋଇଛି । ଆଧୁନିକତାବାଦ ଓ ଭରତ ଆଧୁନିକତାବାଦ ସଂପର୍କରେ ଏବେ ବ୍ୟାପକ ଚର୍ଚ୍ଚା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଅନେକ ଯଶସ୍ୱୀ / ଆର୍ତ୍ତତାତ୍ତ୍ୱିକ ଖ୍ୟାତିସଂପନ୍ନ ଲେଖକଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ ଘଟିଛି । ନୂଆଧାରାରେ ଚର୍ଚ୍ଚା ହେଲେ ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନାର ପ୍ରଭୂତ ଉନ୍ନତି ହେବ ଏବଂ ତାହାହିଁ ହେବ ସ୍ୱର୍ଗତ ଆତ୍ମାପ୍ରାପ୍ତି ଯଥାର୍ଥ ସମ୍ମାନ ।

ପ୍ରିୟ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଆତ୍ମା ପରମ ଶାନ୍ତିରେ ଥାଉ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ : ସ୍ମୃତି, ଶୋକ, ଶ୍ରଦ୍ଧାଞ୍ଜଳି

ଡଃ ବିଭୂତି ପଟ୍ଟନାୟକ

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସହ ମୋର ପ୍ରଥମ ଦେଖା ୧୯୫୭ ମସିହାରେ । ମୁଁ ସେତେବେଳେ ଥାଏ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ କଲେଜ ଯୁନିୟନର ସଭାପତି ଏବଂ ନିଖୁଳ ଭକ୍ତ ଛାତ୍ର ଯୁନିୟନର ସାଧାରଣ ସଂପାଦକ । ଐତିହାସିକ ସୀମା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଥିବା ଯୋଗୁଁ ମୋର ଖ୍ୟାତି ଓ ପରିଚିତି ସେତେବେଳେ ସାରା ଓଡ଼ିଶାରେ ବ୍ୟାପି ଯାଇଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ଛାତ୍ର ଯୁନିୟନର ସଭାପତି ସନ୍ତୋଷ କୁମାର ସାହୁ ମତେ ସୀମା ଆନ୍ଦୋଳନ ପରେ ସାରା ଓଡ଼ିଶାର କଲେଜଗୁଡ଼ିକ ବୁଲି ଛାତ୍ର ଯୁନିୟନ ସଂଗଠନ କରିବା ଦାୟିତ୍ୱ ଦେଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଭଦ୍ରକ ଅଲଗା ଜିଲ୍ଲା ହୋଇ ନଥିଲା, ଥିଲା ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର ଏକ ସବ୍-ଡିଭିଜନ୍ । ଭଦ୍ରକରେ ଆମ ଯୁନିୟନର ଏକ ଶାଖା ଥାଏ । ଆବୁଲୋକେଟ୍ କରୁଣାକର ଦାସଙ୍କ ସାନ ଭାଇ ଜଣେ କର୍ମକର୍ତ୍ତା ଥାଆନ୍ତି । ମୁଁ ଭଦ୍ରକ ଗଲେ ତାଙ୍କ ଘରେ ରହେ ଏବଂ କଲେଜ ଯୁନିୟନ ନିର୍ବାଚନରେ କିପରି ଆମ ସଂଗଠନର ପ୍ରାର୍ଥୀ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାରେ ଜୟଯୁକ୍ତ ହେବେ, ସେ ସଂପର୍କରେ ବିଚାର ବିମର୍ଶ କରେ । ଦରକାର ହେଲେ ଯୁନିୟନ ସଭ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଭାଷଣ ଦିଏ ।

ଥରେ ଭଦ୍ରକ କଲେଜରେ ଆମ ଯୁନିୟନ ପ୍ରାର୍ଥୀଙ୍କୁ ଜିତାଇବା ପାଇଁ ମୋ ଲାଗି ଧୂସୁରି ପଡ଼ିଆରେ ଏକ ଛାତ୍ରସଭାର ଆୟୋଜନ କରାଯାଇଥିଲା । ଉଦ୍ୟୋଗୀ ଥିଲେ ଆଇ.ଏ. ଶ୍ରେଣୀର ଛାତ୍ର ଯୁଗଳ କିଶୋର ପଟ୍ଟନାୟକ । ମନେ ଅଛି, ସଭାରେ ମତେ ସେ ଆମ ଯୁନିୟନରେ ଦୁଇଜଣ ବିଶିଷ୍ଟ ସଭ୍ୟଙ୍କୁ ପରିଚୟ କରାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଜଣେ ରତ୍ନାକର ବାରିକ ଏବଂ ଅନ୍ୟଜଣକ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ।

ଧଳା ପୁରୁଷାଞ୍ଜ ଏବଂ ଧଳା ହାତ୍ତାନ୍ ସାର୍ତ୍ତ ପିନ୍ଧି ଶାନ୍ତ ଶିଷ୍ଟ ଭାବରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ । ଛାତ୍ରନେତାମାନଙ୍କ ଠାରେ ସାଧାରଣତଃ ଯେଉଁସବୁ ଭବାମତା ଥାଏ, ତାହା ତାଙ୍କଠାରେ ଅନୁପସ୍ଥିତ ଥିଲା ।

ମୁଁ ପଚାରିଲି - ସେ କ'ଣ ଯୁନିୟନ ତରଫରୁ ପ୍ରାର୍ଥୀ ହୋଇଛନ୍ତି; ଯୁଗଳ ଭଉର ଦେଲେ - ନା, ସେ ଜଣେ କବି, ଲେଖାଲେଖି କରନ୍ତି । ଯୁନିୟନର ଜଣେ ନାରବ କର୍ମୀ ।

ସେଇ ନାରବ କର୍ମୀ ଶହଟା ଅନେକ ଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋର ମନେ ରହିଯାଇଥିଲା ।

ତା ଆରବର୍ଷ ବୋଧହୁଏ ଭଦ୍ରକରେ ହେଲା ନିଖୁଳ ଉତ୍କଳ ଛାତ୍ର ଯୁନିୟନର ବାର୍ଷିକ ସମ୍ମିଳନୀ । ସେଇ ସମ୍ମିଳନୀରେ ସନ୍ତୋଷ ସାହୁଙ୍କ ସ୍ଥାନରେ ମୁଁ ଯୁନିୟନର ସଭାପତି ନିର୍ବାଚିତ ହେଲି । ଭଦ୍ରକ କଲେଜ ଯୁନିୟନ ସଭାପତି ଥିଲେ ସେତେବେଳେ ସନାତନ ଦେଓ । ସେ ନିଖୁଳ ଉତ୍କଳ ଛାତ୍ର ଯୁନିୟନର ସାଧାରଣ ସଂପାଦକ ଏବଂ ଯୁଗଳ କିଶୋର ପଟ୍ଟନାୟକ ଉପସଭାପତି ଭାବରେ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥିଲେ ।

ସେହି ସମ୍ମିଳନୀକୁ ମୁଖ୍ୟ ଅତିଥି ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ବାରିଷ୍ଟର ଗୋବିନ୍ଦ ଦାସ । ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କ ‘ଅମାବାସ୍ୟାର ଚନ୍ଦ୍ର’ କିମ୍ବା ‘ଦେଶେ ଦେଶେ’ ଭ୍ରମଣ କାହାଣୀ ପୁସ୍ତକ ଆକାରରେ ଛପା ହୋଇନଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସାହିତ୍ୟିକ, ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ଭାବରେ ସେ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଆକର୍ଷଣର କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ଭଦ୍ରକ କଲେଜ ସେତେବେଳେ ଥିଲା ଉତ୍କଳ ଛାତ୍ର ଯୁନିୟନର ସଂଗଠିତ ଦୁର୍ଗ । ସତ୍ୟଜିତ, ଯୁଗଳ, କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ, ରତ୍ନାକର, ଅଳକା ସିନ୍ଧୁ, ତୃପ୍ତି ଦେ ପ୍ରମୁଖ ବହୁ ଆଦର୍ଶବାଦୀ, କଳା-ସାହିତ୍ୟପ୍ରେମୀ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ ଯୁନିୟନ ପତାକାତଳେ ସଂଘବଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ ।

ପୂର୍ବରୁ ଉତ୍କଳ ଛାତ୍ର ଯୁନିୟନର ସାଂସ୍କୃତିକ ମୁଖପତ୍ର, ଉଦୟଚନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର, ଗୌରୀଶଙ୍କର ମହାପାତ୍ର ଓ ପ୍ରସନ୍ନ ଦାସଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ ବ୍ରହ୍ମପୁରରୁ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲା । ଏହି ‘ରଣ୍ଡି’ ହିଁ ସାରା ଓଡ଼ିଶାର ଛାତ୍ର ଯୁନିୟନ ସଭ୍ୟ-ସମର୍ଥକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେତୁବନ୍ଧନ କରିଥିଲା । ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଉଦୟ ବାବୁ ପ୍ରମୁଖ ବ୍ରହ୍ମପୁର ଛାଡ଼ି ଚାଲି ଆସିଲା ପରେ ‘ରଣ୍ଡି’ ପ୍ରକାଶନ ବନ୍ଦ ରହିଥିଲା । ମୁଁ ଯୁନିୟନ ସଭାପତି ଦାୟିତ୍ବ ଗ୍ରହଣ କଲାପରେ ‘ରଣ୍ଡି’ ଭଦ୍ରକରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ସ୍ଥିର ହେଲା । ଯୁଗଳ ଓ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ତାର ପ୍ରକାଶନ ଓ ସଂପାଦନା ଦାୟିତ୍ବ ଗ୍ରହଣ କଲେ ।

ନିର୍ବାଚନ ରାଜନୀତି ପ୍ରତି ବିମୁଖ, ନିରବକର୍ମୀ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ‘ରଣ୍ଡି’ ସଂପାଦନାରେ ନିଜର ମୌଳିକ ଚିନ୍ତା, ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରତିଭା ଏବଂ ସଂଗଠନ ଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସଂପାଦିତ ‘ରଣ୍ଡି’ର ସେହି ସଂଖ୍ୟାଗୁଡ଼ିକ ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ଓ ସଂଗ୍ରହଣୀୟ ହୋଇପାରିଥିଲା ।

ଛାତ୍ର ଜୀବନର ଅବସାନ ପରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସହ ମୋର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସଂପର୍କ ଛିନ୍ନ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଲାବଣ୍ୟଙ୍କ ସହ ତାଙ୍କର ବିବାହର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବିବରଣୀ ଯୁଗଳ ବାବୁଙ୍କ ଠାରୁ ଶୁଣିଥିଲି । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗୀୟ ଅଧ୍ୟାପକ, ରତ୍ନାକର ହାତସ୍ଥ ଶିକ୍ଷକ, ଯୁଗଳ ପ୍ରଥମେ ଓକିଲ ଓ ପରେ ଏମ୍.ଏଲ୍.ଏ. ଏବଂ କ୍ୟାବିନେଟ୍ ପାହ୍ୟାର ମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ମୋର ବିଜ୍ଞେବି ନଗରର ପ୍ରତିବେଶୀ । ପ୍ରାତଃ ଭ୍ରମଣ କାଳରେ ପ୍ରାୟ ଦେଖା ହୁଏ । ତାଙ୍କରି ପାଖରୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଖବର ପାଇଯାଏ ।

ଜଣେ କବି, ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଓ ଗାନ୍ଧିକ ଭାବରେ ସେ ଯେପରି ସୁନାମ ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ, ଶୁଣିଛି ଜଣେ ଛାତ୍ରବନ୍ଧକ ଓଡ଼ିଆ ଅଧ୍ୟାପକ ଭାବରେ ମଧ୍ୟ ସେ ସେହିଭଳି ଖ୍ୟାତିମାନ ଥିଲେ । ମୁଁ କଟକ-ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଥିଲାବେଳେ ସେ ସମ୍ବଲପୁର, ବଲାଙ୍ଗୀର ଏବଂ ବ୍ରହ୍ମପୁରରେ ଅଧ୍ୟାପନା କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ସହିତ ମୋର ଚାନ୍ଦୁସ ସାକ୍ଷାତକାର କୃତ୍ରିତ ହେଉଥିଲା ।

ତାଙ୍କର ଅନେକ ବହିର ପ୍ରକାଶକ ଥିଲେ ବ୍ରହ୍ମପୁରର ପୁସ୍ତକ ଭଣ୍ଡାର । ତାଙ୍କ ବହି ଦୋକାନର ଏକ ଶାଖା ଦୋକାନ ଥିଲା ବାଳାବଜାର ଧର୍ମଶାଳା ପରିସରରେ । ମଝିରେ ମଝିରେ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ସହିତ ସେହି ଦୋକାନରେ ଦେଖା ହେଉଥିଲା । ତାଙ୍କ ସଂପାଦନରେ ପ୍ରକାଶିତ ରାଧାନାଥ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର ଭୂମିକା ପଢ଼ି ମତାମତ ଜଣାଇବା ପାଇଁ ସେ ମତେ କହିଥିଲେ; କିପରି ଭାବରେ ଗଜ, ଉପନାୟକ, କବିତା ଛାଡ଼ି ସେ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା ଏବଂ ପୁସ୍ତକ ସଂପାଦନାରେ ନିଜକୁ ମନୋନିବେଶ କରିଛନ୍ତି ସେ କଥା ମତେ ବୁଝାଇଥିଲେ ।

ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କହିଥିଲି - ମୌଳିକ ରଚନା ଛାଡ଼ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସାହିତ୍ୟ-ସମାଲୋଚନାକୁ ସେଥିପାଇଁ ଅବହେଳା କର ନାହିଁ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଥିଲେ ଖୁବ୍ ଲଜାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି । ନିଜ ଲେଖାର ବଢ଼ିମା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ତାଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ-ବିରୁଦ୍ଧ ଥିଲା । ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ଜଣେ ପ୍ରେମିକ କବିର ଭାବମୂର୍ତ୍ତି ଆଖି ଆଗରେ ଭାସିଉଠୁଥିଲା । ସେ' ଯେ ଜଣେ ପ୍ରାଞ୍ଜ ଗବେଷକ; ତାଙ୍କ “ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ” ସନ୍ଦର୍ଭ ଏକ ଅନନ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି; ଏକଥା କହିଲାବେଳେ ସେ ଖୁବ୍ ଅପ୍ରତିଭ ହୋଇ ପଡୁଥିଲେ ।

ମୋର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସଂଗ୍ରହରେ ଯେଉଁ କେତୋଟି ସନ୍ଦର୍ଭ ଅଛି, କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଗବେଷଣା ସନ୍ଦର୍ଭ ତା ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟତମ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ହେଉଛି ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ବୁଝିବା ଲାଗି ଅସଲ ଚାବିକାଠି । ସଂସ୍କୃତ, ପ୍ରାକୃତ, ପାଲି ଭାଷା ସାହିତ୍ୟ ସଂପର୍କରେ ସମ୍ୟକ ଧାରଣା ନଥିଲେ ପ୍ରାଚୀନ ଓ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ସାହିତ୍ୟକୁ ସଠିକ୍ ଭାବରେ ବୁଝିବା ସହଜ ନୁହେଁ; ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ସଂପର୍କରେ ସେଇପରି ସମ୍ବୃତ୍ତିତ ବୁଝାମଣା ନଥିଲେ ଆଧୁନିକ ଗଜ ଉପନାୟକ, କାବ୍ୟ, ନାଟକର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ବୁଝିବା ସେହିପରି ଅସମ୍ଭବ । ଆମ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଓଡ଼ିଆ ଏମ୍.ଏ, ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ସଂସ୍କୃତ, ପାଲି, ପ୍ରାକୃତ ସାହିତ୍ୟ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଜଂରେଜୀ, ଫରାସୀ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ ଯୁରୋପୀୟ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟ ସଂପର୍କରେ କୌଣସି ବହି ପାଠ କରିବାକୁ ସୁଯୋଗ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ

ଓଡ଼ିଆ ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ପ୍ରାଚୀନ-ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଭଳି ଯଥାଯଥ ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପନ କଲାବେଳେ ବାରମ୍ବାର ତୋକ ଗିଳନ୍ତି । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ମୂଲ୍ୟାୟନ ଇଂରେଜୀ ଭାଷାର ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ହିଁ କରିଥାଆନ୍ତି ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ କିପରି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ଓ ଅନୁପ୍ରାଣିତ, ସେ ସଂପର୍କରେ ସନ୍ଦର୍ଭ ରଚନା କରି ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ପଥକୃତ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଏହି ଆଲୋଚନା ଉପରଠାଉଛି ଆମୁଁ, ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିବା ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ଓ କବିତା ଏବଂ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିବା ଯୁରୋପୀୟ, ବିଶେଷତଃ ଇଂରେଜୀ କବି ଓ କାବ୍ୟ ସଂପର୍କରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ଅବବୋଧ ଏ ଗବେଷଣା ନିବନ୍ଧକୁ ଏକ ଅବଶ୍ୟ ପାଠ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ପରିଚିତ କରିଛି । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର କେବଳ ପ୍ରମୁଖ କବି ନୁହନ୍ତି, ବରଂ ସ୍ୱଳ୍ପଜାତ, ଅବହେଳିତ କବିଙ୍କର କାବ୍ୟକୃତି କିପରି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଭାବବସ୍ତୁ ଓ ଆର୍ଜିକ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଛି, ତାହା ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଆଲୋଚନା କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଆଲୋକକୁ ସେ ଆଣିପାରିଛନ୍ତି । ମଣିଚରଣ ମହାପାତ୍ର, ସାଧୁଚରଣ ରାୟ, ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ତ୍ରିଭୁବନ ଦେବ, ବଡ଼ କୁମାର ବଳଭଦ୍ର ଦେବ ଓ ଅଜୟଚନ୍ଦ୍ର ଦାସ ଏହି ସ୍ୱଳ୍ପ-ପରିଚିତିତ କବିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ୟତମ । ସେହିଭଳି ଗୋପାଳବନ୍ଧୁ, ଚନ୍ଦ୍ରମୋହନ ମହାରଣା, ତାରିଣୀଚରଣ ରଥ ଅନ୍ୟ ଭାବରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପରିଚିତ । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଭାବଧାରା ଦ୍ୱାରା ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ସ୍ମରଣୀୟ କବିତା ମଧ୍ୟ ରଚନା କରିଥିଲେ । ତାହା କ୍ଷେତ୍ରବାସୀଙ୍କ ଏହି ଗବେଷଣା-ଗ୍ରନ୍ଥ ପାଠକରି ନଥିଲେ ମୋ ଭଳି ଅନେକ ଜାଣିପାରିନଥାନ୍ତେ ।

ମତେ ବେଶୀ ମୁଗ୍ଧ କରିଥିଲା ତାଙ୍କ ଗବେଷଣା-ସନ୍ଦର୍ଭର କାବ୍ୟଧର୍ମୀ ଭାଷା । ପଢ଼ିଲାବେଳେ କେଉଁଠି ଝୁଣିବାକୁ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଗହନ, ଗଭୀର କଥାକୁ ସେ ସହଜ ଓ ସରଳ ଭାବରେ କହି ଜାଣିଥିଲେ ।

ତାଙ୍କ ସହିତ ମୋର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦେଖା ହୋଇଥିଲା ଭୁବନେଶ୍ୱର ସଚ୍ଚିବାଳୟରେ ରାଜତରଣ ଦାସଙ୍କ କୋଠରୀରେ । ରାଜତରଣ ବାବୁ ସେତେବେଳେ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର ତେପୁଟି ସେକ୍ରେଟେରୀ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସହିତ କେଉଁ ବିଷୟରେ ବୁଝାଶୁଝା କରିବାକୁ ସେ ଯାଇଥିଲେ ।

ମୋ ସହିତ ଦେଖା ହେବାମାତ୍ରେ ପଚାରିଲେ- ଆମ ଯୁ.ଜି.ସି. କଥା କ'ଣ ହେଲା ? ଆମକୁ ଏ ସରକାର ଯୁ.ଜି.ସି. ହାତରେ କେବେ ଦରମା ଦେବେ ?

ମୁଁ ତାକୁ କୌଣସି ସଠିକ୍ ଉତ୍ତର ଦେଇପାରି ନଥିଲି । କାରଣ ସେ ସଂପର୍କରେ ମୋ ପାଖରେ କୌଣସି ତଥ୍ୟ ନଥିଲା କିମ୍ବା ଜାଣିବା ପାଇଁ ଖୁବ୍ ଆଗ୍ରହ ନଥିଲା ।

ସରକାର ତାପରେ ଯୁ.ଜି.ସି. ହାଉସରେ ଦରମା ଦେଲେ, କିନ୍ତୁ ସେହି ବର୍ଷେ ଦରମା ପାଇବା ପାଇଁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଅପେକ୍ଷା କରି ନଥିଲେ । ଅବେଳରେ, ଅସମୟରେ, ସେ ୧୯୮୭, ଜାନୁଆରୀ, ୨୫ ରେ ଚାଲିଗଲେ । ଖବରଟା ଶୁଣି ମୁଁ ଆଦୌ ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରି ନ ଥିଲି ।

ସନ୍ଧ୍ୟା ହେବା ଆଗରୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅସ୍ତ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ଏକଥା ଆଜି ବି ଭାବିଲେ ଆଖି ଲୁହରେ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁଙ୍କ ସ୍ମରଣେ

ଡଃ ଧନେଶ୍ୱର ମହାପାତ୍ର

କିନିଷ୍ଟକର ସ୍ମୃତିଚାରଣ କରିବା ଜ୍ୟେଷ୍ଠକ ପକ୍ଷେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁଃଖଦାୟକ । କିନ୍ତୁ ବିଧାତାର କୃପା ବିଧାନରେ ସମୟେ ସମୟେ ଏପରି କରିବାକୁ ପଡ଼େ । “ସେହି କାଳଯମ ଏଡ଼େ ଦାରୁଣ ସେ ନ ଜଣାଇ ଦୁଃଖସୁଖ, ଘେନିଯାଏ କଥା ରଖିଣ ପାଟିଲା ଦିଅଇ ଦାରୁଣ ଦୁଃଖ ।” କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁଙ୍କୁ ସେହି ନିଷ୍ଠୁର ବିଧାତା ଅକାଳରେ ନେତାଯାଇ ବନ୍ଧୁଜନଙ୍କୁ, ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଜନଙ୍କୁ, ପ୍ରିୟପରିଚିତଙ୍କୁ ଦାରୁଣ ଦୁଃଖ ଦେଇଛି । ଅନେକ ବର୍ଷ ବିତିଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଦୁଃଖ ଦୂର ହୋଇନାହିଁ କି ହେବାର ନୁହେଁ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁ ଥିଲେ ମୋଠାରୁ ଖୁବ୍ ସାନ, ସାନ ଭାଇ ଭଳି । ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରେ ଆମେ ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗରେ ସହକର୍ମୀ ଭାବରେ କାମ କରିଥିଲୁଁ । ସେ ସମୟର ଅନେକ କଥା ତ ମୋର ସ୍ମୃତିପଥରୁ ହଜିଗଲାଣି, କିନ୍ତୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁଙ୍କର ମୁଖଟି ସେହିପରି ସତେଜ ରହିଛି । ସାନ ଭାଇ ଭଳି ନମ୍ର, ଭଦ୍ର ଆଚରଣ ଥିଲା ତାଙ୍କର । ମୁଁ ୧୧/୧୨ ବର୍ଷ କାଳ ଶିକ୍ଷକତା କଲା ପରେ ଅଧ୍ୟାପକ ହୋଇଥିଲି । ତେଣୁ କେତେକ ଅଧ୍ୟାପକ ମୋର ବୟସକୁ ସମ୍ମାନ ଦେଇ ନ ଥିବାର ମୁଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥିଲି । କିନ୍ତୁ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁ ସେପରି ନ ଥିଲେ । ମୋତେ ଆଗେ ବୟସର ସମ୍ମାନ ଦେଇଥିଲେ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁ ଥିଲେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠ, ଦକ୍ଷ ଅଧ୍ୟାପକ । ଅଧ୍ୟାପନା ଥିଲା ତାଙ୍କର ଆନନ୍ଦ । ମୁଁ ଅତୀତ ପ୍ରତି କେବଳ ମୋହବଶତଃ କହୁନାହିଁ, ପ୍ରକୃତରେ ସେ ସମୟରେ ଅଧ୍ୟାପନା ଓ ଅଧ୍ୟୟନ ଥିଲା ଆନନ୍ଦମୟ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁଙ୍କ ପୂର୍ବରୁ ତ ଏହା ଥିଲା ଆହୁରି ଆନନ୍ଦମୟ । ତାଙ୍କର ରେଭେନ୍ସା କଲେଜକୁ ଅଧ୍ୟାପକ ହୋଇ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ ରେଭେନ୍ସାରେ ଓଡ଼ିଆ ସଂସ୍କୃତ ବିଭାଗରେ ଜୟକୃଷ୍ଣ ମିଶ୍ର, ଗୌରୀ କୁମାର ବ୍ରହ୍ମା, ନଟବର ସାମନ୍ତରାୟ, କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାଶ, କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ତ୍ରିପାଠୀ, ଗୋଲୋକ ବିହାରୀ ଧଳ, ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର ହୋତା ପ୍ରମୁଖ ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କ ସହକର୍ମୀ ଭାବେ କାମ କରିଥିଲି । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁ ହୁଏତ ଏମାନଙ୍କର ଛାତ୍ର ହୋଇଥିବେ । ଏମାନଙ୍କ ଗୁଣ ଓ ନିଷ୍ଠା ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବେ । ଏହାଛଡ଼ା, ଅଧ୍ୟାପକ ଡକ୍ଟର କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରାଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ତାଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ିଥିଲା । କାରଣ, କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁ ଡକ୍ଟର କଲେଜରେ ପଢୁଥିଲାବେଳେ ଡକ୍ଟର ବେହେରା ସେଠାରେ ଜଣେ ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ଅଧ୍ୟାପକ

ଥିଲେ । ସତରେ କହିବାକୁ ଗଲେ ସେ କାଳରେ ଓଡ଼ିଆ ଓ ସଂସ୍କୃତ ପ୍ରତି ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆକର୍ଷଣ ଥିଲା । ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରେ ଜୟା ବାବୁ (ଜୟକୃଷ୍ଣ ମିଶ୍ର) କି କ୍ଲବରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଭାଗର ପିଲାମାନେ ମଧ୍ୟ ଆଗ୍ରହରେ ଆସି ବସୁଥିଲେ ।

କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁ କେବଳ ଅଧ୍ୟାପକ ଭାବେ ନୁହନ୍ତି, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଲେଖକ, ବିଶେଷତଃ ଆଲୋଚକ-ସମାଲୋଚକ ଭାବେ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ମୋର ଯାହା ମନେ ଅଛି, ସାହିତ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ବିଶେଷ ଅଭିରୁଚି ଥିଲା । ସେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ, ଉଭୟ ଧାରାର ସାହିତ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ବିଷୟରେ ଅନୁଶୀଳନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଉଭୟ ବିଷୟରେ ଲେଖୁଥିଲେ । ମୁଁ ମୂଳତଃ ସଂସ୍କୃତଜ୍ଞ ଲୋକ ହୋଇଥିବାରୁ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର ସାହିତ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ବିଷୟରେ ସେ ମୋତେ ପଚାରୁଥିଲେ ଏବଂ ଅନେକ ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକର ଅର୍ଥ ବୁଝୁଥିଲେ । ସବୁଥିରେ ଥିଲା ତାଙ୍କର ଜିଜ୍ଞାସା ଓ ନମ୍ରତା ।

ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ମୁଁ ଆଦୌ ଭୁଲିପାରୁନାହିଁ, ଯେଉଁଥିରେ କି କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁଙ୍କର ଓ ମୋ ମଧ୍ୟରେ ଖୁବ୍ ଅମେଳ ଥିଲା । ଦିନେ ସେ ମୋତେ ଦେଖା ହେବାମାତ୍ରେ ନମସ୍କାରରେ କହିଲେ, “ଆଜି ମୋର ସବିନୟ ନିମନ୍ତ୍ରଣ, ଆମ ଘରେ ପଦାର୍ପଣ କରିବେ ।” କହି ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପତ୍ରଟିଏ ମୋ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଲେ । ମୁଁ ଦେଖିଲି ତାହା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବିଗ୍ରହ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଉତ୍ସବ ଉପଲକ୍ଷେ ନିମନ୍ତ୍ରଣ । ପଚାରି ବୁଝିଲି, ସେ ନିଜ ଘରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ରଖି ପୂଜା କରିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି । ଏ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ହୋଇଥିବା ଆକାଂକ୍ଷା ଆଉ ବିଶେଷଭାବେ ମନେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ନାସ୍ତିକ ପ୍ରକୃତିର ଲୋକ ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ଜଗନ୍ନାଥ ପୂଜାକୁ ପସନ୍ଦ କରି ନ ଥିଲି ଏବଂ ଉତ୍ସବରେ ଯୋଗ ଦେଇ ନଥିଲି । ଏହି ମାନସିକ ଅମେଳ ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ମୋତେ କେବେ ଅସମ୍ମାନ କରି ନଥିଲେ କି ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କେବେ ଅଶ୍ରଦ୍ଧା କରିନଥିଲି ।

ସମୟ ବିତିଯାଏ, କିନ୍ତୁ ସାହିତ୍ୟ ରହିଯାଏ । କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ବାବୁ ଚାଲିଯାଇଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ, ଯେତିକି ଯାହା ରହିଛି, ସେ ରହିଥିଲେ ତ ଆହୁରି କେତେ ମୂଲ୍ୟବାନ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଆନ୍ତେ, ସେତିକି ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଅମର କରି ରଖୁବ । ମୁଁ ବଞ୍ଚିଥିବା ଯାଏଁ ତାଙ୍କର ନମ୍ରତା ଗୁଣକୁ ଝୁରି ହେଉଥିବି ।

ଗବେଷକ ଡକ୍ଟର ନାୟକ

ଶ୍ରୀ ରମେଶ ଚନ୍ଦ୍ର ମଲ୍ଲିକ

ପ୍ରାୟ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ତଳେ ମୋର ସାକ୍ଷାତ ହୁଏ ଡକ୍ଟର ନାୟକଙ୍କ ଗବେଷଣା ନିବନ୍ଧ : “ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ (୧୮୦୩ - ୧୯୨୦)” ସହିତ । ମୁଁ ସେତେବେଳକୁ ବି.ଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବର୍ଷର ଛାତ୍ର । ଆମ ଅନର୍ସରେ ‘ସମାଲୋଚନା ଓ ଗବେଷଣା ଧାରା’ ବିଷୟ ପଢ଼ାଉଥିବାବେଳେ ଡକ୍ଟର ଅବଦୁଲ ଓସିଦ୍ ଖାଁ ତାଙ୍କ ପ୍ରିୟ ଅଧ୍ୟାପକ ଡକ୍ଟର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ଗବେଷଣା ନିବନ୍ଧ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ । ପୁସ୍ତକଟି ବ୍ରହ୍ମପୁରରୁ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିବାରୁ ନିମାପଡ଼ା ଭଳି ଛୋଟ ସହରରେ ମିଳିବା ଆମ ପାଇଁ ଦୁର୍ଲଭ ଥିଲା । କେହି କେହି ସାରଳାଠାରୁ ଏବଂ କେହି କେହି ଲାଲବେରୀରେ ଥିବା ଦରଈଆ ବହିଟି ସଂଗ୍ରହ କରି ପଢ଼ିଥିଲୁ । ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଯେଉଁ ଭଳି ଡକ୍ଟର ନାୟକଙ୍କ ଗବେଷଣା ନିବନ୍ଧକୁ ପଢ଼ି ବୁଝିଥିଲି ତାର ଆଉ ଟିକିଏ ବିସ୍ତୃତାକରଣ କରାଇବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ଡକ୍ଟର କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରା (ଡକ୍ଟର ନାୟକଙ୍କ ଗବେଷଣା ପ୍ରକଟର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରକ) । ମୁଁ ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦର ସଭ୍ୟ ହେଲାପରେ କ୍ରମାଗତ ଭାବେ ଡକ୍ଟର ବେହେରାଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ସାହିତ୍ୟ ବିଷୟରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କଲାବେଳେ ସେ ଅନେକ ଥର ତାଙ୍କ ପ୍ରିୟ ଛାତ୍ର ଡକ୍ଟର ନାୟକଙ୍କ ଗବେଷଣା ନିଷ୍ଠା ବିଷୟରେ ଉଦ୍‌ଘାଟନା ଦେଇ ଗବେଷଣା ପ୍ରତି ମୋର ଆଗ୍ରହକୁ ଦୃଢ଼ କରାଇଥିଲେ ।

ବର୍ତ୍ତମାନର ପ୍ରସଙ୍ଗଟି ହେଉଛି ମୋ ଗବେଷଣା ଓ ତହିଁରେ ଡକ୍ଟର ନାୟକଙ୍କ ଗବେଷଣା ନିବନ୍ଧର ସ୍ଥାନ । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ହାତଦ୍ୱାରାଦ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଆସି ମୋ ଗବେଷଣା ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କଲି ସେତେବେଳେ ମୋର ପୂଜ୍ୟ ଗୁରୁ ପ୍ରଫେସର ପଞ୍ଚାନନ ମହାନ୍ତି, ଡକ୍ଟର ନାୟକଙ୍କ ଗବେଷଣା ନିବନ୍ଧ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ପ୍ରସଙ୍ଗ କ୍ରମେ ମୋର ଗବେଷଣାଜନିତ ଅନେକ ସମସ୍ୟାକୁ ସମାଧାନ କରି ଗବେଷଣା ପ୍ରତି ମୋ ଆଗ୍ରହକୁ ଅଧିକ ଦୃଢ଼ କରାଇଥିଲେ, ଯାହାଫଳରେ ମୋ ଗବେଷଣା ଜୀବନ ଅଧିକ ପରିପକ୍ୱ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏମ.ଫିଲ୍ ପରେ ‘ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ଧାରା (୧୮୦୮-୧୯୩୬)’ ବିଷୟକୁ ନେଇ ପିଏଚ୍.ଡି. କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କଲି । ବି.ଏ ପଢ଼ିବା ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଏ ଯାଏଁ ମୁଁ କେବେ ହେଲେ ଦୁଇଟି ଗବେଷଣା ନିବନ୍ଧକୁ ପାଖେ ପାଖେ ରଖିବା ପାଇଁ ଭୁଲିନି; ପ୍ରଥମଟି ସ୍ୱର୍ଗତ ଡକ୍ଟର ନଟବର ସାମନ୍ତରାୟକ

ଗବେଷଣା ନିବନ୍ଧ “ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ (୧୮୦୩-୧୯୨୦)” ଏବଂ ଅନ୍ୟତ୍ର ସ୍ପର୍ଶିତ ଡକ୍ଟର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକଙ୍କ ଗବେଷଣା ନିବନ୍ଧ “ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ (୧୮୦୩-୧୯୨୦)” । ଦୀର୍ଘ ୧୫ ବର୍ଷର ଅନ୍ତରାଳ ଅନୁଭୂତି ଓ ଡକ୍ଟର ନାୟକଙ୍କ ଗବେଷଣା ସାଧନାକୁ କିପରି ବୁଝିଛି ଏବଂ ତାହା କେଉଁ ଭଳି ଭାବେ ମୋ ଗବେଷଣା ପାଇଁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛି ସେଇ ବିଷୟକୁ ନେଇ କେତୋଟି ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ଆଲୋଚନା କରାଯିବ ।)

ଗବେଷଣାର ଗୋଟିଏ ମହତ ଦିଗ ହେଉଛି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ ପରିଧି ଭିତରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଷୟ ନିର୍ବାଚନ କରି ଗବେଷଣା କାର୍ଯ୍ୟକରିବା । କାରଣ ସମୟର ଅକ୍ଷୟ ରହିଲେ ଗବେଷଣା ପାଇଁ ଉପାଦାନ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ସହିତ ଆଲୋଚନା ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଓ ପରିପୁଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ । ସେଇ ସମୟର ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ସ୍ଥିତି ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ କେତେଦୂର ସ୍ଥାନ ପାଇଛି ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ ରଚନା ପାଇଁ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ କେଉଁ କେଉଁ ମାର୍ଗ ଅବଲମ୍ବନ କରିଛନ୍ତି ସେ ବିଷୟରେ ଜାଣିବା ସହଜ ହୋଇଥାଏ । ତାହାହିଁ କରିଛନ୍ତି ଡକ୍ଟର ନାୟକ । ସେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟସୀମା ଯଥା ୧୮୦୩ ରୁ ୧୯୨୦ ମଧ୍ୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ସଂସ୍କାର କିଭଳି ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆଭାଷା ସାହିତ୍ୟ ଯଥା କାବ୍ୟ - କବିତାର ପ୍ରଗତି ପଥରେ ପ୍ରେରଣାର ଉତ୍ସ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛି ତାହାକୁ ଯଥାର୍ଥ ଭାବେ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଛନ୍ତି । ଗବେଷଣା ନିବନ୍ଧକୁ ଅଧିକ ବଳିଷ୍ଠ ଓ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ କରାଇବା ପାଇଁ ଡକ୍ଟର ନାୟକ ସମକାଳୀନ ଓଡ଼ିଆ ପଦ୍ଧତିକାର ଭୂମିକାକୁ ଗବେଷଣାର ଉତ୍ସ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟରେ ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ଏକ ସହଜାତ ପ୍ରକ୍ରିୟା । ନବଜାଗରଣ ବା ରେନାସାନ୍ସର ପ୍ରଭାବ କିଭଳି ଭାବେ ସାହିତ୍ୟକୁ ନୂତନ ଛନ୍ଦିୟ ପ୍ରଦାନ କରିଛି ସେସବୁ ସଂପର୍କରେ ଡକ୍ଟର ନାୟକଙ୍କ ଆଲୋଚନାରେ ତାହାର ପ୍ରୟୋଗ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଆଧୁନିକ କାବ୍ୟ - କବିତା ସଂପର୍କରେ କୌଣସି ଆଲୋଚନା କରାଯିବା ସହିତ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ-କବିତାରେ ନବଜାଗରଣ ପ୍ରଭାବକୁ ଉଲ୍ଲେଖ ଇଂରାଜୀ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରୁ ଉଦାହରଣ ଦେଇ ଆଲୋଚନାଟିକୁ ପରିପୁଷ୍ଟ କରାଇଛନ୍ତି । ସେ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତାର ପ୍ରାଣଦାତା କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି କବି ଜଗମୋହନ ଲାଲ ରାମଶଙ୍କର ରାୟ, ଗୋବିନ୍ଦ ରଥ, ଫକୀର ମୋହନ ସେନାପତି, ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳ, ମଧୁସୂଦନ ରାଓ, ବକ୍ସକୁମାର ବଳଭଦ୍ର ଦେବ, ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସ, ନାଳକଣ୍ଠ ଦାସ, ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ର, ପଦ୍ମଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ, ଅଜୟଚନ୍ଦ୍ର ଦାସ, ନାରାୟଣ ମୋହନ ଦେ, କାନ୍ତକବି ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ଓ ତାରିଣୀ ଚରଣ ରଥ ପ୍ରଭୃତି କବିମାନଙ୍କର କାବ୍ୟ -

କବିତାରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବର ଧାରାକୁ ତୁଳନାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟି ଭଙ୍ଗାର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ କାବ୍ୟ-କବିତାର ଆନ୍ତ୍ରିକ ଓ ଆତ୍ମିକ ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ଉଭୟ ଭାଷାର ଉଦାହରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଦର୍ଶାଇ ଆଲୋଚନାଟିକୁ ଅଧିକ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଓ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ କରାଇଛନ୍ତି । ଏଠି ସବୁଠାରୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟଟି ହେଉଛି ଡକ୍ଟର ନାୟକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରସ୍ତାବିତ ‘ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ।’ ସେଇ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ’ ର ଧାରା ମୋ ଭଳି ଜଣେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟତା ପାଢ଼ିର ଗବେଷକକୁ କି ଭଳି ପ୍ରଭାବିତ କରିଛି ତାହା ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଆଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟ ।

ଆଲୋଚନାଟିର ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ ହେଉଛି ମୋ ଗବେଷଣା ଓ ତହିଁରେ ଡକ୍ଟର ନାୟକଙ୍କ ଗବେଷଣା ନିବନ୍ଧର ପ୍ରଭାବ । ଏଇ ବିଷୟ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବା ପୂର୍ବରୁ ମୋ ଗବେଷଣା ବିଷୟ ସଂପର୍କରେ ସୂଚନା ଦେବା ପାଇଁ ଚାହଁବି । ମୋ ଗବେଷଣା ବିଷୟଟି The Translation Strategies of Native and Non-Native Oriya Translators (1808-1936)” ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ମୋ ଗବେଷଣା ବିଷୟକୁ ନେଇ ଉପାଦାନ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କଲି ସେଇ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଡକ୍ଟର ନାୟକଙ୍କ ଗବେଷଣା ନିବନ୍ଧ ମୋତେ ଅନେକ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛି । ଡକ୍ଟର ନାୟକ ଯେଉଁ ‘ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ’ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ତା’ର ମୂଳ ଅନୁେଷଣ କରିଛନ୍ତି ସେଇ ମୂଳକୁ ମୁଁ ଅନୁବାଦ ବିଜ୍ଞାନ (Translatology) ର ପରିସରଭୁକ୍ତ କରି ଆଲୋଚନା କରିଛି । ଜଂରାଜୀ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟରୁ ଅନୁବାଦ, ଅନୁସୂଚନ ଓ ଅନୁକରଣ ହୋଇ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ-କବିତା ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟିକ ପରମ୍ପରା ସୃଷ୍ଟି କରିଛି ବା ଅତୀତରେ କରିଥିଲା ତାହାର ଏକ ଐତିହାସିକ ଦସ୍ତାବିଜ୍ ହେଉଛି ଡକ୍ଟର ନାୟକଙ୍କ ଗବେଷଣା ନିବନ୍ଧ । ସେ ଦର୍ଶାଇଥିବା ଉଦାହରଣଗୁଡ଼ିକରୁ ମୁଁ ମୂଳପାଠକୁ ଖୋଜି ସଂଗ୍ରହ କରି ମୋ ଗବେଷଣା ପାଇଁ ବ୍ୟବହାର କରିଛି ।

ଜଂରାଜୀ ଶାସନ ପ୍ରଣାଳୀ ଓ ଶିକ୍ଷାନୀତି ଭାରତୀୟ ଭାଷା, ସାହିତ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତିର ବିକାଶ ଦିଗରେ ଯେଉଁ ଯୁଗାନ୍ତକାରୀ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିଥିଲା ସେଇ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଧାରାରେ । ଭାରତୀୟ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟରେ ଜଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷା, ସଂସ୍କୃତି ଓ ସାହିତ୍ୟର ଭାରତୀୟକରଣ ପାଇଁ ଅନୁବାଦ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଓରିଏଣ୍ଟାଲିଜମ୍ (Orientalism) ର ବିବାଦରୁ ଜନ୍ମନେଇଥିବା ଭର୍ଣ୍ଣାକୁଲାର (Vernacular) ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀକୁ ପ୍ରଚଳନ କରିବା ପାଇଁ ଅନୁବାଦ ପ୍ରଣାଳୀର ଭୂମିକା ଯେଉଁ ଅଭାବ ପୂରଣ କରିଥିଲା ତାହାର ଫଳଶ୍ରୁତି ରୂପକ ଫସଲ ହେଉଛି ଆଧୁନିକ ଭାରତୀୟ ଭର୍ଣ୍ଣାକୁଲାର ଅନୁବାଦ ସାହିତ୍ୟ । ସେଇ ନ୍ୟାୟରେ ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ସାହିତ୍ୟର କ୍ରମବିକାଶକୁ ବିଚାର କରାଯାଇପାରିବ ।

ମିଶନାରୀମାନଙ୍କ ଧର୍ମାନ୍ତରାକରଣ ଓ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶ ପାଇଁ ଅନୁବାଦ ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ମାଧ୍ୟମଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରି ଅନୁବାଦ ପରମ୍ପରା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ବ୍ୟତୀତ ଆହୁରି ଅନେକ କାରଣ ରହିଛି ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇଥିଲା । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ସାହିତ୍ୟ ବା ପରମ୍ପରା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦିଗରେ ତିନୋଟି ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ଥିଲା - (କ) ଓଡ଼ିଆ ପାଞ୍ଚକ ବିଦ୍ରୋହ (୧୮୧୭) (ଖ) ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସୁରକ୍ଷା ଆନ୍ଦୋଳନ (୧୮୬୮-୧୮୬୯) (ଗ) ଭର୍ଷାକୁଲାର ଭାଷାରେ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଚଳନ ଓ ତାର ବିକାଶ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଆହୁରି ଅନେକ କାରଣ ରହିଛି ସେମାନେ ମୁଖ୍ୟ ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଗୌଣ କାରଣ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ଯଥା ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ, ବିଦେଶୀ ଭାଷା ଶିକ୍ଷା ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ଅନୁବାଦ କରି ଆଞ୍ଚଳିକ ସାହିତ୍ୟକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିବା ।

ତେଣୁ ଡକ୍ଟର ନାୟକ ଯାହାକୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ବୋଲି ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ମୋ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମୁଁ ତାହାକୁ ଅନୁବାଦ, ଅନୁସୃଜନ ଏବଂ ଅନୁକରଣର ପ୍ରଭାବ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ ବୋଲି ବିଚାର କରିଛି । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଅନୁପୁରଣ ଓ ଅନୁକରଣର କେଉଁ ପ୍ରଭାବ ସାହିତ୍ୟ ଚଚନାର କୌଶଳ ଭାବେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା ଏ ବିଷୟରେ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟର ସଂପାଦକ, ବାଗ୍ମୀ ବିଶ୍ଵନାଥ କରଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଲିଖିତ ଓ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟର ୨୯ଶ ଭାଗ, ୭ମ ସଂଖ୍ୟା, କାର୍ତ୍ତିକ ୧୩୩୩ ସାଲରେ ପ୍ରକାଶିତ ସଂପାଦକୀୟକୁ ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଉଛି । “ମାନବ ଜୀବନ ଓ ମାନବ ସମାଜରେ ଅନୁକରଣଟା ଯେ ସର୍ବତ୍ର ଦୃଷ୍ଟଶାୟ, ତାହା କୁହାଯାଇନପାରେ । ନାନା ଯୁଗରେ ନାନା ଦେଶରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଆଦର୍ଶ ବା ରୀତି ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିଯାନ୍ତି । ଅପର ସାଧାରଣ ତାହାର ଅନୁକରଣ କରି ନିଜ ନିଜ ଶକ୍ତି ଅନୁସାରେ କେତେ କେତେ ନୂତନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ସେଥିରେ ଜନ ସମାଜର ଶ୍ରୀ ସଂପଦ ବଢ଼ିଥାଏ । ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ଯେ କୌଣସି ବିଷୟ ହେଉ ସେଥିରେ ଯେବେ ସୃଷ୍ଟାର ନିଜସ୍ଵ ବା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵ କିଛି ନ ଥାଏ, ତେବେ ଅନୁକରଣ କଦାପି ଦୋଷାବହ ବିବେଚିତ ହୁଏ ନାହିଁ ।” ବିଶ୍ଵନାଥ କର ଅନୁକରଣ ଉପଯୋଗିତା ଓ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଦର୍ଶାଇବା ସହିତ ଅନୁକରଣ ଓ ଅନୁସରଣ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦର୍ଶାଇ କହନ୍ତି “ଅନୁସରଣ ଅନୁକରଣଠାରୁ ଆଉଟିକିଏ ଭଜ । ଏଥିରେ ଆଦର୍ଶଟା ନାମମାତ୍ର ଥାଏ । ସୃଷ୍ଟାର ନିଜସ୍ଵ ବା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵର ମାତ୍ରା ଅନେକ ବେଶୀ । ସୁତରାଂ; ଏହା ଆଦୌ ଦୋଷାବହ ନୁହେଁ । ପ୍ରକୃତ କଥା କହିବାକୁ ଗଲେ ଅନୁସରଣ ବହୁସ୍ଥଳରେ ନୂତନ ସୃଷ୍ଟିର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର

କରିଥାଏ । ସୁଳ କଥା, ମାନବର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବକୁ ପୁଟାଇବା ପକ୍ଷରେ ଅନୁସରଣ ଓ ଅନୁକରଣ କଦାପି ଦୋଷାବହ ବିବେଚିତ ହୁଏ ନାହିଁ ।” ବିଶ୍ବନାଥକର ଅନୁକରଣର ଉଭୟର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ଯଥେଷ୍ଟ ଅଛି । x x ଅନ୍ୟକଥା ଛାଡ଼ି ଦେଇ ସାହିତ୍ୟ କଥା ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ପଡ଼ିବ x x x । ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟର ଅନୁସରଣ ବା କେତେକ ପରିମାଣରେ ଅନୁସରଣ କରି ନ ଥିଲେ ବଙ୍ଗଳା ସାହିତ୍ୟର ଆଜି ଏତେ ଶୋଭା ସଂପଦ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା । ବଡ଼ ବଡ଼ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଇଂରାଜୀ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ଆତ୍ମସ୍ଥ କରି ନିଜ ନିଜ ଶକ୍ତି ପ୍ରଭାବରେ ବଙ୍ଗଳାରେ ନୂତନ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ପରନ୍ତୁ, ନବ ନବ ଭାବନା ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଓ ନୂତନ ଶବ୍ଦ ସଙ୍ଗଠନ ପକ୍ଷରେ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର ରୀତି ସେମାନଙ୍କର ପରମ ସହାୟ ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅବଲମ୍ବନ ହୋଇଅଛି ।” ଅନୁକରଣ ଓ ଅନୁସରଣ ବିଷୟକୁ ଗୁରୁତ୍ବ ଦେଇ ବିଶ୍ବନାଥ କର ଯେଉଁ ସମ୍ପାଦକାୟତି ଦେଖିଯାଇଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ବାରି ହେଇପଡ଼ୁଛି ଯେ, ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସମୃଦ୍ଧି ଦିଗରେ ଅନୁକରଣ ଓ ଅନୁସରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା । ଏଇ ଗୁରୁତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ ମାଧ୍ୟମକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ଯେଉଁ କାବ୍ୟ କବିତା ରଚନା କରିଥିଲେ ତାହାହିଁ ଆମ ସାହିତ୍ୟ ଉପରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ । ସେହି ଦିଗକୁ ଉନ୍ମୋଚନ କରି ତତ୍କାଳ ନାୟକ ଯେଉଁ ଐତିହାସିକ ଧାରା ସମ୍ପର୍କରେ ତଥ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଯାଇଛନ୍ତି ତାହା ବହୁ ଗବେଷକଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇବ ।

ବାପାକୁ ଚିଠି

ଶ୍ରୀମତୀ ଲୋପାମୁଦ୍ରା ଦାସନାୟକ

ମୁଁ ଜାଣିଛି ଏ ଚିଠି ତମ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିବ ନାହିଁ, ତେଣୁ ଉତ୍ତର ମିଳିବାର ପ୍ରଶ୍ନ ନାହିଁ, ତଥାପି ଲେଖୁଛି । ସଭା ସମିତିରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ବାହାରକୁ ଗଲେ କହି ଯାଇଥିବା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିନରେ ଫେରିଆସ । କେହି ଅଧିକ ଗୋଟିଏ ଦିନ ରହିବାକୁ କହିଲେ କୁହ “ ଘରେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଏକା ଛାଡ଼ି ଆସିଛି ରହିପାରିବି ନାହିଁ ।” ଘରେ ତ ବୋଉ ଥାଏ ତଥାପି ଏକା ଛାଡ଼ିଛ ବୋଲି କୁହ । ଏବେ ସେଇ ବୋଉ ପାଖରେ ସବୁଦିନ ପାଇଁ ଛାଡ଼ି କେମିତି ରହି ପାରିବ ? କିଏ କହେ ସମୟକ୍ରମେ ସ୍ୱତି ଉପରେ ବିସ୍ମୃତିର ଚାନ୍ଦରଟିଏ ଘୋଡ଼େଇ ହୋଇଯାଏ ? କିଏ କହେ ଦୁଃଖ ଯସ୍ତାଗାର ଘା’ ବଳେ ଶୁଖିଯାଏ, ଚିହ୍ନ ଲିଭେ ନାହିଁ । ମୋ ମନର ଘା’ ଆଜିବି ତ ଶୁଖି ନାହିଁ, ସେମିତି ମଝିରେ ଟକ୍ ଟକ୍ ହେବା ବିହ୍ୱଳି । ତମକୁ ମନେ ପକେଇ ଦେଉଛି । ଆଜିବି ମତେ ଲାଗୁଛି ତମେ ଘରେ, ବାହାରେ, ଦାଣ୍ଡରେ, ବାଡ଼ିବଗିଚାରେ ଠାକୁରଘରେ ସବୁ ଦିଗରେ ରହିଛ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ସହିତ ବସି କେତେ ଆଲୋଚନା କରୁଛ । ବଗିଚାର ଗଛସବୁ ସେମିତି ଅଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ଠାରେ ସେମିତି ସରସତା ନାହିଁ । ତମକୁ ହରାଇ ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପତ୍ର ଝରାଇଛନ୍ତି । ପତ୍ର ନୁହେଁ ତ ଲୁହ ନିଗାବୁଛନ୍ତି । କେବଳ ଗଛଲତା ନୁହେଁ ଏ ପରିବାରର ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ବନ୍ଧିପତ୍ର, ଆସବାବ, ଘରଦ୍ୱାର ରାସ୍ତାଘାଟ ସମସ୍ତେ ଝୁରୁଛନ୍ତି ।

ତମେ ମତେ ଏତେ କାହିଁକି ଭଲ ପାଉଥିଲ, କ’ଣ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବ ବୋଲି ? ତମେ ମତେ କେବେ ଖାଲି ‘ଲିପି’ ଡାକୁ ନଥିଲ ? ଡାକୁଥିଲ ମା ଲିପି ନଟେଟ୍ ଖାଲି ମା’ । ସତରେ ତମ ଆଖିରେ ମୁଁ ତମର ମା, ତମେ ମୋର ପୁଅ । କେତେବେଳେ ମୁଣ୍ଡ ଚିପି ଦେବାକୁ, ମୁଣ୍ଡର ବାଳ ଟାଣି ଦେବାକୁ କିମ୍ବା ହାତ ପାଦର ଆଙ୍ଗୁଠିଗୁଡ଼ାକ ଫୁଟେଇ ଦେବାକୁ ଡାକୁଥିଲ । ଆଉ କେତେବେଳେ ତା’ କରିଦେବାକୁ ନଟେଟ୍ ବହିରୁ ଧୂଳି ଝାଡ଼ିଦେବାକୁ କହୁଥିଲ । ଖୁସି ହୋଇ କହୁଥିଲ ମୋ ଝିଅ ହିଁ ମୋ ବହିର ଯତ୍ନ ନେବ । ସବୁବେଳେ ତମର ଲିପି ଲୋଡ଼ାପଡ଼େ । ଲିପି ନ ହେଲେ ଦଣ୍ଡେ ଚଳିବା ତମ ପାଇଁ କଷ୍ଟ । ବୋଉ କହେ ଶୁଆପରି କେତେ ‘ଲିପି’ ଲିପି’ ହେଉଛ ? ଏବେ ତମର ସେଇ ଲିପି ବିନା ଚଳୁଛ କେମିତି ?

ତମେ ସିନା ମତେ ଭୁଲିଗଲ ମୁଁ କିନ୍ତୁ ତମକୁ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଅନୁଭବ କରୁଛି । ସ୍ୱଦେହରେ ସିନା ତମକୁ ଦେଖୁ ନାହିଁ ଅନୁଭବ କରୁଛି ତମେ ମୋ ପାଖେ ପାଖେ ଅଛ ।

ଆଜିବି ମୋ ଆଖିରେ ନାଚି ଯାଉଛି ଶୁଦ୍ଧପୂତ ହୋଇ ମଠା ପିନ୍ଧି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ପୂଜା କରୁଥିବାର ରୂପ । ନାକରେ ବାଜି ଯାଉଛି ତମ ଦେହରେ ନେସି ହୋଇ ଯାଉଥିବା ଅଗୁରୁ, ଚନ୍ଦନ, କର୍ପୁର ଓ ଧୂପର ବାସ୍ନା । ପୁଣି କେତେବେଳେ ମୁଁ ଅନୁଭବ କରିଛି ତମେ ପଢ଼ା ବୌଦ୍ଧ ଉପରେ ପଡ଼ୁଛ, ଲେଖୁଛ, ନହେଲେ ଦାଣ୍ଡଘରେ ଲେଖକ, ପ୍ରକାଶକ କିମ୍ବା ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଗହଣରେ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନା କରୁଛ । ସତରେ ସାହିତ୍ୟ ତୁମ ଜୀବନର ବ୍ରତ । ନିଜ ହାତ ତିଆରି ଏ ନୂଆ ଘରକୁ ଆସି ତମେ କହୁଥିଲ ଘର ବଦଳାଇବାର ସମସ୍ୟା ଆଉ ନାହିଁ । ଏଣିକି କେବଳ ସାହିତ୍ୟ କରାଯାଇପାରେ । ଅଥଚ ନୂଆଘରେ ବର୍ଷ ତିନିଟା ମଧ୍ୟ ରହିପାରିଲ ନାହିଁ ।

ସତରେ ତମେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଯେତିକି ଭକ୍ତି କରୁଥିଲ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେତିକି ଶ୍ରଦ୍ଧା କରୁଥିଲ । ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଓ ମା ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ଦୁଇହାତକୁ ଧରି ତମେ ଚାଲିଥିଲ । ସାରସ୍ୱତ ସୃଷ୍ଟିପାଇଁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରେରଣା ତମକୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରୁଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତି ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରାଣରେ ଉତ୍ସର୍ଗାକୃତ ତୁମ ଜୀବନର କଥା ଭାବିଲେ ବିସ୍ମିତ ହେବାକୁ ପଡ଼େ । ସାହିତ୍ୟ କର୍ମପାଇଁ ତମେ ଘରେ ସବୁବେଳେ ଅନ୍ୟମନସ୍ଥ ରହୁଥିଲ । ଗବେଷଣା ପରିଷଦ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପୂର୍ବରୁ ଏବଂ ପରେ ମଧ୍ୟ ଖାଇବା ଟେବୁଲ ଉପରେ ଅନେକ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଜଣ୍ଞ ହାତରେ ଅନ୍ୟମନସ୍ଥ ହୋଇ ବସି ରୁହ । କେତେ ଭାବିଲେ ତମେ ପ୍ରକୃତିସ୍ଥ ହୁଅ । ମୁଁ ପଚାରେ ବାପା ତମେ କ'ଣ ଏତେ ବେଳଯାଏ ଭାବୁଛ ? ପରିଷଦର କଥା ନା ? ତମେ କୁହୁ ହଁ କେମିତି ପରିଷଦର କାମସବୁ ହେବ ସେଇ କଥା ଭାବୁଛି । ପୁଣି କିଛି ଲେଖା ଆରମ୍ଭ କରିବାଠାରୁ ତାର ସମାପ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତମେ ହୋଇଯାଅ ଭୀଷଣ ଭାବେ ଆନମନା । ଏବେ ମଧ୍ୟ ତୁମର ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତିଥିବା ଆଗ୍ରସିକତା ଓ ଅଧ୍ୟାପନା ଶୈଳୀରେ ଥିବା ଅଦ୍ଭୁତ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟର କଥା କହିଥାନ୍ତି । ଅଧ୍ୟୟନ ସହିତ ଅଧ୍ୟାପନା ମଧ୍ୟ ତମର ପ୍ରିୟ କାର୍ଯ୍ୟ । କ୍ଲାସ ରୁମ୍‌ରେ ପାଠ ପଢ଼ାଉବା ପରେ ରୁମ୍ ବାହାରେ, ବାଟରେ ଯେତେବେଳେ ଛାତ୍ରମାନେ ତୁମକୁ ଭେଟନ୍ତି, ସେଇଠି ଠିଆ ଠିଆ କେତେ ପାଠର ଆଲୋଚନା ଚାଲେ । ପିଲାମାନଙ୍କର ଯେତେବେଳେ ଯାହା ବୁଝିବା ଦରକାର ପଡ଼େ କିମ୍ବା କୌଣସି ବିଷୟରେ ସଠିକ୍ ଭରର ଜାଣିବାକୁ ଚାହାଁନ୍ତି ସେମାନେ ଧାଇଁ ଆସନ୍ତି ତମ ପାଖକୁ । ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରୁ କରୁ କେତେ ସମୟ ଅତିକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଯାଏ । ଘରକୁ ଫେରିଲା ବେଳକୁ ରାତି । ତମେ ଏତେ ବହିର ନାଁ, ଏତେ କଥା କେମିତି ମନେ ରଖିପାର ବାପା । ମୋ ଆଖିରେ ତମେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ନୁହଁ ଗୋଟିଏ ଏନ୍‌ସାଇକ୍ଲୋପେଡ଼ିଆ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଅ । ଏଇ ବ୍ୟକ୍ତିକ ଲେଖା ଏଇ ବହିରେ

ଅଛି । ପିଲାକୁ ଖୋଜିବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ, ବହି ନ ପାଇଲେ ନିଜ ଘରୁ ତ ଦିଅ, ଲାଗିବେରାରୁ ମଧ୍ୟ ତମ ନାଁରେ ବହି ଆଣି ପିଲାକୁ ଦିଅ । ଖାଲି କ'ଣ ସାହିତ୍ୟ ନାଁ ଓଡ଼ିଆ ବହି ? ଫିଜିକ୍, କେମିଷ୍ଟ୍ରି, ବଟାନି, କୁଲୋଜିର ବହି ସବୁ ଲାଗିବେରାରୁ ଆଣି ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଦିଅ । ଏତେ ବହି ଦେଇଥିଲ ଯେ ବଦଳିବେଳେ ବୋଉ ସହସ୍ରାଧିକ ଟଙ୍କା ସେ ବାବଦରେ ଭରଣା କଲା । କି ଛାତ୍ରପ୍ରୀତି ସତରେ !

ବର୍ତ୍ତମାନ ଜଗତରେ ଯଦି ଖୁବ୍ କିଛିର ଅଭାବ ଥାଏ ତାହା ହେଉଛି ‘ଭଲ ମଣିଷ’ । ପ୍ରକୃତରେ ଭଲ ମଣିଷଟିଏ ପାଜବା ବଡ଼ କଷ୍ଟ । ସେହିପରି ଭଲ ମଣିଷଟିଏ ଥିଲ ତମେ । ସବୁ ମଣିଷକୁ ତମେ ଭଲ ପାଉଥିଲ । ତମର ବିକାର ଭାବ ତିଳେ ମାତ୍ର ନ ଥିଲା । ତେଣୁ କାହାରିକୁ ଘୃଣା କରୁ ନଥିଲ । କିନ୍ତୁ ପରିଷ୍କାର, ସୁନ୍ଦର ପରିବେଶକୁ ହିଁ ଭଲ ପାଉଥିଲ । ସମାଜର ସବୁ ସ୍ତରର ଲୋକଙ୍କୁ ତମେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲ । କଟକ ଛତ୍ରବଜାରର ଛୁଟି ବେପାରୀଠାରୁ ସୁନାଦୋକାନୀ ଆଉ ଜମି ମାଲିକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତେ ତୁମ ପାଇଁ ବିଶ୍ୱାସୀ ମଣିଷ । ଖୁବ୍ ଅଳ୍ପ ସମୟ ଭିତରେ ପରକୁ ତମେ ଆପଣାର କରି ପାରୁଥିଲ । କାହା ବିରୁଦ୍ଧରେ କେବେ ଆଲୋଚନା କରିବା, କୌଣସି ଲୋକକୁ ଘୃଣା କରିବା ମୁଁ କେବେ ଦେଖିନାହିଁ । ରାଗିବାର କେବେ ମୁଁ ଦେଖିନାହିଁ । ଅଥଚ ନିଜ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଅଟଳ । ଯାହା ଭବିଷ୍ୟେ ବୋଲି ମନେ କର ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ କରାଇ ନିଅ । ଈଶ୍ୱର ପ୍ରୀତି, ମାନବ ପ୍ରୀତି, ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରୀତି ତ୍ରିବେଣୀ ସଙ୍ଗମର ପବିତ୍ର ପାଠ ଥିଲ ତମେ । କେତେ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କୁ ତମେ ପାଠ ପଢ଼େଇଲ, ସେମାନେ ସତରେ ଭାଗ୍ୟବାନ । ମୋର ଗଲା କିନ୍ତୁ ପୁରଣ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ମୁଁ ତମର ଛାତ୍ର ଭାବରେ ପାଠ ପଢ଼ିବାର ଆଶା ଆଶାରେ ହିଁ ରହିଗଲା ।

ତମେ ଚାଲିଗଲ, ଆଜି ମଧ୍ୟ ଭୁଲି ନାହିଁ ତୁମକୁ । ସବୁ ସୁଖଦୁଃଖରେ ମନେ ପଡ଼ୁଛି ତମେ । ସୁଖ ବେଳେ ତମେ ଯଦି ପାଖରେ ଥାଆନ୍ତ ସେ ସୁଖ ଦ୍ୱିଗୁଣିତ ହୁଅନ୍ତା । ଆଉ କିଛି ସମସ୍ୟା କି ଦୁଃଖ ଆସିଲେ ଲାଗୁଛି ତମେଥିଲେ ବୋଧେ ଏତେ କଷ୍ଟ ଲାଗନ୍ତା ନାହିଁ । ମନେ ହେଉଛି ଜିତୁଗୃହରେ ମୁଁ ଅନ୍ଧର ହେବାକୁ ଯିବାକୁ ଯିବାକୁ ହେଉଛି । ତମେ ଥିଲେ ସବୁ ଦୁଃଖ ସବୁ ସମସ୍ୟା ତମ କଥା ପଦକରେ ଲାଗିବ ହୋଇଯାଆନ୍ତା । ଜୀବନ ଆଜି ବୋଧେ ପରି ଲାଗନ୍ତା ନାହିଁ । ସମୟ ତ ନିଶ୍ଚୟ କଟିଛି, କଟିବ ମଧ୍ୟ । ଆଜି ଏତେ ବର୍ଷ ପରେ ଯେ ତମ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଛି ସେ କଥା ନୂହେଁ । ସବୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତମେ ମନ ଭିତରେ ଅଛ । ତମେ ନାହିଁ ଏକଥା ଭାବି ହୁଏ ନାହିଁ । ଏକଥା ସତ ତମକୁ ସଦେହରେ ଦେଖୁହୁଏ ନାହିଁ ସିନା, କିନ୍ତୁ ପ୍ରତିମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଅନୁଭବ କରିହୁଏ । ହୃଦୟ ଭିତରେ ସବୁ

କ୍ଷଣରେ ତୁମର ଶାନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଚେହେରା ଦିଶିଯାଇଥାଏ । କଟକ ବଡ଼ ଡାକ୍ତରଖାନାର ମେଡ଼ିସିନ୍ ଡାକ୍ତର ଖଟିଆରେ ବାପା ତୁମର ସେ ନିଷ୍ପେକ୍ଷ ଶରୀର ଏବେ ମଧ୍ୟ ଭୁଲିବାର ନୁହେଁ । ସବୁକଥା ସବୁ ଦୃଶ୍ୟ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ଦିଶିଯାଇଛି । ତମେ ଚାଲିଗଲ, ସେତେବେଳେ ତୁମ ସାଙ୍ଗ ସାଥୁ ସହକର୍ମୀ ବନ୍ଧୁ ସମସ୍ତେ କହିଲେ - ପିଲାମାନେ କେହି ମଣିଷ ହୋଇନାହାନ୍ତି । ଆଉ କିଛି ବର୍ଷ ବଞ୍ଚି ରହିଥିଲେ ତାଙ୍କର ସାଂସାରିକ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସେ ସାରିପାରିଥାନ୍ତେ । କଥାଟା ସେତେବେଳେ ଭଲ ଲାଗି ନଥିଲା, ଆଜିବି ଲାଗୁ ନାହିଁ । ସତରେ କ'ଣ ତମେ ଆଉ କେତୁଟା ବର୍ଷ ପରେ ଚାଲିଯାଇଥିଲେ ତୁମକୁ ହରେଇବାର ଦୁଃଖ ଆମକୁ ଏତେ ବାଧୁ ନ ଥାନ୍ତା, ତମ ସ୍ମୃତି ଆମ ପରିବାର ଭିତରେ କ'ଣ କିଛି ପ୍ରଭାବ ପକାଇନଥାନ୍ତା । ଆମେ ସମସ୍ତେ କୁଳରେ ଲାଗି ଯାଇଥିଲେ କ'ଣ ବାପା ନ ଥିବାର ଅଭାବ ପୂରଣ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତା । ପିତା ଆଉ ସତୀନର ସମ୍ପର୍କ କେବଳ କର୍ମୀ ଆଉ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ନୁହେଁ ଯେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସରିଗଲେ ସ୍ୱେଦ, ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଭଲପାଇବା ସରିଯାଏ । ଆୟୁଷ ସରିଯାଏ । ମଣିଷ ସିନା ସଂସାରରୁ ବିଦାୟ ନିଏ, କିନ୍ତୁ ଭଲପାଇବା କେବେ ସରେ ନାହିଁ । ଆମ ପ୍ରତି ତୁମର ଭଲପାଇବା ଯେମିତି ଆଶୀର୍ବାଦ ହୋଇ ଏବେ ମଧ୍ୟ ଝରିପଡ଼ୁଛି । ତମ ଦେହାବଶେଷ ଅଂଶ ଟିକିଏ ବାରିଆଡ଼େ ରଖାହେଉଛି । ସେଇ ଅସ୍ଥି ପାଖରେ ତମକୁ ଖାଇବାକୁ ଦେଲା ବେଳେ ତମେ ବେଶୀ ମନେ ପଡ଼ୁଛ ବାପା । କିନ୍ତୁ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର ଏ ପ୍ରଥା ପ୍ରତି ମନ ମୋର ଟିକ୍କାର କରିଉଠୁଛି । ଯିଏ ଟିକିଏ ହେଲେ ଅଳିଆ ଅସନା ଧୂଳି ସହ୍ୟ କରିପାରେ ନାହିଁ, ତାକୁ ବାରି ପଡ଼େ ରଖିଦେବା କ'ଣ ଯଥାର୍ଥ ? ଏ ଘର ତମେ ତିଆରି କରିଥିଲ, ତମ ହାତ ତିଆରି ଘରେ ତମ ନିଜ ମଣିଷକ ପାଖରେ ତମର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ ?

ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ମନକୁ କେବଳ ବୁଝେଇଛି । ତମେ ଯେଉଁଠି ଥାଅ ମୁଁ ଅନୁଭବ କରୁଛି, ତମେ ମୋ ମନ ଭିତରେ ସ୍ଥାୟୀ ଭାବରେ ରହିଛ । ସେଇ ମୋର ଆଶ୍ୱାସନା, ସେଇ ମୋର ଆତ୍ମବଳ । ମୁଁ ମଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେଇ ସ୍ମୃତି ହିଁ ହେବ ମୋର ସାଥୀ । ତୁମ ପରି ଯୋଗ୍ୟ ପିତାର ମୁଁ ଜଣେ ଅଯୋଗ୍ୟ ସତୀନ । ମତେ କ୍ଷମା କରିବ ବାପା ।

ବକ୍ସର ବୃକ୍ଷଚରଣ ବେହେରା (୧୯୩୨) : ବିଶିଷ୍ଟ କବି, କଥାକାର, ପ୍ରାବନ୍ଧିକ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାକ୍ତନ ଅଧ୍ୟାପକ । ଅର୍ଦ୍ଧଶତାବ୍ଦୀ ଗ୍ରନ୍ଥର ରଚୟିତା । ଉନ୍ନେଷ୍ଟନାୟ ପ୍ରକାଶନ-କୃଷ୍ଣଚରଣ ବିଧିକା, ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ ; ପ୍ରସଙ୍ଗ : ନାଟକ ଏକାଙ୍କିକା, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଇସ୍ଲାମୀ ପ୍ରଭାବ ଇତ୍ୟାଦି ।

ଶ୍ରୀ ଅସିତ ମହାନ୍ତି (୧୯୫୮) : ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ସାମ୍ବାଦିକ ଓ ଅନୁବାଦକ । ସଂପ୍ରତି 'ସମୟ' ପ୍ରତିଷ୍ଠାନର ବରିଷ୍ଠ କର୍ମଚାରୀ । ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥ - ଅଧ୍ୟାୟ ଏକବିଂଶ, କହେଇ କଥାଘର, ରେବତୀ ରେବତୀ ।

ଶ୍ରୀ ପ୍ରତାପ ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦନ (୧୯୫୬) : ଆକାଶବାଣୀ, କଟକ କେନ୍ଦ୍ରର ସହକାରୀ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ । ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥ - ସିଦ୍ଧାର୍ଥ ।

ବକ୍ସର ବୈଷ୍ଣବଚରଣ ସାମଲ (୧୯୩୯) : ବିଶିଷ୍ଟ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଓ ସାହିତ୍ୟ ସମୀକ୍ଷକ । ଶାନ୍ତିନିକେତନସ୍ଥ ବିଶ୍ୱଭାରତୀୟ ପ୍ରାକ୍ତନ ପ୍ରଫେସର । ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥ - କ୍ଷୁଦ୍ରଗଣ : ପ୍ରସାମାନସ, ଓଡ଼ିଆ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଣର ଇତିହାସ, ଇନ୍ଦ୍ରଜିତ ଦାସିକେ, କବିବାନୁ ଜାଲ ପ୍ରଭୃତି ।

ବକ୍ସର ଆଦିକନ୍ଦ ସାହୁ (୧୯୪୮) : ବିଖ୍ୟାତ ସାହିତ୍ୟ ସମୀକ୍ଷକ । ସମ୍ବଲପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା - ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗର ପ୍ରାକ୍ତନ ପ୍ରଫେସର । ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥ - ପଦ୍ୟ ଗୌରବ, ଜୟ ଗୌରବ, କଳା ଗୌରବ, ମୋ' ମନ ପସନ୍ଦର କବି ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନିବନ୍ଧ ।

ବକ୍ସର ବାସୁଦେବ ଦାସ (୧୯୪୭) : କବି ଓ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ । ଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷା-ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନର ଅଧ୍ୟାପକ ଭାବରେ ଅବସର ଗ୍ରହଣ । ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥ - ସାହିତ୍ୟ ସୂଚିତ, ସମାଲୋଚନା ପ୍ରସଙ୍ଗ, ଆମ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଆମ ସ୍ୱାକୃତି ଇତ୍ୟାଦି ।

ଶ୍ରୀ ରାମଚରଣ ଦାସ (୧୯୩୨) : ସୁପରିଚିତ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ, ସମୀକ୍ଷକ ଓ ବିଜ୍ଞାନ ଭିତ୍ତିକ ସାହିତ୍ୟ ସ୍ରଷ୍ଟା । ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଶାସନିକ ସେବାରେ ପ୍ରାକ୍ତନ ସଦସ୍ୟ । ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥ - ଆଧୁନିକ ଅବସରାଧ୍ୟ, ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଅବସରାଧ୍ୟ, ଚେତନାର ଉନ୍ନେଷ୍ଟ ଓ ଉତ୍ତରଣ, ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସାହିତ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ।

ବକ୍ସର ବିଜୟ କୁମାର ଶତପଥୀ (୧୯୫୨) : ବିଶିଷ୍ଟ ନାଟ୍ୟକାର ଓ ସାହିତ୍ୟ ସମୀକ୍ଷକ । ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗର ପ୍ରଫେସର । ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥ - ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରଗତିବାଦୀ ଧାରା, ପ୍ରଗତିବାଦୀ କାବ୍ୟଚେତନା, ଉତ୍ତର ସତ୍ତ୍ୱର ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ।

ବକ୍ସର ପ୍ରକାଶ କୁମାର ପରିଡ଼ା (୧୯୫୯) : ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟର ଅଧ୍ୟାପକ, କଥାକାର ଓ ସମୀକ୍ଷକ । ପ୍ରକାଶିତ ସମାଲୋଚନା ଗ୍ରନ୍ଥ - କଥା, କଥାଗ୍ରନ୍ଥ କଥାକାର, କଥାଚିତ୍ର, କଥାଗ୍ରନ୍ଥ, ସୁରେନ୍ଦ୍ର ସମୀକ୍ଷଣ (ସଂ) ଇତ୍ୟାଦି ।

ଶ୍ରୀ ଶୈଳେନ୍ଦ୍ର ମହାପାତ୍ର (୧୯୪୨) : ପୂର୍ବତନ ଚାରାଙ୍ଗ ସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟାପକ, ଚନ୍ଦ୍ରକଳେଇର ଗୁରୁପୂର୍ବ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ, ସୁପରିଚିତ କଥାକାର । ପ୍ରକାଶିତ କଥାଗ୍ରନ୍ଥ - ଏକ ଅଶ୍ୱାସୀ ଉପାଦାନ କାହାଣୀ, ପକ୍ଷୀର ଘୋଡ଼ାର ରାଜକୁମାର, ବସନ୍ତର ପ୍ରଥମ ପୁରସ୍କାର, ଆଗରୁ ରାଜାର, ଦକ୍ଷିଣାପ ଇତ୍ୟାଦି ।

ବକ୍ସର ଶରତ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଧାନ (୧୯୩୪) : ପ୍ରଖ୍ୟାତ କବି, ସାହିତ୍ୟ ସମୀକ୍ଷକ । ସମ୍ବଲପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରାକ୍ତନ ପ୍ରଫେସର । ପ୍ରକାଶିତ ସମୀକ୍ଷା ଗ୍ରନ୍ଥ - ମଧୁସୂଦନ, ଅମୃତ ଦୃଷ୍ଟି, ସାହିତ୍ୟ ସଂଗମ, ଚାନ୍ଦିନୀ ପରିଧି, ସାଂପ୍ରତିକ କବିତାର କୁଳ ଓ ଶାଳ ଇତ୍ୟାଦି ।

ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ର କୁମାର ମହାନ୍ତି (୧୯୩୯) : ବିଶିଷ୍ଟ କବି ଓ ଆଲୋଚନାକାରୀ । ପ୍ରକାଶିତ କବିତା ଗ୍ରନ୍ଥ : *ଆଲୋଚିତ ଅନ୍ଧକାର, ବିମିତ ସକାଳ* ।

ଡକ୍ଟର ଯଶୋବନ୍ତ ନାରାୟଣ ଧର (୧୯୫୭) : ପରିଚିତ ସାହିତ୍ୟ ସମୀକ୍ଷକ । ଆକାଶବାଣୀ, କଟକ (ବିବିଧଭାରତୀ)ର କେନ୍ଦ୍ର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ । ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥ : *ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ଥାନ ନାମ, କଟକ ନଗର: ଚାଉଳ ବଜାର ଡେପୁଟିମେନ୍ଟ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି* ।

ଡକ୍ଟର ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଚରଣ ମହାନ୍ତି (୧୯୩୬) : ଅବସର ପ୍ରାପ୍ତ ପ୍ରାଧ୍ୟାପକ । ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥ : *ଓଡ଼ିଆ ଯାତ୍ରା ଓ ଲୋକନାଟକ, କଥା ସମ୍ରାଟ ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି* ।

ଡକ୍ଟର ବିଜୟାନନ୍ଦ ସିଂହ (୧୯୫୯) : ସୁପରିଚିତ ସଂସ୍କୃତିପ୍ରେମୀ, ସମାଲୋଚକ, ସଂଗ୍ରାଠକ । ସଂପ୍ରତି ଓଡ଼ିଶା ସଂସ୍କୃତି ବିଭାଗର ଉପଶାସକ ସଚିବ । ପ୍ରକାଶିତ ସମାକ୍ଷା ଗ୍ରନ୍ଥ - *ପଦ୍ମନାଭନାଥ ସ୍ତୁତିରେ ହାସ୍ୟ, ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ୟାରୀମୋହନ, ମୁଁ କାହିଁକି ନେଷେ (ସଂ), ସାରସ୍ବତ ସାକ୍ଷାତକାର (ସଂ)* ।

ଶ୍ରୀମତୀ ବିଜୟିନୀ ସିଂହଦେବୀ (୧୯୪୪) : ସୁପରିଚିତା ଅନୁବାଦିକା, ଗାଳ୍ପିକା । କଟକସ୍ଥ ଶୈଳବାଳା ମହିଳା କଲେଜରୁ ପ୍ରାଧ୍ୟାପିକା ଭାବେ ଅବସର ନେଇ ସାହିତ୍ୟ ସେବାରେ ନିମଗ୍ନା ।

ସୁଧାଋ ଚନ୍ଦ୍ର ବେହେରା (୧୯୫୪) : ବିଶିଷ୍ଟ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଓ ସାହିତ୍ୟ ସମୀକ୍ଷକ । ଏବେ ଓଡ଼ିଶା ସମବାୟ ବିଭାଗର ଚରିଷ୍ଟ କର୍ମଚାରୀ । ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥ - *ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଆତ୍ବ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ କଥା, ଗଣକବି ଗୀତାବଳୀ (ସଂ)* ।

ଡକ୍ଟର ବନମାଳୀ ବାରିକ (୧୯୪୭) : ସୁପରିଚିତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟର ଅଧ୍ୟାପକ, ସାହିତ୍ୟ ସମୀକ୍ଷକ । ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥ - *ସାହିତ୍ୟରେ ଶୃଙ୍ଖଳା ଚେତନା, ଇଞ୍ଜାୟ କାବ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାର ନୂତନ ପରମ୍ପରା* ।

ଡକ୍ଟର ସିପ୍ରା ମଲ୍ଲିକ (୧୯୬୨) : ଲଢ଼ାବସର ସଂସ୍କୃତ ଅଧ୍ୟାପିକା । କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା ବିଧାନସଭା ସଦସ୍ୟା । କବି, ସଂସ୍କୃତିପ୍ରେମୀ । ପ୍ରକାଶିତ କାବ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ - *ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମୁଞ୍ଚିରିତ* ।

ଡକ୍ଟର ସଂପ୍ରମିତ୍ରୀ ମିଶ୍ର (୧୯୫୩) : ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରଫେସର । କବି, ସମୀକ୍ଷକ । ପ୍ରକାଶିତ ସମାକ୍ଷା ଗ୍ରନ୍ଥ - *ନାଟକ, ନାଟ୍ୟକାର ନାଟ୍ୟ ସମୀକ୍ଷକ, ନାଟକ - ପରମ୍ପରା ଓ ପରିଭାଷା, ନାଟକର ନବ ମୂଲ୍ୟାୟନ, କବିତା ସ୍ମୃତି ଓ ବିସ୍ମୃତି* ।

ଶ୍ରୀ ଶୈଳଜ ରବି (୧୯୪୨) : ପ୍ରଥିତଯଶା କବି, ପ୍ରାବନ୍ଧିକ, ସାହିତ୍ୟ ସମୀକ୍ଷକ ଓ ରଚନାତ୍ମକ କର୍ମୀ । ଏକତା ସଂପାଦକ - **Parents and Pedagogues**, ଲୋକଧର୍ମ । ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥ - *ମିଛୁଆ ଗାଈଆଳ ଟୋକା ମଲା ପୂର୍ବରୁ ଗାଈଥିବା ଗୀତ, ପାଷଣ ଯତୀ* ।

ଶ୍ରୀ ଅପୂର୍ବ ରଞ୍ଜନ ରାୟ (୧୯୪୧) : ସୁପରିଚିତ ସାହିତ୍ୟିକ, ସାମ୍ବାଦିକ, ସଂସ୍କୃତିପ୍ରେମୀ ସଂଗ୍ରାଠକ । ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥ - *ସାରସ୍ବତ ପୁରୁଷ କାଳକବି ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ, କବିତା ବାକ୍ଷୀ (ସଂ), ଆଧୁନିକ କବିତାର ଦିଗ୍‌ବର୍ଜନ (ସଂ)* ।

ଶ୍ରୀ ସନତ୍ କାସ ପଟ୍ଟନାୟକ (୧୯୪୫) : ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ ଇଂରାଜୀ ଅଧ୍ୟାପକ । ସୁନାମଧନ୍ୟ କବି । ପ୍ରକାଶିତ କବିତା ଗ୍ରନ୍ଥ - *ଚିତ୍ର ହଳଦୀ ବସନ୍ତ, ନିଜ ହତାତକେ ମଣିଷ ଚତ୍ୟାଦି* ।

ଶ୍ରୀ ତୈତ୍ୟମ ପ୍ରସାଦ ସେଠୀ (୧୯୪୨) : ରେଭେନ୍ସା ଡର୍ବିନ ପ୍ରାଧ୍ୟାପକ ପଦରୁ ଅବସର ନେଇ ସଂପ୍ରତି ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାରତ । ପ୍ରକାଶିତ କବିତା ଗ୍ରନ୍ଥ - *ପଦ୍ମ ପକ୍ଷୀ, ରାସଶ୍ରୀ, କେତେ ଅଧ୍ୟାୟ* ।

ଶ୍ରୀ ଚିନ୍ମୟଜନ ବେହେରା (୧୯୬୭) : କବି ଓ ସାମ୍ବାଦିକ । ସଂପ୍ରତି 'ଫାଇବ'ର ସଂପାଦକୀୟ ବିଭାଗରେ ଅବସ୍ଥାପିତ । ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥ - *ଚିତ୍ତ ବେତାର କବିତା, ସ୍ମୃତିର ମହନ* ।

ଶ୍ରୀ ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ମିଶ୍ର (୧୯୫୩) : ସୁପରିଚିତ କବି, କଥାକାର । ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥ - *ନକ୍ଷତ୍ରପର୍ଣ୍ଣ, ଅରଣ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତ, ମହାବାଟ୍ୟାର ଆଖି, ନେତ୍ରାଚିତ୍* ।

ଡକ୍ଟର ମହାବିନୀ ଦାସ (୧୯୫୫) : ଗାଳ୍ପିକା ଓ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚିକା । ଏବେ ଡେକାନାନ କଲେଜର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା- ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗର ଅଧ୍ୟାପିକା । ପ୍ରକାଶିତ ଗବେଷଣା ଗ୍ରନ୍ଥ - *ଓଡ଼ିଶାରେ ସାଙ୍ଗୀତୀ ସଂସ୍କୃତି* ।

ଡକ୍ଟର ବାବାଜୀ ଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ (୧୯୫୨) : ସୁପରିଚିତ ସାହିତ୍ୟ ସମାକ୍ଷକ । ସଂପ୍ରତି ଗବୀନାପାଟଣା କଲେଜରେ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗ ମୁଖ୍ୟ । ପ୍ରକାଶିତ ସମାକ୍ଷା ଗ୍ରନ୍ଥ - *ସର୍ଜନାର ଉର୍ଜନା, ଓଡ଼ିଆ କବିତାରେ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସଙ୍ଗ* ।

ଡକ୍ଟର ହରେକୃଷ୍ଣ ପାତ୍ର (୧୯୫୨) : ସୁପରିଚିତ ଗବେଷକ ଓ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ କାବ୍ୟ ସଂପାଦକ । ସଂପ୍ରତି ଓଡ଼ିଶା ସଂସ୍କୃତି ବିଭାଗର ବରିଷ୍ଠ କର୍ମଚାରୀ । ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥ - *ଗୀତକର୍ତ୍ତ ରଙ୍ଗଧର, ମାଦନାପାଣି, ଜାଳାବତୀ (ସଂ), ଦମୟନ୍ତୀର ବିନାସ (ସଂ), ରସମଞ୍ଜରୀ (ସଂ)* ଇତ୍ୟାଦି ।

ଡକ୍ଟର ଭାବଣୀ ନାୟକ (୧୯୩୯) : ବିଶିଷ୍ଟ ସମାଲୋଚିକା, ଗାଳ୍ପିକା ଓ ରମ୍ୟ-ରଚିକା । ସ୍ୱାମୀନାଥ ପ୍ରାଧ୍ୟାପିକା । ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥ - *ଓଡ଼ିଆ ଚରିତ ସାହିତ୍ୟ, ନାରୀ ଚରିତ, ଉପକର ଉପକଥା, ନିଷିଦ୍ଧ କୋକାହିଲ* ।

ଶ୍ରୀ ହୃଦମଣି ପ୍ରଧାନ (୧୯୪୦) : ବରଗଡ଼ର ବାସିନ୍ଦା, ନାଟ୍ୟକାର ଓ ଅଭିନେତା ଭାବେ ପରିଚିତ, ଗଂରେଜୀ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟର ଅଧ୍ୟାପକ ।

ଡକ୍ଟର କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାଶ (୧୯୧୪-୯୪) : ଖ୍ୟାତନାମା କବି, ସମାଲୋଚକ, ଲୋକସାହିତ୍ୟ ସଂଗ୍ରାହକ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗର ପ୍ରାକ୍ତନ ପ୍ରଫେସର । ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥ - *କଳାକର ଗୁହ, ମାଟି ଓ ଲାଠି, ଓଡ଼ିଆ ଲୋକଗୀତ ଓ କାହାଣୀ, ମୋ କାହାଣୀ, ଓଡ଼ିଆ ଲୋକଗୀତି ଓ ଲୋକଗୀତ ସଞ୍ଚୟନ ପ୍ରଭୃତି* ।

ଡକ୍ଟର ନରେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ମିଶ୍ର (୧୯୨୯) : ବିଶିଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚକ, ଶାନ୍ତିନିକେତନସ୍ଥ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ପ୍ରାକ୍ତନ ପ୍ରଫେସର । ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥ - *ବଳରାମ ଦାସ ଓ ଓଡ଼ିଆ ରାମାୟଣ, ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟଧାରା, ଆଧୁନିକତା ଓ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ, ମନସୀ ନାଳକଣ୍ଠ ପ୍ରଭୃତି* ।

ଡକ୍ଟର ଗଗନେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦାଶ (୧୯୪୦) : ସୁପରିଚିତ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଓ ଗବେଷକ । ବ୍ରହ୍ମପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ବିଭାଗର ପ୍ରାକ୍ତନ ପ୍ରଫେସର । ପ୍ରକାଶିତ ଗବେଷଣା ଗ୍ରନ୍ଥ - *ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଚର୍ଚ୍ଚାର ପରମ୍ପରା । ଜନଶ୍ରୁତି କାହାଣୀବେରୀ, ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଆନ୍ଦୋଳନ* ଇତ୍ୟାଦି ।

ଡକ୍ଟର ବାସୁଦେବ ସାହୁ (୧୯୩୩) : ସୁପରିଚିତ କବି, ଗାଳ୍ପିକ, ସାହିତ୍ୟ ସମାକ୍ଷକ । ରେଭେନ୍ସା କଲେଜର ଅର୍ଥନୀତି ବିଭାଗର ପ୍ରାକ୍ତନ ପ୍ରଫେସର । ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥ - *କେତୋଟି ମୁହୂର୍ତ୍ତ, ପୂର୍ବୋକ୍ତ, ସମାଜ କ୍ଷିପ୍ରା* ଇତ୍ୟାଦି ।

ଶ୍ରୀ ଯୁଗଳ କିଶୋର ପଟ୍ଟନାୟକ (୧୯୩୯) : ରାଜ୍ୟର ପ୍ରାକ୍ତନ ମନ୍ତ୍ରୀ, ସଂପ୍ରତି ଭଦ୍ରକର ଓଡ଼ିଶା ବିଧାନ ସଭା ସଦସ୍ୟ । ଛାତ୍ର ଆନ୍ଦୋଳନ ସହ ସଂପୃକ୍ତ, 'ରଶ୍ମି' ପ୍ରତିକାର ସମ୍ପାଦକ ।

ବକ୍ସର ମନାସ୍ତ୍ର ମହାବି (୧୯୪୭) : ସୁପରିଚିତ ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟ ଗବେଷକ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା-ସାହିତ୍ୟର ଅଧ୍ୟାପକ ଭାବରେ ଅବସର ଗ୍ରହଣ । ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥ - *ଓଡ଼ିଆ ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟର ଇନ୍ଦ୍ରେଷ ଓ ବିକାଶ, ଗାଈନ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାବି ପ୍ରଭୃତି* ।

ବକ୍ସର ଅବଧ କୁମାର ପଟ୍ଟନାୟକ (୧୯୪୯) : ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସାହିତ୍ୟ ସମାକ୍ଷକ । ଓଡ଼ିଆ-ହିନ୍ଦୀ ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ଅଗ୍ରଣୀ । ରେଭେନ୍ସା ହିନ୍ଦୀ ଭାଷା-ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗ ମୁଖ୍ୟ ଭାବରେ ଅବସର ଗ୍ରହଣ । ପ୍ରକାଶିତ ସମାଲୋଚନା ଗ୍ରନ୍ଥ - *ହିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ : ଦିଶା ଓର ପରିବେଶ, ସମାକ୍ଷା ସୌରଭ* ଇତ୍ୟାଦି ।

ଶ୍ରୀ ରବୀନ୍ଦ୍ର ନାରାୟଣ ମିଶ୍ର (୧୯୩୬) : ବିଶିଷ୍ଟ ଜଗନ୍ନାଥପ୍ରେମୀ, କଥାକାର, ପ୍ରାବନ୍ଧିକ । ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ପ୍ରଶାସକ ଭାବେ ଅବସର ଗ୍ରହଣ । ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥ - *ଆକାଶ ଦାସ, କଥାମୁକୁତିରେ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ* ଇତ୍ୟାଦି ।

ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀନିବାସ ଇନ୍ଦ୍ରାଜୀ (୧୯୩୬) : ବିଶିଷ୍ଟ କବି, ଅନୁବାଦକ । ଶତାଧିକ ଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରଣେତା । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀର ପ୍ରାକ୍ତନ ସଭାପତି । ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥ - *ନନ୍ଦପ୍ରିୟା, ବନ୍ଦ୍ୟ ଉଷାମଃ, ଚିତ୍ରକେଶା, ଚୈତ୍ରରଥ, ରତମ୍ଭ* ଇତ୍ୟାଦି ।

ବକ୍ସର ପ୍ରସନ୍ନ କୁମାର ମିଶ୍ର (୧୯୪୧) : ବିଶିଷ୍ଟ କବି, ନାଟ୍ୟକାର, ଔପନ୍ୟାସିକ, ସମାଲୋଚକ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା-ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗର ଜଣାବସର ପ୍ରାଧ୍ୟାପକ । ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ କୃତି- *ମନିକାର ପ୍ରିୟ, ଟ୍ରକ୍ ଡାକାରେ ସନାତନ, ଖରାରେ ବାଜାରା ଲୋକ, ବନ୍ଦୀପାଣିର ଦାଢ, ଅସୁର, ପୂର୍ବାଞ୍ଚଳୀୟ ଲୋକ ମିଥ୍* ଇତ୍ୟାଦି ।

ରାୟଶ୍ରୀ ଇସେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ନାୟକ (୧୯୩୬) : ସାମ୍ବାଦିକ, ସାହିତ୍ୟିକ, ସାହିତ୍ୟ-ସଂଗଠକ । ଦୈନିକ ଓଡ଼ିଆ ସମ୍ବାଦପତ୍ର କାଳାନ୍ତରର ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ସମ୍ପାଦକ । ଉତ୍ତର ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ପରିଷଦର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ସଭାପତି । ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥ - *ସତୀ ଶିରୋମଣି, ପ୍ରେମ ଓ ପରିଣୟର ନାଟ୍ୟ* ।

ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ର ଶେଖର ପଦରକ ମହାପାତ୍ର : ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ ଚଂରାଜୀ ଅଧ୍ୟାପକ । ପତ୍ରପତ୍ରିକାରେ ବିଭିନ୍ନ ଲେଖା ପ୍ରକାଶିତ ।

ବକ୍ସର ବିଭୂତି ପଟ୍ଟନାୟକ (୧୯୩୭) : ବିଶିଷ୍ଟ ଔପନ୍ୟାସିକ, ସାହିତ୍ୟ ସମାକ୍ଷକ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା-ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାକ୍ତନ ପ୍ରାଧ୍ୟାପକ । ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଗ୍ରନ୍ଥ କବିପୟ - *ବଧୂ ନିରୁପମା, ଛବିର ମଣିଷ, ଅଶ୍ୱମେଧର ଘୋଡ଼ା, ସେ ଏକ ପ୍ରଗଳ୍ଭା ନନ୍ଦା (କବିତା), ସାହିତ୍ୟର ପୂରାପତ୍ର, ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟର ବିଶ୍ୱକର୍ମା, ସାଂପ୍ରତିକ ସାହିତ୍ୟ* ଇତ୍ୟାଦି ।

ବକ୍ସର ଧନେଶ୍ୱର ମହାପାତ୍ର (୧୯୩୭) : ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ, ସମାଲୋଚକ, ଅନୁବାଦକ । ରେଭେନ୍ସା କଲେଜର ଭାଷା-ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗର ପ୍ରାକ୍ତନ ଅଧ୍ୟାପକ । ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥ - *ସାରଳା ମହାଭାରତର ଭାଷ୍ୟତାତ୍ପରିକ ଅଧ୍ୟୟନ, ସାହିତ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ, କାଳିଦାସ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ (ସଂ), ରମ୍ୟ ଅରମ୍ୟ* ଇତ୍ୟାଦି ।

ଶ୍ରୀ ରମେଶ ଚନ୍ଦ୍ର ମଲ୍ଲିକ (୧୯୭୭) : ଯୁବସମାକ୍ଷକ, ବିଭିନ୍ନ ପତ୍ରପତ୍ରିକାରେ ଲେଖକ । ସଂପ୍ରତି ଭାଷାବିଜ୍ଞାନରେ ହାତଦ୍ୱାରା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଗବେଷଣାଛାତ୍ର ।

ଶ୍ରୀମତୀ ଲୋପାମୁଦ୍ରା ଦାସ ନାୟକ (୧୯୬୫) : ଉଦ୍ୟମାନ ଗାଈନୀ, ସମାଲୋଚିକା । କଟକ କୁସୁମଦେବୀ ମହିଳା କଲେଜର ଓଡ଼ିଆ ଅଧ୍ୟାପକ । ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ନାୟକଙ୍କ ସାହିତ୍ୟାନୁଶାଳନରେ ବ୍ରତୀ ଗବେଷିକା ।

- ୧୯୩୯ ଅକ୍ଟୋବର ୪-ଉତ୍କଳୀନ ବାବେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର ଭଦ୍ରକଠାରେ ଜନ୍ମ ।
- ୧୯୫୬-ଭଦ୍ରକ ହାଇସ୍କୁଲରୁ ଉଚ୍ଚ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷାର ସଫଳ ସମାପ୍ତି ।
- ୧୯୬୦-ଭଦ୍ରକ କଲେଜରେ ପଢ଼ି ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ କଳାରେ ସ୍ନାତକ ଉପାଧି ଲାଭ ।
ଉତ୍କଳ ଛାତ୍ର ଯୁନିୟନର ମୁଖପତ୍ର ‘ରଶ୍ମି’ର ସଂପାଦନା ସହ ସଂପୃକ୍ତ ।
- ୧୯୬୩-ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରେ ଓଡ଼ିଆ ଏମ୍.ଏ. ପଢ଼ା ଶେଷରେ ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଉପାଧି ଲାଭ । ‘ଭଦ୍ରକ ଲେଖକ ସମ୍ମେଳନ’ର ସଂପାଦକ ।
- ୧୯୬୪-ସମ୍ବଲପୁରରୁ ଉତ୍କଳୀୟ ମେହେର କଲେଜରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗରେ ଅଧ୍ୟାପନା । ଭଦ୍ରକରୁ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକା ‘ଶତରୂପା’ ସଂପାଦନା । ଲାବଣ୍ୟ ଦେବୀଙ୍କ ସହ ବିବାହ ।
- ୧୯୬୬-ବଲାଙ୍ଗିର ରାଜେନ୍ଦ୍ର କଲେଜରେ ଅଧ୍ୟାପନା ।
- ୧୯୬୭-ବଲାଙ୍ଗିରଠାରେ ‘ଅନୁପ୍ରାଣନା’ ସାହିତ୍ୟନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା । ଗନ୍ତବ୍ଯ ‘ପୁରୀର କବର’ ପ୍ରକାଶ ।
- ୧୯୬୮-‘ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ପ୍ରାବନ୍ଧିକ’ ସଂକଳନ ଏବଂ ‘ଅନଳାର ଓ ଅନଳାରତ୍ନ’ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ ।
ମିଳିତ ରଚନା ‘ବିପଦତା ସପକ୍ଷରେ’ କବିତା ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ ।
- ୧୯୬୯-ସ୍ୱରଚିତ କବିତା ଗ୍ରନ୍ଥ ‘ଉତ୍ତାରଣ’ ପ୍ରକାଶ - କବିତା ପାଇଁ ‘ପ୍ରକାଶ ପ୍ରଚାର ସମିତି’ର ବିଷୁବ ପୁରସ୍କାର ଲାଭ । ବଲାଙ୍ଗିରଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ‘ଓଡ଼ିଆ ଯୁବଲେଖକ ସମ୍ମେଳନ’ ଅନ୍ୟାଧିନା ସମିତିର ସାଧାରଣ ସଂପାଦକ ।
- ୧୯୭୦-‘ସାହିତ୍ୟର ସାମାନ୍ୟ କଥା’ ଏବଂ ‘ସାହିତ୍ୟିକ ବାକ୍ଷୀ ଓ ନିରାକ୍ଷୀ’ ସମାକ୍ଷୀ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ । ଲାବଣ୍ୟଙ୍କ ସହ ‘ପ୍ରବନ୍ଧ-ବିଚିତ୍ରା’ ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ସର୍ବପ୍ରଥମ ‘ପୋଷ୍ଟର କବିତା’ ସଂପାଦନା ।
- ୧୯୭୧-ବ୍ରହ୍ମପୁରରୁ ଖଲିକୋଟ କଲେଜରେ ଅଧ୍ୟାପନା ।
- ୧୯୭୨-‘କବି ନାୟକଙ୍କୁ’ ସମାକ୍ଷୀ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ । ବ୍ରହ୍ମପୁରଠାରେ ‘ସମାକ୍ଷୀ ସଂସଦ’ ସାହିତ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ।
- ୧୯୭୩-ଶ୍ରୀନିବାସ ଉଦ୍‌ଗାତାଙ୍କ ସହ ‘ସାଂପ୍ରତିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସଂପର୍କରେ’ ସମାକ୍ଷୀ ଗ୍ରନ୍ଥ ସଂପାଦନା ଓ ପ୍ରକାଶ ।
- ୧୯୭୪-‘ରାଧାନାଥ ଗୁରୁବକା’, ‘ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ପଦ୍ୟାବଳୀ’ (୧ମ ଭାଗ) ସଂପାଦନା ଓ ପ୍ରକାଶ ।
- ୧୯୭୬-‘ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପ୍ରଭାବ’ ସଂପର୍କ ପାଇଁ ସମ୍ବଲପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ପିଏଚ୍.ଡି. ଡିଗ୍ରୀ ଲାଭ ।
- ୧୯୭୭-‘ପରିଚୟୋଦନ କଥା ସାହିତ୍ୟ’ ସଂପାଦନା । ପିଏଚ୍.ଡି. ଡି. ଥିସିସ୍ ଗ୍ରନ୍ଥ ରୂପେ ପ୍ରକାଶ ।
- ୧୯୭୮-ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରେ ଅଧ୍ୟାପନା । ‘ନାରାୟଣ ଅନୁପୂର୍ଣ୍ଣା ରଚନାଶ୍ରୀ’, ‘ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ପଦ୍ୟାବଳୀ’ (୨ୟ ଓ ୩ୟ ଭାଗ) ସଂପାଦନା ଓ ପ୍ରକାଶ ।
- ୧୯୭୯-‘ଆଲୋଚନା ପତ୍ର’ ସମାକ୍ଷୀ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ ।
- ୧୯୮୦ ଅକ୍ଟୋବର ୨୫-‘ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ’ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ‘ଏକକ୍ଷୀ’ ପତ୍ରିକା ସଂପାଦନା ।
ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ପଦ୍ୟାବଳୀ (୪ର୍ଥ ଭାଗ) ସଂପାଦନା ଓ ପ୍ରକାଶ ।
- ୧୯୮୧-‘ଭାରତୀୟ କାବ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚା’ ଓ ‘ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା’, ସମାକ୍ଷୀ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ ।
- ୧୯୮୨ ଓ ୧୯୮୩-ଯଥାକ୍ରମେ ‘କବି ଓ କାମିନୀ’ ଏବଂ ‘କବି ଅର୍ଜୁନ ଦାସ’ ସମାକ୍ଷୀ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ ।
- ୧୯୮୪-ଲାବଣ୍ୟଙ୍କ ସହ ‘କବିତାର କଥା’ ସମାକ୍ଷୀ-ପୁତ୍ରିକା ରଚନା ଓ ପ୍ରକାଶ ।
- ୧୯୮୬ ଜାନୁୟାରୀ ୨୫ (ପୌଷ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା)- ପରଲୋକ ।

ଅଧ୍ୟାପକ ଡ. କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ନାୟକ (୧୯୩୯-୮୬) ଆମ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ଆଖ୍ୟାତ ନାମ । ସ୍ୱଳ୍ପ ଜୀବନ-କାଳ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଯେଉଁ ପ୍ରବନ୍ଧ, ଆଲୋଚନା, ଗନ୍ଧ, କବିତାଦି ସୃଷ୍ଟି କରି ଯାଇଛନ୍ତି, ତାହା ସହୃଦୟ ଗ୍ରାହକସମାଜ ପାଇଁ ଆହରଣର ତନ୍ତ୍ର ହୋଇ ରହିଛି । ମାତ୍ର ଏଯାବତ୍ ଏହି ପ୍ରଷ୍ଠାଙ୍କ ବଳିଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଉପଯୁକ୍ତ ଜଳନା କରାଯାଇ ନାହିଁ, ତଥା ତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ସମ୍ଭାରର ଯଥାଯଥ ସମୀକ୍ଷା କରାଯାଇ ପାରି ନାହିଁ ।

ତେଣୁ ‘ଓଡ଼ିଆ ଗବେଷଣା ପରିଷଦ’ର ପ୍ରାଣପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଡ. ନାୟକଙ୍କ କୃତିତ୍ୱ ସଂପର୍କରେ ଏହି ‘କ୍ଷେମକର କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ’ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଯଥାସମ୍ଭବ ସର୍ବଦିଗସ୍ପର୍ଶୀ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ଆଲୋଚନାରେ ବହୁ ଶିଷ୍ୟ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ସ୍ୱାକ୍ଷର । ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ସଂପାଦନା କରିଛନ୍ତି ସୁପରିଚିତ ସମୀକ୍ଷକପ୍ରୟା- ଡ. ହରେକୃଷ୍ଣ ପାତ୍ର, ଶ୍ରୀ ସୁଧୀରଚନ୍ଦ୍ର ବେହେରା ଓ ଡ. ଲାବଣ୍ୟ ନାୟକ ।